SC.1U.PL.U.

37
21 D
7

COMMENTARIVS
R.P. CORNELII CORNELII
A LAPIDE
SOCIETATIS IESV
IN
ECCLESIASTEN,
CANTICVM
CANTICORVM
ET LIBRVM
SAPIENTIÆ.

COMMENTARII IN ECCLESIASTEN

AVCTORE

R. P. CORNELIO CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE IESV,

S.Scripturæ olim Louanij,poſteà Romę Profeſſore:

INDICIBVS NECESSARIIS ILLVSTRATI.

ANTVERPIÆ,

Apud IACOBVM MEVRSIVM.

ANNO M. DC. LXX.

Cum Priuilegio Cæſareo & Regis Hiſpaniæ.

AMPLISSIMO ET ADMODVM REVERENDO
DOMINO AC PATRI
D. NORBERTO
VAN COVWERVEN
CELEBERRIMI MONASTERII
S. MICHAELIS
ORDINIS PRÆMONSTRATENSIS
ANTVERPIÆ
ABBATI MERITISSIMO.

VEnerabili deceſſori Tuo D. Chryſoſtomo vander Sterren, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE; Commentarium hunc, vbi primùm è typographia conſobrini mei Martini Nutij prodiit, dedicatum, eidem ego denuò obtuli, cùm typis meis eſſet recuſus. Et fuit, ſiue Spiritus diuini afflatus, quo tres hi olim concepti, conſcriptique à Sapiente ſunt libri; ſiue eruditiſſimi religioſiſſimique Interpretis, non modò nomen, ſed præcipuè apud Deum, cuius nunc conſpectu in cælis fruitur, patrocinium; ſeu *Stellæ*, cuius radiis frons erat huius Commentarij inſignita, fulgor influxuſque ita ſalutaris; vt intra non multos annos omnibus diſtractis exemplaribus, iterum ſubiici prælo opus hoc debuerit.

Hìc ego, etſi iam occubuerat *Stella*, cuius nomine, quaſique luce, illud anteà commendabatur; non debui tamen aliam cæli partem reſpicere, quàm vbi illa olim fulſerat *Stella*: ad ſacratiſſimum, inquam, Veſtrum aſceterium. Inde nempe & ſalus quondam Ciuitati huic allata eſt, depulsâ per Ordinis Veſtri glorioſum Fundatorem S. NORBERTVM, flagitiosâ Tanchelini hæreſi:

 inde

inde Cælitibus reſtituta veneratio, ſacris dignitas, templis ſplendor, ordini Eccleſiaſtico auctoritas. In eo ergo loco, quem primùm S. NORBERTI diſcipulus *B. VValtmannus*, quem totalij ſanctiſſimi Heroës rexêre, ac poſtremò *Chryſoſtomus*; Te ego, AMPLISSIME ET ADMODVM REVERENDE DOMINE, intueor, velut nouum quoddam ac ſalubri luce conſpicuum ſidus, aut Patronum potiùs omnium qui pietatem colunt, qui ius tuentur, qui Eccleſiæ auctoritatem defendunt, qui vt magiſtratibus reuerentia obedientiaque deferatur laborant, qui legum obſeruantiam ſitiunt, qui diſciplinam Eccleſiaſticam diligunt, qui populi amicabilem ac Chriſtianam conſociationem ſancire conantur.

Neque priorem meam dedicationem iterandam duxi, ne non noua videretur operis editio, ſi ab eodem offerretur, eidem, & quidem iam vitâ functo. Neque fas eſſe ducebam vt alteri Commentarium hunc conſecrarem, quàm Tibi, AMPLISSIME DOMINE, nempe digniſſimo Chryſoſtomi ſucceſſori: vt neque illius abolita memoria videri poſſit, neque tam noua quæſita gratia, quàm vetus conſeruata: *Vetus*, inquam, tum priorum ſanctiſſimi cœnobij veſtri Abbatum, quâ illi familiam noſtram ac typographεῖον complexi ſunt; tum Tua quoque, AMPLISSIME DOMINE. Nam & hæc vetus, quam tot annis, cùm Eccleſiaſtæ munus, incredibili hominum concurſu fructuque, ſuſtineres, cumque Prioris officio in religioſiſſimo veſtro conuentu fungereris, mihi Parentique meo exhibuiſti. Quæ ratio facit, vt munus hoc, etſi non nouum, ſperem à Te tamen veteri beneuolentiâ ſuſceptum iri. Atque ita, quod Comœdiis ac Tragœdiis veteribus adſcriptum legimus, TER DATA SEMPER PLACVIT, pronuntiare mihi de hoc Commentario licebit. Quis verò, quanta dignitas ſit trium ſacrorum librorum, in quos hic concinnatus eſt Commentarius, peruidere, quàm Tu, AMPLISSIME DOMINE, ſapientiùs poteſt? Nempe quam Eccleſiaſtes indicat rerum humanarum vanitatem, prudentiſſimè iam olim intellexiſti, ab eâque maturè refugiſti. Quam Sapientiæ liber tradit gubernandi diſciplinam, tot iam annis, tam piè ac feliciter tractas. Quas denique Canticum Canticorum velut eructat Diuini Amoris flammas, toto corde in dies hauris, dum ſacra peragis myſteria, dum res diuinas contemplaris, dum Tuos aſcetas aliosque ad pietatem informas. In hos igitur ſacræ Scripturæ libros, tam Tibi familiares, tamque diu moribus à Te expreſſos, Tibi dedico nuncupoque Commentarium, ita præclarè congruentem tum indoli Tuæ, tum inſtitutioni quam tradere aliis ſoles: planè nimirùm ac perſpicuè eos explanantem libros, ſeſeque

ſeque Spiritui, qui in ijs loquitur, accommodantem, ac ſuaui quadam ſuadâ mortales permouentem, vt Diuinæ Gratiæ inſtinctibus, quos identidem Deus conſimilia legentibus afflare ſolet, toto animo obſequantur. Tu eum ſuſcipe, quâ conſueuiſti, vultus animique ſerenitate: quâ vt quàm diutiſſimè vnà cum religioſiſſimo Tuo cœtu, familia mea, imò & Ciuitas vniuerſa, perfrui poſſit, Deum Opt. Max. ſupplex precor. Antuerpiæ III Non. Nouembris CIƆ IƆCLVII.

AMPLISS. ET ADMODVM REV.DÆ T. D.

Cliens æternùm deuotus

IACOBVS MEVRSIVS.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS
PER FLANDRO-BELGICAM.

EGo infraſcriptus Societatis IESV per Flandro-Belgicam Præpoſitus Prouincialis, poteſtate ad hoc mihi factâ ab Admodùm R. P. Noſtro Goſwino Nickel Societatis eiuſdem Præpoſito Generali, do facultatem Iacobo Meurſio typographo Antuerpienſi typis mandandi Commentaria P. Cornelij à Lapide in Eccleſiaſten, librum Sapientiæ, & Canticorum. In quorum fidem has manu meâ ſubſcriptas, & ſigillo officij mei munitas dedi Louanij III Ianuarij M. DC. LVI.

THOMAS DEKENS.

APPROBATIO CENSORIS.

COmmiſſos mihi infraſcripto Commentarios in Eccleſiaſten, Sapientiam, & Cantica Canticorum, quos in lucem mittit R. P. Cornelius à Lapide Societat. IESV olim Louanij, ac poſtea in Vrbe Sacræ Paginæ Profeſſor prælo digniſſimos iudico. Opera ſanè pulchra, ſublimia, pura, & tanto ſententiarum pondere ac Sanctorum placitis ornata, vt quiſque ea legens in eis copioſam meſſem inueniet. Actum Antuerpiæ 27. Aprilis, anno 1638.

Gaſpar Eſtrix S. Theol. Licent. Canonicus & Plebanus Antuerpienſis, ac librorum Cenſor.

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV
PRO SACRO ROMANO IMPERIO.

CVm ex mandato Sacræ Cæſareæ Maieſtatis, omnibus & ſingulis Typographis, Bibliopolis, atque alijs quibuſcumque librariam negotiationem exercentibus, ſeriò ſtrictéq; inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis noſtræ Patribus hactenus editos, aut edendos inpoſterum, intra Sacri Rom. Imperij, regnorumq; & dominiorum Sacræ Cæſareæ Maieſt. hæreditariorum fines, ſimili aliove charactere aut formâ, ſiue in toto, ſiue in parte, excudere vel recudere, vel aliò recudendos mittere, aut alibi etiam impreſſos inuehere, vendere, aut diſtrahere clàm, ſeu palàm, citra ſupradictorum Patrum conſenſum ac teſtimonium audeat vel præſumat; ego Thomas Dekens Societatis IESV *per Prouinciam Flandro-Belgicam Præpoſitus Prouincialis, concedo Iacobo Meurſio Typographo Antuerpienſi facultatem excudendi R. P. Cornelij Cornelij a Lapide Societatis noſtræ Theologi Commentarium in Eccleſiaſten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, ab eiuſdem Societatis Theologis examinatum & approbatum. In cuius rei fidem litteras manu mea ſubſcriptas, & ſigillo officij mei munitas dedi. Louanij* III *Ianuarij* M. DC. LVI.

THOMAS DEKENS.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS *Dei gratiâ Hiſpaniarum & Indiarum Rex Catholicus, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Sereniſſimus Belgarum Princeps, diplomate ſuo ſanxit, ne quis Commentarium in Eccleſiaſten, Cantica Canticorum, & librum Sapientiæ, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide Societatis* IESV *ſacerdote, ſacrarum Litterarum in Collegio Romano Profeſſore, præter Iacobi Meurſij Typographi Antuerpienſis voluntatem, intra decennium in Belgio excudat, aut alibi terrarum locorumve excuſum, in has Inferioris Germaniæ prouincias inferat, venalemve exponat. Qui ſecùs faxit, præter confiſcationem exemplarium, triginta florenorum, pro ſingulis libris huc illatis ſoluendorum pœnâ multabitur, ſicut latiùs patet in litteris datis Bruxellæ anno* M. DC. LXI. *die* XVIII. *Octobris.*

Signat

LOYENS.

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN.

ARGVMENTVM.

Tria hic de more pauca præmittenda ſunt. Primum, quæ & quanta ſit libri auctoritas, ac quis Auctor. Secundum, quæ eius materia, quæ methodus, quis finis & ſcopus. Tertium, quæ eius partitio, quot membra, & partes.

Eccleſiaſtes Protocanonicus.

Qværitvr ergo primò, quæ & quanta huius libri ſit auctoritas, quis & qualis eius Auctor? Et auctoritas huius libri eſt Canonica ſacræ Scripturæ. Semper enim hunc librum Hebræi, æquè ac Græci & Latini habuêre in Canone librorum ſacræ Scripturæ; nec vmquam hac de re dubitatum eſt: vnde ſemper recenſitus eſt inter libros protocanonicos, tamquam Canonicus primæ claſſis. Id patet ex Canon. Apoſt. Can. vlt. ex Conc. Laodiceno & Carthag. III. ac Florent. & Trid. ſeſſ. 4. S. Athanaſio, S. Auguſt. S. Hieronym. in prologo Galeato, Innocentio primo, Gelaſio & ceteris, qui catalogum librorum Canonicorum texuêre. Excipio pauculos hæreticos, quos ſine nomine recenſet Philaſtr. hæreſ. 132. & Iacob Chriſtopol. præfat. in Cant. ac nonnullos Iudæos, qui teſte S. Hieron. in fine Comment. opinati ſunt hunc librum fauere ſectæ Epicureorum, ſcriptumque à Salomone, cùm Veneri & ventri indulgeret, quos ſecutus eſt Theodorus Mopſueſtenus ex monacho Apoſtata, & Neſtorij magiſter, qui videns vanitatem mundi, ac præſertim luxuriam, quam monachus ſpreuerat, & Apoſtata factus repetierat, hoc libro damnari, dixit Salomonem compoſuiſſe Eccleſiaſten, *cùm prophetiæ gratiam non accepiſſet, ſed tantùm illam prudentiæ gratiam quæ altera eſt*, vti refertur in Synodo V. Conſtantinop. Action. 4.

Quatuor obiecta.

Hi ergo Eccleſiaſtæ obijciebant quatuor. Primùm, quòd creaturas Dei bonas condemnare videatur vt vanas, cap. 1. Secundò, quòd eodem capite videatur docere æternitatem mundi, cùm ait: *Nihil ſub ſole nouum.* Et: *Terra in æternum ſtat.* Tertiò quòd c. 2. dicat: *Nil eſſe melius, quàm comedere & bibere*; quod planè videtur eſſe porcinum, Epicureum & voluptuarium. Atque hoc impegiſſe Epicurum, teſtatur Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. *Hinc*, inquit, *Epicuri mentem ſubijt caſus, cùm hoc dictum non intellexiſſet: Vanitas vanitatum*, &c. Quartò, c. 3. 19. videtur ſuſpectus de animæ mortalitate, cum dicit: *Vnus interitus eſt hominis & iumenti.*

Verùm ad illa ſingulis quibuſque locis reſpondebo, ac longè aliam fuiſſe Salomonis mentem demonſtrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter excucullatus, qui malo ſuo genio

Lutheri de Eccleſiaſte cenſura.

actus, eſurire, imò inſanire auſus eſt in colloquijs conuiuialibus: *Auctorem Eccleſiaſtæ videri ſibi ocreis & calcaribus deſtitutum, equitare tantùm in ſoccis, Eccleſiaſten eſſe ſicut Thalmud ex varijs libris conſarcinatum. Adhæc ſententias Salomonis quas menſæ accumbens funderet, fuiſſe ex ore loquentis exceptas, & poſtea in libros digeſtas*: nimirum homo temulentus & aſſiduus calicum remex Salomonem ex ſuo metiebatur ingenio, ipſe enim non niſi benè potus, & quaſi ebrius dictare, & ſcribere conſueuerat, ideoque eius ſcripta inſulſa, vomitu, aſotiâ, ſordibus, dicterijs, conuitijs referta ſunt, vt non in libris, ſed in ſcyphis ſtuduiſſe, eaque inter pocula exaraſſe, imò eructaſſe & euomuiſſe videatur. Vnde rectè de eo cecinit noſter Andreas Fruſius.

Biblia, quæ tue ſunt, ſunt pocula bacchica Luther:
Eſt apotheca tua bibliotheca tua.

Auctor libri Salomon.

Auctor ergo libri huius Canonici primus, & primarius eſt Spiritus ſanctus, qui hæc ſuggeſſit & inſpirauit Salomoni; Salomon verò eadem prolocutus, deinde conſcripſit, aut ſuo ſcribæ ſcribenda dictauit; perinde vt Dauid pater eius Pſalmos & ore cecinit, & calamo conſcripſit, ac poſteritati conſignauit; vterque enim tam viuâ voce, quàm ſcripto docuit populũ. Ita cenſent paſſim Doctores, & interpretes. Idque patet primò, ex ipſo libri initio: *Verba Eccleſiaſtæ, filij Dauid regis Ieruſalem*: quæ verba non ſunt titulus libri, ſed ipſum libri Exordium, ac prima eius pars.

Prob. Primò.

Secundò.

Secundò, idipſum patet ex c. 12. vbi de ſe Salomon loquens in tertia perſona, disertè aſſerit: *Eccleſiaſtes cum eſſet ſapientiſſimus, docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, quæſiuit verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos.* Quid clarius? Tertiò, quia paſſim Salomon hic de ſe loquitur in prima perſona, dicens: *Ego Eccleſiaſtes fui rex, vidi, conſideraui, locutus ſum, reputaui, verti, conuerti, conſideraui*, &c.

Tertiò.

An ſcripſerit Iſaias?

Hallucinatur ergo R. Moyſes Kimchi tract. de Script. ſacr. & nonnulli Hebræi præſertim Thalmudici; quos citat & ſequitur Eugubinus in cap. 1. Geneſ. ac citat eoſdem Melchior Canus libr. 2. de locis, cap. 11. qui cenſent Salomonem ore dumtaxat hæc ſua ſcita & parabolas enuntiaſſe, quas deinde vulgi ore tritas & mente conſeruatas, poſt multa ſæcula collegerit & conſcripſerit Iſaias, vt ſcripto ea poſteritati mandaret; Errant, inquam, vti oſtendi Prouerb. 15. 1.

Eccleſiaſtes dicitur quatuor de cauſis.

Cur Salomon hic ſe vocet Eccleſiaſten, dicam cap. 1. verſ. 1. interim audi obiter S. Gregorium Nyſſenum hîc Homil. 1. tres huius nominis cauſas recenſentem. Prima eſt, quia docet Eccleſiaſtica, quæ ſpectant ad ſalutem animæ. Secunda, quia in vnum coe-

tum

tum cogit Eccleſiam, vt hanc eius concionem audiat, quâ illam in pietate inſtruat. Tertia, quia repræſentat Chriſtum, qui eſt verus Eccleſiaſtes, id eſt Eccleſiæ fundator, doctor, gubernator, cōcionator. Quartam addit S. Gregor. Thaumaturgus c. 1. v. 1. quod doceat totam Eccleſiam.

An ſcriptus à Salomone pœnitente? Aſſerunt aliqui.

*Porrò Hebræi teſte S. Hieron. quos ſequuntur moderni nonnulli, tradunt Salomonem hūc librum ſcripſiſſe pœnitentem, cùm ſcilicet de luxuria & idololatria ſua pœnituit, adeóque ex hoc libro probant eum pœnituiſſe. Hic enim libet videtur ſymbolum pœnitĕntiæ, dum in eo accuſat vanitatem luxuriæ, omniumque mundi voluptatum, præſertim dum trecentas habens concubinas, & 700. vxores, id eſt vniuerſim mille, eas abdicare & damnare videtur, dicens c. 7. 29. *Virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus nō inueni:* Et v. 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum eſt.* Idololatriam verò ſuam damnare videtùr, dum ait: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas:* Idola enim in Script. vocantur vana & vanitas; quia cùm nil ſint niſi ſtatuæ & ſimulacra aurea vel argentea, nil habent veri numinis, nil ſpiritus, nil vitæ & virium. Addit noſter Pineda Salomonem poſt pœnitentiam, vt eam teſtaretur, primò ſcripſiſſe Eccleſiaſten, deinde Prouerbia, ac vltimo loco Canticum Canticorum.

Negant Bellar. & alij.

Verùm hęc traditio incerta eſt & dubia. Vnde Bellarminus lib. 1. de Verbo Dei c. 5. quem alij ſequuntur, cenſent Salomonem ante lapſum tres hoſce libros ſcripſiſſe.

Primò.

Primò, quia ipſe nullam in ijs lapſus ſui facit mentionem, imò disertè contrarium aſſerit, dum c. 2. dicit vſque ad eam ætatem ſecum perſeueraſſe ſapientiam: *Et ſupergreſſus ſum opibus,* inquit, *omnes qui ante me fuerunt in Ieruſalem, Sapientia quoque perſeuerauit mecum.*

Secundò.

Secūdò, quia nullum prorſus idololatriæ aut pœnitentiæ ſuæ dat indicium: quod enim per *vanitas vanitatum* non intelligat idola & idololatriam, patet ex ſequentibus totoque libro, vbi vanitatem hanc genericam per ſpecies explicans, oſtendit eam ſitam in opibus, deliciis, honoribus, cantibus, poculis, &c. Nec idoli aut idololatriæ vſpiam meminit; quod tamen facere debuiſſet, ſi de ea verè pœnituiſſet, vt eius ſcandalum & prauum exemplum, quod ſubditis dederat, aboleret. Ipſe enim regum Iſraelis primus inuexit idola in Iudæam; quæ deinde in ea perdurarunt per trecentos annos vſque ad Ioſiam regem, qui ea ſuſtulit, atque huius mali origo & choragus extitit Salomon. An non ergo ea deſtruere, deteſtari, & omnibus inuiſa efficere debuiſſet, ſi verè pœnituiſſet; ſic enim poſt natam in Iſraële idololatriam, vt ab ea omnes auocent, in idolorum vanitatem detonant Baruch cap. 6. Iſaias ca. 41. & ſequen. ceterique Prophetæ ad vnum omnes. Tertiò, quia ſi Salomon iam habebat mille concubinas, erat vtique totus eneruis, carnalis & effeminatus, vt Spiritus ſancti non eſſet capax, nēc tam alia de mundi vanitate, de Dei timore, de æternitate poſſet meditari & eructare, vti hic facit. *Malum enim virum non eſt fas eſſe interpretem numinis,* ait Philo libr. *Quis rerum diuin. heres* Denique Eccleſiaſticus c. 47. narrans geſta Salomonis prius eius ſcripta, poſteriùs eius lapſum enarrat. Idem facit Ioſeph lib. 8. Antiq. c. 2.

Chaldæus.

Chaldæus verò Paraphraſtes cenſet Eccleſiaſten à Salomone conſcriptum, cum ex Dei oraculo 3. Reg. 11. 12. & 29. didiciſſet regnum ſuū tam diues, felix & glorioſum ruiturum, & diſcindendum per ſchiſma Ieroboam, qui ſub Roboam Salomonis filio decē tribus à duabus diſpeſcuit, & ad ſe traduxit, regnumque Iſrael diuiſum à regno Iuda, cui præfuit Roboam, conſtituit. Igitur cēſet Salomonem hic regni ſui vanitatem per ſchiſma declarandam deplorare. Audi eū ex interpretatione Complurenſi (nam in Bibliis Regiis hæc deſiderantur in Chaldæo) c. 1. verſ. 2. *Cùm diuinationis ſpiritu præuideret Salomō rex Iſrael, regnum Roboam filij ſui cum Ieroboam filio Nabat diuiſum iri, & imminentem Hieroſolymis & templo vaſtitatem, populumq; Iſrael captiuum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus hic. Vanitas vanitatum id omne, cui ego & pater operam dedimus,* &c.

cenſet hic prædici ſchiſma Iſraelis à Iuda.

B Verùm hoc oraculum de ſchiſmate regni Salomonis contigit poſt lapſum eiuſdem. Fuit enim pœna eius luxuriæ, & idololatriæ a Deo iuſtè decreta. Quare quæ priori ſententiæ Hebræorum, opinantium hunc librum à Salomone conſcriptum poſt lapſum, obſtant, etiam huic opinioni Chaldæi officiunt. Adde nullā toto libro ſchiſmatis futuri mentionem fieri.

Refellitur.

Argumentū Eccleſiaſtæ.

QVÆRITVR ſecundò, quæ huius libri ſit materia, quis ſtylus, quæ methodus? Reſp. Argumentū Eccleſiaſtis eſt, ait S. Greg. Thaumaturg. hic initio ſuæ Paraphraſis, oſtendere *quàm vana & inutilia ſint omnia hominum negotia & ſtudia; quæ in humanis rebus ſuſcipiūtur,* vt homines traducat à ſenſibilibus ad ea quæ ſub ſenſum non cadunt, ait Nyſſenus, pura ad cæleſtia & ſpiritualia, ait S. Bernard. ſer. 1. Cant. *Ne quicquam,* inquit S. Hieron. *in mundi rebus putemus eſſe perpetuum, ſed caduca & breuia vniuerſa quæ cernimus.* Atque in hoc ſenſu apex virtutis conſiſtit. Quocirca S. Chryſ. hom. 3. ad popul. *Virtus,* ait, *eſt omnia humana deſpicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare præſentium, ſed ſcire quod omnia humana vmbra ſunt, & ſomniū, & ſi quid his vilius. Virtus hominem quaſi mortuum ad huius vitæ res efficit, & ad potentia quidem animæ ſalutis tamquam mortuum operatione carere, ad ſpiritualia verò ſola viuere & operari.*

Diſtinctio triū librorum Salomonis.

Porrò veteres tres Salomonis libros ita materiâ & argumento diſtinxerunt, vt in Prouerbijs autument tractari Ethicam, in Eccleſiaſte Phyſicam, in Canticis Theologiam. Ita Origen. Prologo in Cant. S. Baſil. hom. 1. in Prouerb. S. Ambroſ. in Pſal. 36. S. Hieron. hic & Epiſt. ad Paulin. *Salomon,* inquit, *pacificus & amabilis Domino mores corrigit* (nempe in Prouerb.) *naturam docet* (In Eccleſiaſte) *Eccleſiam iungit & Chriſtum.* (In Cant.) Accedit Olympiodorus, & alij Patres initio Catenæ in Prouerb. qui diuidunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe in *Ethica, Phyſica, & Hyperphyſica.* Ratio eorum fuit, quòd in Eccleſiaſte Salomon deſcribat cæli, Solis, elementorum, aëris, maris, terræ, ventorum mutationes, circuitus, & viciſſitudines, quod eſt obiectum Phyſicæ, ſcilicet corpus generabile & corruptibile. Verùm paucis rem acu tangens Olympiod. initio Catenæ Prouerb. reſpondet, *Eccleſiaſtem rerum naturalium ratione obiter delibata, præſentis vitæ vanitatem ob oculos ponere:* Quæ ferè eadem verba ſunt Dydimi initio Catenæ in Eccleſiaſten: *Eccleſiaſtes,* inquit, *in eo eſt, vt rerum naturalium*

valium inhærens contemplationi, vitæ præſentis detegat vanitatem. Et Catena Græc. in Prouer. initio aſſerit. *Eccleſiaſten concionando blandè prouocare ad vniuerſitatis contemplationē, & ea tractare, quæ ad animā aliquâtenus in virtutum ſtudio progreſſam faciunt.*

Fixum ergo maneat librū hunc Ethicum eſſe, Phyſica enim tangit in ordine ad Ethicā, vt ſcilicet ex rerū naturalium motu, mutatione, interitu doceat earum vanitatem, ac conſequenter vanos pariter eſſe homines, qui illis inhiant, ac vana eorum ſtudia, futilia & ſtulta eorum conſilia, caſſos & ſtultos eorum labores, quibus aceruandis opibus, vel vinis, vel villis, vel deliciis, vel honoribus per omnem vitam deſudant, ſui finis ac veræ felicitatis obliti. Hæc enim conſiſtit in Dei timore, obedientia & cultu. Vnde Lyran. cenſet argumentum Eccleſiaſtis eſſe, aſſignare vltimum hominis finem ſummumque bonum, in quo ſita eſt hominis felicitas. Cùm enim hac de re fuerint diuerſiſſimæ, quas recenſet M. Varro libr. de Finibus, puta ducentæ Philoſophorum opiniones & ſententiæ: Epicurus enim felicitatem ſitam cenſebat in voluptate, alij in ſanitate, alij in honore, alij in ſcientia, alij in diuitiis, alij in amicis, &c.

Vera felicitas in quo ſita.

Salomon docet hos omnes à ſcopo & veritate aberraſſe, ac verā felicitatē ſitam eſſe in vanitatis mundique contemptu, & veritatis, id eſt veræ ſapientiæ Deique cognitione & cultu, qui conſiſtit in legis virtutiſq; ſtudio, puta in pietate, temperantia, modeſtia, humilitate, patientia in aduerſis, eleēmoſyna, reſignatione & ſpe in Dei prouidentiam, eiuſque religione & obſeruantia. Hæc ſunt quæ toto hoc libro pertractat, inculcat & commendat Salomon.

Verumenimuerò Deus præ ceteris Prophetis, vnum Salomonē huius vanitatis mundi præconē elegit & conſtituit, eò quòd ipſe omnes omnium bonorum & gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem repererit. Ne quis enim diceret, illique obijceret: Mira aſſeris de vanitate omnium creaturarum; neſcio an ita, vt dicis, res ſeſe habeat: multas enim mihi non contigit experiri, imò multas ne noui quidem. Occurrit Salomon: Ego omnes expertus ſum & quaſi manibus tractaui, ac experientiâ didici in omnibus nullum verum eſſe gaudium, ſed meram vanitatem, vmbram & fucum. Quare ordinatè ſingula recenſens, ſubiungit ſingula eſſe vana. Vnde Nyſſenus ait: *In Eccleſiaſte eſt ordinata quædam totius vitæ Salomonis confeſſio & omnium operum enarratio.*

Ordo libr. Salomonis.

Hinc Georgius Ederus Oeconom. Bibl. lib. 2. hunc librum vocat *Soliloquium Salomonis*, quod in eo ſolus Salomon loquatur de rebus ſublimibus: qualia ſunt Soliloquia S. Augu. Thomæ à Kempis, S. Bonau. & aliorum, in quibus anima ſola ſecum, vel cum Deo colloquitur.

Quod ad ordinem & methodum. Ordo librorum Salomonis hic eſt. In Prouerbijs inſtituit puerum, eumque docet prima & cōmunia Ethices, morumque honeſtiorum rudimenta. In Eccleſiaſte informat iuuenem proficientem, cumque à terrena vanitate ad cæleſtē veritatem traducit. In Canticis docet virum perfectum vnire ſe Deo, vt illi totus per amorē & contemplatiōnem inhæreāt, in eoque cōquieſcat. Ita cēſent Origen. Nyſſen. Theod. S. Greg. Præfat. in Cant. & alij paſſim. Audi Auctorem Catenæ Græc. initio Prou. *Prouerbia*, inquit, *ſpectant ad hominem ſpiritualis vitæ viā primùm ingreſſum, Eccleſiaſtes ad animam aliquatenus in virtutum ſtudio progreſſam, Cantica ad animæ in virtutibus iam conſummatæ ſtatum.* Audi & luculentiùs S. Bern. ſer. 1. in Cant. *Deinde cùm duo*, inquit, *ſint mala, quæ vel ſola vel maximè militant aduerſus animam, vanus ſcilicet amor mundi, & ſuperfluus ſui: peſti vtriq; duo illi libri Eccleſiaſtes & Prouerbia obuiare naſcuntur; alter ſæculo diſciplinæ praua quæque in moribus & carnis ſuperflua reſecans, alter luce rationis in omni gloriâ mundi fucum vanitatis ſagaciter deprehendens, veraciterq; diſtinguens à ſolido veritatis. Deniq; vniuerſis humanis ſtudijs ac mūdanis deſiderijs prætulit Deū timere, eiuſq; obſeruare mandata.* Et poſt nonnulla: *Depulſis ergo duobus malis duorum lectione librorum, competenter acceditur ad hūc ſacrum theoricūque ſermonem* (Canticorum) *qui cùm ſit amborum fructus, non niſi ſobrijs mentibus & auribus omnino credendus eſt. Alioqnin ante carnē diſciplina ſtudijs edomitam & mancipatam ſpiritui, ante ſpretam & abiectam ſæculi pompam & ſarcinam, indignè ab impuris lectio ſancta præſumitur.* Igitur ex mēte S. Bernard. in Eccleſiaſte pellitur vanus amor mūdi, in Prouerbijs ſuperfluus amor ſui, in Canticis præſcribitur caſtus amor Dei. Quocirca Salomō vtitur hic ſtylo virili, acri, vehementi & verè regio, qualis & materiam & auctorem decebat.

Notantur tres abrenuntiationis gradus.

Paphnutius Abbas apud Caſſian. Collat. 3. c. 6. tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim ita accommodat. *Prima eſt*, inquit, *quâ corporaliter vniuerſas diuitias, mundiq; facultates contemnimus. Secunda, quâ mores & vitia, affectuſq; priſtinos animi carniſq; reſpuimus. Tertia, qua mentem noſtram de præſentibus vniuerſis ac viſibilibus euocantes, futura tantummodò contemplamur, & ea quæ ſunt inuiſibilia concupiſcimus, quæ tria vt ſimul perficiantur, etiam Abrahæ legimus Dominum præcepiſſe, cum dixit: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Primùm dixit: Exi de terra tua, id eſt, de facultatibus mūdi huius, opibuſq; terrenis; ſecundò, de cognatione tua, id eſt, de conuerſatione & moribus vitijſque prioribus, quæ nobis à noſtra natiuitate cohærentia, velut affinitate quadam & conſanguinitate cognata ſunt; tertiò de domo patris tui, id eſt de omni memoria mundi huius, quæ oculorum occurrit obtutibus.* Et ſub finē capitis: *His tribus abrenuntiationibus propriè tres libri Salomonis aptantur. Nam Prouerbia primæ abrenuntiationi conueniunt, quibus concupiſcentiæ carnaliū rerum ac terrena vitia reſecantur; ſecundæ abrenuntiationi Eccleſiaſtes, vbi vniuerſa quæ aguntur ſub Sole vanitas pronuntiantur. Tertiæ Canticum Canticorum, in quo mens viſibilia cuncta tranſcendens, verbo iam Dei cæleſtium rerum contemplatione coniūgitur.* Simile habet S. Hier. ad Paulinum, cuius verba recitaui initio Prouerb.

Salomon typus Christi triplex.

Alleg. B. Petrus Damiani ſerm. 1. de Natiu. B. Virginis, hæc tria Salomonis nomina, treſq; eius libros adaptat Chriſto, qui inquit: *Filius Regis & Rex, nec ſolùm Filius Dei, ſed etiā Deus, Salomon, id eſt pacificus, eſt nobis in hoc exilio; Eccleſiaſtes, id eſt concionator, erit in iudicio; Ididia, id eſt glorioſus, erit in regno: in exilio amabilis, in iudicio terribilis, in regno admirabilis: in exilio pius, in iudicio iuſtus, in regno glorioſus. Vide antē ſi non vbique rex, in exilio rector morum, in iudicio diſcretor meritorum, in regno præmiorum diſtributor; ſimulq; conſidera, quia non Eccleſiaſtes, non Ididia, ſed Salomon tam glorioſum opus facere prænotatur.*

Cenſet S. Greg. Nazian. Poēmate 33. & Da-

An carmine ſcriptus Eccleſiaſtes?

maſc. libr. 4. de Fide c. 18. Eccleſiaſten, æquè ac Prouerbia & Cātica, Hebræo carminé & metro eſſe conſcripta. Audi Nazianzenū, *Quinque metris conſtant, Iob, Dauid, tres Salomonis, Concio* (Eccleſiaſtes) *& inſignes Cantus, Prouerbia ſacra.* Verùm cum in Eccleſiaſte Salomō agat concionatoré, melius alij cenſent non metro, ſed oratione ſoluta eum ſcripſiſſe. Et enim hic perpetua cōcio, eaque incitata & acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus concitat, vt eam Lectori ad viuum repræſentet & perſuadeat. Quocirca in ea vtitur crebris & pungentibus interrogationibus, contētis exclamationibus, ceteriſq; figuris Rhethoricis. Subinde tamen immiſcet carmina vel quaſi carmina, quale eſt illud: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas: Tempus tacendi, tempus loquendi,* &c. *Deum time & mādata eius obſerua: Hoc eſt enim omnis homo.* Adde omnia poſſe dici carmina & metra generali acceptione, quia ſcilicet ſententiola ſunt, acuta, & arguta æquè ac breuia & concinna. Qua ratione S. Hier. Præfatione in Iob, aſſerit in ſacr. Scriptur. præſertim Hebræā, eſſe *rythmum quemdam dulcem, & tinnulis numeris pedum ſolutū.* Sic omnis numeroſa oratio dici poteſt metrum & carmen. Huc facit quòd liber hic refertus ſit elegantibus parabolis, ſimilitudinibus, ænigmatibus, quæ quid veridicum & diuinum reſonant, ac plus ſignificant, quàm prima fronte oſtentant. Sic Lucilium ſuum à ſtylo ſimili commendans Seneca Epiſt. 59. *Loqueris,* ait, *quantum vis, & plus ſignificas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium eſt: apparet quoque animum nihil habere ſupernacui, nihil tumidi.*

B

Denique Prophetæ vocantur vates & poëte, ac proinde prophetia ipſorum vocari poteſt metrū, & carmen. Salomon autem fuit Propheta, & veras propriéq; dictas edidit prophetias, vti oſtendi Prouerb. 30. 1. Quamquā in Eccleſiaſte vix ſit vllam talem inuenire. Quod ergo ait S. Aug. lib. 17. de Ciuit. cap. 20. *Salomonem in tribus ſuis libris prophetaſſe,* vel Synecdochicè accipe, quòd ſcilicet in partibus quibuſdam triplicis huius ſui voluminis propriè prophetarit, puta Prouerb. 30. v. 1. & 2. ac in Cāticis, vbi perpetua eſt prophetia de Chriſto & Eccleſia: vel amplè accipe τὸ *prophetaſſe* pro Dei eloquia reſeraſſe, Dei voluntatem explicuiſſe, diuinas ſententias, & Canonicos libros dictaſſe. Sic enim omnis Canonica Script. vocatur prophetia à S. Petro epiſt. 2. cap. 1. verſ. 20. Denique Chald. cenſet Salomonem hic verè prophetaſſe de futuro ſchiſmate Ieroboam; ſic enim habet ex editione Complut. *Verba prophetia quæ prophetauit Eccleſiaſtes; ipſe eſt Salomon filius Dauid Rex,* &c. Ex intepretatione verò Coſtr: *Verba præſagitionis, quā vaticinatus eſt concionator Salomon, filius Dauid, rex Ieruſalem. Cùm diuinationis ſpiritu præuideret Salomon rex Iſrael regnum Rehabam filij ſui cum Ieroboam filio Nabat diuiſum iri, & imminentem Hieroſolymis & templo vaſtitatem, populumq; Iſrael captiuum ductum iri,* &c. Igitur Eccleſiaſtes vti Prouerbiis eſt altior, perfectior & ſublimior, ſic & ijſdem obſcurior eſt & difficilior. Quocirca Philaſtrius aſſerit, *Eccleſiaſten paucis quidem conſcriptum ſententiis, omnem tamen theſaurum cæleſtis ſcientiæ quærentibus continere.* Et S. Ambroſ. libr. de Tobia c. 13. iubet huic libro inhærendum, vt qui bonus ſit ad omnia magiſter.

C

D

Finis Eccleſiaſtis.

Finis & ſcopus huius libri eſt, docere verā ſapientiam; ſcilicet qua ſecernamus vanitatem à

A

veritate; nimirum vt cognoſcamus vana eſſe omnia quæ in terris ſe oſtentant, alliciunt & abblandiūtur; vera verò & ſolida eſſe, quæ in cælis ſunt, vt ex hac diſpari cognitione aſſurgamus ad mundi, vtpote vani, contemptū, ac ad cæli Deique vtpote veri ſolidiq; amorem & deſiderium. Tanta enim eſt vanitatis in hoc mundo exterior ſpecies & forma, tanta illecebra, tantus fucus, vt mens hominum, niſi à Deo & Salomone edoceretur, in ea vaneſceret, falſaque ſumeret pro veris, vaniſq; concupiſcentiis & peccatis abſumeretur, & velut ſumus in mortem ſecundam euanida contabeſceret. Hunc ergo vanitatis rerum omnium fucum & laruam detegit hic Salomon, docetque terrena & vana ſpernere; ac cæleſtia vt vera ambire, in quo conſiſtit vera ſapientia. Ita cenſet S. Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 3. *In hac vanitate,* inquit, *cui quantū*

B

ſatis viſum eſt intimandæ totum iſtum librū vir ſapientiſſimus deputauit; nō vtiq; ob aliud, niſi vt eam vitam deſideremus, quæ vanitatem non habet ſub hoc ſole, ſed veritatem ſub illo, qui fecit hunc ſolem. In hac ergo vanitate, numquid niſi iuſto Dei iudicio ſimilis eidem vanitati factus vaneſceret homo? In diebus tamen vanitatis ſuæ intereſt plurimum, vtrum reſiſtat, an obtemperet veritati, & vtrum ſit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ huius vel bona acquirenda, vel mala vitanda vaneſcendo tranſeuntia, ſed propter futurum iudicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala ſine fine manſura. Deinde iſta ſubiicit: *denique iſte ſapiens hunc librum ita concluſit, vt diceret: Deum time & mandata eius obſerua, quia hoc eſt omnis homo: quia omne hoc opus Deus adducet in iudicium in omni deſpecto, ſiue bonum, ſiue malum. Quid verius, & ſalubrius dici potuit? Deum, inquit, time, &*

C

mandata eius cuſtodi, quia hoc eſt omnis homo. Quicumque enim eſt hoc, eſt cuſtos vtique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non eſt, nihil eſt. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in ſimilitudine vanitatis. Hucuſque S. Auguſt. Vnde S. Hier. Comment. in Eccleſ. ſcripſit ad Bleſillam S. Paulæ filiam primogenitam, hoc fine, vt ei mundi contemptum perſuaderet. Audi eum in præfatione Comment. *Memini me ante hos fermè quinquenniū cum adhuc Romæ eſſem, & Eccleſiaſten ſanctæ Blæſillæ legerem, vt eam ad contemptum mundi huius prouocarem, & omne, quod in mundo cerneret, putaret eſſe pro nihilo, rogatum ab ea, vt in morem Commentarioli obſcura quæq; diſſererem, vt abſque me poſſet intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu noſtri operis ſubitâ morte ſubtracta eſt, & non meruimus, o Paula & Euſtochium, talem vitæ noſtræ habere conſortem, tan-*

S. Hieron. Vanitatis præco.

D

toq; vulnere tunc percuſſus obmutui. Nunc in Bethleem poſitus, auguſtiori videlicet ciuitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo.

Porrò crebrâ huius vanitatis mundi prædicatione S. Hier. S. Paulinum Pammachium, S. Paulam, ac Romanam nobilitatem ad mundi contemptum, & ad ſeceſſum in Bethleem pertraxit. Ergo Salomon hoc libro lectorem à vanitate, id eſt ab amore mundi auocat, traducitque ad amorem Dei: Deus enim eſt ipſa veritas, entitas, ſoliditas, ſtabilitas, æternitas. Vnde S. Gregor. Nyſſ. lib. de vita Moyſis, agens de viſione Dei in rubo ardenti Moyſi exhibitā, veritatē definit eſſe ipſū Deum. Sic enim ait: *Hæc enim eſt (vt ego ſentio) veritatis definitio, firma eius qui eſt intellectio: falſitas enim eſt phantaſtica quædā circa id quod nō eſt comprehenſio, quaſi ſubſiſtat quod non eſt: veritas autem eſt, eius quod*

Deus eſt veritas, creatura eſt vanitas.

verè

quod verè eſt firma intellectio. Longis autē ſpatijs tēporum altiori per quietem animo meditari oportet, vt firmiter intelligere poſſis quid ſit quod verè eſt, quod natura ſua eſt; quid quod non eſt, quod ſolum eſſe videtur, cùm per ſe atque natura ſua minimè ſubſiſtat. Illuſtrat idipſū viſione Moyſis. Mihi enim videtur magnus ille Moyſes ea in viſione didiciſſe, nihil earum rerum quæ aut ſenſu cōprehenduntur, aut mente perſpiciuntur, præter ſupremam eſſentiam, quæ omnium cauſa eſt, & à qua omnia dependent, verè ſubſiſtere. In nulla enim cęterorum impendentia (independentiā vocant Scholaſtici) *perſpici pateſt, ita quòd abſque participatione veri entis poſſit eſſe. Solum id eodem modo ſemper ſe habet, nūquam augetur, nūquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad peius quàm ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum non eſt, melius inueniri non poteſt. Quare ſolum nulla re aliâ indiget, & ſolius cunctis indigent, ſolum cuncta appetunt, ſolo cuncta participant, & quæ participāt per participationem & ſunt & bene ſunt. Quod autem participatur, nunquam imminuitur. Id igitur profectò eſt quod verè eſt, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc acceſſerit Moyſes.*

Alcuinus qui & Albinus, vanitatis præco.

Denique Albinus præceptor Caroli Magni Præfat. in Eccleſ. ait ſe Commentarium in eundē ſcribere, vt extractos è monaſterio ad munia Eccleſiaſtica Oniam ſacerdotem, Id eſt Epiſcopum, Candidum presbyterum, & Nathanaëlem diaconum à mūdi vanitatibus præmuniret; atque de vana poſſeſſione diuitiarū in huius ſæculi deliciis ſapientiſſimum Salomonem totum compoſuiſſe hunc librum; quem hortatur, vt ſemper pro magiſtro habeant in manibus.

QVÆRITVR tertiò, quænam huius libri ſit partitio, quæ & quot partes? Hugo Victor. & poſt eum Richard. de S. Victor. l. 3. ſuper Apocal. p. 2. c. 7. cenſent tres libri eſſe partes, quibus triplex hominis vanitas deſcribatur: prima mutabilitatis, ſecunda mortalitatis, tertia curioſitatis. Aut vt S. Bonau. vanitas naturæ, culpæ & miſeriæ.

Duæ libri partes.

Verùm dico duas primarias Eccleſiaſtis eſſe partes. Prior eſt à c. 1. vſque ad c. 7. quâ oſtendit omnes res mundi ſublunares, quas homines vani magnas æſtimant, inanes eſſe & vanas, ac proinde vanam eſſe felicitatem quæ in iis collocatur. Poſterior à c. 7. porrigitur vſq; ad finem, quâ depulſa vanitate, demonſtrat veritatem veramq; felicitatem ſitam eſſe in virtute, ac Dei timore & cultu. Igitur primo ſtatim capite eos refellit, qui ſcientiâ ſummum bonum metiebantur: ſecundo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum, vt Epicurei collocarūt: quarto capite eos, qui in honoribus; quinto & ſexto eos confutat, qui in diuitiis & opibus felicitatem poſuêre. Prior itaque hęc capitum ſex portio in refellēdis alienis occupatur: altera verò totidem capitum pars in confirmanda ſua ſententia verſatur. Igitur c. 7. de tribus bonorum generibus diſſerit: *Animi*, inquam, *corporis*, & *fortunæ*, deque contrariis malis. Quis horum omnium ſit vſus, vtque res omnes noſtræ à diuina pendeant prouidentia, luculenter oſtendit. Hinc ad finem vſq; libri de vita piè ac iuſtè tranſigenda, quo tandem Deo coniungamur, & felicitate perfruamur ęternâ, concionatur.

Axiomata vitæ prudentis.

Porrò in hiſce multa ſtatuit axiomata vitę, iuxta veritatem veramque prudentiam inſtituendæ, qualia ſunt: Humanā ſcientiam non efficere hominem felicem: vitam eſſe breuem & mille mutationibus obnoxiam: humanos errores moreſq; per ſæcula ſuccedentia, & circulantia quaſi in orbem redire, atque eoſdem fuiſſe omnibus ſæculis communes: nihil ſub Sole eſſe nouum: voluptatem efficere ſtultitiam & ſtultos: felicitatem non eſſe ſitam in dominatu, in vxore & filiis egregiis, in longiore vita aut funeris pompa; adeoq; illam non eſſe quęrendam in præſenti vita, ſed in futura & æterna: virtutem præſtare opibus, robore, aliiſque corporis dotibus: cogitādum eſſe Dei iudiciū & prouidentiā: Felicitatem parari obedientiâ diuinæ legis, operibus miſericordiæ, mortificatione cupiditatū, animi lenitate & pace: Principem eſſe colendum: Principem debere eſſe iuſtum, ſobrium, placidum, cupiditatum dominum, ſapientes & probos honorātem, liberalem, & qui ſubditis de annona ceteriſque vitæ commodis abundè proſpiciat; quippe qui ſe mortalem ſciat, & eiuſdem cum ſubditis eſſe naturæ & ſortis: cogitandum de ingruente ſenio & morte. Denique ſapientem & felicem eſſe, qui illud vbique præmeditatum habet & obſeruat: *Deum time, & mandata eius obſerua, hoc eſt enim omnis homo.*

Decem vanitates decē cap. perſtringuntur.

Ruſum hunc librum cū Lyrano minutiùs ſic diuidas per ſingula capita, vt in illo totidē penè, puta decem vanitates recenſeantur, nimirum in capite primo immoderatum ſciendi ſtudiū. In ſecundo appetitio deliciarum. In tertio vitæ lōgioris deſideriū. In quarto & quinto ambitio dominij dignitatiſque. In parte quinti & in ſexto toto cupiditas diuitiarum. In ſeptimo diuinandi ars ac præſcientia futurorum. In octauo venatio laudis & famæ. In nono fortunæ conſectatio: In parte noni & in decimo toto corporis robur. In vndecimo & duodecimo ſpecimen ætatis floridæ.

Interpretes Eccleſiaſtæ.

Interpretes qui in Eccleſiaſten cōmentati ſunt extant permulti, tam veteres quàm neoterici: Ad ſexaginta numerat Fabian. Iuſtinian. in calce indicis ſui vniuerſalis, vbi catalogum interpretum S. Scripturæ contexit. Illuſtriores hic recenſebo, quorū operâ vſus & adiutus ſum, ſicut S. Hieronymus initio Comment. ſuorum recenſere ſolet Originem, Didymum, Apollinarium, &c. quos toto opere ſecuturus ſit, ne identidem illos commemorare ſit opus. nimirū humilitatis eſt agnoſcere vnde profeceris; æquitatis, cuique quod ſuū eſt reddere; gratitudinis, beneficium beneficio rependere, ac laudem doctrinæ & doctori refundere. Ea de cauſa cùm ſententias Auctorum recito, ipſis ſæpè eorū verbis vtor, vt intuenti liqueat illa ipſorum eſſe, non mea. Præclarè Plinius Præfat. ad Veſpaſian. *Obnoxij profectò*, inquit, *animi & infelicis ingenij eſt deprehendi in furto malle, quàm mutuum reddere, cùm præſertim ſors fiat ex vſura.* Præclariùs S. Baſilius epiſt. 1. Greg. Nazianz. *Neque verò*, inquit, *ad diſcendum verecundum eſſe oportet, nec ad docendum malignum: quod ab alio tute didiceris, nequaquam clam habendum; cuiuſmodi facere mulieres improbæ ſolent, quæ ex alijs ipſæ quæſitos liberos, viris ſuis tollendos ſubijciunt, patrem ementientes. Auctorem verò ipſum prodere gratâ commemoratione decet, verūque ipſius ſcientiæ parentem.*

Primus ergo poſt Septu. Aquilam, Symmach. Theod. & Syrum Interpres eſt Chaldæus Paraphraſtes, qui putatur fuiſſe Ioſeph cæcus. Sicut enim Onkelos Pentateuchum, & Ionathan

Prophetas, ſic Ioſeph cæcus libros Salomonis A cæteroſq; Hagiographos, puta Iob, Pſalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldæum conuertit, ſatis genuinè & conſentaneè ad vulgatam Latinã, qua ratione vtilis eſt, nã cùm vocis Hebrææ ſenſum fideliter reddit, quia tamẽ Iudæus poſt Chriſtum extitit, hinc iudaizat, & pleraque ad Iudaicam Synagogam & ſuperſtitionem detorquet, ac hinc inde miſcet fabellas Rabbinicas: multa ex eis ſuccidit, & expurgauit Arias Montanus in Chaldaica Paraphraſi, quam Bibliis Regiis attexit, at non omnia.

Secundus tempore, ſed dignitate primus eſt S. Gregorius Epiſcopus Neocæſarienſis, ob miraculorum gloriam cognomento Thaumaturgus, qui Eccleſiaſten per metaphraſin *breuiſſimam & admirabilem*, ait Suidas, explicuit. Diuina enim ſua ſapientia, facundia, acumine, nouitate Lectorem B mirè docet, mulcet, pungit & ſtimulat.

Tertius eſt R. Haccados, quem paſſim citat Galatin. lib. de Arcanis fidei, ſed hic allegoricus potiùs eſt, quã litteralis; & allegorias habet ſomniis non abſimiles.

Quartus eſt S. Gregorius Epiſcopus Nyſſenus, Frater S. Baſilij, qui octo Homilias diſertas ſanè & doctas in Eccleſiaſten elaborauit, quibus ipſemet Eccleſiaſten agit, ac Lectorem ad vanitatis mundi cõtemptum, velut Orator Chriſtianus, extimulat.

Quintus eſt S. Hieron. qui more ſuo litteræ inhærens, genuinum primò eius ſenſum dilucidè reddit, deinde myſticum attexit: meritò ſui æui Phœnix, ac in S. Script. explicandâ doctor maximus, Eccleſiæ totius elogio celebratur.

S. Hieron. bis vertit libros Salomonis.

Nota S. Hieron. bis tranſtulit Eccleſiaſt. Pro- C uerbia, & Cantica. Primò, corrigendo veterem & antiquam vulgatam editionem Latinam iuxta verſionem Septuag. à qua manauit: quare Græcos Septuag. in Latinum tranſtulit, itaque veterem editionem ſuæ puritati reſtituit. Secundò, immediatè illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc ita ſe habere docet ipſe S. Hieron hic in procemio, ac diſertè lib. 2. contra Ruffin. vbi ſic ait: *Salomonis etiam libros, quos olim iuxta Septuag. additis obelis & aſteriſcis in Latinum verteram, ex Hebræo transferens, & dedicans SS. Epiſcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in præfatiuncula mea ſine ſubſtrepſiſti tui ſanè Septuag. Interpretum magis editio placet, habet iam à nobis emẽdatam.* Prior ego verſio S. Hieronymi facta eſt ex Græco, poſterior ex Hebræo iuſſu Damaſi Pontif. quam proinde recepit Eccleſia, eſtque vulgata noſtra editio Latina. Vtra- D que extat in Commentario S. Hieronymi, in quo tamen non poſteriorem ſuam interpretatur vel modeſtiæ ergò, vel quia noua erat; ſed priorem Septuag. vtpote veterem & vulgatam tunc editionem, quæ à poſteriori, puta à vulgata moderna ſatis diſcrepat, ac proinde Comment. S. Hieronymi parum facit ad elucidationem vulgatæ modernæ. Porrò S. Hieron. in poſteriori accommodat ſe Septuag. vbi ab Hebræo nihil vel parum diſtant: aliàs ſequitur Aquilam, Symmach. & Theodotionem, ſed præ omnibus Hebraicam veritatem, cuius ſenſum verum & genuinum, vt clarè repræſentat, ſubinde non verbum verbo, ſed ſententiam ſententiâ quaſi paraphraſticè exprimit: hoc enim eſt munus fidelis & genuini interpretis, vt ſuis locis videbimus.

Sextus eſt Olympiodorus, partim Paraphraſtes, partim Scholiaſtes, partim Commẽtator, qui breuiter, ſed vtiliter Eccleſiaſten explicuit: ita enim explicat, vt Lectorem ad virtutem & pietatem excitet.

Septimus eſt Salonius Eucherij filius, & Saluiani diſcipulus anno Domini 470. qui myſticè & breuiter Eccleſiaſten explanat. Idem facit Albinus, ſiue Alcuinus, Bedæ diſcipulus, & Rabani magiſter. Salonij Commentarius in Prouerbia, & Eccleſiaſten, idem planè ad verbum extat in Honorio Auguſtodunenſi Presbytero, qui teſte Trithemio, & Bellarmino, floruit anno Domini 1220. Niſi quod initium libri ſit tranſpoſitum. Nam quę de tribus nominibus Salomonis initio Eccleſiaſtis, eadem Honorius ponit initio Prouerbiorum. Rurſum paucula in fine Prouerbiorum, quæ ponit Salonius, decurtat & omittit Honorius. Reliqua, vt dixi, ſunt eadem ad verbum. Porrò Salonius editus extat tom. S. Biblioth. Patrum. Honorius verò tomo ſiue ſæculo 12, iuxta editionem Colonienſem.

Octauus eſt Hugo de Sancto Victore, qui ex S. Greg. (huius enim Commentarij manuſcripti in Eccleſiaſten extát in monaſterio Cauenſi) homil. 19. in Eccleſiaſten conſcripſit, quibus floridè & acutè ſingula, quatuor primorum capitum ſententias, imò ſingula verba diſcutit, exugit, ac mel ſacræ Ethices ad motum conformationem elicit & conficit. Fuit Hugo vir apprimè doctus, facundus & religioſus; monaſterij Sancti Victoris (vnde vocatus eſt de S. Victore) Pariſiis Abbas, coætus & familiaris S. Bernard. ſui ſæculi lumen, adeò S. Auguſtini doctrinam & phraſim æmulatus, vt *Auguſtini lingua* ſit nuncupatus. Moriens cùm allata S. Euchariſtia, ob ſtomachi nauſeam eam ſumere non poſſet, eam adorans: *Aſcendat*, inquit, *filius ad Patrem, & ſeruus ad Dominum ſuum.* Itaque factum.

Nonus eſt S. Bonauentura, qui Scholaſticè Eccleſiaſten pertractat.

Decimus eſt Hugo Carenſis, primus è Sancti Dominici Ordine Cardinalis, qui obiter litteram perſtringens, myſtico ſenſui ſe mancipat, in coq; rimando acutus eſt, acer, & copioſus.

Vndecimus eſt Nicolaus Lyran. qui Hebraicè non ad amuſſim peritus, paſſim ſequitur Rabbinos, præſertim R. Salomonem, vti ipſemet fatetur in fin. lib. different. veteris ac noui Teſtamenti. Hos ſecuti ſunt Dionyſ. Carth. Cardio. Caietanus, qui duobus ſuis Rabbinis in Teſtamento veteri, ac Eraſmo in nouo plus æquo confidens, nouam eorum verſionem edit, & ſuopte ingenio nouè explicat, à Vulgata & Patribus ſæpè diſſidens. Item Franciſcus Titelmannus, vir eruditus & religioſus, Ioãnes Ferus, Gerardus Moringus, Hier. Oſorius, Ioannes Campenſis, Iſidorus Clarius, Franciſcus Vatablus, ac è Societate noſtra Ioannes Lorinus breuiter, ſed accuratè; & Ioãnes Pineda, qui vti fuſiſſimè, ita pleniſſimè Eccleſiaſten explanauit. Ego ex omnibus hiſce ſuccum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodicè, paucis clarè more meo Lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipſo addam, quæ æterna Patris Sapientia mihi ſuggerere dignabitur.

C A-

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

P*Roponit thema libri:* Vanitas vanitatum & omnia vanitas , *illudq́ probat primò ex rerum omnium circulatione; omnia enim, etiam Sol, ſpiritus, flumina in orbem eunt & abeunt; quare nihil ſub ſole nouum. Secundò v. 12. ex ſcientijs & ſtudio ſciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit ſciētiam, addit & laborem, & dolorem.*

1. VErba Eccleſiaſtæ, filij Dauid, regis Ieruſalem. 2. Vanitas vanita-
tum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas. 3. Quid
habet amplius homo de vniuerſo labore ſuo, quo laborat ſub Sole?
4. Generatio præterit, & generatio aduenit: terra autem in æter-
num ſtat. 5. Oritur ſol, & occidit, & ad locum ſuum reuertitur: ibi-
q́ue renaſcens. 6. Gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem ; luſtrans vni-
uerſa in circuitu pergit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur. 7. Omnia flumina
intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, vnde exeunt flumina, reuertuntur
vt iterum fluant. 8. Cunctæ res difficiles: non poteſt eas homo explicare ſermo-
ne. Non ſaturatur oculus viſu, nec auris auditu impletur. 9. Quid eſt quod fuit?
ipſum quod futurum eſt: quid eſt quod factum eſt? ipſum quod faciendum eſt. 10.
Nihil ſub Sole nouum, nec valet quiſquam dicere : Ecce hoc recens eſt : iam enim
præceſſit in ſæculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non eſt priorum memoria: ſed nec
eorum quidem quæ poſt ea futura ſunt, erit recordatio apud eos ; qui futuri ſunt in
nouiſſimo. 12. Ego Eccleſiaſtes fui rex Iſrael in Ieruſalem. 13. Et propoſui in
animo meo quærere & inueſtigare ſapiēter de omnibus, quæ fiunt ſub Sole. Hanc oc-
cupationem peſſimam dedit Deus filiis hominum, vt occuparentur in ea. 14. Vidi
cuncta, quæ fiunt ſub Sole, & ecce vniuerſa vanitas, & afflictio ſpiritus. 15. Peruerſi
difficile corriguntur, & ſtultorum infinitus eſt numerus. 16. Locutus ſum in corde
meo, dicens: Ecce magnus effectus ſum, & præceſſi omnes ſapientiâ, qui fuerunt ante
me in Ieruſalem: & mens mea contemplata eſt multa ſapienter, & didici. 17. De-
diq́ue cor meum vt ſcirem prudentiam, atque doctrinam, erroreſq́ue & ſtultitiam: &
agnoui quòd in his quoque eſſet labor, & afflictio ſpiritus. 18. Eò quòd in multa
ſapientia, multa ſit indignatio: & qui addit ſcientiam, addit & laborem.

VERS. 1. VERBA ECCLESIASTÆ, FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] *Eccleſiaſtæ*, id eſt Salomonis. Patet ex ipſo verborū tenore, & ſententia, hunc non tam eſſe libri titulum, vti cenſuêre S. Gregorius Nyſſen. Homil. 1. Hugo Victor. & Hugo Cardinalis, Dionyſius, & alij, quàm ipſum libri exordiū. Hic enim liber incipit, hicque ad marginē notatur primus primi capitis verſus. Inde tamen deſumptus eſt libri titulus & nomenclatura, vt vocetur Eccleſiaſtes, quod nomē ſtolidè improbat Luther. in Colloq. Conuiu. dicens hunc librū non eſſe Eccleſiaſten, ſed *Politica* vel Oeconomica Salomonis nuncupandum: quâ in re toti Eccleſiæ patribuſq; omnibus, qui eum Eccleſiaſten vocauêre, contradicit, eoſq; inſcitiæ arroganti ſupercilio coarguit.

Verbi etymon. * VERBA] *Verbum* dicitur à verberatu, quòd verberato linguâ intra palatum aëre, omnis oratio proferatur, ait P. Conſentius & S. Auguſtinus. *Verbum q. verum.* Varro verò verbum à veritate deducit, quaſi verum; quod verum nos loqui oporteat. Talia ſunt verba S. Scripturæ ſiue verba Dei, puta oracula

A verſiſſima, grauiſſima, ſaluberrima. Vnde Aben Ezra: *Verba Eccleſiaſtæ*, hoc eſt, inquit, non vulgaria; ſed ex corde ad animum aſcendentia, vtpote quæ vanitatem à veritate ſecernant, viamq́ue ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonſtrent.

. ECCLESIASTÆ] Hebr. קֹהֶלֶת *Coheleth*, id eſt cōgregatoris, collectoris, cōcionatoris. Radix enim קָהַל. *Cahal*, ſignificat congregare cœtum, & ad eum verba facere. Vnde קְהִלָּה, *kehilla* vocatur cōgregatio, cœtus, Eccleſia, concio. Concio enim tam cœtum populi, quàm orationem ad populū ſignificat.

Quæres primò, cur Salomon hic Hebr. voce-
B tur *Coheleth*, Græcè, indeq́ue Latinè Eccleſiaſtes? *Salomon cur vocatur Eccleſiaſtes? Reſp. Primò.* Reſp. primò Iacob. Chriſtopol. Præfat. in Cant. eum vocari *Coheleth*, id eſt collectorem, quod gnomas & ſcitè dicta Dauidis patris ſui, ceterorumq́ue Patriarcharum & Prophetarum hoc libro coaceruarit, & in vnum collegerit. Verū hoc parum eſt probabile. Salomon enim cùm eſſet ſapientiſſimus mortalium, nō eguit aliunde corradere ſapientiam, quā ipſe à Deo donatus & repletus erat: ſuam ergo hic promit, & non alienā.

Secundò.

Secundò, Caiet. cenſet Salomonem dici *Cohe-leth*, id eſt collectorem, quòd omnes vanitatis mundi modos & ſpecies hoc libro collegerit, eaſque ad viuum oculis ſubiecerit, atque vt addit Arias Montanus, quod enumerans ſingulas res mũdi, mox ſubiiciat ciphram o dicens, iteranſque: *Vanitas vanitatũ & omnia vanitas.* Ciphra enim o, ſi ſola ponatur, eſto multiplicetur, nil valet, nullumque indicat numerum, ideoque vanitatis & nihili eſt index & nota. Verùm hoc arctius & frigidius eſt.

Tertiò.

Tertiò alij, eò quòd, inquiũt, anima Salomonis (*Coheleth* enim eſt femininum) cunctas in ſe ſciẽtias congregaſſet, vel potiùs Deus congregatas, & in vnum collectas in Salomonis ſinum effudiſſet. Aut vt Nyſſenus, quòd Eccleſiaſtes colligat omnia quæ ad probam Eccleſiæ pertinent admini-B ſtrationem, hoc eſt, per quæ quis probè & ex virtute vitam inſtituat. Aut vt Dauid de Pomis, quòd vniuerſas Philoſophorum de ſummo bono in quo ſita eſt felicitas, ſententias (quas Varro lib. de Finibus ducentas enumerat) ſummatim perſtringat & confutet. Aut vt alij, quòd vniuerſas voluptates rerum omnium, quas expertus eſt, cõgreget, earumque vanitatem oſtendat.

Quartò.

Quartò, meliùs alij cenſent Salomonem dici Eccleſiaſten, quòd ex confuſo hominum cœtu & tumultuante turbâ fecerit Eccleſiam ordinatam, pacatam & piam concionãdo & perſuadendo ei, vt relictis vanis ſpebus & rebus, amet & colat Deum verum. Ita S. Gregorius 4. Dialog. 4. *Hic liber*, inquit, *concionator dicitur. In concione verò ſententia proponitur, per quam tumultuoſæ turbæ ſententia comprimatur. Sed concionator verax quaſi extenſa ma-C nu tumultus omnium ſedat, eoſq; ad vnam ſententiam reuocat, cum in eiuſdem libri termino ait: Finem loquẽdi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obſerua; hoc eſt enim omnis homo.*

Quocirca Salomon hîc repręſentat Chriſtum, qui ceu verus Eccleſiaſtes Eccleſiam ſanctã formauit, inſtituit, docuit tam verbo quàm exẽplo. Ita Nyſſenus & Olympiodorus: *Eccleſiaſtes*, inquit, *vocatus eſt, tãquam cunctos mortales in Eccleſiæ cœtum vocans, & in concordiam nectens.*

Quintò. Genuinè.

Quintò & genuinè Salomon dicitur *Coheleth*, & *Eccleſiaſtes*, id eſt congregator & concionator, quòd populi cœtum conuocans, ad illum concionatus ſit de vanitate rerum mundanarum, deque veritate virtutis & timoris Dei. Ita S. Athanaſius in Synopſi, Salom. S. Gregor. l. 4. Dialog. c. 4. Bonauent. & alij, quodque eamdem concio-D nem ſcriptis mandans, ad vniuerſam Eccleſiam ſæculorum omnium tranſmiſerit. Omnis enim Eccleſia & Reſpub. omni æuo & ſæculo ſua habuit comitia, ſuos populi cœtus, ſuas conciones, in quibus Principes, Senatores vel oratores perorabant de iis, quæ ad Rempub. vel ad ciuium certorum cauſas liteſque ſpectabant. Ita fecêre Gręci; Athenienſes ſub Solone, qui vniuerſa à ſe ſtatuta permiſit concionis arbitrio, Spartani ſub Lycurgo; Romani ſub Romulo, & magis ſub Conſulibus; Hebræi ſub Moſe, Ioſue, Dauide, Salomone, & ceteris.

Porrò Cathedra, ex qua Salomon concionabatur, erat ſolium regale, quod ipſe ad hanc rem extruxit. 3. Reg. 7. 7. *Porticum quoque ſolij*, inquit, *in qua tribunal eſt, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis*

A *à pauimento vſque ad ſummitatem.* Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo ædificati, recenſetur 3 Reg. 8. 14. Audi S. Athanaſium; *Eccleſiaſtes*, ait, *vocatus eſt, quia ad populum ipſe concionatus eſt, & quæ ſpiritus ſunt, locutus:* & vt ait Thaumaturgus, *quia his verbis vniuerſam Dei Eccleſiam affatur.*

Principes erant concionatores.

Sic Moſes legiſlator & dux Iſraelis crebrò cõcionatus eſt ad populum, cùm ei legem Dei promulgaret & inculcaret, vt patet Exodi c. 20. & ſeq. imò Deuteronomium non eſt aliud, quàm ardens & cõtenta concio, quâ Moſes moriturus Iſraëlem ad ſtudium legis, cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit ſucceſſor Moſis Ioſue, iam moriturus cap. vlt. & Iob cap. 29. Samuel 1. Reg. 12. 7. Mathathias 1. Machab. 2. 49. ac Dauid B Pſal. 48. 2. *Audite*, ait, *hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem*, &c. *Os meum loquetur ſapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Similis concio Dauidis eſt Pſalm. 77. 1. Sic fecit & Ezechias mittens præcones per totum Iſraëlem, vt eum ad Dei cultũ & Paſcha ſolenne reducerent, 2. Paral. 30. imò ipſemet rex ad ipſos ſacerdotes & Leuitas concionatus eſt, exhortando eos ad purgationem templi, & legis zelum 2. Paral. 29. 5. Ezechiam auum ſuo zelo & concione imitatus eſt Ioſias rex. 4. Reg. 13. v. 1. & 2. Paral. 34. v. 31. *Stans*, ait, *in tribunali percuſſit fœdus inter Iſraëlem & Deum.* Similem exhortationem ad Patres Concilij Niceni habuit Conſtãtinus Magnus, vti refert Euſebius in eius vita; ac Theodoſius per litteras ad Patres Cõcilij Epheſini; Carolus Magnus ad Saxones, &c. ac auorum memoria Iagello Polo-C niæ rex, qui Lituanos ingenti zelo concionando, & præmiis inuitando ab idolorum cultu ad Chriſti fidem conuertit anno Domini 1387. ex quo deinceps prognati reges Poloniæ, ac nominatim modernus Sigiſmundus III. auiti regni æquè ac pietatis heres, Iagellonides cognominatur. Ita Cromerus lib. 15.

Talis ergo Eccleſiaſtes fuit rex Salomon: ſapientiæ enim eius famâ exciti, certatim ad eum docentem ex toto orbe confluebant nationes & principes, ac inter eos regina Saba. 3. Reg. 4. Igitur non ad ſolos Iudæos, ſed ad totam Eccleſiam, id eſt ad cœtum vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hîc concionatur, docetque in quo ſita ſit vera ſapientia, ſcilicet in rerum vanarum contemptu, ac veritatis veriique Dei cultus ſtudio, vt ab amore caducorum eos D abducat, & ad deſiderium æternorum transferat. Quocirca, vt notat Titelmannus, Salomon hîc veri concionatoris munia ſtrenuè obit, dum ſtatim à principio thema proponit: *Vanitas vanitatum*, &c. Idipſum ſubinde repetens & inculcans in ſermonis progreſſu, & circa illud pertexens totum ſermonem, & quamuis (quod peritus concionator facit) digrediatur nonnumquam ad alia, eòdem tamen recurrit, diligenter ac particulatim demonſtrans veritatem primæ propoſitionis, quam ſic plenè probat, vt concluſionem ad extremum & clauſulam reponat. Præterea falſa, quæ obſtant argumento propoſito, refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, prædicat, demum inſtat opportunè, importunè, arguit, obſecrat, increpat; prout Epheſinum

Eccle-

Eccleſiaſten Timotheum Paulus vt faciat, obteſtatur. 2. Timoth. 4. 2.

Cur vocatur Coheleth, id eſt, concionatrix.

Quæres ſecundò, cur Salomon Hebr. vocetur *Coheleth* femininè? Eſt enim *Coheleth* Benoni, id eſt participium actiuum femininum in coniugatione *Cal* ſignificans *congregatrix* vel *concionatrix*. Reſpondent aliqui Nouantes, vt Auenarius & Forſterus in Lexicis Hebr. *Coheleth* vocari non Salomonem, ſed Eccleſiam vel Synagogam. Illam enim hîc à Salomone concionantem induci. Sed errant: Coheleth enim eſſe nomen non Eccleſiæ, ſed Salomonis patet ex eo quod ſequitur, *Filij Dauid, regis Ieruſalem*: vnde clarè vertit Chald. *Verba Coheleth ipſe eſt Salomon*. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, S. Hieron. Nyſſen. Olympiod. & ceteri omnes.

Reſp. Primò.

Dico ergo primò, *Coheleth* eſſe nomen maſculinum, non femininum. Patet primò, quia eſt nomen Salomonis, qui vir eſt, non femina. Secundò, quia toto hoc libro *Coheleth* tribuuntur verba & epitheta maſculina, non feminina, excepto vno loco ca. 7. 29. Quem locum nonnulli ſuſpicantur corruptum. Hinc ſequitur *Coheleth* non eſſe hoc loco Benoni, id eſt participium femininum in Cal. ſed eſſe Toar, id eſt nomen verbale maſculinum; perinde ac apud Latinos hæ voces doctus, eruditus, auditus, viſus, ſæpè non participia ſunt, ſed nomina. Ita cenſent Marinus, Mercerus & alij in Lexicis, & confirmant ex eo quod Hebr. קָהַל. *Cahal* non ſit vſitatum in *Cal*, ſed in *Niphal* & *Piel*. *Coheleth* ergo nequit eſſe Benoni *Cal*: nomen ergo ſit oportet. Imò nonnulli ſuſpicati ſunt *Coheleth* dici quaſi עת קֹהֵל *Cohel*, &c. id eſt *collector* vel *menſor temporis*, eò quòd Salomon tam ſuæ, quàm aliorum ætatis tempora, & temporaria bona voluptateſque hoc libro metiatur, numeret, & æſtimet, dicens omnia eſſe vana. Aut quaſi קֹהֵל תַּלְמוּד *Cohel Talmud*, id eſt, *Collector doctrinæ*, & vltima litera *Tau* valeat *Talmud*, vti Hebræi in abbreuiaturis per vnam litteram initialem, totam dictionem ſignificant.

Secundò.

Dico ſecundò, nomen *Coheleth* licet ſit maſculinum, habet tamen puncta, formam & terminationem femininam, puta Benoni, ſiue participij feminini in Cal. Ita cenſent omnes Hebraicè periti.

Cauſa Prima.

Porro cauſa huius rei varia à varijs affertur. Primò multi afferunt hanc, quòd Hebræi ſæpè permutent nomen femininum cum maſculino, & vice verſa maſculinum cum terminatione feminina, quando rei præſtantiam & pulchritudinem denotare volunt, qualis eſt hæc concio Salomonis, quæ proinde vocetur *Coheleth*, q. d. *concionatrix*, ob elegantiam ſermonis. Solent enim Hebræi rebus eximiè pulchris tribuere genus femininum, quia imago & aſſecla pulchritudinis, eiuſque maxima illecebra eſt femina. Concionatrix ergo idem eſt, quod pulcher & eximius concionator. Solent enim feminæ in dicendo eſſe diſertæ, gratioſæ, elegantes, patheticæ, efficaces, ideoque viris perſuadere quicquid volunt. Sic Pſal. 67. 12. *Dominus dabit verbũ Euangelizantibus*, Hebr. eſt הַמְבַשְּׂרוֹת *hammebaſſeroth*, id eſt euangelizatricibus femininè, quo ſignificat excellentiſſimos à Deo prædicatores conſtituendos. Et Aggæi 1. 13. *Nuntius Domini de nuntijs Domini*, Hebr. eſt בְּמַלְאֲכוּת *bemalachot*, id eſt *denuntiatricibus Domini*. Vide ibi dicta, ac Riberam ibidem. Sic Exodi 22. 18. *Maleficos* (Hebr. eſt *mecapſephoth*, id eſt *maleficas* femininè) *non patieris viuere*. Similia ſunt 2. Reg. 13. 39. in Hebræo, & alibi.

Secunda.

Secundam dant alij, quòd ſapientia hic ſit quaſi concionatrix, ac per os Salomonis concionatur, vt vis & energia concionis ſignificetur, quaſi eius anima & forma ſit ipſa ſapientia. Hæc enim hîc fuit quaſi anima ſapientiſſimi Salomonis. Simili modo Salomon Prouerb. c. 9. v. 1. & c. 8. v. 1. & ſeq. Et Eccleſiaſtes c. 24. 1. & ſequent. ipſam ſapientiam loquentem & concionantem inducit ad maius concionis pondus.

Tertia.

Tertiam dant alij, quòd Salomon fuerit *Coheleth*, id eſt vir, ſed deſinens in feminam, cùm virile ſuum robur, quod hîc oſtendit, inflexit ad amorem feminarũ, factuſque eſt effeminatus & quaſi femina. Hoc enim fore præuidebat Spiritus ſanctus, ideoque ei nomen *Coheleth* indidit. Sic Iſaias Principes mulieroſos Iſraelis vocat mulieres cap. 3. verſ. 12. *Mulieres*, inquit, *dominatæ ſunt eis*, Et Nahum c. 3. 13. *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui*. Sic Homerus Iliade 2. *O pepones*, inquit, *mala probra Achiuæ, non amplius Achiui*. Homerum de more ſecutus Virgil. 9. Æneid. *O verè Phrygiæ*, ait, *neque enim Phryges*.

Quarta.

Quartam dant nonnulli, quòd à matre Berſabee hæc didicerit Salomon. Hæc enim eum puerum docebat fugere ventrem & venerem velut vanitates, vti patet ex illo Prouerb. 31. 1. *Viſio qua erudiuit eum mater ſua*, &c. *Ne dederis mulieribus ſubſtantiam tuam, & diuitias tuas ad delendos reges. Noli regibus ò Samuel, noli regibus dare vinum*, &c.

FILII DAVID, REGIS IERVSALEM] Græci habent *Regis Iſrael in Ieruſalem*, ſed perperam, ait S. Hieron. Notat S. Hieron. tres Salomonis libros, ſcilicet Prouerbia, Eccleſiaſten, & Cantica gradatim hominem ad perfectionem prouehere: primum enim eſſe incipientium; ſecundum proficientium, tertium perfectorum. *Primi libri titulus*, ait Hieronymus, *vocat Salomonem filium Dauid, regem Iſrael: Secundi filium Dauid, regem Ieruſalem. In tertio non dicitur rex vel filius Dauid, quia plurimi ſunt rudes, pauciores metropolitæ, rari qui ſuperna tantum deſiderent: propter primos et ſecundos paterna dignitas, regniq; proprij auctoritas indicatur: perfectis, quia non timore eruditur diſcipulus, ſed amore filius, proprium nomen ſufficit, & æqualis magiſter eſt, & neſcit ſe eſſe regem, qua etiam de cauſa obſeruatum eſt, nullum toto Canticorum libro Dei nomen exprimi ex ijs, quæ poſſunt timorem incutere, ſed nomina omnia amoris.*

S. Ambroſ. Præfat. in Lucam, & libr. de Iſaac c. 4. quem ſequitur Hugo de S. Victore triplicem hunc ſtatum & gradum adaptat tribus Patriarchis, Abraham, Iſaac, & Iacob. Primus obediens fuit: ſecundus puteos fodit: tertius ſcalam, cui Deus innitebatur, ac per eam aſcendentes & deſcendentes Angelos, vidit Geneſ. 28. 12. Alij eidem accommodant tres priſci tabernaculi & templi partes, puta atrium, Sanctum, & SanctumSanctorum. Incipientes enim ſunt in atrio paradiſi, proficientes in Sancto, id eſt in ingreſſu eiuſdem, perfecti ſunt quaſi in ipſo cælo empyreo.

Cenſent

A Cenſent Chald. & alij nonnulli Salomonem ſcripſiſſe Eccleſiaſten, poſt ſchiſma decem tribuum, quod fecit Ieroboam earum ſe regem cōſtituens, ideoque Salomonem ſe hic vocare regē Ieruſalem, id eſt duarum tribuum, non Iſraël; ſed errant. Hoc enim ſchiſma contigit poſt mortem Salomonis, ſub Roboam eius filio.

Vocat ergo ſe regem Ieruſalem: Primò, quia illa erat metropolis duodecim tribuum, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonoſor à Ieremia vocatur rex Babylonis, id eſt Monarchiæ Chaldæorum, cuius caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Niniues, id eſt Aſſyriorū, quorum Metropolis erat Niniue. Secūdò, quia in Ieruſalem erat Academia, vigebatq; ſtudiū ſapientiæ, quam hic docet Salomon. Tertiò, quia in eadem erat aula regia, in qua regnare ſolet luxus, auaritia, inuidia, faſtus, omniſque vitiorum & cupiditatum vanitas, à qua ciues & aulicos ſuos hic auocat Salomon. B

De etymo & ſplendore Ieruſalem dixi Hebr. 7.1. Geneſ. 14.18. & alibi. Vide & Ioſephum & Adrichomium in deſcriptione Ieruſalem.

Myſticè, Eccleſiaſtes eſt Chriſtus, qui electis ſuis perſuadens contemptum vanitatis mundi, & amorem cæli, eſt rex Hieroſolymitarum, id eſt videntium & contemplantium Deum, ideoq; pace fruentium. Ieruſalē enim Hebr. idem eſt quod viſio pacis.

VERS. 2. VANITAS VANITATVM DIXIT ECCLESIASTES: VANITAS VANITATVM ET OMNIA VANITAS] S. Auguſt. lib. de Quantit. animæ c. 33. & de vera religione c. 21. & 33. & alibi legit: *Vanitas vanitantium*, id eſt vanitati ſeruientium rebuſque vanis inhiantium. Hi enim ſunt vanitantes factique vani, ſicut ea quæ dilexerunt, aut vanitantium, id eſt fallentium, & vanâ ſpecie decipientium: *Vanitas*, ait S. Auguſt. eſt fallacia, & *vanitantes* ſunt falſi vel fallentes. Idem tamen S. Auguſt. lib. 1. Retract. cap. 7. ait, quòd licet iſta expoſitio vera ſit, mendoſa tamen ſit lectio, cùm iuxta Græcum legendum ſit: *Vanitas vanitatum*. Chald. *Vanitas vanitatum ſæculum hoc: Vanitas vanitatum omne, quod laboraui omnino vanitas.* Aquila, Symmac. Theodot. ceterique interpretes: ait S. Hier. vertunt ἀτμὶς ἀτμῶν, id eſt *vapor vaporū & omnia vapor*, Syrus: *Inanitas inanitatum & omnis res inanitas.* Arabicus: *Vanitas vanitatum, vniuerſitas rerum vana.* Alij: *Nihilum nihil & omnia nihil.* Sic & Nyſſenus. Gregor. Thaumaturgus metaphraſticè vertit. *Quam inania ſunt, nulliuſq; pretij cuncta hominum ſtudia ſimul ac negotia.* Anonymus: *Cunctæ res otioſæ, viles, erroneæ, mendaces. Sublimis prorſus*, ait Chryſoſt. ſerm. contra Concub. *& in talis digna vox, quam Salomon ad ſe reuerſus, & quaſi ex vmbroſa quadam abyſſo ad lumen veræ ſapientiæ reſpicere valens, emiſit tandem.* Idem Parænetica ad Eutropium: *Hunc*, inquit, *verſiculum ſi ſaperent qui in potentia verſantur, in parietibus omnibus, & in veſtibus ſuis ſcriberent, in foro, in domo, in ingreſſibus; quoniam quidem multæ ſunt rerum facies, multæ imagines falſæ, quæ decipiunt incautos, iſtud oportet quotidie ſalutare carmen, & in prandiis, & in cœnis, & in conuentu vnumquemque proximo ſuo canere, & à proximo ſuo libenter audire. Quia vanitas vanitatum eſt, & omnia vanitas.*

Vanitatis etymon. Grammaticè & Etymologicè vanitas eſt vacuitas, inanitas, leuitas à qua res dicitur euanida, dum citò perit & euaneſcit. Audi Nonium Marcellum lib. 4. *Vanum*, inquit, *leue, inane. Virg. Geor. lib. 1. Sed illos Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis. Vanū eſt mendax Virg. Æneid. 1. Nec fruſtra augurium vani docuere parentes. Saluſt. Iugurthæ bello: Mauri vanum genus. M. Tull. de Offic. lib. 1. Nihil enim proficiunt niſi admodum mentiantur, nec verò quicquam eſt turpius vanitate. Idem Tuſcul. lib. 3. Tum ita varijs imbuimur erroribus, vt vanitati veritas & opinioni confirmatæ natura ipſa cedat. Vanum, inſidioſum, ſubdolum, Virg. Æneid. lib 2. Nec ſi me miſerum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemq; improba finget. Vanum, obſcurum Virg. Æneid. 4. Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram. M. Tull. de Repub. lib. 5. Vt noſtra verò ætas cum Rempub. ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed iam euaneſcentem vetuſtate.*

B Donatus verò & Aruntius ita diſtinguunt hæc tria, falſum, vanum, & fictum. *Falſum*, inquiunt, *eſt, quo tegitur id quod factum eſt: Vanum, quod fieri non poteſt: Fictum, quod non eſt factum & fieri potuit. Falſum eſt fictum mendacium ſimile veritati; vanum nec poſſibile, nec veriſimile: Fictum totum ſine vero, ſed veriſimile. Falſum loqui mendacis eſt, fictum callidi, vanum ſtulti. Falſum loqui culpæ eſt, fictum virtutis, vanum vecordiæ. Falſis decipimur, fictis delectamur, vana contemnimus.*

Vanitas ergo opponitur rei velut vmbra. Res enim, puta corpus, eſt ipſa veritas, cuius vanitas eſt eius vmbra. Quare ſicut vmbra ſequitur ſuum corpus, ſic creatura ſequatur ſuum creatorem, ne euaneſcat, & in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, eſſe, & conſeruari pendet à Deo, C ſicut radius à Sole. Quare ſicut Sole ſe ſubducēte radius euaneſcit, ſic Deo manum, id eſt, operationem & conſeruationem ſuam ſubducente, res creata redit in ſuum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta eſt.

Vanus, ait Seruius, *dicitur quaſi vacuus, & quaſi vanno euentilatus.* Ouidius 3. Amor.

Ceres ſterilem vaneſcit in herbam.

Hinc vanus vocatur ſtultus, quaſi mente vacuus, qui in rebus inanibus ſtudium collocat. Vanus quoque dicitur mentiens & inſidus, qui leuia inaniaq; pro grauibus & veris aſtutè componit.

Vanus ergo eſt vanidicus, vaniloquus, leuis, mendax. Hinc vanitas vocatur leuitas, mendaciū, fallacia. Vanitati opponitur veritas, fidelitas, conſtantia. Vnde Cicero l. 2. de Natura Deorū: D *Nulla igitur*, ait, *in cælo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas ineſt, contraq; omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia.* Et lib. 2. de Legib. *Animi labes nec diuturnitate vaneſcere* (id eſt euaneſcere, aboleri) *nec manibus vllis elui poteſt.* Et ad Herennium lib. 2. *Vana eſt ratio, quæ ex falſa cauſa conſtat.*

Vanitas ergo multa ſignificat. Nam vanitas primò eſt inanitas, ſecundò breuitas, tertiò mutabilitas, quartò interitus, quintò mendacium, ſextò fraus & fallacia, quæ omnia huic loco congruunt. *Vanitatis ſex ſignificata.* Vnde pari modo vertas: *Inanitas inanitatum & omnia inanitas: breuitas breuitatum & omnia breuitas; mutabilitas mutabilitatum & omnia mutabilitas;* & ſic de ceteris, q. d. Omnia quæ in mundo, præſertim ſublunari exiſtunt, ſunt ſummè inania, breuia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falſa & fallacia. Ex aduerſo ſuper lunam in cælo apud Deum omnia ſunt ſolida, longa,

ga, immutabilia, incorruptibilia, vera & fidelia. Vanitas enim terreſtrium opponitur veritati cæleſtium, quòd in illis ſit inanitas, in his ſoliditas: in illis breuitas, in his æternitas: in illis mutabilitas, in his immutabilitas: in illis interitus, in his conſtantia & conſtans exiſtentia: in illis mendacium, in his veritas: in illis fallacia, in his fidelitas, O prima ſummaque veritas, veraque ſoliditas, ſolida charitas, chara æternitas, Deus meus & omnia, da vt nulla nos moueat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas; ſed totos nos ad ſe rapiat tua veritas veraque felicitas.

Porrò Hebræi vtuntur abſtractis pro concretis ad ſignificandam rei excellentiam. Sic *Sanctum Sanctorum* ab eis vocatur *ſanctitas ſanctitatum*, id eſt eximiè & ſummè ſanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abrahæ Geneſ. 12.2. *Eriſq; benedictus*. Hebr. *Eris benedictio*, id eſt affluens omni benedictione, vt non tam benedictus, quàm ipſa benedictio nuncupari poſſis. Pſalm. 110. 3. *Confeſſio & magnificētia opus eius*; hoc eſt, opus Dei ita magnificum eſt, vt ipſa magnificentia dici queat: ideoque adeo laudabilis, vt ipſa confeſſio, id eſt laus vocari poſſit, Sic 1. Corinth. 1. 30. de Chriſto dicitur: *Factus eſt nobis ſapiētia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio*; hoc eſt, factus eſt ſummus & ſapientiſſimus iuſtificator, ſanctificator, redemptor noſter. Sic ergo dicitur creatura quælibet *vanitas vanitatum*, id eſt vaniſſima, idque triplici de cauſa.

Creatura vaniſſima tribus de cauſis. Prima. Prima eſt, quia reſpectu Dei creatoris, qui eſt pelagus entitatis omniſque perfectionis, creatura omnis eſt quaſi non ens & nihilum, C iuxta illud: *Subſtantia mea tamquam nihilum ante te*. Pſalm. 89. 4. Et: *Omnes gentes quaſi nihilum & inane reputatæ ſunt*. Iſaiæ 40. 17. Et: *Luna non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius*. Iob. 25. 5.

Secunda. Secunda, quia nulla res creata hominem poteſt beare, aut eius deſiderium, vtpote immenſum, exſatiare. Vera enim ſaties & felicitas ſita eſt in ſolo Deo, vtpote quaquauerſum infinito. Si alibi eam quæris, vanè & fruſtra quæris.

Tertia. Tertia, quia homo ſuâ ſtultitiâ rebus creatis abutitur ad vanitates, vt ſcilicet vanas ſuas concupiſcentias illis expleat, quibus ſibi interitum præſentem & æternum accerſit. Id clarè oſtendit Sapiens ex idolis dicens Sap. 14. 11. *Creaturæ Dei* (quæ à Deo bono bonæ creatæ ſunt) *in odium factæ ſunt* (vitio hominum, ijs quaſi dijs inhiantium) *& in tentationem pedibus inſipientium* (offendentiū D in illarum abuſu, nimio amore & cultu) *initium enim omnis fornicationis eſt exquiſitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ eſt. Superuacuitas* (vanitas) *enim hominum hæc aduenit.*

Habel Hebr. quid? Heb. pro *vanitas vanitatū & omnia vanitas*, eſt: הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל *habel habalim haccol habel*. Vanitas dicitur הֶבֶל *hebel*, vel *habel* à rad. הָבַל *habal*, id eſt vanus fuit, viluit, euanuit. Vnde הֶבֶל *hebel*, ait Pagnin. eſt res quæ non eſt quippiam, aut quæ citò deſinit, vt vapor, aut flatus qui exit ab ore. *Habal* cognationem habet cum אָבַל *abal* id eſt luxit, à lugeo: lugemus enim res euaneſcentes, puta homines, cùm moriuntur: Et cum בָּהַל *bahal* id eſt exterritus eſt: mors enim vanitatem vitæ amantibus eſt omnium terribilium

A terribiliſſimum, ait Philoſ. Et cum בָּלָה *bala*, id eſt inueterauit, vetuſtate corruptus & conſumptus eſt, iuxta illud Ouidij 15. Metamor.

> *Tempus edax rerum, tuq; inuidioſa vetuſtas*
> *Omnia deſtruitis, vitiataq; dentibus æui,*
> *Paulatim lentâ conſumitis omnia morte.*

Tempus enim citò ſenectam, vetuſtatem, mortem & interitum rebus omnibus adducit: Et cum נָבֵל *nabal*, id eſt cecidit, defloruit, emarcuit. Sicut enim roſa manè roſeo colore & odore vernans, veſpere marceſcit: ſic iuuentus, eiuſque decor in morte, vel ſenecta deperit, marceſcit, euaneſcit. Hæc enim omnia tendunt ad vanitatem & nihilum. Ab Hebr. *hebel*, id eſt vanitas, nonnulli per aphæreſin deriuant Latinum *bulla*, qua nihil eſt vanius; vt B videre eſt, cùm pueri ex ſmegmate, & aqua per fiſtulam, eam halitu ſuo (quem ſignificat *habel*) inflando educunt: hæc enim aſcendens in aërem illicò tenuem vaneſcit in auram. Vnde illud: *Homo bulla*. Ab *habal* quoque deriuant Græcum φαυλίζω, id eſt vilipendo; & φαυλίζομαι, id eſt vileo, vileſco: & φαῦλος, id eſt vilis, vanus, contemptus, homo nihili. *Hebel* ergo & *habel* Hebr. idem eſt quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili & nullius momenti, ait Nyſſenus. Vnde quædam antiqua Hiſpanienſium Hebræorum verſio, teſte Pineda, ſic legebat: *Nada de nada, dix coheled: nada, è nada todo es nada*. Hinc *Abel* Hebr. dicitur *Habel*, id eſt vanitas, quia occiſus à Cain citò periit & euanuit, ideoque primum viuumque fuit ſpeculum vanitatis & breuitatis vitæ humanæ; quia *in imagine* (inſtar vmbræ) *pertranſit homo*. Et: *Vniuerſa vanitas omnis homo viuens*. Pſalm. 39. 6. quod ſic explicat Hugo, q. d. In homine exiſtit trina omniſque vanitas, ſcilicet *concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ*, quæ ipſe latè exaggerat.

Græcè Septuag. vertunt ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, id eſt, *vanitas vel inanitas inanitatum, & omnia inanitas*: ματαιότης enim *ματαιότης quid?* deriuatur à μάτην, id eſt fruſtra, inaniter, in caſſum, in vanum, abs re, ſine fructu, futiliter, ideoque ſtultè; vnde à μάτην deriuant Italicum *matto*, id eſt ſtultus. Senſus eſt q. d. homines vani, quaſi cerebro vacui & ſtulti ſectantur vanas opes, honores, delicias fruſtra & ſine fructu, quia illas ſæpe non obtinent: & eſto obtineant, diu ijs gaudere, ijſque ſe ſatiare nequeunt; imò illa hominem ad finem ſuum, ad quem à Deo creatus D & ordinatus eſt, puta ad æternam felicitatem non conducunt, ſed ſæpe abducunt, & in gehennam deducunt. Stultus enim eſt, qui rebus futilibus ſe occupat, qui laborat fruſtra, ac labores ſuos prodigit, imò per labores ſeipſum perdit & damnat, cùm ijſdem facilè ſe ſaluare, & beare potuiſſet, ſi eos Deo impendiſſet, ματαιότης, ſiue *Vanitas*, inquit Nyſſenus, *hic eſt vel verbum, quod non cadit ſub cogitationem & intelligentiam, vel res inutilis, vel conſilium, quod non poteſt conſiſtere, vel ſtudium, quod non peruenit ad finem*, vel, vt in ſumma dicam, id quod in quauis re vtili non poteſt conſtare.

Aquila, Symmach. & Theod. vertunt, ἀτμὶς ἀτμίδων, τὰ πάντα ἀτμὶς id eſt, *vapor vaporum, & omnia vapor*: ἀτμὶς enim, ait S. Hierôn. ſignifi- *Vapor quid?*

cat

cat vaporem fumi & auram tenuem, quæ citò reſoluitur. Vapor eſt exhalatio calida & humida vi Solis ab aqua, vel aqueo educta, vt docet Ariſt. 1. Meteor. Rurſum vapor eſt cauſa materialis omnium eorum, quæ in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de Paſſion. aeris: hinc omnia, æque vt vapor, euaporant & euaneſcunt. Vnde illud noſtri Iuſti Lipſij funebre carmen, quod ipſe viuens compoſuit, & moriens ſepulchro ſuo velut ſapientiæ & eloquētiæ ſuæ Epitaphium inſcribi iuſſit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, vmbra, vanitas,
Et ſcenæ imago, verbo vt abſoluam, nihil.

De vaporis natura audi diſſerentem S. Gregor. Nyſſen. in Hexamero, ſiue in hiſtoria ſex dierum longiuſculè ante finem: *Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio, nubes eſt: vapor autem tenuium partium humoris expiratio atque exhalatio eſt: omnino neceſſe eſt, quum ardore nubes exuſta fuerit, tenue illud & indiuiduum vaporis corpus, etiamſi humidam qualitatem non conſeruet, non tamen, quod ad ipſum attinet ſubiectum, ad interitum & abolitionem tranſire, ad nihilum redactum. Quatuor enim circa vaporem conſiderantur, humidum, frigidum, graue, quantitas. Ex his quæcumque igni contraria ſunt, vi præualentis conſumuntur & e medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum ſi in igni verſetur, tale permanet.*

Vita eſt vapor. Ad hanc Aquilæ, Symmach. & Theod. verſionem reſpexit S. Iacobus in Epiſtol. c. 4. 15. dicens: *Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinde exterminabitur.* Vide ibi dicta. Hinc & Pſalm. 77. 33. vbi nos habemus: *Defecerunt in vanitate dies eorum;* Chald. vertit: *Conſumpti ſunt dies vitæ veſtræ tamquam vapor oris in hieme.* Igitur ſicut fumus & vapor quò altiùs aſcendit, eò fit tenuior, citiùſque euaneſcit, ſic homo quò ad altiores honores & plures vitæ annos prouehitur, eò citiùs abit & emoritur.

Res vanæ ſimiles ciphræ. Significat ergo hæc gnome, nihil ſub cælo eſſe ſolidum, nihil ſtabile; nihil durabile; ſed omnia eſſe inania, inconſtantia, mutationi perpetuæ obnoxia, breuia, caduca, circulantia, in orbem euntia & abeuntia. Quare ſimilia eſſe ciphræ o, inquit Arias Mont. quæ ſi à numero ſolido ſeparetur, nil efficit, nec numerus eſt, ſed inanis exiliſque circulus: ſic enim omnia ſub cælo per ſe nudè ſpectata, inania ſunt, paruique, imò nullius valoris & pretij. Rurſum quò magis ciphram ſolam multiplicas, eò inaniùs plura inania coaceruas, quid enim efficiunt, aut ſignificant oooooo? Vtique nihil. Sic pariter quò plures opes, honores, ceteraſque res vanas coaceruas, eò inanior & vanior, ac vano ſuperbiæ vento faſtuque turgidior efficeris. At ſicut ciphra addito numero ſolido eum adauget, v. g. ſi ciphræ o præfigas 2. efficis viginti, ſi 3. triginta, ſi 6. ſexaginta, ſi 9. nonaginta: ſic pariter ſi vanitas veritati adhæreat & copuletur, id eſt, ſi homo Deo ſe iungat, & ad eius honorem opes in ſe vanas coaceruet, & expendat, efficiet actus nobiles charitatis, eleemoſynæ, ceterarumque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, ſibi ſalutem æternam conciliabit. Denique ſicut ciphræ ordine collocatæ, quò loco ſinguæ remotiores ſunt à numero ſolido, eò in decuplum immediatè præcedentem adaugent. Vnde o additum 2. eum adauget in decuplum; nam 20 faciunt viginti, quæ ſunt decuplum binarij: ſi deinde ſecundum o ſubnectas viginti, augebis in decuplum; nam 200 faciunt ducenta, quæ ſunt decuplum vicenarij: ſi vlterius tertium o ſubiungas, ducenta augebis in decuplum: Nam 2000 faciunt duo millia, quæ ſunt decuplum ducentorum. Inſuper ſi quartam ciphram o tribus præcedentibus annectas, augebis duo millia in decuplum: nam 20000. faciunt viginti millia, quæ ſunt decuplum duorum millium: ſi quintam ciphram o ordine conſequenti addas, facies ducenta millia, quæ ſunt decuplum viginti millium, & ita conſequenter. Sic pariter quò plura temperantiæ, patientiæ, fortitudinis ac præſertim humilitatis & charitatis opera vitæ tuæ in ſe vanæ, attexis, eò maioribus gratiæ & gloriæ incrementis merita & coronam tuam adauges: ac præcipuè quò à numero ſolido, id eſt à Deo per crebros magiſque demiſſos actus humilitatis te elongas, & profundiùs in abyſſum tuæ vilitatis deſcendis, eò tuum, tuorumque operum & virtutum valorem & pretium maioribus, & quaſi decuplatis lucris apud Deum intendis, ac indies prioribus meritis longè auguſtiora accumulas. Vnde Arias Montanus cenſet Eccleſiaſten Hebr. dici *cohelech*, id eſt collectorem, quòd Arithmeticè vanitates rerum ſingularum, adiectâ ciphrâ o, putâ hoc lemmate: *Vanitas vanitatum,* enumeret. *Vbi putatis,* inquit Hugo Victor. *mens erat huius hominis, cùm hæc diceret? Homo erat, ſed ſuper hominem erat in claritate inſolita* (lucis diuinæ) &c. *In hanc igitur iſte ſupra omnia caduca & tranſitoria mente raptus, vidit vniuerſorum nihil eſſe quod maneat, & quaſi ſtupore nouæ huius atque inſolitæ viſionis territus, exclamauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Vniuerſitatem enim intuebatur, & totam vanitati ſubiectam, eiuſq; vanitatem omnium vanitatum vanitatem, id eſt omnem vanitatem in ſe continentem, quaſi genus omnium generum (eò quòd omnia in ſe rerum genera contineat) appellauit. Omnia enim vanitas, & ex omnibus vniuerſitas, & vniuerſa vanitas.*

Aduertite ergo, ò filij Adæ, audite Salomonem, & Salomonis parentem Dauidem regem intonantem: *Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Pſalm. 4. vt quid diligitis & ambitis opes, honores & delicias terrenas, quæ vanæ ſunt & mendaces, imò ipſiſſima vanitas & mendacium: illicò enim euaneſcunt, & ſui amatores in æterna gehennæ incendia detrudunt. Vt quid non ambitis opes & honores cæleſtes, quæ in æternum durant, & vos perpetuâ felicitate beabunt? vt quid ſeruitis mundo vano & fallaci? quænam hæc amantia? vt quid non ſeruitis Deo vero & fideli in promiſſis? Mundus enim eſt vanitas vanitatum & omnia vanitas: Deus eſt veritas veritatum & omnia veritas. *Mundus eſt vanitas. Deus veritas.*

Ratio à priori eſt, quòd Deus ſolus ſit ipſum eſſe per eſſentiam, id eſt eſſentiæ pelagus immenſum, ſolidiſſimum, æternum. Independens, immutabile, optimum, ſapientiſſimum, perfectiſſimum quaqnauerſum per omnes entis *Ratio à priori.*

gradus

gradus & ſpecies. Ceteræ verò res omnes à Deo creatæ, ac præſertim ſublunares, eſſe ab eo participant diminutum, dependens, inſtabile, temporale, caducum, vmbraticum, mutabile, miſerum, errans, imperfectum. In Deo ergo ſolo eſt veritas eſſendi, in creaturis verò vmbra dumtaxat & vanitas eſſendi. Vnde Deus ait Exodi 3.14. *Ego ſum qui ſum*, ſiue *ego ſum Iehoua*. Vide quæ ibi hac de re fusè dixi; vbi oſtendi, quòd ſicut Dei nomen eſt *ens*, vel *qui eſt*, ſic creaturæ nomen eſt, *non ens*, *non ſum*.

Quocirca S. Athanaſ. in Synopſi ſacræ Script. aſſerit: *Hunc librum quoſdam inſtruere ad pietatem, & vniuerſa tranſcendere, atque hortari vt æternorũ memoriam ſeruemus, & ſciamus futurum aliquando vt mundus hic præſens finiatur.* Addítque hoc libro *confutari vanam & aberrantem Ægyptiorum philoſophiam. Videtur ergo*, inquit, *in hoc libro de naturali philoſophari theoria*, &c. *Deijcit etiam Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate*, dicens: *Qui obſeruat ventum, non ſeret.*

Obiectio.

Obijciebant hæretici initio Eccleſiaſtæ citati, quòd videatur hic criminari & damnare vanitatis omnes creaturas, cùm tamen ipſæ à Deo vero & bono veræ & bonæ creatæ ſint. Vnde occaſionem ſumpſere Manichæi dicendi, creaturas corporeas eſſe vanas & malas, ac à Deo malo creatas.

Reſp. Primò.

Reſpondeo primò, plenè & genuinè, creaturas in ſe veras quidem & bonas eſſe, ſed ſi cum Deo creatore comparentur, vanas eſſe & vmbraticas. Infinitis enim partibus à Deo ſuperantur; ſicut vmbram ſuam in immenſum ſuperat ſol. Vnde Nyſſen. *Huc*, inquit, *tendit vox Eccleſiaſtæ, non oportere ad hanc ſenſibilẽ intueri vitam, quæ ſi conferatur cum ea, quæ verè eſt vita, non eſt, nec poteſt ſubſiſtere.* Et S. Hiero. *Aſpiciens*, inquit, *elementa & rerum multiplicium varietatem, admiror quidem corporum multitudinem, ſed recogitans omnia tranſire, & ſuo fine ſeneſcere, ſolumq; Deum idem ſemper eſſe quod fuerit, cogor non ſemel, ſed bis dicere: Vanitas vanitatum & omnia vanitas.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. 1. 12. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas. In comparatione etenim æternorum bonorum vana ſunt omnia, etiam bona temporalia; quidquid enim in hoc ſæculo lætum, delectabile, ſublime, aut proſperum cernitur, vanum profectò eſt; quia difficilè habetur, & citò amittitur. Repentè quidem alta ſæculi corruunt, pulchra tranſeunt, læta & proſpera euaneſcunt. Nam cùm ſtare in his floribus mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur, aut feſtinâ, & omnia deturbante morte concluditur. Vana ergo ſunt gaudia ſæculi, quæ quaſi manentia blandiuntur, ſed amatores ſuos citò tranſeundo decipiunt. Dicat ergo Propheta Samuel: Nolite declinare poſt vana, quæ non proderunt vobis, quaſi dicat: ſtultè appetuntur bona ſæculi, quæ ab appetitoribus ſuis non poterunt diutius teneri.*

Secundò.

Reſpondet ſecundò S. Chryſoſtomus ad illud Ephes. 4. *In vanitate ſenſus*, homil. 12. non tam creaturas eſſe vanas, quàm vana hominum ſtudia, quæ in ijs plus æquo deſudant, nec eas ad debitum finem referunt: *Quæ*, inquit, *à Deo facta non ſunt, ſed noſtri opificij. Cælum non eſt vanum, neque terra, neque ſol, neque ipſum corpus noſtrum. Abſit hoc: ſed quid vanum eſt? Plantaui mihi vineas, conſtitui mihi cantores, coaceruaui aurum & argentum*, &c. Eleganter verò addit: *Rerum tutur naturas ſolidas, & in bono conſtantes: humanas verò deprauata noſtra natura artes & inuentiones ſugillat, quæ non ſolùm animos noſtros, ſed creaturas ipſas corrumpunt & deprauant.*

Tertiò.

Tertiò reſpondet S. Athanaſ. in Synopſi, non hic damnari creaturas, ſed concupiſcentiæ circa eas vanitatem & inconſtantiam, præſertim dum in ijs vltimum ſuum finem, omneque bonum & felicitatem Deo poſthabito collocant: *Non*, inquit; *vt creaturam criminaretur, ſed vt æterna contemplatus, temporariorum deſideriorum admoneret eſſe vanitatem.* Quocirca Olympiod. non ſimpliciter *vanitatem*, ſed *vanitatem vanitatum* dictam eſſe cenſet *vt manifeſtè nos doceret voluptatem hominum, quæ circa mundana verſatur, vanitatem eſſe.* Idẽque in præfatione: *Vt conſilia*, inquit, *hominum reprehendat, qui in hoc mundo ſpem ſuam collocaſſe videntur.* Thaumaturgus verò in ſua paraphraſi patheticè exclamat: *Quam vana & inutilia ſunt ea omniũ hominum negotia & ſtudia, quæ in humanis rebus ſuſcipiuntur.*

Hoc eſt quod ait S. Auguſt. libr. de vera relig. c. 21. *Niſi ſunt vanitates, non erunt alia vanitas.* Idque explicat exemplo arundinis in aquã immerſæ, quæ cùm appareat fracta, nulla eſt arundinis peruerſitas, ſed vel iudicij, vel viſus deceptio fractam opinantis: ſic ſanè non eſt vanitas aut peruerſitas rei viſibilis, quòd ad ſpeciem fulgeat, ſed animi carnalis & praui, qui illi totum ſe mancipat, illáque contra Dei legem voluntatemque vtitur & abutitur.

Accedit Vatabl. *Vna ſententia*, inquit, *damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quàm in Deo ponunt.* Et mox: *Non hic damnantur creaturæ Dei, ſed prauus affectus & cupiditas hominum, qui nõ ſumus contenti præſentibus iſtis creaturis Dei, & earũ vſu, ſed ſemper anxij ſollicitíq; accumulare diuitias, honores, gloriam, famam quaſi perpetuo hic victuri, faſtidītis interim illis quæ adſunt, & alia ex alijs ſemper affectantes. Hæc eſt enim ſumma vanitas & miſeria, ſe vſu bonorum præſentium fraudare, & fruſtra affligi, de futuris.*

Hæc de gnome iſta ſummatim dicta ſint; Nũc ſingula eius verba ad bilãcem reuocemus, & penitius libremus & expendamus.

Vanitas vanitatum quid? Prima expoſitio.

VANITAS VANITATVM] Caietanus vertit: *vanitas, vanitates: Salomon*, inquit, *ſubiungit introducendo nunc aliquam vanitatem, nunc multas vanitates ſimul, nuſquam verò introducit vnam aliquam vanitatem exceſſiuam, quam appellat vanitas vanitatum.* q. d. In omnibus rebus eſt vanitas, imò non vna vanitas, ſed multæ vanitates in eas confluũt. Verùm longè melius Noſter, Septuag. Chaldæus, Syrus, Arabicus, ceterique omnes vertunt per regimen genitiui *vanitas vanitatum*, quod Primò Gratian. de Pœnitentia diſtinct. 2. cap. finali in calce, per vanitatem, accipiens mutabilitatem, exponit. q. d. Vanitas mutabilitatis, & mutationum continuarum eſt in rebus omnibus: omnes enim ſunt in continuo motu, fluxu & permutatione, numquam in ſtatu & requie. Audi Gratianum: *Hinc etiam*, ait, *Eccleſiaſtes: Cuncta quæ ſub Sole fiunt, id eſt, quæ temporum viciſſitudinem recipiunt, non tantummodò vanitas, quæ omni creaturæ ratione mutabilitatis ineſt, ſed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt, eſſe dicuntur.*

Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed arctior. Nam præter mutabilitatem multæ aliæ ſunt vanitates in rebus.

Secundò. Secundò, alij exponunt, q.d. Mundus hic eſt vanitas vanitatum, hoc eſt vniuerſitas & complexio omnium vanitatum: conflatur enim ex ſingulis ſingularum rerum vanitatibus: ita Hugo Victor. quem audi: *Tantùm eleuatur Canticum Canticorum à Cantico, quantum canticum à verbo, & deinceps verbum à ſilentio: & tantùm ſæculorum ſæculum à ſæculo, quantum ſæculum ſolum à momento, vel item momentum à nihilo. Similiq; progreſſione hic per contrarium facta, tantò vanitas vanitatum deterior eſt à ſimplici vanitate, quantò ſimplex vanitas ab eſſentia ſolida & permanente. Sic per inculcationem legi poteſt ſententia: Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum & omnia vanitas, vt in omnibus omnimoda vanitas exprimatur, & ex omnibus ſumma quædam confici intelligatur, quæ omnem contineat vanitatem; vt quaſi ſingula quæque per ſe vanitas ſint, & vniuerſitas ex omnibus collecta ſit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum cùm opera ſua cōpleret Deus, vnumquodque opus per ſe bonum dicitur, & nouiſſimè vniuerſitas, perfectis omnibus valde bona nominatur.*

B

Tertia & genuina. Tertiò & genuinè, cum dicit Salomon *vanitas vanitatum*. eſt Hebraiſmus, ſignificans vanitatis præeminentiam & ſummitatem. Hebræi enim cùm quid præcellens, & ſummum in aliquo genere ſignificare volunt, illud congeminant per regimen genitiui, vt cùm dicitur, Canticum canticorum, hoc eſt carmen excellens, Deus deorū, Rex regum, Dominus dominantium, cælum cælorum, Sabbatum Sabbatorum, Sanctum Sanctorum, ſæculum ſæculorum, Virgo Virginum, mysterium myſteriorum, ſeu Sacramentum Sacramentorum, Græcè apud Dionyſium Cæleſtis Hier. cap. 3. τελετὼ τελετῶν, puta Euchariſtia. Dicitur ergo *vanitas vanitatum* id eſt ſumma, maxima, pleniſſima, vaniſſima vanitas, ſcilicet eſt mundus hic ſublunaris, ſiue res omnes terrenæ. Audi Nyſſenum hic homil. 1. *Dicitur*, inquit, *vanitas vanitatum, id eſt exuperans in vanitate; perinde ac ſi quis dicat, mortuo magis mortuum, & inanimo magis inanimum: ita etiam vanitas vanitatum, oſtendit inſeparabilem in vanitate exuperationem.* Vnde inferiùs homines vana ſectantes comparat pueris facientibus domos in a[re]na, quæ mox arenâ corruente corruunt: *Ho[c eſt]*, inquit, *humana vita, arena eſt ambitio, arena eſt potentia, arena diuitiæ, arena eſt quicquid eſt ex iis, quibus magno ſtudio per cornem fruimur, in quibus, vt quæ minimè valeant ſubſiſtere, vanæ laborantes infantiles animæ, & in vnoquoque eorum multos labores tolerantes, ſi ſolum arenæ locum reliquerint, quæ in carne, inquam, tranſigitur vitam, tunc agnoſcent, quàm in hac re vanum poſuerint ſtudium. Nam cum vita materiali ſimul manet delectatio: ſecum autem nihil trahunt præter ſolam conſcientiam.*

C

D

Audi S. Chryſ. homil. 55. ad Popul. Antioch. *Vanitas vanitatum non ſimpliciter vanitas, ſed per excellentiam. Salomoni quæſo credamus, & res apprehendamus, in quibus non eſt vanitas, vbi veritas, vbi cuncta firma ſunt atque ſtabilia, vbi ſunt omnia ſupra petram ædificata, vbi ſenectus non eſt, nec tranſitus.* Idem Chryſoſt. in Pſ. 4. *Quis eſt adeò excors, vt quærat nomina, quæ rebus deſtituūtur? & perſequatur inania, quæ oportet fugere? Nónne omnia mentiuntur &* A *decipiunt? Ideo dixit Eccleſiaſtes; Omnia vanitas.*

Dixit Ecclesiastes] Loquitur Salomon de ſe quaſi de tertia perſona: Primò, vt ſignificet primarium auctorem libri eſſe Spiritum ſanctū; qua ratione Balaam de ſe ait: *Dixit auditor ſermonum Dei*. Num. 24. 3. & S. Ioannes c. 21. v. 7. ait de ſe: *Hic eſt diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus.* Secundò, id facit modeſtiæ & humilitatis ergô, qua de cauſa S. Paulus de ſe quaſi de alio ait: *Scio hominem in Chriſto raptum in Paradiſum.* 2. Cor. 12. 2. Tertiò, vt res adeo ingentes, ſalutiferas & admirabiles, obuias tamen, & quæ quotidie in oculos occurrunt, ſed præ hominum ſtupore nō aduertuntur, quaſi de longinquo oſtendat. Ita Hugo Victor. & Bonauent. *Salomon de ſe in tertia perſona loquitur, cur?*

Et omnia vanitas] In Hebr. non eſt τὸ &, B ſed ſubintelligitur à noſtro, Septuag. & alijs. Hebræa ergo ſic habent: *vanitas vanitatum omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas*. *Omnia vanitas quid?*

Primò genuinè hanc gnomen de vniuerſo, ſiue mundo, præſertim ſublunari, cum Chaldæo ſic exponas collectiuè, q.d. Vniuerſum hoc quod oculis circumluſtro, cum tota rerum ſuarum congerie, eſt *vanitas vanitatum*, id eſt ſumma & extrema (vt vertit Vatabl.) vanitas, *& omnia*, quæ in ea exiſtunt, ſunt *vanitas*, id eſt mera, nuda, pura, integra vanitas. Sic enim non decreſcit, ſed potiùs accreſcit vis & neruus ſententiæ per τὸ *omnia vanitas*: tum quia τὸ *omnia* ſignificat nullam planè rem in mundo eſſe expertem, ſed plenam vanitatis: quis enim excipiat, dicatque, mundus quidem eſt vanitas vanitatum, id eſt, C refertus variis vanitatibus, at non ſingula quæ in eo ſunt, vana; occurrit illudque confutat, dicendo, imò ſingula & omnia quæ in eo ſunt, vanitas: tum quia τὸ *vanitas* idem eſt, quod mera, imò ipſiſſima vanitas, hoc eſt vaniſſima vanitas. Vnde ex Chald. vertunt Reg. *omnino vanitas*. *Prima explicatio.*

Secundò, poteſt hæc gnome accipi diſtributiuè, & adaptari ſingulis rebus mundi. q. d. Non tantùm totus mundus, ſed & ſingulæ partes, imò ſingulæ res mundi ſunt *vanitas vanitatum*, id eſt vaniſſimæ: *& omnia* quæ in eis ſunt, id eſt, omnia earum accidentia, dotes, formæ, ſpecies & qualitates ſunt mera *vanitas*.

Vnde poſſet ex Hebræo ſic verti: *vanitas vanitatum omnis vanitas*, ſicque exponi per methathesin, quaſi dicat, *omnis vanitas*, id eſt, omnis res D mundi in ſe vana eſt *vanitas vanitatum*, id eſt, pleniſſima vanitatibus.

Igitur ſicut Xerxes ex ſublimi ſpecula contemplans ſuum exercitum, qui continebat ad decies ſepties centena millia hominum, illachrymans dixit: *Poſt centum annos nemo ex his omnibus in vita ſuperſtes erit*: ſic Salomon ex alto felicitatis ſuæ, aut potiùs ſapientiæ ſolio aſpiciens mundum hunc ſublunarem, & omnia quæ in eo ſunt, videnſque eorum vanitatem exclamat, & toti mundo, imò ſæculis omnibus inclamat: *vanitas vanitatum, & omnia vanitas*. O miſeri vaniqne mortales, vt quid vanis inhiatis & intabeſcitis, vt quid vanis incubando cum vanitate euaneſcitis? Nónne vides, ô homo, nonne ſentis, nonne manu

tangis res omnes eſſe vanas, fugaces, fallaces? Quænam ergo dementia illas tanro ardore proſequi, illis tanro affectu adhærere, illis inniti? cùm nihil ſit in eis ſolidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immenſam animi eius capacitatem & deſiderium exſatiare valeat. Eſto enim res omnes bonæ, & conſequenter veræ, à Deo bono & vero creatæ ſint, tamen in ſe & ex ſe non bonæ nec veræ, ſed malæ & vanæ ſunt, quia ex ſe nihil ſunt, ideoque in nihilum procliues: continoâ enim declinatione deuergunt, vt in ſuum nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ ſunt, reuoluantur & relabantur. A Deo ergo habent quod bonę, quòd verę ſunt: quia omne ſuum eſſe, omnem eſſentiam & exiſtentiam à Deo acceperunt. Hæc rurſum multa vanitate permiſta eſt: ideoque Salomon in hac gnome τὸ *vanitas*, iterat, triplicat, imò quintuplicat: quinquies enim repetit nomen vanitatis, vt multiplicem & quaſi innumeram creaturarum vanitatem demonſtret: quia enim ipſæ à Deo hauſerunt eſſe participatum, imminutum, limitatum, modicū & remotum, præſertim quæ ſublunares & terreſtres ſunt, hinc illud habent aſſiduo motui, agitationi, alterationi, defectui, miſeriæ, interitui obnoxium, ideoque vanum & quaſi vmbraticum, aut nullum præ Deo, qui eſt plena & omnimoda entitas, veritas, ſtabilitas, beatitudo & perfectio, ac præ Dei cultu, felicitate, & rebus æternis, quæ Dei veritatem & felicitatem participant. Hoc eſt, quod ait Apoſtol. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura ſubiecta eſt non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe: quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quocirca hæc propoſitio: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, cum ſit generalis, vera eſt in rebus & obiectis tam lætis, quàm malis & triſtibus. Hæc enim, æquè vt illa, ſunt vana, id eſt exilia & breuia præ Deo, præ æternis gaudiis & pœnis. Salomon tamen priùs dumtaxat in ſequētibus proſequitur; propoſito enim hoc quaſi libri themate: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*, illud deinde ex ſingularum rerum inductione demonſtrat, ſcilicet ex vanitate & circulatione ventorum, Solis, fluminum, & fuſiſſimè rerum humanarum; ac poſt ſingulas ſæpè iterat ſuum thema, ſuamque concluſionem perurget: *Vanitas* ergo *vanitatum & omnia vanitas*. Subinde tamen eam reticet, & lectori inferendam relinquit. Hinc

Tertiò, hæc gnome appropriari poteſt homini, propter quem totus hic mundus, & omnia hæc vana creata ſunt, quique paruus quidam eſt mundus, imò ad hominem ſolùm eam arctat Chald. Caietan. & alij q. d. Homo eſt vanitas vanitatum, id eſt vniuerſitas vanitatis, & omnia quæ in homine exiſtunt, ſunt mera & inaniſſima vanitas. Quid ergo eſt homo? eſt microcoſmus vanitatum, eſt epitome & compendium vanitatum omnium, quæ per res ceteras ſparſæ & diſtributæ ſunt. Hoc autem à Patre Dauide didicerat Salomon, qui Pſal. 38. 6. quò hic alludit Salomon, ait, *Ecce menſurabiles poſuiſti dies meos: & ſubſtantia mea tamquam nihilum ante te. Veruntamen vniuerſa vanitas omnis homo viuens. Veruntamen in imagine* (inſtar vmbræ & vmbraticæ imaginis) *pertranſit homo*. Homo ergo eſt *vniuerſa vanitas, ſi viuens multò magis mortuus*, (ait S. Hieronymus) quia ſicut rerum omniū eſſentiam, ſic & vanitatem in ſe comprehendit: nam ſubit iniurias corruptibilitatis, vt res inanimatæ: neceſſitatem nutritionis, accretionis, mortis, cum viuentibus: ſenſibilium affectionum & patibilium alternationem qualitatum cum ſentientibus: alternationem cogitationum, voluntatum, ſtudiorum, conſiliorum cum Angelis; at inſuper peccatorum quæ nefanda, & cum natura pugnantia ſunt, atrocitati; vt de morbis & ærumnis ſileam, quibus ſupra animalia cuncta obnoxius eſt homo, vt docent medici, & naturalis hiſtoriæ Scriptores, & qui deplorant lapſi hominis calamitates. Ita noſter Lorinus, & alij paſſim ex S. Gregor. homil. 29. in Euang. *Omnis creaturæ*, inquit S. Gregorius, *aliquid habet homo. Habet namque commune eſſe cum lapidibus, viuere cum arboribus, ſentire cum animalibus, intelligere cum Angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura eſt homo. Omni ergo creaturæ prædicatur Euangelium, cum ſoli homini prædicatur.*

Vanitas vanitatum eſt homo cur.

A

B

Hinc à Dauide & Salomone idem didicêre & docuêre Philoſophi. Antiſtrophæ ergo Salomoni ſunt hæ eorum ſententiæ. Perſij: *O curas hominum, ò quantum eſt in rebus inane!* Ariſtotelis, qui rogatus quid eſſet homo, ſic eum definiuiſſe fertur. *Homo eſt vanitatis exemplum, temporis ſpolium, fortunæ ludus, inconſtantiæ imago, inuidiæ & calamitatis trutina, reliquum verò pituita & bilis.* Alius: *Homo eſt mancipium mortis, viator tranſiens.* Sophoclis in Aiace: *Video*, ait, *nos nihil aliud eſſe niſi ſimulachra, quotquot viuimus, aut tenuem vmbram.* Theognis: *Delectare*, ait, *anime mi, mox alij erunt viri, ego verò terra nigra ero.* Pindari: σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, id eſt, *vmbræ ſomnium eſt homo.* Philoſophus quidam rogatus quid eſſet mundus? reſpondit: *Mundus eſt ſcrinium dolorum, ſchola vanitatis, forum impoſtorum.* Zeno Imperator audita ſuorum clade fugiens exclamauit: *Ludibrium Dei eſt homo.* Etenim vt ait Plautus: *Dij nos quaſi pilas, homines habent.* Plinius ſcribit Appellem pinxiſſe Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quaſi imperio penetrantem ab ortu ad occaſum, quia inſtar fulguris illicò vbique victor in triumphis glorioſus apparuit, & mox veneno & morte victus, velut inglorius diſparuit. Vnde Iuuenalis de eius ſepulchro Satyrâ 10.

Gnomæ Philoſoph. de vanitate Græcorum.

Latinorum

C

D

Vnus Pellæo iuueni non ſufficit orbis,
Sarcophago contentus erit: mors ſola fatetur,
Quantula ſint hominum corpuſcula.

Triſmegiſti: *Exue veſtem* (corpus) *corruptionis vinculum, viuam mortem, ſenſitiuum cadauer, ſepulchrum circumuertibile, velamen opacum.* Seneca conſolat. ad Martiam c. 11. *Quid eſt homo? imbecilliſſimum corpus & fragile, nudum, ſuapte natura inerme, alienæ opis indigens, & ad omnem fortunæ contumeliā proiectum.* Idem in Prouerb. *Homo vitæ commodatus, non donatus eſt.* Idem Præfat. in lib. 1. Natural. quæſt. *Hoc eſt punctum*, inquit, *quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur, O quàm ridiculi ſunt mortalium termini!* imò quàm ridiculi ſunt mortalium puncto inhiantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna ſuſtuleris, quoties videbis exercitus ſubrectis ire vexillis, & quaſi magnum aliquid agatur, equitem modò altiora explorantem, modò à lateribus affuſum,*

[A] *libebit diſcerrāt nigrum campis agmen, formicarum iſte diſcurſus eſt in anguſto laborantium. Quid illis & nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis, minima etiam, cum illis vtrimque Oceanus occurrit. Surſum ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur; at ita, ſi minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, & expeditus leuiſque ac contentus modico emicuit.* Et poſt nonnulla: *Illic incipit Deum noſſe. Quid eſt Deus? mens vniuerſi. Quid eſt Deus? Quod vides totum, & quod nō vides totum. Si demum magnitudo ſua illi redditur, quâ nihil maius excogitari poteſt. Si ſolus eſt omnia, opus ſuum & extra & intra tenet.* Hoc illi Platonicè.

Arabum Prouerbium eſt: *Homo eſt filius defectus*, id eſt deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax*, id eſt vanus, deficiens, fallax, errans, & ad mentiendum procliuis. [B] Pſal. 115. 11.

Democritus ſemper ridebat. Heraclitus ſemper flebat hominum vanitatem.

Denique Democritus quoties domo egrediēs in publicum prodibat, ſemper ridebat; Hieraclitus verò ſemper flebat. Rogati cur? reſponderunt ſe ridere & flere vanitatem mundi, vanaſque hominum occupationes, curas & ſtudia. Alteri enim omnia quæ agimus miſeria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ: *O mortalium fragilis & caduca natura! & niſi Chriſti fides nos extollat ad cælum, & æternitas animæ promittatur, cum beſtijs ac iumentis corporum vna conditio eſt, idem occubitus iuſto & impio.* Et alibi: *Sine Chriſto vanum omne quod viuimus.*

[C] Quæres, quæ & quot in mundo rebuſque omnibus creatis ſunt vanitates? Reſpondetur eſſe multas & penè innumeras, ſed illuſtriores ceteris eſſe duodecim, contrarias totidem veritatibus, veriſque bonis in Deo & cælo exiſtentibus, quæ inſpectores mouent ad ſui contemptum & Dei amorem.

Vanitates mundi duodecim.

Prima.

Prima eſt, exiguitas: nimirum quòd omnis creatura & creata voluptas ſit modica. Omnis enim creatura modicum eſſe accipit à Deo, ac conſequenter modicum bonum: bonum enim eſſe ipſum conſequitur, eſtque propriè paſſio entis. Quantum ergo eſt ens, tantùm eſt eius bonum, non maius, non minus. Huic opponitur immenſitas Dei, omniumque eius bonorum, quę profluit ex immenſitate eſſentiæ diuinæ. Sperne ergo honorem modicum, quem homines, [D] qui ſunt quaſi formicæ terræ, tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem ſuum, qui eſt immenſus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad ſpatium gutturis dumtaxat, quæ vix eſt vnius digiti, ſe extendunt, & fruere Deo, qui eſt mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & poſſide regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ & aquæ (& omnium quæ in eo ſunt) ita ſit exiguus, vt comparatus cum toto mundo, cum illo eamdem proportionem habeat quam vnitas habet ad myriadum vndecim millia, & 623. myriades, vti docui Baruch 3. 25.

Secunda.

Secunda eſt, vilitas. ſcilicet quòd omnis creata voluptas, præſertim humana & carnalis ſit terrea, vilis, & ſordida; cùm increata, quæ eſt in Deo, ſit cæleſtis, ſublimis, angelica, diuina. Amas [A] aurum & argentum? ſcis quid amas? amas terram rubram & albam, ait S. Bernard. Amas purpuram, byſſum & margaritas? ſcis quid ames? amas excrementa piſcium, concharum & vermium. Amas lautas menſas? ſcis quid ames? amas cadauera porcorum, vitulorum, anſerum, perdicum, &c. Amas puellam? putidum ſcortum, vel ſaccum ſtercorum amas.

Tertia.

Tertia eſt, inſatiabilitas: quòd omnis creata voluptas titillet animam, non ſatiet, ſed irritet, vt alia ſine fine concupiſcat. Eſt ergo quaſi hydrops, qui quò plus bibit, eò magis ſitim acuit, iuxta illud:

Quo plus ſunt potæ, plus ſitiuntur aquæ.

Diuina verò mentem ſatiat, omneque eius deſiderium explet: quia anima creata ad Dei imaginem, Dei eſt capax: vnde ea quæ Deo minor eſt, [B] qualis eſt omnis creatura, expleri nequit. Audi S. Auguſt. in Confeſſ. lib. 1. c. 1. *Creaſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum, donec requieſcat in te.* Quocirca Athanaſ. in Synopſi: *Per id*, inquit, *quod illa vanitatem eſſe dicit, futurorum æternitatem ſignificat*, vt ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta.

Quarta eſt, breuitas: quòd omnis creata voluptas ſit temporalis, caduca, momentanea, ſtatimque euaneſcat; diuina verò perpetua ſit & æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui eſt eius obiectum, auctor & cauſa. Vnde Pſalm. 77. v. 33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorū cum feſtinatione.* Hebr. *cum pauore*. Chald. *cum ſtupefactione* tantæ feſtinationis & celeritatis. Lege cap. 5. Sapientiæ, vbi impij in inferno voluptatum ſuarum breuitatem ſerò agnoſcentes, de[C]plorant ſe illi inhiaſſe, quæ tranſit, imò tranſuolauit vt auis, vt nauis, vt nuntius percurrens, vt fumus, &c.

Quinta.

Quinta eſt, inſtabilitas: quòd omnis creata voluptas ſit fluxa, nec habeat conſiſtentiam, ſed conſiſtat in continuo motu & fluxu. Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ*. Nullam ergo habet conſtantiam, niſi in perpetua ſui agitatione & inconſtantia, ſunt ergo conſtans inconſtantia. Diuina verò conſiſtat in ſtatu eodem ſemper & vniformi; quia Deus eſt conſtans, ſtabilis & immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam? venatis ventos, inſequeris vmbram, ædificas in arena. Audi Apoſtolum 1. Corinth. 7. 29. *Hoc itaque dico fratres: tempus breue eſt: reliquum eſt, vt qui habent vxores tamquam non habentes ſint, qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent, tāquam non gaudentes; &* [D] *qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi.* In quæ verba Theoph. *Commonefacit*, inquit, *figuram appellans, omnes huius mundi res oculos tantum attingere; oculorumque pabulum eſſe, atque ſuperficiem fluxam, nihil ſtabile aut ſubſiſtens habentem.*

Sexta.

Sexta eſt, falſitas: quòd nulla creata voluptas ſit ſincera, pura, mera & liquida, ſed multis moleſtiis, doloribus & amaritudinibus permiſta. Paras conuiuium? quot dies ſolicitus es, vt epulas compares, appares, diſponas? & quid tandem? Extrema gaudij luctus occupat. In Deo eſt purum, merumque gaudium, mel ſine felle, vinum ſine aqua.

Quocirca terrena omnia plena ſunt fuco, quia exterius inſignem ſpeciem & pompam præ ſe

ferunt

ſerunt, internùs verò vacua ſunt, & inania: Quare vani & vacui cerebro ſunt qui ijs inhiant. Sentiunt enim & tacitè dicunt illud, quod eſt apud Oſee cap. 8. v. 12. *Verumtamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi.* Diuitiæ enim ſunt diuitis idolum, id eſt numen, ſed inane & vanũ. Audi Nyſſenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus vſus, quæ magno ſtudio & cõtentione facta ſunt, nullo ſcopo propoſito, vt quæ in campo arenoſo fiunt ædificia, quæ fit aduerſus ſtellas iaculatio, ventorum venatio; ſtudioſis aduerſus ſuam vmbram decertatio, quando contendit quiſpiam vmbræ ſuæ verticem aſcendere, & ſi quid eiuſmodi inuenimus in ijs, quæ facta ſunt temerè, quæ quidem omnia vanitatis verbo ſubijciuntur.* Deniq; ſic omnia paucis concludit: *Vanitas eſt res inutilis, vel conſilium quod non poteſt conſiſtere, vel ſtudium, quod non peruenit ad finem,* &c.

B

Septima. Septima eſt, inſenſibilitas: quòd omnis creata voluptas animam non peruadat, nec penetret, imò in ſe non attingat, ſed tantùm corpus ſenſuſque afficiat, & per eos animam obiter perſtringat: quare ſimilis eſt pomis Sodomæ, quæ mox vt tanguntur, in fauillam & cinerem abeũt: ac præſtigijs magorum & ſagarum, quibus Dæmon epulum inſtruit in ſpecie opiparum, ſed reuera falſum, & inane: vnde eo peracto, tam eſuriunt, quàm antè.

Audi Solinum Polyhiſt. capit. 44. de Pomis Sodomæ poſt cæleſte eius incendium: *Ad ſpeciem fulgent,* inquit, *mandi tamen non poſſunt: nam fuliginem intrinſecus fauillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel leui preſſa tactu fumum exhalat, & fatiſcit in vagum puluerem.* Talis eſt omnis vana terræ voluptas. Diuina verò voluptas ipſam animam occupat, peruadit & replet. Deus enim ſolus animæ, hoc eſt menti & voluntati illabi poteſt. Vide Hieronym. Plat. de Bono ſtatus relig. lib. 3. c. 1. *Vanum eſt, quod nec confert plenitudinem continenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti,* ait Guiliel. Pariſ. tract. de Vniuerſ. c. 52.

C

Octaua. Octaua eſt, infidelitas: quòd omnis creatura infidelis ſit, ſæpeque ſpem quam promittit non præſtet: ſic agri, vineæ, prata ſæpè non præſtant fruges, quas in ſemente promittunt. Deus autem fideliſſimus eſt, promiſſa ſua præſtat, imò ſuperat plus dans quàm ſit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius eſt nomen Domini ſpes eius, & nõ reſpexit in vanitates & inſanias falſas.* Pſal. 39. 5. Nam vt dicitur Pſal. 101. 4. *Defecerunt ſicut fumus dies mei.* Vbi eleganter Caſſiodorus: *Fumum videmus de flãma quidẽ egredi, ſed in auras liquidas tenuiſſimè diſſipari, nec ſubſtantia eius manet; quamuis ex corporali incendio generatus eſſe videatur. Meritò ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos inuolutis ac tetris actionibus decepti homines perdiderũt, quod maximè ad ſuperbiam mundi reſpicit, quæ quantò plus extollitur, tantò amplius euaneſcit.* Et Pſ. 36. 2. ab impiorum felicitate auocans, eam ait inſtar fœni & olerum ſubitò exareſcere: *Quoniam tamquam fœnum velociter areſcent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.* Et v. 20. eamdem comparans fumo: *Inimici Domini,* ait, *mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.* Quam fumi ſimilitudinẽ exponit eleganter S. Aug. *Fumus,* inquit, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipſa ela-*

D

A

tione in globum erumpens, intumeſcit. Sed quantò fuerit globus ille grandior, tantò fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata & ſolidata, ſed pendente & inflata, & in auras, atque in ventos dilabitur; vt videas ipſam ei obfuiſſe magnitudinem. Quantò enim plus erectus eſt, quantò extenſus, quantò diffuſus vndique in maiorem ambitum, tantò fit exilior & deficiens, & nõ apparens. Sed Aug. Nebienſ. ex Hebr. vertit: *Sicut pretioſiora arietum conſumentur ſicut fumus.* Clariùs Chald. *Sicut gloria veruecum,* inquit, *qui cibo impinguantur, & finis eorum decollatio: ſic impij confundentur, & in fumo gehennæ conſumentur.*

Nona. Nona eſt, incertitudo: quòd omnis creaturæ voluptas ſit incerta. Quàm ſunt diuitiæ incertæ, quæ à fure rapi, ab incẽdio comburi, à mari hauriri poſſunt? Quàm ſunt honores incerti? tam incerti quàm homines hominumque voluntates, à quibus pendent. Cùm enim res omnes creatæ incertæ ſint, nullam certitudinem amanti præſtare poſſunt. At diuina voluptas tam certa eſt, quàm certus eſt Deus, cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Pſalte: *Auerte oculos meos ne videam vanitatem.* Pſal. 118. 37. vbi Chald. vertit: *Ne videant falſitatem,* vel mendacium. Quo loco eleganter S. Hilarius rogat: *Quos oculos, & à qua vanitate orat auerti? Orat auerti & animi & corporis oculos; eos ſcilicet qui in theatralibus ludis captiui incubant, eos qui veſtium pretia mirantur; eos quos auri ſplendor & gemmarum varietas occupat.*

Decima. Decima eſt, fallacia: nam omnis creatura ſeparabilis eſt, ſæpeque poſt vnum annum, menſem vel diem, & ſemper in morte ab amante ſeparatur, eumque deſerit. At diuina inſeparabilis eſt. Beati enim in cælo numquam à ſummo bono, ſuaq; beatitudine auelli, aut ſeparari poſſunt. Falſa ergo cum creaturis amicitia eſt, vera cum Deo, Angelis & ſanctis. Ama amicos, qui te nũquam amare boniſque omnibus cumulare deſinent, ſi tu prior eorum amicitiam non repudies. Falſa illa ſimilis eſt ſegeti pulchræ, ſed aurugine percuſſæ, ideoque ſterili & ſiccæ, de qua Virgil. 1. Georg.

illos, ſcilicet agricolas,

Expectata ſeges vanis eluſit ariſtis.

Vnde Seneca Epiſt. 80. *Omnium iſtorum,* inquit, *perſonata felicitas eſt. Contemnes illos, ſi deſpoliaueris.* Et neruoſius epiſtol. 115. *Miramur,* ait, *parietes tenui marmore inductos, cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur, oculis noſtris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus, ſcimus enim ſub auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur, omnium iſtorum, quos incedere altos vides, bractcata felicitas eſt. Inſpice, & diſces, ſub iſta tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.*

Et S. Chryſoſt. in illud Pſalm. 4. *Filij hominum vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hic,* inquit, *& idololatriam & flagitioſam vitam videtur exprimere. Vanum enim dicitur illud, quod eſt inane, cùm nomen quidem fuerit, res non fuerit. Sic apud Gentiles multa quidem Deorum nomina, res verò nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen eſt diuitiarum, res nullo modo; nomen Principatus, & remanet nudum & exile nomen. Quis enim adeò vecors eſt, vt nomina quærat, quæ rebus deſtituuntur, & inania perſequatur quæ fugere oporteat?* Hoc eſt

illud Pſal.61.10 *Vani filij hominum mendaces in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum.* Hebræa habent: *Mendacium filij viri.* Chald. *Nihil hominum filij: mendacium viri filij*, id eſt viri principes, vel felicitſſimi hominum, neque vnus tantùm; ſed in *idipſum* ſimul omnes, omnia humana adeò vana ſunt, vt *de vanitate*, id eſt præ vanitate, *decipiant*, id eſt fallaciora & mendaciora ſe oſtendant. q.d. Si in vna lance bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnates & principes, qui feliciſſimi videntur; in altera verò colloces vanitatem, hæc vanitatis lanx illi Principum præponderabit. q.d. Omnes Principes, omnis eorum felicitas & gloria ipſâ vanitate eſt leuior, vanior & inanior.

Vndecima. Vndecima eſt, infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma eſt. Amas mulierem pulchram? morbo ecce corripitur, deflorеſcit, decoloratur, fit turpis, putida, fœda. Amas Deum? incorruptibilis eſt, immortalis, ſaniſſimus, qui ſuos ſanctos, ſaniſſimos, perpetuò vegetos, iuuenes & florentes efficit; iuxta illud Malach.4.2. *Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitia, & ſanitas in pennis eius.* Omnis ergo mundi gloria eſt velut puerorum pappus (puta carduorum flos & lanugo) qui cum ſuo ortu caneſcit, ſeneſcit (vnde & ſenecio vocatur) vaneſcit: ad minimum enim auræ motum in tenues villos, floccoſque volantes abit.

Duodecima. Duodecima eſt, pernicies: creata enim voluptas noxia eſt & exitialis, ducitque ad dolores præſentes & æternos: at voluptas diuina vtiliſſima eſt & ſalutifera, ducitque ad gaudia ſempiterna. Ergo creatas *ſperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Dicito cum Demoſthene: *Ego tanti pœnitere non emo. Delectare in Domino*: quia *delectationes in dextera eius vſque in finem.* Vide dicta Iſaiæ 24.10. ad illa: *Attrita eſt ciuitas vanitatis*:

Plura vide apud Didacum Stellam, & Innocent. III. Pont. lib. de Vanitate & contemptu mundi, Hugonem Victor. Hugon. Cardin. Bonauent. Dion. Carthuſ. & Titelmannum in hanc Salomonis gnomen.

Vanitatis exempla. Vis huius ſententiæ & harum vanitatum exempla? Accipe appoſita & pathetica. Primus in theatrum vanitatis mũdi prodeat Gilimer Wandalorum rex, æquè ac Salomon Hebræorum, qui à Beliſſario victus, captus, & in triumphum ductus eſt, de quo audi Procopium lib.2. de Bello Wandal. *Erat autem inter triumphi captiuos Gilimer ipſe, purpuream quãdam veſtem humeros amictus, vnà cum omnibus conſanguineis ac VVandalis, quòd proceritate corporũ & pulchritudine præſtarent. Poſtquam verò Gilimer in hippodromo conſtitit, ac Imperatorem in alta ſede conſtitutum, populumq́; circumſtantem conſpexit, ac demum ſeipſum in quod ſtatum peruenerit, conſideraſſet, neque fleuit, neque aliter conqueſtus eſt, tantùm illud Hebræorum voluminum memorauit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Nec mora, ipſe pariter & Beliſſarius iuſſi ab his, qui Imperatoriam purpuram ſuſtinebant, Iuſtinianum ſupplices adorauerunt.* Sed & ipſe Beliſſarius eiuſdem vanitatis factus eſt ſpeculum & præco, cùm poſt tot tantaſque victorias & triumphos, iuſſu Theodoræ Imper. violentas manus iniiciens in S. Syluerium Pontif. iuſtâ numinis vindictâ eò miſeriarum redactus eſt, vt excæcatus & bonis exutus ſtipem mendicare coactus ſit, ac dicere: *Da obolum Beliſſario, quem extulit virtus, cæcauit inuidia*: Vti ex Volater. Crinito, Pontano, & aliis narrat Baronius tom.7. anno Chriſti 561.

Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludouico patre nepos, qui Lotharingiæ nomen dedit, cùm ipſa priùs Auſtraſia diceretur, imperio quindecim annis iuſtè & piè adminiſtrato, recordatus ſermonis, quem Ludouicus ipſius pater moriens habuerat de mundi vanitate, quam ſcilicet ipſe quoque experiendo cognorat, humana omnia deſerere conſtituit, atque ex illis imperij fluctibus in portum religioſæ quietis ſe recipere. Quamobrem mirante toto orbe terrarum in Pruniacenſi monaſterio ſe concluſit, vbi reliquam vitam tranſigit in paupertate & obedientia, regno priùs inter tres filios diuiſo. Contigit hoc anno Domini 855. atque eodem vitam religioſam cum pia morte commutauit. Laudatus inuenitur à Rabano lib. de Anima, & ab Angelomo Præfat. in Cant. Ita ex Reginone Baronius anno Domini 855. & Hiero. Platus lib.2. de Bono ſtatus relig. c.26.

Fulgentius Romam veniens anno Domini 500. cùm videret Theodorici regis aulam & Romanæ Curiæ gloriam: *Quàm ſpecioſa*, inquit, *poteſt eſſe Ieruſalem cæleſtis, ſi ſic fulget Roma terreſtris! Et ſi in hoc ſæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, qualis honor & gloria præſtabitur ſanctis contemplantibus veritatem?* ita habet eius vita apud Surium 1. Ianuarij.

Sancto Benedicto mundi vanitas & exilitas, Dei verò veritas & maieſtas in raptu hoc ſchemate à Deo oſtenſa eſt, vti narrat S. Gregor. l.2. Dialog. cap.36. *Noctu*, ait, *ad feneſtram ſtans & omnipotentem Deũ deprecans, ſubitò intempeſta noctis hora reſpiciens, vidit fuſam lucem deſuper cunctas noctis tenebras effugaſſe, tantoq; ſplendore clareſcere, vt diẽ vinceret lux illa, quæ in tenebris radiaſſet. Mira autem res in hac ſpeculatione ſecuta eſt; quia ſicut poſt ipſe narrauit, omnis etiam mundus velut ſub vno ſolis radio collectus, ante oculos eius adductus eſt. Qui venerabilis pater, dum intentam oculorum aciem in hoc ſplendore coruſcæ lucis infigeret, vidit Germani Capuani Epiſcopi animam in ſphæra ignea ab Angelis in cælũ ferri.* Cauſamque & modum huius viſionis ſubiicit S. Gregorius dicens: *Quia animæ videnti Deum anguſta eſt omnis creatura. Quamlibet etenim parum de luce creatoris aſpexerit, breue ei fit omne quod creatum eſt; quia ipſa luce viſionis intimæ mentis laxatur ſinus, tantumque expanditur in Deo, vt ſuperior exiſtat mundo: fit verò ipſa videntis anima etiam ſuper ſemetipſam. Cumque in Deo lumine rapitur ſuper ſe, in interioribus amplіatur; & dum ſub ſe conſpicit, exaltata comprehendit, quàm breue ſit, quod comprehendere humiliata non poterat.*

Sic S. Franciſcus in oratione raptus mente in Deum, & corpore in aëre pendulus aiebat: *Quis ego ſum Domine, quis tu? ego abyſſus vanitatis, ignorantiæ, malitiæ & nihili, tu abyſſus veritatis, ſapientiæ, bonitatis & rerum omnium. Deus ergo meus & omnia.* Igitur ſicut ſe habet vanitas ad veritatem, radius ad Solem, gutta ad mare, vapor ad terram, vmbra ad corpus, punctum ad totum vniuerſum; ſic ſe habet mundus ad Deum. Quid

ergo

ergo tu, ô homo, es ad Deum, qui huius mundi & vniuerſi non es milleſima, nec multorum millionum milleſies milleſima pars & portio? ait S. Chryſoſt.

S. Saluius Epiſcopus vitâ functus raptuſque in cælum, cùm ibi Beatorum gaudia contemplatus eſſet, Dei iuſſu remiſſus ad corpus, quaſi ex graui ſomno experrectus, conuocatis omnibus exclamauit: *Audite, ò dilectiſſimi, & intelligite, quia nihil eſt, quod cernitis in hoc mundo, ſed ſunt iuxta id quod Salomon Propheta cecinit: Omnia vanitas. Felix eſt, qui ea agere poteſt in ſæculo, vt gloriam Dei mereatur in cælo.* Quocirca vitam deinceps in magna ſanctitate inſtituit, in eaque curſum feliciter conſummauit, vti fusè narrat oculatus & auritus teſtis Gregor. Turon. l. 7. Hiſtor. c. 1.

Gnomen hanc Salomonis crebrò vſurpabat S. Dominicus: quare vbique priuatim & publicè magna libertate & ſpiritu omnes, etiam magnates ad ſæculi contemptum, & ad Chriſti amorem excitabat: ita habet eius Vita. Eum imitentur omnes religioſi.

Noſter Thomas Theodidactos lib. 1. de Imitatione Chriſti capit. 1. *Vanitas vanitatum*, inquit, *& omnia vanitas, præter amare Deum & illi ſoli ſeruire. Iſta eſt ſumma ſapientia, per contemptum mundi tendere ad cæleſtia regna. Vanitas igitur eſt diuitias perituras quærere, & in illis ſperare. Vanitas quoque eſt honores ambire, & in altum ſe extollere. Vanitas eſt carnis deſideria ſequi, & illud deſiderare vnde poſtmodum grauiter oportet puniri. Vanitas eſt longam vitam optare, & de bona vita parum curare. Vanitas eſt præſentem vitam ſolum attendere, & quæ futura ſunt non prouidere. Vanitas eſt diligere quod cum omni celeritate tranſit, & illuc non feſtinare vbi ſempiternũ gaudium manet.*

B. Iacoponus in ſæculo vir nobilis, iuris Doctor, celebriſque cauſarum patronus, ſed ſuperbus, auarus, & vanitatum mundi mancipiũ, cùm vxorem ſuam in feſtis ludiſque publicis ruinâ theatri oppreſſam, aſpero ad carnem cilicio indutam deprehendiſſet, tam ſubito eius caſu, quàm aſperitate vitæ compunctus, ſæculo valedicens, vexillum crucis in S. Franciſci ordine ſecutus, mirus extitit ſui mundique vanitatum contemptor, imò irriſor, anno Domini 1300. Inter alia, hunc de rerum vanitate rhythmum compoſuit, in quo inter cetera ita canit:

Quid mundus militat ſub vana gloria,
Cuius proſperitas eſt tranſitoria?
Tam citò labitur eius potentia,
Quàm vaſa figuli quæ ſunt fragilia, &c.
Dic vbi Salomon olim tam nobilis?
Vel vbi Sampſon eſt Dux inuincibilis?
Quo Cæſar abijt celſus imperio?
Vel diues epulo totus in prandio?
Dic vbi Tullius clarus eloquio,
Vel Ariſtoteles ſummus ingenio?
Tot clari proceres, tot rerum ſpatia,
Tot ora Præſulum, tot regna fortia,
Tot mundi principes, tanta potentia,
In ictu oculi clauduntur omnia.
Superna cogita, cor ſit in æthere.
Felix qui potuit mundum contemnere.

Ita noſter Raderus in eius vita, & Annales Minorum.

Legicus. Huic non abſimilis fuit ille, qui mundi vanitate perſpectâ, & deſpectâ, ita cecinit in libro qui inſcribitur, *Lauacrum conſcientiæ*

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq; vanis;
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergô,

Claudat Tragœdiam vanitatis mundi Eutropius, cuius initia fuêre glorioſa, vltima verò tragica & funeſta. Fuerat ipſe Conſul Conſtantinopoleos, atque Arcadij Imperatoris tutor & moderator, qui eum, & per eum totum orbem regebat, vt cuncti in eum magis quàm in Arcadium reſpicerent, cunctique eius gratiam ambirent. Incidit ſuo luxu & faſto in odium militum & ciuium, ipſiuſque Arcadij, quorum iras & ſtrictos enſes metuens, profugit ad Eccleſiam quaſi ad aſylum, ac ſub altari delituit. Inſtabant milites, eumque ad necem repoſcebant, imò vi ab altari extrahere conabantur, eò quòd ipſe paulò ante ius aſyli Eccleſiæ lege lata abrogare voluiſſet. Interuenit S. Ioannes Chryſoſt. Eccleſiæ Præſul, qui vt ius aſyli tueretur, & Eccleſiaſticam manſuetudinem in profugum oſtenderet, hac oratione (quæ extat ſub finem tom. 5. & inſcribitur *ad Eutropium*) furentes in eum animos deliniuit: *Semper quidem frater, ſed nunc præcipuè competenter dicetur: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas: vbi nunc eſt refulgens conſulatus ambitio? Vbi reſplendentes ad inuicem ſiderum toto orbe lampades? vbi equorum certamina? vbi diuerſorum munerum pompæ? vbi corona & varius totius orbis ornatus? vbi tubæ & theatralis illa populi adulantis acclamatio? Repentini ſpiritus flatu tamquam folia cuncta decuſſa ſunt, & arbor nuda derelicta eſt; & non ſolum nuda, ſed & ab ipſis conuulſa radicibus: tanta enim vi ventus incubuit, vt ipſius arboris abſciderit neruos.* Pergit deinde ceteras vanitatis ſpecies enarrare: *Vbi nunc ſimulati illi amici, vbi variæ adulationum facies? vbi conuiuæ & prandiorum cœnarumque aſſeclæ? vbi paropſides? vbi electa vina & per totum diem tracta conuiuia? vbi coquorum exquiſitæ artes? vbi denique omnis illa potentia, & clientium greges ad gratiam cuncta loquentium? Mox erant omnia illa vt ſomnium, & die exorto nuſquam comparuerunt: vmbra erat, & pertranſijt: fumus fuit, & diſſolutus eſt: bullæ aquarum fuerunt, ac diſruptæ fuerunt: araneæ tela erant, & diſcuſſa ſunt. Proptereaq; iterum ſpiritale iſtud carmen canimus dicentes: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Hunc enim verſiculum ſi ſaperent, qui in potentia verſantur, in parietibus omnibus & in veſtibus ſuis ſcriberent, in foro, in domo, in viacis, in ingreſſibus, & ante omnia conſiliarijs ſuis, vt ſemper eum oculis cernerent, & corde ſentirent.* Et nonnullis interiectis, ita eius miſeriam militibus furentibus repræſentat: *intuemini*, inquit, *eum qui in tanto culmine erat, nunc vſque ad ima deiectum: & eum qui orbem terræ extenta manu quatiebat, nunc lepuſculi alicuius aut ranæ timiditate attractum latitare, abſque vllis vinculis ad baſin columnæ huius aſtrictum, formidantem ac trementem, &c.* Hac oratione S. Chryſoſt. turbam furentem ad commiſerationem commouit, & ad lacrymas inflexit, vt Eutropio parceret, & Arcadius iuraret ſe ei vitam condonaturum. Iureiurando igitur accepto eductus ex Eccleſia Eutropius, in exilium mittitur. Sed rurſus inſtante Gaina duce exercitus, eius æmulo, ac recrudeſcentibus odijs, Eutropius non tantùm conſulari dignitate & patricio gradu deijcitur, ſed & bonis vitaque priuatus, ac Chalcedone ſecuri percutitur:

ſtatuæ plurimæ, etiam aureæ illi erectæ euertuntur, omniaq; eius monumenta abolentur: nomen è faſtis deletur, & perpetua notatus ignominia obliuione ſepelitur. Ita miſeri tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant, feriuntque ſummos fulmina montes.

Aceruus exemplorum vanitatis.

Denique audi Aſcanium Martinengum in Geneſ. p.2. pag. 1235. vanitatis mundi exempla patheticè coacervantem, *Vanitas vanitatum*, &c. vbi Nemrod faſtus? vbi Nini inclytum nomen? vbi Aſſueri ſupra viginti ſeptem prouincias dilatata ſedes? vbi Cyri tot laboribus comparata gloria? vbi Crœſi immenſum aurum? vbi Darij partum vafrè regnum? Xerxis innumerabiles copiæ ſedecim millium myriades excedentes? Alexandri vix Indico Oceano & Riphæis montibus terminatum imperium? Pompeij ampliſſima potentia? Cæſaris inuicta fortuna? Auguſti ampliſſima monarchia? Caligulæ fœdæ voluptates? Neronis inexcogitatæ illecebræ? *Vanitas vanitatum*, &c. Vbi Semiramidis mirifica potentia? Helenæ ſpecies infauſta? Hecubæ numeroſa proles? Cleopatræ nimiæ deliciæ? Liuiæ augusta felicitas? Agrippinæ numquam ſatiatæ vanitates? *Vanitas vanitatum*, &c. Quonam loco conſpici nunc poſſunt Babylon illa ſuperba, Memphis immenſa, Carthago Romani Imperij terror, Argos illuſtris, Athenæ diſciplinarum nutrices, Corinthus pulchra, Sardis diues, Roma triumphans, Hieruſalem ſancta? *Vanitas vanitatum*, &c. Quò abiere ſeptem illa ædificia toto orbe decantatiſſima, quæ propter admirandam operis magnitudinem extitêre loco miraculi, vt nihil diuinius ars humana poſſet confingere aut excogitare? Scilicet Babylonis muri, Dianæ Epheſiæ templum, apud Rhodios Solis Coloſſus, Ægyptiæ pyramides, ſepulchrum Mauſoli, turris Pharia, ſimulacrum Iouis Olympici? Quò Cyri Medorum Regia, Romana amphitheatra, & cetera mirifica ædificia, quæ nunc proſtrata atque collapſa, vix quanta Roma fuerit ſuiſmet ruinis edocent & prædicant? *Vanitas vanitatum*. Sed quid iubet exterarum rerum monumenta recenſere, & noſtrarum exempla non proferre? Vbi eſt ampliſſimum illud ſapientiſſimi Salomonis imperium, quod vix à Dan ad Bethſabee terminabatur, cuius regia reginam Saba ad ſtuporem perduxit? vbi immanes eiuſdem diuitiæ, qui in quotidianis ſumptibus farinæ coros ſexaginta (corus autem mille libras continebat) boues domeſticos duodecim, campeſtres viginti, arietes centum, præter altilium ac ferarum quæ venatione capiebantur copiam immenſam, abſumebat; qui equorum quadraginta millia alebat in ſtabulis, curruum & equitum duodecim millia; qui præter omnia vectigalia, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem erat pondere librarum ſexaginta quinque) qui ſeptingentas reginas, ac trecentas concubinas alebat, in cuius tandem regno tanta erat copia argenti, quanta & lapidum; imò & pro nihilo argentum putabatur. Nónne ipſe in tanta humanarum terrenarumque rerum exundantia, verum hoc de rebus ſceuſi iudicium tulit: *Vanitas vanitatũ & omnia vanitas*?

Qui igitur hæc legis, & alta mente recondis, A vanitati nuntium remitte, ne cum ea euaneſcas; veritatem amplectere, Deo iungere, æternitati ſemper conſiſtenti cor mentemque affige, vt cum ea ſtabili ſtabilis perdures, ac cum beata in omne æuum beeris. *Lux* enim *perpetua lucebit ſanctis tuis Domine & ÆTERNITAS TEMPORVM. Alleluia.* Audi Eſdram lib. 4. 2. 34. *Expectate paſtorem veſtrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo eſt ille, qui in fine ſæculi adueniet. Parati eſtote ad præmia regni: quia lux perpetua lucebit vobis per ÆTERNITATEM TEMPORIS. Fugite vmbram ſæculi huius: accipite iucunditatem gloriæ veſtræ. Ego teſtor palam Saluatorem meum. Commendatum donum accipite, & iucundamini gratias agentes ei, qui vos ad cæleſtia regna vocauit.*

QVID HABET AMPLIVS HOMO DE VNI- Vers. 3.
B VERSO LABORE SVO, QVO LABORAT SVB SOLE?] Subaudi quàm vanitatem vanitatum?

Pro *laborat* Hebr. eſt עָמָל *amal*, id eſt laborat anxiè & moleſtè; Græcè μοχθεῖ, id eſt affligitur, in ærumnis agit, vitam ærumnoſam ducit. *Labor* ergo hic laborioſam tam actionem quàm paſſionem, omnemque dolorem, afflictionem, ærumnam ſiue corporis, ſiue animi ſignificat. Senſus ergo eſt, q.d. Homo laborat aſſiduè, & fatigat ſe, milleque curis & ærumnis affligit, ſed in vanum & fruſtra: quia omni ſuo labore, cura, & afflictione nihil acquirit niſi vanitatem, puta vanas opes, honores, delicias, quæ ocyſſimè in fumum abeunt & euaneſcunt. Vnde Hebr. eſt, *Quid reſiduum, vel ſuperſtes homini in omni labore ſuo quo laborat ſub ſole?* Septuag. Vatic. *Quid supereſt*
C *homini in omni labore ſuo?* Complut. verò & S. Ambroſ. in Pſalm. 118. ſerm. 12. *Quæ abundantia hominis in omni labore ſuo?* Syrus: *Quæ vtilitas filio hominis in omni labore ſuo?* Arabicus: *Quæ præſtantia hominis in omni labore ſuo?* Aquila & Symmach. τί πλέον, id eſt, *Quid plus eſt homini*, vel *quid magis eſt homini?* Paguin. *Quæ vtilitas homini?* Alij, *Quid reliquum poſt laborem? quid præmij? quid mercedis? quid magnum? quid amplum? quid excellens refert homo ex omni labore ſuo quo laborat*, & velut in piſtrino aſſiduè ſe defatigat? Chaldæus Paraphraſtes: *Nam quid tandem reliquum eſt homini, poſtquam è vita diſceſſit ex omnibus ſtudijs ſuis, quæ eum ſub Sole in hac vita occupatum tenuerunt præter ſtudium legis, quò aliquando futuris ſæculis diligentia ſuæ à Domino præmium ferat?* Hebr. enim יִתְרוֹן *itron*, variæ ampleque ſignificationis eſt: vnde ſignificat *amplius, reliquum, ſuperſtes, ſuperabundans, exuperans, excellens,*
D *præſtans mercedem, præmium*, &c. Tigurina: *Quantum* (quantulum, quàm modicum, vile & exiguũ) *enim homini reliquum eſt poſt omnem laborem, quem perfert ſub Sole.*

Tò enim & nam, vt habet Chald. non eſt in Hebr. Septuag. & Vulgata, ſed intelligitur. Dat enim cauſam cur omnia ſint vanitas vanitatum, id eſt mera vanitas, quia ſcilicet ex omni labore & ſtudio, quo ea anxiè & laborioſè proſequitur homo, nihil fructus refert niſi vanitatem, fumum & nihilum. Hugo Victor. verò cenſet hoc verſu eſſe illationem ex præcedenti, q. d. *Si omnia vanitati ſubiecta ſunt, opera hominum à vanitate aliena eſſe quomodo poſſunt? Si quod Deus creauit? (vanitas eſt) quomodo non multò magis quod homo facit?* Hinc patet hæc verba non eſſe impiorum ne-

gantium

A gantium animæ immortalitatem, reſurrectionem & futura bonorum præmia, vt quidam autumant; ſed eſſe ipſius Salomonis, vti S. Hieron. & ceteri omnes aſſeuerant, ipſumque loqui de labore hominum, qui rebus terrenis vaniſque inhiant, hic enim vniuerſus vanus eſt; non verò de labore Sanctorum, qui ſtudent pietati, virtuti & cultui Dei. Hic enim non vanus, ſed verus vtiliſque eſt, quia parit æternam gloriam, iuxta illud: *Non ſunt condignæ paſſiones* (quas tum patiendo, tum agendo & laborando ſubimus pro Deo) *huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Cor. 4.

Expoſitio Prima. τὸ amplius.

Igitur Hebr. *iitron* Græcè *περίσσεια* Latinum *amplius* multa notant, & multipliciter accipi poſſunt. Primò ſimpliciter & genuinè, q. d. quid poſt B laborem continuum, grauem & moleſtum homini amplius ſupereſt, niſi vanitas vanitatum, puta exiguum lucrum, quod citò conſumitur & euaneſcit? Erras ô miſer homuncio, erras qui labore te defatigas & diſcrucias, quaſi magna lucra relaturus, cùm non niſi vanitatem ſis reportaturus. Ita Hugo & Dion.

Secunda.

Secundò neruoſius alij *τὸ amplius* referunt ad laborem, q. d. Quid ex labore ſuo amplius habet homo, ſubaudi, quàm ipſum laborem, q. d. Ex labore nil acquirit homo niſi laborem, indeque defatigationem, dolores, & cruciatus, qua in re homo miſerior & ſtolidior eſt ceteris animantibus & creaturis, quæ minùs laborant, & ſuauiùs viuunt, cùm homo plus laboret, & ærumnoſius viuat. Aues enim non ſerunt, neque metunt, ſed grana ab agricolis ſeminata colligunt, indeque lætæ victitant, canunt, laudantque Deum; C boues, oues, equi cibo illaborato, puta gramine quod ſponte terra germinat, paſcuntur. At homo noctu diuque laborat, ſeque euiſcerat & mille curis diſcruciat, vt ſe, vxorem & filios alat; & tamen poſt omnes hoſce labores & ſollicitudines, vix quidquam præter neceſſarium victum & veſtitum acquirit. Adde, opes & honores quos acquirit, ſæpè tot curis & moleſtiis eſſe permixtos, vt magis labores ſint & dolores quàm honores & voluptates. Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 2. *Quàm multis graues ſunt diuitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiana, oſtentandi ingenij ſpatio ſanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent? quàm multis nihil liberi relinquit circumfuſus clientum populus!* Idipſum repreſentat illa inter onus & honorem non tam alluſio vocis, quàm rei ipſius expreſſa veritas. Vt enim S. Iſidor. dixit l. 2. c. 26. *Honor ex onere venit, aut potiùs* D *de honore onus.*

Tertia.

Tertiò, *τὸ amplius* accipias pro mercede, q. d. ex omni labore quid mercedis refert homo? vtique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello citoque vos ô mortales ad rationes accepti & expenſi ſupputandas. Expendiſtis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fabrilibus, mercatoriis, quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parem accepiſtis? vtique nullam; labor enim ſuperat omnem fructum quem percepiſtis. Huc facit illud Prouerb. 11. v. 18. *Impius facit opus inſtabile* (Hebr. *opus vel laborem mendacij*, id eſt vanum, mendacem & fallacem, quia ſterilem & inutilem) *ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis.*

Quarta.

A Quartò *τὸ amplius* & Hebr. *iitron* accipias pro vtilitate, commodo & emolumento, q. d. *quid amplius*; id eſt, quid vtilitatis conſecuti eſtis ex omni labore veſtro? vtique parum. Laboraſtis vti aſini & vix obolos aliquot comparaſtis. Vnde Iſidorus Clarius vertit: *Quem ſtabilem fructum referet homo, etiamſi multis modis ſe torqueat in hoc, vt fructum aliquem inueniat?* Ita S. Gregor. Neocæſ. Hugo Victor. & alij.

Quinta.

Quintò poteſt *Tò amplius* accipi, non vt aduerbium, ſed vt nomen (tale enim eſt Hebr. *iitron*) comparatiuum ſignificans *præ ceteris amplum, excellens & præſtans*, q. d. Quid amplum, magnum & præſtans è tot tantiſque laboribus retuliſtis? vtique nihil, ſed viles & exiles dumtaxat nummos vel B fructus. Vnde Arabicus vertit. *Quæ præſtantia, ſiue quæ virtus, aut quod beneficium vel munus?* S. Ambr. in Pſal. 118. ſerm. 12. & S. Aug. 20. Ciuit. c. 3. *quæ abundantia homini?*

Sic *amplius* pro amplo & præſtanti ſumitur Matth. 5. 47. *Si ſalutaueritis fratres veſtros tantùm, quid amplius facitis?* Hoc eſt, vt Vatabl. *Quid eximium facitis?* Et Rom. 3. 1. *Quid amplius Iudæo?* id eſt, vt Tigur. *In quo præcellat Iudæus?* S. Chryſoſt. & Theodor. *Quid honorificentius Iudæis?* Et 1. Theſſ. 5. 12. *Vt noueritis eos qui laborant inter vos, vt habeatis illos abundantius*, id eſt, vt Ambroſiaſter: *Vt illis habeatis ſummum honorem.* Tigurin. *Summo in pretio.* Theod. *Plurimi eos facite.*

Nota *Tò de vniuerſo labore ſuo*, q. d. *Homo naſcitur ad laborem*, ſicut *auis ad volatum*, vt ait Iob cap. 5. Sed ipſe ſibi hunc laborem aggrauat & multiplicat ſine fine, ex auaritia & cupiditate. Eumdem augent filij, amici, inimici, multaque alia quæ fusè C recenſet Eccleſ. c. 40. 1. & ſeq. *Occupatio* (moleſtia & labor moleſtiſſimus) inquit, *magna creata eſt omnibus hominibus iugum graue ſuper filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vſque in diem ſepulturæ in matrem omnium.* Vniuerſus hic ampluſque labor amplum expoſcit præmium. Sed incaſſum; quia vile & exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianæ occupationes quas Eccleſ. ibidem recenſet, iraſcendi, contendendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non malè habeat, neque non acriter pungunt; Quantum putas excruciabunt vaniſſimorum hominum mentes pertinaciſſimæ aliæ, atque grauiſſimæ iræ, contentiones, tumultus, fluctuationes, timores & labores verè illorum proprij, verè ſua vanitate & culpa, nulla vera honeſtave cauſa ſuſcepti. Ita Pineda.

Sexta.

D Sextò *Tò amplius* & Hebr. *iitron* ſignificat reſiduum, ſiue id quod poſt laborem remanet & ſupereſt, q. d. Quantulum eſt quod poſt tantos labores remanet & ſupereſt? vtique exiguum, & modicæ durationis paruique æui & temporis; quia labor durat vſque ad ſenectam, imò per totam hominis vitam: quid ergo poſt eum in vita remanet quietis, recreationis & gaudij? vtique perparum vel nihil; imò omne illud rurſum in laborem & dolorem deſinit, ſicque omne vitæ huius mel in amarum fel vertitur.

Hæc ſententia vera eſt in vita, verior in morte, veriſſima poſt mortem. In vita enim poſt labores parum vel nihil remanet, quia totam vitam occupant labores, mordaces curæ, & dolores, vt

BIBLIOT. NAZ.

vt omnem penè ab ea quietem & gaudium excludant. A

In morte verior eſt, quia in morte cum vita, finitur omne vitæ gaudium. Vnde illud: *Dormierũt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis.* Pſal. 74. 6.

Poſt mortem veriſſima, quia vani impijq; homines, qui in hac vita vanitati vaniſque cupiditatibus ſeruierunt, laborarunt, ſudarunt, in inferno videbunt ſe omni ſuo labore & ſudore, nõ aliud ſibi comparaſſe, quàm ignes & tormenta gehennæ. Vnde illa eorum lamentabilis & inconſolabilis vox: *Ergo errauimus à via veritatis,* &c. *& laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus? quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid intulit nobis? tranſierunt omnia iſta tamquam umbra,* &c. Sapient. 5. 6. Hinc ille ſarcaſmus, ſiue B hoſtilis irriſio impiorum apud Iſaiam ca. 50. 11. *Ecce vos omnes accẽdentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccẽdiſtis: De manu mea factum eſt hoc vobis, in doloribus dormietis.* Vide ibi dicta.

Sub Sole quid? Reſp. Primò.

QVO LABORAT SVB SOLE] Primò q.d. Ego Salomon mentem eleuans ad cælum, ibique ſupra Solem, vel in Sole ſpiritu meipſum conſtituens, indeq; in terrã deſpectans, ac videns omnes homines, hominumq; labores, occupationes & ſtudia, video omnia eſſe vana, nulliuſque vtilitatis & fructus; quare corũ miſereor, & miſeratione cordis tactus, eis inclamo! O miſeri mortales: video opera veſtra, veſtras fabricas, veſtras vrbes, prouincias, regna, imò totam terram eſſe inſtar puncti & centri, ſi cum vaſta cælorum amplitudine conferatur: video vos velut formicas diſcurrere, C. laborare, ſatagere, vt granula pauca conuehatis & in futuram ætatem recondatis. Video vos hac in re omnem vitam inſumere. Omnibus ergo & ſingulis inclamo: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas,* vanum eſt omne in quo laboratis, vani omnes labores veſtri, in vanum conſumitis vires veſtras: quia ex omni labore veſtro nil niſi alimoniam modicam conſequemini, quam ſine labore habent aues, oues, & boues.

Secundò.

Secundò propriè τὸ *ſub Sole*, ſignificat ſolẽ eſſe laboris moderatorem, dum oriens excitat hominem ad laborem, occidens ad quietem; dum laborantibus lumen & quaſi facem præfert, dum eos ſuo aſſiduo & velociſſimo motu ad motum & laborem extimulat. Sol enim ſingulis horis conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarium, vti oſtendi Geneſ. 1. v. 14. imò D quotidie Sol circuit totum cæli ambitum. Hinc illud Pſal. 103. 22. *Ortus eſt Sol,* &c. *exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam.* Sol ergo laboris eſt index, ſymbolum, ſtimulus & exemplum. Hugo de Sãcto Victore verò cenſet τὸ *ſub Sole* dici ad contemptum, & irriſionem vani & miſeri laboris hominum, qui luce ſolis arctetur, & ea finiente ſiſtere cogatur. *Conſiderans Eccleſiaſtes,* inquit, *quàm abiecta & miſera ſit mortalium conditio, qui in terræ ſuperficie quaſi vermes quidam vana curioſitate reptantes, ſubito lumine deſuper infuſo quaſi ad illuſionem excitantur captare quod vani appetunt, & eodem poſt modicum ſubtracto, ſubita rurſum cæcitate obuoluuntur, & nequaquam vltra in effectum prodire poſſunt.*

Tertiò.

A Tertiò τὸ *ſub Sole*, notat nil amplius habere laborantes ab otioſis, quia ſub Sole omnes relicta præſenti vita communem mortem ſubimus. Vnde Seneca epiſt. 91. *Impares,* inquit, *naſcimur, pares morimur.*

Quartò.

Quartò, Hugo: *ſub Sole,* inquit, id eſt ſub tempore: Sol enim ſuo motu deſcribit dies, annos & tempora, q.d. Vanus eſt labor hominis, quo laborat tempori, cùm natus ſit vt laboret, & viuat æternitati. Ita Hugo vterque, ſcilicet Carenſis ſiue Cardinalis, & Victorinus. Addit Carenſis: *Sub Sole,* inquit, *quaſi luce, non duce.*

Quintò. & generaliſ.

Quintò & maximè τὸ *ſub Sole*, notat tum locũ laboris hominum, qui eſt ſub Sole in terra; tum materiam laboris, quæ ſunt res terrenæ, ideoque viles & vanæ, tum finem laboris hominum terrigenarum. Hi enim ſub Sole vanè laborãt vt ſubB ſolaria & ſublunaria, id eſt terrena & caduca bona conquirant. Quare τὸ *ſub Sole* innuit quærendos homini eſſe labores, qui ſupra ſolem durent, & beent laborantem in cælo, inquit Olympiod. Mundanus ergo, vanus & impius homo laborat ſub Sole, ſibique parat mortem & gehẽnam: pius verò laborat ſupra Solem, quia virtutum opera & merita conquirit, quibus viuat Deo, ab eoque donetur cælo & vitâ æternâ. Vnde S. Gregor. Thaumat. hunc verſum ſic paraphraſticè vertit: *Neque enim facilè quis vel vnam aliquam recenſebit vtilitatem concinnatam ex omnibus, quæ homines ſuper terram reptantes tanto corporum animorumq; molimine parturiunt. Et licet in his temporalibus efficiãt nihil, ſed magis ab eis vincantur & fatigentur; ad contemplãda tamen ſupercæleſtia generoſiores mentis oculos attollere nolunt.*

C. Opera ergo alia fiunt ſupra ſolem, alia ſub Sole: quæ ex gratia fiunt, opera, inquam, ſpiritus, ſupra ſolem ſunt: quia non læduntur à temporis edacitate, & in cælum empyreum æuumque felix & perenne operantem deducunt: quæ verò à carne prodeunt; ſub Sole fiunt, cùm à Solis conuerſionibus atque annorum temporumque rubigine caro, terrenæque res abſumantur & conſumantur. Omnia ergo ſub Sole ſunt vanitas. Proinde ſupra Solem, ait Paulinus Epiſt. 4. *Eſt veritas: Ita & qui in veritate conſiſtunt, etſi intra mundum viuant habitatione corporea, tamen ſupra mundum ſunt conuerſatione cæleſti, & aſtrorum choros, vel cælorum polos, euolantes ſpiritu ſcandunt & ſuperscandunt, telluremq; elementis agunt, non ſubditi rebus ac vſibus elementorum ſed affixi in Chriſto vero ſuperiores mundo ſunt, manentes in eo qui eſt ſuper omnia Deus* D *benedictus in ſæcula.*

Huc accedit Aben Ezra, *Corpus,* inquit, *& corporeus labor eſt ſub Sole, & animus ſiue ſpiritus animiq; labor eſt ſupra ſolẽ, quia à Deo originem habet, & ad eum redit.* Et Auctor Catenæ Græc. *Si labor,* inquit, *is qui ſub Sole eſt, inutilis eſt, ſupra ſolem labores mittere oportebit; illò enim penetrant virtutum actiones*

Denique noſter Pineda τὸ *ſub Sole*, inquit, antitheſim habet cum homine, qui ſolus *ſub Sole* videtur non eſſe, vtpote quem Deus iuſſerit erectos ad ſidera, & ſuper ſidera vultus tollere; ac minimè pronum, intentum numquam eſſe ſublunaribus ſubſolaribuſve. Ergo indignum prorſus, vt hominis labor, oculi, intentio ad ea quæ inferiora ſunt, ſeſe abiiciant; cùm humanæ & liberæ hominis actiones neque à Sole, neque ab hoc

cælo pendeant, ſintq; ipſis cæleſtibus influxibus ſuperiores ac nobiliores. Neque indignum tantùm, ſed miſerum etiamnam laboris in res ſublunares impenſi præmium ſequi non poteſt animum hunc in regionem ſuperam euolantem. Ergo videmur quaſi de cælo audire Eccleſiaſtæ vocem hanc: Miſeri mortui, *qui* non *in Domino moriuntur*, quorum eſt inanis labor: *opera enim illorũ* non *ſequuntur illos.* Apoc. 14.

Myſticè S. Ambroſ. in Pſ. 118. Octonario 12. *Sancti*, ait, *ſpiritualibus ſemper intēdunt, & vitæ æternæ profutura vel cognoſcere geſtiunt, vel docere. Vnde Eccleſiaſtes ait: Quæ abundantia homini in omni labore ſuo, quo laborat ſub Sole, id eſt, quæ abundātia ſpiritualis homini laboranti ſub Sole iuſtitiæ? & ſubiecit: Generatio vadit & generatio venit. Vadit generatio, quia diuites eguerunt & eſurierunt. Qui antè abundabant gratiâ* (Iudæi) *propter perfidiam ſuam egere cœperunt.* B *Qui autem pauperes erant populi nationum, iam per fidem ſatiantur & abundant, ſicut ſcriptum eſt. Edent pauperes & ſaturabuntur.* Pſal. 21.

VERS. 4. GENERATIO PRÆTERIT ET GENERATIO ADVENIT: TERRA AVTEM IN ÆTERNVM STAT] Hebr. *Sæculum vadens & ſæculum veniens; & terra in æternum ſtans.* Septuag. *Generatio vadit vel proficiſcitur, & generatio venit: & terra in ſæculum ſtat.* Symmach. αἰώνιος, id eſt, *eſt æterna.* Syrus: *Generatio abit, & generatio venit; & terra in æternũ ſtans.* Arabicus: *Generatio diſcedit, & generatio venit: & terra in æternum eſt.*

Explicat & probat id quod dixit verſ. præcedenti, *ſub Sole* nihil homini eſſe reſidui ex omni labore ſuo, ex eo quòd generatio vna præterit C cum ſuo labore laborisque fructibus, & generatio noua aduenit, quæ pari modo mox præteribit: terram autem eamdem ſemper manere, vt generationes haſce ſibi aſſiduè ſuccedentes ipſa conſtanter in ſe recipiat. Terra enim eſt quaſi centrum, quod continet & ſuſtinet tam homines quàm elementa, cælos, totumque vniuerſum: quare circa hoc centrum immobile mouentur & gyrant aſſiduè, tam hominum generationes & tempora, ſæculaque ſibi continuò ſuccedentia, quàm Sol & cæli, etiam venti & flumina, ac res vniuerſæ, vt verſ. ſequent. explicat. Omnia enim hæc eò tendunt, vt vanitatem rerum terrenarum hominumque in iis laborantium oſtendant ex continua vtrorumque mutatione, circulatione & ſucceſſione, quâ vnâ prætereunte & occidente, aduenit oriturque altera in terra & D circa terram, quam vbi res ortæ contigerint, mox voluuntur & abeunt, nouæque oriuntur pari celeritate voluendæ, & mox abituræ: quare in terra nil oritur noui, quod curioſi homines quærunt, ſed idem eſt ſemper rerum hominumque ſibi ſuccedentium circuitus & circulus. Ita S. Hieron. *Quid eſt vanius*, inquit, *hac vanitate, vt aliis morientibus naſcuntur alii, & homo nunquam permaneat? cùm tamen terra, quæ propter hominem facta eſt, in æternum ſtet.* Et Nyſſenus: *Omne ſtudium*, inquit, *quod verſatur in iis, quæ ad vitam pertinent, eſt planè puerorum ludus in arena* (hæc eſt terra) *in quo quæ ex iis, quæ fiunt, capitur oblectatio, ſimul deſinit cum ſtudio, quod ponitur in iis quæ facta ſunt. Nam ſimulatque cœpit moueri arena, ſimul circumfluens nullum relinquit veſtigium eorum, quæ fuerunt elaborata. Hoc eſt humana vita. Arena eſt ambitio, arena eſt po-*

Senſus primus genuinus.

Terra eſt quaſi arena puerorum.

A *tentia, arena diuitiæ, arena eſt quicquid eſt & in iis vanè laborantes inſuntiles animæ*, &c. Cum verò *arenam* dicimus, intellige quoque licet terram eſſe perpetuum quoddam theatrum, in quo peragitur fabula vanitatis, dicente Apoſtolo: *Spectaculum facti ſumus mundo & Angelis & hominibus* 1. Corinth. 4. 9.

Pro *Spectaculum* Græcè eſt θέατρον, id eſt, *theatrum facti ſumus*: In theatro ſpectamur, in theatro huius mundi comœdiam, imò tragœdiam vitæ noſtræ, quaſi perſonati hiſtriones agimus. Hiſtriones enim, ſiue perſonæ comicæ & tragicæ ſunt Imperatores, Reges, Principes voluptuarij, epulones, diuites, mercatores, egeni & mendici, viduæ, pupilli, orphani, domini, ſerui, milites, imbelles, pueri, ſenes, vlcerosus Lazarus, auarus epulo, ſapientes, ſtulti, improbi & vaniſſimi mun- B danæ felicitatis ſectatores. Hoc eſt quod ad mundi fugam adhortans Apoſtolus ait: *Præterit enim figura huius mundi*, 1. Corinth. 7. 31. q. d. Mundus non habet rem, ſed figuram & vmbram. Vide ibi dicta.

Secondò, S. Gregor. Thaumaturgus hoc verſu & ſequenti cenſet notari breuitatem vitæ humanæ, ideoque hunc verſum cenſet pendere à præcedenti, vnde vtrumque Paraphraſticè vertit: *Quid*, inquit, *eſt quod homines ſuper terram repentes, tanto corporum animorumq; molimine parturiunt, atque ad cæleſtia mentis oculos attollere nolunt? Atqui interim generatio præterit & generatio aduenit, hoc eſt tranſeunt anni temporis, tranſeunt & anni.* q. d. Abeunt & recedunt non modo priuati homines, ſed integræ generationes: & terra quidem velut C heres, ſuperſtes eſt vniuerſarum hominis facultatum, ſupellectilisque pretioſiſſimæ, nam abeunte homine, ipſa ſuperſtat humanæ vitę ſpolijs onuſta.

Secundus.

Ex aduerſo Franc. Valleſius Sacr. Philoſoph. cap. 62. cenſet hic ſignificari generationum perpetuitatem, per circulationem, qua in orbem eũt & redeunt. Hoc, inquit, quod Eccleſiaſtes obſeruauit nihil aliud eſt, quam quod Ariſtotel. in duobus vltimis capitibus ſecundi de ortu & interitu diſertè tradidit, puta circularem eſſe rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quia ſcilicet, ſola mutatio circularis poteſt eſſe perpetua. Partes ergo mũdi quæ per ſe ſunt perpetuæ, vt ſolem & alia corpora cæleſtia nullam mutationem ſubſtantiæ D ſubire, ſed circulo volui, accedereque & recedere eadem numero ſemper redeuntia: quæ verò corruptibilia ſunt, fieri ſemper ex ſeipſis, circulo naſcentia & intereuntia, numero ſemper alia, ſed ſpecie eadem, vt ex aëre fit aqua, & ex aqua aër. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus ſeruatur, innuit Eccleſiaſtes dicens: *Generatio præterit & generatio aduenit.* Ita Valleſius. Verùm error eſt contra fidem, dicere generationum ſucceſſionem fore æternam.

Tertiò, Lyran. Titelm. & alij hæc referunt ad difficultatem ſcientiarum, quæ naſcitur ex difficultate rerum cognoſcendarum, eò quòd inſtabiles perpetuò gyrent, itaq; fugiant ſtabilem oculi aciem meotiſque contemplationem: talis enim eſt perpetua generationum, id eſt, rerum generabilium & corruptibilium mutatio; alternatio & viciſſitudo

Tertius.

viciſſitudo: talis quoque eſt ſolis circulatio, ventorumq; flatus, fluminum curſus, quaſi hæc omnia ſpectent ad illud. v. 8. *Cuncta res difficiles: nō poteſt eas homo explicare ſermone.* Ideo inquit Lyranus fit mentio generationis prætereuntis, id eſt breuiſſimè labentis vitæ mortalium, vt cùm vita breuis ſit, ars verò longa, excludat hominem à perfecta acquiſitione ſcientiarum. Ergo hæc ſententia ſimilis; aut ferè eadem eſt cum illa Sap. 9. 16. *Difficile æſtimamus quæ in terra ſunt; & quæ in proſpectu ſunt inuenimus cum labore; quæ autem in cælis ſunt, quis inueſtigabit?*

Quartus.

Quartò, Olympiodorus cenſet terram hic induci, vt quaſi teſtis, imò quaſi magiſter homine ſtabilior & ſapientior redarguat hominum vanitatem, inconſtantiam & improbitatem. Sic enim explicat: *Quid homines laboratis circa terrena, quando ipſa terra, ſenſu carens elementum, in longinquum tempus perdurat; vos autem ſecundùm generationem peritis? & terra quidem in æternum ſtat accuſatrix veſtri effecta, in qua nefaria opera perpetraſtis.*

Sic & Salonius. Accedit & Hugo Victor. *Quid eſt quod terra ſtat? Perſeuerat in eo quod facta eſt; ſeruat naturam ſuam: conditionem ſuam non deſerit; quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur & tu non ſtetiſti in eo, quod factus es ſuper terram?* Et rurſum: *Auſculta homo & erubeſce. Terra ſtat, & tu ſtare non potes?* Et Nyſſenus: *Ne ſis terra magis inanimis: ne ſis iis quæ ſenſu carent inſipientior.* S. Hieron. quoque & Albin. *Quid*, inquiunt, *hac vanius vanitate, quàm terram manere, quæ hominum cauſa facta eſt, & ipſum hominem terræ dominum in puluerem repentè diſſolui?* Igitur cenſent hi Auctores terram hic induci, vt ex ea diſcamus rectè viuendi modum, ſcilicet vt ex eius firmitate diſcamus in agendo, & patiendo firmitatem & conſtantiam. Item ex eius vilitate humilitatem, ſcilicet quod Adam factus dictuſque ſit ab Adama, id eſt homo ab humo, terrigena à terra, iuxta illud Eccleſiæ in die Cinerum; *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, quod petitum eſt ex Geneſ. 3. 19. Rurſum terra hic obijcitur vt palæſtra, in quà velut ſtadiodromi decurrimus ad metam, & velut athletæ, certamus pro præmio. Sic ergo curramus, ſic certemus vt comprehendamus.

Quintus.

Quintò, alij cenſent vanitatis demōſtrationem hic peti à ſimilitudine terræ, ſolis, vētorum & fluminum. q. d. Sicut terra eumdem ſemper tenet locum, ac, Sol, venti & flumina eumdem ſemper tenent curſum; ſic homines eūdem ſeruant ſemper vanitatis tenorem & curſum. Sicut enim generatio præterita præteriit, & euanuit: ſic & præſens & futura præteribit & euaneſcet; vt ex hominibus qui fuerunt & tranſierunt, iudicium facere poſſis de præſentibus & futuris, ſcilicet quod ſimili modo tranſibunt & morientur. Aut vt Rupertus, q. d. Vani & dementes ſunt labores, quos homines auari in comparanda terra impendunt, cùm tot generationibus prætereuntibus & aduenientibus, hîc terra ſemper maneat, nec ab vllo tolli ſibique appropriari poſſit.

Sextus.

Sextò, nonnulli magis appoſitè cenſent terram, ſolem, ventos, flumina hic induci, vt probent id quod dicitur verſ. 10. nihil noui fieri ſub Sole, ſed omnia in orbem ire & redire, ad retundendam hominum nouitati & nouis inhiantium curioſitatem, quæ vna in hominibus vanitatis pars eſt non minima. Huc accedit noſter Pineda, qui ſic exponit. q. d. Nihil ô homo ex tuo tibi labore peruenturum amplius, poteris ex rebus aliis natura conſtantibus intelligere. Numquid habet generatio adueniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid iuuenis putat ſe inuenturum, quod ſenes non fuerint experti? Eadem terra, eadem vitæ ſemita calcatur omnibus; nam terra in æternum ſtat: Sol ad occaſum continenter currit anhelans: quid hodie inuenit de nouò, quod heri non habuerit? Idem hemiſphærium occumbens deſerit, idem inuenit renaſcens. Vel hac ratione. Nihil magnum ſub Sole; quippe ex nulla re ſubſolari retulit beatitudinem generatio præterita, ſicut neque referet generatio adueniens: non ex fluminum aqua, non ex terra, ergo cùm nihil ſub Sole nouum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quàm fuerunt præteriti. Nec dicas: plus laborabo, & ſic amplius quàm illi fructus percipiam, quia eædem tibi, ſiue multum ſiue parum laboranti, vitæ leges ſuſtinendæ ſunt; eadem quæ aliis tui tibi laboris merces percipienda. Idem ortus & occaſus tibi expectandus eſt.

Anagogicè S. Gregor. in Pſalm. 5. Pœnit. ad illa: *In generatione & generationem anni tui. Generatio*, inquit, *vadit & generatio venit, terra autem in æternum ſtat. Hæc eſt namque inſtabilis vitæ iſtius permutatio, vt decedentibus aliis alii ſuccedant, quibus poſtmodum ſimili modo deficientibus, alii non æquali conditione oriantur. Ex quibus tamen omnibus, quæ in ſeculo fuerunt, vel futuræ ſunt, generationibus vna illa & diuina generatio perficitur, quæ in æternum claritatis Dei conſortio perfruetur. In hac itaque annos id eſt æternitatem Dei permanſuram dicit Propheta; tūc videlicet, cum generatio quæ præcedit & quæ ſequitur vna facta fuerit, nouiſſima vtpote morte deſtructa, quæ antequam in victoria abſorbeatur, nihil ſtabile, nihil ſolidum, nihil dimittit illæſum.* Sic & R. Iſaac, in Midras *Coheleth*, id eſt, in expoſitione Eccleſiaſtis, ad hūc verſum: *Generatio vadit, & generatio venit, terra autē in æternum ſtat, hoc eſt*, inquit, *regnū hoc ingreditur, & regnum hoc egreditur: Iſrael autem permanet.* Et *hoc eſt: Terra autem in æternum manet.* Qui enim ſunt veri Iſraëlitæ, id eſt Sancti dominantes Deo, vocātur terra, ob ſtabilitatem & beatam æternitatem, qua in cælo perfruentur. Ita Galat. lib. 8. de Arcanis fidei c. 23.

Alleg. Generatio Iudæorum præterijt, generatio Chriſtianorum aduenit; terra autem, id eſt Eccleſia in æternum ſtat, quia eadem eſt Eccleſia vetus & noua, ob eamdem fidem eumdemque Dei cultum. Ita S. Hieron. & Orig. in Pſal. 89. t. Generatio quoque tyrānorum & perſecutorum præterijt: huic ſucceſſit generatio Arrianorum & hæreticorum; ſed contra omnes immota perſiſtit terra, id eſt Eccleſia.

Tropol. Nonnulli hîc referunt ad generationem & genera vitiorum, quorum perſonas & laruas ſucceſſiuè induit homo. Nam vt ait S. Hiero. Epiſt. 18. ad Marcellam: *Nunc ira perſonam leonis nobis imponit, nūc cura ſuperflua in annos plurimos duratura præcogitat: lætamur ad nummum, amiſſo obolo contriſtamur*, &c. *Cùm enim ad imaginem Dei conditi ſimus, ex vitio noſtro perſonas nobis plurimas ſuperinducimus: & quomodo in theatralibus ſcenis vnus atque idem*

A *idem hiſtrio nunc Herculem robuſtus oſtendit, nūc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita & nos tot habemus perſonarum ſimulitudines, quot peccata.*

Rurſum generatio veteris hominis præterit, & generatio noui aduenit per baptiſmum & pœnitentiam; itaque Terra, id eſt anima in virtute fundata perſiſtit, & permanet, adeoque beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmiorum aduenit in cælo, quæ eſt terra viuentium, ideoque in æternum ſtat eius felicitas & gloria.

Ex omnibus hiſce expoſitionibus, illa quam primo loco poſui, maximè genuina & litteralis videtur; proximè enim attingit ſcopum & finem Eccleſiaſtis, qui eſt oſtendere omnia ſub Sole eſſe vana, ex eo quòd omnia ſint circulantia, eantque in orbem & abeant. Hoc enim ſignificat τὸ B *generatio præterit & generatio aduenit*, q.d. Generationes ſæculorum omnium gyrant euntque in circulum, quia generatio generationi ſuccedit continuò, ſicut pars poſterior circuli priori continuâ ſerie ſuccedit. Sicut ergo poſterior pars circuli, dum voluitur, extendit priorem, ſic poſterior generatiō excludit quamlibet antecedentem. Cauſam ſubijcit dicens: *Terra autem in æternum ſtat*, q.d. Terra eſt quaſi centrum huius gyrationis & circuli; circa illam enim gyrant aſſiduè omnes generationes, reuolutiones & ſucceſſiones ſæculorum. Sicut ergo centrum in circulo immotum ſit oportet: in centro enim figitur vnus pes circini, & alter deinde pes in orbem circa centrum actus deſcribit circulum: ſic in rota axis, qui eſt quaſi centrum, immotus conſiſtat oportet, vt circa eum rota rotari poſſit. C Pari modo terra, quæ huius circuli & gyrationis generationum eſt centrū, immota ſtet oportet, vt in ea & circa eam gyrationes hæ aſſiduè continuari & perpetuari queant: præſertim quia terra materiā, & cauſam gyrationibus & generationibus hiſce ſuppeditat. Omnia enim ex terra generantur. Ipſa rurſum generationem plantarum, animalium, hominum prætereuntem in ſe recipit. Omnia enim corpora dum moriuntur, in terram ex qua orta ſunt, velut in matrem ſuam redeunt, vt ex ea noua generatio nouarum plantarum, animalium, hominum aſſiduè germinare & procreari poſſit, dum ipſa pluuiā irrigatur & Solis radiis calefit, itaque fœcunda & fertilis efficitur. Quare terra ſimilis eſt arbori, quæ, vt ait D Plinius lib. 16. c. 20. & 21. *Cum ſemper retineat comam, eadem tamen folia non durant, ſed ſubnaſcentibus alijs areſcunt vetera.* Simili enim modo in terra ſubnaſcentibus alijs hominibus & animalibus, veteres areſcunt & moriuntur. Et hoc innuit vox *generatio*: quicquid enim eſt generabile, idem eſt & corruptibile. Quæ enim generantur, oriuntur & creſcunt, deinde decreſcunt, ſeneſcunt & occidunt, iuxta illud Sap. 5. 23. *Nos nati continuò deſiuimus eſſe.* Hinc collige vanos homines eſſe, qui vano & corruptibili mundo incubant, vtpote qui vniuerſos eorum labores & fructus abſumit & corrumpit, perinde ac ſtolida eſt columba, nec habet cor, vt ait Oſee c. 7. v. 11. quæ cum videat oua & pullos ex nido ſuo ſemper auferri, quotidie tamen in nouis ibidem ponendis laborat.

Terra ſimilis arbori.

A Ex hoc deinde velut principio colligit Eccleſiaſtes v. 10. nihil ſub Sole eſſe nouum, ſed omnia pari modo gyrare, & tempore ſibi a Deo præſtituto oriri & occidere, itaque in orbem & abire. Vnde verſ. 11. concludit: *Non eſt priorum memoria, ſed nec rerum, quæ poſtea futura ſunt, erit recordatio apud eos, qui futuri ſunt in nouiſſimo.* Nunc ſingula verba ad incudem reuocemus, & penitius examinemus.

Generatio] Heb. eſt דור *dor*, à דור *dur*, id eſt duro, moror, vitam duco, item peregrinor, habito: quare *dor* idem eſt quod *duratio*, ſæculum, peregrinatio, generatio, ætas, tempus vitæ, quo homo peregrinatur in mundo. Hinc ſecundò per metonymiam *dor*, id eſt generatio & ſæculum, ſignificat homines illa ætate & ſæculo viuentes. Item omnia, quæ illo ſæculo oriuntur, accidunt, & occidunt. B Noſter aptè vertit *generationem*, vt notet rerum ſublunarium tum corruptionem: quicquid enim generatur, idem corrumpitur, vti iam dixi: tum circulationem; generationes enim rerum quotannis cum Sole innouantur, vaduntque in orbem. Denique vnius generatio eſt alterius corruptio, ac vice verſa vnius corruptio eſt alterius generatio, vt ait Ariſtot. Hinc Forerius in c. 38. Iſaiæ ad illa *Generatio mea ablata eſt.* Hebr. *dor*, id eſt *generatio*, deriuat à nomine דור *dor*, id eſt ſphæra, circulus, pila: vnde *dor*, inquit, ſeriem vitæ ſignificat, nam reuolutionem quaſi ſphæricam notat: noſtra autem vita tota in reuolutionibus & in viciſſitudinibus conſiſtit. In c. 53. Iſaiæ v. 8. *dor*, inquit, Hebræis ætatem ſeu ſæculum notat à volubilitate, quòd ætas ætati & ſæculum ſæculo ſuccedat, vt circulum videatur conficere. C Nam vt ait S. Augu. in Pſ. 38. ad illa: *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, qui eſt*; non ſunt, ſed tranſeunt dies noſtri, *& momentis tranſuolantibus cuncta rapiuntur.*

Hebr. dor quid?

Præterit] Heb. eſt הולך *holech*, id eſt vadit, ambulat; Septuag. πορεύεται, id eſt *proficiſcitur*, q.d. In hoc mundo non ſumus conſiſtentes, ſed ambulantes & viatores, aſſiduè enim proficiſcimur tendimuſque ad mortem, ac per eam ad immortalitatem. Hinc Arabicus: *diſcedit*. Syrus: *abit*. Alij, *tranſit, labitur*. q.d. humana & terrena cuncta accelerant iter, proficiſcuntur, & quaſi quopiam auolare velint, inducta iam pedibus talaria nectunt, abeunt, diſcedunt. D Noſter appoſitè vertit: *præterit* ſcilicet inſtar peregrini, qui terras perambulat, obit, relinquit & præterit. Omnes enim in hac vita peregrini ſumus, & peregrinamur à Domino, atque, vt ait Apoſt. *præterit figura huius mundi*, vti paulo ante dixi: quia mundus non habet ſubſtantiam conſiſtentem, ſed figuram prætereuntem & vmbram fugacem, iuxta illud Poëtæ Chriſtiani: *Præterit vna dies, neſcitur origo ſecundi.* Et Cicero libro de Senectute, *Ætas præterita*, ait, *quamuis longa, tum effluxiſſet, nulla conſolatione permulcere poſſet ſtultam ſenectutem*; quia vt ait ibidem; *Tempus præteritum nunquam reuertitur.* Et Virg. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos.*

Terra autem in æternum stat.] Nonnulli per terram hic, æquè ac Geneſ. 1. 1. accipiunt materiam primam quæ eadem ſtat, id eſt Verſ. 4

ſubſtat rerum formis, & generationibus tam prætereuntibus, quàm aduenientibus. Ita Alexan. Alenſis. Bonau. & Albertus. Verùm hoc ſymbolicum & myſticum eſt. Conſtat enim ad litteram per terram elementum terræ ſignificari. Pro *æternum* Hebr. eſt עוֹלָם *olam* (vnde Latinum *olim*) id eſt ſæculū, æternum; quod ſubinde non æternum abſolutè, ſed reſpectiuè, adeòque longum dumtaxat tempus ſignificat. Vnde nonnulli ſic explicant: *Terra in æternum ſtat*, id eſt ſtabit tamdiu, quamdiu eam incolent homines, quamdiu viuent in ea mortales. Sic Horat. ait lib. 1. Epiſtol. 10.

Seruiet æternum, qui paruo neſciet vti.

Sæculum autem, ait, Varro *ſpatium centum annorum* (vnde ludi ſæculares) *ita dictum à ſene, quòd hoc ſit ſpatium ſeneſcendorum hominum.* Æternum tamen hic abſolutè accipi poteſt. Terra enim in æternum ſtabit. Ita S. Thomas 1. p. quæſt. 10. art. 3. *Æternitas*, inquit, *verè & propriè in ſolo Deo eſt, quia æternitas immutabilitatem conſequitur, vt ex dictis patet. Solus autem Deus eſt omnino immutabilis. Secundùm tamen quod aliqua ab ipſo immutabilitatem percipiunt, ſecundùm hoc aliquam eius æternitatem participant: quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem ſortiuntur à Deo, quòd numquam eſſe deſinunt, & ſecundùm hoc dicitur Eccleſ. 1. de terra, quòd in æternum ſtat: & ſic æternitas angelis attribui poteſt, ſecundum illud Pſal. illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.*

Pro *ſtat* Hebr. eſt עֹמֶדֶת *omad*, id eſt, ſtat, permanet, perſeuerat, firma & ſtabilis eſt inſtar עַמּוּד *ammud*, id eſt columnæ, quæ ſtat ſub domo, illamque fulcit & ſuſtentat. Sic enim terra velut colū-
C na, ac velut centrum ſuſtinet omnes elementorū & cælorum orbes, totumque vniuerſum.

Terra accuſabit impios. Rurſum huic loco propriè congruit *terra ſtat*, inquit Hugo Victor. *Vt venientes excipiat, pertranſeuntes portet, diſcedentes recipiat.* Salonius verò: *Terra ſtat*, inquit, *accuſatrix veſtri effecta, in qua nefaria opera perpetraſtis.* In die enim iudicij terra quaſi teſtis, muta voce accuſabit impios coram Chriſto Iudice, ac vindictam de eis expoſcet, quòd ſe puram à Deo creatam ſuis ſceleribus polluerint, maculauerint, violauerint. Vnde illud Pſal. 49. 4. *Aduocabit cælum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum.* Hinc Moſes cælum & terram in teſtes vocat ſancitæ à Deo legis, & ab impijs violatæ. *Audite cæli*, inquit, *quæ loquor, audiat terra verba oris mei.* Deuter. 32. 1. Vide ibi dicta. Hinc Chald. hoc myſticè ſic vertit: *Dixit Salomon Rex in ſpiritu Prophetiæ: Generatio bona iuſtorum abijt de*
D *hoc ſæculo, propter peccata generationis peſſimæ impiorum, quæ facturi ſunt poſt eos: Terra autem in ſæculum ſæculorum ſtat, vt ſuſtineat vltionem eorum, quæ ventura ſunt in ſæculo propter peccata filiorum hominum.*

Hinc patet perperam nonnullos Iudæos cenſuiſſe, *τὸ ſtat* ſignificare terræ æternitatem, quòd illa increata ſit & ſteterit ab æterno; quos recenſet & refutat R. Moſes lib. 2. Doctoris dubiorum c. 29. ſtare enim ſignificat permanere, quòd ſcilicet terra poſtquam à Deo creata eſt, perſtet in æternum.

Terra in æternum ſtat. Igitur *τὸ Terra in æternum ſtat*, ſignificat primò, terram à ſui creatione ſemper duraſſe, durare, & duraturam in æternum, cum generationes ho-
A minum, animalium, rerumque omnium non durent, ſed vnâ prætereunte altera & altera continuò ſuccedat. Hæc enim eſt antitheſis inter generationes & terram, quòd hæc perduret, illæ verò abeant & in terram redeant. Ideò enim terra durat, vt generationum harum ſibi aſſiduè ſuccedentium ſit mater, materia, locus, receptaculum, & cauſa efficiens, dum plantis, animalibus & hominibus veteribus emorientibus, noua germinat & producit. Omnia enim hæc ſunt proles, fœtus & filij terræ, ideoque inter ſe congeneres & quaſi fratres, vtpote terrigenæ ex eadem matre, ſcilicet terrâ geniti, quæ magna hominis eſt vilitas & humiliatio. Hinc Empedocles dixit, terram & aquam eſſe materiam generabilium corporum; vt farinam & aquam; aërem verò & ignem efficientia magis quàm accipientia eſſe, & vires præſtare magis quàm corpora rebus generandis. Vnde de ijs ſubijcit Salomon: *Oritur Sol & occidit, &c. Luſtrans in circuitu pergit ſpiritus.* Solis enim aſſecla eſt calor & ignis.

Huc facit expoſitio Catenæ Patrum Græc. quæ hic Romæ extat in Biblioth. Sfortiana, vbi eam vidi & legi, quæ ſic habet: *Quæ à Deo facta ſunt, eadem manent vt ſunt; è terra naſci, in terram abire, eamdem ſtare terram, Solem vniuerſam terram circumeuntem, rurſus eumdem terminum recurrere, &c. at in humanis ſermonibus nugarum multum, vtilitatis nihil reperitur.*

Terra ergo eſt velut ſtadium mouentium & currentium, ideoque Hebr. dicitur אֶרֶץ *erets*, à רוּץ *ruts*, id eſt currere (quod Italicè dicitur *ruzzolare*) eo quòd ad ipſam fixam & ſtabilem currant & ferantur vniuerſa tamquam in centrum & quietam ſedem, ipſaque ſit velut ſtadium, in quo decurrunt ab ortu ad occaſum homines, æquè ac animalia reliqua vniuerſæ. Terra igitur in æternum ſtat, id eſt durat & permanet, nec præterit, vti prætereunt generationes ſæculorum, de quibus dixit: *Generatio præterit, generatio aduenit.* Hiſce enim terram, vtpote permanentem opponit, dicens: *Terra autem in æternum ſtat*, id eſt permanet & conſiſtit, nec circum cæli orbes rotatur vt Sol, de quo per antitheſim ſubdit: *Oritur Sol.* Vnde Nazianz. orat. 4. *Terra*, inquit, *eſt quaſi hypoſtaſis generationum ſibi ſuccedentium*, quia iis ſubſtat, eaſque fouet & ſuſtentat. Et Origen. Hom. 14. in Numer. ait Angelos promouere animalium natiuitates, virgultorum & plantarum incrementa, quaſi communes terræ mundique
D aurigas.

Hinc ſecundò *τὸ ſtat* ſignificat terram non moueri, ſed firmam & immotam conſiſtere contra veteres quoſdam philoſophos, qui cenſuerunt cælum quieſcere & terram moueri, quæ teſte Cicerone libr. 2. Academ. quæſt. & Plutarch. libr. 2. de Placitis Philoſ. cap. 13. & 15. fuit olim ſententia Nicetæ Syracuſij, Cleanthis Samij, Ecphanti Pythagorici, Heraclidis Pontici ac hoc ſæculo Nicolai Copernici. Hinc plures philoſophi cenſuere Lunam eſſe ſolidam, in eaque habitare homines. Audi Macrobium libr. 1. in Somnium. Scipionis: *Denique illam (Lunam) æthercam terram Phyſici vocauerunt, & habitatores eius Lunares populos nuncupauerunt: quod ita eſſe plurimis argumentis docuerunt,* *Terram volutari multi cenſuerunt.*

tantum. Et Plato in Conuiuio, Lunam vocat cælum terreſtre, & terram cæleſtem. Audi & Lactant. lib. 3. de Falſa ſapientia cap. 22. *Xenophanes dixit intra concauum Lunæ ſitam eſſe aliam terram, & ibi aliud genus hominum ſimili modo viuere, quo nos in hac terra viuimus. Habent igitur illi Lunatici homines alteram Lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, ſicut hæc exhibet nobis. Et fortaſſe noſter hic orbis alterius inferioris terræ luna ſit. Fuiſſe Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrúmne Soli quoq; ſuos populos daret, &c. Sed credo calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo* (combuſtionis à Sole) *committeret.* Huc uſque Lactant. Edidit nuper ad hanc ſententiam propugnandam opus de Magnete Guiliel. Gilbertus, Anglus & Medicus Londinenſis, vbi lib. 6. probare contendit terram eſſe velut ingentem magnetem, qui non tantùm polos cæli reſpiciat, ſed & proprios habeat polos, circa quos rotetur quotidie & circumagatur 24. horarum ſpatio, idque ad ſui commodum, vt ſcilicet diuerſos cæli ſiderumque aſpectus, & influxus ad rerum generationes opportunos recipiat.

Eorum argumenta.

Primum. Rationes eius friuolæ ſunt, ſcilicet Prima, quod omnis generatio, inquit, nõ tam ex quiete quàm ex motu fiat, ſine quo vniuerſa rerum natura torpeſceret.

Secundum. Secunda, quòd vires Solis & Lunæ generationes efficiant, moueri ergo & rotari debet terra, vt illis ſe opponat, itaque eorum influxus hauriat & ſuſcipiat.

Tertium. Tertia, petitur ex terræ motibus, quos crebrò experimur: illi enim videntur promanare ex interiore terræ motu, qui totius terreſtris globi ſpiritus commouet & excitat.

Quartum. Quarta, quod animalia ipſa non viuant ſine motu cordis, arteriarumque motione & agitatione perenni: ergo & terra viuentium genitrix, ſimiles motus & agitationes habeat oportet.

Refelluntur. Verùm hæc ſententia repugnat non ſolùm Philoſophiæ, ſed & ſacræ Scripturæ, quæ hoc loco aliiſque aſſerit terram ſtare, firmamque & immotam conſiſtere, vt Pſalm. 93. 2. *Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.* Ioſue cap. 10. 12. imperans Soli vt ſiſteret, & à motu quieſceret: *Sol, ait, contra Gabaon ne mouearis, & Luna contra vallem Aialon: ſteteruntq; Sol & Luna.* Sol ergo mouetur, non terra. Eccleſ. 48. 26. *In diebus ipſius retro rediit Sol, & addidit regi* (Ezechiæ) *vitam*, puta quindecim annos vitæ. Baruch. 3. 32. *Qui* (Deus) *præparauit eam* (terram) *in æterno tempore*, hoc eſt, qui fundauit (hoe enim ſignificat Hebr. כון *cun*, id eſt præparare) terram vt duret in æternum Pſ. 23. 2. *Quia ipſe ſuper maria fundauit eam*, ſcilicet terram Pſal. 77. 69. *Et ædificauit ſicut vnicornis ſanctificium ſuum in terra, quam fundauit in ſæcula.* Pſal. 118. 90. *Fundaſti terram, & permanet.* Similia ſunt Prou. 3. 19. Iſaiæ 51. v. 13. & 16. Iob 38. v. 4. 6. & 38. Huc facit quòd S. Dionyſ. Areopag. Epiſt. ad Polycarpum, narratio eclipſi, quæ contigit in Chriſti Paſſione, Lunam in plenilunio oppoſitam Soli, illico ad Solem regreſſam ſe interpoſuiſſe inter Solem & terram, itaq; feciſſe eclipſin. Denique congregatio Cardinalium ſub Paulo V. anno Chriſti 1616. die quinta Martij, præſente Card. Bellarmino, ex hoc Salomonis loco damnauit Copernici ſententiam, quæ docet terram moueri.

Ad primum. Ad primum reſpondetur terram non torpere, quia aſſiduè ab agricolis colitur, ſubigitur, aratur, ſarritur &c. vt fruges & fructus proferat. Omitto ventorum flatus ac alterationes caloris & frigoris, ſiccitatis & humoris, quos per quatuor anni tempora aſſiduè ſuſcipit terra: Alteratio enim eſt ſpecies motus, qui terram torpere non ſinit.

Ad ſecundum. Ad ſecundum reſp. Solem & Lunam moueri, vt terræ quieſcenti influxus ſuos ad generationem neceſſarios imprimant. Cauſa enim efficiens accedere ſolet ad materiam, non materia ad cauſam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: Faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum.

Ad tertium. Ad tertium reſp. terræmotus non oriri ex motu naturali terræ, ſed ex ventis & exhalationibus intra terræ viſcera incluſis, qui dum erumpere & ſurſum aſcendere volunt, eam ſuccutiunt vt exitum quærant.

Ad quartū. Ad quartum reſpondetur, animalia habere animam, ideoque egere cordis, & arteriarum agitatione & pulſu: terram autem eſſe inanimem, ideoque iis non egere, imò ea habere non poſſe. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det oportet. Plura vide apud noſtrum Chriſt. Clauium in Sphæra. Vide & quæ de terra dixi Geneſ. 1. verſ. 1. Denique audi S. Gregorium Thaumaturgum, qui paraphraſticè vertens, & hunc verſum cum ſequent. de Sole, ventis & fluminibus connectens, ex iis cauſas cur terra ſtet, ita paucis aſſignat, v. 7. *Res ipſæ*, inquit, *rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immenſum maris profundum ingenti ſtrepitu incidunt. Sunt tamen, quæ eadem manent ſemper, qualia ſunt naſci è tellure, verti in terram, eamdem perpetuo conſiſtere terram; Solem, cum totam terram circumeat, perfecto circulo, ad eamdem recurrere exitus ſui metam; item flare ventos, totq; ac tantos amnes ſe in pontum effundere, ventoſque irruentes neque cogere illum ſuos egredi fines, neque ipſos ſuis aberrare legibus. Et ea quidem vt conducibilia noſtræ huic vitæ ſic fieri congruebat.*

Rurſum τὸ. *Terra in æternum ſtat*, ſignificat terram non ſuper aquas ſtare & fluitare, vti cenſuère nonnulli Philoſophi & Theologi, ſed ſub iis ſtare firmamque conſiſtere. Nam Thales qui poſt Dauidem 500. ferè annis floruit ſub Cyro *Iudicante*: ait Seneca lib. 6. Natural. quæſt. cap. 5. *totam terram ſubiecto humore portari, innatare & ſuſtineri velut aliquod grande nauigium his aquis, quas premit.* Et alij apud Plutarch. libr. 3. de Placit. Phil. cap. 15. cenſent, *terram aquis innatare inſtar platani foliorum, aut aſſerum, ideóq; moueri.* Horum opinionem ſecuti ſunt S. Athanaſ. orat. contra idola, S. Clemens lib. 8. Recognit. S. Chryſoſt. in Pſalm. 133. S. Hilar. in Pſalm. 135. Euſeb. in Pſalm. 23. Procop. in Geneſ. cap. 1. Porrò Anaximenes, ait Plutarch. cenſuit *terram vectari aere*, cui incumbit, idque veriſimile eſſe innuunt S. Baſil. Ambroſ. & Damaſc. qui idipſum colligunt ex illo Iob. 26. 6. *Qui appendit terram ſuper nihilum.*

Verùm vtrumque confutat hic Salomon. τὸ, enim *ſtat*, ſignificat terram firmam conſiſtere, & ſubſtare aquis, aëri, ceteriſque elementis & cælis velut baſis & centrum vniuerſi.

Immobilitas in terra causa materialis.

A Ratio à priori eſt triplex, iuxta tria genera cauſarum; Materialis enim cauſa ſtationis & immobilitatis terræ eſt ipſa eius opacitas, denſitas & grauitas, quæ exigit infimum mundi locum, vt cælis & elementis ceteris magis diaphanis, & leuibus ſubſit & ſubſtet. Omnia enim grauia tendunt deorſum, ſicut leuia ſurſum. Quod ergo grauiſſimum eſt inter elementa, infimum poſcit locum. Grauiſſima autem eſt terra.

Finalis duplex.

Finalis eſt duplex. Prior, vt terra ſit quaſi centrũ elementorum, cælorum & vniuerſi: centrum enim debet eſſe in medio & imo circuli, vt æquè diſtet à ſingulis circuli partibus. Rurſum centrum in circulo eſt immotum: ſic terra in medio mundi eſt immota: ſi enim ipſa moueretur, ſuũque centrum mutaret, totus mundus pariter excentricaretur, extraque ſuum locum moueretur.

B Poſterior eſt vt terra ſubſtet hominibus, animalibus & plantis, eorumque generationibus prætereuntibus & aduenientibus; hinc eadem firmaque conſiſtat oportet. B. Alcuinus, ſiue Albinus Flaccus præceptor Caroli Magni, diſput. cum Pipino Caroli filio: *Quid*, inquit, *eſt Terra? mater creſcentium, nutrix viuentium, cellarium vitæ, deuoratrix omnium.*

Efficiens.

Cauſa efficiens eſt ipſe Deus, creator & conſeruator vniuerſi, qui velut Athlas mundum in vacuo ſine nihilo ſuſtinet, atque in mundi medio terram velut pilam in aëre pendulam, ſine vlla baſi aut fulcro ſtabilem firmamque ſuſtentat. Hoc eſt, quod ait Pſaltes Pſalm. 133. *Qui fundauit terram ſuper ſtabilitatem ſuam.* Aquila & Symmach. *Super ſedem ſuam.* S. Hieron. Chald. *Super baſin ſuam*, melius alij, *Super locum ſuum ſtabilem*, vt ſcilicet in centro ſuo ſtabilis & firma conſiſtat. Vnde S. Iuſtin. quæſt. 130. ad Orthodoxos: *Suſtinent*, inquit, *cælum aqua, aquas terra, terram diuinus nutus.* Sic & S. Baſil. homil. 1. Hexam. & ex eo S. Ambroſ. lib. 1. Hexam. c. 6. quem audi: *Voluntate Dei immobilis manet, & ſtat in ſæculum terra ſecundum Eccleſiaſtæ ſententiam: & voluntate Dei mouetur & nutat. Non ergo fundamentis ſuis nixa ſubſidit, nec fulcris ſuis ſtabilis perſeuerat; ſed Dominus ſtatuit eam, & fundamento voluntatis ſuæ continet, quia in manu eius ſunt omnes fines terræ.*

Theologica.

Cauſa ſymbolica & theologica eſt, quòd terra ſit ſedes Dei, imò ſcabellum pedum Dei; decet ergo eam eſſe immotam, vtpote quæ ſit thronus gloriæ, & ſcabellum immobilis & firmiſſimæ diuinitatis. Eadem de cauſa cælum empyreũ eſt immobile, quia ipſum eſt thronus glo-

D riæ, in quo conſidet, & Beatis ſe oſtendit Deus. Decet enim tam thronum, quam ſcabellũ throni diuini eſſe immobile, vt Deum immobilem & iudicem quietiſſimum repræſentet. Atque hac ratione mundus, ſiue vniuerſum eſt mobile, ideoqꝫ æternum, quia partes eius extremæ, puta ſumma & infima; ſunt immobiles, eſto inter has medij orbes cælorũ & elementorum rotentur ad tempus, propter vſum hominum & animalium. Hoc eſt, quod ait Deus Iſaiæ 66. 1. *Hæc dicit Dominus: cælum eſt ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum. Quæ eſt iſta domus, quam ædificabitis mihi, & quis eſt iſte locus quietis meæ?* Iſaiam ſecutus Orpheus apud Clement. Alex. lib. 6. Stromat. ita de Deo canit:

A *Ipſe autem ex magno conſtans & firmus Olympo eſt:*
Aureus huic thronus eſt, pedibus ſubnixaque terra.

Ridiculũ eſt quod de Philiſtione & Manete refert S. Epiphan. hæreſ. 66. contra Manichæos: Philiſtion, inquit, Hemeriferum (Deum) confingens, docet eũm humero geſtare vniuerſam terram, & per triginta annos laſſato humero, in alterum humerum transferre, indeque terræ motus fieri. Addit ſimile de Manete parente Manichæorum: Luna, inquit Manes, augeſcit & decreſcit ac deficit, dum impletur ab animis eorum, qui in cogitatione incredulitatis ipſius moriũtur. Deinde eaſdem animas à Luna minore ſcaphâ deuehi dicit, & in Solem aſſumi, atque in Beatorũ ſæculum deponi. Hæ fuere fabulæ. Manetis, & Philiſtionis.

B Porrò huic ſtationi & quieti terræ non officit terræ motus, quem ſubinde experimur, imò ipſe confirmat id quod dixi, ſcilicet terram immotam conſiſtere ex Dei volũtate & ſuſtentatione. Inde enim ſequitur Deum ad nutũ, vt ſuam potentiam, vel indignationem in terrigenas oſtendat, eoſque ſui metu percellat, terram ad tempus aliquot concutere, adeoque ſubinde totam terram quaſſare, eamque è centro ſuo conuellere, vti accidiſſe in terræ motu qui accidit in Paſſione Chriſti, ad oſtendendam indignationem necis Chriſti filij Dei, cenſent Didymus in Catena Græca in c. 9. Iob, & alij, idque confirmant ex illo Iob 9. v. 6. *Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur.* Et ex Eccli. c. 16. 18. & Pſal. 17. 3. &c.

Motum librationis terra videt.

C Rurſum graues Philoſophi & Theologi cenſent huic ſtationi, ſiue conſiſtentiæ terræ non officere motum trepidationis, quo eruditi Mathematici opinantur moueri, ſiue librari terram proter inæqualitatem partium eius magis minuſque grauium, ob ſummum æquilibrium centri; quia hic motus tam lentus & exiguus eſt, vt ab hominibus ſentiri nequeat. Sicut ergo libra cenſetur eodem loco conſiſtere, etiamſi eius lances librentur, & ex inæqualitate ponderis nunc aſcendant, nunc deſcendant, quia in eo non obſtante librâ ſitum locumque non mutat; ſic multò magis terra ſtat & conſiſtit eodem loco, etiamſi modicè libretur. Imò eius conſiſtentia, inquiunt, in hac libratione conſiſtit, ſicut libræ conſiſtentia in libratione lancium conſiſtit. Hoc vt intelligas, ſcito triplex in terra eſſe centrum.

Triplex terræ centrum.

Primum rotunditatis terræ, quod eſt punctum medium in rotundo terræ globo, ſicut centrum

D eſt punctum medium in circulo. Secundum centrum eſt grauitatis terræ, quod eſt punctum in medio terræ, à quo omnes circumiectæ partes terræ æqualiter quoad grauitatem diſtant, ita vt centrum non magis accedat ad partem vnam, quæ leuior ſit, quàm altera, ſed præcisè in grauitatis, partiumque æquè grauium ſit medio. Tertium eſt centrum totius vniuerſi, quod eſt punctum in medio terræ æqualiter diſtans ab omnibus partibus peripheriæ, ſiue circuli & circumferentiæ cælorum. Hæc autem tria centra ſubinde reipſa ſunt diuerſa, & loco ſituque à ſe inuicem diſtant, eſto centrum grauitatis terræ ſemper nitatur, & tendat ad centrum totius vniuerſi, vt ſit in imo ſiue intimo mundi loco: hunc enim velut ſibi proprium appetit & expoſcit.

Ratio

Ratio ergo iam dictæ librationis terræ (æquè ac libræ) eſt inæqualitas ponderum, quæ nunc in vna lance vel parte terræ,nūc in alia maiora ſunt, ideoq; nunc hanc,nunc illam partem degrauant, & impellunt ad centrum vniuerſi, ſiue ad punctum medium vniuerſi, quod ab omnibus peripheriæ cælorū partibus æqualiter diſtat. Ad hoc enim mundi centrum ſua grauitate feruntur omnia grauia,totaque terra. Quare differt, ac ſubinde loco ſituque diſtat,vti iam dixi,centrum rotūditatis terræ à centro grauitatis terræ, à quo omnes partes terræ quoad grauitatem æqualiter diſtant: centrum enim grauitatis terræ eſt,vel eſſe appetit centrum mundi: centrum autem rotunditatis terræ, eſt punctum medium terræ, quod nonnihil à centro grauitatis terræ, & conſequēter à centro mundi diſtare videtur: quia,terra in vna parte grauior eſt, quàm in altera, habet enim plura onera & pondera, vt montes, rupes,mare, &c. in vna parte,quàm in altera, imò ſæpè noua pondera accedunt vni parti non alteri, vt cùm mare in æſtu vnam partem terræ deſerit & ad alteram fluit, eamque occupat & degrauat, ideoque tunc mutatur aliquatenus centrum grauitatis terræ, ac conſequenter mouetur & libratur terra motu trepidationis, quo ſeſe agitat & librat, donec hoc nouum centrum grauitatis ſuæ mouendo ſe coæ̃at, & quieſcat in centro totius vniuerſi. Hoc enim centrum vniuerſi præciſè eſt punctum medium totius mundi, quod ab omnibus orbium cæleſtium circumferentiæ partibus, velut centrum in circulo æqualiter diſtat: vnde ad illud omnia grauia tendunt,præſertim terra terræque partes omnes. Quocirca nonnulli inſignes Mathematici cenſent,hanc terræ librationem eſſe veram cauſam æſtus maris (non verò motum lunæ,vtpotè quæ noctu longiſſimè abeſt,eſtque in alio hemiſphærio,ita vt cum terra inter eam & mare interiecta ſit,non videatur luna in mare poſſe agere, & cauſare æſtum maris) dum enim libratur terra,mare ad partem terræ in libratione humiliorem,vtpote centro viciniorem fluit & accurrit, & quia in libratione nunc vna pars terræ eſt humilior, nunc altera,ideirco mare in æſtu ad vnam partem terræ fluit, in reciprocatione verò æſtus ad aliam.

Verùm huic ſententiæ obſtat,quòd hæc terræ libratio pro varietate pōderum accedentium huic parti vel illi,ſit vaga & inſtabilis: æſtus vero maris ſit certus & ſtabilis. Addūt alij egregij Mathematici, cenſentq; hanc fuiſſe cauſam diluuij tempore Noë, nimirū quòd Deus globum terræ tūc ita librarit, vt nunc vltra centrum vniuerſi eam depreſſerit,nunc eam ſuper illud eleuarit. Cum enim eam depreſſit, illico maria & aquæ omnes confluentes ad centrum vniuerſi,operuerunt totam ſuperiorem ſuperficiē terræ, vtpote depreſſam & centro vicinam, cùm verò eam eleuauit, maria & aquæ omnes refluentes ad ſuperficiem terræ inferiorē,vtpote centro vniuerſi viciniorem eam operuerunt;itaque non ſimul,ſed ſucceſſiuè texerunt totum globū terræ,ita vt in eā ſucceſſiue ſubmerſi ſint omnes homines & animantia vbiuis locorum. Nam ſola pluuia 40. dierum à Deo in terram immiſſa, non ſuffecit ad eam totā operiendam, ac præſertim ad hoc, vt ſupra altiſſimos montes aqua emineret quindecim cu-

A bitis,vti dicitur Gen. 7. & 8. Verū hoc de diluuio maiori eget examine. Ceterùm, ſententiam hanc de motu trepidationis terræ, ita inter alios clarè & ſolidè è principiis Geometriæ probare conatur noſter Gabr. Vaſq. in t. 2. to. 1. diſp. 81. c. 3. n. 20. Pro explanatione,inquit, duarum difficultatum, notanda eſt doctrina quædam Archimedis, Mathematicorū facile principis; primùm quidem terram & omnia grauia, quæ ipſi terræ innituntur,ita efficere corpus vnum quod attinet ad grauitatem, vt ponderibus ſuis librentur, ſicut dixit Ouid. lib. 7. Metamorphoſeos in principio de ipſa terra: *Ponderibus librata ſuis*. Terram antē & cetera grauia,quæ terræ innituntur,ita grauitate ſua tendere, & appetere coniungi centro indiuiduo magnitudinis totius mundi, vt quamuis alteri corpori graui innitantur, & ab eo detineantur,
B ne penetrent & coniungantur cum centro; ſua tamen grauitate perpetuò ad hoc conentur, ac proinde imprimant corpori ſibi ſubiecto impetum,quo nitantur deorſum tendere, ac corpus ſibi ſubiectum impellere, vt ſibi ipſis cedat loco, quouſque deorſum adeò ſe deprimant, vt ſint coniuncta centro magnitudinis mundi. Neque verò hoc ſolùm efficit vnum corpus in aliud,quo impeditur & detinetur, verùm etiam partes eiuſdem corporis inuicem conantur,& ſe mutuò impellunt impetumque imprimunt verſus centrum mundi. Id quod in ipſa aqua conſpicimus, cùm gutta aliqua in puluerem cadit; omnes enim eius partes in modum orbis ſe contrahunt & comprimunt. Deinde ex eodem notandum eſt,terram ita eſſe in centro vniuerſi, vt nullo corpore nitatur, ſed ponderibus ſuis ita æquè libretur, vt
C centrum ſuæ grauitatis, quod eſt indiuiſibile, penetret centrum magnitudinis totius vniuerſi, nec vltra tendere poſſit, ſed ibi neceſſe ſit quieſcere. Nam ſi hoc modo non quieſceret, aſcenderet, & ex ſeipſa à centro moueretur, quod eſt impoſſibile. Centrum quidem magnitudinis vniuerſi,eſt punctum indiuiſibile æquè diſtans ab vltima ſuperficie circuli,& orbis ſupremi ex omni parte: centrum autem grauitatis ipſius terræ eſt indiuiſibile illud, à quo ſi ducantur lineæ ad totam peripheriam ipſius terræ per lineam rectam, eſt æquale pondus ex vtraque parte. Et hoc centrum in omni corpore graui neceſſe eſt reperiri. Cum igitur hoc punctum,quod eſt centrum grauitatis terræ, penetrat punctum magnitudinis totius mundi,terra quieſcit. Cumque hoc centrum grauitatis latitudinem non habeat, ſed
D te ipſa indiuiſibile ſit, ſequitur ſi ex vna parte terræ grauitas magis ponderet, mutari centrum grauitatis, & ita terram in eo ſtatu quo antea erat,non quieſcere. Nam impoſſibile eſt terram quieſcere, niſi punctum centri ſuæ grauitatis penetret, & reſpondeat puncto totius orbis; alioquin ſurſum maneret. Surſum enim eſſe idem eſt, quod ſupra centrum magnitudinis vniuerſi quieſcere; mutato igitur centro grauitatis,quantumuis parua mutatio ſit, terra mouebitur motu quodam trepidationis, vt aliud punctū grauitatis reſpondeat,& penetret punctū totius orbis,& ita rurſus pōderibus ſuis æquè ex omni parte librata quieſcat. Porrò grauitas terræ ex vna parte poteſt magis ponderare,cū antea nō magis ponderaret, quam ex alia, vel quia ipſa ex illa parte grauior redda-

reddatur natiuâ ſuâ grauitate per Phyſicam aliquam mutationem, vel quia ei adiungatur corpus aliquod; nam corpus illud innixum terræ grauitat ſupra ipſam, eique impetum imprimit, ſicut & partes ipſius terræ ſibi ipſis inniuntur, & impetum imprimunt. Quare ex eo quod aliquod corpus ex vna parte terræ coniugatur, mutabitur centrum grauitatis, & ſequetur motus trepidationis in terra, vt diximus; & eò magis corpus illud ex illa parte ponderabit, quò maiorem impetum imprimet terræ; atque ideirco pars illa terræ magis tunc grauitabit, ac conſequenter pro eo tempore maiori motu trepidationis terra mouebitur; quia centrum ſuæ grauitatis longius diſtabit à centro mundi, ideoque ad illud omni niſu tendet, vt in illo quaſi vltimo ſuo totiuſque mundi centro conquieſcat. Ita Vaſquez geometricè & præciſè.

Verùm hæc inæqualitas ponderum, & conſequenter inæqualitas grauitatis laterum terræ, tam modica eſt, ſi cum tam vaſta terræ mole & globo comparetur, vt inperceptibilis & inſenſibilis ſit, Deus enim ita aquam terræ oppoſuit, vt terra in omni ſua parte æquale quaſi ſuſtineat habeatque pondus, quare motus hic librationis & trepidationis terræ, ſi quis eſt, adeò modicus eſt, vt inſenſibilis ſit. Quocirca Phyſicè loquendo, idem eſt centrum rotunditatis terræ cum centro grauitatis terræ, ac conſequenter vtrumque coit & conſiſtit in centro totius vniuerſi, vt proinde verè dicat hic Sapiens: *Terra autem in æternum ſtat:* vti eruditè docet noſter Chriſt. Clauius in cap. 1. Sphæræ.

Phyſicè trinum terræ centrum eſt vnum & idem.

Tropol.

Tropol. Nyſſen. homil. 1. ſic exponit q.d. *Eſtote ſtabiles & immobiles* 1. Corith. 15. 58. *In te inconcuſſa maneat temperantia, firma fides, immutabilis charitas, ſtabilis & immobilis in omni bono ſtatio, ſic vt quæ eſt in te terra ſtet in æternum. Si quis autem auarus pluribus diuitijs inhiat, & quaſi mare quoddam immenſam expandens cupiditatem, lucris non poteſt ſatiari, is ad mare, quod hic eſt, aſpiciens, morbum curet;* vt ſicut mare omnes fluminum aquas recipiens non redundat quia eas rurſum foras per vapores, vel per fontes & flumina emittit. Sic pariter diues opes & lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Terra ergo docet hominem conſtantiam & perſeuerantiam in bono, cõtra omnes generationes perſecutorum: Hæ enim prętereunt, eſto vna alteri ſuccedat, vt hac ratione homo fidelis conſtanter teneat æternitatis, ad quam aſpirat (cuius pariter ſymbolum eſt terra) imaginem, iuxta illud S. Bernard. *Si in proſperis non extollaris, neque in aduerſis deprimaris, ſed eamdem animi conſtantiam tenoremq́, tenueris, eris quandam æternitatis tenens imaginem.* Idem S. Bernard. ſerm. 2. de Sancto Petro & Paulo: *Moſes,* Deuter. 32. *de quibuſdam ait: vtinam ſaperent, & intelligerent, ac nouiſſima prouiderent. In quibus vtiq́, verbis tria nobis video commendari, ſapientiam, intelligentiam, prouidentiam. Arbitror ſanè tribus eas aſſignari poſſe tẽporibus, vt æternitatis quadam imago reformari videatur in nobis; præſentia moderantibus per ſapientiam, præterita per intelligentiam diiudicantibus, nouiſſima prouidentibus ad cautelam.*

Allegor.

Allegor. Ergo terra repræſentat Eccleſiam in perſecutionibus; Tropolog. animam ſanctam in tentationibus conſtantem. Anagog. Eccleſiam

A triumphantem & conſtanti æternitate perfruentem, iuxta illud Pſalmis: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Terra enim morientium eſt palæſtra certantium, terra viuentium eſt regnũ Sanctorum, ait S. Auguſt. *In terra morientium ſpes mea Deus, in terra viuentium, portio mea Deus,* ait idem in Pſal. 103.

Ruſum terra in æternum ſtans eſt B. Virgo Maria, quæ ſemper in gratia ſtetit, adeoque Chriſto vſque ad crucem & mortem aſtitit, atque omnibus ſe inuocantibus ope ſuâ ſemper aſſiſtit. Ita S. Aug. lib. 2. de Geneſi contra Manich. c. 4. *Fons* inquit, *aſcendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, id eſt digniſsimæ terræ mater Domini Virgo Maria rectiſſimè accipitur, quam irrigauit Spiritus ſanctus, qui fontis & aquæ nomine in Euangelio ſignificatur, vt qualis de limo terra, talis homo ille fieret,* B *qui conſtitutus eſt in paradiſo, vt operaretur ibi, & cuſtodiret, id eſt in voluntate patris, vt eam impleret atque ſeruaret.*

ORITVR SOL, ET OCCIDIT, ET AD LOCVM SVVM REVERTITVR: IBIQVE RENASCENS (Hebr. & Sept. *Oriens.*) VERS. 5.

GYRAT PER MERIDIEM, ET FLECTITVR AD AQVILONEM: LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS, ET IN CIRCVLOS SVOS REVERTITVR] Pro *ad locum ſuum reuertitur.* Hebr. eſt שואף *ſcoeph*, id eſt anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardenter cupit. Septuag. ἕλκει, id eſt *trahit.* Arabicus *trahitur.* Aquila, *aſpirat.* Symmach. & Theod. *recurrit.* Sol enim tanta velocitate rapitur ab ortu ad occaſum, vt anhelare, & feſſus anhelo ſpiritu ad occaſum, quaſi ad C quietem rapi videatur, iuxta illud Pſalm. 18. 7. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à ſummo cœlo egreſſio eius & occurſus eius vſque ad ſummum eius, nec eſt qui abſcondat,* &c Quod ad literam de Sole, Alleg. de Chriſto & Apoſtolis per orbem euangelizando velociſſimè diſcurrentibus, cunctoſque Dei fide illuminantibus, eiuſque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo eſt quaſi gigas veloci curſu currens, & anhelans, ac quodammodo attrahens ventum, ſeu aërem præ deſiderio redeundi. Certè oriente Sole frigidior quam ante ſentitur aura, ait noſter Lorinus. Chald. vertit: *In nocte reſpicit, & vadit per viam abyſſi, & oritur iterũ ab eodem loco, in quo heri ortus eſt.* Alius: *Abyſſinorum* (id eſt ingentium, & occultorum in aduerſo nobis hemiſphærio locorum apud Antipodes) D *iter conficit.* VERS. 6.

Sol in curſu anhelat.

Loquitur de motu & curſu Solis non tam annuo, vt vult Theoph. Alex. Epiſt. 3. Paſchali, quã quotidiano. S. Hieron. tamen, Hugo Victor. Bonauent. Lyran. Hugo Cardin. Carthuſianus, Caietanus, Albinus, Thaumaturgus, Ioannes Arboreus de vtroque curſu interpretantur, tum diurno, tum annuo etiam prima verba textus, ita vt oriri Sol cenſeatur, quãdo per vernale Æquinoctium ingrediens ad noſtrum populum conſurgit, occidere, quãdo exiens per autumnale ad inferiora deſcendit: gyrare per meridiem (quæ ſunt verba ſequentia) quando in hyemalibus Signis commoratur, flecti ad aquilonem, quando in æſtiuis, quæ polo boreali viciniora ſunt, circumfertur.

Quæres, quorſum hic Solis ortus, occaſus & gyratio inducitur?

Cur hic Solis motus inducitur.

Primò,

Reſp. Primò. Primò, hæc accipias planè, vt ſonant, quaſi ſignificet hic Salomon vanitatem quandam non ſolùm terræ & terrigenis, ſed & Soli cæliſque ineſſe; vt ſit argumẽtum à minori ad maius, q.d. Soli ipſi & cælis ineſt vanitas, id eſt inſtabilitas, omnes enim aſſiduè rotantur & gyrant, & velut circulantes in orbem eunt & abeunt: quantò magis ergo homo & terrena omnia ſunt vana & inſtabilia, atque tranſeunt & euaneſcunt? Vnde Didymus & Nyſſen. in Catena Græc. *Hoc*, inquiunt, *ſibi vult huius vniuerſitatis naturam reſpiciens, ſiue quæ in Sole, ſiue quæ in mari, ſiue quæ in cælo ſunt conſideres, tuam ipſius naturam intelliges; nam quemadmodum Solis huius, ſic & naturæ noſtræ ſuus eſt ortus, & caſus.* Et S. Hieron. *Hoc autem*, ait, *idcirco dicit, vt doceat mutationibus temporum & ortu occaſuque ſiderum humanam ætatem labi, & interire dum neſciat.*

Secundò. Secundò, poteſt hic verſus referri ad generationem prætereuntem & generationem venientem v. 4. vt ſignificet rerum omnium circulationem, q.d. Omnia in mundo ſunt circulantia atque in orbem eunt & redeunt: nihil ergo in eo eſt fixum & ſtabile, cui cor affigas. Antecedens probo, quia generationes gyrant & circulares ſunt, dum aſſiduè vna præterit, altera aduenit. Sic pariter Sol gyrat, dum oritur & occidit aſſiduè, ſic & venti & flumina. Atque inde concludit v. 10. nihil ſub Sole eſſe nouum, ſed omnia in orbem ire & redire. Porrò ſicut in generationum circulatione, terra velut earum omnium ſubiectum, iugiter ſtat; ſic in Solis circulatione idem permanet Sol, Soliſque motus, itus & reditus. Idem eſt de ventis & fluminibus, qui omnes labuntur in mare, illudque omnia excipit, nec tamẽ redundat.

Tertiò. Tertiò neruoſiùs hic verſus accipi poteſt, vt ſicut v. præced. dedit cauſam materialem generationum, ſcilicet terram; ſic hic earundem det cauſam efficientem, cur ſcilicet generationes in terra ſibi aſſiduè ſuccedant. Cauſa enim eſt gyratio Solis, qui nunc accedens ſuo lumine ver & calorem, quo herbæ germinant & animalia prolificant, adducit: nunc abſcedens, ſeque elongans hiemem affert & frigus, quo plantæ & animalia areſcunt & emoriuntur. Cùm enim Sol motu anhelo, & irrequieto iugiter moueatur, locum mutet, hemiſphærium alternet, neceſſe eſt pariter iugiter moueri res ſublunares, quæ ab eo pendent, earumque ortus & occaſus alternare. Quare inconſtantiæ & fugacitatis rerum terrenarum cauſa eſt inconſtantia, & fugacitas Solis. Ita S. Hieron. Alcuinus & Nyſſenus, quem audi: *Mortalium vita conſeritur die diei ſuccedente, annique partibus & conuerſionibus, Soliſq; curſibus certis & definitis, nunc antecedentibus, nunc ſenſim recedentibus.*

Hinc Sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *ſemes*, id eſt *miniſter*, quòd quaſi miniſter ſubſeruiat Deo, & naturæ in rerum generatione, quòdque nobis operantibus miniſtret, & quaſi facem præferat.

Quartò. Quartò, Noſter Pineda hunc verſum refert ad antecedentem ignorantiam humanam, quæ notatur v. 8. Ex Aſtronomiæ enim ſcientia, quæ præſtantiſſima & iucundiſſima eſt, nil aliud certius de illa haberi poteſt, quàm quod Sol cum

A cæteris ſideribus oriatur & occidat, ac eoſdem ſemper curſus repetat.

Denique Olympiod. *Certum*, inquit, *Solis curſum diſpoſitumque oſtendit, vt nos ad illius contemplationem attollat, qui fabricatus eſt Solem. Mouetur autem circulari motu, vt nonnulli arguunt ex verbis Eſdræ ita dicentis: Magna eſt terra, & excelſum eſt cælum, & velox curſu eſt Sol, & vertitur in circulo cæli, & in vna die ad locum ſuum reuertitur, quaſi dicat: hic etiam Sol, licèt magnus, ad Solem iuſtitiæ comparatus, vanitas eſt. Myſtico autem ſenſu ita intellige. Oritur Sol in cordibus fidelium, dirigens adhuc proficientes ad ea quæ agenda ſunt; ſed & in ipſis occidit, quando altitudines ſcientiarum inquirunt, atque ita maius deſiderium cognitionis in illis accendit.*

Nota τὸ *renaſcens*, id eſt rurſum oriens: Ortus B enim Solis videtur eiuſdem natiuitas, quia Sol ex aurora velut proles è matre naſci conſpicitur, & à rudibus exiſtimatur. Vnde Ænigma: *Filia ſum matris eadem mox gignitur ex me*, quod ſicut dicitur de niue, quæ ex aqua gignitur & rurſum in aquam reſoluitur, ſic etiam de Sole dici poteſt, qui ex aurora & die naſci videtur, ac viciſſim oriens auroram & diem progignit. Imò nonnulli Philoſophi & Poëtæ cenſuêre, verè Solem naſci ex ignitis vaporibus coëũtibus. Vnde Lucretius lib. 5. auroram & Solis ortum ita pingit.

Ætheris auroram defert, & lumina pandit,
Aut quia Sol idem ſub terras ille reuertens
Anticipat, cælum radijs accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & ſemina multa
Quæ faciunt Solis noua ſemper lumina gigni.

C Sic & Epicurus cenſuit Solem in occaſu interire & in ortu renaſci, teſte Cleomede lib. 2.

Allegor. Allegor. S. Chryſoſt. hom. de Turture tom. 5. *Ortus eſt*, inquit, *nobis Sol iuſtitiæ Chriſtus, de S. Mariâ ſecundum carnem genitus. Oriens quippe nomen eſt illi.* Zachar. 3. 6. *Occidit verò quando poſt crucem ad inferna deſcendit, & ad locum ſuum reuertitur ipſo dicente: Cum exaltatus fuero vniuerſos traham ad me.* Ioan. 12. De hoc Sole iuſtitiæ & Malachias pronunciat dicens c. 4. *In diebus illis orietur Sol iuſtitiæ, & ſanitas erit in pennis.* Vbi plura hac de re dixi. Chriſtus ergo velut Sol ortus eſt in natiuitate, occidit in morte, rurſus ortus, & velut renatus eſt in reſurrectione, inquit Olympiodorus: Sol enim ſuâ luce, ſplendore, calore, efficacia, viuificatione, ſymbolum eſt Dei & Chriſti, vti per multas analogias oſtendi Iſaiæ 45. v. 1. Rurſum S. Ambroſ. in Pſal. 118. Octon. 12. *Oritur*, inquit, D *Sol iuſtis, occidit autem iniuſtis: oritur tranquillitate piæ mentis; occidit iracundiæ, vnde ait: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram: hunc poteſt colligi quia ijſdem oritur & occidit, quorum & vitia ſepeliat, & illuminet gratiam: mortuus eſt enim peccato, vt Deo viueret; hoc eſt, peccato ſumus in illo mortui, vt Deo in perpetuum viueremus. Vide apud myſterium prænunciatum: Et oritur, inquit, Sol & occidit, & in locum ſuum trahit, hoc eſt, quod ait Dominus: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipſum. Traxit enim ad ſe omnium ſtudia, vt vel peccata noſtra crucifigeret, vel bonum ingenium ad iuſtitiam prouocaret. Aduerte quemadmodum trahat ad ſe: Pater volo vt vbi ſum, & iſti ſint mecum. Et ad latronem ait: Hodie mecum eris in Paradiſo. Aduerte quomodo omnia trahat. Exaltatus eſt in cruce, & totus credidit mundus.*

Tropol. A Tropol. licèt Sol ſplendidiſſimum ſit mundi aſtrum, *cæli oculus, temporum rector, ſiderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, vt ait S. Nazian. orat. 2. de Theol. & *expreſſa diuinæ bonitatis imago*, vt ait S. Dion. c. 4. de Diuin. nomin. tamen ille ipſe vanitatis quoque eſt ſpeculum & exemplum.

Sol vanitatis ſpeculum. *Primò.* Primò, quia inſtabilis eſt ſemperque rotatur, oritur & occidit, idque quotidie & celertimè: nam quotidie totam terram circumit, quare ad viuum repræſentat breuitatem, ortum, occaſum & interitum vitæ humanæ: Sol enim continuo & velociſſimo ſuo motu deſcribit, definit & numerat horas, dies, menſes & annos vitæ noſtræ. Ita S. Hier. Nyſſen. Olympiod. & alij.

Secundò. Secundò, Sol inconſtantiſſimus eſt, dum ſingulis momentis locum & regionem mutat, ac B viciſſim ſingula Zodiaci ſigna percurrit; quare inconſtantiæ humanæ eſt ſymbolum ac nominatim repræſentat inconſtantiam & circumrotationem concupiſcentiæ, vt habet textus Græcus Sapien. 4. 12. Ita R. Haccados apud Galatin. *Quamuis Sol*, inquit, *cæleſteſque orbes irrequietis motionibus ſuper ſuos axes voluantur, nihil noui, nihil perfectionis comparant; non aliter ſanè qui ad ſuas appetitiones habenas laxant, & iiſdem veluti verſatilibus ſuarum concupiſcentiarum axibus circumrotantur, nihil commodi boniue nanciſcuntur. Naturæ itaq; appetitionibus & animi motionibus inſeruire, inutilis prorſus vanitas eſt.*

Tertiò. Tertiò, Sol ſubinde altiſſimè eleuatur, ac in meridie coruſcus refulget, ſed illicò deſcendit, lucemque & ſplendorē nobis minuit, eumque planè in occaſu perdit: Sic pariter homo, ſubinde ad altos honorum gradus, celebritatem & gloriam C attollitur; ſed mox vertente rotâ furtunæ deprimitur, ac ſæpè in vita, ſemper in morte omne eius decus perit & occidit. Ita Nyſſ. Diſce ergo à Sole modeſtiam, ac *in die bonorum memor eſto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantiæ*, vt monet Eccl. cap. 18. 25. Sol enim veſperè tenebras patitur; imò abſcedens eas inducit. Nam vt ait Plinius lib. 2. c. 10. liquet, *non aliud eſſe noctem, quàm terræ vmbram.* Vmbra autem & tenebræ obſcuritatis, & aduerſitatis ſunt typus. Rurſum Sol interiectu Lunę patitur eclipſin, quę defectus & felicitatis humanæ eſt typus. Deniq; Plin. lib. 2. c. 12. *Quis, ait, cernens ſtatos ſiderum labores, non ſuæ neceſſitati mortalis genitus ignoſcat.*

Quartò. Quartò, Sol, licèt multis beneficus, alijs tamen eſt maleficus, quos nimio calore areſacit & exurit, quocirca Sol, quo *exorto æſtuauerunt, & aruerunt* D bona Dei ſemina & virtutum germina, eſt diabolus eiuſq; tentationes, vti exponit Chriſtus Marc. 4. v. 6. 15. & 17. ac ibidem S. Chryſ. & Nazianz. orat. 1.

Quintò. Quintò, in Hebr. repetitur *vau* conuerſiuum, id eſt, quod præterita vertit in futura. Vnde ſic ex Hebræo ad verbum cum Pagnin. vertas: *Et orietur Sol, & ingredietur, ſiue occidet Sol*, vbi, τὸ *&*, auxeſim habet, & ſignificat Solem totum eſſe in eundo & redeundo, idque continuè & conſtanter (futurum enim Hebræis ſignificat continuationem & conſtantiam.) Rurſum pro *reuertitur* Hebr. eſt *anhelat*, quæ omnia ſymbolicè ſignificant hominem ſuis cupiditatibus abreptum, totum in eas ferri, præteritorum & futurorum oblitum: iis enim ardens, incitatiſſimo in eas curA ſu rapitur velut æſtuans & anhelus. Hinc vulgus putat Solem à bobus trahi, qui veſperi feſſi & anheli, in occaſu Solem ſecum ad ſtabulum ducant, vt ibi ſimul quieſcant, vti refert Plin. lib. 2. c. 98. & Seneca lib. 3. Natur. qu. ca. 26.

Fabula de ſolis occaſu. Poëtæ verò fabulantur Solem veſperè anhelum in mare ſe immergere, vt eo refocilletur & refrigeretur, teſte Strabone lib. 1. Hinc illud Catulli lib. 2. *Solis anhelantes abluit amnis equos*, Et illud Virg. 12. Æneid.

Orta dies, cùm primum alto ſe gurgite tollunt
Solis equi, lucemq; elatis naribus efflant.

Et illud Boëtij lib. 3. de Conſol.

Cadit Heſperias Phœbus in vndas,
Sed ſecreto tramite rurſus,
Currum ſolitos vertit ad ortus.

Sol typus veritatis & virtutis. B Verumenimverò idem Sol homini magis veritatis veræque virtutis, quàm vanitatis & vitij eſt ſcema & exemplum. *Primò.* Primò, quia cæleſtis, docet hominem cæleſtia cogitare & amare. *Secundò.* Secundò, quia ſua luce docet eū opera lucis, id eſt, virtutis operari. Ephes. 5. v. 8. *Tertiò.* Tertiò, quia ingenti ſuâ velocitate, eaq; continuâ & eiuſdem ſemper tenoris, docet hominem ad labores debere eſſe impigrum & infatigabilem, vt in ijs eodē ſemper tenore perduret. *Quartò.* Quartò, quia ſuo calore, quo omnia viuificat, docet hominem charitatem & zelum, quo ſpiritu apoſtolico præditus omnes ad Dei amorem inflammet. *Quintò.* Quintò, ab occaſu rediens ad locum ſuum, id eſt orientem *ſcoeph*, id eſt, anhelat, hoc eſt ſumma auiditate, concitatione rapidiſſima, & ardentiſſimo deſiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contendunt, aut citò alicuius C operis finem conſequi volunt. Hic Solis anhelitus docet hominē labore feſſum vires animumque meditatione & oratione, quâ gratiā Dei attrahimus, innouare, vt per innouationem ſpiritus acuat deſideria pia nouaque opera continuè nouo animo, nouo feruore & ardore ordiatur. Vt myſticus ergo Sol numquā Zodiacum, id eſt inſtitutum tuum exeas, & per illum diſcurreos, omnes vitæ exemplo illuminare cōtendas. Iam te per orationis exercitationes, ſupra res corruptioni obnoxias effer. Iā per honeſtas actiones te proximis ſubiice; ſed poſtquam per aliquod tempus laboraueris, ad locum tuum, id eſt ad quietem propriæ inſpectionis & emendationis reuertere. Dic animæ tuæ ſingulis menſibus: *Conuertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Pſalm. 14. 7. Vbi nota orientem vocari, *locum* D *ſuum*, quia Solis proprium, ſiue quia in oriente à Deo creatus eſt Sol, vt vult Seuerianus, ſiue quia in Oriente oritur & quaſi naſcitur. Locus enim natiuitatis vocatur ſuus & proprius. Orientem ergo vocat quaſi Solis & diei incunabula: ſiue quia Sol ab Oriente declinans & occidens ſemper Orientem repetit, ibique renaſcitur: ſiue quia in Oriente primò ſe videndum exhibet, nobiſque apparet pulcherrimus, ſcilicet roſeus, auricomus & flammeus. Huc facit illud Pſalm. 18. quod paulò antè citaui: *Exultauit vt gigas ad currendam viam*, quod ad literam de Sole dicitur; Alleg. de Chriſto & Apoſtolis. Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. quæ eſt in laudē S. Baſil. eum Soli comparās: *Laudatur*, inquit, *apud Dauidem Solis pulchritudo, & magnitudo, & curſus & celeritas, & vis*

&

ac facula, ex quippe qui ſponſum ſplendore, gigantem magnitudine referat, ac longe lateq; progrediendo tantam vim habeat, vt ab extremis extrema æque colluſtres, nec locorum interuallis ipſius fernor vllo modo minuatur. Baſilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, curſus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos aſcenſus ad Deum ferens; potentia, doctrinæ ſemen ac diſtributio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum eſt: in omnem terram ſonum illius exiſſe, atque in fines orbis terræ vim illius verborum; quod de Apoſtolis Paulus dixit à Dauide mutuatus.

Denique Sol videtur quaſi quidam corporum Deus, cum ipſe omnibus corporibus ſummè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiat: hinc iure optimo vocatur (quia reuera eſt) fons omnis corporalis boni; quia nihil eſt in corporibus ſibi ſubiectis, quod ab illo tamquam à fonte non effluat. An bonum eſt vita? ſed Sol omnia corpora vitæ capacia viuificat. An bonum eſt ſalus? ſed ſuo motu mortalibus ſalutem affert. An bonum eſt diuturnitas? ſed omnia conſeruat. An bonum eſt augmentum? ſed omnia diſponit atque gubernat. An bonum eſt pulchritudo? ſed omnia ſuo ſplendore condecorat. An bonum eſt voluptas? ſed ſua venuſtate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, vt eſt apud Eccleſiaſticum, & delectabile eſt oculis videre Solem. Ipſe eſt qui terram fertilem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipſe aquam fœcundat piſcibus. Ipſe aërem ſuo ſplendore quaſi veſte condecorat. Ipſe Lunam, ſtellas & omnes orbes cæleſtes illuminat. Denique à ſupremo cælorum vſque ad infima terrarum viſcera, omnia ſuo influxu replet, fouet atq; tuetur. O pulcherrima imago Chriſti mei! ò formoſiſſimum veſtigium dulcis mei! laudo eum qui in te poſuit tabernaculum ſuum: Glorifico eum, qui te tam decorum, tam agilem, tam fortem, tam admirabilem creauit, vt in te atque in tuis effectis ſuam mihi eximiam charitatem oſtenderet.

Chriſtianus ſit Sol mundi.

Eſto & tu ò Chriſtiane inſtar Chriſti, perinde, ac ſi ab eo relictus, imò factus eſſes Sol mundi. Futurus es Sol in cælo: nam *fulgebunt iuſti ſicut Sol in regno Patris eorum.* Matth. 13. *Eſto ergo & Sol in terra:* Sol in contemplatione, Sol in actione, Sol in foro, Sol in ſchola, Sol in templo, Sol in menſa, Sol in cubiculo, vt omnes illumines, accendas, viuifices. Hæc & plura noſter Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. part. 3. cap. 28. Sic Sol Oriens fuit S. Franc. Xauerius.

GYRAT PER MERIDIEM ET FLECTITVR AD AQVILONEM. Hebraicè *Vadens ad meridiem, & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *Vadit ad Auſtrum, & gyrat ad Aquilonem.* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach: *Vadit ad meridiem, & circuiens ad Borram.* Alij: *Declinat, circumdat, deflectit, conuertitur ad Septentrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam auſtralem, in æquinoctio Aprilis, & in Solſtitio Iunij: circuiens per gyrum pergit ſpiritus ad plagam ſeptentrionalem in æquinoctio Septembris, & in Solſtitio Decembris egreditur ab exitu Orientis mane, & ingreditur ad ingreſſum Occidentis in veſpere.* Cenſet ergo Chald. hoc verſu notari quatuor Solis annique tempora, puta duplex æquinoctium, & duplex Solſtitium, ſcilicet æſtiuũ & Hibernum.

Nonnulli cenſent id dictum iuxta ſententiam quorumdam veterum, qui teſte Ariſt. 2. Meteor.

A cap. 1. putabant totum mundum ſecundùm Septentrionalem partem in ſublime aſſurgere, ſecundùm meridionalem verò demiſſum eſſe non ſolùm in cæleſti, ſed etiam in terreſtri globo. Quare Solē terram non circumcirca circuire, ſed per diem meridiem dumtaxat obire, noctu verò deflectere ad ſeptentrionem, vt ſub eius gibbo lateat & occultetur. Confirmant ex illo Iſaiæ 14. *In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis,* quaſi ſcilicet aquilo excelſior cæli pars ſit. Verùm hæc omnia repugnant Aſtrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem eſſe rotundum, ac proinde Septentrionem non eſſe altiorem auſtrali parte, adeoque Solem & cælum planè in orbem rotari, ac totum terræ globum
B quaquauerſum circuire & circumambulare.

Rurſum alij dicunt Solem quotidie moueri per meridiem, cùm mouetur ad Meridianum; cùm enim ad eum peruenit, eſt meridies, cùm verò eum tranſit ab eoque recedit, declinare videtur ad aquilonem. Sed errant, quia aliud eſt meridianus, qui efficit meridiem; aliud auſter, ſiue plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè, & lateraliter ſecat meridianum inter auſtrum & aquilonem; quò fit vt Sol decurrens zodiacum & tranſiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad aquilonem, iuxta ſigna meridionalia vel auſtralia, quæ obit & percurrit, vti ad oculum videre eſt in ſphæra.

Sol gyrat per meridiem ad aquilonem.

Exploſa ergo vtraque hac ſententia, poteſt hic locus accipi dupliciter, ſcilicet primo de motu Solis quotidiano; de illo enim dixit: *Oritur Sol & occidit.* q. d. Sol dum ab ortu mouetur in occaſum,
C gyrat ad auſtrum & flectitur ad aquilonem: ſecundò de annuo, de diurno, & quotidiano accipiunt S. Gregor. Thaumaturgus. Nyſſen. Hugo, Lyran. Valeſ. & Titelm. de Annuo. S. Hieron. Olympiod. Theophil. Epiſt. 3. Paſchali. Caiet. Pineda & alij. Primò ergo de quotidiano ſic exponit Lyran. & S. Thomas ſcribens in c. 37. Iob, per aquilonem, inquiũt, intelligit noſtrum hemiſphærium, quod reſpicit polum arcticum ſiue ſeptentrionalem: per auſtrum verò intelligit hemiſphærium oppoſitum, in quo ſunt antipodes, quod reſpicit polum antarcticum ſiue auſtralem, q. d. Sol oriens in noſtro hemiſphærio arctico per illud mouetur ad auſtrum, id eſt tendit ad hemiſphærium antarcticum, puta ad antipodes; quò cũ peruenit, rurſum flectit ad aquilonem, id eſt tendit, reditque ad nos, noſtrumque hemiſphærium
D quod eſt ſub polo arctico. Verùm Sol gyrat propriè per meridiem in noſtro hemiſphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo eſt in noſtro horizonte, & pars noſtri hemiſphærij: quare per meridiem non intelligit polum antarcticum & antipodes.

Primo quotidie.

Quocirca magis præciſè & appoſitè reſpondet Franciſc. Valleſius de Sacra phil. c. 62. hunc Solis gyrum ab auſtro in aquilonem verum eſſe, vereque apparere ijs qui habitant ſub tropico cancri (non verò ijs qui habitant ſub æquinoctiali in ſphæra recta) vbi habitant Itali, Hiſpani, Syri & Palæſtini, apud quos hæc ſcripſit Salomon. Illi enim cum habeant ſphæram obliquam, hinc obliquè eis mouetur Sol gyrando ad auſtrum, indeque flectendo ad aquilonem. *Obliqua enim*

Illis qui habitant ſub tropico cancri.

enim & ſi facta linea per auſtrum pergit ad boream &
rta ad Orientem reuertitur , ait S. Hieron. Idque
Valleſ. hac ratione Mathematica demonſtrat :
Nam quacumque die conuertit homo faciem
ad eam partem qua oritur Sol , vt inde ducens
per ſuum zenith lineam, deſcribat circulum ma-
gnum , & imaginatione ſecet mundum in duas
partes æquales, eam mundi medietatem ad quam
ſpectabit ſua dextra, vocabit meridiem , ad quam
ſiniſtra, ſeptentrionem aut aquilonem; quia ha-
bebit polum à ſiniſtris, & à dextris meridianum
motum Solis: quotidie autem Sol poſtquam gy-
rauerit per meridiem , interſecans illum ma-
gnum circulum (qui eſt linea longitudinis) fle-
ctetur ad appoſitam cæli medietatem ; quare
flectetur ad aquilonem. Interſecare autem eam
lineam quotidie conſtat, quia Sol cum fertur per
æquinoctialem , deſcribit magnum circulum:
duo autem circuli magni , non poſſunt non in-
terſecare ſeſe per medium : cùm verò recede-
re ab æquinoctiali non poſſit Sol , niſi per tri-
ginta gradus , & obliquitas ſphæræ dictis in lo-
cis maior ſit (quod eleuatio poli ab horizonte
indicat) fit vt numquam percurrat Sol circu-
lum , qui non interſecet circulum illum mag-
num , etſi non per medium & in partes æquales.
Si autem interſecat , certè flectitur antequam
perficiat diurnum motum ad oppoſitam me-
dietatem, & quæ ſpectat ad aquilonem. Veriſſi-
mè ergo Sol ex quo naſcitur gyrat per meridiē,
& deflectens ad aquilonem redit in locum
ſuum.

Cauſa ergo cur habitantibus ſub tropico can-
cri , Sol dum eſt in ſignis borealibus, videatur de-
clinare ad auſtrum , indeque reflecti ad aquilo-
nem, eſt obliquitas ſitus, æquè ac zodiaci. Cum
enim habitent in obliqua ſphæra , hinc magis
obliquum habent zodiacum , in quo perpetuo
mouetur Sol , qui proinde circulando eis vide-
tur obliquare curſum, nec directo motu, ſed ob-
liquo gyrare ad auſtrum, inde regyrare ad aqui-
lonem, dum tendit ad occaſum. Hanc obliqui-
tatem innuit vox *gyrat*, & Hebr. שׁואב *ſoeb* , id
eſt circuit. In obliquitate enim ſunt gyri, flexus
& circuitus, quibus Sol oberrat. Cùm enim zo-
diacus obliquè ſecet æquinoctialem , æquè ac
meridianum , qui meridiem nobis efficit , ita vt
pars eius ſuperior vbi nobis oritur Sol, tangat
tropicum cancri , vicinaque ſit circulo arctico,
qui polum arcticum ſiue ſeptentrionem reſpicit;
inferior verò eius pars tangat tropicum capri-
corni, vicinaque ſit circulo antarctico , qui po-
lum antarcticum ſiue auſtralem reſpicit . Hinc
fit vt Sol oriens nobis in tropico cancri, dum eſt
in ſignis borealibus , videatur manè ferri à ſep-
tentrionali oriente ad meridianum , id eſt ad
meridiem , ac deinde declinare ad aquilonem,
vt tendat ad occaſum ; videatur, inquam, illi, qui
ſub verticali circulo , quem meridianus in meri-
die ſecat, conſiſtit facie verſa ad Solis ortum ; id-
que facit tum obliquitas ſitus & ſphæræ tum
curuatura circuli zodiaci & circulationis in
motu Solis. Hic enim poſt meridiem curuatur,
flectiturque à meridiano & meridie , ac magis
accedit vergitque ad aquilonem , vt pergat ad
occaſum : zodiacus enim in quo per ſuam li-
neam eclipticam ſemper mouetur Sol , à tro-

A pico cancri , qui reſpicit ſeptentrionem , obli-
què tendit ad æquatorem , & ad meridianum,
cumque obliquè ſecat ; quo facto obliquè re-
gyratur & reflectitur per aquilonem in occa-
ſum, vbi Sol occidit, dum, vt dixi, obit ſigna bo-
realia.

Valleſio accedit noſter Chriſtoph. Clauius in
ſphæram de Sacroboſco cap. 2. pag. 145. vbi do-
cet partem auſtralem & borealem , ſiue meri-
diem & ſeptentrionem tripliciter poſſe accipi
reſpectu trium circulorum , ſcilicet zodiaci, æ-
quatoris & circuli verticalis , qui ſcilicet vtrum-
que polum ac zenith , id eſt verticem capitis
noſtri tranſit, ſecatque hemiſphærium noſtrum
in duas partes, Auſtralem, quæ eſt ad auſtrum,
& borealem , quæ ad aquilonem vergit, atque
tertia hæc acceptio borealis & auſtralis valde
B ſeruit horologijs. Audi Clauium : *A tribus cir-*
culis, ſcilicet zodiaco , æquatore & verticali propriè
dicto, tripliciter ſphæra ab aſtronomis diuiditur in He-
miſphærium Boreale & Auſtrale , &c. *Ex hac accep-*
tione verticalis efficitur, vt Sol in ſignis Borealibus de-
currens, iuxta eius ortum & occaſum dicatur Septen-
trionalis , reliquo verò diei tempore ante & poſt meri-
diem, Meridionalis vocatur. Hunc ſenſum de mo-
tu Solis diurno & quotidiano exigere videtur
verſio vulgata, quæ habet, *gyrat per meridiem:* E-
ſto Hebr. & Septuag. habeant, *vadit ad meridiem.*
Vnde

Secundò poteſt hic locus accipi de motu So- *Secundò, de motu annuo.*
lis annuo , ſiue de acceſſu & receſſu Solis inter
tropicos cancri & capricorni , vt ſicut per *τὸ Sol*
oritur & Sol occidit , expreſſit motum Solis diur-
num, quo quotidie iuxta motum Primi Mobilis
C per duodecim horas diei ab ortu fertur in occa-
ſum, ita per *τὸ gyrat per meridiem*, vel vt hebr. *eſt*
ad meridiem , & flectitur ad aquilonem, exprimat
motum Solis annuum. q.d. Sol à tropico can-
cri gyrat ad auſtrum & meridiem, id eſt ad tro-
picum capricorni, qui auſtralis eſt, quia reſpicit
polum antarcticum ſiue meridionalem ; quò
cùm peruenit, rurſus flectitur reditque ad aqui-
lonem, id eſt ad tropicum cancri , qui reſpicit
polum arcticum , ſiue borealem & aquilona-
rem. Sol enim inter hos duos tropicos ſemper
mouetur, cumque vtrumque circumiuit, annuum
ſuum curſum circulumque expleuit. Num-
quam enim Sol hos duos tropicos excedit , eò
quòd hi duo tropici contineant terminentque
zodiacum, in quo ſemper mouetur Sol. Quare
Sol dum eſt in tropico cancri, obit ſex ſigna æ-
D ſtiualia (quæ tamen Mathematici vocant bo-
realia , eò quod polum arcticum ſiue borealem
reſpiciant, ait Clauius in c. 2. ſphæræ pagin. 142.)
quæ ſunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo,
Virgo. Arietem ingreditur in Martio , vnde 21.
Martij facit æquinoctium vbique ferè terra-
rum. Hiſce ſex decurſis, ingreditur tropicum
Capricorni, eoque obit ſex ſigna hyemalia (quæ
tamen Mathematici vocant auſtralia , eò quod
polum antarcticum, qui auſtralis eſt, reſpiciant)
quæ ſunt: Libra, Scorpius , Sagittarius, Capri-
cornus, Aquarius, Piſces : quibus decurſis, cur-
ſu annoque expleto redit ad tropicum Can-
cri , eiuſque ſex ſigna æſtiua iam dicta : itaque
nouum orditur curſum & annum. Libram in-
greditur Sol in Septembri, vnde 21. Septem-
bris

bris facit æquinoctium Autumnale.

Sol igitur GYRAT PER MERIDIVM] Hebr. *ad Meridiem*; Sept. *ad Notum*, id eſt ad Auſtrũ, ET FLECTITVR AD AQVILONEM] dũ à tropico Cancri qui Aquilonẽ reſpicit, obit ſemicirculũ Zodiaci illi Tropico obiectũm, ſexque eius ſigna æſtiualia, ac per ea decurrit tenditque ad tropicum Capricorni: hic enim ſpectat ad Auſtrum, id eſt ad polum Antarcticum ſiue Auſtralem, quò cùm peruenit rurſus flectitur & regyrat ad aquilonem, id eſt, ad tropicum cancri, qui reſpicit polum Arcticum ſiue Aquilonarẽ. Rurſum noſter Pineda *tò per meridiem*, quod habet Vulgata, exponit q. d. à meridie vel trans meridiem, vel vltra meridiem. Forte planiùs ſic exponi poſſet *Sol gyrat per meridiem*, id eſt per ſigna æſtiualia, quæ magnum meridiem & æſtum afferunt, ita vt ſex ſigna tropici cancri iam recenſita ab Eccleſiaſte vocentur meridionalia, quia æſtiualia (eſto à Mathematicis contrariè vocentur borealia, quia reſpiciunt polum Arcticum ſiue Borealem, vti paulò antè dixi) ac vice verſa ſex aduerſa ſigna Capricorni vocentur ab Eccleſiaſte Aquilonaria, quia hyemalia & frigida, (eſto à Mathematicis vocentur Aſtralia, eò quod polum Antarcticum ſiue Auſtralem reſpiciant) Hebr. enim דרום *darom*, æquè ac latinum *meridiem*, ſæpe notat plagam æſtiuam & calidam; talis enim eſt in meridie aquilo verò hyemalem & frigidam, talis enim eſt aquilo.

Denique multi & graues auctores, qui cenſent mundum a Deo creatum in Septembri; tum enim tempus eſt fructuum, quos initio mundi creatos fuiſſe patet ex pomò vetito, quod comedit Adam (eſto alij non minùs probabiliter cenſeant mundum creatum in vere, cùm omnia florent & amœna ſunt, puta 25. die Martij, quo die incarnatus & poſt 34. annos mortuus eſt Chriſtus, vt hoc eodem die mundus à Deo creatus, à Chriſto recreatus & redemptus ſit, vti dixi Geneſ. 1. & in Chronotaxi, quam Actis Apoſtol. præfixi ad annum Chriſti 34.) Hi, inquam, qui mundum in Septembri conditum volunt, ſic exponunt q. d. Sol curſum ſuum orditur in Septembri, ac *gyrat per meridiem*, id eſt decurrit per ſex ſigna Auſtralia Mathematicorum iam recenſita, quæ ſunt in tropico Capricorni: quibus decurſis, *flectitur ad Aquilonem*, id eſt decurrit per ſex ſigna Borealia quæ ſunt in tropico Cancri. Hi ergo cenſent initium anni vulgaris primitus fuiſſe Septembrem, licet poſtea tempore Moſis, Deus ſanxerit vt primus menſis ſit Niſan, id eſt Martius, vel Aprilis, eo quòd ille ſit Paſchalis; vnde ab eo iuſſit Hebræos annum ſuũ ordiri. Exodi 12. v. 1. & ſeq. quos poſtea Romani ſecuti ſunt, donec Iulius Cæſar ſtatuit vt annus inchoëtur à Ianuario; quod in honorem natiuitatis, & circumciſionis Chriſti ſecuti ſunt Chriſtiani.

Igitur hac phraſi *gyrat per meridiem*, id eſt verſus meridiem ſiue auſtrum, *& flectitur ad Aquilonem*, ſignificatur curſus Solis annuus inter duos tropicos, Cancri ſcilicet & Capricorni. Semper enim Sol mouetur à Cancro in Capricornum, & à Capricorno in Cancrum. Ab Aquilone in Auſtrum, & viciſſim ab Auſtro in Aquilonem.

Summa, Eccleſiaſtes notat hic duplicem motum Solis, ſcilicet primò communem & diurnũ, quo motu Primi Mobilis quotidie mouetur ab ortu ad occaſum, & inde redit ad ortum: ſecundò proprium & annuum, quod ſpatio vnius anni ſucceſſiuè percurrit zodiacum in ſua linea Ecliptica, cuius vna medietas declinat ab Æquatore ad Auſtrum, altera ad Boream ſiue Aquilonem. Sic ergo Sol vnâ parte anni mouetur à Borea ad Auſtrum, tuncque dicitur Borealis; altera ab Auſtro ad Boream, tuncque dicitur Auſtralis. Mouetur à Borea verſus Auſtrum, cum percurrit ſemicirculum zodiaci ab Ariete per Cancrum vſque ad Libram, hoc eſt à Martio vſque ad Septembrem, quo tempore percurrit ſex ſigna Borealia iam dicta. Mouetur verò ab Auſtro in Boream, dum percurrit alterum Zodiaci ſemicirculum a Libra per Capricornum vſque ad Arietem, quo tempore obit ſex ſigna Auſtralia; quod facit in Septembri vſque ad Martium. Breuiter vult dicere Eccleſiaſtes, ſolem propriu annuoque curſu nunc moueri ad Auſtrum, nunc ad Aquilonem, ſicut motu diurno mouetur ab Oriente in Occidentem itaque ſucceſſiuè obire, luſtrare, fœcundare omnes mundi plagas. Nominat Auſtrum priùs, quia Auſtralis pars mundi dignior eſt, ſuauior, calidior, & fœcundior Boreali: vult tamen dumtaxat dicere, Solem ſucceſſiuè nunc moueri ad Auſtrum, nunc ad Aquilonem, imò nunc per Auſtrum, nunc per Aquilonem, nec curat an prius ad Auſtrum, an prius ad Aquilonem moueatur. Hæc videtur genuina & ſolida, iuxta ſenſum & phraſim Mathematicorum huius loci expoſitio. Porro Eccleſiaſtes id dicit hoc fine & ſcopo, ait Pineda. q. d. Non contentus Sol motu vnius hemiſphærij diurno, alias etiam cæli oppoſitas plagas tentat & percurrit, ſed non ideo quicquam maioris quietis, aut felicitatis adeptus ex annuo labore, quàm ex quotidiano; nihil in meridie, aut aquilone amplius inueniens quàm in Oriente, aut Occidente. In quo repræſentatam vides cordis humani inconſtantiam, & illam veluti innatam loca mutandi, ac nouas ſemper ſtationes expetendi cupiditatem vt meliùs habere poſſit, ac lucri aliquid feliciorisve conditionis adipiſci: ſed fruſtra: locus enim cupiditatem non minuit, nec internas paſſiones animo exuit, ſed potiùs exulcerat, & moleſtias adauget iuxta illud: *Cælum, non animum mutant, qui trans mare currunt*. Vide S. Baſil. Ep. 1. ad Greg. Theol. & Senecam Epiſt. 28. qui egregiè idipſum probat ex Socrate. Virgil. Flacco; ac eumdem Senecam lib. de tranquillitate vitæ, vbi inter alia lib. 1. cap. 12. citat laudatque illud Democriti; *Qui tranquille volet viuere, ne priuatim agat multa, nec publice ad ſuperuacua ſe ferat*. Quare qui in cella ſua ſedens cum Deo & Angelis verſatur, hic in Deo ſuo conquieſcit, illoque gaudet, & fruitur, ideoque cella ipſi eſt præludium cæli, imò cælum terrenum, vti ſancto Bernardo cella fuit inſtar cæli.

Scopus Eccleſiaſt.

Igitur ſignificat hic Eccleſiaſtes, Solem moueri ab ortu in occaſum, & gyrare per Auſtrum & Aquilonem, itáque quatuor mundi climata obire, perque totum mundi ambitum gyrare & circuire, vt ſcilicet luſtret, illuminet, calefaciat, viuificet omnes homines, omniaque animalia & plan-

& plantas, quæ in quauis orbis plaga, etiam alterius hemiſphærij noſtro oppoſiti, degunt & viuunt: illud enim gyrando obit luſtratque Sol.

Ænigma Solis.

Acutum Solis ænigma affert noſter Pontanus volum. 3 progym. p. 1. c. 41.

Quale animal dic eſſe putes, quod mobile totum
Eſt oculus, neque pars præterita vlla manet.
Quotidie gignit natum, ſine matre creatum:
Qui tamen vna ipſa hac interit ille die.
Cuius item ſoror abſente eſt genitore creata,
Partita imperium fratris, & interitum.

Sol enim totus eſt oculus, & ſua luce gignit diem, ſua abſentia noctem, quæ eſt quaſi ſoror diei: dies autem autem & nox alternis orbi imperant, ac ſeſe inuicem ſucceſſiuè interimunt.

Apologus Solis, id eſt, velocis beneficentiæ.

Symbolicè rurſum, velociſſimus hic Solis motus & gyrus, notat velocem debere eſſe hominis in omnes beneficentiam. Habet hac de re feſtiuum Solis & caliginis apologum Cyrillus lib. 3. Apolog. mor. cap. 24. *Dum ortus Sol*, inquit, *in primo principio Orientis copioſiſſima luce fuſa, tenebras vndique ab inhabitato hemiſphærio mox fugaſſet, caligo deorſum ita eidem conqueſta eſt dicens: vt quid tanto largitionis impetu, tam repentino emiſſionis influxu, radiorum tuorum fulgores ſuper terram fudiſti? Numquid non ſatis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialiùs modeſtâ contrarietate fugare? At ille reſpondit: tenebra es, & ideo ignorantiæ cæcitate referta, ſicut tenebra es locuta. Nimirum neſciuiſti modum liberalis donationis. Nam cùm magna voluntas in dando eſt, facultas adſit, non minor eſt in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & diſtulit, concupiuit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum eſt ſpeculum liberæ voluntatis, effuſa celeritas donationis. Ea ſiquidem lucidè panditur, quòd virtus, non quod datur ametur: virtus autem in libera voluntate conſiſtit. Audiuiſti ne, quod in Prouerbio fertur. Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem & placidam rem. Aut certe bis dat, quia voluntate & re: vnde voluntate non dedit, qui totum deſeris, ipſummet opere donare tardauit. Nam vbi ad dandum facultas affuit, & interfuit tarditas, ibi voluntas non fuit. Re vera ſi dare diligitur, non tardatur.*

Exempla.

Deinde ipſum exemplo fontium & cælorum commonſtrat, *Attende quaſo, quanto impetu à natura dati fontes ſcaturiunt, venti funduntur, cælum vt det beneficium voluitur & ſubſtantialis forma ſe totam materiæ, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quantò datur velocius, tantò datur lubentius, & quantò liberaliùs, tantò charius ſumitur & iucundius poſſidetur. Quibus dictis, caligo diſparuit.*

D

Vox *gyrat* ſignificat cælum eſſe rotundum & ſphæricum, vt in orbem à Sole gyrari & circuiri poſſit. Hinc paret eſſe Antipodes, id eſt Auerſipedes, qui ſcilicet nobis oppoſitos & aduerſos figant pedes, ſiue, vt ait Cicero in ſomnio Scipion. *Aduerſa nobis vrgent veſtigia*,

Antipodes olim multis incogniti.

Multi olim negarunt eſſe Antipodes, vt Lactantius, S. Auguſt. Plinius, Ariſtot. Lucretius, S. Gregor. Nazian. S. Chryſoſt. Theod. Theoph. ſed alijs & alijs perſuaſi rationibus.

Lactantio cur?

Lactantij enim lib. 3. Inſtit. 24. & lib. 7. c. 23. ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis aduerſi quaſi ſurſum penduli, caderent in cælum. Quare cenſuit ipſe cælum non eſſe ſphæricum, nec ambire totam terram, ſed tantùm noſtrum hoc hemiſphærium, in cuiuſque limitibus finiri. Sic & S. Chryſoſt. homil.

A

14. & 27. in Epiſt. ad Hebr. Theodor. & Theoph. in cap. 8. ad Hebr. ac dubitat S. Auguſt. lib. 2. de Geneſ. ad litte. cap. 9.

S. Auguſtino cur?

Ratio verò S. Auguſtini erat, quòd putaret partem terræ oppoſitam operiri aquis, ideoque eſſe inhabitabilem: aut ſi pars aliqua aquis operta non ſit, eò non poſſe penetrari ob immenſa marium ſpatia, quæ inter nos & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eò peruenire potuerint. Ex Script. enim liquet nullos alios eſſe homines, quàm qui ex Adam deſcendunt. Ita ipſe lib. 16. de Ciuitat. cap. 9. *Nimis abſurdum*, inquit, *eſt, vt dicatur aliquos homines ex hac in illam partem, Oceani immenſitate traiectâ, nauigare ac peruenire potuiſſe, vt etiam illic ex vno illo primo homine genus inſtitueretur humanum.* Eadem fuit ſententia & ratio S. Gregor. Nazianz. Epiſt. 71.

B

ad Poſthumianum.

Ariſtoteli cur?

Ariſtotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ zonis duas tantùm tantùm lateraleſcenſuerit eſſe habitabiles, puta illas quæ duobus tropicis Cancri & Capricorni ſubiacent. Nam mediam ob æſtum, duas vltimas ob frigus cenſuit eſſe inhabitabiles: quare per illas in alium orbem non fuiſſe, nec eſſe tranſitum: nemo enim tunc vltra Gades & columnas Herculis nauigarat. Vnde Carolus V. eas ſuperans, ſuo inſigni inſcripſit, *Plus vltra*. Ita Ariſtot. l. 2. Meteor ca. 5. & Plin. lib. 2. c. 68.

Antipodes eſſe probatur.

Verùm has omnes rationes elidit hic Eccleſiaſtes, qui aſſerit ſolem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, vt luſtret Antipodes. Idem clariùs docet experientia: Nam à centum & triginta annis Chriſtophorus Columbus, cæterique

C

illius aſſeclæ, Nauarchi Hiſpani & Luſitani detexerunt nouum orbem & Antipodes, puta Peru, Mexico, Braſiliam, &c. Vide noſtrum Ioſephum Acoſtam lib. 1. de Nouo orbe cap. 1. & ſequent. Et noſtros Conimbricenſes in lib. 2. de Cælo c. 14 qu. 2. art. 2. & Chriſtoph. Clauium in c. 1. Sphæræ Sacroboſci p. 106. & 107. vbi docet terram in medio mundi ſitam eſſe, ibique immobiliter quieſcere, vt grauitatis centrum ſit Antipodibus æquè ac nobis.

Cælum eſſe ſphæricum.

Hinc rurſum patet cælum eſſe ſphæricum ſiue rotundum, ac circa illud Solem in orbem gyrari. Demonſtrant id Phyſici & Mathematici. Lege Conimbric. l. 2. de Cælo cap. 4. q. 1. & Clauium in ſphæram; quamuis id negare videantur nonnulli Patres, vt Iuſtin. qu. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur eſſe S. Iuſtini, ſed alterius, qui eo, imò Origine ſit poſterior)

D

S. Ambr. l. 1. Hexam. S. Chryſoſt. hom. 14. & 17. in Epiſt. ad Hebr. Theod. in c. 8. ad Heb. (qui tamen mutauit ſententiam q. 20. in Geneſ. Lactant. lib. 3. Inſtit. c. 23. Procop. in c. 1. Geneſ. & Theoph. in c. 8. ad Hebr.

Alleg. de gyro Euangelij.

Alleg. Chriſtus Sol iuſtitiæ gyrauit per Auſtrum, dum euangelizando obiuit Iudæam quæ Auſtralis eſt regio, deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitate & torpore frigidas rigidaſque miſit Apoſtolos, qui eas ſplendore fidei illuſtrarunt, & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambroſ. in Pſal. 118. Octon. 12. *Ipſe* (Chriſtus) *Oriens vadit ad Auſtrum, & gyrat ad aquilonem. Ille vtique oriens, qui ait: Oriens nomen eſt mihi: qui ſemper oritur pijs, numquam occidit, Ipſe oriens populo Hebræorum, ad Auſtrum iuit, ad meliorem po-*

pulum

palam, luxuriâ magis feruentis corporis lubricum, quàm impietatis immanitate prædurum: aut certè ad nobiliorem plebem, quæ erat genus electum, vendicans ſibi Patriarcharum proſapiam: ſed quia perſeuerabat in vitijs, nec emendabat errorem, ideo ſol iuſtitiæ gyrauit ad gentes, quæ ante eloquijs cæleſtibus defraudatæ immanes & ignobiles habebantur. Aquilo enim grauis ventus, vt populi nationum, ſed qui erant graues ante perfidiâ, nunc ſuper aquilas leuiores facti ſunt fide atque pietate, poſtquam venit qui diceret, Ab Oriente adducam ſemen tuũ, & ab Occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Euangelio: venient ab Oriente & Occidente, ab Aquilone & Auſtro, & recumbent in regno Dei: & ecce ſunt nouiſſimi qui erant primi; & ſunt primi qui erant nouiſſimi. Denique & ipſe Pſalmiſta ait: Mons Sion, latera aquilonis, ciuitas regis magni, Hoc eſt, qui erant aquilonis latus, populus factus eſt regis æterni, qui ſolus eſt magnus Dominus. Et inferiùs poſt nonnulla: *Vide ergo venientem ſolem noſtrum ad Auſtrum, poſtea gyrantem ad Aquilonem, &c. vt fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo ſanctus cælum dicitur, quia interiorem ſemper claritas ſolis illuſtrat. Habet ſplendorem ſuum domeſticum, vt tenebras noctis non ſentiat. Ideo Eccleſia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat ſanctos & Angelis & Archangelis comparandos, habeat etiam plEroſque terrenos. Dicitur & orbis terrarum, qui eſt fundatus ſuper maria, & ſuper flumina præparatus.*

Rurſum ſol iuſtitiæ, fidei & Eccleſiæ ortus eſt in Oriente, puta Iudæa: inde tranſlatus eſt in Occidentem, cum S. Petrus, ex Syria migrauit in Italiam, ac ſedem Pontificiam Antiochiâ tranſtulit Romam. Idem gyrauit ad meridiẽ, cum ſub idem tẽpus illuſtrauit Ægyptum per S. Marcũ, Æthiopiam per S. Matthæum, Africam per alios Apoſtolos: inde deflexit ad Aquilonem, ſed tardiùs, cum S. Bonifacius cum ſocijs & aſſeclis ſub annum Domini 700. conuertit Germaniá, Friſiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Ruſſiam, aliaſq; Aquilonares regiones. Apoſtoli ergo virique Apoſtolici ſunt Samſones, & ſoles iuſtitiæ. Sicut enim ſol Hebr. & Chald. dicitur שֶׁמֶשׁ *ſemes*, id eſt miniſter, à שָׁמַשׁ *ſcamas*, quod Chald. & Syriacè ſignificat *miniſtrare*, eò quòd quaſi miniſter calorem & vitam impertiat creaturis omnibus, ac ſui præſtantiâ Dei Domini ſui præſtantiam ijs repræſentet: ſic pariter idem hominibus, & gentibus omnibus ſpecialiter præſtiterunt Apoſtoli: Ideóque ſunt Samſones. Hebr. enim שִׁמְשׁוֹן *ſamſon*, idem eſt quod paruus ſol, qui ſcilicet Hebræis in tenebris captiuitatis optatus illuxit, eoſque à Philiſthæis ſuo robore liberauit.

Tropol. Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata, quæ ſol percurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas ſol iuſtitiæ Chriſtus fidelibus aſpirat, ſcilicet per Auſtrum, qui à calida mundi regione ſpirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem & vitam rationalem aſpirat. Per Aquilonem, fortitudinẽ; eſt enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel ſubſolanum, qui ab oriente flat, & Sole oriente ſubnaſcitur, vt ait Plinius lib. 2. c. 47. iuſtitiam, quæ per omnes commeat extenditurque virtutes. Per Zephyrum ſiue Libem, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis & exſiccat. Omnes igitur animæ regiones illuſtrans interno ſplendore radiat ſol iuſtitiæ. Hæc Olympiod.

Rurſum locus ſolis eſt animus, ſol verò eſt intelligentia ſpiritualis. Hæc oritur, quando à Deo cordi inſpiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionũ noſtrarum, vel ex Dei diſpoſitione ſubtrahitur. Ad locũ ſuũ reuertitur, cum ad propriæ infirmitatis cõſiderationem animus redit: poſtmodum verò renaſcimur, cum iterum ex ſeipſo ad cognoſcenda ſuperiora cõſcendit. Gyrat per meridiẽ, cum beatitudinem cæleſtium ſpirituum recogitat, flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem conſiderat.

Deniq; ſolis anniq; continua gyratio ad viuũ repræſentat rerum omnium, præſertim humanarum gyrum & circulationem, ſcilicet omnia quaſi circulantia ire in orbem, abire, nouaque redire. Vnde Nyſſen. *Ad ſolis*, inquit, *ſimilitudinem noſtra quoq; natura eſt ortus & occaſus: vna eſt omnibus via, vnus ingreſſus vitæ circulus:* & B. Antiochus homil. 30. *Quid aliud*, ait, *eſt hominis vita, quàm rota quæ perpeti rotatu verſatur?* Idque ſignificat etymõ anni. *Anni etymõ.* Annus enim Hebr. dicitur שָׁנָה *Scana* ab iteratione & reuolutione: שָׁנָה *Scana* enim ſignificat iterare, mutare, reuoluere: Græcè verò annus dicitur *ἐνιαυτὸς*, *ἀπὸ τοῦ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι*, quòd in ſeipſum eat, inſtar rotæ, iuxta illud Senecæ in Hercule furente: *Rota præcipitis voluitur anni.* Latinè autem dicitur *annus*, inquit Seruius, quaſi *anus*, id eſt annulus, quod in ſe redeat. Vnde Poëta:

Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.

Nam vt ait Varro: *Vt paruuli circuli annuli, ſic magni dicebantur anni: ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι*, id eſt ab innouatione. Atteius Capito verò annum ait ſignificare temporis circuitum, ab *am*, id eſt circum *Am*, inquit Priſcian. l. 14. Priſcis ſignificat *circum*, Vnde Cato dixit *am terminum*, id eſt circum terminum, hinc ambio, id eſt circumeo; ambeſus, id eſt circumeſus; ambuſtus, id eſt circumuſtus. Idẽ docet Varro & Feſtus; noſter verò Goropius Becanus annum à priſca voce Cimbrica *Anna*, id eſt circulus, deriuat. *Anna* enim eſt vox circularis. Vnde ſi eã inuertas, & retrogrado ordine legas, ſonabit pariter *anna*, Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata eſt, iuxta illud:

Idibus eſt Annæ feſtum geniale perennæ.

Hanc enim Deam inuocabant quaſi præſidem annorum; vt eius ope ad nouum annum poſſent redire. Eleganter S. Iſidor. Peluſ. 2. Epiſt. 158. *Tẽpus*, inquit, *rotæ ſpeciem imitatur, vtpote quod in ſe torqueatur & cõuoluatur.* Nam vt ait Senec. de Breu. vitæ: *Præſens tẽpus breuiſſimum eſt, adeo vt quibuſdam nullũ videatur: in curſu enim ſemper eſt, fluit & præcipitatur: ante deſinit eſſe, quã venit.* Porrò hæc vitę rota homini eſt laborũ & dolorũ rota, in qua aſſiduè rotatur & torquetur inſtar Ixionis, quem Poëtæ narrant ob ſtuprum à Ioue rotæ alligatum, in ea perpetuò rotari & cruciari. *Vita eſt rota laborum & dolorum.* Vnde Seneca libr. de Vita beat. c. 28. *Quid porrò*, inquit, *nónne nunc quoq; etiãſi parũ ſentitis, turbo quidam animos veſtros rotat, & inuoluit fugientes petenteſq; eadẽ & nunc in ſublime alligatos, nunc in infima alliſos rapit?* Et S. Greg. Nazian. in Carm. *Gnoma.* *Munde amice*, ait, *non tamen omnino amice, quid me in contrariũ proficiſci cõtendentẽ trochi cuiuſpiã inſtar verſas?* Idem Epiſt. ad Sophronium. *Vides*, ait, *quæ ſit conditio rerũ noſtrarũ, vtq; rota quædã negotiorum humanorũ curſu circũagatur, nunc his, nũc illis florẽtibus ac marcẽtibus, & neq; aduerſitas, neq; proſperitas nobis cõſtat, ſed quam ocyſſimè in diuerſũ mutatur & tranſilit, vt aquis ac literis aqua inſcriptis fidere*

liceat citiùs quam humanæ felicitati. Hæc eſt vertigo rerum humanarum, ò ſtolidi qui illi ſe credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Naturâ*, ait, *nihil eſt in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem ſtatu conſtanter manens: verùm res noſtræ velut orbe quodam voluuntur, alias ſæpe vno eodemq́; die, atque etiam interdum horâ mutationes aduehente.* S. Ambroſ. lib. de Abraham: *Bona*, ait, *huius ſæculi inſtabilia ſunt, & rotarum in morem cum ipſo ſæculo voluuntur.* S. Nilus in Parænesi: *Vmbræ & rotæ tam triſtia quàm læta huius vitæ compara: Nā ſicut vmbra non manent, & vt rota vertuntur;* ac ſubinde homines ſuoſque heros in vertiginem faſtus vel deſperationis adigunt, peruertunt & euertunt, vti deplorat S. Petr. Damian. Epiſt. 15. *Eccleſiarum planè quoque Rectores*, inquit, *quibus potiſſimùm huius rei cura debuiſſet incumbere, tanta mūdanæ vertiginis quotidie rotantur impulſu, vt eos à ſæcularibus barbiraſio quidem diuidat, ſed actio non diſternat.* Et S. Aug. in Pſal. 19 v. 8. *Hi in curribus & hi in equis*, id eſt, ait, *hi volubili ſucceſſione temporaliū honorum trahūtur, & hi ſuperbis efferuntur honoribus, atque in his exultant.* Sapientius Villegiſus primus Vangionum Archiepiſcopus, plauſtralis fabri filius, vt ſe in humilitate natalium contineret, vbiq; per cubicula rotas depingi curauit, crebroq́ue ſibi dicebat: *Villegiſe memento quis fueris, quis ſis, quid eris.* Ita Bruſcius de Epiſc. ac nuper Leo XI. cum 27. Pontifi. ſui die gradu & vitâ decederet, Confeſſario magno animi ſenſu dixit: *Quā ſatius modò mihi foret, ſi monaſterij potius, quā cæli claues tenuiſſem!*

Vt ſis ſtabilis, fige cor in Deo.

Qui ergo ſtabilitatem optat, vt non cū mundo temporeq; rotetur, ſed ſtabilis ſemper, idemq́ue ſui ſimilis inter omnes ſæculi turbines perſeueret, hic pedem mentis figat in Deo ſtabilique eius æternitate, qui, vt ait Boëtius:

——Tempus ab æuo
Ire iubet, ſtabiliſq́; manens dat cuncta moueri.

Deus enim eſt baſis mūdi, centrū ſolis ſiderūque axis temporū. Circa Deum enim eiuſq; æternitatem, velut axem immotum aſſiduè rotantur ſol, cæli ſidera, elementa, omniaq; orbis tempora & ſæcula, atque ab eo continentur & ſuſtentantur. Vis ergo in orbe eſſe ſtabilis, in ipſo cor tuū defige, ſuper cælos mente conſcende, terrā pedibus calca. Viue Deo, viue Æternitati. *Quid ſuauius homini?* ait S. Bern. tract. de Charit. c. 18. *Quid iucūdius quàm mundum contemnere, & ſe reputare ſæculo celſiorem, atque in bona conſcientiæ vertice conſiſtere, & mūdum habere ſub pedibus, nihil in eo videre quod appetat.* Et S. Nilus in Parænesi: *Beatus qui voluptates calcat: metuunt enim dæmones cum eo certamen ſuſcipere.*

LVSTRANS VNIVERSA IN CIRCVITV PERGIT SPIRITVS] Hebr. *Circuiens circuiens* (id eſt aſſiduè circuiēs) *vadit ſpiritus, & in circuitus vel gyros ſuos reuertitur ſpiritus.* Septuag. *Gyrat Gyrans, vadit ſpiritus & in circulos ſuos reuertitur ſpiritus.* Sic & Syrus, niſi quod pro *vadit*, vertit *abit*, & pro *in circulos*, vertit *ad circulos ſuos.* Arab verò vertit: *Circūdat ambiens*, ſcilicet *ſol* qui præceſſit. Deinde ſubdit de ſpiritu, id eſt vēto: *Diſcedit venti, & ad circulos ſuos reuertūtur vēti.* Symmach. *Perambulans vadit ventus, & per quæ circumierat reuertitur ventus.* Tigurina: *Aduerſis mundi plagis venti ſurgentes meant, & in circulos ſuos venti reuertuntur.* Alius: *Conuerſione ſua circumiens properat aër, & ſecundum circuitus ſuos reuertitur aër.* Chaldaicam verſionam recitaui ſuperiùs.

Spiritus hic quis? Reſp. Primò.

Quæres, quiſnā hic ſpiritus? Primò, multi per ſpiritum accipiunt ſolem, quòd ſol dicatur ſpiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum & luminis ſubtilitatem, tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia luſtrat, & ſuâ luce colluſtrat, ac in circulos ſuos reuertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dion. Titelm. & noſtri Conimbric. lib. 2. de cælo cap. 1. q. 2. art. 4.

Audi S. Hier. *Sol dicitur ſpiritus, quòd animet, & ſpiret, & vigeat, & annuos orbis curſus expleat, vt ait Poeta: Interea magnum ſol circumuoluitur annum. Et alibi: Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus. Siue quod lunæ lucentem globum, & aſtra Titania*
Spiritus intus alit, totamq́; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

S. Dion. c. 4. de Diu. nom. *Ad generationē*, inquit, *viſibilium corporum confert* (ſol) *& ad vitā ipſam mouet, & nutrit, & auget, & perficit, & mundat, & renouat*, inſtar ſpiritus.

An ſol ſit animatus.

Hinc nonnulli cenſent ſolem eſſe animatum; idq́ue S. Hier. tribuit S. Thom. 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore ſeipſum liberat S. Hieron. epiſt. 59 ad Auitum, & in c. 45. Iſaiæ, vbi Origenem perſtringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Iſidorum de Natura rerum c. 27. vbi cenſet ſolem eſſe animatum ex S. Aug. *Salomon*, inquit, *cùm diceret de ſole: Gyrans gyrando vadit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur, oſtendit ſolem ipſum ſpiritum eſſe, & quod animal ſit, & ſpiret, & vegetet, & annuos orbes ſuos curſu expleat, ſicut & Poëta ait? Interea magnum ſol circumuoluitur annum. Et alibi: Lunæ lucentem globum, Titaniaq́ue aſtra ſpiritus intus alit.*

Verùm iam dogma eſt Eccleſiæ, hoc eſt Patrū in quinta Synodo Oecumenica, Theologorū, & Philoſophorum omnium, nec ſolem, nec cælos eſſe animatos. Veriſimiliùs S. Thom. Opuſc. 10. cēſet ſolem dici ſpiritum, quòd ſpiritum ſiue intelligentiam habeat non informantem, ſed aſſiſtentem, mouentem & dirigentem: vbi S. Thomas per ſpiritum videtur accipere Angelum, qui Soli aſſiſtit eumq́ue voluit.

Secundò.

Secundò, Valleſ. Sacr. Phil. ca. 62, Aben Ezra & alij per ſpiritum accipiunt ignē. Hic enim ob puritatem, ſubtilitatem & ignien di vim videtur eſſe ſpiritualis: hic rurſum calore ſuo efficit rerum generationes & tranſmutationes. Vnde eſt elementum nobiliſſimum & maximè neceſſarium, ſicq́ue Salomon hic ignem inter tria cetera elementa velut Principem aſſignat. Verùm hæc aliena & coacta videntur.

Tertiò genuinè.

Tertiò, propriè & genuinè per *ſpiritum* accipias aërem & ventum, quem cauſat ſol, de quo proximè ſermo præceſſit. Nam vt ait Seneca l. 5. Natur. q. c. 6. *Aliquando per ſe ipſe ſol cauſa venti eſt, fundens rigentē aërem, & ex denſo coactoq́ue explicāt.* Plinius l. 2. c. 47. & ſeq. Ventos à Sole non ſolum impelli, ſed & generari docet: *Sol*, inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidenſq́;: comprimit meridianis æſtiuis temporibus, itaq́ue medio diei aut noctis plerumq́ue ſopiuntur, quia aut nimio frigore aut æſtu ſoluuntur, & imbribus venti ſopiuntur.*

Hinc Symmac. pro *ſpiritu* vertit *ventum.* Sic & Tigur. Vatab. & alij. Hæc eſt ſentētia S. Gregorij Thaumat. Hugonis Victor. Caiet. Ioan. Feri, Pinedæ & aliorum. Senſus eſt ergo, q. d. Spiritus, id eſt aër impulſus, ſiue vētus per omnia omneſque

mundi

mundi plagas flando diſcurrit, & circuit, ac re- A uertitur in circulos; id eſt ad ſui principium, à quo rurſum in orbem circumeat, & quaſi circulum ſuum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, ſed ſpecie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra ſunt circularia, non ſtabilia; imo ipſe ſol, qui eſt quaſi rex cælorum; ipſe ventus qui in terra vt rex dominatur; ipſum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, ſuam habent vanitatem, puta circulationẽ, mutationem, irrequietum ſtatum, fugam, occaſum, interitum. Alij per Antitheſim explicãt, q. d. In ſole, ventis, fluminibus ſtabilis eſt motus & naturæ curſus: at hominum gyri, caſus, cupiditates, phantaſiæ ſunt inſtabiles & incertæ, ſemperq; fluctuant.

Venti commoda.

Meminit aëris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ ſubſeruit; & perutilis eſt: tum ad euentilandum aërem, quietè B torpentem & putreſcentem: tũ ad vapores noxios difflandos: tum ad hominis reſpirationem & refrigerationem, eiuſque ſpiritus ne pigreſcant acuendos & roborandos. Vnde Ariſt. l. 6. Hiſtor. Anim. c. 29. & lib. 4. de Generatione anim. cap. 2. docet Aquilone forti & acri flante gigni maſculos, Auſtro verò leni & tepido flante gigni feminas. Denique *ventus eſt aëris flumen*, ait Apuleius. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, inconſtantiam & fluxum repræſentat.

Ventus ſymbolum vanitatis.

Spiritum ergo, ſiue ventum hîc in ſcenam producit Salomon, tum quia is eſt vna inter cauſas generationis rerum, earumq; varietatis, tum quia ipſe ſua inuiſibili tenuitate, ſumma celeritate, impulſu & inſtabilitate, clarum eſt ſymbolũ humanæ inſtabilitatis, inconſtantiæ & infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab Oriente illico opponit ſe Zephyrus flans ab Occidente; huc verò infringit Auſter flans à meridie, cui mox aduerſatur A- C quilo flans à Septentrione: ſic pariter proſperitati illico opponit ſe aduerſitas, virtuti inuidia, opibus inopia, gloriæ calũnia, honori dedecus. Rurſum ſicut ſubinde peſtilentes ſunt venti morboſique hominibus afflant, ſic pariter res terrenæ homini peſtem & necem non rarò afferunt, præſertim ſi immodicè ijs vtatur.

Venti luſtrant omnia, quâ ratione.

Porrò dicitur hic ſpiritus, id eſt aër & ventus, luſtrare omnia, & in circulos ſuos reuerti; tum quia aër ſubtilitate ſua omnia in terra & circum terram peruadit & penetrat, ac quaſi luſtrat, tum quia aër cælo vicinus motu cælorũ in orbẽ rapitur, & in circulos ſuos æquè ac cæli reuertitur, tũ quia venti ſubinde ſunt circulares, reſque agitant

Secundò.

in circulos, quales ſunt turbines & typhones; tum denique quia venti ſuum habent ordinem, qui in orbem & circulum it & redit: iam enim flat

Tertiò.

Eurus ab Oriente, mox ſuccedit illi Auſter à D meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, alijque plures inter hos medij & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: deſcribunt enim circulum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adiungunt alios octo collaterales, vt vniuerſim ſint 36.

Tropol. Quod multi putãt eſſe litterale, per ſpiritũ accipias ſpiritũ hominis irrequietum, vagum & inconſtantem: talis enim eſt phantaſia, & quæ eam ſequitur cupiditas hominis, vt nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rurſum ad A prima quæ cogitauit & voluit, redeat, itaque gyret aſſiduè, & in circulos ſuos voluatur. Ita Nyſſen. Graphicè hanc cordis & ſpiritus inſtabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. cap. 9. *Nihil*, ait, *eſt in me corde meo fugacius*, &c. *Et dum per diuerſa requiem quærit, non inuenit ſed in labore miſerum à requie vacuum manet, ſibi non concordat, à ſe diſſonat, à ſe reſilit; voluntates alterat, conſilia mutat, ædificat noua, deſtruit vetera, deſtructa reædificat, eadem iterum atque alio & alio modo mutat & ordinat, quæ vult & non vult, & numquam in eodem ſtatu permanet. Sicut enim molendinum velociter voluitur & nihil reſpuit, ſed quidquid imponitur molit; ſi autem nihil apponitur, ſeipſum conſumit: ſic cor meum ſemper eſt in motu & numquam requieſcit, ſed ſiue dormiam, ſiue vigilem, ſomniat & cogitat quicquid ei occurrit. Et ſicut molendinum arena, ſi imponatur exterminat, pix inquinat, palea occupat: ſic cor meũ cogitatio amara* B *turbat, immunda maculat, vana inquietat & fatigat.* Et inferiùs poſt nonnulla. *Cumq; elabitur ab illis & inuoluitur in iſtis, vanitas illud recipit, curioſitas deducit, cupiditas allicit, voluptas ſeducit, luxuria polluit, torquet inuidia, turbat iracundia, cruciat triſtitia; ſicq; miſeris caſibus ſubmergitur omnibus vitijs, quoniam vnum Deum (qui ei ſufficere poterat) dimiſit. Per multa diſpergitur, & huc illucq; quærit vbi requieſcere poſſit, & nihil inuenit quo ei ſufficiat, donec ad ipſum redeat.*

Cor eſt quaſi molendinũ.

B. Petrus Diamiani opuſc. 12. c. 13. Hãc ſpiritus vertiginem, rotationem & circulationem ſimili themate deſcribit: *Mola*, ait, *in gyro ducitur, & farina profertur: vnaquæq; autem mundi huius actio mola eſt, quæ dũ multas curas congerit, humanas mentes quaſi per gyrũ vertit, atq; ex ſe quaſi farinas proijcit: quia ſeducto cordi ſẽper minutiſſimas cogitationes gignit*, præſertim dum ſpiritu ventoque vanitatis & faſtus rotatur & agitatur: hic enim eſt turbo mentium.

Alij per ventos alternantes & ſæpè contrarios, C accipiunt contrarios rerum caſus, & mutabiles, imò aduerſos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum ſuggerit Boëtius l. 2. de Conſol. Proſa 1. *Poſtremò æquo animo toleres oportet, quidquid intra fortunæ areã geritur, cum ſemel iugo eius colla ſubmiſeris: quod ſi manẽdi abeundiq; ſcribere legem velis ei, quã tu dominã ſponte elegiſti, nonne iniurius fueris, & impatientia tua ſortẽ exacerbabis, quã permutare non poſſis? Si ventis vela committeres, non quo voluntas peteret, ſed quò flatus impellerent, promoueres? Si aruis ſemina crederes, feraces inter ſe annos ſteriléſq; penſares. Fortunæ regendum dediſti: Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu verò voluentis rotæ impetum retinere conaris? At omnium mortalium ſtolidiſſime, ſi manere incipit, ſors eſſe deſiſtit.*

OMNIA FLVMINA INTRANT IN MARE, ET MARE NON REDVNDAT] Hebr. *Omnes torrentes vadunt in mare, & mare non impletur.* Septuag. *Non eſt impletum.* Syrus: *Omnes torrentes præcipitantur in mare, &* D *non impletur.* Arab. *Et mare non congregatur plenum.* Chald. *Omnes torrentes & fontes aquarum vadunt & currunt ad mare Oceanum, quod circuit mundum.* Vel: *Cuius ambitus tãquã annulo mundũ continetur.* vt vertit Coſtus noſter. Pro *torrẽtes* aptiùs vertit *flumina*, quia ex torrẽtibus concurrentibus naſcuntur flumina quæ in mare decurrunt, cum torrentes terra bibula ſorbeantur, vel ſiccentur antequam ad mare perueniant. Eccleſiaſten ſecutus Eccleſiaſticus c. 40. 11. *Omnia*, inquit, *quæ de terra ſunt in terrã conuertentur: & omnes aquæ in mare reuertentur.* Sicut dixit de ſole & vento, quòd gyrent ſemper & in ſuos orbes recurrant: Sic hîc ait de torrenti-

VERS. 7.

bus,& inde naſcentibus fluminibus,quod omnia A decurrant in mare,indeq; recurrant ad fluminum origines,vt hiſce exemplis vanitatē, decurſum & circulationē vitę humanæ, omniumq; rerum terreſtrium repręſentet. Vnde S. Hier. *Hebræi*,inquit, *ſub torrentium & maris nomine, per metaphorā de hominibus ſignificari arbitrantur, quod in terram de qua ſumpti ſunt redeant, & torrentes vocentur non flumina, eò quòd citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc S. Greg. Thaumat. paraphraſticè vertit: *Res autē ipſa recte cōparantur fluxui torrentium, qui in immenſum maris profundum ingenti ſtrepitu incidunt.* Eadem ſimilitudine vſa Thecuitis

Maris Epitheta. 2. Reg. 14. 14. *Omnes*,inquit, *morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* F. Alcuinus Flaccus diſp. cum Pipino Caroli magni filio: *Quid*,inquit, *eſt mare? audacia via, limes terræ, diuiſor regionum, hoſpitium fluminum, fons imbrium, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. Quid ſunt flumina?* B *Curſus indeficiens, refectio ſolis, irrigatio terræ.*

Porrò mare ex tot fluminibus influentibus nō impletur, nō creſcit, non redūdat, vt ſuper littora ſeſe effundat terráue ſuperſtagnet, ſed velut gurges inſatiabilis omnia ſorbet, & ad ſemper ſorbēdū hiat: hinc Pontū dici putant ἀπὸ τοῦ πίνειν, quòd aquas ſemper potet. Cauſā dat Ariſt. 2. Meteor. c. 2. quòd aquæ ex mari vi ſolis educantur, & vel ſiccentur, vel in vapores & nubes vertantur; quodq; mare ſit vaſtiſſimū, vt flumina eius reſpectu ſint inſtar paucarū guttarū. Cauſam aliam dabit Eccleſiaſtes v. ſeq. Hinc Prouerbia: Aquam in mare deferre, ligna in ſyluam, vlulas Athenas, in Ægyptum frumentum, crocum in Ciliciam; quæ dicuntur in eos, qui operātur inutilia & ſuperflua.

Mare prauū eſt cupiditas inſatiabilis. Tropol. Mare inſatiabile notat inſatiabilem cupiditatem hominis, quæ ſemper voluptates bi- C bit & tamen ſemper ſitit, iuxta illud quòd ſubdit Salomon v. 8. *Non ſaturatur oculus viſu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyſſen. Vnde S. Ambr. lib. de Tob. c. 13. docet mare inſatiabile eſſe cor auari: *Omnes*,inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare iſtud fœnerator eſt omnium, patrimonia tāquam fluctus abſorbet, & ipſe neſcit expleri. Mari tamen plerīq; vtuntur ad quæſtum, fœneratore nemo vtitur niſi ad diſpendium. Ille multorum commodum eſt, hic vniuerſorum naufragium.*

Simili modo gula, luxuria, ambitio eſt mare quod omnia ſorbet: guloſus enim & luxurioſus, æquè ac ſuperbus, eſt helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumque omnium.

Symbolicè Rabbini in *Midras cohelet*, id eſt Expoſ. Eccleſiaſtæ ſic exponunt q. d. *Flumina intrant*

Sicilla mors & inferans. *in mare, & mare non redundat*, id eſt, Omnes mortui tendunt in infernū, & infernus nunquam impletur nec redundat, iuxta illud Prou. 30. 15. *Tria ſunt* D *inſaturabilia*, &c. *Infernus, & os vuluæ & terra quæ nō ſatiatur aqua.* Ita Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei, c. 7. Simili modo mare typus eſt mortis & ſepulchri: ad vtrūq; enim homines omnes ſeu flumina decurrūt, imò velut torrentes celerrimè rapiūtur. Vide 1. Reg. 14. 14. Audi S. Aug. in Pſal. 109. ad illud: *De torrente in via bibet. Sicut torrens*, inquit, *pluuialibus aquis colligitur, redundat, perſtrepit, currit, & currendo decurrit, id eſt curſum finit: ſic eſt omnis iſte curſus mortalitatis; naſcuntur homines, moriuntur, & alijs morientibus alij naſcuntur, ſuccedunt, accedunt decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid nō quaſi de pluuia collectū it in abyſſum? Quomodo enim* A *fluuius repentè collectus de pluuia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluuia colligeretur: ſic hoc genus humanum de occultis colligitur, & profluit in mortem. Rurſum in occultum vergit, medium hoc ſonat & tranſit. De hoc torrente bibit Chriſtus, hoc eſt natus eſt, moriturus.*

Rurſum Richard. Victor. tract. 1. de Statu inter homines c. 10. *Omnia flumina*, ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amaram mutatur; quia oblectamentum in faſtidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur*, iuxta illud: *Extrema gaudij luctus occupat.* *3. Amaritudo voluptatis.*

Deniq; audi M. Antoninum Imp. cognomento Philoſophum, lib. 4. de Vita ſua: *Æuum*, inquit, *fluctus quidam eſt rapidus earum quæ fiunt rerum, ſimul enim vnumquodq; & apparet & præterit, & aliud ſubſequitur, mox item aliud ſuccedet. Omne quod nobis accidit ita conſuetum eſt & notum, vt roſa vere, fructus* B *æſtate. Eadem eſt ratio morbi, mortis, calumniæ, inſidiarum, omniumq; eorum quæ ſtultis vel gaudium, vel triſtitiam afferunt.* Et poſt nonnulla *Dictum Heracliti ſemper eſt memoriá tenendum: Terræ mortem ſcilicet, eſſe aquam, aquæ aerem, aeris ignem, idq; viciſſim.* Et pluribus interiectis: *Collige etiam quos tu ipſe noſti vnum poſt alium, cuius funus ipſe curaſſes, mortuos, & quod heri ſunt piſces, cras erit ſalſamentum, aut cinis. Momentaneum itaque tempus à natura eſſe conſtitutum conſiderandum eſt, æquoq; animo è vita abeundum: perinde ac ſi oliua maturitatem conſecuta decidat, arborem quæ ipſam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis eſſe debes promontorio, ad quod aſſiduè fluctus alliduntur; ipſum autem perſiſtit, vicumq; vndæ æſtuantes circumferantur.* Vnde concludit: *Proinde quoties inciderit quicquam, quod ad dolorem te promoueat, recordare huius præcepti: non illud infortunium eſſe appellandum,* C *ſed felicitati tribuendum, quod id fortiter feras.* Idem l. 9. *Iam nos omnes terra occultabit: poſt ipſa quoque mutabitur, & res deinde aliæ item in infinitum mutabuntur. Enimuerò qui fluctus mutationum & motuū conſiderabit, earumq; celeritatem, is omnia mortalia contemnet. Torrentis inſtar cauſa vniuerſi rapit omnia. Ad locū vnde exeunt, flumina reuertuntur, vt iterum fluant.*

Pro *vnde exeunt* Hebr. eſt שׁוֹלְכִים *Scehólechim*, id eſt, *quò vadunt, quò*, id eſt ad quem locum, vel ex quo loco. Vnde duplex hic eſt verſio & duplex ſenſus: prior, vt ſignificetur terminus ad quem tendunt flumina: poſterior, vt ſignificetur terminus à quo ipſa exeunt & prodeunt. *Duplex verſio.* *Prima.*

Priorem ſecuti Septuag. vertunt: *Ad locum quò torrentes eunt, illuc ipſi reuertuntur ad eundem*; vel vt habet verſio Veneta: *Ad locum*, inquam, *maris pergunt flumina, vt iterum redeant & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quo abeunt torrentes, ibi reuertuntur ad abeundum.* Et Arabicus. *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipſum reuertitur ſpiritus eorum. Vadunt enim.* D Sic & Pagnin. & Tigur. & alij.

Poſteriorem ſecutus eſt Noſter vertens: *Ad locum vnde exeunt flumina.* S. Hieron. in Comment. ex Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, illuc ipſi reuertuntur vt introeant.* Chald. *Quaſi ad locū enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde reuertuntur, & defluunt per cataractas abyſſi*; Vel vt vertit Coſtus: *Cumq; per cuniculos & abyſſi commata, quo ex loco defluxerunt fluuij eodem ferantur, Oceanus ipſe nullo completur modo.*

Prioris verſionis hic eſt ſenſus, q. d. Flumina continuo curſu ad mare feruntur, in illudque ſeſe effundunt, quo fit vt iterum iterumque ſemper

fluant;

fluant: continuò enim nouæ affluunt aquæ, quæ A in mare defluunt: ſicubi enim inbiberetur eorum fluxus in mare, ſiſterent, & alias affluere prohiberent; vtpote ſuum locum & alucum occupantes & implentes. Vnde ex Hebræo ſic vertunt nonnulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipſi conuertuntur ad eundem*, q. d. flumina defluendo continenter ſequuntur ſuos alueos & lectos, atque illum, per quem ſemel curſum inchoarunt, conſtanter retinent, nec mutant vnquam, quod ſanè mirum eſt.

Poſterioris hunc ſenſum aſſignat Titelm. & alij nonnulli, vt cum priori coincidat, q. d. *Ad locum vnde exeunt flumina*, id eſt, ad ſuas ſcaturigines & exordia, *reuertuntur*, id eſt rurſus affluunt nouæ fluminum aquæ, vt iterum fluant; quaſi aſſi- B gnet cauſam perennitatis fluminum, hanc ſcilicet, quòd defluentibus eorum aquis nouæ ex montibus affluant, quæ per ſcaturigines rurſus emanent, & decurrant in mare.

Verùm hic ſenſus frigidior videtur & coarctior; Hoc enim propriè non eſt reuerti flumina ad locum vnde exeunt. Adde videri tautologiã: idem enim eſt dicere, perenniter fluunt fontes & flumina, quod, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: perennis enim fluxus non eſt aliud, quàm priorum aquarum effluxus, & nouarum affluxus. Inſuper iuxta hunc ſenſum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminum influxu non redundet, quod ſanè difficile eſt & ſtupendum.

Genuinus ſecundus ſenſus. Aptiùs ergo magiſque connexè, profundè & neruosè ſic exponas, vt hic det cauſam non ſolũ perẽnitatis fontium & fluminum, ſed & cur mare ex tot tantiſque in ſe influentibus non redundet: C hoc enim magis admirabile eſt, quàm perennitas fluminum. Cauſa hæc eſt, quòd flumina in mare decurrentia rurſum ex eo reuertantur, & recurrant ad ſua principia vnde exierunt, vt iterum fluant, reuertantur, inquam, per æqualitatem, ſcilicet non in ſe eadem numero, ſed in ſui ſimili, ſiue eadem ſpecie, aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, ſed alia illi ſimilis, puta aqua maris, quæ vicina eſt terræ & abyſſo. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rurſum implentur fluminũ fontes, vt iugiter emanent aquas ac perennent. *Reſp. Primò.* Hunc eſſe ſenſum liquet primò, ex *Tò reuertuntur*. *Secundò.* Secundò, quia hæc eſt adæquata cauſa, cur mare ex tam numeroſis ampliſque fluminibus, quæ D mare, imò plura maria efficerent, in ſe ingredientibus non redundet; quia ſcilicet tantum ex mare deorſum effluit, quantum ſurſum influit. *Tertiò.* Tertiò, quia Eccleſiaſtes hîc oſtendit vanitatem rerũ humanarum ex earum circulatione & gyro, quod ſemper gyrent & in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex ſole, cęlis, elementis, ſcilicet quòd ſol & cæli in orbem gyrentur; quod aër & ventus in ſuos circulos reuertantur; quòd generationes hominum, animalium & plantarum ex terra naſcantur & in terram redeant, vt ex ea rurſum prodeant & germinent. Ergo cùm ad eamdem circulationem probandam proferat flumina, eaque dicat reuerti ad ſua principia, neceſſum eſt, vt id propriè intelligat, ſcilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittantur. Sic enim ſol, cæli & venti ad ſua principia ſuoſque ortus redeunt. Denique ita hanc reuerſionem explicat S. Hieron. huius noſtræ verſionis auctor S. Baſilius, Theod. & alij plurimi mox citandi.

Breuiter ſed neruosè S. Auguſt. l. 3 de Trinit. c. 6. *continuo*, ait, *quaſi fluuio labentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum fit vbique circulatio*. Eleganter Ouidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt, omniſque vagans formatur imago.
Ipſa quoque aſſiduo labuntur tempora motu.
Non ſecus ac flumen; neque enim conſiſtere flumen,
Nec leuis hora poteſt, ſed vt vnda impellitur vnda,
Vrgeturque eadem veniens, vrgetque priorem.

Eadẽ ſimilitudine vtitur 3. de Arte. egregiè Baſil. de fame & ſiccit. *Fluunt*, inquit, *tẽpora nec moratorem expectant, feſtinat dies, ignauum & ceſſatorem prætereuntes, & quemadmodum fieri non poteſt, vt decurſum fluuij ſiſtas, ac aquæ eius ad neceſſaria vti poſſis, niſi in primo occurſu, & vbi ſeſe obuiã habueris, ita neq; tempus neceſſarijs circuitibus impulſum cohibere queas, aut iam elapſum ad caput reuocare, aut vſum illius habere, niſi quis cum ſe offert arripiat*. Hæc Baſil.

Tropol. homo eſt quaſi fluuius aſſiduè defluẽs in mortẽ, vt per eam refluat ad Deum immortalem, qui ſolus habet eſſe ſtabile, conſtans & æternum. *Homo eſt fluuius.* Audi Euſebium l. 11. Præpar. c. 7. *Cum enim omnia ſenſibilia in fluxu ſint, continuo fiunt atque corrũpuntur, nec eadem vnquã permanere poſſunt. Fluuium autem eumdem bis intrare, ſecundum Heraclitum impoſſibile eſt. Quare nec mortalem ſubſtantiam ſi iterato conſideres, eadem habitu eſſe dices, ſed mirabili commutationis velocitate modo diſſipatur, modo cõtrahitur*. Ex quo infert: *Ridiculoſi ergo ſumus homines, vnam timentes mortẽ, qui multoties iam mortui ſumus, & ſæpè morimur, &c. Corrũpitur enim iuuenis in virũ, vir in ſenẽ, puer in iuuenem, infans in puerum: & qui heri fuit in eũ qui eſt hodie; qui q; hodie eſt, in craſtinum: manet autem nullus idem. Nullus eſt idem: ſed in vno momento circa phantaſmata, circa vnã & communem materiam influẽtẽ ac refluetem omni momento commutamur. Quomodo enim ſi ſumus iidem, aliis numquam antea gaudemus? Alia modò amamus atque odimus, alia laudamus atque vituperamus, aliis verbis vtimur, aliis paſſionibus mouemur, non eãde figurã, non eãde de rebus ſententiã habentes? Non enim poſſibile eſt, ſine commutatione alius nunc, quã antea commoueri; nec qui alias atq; alias mutatur, idẽ profectò eſt. Quod ſi idẽ non eſt, nec eſt, ſed fluit continua mutatione: ſenſus autem ignorantia ipſius entis fallitur, & eſſe putat quod non eſt: quis igitur verè eſt? quod æternũ eſt, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tẽpore mutatur*. Et c. 6. Platonis ænigma proponit: *Plato quoq; dixit, quid eſt quod ſemper eſt, & ortum non habet? & quid quod ſemper fit eſt autẽ numquam?* Ac reſpondet prius eſſe Deum, qui ſemper eſt, & numquam eſt ortus, poſterius eſſe creaturã & corpus, quod ſemper fit, & numquã eſt in ſtatu ſuo conſiſtens & ſtabile, ſed continuò mutatur, fluit & defluit. Idipſum appoſito ceti marini & piſcatoris Apol. choro Parabol. ſtipato, illuſtrat Cyrill. l. 1. Apol. mor. c. 8. cuius titulus: *Tuæ ſpei anchoram in bonis perpetuis tantum fige*. *Æternis incumbe, non fluxis.* *Super maris vndam*, inquit, *cetus grandiſſimus in inſulam elatus, cum terræ aridæ ſpeciem mẽtiretur; piſcator naticula fluctuãs, terræ cupidus in portum ſophiſticũ hunc peruenit, moxq; ibi deſcendens, paruum leuata pulluula manu, ex petra & ferro genitor ogo, ſibi pius, cœpit fouere corpuſculum algore rigidum, labore feſſum & eſurie deficcatum. Verùm cùm ignis acuta caliditas inſenſibili piſcis tranſacta pinguedine, tandẽ in carnem ſenſibilẽ ardoris ſenſus deſcendiſſet;*

diſſet: Statim piſce commoto, terremotum exiſtimans nauta ſtupidus, relictis omnibus incurrit ad ratem, Sic inde veritate comperta imus de nauicula, lamentabiliter toto dixit, vt quid oſtenſa ingenti mole, & ſtabilitate lethaliter ſimulatâ, & cute pictâ mentiebaris te portum? Ni certè natabile lignum ſtatim profugo ſubueniſſet, in te confidentem me raptum ſubitò non minùs, quàm naufragium ſubmerſiſſes. Cui piſcis reſpondit: Tu autem, quare ad quieſcendum ſuper rem mutabilem deſcendiſti? At ille: Certè quia tellus eſſe, non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur exiſtit? an ignoras, quod plura in ſola ſui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam ſophiſta videtur Philoſophus, & hypocrita ſanctus. Ex quibus hoc Epimythum, Apologi finem & fructum declarans colligit: *Propter hoc clariſſime, tu qui maris incola periculoſis verſaris in fluctibus, & pernicici caſtris vndiq; obſeſſus, in ligno perfragili circumdaris, quò in neceſſitate confugias, cui te credas, ac vbi ſtabilius confidas* B *priùs ruminante diligentiâ videas, & clara prudentiæ circumſpectione attendas. Nam ſi ex toto ſemel erraueris, præueniens morte correctionis tibi poſtmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum ſtabilitati perpetuæ portum quærens, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas, vbi confidentiâ ſecurâ quieſcas. Nonne ſapiens architectus in terra ſtabili ſodiendâ, quærit fundamentum ſtabilius? Et nauis peruigil gubernator, antequam ſuam anchoram accommodet, ſcrutator abyſſi, plumbata cordula quærit tutiſſimum fundamentum? ſtultus enim eſt, qui ſuper rem inſtabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus ſe ab iiſdem ſtabiliendum commendas. Vade igitur & hinc diſce nequaquam in perituris confidere, ſed in æternis de cetero tuæ ſpei anchoram tantùm fige. Quibus edoctus nauta conſolatus diſceſſit.*

C

Qua ratione flumina redeant ad ſuas origines.

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari reuertuntur ad ſuas origines?

Reſp. Primò.

Reſpõdeo primò, quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi ſolis educuntur, qui in aërem elati ibique vi frigoris in nubes denſati & in aquas reſoluti, decurrunt in flumina, eáque implent, vt iterum fluant. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Iſidor. Caietan. Vatabl. & alij: vnde pro *flumina* Hebr. eſt *torrẽtes* hi enim propriè fiunt ex pluuijs vel niuibus in aquam reſolutis, & ſic mare non redundat, quia magna pars maris euaporatur; tantum enim, inquiunt, ex mari abit in vapores quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum eſt & minus proprium.

Secundò.

Secundò propriè & proximè quia flumina in mare influentia, ex illo per ſubterraneos meatus & venas ſenſim redeunt ad ſui origines. Modum, D quo id fit mox explicabo. Hunc eſſe ſenſum liquet clarè ex S. Hieron. in Comment. qui vulgatam ſuam verſionem ita interpretatur, vti ex S. Baſil. hom. 4. Hexam. Theodor. ſerm. 2. de Prouidentia, imò & Plato in Phædone, ac Seneca lib. 3. Natur. q. c. 15.

Audi ſingulos S. Hiero. *Putant quidam*, inquit, *aquas dulces, quæ in mare fluũt, vel ardente deſuper ſole cõſumi, vel ſalſugini maris eſſe pabula. Eccleſiaſtes autem noſter, & ipſarum aquarũ conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontiũ regredi, & matrice abyſſo in ſua ſemper ebullire principia.* S. Baſilius aſſerit Dei nutu, aquas ex mari ad montium apices conſcendere: *Aquæ*, inquit, *infra delabendi propenſione defluunt remoraturæ, donec in ſuam amplitudinem effunderentur, vbi tamquam compedibus aſtrictæ non amplius diffusè,* A *nec decurrenti alluuie exundantes, ſed ſubter mare fluitantes, per anguſtas fiſtulas in ſublime ſubuectæ, ab agitante ſpiritu in altum impulſæ, ſuperficie terræ vi diſruptâ erũpunt & emicãt, deponuntq; per tranſcolationem ſalſorem & amarorem, & potulentæ euadunt.* Theodoretus: *Aquæ naturã ne arbitreris ſua ſponte in altum ſcandere; ſed Dei verbo obedientem ſummos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum eſt factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, ſed in medium quoq; ne aërem ſubuehere, & amaram dulcedine condire, &c. eamq; cuius naturalis motus deorſum fertur, ſurſum currentem oſtendere.* Plato in ſuo Phædone Moſis, ſiue ſacræ paginæ oraculi ſententiam ſequitur, vt in plurimis, inquiens: *Fontes ex ingenti illo barathro, quod intra terram eſt partim per patentes quoſdã poros, partim per terræ ſoliditatem excolatos ſit iterum redundant, vt quantum vna pars confluat,* B *tantum alter fluat.* Seneca ab eodem idem recenſet: *Quidam indicant terram quicquid aquarum emiſerit, rurſus accipere & ob hoc maria non creſcere, quia quod influxit, nõ in ſuam vertunt, ſed protinus reddũt. Occulto enim itinere ſubit terras, ſecreto reuertitur, colaturq; ne tranſitu mare, quod per multiplices anfractus terrarũ verberatum amaritudinem ponit, & prauitatẽ ſaporis in tanta ſoli varietatem exuit, & in ſinceram aquam tranſit.* Adde Rupertum & Hugonem Victor. Rupertus: *Terræ fundator*, inquit, *abyſſum diſpulit, & competens aquarum ſubſidium per intimas eius venas largè diffudit; & terra trahẽs aquas in omnes venas, copioſam ſugit abyſſi mammam.* Hugo Victor. ſuper id Geneſ. 2. *Fons aſcendebat è terra*, &c. *Fons iſte*, ait, *poteſt intelligi abyſſus, ſcilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

C

Quæ cauſa perennitatis fontium?

Quæres ſecundò, quæ ſit origo & cauſa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur ſcilicet iugiter emanent aquas? Reſp. varias à varijs dari origines, & cauſas.

Prima ſententia Ariſt. eſſe vnges vapores.

Primò, Ariſtot. 1. Meteor. c. 13. cum ſuis aſſeclis cenſet fontes & flumina oriri ex aëre & vapore, vi frigoris in aquam reſolutis. Hinc in Alpibus aliiſque montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coẽunt vapores, qui vi frigoris denſantur, & in aquam reſoluti defluunt in valles, ibique coẽuntes torrentes & flumina efficiunt, vti oculis meis conſpexi dum Alpes pertranſirem.

Romæ inſignis quidam Mathematicus è Societate noſtra mihi aſſeuerauit, ſe perſcrutatum eſſe Alpes ac Salinas Alpium, atque in earũ ſummitate vidiſſe cauernas ingentes in rupibus, eaſque rimis plurimis interiectas, vt per eas aër D copioſus ingredi poſſet, in quibus vapor & aër calefactus, rupium & ſaxorum deinde frigore condenſatus, & reſolutus in aquam defluebat, & riuum perennè efficiebat, quo liquabatur ſal, quod infernè ex eadem rupe effodiebatur. Continuò enim aër aëri ad impediendum vacuum ſuccedebat, iſque illico in aquam reſoluebatur: ſicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò ſudare, & guttas ſtillare vtique ex aëre in aquam reſoluto. Accedit quod circa cacumina montium perpetui ſint vapores, qui ad illa ſe colligũt & quaſi colligãt, hiq; roruleti à rupe illico in aquam reſoluũtur, qui ex varijs locis in vnũ cõfluentes riuum, ac tandẽ torrentem, mox plurium influxu adaucti fluuium efficiunt.

Secunda eſſe ſtatus niues & pluuias.

Secunda fluminũ cauſa, ſunt pluuiæ & niues:

Pluuiæ

A Pluuiæ enim in hyeme crebræ & copioſæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cauernis montium amplis & multis collecta, per anguſtos meatus & anguſta fontium orificia ſenſim effluit, itàque continuationem fluminibus affert. Niues verò in Alpibus perpetuo ſolis calore per diem liquatæ, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeò vt viri ſapientes, inter quos fuit noſter P. Leon. Leſſius, cenſeant, præcipuam fluminum cauſam eſſe hanc niuium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis vis niuium eſt in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena milliaria extenduntur. (Sanè ego cum ſocijs equitando per Alpes iuxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum ſecare & tranſgredi potui, cùm quotidie conficerem 30 circiter milliaria) quare niues per B noctem decidentes in Alpes, per diem vi ſolis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento eſt, quod dum ſub hyemem ingentes ſunt pluuiæ, flumina excreſcunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circumcirca reſtagnant, vti Romæ experimur in exundatione Tiberis. Idem fit dum liquantur niues Alpinæ in Martio: tunc enim Moſa, Rhenus, Oeneus, Mænus, Atheſis ceterique fluuij, qui in Alpibus naſcuntur, mirificè intumeſcunt & ſæpe exundant: quare in hyeme creſcunt in duplum, in æſtate decreſcunt in duplum. Alpibus conſimiles ſunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna alijque montes plurimi & vaſtiſſimi.

Verùm hæc non videntur ſufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum aliqui C vaſtiſſimi ſunt, & in latum ad viginti & plura milliaria extenduntur, (qualis eſt fluuius quem Argenteum vocant in India) vt videantur non tam eſſe flumina, quàm maria. Nulli enim vapores, nullæ niues & pluuiæ ad perennem eorum curſum, tam amplum & vaſtum ſufficere videntur; præſertim quia pluuiæ per æſtatem raræ ſunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altiſſimorum, quibus nulli adiacent montes altiores, vbi tantæ cauitates & receptacula niuium & pluuiarum eſſe nequeunt: alios verò oriri in imo vallium, ubi nulli ſunt montes vicini, nullæ niues, nullæ cauernæ aquarum pluuialium, idque tanta aquarum copiâ, ut ſtatim ſint nauigabiles. Hinc & putei multi ſunt profundiſſimi, in quorum fundo ex imis terræ D venis ſcaturiunt aquæ viuæ, quæ perennem puteis ſuggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Geneſ. 1. 9. & alibi aliam magis vniuerſalem, magiſque adæquatam fontium & fluminum cauſam aſſignare videtur.

Tertia, eſſe mare.

Tertia cauſa ergo plena & adæquata eſt hæc: matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarum eſt mare. Quod vt intelligatur notandum eſt primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potiùs die tertia, qua ſecreuit aquas à terra, produxiſſe ſub terra ingentes quaſdam voragines ſiue receptacula aquarum, quæ Script. abyſſum, Philoſophi barathrum vocant, noſter interpres Deuter. 33. 13. vocat abyſſum ſubiacentem, vbi Hebr. eſt *Abyſſus cubans inferior.*

Aqua terra immiſſa quatuor de cauſis. Primò.

Fecit autem id Deus hoc vſu & fine, primò, vt immenſam vim aquarum quæ initio mundi terram operiebat, partim in illam reconderet, partim in ipſis maris alueis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excauauit, ſed non tantos, nec tam profundos, vt ſoli illi omnem iſtam aquarum vim & molem caperent. alueum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur nautæ. *Secundò.* Secundò id fecit, ait Philo libr. de Opificio mundi, vt terram, ne ſiccitate fatiſceret, humore aquæ rigaret, contineret & coagularet. *Tertiò.* Tertiò, vt ex terra aqueo humore perfuſa, metalla & lapides coaleſcerent. *Quartò.* Quartò ad plantarum, herbarum & ſtirpium, item fluminum, fontium, omniſque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Baſil. homil. 4. Hexam. S. Ambroſ. lib. 2. & 3. Theodor. ſerm. 2. de Prouidentia, ac Senecam libr. 4. de Beneficijs c. 5. & 6.

Aqua eſt quaſi ſanguis terræ.

B Notandum Secundò, ſicut terra eſt mater viuentium & mixtorum terreſtrium, ſic mare eſt mater aquatilium, puta tot generis piſcium, oſtreorum, concharum, &c. Igitur ſicut in matris & cuiuſlibet hominis corpore magna ſanguinis copia eſt in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in ſingula membra totumque corpus diſpergitur: ſimili planè modo, ait Seneca libr. 3. Natur. q. cap. 15. ingentes illæ ciuitates, ſiue voragines ſub terra aquis refertæ, ſunt terræ quaſi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quaſi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem diſperguntur, ac certis locis in fontes & flumina, vel in geneſi mundi vel poſterioribus ſæculis factâ viâ erumpunt. Hoc enim eſt opus prouidentiæ Dei, qui C ad terræ vſus iam dictos, vbique gentium certis locis fontes & flumina immiſcuit & inſperſit, perinde ac iiſdem ventos ſtatis locis & temporibus impertijt & diſtribuit. Hinc illæ phraſes: *Terra ſuas habet venas: vena aquarum viuentium vena ſulphuris, argenti viui, auri, aurichalci,* &c. Terra enim eſt quaſi animal quoddam quatuor humoribus aptè diſtributis conſtans, ſicut viciſſim homo eſt inſtar terræ, adeoque microcoſmus. Ita Seneca lib. 3. Natur. quæſt. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilij.

Origo fluminum eſt abyſſus.

Igitur aſſero matricem aquarum eſſe abyſſum, id eſt mare tum patens & publicum; tum latens & reconditum in cauernis, ſpecubus, veniſque terræ. Hæc enim eſt abyſſus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci, impleuit Deus, qua ef- D fluente per varias cauernas & venas verſus origines fluminum, eius loco aqua è mari ſubintrauit, & continuò ſubintrat: atque hac ratione ſemper ex abyſſo hac, ſiue barathro fluminibus & fontibus aquâ ſubminiſtratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caſpium, quod terra interiacens à reliquo mari diſpeſcuit, per ſubterraneos meatus Oceano iungi, illique ceu matrici cohærere Geographi, vt Plinius, Strabo, Dion. Mela, non dubijs indicijs deprehenderunt; præſertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipſum tamen cùm ſit modicum non redundet, quia ſcilicet eadem per ſubterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt: Oceanus ergo eſt matrix omnium fluminum & fontium, id eſt omnium aquarum viuarum & fluentium.

Prob. Primò.

Id ita eſſe probatur primo, quia hic eſt pla-

nus & obuius ſenſus huius loci, vti paſſim interpretes docent: idem innuitur Eccleſiaſtic. cap. 23. 39. *A mari*, inquit, *abundauit cogitatio eius, & conſilium illius ab abyſſo magna. Ego ſapientia effudi flumina, Ego quaſi trames aquæ immenſæ de fluuio. Ego quaſi fluuij Dorix, & ſicut aquæductus exiui de paradiſo.* Et c. 40. 11. *Omnia quæ de terra ſunt, in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.* Et Geneſ. 1. 9. *Dixit Deus: Congregentur aquæ quæ ſub cælo ſunt in locum vnum, & appareat arida: Et factum eſt ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesq; aquarum appellauit maria.* Vnus enim locus ſunt mare cum ſua abyſſo, ſiue cauitate ſubterranea. Et Pſal. 32. 7. *Congregans ſicut in vtre aquas maris: ponens in theſauris abyſſos.*

Secundò. Secundò; quia neceſſario dicendum eſt de fluuio paradiſi, qui in quatuor ingentia flumina diuidebatur: necdum enim pluerat Deus ſuper terram, vt ex pluuia vel vapore propigni poſſet. Geneſ. 2. 10. vt rectè ibi obſeruauit Rupert. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem à pari, vel ſimili dicendum videtur de reliquis terræ fontibus & fluminibus, ſaltem præcipuis & maioribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornauit montibus, arboribus, plantis, herbis, ceteriſque ſeminibus; ſic & eandem, æquè ac mare, ornauit fontibus & fluminibus ex abyſſo marina prodeuntibus, ad irrigandum & fouendum arbores, plantas, herbas & germina à ſe producta, vt flores & fructus germinarent, idque planè ſignificat ſcriptura Geneſ. 2. 4. 5. & 6. *Iſtæ*, inquit, *ſunt generationes cæli & terræ, quando creata ſunt in die, quo fecit Dominus cælum & terram; & omne virgultum agri antequam oriretur in terra omnemque terram regionis priuſquam germinaret: non enim pluerat Deus ſuper terram, & homo non erat qui operaretur terram: ſed fons aſcendebat de terra, irrigans vniuerſam ſuperficiem terræ.* Et Eccleſiaſticus cap. 24. 39. verbis paulò antè citatis. Rurſum Geneſ. 6. verſ. 11. dicuntur *rupti omnes fontes abyſſi magnæ*, id eſt barathri iam dicti, ad inducendum terræ vniuerſale diluuium, ad hoc enim non ſuffecit ſola pluuia quadraginta dierum.

Tertiò. Tertiò, quia alia ratio adæquata, cur mare ex tot fluminibus non redundet, dari nequit, niſi illa, quam dat hic ſapiens, ſcilicet quòd quantum aquarum ex fluminibus in mare influit, tantumdem effluit in abyſſum; nam cauſa quam dat Ariſtot. ſcilicet mare eſſe vaſtiſſimum, ideoque flumina illi parum addere, ac ſtatim euaporari, non ſatisfacit. Plurima enim & maxima flumina aſſiduè in mare gurgites ſuos effundunt: quare vno anno, vno menſe, imò vna hebdomada, continuo ſuo fluxu in tam vaſto aquarum gurgite, quem in mare iugiter effundunt, multa maria efficerent, cùm videamus vapores in aëre & mari ſæpè eſſe exiguos vel nullos; nec terram, quæ magis quàm aqua euaporat, quicquam ex ſua quantitate deperdere. Certè tot tantorumque fluminum per tot annos, imò per tot ſecula & annorum millia aſſiduus in mare illapſus, abyſſum efficerent, ipſumque mare ſuperarent. Cur ergo mare non intumeſcit ſupra omnes colles & montes? Sanè pontus augeſcit amnium acceſſu, eaque de cauſa ſe exonerat in Propontidem, teſte Plinio lib. 2. c. 97. Cauſa ergo cur mare ex tot fluminibus non redundet, eſt, quia vna eius pars abit in vapores & nubes, quæ in pluuias & niues reſolutæ ad capita fontium & fluminum confluunt, & riuos efficiunt: alia verò eius pars partim abit in lacus & flumina, quæ ex mari oriuntur, ipſoque ſunt demiſſiora; partim effluit in cauitates ſubterraneas, ex quibus per venas plurimas, & per omnes terræ partes diſperſas, & diffuſas vel immediatè, vel mediatè ad capita fontium & fluminum confluit, ibique aquis pluuialibus, & niualibus ac vaporalibus, id eſt ijs quæ ex niue, vel aëre & vapore in aquas conuertuntur, commiſta, riuos efficit: hæ enim eius venæ iam dictæ magnæ ſunt & plurimæ, quare magnam aquarum vim conuehunt, quæ dum in vnum alueum confluit, riuos & torrentes, atque ex eorum confluxu flumina ingentia efficit, perinde ac in homine ſanguis in hepate copioſus, per venas plurimas toti corpori inſperſas, in omnes corporis partes diſpergitur; ac ſi venam vnà incidas, eo vndequaque confluit, & magna copia effluit, vt totus in peluim defluens, illam impleat. Porrò flumina plura mari eſſe demiſſiora, ex illoque oriri, liquet ex Geographia & Geographis. Imò Plinius lib. cap. 103. *Subeunt terræ*, inquit, *rurſuſque redduntur. Lycus in Aſia, Eraſinus in Argolica, Tigris in Meſopotamia: Et quæ in Æſculapij fonte Athenis immerſa ſunt, in Phalerico redduntur: Et in Atinate Campo fluuius merſus, poſt viginti millia paſſuum exit, & in Aquilienſi Timauus.* Addit quid miri de Alphæo fluuio, qui in Elide ſub mari labitur, & intactus emergit in Arethuſa Siciliæ flumine.

Quartò, alia quoque cauſa perennitatis tot fontium & fluminum dari nequit, quæ menti ſatisfaciat. *Quartò.* Rurſus, cur omnibus penè locis ſi fodias, inuenturus ſis aquam, eamque ſubinde loco profundiſſimo, quo nec pluuia nec vapor hic noſter pertingunt, alia cauſa dari nequit, quàm quòd Deus mundi prouiſor & aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes diſtribuerit. Vbique ergo ſunt venæ aquarum in terra, ſicut in corpore vbique ſunt venæ ſanguinis. Et ſicut hæ venæ connectuntur in hepate, indeque ſugunt ſanguinem, ſic venæ aquarum prodeunt à mari, indeque ſugunt aquas, quæ è montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluentes; ibique coëuntes faciunt riuos & flumina. Hanc quoque cauſam innuit hic Sapiens. Huc faciunt cauernæ, quas in montibus plurimas & maximas eſſe conſtat experientiâ; ſcilicet ad excipiendum haſce aquas, quæ in ſcaturigines defluant, ibique fontes & flumina efficiant.

Quintò, id ipſum liquet ex ſympathia multorum fluminum, quæ minùs à mari diſtant, vel minus terrâ percolantur: *Quintò.* quædam enim ſalſa ſunt vt mare: quædam æſtum maris æmulantur, vt vnum in Gadibus, alterum Burdegalæ, tertium Antuerpiæ.

Sextò, fatetur experientia: Nam tempore belli *Sextò.* Mithridatici apud Apameam Phrygiæ vrbem, quæ tamen longè diſtat à mari, nouos lacus & fontes emerſiſſe ſcribit Nicolaus Damaſcen. & ex ijs fluuium vnum ſalſum, qui magnam oſtrearem & marinorum piſcium copiam effudit. Prodibat ergo ex mari per cauitates ſubterraneas. Rurſum Aſclepiodorus narrat legatos miſſos à Philippo Macedone, ad ſcrutandum theſauros & venas auri, per ſubterraneam ſpecum multis diebus deambulaſſe, vidiſſeq; ingentes fluuios, & im-

manis

mania aquarũ inertium receptacula. Alias ex hoc baratbro aquarũ inundationes Valentiæ & alibi factas nareãt noſtri Conim. in Meteora, tr. 9. c. 4.

Septimò. Deniq; hæc eſt expreſſa ſententia S. Hier. S. Baſil. Theod. Platonis, Senecæ, Ruperti, Hugonis, Victoe, quorum verba paulò antè recitaui: Item Tertull. contea Hermogen. Salonij & Albini in hunc locum, Procopij, S. Aug. Bedæ in Geneſ. 2. v. 5. S. Greg. 30. mor. 2. Damaſc. l. 2. de Fide c. 9. Iſidori. 3. Orig. 20. Plinij lib. 2. c. 65. Philonis lib. de Mundi opificio, Magiſtri Sent. in 2. d. 14. in fin. S. Tho. in 2. diſt. 17. q. 3. a. 2. ad 4. & 1. p. q. 69. a. 1. ad 2. 3. & 4. S. Bern. ſer. 13. in Cant. initio. Albeeti in 2. Metene. tra. 2. c. 11. Dion. in c. 8. Prouerb. Vallеſij S. Philoſ. c. 63. Conimbe. loc. citat. Pinedæ & Lorini hic. Franc. Suarez lib. 2. de Opere ſex dierum c. 6. in fine; imò Ariſt. 1. Meteoe. 13. ait hanc eſſe communem ſententiam veterũ Philoſ. Hinc Homer. Iliade 14. & 21. Oceanum vocat *fluuiorum & rerum omnium principium*, imò *Deorum parentem*. Strabo lib. 1. eundem vocat *terræ coronam*; Alij *zonam & cingulum orbis*; Alij *mammam viuentium*. Audi Philonem lib. de Mundi Opif. *Liquet neceſſario humidam eſſentiam, partem eſſe terræ omnia parientis, ſicut mulieres opus habent menſtruis; cuilibet etiam matri tamquam partem ſummè neceſſariam, natura ſcaturientes mammas addidit, præparans alimenta naſcituris infantibus. Mater autem etiam terra eſſe videtur: quapropter & priſcis illis placuit, vt vocaretur* δημήτηρ, *compoſito ex matre & terra nomine: non enim terra mulierem, vt dixit Plato, ſed mulier terram imitatur. Meritò igitur terræ antiquiſſimæ matrum ac fœcundiſſimæ natura tamquam mammas dedit amnium fluenta fontiumque, vt ſtirpes rigentur, & omnia animalia potum copioſum habeant.*

Obiectio. Obicit Ariſt. contra hoc Platonis baratbrum: Altior eſt origo fluminũ, quàm ſit ipſum mare; quia flumina in mare velut inferius defluunt & deſcendunt: Ergo fieri nequit vt ex mari rurſum aquæ ſurſum aſcendant ad originem fontium & fluminum. Hoc eſt enim contra naturam iuxta illud: *Surſum flumina*. Vnde cauſa cur per artem non poſſint fieri fontes perpetui, eſt, quod aqua altius ſua origine aſcendere nequeat.

Reſpondetur: Eadem difficultas eſt in Ariſtotelis & aliorum omnium ſententijs. Nam quidã fontes oriuntur in ſummis altiſſimorum montiũ cacuminibus, quouis mari & terrâ altioribus, vt neceſſe ſit aquam eò aſcedere ex ſua origine vel matrice, quæcumque illa aſſignetur, quædam tamen flumina quæ proximè & publicè ex mari oriuntur, ipſo mari ſunt humiliora.

Reſp. Primò. Igitur Iulius Scaliger Exercit. 46. reſpondet aquam eſſe extra locum ſuum naturalẽ, eò quòd aëris locum occupet: aqua ergo ſuperior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum ſibi debitum, ac premendo illam exprimit, facitq; vt preſſa exiliat in montibus per fontes & flumina. Cum enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, deinde ob habitationem animalium pars terræ liberata ſit aquâ, hinc illa aqua accumulari debet alteri aquæ, & attolli occupareq; locum aëris, ita vt ibi ſit aqua extra naturalem locum: quare ſuo pondere incubat aquæ illi quæ eſt in cauernis, vt locum ſuum naturalẽ recipiat: aqua autem in cauernis compreſſa, per canales quaſi tubos à Deo factos, in montibus erumpit altiùs quàm ſit mare premens, quia pondus maris maius eſt, quia cogit aquam erumpere per canales arctos, cùm alius erumpendi non ſit locus. Sic enim videmus in aquæ-ductibus magnis ſi canales arctentur, vt totam aquam ſimul effundere nequeant, impetu aquarũ affluentium aquã protruſam, è canalibus ſolito altiùs exilire. Huc accedũt Doctores nonnulli, qui opinantur aquam eſſe altiorem terrâ, atque aliud à terra habere centrum, ideoque altius in terra exurgere.

Huc quoq; pertinent nonnulli Patrũ, qui cenſent aquam terra ſublimiorẽ, ideóque illam vi diuina quaſi fræno per miraculum perpetuũ contineri, ne terrã obruat; ac ne id faciat, arenam velut compedes illi iniici & obiici à Deo. Ita opinãtur S. Baſil. homil. 4. Hexam. S. Chryſoſt. in Catena Iob, Theod. in Pſ. 103. S. Ambr. l. 3. Hexam. c. 2. & 3. S. Thu, loc. iam cit. Eadẽ fuit ſententia Lucretij & Ciceron. l. 2. de Nat. Deor. Verùm idipſum cõfutant Mathematici, Philoſophi & Theologi, qui docent aquam non eſſe altiorẽ terrâ, ſed cum ea vnum efficere globum, ideóq; vnum cum ea habere cẽtrum. Ita Clauius in c. 1. Sphæræ, Peree. lib. 1. in Geneſ. Molina & Valentia in opere 3. diei, Conim. lib. 2. de cælo q. 4. & alij paſſim.

Vera ergo reſponſio & cauſa, cur aqua è mari ſurſum ad origines fontium ſurrepat, & aſcendat, eſt Dei voluntas, ordinatio & prouida diſtributio, qui, vt dixi, aquam per omnia loca ſupera & infera ita diſtribuit, & diſpertit ad vſus terræ hominúmque & animalium neceſſarios vel commodos (ſicut aquileges & aquarum menſores aquas per canales & fontes diſtribuunt in vrbes, agros & hortos) perinde ac ſanguinẽ diſtribuit in corpore humano. Sicut enim hepar ſanguinem naturâ ſuâ grauem & deorſum vergentem, naturaliter vi animæ diſtribuit non tantùm deorſum in femora, tibias & pedes, ſed etiã ſurſum in pectus, collum & caput: Sic pariter mare naturaliter virtute à Deo ſibi indita, aquas per venas & meatus diſpertit in omnes partes terræ, ſuperas æquè ac inferas. Locus enim naturalis cuique eſt is, quẽ illi aſſignat Deus, ait D. Tho. Et quam mirum aquam aſcendere ſupra montes, cũ primitùs aſcenderit ſupra cælos, ibiq; adhuc conſiſtat? firmamentum enim diuidit aquas ſuperas ab inferis Geneſ. 1. 6. Accedit, quòd montes ſunt è terra terrei, ac proinde maris locus naturaliter exigat ijs eſſe ſuperior, vt eos ſibi ſubijciat. Terra enim imum poſcit locũ, aqua ſecundum, aër tertium: hinc aquæ initio mundi operuerunt totam terram; quare hic aquæ aſcenſus non eſt violentus, ſed naturalis; tũ quia fit à Deo Auctore naturæ; tum quia aqua poſcit eſſe ſupra terram, cuius pars ſunt montes; tum quia hic aquæ aſcenſus fit ob bonum vniuerſi, ad quod omnes eius partes inclinant, conſequenter & aqua, quæ vna eſt vniuerſi pars: tum deniq; quia aqua è mari per venas toti terræ ſinguliſq; eius partibus ſuperis & inferis, eo modo ſe impertit & inſpergit, ſicut ſanguis ex hepate per venas in omnia mẽbra ſupera & infera ſeſe infundit, & communicat per mutuam membrorum vnionem & ſympathiam.

Cauſa cur aqua ſurſum aſcendat.

At qua arte & modo Deus facit aquas aſcendere ad origines fontium? Varij varios modos aſſignant. Primò, nonnulli probabiliter cenſent aquam aſcendere terræ exuctu, & venarum ſpongioſarum attractione; ſicut videmus aridã ſpongiam humorem ex vaſe ſuo ſuctu ad partes ſuperiores

Modus quo aqua aſcendat. Primò.

riotes attrahere, ac pannum in dolium immiſſum ſenſim illud euacuare. Si enim ex alto linea vel lanea faſcia pendeat in vas aquæ, aliouè humore plenum, ima faſciæ pars ex vaſe ſugit aquam, & ex ima ſugit altera illi proxima pars, & ex hac altera illi vicina, & ita deinceps; eoq; modo ſenſim aqua ſurſum proſerpit & aſcendit, donec ad ſummum faſciæ conſcendat, vbi illam reflexam & deorſum vergentem ſequens diſtillet in terrã, itáque omnem ex vaſe aquam educat, & in terrã ſtillãdo demittat. Addit Lyran. aquas maris terrã percolatas fieri leuiores, & altius poſſe aſcẽdere, quàm ſit maris altitudo. Adiũgit Albertus, aquã in terræ venis calefactã euaporare, itáq; per vapores ſurſum aſcendere ad capita fontium, ibiq; vapores vi frigoris in aquã reſolui, ac fontes efficere. Sic venæ ſuo ſuctu trahunt ſanguinem ex hepate ſurſum ad pectus & caput. Hac de cauſa Deus fecit varias in terra cauitates ſpongioſas, ideóq; aquarum attractiuas, quæ gradatim vſque ad ſummos montes aquam è mari ſugant quaſi per ſiphones, ait Plinius: Dico quaſi, quia in ſiphonibus ſtatus, & , vt ita dicã, proboſcis, hoc eſt fiſtula exterior prominens ex quã aqua in terram defluit, debet eſſe longior & demiſſior fiſtulã interiore, quę ex vaſe aquam ſugit; ſi enim exterior non ſit longior, interior non ſuget aquã. In montibus autẽ orificium fontium nõ eſt demiſſius, ſed altius mari, ex quo aquã ſugit. Quare in hoc à ſiphonibus fontes diſcrepant.

Diſcrimen ſiphonum & fontium.

Cauſa eſt, quòd eſt in ſiphonibus in fiſtulã exteriorẽ, per quam ſuctu attrahitur aqua ex vaſe, niſi ſit lõgior, aër ſubintret, itáque impediat vacuum in fiſtula; ad quod impediendum ſi longior ſit, aſcendit aqua, cum aër illam ingredi, eiuſque vacuum impedire nequeat. Secus eſt in venis aquarum iam latis & vaſtis in terra & montibus. Sic ergo aquæ è cauernis terræ ſurſum tranſmittuntur, & non tantùm vſque ad maris libramenta, ſed etiam vſque in altiſſimos montes diſtributim penetrant & aſſurgunt. Igitur ſicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum, ſic in terræ venis eſt vis attractoria aquarum, & quaſi magnetica.

Secundò.

Secundò, alij cenſent aquam ex barathro ſurſum aſcendere ad caput fontium vi flatuum ſubterraneorum, ventorum & ſpirituum in terra incluſorum. Sic enim mare ventis agitatum ſubinde altiſſimè intumeſcit, & fluctus ad ſidera tollit. Quid ergo mirum, ſi ad capita fontium eodem ſuo æſtu agitatum, aquas per canales eleuet? Ita S. Baſil. S. Hier. Plato, Plinius, Valleſ. & Pineda. Audi Plinium lib. 2. c. 65. qui ex Græcis Geometricã ſubtilitate ſic colligit: *Ergo totas, omníque ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur, quod ita formaſſe artifex naturæ debet; vt cum terra arida & ſicca conſtare per ſe ac ſine humore non poſſet, nec rurſus ſtare aqua, niſi ſuſtinente terrã mutuo amplexu iungerentur, hac ſinus pãdente, illo verò permeante totam intra, extra, ſupra, venis vt vinculis diſcurrentibus atq; etiam in ſummis iugis erumpente, quo ſpiritu acta, & terræ pondere expreſſa, ſiphonum modo emicat, tantumque à periculo decidendi abeſt, vt ſumma quæque & altiſſima exiliat.* Qua ratione manifeſtum eſt, quare tot fluminum quotidiano acceſſu maria non creſcant.

Tertiò.

Tertiò, alij hunc aſcenſum tribuunt cælo & ſideribus, ſic enim luna cauſat æſtum maris. Ita D. Thomas.

Quartò.

Inſuper alij plures ſunt modi eleuandi aquam vt patet in antlijs, & in machina Tiſibica, per quam in vaſis concluſis aëre plenis, ſi aliunde aqua per foramen infundatur, videmus aërẽ aquas in aliu vaſe ſibi ſuperpoſitas ſurſum eiaculari, vt ſibi locum quærat, & in aquarum locũ ſubintret.

Denique hic aquarum aſcenſus, & per totam terram æqua diſtributio, ſicut & ventorum, pluuiarum, fulminum, grandinis, niuis, &c. ſtata generatio, & per ſingulas prouincias diuiſio, eſt opus peculiare diuinæ prouidentiæ, ait Theod. ſer. 2. de Prouidentia, toti vniuerſo de aqua, ſalubritate & fœcunditate prouidentis, admiratione magis, contemplatione & gratiarum actione venerandum, quàm nimis exactã & curioſa diſquiſitione ſcrutandum, vt ſubiungit Eccleſiaſtes v. 8. & c. 7. v. 24. Dei enim ſapientia & prouidentia eſt, quæ Prou. 8. 28. ait, ſe ab initio libraſſe fontes aquarum, vel vt Hebr. eſt *fontes abyſſi*, ita ſcilicet aquas eleuans ac ſuſpendens, tum in nubibus, tum maximè in matrice fontium abyſſo, vti ipſa loquitur, vt numquam fontium & fluminum curſus ſiſtatur, quibus velut vberibus terra quaſi mater animantia omnia potet, ijſque alimenta præbeat, ait Philo lib. de Mundi opif. Huc facit illud Pſal. 103. 6. *Super montes ſtabunt aquæ.* Chald. *Erumpent ſuper montes ſtagna aquarum.*

Obiectio ſecunda.

Obijcies ſecundo: Aqua fontium & fluminum ab aqua marina plurimùm differt, tum dulcedine tum colore, tum leuitate, tum alijs qualitatibus; ergo non videtur eſſe eadem, nec ab illa prodire.

Reſp. Primò.

Reſp. primò, in geneſi & creatione mundi, vna ab alia non differebat: Omnium enim eadem erat aqua, eaque dulcis: alioquin enim ſua ſalſedine terram quam operiebat, feciſſet ſiccam ſterilem & aduſtam; die ergo tertia mundi, quã ſecreta eſt aqua à terra, & deducta in ſuos alueos & cauitates, factaque eſt mare, ac maris nomen accepit, effecta eſt ſalſa, idque ob hoſce fines, ſcilicet primò, ne ſemper ſtando nec fluendo (vti ſtat mare) putreſceret. Secundò, ad connaturalem piſcium, qui ex mari naſcuntur, generationem & nutritionem. Tertiò, ad faciliorem nauigationem: aqua enim marina, quia ſalſa, grauior eſt aquã dulci, ideóque facilius fert & ſuſtentat naues, earúmque onera ingentia. Ita Conimb. tract. 10. in Meteora cap. 9. Manſit tamen aqua dulcis, quæ primitùs fuerat in fontibus, fluminibus & ſinibus ſubterraneis, eâque per ſuas venas in varias terræ regiones diffluente, marina ſalſa illi ſuccedit, quæ pari modo per varios terræ meatus & anfractus percolata, fit dulcis, vt docet Ariſt. leuis, ac alterius à mari coloris & qualitatis, maximè cùm per mineralia ſulphuris, ferri, æris, auri, vitrioli, &c. labitur, quorum virtutes imbibit & contrahit, ideóque medicinalis efficitur, vt patet in fontibus Spadanis, thermis Aquenſibus, cæteriſque ſimilibus, qui proinde tam inter ſe, quàm à mari multis qualitatibus differũt & diſcrepant.

Symbolicè rurſum, perennis hic fluminum in mare decurſus ſignificat perennem debere eſſe hominis beneficentiam. Habet hac de re appoſitum Danubij & maris Apologum multis rerum parabolis fœcundum, Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 23. cui titulus. *Quomodo beneficium liberalis debeat eſſe perpetuum. Semper inundanti Danubio ait, ſic locutum eſt æquor: Quando tuæ manationis impetus ceſſabit? quando terminabitur influxus?*

Apologus profuſa liberalitatis.

quouſque

ipſoſq; latices dabis? at ille paululum indignatus reſpondit; Profectò loqueris ſicut mare, quia omnia flumina inſatiabiliter recipis, nec tamen vſquè creuiſti. Nimirum tunc liberalitatis meæ ceſſabit influxus, cum inſatiabilitatis tuæ terminabitur appetitus. Non enim minor eſt valetudo virtutis, quàm defectio vitioſitatis; & propter hoc, ſicut cupiditati nihil ſatis eſt, ita liberalitatis nullus eſt finis. Reſponde mihi, quomodo, ex quo, propter quod, & quid tribuat liberalis. Nonne ex inclinatione virtutis hoc præſtat, ratione delectationis ſe totum communicat? Quoniam virtus, quemadmodum natura illam inclinat, ſemper peragit, nec vmquam exiſtit otioſa. Vnde ſemper humilis inclinatus, iuſtus eſt, innocens, rectus, miſericors prudens, pius, liberalis, beneficus & profuſus. Similiter verus amor ſine fine eſt. Charitas enim numquã excidit, & qui amicus eſt perpetuò diligit, numquam à dilectione retrahitur, niſi dilectio finiatur. Operatur enim amor magna ſi eſt; ſin autem deſinit operari, amor B

Eius modus

non eſt. Deinde modum docet, quo quiſque etiam pauper poſſit ſemper eſſe liberalis. *Attamen numquam deficit beneficium liberali ad dandum, cùm ſit virtute & amore ditiſſimus. Nempe ſi pecunia deficit, adeſt lingua: ſi deeſt ſenſus, adeſt manus. Si eſt cellarium vacuum, non eſt conſilium diminutum. Numquam ſiquidem deſunt virtutis diuitiæ. Non ergo deficiat virtuoſa voluntas, quia non deerit fructuoſa facultas.*

Exempla.

Denique exemplo naturæ, cæli & ſolis idipſum confirmat. *Attende quæſo, quàm ſint perpetuæ emanationes beneficiorum liberalis naturæ. Nonne cælum vitales virtutes ſemper inferioribus influit? Sol perpetuo lumen effundit, & ſemper gratiſſima tellus paſcua gignit & donec vixeris cor membra ſingula calefacit, hepar nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficij perpetuus eſt influxus. Quibus dictis magis Danubius redundauit.*

Myſticè mare eſt Chriſtus & B. Virgo.

Myſticè, mare pleniſſimum & immenſum ſapientiæ, virtutum & gratiarum omnium eſt Deus & Chriſtus. Vnde ipſe ait Ioan. 7. 38. *Qui credit in me, &c. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Itẽ B. Virgo Maria. Vnde S. Bonau. de Laud. Virginis c. 7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat,* ſic myſticè exponit: *Sicut in mari aquarũ, ita in Maria ſunt congregationes gratiarum.* Inſuper mare eſt ſapientia, vti ipſa ait Eccli. 24. 39. vide ibi dicta. C

Porrò fontes & flumina ſunt prædicatores & doctores, imò quilibet iuſti & ſancti, quin & peccatores, qui per orationem, gratiarum actionem aut pœnitentiam ad Deum omnis boni fontem in omnibus recurrunt, vt nouum lumen & gratiam impetrent. Vnde S. Thom. in cap. 1. ad Rom. lect. 5. Redeunt, inquit, flumina, id eſt beneficia per gratitudinem ad ſuum principium

Gratiæ recurrunt ad datorem Deum.

vnde exierunt, puta ad datorem Deum, itaque iterum fluunt, quia gratitudo de datis prouocat liberalitatẽ Dei ad noua danda. Nã vt ait S. Chryſoſt. hom. 26. in Matth. *Optima beneficiorum cuſtos eſt memoria beneficiorum, & perpetua gratiarũ confeſſio.* Et iterum idem homil. 2. ad populum Antiochenum: *Gratiarum actionem,* vocat, *magnum theſaurum, inconſumptum bonũ,* diceret, *perennia fluenta.* Secus namque flumini non reuertenti exareſceret mare; ingratis etiam exareſcit Deus. Quippe vt S. Bern. ait: *Ingratitudo eſt ventus vrens, ſiccans fontem pietatis, roremq; miſericordiæ, fluenta gratiæ.* Et iterũ: *Viæ* & occultos *gratiæ* canales *obſtruit?* quod ex Auguſtino in Soliloq. c. 18. tranſcripſit. D

Sanè flumina plus reddunt mari, quàm nos reddamus Deo; illi enim rem ipſam reddunt, nos A tantùm verba & verbalem gratiarum actionem. Imitemur ergo flumina in velociſſimo ad mare curſu, vt incitatiſſimo cordis affectu, ſi non operum effectu, ad Deum per amorem, confeſſionem & laudem recurramus. Audi S. Bernard. ſerm. 13. in Cant. initio. *Origo fontium & fluminum omnium mare eſt, virtutum & ſcientiarum Ieſus Chriſtus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, niſi ipſe eſt rex gloriæ? ſed & iuxta Annæ Canticum, idem ipſe Deus ſcientiarum Dominus eſt. Continentia carnis, cordis induſtria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non ſolùm autem, ſed & ſi quis calles ingenio, ſi quis nitet eloquio, ſi quis moribus places, inde eſt. Inde ſcientia, inde ſapientiæ ſermo. Theſauri ſiquidem ſapientiæ & ſcientiæ ibi omnes abſconditi ſunt. Quid? caſta conſilia, iuſta iudicia, ſancta deſideria, nonne riuuli fontis illius ſunt? Quod ſi copia aquarum ſecretis ſubterraneiſq; recurſibus inceſſanter æquora repetunt, vt inde rurſus ad* B *viſus vſuſque noſtros iugi & infatigabili erumpant obſequio, cur non etiam ſpirituales riui, vt arua mentium rigare non deſinant, proprio fonti ſine fraude, & ſine intermiſſione reddantur? Ad locum vnde exeunt reuertantur flumina gratiarum, vt iterum fluant. Remittatur ad ſuum principium cæleſte profluuium, quo vberius terræ refundatur. Qualiter inquis? qualiter dicit Apoſtolus: In omnibus gratias agentes. Quicquid ſapientiæ, quicquid te virtutis habere confidis, Dei virtuti, & Dei ſapientiæ deputa Chriſto.*

Actio recurrat ad orationem.

Rurſum S. Gregor. 3 Moral. cap. 2. vel iuxta aliam editionem 4. per mare accipit vitam contemplatiuam, ad quam flumina, id eſt prædicatores ceterique ſancti, qui vitam actiuam agunt ſæpè recurrant oportet, vt ex ea vim agendi ſugant & hauriant: flumina, inquit, ſunt fulgura, de quibus Iob ait cap. 28. C *Numquid mittes fulgura, & ibunt; & reuertentia dicent tibi: Adſumus? quia poſt opera exteriora quæ ſancti peragunt, ſemper ad ſinum contemplationis recurrunt, vt illic ardoris ſui flammam reficiant, & quaſi ex tactu ſupernæ claritatis ignoſcant.* &c. *Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertũtur, vt iterũ fluant, ipſi quippe illic flumina, qui hic fulgura ſunt vocati. quia enim corda audientium rigant, dicuntur flumina; quia verò accendunt, fulgura vocantur. De quibus aliàs ſcriptum eſt: Eleuauerunt flumina Domine, eleuauerunt flumina voces ſuas. Et rurſum: illuxerunt fulgura eius orbi terræ. Ad locum ergo de quo exeunt flumina reuertuntur, quia ſancti viri etſi à conſpectu creatoris ſui, cuius claritatem mente conſpicere conantur, foras propter nos ad actiuæ vitæ miniſterium veniunt, inceſſanter tamen ad ſanctum contemplationis ſtudium recurrunt: & ſi in prædicatione ſua exterius noſtris auribus per corporalia verba ſe fundant, mente tamen tacitâ ad conſiderandum ſemper ipſum fontem* D *luminis reuertuntur.*

Eleganter & neruosè S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Otioſum non eſt,* inquit, *vacare Deo, imo omnium negotiorum negotium; quoniam ex hoc vires perueniunt ad negotium,* & qui ſcit prudenter ad tempus quieſcere, ſciet poſtea ſtrenuè & vtiliter laborare.

CVNCTÆ RES DIFFICILES: NON POTEST HOMO EAS EXPLICARE SERMONE. NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Vers. 8. Septuag. *Omnes ſermones graues; non poterit vir loqui: Et non ſatiatur oculus videndo & non impletur auris ex auditu.* Syrus: *Omnes reſponſiones ſunt laborioſæ: non ſatiabitur vir ad loquendum, neque ſaturabitur oculus ad videndum, ne-*

que

impletur auris ad audiendum. Arab. *Sermones omnes ſunt diuiſi, non poteſt niſi loqui: & oculus non ſatia:ur viſu, & auris non impletur auditu.* Alij: *Non ſatia:ur oculus videndo, nec auris impletur audiendo.*

Pro *cuncta res difficiles.* Hebr. eſt *Omnes ſermones* יגעים *iegeim*, Septuag. ἔγκοποι. id eſt laborioſi, graues, difficiles. Interpres Nyſſeni, *laborantes.* Minùs rectè Complut. & Regij legunt ἔγκωποι, per, ω, vertuntque *implicati*, nam ἔγκωποι per ω Græcis inuſitatum & Lexicographis incognitum eſt. Symmach. κοπώδεις, id eſt operoſi, moleſti. Aquila κοπιῶσιν, id eſt *laborem afferunt.* Alij: *Pleni laboris: laſſitudine deficientes, vexati, fatigati.*

Expoſitio Prima. Primò multi hâc gnomen exponunt de ſcientijs, q.d. omnes ſcientiæ tam Philoſophicæ & naturales, quàm Theologicæ & ſupernaturales, quę ſermone Doctoris docentur & diſcipulis expli-
B cantur, ſunt difficiles & laborioſæ. Laborat enim Doctor vt eas appoſitè ad captum diſcipulorum eloquatur; laborat & diſcipulus, vt eas hauriat & capiat, vtque conceptum ſuum conceptui doctoris conformet & adæquet. Hunc laborem experiuntur noſtrarum ſcholarum magiſtri, æquè ac diſcipuli. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. Lyran. Hugo, Caiet. & alij.

Ex aduerſo S. Gregor. Thaumaturgus cenſet, hîc hominum dicta & facta opponi gyrationi fluminum, ventorum & ſolis, quòd hæc ſit ſtabilis & hominum vitæ perutilis, illa verò inſtabilia ſint & inutilia. Vnde ſic vertit: *Sol, venti, flumina ſuos non egrediuntur fines, nec à ſuis aberrant legibus: At verò quæ ab hominibus elucubrata, ſiue verba, ſiue opera, menſuram modumque neſciunt. Quàm frequens enim ſermonum ſtultæque nugacitatis farrago?
C citra omnem tamen commoditatem. Verumtamen ita ſe habet hominum genus, audiendo narrandoq; fabulas & rerum elabentium, quamuis in certis, aſpectibus expleri nequit.*

Rurſum Chald. hanc gnomen limitat ad prophetias & prænotiones futurorum; hæ enim ſunt obſcuræ & difficiles. Vnde ſic vertit: *In omnibus verbis, quæ parata ſunt vt fiant in ſæculo, defatigati ſunt Prophetæ antiqui, & non potuerunt inuenire fines eorum: verùm vtique non eſt facultas viro, vt loquatur quod venturum eſt poſt ſe; & non poteſt oculus videre omne id quod futurum eſt, vt accidat in mundo; & non poteſt auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.*

Secunda. Secundò ſermones accipi poſſunt pro rebus quæ ſermone explicantur, per vſitatam Hebræis metonymiam, vti accepit Noſter: Vnde vertas;
D *Cunctæ res ſunt laborioſæ*, id eſt laborant, defatigant ſe, ſuſpirant & quaſi gemunt: יגע *iaga* enim ſignificat laborare cum anhelitu, defatigari, ſuſpirare, gemere, vt ſenſus ſit q.d. Sicut ſol, flumina, venti iam recenſiti, ſic & ceteræ res omnes aſſiduè mouentur, agitantur, laborant ac præ labore videntur delaſſari, ſuſpirare & gemere, adeo vt hunc eorum laborem & gemitum homo non poſſit condignè, & plenè verbis explicare. Conſidera enim laborem quem ſubeunt boues, equi, aſini, cameli, ceteraque animalia & iumenta in arando, onera portando, currum trahendo, currendo, certando, pugnando, &c. atque videbis omnia ſub onere ſæpè ſuſpirare ac gemere, ac ſubinde conſidere & exanimari. Hoc eſt quod ait Apoſt. Rom. 8. 20. *Vanitati creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in ſpe: quia*
A *& ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis iu libertatem gloriæ filiorum Dei: ſcimus enim quod omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.* Ita noſter Pineda.

Tertia & Genuina. Tertiò & genuinè, labor hic rerum non proprius & paſſiuus, ſed improprius & actiuus accipitur, q.d. Cunctæ res ſunt laborioſæ, id eſt, moleſtæ homini, quia eum defatigant tum in earum acquiſitione, poſſeſſione, vſu & fruitione; tum in earum cognitione, quæ ex poſſeſſione & vſu cõſequitur. Omnes enim res delaſſant hominem, vt eas capiat, vt poſſideat, vtatur & guſtet, itaque eas per experientiam cognoſcat & intelligat; præſertim quia poſt magnum laborem, quo eas homo nanciſcitur, illico abeunt vel pereunt, itaque modicum ſui vſum & guſtum homini præ-
B bent, nec ſatiant eius oculos intuitu, vel aures auditu. Sunt enim inſtar fulminis, quod in momento ſe oſtendit & illico tranſit ac diſparet. Vnde Fonteius vertit:

Res noſtris pereunt oculis, ac auribus omnes:
Tamq; cito fugiunt vt nullas mente tenere,
Atque videre diu, vel in illis dicere quicquam
Appoſitè certóve queas, nec ſi ſapis auſis.

Hinc Noſter vertit, *Cunctæ res difficiles*, ſcilicet tum ad poſſidendũ & fruendum, tum ad cognoſcendum: τὸ enim *difficiles* idem eſt quod laborioſæ, moleſtæ, auaræ, moroſæ, vt ægrè & modicè ſui copiã præbeant, ac vix viſæ & guſtatæ aufugiãt. Tales enim ſunt omnes res terrenæ. Sic Cicero ſenes difficiles vocat moroſos & moleſtos. Et Comicus meretrices difficiles vocat auaras, quæ ſui copiam non faciunt niſi magnis precibus &
C pretijs. Hanc enim artem emungendi pecunias callent, ſi ſe difficiles præbeant; quibus proinde perſimiles ſunt omnes cæteræ mundi illecebræ.

Senſus ergo eſt q.d. Sol, venti, flumina in orbem eunt & abeunt, ſuiſque gyris ſe implicant & inuoluunt; quare eos ſiſtere & ſtatis frui eſt impoſſibile; eoſdem verò explicare & euoluere eſt perdifficile; perinde ac glomum filorum implicatum & intricatum explicare, & extricare eſt difficile, etiam nendi peritis: ſic difficile eſt explicare gyros fluminum, ventorum & ſolis per Zodiacum, eorumque dare rationes & cauſas, cur ſcilicet in orbem eant & quotannis recurrãt; cur fluminibus in mare intrantibus, illud tamen non redundet: cur venti in orbem eant, & nunc flent ab oriente, nunc ab occidente, nunc ab aquilone, nunc à meridie: ſic ceteræ res omnes &
D captu & cognitu ſunt difficiles. Vnde *ſermones*, vt eſt in Hebr. vel *res*, vt vertit noſter, Olympiod. transfert *rationes: Omnes*, inquit, *rationes difficiles.* Quis enim rationes & cauſas omnium rerum & mutationum aſſignet?

Ad ſcientiam enim & rerum cognitionem hæc propriè pertinere; patet ex τὸ, *ſermones laborioſi*, vti habent Hebr. Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, & ex eo quod addit: *Non poteſt homo eas explicare ſermone.* Et, *non ſaturatur oculus viſu, nec auris impletur auditu.*

Præter vanitatem rerũ ergo conſiſtentẽ in earum perpetua agitatione, inconſtantia & circulatione aliã hîc aſſignat in homine, quæ ex priori cõſequitur, ſcilicet, quòd homo partim ex innata ſibi cæcitate & ignorantia, partim ex rerum ipſarum inſtabilitate, non poſſit in eis figere mentis oculum, eaſque plenè perſpicere & intelligere.

Ipſæ

ipſæ ergo ſunt *difficiles*, id eſt aſperæ, auaræ, ſui copiam negantes, vt fugiant & præteruolent quamlibet auidè contuentem oculis, & auribus auſcultantem: quare in iis mentem figere & conquieſcere nequit homo, vtpote vanis & illico euaneſcentibus; ſed bonum verum, ſtabile, & æternum, puta Deum, in quo planè conquieſcat, quærat oportet. Homo enim quia animal eſt rationale, naturaliter appetit ſcire, ait Ariſt. quare hominis, vt homo eſt, bonum & perfectio conſiſtit in cognitione & ſcientia. Vnde Herillus ſummum bonum conſtituebat in ſcientia, teſte Lactan. lib. 3. c. 3. Verùm quia hominis anima corpori miſero immerſa eſt; ideoque infima eſt in genere creaturarum ſpiritualium, ac per peccatum originale perdidit iuſtitiam originalem, quæ non tantùm gratiam conferebat, ſed & naturam intellectumque perficiebat: hinc magna ei ineſt cæcitas, ignorantia & difficultas cognoſcendi res tum naturales, tũ multò magis ſupernaturales & diuinas; quæ ingens eius eſt vanitas & ærumna. Vnde Socrates, teſte Laërtio in eius vita, dicebat *ſe hoc tantùm ſcire quod nil ſciret, & noſtram cognitionem magis vocandam eſſe doctam ignorantiam quàm perfectam ſcientiam*; quem ſecutus Nicolaus Cuſan. Card. tres libros ſcripſit de *docta ignorantia*: quin & Philoſophi dicti Academici ſiue Sceptici, negabant hominem de rebus poſſe habere certam ſcientiam, cùm tantùm habeant dubiam opinionem. Vnde ille (Empedocles, ſi rectè memini) dicebat niuem reuera non eſſe albam, ſed tãtùm homini videri albam.

Myſticè. *Prima.* Myſticè, idque variè explicat Olympiodorus: *Omnes rationes*, inquit, *tam quæ ad ſæcularem, quàm quæ ad diuinam ſapientiam pertinent, non ſine labore tradi poſſunt: Sæculares tamen ac mũdanæ ſcientiæ plerumq́; diſcentibus detrimentum adducunt. Scientia verò Dei, ac diuinus ſermo ſemper eſt vtilis; quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licèt alioquin prudens ſit, niſi qui accepit donum doctrinæ, ſapientiæq́; ſermonem.* *Secunda.* *Aliter: ſemper ferè diuini verbi doctores laborant, atque in anguſtia ſunt, ac plerumque ab ipſa doctrina retrahũtur, cùm fruſtra ſe videant operam inſumere, ac laborem ſolùm lucrari ob auditorum inobedientiam aut deſidiam. Prædicationis itaque officium deterret eos, qui cum negligentia audiuntur.* *Aliter: Oportet prius facere, ac deinde alios docere. Labor eſt itaque non vulgaris atque exiguus, ſed valde periculoſus, quemquã* *Tertia.* *alios ea docere, quæ prius ipſe non fecerit. Quapropter homo perfectus ac prudens cum rei magnitudinem contemplatur, ab ipſa prædicatione reſilit & retrahitur.* Et S. Hier. *Notandum*, ait, *quod omnia verba ſint grauia, & magno labore diſcantur, contra eos, qui putant otioſis ſibi & vota facientibus venire notitiam ſcripturarũ.* Hinc S. Baſil. Epiſt. 68. confutat Eunomium dicentem, ſe veritatem, imò Deum comprehendiſſe, proponens ei minutas quæſtiones de natura formicæ, indeque concludit: *Si vero ſcientia minutiſſimæ formicæ naturam necdum es aſſecutus, quo modo incomprehẽſibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehenſam eſſe gloriaris?*

Cauſa cur ſcientia homini ſit difficilis. *Prima.* Porrò cauſæ, cur res omnes homini ſint difficiles ad intelligendum, & conſequenter ad eloquendum & explicandum, ſunt variæ. Prima eſt, quòd intellectus hominis ſit corpori, & phantaſiæ ac ſenſibus alligatus. Vnde nihil intelligit niſi cuius habet phantaſma in imaginatione: nullius autem rei phantaſma imaginatur, niſi quam oculis vidit, vel aure audiuit, vel alio ſenſu percepit. Senſus autem ſolùm percipiũt accidentia rerum, vt viſus colorem, auditus ſonum, guſtus ſaporem, odoratus odorem, tactus caloré, &c. Senſus ergo non penetrant intima rerum, puta earum eſſentias, proprietates & differentias eſſentiales, quas penetrant Angeli. Hinc fit vt homo pauciſſimas rerum naturas cognoſcat, ſed tãtùm earum accidentia, ex quibus quaſi per veſtigia, & quaſi per vmbram diſcurrendo conijcit de ipſis naturis & ſubſtantiis quibus inhærent. Rurſum ſenſus niſi eminus, non pertingunt ad res ſubtiles & remotas, quales ſunt Angeli, animæ, aër, venti, cæli, Sol, Luna, ſidera, quæ tamen cognoſcere & planè intelligere ſummè deſiderat æquè ac eloqui; ſed non valet, quia elocutio reſpondet conceptui & intellectui, ac proinde rem non adæquat. Verbum enim oris reſpondet verbo mentis, imò ſæpè illud non adæquat. Plura enim concipimus, quæ eloqui non valemus. Conceptus autem noſter nõ adæquat rem ipſam, præſertim quoad eſſentiam & ſubſtãtiam: hanc enim non niſi per velamen accidentium conſpicit & concipit.

Secunda eſt, ipſa rerum agitatio, inſtabilitas, celer ortus & occaſus. *Secunda.* Hæc enim non faciunt diu ſui copiam ad ea oculis perluſtrandum, ceteriſque ſenſibus peruestigandum. Vnde Hippocrates initio Aphoriſmorum; *Ars longa*, inquit, *vita breuis, tempus præceps, experimentum periculoſum, iudicium difficile.* Hinc Iſidor. & Campenſis paraphraſticè vertunt: *Non enim ſubſiſtunt, donec oculis, quantumuis diligenter contemplantis, vel auribus auidiſſimè auſcultantis, fiat ſatis.* Exemplum eſt in hyacintho gemma, qui vt ait Plin. lib. 37. cap. 9. *Primo quoque aſpectu gratus, euaneſcit antequam ſatiet, adeoq́; non implet oculos, vt penè non attingat, marceſcens celerius nomini ſui flore.*

Tertia cauſa eſt, animæ humanæ, præſertim pnſt peccatum depreſſin, hebetudo, ignorantia & cæcitas, de qua iam dixi. *Tertia.* Vnde Seneca Epiſtol. 89. *Si Protagoræ credo*, inquit, *nihil in rerum natura eſt niſi dubium. Si Nanſiphani, hoc vnum certum eſt, nihil eſſe certi. Si Parmenidi, nihil eſt præter vnum. Si Zenoni ne vnum quidem.*

NON SATVRATVR OCVLVS VISV, NEC AVRIS IMPLETVR AVDITV] Hebraicè *Non ſatiatur oculus videndo, nec auris ab audiendo.* Educit hãc gnomen ex præcedenti, q.d. quia res omnes ſunt difficiles ad intelligendum & eloquendum, hinc earum intuitu non ſatiantur oculi, nec auditu aures, & multò minus ſatiatur curioſitas, ſiue cupiditas videndi & audiendi, quæ in homine eſt immenſa. Ratio eſt, quòd homo habeat mentem rationalem, quæ infinitarum rerum eſt capax, eò quòd creata ſit ad imaginem Dei, ac proinde nulla re niſi ſolo Deo ſatiari & expleri poſſit. Hæc ergo oculorum & aurium inſatiabilitas in homine, non prouenit ex ipſis potentiis ſenſitiuis, vti notant Philoſophi, quia hæ ſecundùm ſe limitatæ ſunt. Vnde in brutis viſus & auditus, imò auiditas videndi & audiendi, limitati ſunt, & facilè ſatiantur, dum per eos capeſcuntur pabula, ceteraque naturæ ſuæ conuenientia. Prouenit ergo ex coniunctione cum intellectu & voluntate, quæ in homine inſatiabilis eſt.

Senſus ergo eſt q.d. Adeò cælorum, ventorum, Solis, fluminumq; gyrationes, ceteræque res omnes variæ & difficiles ſunt, vt oculos & aures ſui admiratione ſemper detineant, nec eorum cupiditatem, & ſentiendi ſciendique ſitim expleant. Hinc S. Aug. in Soliloquiis c. 30. *Cùm anima*, inquit, *creaturam deſiderat, cõtinuam famem habet; quia licèt quod de creaturis deſiderat adipiſcatur, vacua tamen remanet, quia nihil eſt quod eam impleat, niſi tu Domine, ad cuius imaginem eſt creata.*

Appoſitè ad ſcopum ſuum Eccleſiaſtes nominat oculos & aures præ ceteris ſenſibus, quia hi duo nobiliſſimi ſunt, & ad cognoſcendum aptiſſimi. Vnde viſus & auditus ſunt duo ſenſus diſciplinæ, quia præ ceteris celerrimi ſunt, certiſſimi & efficaciſſimi. Sentiunt enim ad magnam diſtãtiam, & cum parua ſui immutatione, & cum maiore in phantaſiam impreſſione. Vnde & nomen acceperunt. *Aurium*, ait S. Iſid. lib. 11. Orig. c. 1. *inde dictum nomen à vocibus hauriendis. Vnde & Virgil. vocemq; his auribus hauſi. Aut quia Græci vocemq; ipſam αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim literæ aures, quaſi audes nuncupatæ ſunt. Vox enim repercuſſa per anfractus earum facit ſonitum, quo ſenſum excipiant audiendi.* Et paulò ſuperiùs: *Oculi inter omnes ſenſus viciniores animæ exiſtunt. In oculis enim omne mentis indicium eſt: vnde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi*, ait Cicer. l. 2. de Natur. deor. *tamquam ſpeculatores altiſſimum locum obtinent, ex quo plurima conſpicientes funguntur ſuo munere.*

Aurium Etymon.

Audi Olympiod. *Audiendi ſenſus ac videndi principales regijq; ſunt, ac ceterorum ſenſuum maximè rationales: proprias namque operationes humanæ vitæ perutiles ac neceſſarias ſine vlla ſatietate efficiunt. Guſtus autem, odoratus ac tactus citiùs fatigantur ac tædio afficiuntur.*

Cauſa eſt, quòd viſus & auditus ſint magis ſpiritales, reliqui verò ſenſus magis corporales & craſſiores.

Porrò cauſa, cur oculi & aures hominum ſint inſatiabiles, cùm in brutis facilè ſatientur, eſt, vt dixi, mentis infinita amplitudo, & cupiditas, quæ cùm infinita ſcire cupiat, vt immenſam ſuam capacitatẽ expleat, nec poſſit ea ſcire niſi priùs eorum ſpecies hauriat; adeoque ſentiat per aures & oculos, hinc infinita oculis videre & auribus audire concupiſcit. Hæc ergo eorum in hac vita eſt vanitas, quam in futura explebit immenſa Dei viſi veritas. Accedit rerum quæ videntur & audiuntur exilitas & fugacitas, quæ viſum & auditum non ſatiant, ſed irritant potiùs & cruciant. Vnde S. Aug. ſerm. 23. de Verb. Apoſt. *Temporalia bona*, inquit, *non ceſſant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere tranſeũtia, concupita marceſcunt, adepta vileſcunt, amiſſa vaneſcunt.*

Exemplũ inſigne dat Seneca epiſt. 73. *Solebat Attalus*, inquit, *hac imagine vti: vidiſti aliquando canem miſſa à Domino fruſta panis, aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit protinus integrum deuorat, & ſemper ad ſpem futuri hiat. Idem euenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id ſine vlla voluptate dimittimus, ſtatim ad rapinam alterius recti & attoniti* (alij legunt *attenti.*) *Hoc ſapienti non euenit, plenus eſt; etiamſi quid obuenit, securè excipit ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua, ſua.*

Huc facit illud Prou. 27. 20. *Infernus & perditio*

A *numquam implentur: ſimiliter oculi hominum inſatiabiles.* Et Eccleſ. c. 14. 9. *Inſatiabilis oculus cupidi: non ſatiabitur, donec conſumat areſaciens animã ſuam.* Vide vtrobique dicta. Præclarè Hugo Victor. *Cor hominis*, inquit, *non ſufficit toti orbi, quia cuncta res difficiles, nõ valet homo eas comprehendere; & viciſſim totus orbis non ſufficit cordi hominis; quia oculus non ſaturatur viſu, nec auris impletur auditu.* Et S. Ambr. lib. de Bono mortis c. 7. *In vanum accipit animam ſuam (vt iam de huius vitæ dicamus moleſtijs) qui ſæcularia ſtruit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendũ & bibendum ſurgimus, & nullus expletur, vt non poſt momentũ eſuriat ac ſitiat. Quotidie lucrum quærimus & nullus cupiditati modus ponitur. Nõ ſatiabitur, inquit, oculus viſu, nec auris auditu. Qui diligit argentum non ſatiatur argento. Nullus finis laboris, & nullus eſt fructus abundantia. Cupimus quotidie ſcire noua: & quid*
B *eſt ipſa ſcientia, niſi quotidiani doloris adiectio?*

Audi totum hunc Eccleſiaſtæ locum graphicè explicantem noſtrum Martinum de Roa libr. 2. Singular. c. 1. *Cuncta res difficiles, non poteſt eas homo explicare ſermone: non ſatiatur oculus viſu, nec auris auditu adimpletur*; hoc eſt, cunctæ res duræ, moroſæ, auaræ numquam ſe dant, numquam ſui copiam faciunt, neque ſui fruendi locum poteſtatemve relinquunt: atque ita *non poteſt eas homo explicare ſermone*, hoc eſt, cum eas vix guſtarit, vix oculis, vix auribus acceperit, quid in illis boni vel mali inſit, aut cuiuſmodi tandem ſint, explicare non poteſt. Quantumuis enim attentiſſimè contemplantis aut celerrimè intuentis aſpectum fugiunt, & aures auidiſſimè auſcultantis prætervolant. *Non ſatiatur oculus viſu*; Cùm neque oculis,
C neque mente comprehendatur, nec ſit qui eas explicare ſermone poſſit. *Nec auris auditu adimpletur.* Cõtrà verò quæ à Deo ſunt bona, vera ſunt, & quę cor ſatiant. *Satiabor*, inquit Dauid, *cùm apparuerit gloria tua.* Audi Eſdrã Prophetam lib. 4. c. 10. quem Deus iubet in templum ſuum ingredi, & oculos pariter atque aures illius ſplendore, magnitudine, atque etiam pulchritudine pro arbitrio paſcere: *Tu ergo*, inquit, *noli timere, neque expaueſcat cor tuum, ſed ingredere, & vide ſplendorem & magnitudinem ædificij, quantum capax eſt tibi viſus oculorum videre: & poſt hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.*

QVID EST QVOD FVIT? IPSVM QVOD FVTV- Vers. 9.
RVM EST: QVID EST QVOD FACTVM EST? IPSVM
QVOD FACIENDVM EST; NIHIL SVB SOLE NO- Vers. 10.
VVM] Aliqui ex Hebræo aſſertiuè vertunt, ſed
D eodẽ ſenſu: *Id quod fuit, illud futurum eſt, & id quod factum eſt, illud fiet.* Syrus: *Quod eſt ipſum, eſt quod factum eſt & ipſum fiet.* Arabicus obſcurè: *Quæ res formans, format animam ſuam faciendo idem.* Chald. *Quod iam ab antiquo fuit, id certè poſt euenturum eſt; & quod primis illis temporibus factum eſt, id etiam ſub ſæculorum exitum fiet neque hic ſub Sole neotericum quicquam reperies.*

Diſtinguit ſolerter Euſeb. lib. 11. Præpar. Euang. cap. 6. *Id quod fuit*, ab eo, *quod factum eſt*, ſiue eſſe à factum eſſe, ac per id *quod eſt*, vel *fuit*, intelligit res incorruptibiles, quales ſunt Sol, cæli, elementa, Angeli: hæc enim habent eſſe ſtabile: vnde Dei ſtabiliſſimi nomen eſt, *Ego ſum qui ſum*; per id verò, *quod factum eſt*, accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil ſub Sole eſſe nouum argumento à ſimi-

à ſimili, q. d. Sicut res incorruptibilis eadem numero eſt quæ fuit, & quæ futura eſt, v.g. idem eſt Sol præſens & futurus; ſic res corruptibilis eadem ſpecie eſt quæ ſacta eſt, & quæ facienda eſt: nam generationi hominum & animalium tranſeunti ſuccedit alia & alia continuò ſimilis, & eiuſdem ſpeciei; vnde concludit: Ergo nihil nouú eſt ſub Sole.

Hebræi apud R. Moyſen libr. 2. Ductoris perplex. cap. 29. & Hugo cenſent hic à Salomone aſtrui æternitatem mundi, non ex ſua, ſed ex gentilium, & præſertim vxorum ſuarum alienigenarum, quas offendere non audebat, ſententiâ.

Caiet. opinio. Hos ſecutus Caiet. ſeductus à ſuo Hebræo Interprete, cenſet Salomonem *argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu circulari conſiſtere, tam ſecundum eſſe, quàm ſecundùm fieri, Salomonem autem concionando loqui, & vti opinione, quamuis falſa, probabili tamen ſecundùm id, quod probabilius eſt ex ſenſibilibus. Rationes enim naturales ſuadent æternitatem mundi.*

Refellitur. Primò. Secundò. Tertiò. Verùm errat tripliciter. Primò, quòd aſſerit probabilem eſſe opinionem de mundi æternitate. Secundò, dum ait eam aſtrui ex rebus ſenſibilibus, cùm potius ex iis múdi origo & creatio colligatur. Tertiò, quòd cenſet Salomonem, imò Spiritum ſanctum, qui per os Salomonis hæc dictauit, vti ratione falſa, eſto in ſpeciem probabili, æternitatis mundi, ad probandam rerum omniú circulationem; hoc enim Spiritu ſancto indignum eſt.

Annus Platonicus. Huc pertinet error Origenis, ſcribentis in hunc locum, teſte Methodio libr. de Reſurrect. & libr. 3. Periarchon, qui cenſet hic ſtatui magnum Platonis annum, quo ipſe putabat poſt duodecim (teſte Cicer. 2. de Nat. deor.) annorú millia omnia præterita fore reuocanda, vt fiant præſentia, ſcilicet vt poſt aliquot ſæcula iidem qui nunc viuimus redeamus, idemque quod nunc facimus, tunc quoque repetamus & faciamus; imò damnatos inferno tunc fore ſaluádos. Cenſebat enim ante hunc mundum præceſſiſſe alios, & poſt eum alios ſecuturos, citans ad hoc illud Iſaiæ, 65. *Ecce ego creo cælos nouos & terram nouam*, Putant aliqui hunc errorem à falſarijs affictum Origeni, eiuſque libris inſertum, eò quòd ipſe lib. 4 contra Celſum eum damnare videatur. Vt vt eſt, Origeniſtarum fuit error, quos refellit S. Hier. Epiſtol. ad Auitum, & S. Aug. lib. 12. de Ciuit. c. 13,

Sic Epicurus, ait S. Hieron. aſſerit per innumerabiles periodos, eadem & eiſdem in locis, & per eoſdem fieri: & Pythagoras cenſuit animas in alia & alia corpora migrare & remigrare. Omiſſis manifeſtis hiſce erroribus,

Expoſitio Prima. Primò, R. Moſes loco citato, cenſet hoc dici ad ſignificandam æternitatem mundi à parte poſteriori, ſcilicet mundum deinceps duraturum in æternum. Sed quid hoc ad ſcopum Eccleſiaſtæ, ſcilicet ad probandam mundi vanitatem, id eſt inſtabilitatem? huic enim directè opponitur mundi ſtabilitas & æternitas.

Secunda. Secundò, meliùs ex aduerſo Euſeb. l. 11. Præp. Euang. c. 5. 6. & 7 cenſet hæc dici, vt notet múdi fluxum, fugam & corruptionem, ſcilicet res múdi cum tempore continuò fluere & præterire, aliaſque ſuccedere, & in futuro ſucceſſuras quæ

A pari modo fluent & præteribunt, ideoque nihil ſub Sole nouum, ſed omnia veteraſcunt, ſeneſcút, occidunt.

Tertiò, Lyran. cenſet hic poſt Solis, ventorum & fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi. Primum eſſe, quòd omnes res mundi ſint ad fruendum & cognoſcendum obſcuræ, cùm ait: *Cunctæ res difficiles*, &c. Secundum, quòd non ſatient oculos & cor hominis, cùm ait: *Non ſaturatur oculus viſu, nec auris impletur auditu.* Tertium, quòd nil in eis ſit nouum, ſed omnia antiqua & vetera, cùm ait: *Nihil ſub Sole nouum.* *Tertia.*

Quartò, alij referunt hæc ad ſcientias & opiniones. q. d. Nullæ ſunt nouæ opiniones & ſcientiæ, ſed quæ nunc videntur naſci, eædem olim B extiterunt, eſto tempore ſint abolitæ, iuxta illud Comici in Eunucho: *Nihil eſt dictum, quod non ſit dictum prius. Vnde præceptor meus Donatus*, inquit S. Hieron. *cùm ipſum verſiculum exponeret: Pereant inquit, qui ante nos noſtra dixerunt.* Huc facit illud Plat. l. 3. de Rep. *Nihil inauditum.* Et Ariſt. l. 1. de Cælo. textu 22. & 1. Meteor. c. 3. *Neceſſum eſt*, inquit, *vt infinities eadem recurrant opiniones, mundi æternitate ſuppoſitâ*, quam ipſe ſupponit & conſtanter aſtruit. *Quarta.*

Verùm hic ſenſus arctior eſt & minùs appoſitus: non enim de rerum cognitione vel opinione, ſed de rebus ipſis loquitur Eccleſ. cùm ait: *Nihil ſub ſole nouum*, eſto ad ſcientias & opiniones, vtpote cùm ipſæ ſint res & reales qualitates, hæc gnome extendi poſſit.

Quintò & genuinè Eccleſiaſtes hic redit ad C thema initio propoſitum, ſcilicet vt probet omnia in mundo eſſe vana ex eo, quòd omnia eant in orbem & abeant. Probauit id ex gyratione continua Solis, ventorum & fluminum, nunc idipſum probat ex gyratione ceterarú rerum, quòd ſcilicet omnia cum tempore eant & prætereant, ideoque poſt præterita ſuccedant præſentia & futura, quæ pariter ibunt in præterita. Eſto ergo futura iis, qui præterita non viderunt, videantur noua, ſunt tamen antiqua, viſa & trita iis, qui olim vixerunt: res enim præteritæ in futuris ſui ſimilibus, quæ ſuccedunt, videntur nouæ, ſed non ſunt, quia reſurgunt dumtaxat & renaſcuntur; vnde Thuanus vertit: *Quinta, & Genuina.*

Nempe omnia, quæ nunc
Miramur, priſcis ea viſa auditaq; ſeclis.

Et Horat. in Arte Poët.

Mortalia facta peribunt;
D *Multa renaſcentur, quæ iam cecidere, cadentq;*
Quæ nunc ſunt in honore.

Ita exponunt S. Hierón. Olympiod. Albinus & S. Aug. 12. de Ciuit. c. 13.

Dicit hoc Eccleſiaſtes, vt retundat hominum vanitatem, vanamque curioſitatem, qua vetera faſtidientes ſemper nouis inhiant, ideoque circumuagantur vt noua congerant; ſed fruſtra, cùm nihil ſit ſub Sole nouum, quia omnia in orbem eunt & redeunt. Hoc enim eſt thema, quod ab initio huc vſque probare contendit; eſto verſ. præcedenti obiter quaſi per parentheſin iniecerit aliud vanitatis argumentum, ſcilicet rerum ad fruendum & cognoſcendum difficultatem, quodque auris non impleatur auditis, nec oculus viſis, quò tamen etiam hi verſus referri poſſunt,

vt ſcilicet oſtendant aures & oculos, quia curioſos & nouorum auidos, non ſatiari, eò quòd nihil ſit ſub Sole nouum. q.d. fruſtra laboras, ô homo, in caſſum & cruciaris & torques dum per omnia vagaris, vt aurium, oculorum & cordis tui curioſitatem in nouorū auidam expleas, cùm nil noui ſis reperturus, eſto gyres ab oriente ad occidentem, ſed omnia priſca & vetera. Hæc enim eſt mundi ſeneſcentis conditio; hæc têmporis natura & ratio æquè ac omnium temporalium, vt ſcillcet conſiſtāt in continuo fluxu & gyratione, vtque præterita abeant, ſuccedant præſentia, ſequātur futura, quæ dū abierint in præterita, alia ſuccedent præſentia, aliaque ſimilia ſequentur futura. Hic eſt perennis temporis & temporalium circulus, hic gyrus & rotatio.

Igitur Eccleſiaſtes poſtquam deſcripſit circularem motum partium vniuerſi, puta cælorum & B Solis, aëris & ventorum, fluminum & fontium, nūc deſcribit eumdem ex parte tempòris, cui res omnes ſubiacent, cum eoque voluuntur & prætereunt. q.d. nihil ſtabile, nihil conſtans ſub Sole, ſed omnia æquè ac tempus, cui ſubſunt, circularia ſunt & prçterfluunt. Vis ergo ſcire, ô homo curioſe, quid omni tuo curioſo & moleſto labore conſecuturus ſis? inſpice præteritos & præterita, quod enim illi conſecuti ſunt, tu conſequeris, non aliud; fruſtra noua quæris quæ non ſunt, nec fuerunt, nec erunt. Vnde Nyſſenus: *Ad rogatum*, inquit, *breuis eſt reſponſio: Cogita quid ſit quod eſt futurum, & cognoſces id quod fuit*, q.d. Semper homines ſollicitat futurorum appetitus præſentia enim faſtidiunt, velut poſſeſſis ſaturi: anhelant ad futura, velut ad noua curioſi. *Noua*, inquit Seneca lib. 3. de Benef. cap. 3. *cupiditatibus occupati non quid ha- C beamus, ſed quid petamus inſpicimus; non in quod eſt, ſed in quod appetimus, intenti.* Hæc eorum vanitas fallit eos, quia nihil noui fit ſub Sole: nihil eximium habuerunt præteriti, nihil habebimus nos melius futuri; ex præteritis ergo colliges & metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitaque dabunt; colligent ſimiliter ex nobis futuri. Notant Nyſſen. & vterque Hugo, Card. ſcilicet & Victor. nullam præſentis temporis hic fieri mentionē, ſed tantum præteriti & futuri, eò quòd ex præſenti nil habeamus niſi vnicum nunc indiuiſibile: quare præſens illico tranſit in præteritū; pertinet ergo ad prçteritum, vel ad futurum, quaſi nexus & copula vtriuſque, quia præſens nectit præteritum futuro.

Symbolicè, Rabbini quidam (qui putant hunc ſenſum eſſe genuinum & litteralem: ſed er- D rant) apud Galat. lib. 10. c. 2. & 4. hæc accipiūt de lege noua adumbratâ in lege veteri. q.d. Id quod per tot figuras adumbratum eſt in lege Moſaica, hoc reipſa explendum eſt per Chriſtum in lege Euangelica. Ita R. Barachias ibidem: *Quid eſt*, ait, *quod fuit? ipſum quod erit; ſicut fuit redemptor primus, id eſt Moſes, ita erit redemptor vltimus*, puta Meſſias ſiue Chriſtus.

Et Procop. in cap. 48 Iſaiæ: *Quærunt nonnulli*, ait, *quomodo ſe noua feciſſe aſſerat, cùm docente Eccleſiaſte nihil nouum ſub cælo fit, Chriſti ergo myſteriū longè ea qua cernitur creatura maius quod à Paulo etiam abſconditum nominatur, intellexit.* Accedit Chald. qui verſ. 11. ſic vertit: *Præteritarum nationum memoria non extat, neque earum quæ poſt futu- A ræ ſunt recordatio erit ijs, qui temporibus regis Meſſiæ victuri ſunt.*

Anagog. Olympiod. hæc accommodat ad merita præſentis vitæ & præmia futuræ: quod enim, quātumque præceſſit meritum in terra, hoc tantumque nos ſequatur præmium in cælo.

Rurſum S. Hier. S. Auguſt. 12. de Ciuit. 13. & Hugo cenſent Eccleſiaſten loqui (in ſenſu myſtico & anagogico) de præſcientia & prædeſtinationē quâ iam ea facta ſunt quæ futura ſunt: *Qui enim*, ait S. Hier. *electi ſunt in Chriſto ante conſtitutionem mundi, in prioribus ſæculis iam fuerunt*, ſcilicet in Dei mente & prædeſtinatione.

Denique Nyſſen. notat *τὸ quod fuit*, myſticè de anima dici quia creata eſt, *τὸ quod factum eſt*, de corpore, quod formatum eſt de terra: animam ergo dici futuram quod erat per ſanctificationē, per hanc enim redditur ei gratia perdita per peccatum Adæ: corpus verò dici fore id quod factum eſt, per reſurrectionem, quâ reſurgent olim facti & nati, ſed mortui: quod vt feliciter fiat, redeundum eſſe animæ & corpori ad ſtatum quem priùs habuerunt, ſcilicet ad puritatem & ſanctitatem, in qua creati ſunt à Deo in protoplaſto Adamo.

NIHIL SVB SOLE NOVVM; NEC VALET QVISQVAM DICERE: ECCE HOC RECENS EST: IAM ENIM PRÆCESSIT IN SÆCVLIS QVÆ FVERVNT ANTE NOS.] Sept. *Non eſt omne* (id eſt *nullum eſt*) *recens ſub Sole, quis loquetur ac dicet Vide, hoc nouum eſt? Iam fuit in ſæculis, quæ fuerunt ante nos.* Syrus: *quæ fuerunt ab æterno*, id eſt à priſcis primiſq; mūdi temporibus. Chald. *Detur enim res de qua ſtultè quiſquam prædicet: Vide nouum inuentum eſt; verumtamen veterum memoriâ id aliquando contigit.* Arabicus. *Et omne renouatum ſub ſole non poteſt loqui, & dicere: conſidera hanc rem, quia noua eſt, quæ iam facta eſt in præterito in ſæculis ante nos.* VERS. 10.

Quæres, quomodo nil ſub Sole ſit nouum, cùm multa noua fiant per nouas artes nouè inuentas, cùm noua fiant prodigia, cū nouus Chriſtus nouam legem, nouaque in ea dederit præcepta, Sacramenta & præmia: nouæ etiam ſunt miracula, de quibus dicitur Eccleſ. 36. *Innoua ſigna & immuta mirabilia?* Reſp. Primò S. Tho. 1. p. q. 73. art. 1. ad 3. hæc omnia præceſſiſſe, & olim facta eſſe vel in ſe, vel in ſuis cauſis, vel in ſui ſimilibus. *Præceſſerunt*, inquit, *ſecundum ſimilitudinem ſicut animæ quæ nunc creantur. Et ſimiliter incarnationis opus, quia vt dicitur Philip. 2. Filius Dei eſt in ſimilitudinem hominum factus. Gloria etiam ſpiritalis ſecundum ſimilitudinem præceſſit in Angelis, corporalis verò in cælo præcipuè Empyreo.*

Nil nouum ſub Sole quo ſenſu?

Reſp. Primò.

Secundò, S. Hieron. hæc arctat ad hominem, q.d. Homini nihil accidit noui. ſolos enim homo inquit, loqui & dicere poteſt, vt habent Hebr. *Vide hoc nouum.* *Secundò.*

Accedit Pineda, qui hæc ad hominum mores refert, quaſi ſignificetur mortaliū ſtudia & conatus ad felicitatem non eſſe nouos, neq; nouas ad animi tranquillitatē vias iniri ab hominibus huius noſtri ſæculi. Tentata iam omnia à veteribus ſub Sole pro felicitate laborantibus ſed labore irrito. Fauet. Thaumat. interpretatio: *Quid in poſterum fieri queat, quod non iam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid nouum, quod nondum experimento compertum fuerit; dummodo inſigne ſit & memorabile.*

Tertiò,

Tertiò. Genuinè.

Tertiò, planè & genuinè hæc referas ad naturam & artem, ſiue ad opera ordinaria quæ fiunt à natura vel arte.q.d. Nihil nouum ſub ſole, id eſt nihil noui accidit in naturali rerum curſu, ſcilicet cælorum, elementorum, ſiderum, ventorum, maris, hominum, animalium: item in artibus vitæ humanæ neceſſarijs, quibus ſcilicet natura indiget, quales ſunt fabrilis, agricultura, mercatura, veſtiaria, piſtoria, &c. Nil ergo obſtat, quin non tantū prodigia & miracula noua fiant, ſed & artes miræ nouè inueniantur, vt bombardaria, typographica, &c. quamquam vtramque harum apud Sinas multis ſæculis, antequam in Europa inuenirentur, extitiſſe, licèt Europæis inferiorem, tradant Hiſtoriæ Sinenſium, præſertim illa quæ à noſtro Nicolao Trigautio conſcripta eſt. Lege Polydorum Virgilium de Rerum inuentione qui ſingularum artium inuentores aſ- B ſignat, ſcilicet nobis noſtroque æuo cognitos. Addit S.Aug. 12. Ciuit. c 3. Prodigia & monſtra quæ iam fiunt, olim facta, ſi non eadem, certè illis ſimilia vel affinia.

Occurrit curioſitati hominum otioſorum, quibus ſua ſors præſenſque ſtatus diſplicet, placet alienus & remotus: quare optant videre aliud ſæculum, dicuntque: vtinam vixiſſem ſæculo Noë, Abrahæ, Moſis, Chriſti, Conſtantini, vel vtinam viuerem ſæculo ſequenti, multa vtique noua & meliora experirer. Alij optant aiuntque, vtinam vidiſſem Noë, Abraham, Moſen, Chriſtum: vel vtinam viderem Reges, Pontifices, Heroës poſt hoc ſæculum ſecuturos; vtinam viderem noua quæ ſub ijs facta ſunt, vel fiunt. Mira enim per otium imaginatur quæ numquam ex- C ſtiterunt, nec extabunt. Hos retundit hic Salomon, dicens: Quid vanè deſideras cernere præterita vel futura, eſto præſentibus contentus, quia hæc ſimilia, imò eadem ſunt cum præteritis & futuris; nihil enim ſub Sole nouum. Optas videre Noë, Abraham, Moſen, &c. at homines fuere ſimiles noſtris. Vides viros doctos, ſanctos Apoſtolicos: cogita te in illis videre Noë, Abraham, Moſen. Eundem vides Solem, idem cælum, eandem terram quam ipſi viderunt. Vides ſimiles arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes & artifices, qualia ipſi viderunt, & qualia poſteri videbunt. Quid ergo noui quæris, cùm in orbe nil ſit nouum? Ars enim & natura eadem produxit & producet ſemper, quæ nunc producit.

Porrò conſtat ſupernaturaliter in lege noua multa per Chriſtum facta eſſe, & à Chriſtianis D fieri noua, ac in cælo omnia futura noua, iuxta illud Apocal.cap.21. *Ecce noua facio omnia.* Myſteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Euchariſtiæ, etſi multis veterum typis fuerint tenuiter præfigurata, tamen reipſa planè fuerunt noua, ſtupenda, inaudita cùm in Chriſto extiterunt; Chriſtus ergo nouus homo, nouâ lege & gratia fecit hominem nouum. Nam vt ait S. Auguſtin.ſerm.39.de Temp. *Ille qui venit per crucis irriſionem, carnis perimere corruptionem, & vetuſtatem vinculi mortis noſtræ ſua mortis nouitate diſſoluere, mandato nouo fecit hominem nouum. Res enim vetus erat vt homo moreretur, quod ne ſemper valeret in homine, res noua facta eſt vt Deus moreretur.* Hoc eſt quod prædixit Ierem.cap.31. *Nouum faciet Do-* A *minus ſuper terram: mulier circumdabit virum.* Ita Olympiod. *Nihil,* ait, *nouum eſt in hominum, animalium plantarumq́; ſucceſſionibus.* Et S. Thom.in 4. Diſt.48.q.2.art.1.ad 1. ait Eccleſiaſten loqui de curſu naturali rerum, & de his, quæ à Sole fiunt, & à Solis virtute pendent. Sic & S. Auguſtin. 12. Ciuit. c.13.

Nouus orbis priſcis cognitus.

Hinc nouum orbem, ſiue Indias veteribus fuiſſe cognitas ex Platone, Seneca & alijs oſtendit noſter Ioſephus à Coſta l.1. de Nouo orbe, & Pineda lib.4. de Rebus Salom.cap.15. idque patet ex claſſibus Salomonis euntibus in Ophir, ſed obliterata deinde fuit itineris huius ſemita & memoria.

Quare nonnulli cenſent priſcis pariter cognitam fuiſſe acum nauticam, ſiue calamitam & virtutem magneticam: per hanc enim, vtpote ſem- B per vergentem ad polum, cognoſcunt nautæ polum polique Aquilonaris eleuationem, ac conſequenter ceteras tres mundi plagas, vnde ſciunt in qua orbis parte plagaque verſentur, & quò tēdere debeant, vt ad locum ſibi deſtinatum pergant. Plures auctores tamen negant acum nauticam ijs fuiſſe cognitam: id enim volunt recens & nuperum eſſe inuentum: ſed alia ipſis nauigandi, curſumque per mare dirigendi inſtrumenta, artes & modos concedunt, ac præſertim Chaldæorum & Ægyptiorum Aſtronomiam, per quam exactè Lunæ, ſtellarum, ſiderumque ſitum, motumque contēplantes, iuxta ea iter ſuum dirigebant. Vide Pinedam lib.4. de Rebus Salomonis c.15.§.4.& ſequent. Certè Aſtrolabium fuiſſe cognitum priſcis, ac nominatim Ptolomæo, ab eoque vocari planiſphærium, docet noſter Clauius initio libri C de Aſtrolabio.

NON EST PRIORVM MEMORIA, SED NEC EORVM QVIDEM, QVÆ POSTEA FVTVRA SVNT, ERIT RECORDATIO APVD EOS, QVI FVTVRI SVNT IN NOVISSIMO] id eſt poſteriori tempore. VERS. 11. Heb.enim אַחֲרֹון *acharon*, quod noſter vertere ſolet *nouiſſimum*, idem eſt quod *poſterius, ſequens*. Septuag. *Non eſt memoria primis, & quidem nouiſſimis cum facta fuerint, non erit memoria eorum cum eis, qui futuri ſunt in nouiſſimo.* Chal. *Non eſt memoria generationum* (Coſtus vertit *nationum*) *priorum, neque etiam poſteriorum, quæ futura ſunt, erit recordatio cum generationibus, quæ erunt in diebus regis Meſſiæ.* Arabicus: *Non reperitur recordatio ſæculorum præteritorū, neque faciendorum nouiſſimè.* Vatab. *Non durat memoria rerum priorum, neque apud poſteros memoria rerum quæ poſthac erunt, durabit.*

D Hæc gnome tum de rebus omnibus prioribus & poſterioribus accipi poteſt. Harum enim omnium eſt obliuio apud ſequentes & poſteros. Vnde noſter vertit in genere neutro: *Sed nec eorum quæ futura ſunt erit recordatio*: tum propriè de hominibus hominumq; dictis & factis, qui pariter ſtatim obliuioni traduntur; vnde S. Hieron. & Septuag. vertit maſculinè: *Sed nec eorum qui futuri ſunt erit memoria.* Dicit hoc Eccleſiaſtes primò, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis, multa ſub Sole fieri noua, eò quòd ſimilia non legerimus, vel audierimus olim eſſe facta. Reſpondet Eccleſiaſtes, illa eſſe facta, ſed obliuioni tradita, eò quòd rerum memoria cum rebus ipſis dilabatur & euaneſcat, præſertim poſt plures annos & ſæcula. Vnde Thuanus vertit:

A *Temporis exacti veniens obliuia tempus*
Induxit; rerum quæ porro & cumq; gerentur,
Vix summa ad ſeros manabit fama nepotes.

Secundò, vt eludat vanam in homine cupiditatem formæ, memoriæ, & gloriæ apud poſteros. Cùm enim ſciat homo ſibi moriendum eſſe, nec poſſe ſe perenniter viuere, hinc optat viuere ſaltem in memoria & fama poſterorum, ſed fruſtra: quia & hoc citò effluit & perit. Hæc ergo eſt noua vanitas rerum humanarum, quæ earum contemptum inducit; quòd ſcilicet homo citò moriens & euaneſcens, ne ſui quidem memoriam diu apud poſteros relinquat, ſed illa cum tempore rotetur & abeat. Hinc ſæculum Hebr. dicitur עוֹלָם *olam*, quaſi occultum, vel quaſi עֹלֵם *olem*, id eſt occultans & abſcondens, à rad. עָלַם *alam*, id eſt abſcondit, eò quòd geſta B prioris ſæculi occultantur & abſcondantur à ſequenti ſæculo. Vide Sapient. 5. verſ. 10. & ſeqq. Loquitur Eccleſiaſtes de memoria rerum naturalium & vanarum, quam vani homines conſectantur, non de memoria virtutum operumque gratiæ, præſertim heroicorum: hæc enim perennat in multa ſæcula, vti videre eſt in Martyrologio & feſtis Eccleſiæ, quæ quotannis celebrat memoriam Apoſtolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum vt eos honoret, tum vt eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Chriſtus: *Gaudete, quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.* Lucæ 10.20. & Pſaltes: *In memoria æterna erit iuſtus.* Pſalm. 111.6. Et Eccleſiaſt. cap. 44. verſ. 14. *Nomen eorum viuit in generationem & generationem.*

C Iuſti ergo in cælo ſcribuntur, quia perennis erit eorum memoria & gloria. Vani verò & impij in terra & aqua ſcribuntur, quia illico conculcatur, deletur & diffluit eorum nomen & fama, iuxta illud Ierem. 17.13. *Recedentes à te in terra ſcribentur:* Et Pſal. 9.8. *Perijt memoria eorum cum ſonitu.* Et Prou. 10.7. *Nomen impiorum putreſcet.* Licèt enim Alexander, Iulius Cæſar, Pompeius, Nabuchodonoſor memoriam habeant apud poſteros & famam, tamen hæc putida eſt & infamis, ſcilicet quòd fuerint tyranni, raptores, impij & ſcelerati.

Loquitur Eccleſiaſtes à toto genere, ſiue de eo quod plerumque & plurimis accidit; eſto in paucis ſit exceptio. q.d. Omnia rerum, dictorum, factorum, animalium, hominum genera, quæ priori ſæculo extiterunt, ſequenti ſæculo D obliuioni traduntur, eſto ſingulares aliqui viri ob eximiam ſapientiam, eloquentiam, aliamve dotem habeant famam poſthumam per plura ſæcula, vt Socrates, Plato, Ariſt. &c. Sed hi perpauci ſunt, & memoria eorum tenuis & rara apud paucos literatos extat, eaque plurium errorum & vitiorum næuo, vt libidinibus & falſorum Deorum cultu maculata. Vnde Apoſt. Rom. 1. in eos detonat dicens: *Quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt*, &c. *Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt*, &c. *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiam vt contumelijs afficiant corpora ſua*, per pæderaſtiam aliaſque infames libidines, quas ibidem recenſet.

Huius obliuionis priorum ſæculorum viuum exemplar & ſpeculum eſt Roma. Cùm ante octodecim annos eam ingrederer, quæſiui à viris in eius antiquitate verſatis, in quanam Vrbis parte extitiſſent olim domus & palatia Iulij Cæſaris, Auguſti, Pompeij, Scipionis, Veſpaſiani, Traiani, &c. ac reſponſum accepi de multis planè ignorari, de paucis coniecturam eſſe tali loco fuiſſe, ſed obſcuram & incertam. Veſtigaui priſcas Heroum ſtatuas, mauſolæa, titulos, pyramides, templa, baſilicas, ac ex omnibus vix quidquam integrum reperi niſi Pantheon M. Agrippæ, ſed ruinarum veterum ruderibus in terram depreſſum, & magna ex parte ſepultum. Vbi ergo trophæa & monumenta Romuli, Numæ, Seruij Tullij, Tarquinij, Collatini, Bruti, Metelli, Coruini, Publicolæ, Torquati, Camilli? euanuerunt ac ſi numquam fuiſſent, imò plurimorum nomina ignorantur, paucorum tenuis dumtaxat eſt memoria. Antiquiſſimæ & nobiliſſimæ familiæ Roman. vt Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Piſonum, Ciceronum, Seruiorum, Scipionum ceteræque ad vnum omnes ita extinctæ ſunt, vt nulla penſus ſuperſit, imò plerarumque nomen ignoretur. Nimirum noua Roma ſepeliuit veterem, Chriſtiana gentilem, ſancta profanam, &c. *Romæ Roma ſepulta iacet.* Ite nunc vani mortales, æternate cum Romanis in terris nomina veſtra, incidite illa in marmoribus, erigite in ſtatuis, ſtatuite in coloſſis: breui hæc omnia delebit ſuccedentis æui obliuio. *Papæ, quàm citò apud homines mortui gratia diffluit; & deſerta apparet*, ait Euripides in Aiace. Et Naſo 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuq; inuidioſa vetuſtas
Omnia deſtruitis.

Et Horat. lib. 2. Epiſt. 2.

Quæ priſcis memorata Catonibus atque Cethegis;
Nunc ſitus informis premit, & deſerta vetuſtas.

Nam & marmora vetuſtate videmus exeſa; *Mors etiam ſaxis nominibusq; venit: Vt in littore maris tumuli alij ſuper alios appulſi, priores occultant: ita in vita quoque priora à ſequentibus celeriter abſconduntur*, ait M. Anton. Imper. lib. 6. de Vita ſua. Et lib. 12. *Quàm ridiculus & peregrinus, qui miratur ea quæ in vita fiunt.*

Anagog. Olympiod. Beati, ait in cælis, diuinæ viſionis gaudijs abſorpti, vix recordantur priorum laborum & dolorum, quos in hac vita ſubierunt; ſed neque multùm conſiderant damnatorum pœnas, ſiue eorum qui punientur in nouiſſimis per omnem æternitatem; eſto vtraque ſciant, nec vlla eos capiat obliuio, nec ignorantia.

Tropol. S. Hieron. ex Septuag. ſic vertit, ſicque explicat: *Non eſt memoria primis, & quidem nouiſſimis qui futuri ſunt, non erit eis memoria cum his, qui futuri ſunt in nouiſſimo: ille de Euangelio ſenſus eſt quod qui in iſto ſæculo primi ſunt, ſint omnium nouiſſimi, Et quia Deus vt benignus & clemens, & minimorum quoq; & omnium recordatur, his qui propter virtutem ſuam nouiſſimi eſſe meruerunt, non tantam dabit gloriam, quantam his qui ſe humiliantes nouiſſimi in mundo eſſe voluerunt. Dicitur itaq; in conſequentibus: Non eſt memoria ſapientis cum ſtulto in æternum.* Alludit ad parabolam operariorum primorum & nouiſſimorum. Matthæi 20.

Ex aduerſo alij hæc referunt ad decreta priorum

rum & maiorum, quæ poſteriores nepotes re-
uellunt & obliterant. Agis rex; cùm ſenex qui-
dam videns leges antiquas clangueſcere, prauaſ-
que alias ſurrepere diceret; Spartæ res ſurſum
verſum inuerti, dixit per iocum; Hoc ſi fit, ra-
tioni conuenienter fit; nam puer ipſe audiui à
patre meo, ſurſum verſum res ſua ætate inuerſas
eſſe, idemque is ſe puerum ex ſuo patre audiuiſ-
ſe aiebat. Non ergo mirandum eſt, ſi poſteriora
prioribus deteriora eueniunt, ſed ſi quando me-
liora aut ſimilia obtingerent. Ita Plutarch. in
Lacon.

EGO ECCLESIASTES FVI REX ISRAEL IN
VERS. 12. IERVSALEM, ET PROPOSVI IN ANIMO MEO QVÆ-
RERE ET INVESTIGARE SAPIENTER DE OMNI-
VERS. 13. BVS, QVÆ FIVNT SVB SOLE.] Septuag. *Ad inqui-
rendum & conſiderandum in ſapientia de omnibus quæ
fiunt ſub Sole.* Sic & Syrus. At Arabicus: *Ego con-
gregans* (alij, *ego concionator*) *factus ſum rex ſuper
Iſraelin Ieruſalem, & immutaui cor meum vt quære-
ret, & perſpiceret cum ſapientia de omnibus creatis ſub
Sole.* Chaldæus multa ex ſuo admiſcet, quæ mox
recenſebo.

Fabulantur Rabbini Salomonem hæc dixiſſe
cùm poſt lapſum, abdicato regno, factus pauper
& quaſi mendicus, dedidit ſe obſequio & do-
ctrinæ dæmonis Aſmodæi, qui præerat theſau-
ris. Vnde Elias Leuita in Tiſbi in voce *Aſmodai*,
ex Thargum ſic legit: *Ego Coheleth, Aſmodai, rex
Dæmonum*; quaſi Salomon hic ex ore dæmonis,
ſiue dæmon per os Salomonis loquatur. Franc.
Georgius more ſuo ſecutus Hebræos, Problem.
82. ait hæc dicta à Salomone, *quando erat in de-
ſerto in tunica, & negotiabatur cum Aſmodai.* Sed au-
di fusè Rabbinorum nugantium ſenſa ſequen-
tem & exprimentem Chaldæum: *Cùm Salomon
rex ſediſſet in throno imperij ſui, rebus ſecundis, plus æ-
quo elatus, edictum Dei tranſiliit, comparauitq; equitia,
lecticas & equites multos; magnam præterea auri &
argenti vim congregauit, & affinitate cum exteris na-
tionibus coniunctus eſt; quare vehementer commotus
Dominus, in eum Aſmodæum dæmonum regem immiſit,
qui illum regno priuaret, & annulum de manu eius ex-
traheret; perfectumq; eſt vt ille vagus & profugus orbẽ
peragraret, homineſq; increparet: rediensq; ad prouin-
cias & loca terræ Iſrael: neque continens lachrymas ſic
vociferabatur: Ego Eccleſiaſtes, olim Salomon, appella-
tus fui rex Ieruſalem animumq; adieci vt poſtularem
prudentiam à Domino, illo ipſo die quo in Gibeon appa-
ruit mihi; vt probaret me, & ſciſcitaretur quidnam eſ-
ſet, quod eum rogandum exiſtimarem. Neque verò ab
eo aliud quicquam contendi, quam ſapientiam; vti
poſſem inter honeſtum & turpe in his omnibus rebus,
quæ ſub Sole vſui venire conſueuerunt, iudicium & ſciẽ-
tiam adhibere, animaduertiq; facinoroſa illa hominum
opera, malum quiddam hominibus à Deo datum, vt in
eo ſeipſos conficerent,* &c. ita habet verſio Chaldæi
facta à Petro Coſto, & à Complut. licèt in
Biblijs Regijs multa ex his, quia fabuloſa, è
Chaldæo ſublata ſint. Omiſſis hiſce nugis & fa-
bulis,

Primò Rabbini & nonnulli Catholici apud
Hugonem Victor. homil. 5. cenſent hæc verba
eſſe Salomonis, de lapſu ſuo pœnitentis. *Idcirco*
inquiunt, *noluit dicere, Rex ſum in Ieruſalem, quia
depoſita regni purpura de ſolio ſuo iam deſcenderat, con-
temptaq; quam malè tenuerat poteſtate, in habitu pœ-*
A *nitentiæ reatum ſuum plangebat, ideoq; ait, rex fui.*
Addit Beda in fine tom. 7. cap. *de Salomone indi-
cium. Aiunt*, inquit, *libri Hebræorum, Salomonem
quinquies tractum fuiſſe per plateas Ieruſalem, cauſa
pœnitentiæ. Item enim aiunt veniſſe in templum, quod
ipſe ædificauerat, cum quinque virgis, de quibus quatuor
legiſperitis dederit, vt verberaretur ab illis; qui commu-
ni conſilio dixerunt, quod in chriſtum Domini manum
non mitterent, unde fruſtratus ab illis, à ſe depoſitus eſt
à regno.* Verùm hæc Hebræorum narratio vide-
tur fabella ab eis more ſuo conficta, ad aſtruen-
dam Salomonis pœnitentiam & famam. Vide-
turque aduerſari S. Script. quæ narrat Salomo-
nem regem perduraſſe vſque ad mortem, ac
tum ei ſucceſſiſſe Roboam filium. Probabilius
alij cenſent Salomonem retento regno & ſcep-
tro pœnituiſſe, & pœnitentem hæc dixiſſe. Vn-
B de Hugo ponderat *ro fui* : hoc enim verbum vi-
detur omnino ſonare regni mundique contem-
ptum, quaſi quod antea tanti fecerat, nunc nihili
faciat, imò nihil eſſe teſtetur. *Fui*, inquit, *iam
non ſum, quia etſi ſum idipſum, iam nihil eſſe agnoſco
quod ſum.*

Secundò, planè & genuinè, hæc verba ſunt
Salomonis in regno regnique opibus mundi va-
nitatem experti, ideoque ait *fui*, vt præteritis
regni annis plenam vanitatis huius experientiam
ſe accepiſſe demonſtret. Igitur Salomon hic à
theſi deſcendit ad hypotheſin, id eſt, à generali
mundi vanitate ad particulares, atque vt eas cõ-
firmet aſſerit, ſe omnes expertum, & in omnibus
vanitatem deprehendiſſe. Ita S. Hier. S. Gregor.
Thaumaturgus & alij.

C Ait ergo: Ego Eccleſiaſtes, id eſt conciona-
tor, qui Iſraëli totique mundo hîc de vanitate
mundi concionor, vt ab eius amore ad Dei cul-
tum omnes traducam, iam per plures annos fui
rex Iſraël, id eſt rex populi Iudaici, ſiue duode-
cim tribuum reſidens in eorum metropoli, puta
in Ieruſalem: ibi enim in regali ſolio poſt Da-
uidem patrem meum conſedi; quare omnibus
hiſce annis regni multa vidi, multa audiui, ac
per ſapientiam mihi à Deo inditam cuncta lu-
ſtraui, cuncta examinaui, & in omnibus meram
vanitatem agnoui. *Propoſui in animo meo quærere
& inueſtigare ſapienter de omnibus quæ fiunt ſub
Sole.*

Primò, nonnulli cenſent Salomonem hîc
confiteri ſuam curioſitatem, qua res omnes, et-
D iam minimas nimis curioſè voluit ſcrutari &
intelligere, ideoque ſubiungere: *Hanc* (curioſi-
tatis) *occupationem peſſimam dedit Deus filijs homi-
num, vt occuparentur in ea.* Curioſi enim ſcrutan-
tur inutilia & ſæpe noxia, qualia ſunt artes ma-
gicæ, quas Salomonem didiciſſe cum coluit
idola, id eſt dæmones, nonnulli autumant non
improbabiliter; nam vt docet S. Hieron. Præ-
fat. in Epiſt. ad Epheſ. Curioſitas magicarum ar-
tium ſolet idololatriæ iungi, eiuſque eſſe quaſi
appendix. Hinc de Manaſſe ad idola declinante
dicitur 4. Reg. 21. 6. *Extruxitq; altaria*, &c. *ariola-
tus eſt, obſeruauit auguria, & fecit Pythones & aruſpi-
ces multiplicauit.* Sic & Iulianus factus Apoſtata,
colenſque Deos gentium per magos, dæmones
de ſuis rebus, ac nominatim de ſucceſſu belli
Perſici, quo ipſe perijt, conſuluit, vti ex Procop.
& alijs docet Baron. Rurſum impudicitiæ ſolet

iungi veneficium. Vnde Quintil. Declamat. 4. *Veneficium*, inquit, *tota vita meretricis eſt*, & Auctor ad Herennium lib. 4. *Maiores noſtri*, inquit, *quam impudicam iudicarunt, eam veneficij quoque damnatam exiſtimabant.* Nam vt Apuleius ait lib. 9. *Hæ ſunt familiares mulierũ artes*; Salomon autem ſummè fuit mulieroſus & impudicus. Ita cenſet Pineda lib. 7. de Rebus Salom. c. 12.

Huc ſpectat expoſitio S. Hieron. quem ſequuntur Albin. Hugo. Card. Dion. & Arboreus; ſcilicet Salomonem hîc accuſare ſuam curioſitatem inueſtigandi, non tam res naturales, quàm fortuitas Dei prouidentiæ ſubiectas, cur ſcilicet hic ſit diues, honoratus, felix; ille pauper, vilis, infelix; cur hic ſit princeps, prælatus, rex; ille priuatus, ciuis, ruſticus: cur impij euehantur, pij deprimantur & affligantur. Audi S. Hieron. *Dedit Eccleſiaſtes primò omnium mentem ſuam ad ſapientiam requirendam, & vltra licitum ſe extendens voluit cauſas rationeſq́; cognoſcere: quare paruuli corriperentur à dæmone: Cur naufragia & iuſtos & impios pariter abſorberent, vtrum hæc & his ſimilia caſu euenirent, an iudicio Dei? & ſi caſu, vbi prouidentia Dei? ſi iudicio, vbi iuſtitia Dei? Hæc, inquit, noſſe deſiderans, intellexi ſuperfluam curam & ſollicitudinem per diuerſa cruciantem à Deo hominibus datam, vt ſcire cupiant quod ſcire licitum non eſt.*

Secundò, melius alij cenſent hîc agi de vera ſapientia, licitoque eius vſu, ſiue per ſtudium à Salomone acquiſita, vt volunt Lyran. & Caiet. ſiue potiùs à Deo poſtulanti infuſa: hac enim ſapienter veſtigabat res omnes, tam naturales, quã diuinas, quæ ſub Sole fiunt. Ita Olympiod. Accedit Chald. qui vertit; *Neque aliud à Deo poſtulaui quam ſapientiam, vt poſſem inter honeſtum & turpe in his omnibus rebus, quæ ſub Sole vſuuenire conſueuerũt, iudicium, & ſenſum adhibere.*

Tertiò & optimè, planèque genuinè hæc accipias de ſapienti conſideratione actionum & occupationum hominum, quibus ſe varij variè occupant ſub Sole in hac vita. q. d. Ego Salomõ per ſapientiam mihi inditam ſapiẽter ſcrutatus ſum ſingulas hominum ſub Sole occupationes, negotia, curas & ſtudia, vt viderem an in ijs aliquid ſolidi, boni, gaudij & felicitatis reperire poſſem; nihil tale reperi, ſed potiùs in omnibus vanitatem & afflictionem ſpiritus. Hunc eſſe ſenſum liquet ex ſequentibus, in quibus fusè ſingulas hominum occupationes, voluptates & ſtudia ordine enumerat, ac ſeſe per experientiam in ſingulis non niſi vanitatem & afflictionem inueniſſe commemorat. Dicit, *de omnibus quæ fiunt ſub Sole*, vt omnia ſe luſtraſſe oſtendat, nullo prorſus excepto: Rurſum vt exactè & clarè quaſi in Solari lumine, ſe ea perſpexiſſe inſinuet, q. d. Sicut Sol cuncta clarè luſtrat & illuſtrat, ſic & ego eadem Sole illuſtrante perſpicuè conſpexi, imò perinde ac ſi edito Solis orbe conſiſtens, omnia terrena longè ſub me poſita, velut exilia aſpexi, & deſpexi. Præclarè S. Chryſoſt. Epiſt. 5. ad Theodorum lapſum: *Omnia*, inquit, *umbra, ſomnia, curſus. Curſor eſt vita. Vt ſi quiſpiam rupis excelſæ verticem tenens, pelagus omne proſpicias, multoſq́; inde nauigantium crebris fluctibus fretis vndis ſubmergi, alios in prærupti montis ſaxo collidi, nonnullos ad alia littora contendendo properare, aliquos tabulæ vnius auxilio ex fragmentis nauis innentæ à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigijs manibus tantummodo ſuis autem videas turbidos fluctus multiformis, atque multiplici genere cadauera ferre. Ita eſt qui militat Deo, cum ſe à tempeſtatibus atque turbinibus vitæ iſtius ſepararit, conſiſtit in arduo ſemper ac tuto ſecurus loco. Quid enim tutius poteſt eſſe, quid tutius, quàm vnam tantùm nos ſollicitudinem gerere, quomodo Deo placere poſſimus? vidiſti naufragia huiuſmodi: pelagus vndaſque declina, & excelſum illum huiuſmodi pelago quære nauigantem, & excelſum locum occupa, à periculo captiuitatis immunem.*

HANC OCCVPATIONEM PESSIMAM DEDIT DEVS FILIIS HOMINVM, VT OCCVPARENTVR IN EA.] Vers. 13. Septuag. *Quoniam diſtentionem malam dedit Deus filijs hominum, vt diſtendantur in ea.* Syrus. *Conuerſationem malam dedit Dominus filijs hominum, vt ſollicitentur in ea.* Arabicus: *Deus enim dedit filijs hominum confuſionem, vt occupentur in illa*, Alij: *Vt affligerentur in ea.* Alij: *Vt miteſcerent in ea.* Alij vtrumque complexi: *Vt illi (Deo) cum labore, ſollicitudine, manſuetudine reſpondeant*, & ſatisfaciant. Vnde R. Haccados vertit: *vt humilient ſe*, ſcilicet coram Deo creatore ſuo. Hebr. enim ענה *ana* ſignificat affligi, proſterni, opprimi, humiliari, manſueſcere, manſuetè reſpondere. Vndè ab *ana* deriuatur ענין *inian*, id eſt afflictio, ſollicitudo, cura, humiliatio. Noſter vertit: *Occupatio peſſima*, id eſt, laborioſiſſima & moleſtiſſima, quæ hominem aſſiduè affligit, torquet, cruciat velut in equuleo vel piſtrino. Alij vertunt, *negotiatio miſera. Septuag.* ait S. Hieron. *Aquila & Theodotion περισπασμὸν tranſtulerunt, quod diſtentionem Latinus interpres expreſſit, eò quòd in varias ſollicitudines mens hominis diſtenta lanietur.* Interpres Nyſſeni vertit, *diſtractionem*, qua mens in varias quaſi partes diſtrahitur & diſſecatur: περισπασμὸς enim eſt diſtractio, diuulſio, diſtentio, quâ quis diſtrahitur, diſtinetur circa multa, diſtenditur, ſatagit. Hoc enim ſignificat περισπᾶσθαι. Ad hæc περισπασμὸς verti poteſt *circumflexio*, vt perſiſtat in metaphora circulationis & gyrationis ſæculorum, temporum, hominum, rerumque omnium, q. d. in hac terrenæ occupationis, laborum & dolorum rota aſſiduè circumflectuntur, rotantur & gyrantur homines, inſtar Ixionis, vti pluribus dixi v. 9.

Rurſum Septuag. cap. 5. 2. Hebr. *inian* vertunt πειρασμὸς, id eſt *tentatio*. Quæres, quænam hæc *occupatio peſſima* homini à Deo data? Primò S. Hieron. quem ſequuntur Albin. Hugo Cardin. Dion. Arboreus, reſpondet eſſe curioſitatem cognoſcendi parum vtilia, imò vetita: *vt ſcire cupiant*, inquit, *quod ſcire non eſt licitum*, vt ſcilicet velint nimiâ & difficili, longâ & ſuperbâ curioſitate ſerutari omnia planè, tam mala, quàm bona, quæ fiunt ſub Sole, ibique ſiſtant, nec ad creatoris cognitionem tendant vel aſſurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum poſitiuè, quia ſcilicet indidit homini ingens ſcientiæ ſtudium, moderandum tamen frænis rationis diſcretæ, ſed homo eo abutitur ad nimiam curioſitatem: tum obiectiuè, quia ſcilicet obiecit oculis mentique hominum omnes res mundi, & vt dicitur cap 3. v. 11. *Mundum tradidit diſputationi eorum*, quaſi illum ceu ænigma hominibus naturâ ſuâ curioſis ſcrutandum proponens.

Occupatio peſſima quæ? Reſp. Primò.

Secundò;

Secundò, Secundò, meliùs alij per occupationem hanc intelligunt ſtudium, ſiue ſpeculationem rerum ad eas cognoſcendas, & hauriendam earum ſcientiam. Hoc enim ſciendi deſiderium Deus homini indidit, vt eum à rebus carnalibus auocaret, & ad contemplanda ſublimia, præſertim cæleſtia & diuina traduceret. Eadem eſt peſſima & moleſtiſſima, quia laborioſiſſima, adeoque ſæpè ſpiritus & vires exhaurit, ſtomachum cerebrumque debilitat, vitamque minuit vel adimit. Ita Lyran. & S. Cyrill. libr. 7. contra Iulian. & noſter Lorinus. Probant, quia ſermo præceſſit de ſapientia, & ſapienti rerum inueſtigatione, q. d. Ego Salomon dedi me ſapienti ſpeculationi rerum; quia hanc occupationem Deus homini indidit, cùm ei indidit mentem rationalem res omnes ſcrutandi & cognoſcendi auidam. Fauet Symmach. qui vertit *ἀσχολίαν*, id eſt otium litterarium, ita dictum, quia ſummum eſt negotium, vt ait Seneca libr. de Breuitate vitæ c. 13. & 14. externa negotia cetera reſpuens, & laxamento quoque indigens: vnde *σχολὴ* eſt ſchola, de cuius etymo ita canit Auſon. Eidyllio. 32.

Et reſtare licet: Graio ſchola nomine dicta eſt.
Iuſta laboriferis tribuantur vt otia muſis.

Hinc rurſus Hugo Victor. dicit occupationem hanc à Septuag. vocari diſtentionem; quia occupatio ſcientiæ diſtendit homines vt exteriùs intumeſcant, interiùs inanes euadant; vt foris maiores appareant, intus ſoliditatem amittant, ſeipſos conſiderare non valendo. Nam *ſcientia inflat* (vti ventus inflat vtrem & follem) *charitas ædificat*. 1. Corinth. 8. Verùm minùs congruè Salomonis ſapientia illi à Deo indita, optimaque, quâ ſapienter, vtiliter & iucundè contemplabatur omnia, quæ ſub Sole fiunt, vocatur occupatio peſſima.

Tertiò. Genuinè. Tertiò, ergo genuinè & aptiſſimè, occupatio hæc eſt circa ea quæ ſub Sole fiunt, vt proximè anteceſſit, puta varia hominum negotia, ſtudia, curæ, ſollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabrili, alius in ſtudijs, alius in aula, alius in alia re ſe occupat, vt vitæ alimenta, vel delicias, opes honores & dignitates conſequatur, q. d. Ego Salomon contemplatus ſum omnia hominum ſub Sole ſtudia, & curas quibus ſeſe occupant, magnis continuiſque laboribus & angoribus, circa res terenas; hanc enim circa terrena occupationem Adæ, id eſt terreno homini, eiuſque poſteris indidit Deus, Hebr. *Elohim*, id eſt ſummus gubernator, iudex & vindex, vt occuparentur & diſtenderentur in ea, tum ad fugam otij; tum in pœnam peccati, iuxta illud Dei ad Adam: *Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec reuertaris in terram de qua ſumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Geneſ. 3. 17. Vnde appoſitè hanc occupationem peſſimam explicans, ſubdit Eccleſiaſtes: *Vidi cuncta quæ fiunt ſub Sole, & ecce vniuerſa vanitas & afflictio ſpiritus.*

Dicit ergo Eccleſiaſtes occupationem ſub Sole, qua ſcilicet homines ſe occupant, circa res terrenas Soli ſubiectas, ac quærunt bona ſubſolaria & ſublunaria, puta terræ opes, voluptates,

A honores, eſſe peſſimam, id eſt moleſtiſſimam, laborioſiſſimam, ſummè cruciantem; tum vt bona hæc acquirant; tum vt conſeruent & augeant; tum dum ea amittunt, vel in morte relinquere coguntur.

Quâ phraſi tacitè per argumentum à contrario colligendum relinquit, occupationem ſupra Solem, quâ ſcilicet homo quærit bona cæleſtia, ac verſatur cum Deo & Angelis, eſſe optimam, id eſt honeſtiſſimam æquè ac iucundiſſimam. Hæc enim occupatio eſt prælibatio paradiſi, ac prægustus vitæ beatorum & felicitatis æternæ: *Septem ſunt*, ait Beda in Collectaneis, *quæ non inueniuntur in hoc mundo: vita ſine morte, iuuentus ſine ſenectute, lux ſine tenebris, gaudium ſine triſtitia, pax ſine diſcordia, voluntas ſine iniuria, regnum ſine commutatione. Septem vero hæc inueniuntur in regno cælorũ.*

B Hunc eſſe ſenſum liquet ex Hebræo הוא *hu*, quod eſt exegeticum; exponit enim τὸ *omne quod fit ſub Sole*, ab hominibus per τὸ *occupatio peſſima*, vt ſit epexegeſis vel appoſitio. Vnde ex Hebr. ſic præciſè vertas cum Vatabl. *Et inueſtigarem omne factum ſub Sole, id quod eſt occupatio miſera quam tradidit Deus hominibus vt occuparentur in ea*, vt ſit quaſi Parentheſis. Latinè ſic verti poſſet: *Nam ea eſt occupatio miſera, quâ voluit Deus homines occupare.* Vel vt Tigur. *Quam occupationem laborioſam Deus hominibus iniunxit, vt eos humiles redderet.* Hinc & Chald. vertit: *Et vidi quod omnia opera filiorum hominum ſunt occupatio peſſima, quam Deus dedit filijs hominum peccatorum, vt affligerentur in ea.* S. Greg. Thaumat. *Sanè*, inquit, *diligenti indagine animaduerti, maximè variam eſſe rerum quæ in terris aguntur conditionem, didiciq́; cumprimis hominem ad*

C *laborem natum, plurimiſq́; fruſtra occupari.* Deinde v. ſequentem ita nectit & reddit. *Animum enim inferiora hæc omnia grauia, maruleuto, & abominato ſpiritu diſtendunt.* Clarè quoque Olympiod. *Laborioſam occupationem dedit Deus filijs hominum ad magnam illorum vtilitatem; quod in comparandis diuitijs, & in acquirenda inani gloria, ac etiam in ijs, quæ ventri ac gulæ gratificantur ſummopere laborandum. Si enim labores & anguſtias tantas ſubimus, vt poſſideamus quæ vana ſunt, quonam flagitij progrederemur, ſi hæc ipſa otioſis nobis vltrò aduenirent? Suum igitur quiſq́; eſt in piſtrinum detruſus:*

Hæc enim occupatio peſſima, eſt quaſi equuleus, in quo diſtenduntur, vt vertunt Septuag. & quaſi piſtrinum, in quo molam vertere coguntur aſſiduè mortales. Vnde Thuanus ita paraphraſticè vertit:

D *Quippe hoc regnator Olympi*
Piſtrinum, in pœnas, vita mortalibus omnis
Verſandum ſine fine dedit, ſine fine mouendum.

Et S. Paulinus Epiſtul. 4. ad Seuerum: *Conſidera*, ait, *huiuſmodi mortalium vitam, & tota tibi ſpecies iumenti molentis occurret, vt ille pannis oculis corporis, ſic iſte ſordibus vitæ ſuæ oculos mentis conſutus per errores ſuorum ſenſuum, quaſi circa ambâges molarum, laborioſâ miſer ſtatione verſaturus.* Solebant olim capti in bello, puta mancipia, damnari (vti Samſon à Philiſthæis damnatus eſt Iudic. 16. 21.) ad piſtrinum vt molam rotarent, idque ſuo æuo factitatum ſcribit S. Auguſt. Epiſtol. 50. atque idipſum etiamnum factitant Saraceni. Tale prorſus piſtrinum eſt vita hæc ærumnoſa, ad quã omnes ob peccatum damnati ſumus inſtar Ixionis,

A Et tamen ſunt nonnulli, *qui molam negotiorum voluere ſuauem deputant voluptatem*, ait B. Petrus Damiani Opuſc. 13. de Perfectione monachorum.

Occupationem hanc ærumnoſam, Salomonē ſecutus Syracides graphicè depingit c. 40. 1. *Occupatio*, inquit, *magna creata eſt omnibus hominibus, & iugum graue ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vſque in diem ſepulturæ in matrem omnium.* Et deinde partes ſiue ſpecies enumerat, *tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorem, zelum, timorem, contentionem, mortem, romphæam, oppreſſionem, famem*, &c.

Cur homini data? Vox *occupatio* ſignificat primò, eam non eſſe vnius horæ vel diei, ſed continuam, aſſiduam & perpetuam per omnem vitam. Secundò, eam totum hominem diſtinere & occupare, vt aliis vacare nec libeat, nec liceat. B Tertiò hominem tot laboribus, & doloribus huius vitæ occupatum, & quaſi obrutum, nullum in ea inuenire ſolatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum, eiuſque opem & conſolationem humiliter implorare. Ideo enim ipſa illi à Deo in pœnā peccati immiſſa eſt, vt coram Deo ſe humiliet, ſupplexque veniam opemque poſtulet. Alias cauſas & fines ob quos Deus illam homini immiſit, ſuggerit Olymp. ſcilicet vt homo ex ipſa ſua occupatione, tam dura & moleſta, ſic ſecum ratiocinetur: Si quoquò te vertes, & circa bonum, & circa malum laborare oportet, eligēdus eſt labor & occupatio circa bonum, quem cōſequitur voluptas ineffabilis. Prudens enim eſt Sapientis dictum: *Ne labores citra præmium*, multò magis: *ne laborem facias laboris præmium*, C vti faciunt qui laborant in vitio & ſcelere: per hoc enim non niſi labores & dolores ſibi acceſſunt.

Ruſſus ex duobus malis minus eſt eligendum: elige ergo occupationem & laborem circa virtutem; quia is minor, quàm labor impenſus vitio; tum ob honeſtatem virtutis, tum ob gaudium & præmium, quod ex virtute conſequitur. Dicat ergo ſibi ipſi Sapiens: Omnis hæc mortalium vita dolore & mœrore eſt grauida, eſt equuleus, eſt piſtrinum; vt quid ergo illâ me occupem? vita futura omni gaudio & iubilo eſt opulenta; vt quid ergo eam non ambiam? cur omne ſtudium ei non impendam? Quicumque te cælo natum & deſtinatum agnoſcis, terram deſpice, terrena deſpice, viue Deo, viue cælo, viue Æternitati.

D Vis noſſe quid ſint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi reſpondentem S. Gregor. Nazianz. in Carm. de Vitæ itineribus, dum illi hæc Epitheta tribuit:

Lanugo, ſpectrum, ros, & lenis vmbra, vaporq́;,
Fluminëus fluxus, fluxus & æquoreus,
Somnia, fluctiuaga manus veſtigia, ventus,
Penna celer volitans, pulnis & aura leuis.
Circulus æquali qui motu cuncta voluntat,
Conſtans atque rotans, fixus & intereuns.

Vnde concludit:

Nil autem hic firmum prouidit Chriſtus vt eſſet,
Quo tua firmorum pectora tangat amor.

Et S. Athanaſ. in Synopſi S. Script. in Eccleſiaſte: *Vniuerſa vanitas*, inquit, *& afflictio ſpiritus & nihil ampliùs, quàm vanitas conſilij, & inanis voluntatis conatus, futurorū bonorum æternitatem ſignificat: quapropter vniuerſa transſcendens hortatur, vt æternorum* A *memoriam ſeruemus.*

VIDI CVNCTA (opera, vt habent Hebr.) QVÆ FIVNT SVB SOLE: ET ECCE VNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS.] Hæc verba pendent à v. 12. *Ego Eccleſiaſtes*, &c. Nam verſus 13. quaſi per parentheſim inſertus eſt, vti ibidem dixi, minùs congruè alij illa referunt arctantq; ad verſ. ſequentem, vti ibidem explicabo, Arabicus vertit: *Et cognoui omnes artes quæ fiunt ſub Sole: ecce omnes ſunt vanæ, & anguſtia ſpiritus.* Pro *vanitas* Aquila vertit ἀτμὶς, id eſt vapor. Vide dicta initio capitis v. 2. VERS. 14.

Pro *afflictio ſpiritus* Hebr. eſt רְעוּת רוּחַ *reut ruach*, vbi *reut* ſecundùm diuerſas radices diuersè à diuerſis exponitur. Primò enim ſi *reut* deriues à רָעַע *raa*, id eſt malum eſſe, conteri, affligi, idem erit quod malitia (id eſt miſeria) contritio, afflictio, vt vertit Noſter. *Hebr. reut Primò, eſt afflictio.* B Hinc Syrus vertit, *ſollicitudo ſpiritus.* Arabicus: *anguſtia ſpiritus*: Chald. *Contritio ſpiritus*: vel vt Coſtus vertit. *Animi moleſtia.* Alij: *Irritamentum ſpiritus.* Alij: *Defatigatio ſpiritus.* Vatabl. *Fractio ſpiritus*, q. d. Ego Salomon contemplans omnia hominum ſtudia, omnes occupationes & labores, inuenio omnia non tantùm vana, hoc eſt ſuſcipi conatu irrito, caſſo labore, exitu vano ac nullo; ſed etiam ſpiritum, id eſt mentem hominis affligere, cruciare & cōterere; ſingula enim tot curas, angores, ærumnas, moleſtias, labores homini afferunt, vt videantur nata ad affligēdum illius animum. Ita S. Hieron. *Nihil aliud*, inquit, *deprehendi quàm vanitatem, & malitias, id eſt miſerias ſpiritus, quibus anima diuerſis cogitationibus affligatur.*

C Ruſſum alij *malitiam ſpiritus* ſic explicant. q. d. Omnia quæ in mundo ſunt, malefico & quaſi venenato ſpiritu ſunt plena, quia hominem affligunt, cruciant, necant. Vnde Thaumaturgus vertit, vti transfert Brigitanus; *Animum inferiora hæc omnia graui, amarulento, & abominato ſpiritu diſtendunt.* Alij verò transferunt: *Spiritu prodigioſo & exectrando omnia hæc inferiora plena ſunt, adeo vt ea colligere nemo queat, imò ne quidem cogitare, quanta res humanas abſurditas innaſcerit?* q. d. malus ſpiritus, puta diabolus, qui poſt peccatum homini & aëri huic dominatur, omnibus mundi illecebris ſe immiſcet, facitque vt ſpecioſiores & delectabiliores multò appareant, quàm reuera ſint; itaque homines illicit, vt illis ſe oppleant & peccent, ac deinde virus ſuum per eas tum in corpus, tum in animum hominis inſtillat, vt corpus D morbis, animum dolore & remorſu, cæteriſque peccatorum pœnis affligat & cruciet. Hinc & S. Hieron. ad v. ſequentem: *Cuncta*, ait, *quæ ſub Sole facta ſunt, diaboli arbitrio & ſpiritu malignitatis vniuerſa ſunt, dum ad eius inſtinctum peccata peccatis cumulantur.*

Secundò Aquila, Symmach. & Theodor. *reut* deriuantes à רָעָה *raa*, id eſt paſcere, vertunt νομὴ vel, βόσκησις, id eſt *paſtio* vel *paſtura ſpiritus*, id eſt venti. Iam paſtio tripliciter accipi poteſt. Primò, obiectiuè, q. d. omnes mundi honores & illecebræ non ſunt niſi perflantes venti, qui animum diſtendunt, at paſcere & ſatiare nequeunt, iuxta illud Ierem. 14. 6. *Onagri ſteterunt in rupibus* (vbi magis perflant venti) *traxerunt ventum quaſi dracones*, quare tales ſunt ſicut Chamæleon, qui vt ait Plinius l. 8. c. 33. *Hians ſemper ore, ſolus animalium nec cibo nec potu alitur, nec alio quā aeris alimento.* Secundò

A cundò actiuè, q. d. Qui ſequitur vanas mundi opes & honores, ſimilis eſt paſtori, qui paſcit non oues, ſed ventos, id eſt illi qui tentant rem inutilem & impoſſibilem. Quis enim ventos paſcere & regere queat? iuxta illud Prou. 10. 4. *Qui nititur mendaciis, hic paſcit ventos: idem autem ipſe ſequitur aues volantes.* Tertiò, paſtio ſumi poteſt pro depaſtio, q. d. Omnes res mundi non ſunt aliud, quàm depaſtio, perditio, deſtructio & conſumptio ſpiritus. Sicut enim bos depaſcitur gramen, ſic illæ depaſcuntur & conſumunt omnes animæ vires, omnes ſpiritus, omne gaudium.

Tertiò, רְעוּת raa Syrochaldaicè ſignificat *cogitare*: vnde רְעוּת *reut* à Pagnino vertitur *cogitatio*, à Sept. προαίρεσις, id eſt libera electio & voluntas.

B Eſt alluſio ad Hebr. רָעָה *raa*, id eſt paſcere eò quòd cogitatio ſit pabulum mentis, vel quod mens paſcat regatque ſuas cogitationes, ſicut paſtor oues, ſenſus ergo eſt, q. d. Omnes mundi illecebræ, quæ cupidis videntur eximiæ, non ſunt niſi eorum cogitatio, & imaginatio, quam parit cupiditas: ex illa enim imaginantur ſibi eis ineſſe ingentia gaudia, ſatiem & felicitatem, quæ reuera non inſunt: quare illecebræ non paſcunt niſi eorum imaginationem, imò reuera non ſunt aliud quàm imaginationes, & imaginaria gaudia & ſomnia: ſicut enim ſomnians videtur ſibi epulari, potare, ſaltare, ac reuera non epulatur, non potat, non ſaltat: vnde dum expergiſcitur ieiunum, ſitibundum & cubantem ſe reperit magis, quàm antè; ſic pariter mundi deliciæ vi-
C dentur mentem exhilarare, & ſatiare; at reuera non exhilarant & ſatiant, nec ſolida menti dant gaudia. Vnde Plato: *Spes mortalium, ait, ſunt ſomnia vigilantium.* Et Platonem de more ſecutus Philo lib. de Ioſeph: *Vigilantium imaginationes, ait, ſomniis ſunt ſimillimæ, veniunt, abeunt, occurrunt, refugiunt, & priuſquam comprehendantur auolant.* Rurſum προαίρεσις eſt libera voluntas, electio, propoſitum, delectus, animi ſententia, ſecta. Significat ergo ait S. Hier. *Quod agat vnuſquiſque, quod velit, & ſibi rectum eſſe videatur, atque in diuerſa libero homines ferantur arbitrio: & vana ſunt vniuerſa ſub Sole, dum inuicem nobis in bonorum & malorum ſtudiis diſplicemus.* Quiſque igitur in mundo pro libito agit, & volũtatis corruptiſſimæ ductum ſequitur: ex quo fit, vt mũdus iſte ſit velut carcer qui-
D dam inſanientium, & ſingulorum quidem ſuis ſingulis erroribus, ac falſis opinionibus ſurentium. Et quod mirabile eſt, cum inſaniant omnes, quiſque ſolum ſe ſapere, ceteros inſanire exiſtimat: ſicut Prouer. 18. 2. ſcriptum; *Non recipit ſtultus verba prudentiæ, niſi ea dixeris, quæ verſantur in corde eius.* Ita Pineda.

Spes hominum ſomnia vigilantiũ.

Accedit Olympiod. qui vanitatem ſummam in eo ponit, quod voluptuarij non ex neceſſitate, ſed libera electione capeſſant voluptates illicitas, quibus ſibi acceſſunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc προαίρεσις verti poteſt *præſumtio ſpiritus*, id eſt audacia ac ſuperbia, qua elati multa magnaque, etiam vetita & ſupra vires audent & præſumunt. Ita S. Auguſt. homil. 1. de Serm. Domini in monte: *Vulgo*, inquit, *magnos ſpiritus ſuperbi habere dicuntur, & rectè, quandoquidem ſpiritus ventus vocatur.* Nazian. verò orat. 10. *Præſumptio*, inquit, *ſpiritus eſt inconſideratus quidam animi impetus, & diſtractio hominis, ob veterem fortaſſe lapſum hac pœnâ mulctati.* Vbi Elias Creten. Nazianzenum exponit *de anima temerè atque inconſideratè impulſa ad mundi vanitatem, atque huius vitæ labori & ærumnis ob violatum Dei mandatum addicta.*

Quartò, alij apud Pagnin. in Lexico, *reut* vertunt ſocietas vel amicitia: רֵעַ *rea* enim eſt ſocius vel amicus, q. d. Dum quæris amicitiam hominum, vel ſocietatem creaturarum, nõ aliud quæris quàm amicitiam & ſocietatem cum ſpiritu, id eſt cum vento, quem videre & tenere nequis vt eo fruaris, cùm ille dicto ociùs perflet, & diffluat & tranſeat. Ex hac rerum vanitate & afflictione colligit S. Cyprian. l. 3. Teſtim. ad Quirinum c. 11. Fidelem cæleſtia tantùm & ſpiritalia cogitare debere, nec attendere ad ſæculum: vtpote qui iam illi in Baptiſmo renuntiauit, idque multis Script. teſtimoniis confirmat. Quartò.

Verè S. Chryſoſt. Epiſt. 5. ad Theodorum Lapſum: *Sunt*, inquit, *in vtero puellus, ſic in mundo viuimus multis interclusi anguſtiis, venturique ſæculi nec fulgorem, nec claritatem valentes contueri.* Quin & Pindarus Pyth. Ode 8. *Breui*, inquit, *mortalium oblectatio creſcit: itidem verò & cadit in terram, infauſto conſilio concuſſa: dies vnius ſunt homines. Quid eſt aliquis? quid vero nullus? vmbræ ſomnium homines. Sed cum lux à Ioue data acceſſerit, ſplendidum eſt lumen hominum & ſuauis vita.*

PERVERSI DIFFICILE CORRIGVNTVR, ET STVLTORVM INFINITVS EST NVMERVS.] Vers. 15.
Hebr. ad verbum habent: *Quod deprauatum, vel peruerſum eſt non poterit quis recõcinnare; & diminutio, vel defectus non poterit numerari.* Ita Vatab. Alij: *Curuitas non poteſt dirigi, & defectus non poteſt numerari.* Alij: *Quod curuatum eſt non poterit rectificari, & quod defectum habet nõ poteſt numerari*, vel *in numerum venire.* Septuag. *Peruerſum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.* Alij: *Peruerſum non poteſt componi, reſtitui, aptari, præparari, emendari, conuenienter diſponi, æquari.* Hæc omnia enim ſignificat Hebr. תָּקַן *takan*, ſcilicet id quod diſtortum, incuruatum, obliquum vel deprauatum eſt corrigere, erigere & aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curuitatem ad rectitudinem, difformitatem ad conformitatem & conuenientiam redigere, vt partes inter ſe congruant & conſentiant. Vnde Hebr. vertunt *regulare*, vel *rectificare*. Arabicus: *Peruerſum non poteſt dirigi, neque diminutũ poteſt aggregari.* Noſter ſolerter & clarè neutrum vertit in maſculinum: puta peruerſum in peruerſos, ac per imminutionem vel defectum accipit defectum ſapientiæ, puta ſtultitiam quæ eſt in ſtultis. Vnde vertit: *Stultorum*: Hi enim ſunt minuti, nõ capite, ſed cerebro, hoc eſt ſenſu & ſapientia. Vnde & Syrus vertit; *Perturbatus non poteſt confirmari, & ſtultus non poteſt numerari.* Accedit Chal. cuius verſionem inferiùs recitabo. Pro *ſtultus* Hebr. eſt חֶסְרוֹן *chesron*, id eſt defectuoſum, mancum, indigẽs; item defectus, penuria, egeſtas. Eſt metonymia frequens Hebræis, qua ponitur abſtractum pro concreto, ſcilicet defectus pro deficientibus ſenſu. Rurſũ eſt Auxeſis: ſtulto enim deeſt ſapiẽtia, ac cõſequenter bona omnia, adeò vt ipſe poſſit vocari *chesron*, id eſt ipſa egeſtas: Sicuti Ebion hæreſiar-

hæreſiarcha dictus eſt, quaſi אֶבְיוֹן *ebion*, id eſt pauper à ſumma pauperie, quam ipſe velut perfectionis ſtudioſus præ ſe ferebat, aut potiùs quod paupertimè de Chriſto ſentiret, negans eius diuinitatem, vt ait S. Ignatius Epiſt ad Philad. *Si quis*, ait, *confitetur Ieſum Chriſtum nudum eſſe hominem, &c. inops eſt ſenſu, cognomento Ebion.*

Pro *theſron* Septuag. vertunt ὑστέρημα, id eſt *defectus*. Sic & Symmach. *Defectus*, inquit, *non poteſt explere numerum.* Quare minùs rectè Complut. & Regij ὑστέρημα vertunt *poſteritas*: Poſteritas inquiunt, *non poteſt numerari.* Hebr. enim *theſeon* & Græcū ὑστέρημα ſignificat defectum, inopiam, penuriam, & partes poſteriores eius qui deficit, vinciturque, non autem progeniem vel poſteritatem.

Peruerſum non poteſt recomcinnari. Primò.

B Iam ſi cum Hebræo alijſque in neutro legas: *Peruerſum non poteſt recomcinnari, nec defectus numerari:* Primò, aliqui cenſent hoc dici contra illos, qui putabant mundum factum caſu, ideoque imperfectum eſſe; tunc autem ſententiam cùm interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam deprehenditur in hoc mundo, quod imperfectum ſit atque peruerſum, vel ita vt emendari oporteat illud? Quid verò etiam deficit in vniuerſo mundo; vt addendum annumerandumque ſit? S. Hieronymus hæreticos illos hinc arguit, qui quaſdam naturas introducerent quæ non reciperent ſanitatem: Recta enim, inquit, ornatum recipiunt, & curua correctionem, nec peruerſus dicitur, niſi qui deprauatus à recto eſt.

Secundò.

C Secundò, alij ex aduerſo cenſent hæc pertinere ad vanitatem rerum ſublunarium, de qua verſ. præcedenti, eamque explicare & confirmare ex eo, quòd hæ res omnes, præſertim poſt peccatum Adæ, in eius pœnam deprauatæ ſint ac imperfectæ, diminutæ, deficientes, euanidæ, quas nemo poſſit redintegrare, vt partibus omnibus ſuiſque numeris ſint plenæ & abſolutæ; nemo perficere, aut adipiſci, vt ijs beatè fruatur: quia quod in ijs deprauatum eſt non poteſt corrigi, quod in ijs deeſt (vti plurima deſunt) non venit in numerum: quod enim non eſt, ſed deeſt, non poteſt æſtimari & numerari. Præclarè S. Gregor. Nazianz. Orat. de Cura pauperum: *Nihil eſt in rebus humanis naturâ ſtabile, nihil æquabile, nihil ſufficiens, nihil in eodem ſtatu permanens: ſed omnia quadam veluti rota circumuoluuntur, diuerſas ſæpe diebus ſingulis, etiam horis viciſſitudines afferente, vt inſtabilibus ventis, & nauigij mare ſecantis veſtigijs, & fallacibus noctis inſomnijs, quorum breuis eſt gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum ſit quàm præſenti hominum proſperitati. Quare prudenter faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præſentibus, rationibus ſuis conſulunt in futurum; & propter inſtabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & miſericordiam, quæ numquam deficit, complectuntur.*

D Hinc rurſum defectus rerum ſublunarium numerari non poſſunt, quia ſunt plurimi & innumerabiles, & tamen cùm tot defectibus & egeſtatibus ſcateant, præ ſe ferunt & promittunt rerum abundantiam & copiam, quæ hominis cupiditatem ſatient & expleant, perinde ac Prouerb. 9. 13. meretrix illa, *ſtulta & clamoſa plenaq́; illecebris, & nihil omnino ſciens*, vel vt legunt

A Septuag. *Mulier inſipiens & audax, & indiga buccellæ*, tamen ambitioſè & mendaciter inuitat ad *panem ſuauem.* Non aliter mundus panis egens, fame enectus, ſiti confectus mentitur conuiuium ſplendidum & opiparum, omnium deliciarum locuples, atque refertum. Hęc ergo eſt earum vanitas. Ita Pineda.

Huc accedunt illi, qui priorem partem verſus referūt ad indomabilem peruerſitatis & malignitatis rerum contumaciam, poſteriorem verò ad ſtultorum illis obſtinatè inhiantium multitudinem, q.d. Omnia in mundo vana, id eſt moleſta, abſurda, peruerſa ſunt; quibus accedit vanitas & ſtultitia hominum, illis ſtultè inhiantium, & tam ſe quàm ipſa magis deprauantium. Vnde Thaumaturgus vertit: *Atque adeò ad tantam rerum deordinationem peruentum eſt, vt nec vel ad integrum boni ſtatum mundus reparari, nec quantis abſurditatibus humana negotia inuoluantur poſſit cogitari.* Et S. Hier. qui varios hic ſenſus conglomerat: *Tanta malitia*, inquit, *in mundi huius capacitate verſatur, vt ad integrum boni ſtatum mundus redire vix valeat: nec poſſit facile recipere ordinem & perfectionem ſuam, in quibus primùm conditus eſt. Aliter: Omnibus per pœnitentiam ad integrum reſtitutis, ſolus diabolus in ſuo permanebit errore. Cuncta enim quæ ſub Sole facta ſunt, illius arbitrio & ſpiritu malignitatis euerſa ſunt, dum ad eius inſtinctum patratis peccata cumulantur. Denique tantus numerus eſt ſeductorum, & eorum qui de grege Domini ab eo rapti ſunt, vt ſupputatione nō queat comprehendi.*

Porrò res omnes per peccatū deprauatæ ſunt, tum à Deo, vt eſſet homini in pœnam & flagellum, vt patet Gen. 3. c. 18. tum à diabolo, quia illarum ſpeciem magis illecebroſam, quàm reuera ſit, homini oſtentat, vt eum ad peccatum illiciat, vti dixi v. præcedenti: tum à concupiſcentia hominis, quæ illis abutitur, illaſque deprauat & corrumpit, vt ſeſe iis magis oblectet & expleat. Gula enim adinuenit nouas ferculorum illecebras, nouas mixtiones, noua condimenta eaque innumera, quibus ſimplex eſcarum natura corrumpitur & peruertitur. Luxuria adinuenit nouas & portentoſas libidines. Superbia adinuenit nouos titulos, nouas pompas, nouos faſtus. Curioſitas adinuenit nouas veſtium formas, nouos equorum rhedarumque apparatus, denique rerum omnium nouitatem. Hinc

Tertiò, aliqui referunt hanc gnomen ad humanæ naturæ per peccatum deprauationem, q.d. Deus hominem, puta Adamum, creauit integrum & rectum, tum in natura, tum in ſanctitate & gratia. Iuſtitia enim originalis non tantùm ſanctificabat Adamum, ſed etiam humanam in eo naturam in ſe imperfectam, & vt ita dicam mutilam, vtpote in qua appetitus ſenſitiuus ſæpè aduerſatur rationi & menti, ex eo quòd anima hominis partim ſit animalis, habenſque appetitus carnales eoſdem, quos habent animalia: partim ſit rationalis & ſpiritalis, habenſque appetitus ſpiritales eoſdem, quos habent Angeli; hanc, inquam, aduerſam, & quaſi mutilam hominis naturam inter ſe confligentem, & compugnantem iuſtitia originalis ſanabat, corrigebat, perficiebat, ſubdens appetitus omnes rationi & menti. Verùm ſublatā per peccatum hac iuſtitiā, relapſus eſt homo in naturalem naturæ

Tertiò.

Sanctitas & ſanitas Adæ.

turæ ſuæ imperfectionem, vt ſenſus rebellet rationi, concupiſcentia volũtati, appetitus legi. Dicit ergo Salomon, hanc naturæ deprauationem eſſe tantam, vt à nullo hominum vel angelorum poſſit corrigi & redintegrari, quodque eius defectus, propenſiones in omnia vitia, miſeriæ & ærumnæ ſint tot & tantæ, vt à nullo queant enumerari: ideò ad omnes eos reſtaurandos opus eſſe gratiâ Chriſti: hæc enim omnes inchoatè ſanat in hac vita, ac perfectè ſanabit in futura gloria. Viderunt hanc naturæ deprauationem philoſophi: ſed eius cauſam, ſcilicet peccatum originale ignorarunt. Vnde alij impiè accuſarunt Deum, qui hominem tam miſerũ creaſſet: alij naturam, quaſi hominum eſſet nouerca, non mater, vt Cicero lib. 3 de Republ. quem citat S. Auguſt. lib. 4. contra Iulian. c. 12.

A

Hinc Nyſſen. ſic explicat, q.d. vanitas iam dicta, accidit non à natura, non à Deo, ſed ab hominis electione, vt vertunt Septuag. Quia ſpiritus noſter à ſuo ornamento & integritate liberè diſcedens, factus eſt peruerſus, mancus, diſtortus: & *quod peruerſum eſt non poterit exornari*; id eſt, hæc hominis per peccatum corruptio & deprauatio non eſt conueniens, nec congruit naturæ primitus à Deo inſtitutæ & iuſtitiâ originali exornatæ, ac velut ad amuſſim rationis & legis Dei directæ.

B

Quartò. Quartò, perperam ex hoc loco argumentantur Donatiſtæ, peruerſum eſſe baptiſmum qui malè credenti confertur, aut à malè credenti, puta ab hæretico, impenditur, ac proinde non poſſe eum redintegrari, ſed debere iterari ac de nouo conferri. Audi Parmenianum obijcientem S. Aug. lib. 2. contra Parmen. c. 16. *Qui malè credidit non poteſt conſequi baptiſmi Sacramentũ, quia ſcriptum eſt, Peruerſum non poteſt adornare.* Cui reſpondet S. Aug. *Peruerſum non poteſt adornare: quia non ei adornatum valeret Sacramentum quod acceperat, ſi in fide peruerſa perſiſteret, ſed potiùs ad ſupplicium, cùm tamen ipſum Sacramentum per ſe etiam in peruerſo, quem non ornabat ſed iudicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo eſſet illius ſacramenti violanda ſanctitas, etiam cùm eſſet illius hominis corrigenda peruerſitas.* Baptiſmus ergo hæreticorum & impiorum eſt peruerſitas, non in ſubſtantia, quia ſi debitam materiam & formam ſeruent, verum & validum eſt Sacramentum, ideoque ſine ſacrilegio iterari nequit, vt eo quis rebaptizetur; ſed in vſu, quia grauiter peccat tam impiè conferens quàm impiè

C

D

ſuſcipiens; quare non confert gratiam, ſed imprimit characterem, per quem conferet quoque gratiam, cùm per pœnitentiam ſublatus fuerit peccati obex.

Quintò. Quintò. Pagnin. in Lexico vertit explicatque in ſenſu formali: *Peruerſitas numquam poterit eſſe rectitudo*; hoc eſt vitium numquam poteſt eſſe virtus: ſiue vt Græci in Catena: *Peruerſus & in malitiam lapſus, dum in malitia eſt, virtutem recipere non poteſt*, ſcilicet in ſenſu compoſito quamdiu in malitia perſiſtit. Caiet. verò: *Tortum non poteſt aptari*; quod ipſe non tantùm de moribus, ſed etiam de rebus phyſicis accipit, v.g. *quòd agnus rapitur à lupo, quòd ſegetes deſtruuntur ab imbribus vel caumatibus*: nemo enim agnum à lupo laniatum redintegrare, vel ſegetes imbre diſiectas, aut æſtu exuſtas reſtaurare poteſt.

A

Verùm hic ſenſus parergus eſt, futilis & impertinens. Quare ſenſus ſecundo loco recenſitus imprimis eſt genuinus, deinde tertius.

Sed iuxta Vulgatam, quæ habet: *peruerſi difficilè corriguntur, & ſtultorum infinitus eſt numerus.* Varius huius ſententiæ occurrit nexus & ſenſus.

Primò, cenſent aliqui eſſe occupationem, qua Salomon occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: ſi omnia in mundo ſint vana hominemque ſibi indulgentem affligunt, vt quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes & audientes, iis tamen obſtinatè inhiant? Reſpondet cauſam eſſe, hominum illecebris mundi ineſcatorum, & dementatorum peruerſitatem & ſtultitiam, quâ velut effrænes furenteſque equi in ſua damna & præcipitia ruunt; hæc enim ipſi, vtpote cupiditate cæci non vident, concupiſcentiâ ſuâ occupati nõ præſentiunt, ſed poſtea pœnam ſentiunt & ſerò pœnitent. Hic colligit Salomon. Non ergo illis, vtpote inſipientibus, ſed mihi ſapienti, qui ſedato rectoque iudicio omnia examinaui & iudicaui omnia eſſe vana, fidem adhibete. *Peruerſi difficilè corriguntur quo ſenſu?* *Reſp.* *Primò.*

B

Secundò. Secundò, vterque Hugo Card. & Victor. ac Lyran. cenſent hanc gnomen nectendam præcedenti, illam enim explere, quaſi vanitas illa de qua v. præcedenti: hic ea dumtaxat intelligatur, quam viri ſapientes, præſertim rectores & reges, qualis erat Salomon, experiuntur in gubernando, ſcilicet, difficultates corrigendi ſubditorum cupiditates & vitia, quòd peruerſi difficilè corrigantur. Verùm hic ſenſus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cùm illa in ſe ſit indefinita, ampla & generalis. Huc accedunt illi, qui hanc gnomen nectunt v. 13. ibique per occupationem peſſimam accipiunt ſtudium ſciendi, mentiſque ſpeculationem, q.d. Non tantum cognitioni & ſpeculationi ſua ineſt vanitas & afflictio ſpiritus, ſed & praxi: fruſtra enim hominum peruerſorum mores corrigere velit ſapiens, ideoque affligitur.

C

Tertiò. Tertiò, alij cenſent hic probari vanitatem rerum ex vanitate & peruerſitate hominũ, qui ſtultis ſuis concupiſcentiis deprauati, à fine ſuo & felicitate declinant, ſeque conijciunt in æterna tormenta. Quid enim vanius, quàm aberrare a ſuo fine? Quid ſtultius, quid miſerius, quã ſibi acceſſere ignes perpetuos? Alij ex aduerſo cenſent vanitatis rerum cauſam hic tribui, non Deo creatori, ſed electioni, vt habent Septuag. & peruerſitati hominum, qui res bonas à Deo creatas ſuo abuſu diſtorquent in malũ, ac deprauant, itaque *harmoniacum mundi concentum vitiant, & diſſonum efficiunt*, aiunt Patres in Catena Græca.

D

Quartò. Quartò, Chald. hæc refert ad morientes in peccato, hi enim poſt mortem pœnitere & corrigi nequeunt: *Vir*, inquit, *cuius peruerſæ viæ ſunt in ſæculo & moritur in eis, & non conuertitur ad pœnitentiam, non habet poteſtatem corrigendi. Et vir deficiens in lege & præceptis in vita ſua, poſt mortem ſuam non habet poteſtatem, vt commoretur cum iuſtis in paradiſo voluptatis.* Verùm hic ſenſus myſticus eſt potius quàm literalis. Huc accedit illa inter alias S. Hier. expoſitio paulò antè recenſita, nimirùm de improbis, quorum dux & auctor ſit diabulus, qui pœnitentiæ incapax in ſuo permanet errore. Et illa Catenæ Græc. *Peruerſus & in malitiam lapſus, dum in malitia eſt, virtutem recipere non poteſt*;

& qui gratia Dei eſt deſtitutus, haudquaquam pijs Dei cultoribus poteſt adnumerari.

Quintò, & genuinè.

Quintò & genuinè, aſſignat hic Eccleſiaſtes per modum exempli, vnam inter alias inſignem vanitatem & afflictionem ſpiritus, quæ Eccleſiaſten, id eſt virum ſapientem & concionatorem præſertim rectorem & regem, cui reipubl. & ſubditorum ſaluris cura incumbit, mirè affligit & cruciat, nimirum quòd ex officio ſimul & zelo ſummè cupiat reformare rempublicam & ſubditos ab amore peruerſo vanitatis, rerumque vanarum traducere ad amorem caſtum veri boni, puta Dei, virtutis & felicitatis, id tamen omni ſuo labore & conatu aſſequi nequeat niſi in paucis, eò quòd plurimi ſint peruerſi, qui difficilè ſe corrigi ſinunt, & ſtultorum, vanis ſtultiſque cupiditatibus ſeruientium infinitus ſit numerus, iuxta illud Ierem. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cùm didiceritis malum?* Peruerſi enim ſunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in coque occalluerunt.

Senſus ergo eſt. q.d. Egò Eccleſiaſtes rex Iſrael, conſiderans omnia quæ fiunt ſub Sole, omnes hominum mores, omnia ſtudia, ac vidi in omnibus eſſe vanitatem & afflictionem ſpiritus; atque inter alias vidi vnam inſignem, quæ me, meique ſimiles reges & rectores maximè affligit & pungit, ſcilicet quòd omni mea concione, omni lege & iuſſu, omni meo labore & conatu, parum & apud paucos proficiam; quia multò maior hominum pars fucata & fallaci vanitatis, vanarumque opum deliciarum & bonorum ſpecie ineſcata, peruerſè & obſtinatè ijs inhiat, ideoque corrigi non vult; quare ſtultorum vanis ſtultiſque mundi illecebris incumbentium, ijſque ſe inebriantium & dementantium numerus eſt innumerabilis.

Stulti ethicè quid.

Stultos vocat non phyſicè, ſed ethicè, qui in veritate non ſpeculatiua, ſed practica errant & delirant, puta impios ſuis cupidinibus mancipatos qui prauè de rebus agendis æſtimant, dum vana bona veris, breuia æternis, terrena cæleſtibus anteponunt. Hæc enim ingens eſt ſtultitia. Rurſum ſtultos vocat eos, qui in agẽdo ſunt præcipites, temerarij, audaces, furioſi, quales non rarò ſunt potentes & diuites, qui vanis mundi opibus incubant & abundant. Conatur Eugubinus libr. 7. de Perenni Philoſ. c. 6. Cottæ apud Ciceronem argumentum contra prouidentiam diſſoluere, quòd cùm tantus ſit numerus ſtultorum, non videatur à Deo mundus factus propter illos, ac proinde caſu extitiſſe, non ab illo. Contendit enim oſtenderé magnam proborum omni ætate multitudinem fuiſſe, maximam peccantium multitudinem pœnitere, paucos prodigioſè malos eſſe: longè pauciſſimos eſſe, qui ſi deprauatiſſimè viuant, non denique Deum quoquo tempore agnoſcant & fateantur. Felicius alia ſuccedit Eugubino reſpondendi via, donando plures improbos eſſe, pluris autem Deo cenſeri vnum probum mille improbis. Ita Lorinus. Denique Deus mundum fecit primariò propter ſe, vt in eo ſuam potẽtiam, ſapientiam & bonitatẽ oſtenderet; ſecundariò propter Angelos & homines, præſertim probos, ſed & propter improbos, vt ſcilicet hi ex mundo agnoſcentes bonitatẽ creatoris erga ſe eum redament, itaque eius gratiam & gloriam conſequantur; quòd ſi noluit, ſentiant iuſtitiam eiuſdem & vindictam, in qua æquè ac in miſericordia probis exhibitâ, Deus glorificatur.

Mundus creatus etiã propter impios.

Porrò, quàm exiguus ſit ſapientum, id eſt proborum & ſaluandorum numerus, quàm magnus verò ſtultorum, id eſt impiorum & reproborum, patet ex illo Chriſti: *Multi ſunt vocati, pauci verò electi.* Matth. 20. 16. & ex illo: *Intrate per anguſtam portam quia lata porta & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt qui intrant per eam. Quàm anguſta porta & arcta via eſt, quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt, qui inueniunt eam?* Matth. 7. 16.

Vide S. Chryſoſt. homil. 40. ad Pop. *Quot*, inquit, *eſſe putatis in ciuitate noſtra* (Antiochiæ, in qua erant pluſquam centum hominum millia) *qui ſalui fiant? Infeſtum quidem eſt quod dicam: dicam tamen. Non poſſunt in tot millibus centum inueniri qui ſaluentur, quin & de his dubito.* Rationem ſubdit: *Quanta enim in iuuenibus, quæſo, malitia? quantus in ſenibus torpor? filij curam gerit nemo, nemo zelum habet*, &c. Vide Iacobi c. 2. v. 13.

Quis prelatus id aduertens non lugeat, non ſe affligat? Quàm affligebat Paulum Iudæorum Euangelio ſalutique ſuæ obſiſtentium ſtulta occæcatio. Audi eum luctum ſuum patheticè expectorantem, Rom. 9. 1. *Veritatem dico in Chriſto, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientiâ meâ in Spiritu ſancto, quoniam triſtitia mihi magna eſt, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, qui ſunt cognati mei ſecundùm carnem, qui ſunt Iſraelitæ*, &c.

Anagog. filij Iſrael, id eſt fideles & ſancti ſoli Deo numerantur, & libro vitæ inſcribuntur: at filij Eſau, id eſt infideles & improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, ſed ſcribũtur in libro mortis & diaboli. Audi Patres in Catena Græc. *Dei numerus quo ſanctos numerat, ſpiritualem quãdam & definitam ordinationem ſignificat: Numerans enim, inquit, multitudinem aſtrorum. Hoc eodem numero etiam Moſi iubet Dominus, vt numeret filios Iſrael. Dauid verò de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non eſt numerus. Et in Prouerbijs Salomõ: Multos enim confoſſos vulneribus proſtrauit, & innumerabiles ſunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur* ὑστέρημα, *id eſt defectio & qui occiſi, & qui reptilia dicuntur, eiuſdem ſunt conditionis, illius nempe, quæ ſpirituali numero minimè congruit.*

Similia habet S. Hieron. dum ait maſculos, id eſt fortes & generoſos à Deo numerari, feminas verò, id eſt molles & effeminatos, non venire in numerum.

Vis conſuetudinis.

Moraliter hic diſce quanta ſit vis conſuetudinis, ſiue in bonum, ſiue in malum: ſicut enim bene agere aſſueti difficilè peruertuntur, ita peruerſi malè agere aſſueti difficilius conuertuntur. *Diu*, ait Senecà epiſt. 59. *in vitijs iacuimus, diu difficile eſt. Non enim inquinati ſumus, ſed infecti, ne ab alia imagine in aliam tranſeamus: ita nos ſtultitia tam pertinaciter tenet.* S. Hieron. verò, vel potiùs Rabanus (hic enim eſt Commen. Auctor) explicans illud Ierem. 13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam*, &c. neruosè ait, *Quidquid rerum diſcitur, non naturæ eſt, ſed ſtudij, & propriæ voluntatis: quæ nimia conſuetudine & amore peccandi quodammodo*

in

in naturam conuertitur. Et S.Chryſoſt.2.Cor.c.4. *Magna eſt conſuetudinis tyrānis, adeoq́, magna, vt perinde cogat ac natura.* Conſuetudo enim ligat hominem,& quaſi vinculis conſtringit ad id,cui cõſueuit,iterandum & proſequendum,adeoque videtur verti in naturam. Vnde Iſaias cap.5.18. *Væ,* ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quaſi vinculum plauſtri peccatum.* Et S. Aug. idipſum expertus lib.8.Confeſſ.c.5. *Ligatus eram,* inquit, *non ferro alieno,ſed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus & inde mihi catenam fecerat, & conſtrinxerat me;quippe ex voluntate peruerſa facta eſt libido; & dum ſeruitur libidini,facta eſt conſuetudo; & dum conſuetudini non reſiſtitur, facta eſt neceſſitas.* Vide S.Bernardum ſerm.de ſeptem Spiritus ſancti donis.

Item S.Auguſt.in Enchirid.c.80. *Peccata,* inquit, *quamuis magna & horrenda cùm in conſuetudinem venerint,aut parua aut nulla eſſe creduntur,vſque adeò,vt non ſolum non occultanda, verùm etiam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Et S.Greg.4.Moral.cap.28. *Quot vicibus prauæ frequentationis homo aſtringitur, tot quaſi vinculis ad mentem ligatur.*

Peccatum eſt ſumma ſtultitia, cur?

ET STVLTORVM INFINITVS EST NVMERVS] τὸ *&*, Hebræis ſæpè eſt cauſale, idemque valet quòd *nam, quia.* Dat ergo cauſam cur peruerſi difficilè corrigantur, quia ſcilicet ſtulti ſunt. Idque primò,quia peccant,peccatum enim eſt ſumma ſtultitia,quia ſenſum rationi,cupiditatem virtuti, præponit creaturam creatori, id eſt obolum millioni, granum ſegeti, guttam mari,globulum terræ toti cælo. Quid ſtultius? Secundò, quia peccata iterando,eorum habitum ac quaſi neceſſitatem ſibi inducunt. Tertiò, quia in iis obſtinatè perſeuerant,eaque ſenſim laudant, nec peccata æſtimant,ſed virtutes. Quartò, quia corrigi ſe non ſinunt, ſed recta docentes & monentes ſpernunt & rident. Hinc à Salomone ſtultitia hæc moralis, vocatur egeſtas cordis, & ſtulti vocantur indigentes corde, id eſt priuati mente, hoc eſt recto rationis mentiſque vſu, puta deſtituti verâ prudentiâ ſanoque mentis iudicio,vt patet Prouerb.10.13. & 21. Sic Roboam ab Eccleſ.c.47.28.vocatur gentis ſtultitia, & imminutus à prudentia.

Aliter R.Haccados apud Galatin. qui vertens ex Hebræo: *Egeſtas hominum non poteſt numerari,* ſic explicat: Plurimi hominum ſunt pauperes, qui non ſunt experti opum deliciarumque varietatem; vnde putant illas ingens eſſe bonum,æſtimantque felices ſi eas adipiſci queant; ſed errant, quia peruersè iudicant de rebus ſibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac cæci de coloribus. Quare illis non eſt fides adhibenda, ſed mihi Salomoni, qui ſum ditiſſimus, omnemque rerum humanarum abundantiam habui,ac omnia expertus & ſcrutatus in iis nullam felicitatem,ſed meram vanitatem deprehendi. Verùm hic ſenſus languet & friget.

Moral. hic diſce primò, prudentiam & virtutem hominem efficere ſapientem, imprudentiam verò & cupiditatem eum efficere inſipientem & ſtultum, vti paſſim hic & in Prouerbiis vtrumque vocat Salomon, & hiſce nominibus diſcriminat, cauſas ibidem recenſui. Idem per vmbram vidêre, imò à Salomone didicêre Philoſophi, vt patet ex Socrate & Platone paſſim in dialogis,atque ex Ariſtotele lib.3.& 9. Ethic. Verè Dio.orat.20.ita definit: *Stultus eſt, qui non eſt animi ſui dominus: circumuoluitur enim, trahiturq́, facilè à leui quacumque occaſione & colloquio.* Et Seneca epiſtol.9. docet, *Sapientem ſeipſo contentum nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus eſſe: contrà ſtulto nulla re opus eſt, nulla enim re ſcit vti,ſed omnibus eget.* Idem epiſtol. 15. *Quam vitam,* inquit, *dici exiſtimas ſtultam? noſtram: quos cæca cupiditas in nocitura, certè numquam ſatiatura præcipitat: quibus ſi quid ſatis eſſe poſſet,fuiſſet; qui non cogitamus quàm iucundum ſit nihil poſcere; quàm magnificum plenum eſſe,nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata eſt, trepida eſt; tota in futurum fertur.*

Concupiſcentia,ſumma ſtultitia.

Secundò, hinc diſce concupiſcentiam eſſe meram magnamque ſtultitiam; vitioſos enim ſui aſſeclas facit ſtultos. Id patet in ira, quæ hominem ratione priuat, facitque furere inſtar inſani. In libidine, quæ ſapientes dementat, vti dementauit Salomonem, Samſonem, Dauidem: amor enim eſt cæcus & amens, ideoque amantes facit amentes, vti cernimus meretrices & puellas amore iuuenis alicuius captas, rationem cum iudicio perdere, ac velut mentis impotes, & amore amentes. In ſuperbia, quæ ſuperbos inflat, vt putent ſe omnibus eſſe ſapientiores, ditiores, potentiores, etiamſi ſint inſipientiſſimi, pauperrimi & viliſſimi. Nonne ſtulta eſt vox illa regis Babylonis, velut noui Luciferi: *In cælum conſcendam ſuper aſtra Dei, & exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus aquilonis, aſcendam ſuper altitudinem nubium, ſimilis ero Altiſſimo?* Iſaiæ 14.verſ.13. Et illa Pharaonis: *Meus eſt fluuius* (Nilus fœcundans Ægyptum) *& ego feci memetipſum.* Ezechiel. 2. Sic in auaritia, acedia, gula, inuidia, ceteriſque vitiis, atque in ipſis auaris, guloſis, acedis,inuidis, &c. multa dictamina, æquè ac opera ſtulta, ſtolidaque reperies, vt ſi ſincerè iudices, dicere debeas, illos videri mente captos, fatuos, deliros.

Tertiò, hinc collige non eſſe ſequendam multitudinem; hæc enim eſt ſtultorum, ſed paucitatem: hæc enim eſt ſapientum: *ſtultorum,* inquit, *infinitus eſt numerus: infinitus,* id eſt maximus & quaſi innumerabilis, vt habent Hebr. Rurſum, *infinitus* ſyncategorematicè, quia aſſiduè ſingulis annis, imò diebus oriuntur & ſuccedunt noui ſtulti, taleſque ſuccedent ſemper, quamdiu durabit hæc in mundo hominum vita.

Hoc eſt quod veteri adagio dicitur: *Loquendum vt multi, ſapiendum vt pauci.* Vulgus enim ſæpè de rebus, præſertim agendis ſiniſtrè iudicat, erronea habet dictamina, animos depreſſos, & in terrena demerſos; vitiis & ſcandalis abundat, ſapientiæ & veræ virtutis expers eſt, vti multis Patrum gnomis & exemplis oſtendi Numer.cap.11.v.4. & cap.20.v.3. Hac de cauſa viri ſapientes, quales fuêre olim Eſſæi, Aſcetæ & Anachoretæ,turbas, vrbeſque fugerunt, & in ſolitudine cum paucis Sanctis, imò cum Deo & Angelis conuerſati ſunt. Hinc S. Antonius dictitabat, *aquam piſcibus alimento eſſe, ſolitudinem autem monachis afferre ornamentum,atque piſces quidem cùm terram attingunt vitam amittere, monachos*

Sapienti turba vitanda

Gnoma.

autem cùm vrbes adeunt, grauitatem monaſticam, deperdere. Ita refert Sozomen. lib. 1. Hiſtor. c. 13. Viderunt id per vmbram Philoſophi, è quibus Seneca lib. de Vita beata c. 2. *Cùm de beata Vita agitur,* inquit, *non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeat. Hæc pars maior eſſe videtur. Ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis geritur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum peſſimi, turba eſt. Quæramus quid optimè factum ſit, non quid vſitatiſſimum, & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo veritatis peſſimo interpreti probatum ſit.*

Idem Epiſt. 7. *Quid,* inquit, *tibi vitandum præcipuè exiſtimem quæris? turbam. Nondum illi te tutò committeres. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Nũquam mores, quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod cõpoſui turbatur, aliquid ex his quæ fugaui redijt. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vſque adeo affecit, vt nunquam ſine offenſa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica eſt multorum conuerſatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut neſcientibus allinit. Vtique quo maior eſt populus cui commiſcemur, hoc periculi plus eſt.* Et pluribus interiectis: *Subducendus populo eſt tener animus, & parum tenax recti. Facilè tranſitur ad plures. Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem ſuam diſſimilis multitudo potuiſſet, adeo nemo noſtrûm, qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium poteſt. Vnum exemplum luxuriæ aut auaritiæ multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatẽ irritat, malignus comes quamuis candido & ſimplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus eſt impetus. Neceſſe eſt aut imiteris, aut oderis. Vtrùmque autem deuitandum eſt, ne vel ſimilis malis fias, quia multi ſunt, neue inimicus multis, quia diſſimiles ſunt. Recede in teipſum quantum potes: cum his verſare, qui te meliorem facturi ſunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores.* Exemplis idipſum denique confirmat. *Democritus ait, vnus mihi pro populo eſt, & populus pro vno. Bene & ille, quiſquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis ſpectaret ad pauciſſimos peruenturæ: ſatis ſunt, inquit, mihi pauci, ſatis eſt vnus, ſatis eſt nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus, cùm vni ex conſortibus ſtudiorum ſuorum ſcriberet: Hæc inquit ego non multis, ſed tibi; ſatis enim magnum alter alteri theatrum ſumus. Iſta mi Lucili condenda in animum ſunt, vt contemnas voluptatem ex plurium aſſenſione venientem. Multi te laudant. Et quid habes cùm placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrſus bona tua ſpectent.* Ac rurſum Epiſtol. 8. ſeipſum in exemplum ſtatuens: *Seceſſi,* inquit, *non tantùm ab hominibus, ſed etiam à rebus, & primùm à rebus meis. Poſterorum negotium ago. Illis aliqua quæ poſſint prodeſſe conſcribo. Salutares admonitiones velut medicamentorum vtilium compoſitiones litteris mando, eſſe illas efficaces in meis vlceribus expertus.*

Vers. 16. Locvtvs svm in coroe meo (Aquila & Symmach. *cum mente mea.* Chald. *In cogitatione cordis mei*) dicens: Ecce magnvs effectvs svm, et præceſſi omnes ſapientia, qvi fvervnt ante me in Iervſalem; et mens mea contemplata est mvlta ſapienter] Hebr. *Et cor meum vidit multum ſapientiam & ſcientiam.* Sic & Sept. Chald. Syrus, Arabic. & ceteri. Tigurini: *Subduxi autem rationem eiuſmodi apud animũ meum; Ecce ego res magnas perfeci, & auxi ſapientiam præ omnibus, &c.*

Hucuſque Eccleſiaſtes probauit ſuum thema, nimirum omoes res mundi eſſe vanitates per rationes genericas & vniuerſales, nunc idem probat per rationes ſpecificas & particulares. Quare à toto rerum genere deſcendit ad ſingulas rerum ſpecies, in iiſque vanitatem demonſtrat. Eſt ergo hic inductio, qua ſingularum rerum vanitatem probat, indeque ioducit & colligit omnia ſub Sole eſſe vana, nec quicquam ex eis poſſe animum hominis ſatiare & beare. Incipit autem à ſapientia, tùm quia illa ceteris rebus dignitate eminet, ac plus veritatis minuſque vanitatis videtur habere; tum quia Philoſophi totum ſtudium, omneque ſuum decus poſuere in ſapientia. Vnde Seneca de Breuitate vitæ: *Sine ſapientiæ ſtudio,* ait, *nulla poteſt eſſe vera & ſolida animi beatitudo:* tum denique & potiſſimè, quia Salomon ſapieotiæ fuit ſtudioſiſſimus; eamque à Deo præ rebus omnibus poſtulauit & impetrauit, atque per eam omnium hominum occupationes, ſtudia, & curas ſtudiosè contemplatus eſt, vt ipſe ait verſ. 13. in eaque contemplatione animum ſuũ paſcebat & oblectabat: quare in ea videbatur ſibi eſſe magnus, ſapiens & beatus. Verùm ſuper illam ipſam hic ſe ſuamque conſiderationem reflectens, inuenit in illa quoque ineſſe vanitatem magnamque afflictionem ſpiritus, Ait ergo,

Locvtvs svm in coroe meo] Primò, ſeceſſus eſt, q. d. Peruerſorum & ſtultorum turbam, de qua v. præcedenti, deuitans, ſeceſſi in cordis arcanum, ibique cum ſapientia ipſa conuerſatus per eam omnia ſapienter luſtraui, conſideraui, & expendi. *Loqui aliquis dicitur in corde ſuo,* ait Olympiod. *cùm mentem ad cogitandum applicat, ſecum diſputat & ratiocinatur.*

Secundò, loqui in corde notat magnam cordis, id eſt mentis attentiooem ad id quod homo ſibi loquitur, & cogitat, qualem habent cogitabundi, triſtes & melancholici. Tertiò, notat affectum & pathos, nimirum ingentem vel lætitiam & plauſum, vel mœſtitiam & moleſtiam. Vtraque hic notatur in Salomone, q. d. Locutus ſum in corde, mihi ſecretò gaudens & applaudens de ſapientia tanta mihi cælitus infuſa; ſed dum per eam vana & moleſta hominum ſtudia inſpicio, mihi moleſtiam mentiſque afflictionem inflixi, vti mox pleniùs oſtendam. Sic Anna amaro corde & flens largiter, & attentè orans loquebatur in corde ſuo, *quia ex multitudine doloris & mœroris mei locuta ſum,* ait ipſa ad Heli 1. Reg. 1. v. 13. & 16.

Ecce magnvs effectvs svm] Magnus opulentiâ, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus & fabrica templi, magnus ſapientia, magnus in menſis & ferculis, magnus comitatu & pompâ equorum, curruum, famulorum & militum, magnus famâ & gloria: fuit enim Salomon regum omnium ſapientiſſimus, opulentiſſimus, potentiſſimus, delicioſiſſimus, magnificẽtiſſimus, famoſiſſimus, glorioſiſſimus, vt patet 3. Reg. 10. & 11. Vnde vocatus fuit *rex magnus & rex regũ,* teſte Euſeb. l. 9. de Præpar. c. vlt. Hugo vterque Card. & Victor. putant hæc dici à Salomone ex iactantia, & vana ſui complacentia. Meliùs alij cenſent hæc ab eo

dici

dici ex animi candore, & gratitudine erga Deum. Vnde non ait: Ego magnum me feci, ſed *magnus effectus ſum*, ſcilicet à Deo. Legit Interpres cum Septuag. הוּגְדַּלְתִּי *hugdalti* in *hophal* paſſiuè, id eſt magnificaturus ſum: iam legunt הִגְדַּלְתִּי *higdalti* in *hiphil* actiuè, id eſt *magnificaui*, ſcilicet meipſum, vel potiùs ſapientiam meam, vt ſequitur. Vnde Chald. vertit: *Ego auxi & addidi ſapientiam ſuper omnes ſapientes, qui ante me fuerunt* (alij *præfuerunt*) *in Ieruſalem*. Alij: *Ego magnificaui & auxi ſapientiam*, &c. Alij: *Præceſſi prudentiâ, & omnibus ſapientibus præcellui*. Vatab. *Ego res magnas perfeci*.

Et præceſſi omnes ſapientia qui ante me fuerunt in Ieruſalem] Hebr. *ſuper Ieruſalem*, id eſt, qui præfuerunt Hieroſolymæ & Iudææ, vel vt reges, ſicut Dauid & Saul; vel vt iudices & principes, vt Othoniel, Gedeon, Samſon, Iephte, Heli, &c. vel vt Doctores & legiſperiti, vel vt ſacerdotes & Pontifices: quare dum eos ſapientiâ antecellui, ceteros omnes mundi reges & philoſophos eâdem ſuperaui; quia Iudæi, præſertim legiſperiti & Pontifices, philoſophis omnibus fuêre ſapientiores. Vnde 3. Reg. 3.12. Salomon audit à Deo: *Dedi tibi cor ſapiens ut nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit*: fuit ergo Salomon à toto genere ſapientior Adamo, Abrahamo, Moſe, Ioſepho, Dauide, ceteriſque Patriarchis & Prophetis, etſi id hoc loco neget S. Hier. Eſto in certo genere, v.g. in Prophetia ſuperatus ſit à Prophetis, in Pſalmodia & ſanctitate à Dauide. Et mox cetera addens Deus: *Dedi tibi*, inquit, *diuitias & gloriam, vt nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retro diebus*.

Pro *præceſſi ſapientia*, Hebr. eſt, *addidi ſapientiam*, q. d. Sapientiam mihi cælitus inditam valdè adauxi per experientiam, & quotidianam rerum ſpeculationem. Ita Olympiod. Vnde Symmach. vertit: *Superexcedebam ſapientia*. Quàm ampla fuerit ſapientia Salomonis ipſemet fusè explicat Sapient. cap. 7. v. 17. & ſeq. Vide Sixtum Senenſem verbo Salomon, & Pinedam li. 3. de Rebus Salomonis.

Et mens mea contemplata eſt multa ſapienter, et didici] *Contemplata eſt*, per ſpeculationem & meditationem: *didici*, per experientiam. Hinc Origenes Proœm. in Cant. docet ſapientes Græcorum ſuam Philoſophiam hauſiſſe à Salomone: illo enim fuere poſteriores, teſte Clemente libr. 5. Stromat. Scientiâ enim naturali, puta rerum Phyſicarum, Ethicarum, Oeconomicarum & Politicarum Salomon omnes homines ſuperauit: in ſupernaturali & diuina ſuperatus fuit à Moſe, Prophetis & Apoſtolis.

Vers.17. Dediqve cor mevm vt ſcirem prvdentiam, atqve doctrinam, erroreſqve, et ſtvltitiam; et agnovi qvod in his qvoqve eſſet labor et afflictio ſpiritvs] Syrus, *Perturbatio ſpiritus*. Septuag. *electio* vel *præſumptio ſpiritus*. Alij, *irritamentum ſpiritus*. Aquila, *Paſtio venti*. Vide dicta v. 14. Alienum eſt illud Caiet. *Traditur hic*, ait, *fructus ſcientiæ quòd ipſum ſtudium ſciendi eſt fractio ſpiritus, vel ratio præcipua frangendi ſpiritum. Ignorantes enim ſuos proſequuntur ſpiritus, ſuis aguntur impulſibus*. Hoc enim eſt veritas non vanitas, vtilitas non noxa & vilitas; ſancta ſtabilitas, non rixoſa leuitas; cùm ex aduerſo vanitatem & noxam ſciendi hic aſtruat Salomon.

Pro *errores* Hebr. eſt הוֹלֵלוֹת *holelot*, quod Septuag. vertunt *parabolas*. Syrus & Arabicus, *prouerbia*. Noſter & Aquila, *errores*. Theodotion, *prolapſiones*. Caiet. *tricas*, ſiue intricationes operum & negotiorum, quibus multi ſe intricant, adeò vt ſe extricare nequeant. Alij, *inſanias*. Arias, *nugas*. Fonteius, *furores*. Viuianus, *arrogantiam*. Thuanus, *Inſanos pectoris æſtus*. Chald. *Et dedi cor meum vt ſcirem ſapientiam & ſtultitiam regni, & ſcientiam & intellectum probaui, & cognoui quod etiā hoc eſt contritio ſpiritus viro, qui diligenter laborat vt inueniat ea*.

Pro *ſtultitiam* Hebr. eſt שִׂכְלוּת *ſichlut*, quod ſi per *Samech* ſcribas ſignificat ſtultitiam, ſin per *ſin* (quod idem valet quod *Samech*) ſignificat prudentiam & intellectum, vt vertunt Septuag. & Chald. nimirum vani rerum mundi amatores, dum in iis conquirendis ſe putant ſapientes, coram Deo ſtulti fiunt & deliraut. Nam vt ait S. Paulus: *Sapientia huius mūdi ſtultitia eſt apud Deum*. 1. Corinth. 3. 19.

Vers.18. Eo qvod in mvlta ſapientia mvlta ſit indignatio; et qvi addit ſcientiam, addit et laborem] Ita legunt Codices Romæ emendati. Alij ex Hebræo legunt, *& dolorem*: vtrumque verum, & eòdem res redit: quia omnis labor eſt dolor, & omnis dolor eſt labor. Aquila vertit: *Et tormentum*. Septuag. Hebr. מַכְאוֹב *macob*, vertunt *flagella*, Pſal. 31. 10. Tigur. vertit: *Qui auget ſcientiam, ſimul auget quod eum cruciet*.

Pro *indignatio* Hebr. eſt כַּעַס *caas*, id eſt ira, indignatio, Syrus, *furor*. Septuag. *cognitio*. Arabicus: *Nam in multitudine ſapientiæ multiplicatur doctrina, & quod augetur doctrinâ augetur dolore*. Chald. accipit hæc de ira Dei: *Quoniam vir*, inquit, *qui multiplicat ſcientiam cùm peccauerit, ſi non conuertitur ad pœnitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini; & qui addit ſcientiam & moritur in iuuentute ſua, addit dolorem proximis ſuis*. Coſtus verò ſic vltima ex Chald. vertit: *Conflat in ſe inuidiam & iram Domini, à quo ille ſcientia auctus fuerat: quod ſi ineunte ætate moriatur, ſecum ipſe inteſtinam animi moleſtiam adauget*. Auctor Catenæ Græcæ: *Qui profundiorum, ait, cauſas inquirit, nec inuenit, hic addit laborem. Hoc minimè illis euenit, qui perfunctoriè ſtudent*.

Repetendo exaggerat Eccleſiaſtes, & inculcat ſuum ſtudium in veſtiganda ſapientia & ſcientia, vt oſtendat ſe vtramque penitus inſpexiſſe, & in vtraque deprehendiſſe vanitatem & afflictionem. Pro *prudentiam & doctrinam*, Hebr. eſt *ſapientiam & ſcientiam*. Sapientia, ait S. Auguſt. & Theologi, eſt cognitio rerum altiſſimarum, puta diuinarum & cæleſtium: ſcientia verò naturalium & humanarum, præſertim circa mores & res agendas. Sapientiæ opponit errores, id eſt falſas antiquorum ſiue Philoſophorum, ſiue hæreticorum opiniones, ait R. Haccados, quales ſunt hæreſes de Deo Deique prouidentia, omnipotentia, omniſcientia, &c. Scientiæ opponit ſtultitiam, qua ſtultè quis iudicat de rebus agendis, & ſtultè operatur, dum vitium præ virtute, imò pro virtute ſectatur. Rurſum ſapientia accipi poteſt practica, pro prudentia

A ſupernaturali,ad riiè cognoſcendum, colendum, amandum Deum per virtutes Theologicas: ſcientia verò pro prudentia naturali ad honeſtè viuendum, per virtutes morales, quibus quis fit fortis,temperans,caſtus,iuſtus,&c. Vice verſa per errores accipias ſuperſtitiones, idololatriam,falſoſque numinum cultus, vero Dei cultui oppoſitos: per ſtultitiam verò imprudentiam, & incontinentiam viuendi per gulam,luxuriam,fraudem, furtum,&c. Salomon enim paſſim in Prouerbiis, Eccleſiaſte, & Sapientia; per ſapientiam & ſcientiam non tam ſpeculatiuam, quàm practicam intelligit, puta Ethicam, quæ mores ad Deum ritè colendum, & ad ſe,æquè ac proximum legitimè amandum, iuxta normam rectæ rationis & legis diuinæ conformat: atque hanc maximè ſpectauit & ſectatus eſt Salomon, vt eamdem alios doceret, vti hiſce libris facit. Senſus ergo eſt, q.d. B Summo ſtudio incubui, vt peruestigarem ſapientiam & ſcientiam, tum ſpeculatiuam, tum potiùs practicam, eamque ſecernerem ab erroribus & ſtultitia, hoc eſt, vt virtutes tum Deum, tum hominem & proximum ſpectantes, à vitijs illis aduerſis ſecernerem & diſtinguerem; vt hac ratione viam ad veram animi felicitatem veſtigarem, ſciremque quid in hac vita hominem beare & felicem efficere poſſet. Verùm poſt longum ſtudium & examen, inueni in his quoque ſuam ineſſe vanitatem & afflictionem ſpiritus; quia *in multa ſapientia multa ineſt indignatio,& qui addit ſcientiam, addit dolorem.* Scientiæ enim & ſtudio aſſecla eſt labor & dolor: quare qui addit ſcientiam, addit & dolorem; tum quia quamdiu durat ſcientia,durat & labor; tum quia creſcēte ſtudio creſcit pariter capitis corporiſque totius, deficientibus ſpiritibus vitalibus,defatigatio, labor C & dolor.

In ſcientia eſt indignatio.

Quæres,quomodo in multa ſapientia ſit multa indignatio,atque in ſcientia dolor? nam vt docet D.Tho.1.2.q.17. art.1. *In contemplatione veritatis,maxima delectatio conſiſtit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, & ideo contemplatio mitigat triſtitiam vel dolorem: & tanto magis,quantò perfectius aliquis eſt amator ſapientiæ: & ideo homines ex contemplatione diuina, & futuræ beatitudinis in tribulationibus gaudent, ſecundùm illud Iacob 1. Omne gaudium exiſtimate fratres mei,cùm in tentationes varias incideritis*,&c. Hæc S.Thomas.

Reſpondet Chald.per indignationem accipiēdam eſſe iram & vindictam Dei, q.d. Deus indignatur ſapientibus,qui cùm ſciant quid agere debeant,id tamen non agunt; ſed peruersè viuunt, D nec agunt pœnitentiam. Sic & R.Salomon, ac ex parte S.Hier.Olympiod.Albinus, licèt magis in aliam ſententiam deuergant. Rurſum alij accipiunt indignationem, id eſt iram & inuidiam æmulorum, qui ſapientibus ſapientiam,famam & honorem inuident, q.d. Cùm quis ſtudendo euadit ſapiens & eruditus, concitat ſibi aliorum inuidiam, qui ægrè ferunt illum ſibi in doctrina & fama anteponi: quare illius ſapientiæ & famæ detrahunt,eamque deprimunt. Hinc illud c.7.8. *Calumnia conturbat ſapientem.*

Verùm meliùs alij accipiunt indignationem ipſius ſapientis,& dolorem ſcientis.

Primò.

Primò ergo: *In multa ſapientia eſt multa indignatio & dolor*, ait D.Thom. loco citato ad 1. *Vel propter difficultatem & defectum inueniendæ veritatis, vel propter hoc quod per ſcientiam homo cognoſcit multa quæ voluntati contrariantur, & ſic ex parte rerum cognitarum ſcientia dolorem cauſat; ex parte autem contemplationis veritatis,delectationem.* Studium enim ſapientiæ auocat mentem ab omnibus ſenſuum voluptatibus,totamque ad cōtemplationem colligit & cogit. Hinc ſtudioſi & ſpeculatiui ſpeculando conſumunt optimos ſpiritus, & calorem naturalem à ſtomacho in cerebrum ad ſpeculandum euocant: quo fit vt ſtomachus calore deſtitutus cibos concoquere nequeat: ſed indigeſtos cibos, crudoſque eorū ſuccos ad hepat & membra tranſmittat: ex quibus gignuntur catarrhi, flatus, febres, cacochymia, hemicrania, aliique plures morbi,ac ſubinde hectica & phthiſis, aut hydrops ex abundantia pituitæ. Atque hæc eſt B cauſa, cur literati plerique laborent ſtomacho,vti laborauit S.Gregor.S.Chryſoſt. S.Hier.S.Bern. &c. *Labores ſunt ſcientiæ comites*, ait Nyſſen. additque Salomonem non prius voluptatibus ſe dediſſe *quàm guſtata auſteriori & ſeueriori vita, cùm ſe præſtitiſſet, & à riſu alienum, grauemq; & conſtantem, per quæ à ſtudioſis maximè comparatur diſciplina ſapientiæ*, ſed huius ſeueritatis pertæſum, laxaſſe fræna voluptati & concupiſcentiæ. Accedunt nocturnæ ſtudioſorum vigiliæ & lucubrationes, abſtinentia & ieiunia,lectio varia & multiplex,quæ cerebrum deſiccant, accendunt & extenuant, vt illico in bilem concitetur.

Secundò, quia valdè ſtudioſi & ſapientes vel naſcuntur,vel per ſtudium & ſpeculationem aſſiduum fiunt melancholici, moroſi,tetrici, vti tradit Ariſtot.ſect.30.Problem. c.1. vbi docet ſum- C mos ſapientes & philoſophos fuiſſe melancholicos,adeoq; nullum magnum ingenium ſine mixtura dementiæ extitiſſe (melancholia enim eſt quædam amētia.) Rurſum ingenioſi propter ſpirituum multitudinem,feruorem,celeritatem, ait Pineda,accedente etiam ſapientià,quæ ad deliberandum de rebus non longo ſpatio indiget,concitati ſunt & indignabundi, quod dicebat Ariſt. inueniri in iis, quibus *atra bilis permulta & calida*, & oppidò flatulenta ineſt,qui ſiunt *perciti & ingenioſi amaſij,propenſi ad omnem excandeſcentiam & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores.* Qua de re ſapienter diſſerit Plato lib.2.de Republ.& in Theæteto; *Admodum*, inquit, *difficile eſt reperire hominem ingenioſum ſimul & præ ceteris manſuetum: nam acuti ſagaceſq;, memorioſi,ac dociles, vt plurimum in iracundiam impetuſq;, præcipites ſunt: proruunt enim atque* D *captantur quemadmodum ſine retinaculis naues; & furioſi potiùs quàm fortes exiſtunt.*

Secundò.

Tertiò, quia in ſcientiis innumeræ ſunt tricæ, obſcuritates, antilogiæ,difficultates, quæ hominem ſtudioſum faciunt tetricum, moroſum,iracundum,præſertim dum videt ſe fruſtra laborare, nec veritatem aſſequi, dum videt tot ſententias & opiniones inter ſe pugnantes, nec in eis cernit quid verum ſit & certum, ſed omnia dubia & implexa. Rurſum dum quò plura cognoſcit, eò plures nouas quæſtiones & difficultates ſibi incognitas exoriri aduertit, adeoque quò plura ſcit, eò plura ſe ignorare perſpicit: quæ res illi moleſtiam & bilem concitat. Inſuper dum ſuæ ſententiæ ab aliis contradici, eamque confutari videt,affligitur. Ita S. Hieron. Thaumaturgus,

Tertiò.

Albinus,

A Albinus, Olympiod. Vatabl. Audi S. Hieronymum: *Sapiens dolet tam in abdito quàm in profundo latere ſapientiam, nec ita ſe præbere mentibus vt lumen viſui, ſed per tormenta quædam & intolerandum laborem, iugi meditatione & ſtudio prouenire.* Videas ergo ſapientes inter ipſas vigilias & lucubrationes veluti excandeſcere atque indignari, aduerſus eas ipſarum rerum cognoſcendarum difficultates, quas vel conſequi, vel ſuperare non poſſint, & quod in longiori conflictatione & lucta euenire ſolet, jam deſperent de victoria, iam iterùm aggrediantur & pugnent, nunc feſſi & laſſi ſubſiſtant deſideantque parumper, nunc iterùm aſſurgant & cum rerum difficillimarum cognitione luctam inſtaurent. Ita Pineda.

Hominum ſcientia eſt docta ignorantia.

B Doctorum ergo magna licet rerum cognitio, tamen non tam eſt plena ſcientia, quàm docta ignorantia. Doctores enim quò magis procedendo inueſtigant rerum notitiam, eò magis ſe deprehendunt doctè ignorantes, vel ignoranter doctos, quia vix vllas rerum naturas clarè perſpicere poſſunt, ſed tantùm earum accidentia, quæ ſenſibus patent.

Quartò.

Quartò, quia ſcientia inflat facitque hominem tumidum & ſuperbum: ſuperbi autem proni ſunt ad iracundiam, præſertim dum vident ſibi vel à rationibus, vel ab hominibus obſiſti & contradici, aut obices ſuæ prætenſioni opponi, vt non poſſint ſententiarum ſuarum firmam aſſertionem aut præmia, quæ per eam præſumpſerant, conſequi. Rurſum ſapiens videtur mereri honorem & eminentiam, quare dum à minùs ſapientibus vel æmulis deſpicitur, ridetur, arguitur, C cenſet ſibi grauem fieri iniuriam, ideoque dolet, fit impatiens & iraſcitur. Vide Platonem in Theæteto. Ita vterque Hugo Card. & Victor. Lyran. Caiet. & alij. Sic videmus viros valde doctos procliues eſſe ad iram, impatientiam, & anxietatem, leuique verbo ad eam concitari.

Quintò.

Quintò, indignatur ſapiens ſibi, dum videt ſuam cæcitatem & infirmitatem ad perſerutandum tot tantaſque rerum abditarum veritates, etiam ethicas & practicas, dumque longè maiorem difficultatem ſentit ad eas opere explendum. Vnde S. Hieron. & Olympiod. *Quantò magis*, inquiunt, *qui ſapientiam fuerit conſecutus, tantò plus indignatur, quod ſubiaceat vitijs, & procul ſit à virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet ſuper delictis ſuis, cum ſciat cui plus traditur plus exigi ab eo, & potentes potenter tormenta paſſuros.* D Addit Hugo ex ſcientiæ acquiſitione notitiam nobilitatis animæ ſuæ, vnde indignetur in inferioribus occupari, quæ ſunt ea minus indigna. Ad hæc faſtidium vitioſum nonnullorum ſuper nobiliſſimo ſtudio ſacrarum litterarum, ſicut olim nauſeabant Hebræi ſuper diuino cibo. Rurſum honeſtam nauſeam atque abominationem ad fœdas voluptates, ob guſtatum ſuauem ſpiritualium rerum ſaporem. Poſtremò, iram cum indignatione in ſeipſum, in dæmonem, in vitia, in ea omnia quæ nos prouocant ad peccandum, ſi multa adſit ſapientia, hoc eſt rerum diuinarum cognitio, beneque viuendi peritia multa. Idem iudicium de indignatione & iuſto dolore, quem ſentimus aduerſus aliena peccata. *Si ego contriſto vos*, dixit Apoſtolus, *& quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me?* 2. Corinth. 2. Ita Lorinus.

A Rurſum ſapiens iraſcitur diſcipulis & aliis, quos videt ſapientiæ & prudentiæ expertes, ac ſæpè incapaces diſciplinæ & incorrigibiles. Vides enim maiorem hominum partem vitioſam, concupiſcentiæ & vitiis ſuis indulgentem, aſpernari ſana ſapientiæ monita & virtutum præcepta, quæ res ſapientem, præſertim rectorem & doctorem, qualis erat Salomon, valdè cruciat & affligit.

Sextò.

Sextò, S. Hiero. epiſt. 30. de Fabiola loquens, dolorem ponit in cupidine ſciendi: *Ieſubone*, ait, *quo illa feruore, quo ſtudio intenta erat diuinis voluminibus?* &c. *Nec vero ſatiebatur audiendi cupidine, ſed addens ſcientiam addebat dolorem, & quaſi oleum flammæ adijciens, maioris ardoris fomenta capiebat.* Accedit S. Greg. Nazian. qui in Apolog. ſic explicat, q.d. B Quantum voluptatis quis ſtudendo haurit, ex eo quod inuenit, tantum mœroris refert ex eo quod aſſequi non poteſt; perinde ac ſitiens qui ab aquis delibatis auellitur, hic enim aquam, quã putat ſe habere, manibus tenere non poteſt; aut perinde ac qui fulguris ſplendore illuſtratus, illico ab eo diſparente deſeritur.

Denique maximè & potiſſimè intendit hic Eccleſiaſtes ſignificare ſtudium ſapientiæ & ſcientiæ, tum ſpeculatiuæ, tum practicè eſſe vanum, laborioſum & afflictiuum dum in ſola ſpeculatione & cognitione rerum naturalium, & ethicarum, puta virtutum & vitiorum conſiſtit, nec ad ipſam virtutum operationem & exercitationem tranſit, vt fiat practicè practicum. Virtus enim & vera ſapientia ac ſcientia, quæ animæ dat quietem & ſatiem, non in arida ſpeculatione, ſed in honeſta actione & operatione ſita eſt; quâ ſi C careat, vana eſt, & mera capitis fatigatio; quia ſuo fine & fructu, qui eſt actio vtraque honeſta quæ ducit ad felicitatem, deſtituitur. Hoc eſt quod propriè ſpectat hic Salomon, ſcilicet nudam ſapientiam, & ſcientiam, ethicam, non ſatiare, nec honeſtare, nec beare hominem, ſed ſolum timorẽ & amorem Dei ſtudiumq; virtutum, cetera omnia eſſe vana. Vnde cap. 12. 13. concludens ait: *Deum time & mandata eius obſerua. Hoc eſt enim omnis homo.* Addit Olympiod. homines non naſci ſapientes, ſed fieri ſtudio & labore. Rurſum adepta iam ſapientia hominem ſtimulat & cruciat, vt id quod per ſapientiam faciendum nouit, hoc opere exequatur, ſcilicet vt concupiſcentijs ſuis reſiſtat, vt arduos virtutis labores capeſſat, qua in re magnam ſentit difficultatem & ſpiritus afflictionem, inſtar Ezechielis, qui c. 3. v. 3. & 14. iuſ- D ſu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen, & væ, eratque in ore ipſius vt mel dulce, ſed abiit poſtea amarus in indignatione ſpiritus ſui: & inſtar S. Ioannis, qui Apoc. 10. v. 9. librum ſumpſit in ore dulcem, vt mel, ſed qui fecit amaricari ventrem ipſius. Talis eſt ſcientia, quæ initio delectat, ſed poſtea dolorẽ, laboremque generat. Iam audi Olympiod. *Sapientiam & cognitionem non iam vanitatem eſſe dixit, ſed ſpiritus electionem, monent nos nequaquam fati beneficio naſci, aut fieri homines ſapientes, ſed ſapientiæ deſiderio ac labore, petitamq; à Domino Deo ſapientiam conſequentes. Quod ſi quis adhuc ſcientiæ plus habere deſideras, addat inquit & ſtudioſos labores. Aut etiam ſic intellige: Qui adeptus ſcientiam cognitionemq; delinquit. longè amplius puniendus eſt: ideo qui addit cognitionem, addit & dolorem.*

Tropol. Hæc accipias de cognitione ſui: homo enim ſeipſum ſuaſque infirmitates ad contēplandum, & multò magis ad rectè operandum conſiderans (quæ eſt vera ſapientia & ſcientia) tot & tantas videt, vt ingentem triſtitiam & iram cōtra ſeipſum concipiat, vti fusè explicat Auctor lib de Anima & Spiritu apud S. Aug. tom. 3. cap. 49. *Qui apponit ſcientiam, apponit & dolorem: quia,* inquit, *quantò magis homo ſua mala intelligit, tantò amplius ſuſpirat & gemit: meditatio ſiquidem parit ſcientiam, ſcientia compunctionem, compunctio deuotionem, deuotio perficit orationem;* quæ deinde multis proſequitur. Et S. Gregor. 28. Moral. cap. 24. *Qui apponit ſcientiam, apponit & dolorem: quia quantò plus homo cœperit ſcire quid perdidit, tantò plus lugere incipit corruptionis ſuæ ſententiam, quam inuenit. Conſiderat namque vnde, quò lapſus eſt: quòd a paradiſi gaudijs ad ærumnas vitæ præſentis; ab Angelorum ſocietatibus venit ad curas neceſſitatum. Penſat in quot iam periculis iacet, qui priùs ſine periculo ſtare contempſit; luget exilium quod damnatus patitur, & ſuſpirat ad cæleſtis gloriæ ſtatum, quo perfrui ſecurus poſſet, ſi peccare noluiſſet.*

Tu ergo, ô ſtudioſe, ô religioſe, ô magiſter, ô doctor, qui in arida ſpeculatione annos perplures impendiſti, vitam conſumpſiſti, vires exhauſiſti; expende quæſo, quàm ſis à verâ ſapientia alienus: ſi notitiæ rerum humanarum & diuinarum minimè virtutem iungis, & rationem diſputandi ſciens, viam humilitatis & perfectæ charitatis ignoras. Nam ſi vera ſapientia (vt dixit Lactantius) non poteſt cuiquam ſine ſcientia & virtute contingere, quomodo te ſapientem appellabo, quem ſcientia inflans, dementatum tenet, & charitas ædificans in ſui contubernium non retinet. Si ſapientia (vt ait Nazianz.) ad Dei amorem nō ſubuehit, & ex ſeruis iam amicos ac filios efficit, quanam ratione te ſapientem exiſtimabo, quem verus Dei amor ſeruum non nouit, & Chriſtus nec amicum nec filium agnoſcit.

Lan-franci conuerſio.

Aliâ igitur viâ ad veram ſapientiam quæ te beet, incedendum eſt, nimirum viâ humilitatis, charitatis, contemptus mundi, &c. vti fecit reſipiſcens Doctor Lan-francus, Berengarij Hereſiarchæ Antagoniſta & debellator, qui in Alpibus à prædonibus captus & indignè exagitatus, cùm hanc iniuriam impatientiùs tuliſſet, in ſe reuerſus ſuamq; inſipientiam accuſans & puniens, tradidit ſe vitæ monaſticæ in cœnobio Beccenſi, vt veram ſapientiam, puta patientiam diſceret, vbi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus eſt Prior, mox Abbas, tandem Archiepiſcopus Cantuarienſis, ac ſucceſſorem reliquit ſuum diſcipulum S. Anſelmus ſub annum Domini 1060. Ita Trithemius tract. de Vitis illuſt. ordinis S. Benedicti c. 99.

Anagog. S. Auguſt. lib. 4. de Trinit. c. 1. docet ſcientiam infirmitatis ſuæ addere dolorem peregrinationis ſuæ, idque ex deſiderio patriæ cæleſtis & conditoris ſui: *Præpoſuit,* ait, *ſcientiam ſcientia, præpoſuit ſcire infirmitatem ſuam magis quam ſcire mundi mœnia, fundamenta terrarum & faſtigia cælorum: & hanc apponenda ſcientiam appoſuit dolorem; dolorem peregrinationis ſuæ ex deſiderio patriæ ſuæ, & conditoris eius beati Dei ſui. In hoc genere hominum, in familia Chriſti tui Domine Deus meus, ſi inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo reſpondere hominibus, qui non eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, ſed ſaturati ſunt & abundant: ſatiauit autem illos phantaſma eorum, non veritas tua, quam repellendo reſiliunt & in ſuam vanitatem cadunt. Ego certè ſentio quàm multa figmenta pariat cor humanum. Et quid eſt cor meum, niſi cor humanum?*

Et S. Gregor. in Ezech. l. 1. homil. 10. *Mentem,* ait, *quam Spiritus ſanctus replet, in amaritudinem temporalium & delectationem æternorum commouet, &c. rixatur ſecum de his quæ malè egiſſe ſe recolit, & ſibimetipſi diſplicet, cùm ei ille placere iam cœperit, qui omnia creauit. Supernis inhiat, terrena iam omnia per mentis deſpectum calcat.* Et paulò poſt: *Dedignatur itaq; ſubiacere temporibus, & ardenter ſuſpirat æternis. Vnde rectè quoque per Salomonem dicitur: eò quòd in multa ſapientia multa ſit indignatio, & qui apponit ſcientiam, apponit dolorem. Cæleſtia etenim cognoſcentes, terrenis animum ſubdere dedignamur. Et dum plus ſapere incipimus de his quæ male egimus: nobis ipſis iraſcimur, & fit in multa ſapientia multa indignatio: quia quantò plus proficimus in cognitione, tantò nobis indignamur amplius de peruerſo opere. Atque cum ſcientia dolor creſcit; quia quantò magis æterna cognoſcimus, tātò magis eſſe nos in huius exilij miſeria dolemus, vel ſicut in trāſlatione alia dicitur. Et qui addit ſcientiam, addit dolorem. Quò enim ſcire incipimus quæ ſint cæleſtia gaudia, eò magis vt errorum noſtrorum laqueos poſſimus euadere, flendo laboramus. In multa ergo ſapientia multa eſt indignatio: quia ſi æterna iam ſapimus, concupiſcere temporalia dedignamur. Si æterna iam ſapimus, noſmetipſos deſpicimus egiſſe hoc quod nos potuit ab æternitatis amore ſeparare? Reprehendit ſemetipſum conſcientia, accuſat quod egit, damnat per pœnitentiam quod accuſat, fit rixa in animo, parturiens pacem cum Deo.* Igitur qui apponit ſcientiā, ſcilicet ſupernorum, apponit dolorē, ſcilicet imorum & terrenorum: nam vt ait S. Iſidorus l. 3. ſentent. c. 20. *Quantum quiſque potuerit ſuperna ſcire quæ appetat, tantum de infimis quibus inhæret, altius dolere debet.*

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Eccleſiaſtes fugiens laborem, quem ſenſerat in ſtudio ſapientiæ, dat ſeſe deliciis, & voluptatibus, at in his quoque videns vanitatem, rurſum v. 12. applicat ſe ſapientiæ iterumq́ue in ea vanitatem experitur. Denique v. 18. perſtringit vanitatem eorum, qui opes accumulant futuro heredi, quem qualis ſit futurus ignorant.

1. DIxi ego in corde meo: Vadam,& affluam deliciis,& fruar bonis. Et vidi quòd
hoc quoque eſſet vanitas. 2. Riſum reputaui errorem: & gaudio dixi:
Quid fruſtra deciperis? 3. Cogitaui in corde meo abſtrahere à vino carnem meã,
vt animum transferrem ad ſapientiam, deuitaremq́ue ſtultitiam, donec viderem
quid eſſet vtile filiis hominum: quo facto opus eſt ſub Sole numero dierum vitæ ſuæ.
4. Magnificaui opera mea, ædificaui mihi domos,& plantaui vineas. 5. Feci hor-
tos,& pomaria,& conſeui ea cuncti generis arboribus. 6. Et extruxi mihi piſcinas
aquarum, vt irrigarem ſiluam lignorum germinantium. 7. Poſſedi ſeruos & ancil-
las, multamq́ue familiam habui, armenta quoque, & magnos ouium greges, vltra
omnes qui fuerunt ante me in Ieruſalem. 8. Coaceruaui mihi argentum,& aurum,
& ſubſtantias regum, ac prouinciarum: feci mihi cantores,& cantatrices,& delicias
filiorum hominum, ſcyphos,& vrceos in miniſterio ad vina fundenda. 9. Et ſu-
pergreſſus ſum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Ieruſalem: ſapientia quoque
perſeuerauit mecum. 10. Et omnia, quæ deſiderauerunt oculi mei, non negaui eis:
nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his, quæ
præparaueram: & hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo. 11. Cumque
me conuertiſſem ad vniuerſa opera quæ fecerant manus meæ ad labores, in quibus
fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi,& nihil perma-
nere ſub Sole. 12. Tranſiui ad contemplandam ſapientiam, erroreſq́ue & ſtulti-
tiam (quid eſt, inquam, homo, vt ſequi poſſit regem factorem ſuum:) 13. Et vidi
quod tantum præcederet ſapientia ſtultitiam, quantum differt lux à tenebris. 14. Sa-
pientis oculi in capite eius: ſtultus in tenebris ambulat, & didici quòd vnus vtriuſ-
que eſſet interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si vnus & ſtulti & meus occaſus erit,
quid mihi prodeſt quòd maiorem ſapientiæ dedi operam? Locutuſq́ue cum mente
mea, animaduerti quòd hoc quoque eſſet vanitas. 16. Non enim erit memoria
ſapientis ſimiliter vt ſtulti in perpetuum,& futura tempora obliuione cuncta pariter
operient: moritur doctus ſimiliter vt indoctus. 17. Et idcirco tæduit me vitæ
meæ, videntem mala vniuerſa eſſe ſub ſole, & cuncta vanitatem & afflictionem ſpi-
ritus. 18. Rurſus deteſtatus ſum omnem induſtriam meam, qua ſub Sole ſtudio-
ſiſſimè laboraui, habiturus heredem poſt me. 19. Quem ignoro, vtrùm ſapiens an
ſtultus futurus ſit, & dominabitur in laboribus meis, quibus deſudaui & ſolicitus fui:
& eſt quidquam tam vanum? 20. Vnde ceſſaui, renuntiauitq́ue cor meum vltrà
laborare ſub Sole. 21. Nam cùm alius laboret in ſapientia, & doctrina,& ſolici-
tudine, homini otioſo quæſita dimittit: & hoc ergo vanitas, & magnum malum.
22. Quid enim proderit homini de vniuerſo labore ſuo,& afflictione ſpiritus, qua
ſub Sole cruciatus eſt? 23. Cuncti dies eius doloribus & ærumnis pleni ſunt, nec per
noctem mente requieſcit: & hoc nónne vanitas eſt? 24. Nónne melius comedere
& bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis? & hoc de manu Dei eſt.
25. Quis ita deuorabit & delicijs affluet vt ego? 26. Homini bono in conſpectu
ſuo dedit Deus ſapientiam,& ſcientiam,& lætitiam: peccatori autem dedit afflictio-
nem,& curam ſuperfluam, vt addat,& congreget,& tradat ei qui placuit Deo: ſed &
hoc vanitas eſt, & caſſa ſolicitudo mentis.

VERS. 1. DIXI EGO IN CORDE MEO (ex Hebr. A vertas *cordi meo.* Ita Syrus) VADAM ET AFFLVAM DELICIIS, ET FRVAR BONIS: ET VIDI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS.]

Prò *affluam delicijs:* Hebr. eſt אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה *anaſſecha beſimcha,* quod dupliciter verti poteſt: primò, *tentabo te in gaudio,* vt *anaſſecha* deriuetur ex נָסָה *naſa,* id eſt *tentauit,* cui annectitur pronomen affixum כָה *cha,* id eſt *te.* Ita Septuag. Secundò, *miſcebo gaudium,* vel *miſcebo in gaudio,* ſcilicet vina: vel potius *effundam in gaudio,* ſcilicet cor meum, vt *anaſſecha* deriuetur à נָסַךְ *naſach,* id eſt miſcuit, fudit, effudit, libauit, cuius more

more annectatur in futuro *He* paragogicum. Hoc ſecutus Noſter vertit: *affluam delicijs*, puta, vinis, ſympoſia & conuiuia frequentabo, quæ homines animales ſumma æſtimant gaudia. Vnde Tigur. vertit: *Lætus indulgebo poculis.* Sed eodem redit vterque ſenſus. Salomon enim alloquitur ſeipſum, cordique ſuo dicit: *tentabo te in gaudio*, id eſt ò anime mi, qui in veſtigatione ſapientiæ afflictionem inueniſti, probabo te epulis feſtiuis & lætis, & videbo an in iis ſatiem, quietem & felicitatem, quam veſtigas, inuenies: genio ergo indulgebo, opiparè viuam. Complut. *Aſſuefaciam te delicijs.*

Rurſum pro *fruar bonis* Hebr. eſt *vide in bono*, id eſt vide bonum, id eſt guſta bonum, fruere bonis: viſus enim quia omnium ſenſuum nobiliſſimus, hîc pro guſtu & quouis ſenſu capitur, vt Pſalm. 33. v. 9. *Guſtate & videte* (id eſt, *ſapite*) *quoniam ſuauis eſt Dominus.* Tigurina: *Experiar quantum in eo bonum ſit.* Alij: *videbis ò anime mi vniuerſam bonorum cohortem, & eliges tibi optimũ.* Septuag. hanc gnomen ita reddunt: *Dixi ego in corde meo: veni nunc* (Olympiod. *age iam*) *tentabo te in lætitia, & vide in bono, & etiam hoc vanitas.* Pagnin. & Tigurin. *Etiam hoc inanitas eſt.* Syrus: *Dixi cordi meo: Veni & inueſtigem te in lætitia, & vide bonum; & ecce etiam hoc vanitas.* Arabicus: *Ego dixi in corde meo: veni vt narrem tibi in lætitijs, & videam in ſorte bona, & ecce hoc vanum eſt.* Chald. Coſti: *Meum verò tacitus dixi: Eia probabo me delicijs, & viuens voluptatibus fruar.* Chald. Complut. *Videbo bona ſæculi huius: & quando peruenit ad me tribulatio & triſtitia: dixi in verbo meo; ecce etiam hoc eſt vanitas.* Aquila: *Vapor & fumus eſt.* Auctor Catenæ, *Omnino decreui meipſum vitijs tradere, & voluptates experiri; & intellexi hæc omnia eſſe vana.* Nyſſen. in Septuag. videtur legiſſe ἐν ἀφροσύνῃ; vnde vertit, *Tentabo te in inſipientia.* Sed legendum cum Complut. Vatic. & Reg. ἐν εὐφροσύνῃ, vertendumque *tentabo te in lætitia*: ſic enim habet Hebr. Chald. Syrus, Arab. & Vulgata. Iam

Primò. Primò Albinus, Hugo Cardin. Dionyſ. Vatabl. quin & Gregor. 4. Dialog. cap. 4. cenſent Salomonem velut concionatorem hîc non tam ex ſuo, quàm ex vulgi hominumque carnalium ſenſu & opinione loqui. Verùm id refellunt verba ipſius: *Dixi ego in corde meo*: quaſi intima cordis eius hæc fuerit cogitatio & electio.

Secundò. Secundò, ex aduerſo Hugo Victorio. & Auctor Catenæ Græc. cenſent Salomonem deſperantem de felicitate per ſtudium ſapientiæ, vtpote laborioſum & moleſtum, acquirendâ, totum hîc ſeſe dedere voluptatibus, vt in iis felicitatem meraque gaudia inueniat: *Ecce*, inquit, *qualiter deſperata mens totam ſe in voluptatem proijcit, & carnis blandimenta iam ſolum bona vocat, quia in eis laborẽ & afflictionem non inuenit; quaſi malam reputans inquiſitionem veritatis, in qua prius plus iuſto per curioſitatem ſe diſtendens laborauit.*

Tertiò. Tertiò, S. Hieron. cenſet hîc ſermonem eſſe de ſpiritali quoque lætitia, quæ vanitas dicatur, quod per ſpeculũ eam videamus & in ænigmate, non facie ad faciem, vti faciunt beati in cælo. 1. Corinth. 13. Accedit Caietan. qui vertit *miſcebo gaudium*, vbi inquit, τὸ *miſcebo* ſignificat Salomonem non voluiſſe ſe totũ abiicere velut ſuem in voluptates, ſed eas voluiſſe miſcere cum ſtudio ſapientiæ, vt huius tædium illarum gaudio temperaret & condiret: ſicut ſtudioſi ſuas habent recreationes honeſtas, quibus corpus animumque reficiunt, vt ſtudiorum laborem ſufferre queant, iuxta illud Catonis.

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt poſſis animo quemuis perferre laborem.

Quartò. Quartò, & genuinè Salomon veſtigans mentis quietem, ſatiem & felicitatem per res omnes totius mundi, cùm eam non inueniſſet in ſtudio ſapientiæ, vt dixi in fine cap. præced. vtpote difficili & tetrico, adiecit animum eam veſtigare in aduerſa parte, puta deliciis, commodis & voluptatibus: iis ergo ſe dedit non ex deſperatione, nec ex intẽperantia, ſed experientiæ cauſa, vt ſcilicet experiretur quid in eis eſſet veri gaudij, & felicitatis. Ita Nyſſen. qui docet Salomonem, *certo conſilio, facta ſua proſequi, atque volentem ſe ad voluptates demiſiſſe.* Vult enim Salomonem adhuc ſibi mente conſtitiſſe; & *remiſiſſe ſe ad ea, quæ ſenſui cenſentur eſſe iucunda & delectabilia: non animi ad hæc attractum perturbatione, ſed vt conſideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat ſenſus, qui in eis fuerit immoratus.*

Ait ergo Salomon cordi ſuo adhuc ſapientiæ ſtudioſo, timido, verecundo, & à voluptatibus carnis alieno; ſed ex ſapientiæ ſtudio moleſtiore, mœrenti & dolenti quaſi blandiendo, vt ad eas illud inflectat, iiſque mœrorem leniat & abſtergat: Eia age cor meum, obſecro, ſolue nonnihil rigorem tui ſtudij, & laboris ſeueritatem adeò moleſtam tantiſper diſpone, experire ſuauioris vitæ inſtitutum, voluptatibus te recrea, guſta quod tibi propono deliciarum poculum: vide an non iucundius ſit auſtero ſapientiæ vino: experientiâ diſces, quod adeò ſcire aues, an in deliciis ſita ſit huius vitæ iucunditas & felicitas. Id vult Nyſſen. dum ait, *Guſtata ſeueriori vitâ delapſus eſt ad iucundorum participationem, & cùm ſe præſtitiſſet à riſu alienum, grauemq; & conſtantem, per quæ à ſtudioſis maximè comparantur diſciplinæ ſapientiæ; tunc ſe remittit ad ea quæ ſenſui cenſentur eſſe iucunda, non animo.*

Iam ſingula verba expendamus. *Dixi in corde meo*, id eſt cogitaui, deliberaui, decreui tacitus apud me, & ſecretè in corde meo, quod publicè dicere non fuiſſem auſus: puduiſſet enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque præferre ſapientiæ, ne viderer Epicureus. *Vadam.* Hæc vox ſignificat ſtudium vagandi, & oberrandi per omnia voluptatum genera. Cùm enim voluptatis illa ſit natura, vt animum non ſatiet, ſed in fine ſui eùm expleta eſt voluptuarium amaricet, & ſtimulo doloris configat, hinc facit eius animum ab ea reſilire, aliaque quærere, & alia ſine fine; quia vbique inuenit voluptatem deſinere in mœrorem, quem fugiens aliam & aliam ſemper veſtigat iucunditatem.

AFFLVAM DELICIIS] Hebr. *anaſſecha*, id eſt, *effundam in gaudium*, ſcilicet cor meum; vel *potabo in gaudium*, cor meum; vel *libabo gaudio*, id eſt totum me dabo gaudio, vt eo circumfluam; ſicut vinum vel liquor, qui libatur Deo, totus Deo libatur, & ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per *gaudium* metonymicè intelligit non ſolas guſtus delicias, ſed & quaſlibet ſimiles gaudium ſenſibus afferentes, ſcilicet

riſum,

riſum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam ſplendidam, opes, auri argentique theſauros, ceteraque oculos oblectantia, quæ enumerat à v. 1. vſque ad 10. Sic Matth. 25. 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*, id eſt intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quæ gaudium cient, affluens, vt ſi in illud intres, in merum gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hic vertunt: *cooperiam me gaudio*. Hebr. enim נָסַךְ *naſach*, id eſt *effundere*, alludit vti literis ita ſignificato ad סָכַךְ *ſachach*, id eſt tegere, abſcondere, operire.

Et frvar bonis] Hebr. *Et vide bonum*. q. d. *O corculum meum, vide*, id eſt guſta, & experire quanta bona ſiot repoſita in delicijs & gaudiis, iiſque oblecta & fruere. Theologi diſtinguuot vti à frui, quòd vtamur medijs, fruamur fine & ſummo bono. Præpoſterum ergo eſt vtendis frui, hiſque inferioribos bonis amore adhæreſcere, quod eſt, ait Hugo Cardioalis, amplexari arcam pro precio, munuſculum pro amico, gaudiola pro ſponſo, veſtigia pro ceruo, phantaſma pro re, vmbram pro corpore, viam pro fine, intuitus vaniſſimos pro ſumma veritate, ſtillas tenuiſſimas pro ſuauitatis abyſſo, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi qvoo hoc qvoqve esset vanitas] quia deliciæ ſuot illecebroſæ, ac hominem animalem vel oominatæ dumtaxat illico irritant, & ad ſui concupiſcentiam accendunt; idcirco antequam eas ſigillatim receſeat, ne quis earum memoria capiatur, ſtatim earom antidotum ſubiungit, ſcilicet quòd ſint vanæ, imò mera vanitas, idque

Deliciæ vanæ. Primò.

Primò, quia tenues ſunt breues, & exiles: atque palatum ſenſumque tantum titillant & irritaot; perpetuò enim fluunt fugiuntque antequam capiantur, vti docet S. Auguſt. ſerm. 25. de Verbis Domini. Quare animam non explent nec ſatiant, ideoque mox in tædium & nauſeam vertuntur, vti docet S. Gregor. hom. 36. in Euang. Hinc non tam bona cenſenda ſunt quàm minora mala. Comedis enim quia eſuris, ſcilicet comeſtio minùs te affligit quàm eſuries: pelle comedendo eſuriem, & comeſtio tibi pœna erit. Ita S. Bernard. ſerm. de primordijs, medijs & nouiſſimis: *Comedere appetis*, inquit, *quia fames te cruciat. Vtrumque labor eſt, ſed quia fames grauior magis, comedere neſcis eſſe laborem. Denique poſtquam fames depulſa fuerit, vide ſi non grauius ducis comedere quàm eſurire. Sic ſe habent vniuerſa ſub Sole, vt nihil ſit in eis verè iucundum, ſed ab vno ſemper tranſire velit homo ad aliud, ſolaq; viciſſitudine releuetur vtrumque, ac ſi proſiliat ab aqua in ignem, & inde rurſus in aquam reſiliat, vtpote qui neutrum ferre poſſit. Omnis ſiquidem laboris remedium, alterius laboris initium eſt. Nemo in hoc ſæculo nequam quod vult habere poteſt, quandoquidem nec iuſtus iuſtitia ſatiatur, nec voluptuoſus voluptate, nec curioſitate curioſus, nec ambitioſus inani gloria.* Rurſum cui has epulas tam ſtudioſè apparat? vtique corpori. Et quid eſt corpus? Reſpondeat Solon vnus è ſeptem Græciæ ſapientibus: *Corpus*, inquit, *cùm oritur, putredo eſt: cùm viuit, bellua: cùm moritur, vermium eſca.* Ite nunc & ſagina carnem tuam, vt delicatum vermibus poſt mortem epulum appares.

Comedere eſt labor. Prob.

Denique S. Baſil. in pſalm. 33. *In corporis voluptatibus*, ait, *plus moleſtiæ quàm voluptatis ineſt. In nuptijs ſterilitas, viduitas, zelotypia: in agricultura infæcunditas: in mercatura naufragia: in diuitijs inſidiæ. Ipſa verò deliciæ & ſaturitas, & aſſiduus voluptatum vſus multos & varios ſecum trahunt morbos, multiplices affectiones.* Huc facit Prouerbium Arabum, cent. 1. n. 67. *Non eſt in durante*, id eſt non eſt durans, *in æternum voluptas, ſic miſeriæ non ſunt reliquiæ.* q. d. Nemini vmquam tam bene & volupe eſt, vt ſit durabile, ac viciſſim nullum eſt malum, quod finem non habeat, ſiue nulla voluptas aut miſeria perpetua vel diuturna eſt. Nota Arabiſmum: *Nõ eſt in durante*, id eſt, *non eſt durans*. Sic dicunt: *Deus eſt in potente*, id eſt, *potens eſt: ego ſum in credente*, id eſt *credens*. Ergo nihil voluptate breuius aut vanius. Vbi enim ab eâ labia ſeparata ſunt, nullum eius ſupereſt veſtigium.

Secundò, quia magno labore, curis & ſumptu parantur, quorum moleſtia grauior & diuturnior eſt modica & breui voluptate, quæ ex ijs percipitur. Quot ſunt qui vt conuiuium ſplendidum inſtruant, plures dies, ſeptimanas & menſes ſollicitè curant vina delicata, phaſianos, cygnos, artocreas, bellaria omnis generis, & ad ea conquirenda apparandaque turbam ſamulorum, cocorum, totamque familiam occupant: atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquot menſes ali potuiſſent, in vnum prandium expenduot, vt paucos conuiuas opiparè excipiant, ad duas vel tres horas dumtaxat? Ego certè tam modicam breuemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis, & famulorum factura non emerem, dicere mque: *Nocet empta dolore*, & tanto dolore *voluptas*, præſertim, quæ mox in mœrorem, ex quo nata eſt, ruſum conuertitur. Aſpice è conuiuio domum redeuntes, & videbis vino grauatos, tetricos, mœſtos, anxios, quòd in menſa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel paſſi ſint incongruum, moleſtum, noxium. Verè ſapiens: *Extrema gaudij luctus occupat.* Hinc Chald. vertit: *Cùm primùm aduenit ſuper me anguſtia & afflictio, dixi: Etiam hoc vanitas.*

Secundò.

Tertiò, quia ſtomachum onerant, ſomoum impediunt, membra cetera affligunt & cruciant ac ſtatim in ſordes & ſtercora vertuntur. Nam vt ait Nazian. Orat. 38. *Deliciæ non ſunt aliud quàm pretioſum ſtercus. Pretioſum*, quia in pretio guloſo, ab eoque magno pretio comparatum. Nazianzenum magiſtrum ſecutus S. Hier. epiſt. 13. ad Paulinum: *Qui Chriſtum*, inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non quærit magnopere, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat: quicquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in Orat. 38. Nazianzeni ſub finem: *Omnis, ait, voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt.* Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam.*

Tertiò.

Verè Climacus Gradu 26. *Quod ſi vndique*, inquit, *corrupto vino fœtet, epulis ſatur eſt, cogita infelicem animam in tali corpore tamquam in ſepulchro defoſſam.* Viuaciùs S. Chryſoſtom. homil. 29. in Matth. *Certè*, inquit, *ſi poſſes animam hominis delicijs dediti cernere, non dubitares multò melius eſſe in ſepulchro iacere, quàm huiuſmodi teneri, & graui*

tri inſenſibilitatis operculo tamquam ſaxo premi. Et A poſtquam ebrios & guloſos cum mortuo quatuor iam dies ſepulto comparauit, ſubdit: *Age igitur videamus caput ipſorum vinctum: etenim cùm crebrò ebrij ſint, perinde vt mortui multis velaminibus & inſitiis ligantur. Ita iſtis omnia ſenſuum organa concluduntur & vinciuntur.* Ac poſt nonnulla ſubiungit: *Vidiſtis mortuũ, nunc & pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor eſt? nempe nullus alius niſi diabolus, qui eos diligenter ita ſtringit & polit, vt non homines, ſed ligna eſſe videantur.*

Quartò. Quartò, quia mentem obruunt, hebetant, ineptam faciunt ac ſtupidam, vt orare, ſtudere, operari, ratiocinari nequeant: denique faciunt, vt homo non videatur eſſe homo rationalis, ſed porcus & brutum irrationale. Quocirca rectè B S. Eucherius epiſtol. ad Valerianum: *Anne aliquis,* inquit, *ex illa Ariſtippè ſchola veritatem videbit, qui ingenio ſuo à ſuibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate conſtituat, cui Deus venter eſt & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.* Et Seneca: *Voluptas,* ait, *non hominis, ſed pecoris bonum eſt.* Et Clemens Alex. Exhortat. ad Gentes: *illi, ait, inſtar vermium in cœno & voraginibus, nempe voluptatis fluentis volutati, inutilibus & ſtultis paſcuntur delicijs, ſuilli quidem homines. Sues enim cœno magis delectantur, quàm aquâ mũdâ, & in congeſta palea verſari cumulo eſt quædam eis inſana delectatio, vt ait Democritus. Ne ergo porcis efficiamur ſimiles, ſed vt germani filij lucis intueamur lucem, & ſurſum aſpiciamus ne nos eſſe adulterinos deprehendat Dominus, ſicut ſol aquilas.* Et S. Chryſoſtom. hom. 58. in Matth. *Quid, ait, deliciarum fœditas mali non inducit; ſues ex hominibus facit, imo verò etiam multo maiores. Sus enim in luto voluitur & ſtercore* C *nutritur: hic verò abominabilem magis ſibi menſam conſtruit, iniquas commixtiones excogitans. Hic nullo certè à Dæmoniaco diſcrimine ſeparatur, imprudens enim & furioſus pariter eſt. Et dæmoniacum quidem miſeramur, hunc verò auerſamur & odimus, quia ſponte ſibi furorem attrahit, & os, oculos, aures & cetera ſimpliciter ſenſuum inſtrumenta amariſſimas voluptatis conficit cloacas.* Et poſt nonnulla: *Quantò melior aſinus ebrioſo, quantò canis præſtantior? Omnes certè animantes, quæ rationis expertes ſunt, cùm bibunt aut comedũt vltra quam ſatis eſt, etiamſi mille homines cogerent, nũquam elabuntur: peiores igitur eſtis canibus & aſinis, qui inebriamini.*

Denique Plato libr. 9. de Republ. voluptuarios vocat pecora, voluptates verò vmbras & ſimulacra veræ voluptatis: ſicut Steſichorus D Poëta ait: Troianos veram ignorantes Helenam, de ipſius tantùm imagine contendiſſe. Similes ergo ſunt pomis Sodomæ, quæ exteriùs ſpecioſa videntur, at vbi ea aperueris, in fauillas & cineres reſoluuntur, vti dixi Geneſ. 19. ex Ioſepho & alijs.

Quintò. Quintò, quia febres, morbos & mortẽ creant. Nam vt ait Sapiens: *Plures occidit crapula, quàm gladius. Propter crapulam,* ait Eccleſ. c. 37. 34. *multi obierunt; qui autem abſtinens eſt, adijciet vitam.* Vide ibi dicta. Præclarè S. Chryſoſt. hom. 45. in Matt. *Quemadmodum,* ait, *acuti vepres vtcumque capiuntur atque conſtringuntur, manus cruentant, eodem modo deliciæ pedibus, manibus, capiti, oculis, omnibus ſimiliter membris officiunt: ſteriles etiam ſunt, nullum quemadmodum vepres fructum producentes, ac multò magis* A *quàm cetera penè omnia hominem conſumunt. Delicijs enim ſenectus citiùs ſurrepit, delicijs ſenſus obtunduntur, delicijs cogitatio retardatur, citiùs mens tenebris obducitur, corpus diſſoluitur, maior ſtercoris copia reconditur atque reponitur: ita vt ex ingenti afflictorũ aceruo, nauigio nimiùm oneribus oppreſſo, crebra contingunt naufragia. Quid enim, reſponde quæſo, ita corpus pingue efficere ſtudes? An vt te ad immolandum deducamus, an vt menſa immolatũ apponamus? aues certè pingues ad ſaniorem dietam inutiles ſunt.* Et inferiùs: *Quare amentiam atque ſtoliditatẽ ipſorum: inde maximè quiſpiam admirabitur, quia nec ita ſibi parcere volunt, ſicut vtribus ceteri. Nam qui vina huc illucq; traducunt, nolunt nimium vtres implere, ne diſtenti rumpantur: iſti verò ærumnoſum ventrem nec vtris quidem dignitate condonant, ſed diſtentãt & replent vſque ad fauces duplices.*

Sextò. B Sextò, quia deliciæ pertrahunt hominem in gulam, ebrietatem, crapulam, & gehennam; adeoque ſignum reprobationis certum eſt, ſi quis in hac vita diuitiis & delicijs abundet: prædeſtinationis verò è contrario, ſi quis vtriſque careat, vti patet in diuite epulone & Lazaro. Luc. 16. v. 25. vbi Abraham ait ad epulonem, ſuam & Lazari opem implorantem: *Fili recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala, nunc autẽ hic conſolatur, tu verò cruciaris.* Cauſam dat S. Hier. epiſt. ad Furiam de Viduit. ſeru. *Nõ Æthnei ignes,* inquit, *non Vulcania tellus, non Veſuuius & Olympus tantis ardoribus æſtuant, vt iuueniles medullæ vino plenæ & dapibus inflammatæ.*

Deliciarum ergo vanitas & noxa ex eo liquet, quòd guloſus carnem ſuam ſaginet ad fomenta gehennæ: ſicut herus ſaginat porcum vt mactet, iuxta illud Martial. l. 14.

C *Ille tibi faciat bona Saturnalia porcus,*
Inter ſpumantes ilice paſtus apros.

Hinc porcus dictus eſt, quod porrecto rictu paſcatur, & terram, dum herbarum radices rimatur, latiùs porrigat. Guloſus ergo eſt Epicuri de grege porcus, quem impinguat dæmon ad ſaginam gehennæ. Apologus guloſi. Extat hac de re elegans Apologus vulpis, & porci apud Cyrillum libr. 4. Apolog. mor. c. 2. *Lautè,* inquit, *porcus à ſuo domino enutritus, cùm impinguatus recumberet, ad eum vulpes veniens ſalutauit & dixit: Quomodo eſt tibi frater? At ille reſpondit: Quid petis? Nónne cernis vt latus, ſatiatus, incraſſatus; numquam ſatigatus, ſed ſemper delectatus quieſco.* Sine cura ergo, *procurãte hero ſemper vino increſcit. Vt quid ergo tu tota die vaga & famelica tireris & cũ tali amico ad habitandum non venis?* Quibus auditis vulpes inſenſatum deridens, ſubiunxit, *Certè ve-* D *rum eſt, quòd craſſities obtundit ſenſum, tollit mentem, & continuata delitia ſubuertunt intellectũ. Propter hoc parum vidiſti, nec vmquam rectè iudicaſti. Nimirum iſte homo piſcator factus eſt ſuper terram, tibi dulcedine adornat hamum, & ad mortem ſuauiter trahit incautum. Ille magnes effectus eſt hominis attractiuus, qui cum riſu occidit, & cibis allectum deducit ad ſuſpendium, & veluti venator callidus dulci fiſtula vocat ad laqueum. Replet enim ventrem tuum, vt te decoctum ſapidius comedat. Dat furfures, vt pinguiorem te faciat; accommodat brodium vt carnem ſumat. O ſi intereſſes domum eius & diligentius circumſpexiſſes, profectò ex alijs infumatis porcis ibi pendentibus, quot ita nutrierat, ab eo tibi præparatum incendium cognouiſſes. Bonis ergo & dulcibus cibis te ducit ad mortem, & haſce delicias conuertet tibi in triſtitias ſempiternas.*

Vnde

Vnde hoc epimythium abſtinentiæ colligit. *Abſit à me talis amicus, qui ſubornat amore odium, & æternæ mortis ſub mundi delicijs condit hamum. Abominor cibũ eius, & manum blandientem repudio, ac ex nunc eius ſolatiũ ſperno. Nolo ſanè vt riſu me conducat ad luctum & ſuis falſis delicijs à me pellis ſeparet vitale conſortium. Calicem Pharaonis eligo, non ferculorum canistrum: ſperno paleam, non flagellum; ſagittam Ionathæ diligo, & Ioabi baſium refugio. Quibus dictis, mox fugit.*

Vers. 2. RISVM REPVTAVI ERROREM; ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS] Delicijs ſubnectit aptè riſum, quia deliciæ & gaudia hominem ſoluunt in riſum, q. d. Solent homines delicijs diffluere, indeq; ſolui in riſus, cachinnos & inepta gaudia, quaſi iam adepti ſummum ſuum votum, ſummum bonum & felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto cælo aberrare; nec mẽtis quietem, multò minùs felicitatem eſſe conſecutos; ſed potiùs ex ijs prauatos, inquietos, anxios, & mœſtos diſcedere: quare eorum riſum dixi non eſſe riſum, ſed errorem; ac gaudium non eſſe gaudium, ſed deceptionem.

Per *riſum* ergo & *gaudium* accipe nimiam & effuſam lætitiam, tum internam, tum externam; quæ riſu, iocis, & cachinno proditur. Item delicias, diuitias, rerumque ſplendorem & copiam quæ lætitiam hanc riſumque cient; per metonymiam, vt riſus ponatur pro obiecto, vel cauſa riſus, puta pro illecebris, quæ riſum cient. Minùs aptè ergo Arboreus hunc riſum arctat ad irriſores & ſubſannatores, quaſi in illos hic inuehatur Salomon. Eſt Apoſtrophe ad emphaſim & pathos. Alloquitur enim riſum & gaudium quaſi perſonas ſtultas, & fallaces, eaſque obiurgat, ac ſtultitiam & fallaciam exprobrat.

Pro *errorem* Hebr eſt מְהוֹלָל *meholal*, quod R. Salomon vertit *miſtum*, à radice מָהַל *mahal*, id eſt *miſcere*, iuxta illud Iſaiæ 1. 22. *Vinum tuum miſtum eſt aquâ.* Alij verò cenſent, alijm litteram primam *mem* in *meholal* eſſe ſeruilem, non radicalem; radicem enim eſſe הָלַל *halal*, id eſt ouauit, iubilauit, laudauit. Vnde aliqui vertunt, *Riſui dixi laudabilis eſto*: quò reſpexiſſe videtur Syrus, dũ vertit: *Riſui dixi, vtilis ſit.* Verùm ceteri omnes cõtrariè vertunt. Vnde *meholal* Noſter primò vertit, *errorem*; ſecundò Chald. *deriſionem*; tertiò Symmach. *tumultum*; quartò Septuag. περιφοράν, id eſt *circumlationem, circulationem*. Quintò Nyſſen, Olympiod. & alij vertunt, *amentiam*.

Riſus eſt error. Primò ergo Noſter vertit *errorem*, q. d. Riſus eſt error, & ridiculi errant: quare longè abſunt à vera ſapientia & prudentia, quia temerè, ſine iudicio & debita menſura ob res, & voluptates mũdanas tam exiles & viles, adeò gaudent ſibique applaudunt, vt in effuſum riſum & cachinnos prorumpant, cùm, vt paulò antè dixi, deliciæ mœrorem pariant, fletumque potiùs ciere debeant quàm riſum. Nam vt ait S. Auguſtin loco mox citando: *Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant: Et qui rident de rebus vanis, de malo ſuo rident.* Errãt ergo, quia gaudent vbi dolere, rident vbi flere deberent: ſicut infantes ludunt & rident, etiam dum parentes ipſorum moriuntur. Vnde Phyſici docent riſum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hæc autem error eſt, vel errori coniuncta. Error ergo notat immo-

dicam animi exultationem, ſuprà quàm oporteat, aut deceat, ſupra modum, ſupra menſuram, ſupra quam rerum merita & ordo patiantur. Errat enim qui de re & delectatione modica non modicè, ſed ſummè gaudendum iudicat, ideoque ſummè gaudet, ridet & cachinnatur. Rurſum per, *dixi errorem* intellige, *compeſcendum eſſe*: error enim corrigendus eſt, & quod nimium eſt in riſu vel alia re, hoc refrænandum & compeſcendum eſt, vt ſit metalepſis. Vnde Thaumaturgus vertit: *Riſum ſolutum compeſcui, & voluptatem ad temperantiam coërcui, acerbeq; ei ſuccenſui.* Riſus enim immoderatus, error eſt, tum paſſiuè, quia reuera errat vti iam dixi; tùm actiuè, quia ridentes errare facit, ſeducit & decipit, vt in delicias ſe effundant, ob quas mox ſummè dolebunt & lugebunt: quare vtraque de cauſa frænandus & compeſcendus eſt.

Secundò, Chald. vertit. *Riſum dixi deriſionem in tempore tribulationis meæ*, vel vt Coſtus vertit: *De lætitia ipſo calamitatis tempore dixi.: ridicula eſt:* *Idem eſt ridiculus.* Quia ridiculum eſt ridere ob rem leuem & nullius momenti. Riſus enim hic dignus eſt qui irrideatur. Vnde ſapientes rident ridentes temerè ſine ratione: quin & mundus ſuis ludicris prouocans nos ad riſum, irridet nos. Vnde S. Auguſt. ſerm. in cap. Ieiunij: *Iſte mundus*, ait, *aut ridet nos, aut irridetur à nobis, aut deſpicimur, aut contemnimus.*

Tertiò Symmach. vertit: *Riſum dixi tumultum, idq; ſine cauſa.* *Et tumultum.* Et Arabicus: *Riſui dixi, quæ eſt cauſa elationis tuæ?* Qui enim effuſè rident, plaudunt & cachinnantur, magnos excitant ſtrepitus, clamores & tumultus, iactantque inconcinnè caput, brachia, totumque corpus, vtpote agitati & concuſſi ab effrænata lætitia.

Moral. diſce hic mundi illecebras plenas eſſe ſtulto clamore & ſtrepitu. Itaque mundi riſus, ait Pineda, tumultus eſt, vociferatio eſt: & cùm animi tranquillitatem atque quietem illæ eius deliciæ polliceantur, nihil minus quàm quietem efficiunt; quippè nihil aliud ſunt quàm animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, & ſi quid aliud eſt, quod animi quieti & tranquillitati aduerſetur. Dicas mundanam vanitatem inſtar gallinarum vili ouo parto glocitare, atque perſtrepere cantando. Quamquam is tumultus ſiue cantus non tam lætitiæ & riſus, quam interni doloris, ſingultus & conceptæ vanitatis argumentum eſt. Sic de ea ipſa aue teſtante Columella, *parituras ſe gallinę teſtantur crebris ſingultibus.* At doloris quæ cauſa alia, quam quod parto ouo venter vacuus vaniſſimum aërem ſuſceperit? Ita Columella lib. 8. capit. 5. Adde gallinas ſubinde parere oua ſubuentanea, imò inania & vento turgida: talia prorſus ſunt vana mundi gaudia. Nota τὸ *elationis tuæ*, vt vertit Arabicus. Riſus enim effuſior & iactãtior ſignum eſt eleuationis & faſtus, qualem præ ſe ferre ſolent glorioſi & arrogantes, qui ſua oſtentant & iactant ſpernentes alios, & ſubinde Deum ipſum. Vnde Hebr. *meholal*, ſignificat ſuperbiam, ſtultitiam, & impietatem arrogantium, vt patet Pſal. 74. 4. *Dixi iniquis, nolite iniquè agere;* Hebr. eſt *leholelim al tahollu* *nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deũ iniquitatem.*

Quartò, Sept. vertunt: Riſum dixi περιφοράν, id eſt *Et vertiginem.*

id eſt circumlationem, circuitum, circumuagationem, vertiginem, ireq; errorem, hallucinationem.

Primò. Vnde primò, Thaumaturgus per circumuagationem accipit riſum ſolutum, temereque vagantem in ineptos iocos, cachinnos, geſticulationes, iactationes capitis, manuum cæterorumque membrorum, vti faciunt ſtulti. *Secundò.* Secundò Olympiod. vertit: *Riſui dixi Circumuagare longius à me, & abſcede*: Sed hoc alienius videtur. *Tertiò.* Tertiò, meliùs alij cenſent riſum vocari circumuagationem, quòd hominem extra modeſtiæ ac rationis fines educat, & in inconditos effuſæ lætitiæ geſtus prorumpere, errare & vagari faciat. *Quartò.* Quartò, quòd hominem intemperantem per omnia voluptatū genera, vtſeſe exſatiet, oberrare compellat, velut miſerum mendicum & vagabūdum, inſtar eius qui laborat capitis vertigine, vt in orbem ire & circulare ſemper optet. Vnde S. Baſil. in Pſalm. 1. in Catena Græc. citans hunc locum, riſum vocat vertiginem: *Omnis anima*, ait, *quaſi vertigine correpta ratiocinando vacillat, cùm & cæleſtia in eligenda virtute animo verſat, & tùm præſentia intuens voluptatem præfert.* *Quintò.* Quintò, quòd homini grauem errorem & hallucinationem inducat, vti dixi explicatione prima: περιφορὰ, enim hic potiùs errorem, vti habēt Hebr. & Vulgata, quàm circulationem ſignificat. *Sextò.* Sextò, περιφορὰν vertas *circumlationem*, id eſt delirium & amentiam. Vnde

Et mentis emotio vel inſania. Quintò, Nyſſenus vertit: *Riſum dixi mentis emotionem.* Olympiod. *Dixi riſui amentiam.* q. d. *Inſanus es & emota mentis*, quia effuſè ridēdo indecorè te geris formamque peruertis, vt ob geſtus ridiculos morio videaris, amens & ſtultus. Additque *riſum*, id eſt voluptates terrenas vocari περιφορὰν, id eſt circumlationem, *vel quod*, inquit, *ad omnem ventum circumferantur bona iſta terrena, quæ materiam ſuggerunt lætitiæ, at voluptati; vel i mutato in α, non περιφορὰν legimus, ſed παραφορὰν, hoc eſt inſanam extaſin mentiſq; exceſſum: inſanire enim videntur, ac eſſe ſui obliti, qui in loco miſeriæ & lachrymarū, lætandum ſibi eſſe falsò exiſtimant.* Et huiuſmodi ſunt; qui vt dixit Seneca capit. 12. de Vita beata: *Hilari inſania inſaniunt, at per riſum furunt.* Hinc vertunt nonnulli: *Riſum dixi inſaniam.* Alij: *Riſui aſſuetum vocaui amentem.* Alij: *Riſui & iucunditati dixi: Inſanis, vel inſanire facis.* Hebr. enim הָלַל *halal* ſignificat in altum attollere vocem laudando & iubilando; vnde *Halleluia* eſt canticum lætitiæ, iubili & laudis. Hinc per catachreſin *halal* ſignificat ſtulteſcere, inſanire. Solent enim ſtulti gloriabundi & iactabundi cum effuſo clamore, riſu & cachinno res ſuas ſupra fidem & veritatem celebrare & deprædicare, quod certum eſt amentiæ ſignum. Qui ergo de re exili & voluptate vili adeo gaudet, vt in riſum & cachinnum effundatur, eſt emotæ mentis, iactabundus & inſanus; præſertim quia voluptatem expertam faſtidiens, aliam & aliam inutilem & noxiam circumuagando quærit inſtar famelici, miſeri & dementis, iuxta illud Sapien. 4. 12. *Inconſtantia* (Græcè ῥεμβασμὸς, id eſt, *turbo*) *concupiſcentiæ tranſuertit ſenſum ſine malitia.* Rationem dat Nyſſen. riſum ita deſcribens: *Oris indecora dilatatio, tumorq; ſpiritus & totius corporis concuſſio, & genarum diductio, dentiumq; & linguarum & palati apertio, ſolliq; & vocis præter rationem fractio, quæ*

A *ſimul cum fractione ſpiritus interſecatur, quid hoc aliud fuerit quam dementia?* Vnde Græci hunc immoderatum & impotentem riſum vocant συγκρίσιν, quòd totum hominem quatiat: & Nazian. in Car. Cygnæis: *Riſus, ait, eſt genarū impulſus & ſubſultatio cordis.*

Cauſa & ratio à priori. Cauſa à priori Phyſica eſt, quòd riſus oriatur ex petulantia quadam lienis, quando à ſanguine fæcem maximè haurit, tunc enim extendit ſoluitque neruos & arterias, atque ſpiritus diſpergit. Vndę ſubinde his extenuatum corpus ſuopte nutu decidit. Hinc riſu nonnullos legimus mortuos & animam exhalaſſe, vti Xeuxi & Verrio pictoribus eximiis contigiſſe docet Rhodigin. li. 1. c. 48.

Titillatio cauſat riſum. Rurſum Ariſt. lib. 3. de Part. anim. c. 10. cauſam riſus aſſignat titillationem: *Rident enim celeriter*, inquit, B *qui titillantur, quia motus celeriter ad eum locum perueniat, qui quamquam leniter calefaciat, tamen aperit, & mentē mouet præter voluntatem. Cauſa autem cur homo animalium vnus titilletur, & cutis tenuitas eſt, & quòd ſolus animalium omnium rideat. Eſt enim titillatio riſus per eiuſmodi motum partis, quæ alam complet. Iſtum etiam, traiectus præcordijs, in prælijs riſum attuliſſe, proditum eſt, ſcilicet ex calore, quem moueat vulnus.*

Qui ergo immodicè rident, immodicam habēt titillationem, vel corporis, vel animi, ideoque in effuſum riſum ſoluūtur, quòd animi ſui impotis & amentis eſt ſignum: mox enim titillatio hęc in dolorem, & riſus in mœrorem conuertitur; ſicut candelā extinctā flamma vertitur in fumum, & lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effuſè lætari, & ridere, mox ceſſante lætitiā C & riſu magis fieri triſtes, vel iracundos quam fuerint ante; vnde Beda in Prouerbiis. *Præceps ad riſum, præceps quoq; fertur ad iram.* Plenius & clarius Conimbr. l. 3. de Anima c. 13. q. 1. ar. 6. Phyſicas *Modus quo cauſatur riſus.* cauſas riſus ita aſſignauit: Offerente ſe nobis re iucunda, & quæ riſum excitare queat, perfunditur animus gaudio & lætitiā, qua infectum cor moræ impatiens ſe dilatat, magnaque ſanguinis efferueſcentis & vitalium ſpirituum fit diffuſio, ad quam muſculorum thoracis, ac præſertim diaphragmatis motus ſequitur (eſt verò diaphragma membranula quædam, partim cornea, partim neruoſa, præcordia à viſceribus diſiungens, quam Ariſt. 3. de Partib. animal. c. 1. ſuccincturā vocat, eiuſque munus eſſe putat impedire ne vapores, qui è ventriculo attolluntur, cor lædant) ad diaphragmatis autem agitationem & porre- D ctionem extenduntur ſimul muſculi, qui à lateribus buccæ ſunt, geſtuſque ille oris fit qui riſus vocatur, quo animi gaudiū & lætitia exprimitur. *Quatuor cauſæ riſus.* Erit igitur cauſa efficiens riſûs, principalis quidē anima, inſtrumentaria appetitus & virtus motum exequens, ſimulq; effuſio ſanguinis, & ſpirituum, qui ſunt quaſi anteambulones riſus: finis, gaudij, ſeu lætitiæ explicatio: forma, ipſa oris ac faciei diductio. Ita verò hunc in modum riſus diffiniri poteſt. *Riſus eſt concitatio quædam animi ex re iucunda motus, ad conceptum intus gaudium explicandum, quo thoracis & oris muſculi impetu quodam mouentur.* Sunt autem quidam ad riſum procliues, alij ſeueri. Nam cùm obiectum riſus ſit res noua, ij quibus quodlibet nouum videtur, vt pueri & plebs, ex cauſa hac facilè rident; non ita ſenes

& phi-

& philoſophi. Item quia obiectum riſus eſt res iucunda & læta, ducuntur aſſiduè in riſum ij, qui ſuoptè ingenio hilares ſunt, quales ferè eſſe ſolēt, qui plurimum habent ſanguinem, & eum dulcē, non bilioſum aut melancholicum.

Agelaſti qui.

Sic Agelaſti, id eſt, qui nunquam in vita riſere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Ariſtoxenus, Socrates, Cato, Craſſus, vti Cicero, Plinius, Ælian. Laërtius & alij teſtantur.

Nota hæc de intempeſtiuo nimioque riſu dici; nam modicus & tempeſtiuus hominem decet, eiuſque naturæ congruit, ac ſerenum lætumque efficit. Vnde Clemens Alexan. lib. 2. Pædag. capit. 5. docet riſum homini eſſe naturalem & congruum, ſi ei modus adhibeatur: *Concinna*, inquit, *& decora vultus per riſum remiſſio, inſtar inſtrumenti muſici eſt μειδίαμα, id eſt ſubriſio; inconcinna verò eſt diſſolutio & cachinnatio.* Et Philo lib. de Præmiis & pœnis, ridendi affectum inter alios honeſtiſſimum dicit, vt qui repleat tranquillitate ac ſecuritate totam animam. Riſus ergo animam hilarem efficit. Vnde Martial. lib. 7. Epigr. 24.

Nec grata eſt facies, cui gelaſinus abeſt.

Gelaſinus, id eſt, diductio oris, & lineæ quæ ridendo efficiuntur: γέλως enim Græcis eſt riſus. Hinc ſicuti Vitulinæ, & Lubentiæ, lætitiæ præſidibus, Romani diuinos honores decreuerunt: ſic Riſum in Deos retulerunt Græci, diemque feſtum inſtituerunt, & annuos ludos cum ſolemnibus ſacris ei Deo fecerunt, præcipuè Theſſali & ex ijs Hypatenſes, qui veneratione cultuque γέλωτος θεοῦ valdè celebres & inſignes extiterunt. Lycurgus quoque ſeueriſſimæ, ac rigidiſſimæ auctor diſciplinæ, Riſus marmoreum ſimulacrum Spartæ in delubro poſuit; ſanxitque, vt ciues ſui militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religioſè ſupplicarent, ait Gyraldus Syntagm. 1. vbi elegans carmen Cælij Calcagnini in Riſum recitatur. Ita noſter Pontanus in Atticis bellarijs num. 113.

Riſus Deus.

Ineptus ergo, immodicus, ſcurrilis, & inhoneſtus, qui ex obiecto turpi oritur, hic riſus intelligitur, qui homines omnes, ſed præſertim fideles, prædicatores & religioſos dedecet. Vnde S. Auguſtin. S. Baſil. S. Bernard. & alij notant legi ſæpius de Chriſto, quòd fleuerit, numquam quod riſerit: Hinc & eius voces ſunt. *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.* Matth. 5. *væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Lucæ 10. 21. Hinc & notat S. Chryſoſtom. homil. 6. in Matth. in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio ſancto, quòd riſerit. Excidit S. Chryſoſtomo Abraham, qui ſanctus fuit & riſit, accepto oraculo de Iſaac ſibi naſcituro. Geneſ. 17. 17. Quocirca S. Baſil. reg. 31. ex Breuior. & S. Ephrem. tom. 1. tract. *Non eſſe ridendum*, par. 150, in edit. Voſſij Romanâ, videntur omnem omnino in fidelibus, præſertim monachis, qui luctum profitentur, damnare riſum. Quærit enim ſanctus Baſilius. *An in vniuerſum ridere non liceat?* ac reſpondet: *Cùm Dominus eos damnet, qui in hac vita rident, admodum perſpicuum eſt nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maximè in tam magno numero eorum, qui per tranſgreſſionem legis Deum inhonorant, & in peccatis morti ſe dant, quorum vicem mœrere & gemere conuenit.* Verùm hoc intellige de multo, crebro, & effuſo riſu; Item de neceſſario; vnde cautè ait: *in quo ridere debeat*, non *liceat*: modicum ergo & ſanctum, qui ob conuerſionem peccatorum, de qua teſte Chriſto gaudent Angeli, ſimiliue pia de cauſa naſcitur, non vetat, vti patet ex eius Admonit. ad filium ſpiritualem. Nam vt ait Eccleſ. cap. 21. 23. *Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam: vir autem ſapiens vix tacitè ridebit.* Vide ibi dicta. Refert Sanctus Gregorius libr. 4. Dialog. cap. 14. 5. Iſaac magnis virtutibus clarum, tantâ tamen lætitiâ perfuſum, vt per eam ſuas virtutes celare, imò nonnullis obſcurare videretur. Salomonem ſecuti ſunt Philoſophi. Celebris inter eos eſt Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur, flebat, ſicut Democritus vice verſa ridebat; quòd illi, omnia quæ agimus, miſeriæ, huic ineptiæ viderentur. Plato libr. 3. de Republ. in riſum nimis profuſos damnat: *Nam effuſum riſum*, inquit, *vehemens mutatio ſequitur.* Epictetus in Enchiridio: *Riſus*, ait, *neque multus; neque ob multa, neque ſolutus.* Dion Philoſ. apud Stobæum ſermon. 72. *Riſus continuus & intentus*, ait, *deterior eſt iracundiâ. Idcirco maximè viget in ſcortis & pueris ſtolidioribus. Mihi ſanè facies magis ornari videtur lachrymis quàm riſu: lachrymis enim, ut plurimum bona aliqua doctrina coniungitur, riſui verò laſciuia: & flendo quidem nemo ſibi conciliauit auctorem contumeliæ, ridendo autem ſpem dedecoris auxit.* Sed erant ſtolidi Anabaptiſtæ cognomento Eiulantes, qui perpetuò flent & eiulant, dictitantes, nihil æquè gratum eſſe Deo ac iugiter lachrymari & eiulare, vti refert Staphylus, & ex eo Gabriël Prateolus in Catal. Hæreſum, verbo *Eiulantes*.

S. Baſil. vocat omnem riſum quo ſenſu?

Gnoma de riſu.

ET GAVDIO DIXI: QVID FRVSTRA DECIPERIS?] Explicat riſus errorem: ſcilicet, quòd riſus, & gaudium huius mundi non ſit aliud, niſi mera fraus, & deceptio: promittit enim animo quietem, lætitiam, felicitatem, & non præſtat, ſed potius contraria affert, ſcilicet inquietudinem, mœrorem, miſeriam. Hoc enim poſterius hemiſtichium more Hebræo, explicat prius, vti crebrò fit in Pſalmis. Riſus ergo idem eſt, quod gaudium, error idem quod deceptio.

Hebr. & Septuag. habent: *Et gaudio dixi, quid hoc facis?* Symmach. *Quid ipſa facis?* Syrus: *Quid feciſti?* Arabicus: *Cur feciſti hoc?* Pagnin. *Quid boni facis?* Tigur. *Lætitiam neſcio, quid parere.* Vatabl. *Quidnam eſt id quod affers?* Chald. *De gaudio ſic cenſi: quæ vtilitas eſt viro, quod eo mirificè incenſus fuerit?* Alij clarè q. d. Quorſum te effundis in riſum, iocos & effuſam lætitiam? Pineda vertit: *quid hoc coquis?* q. d. Putas te coquere delicias, at neſcis te coquere res amariſſimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortiſque pabulum. Paras mel, at inuenies fel. Sic facere pro coquere ſumitur Geneſ. 18. 7. Vbi de Iacob coquente hœdum dicitur: *Feſtinauit & coxit* (Hebr. *& fecit*) *illum:* Facere enim cocci eſt coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, & ſimul ipſum cum

homine decipitur, quia veram ſolidamque & permanentem lætitiam, quam promittit, non affert, ſed illico deſinit & in mœrorem conuertitur. Per *gaudium* accipe delicias, & qualuis voluptates parientes gaudium, ſed fallax, fucatum, & in vana opinione dumtaxat hominum iis inhiantium ſitum, cùm reipſa potiùs pariant mœrorem & luctum. Vnde pro *gaudio* Thaumaturgus vertit, *voluptati*, alij *iucunditati*: quare voluptates, quæ videntur eſſe, reuera non ſunt, nec mentis inopiam & auiditatem explent, vti fatentur & ſero dolent damnati in inferno, Sapient. 5. 4. Audi Nyſſenum: *Tamquam feræ alicui ad meos ſenſus adrepenti, voluptati ſtatim reſiſtebam & aduerſabar, dicens: Quid facis? quid naturæ virtutem effeminas? cur animi robur emollis? cur animæ vires enervas? cur affers interitum rationi? cur impuratum cogitationum ſerenitati puritati caligine tua immittis tenebras.*

Salomonem ſecutus M. Aurelius Imper. ita de vanitate mundi ad ſuos peroraſſe dicitur: *Quæ ſum expertus liber proferam, licet cum meis nominis nota, ſed olim fortaſſe futuro ſæculo profutura. Per omnia me vitia exercui, periculumq; feci, poſſetne ſeipſam ex aturare humana malitia. Deprehendi quò plus tibi ſumo, famem acriorem; quo bibo magis, ardentiorem ſitim, quo ſum in ſomno indulgentior, maiorem ſomni cupiditatem: quo plura mihi ſunt adhuc, hoc plura concupiſcere, quò quæro diligentiùs, nactius inuenire: nihil denique vmquam obtinuiſſe, quod appetitū ſedaret, ac non aliud habendi potiùs libidinem prouocaret.*

Vers. 3. COGITAVI IN CORDE MEO ABSTRAHERE A VINO CARNEM MEAM VT ANIMVM MEVM TRANSFERREM AD SAPIENTIAM, DEVITAREMQVE STVLTITIAM, DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM: QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ.] Hebr. & Chald. *Donec probarem & viderem, quid ex eis eſſet bonum filijs hominum, vt facerent, dum ipſi ſubſiſtunt in hoc ſæculo ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ. Repu*t*aui quale non bonum ſit in hominibus, & quidnam operari poſſent dum in hoc mundo ſunt, ex quo perpetuam in hac vita lætitiam voluptatemq; conſequantur.* Syrus. *Cogitaui in corde meo lætificare vino carnem meam: & cor meum cogitauit ſapientiam, & tenuit ſtultitiam.* Arabicus: *Et ſperauit cor ſi poſſet trahere humanitatem meam, tamquam abſtractionem vini: Miſit enim me cor meum ad ſapientiam, & ad amplectendum gaudiū per eam, &c.*

Nota pro *vt abſtraherem à vino carnem meam,* Hebr. eſt: *ad trahendum in vino* (vel *in vinum*) *carnem meam.*

Quod primò nonnulli ſic explicant de mixtura ſapientiæ cum voluptate. q. d. Ego Salomon expertus in ſolo ſapientiæ ſtudio magnum ineſſe laborem & dolorem; in ſolis verò voluptatibus magnam ineſſe vanitatem & vilitatem, ſtatui vtrumque coniungere, alterumque altero miſcere & temperare, ſicque experiri an in hac mixtura animus conquieſceret, & quæſitam diu tranquillitatem felicitatemque reperiret: decreui ergo trahere in vinum carnem meam, id eſt, indulgere carni potum vini ad excitandam lætitiam, & ad ſufficiendos ſpiritus animales, qui neceſſarij ſunt ad contemplationem & ſtudium ſapientiæ. cor verò & mentem ſtatui dare ſapientiæ, vt ſic & caro ſuas vini delicias, ac cor ſiue mens ſuum ſapientiæ pabulum epulumque nanciſceretur. Ita ex R. Abraham Vatabl. *Cùm vidi*, inquit, *quod ſapientia ſola generat dolorem, & quod riſus ſolus non prodeſt, ſcrutatus ſum viam vt concordarem vtrumque, & traxi carnem meam in vinum, & intellectum meum in ſapientiam.*

Verùm incongrua videtur hæc expoſitio, tum quia nemo ex profeſſo poteſt ſimul vacare ſapientiæ & gulæ præſertim vinolentiæ, iuxta illud S. Hieronymi. *Non poteſt ſimul implere ventrem & mentem:* venter enim mero æſtuans, offuſcat hebetatque caput, ne poſſit contemplari, meditari & ſtudere ſapientiæ, idque optimè ſciebat Salomon: tum quia ſuum de huius mixturæ experimento iudicium vtique more ſuo ſubiecisset Salomon, dixiſſetque: *Et inueni quòd hoc quoque eſſet vanitas:* Hoc autem non fecit.

Secundò, Chald. vertit: *Exploraui in corde meo attrahere in domum vini carnem meam:* vel vt vertit Coſtus, *vt inter epulas & pocula corpus meum producerem.* Sic & Syrus. Et Vatabl. *Indagaui ergo corde meo corpus meum diutina voluptate oblectare,* quaſi trahere ſit idem quod diſtendere, ac protrahere moram. Et Caietan. *Trahere carnem in vino,* ait, *eſt eſſe bibacem, & numquam eſſe ſobrium. Huiuſmodi enim homines trahunt carnem ſuam in vino: & quoniam priuantur actibus veræ vitæ rationalis, vtpote numquam plene ſobrij, idcirco non tam vitam, quàm carnem ſuam trahunt, non ducunt, vſque ad mortem.* Accedit S. Hieronym. qui in Comment. vertit. *Conſideraui in corde meo, vt traherem in vino carnem meam;* Sicque explicat: *volui vitam meam tradere delicijs, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quaſi vino, ſic voluptate ſopire.* Deinde quòd ſequitur: *at cor meum deduxit me in ſapientia,* ita cum poſteriori nectit, vt ſignificet luctum carnis & ſpiritus, ſiue vinolentiæ & ſapientiæ in Salomone. Vnde Hebr. eſt: *cor meum deduxit in ſapientia,* id eſt, ait S. Hieronym. *Cogitatio mea & ratio naturalis retraxerunt me, & deduxerunt ad ſapientiam requirendam ſtultitiamq; calcandam, vt viderem quidnam boni illud eſſet, quod homines in vita ſua poſſent agere curriculo. Eleganter autem voluptatem ebrietati comparauit. Siquidem ebrietas euertit animi vigorem; quam qui potuerit ſapientia commutare, & (vt in quibuſdam codicibus habetur) obtinere, is poterit ad ſcientiam veritatis peruenire, quid in hac vita appetendum ſit, quid deuitandum.*

Tertiò Septuag. pro בַּיַּיִן *beiain*, id eſt *in vino*, legentes כַּיַּיִן *keiain*, id eſt *ſicut vinum*, vertunt. *Conſideraui ſi cor meum trahet vt vinum carnem meam, & cor meum deduxit me in ſapientia, & vt obtinerem lætitiam.* Vbi nota pro *trahet* Græce eſt ἑλκύσει, pro quo Thaumaturgus & alij nonnulli legunt ἐκλύσει, id eſt diſſoluet; ſed prior lectio conformis eſt Hebræo, Vulgatæ, Chaldæo, Syro, Arabico & ceteris.

Senſus

Senſus eſt, q. d. Cogitaui facere de vino, quod feci de riſu, dicens, *Riſum reputaui errorem.* Cogitaui ergo experiri, an ſicut vinum attrahit carnem & palatum ſuo guſtu & dulcedine, ita Sapientia ſuo decore & ſpecie attraheret ad ſe cor & mentem, vt ipſa ſapientiæ ſe dedens traheret ad ſe carnem, dominaretur voluptati, compeſceretque omnes gulæ & vinolentiæ appetitus. Ita Moringus. *Cogitaui mecum,* inquit, *an animus & ratio ſit efficax ad trahendam carnem meam ſicut eſt vinum*, id eſt, quàm eſt vinum efficax ad trahendam carnem & guſam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortiùs ſit quàm rex, quàm mulier, quàm veritas, vt patet 3. Eſdræ 3. Accedit S. Gregor. Thaumatur. *Cùm eam,* inquit, *vim eſſe animæ cogitaſſem, vt temulentam corporis naturam atque inſtar vini diffluentem ſiſtere poſſit, rurſuſq; continentia cupiditatem domare, perſpiciendum mihi eſſe conſtitui, quidnam tandem hominibus propoſitum ſit ſerium, vereque bonum & honeſtum.* Eam verò cum vino comparationem vrget adhuc Olympiod. *Poculum*, ait, *quod bibentes haurimus, à conſpectu noſtro tollitur, & euaneſcit. Conſiderauit itaque num in proſperitatibus mundanis, voluptatibuſque humana mens eſſe poſſit ita virilis, vt abſumere, ac delere valeat, quaſi vinum epotum concupiſcentias carnis.* Igitur Salomon erubeſcens ſe victum à vino, cogitat ſic vincere vinum. Cogitat ergo experiri an non potentior ſit mens ad vincendum vinum, domandamque gulam, quàm vinum fuerit ad vincendam, & de ſtatu rationis deijciendam mentem. Ita Nyſſen. *Si quando,* inquit, *ſentiebam voluptatem ſenſim irrepere, ac blandiri, & ſenſus delinire; continuò reſiſtebam increpans, quod me emollire, ac effeminare vellet: ad hunc modum conſiderabam, quemadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipſa ſecum natura pugnaret, ac diſſideret: cùm alio mens, aliò traheret caro, quin potius ratio carnis prudentiam abſorberet. Sicuti cum ſitientes, exhauriunt poculum; neque enim remanet vinum in eo, ſed mutatur in eum, qui bibit illud: quo facto expedita & certa extitit mihi via, omni remoto errore, ad ſcientiam rerum.*

Quartò, & genuinè S. Hieronym. qui in Comment. verterat: *vt traherem in vino carnem meam*; poſteà iuſſu Damaſi vulgatam cudens verſionem, re melius conſideratâ vertit: *vt abſtraherem à vino carnem meam*; illamque verſionem recepit & probauit Eccleſia. Hebr. enim מָשַׁךְ *maſach*, ſignificat trahere cum omnibus compoſitis (compoſitis enim carent Hebræi, ideoque pro ijs vtuntur verbo ſimplici, ſiue ipſa radice & themate) ſcilicet attrahere, protrahere, detrahere, abſtrahere. Rurſum בְּיַיִן *beiain*, id eſt *in vino*, non rarò ſumitur pro מִיַּיִן *meiain*; id eſt *à vino*, ב enim ſubinde capitur pro מִן *min*, id eſt *à, abs, de*; itaque hic accipiendum eſſe, patet ex nexu & filo totius orationis. Præceſſit enim, *riſum reputaui errorem, & gaudio dixi: quod fruſtra deciperis?* Hinc enim aptè ſubiungitur: *Cogitaui abſtrahere à vino carnem meam.* Per vinum enim æquè ac riſum, ſimpoſia, conuiuia, & quaſlibet voluptates carnales, accipit per ſynecdochen. Ex vino enim ſequitur luxuria, ſuſ, tripudia, omniſque laſciuia. Propriè tamen vinolentiam intelligit: hæc enim contraria eſt ſtudio ſapientiæ, quia fumus vini caput hebetat, offuſcat, ac ſubinde ratione & iudicio priuat, vt ſapientiæ vacare nequeat. Per vinum ergo, immodicum vini vſum accipe. Nam vinum modicè ſumptum acuit ingenium.

Senſus ergo eſt, q. d. Cùm deprehendiſſem riſum, omniaque mundi gaudia eſſe meras vanitates, errores, & deceptiones, cogitaui abſtrahere carnem meam à vino, ceteriſque voluptatibus, vt vacarem ſapientiæ, donec per eam viderem, quid hominibus eſſet vtile ad conſequendam ſolidam lætitiam & felicitatem: *quo facto opus*, id eſt, quidque eos facere oporteat ſub Sole omnibus diebus vitæ ſuæ vt in ea dicta lætitia & felicitate perſiſtant conſtanter per totam vitam. Hunc eſſe ſenſum liquet ex Hebræo, Chald. Olympiod. & Patribus in Catena Græc. qui ſic explicant: *Cogitaui qua ratione rerum intelligibilium ſtudium ſuperius carnis ſenſum intelligibili animæ parti obedire cogat, quaſi tracto & cedente deteriore præſtantiori.* Alius ibidem: *ſuſpicans*, inquit, *voluptatis acceſſionem, non ſecus, ac furis cuiuſdam acceſſum, qui ſeſe in theſauris animæ latenter inſinuat.*

Iam ſingula verba expendamus. Pro *cogitaui* Hebr. eſt תַּרְתִּי *tarti*, id eſt peruestigaui, exploraui, circumluſtraui. Radix enim תור *tur*, ſignificat indagare, per gyrum luſtrare ſingula in orbem, circumſpicere omne circumcircà per ordinem. Vnde תוֹר *tor*, eſt *turtur*, quòd caput aſſiduè gyret, vt omnia circumſpiciat, quodque meditabunda quaſi ſecum conſultet & deliberet: licèt alij à ſono vocis quem gemendo edit, turturem dici autument. Significat ergo Salomon, ſe non temerè ex tempore hæc pronuntiare; ſed magno examine prius omnia ſcrutatum, hæc maturo iudicio dictare. Ex veſtigatione enim & examine per metalepſin intelligendum relinquit iudicium, & decretum, quod poſt examen ſequi ſolet. τὸ *abſtrahere à vino* notat magnam naturæ corruptæ ad vinum & voluptates inclinationem, vt ingenti vi & dolore ab ijs abſtrahi & auelli debeat, perinde ac ſi cutis illi abraderetur: ſicut cani os, quod rodit, non niſi magna vi eripi poteſt. Pro *vt animum meum transferrem ad ſapientiā*, Hebr. eſt, *cor meum conducens me in ſapientiam*, per quam deuitaui ſtultitiam, vt ſequitur, & per quam vt Nyſſen. legit: *Dominatum obtinuit in lætitiam* (voluptatem.) Vnde R. Haccados: *Cor meum*, inquit, *duxit me per ſapientiam, ne inualeſceret ſuper me calcaneus, qui me peſſumdaret.* Hebr. enim נֹהֵג *nobeg*, ſignificat propriè abducere, ſiue aliò, & in contrarium ducere, vti puer à pædagogo à luſu abducitur ad ſcholam. Ait ergo Salomon; ſtatui carnem meam abſtrahere à vino, vt mentem à deliciis corporalibus abducerem ad ſpirituales, puta à gula ad ſapientiam; quo ſignificat hæc duo eſſe contraria, & ſibi inuicem ex diametro aduerſari; quare eum qui vult vacare ſapientiæ, debere renuntiare voluptati, cui quò magis renuntiat, eò arctiùs ſapientiæ iungitur, eiuſque fit capacior. Hinc Caiet. & Pagnin. vertunt: *Vt cor aſſuefacerem ſapientiæ.*

Nam vt aiunt Græci in Catena: *Qui ſapientia ductum ſequitur, voluptatibus imperat cum lætitia.*

DEVITAREMQVE STVLTITIAM] Chald. *Vt ſtultitiam iuuenum ediſcerem*, Septuag. videtur vertiſſe ἀφροσύνην, id eſt *ſtultitiam*, vt habet noſter Hebr. Syrus & alij. Iam tamen in Septuag. legitur εὐφροσύνην, id eſt *lætitiam*. Vnde vertunt: *vt obtinerem lætitiam*. Olympiod. *Cor meum pollens* (abundans) *in lætitia*. Arabicus: *Miſit me cor ad ſapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam:* Sed eodem redit ſenſus: per lætitiam enim ineptam, & effuſam in voluptates carnales intelligunt, quæ nō aliud eſt, quàm ſtultitia. Hinc Emblema:

Ne hilarem inſaniam inſanias.
Ne rapiat mentem nimium damnoſa voluptas,
Et tua iucundo membra furore premat.
Non niſi ridenti vecors inſania vultu
Allicit, in flauo toxica melle gerit.

Rurſum per *obtinerem*, non intelligunt *haberem, poſſiderem, fruerer*; ſed *vt obtinerem*, id eſt vt dominarer lætitiæ, ſicut dux belli obtinet hoſtem, dum eum vincit & capit: hoc enim ſignificat Græcum τὸ κρατεῖν ἐπ' εὐφροσύνῃ, id eſt vt regerem imperio, ac dominarer in exultantem lætitiam, ac immodicè geſtientem voluptatem compeſcerem. Vnde Thaumaturgus: *Continentia*, ait, *in ſeruitutem redigit cupiditatem.* Et Nyſſen. *vt dominatum obtinerem in lætitiam.* Et Caietan. *vt retinerem ſtultitiam, ne bacharetur cor meum per eam.* Poſſet ex Hebræo verti: *vt obtinerem*, id eſt poſſiderem ſapientiam; hanc enim ſignificat שכלות *ſichlut* per ש, licèt per כ ſignificet ſtultitiam, vti dixi cap. 1. verſ. 17. Vnde S. Hieron. in Comment. vertit: *vt obtinerem ſtultitiam*, hoc eſt vt apprehenderem, caperem, ſubijcerem (hoc enim ſignificat Hebr. לאחז *leechoz*) ſtultitiam, quod idem eſt cum eo, quod idem in vulgata vertit: *Deuitaremq́ ſtultitiam*. Hoſtis enim vincitur & capitur, vt caueatur & vitetur ne lædere poſſit: gula verò & libido vincitur non tam reſiſtendo, quàm occaſiones & illecebras fugiendo, quod vt Noſter ſignificaret, ſoletter vertit *deuitarem*. Minus rectè ergo Olympiod. cenſet Salomonem hic ſignificare, ſe ſapientiâ ſibi à Deo indita abuſum ad indagandum voluptates carnales, vt eas obtineret, iiſque ſe paſceret & immergeret.

DONEC VIDEREM QVID ESSET VTILE FILIIS HOMINVM] Hebr. *Quid eſſet bonum.* Chald. *Quale eſſet bonum illud filiorum hominum*, quod ſcilicet eos tranquillet, lætificet & beet.

QVO FACTO OPVS EST SVB SOLE] Hebr. *quod faciant ſub Sole*, id eſt quod facere debeant homines vniuerſi, ſi ſapiunt & felices eſſe volunt; in quo occupare ſe debeant, quamdiu hic viuunt; quare hoc vnum faciant oportet, huic vni totos ſeſe impendant, hoc vnum omnibus viribus proſequantur, iuxta illud Chriſti ad Martham: *Martha. Martha ſollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum eſt neceſſarium*: nimirum *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Lucæ 11.

NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ] Significat Salomon ſe veſtigaſſe hoc bonum,

A ait Nyſſen. *quod non vni tantùm ætati conueniret, ſed perpetuum ſit, & non temporarium, & in vitam vniuerſam extendatur, & bonum ſit omni ætati, primæ, & mediæ, & vltimæ, & omni numero dierum: nam propter nullum eorum, quæ fiunt in corpore, licet perpetuò voluptate affici: ſed bibendi voluptas ſimul deſinit cū ſatietate, & in comedendis ſimiliter ſaturatio extinguit appetitum.*

Rurſum τὸ *numero* ſignificat paucos eſſe hominis dies, & facilè numerabiles. Sic enim *dies*, vel *homines numeri*, Hebr. vocantur pauci, qui ſtatim numerari queunt, vti dixi Geneſ. 34. 30. & Num. 9. 20. Hoc eſt quod ait Iob c. 14. 5. *Breues dies hominis ſunt, numerus menſium eius apud te eſt.* Hinc vetus adagium: *Tota vita dies vnus: Diarij omnes: Hemerobia voluptas & vana*
B *gloria.*

Moraliter hic nota primò, ſtudioſo ſapientiæ abſtrahendam eſſe carnem à vino, ceteriſque carnis voluptatibus, vti fecit Daniel cum ſociis, qui per hoc aſſecuti ſunt magnam rerum ſcientiam, & Daniel donum Prophetiæ. Daniel. 1. 8. & ſequent. vbi multa hac de re dixi. Idem fecêre S. Hieronym. S. Baſil. S. Gregor. S. Chryſoſtomus ceterique Doctores, quin & Philoſophi, vti Crates, Zeno, Socrates; maximè verò Aſcetæ & Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obtinent Eſſeni, de quorum continentia mira narrant Euſeb. Philo & Ioſephus. Secundò, ſapientis opus eſſe in omnibus ſuis actibus reſpicere finem, vt ſcilicet eos dirigat ad ſalutem & felicitatem: hic enim eſt finis ob quem creatus eſt,
C hoc ſummum eius bonum. Iugiter ergo cogitet illud: *Oculus in metam: Oculus in occipitio*, vt non tantùm ea quæ à fronte, ſed etiam ea quæ à tergo ſunt, puta finem & futura reſpiciat. Et illud Ariſtotel. *Voluptates ſpecta non venientes, ſed abeuntes.* Venientes enim ſua ſpecie & fuco illiciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infigunt. Et illud Sapientis: *Quod commodauit fortuna tollet, quod mutuauit natura, repetet: quod parauerit virtus retinebit.*

MAGNIFICAVI OPERA MEA, ÆDIFICAVI MIHI DOMOS ET PLANTAVI VINEAS.] Redit ad verſ. 1. *Dixi: Vadam & affluam Delicijs.* Suas ergo delicias quas experiri voluit, vt ſcrutaretur quid in eis eſſet veri gaudij & felicitatis, hic ſigillatim enumerat; ac tandem recenſitis omnibus Vers. 4.
D verſ. 11. ſubiungit, reperitque ſe in omnibus inueniſſe vanitatem & afflictionem ſpiritus. *Quæſiuit in ſalſugine margaritam*, ait Nyſſen. at non inuenit, ideoque idipſum confitetur, & toti mundo proclamat, vt omnes ab eius vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem & cultum abducat; eoque efficaciùs perſuadeat, quo expertus loquitur, & ſe clarâ longaque experientiâ idipſum comperiſſe aſſeuerat, licet enim verſ. 3. proximè præcedenti dixerit: *cogitaui à vino abſtrahere carnem meam*, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic ſe paſcit, ſed gulam dumtaxat, vinolentiam & ebrietatem à qua ſe abſtraxit, vt poſſet ſerena liberaque mente vacare ſapientiæ, vt per eam ſcrutaretur, quid vtile eſſet filiis hominum, & quo facto iis

eſſet opus, hoc eſt quod facere debeant ad aſſequendam veram lætitiam & felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipſum hic in fabricis, vineis, hortis, &c. quæ longè abſunt à vinolentia, & amœnam habent mentis occupationem & recreationem. Vnde S. Gregor. Thaumaturgus & Olympiod. hunc verſum rectè connectunt cum præcedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: *Mirum me inceſſit deſiderium, vt viderem in quo dignè per hanc vitam occuparentur mortales. Quocirca nihil omnium, quæ admiratione digna cenſentur, omiſi quod non tractarim. Extructa ſunt in excelſum palatia, vineæ conſitæ ſunt*, &c.

MAGNIFICAVI OPERA MEA] multa, magna & magnifica opera exſtruxi, puta magnificas domos, vineas, hortos, &c. Sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque *magnus* Hebr. idem ſæpè eſt quod multus, & magnitudo idem quod multitudo, vti alibi oſtendi. Eſt enallage quantitatis, qua continua ponitur pro diſcreta, & vice verſa, Vnde Syrus vertit: *Multiplicaui opera mea.* Et Chald. *In extruendis ſanè Hieroſolymæ magnificis operibus multus fui.* Alij, *Multa numero, & magnitudine ingentia opera conſtruxi.* Per opera intellige, non tam publica in bonum Hieroſolymæ, vel regni erecta, qualia fuêre templum, mœnia, foſſæ, arces, turres, vrbes, propugnacula, 3.Reg.9. quàm priuata, quæ Salomon ad ſuam non neceſſitatem, ſed oblectationem & luxum ſplendidè extruxit. Ait enim: *Opera mea, & ædificaui mihi domos, & plantaui vineas.* Rurſum per opera intelligit affabrè facta, artificioſa, elaborata, expolita per ingens ſtudium, artem & induſtriam. Vnde Arabicus vertit. *Magnificaui artes meas.* Quidquid etiam in natura excellens eſt, quicquid in arte reconditum, hoc ſibi ex Tyro, & circumquaque acciuit Salomon.

ÆDIFICAVI MIHI DOMOS] qualis fuit illa, quam Salomon præ ſua opulentia & magnificentia ædificauit tredecim annis, adeò ſplendida & admirabilis, vt ad eius intuitum obſtupuerit regina Saba 3.Reg. capit.7.& capit. 10.verſ.27. Similis fuit domus ſaltus Libani, & altera quam ædificauit filiæ Pharaonis, quam in ſponſam acceperat. Vide Ioſeph. octauo Antiquit. capit. 5. vel iuxta aliam editionem 2. & Abulenſ. 3.Reg.7. quæſtion.1. & ſequ. plures alias ædificaſſe Salomonem, vt ſuo fabricandi deſiderio ſatisfaceret, liquet ex hoc loco, & ex Chald. qui vertit. *Ædificaui mihi domos plurimas.* Et ex illo 3. Reg. capit. 9. verſ. 10. *Ædificauit quodcumq; ei placuit, vt ædificaret in Ieruſalem, & in Libano, & in terra poteſtatis ſuæ.* Hebr. eſt, *Ædificauit deſiderium, quod deſiderauit Salomon ædificare.* Quæ phraſis notat ardens in Salomone ædificandi ſtudium, ne dicam libidinem. Addit Chald. *feci thronum ex dentibus elephantis & ſellam regni.*

Tropologicè vide Nyſſen. qua ratione domus animæ ſpiritalis virtutibus exſtrui & ornari debeat, ideoque caueri ornatus nimius domus corporalis, ne in illum mens ſuas curas, opes & tempus inſumat & exhauriat; vt parum ei ſuperſit, quod in animæ fabricam impendat: vti fecit Nero, qui nulla in re damnoſior fuit quàm in ædificando, ait Sueton. c.31. vitæ eius. Ædificauit enim Romæ palatium in Colle Palatino vſq; ad Eſquilinum tam immane, vt eſſet inſtar vrbis. Vnde vt idem Sueton. ſcilicet c.39. hoc in illum ſcriptum fuit Diſtichon:

Roma domus fiet, Veios migrate, Quirites:
Si non & Veios occupet iſta domus.

Et Martial. Epigram.2.

Vnaque iam tota ſtabat in vrbe domus.

Extant etiamnum eius ruinæ & rudera, quæ miram eius magnitudinem indicant. Sapienter Seneca epiſt.90. *A natura*, inquit, *luxuria deſciuit, quæ quotidie ſeipſam incitat, & tot ſæculis creſcit, & ingenio adiuuat vitia: omnes iſtæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut ſtrepit, corporis negotium gerunt, cui omnia olim tamquam ſeruo præſtabantur, nunc tamquam Domino parantur.*

PLANTAVI VINEAS] Vinearum Salomonis in libris Regum nulla fit mentio, ſed Canticor. 8.11. vbi ait ſponſa: *Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos*; Hebr. *Salomoni in Baal hamon*, quod Aben-Ezra ait eſſe nomen proprium loci prope Ieruſalem, vbi maior pars populi vineas habebat præſtantiſſimas. Alij quibus fauet Chald. cenſent eſſe cognomen ipſius Ieruſalem, quæ ob habitantium frequentiam ſic vocata ſit: Nam *Baal hamon* idem eſt, quod *Dominus* vel *Domina multitudinis*, id eſt plurimi populi. Porrò hæc vinea tam fuit fertilis, tantique prouentus, vt ille quotannis æſtimaretur mille argenteis. Subdit enim, *Tradidit eam cuſtodibus; vir affert pro fructu eius mille argenteos.* Rurſum nonnulli huc referunt vineas Engaddi laudatiſſimas, quòd vuæ referrent ſaporem & odorem Cyprinum: Cyprus enim eſt arbor aromatica, idque putant ſignificari Cantic.1.14. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Verùm an hæc comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi petatur à propriis Salomonis vineis; an ab alienis, non ſatis liquet; præſertim quia Engaddi procul aberat à Ieruſalem, vtpote vicinum Iericho. Sed quid vetat Salomonē in remotis Iudææ locis ſuas habuiſſe delicias, villas & vineas, vti olim habuêre Romani Capuæ, & in tota Campania? Sanè olim in ſola Iudæa, adeoque in ſolo Engaddi erat vinea balſami præſtantiſſima: balſamum enim frutex eſt, qui ſi acuto vitro, lapide, vel oſſe incidatur, ſtillans ſuccum pretioſiſſimum, eximiæ ſuauitatis & virtutis ad ſanandos morbos, quem Opobalſamum vocant, præferturque omnibus odoribus. Vide Andrichom. in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amœniſſimi, quos irrigabat fons hortorum, de quo Cantic. 4. Hic fons ſenſim excreſcens efficiebat fluuium, qui Sabbaticus vocabatur, eo quòd mirâ Dei prouidentiâ Sabbato dumtaxat flueret, reliquis ſex diebus ſiccaretur, teſte Ioſepho libr.7. Belli 24. vide Adrich.

Porro vinearum plantatio & cultura eſt honeſtiſſima, ſuauiſſima & vtiliſſima, vti docet Columella libr. 3. capit. 3. proferunt enim vina præſtantia in magna copia. Sanè eximia fuiſſe & delicatiſſima (qualia ſunt Falerna Italorum)

hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc eius verba & ſequentia penitius introſpicit, ſimulque eius indolem, ingenium, & ſtudiũ ſeruandi omnia, quæ in mundo ſunt delicata, pretioſa, eximia, conſiderat.

Iam verò vites & botros in Paleſtina eſſe ingentes & eximios liquet ex botro, quem duo exploratores miſſi à Ioſue ad eam explorandam, inde illum extulerunt, & in vecte ad eundem detulerunt. Numer. 3. 25. & ex vite Sorec præſtantiſſima, de qua Iſaiæ 5. 2. cuius vuæ non habebant acinum, vti teſtantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatiſſimum, adeoque vinum Cos, id eſt optimi coloris, odoris & ſaporis, ait Adrichom. in deſcript. terræ ſanctæ in Dan. Item ex eo, quod Iſraël dicatur quietè habitaſſe ſub vite ſua & ſub ficu ſua 3. Regum 4. 25. vites ergo altæ ſint oportet inſtar arborum & ficuum. Vnde & Geneſ. 49. 11. Iacob benedicens Iudæ ait: *Ligans ad vitem pullum ſuum*, vt ſcilicet ex ea oneret aſinum.

Rurſum Salomon quicquid in orbe, adeoque in India erat rarum & pretioſum, per naues in Iudeam acerſebat: quare non dubium, vites quoque pretioſas ex regionibus, vbi illæ eximiæ ſunt, euocaſſe. Certè Plinius libro decimoquarto capite primo ſcribit in Africâ interiore tantas gigni vuas, *vt magnitudinem infantium puerorum exuperent*, & vuæ etiam *tumeant mammarum modo*

Vua bumaſti quæ? *bumaſti.* Dicitur enim Græcè vua *bumaſti*, quòd bouis mammas tumore & magnitudine referat: vnde à Varrone libro ſecundo de Re ruſtica capit. 4. *Bumamma* vocatur, & à Macrobio lib. 3. Saturn. capit. vltimo *Bumamma*. Strabo quoque libr. 2 cap. 11. & 15. meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italiæ locis produci cernimus. Denique in Palæſtina potentia gigni vina, omniaque rubra, nulla alba Romæ ab iis, qui illam luſtrauere, cognoui.

Prou. 24. iuxta Sept. Sub vineis & vinetis nonnulli intelliguntur olíueta & ficeta: hæc enim iungi ſolent, adeoque in eodem ſæpè campo feraci videre eſt oleas & ficus vitibus inſertas & immixtas, vti in Lombardia eſt cernere. *Eccleſ. 2. 4. plantaui vineas.*

Myſticè plantanda, putanda, colenda eſt cuique vinea animæ, tam ſuæ quàm alienæ. Audi S. Ambroſ. lib. 2. epiſtol. 7. *Reſcindatur*, ait, *luxuries, deliciæ reſecentur, & ſi quis fuit luxurioſus, valedicat ſuperioribus. Reſciſſa enim vinea fructum affert, ſemiputata frondeſcit, neglecta luxuriat; ideoq. ſcriptum: Tamquam agricultura homo imprudens, & tamquam vinea homo egens ſenſu, ſi reliqueris, eum deſertus erit. Colamus ergo corpus hoc noſtrum, caſtigemus illud, redigamus ad ſeruitutem, non illud deſpiciamus: ſunt enim membra noſtra arma iuſtitiæ, ſunt & arma peccati.*

Vers. 5. Feci (alij *plantaui*, ac ſingulari arte & induſtria concinnaui) hortos et pomaria, et conſeui ea cuncti generis arboribus] Hebr. *feci hortos, & paradiſos.* Hortus communium eſt olerum: vnde *hortus* dicitur quaſi *ortus*, quòd in eo olera oriantur. Paradiſus verò hortus eſt exquiſitarum arborum, fruticum, florum, fontium, ſtatuarum, auium, piſcium & viuariorum, caprearum, ceruorum, ferarum, omniſque generis amœnitatum & deliciarum, quales fuere veterum Romanorum Luculli, Pompeij, Ciceronis, &c. in agro Tuſculano & Tiburtino, quibus modo ibidem vel pares vel ſuppares ſunt Eſtenſium, Aldobrandinorum & ſimilium, qui amœnitate & pretio certant cum hortis Alcinoi, ſi non ſuperant, vbi hydraulicos non tantùm organorum, ſed & auium cantus meis auribus audiui. De voce Paradiſi vide dicta Geneſ. 2. 8.

Noſter vertit *pomaria*, quia in paradiſis eminent arbores fructiferæ omnis generis; puta pomiferæ: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori eſt cortice, ſignificat, & à nuce diſtinguitur, quæ amygdala, auellanas & omnes fructus duri corticis continet. Subinde quoque pomum omnes fructus tam duri quàm mollis corticis, nuceſque omnis generis complectitur. Ita hic accipitur *Cunctis generis arboribus.* Hebr. eſt & Græcè, *cuncti fructus arboribus*; non quòd omnes eſſent fructiferæ, ſolaſque fructiferas plantarit Salomon, cùm & infructiferæ, vt cedrus, platanus, & cypreſſus foliorum copiâ, celſitudine, odore, aliiſque dotibus miram afferant amœnitatem; ſed quod præter has etiam plantarit fructiferas diuerſorum fructuum atque pomorum fertiles, ait S. Hieron.

Veriſimile eſt Salomonem frutices & arbores pretioſas ex Arabia, Ægypto, India totoque orbe conquiſitas, in ſuos Hieroſolymitanos paradiſos tranſtuliſſe; vnde Ioſeph. libro octauo Antiqu. capit. ſecundo tradit plantam balſami dono allatam à regina Saba, feliciter à Salomone ſuo ſatam in ſolo, vbertim in Paleſtina deinceps proueniſſe, atque adeò in tanta copia, vt poſtea ſcripſerit Plin. duodecimo capit. vigeſimoquinto. *Balſamum vni terræ Iudææ conceſſum.* Balſamum enim olim proprium fuiſſe Sabæ & Arabiæ Felici, ac feliciſſimè proueniſſe, apud Mecham & Medinam præcipua Arabiæ Felicis ciuitates, docet Proſper Alpinus Dial. de Balſamo capit. ſecundo, Strabo libr. 16. Diodorus Siculus lib. 2. Pauſanias libr. 9. & alij. Inde à regina Saba tranſlatum in Iudæam ad Salomonem, eo plantante feliciſſimè prouenit in Iericho. Inde tranſlatum in Ægyptum irrigatum fonte, qui B. Virgini & puero Iesv ſcaturiit, cum fugiens Herodem eò ſeceſſit, copioſè germinaſſe docent Baron. Burch. Adrichom. & alij. Rurſum veriſimile eſt omnes frutices & arbores, præſertim aromaticas, quæ nominantur à Salomone in Canticis, ab eo plantatas in ſuis paradiſis, vt cedros, cypreſſos, calamum, myrrham, thus, cinnamomum, aloën, fauum cum melle Cantic. 5. 1. id eſt cannam mellitam, ſiue ſacchaream, ex qua eruitur ſaccharum, vti nonnulli transferunt.

Τὸ *Conſeui* innuit Salomonem non tantùm alienis, ſed & ſuis manibus plantaſſe paradiſos, *Priſci hortis dediti.* vti fecit Cyrus minor, in Sardiano paradiſo, teſte Cicerone de Senectute, de quo mox plura, & Diocletiano Imper. abdicante ſponte imperio

imperio, Salonam in rus ſuum ſeceſſit, ibique plantationi & hortenſi operi vacauit. Laërtem Vlyſſis patrem deſcribit Homerus Odyſſea vltim. repertum à filio agros colentem. Imò Noe vineam plantauit, primuſque ex ea vinum expreſſit. Adam verò cæterique ante diluuium; ac poſt illud Abraham, Iſaac, Iacob, cæteriq; Patriarchæ fuêre agricolæ. Romæ celebres fuere Hortenſij, ita dicti à cultu ſtudioque hortorum. Similes hortenſios habet hæc ætas, inter quos Louanij olim vidimus Iuſtum Lipſium vacuum à ſtudijs, tempus floribus in horto conſerendis ſtudioſè impendere. Vide ipſummet libr. 2. de Conſtantia capit. 2. & 3. ac Virgil. 1. Georg. vbi mirâ elegantiâ hortorum culturam & amœnitatem celebrat. Iam verò horti magnam vtilitatem æquè ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos plurimos, eoſque opulentos, quia Itali magis herbis quàm carnibus veſcuntur & paſcuntur. Inter eas *Braſſica ſunt decus hortorum*, ait Columella. Sub τῷ *conſeui* intellige quoque *inſeui*. Nam vt ait Cicero de Senectute: *Non modo conſitiones delectant, ſed etiam inſitiones*; & harum peritiſſimus erat Salomon, vtpote qui omnium arborum, herbarum, fruticum vires & dotes calleret, ſciretque, quæ, cui, qua ratione deberent inſeri & inoculari. Vnde Fonteius vertit:

Peſini ordine vites,
Inſeruiq; pyros, ficus, cydonia, pruna,
Innumeras poſui ſpecies, genus omne ferarum.

Porrò paradiſos Salomonis fuiſſe eximios, ac ſuperaſſe penſiles hortos Nitocris, quos ei velut vxori erexit Nabuchodonoſor, mira arte & maiore ſumptu, vt orbis miraculum habiti ſint, de quibus Plinius libr. 15. capit. 4. facilè perſuadet Salomonis cupiditas, opulentia & magnificentia. Illi autem partim erant in vrbe Ieruſalem, puta in palatio regali Sionis, partim extra vrbem vbi ſpecioſiores ſunt campi. Sicut Romani in ſuburbano excitabant hortos, quales fuere Cæſaris & Antonii prope Tiberim, de quibus Dion. libr. 47. Hinc noſter Vilalpandus tom. 3. par. 1. lib. 2. ex Ioſeph lib. 6. de Bello cap. 6. docet portam Ieruſalem dictam *Genat*, ſiue *portam gregis*, fuiſſe pariter portam hortorum (גן *gan* enim Hebr. hortum ſignificat) per quam erat egreſſus & deſcenſus in vallem Hennon amœniſſimam, & torrentem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Ioſaphat. Ibi ergo erant horti amœniſſimi, qui rigabantur torrente Cedron. Vnde illud ſponſæ Cantic. 6. 10. *Deſcendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Septuag. vertunt: *Poma torrentis.* Vnde ibidem ab Adrichom. in deſcript. Ieruſalem depingitur hortus regius, qui in Canticis dicitur hortus cõcluſus, in quo erat fons Rogel & omnis amœnitas.

Tropol. Nyſſen. hic inuectiuam habet in inutilem hortorum cultum, oſtenditque qua ratione & quanta vanitate deliciæ quærantur in terra per ædificia, in aëre per plantas, in aqua per piſcinas & fontes: moderata tamen hortorum cultura & agricolatio amœna, laudabilis vtiliſque eſt, & à Deo Adamo in paradiſo commendata, Geneſ. 2. 15. Nam vt ait S. Auguſt. libr.

A 8. de Geneſ. ad litter. capit. 9. *Quid hoc opere innocentius vacantibus, & quid plenius magna conſideratione prudentibus?* Hortus, ait S. Iſidor. libr. 17. Origen. c. 10. nominatur, quod ibi ſemper aliquid oriatur. Nam cùm alia terra ſemel in anno aliquid creet, hortus numquam ſine fructu eſt. Olus ab alendo dictum, eò quòd primi homines oleribus alerentur antequam fruges & carnes ederent. Tantùm enim pomis arborum & oleribus alebantur, ſicut animalia herbis. Igitur ſicut Adam excoluiſſet paradiſum, ſi innocens in eo perſtitiſſet, non tantum ad eſum fructuum, ſed etiam ad perſpiciendas per experientiam herbarum, fructuum, fruticum naturas, dotes & proprietates, atque ex iis aſſurrexiſſet ad clariorem Dei creatoris cognitionem, amorem, laudem & gratiarum actionem. Eodem prorſus mo-

B do ſuos paradiſos excoluit Salomon. Vnde dicitur *diſputaſſe ſuper lignis à cedro, quæ eſt in Libano vſque ad hyſſopum, quæ egreditur de pariete.* 3. Reg. 4. 33. quare ea manibus tractare, ſerere, excolere Salomoni volupe fuit, æquè ac vtile: ſicut & fuit Herculi manu ſua quercus conſerere, vt ſcribit Plin. lib. 16. cap. 4. Atque Agamemnoni plantare platanos, vt idem Plin. refert. lib. 16. ca. 44. Cyro gloriari ſolito agrum ſe habere ſuis manibus conſitum, & directos in quincuncem ordines, multaſque arbores manu ſua ſatas, teſte Cicerone de ſenectute. Antiquitas ait Plin. lib. 19. cap. 4. *Nihil prius mirata eſt quàm Heſperidum hortos, ac regum Adonis & Alcinoi, itemq; penſiles, ſiue illos Semiramis, ſiue Aſſyriæ rex Cyrus fecit. Romani quidem re-*

C *ges ipſi coluere. Quippe etiam ſuperbus Tarquinius nuntium illum ſæuum, atque ſanguinarium filio remiſit ex horto.*

Porrò Chald. ex verſione Conimbr. & Coſti multa hic paraphraſticè addit. Sic enim habet: *Inſtitui in Iabne circumcirca vineas, vt ego & ſilentiarij mei aliquando epularemur, & vinum nouum & vetus ad altare libraremus. Plantaui horto irriguos & amœnitatis pleniſſimæ viridaria, vbi omnis generis olera ſeminaui, quæ ad victum & conuiuia, aut ad ſanitatem vſui forent: herbas quoq; olfactu nobiles adieci, item & arbores ſteriles & aromata ferentes, quas ad me dæmones & nocentes Angeli ex India detulerant: omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant à muro Ieruſalem vſque ad littus aquarum Siloach.*

Silentiarij erant officiales intimi regis, qui quietem & ſilentium in aula procurabant, ac tumultus famulorum, rerumque omnium compe-

D ſcebant, ne regis aures obtunderent, de quibus Iuſtinianus, C. de Silentiarijs, & Procopius lib. 2. Belli Perſici *Romani*, ait, *ad ea, quæ quietis ſunt in palatio, miniſtrum ſilentiarium vocant, ſiue domeſticum arcanorum principis conſcium.*

Verùm hæc meritò ex Chald. in Biblijs Regijs reiecta & excisa ſunt. Continent enim quædam dubia & apocrypha, quædam fabuloſa & indigna, vt quod aiunt Salomonem arte magicâ vſum, & per dæmones accepiſſe plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

Denique in hortis & paradiſis ſuis teſtatur Salomon verſ. 11. ſe inueniſſe vanitatem & afflictionem ſpiritus. Præter communem enim omnibus rebus terrenis vanitatem, paradiſorum illa propria eſt, quòd perpetuam exigant curam &

culturam,

cultura, ac iuge areolarum, pergularum, ſepium, A fontium, apothecarum, labyrinthorum, viuariorum, &c. inſtaurationem, in quam ingentes quotannis expendendi ſunt ſumptus. Rurſum quòd à multis, etiam Prælatis & Principibus viſitentur, quos excipere oportet lautè & ſplendidè: quare paradiſi non tam ſeruiunt hero, quàm hoſpitibus, cum quibus hero tempus perdendum eſt, & opes profundendæ. Inſuper in paradiſis vacatur comeſſationi, ſympoſijs, laſciuiæ, luxuriæ, alijſque ſceleribus. Denique paradiſi, ſæpè totam heri cogitationem, cupiditatem & ſollicitudinem ad ſe rapiunt, vt de alijs, quæ illi incumbunt, cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromæus dictabat Epiſcopis & Prælatis non alium debere eſſe paradiſum, quàm Biblia & B S. Scriptura.

Præclarè S. Greg. Nazian. orat. 9. *Quouſque*, ait, *vanitatem quaritis & mendacium? haut ſcilicet vitam & delitias, & exiguam gloriolam & humilem potentiam, falſam proſperitatem, magnũ aliquid & amplum eſſe exiſtimantes: quæ quidem hanc rationem habent, vt non magis eorũ ſint à quibus obtinentur, quàm eorum, qui habituros ſe ſperauerunt; neque horum rurſus magis, quàm illorum apud quos ne in expectatione quidem vmquam fuerunt; verùm vt puluis à turbine, ſic ea ab alijs ad alios ſubinde ventilentur ac iactentur, & ſicut fumus dilabantur, & tamquam in ſomnium homines deludant, vmbræq; inſtar manibus teneri nequeant, ac denique ita comparata ſint, vt nec cum abſint de ijs conſequendis deſperent qui non habent, nec cum adſunt, fida ſint & certa.*

Notum eſt illud S. Aug. *Homo* (Iob) *vicit in ſtercore, victus eſt* (Adam & Salomon) *in paradiſo.*

VERS. 6. ET EXTRVXI MIHI PISCINAS AQVARVM C VT IRRIGAREM SYLVAM LIGNORVM GERMINANTIVM] Hebr. & Græc. *Syluam producentem ligna*. Chald. *Syluam quæ alit ligna ad incendendum*, id eſt ſyluam cæduam. S. Ambroſ. l. de Iſaac c. 4. *Saltum germinantium*, ſcilicet ad inumbrandum, ad exhilarandum, ad fabriles vſus, ad ignem, &c. Aliqui ſyluam hanc referunt ad domum, quam Salomon ædificauit & indigitauit Saltum Libani, eò quòd cedris è libano allatis, inquiunt, ibique plantatis cincta foret.

Pro *piſcinas* Aquila vertit λίμνας, id eſt paludes, ſtagna. Symmach δεξαμενάς, id eſt ciſternas, canales, aquarum conceptacula.

Piſcinæ quid? Reſp. Primò. Piſcinæ hic propriè capi poſſunt pro viuarijs, in quibus ſeruatur & aluntur piſces. Piſces enim priſcis erant in delicijs, imò nonnulli piſcibus D dumtaxat veſcebantur, non carnibus. Piſces enim ſunt humidiores, frigidiores, & faciliores ad digerendum; atque longè maior varietas eſt piſcium, quàm ſit carnium. Tales fuere piſcinæ Neronis, in quibus ipſe piſcabatur reti aureo, purpura coccoque funibus nexis, ait Sueton. cap. 30. & 31. vitæ eiuſdem. Mira ſunt quæ de piſcium in piſcinis manſuetudine & oblectatione ſcribit Plin. lib. 32. cap. 2. vbi inter cetera ait: *E manu veſcuntur piſces in pluribus Cæſaris villis, & in Labradij Iouis fonte anguillæ inaures additas gerunt. In fonte Apollinis, quem Carinum vocant, ter fiſtulâ euocati veniũt ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris æditnorũ vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulantes ſcalpuntur, ore hiantia manibus inſerendis præbent.*

Idem lib. 20. cap. 11. hoc pharmacum piſcibus ægris aſſignat: *Piſces ſi ægrotent in piſcinis, apio viridi recreantur.*

Secundò. Secundò, per piſcinas generatim accipi poſſunt ciſternæ, lacus, riui & quæuis aquarum receptacula. Hæc enim primò ſeruiunt ad amœnitatem: aquæ enim pellucidæ & cryſtallinæ mirè oblectant aſpectum, præſertim dum in eis per cimbas nauigatur. Secundò ad refrigerium: in piſcina enim lauabant ſe, imò natabant. Vnde & κολυμβήθρα, id eſt lauacrum ſiue natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloë, ad quã miſſus à Chriſto cæcus, in ea ſe lauans illuminatus eſt. Ioan. 9. Vnde Plinius iunior lib. 5. epiſt. 6. ad Apollin. *Si natare*, inquit, *latius aut tepidius velis in area piſcina eſt.* Idem lib. 2. epiſt. 17. *Cohæret piſcina calida mirificè, ex qua natantes mare aſpiciunt.*

Tertiò. Tertiò, per piſcinas accipi poſſunt thermæ, & balnea, in quibus aquis calidis corpora abluebãt, fouebant, & à frigidis morbis curabant, quales ſunt thermæ Caroli magni, quæ Aquiſgrani calidiſſimæ è terra ſcaturiũt, ita vt balneantes earum æſtum aquâ frigidâ temperare debeant. Sic Romanorum magnificentia fuit in thermis, illæque erãt opus imperiale & regium, quales fuere thermæ Diocletiani, Conſtantini, Antonini, quarum reliquias, priſtinæ magnificentiæ indices, etiamnũ intuemur.

Quartò. Quartò, in piſcinis ſiue ſtagnis fiebant naumachiæ, ſiue ludi & prælia naualia ad ſpectantium oblectationem. Sic Nero, Tiberi in hortos Romæ decliues inducto, piſcinam ſiue ſtagnum effecit, in quo naumachia exercebatur, ad eius populique recreationem.

Quintò. Quintò, & maximè hæ piſcinæ & ſtagna ſeruiebant ad irrigationem hortorum & arborum, Vnde ſubdit Salomon: *Vt irrigarem ſyluam lignorum germinantium.* Cùm enim Iudæa ſit ſicca & ſiticuloſa, vt fiat humida & fœcunda, aquarum irrigatione indiget: hæcque in Script. vocatur eius benedictio. Vnde & Piſcina Hebr. vocatur בְּרֵכָה berecha, id eſt benedictio. Hinc Axa petijt illam à patre ſuo Caleb dicendo: *Da mihi benedictionem*, id eſt irrigationem aquarum. *Terram auſtralem & arentem dediſti mihi, iunge & irriguam. Dedit itaq; ei Caleb irriguum ſuperius & irriguum inferius*, Ioſue 15. 19.

Ita Thaumaturgus: *Piſcinæ*, ait, *erant ingentes ad aquarum exceptionem confecti ad vberem & copioſam arborum irrigationem diſtributi.* Hinc ex piſcinis fiebant aquæductus, quibus aqua per omnes hortorum areolas, perque officinas & cubicula magna arte, æquè ac commoditate & iucunditate deriuabatur. Sanè Romanorum veterum magnificentia fuit in aquæductibus, quorũ reliquias etiamnum ſpectamus. Hinc Chald. ſic habet: *Adieci præterea ad domum conuiuij aquarij fiſtulas, ad arborum & herbarum irrigationem apprimè commodas, feciq; ex eis caſtella & aquæductus ad ſyluam, varijs arboribus conſitam irrigandam.* Pleræque enim arbores irrigationem aquarum amant, excipe pauculas; Nam *aquas oderunt cupreſſi, iuglandes, caſtaneæ laburnum*, ait Plinius lib. 18.

Porrò quæ, quot & quales fuerint piſcinæ Salomonis incertum eſt, quia nec Script. nec Ioſeph eas exprimunt: tantùm Ioſephus

lib. 6.

libr. 6. Belli capite 6. nominat *Stagnum Salomonis.*

Piſcinam probaticam, id eſt ouinam ſiue pecuariam, in qua lauabantur oues immolandæ, opus fuiſſe Salomonis cenſet Vilalpando, Adrichom. & alij in deſcriptione templi: ſed illa huc non pertinet, quia non Salomonis delicijs, ſed vſibus templi deſeruiebat. Piſcinam ſiue natatoriam Siloë, in qua curatus eſt cæcus Iohan. 9. opus fuiſſe Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piſcina ex fonte Siloë vicino, qui è radice montis Sion ſcaturit: aqua eius clara, dulcis, & vbertima cum ſilentio placideque fluit in torrentem Cedron. Iſaiæ 8. 22. de quo ita ſcribit Salignaicus libr. 10. cap. 1. *Fontis huius aqua hodie adhuc ipſis etiam Saracenis in pretio eſt. Nam cum corpore naturaliter inſtar hircorũ fœtant, in hoc fonte ſe & pueros ſuos lauant, eaq; lotione fœtorem ſuum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quod eius vſum oculorum viſui conferre experiantur.*

Salomoni quoque aliqui tribuunt piſcinas in Heſebon, eò quod earum pulchritudini comparet oculos ſponſæ Chriſti ob claram Dei cognitionem. Cant. 7.

Denique ſub piſcinis accipe fontes, qui è loco altiore per canales deducti, in hortis & atrijs exiliunt magna intuentium voluptate; hi enim piſcinam ſiue ſtagnum efficiunt. Celebris in Ieruſalem erat fons Gion, iſque duplex ſcilicet ſuperior & inferior: oritur ex monte Gion, vbi Salomon in regem à Nathan Propheta & Sadoc Pontifice vnctus fuit 3. Reg. 1.

Myſticè, piſcinæ ſunt merita Chriſti & S. Sa- C cramenta, quæ merita Chriſti continent, quæ Chriſtus Dominus quaſi verus Salomon inſtituit, vt irrigent ſyluam, id eſt Eccleſiam, in qua germinant omnes generis arbores, id eſt omnes eminentes ſancti, tam Patriarchæ & Prophetæ quàm Apoſtoli, virgines, & martyres. Piſcina ſuperior eſt baptiſmus, inferior eſt pœnitentia.

VERS. 7. POSSEDI SERVOS ET ANCILLAS MVLTAMQVE FAMILIAM HABVI, ARMENTA QVOQVE ET MAGNOS OVIVM GREGES, VLTRA OMNES QVI FVERVNT ANTE ME IN IERVSALEM.] Septuaginta. *Mercatus ſum vel emi ſeruos & ancillas,* &c. Hebræum enim קָנָה. *kana* ſignificat emere, comparare, poſſidere. Multa ergo mancipia emit Salomon, ſicut iam emuntur Æthiopica; & præter Chananæa, Ægyptia, aliarumque gentium, Æthiopica quoque emiſſe Salomonem, docet Ioſephus libr. 8. An- D tiq. c. 2.

Per *ſeruos*, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim propriè poſſidentur, ſicut iumenta, agri & cenſus. Vnde à Platone vocantur *animata poſſeſſio*, a Plutarcho *animata inſtrumēta*, Hinc Nyſſen. vertit: *Poſſedi ſeruos & ancillas tamquam caprarum & porcorum greges, vtpote quod in pari ordine poteſtatis, & hæc & illa ſubiecta eſſent.* Per *familiam* accipe vxores, filios, vernas, id eſt filios ex ſeruis dominatos. Vnde Hebr. eſt *filios domus.* Septuag. *& vernaculi fuerunt mihi.* Arabic. *Et ſocij ſunt filij gentis domus meæ.* Campenſ. *Et ex eis nati ſunt mihi vernæ.* Horum copia facit tum ad heri ſplendorem & magnificentiam, tum ad

A imperium & operas, vt per eos tum domi, tum foris efficiat quicquid libet ſiue ad vtilitatem, ſiue ad oblectationem. Serui enim ad nutum hero obediunt, omniaque eius negotia obeũt ſiue domeſtica, ſiue ruralia, ſiue forenſia. Tales ſunt agricolæ, coci, equiſones, camelarij, rhedarij, pocillatores, piſtores, ſabri, textores, phrygiones, aſſeclæ, ſatellites, armigeri, cubicularij, ſilentiarij, & tabellarij, &c.

Habuit Salomõ innumeram ſeruorum & ancillarum turbam: Noſter Vilalpando tom. 2. lib. 5. diſp. 3. c. 51. numerat ad 48. hominum millia & ſexcentos. Verùm ſi præfectos, officiales, & aulicos hic adnumeres, longè maior fuit copia, vt colligitur ex annona quotidiana aulæ Salomonis, 3. Reg. 4. 22. *Erat,* inquit, *cibus Salomonis per dies* B *ſingulos triginta cori ſimilæ, & ſexaginta cori farinæ, decem boues pingues, & viginti boues paſcuales, & cẽtum arietes, excepta venatione ceruorum, caprearum atque bubalorum & auium altilium.*

Armenta dicta quaſi *armamenta* ab *armis*, quos habent validos ad onera ferenda, & vt armentur ad prælium. Vnde Virgil. 4. Æneid.

Bello armantur equi, bello hæc armenta parantur.

Vel *armenta* quaſi *aramenta*, puta iumenta quibus aratur; talia ſunt equi, aſini, cameli, vaccæ, boues, buballi. Porrò equi Salomonis erant plurimi, vt patet ex eorum ſtabulis: *habebat enim quadraginta millia præſepia equorum currilium, & duodecim millia equeſtrium* 3. Reg. 4. 26. hoc eſt habebat quadraginta millia equorum currilium in præſepiis, & duodecim millia equeſtrium. Eſt hypallage. Hunc eſſe ſenſum li- C quet 2. Paral. 9. 25. vbi dicitur: *Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in ſtabulis.* Cuique enim equo in ſtabulo communi ſuum erat præſepium, id eſt locus præſeptus, in quo ei dabatur pabulum. Habuit ergo Salomon vniuerſim quinquaginta duo millia equorum in ſtabulis.

Porrò poſſedit Salomon, æquè ac Saul, Dauid ceterique priſci reges, magnos armentorum & ouium greges, tum ad cibum & veſtitum, tum ad mercaturam, tum ad ſacrificium, vt cùm ipſe mille hoſtias vna vice immolauit, 3. Reg. 3. 4. adeò vt annuarum victimarum eius numerum admirata ſit Regina Saba 3. Reg. 6. 25. Sic Agag erat princeps Paſtorum Saulis. 1. Reg. 15. Sic *Meſſa rex Moab nutriebat pecora multa, & ſoluebat regi Iſrael centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus ſuis.* 4. Reg. D 3. 4. Priſcorum ergo opes erant non auri, argenti, ſed pecorum, & pecudum: vnde pecunia, quæ poſtea ſignata eſt effigie pecorum, quibus ſucceſſit, nomen accepit. Ita Varro lib. 4. de lingua latina & Plin. libr. 8. capit. 3. nimirum viuo adhuc mundo viuæ placebant diuitiæ, & florentes creſcenteſque. Iam verò ſeneſcenti ac propè mortuo placent mortuæ, ſepultæque æris, auri, & argenti: quia in re ait Nyſſen. limites à Deo præſcriptos trangreſſus eſt homo, excenterans & euderans terram, eruens quæ Deus voluit abſcondi.

Porrò vanitas propria ſeruorum & ancillarum eſt, quòd hero ſeruiant, non ex amore, ſed ex metu, vel ſpe mercedis & lucri. Rur- *Seruorum vanitas.*

ſum,

ſum, quòd ſeruili ſint ingenio, magnaque egeant heri curâ & aſſiduâ gubernatione, iuxta illud Eccleſ. 33. 25. *Cibaria, & virga & onus aſino: panis, & diſciplina, & opus ſeruo. Operatur in diſciplina, & quærit requieſcere; laxa manus illi & quæris libertatem. Iugum & lorum curuant collum durum, & ſeruum inclinant operationes aſſiduæ. Seruo maleuolo tortura, & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet.* Inſuper quòd ad oculum dumtaxat ſeruiant, ac ſæpè ſint inſidi ac furaces. Huc facit inſignis gnome R. Hillel in *Pirke Aboth*, id eſt ſententiis Patrum capit. 2. *Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes: qui multiplicat diuitias, multiplicat cum eis dolores: qui mulieres multiplicat, multiplicat faſcinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat ſeruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui ſtudium multiplicat, pariter ſapientiam multiplicat: qui multiplicat conſilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat iuſtitiam, multiplicat pacem, qui verbum legis acquirit, vitam in altero ſæculo fœneratur æternam.*

Alleg. S. Hieron. Chriſtus, inquit qui verus eſt Salomon in aula, id eſt in Eccleſia ſua habet *ſeruos, qui habent ſpiritum timoris in ſeruitute; & ſpiritalia magis deſiderant, quàm teneant. Ancillas verò eas animas appellat, quæ adhuc corpori terræq; ſunt deditæ. Vernas, qui ſeruos & ancillas antecedunt, necdum tamē libertate donati ſunt, nec nobilitati à Domino. Sunt autē alij ad inſtar boum & ouium, propter opera & ſimplicitatem, qui abſque ratione & ſcientia Script. laborant quidem in Eccleſia ſed necdum ad id peruenēre, vt homines eſſe mereantur, & redeant ad imaginem conditoris; de quibus dicitur: homines & iumenta ſaluabis Domine* Pſal. 35. 8.

VERS. 8. COACERVAVI MIHI ARGENTVM ET AVRVM, ET SVBSTANTIAS REGVM AC PROVINCIARVM.] Septuag. *συνήγαγον*, id eſt collegi, coëgi, congeſſi vbertim. Arabicus: *Aggregaui*. Chald. *Auri & argenti theſauros congregaui, conflauique ex auro poſtulato ſtateras & pondera æqui & boni. Cenſus* (vel *peculia*, vt vertunt Complut.) *quoque regum & prouinciarum mihi in tributum illati ſunt.* Aurum poſtulatum eſt ſæpiùs igne excoctum, ideoque purgatiſſimum & optimum: hoc enim crebra ignis actione tubercula & puſtulas contrahit, vti docent Sabel. ad c. 44. Suetonij in Nerone, & Cuiacius lib. 7. obſeru. c. 39. de quo dicitur Pſalm. 11. 7. *Argentum igne examinatum, purgatum ſeptuplum*, id eſt multipliciter, quale eſt aurum obryzum.

Quanta opes Salomonis. Reſp. Primò. Quæres, quæ & quantæ fuerint opes Salomonis? Reſp. Id colligi poſſe primò, ex eo quòd illæ ex ſingulari Dei promiſſo & dono ei obtigerint: Dona autem Dei ſunt eximia, ſuperantque humana omnia. Audi Deum ad Salomonem loquentem: *Diuitias autem & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in regibus, nec ante te, nec poſt te fuerit ſimilis tui.* 2. Paral. 1. 12. quæ verba licet aliqui limitent ad reges Iſraël, alij alijs modis, tamen ipſa per ſe illimitata & abſoluta ſunt. Vnde noſter Vilalpando multis oſtendit, Salomon omnibus omnino regibus & monarchis fuiſſe opulentiorem: de quo mox plura.

Secundò. Secundò, ex eo quòd Dauid pater eius A pro fabricâ templi, reliquerit ei *mille millia talentorum argenti*; *mille millia*, id eſt decies centena millia, & *auri centum millia talenta*. Talentum Hebræorum, vt oſtendi in fine Pentateuchi, duplo maius erat talento Attico, nam continebat *tria millia ſiclorum*, hoc eſt 125. libras auri; quæ faciunt *duodecim millia Coronatorum Francicorum*. Addit noſter Salianus in Annal. *& quingentos*, Vnde hæc Dauidis talentorum auri & argenti millia cenſet confeciſſe 2672. milliones, ac inſuper 125. millia nummorum aureorum. Quibus ſi addideris 72. milliones ac 926. millia & 666. aureos, qui à populo liberaliter dati ſunt 1. Paral. 29. 4. hæ duæ ſummæ aſcendent ad bis mille ſeptingentos & 45. milliones, 51. millia & 666. aureos. Vnde Budæus libr. 4. de Aſſe cenſet has B Dauidis opes Salomoni relictas, fuiſſe decies maiores quàm Darij vltimi regis Perſarum, quas eo victo occupauit Alexander. Darius enim tantùm habuit 87. millia talentorum: quas autem Salomon congregauit in infinitum iuere. Sanè hæc Dauidis opum & millionum ſumma videtur penè incredibilis: continet enim tantum auri, quantum vix eſt in tota Europa: ac Iuſtum Lipſium meditantem opus de Amplitudine imperij Hebræorum, quaſi antiſtrophon alteri quod ediderat de magnitud. Imperij Romani, ab eo deterruerit, cùm non caperet tantam opum magnitudinem. Quocirca aliqui opinantur talenta iam recenſita fuiſſe minora, quibus fauet Euſeb. lib. 9. de Præpar. ſub finem: *Talentum autem dico*, inquit, C *quod ſiclum appellant*. Siclus habet pondus quatuor drachmarum; quare ſi argenteus erat, valebat quatuor Iulios ſiue regales Hiſpanicos: ſin aureus, valebat quatuor coronatos Francicos: hi enim pondus habent quatuor drachmarum. Verùm ſic ſumma hæc Dauidis exilis fuiſſet; niſi dicas ſiclos hos non fuiſſe ſimplices, ſed duplos, imò decuplos, quomodo regalis Hiſpanicus, ſi decupletur, facit Philippicum, dalerum vel aureum. Hæc Dauid Salomoni reliquit pro templo; pro aula verò & propriis vſibus ex ampliſſimis & continuis hoſtium, cum quibus per omnem vitam pugnauit, ſemperque victor extitit, ſpoliis; item ex reditibus ceteriſque erogationibus plurima addidit, adeò vt Ioſephus libr. 7. Antiq. cap. 12. ſcribat: D *Tantas diuitias hæredi reliquit rex Dauid, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarum gentium.* Subdit Hyrcanum Pontificem ex ſepulchro Dauidis accepiſſe tria talentorum millia, Herodem deinde magnam auri vim, &c. adeò vt nonnulli cenſeant cum Dauide ſepultos fuiſſe mille milliones.

Tertiò, ex auro & opibus, quas ei deferebant *Tertiò.* naues ex Tharſis & Ophir, de quibus dicitur 3. Reg. 9. 26. 2. Paral. 8. 17. & 3. Reg. 10. 14. *erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos ſingulos, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri, excepto quod negotiatores afferebant*, vt videantur illa ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri ex ipſis ſodinis, per Salomonis ſeruos quotannis erui ſolita: alia verò quorum nullus numerus, negotiatione & commercio earū gentium, quarū littora legebant Salomonis

lomonis naues, Hieroſolymam aduecta. Ita Pineda.

Quartò. Quartò, ex tributis & vectigalibus, quæ pendebant ei quotannis tum ſingulæ tribus Iſrael, quod aliqui ex 3. Reg 9. verſ. 15. coniectant fuiſſe tantumdem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, ſcillcet 120. talenta auri, non quòd tantum penderent ſingulæ tribus (hoc enim immane fuiſſet & impoſſibile) ſed ſimul vniuerſæ: tum reges omnes circumcirca illi vectigales & ſubditi. 2. Paralipom. 8. verſ. 8. & 3. Reg. 4. v. 21. & 24.

Quintò. Quintò, ex donis & muneribus. Nam Hiram dedit ei centum & viginti talenta, non quotannis, vt aliqui putant, ſed ſemel. Regina Saba dedit ei totidem. 3. Regum 10. verſ. 10. & 2. Paralipom. capit. 9. verſ. 23. dicitur: *Omnes reges terrarum deſiderabant videre faciem Salomonis, &c. & deferebant ei munera, vaſa argentea & aurea & veſtes & arma & aromata, equos & mulos per ſingulos annos.*

Sextò. Sextò, ex ſapientiâ Salomoni inditâ, qua cenſus annuos agrorum, pecorum, reddituum, negotiationum, &c. mira induſtria augebat præter communem aliorum morem. Item ex ſummâ pace, quæ in regno fuit perpetua per annos quadraginta. Hoc eſt, quod de ſapientiâ dicitur Sapient. 8. v. 18. *In operibus manuum illius honeſtas* (id eſt diuitię) *ſine defectione.* Et Prouerb. 8. 18. ait ipſa Sapientia: *Mecum ſunt diuitiæ & gloria, ſuperbæ opes & iuſtitia.*

Septimò. Septimò, ex fabricis, quas extruxit. Certè aliqui opinantur eum in templum inſumpſiſſe tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mundi miraculum, ac quantum homini facere licet; Deo digna domus, & inter mortales gloriæ thronus. Hinc Dauid vouens pro fabricâ templi reliquit Salomoni *tria millia talenta auri de auro Ophir, & ſeptem millia talentorum argenti probatiſſimi ad deaurandos parietes templi.* 1. Paralipom. cap. 29. verſ. 4. Quid ergo pro ipſa tantæ fabricâ machinæ eidem reliquiſſe credemus? Item ex ſumptibus magnificis aulæ & familiæ penè innumerabilis, verſ. præcedenti recenſitis, atque operariorum. Aluit enim per omnes fabricæ templi & domorum ſuorum annos triginta millia Iſraëlitarum cædentium ligna in Libano, *& ſeptuaginta millia eorum qui onera portabant; & octoginta millia latomorum in monte, abſque præpoſitis qui præerant ſingulis operibus, numero trium millium & trecentorum.* Erant hi Tyrij, quos ei ſubmiſerat Hiram rex Tyri, cui proinde Salomon præbebat *coros tritici viginti millia in cibum domui eius; & viginti coros puriſſimi olei per ſingulos annos.* 3. Regum. 5. 11. & ſequent. Inſuper alebat equorum 52. millia cum ſuis equiſonibus, rhedis & curribus, vti dixi v. præcedenti.

Salomon ditior omnibus monarchis. Denique noſter Vilalpando tom. 2. libr. 5. capit 44. vſque ad 52. ſingula obuentionum Salomonis capita prudenter ſupputans, Salomonis opes, regum & monarcharum Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum etiam reditibus & opulentiæ confert & præfert, adeo vt æſtimet Salomonis cenſum, quadragies ſuperaſſe cenſum regum Perſarum. Salomon enim, Inquit ipſe, quotãnis colligebat ex tributis 2226. talenta ex Ophir, præterea 450. talenta, quæ ſimul iuncta, faciunt pluſquam quadraginta quinque milliones aureorum. His iunge vectigalia portoriorum, paſtionum, negotiorum, inſuper ſpolia plurima & maxima, quæ Dauid per omnem vitam pugnans retulit ex hoſtibus. Addunt aliqui annuum cenſum capitationis, quo quiſque quotannis dimidium ſicli ex lege dabat templo: hunc enim Iudæi ſinguli pendebant, tum qui in Iudæâ erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verùm hic cenſus cedebat Pontifici & templo, non regi & aulæ.

Noſter Lorinus ſingulos Salomonis prouentus præcisè recenſens, ſupputans & definiens tandem concludit, aitque: *Horum omnium quæ in omni vitâ ſuâ Salomon habuit, quorum ſcriptura certum numerum deſignauit, ſumma eſt ter mille nongenti tres milliones, & ſeptingenta ſexaginta quinque millia, & nongenta viginti quatuor ſcutorum monetæ Romanæ argenti: quibus ſi addamus mille quadringenta quadraginta auri talenta per triginta ſex annos multiplicata, erunt quater mille ſexcenti octoginta ſex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc verò, vt colligitur ex dictis, magnam valdè aliam ſummam habebat ex alijs multis rebus collectam, quarum iniri ſumma non poteſt, vt ex vectigalibus, negotiationibus, muneribus, qualem & quantum nullus vmquam monarcha vel reſpublica habuit.*

Verùm præciſa hæc opum Salomonis ſupputatio difficulter ex Script. probari poteſt, ac nonnulla incerta, imò minus probabilia pro veris & certis ſupponit, vt quòd Hiram quotannis dederit Salomoni 120. talenta, cùm verius ſit ſemel tantùm dediſſe: quòd ſingulæ tribus totidem talenta quotannis ſoluerint Salomoni, cùm verius ſit vniuerſas ſimul non amplius perſoluiſſe, &c.

Sufficit ergo dicere in genere, opes Salomonis fuiſſe maximas & innumeras, vtpote quæ repræſentarint opes ſpiritales Chriſti, qui verus eſt Salomon. Hæ enim maximæ ſunt, puta gratiæ, dona, virtutes, ac coronæ cæleſtis gloriæ innumeræ, quas Chriſtus tum in ſe habet, tum in innumeros Sanctos, Prophetas, Apoſtolos, martyres, & virgines partitur & diſtribuit. Hinc Salomon dicitur feciſſe, vt tanta eſſet abundantia argenti in Ieruſalem, quanta eſſet lapidum. 3. Regũ 10. v. 27. ac collegiſſe vt aurichalcum aurum, & vt plumbum compleuiſſe argentum. Eccleſiaſt. cap. 47. verſ. 20. & rurſum 2. Paralipom. capit. 9. verſ. 20. *Argentum*, inquit, *in diebus illis pro nihilo reputabatur*, quæ licet per hyperbolem dicantur, tamen immanes Salomonis fuiſſe opes ſignificant. Quò euaſit tanta opum copia? Abijt, euanuit inſtar fumi, imò ex omnibus illis Salomon moriens ne obulum quidem ſecum detulit. Ite nunc cupidi, aurum auro cumulate, argento ciſtas opplete; ac ſcitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam niſi virtutem & beneficentiam vos comitaturum ad tribunal Chriſti.

Et ſvbſtantia] In Hebræo eſt סגלת *ſegula*, id eſt

id eſt theſauros & res pretioſas; vti ſunt gemmæ, cymelia, monilia. Hinc Septuag. vertunt; *Opes regum.* Syrus: *Poſſeſſionem regum.* Arabicus. *mundos regum, & regionum.* Vatabl. *Mundum pretioſum.* Tigur. *Peculium regum.* Alij *Theſaurum deſiderabilem.* Campenſ. *Quæ propriè pertinent ad reges & prouinciarum dominos.* Arias: *Peculium regum, regalium ærariorum gaza, & recōditoria aliorum principum.* Ergo Salomon à regibus & prouincijs accipiebat non vulgaria, ſed eximia & optima quæquè, puta aurum præſtantiſſimum, argentum nitidiſſimum, gemmas pretioſiſſimas, ac quidquid apud ipſos rarum, eximium & pretioſum erat. Hinc de Iſraële ait Deus; *Eritis mihi in peculium* (Hebr. *in ſegula*) *de cunctis populis.* Exodi capit. 19. verſ. 5. Vide ibi dicta, & 1. Petr. 2. verſ. 9. ad illa: *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis.*

Porrò Salomon coaceruauit has opes primò, iunior ex dono Dei, vnde τὸ *coaceruaui* ſignificat, ingentes opum aceruos & cumulos ab eo collectos. Deinde feneſcens ex auaritia, ait Nyſſen. tuncque ex *nechei*, id eſt, ſubſtantia à Deo data, ſtimulante cupiditate fecit *kenes*, id eſt, coaceruationem & corraſionem opum, opprimens ſubditos per nimia tributa, quæ deinde in ſuos adulatores & paraſitos, ac in mille vxores & concubinas, ceterumque menſæ & voluptatum ſuarum luxum profundebat: qua in re peccauit contra legem Dei de rege ita ſancientis, Deuteron. 17. 17. *Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius; neque argenti & auri immenſa pondera.* Atque hac de cauſa decem tribus ob nimias eius exactiones rebellarunt, ac reiecto eius filio Roboam, ſibi Ieroboam regem conſtituerunt. 3. Reg. 12. v. 4. & ſequent. *Pater tuus,* inquiunt, *durißimum iugum nobis impoſuit, &c.*

Vanitas opū. Prima.

Denique vanitas propria diuitijs eſt prima, quod aurum & argentum nil ſint niſi terra rubra & alba, vt ait Sanctus Bernardus, cui ſola hominum æſtimatio dat pretium, quæ tamen coaceruatur, id eſt, in aceruos redigitur, vt ex ea conflati nummi in arcis recondantur, nec vlli ſint vſui vel commodo, ſed in tenebroſis quaſi ergaſtulis compactæ retruſęque deliteſcant. Vnde D. Chryſoſtomus Orat. 4. diſputans cum Alexandro ait, genium auarum opes *non congregare, ſed diſpendia facturum, aut diuitijs congregatis vſurum, ſed vinctas, & infrugiferas cuſtodire opes, reuera clauſas in quibuſdam oculis & tenebroſis carceribus.* Et Nyſſenus homilia 4. vrgens τὸ *coaceruaui*: *Libenter,* inquit, *ſcirem quid emolumenti redibit ad eum, qui hanc congregat materiam, & illud sentit in vniuerſo, quod nunc cernit in exiguo, neque animæ vllum affert lucrum. Numerauit, repoſuit, ſigillo obſignauit, cùm ab eo peteretur, negauit; & tùm ei fides haberetur, etiam peierauit. Hæc eſt beatitudo, hic eſt finis eius, quod in ea ponitur ſtudij.*

Secunda.

Secunda, quòd mille curis, timoribus, angoribus diuitem cruciet, ne quis eas ſurripiat; ne naufragio, incendio, rapinâ pereant: Vnde ſanctus Gregorius: *Nolite,* ait, *amare quæ amatæ inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.*

A Et ſanctus Baſilius apud Anton. in Meliſſa par. 1. capit. 34. *Quidquid vides* (ô auare inquit) *quidquid imaginaris, aurum eſt. Hoc tibi dormienti ſomnium, & vigilanti cogitatio eſt. Nam vt qui per inſaniam delirant non ipſas res vident, ſed quæ eis affectio ſuggerit, imaginantur. Sic animus tibi auaritia detentus; nihil quam aurum & argentum videt: & ſuauius quidem aurum quàm ſol conſpectui tuo ſe offert.* Audi & Senecam in Hercule Oeteo, Actu 2.

O ſi pateant pectora ditum,
Quantos intus ſublimis agit
Fortuna metus? Bruttia, Coro
Pulſante fretum, mitior vnda eſt.
Pectora pauper ſecura gerit.

Tertia.

Tertia, quòd cupiditatem augeant in immenſum, qui enim lucratus eſt centum aureos, mox B cupit lucrari ducentos, illicò trecentos, quadringentos, mille, ac deinde millionem, non vnum, ſed plures, iuxta illud:

Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.
Quo plus ſunt potæ plus ſitiuntur aquæ.

Quarta.

Quarta, quòd opes gulæ, luxuriæ, ſuperbiæ, rapinæ, omniumque ſcelerum ſint occaſio & ſtimulus, vti Salomoni fuerunt: nam ab opibus itur in luxum, à luxu in luxuriam, ab hac in hæreſim, idololatriam & atheiſmum. Audi ſanctum Chryſoſtomum, opum vanitatem, imò peruerſitatem, graphicè depingentem: *Diuitias dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitij omnis inuentrices, exitioſarum omnium voluptatum adiutrices, continentiæ hoſtes, pudicitiæ inimicas, clandeſtinas virtutis omnis fures.* C Sic recitat Chryſoſtomus verba D. Damaſceni in Parellelis libr. 2. cap. 17. ex Baſilio ſic adſcribit: *Quouſque tandem ſtudio aurum erit animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quouſque diuitiæ bellorum parentes, ob quas arma induuntur, enſes acuuntur? Ob eas cauſas cognati naturam non agnoſcunt, fratres infeſto ac ſanguineo oculo ſeſe intuentur. Propter opes ſolitudo prædones alit; mare pyratas, vrbes ſycophantas? Quis mendacij pater eſt? quis falſæ conſcriptionis artifex? quis periurij procreator? Nónne opes? Quis vobis ea, quæ veſtra ſunt, ad perniciem veſtrùm conuertit? Ad ſubſidium vitæ, an vitiorum materiam & ad adiumentum opes conceſſæ ſunt?* &c. Et iterum ex eodem: *Vide ne tùm opes innumeris laboribus tibi cumulaueris, peccatorum materiam tibi atque alijs compares, ſicq; duplicem pœnam tibi accerſiuiſſe comperiaris, nempe* D *tum ob eos, quibus abs te iniuria illata eſt, tum etiam ob eos quibus vitiorum anſam & viaticum ſubminiſtraſti.*

Vide & ſanctum Baſilium homilia in diuites auaros, & Iſidorum Peluſiotam libro ſecundo epiſtola 146. vbi citat illud Iſocratis: *Diuitiæ vitij potiùs quàm virtutis ſunt miniſtræ, vt quæ licentiam quidem inertiæ afferant, iuuenes autem ad voluptates cohortentur.* Et mox: *Apud veteres hoc in more poſitum erat, vt poſt conuiuium lyram caperent, illudque canerent: O diuitiæ, vtinam nec in terra videamini, nec in mari.* Idque confirmat exemplo Ariſtidis, Platonis, Epaminondæ, ac Crateris, qui opes ſuas Senatui cedens dixit: *Crates Craterem libertate donat.*

Quinta,

ginta. Quinta, quòd hominem periculo mortis pręſentis & æternæ exponant: multi enim diuites occiduntur ob pecunias, vt illas occidens ſurripiat; multi pariter ob eaſdem damnantur, vnde Chriſtus ait: *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum*, Matth. 19. verſ. 24. Quid ergo profuit Salomoni omnis hæc opulentia, imò quantum obfuit, cùm in periculum ſalutis æternæ eum deduxit, imò reum gehennæ effecit? Quantò ſatius Salomon fuiſſet pauperior Iro, quàm ditior Cyro? Quàm mallet nunc mendicaſſe cum Lazaro, quàm ingurgitaſſe ſe cùm Epulone? Fuit enim ipſe opum gurges, & patrimoniorum tot regum & populorum helluo. Meminerint Principes, qui, vt ſe ditent, nimijs tributis populum grauant, B ſe pauperum ſanguinem ſugere, ac in tribunali Chriſti velut homicidij reos accuſandos fore, & ad mortem æternam damnandos. Nam vt ait Eccleſ. capit. 34. verſ. 25. *Panis egentium, vita pauperum: qui defraudat illum homo ſanguinis eſt. Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum, qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt.*

Feci mihi cantores et cantatrices] Hebr. שָׁרִים וְשָׁרוֹת *ſarim veſaroth*, quod ſi per *ſin* ſcribitur ſignificat *principes & principiſſas*. Verùm hic ſcribitur per *ſchin*. Vnde ſignificat *inſpectores & inſpectrices*, item *cantores & cantatrices*, qui iugiter notas muſicas & rem canendã inſpiciunt. Addunt aliqui ſignificare *inſtrumenta muſica*: his enim canunt cantores. Vnde Pagnin. vertit: *feci mihi diuerſa inſtrumenta muſica*. C Et noſter Pineda per *Cantores & Cantatrices*, vt propriè vertit Noſter, accipit omne genus inſtrumentorum muſicorum: quippe idem nomen ſubſtantiuum variatum per diuerſa genera, notat eius rei, quam nomen ſignificat, omnem diuerſitatem & vniuerſitatem. Cùm enim Hebræi non habeant niſi duo illa genera, maſculinum & femininum; qui vtrumque genus alicuius rei dicit, rem illam vniuerſam comprehendit; Iſaiæ capite tertio verſ. 1. *Auferam à Iuda validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ*. Quẽ locum ſic legit Cyprianus lib. 1. teſtim. ad Quirinum: *Auferam valentem & validam valentiam panis & valentiam aquæ*. Berzellai ait 2. Regum cap. 17. verſ. 3. *Numquid audire poſſum vltra vocem cantorum & cantatricum?* vbi Chald. Complut. *Audiam multam vocem cythararum & hymnorum?* D vbi cernis cantatores & cantatrices accipi pro inſtrumentis muſicis.

Porrò Dauid ad cultum Dei in templo, & Salomon ad ſuas delicias in menſa & aula, hæc fecêre muſices inſtrumenta, pſalterium, organum, citharam, tibiam, tympanum, decachordum, tintinnabulum, & cymbalum, chordas, tubam, fiſtulam, ſambucam, quam nonnulli vocant harpam, alij buccinam, alij tubam, vt *Sambuca* dicta ſit quaſi שֶׁמֶשׁ *ſemes*, id eſt ſolis *bucca*, id eſt *tuba*; quod bucca inflata inſtar tubæ clangeret. Melius alij ſambucam dictam volunt, quòd ex ſambu- A co arbore, vel potiùs arbuſto fiſtuloſo conficeretur, vti indicat Sanctus Hieronymus ad Dardanum. Optimè alij Sambucam cenſent eſſe vocem Hebræam. Nam Danielis capite 5. verſ. 5. *ſabbecha* quaſi *ſambuca* (littera enim m. in dages abſorbetur, & euphoniæ cauſâ in b. vicinam labialem commutatur & liqueſcit.) Radix enim סָבַךְ *ſabach* ſignificat implectere, implicare, perplectere, vna alteri inſeritur, & iam adducitur, iam à Sambucino laxatur.

Sambuca etymon.

Verùm planè & genuinè *Cantores & Cantatrices*, accipe pro viris & feminis, ſiue iuuenibus & puellis, canorè canentibus, tum voce, tum inſtrumento muſico: ſimul enim dum ore canit, manu pulſant organum, cytharam, pſalterium, B aliudve inſtrumentum, itaque duplex plenáque fit harmonia ab vno eodemque cantore; quòd ſi plures idem faciant, concinnè & harmonicè fit ſymphonia admirabilis & cæleſtis, quæ audientes rapit & mirâ oblectatione demulcet. Porrò principes ſolent habere muſicos in aula ad manum, vt quoties lubet iubeant eos canere, atque hac illorum modulatione curas ſuas & mœrores diſpellant, præſertim verò ijs vtuntur ad menſam vel à menſa, hicque vetus fuit mos, præſertim Syrorum & Ægyptiorum, vt pueros comatulos comptoſque canentes menſæ adhiberent, qui ſuâ tum formâ & habitu decoro, tum voce modulante conuiuarum aures æquè ac oculos paſcerent. Vnde Eccleſiaſticus cap. 32. *Gemmula carbunculi*, inquit, *in ornamento auri, & comparatio muſicorum in conuiuio vini. Sicut in* C *fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi, ſic numerus muſicorum in iucundo & moderato vino.* Vide ibi dicta.

Senſus ergo eſt, q. d. *feci*, id eſt comparaui, conſtitui, diſpoſui, ordinaui, per choros diſtribui mihi cantores & cantatrices, qui ſtatis horis & locis canendo me oblectarent. *Facere* enim generale eſt verbum ſignificans quamlibet actionem, diſpoſitionem, ordinationem. Rurſum *feci* propriè, id eſt iuſſi fieri, & dato pretio confici curaui omnis generis inſtrumenta muſica, pretioſa & affabrè elaborata, quibus pſaltores & pſaltrices, æquè ac voce canerent, meque recrearent. Vnde Chald. vertit: *feci in domo ſanctuarij* (meliùs dixiſſet *in aula*) *inſtrumenta muſices, vt canerent in illis cantores & cantatrices.*

Et cantatrices] Has planè pleneque delicioſi & effeminati adhibebant D ad cantus delicias: feminarum enim vox mollior eſt, dulcior & delicatior; quare virorum aures mentemque euirare & effeminare ſolet. Ita Antoninus Verus Imperator, ait Capitolinus capite octauo Vitæ eius; *Adduxerat ſecum* (è Syria) *fidicines, & tibicines, & hiſtriones, ſcurraſque, mimarios, & præſtigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria paſcitur voluptate.* Sic & apud Hebræos cantores erant ſerui & ſeruæ. Audi Eſdram libro ſecundo capite ſexageſimo ſeptimo: *Abſque ſeruis & ancillis, qui erant ſeptem millia trecenti triginta ſeptem, & inter eos cantores &*

cantatrices 245. Similes fuere apud Romanos. Vnde Plautus in Sticho: *fidicinas, tibicinas ſambucinas* (quæ Sambuca canerent) *aduexit ſecum forma eximia.* Et Liuius libro 9. Bell. Macedon. *Tunc pſaltriæ, ſambucinæque & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulo.* Similes cantatrices & Pſaltrias tum voce, tum inſtrumento muſico, in delicijs habuiſſe reges Perſarum docet Xenophō libro quarto Pædiæ, Curtius libro quinto, Athen. libro tertio, & Briſſon. libro quarto de Regno Perſar. adduntque eas cum cantu iunxiſſe brachiorum geſtus, ſaltus, & numeroſos corporis motus, qui ſanè parum caſti erant, imò libidinis illices. Vnde Ouidius de remedio amoris:

Eneruant animos citharæ, cantuſq́, lyræq́,
Et vox, & numeris brachia mota ſuis.

Cantorum vanitas. Prima. Porrò vanitas propria cantorum, Prima eſt, quòd cantus non ſit aliud quàm vox & ſonus aërem verberans & tranſiens: vbi enim ſonuit, abiit & euanuit.

Secunda. Secunda, quòd cantores ſuauitate & varietate modulationis vincantur ab auibus, præſertim à merula & philomela, quæ cùm ſit auis vilis & puſilla, tamen cantu omnes aues & homines ſuperat; ideoque non aliud niſi vox & cantus eſſe videtur.

Tertia. Tertia, quòd vox puerorum delicata & gracilis poſt paucos annos mutetur & craſſeſcat, perdatque ſuam in canendo delicatam gratiam & venuſtatem.

Quarta. Quarta, quòd voces puerorum & præſertim feminarum animum effeminent, ac ſenſim ad impudicos amores inuitent. Sicut enim Sirenes, ſic & meretrices cantu amaſios alliciunt, dementant & perdūt. Vnde Prouerb. 5. 3. dicitur: *Fauus diſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: nouiſſima illius amara quaſi abſynthium, & acuta quaſi gladius biceps.* Quocirca S. Hieronymus ad Furiam mandat, *vt fidicinas & pſalterias & iſtiuſmodi chorum diaboli, quaſi mortifera Syrenarum carmina proturbet ex ædibus ſuis.* Et Nyſſenus hic: *O improbum,* inquit, *& importunum artificium, quàm denſum aceruatim immittit voluptatum fluentū, quod veluti quibuſdam duplicibus torrentibus per auditū & viſum mundat animas, vt videatur & audiatur malum. Cantus euertit auditum, cantus ſuperat & proſternit oculum. Hinc muliebris ſonus per factam cantuum harmoniam, ſecum ſtnmt cor & deducit ad vitium. Illinc viſus tamquam aliqua machina bellica in oculos eò quòd in aures cantibus incurrerat iam facta, incurrens aueruit animam. Huius autem aciei dux eſt vinum, quod veluti quidam improbus ſagittarius duplicibus telis hominem confodit, ad aures & oculos dirigens aculeos.* Huic cātus vanitati opponitur eiuſdem veritas, qua olim Chriſtiani in Agape ſiue conuiuio Euchariſtico, Deo laudes & hymnos canebant, teſte Tertull. Apolog. cap. 39. ad inſtar Chriſti, qui peracta vltima cœna *ὑμνήσας*, id eſt, *hymno dicto*, cum Apoſtolis exiuit in montem Oliuarum. Matth. cap. 26. verſ. 30. Vnde Apoſtolus Epheſ. 5. verſ. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo eſt luxuria, ſed implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in Pſalmis, & Hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cor-*

A *dibus veſtris Domino.* Vide ibi dicta.

Et delicias filiorvm hominvm] Aliqui delicias has interpretantur *cantores & cantatrices* iam recenſitos, vt ſit epexegeſis, qua exponatur finis & vſus eorum. q. d. Cantores & cantatrices alteri rei non ſeruiunt, niſi ad delicias, vt oblectent delicioſos hominum filios. Vnde Syrus vertit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & ſuauitatem in filijs hominum.* Arabicus, *Feci mihi cantores & cantatrices cum voluptate cum filijs hominum.*

Planiùs alij quaſlibet menſarum, epularum, vinorum, pincernarum, vaſorum, lancium, lauacrorum, thermarum, vt ait Chald. coronarum, tricliniorum ſiue lectulorum, in quibus veteres diſcumbebant, iuuenum comptulorum conui-
B uijs miniſtrantium, &c. delicias & lautitias accipiunt, quas graphicè depingit Philo lib. de Vita contempl. vnde pro *delicias* Aquila vertit τρυφάς, id eſt mollities, voluptates, luxus. Symmach. *ἀπολαύσεις*, id eſt cibos delicatos, cupedias, lautitias. Lyran. per delicias accipit ſpecioſas vxores & concubinas Salomonis, eaſque plurimas, ſcilicet mille.

Tropolog. deliciæ ſunt vanæ & fallaces, quia vita carnis in delicijs ſæpè eſt mors animæ, rationis & ſpiritus. Non ego id aſſero, ſed S. Paulus loquens de vidua 1. Timoth. 5. 6. *Quæ in delicijs eſt*, inquit, *viuens mortua eſt.* Qui enim delectatur in carne, nequit delectari in omnipotente. Iob 27. verſ. 10. Cauſam dat ibidem S. Gregorius 18. moral. capit. 8. *Vtrique ſe amores*, ait, *in vno corde non capiunt, ne. in eo ſeges ſupernæ charitatis pullulat, in quo illam ſpina infimæ delectatio-* *Deliciarum fallacia.*
C *nis necant.* Similem cauſam dat S. Chryſoſtomus homil. 13. in Epiſt. 1. ad Timoth. *Mortuus eſt*, inquit, *quiſquis viuens cum delitijs degit. Quonam modo? Ventri ſolummodo viuit, ſenſibus ceteris mortuus. Neque enim aſpicit quæ aſpicienda ſunt, neque audit quæ neceſſario audire conuenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilq́, in ſe viuere præter ſolam ventris ingluuiem indicat; ceterùm quemadmodum mortuus quiſpiam in lectulo iacens compleſis palpebris clauſiſq́, luminaribus nullum omnino ſenſum habet, ita & hic, immo longè hic deteriùs quàm ille effectus eſt. Ille enim bona æque ac mala eadem ratione non ſentit, hic autem malorum tantùm admittit ſenſum, ſed nihil boni penitus ſentit. Nihil illum ex his, quæ in futura vita ſeruantur, mouet, ſed ad omnia perſtat immobilis, atque ita mortuus eſt, quemadmodum in cuniculum quemdam obſcurum & tenebroſum antrum præcipi-*
D *tatus, atque immunditia omni plenus, animis & opacis vitiorum ſinibus conditus, ſemperq́, in tenebris inſtar mortuis degit:* Et inferius in Morali: *Maiori nos indies fœtore implemus, cùm delitijs magis inflamus, corpore noſtro inſtar vtris defluente, & dum quiſpiam huiuſmodi ſatietate diſtentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat, vapores vndique ex corpore toti exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinſecus ferueſcente, vt eſt ſapientum ſententia. Quod ſi & hi qui foris ſecus ſunt, ita indignantur & grauiter ferunt, quid poti exiſtimas cerebrum intrinſecus, dum iugiter eiuſmodi vaporibus quatitur nec euaporare valet? quid lacunas illas, iecur ac lienem? quid ipſa receptacula ſtercoris? & quod deterius eſt, latrinas cautè curamus*

A *curamus, vti obſtruantur ne ſtercus ad ſuperiora exhalet: ventris autem noſtri latrinas non emundare curamus, veriùm obſtruimus atque oppilamus, & ſumo ipſo ad ſuperna aſcendente vbi rex ipſe ſedem habet, terebrũ ſcilicet, deſidemus, nullaq; mouemur cura. Cur id quæſo? Nempe quia ipſum non vt regem honeſtum ducimus, ſed veluti immundũ quempiam canem.* Et poſt nonnulla: *Meritò igitur ait, quæ in delicijs eſt viuens, mortua eſt: nihil enim vel loqui, vel audire conuenienter poteſt delicijs obſeſſa anima, efficitur namque mollis, ignaua, imbecilla, illiberalis, timida: interdum verò audaciæ, aſſentationis, imperitiæ plena: indignationis, iracundię, malorumq; omnium receptaculum, bonis virtutibuſq; omnibus deſtituta. Quæ in delicijs*, inquit, *eſt viuens, mortua eſt.*

Non decent ſtultum deliciæ. Prouerb. 19. v. 10. veræ ſcilicet, cæleſtes & diuinæ, quas Deus habet in dextera ſua. Pſalm. 15. 10. & quas promit- B tit ſanguine Chriſti redemptis. Iſaiæ 51. 3. puta delicias S. Script. Euchariſtiæ, deuotionis, amoris, futuræ beatitudinis, quibus affluebat ſponſa Cantic. 8. 5. Nam in illa, vt ait Pſaltes Pſal. 35. verſ. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ* Domine, *& torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriabuntur* verè, quia vt ait S. Auguſtinus: *Abſorbebitur & perdetur mens humana, & fiet diuina, quia torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Mundus hic nos potat calice, imò guttâ voluptatis, quæ tamen ſæpe plus aloës, quàm mellis habet; ſed in futuro potabit torrente dolorum. Tu Domine nos hic potas guttâ doloris, ſed in futuro potabis torrente, imò pelago voluptatum, *quoniam apud te eſt fons vitæ*, ſcilicet ipſe *Deus erit ipſorum Deus*: ipſe Deus replens in bonis deſiderium animæ, erit C rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes ſcientię, omnes gaudij, omnes deliciarum ſuarum theſauros in electos amicos ſuos, imò ſe totum transfundet, itaque animam gloriâ & gaudio inebriabit, vt nec illa nec ſe capere poſſet anima & cor noſtrum, ſed lætitiâ dirumperetur & diſſiliret, ni Deus ſupra naturam ea fulciret. Cur ergo infelix homo per multa creata vagaris, delicias quæris, & non inuenis, ama vnum in quo ſunt omnia. Si delectat honor, ſi diuitiæ, *gloria & diuitiæ in domo eius*: ſi pulchritudo? *Fulgebunt iuſti ſicut Sol*; ſi ſcientia, ſi libertas, ſi fortitudo? *Similes erunt Angelis Dei*; ſi ſatietas, ſi ebrietas? *Satiabimur cùm apparuerit glo-* D *ria tua*, ſi melodia? Ibi cum Angelis, Sanctus, Sanctus, Sãctus, & perpetuum alleluya canemus: Si ſocietas, ſi amicitia? ibi Sanctorum mira ſocietas & omnium temporum æterna eſt longitudo. Et hæc omnia in omnes æternitates, quamdiu mundus, quamdiu infernus, quamdiu Angeli, quamdiu Deus erit Deus. O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus & omnia. *Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* O cor humanum, cor indigum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quomodo non totum te in hoc vno tuo bono, tua requie, tuo centro defigis, hoc vnum omnibus votis & ſtudiis proſequeris.

Veræ deliciæ in Solo Deo & cælo.

SCYPHOS ET VRCEOS IN MINISTERIO AD VINA A FVNDENDA] Hebr. eſt שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת *ſcidda veſcidot.* quod à varijs variè vertitur. Primò, Septuag. quos olim ſecutus fuit S. Hieronymus, vertunt: *Miniſtrum vini & miniſtras.* Olympiodor. *Propinatores & propinatrices; vt ex vario*, inquit, *propinantium aſpectu, ac alternata mutatione appetitum ſibi ad pocula prouocaret: vel tamquam valde mollis exiſtens, ac mulieroſi hominis ingenium* exprimens. Addit Nyſſenus: *Iuuentus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipſe ſexus femininus verſans in conuiuio, benignis inuitationibus flammam excitat indecoram.* Neocæſ. *Pocillatores ex vtroque ſexu delectos & eximios, nec numero quidem complecti poſſunt.* Secundò Syrus: *Feci mihi potatores & potatrices.* Sic & Arabicus.

Primò.

Secundò.

Tertiò, Chald. accipit thermas & balnea: *Feci*, B inquit, *ſiphones qui effunderent aquas tepidas, & ſiphones qui effunderẽt aquas calidas.* Priſci enim Hebręi, Ægyptij, Syri, Perſæ, Græci, Romani ad nitorem & delicias crebrò ſe lauabant in thermis & balneis. vt patet Iudith. 10. 3. Exodi 19. 3. Exodi 2. 25. Daniel. 13. 15. 2. Reg. 11. 2. & ex Briſſonio li. 2. de Regno Perſar.

Tertiò.

Quartò, R. Salomon vertit: *Quadrigam & quadrigas, vel plauſtrum, & plauſtra.*

Quartò.

Quintò, Reuchlinus in Lexico, *honorem & magnificentias*, id eſt, res ſplendidiſſimas & magnificentiſſimas.

Quintò.

Sextò, Marinus & Nouatores paſſim, *ſymphoniã & concentum muſicum.*

Sextò.

Septimò, Aben Ezra, Campenſis, Vatabl. Pagnin. *mulieres ſelectiſſimas & pulcherrimas bello cap-* C *tas.* Hoc ſpectat Hutteri nouatoris verſio in Lexico, qui transfert, *coniugem & liberos.*

Septimò.

Octauò, optimè Noſter vertit, *Scyphos & vrceos in miniſterio ad vina fundenda*, id eſt, quibus pincernæ, cæterique miniſtri menſæ, dum conuiuis miniſtrant, vina fundunt, temperant & ad bibendum porrigunt. Nam & Septuag. vertunt: *Feci mihi miniſtros vini & miniſtras.* Et Aquila: *Feci vaſculorum diuerſas ſpecies.* Et Symmach. *Feci menſurarum diuerſas ſpecies & appoſitiones.* Vnde S. Hieronymus in Comment. *Siue vrceos, ſiue ſcyphos ſiue crateres, qui in miniſterijs ordinantur, auro gemmiſq; diſtinctos Salomonem habuiſſe credendum eſt, & quod ex vno cratere alij minoribus vaſculis hauriretur, & per miniſtrorum manus potantium vinum turba ſuſciperet.* Nimirum à שַׁד *ſcad*, id eſt mam- D ma, dicitur שִׁדָּה *ſcidda*, id eſt Scyphus & vrceus, quòd mammæ tumentis ſpeciem referant, atque vinum, vti mamma lac propinet. Vinum enim eſt lac ſenum. Porrò aurei erant, & plurimi Salomonis ſcyphi & vrcei, ijque variæ formæ & figuræ, qui à pincernis & iuuenibus nobiliſſimis tanto ordine, decore & elegantia miniſtrabantur, vt eos cernens Regina Saba obſtupuerit. 3. Reg. 10. 5. Vnde S. Hieron. in Tradit. Heb. Geneſ. 40. *Nec vile*, ait, *putetur officium* (pincernæ) *cùm apud reges barbaros vſque hodie maximæ dignitatis ſit, regi poculum porrexiſſe. Poetæ quoque de Catamito & Ioue ſcriptitant, quod amaſium ſuum huic officio manciparit*, puta Ganymedem. Sic Athen. libr. 10. docet Menelai filium fuiſſe pocillatorem. Plura ſimilium exempla refert libr. 2. quin & Eſdras fuit Pincerna Aſſueri regis, 2. Eſdræ 1. v. 11. Sic Romæ Cardinalium pocillatores

Octauò.

cernimus viros nobiles & honoratos, atque à primarijs hoc munus ambiri. Audi de vario poculorum genere S. Ambroſ. lib. de Elia & Ieiun. c. 13. *Cernens*, ait, *poculorũ diuerſorum ordines, aciem ordinatam putes, vaſa expoſita aurea & argentea (variarum ſæpe in materia cornea, lignea figulina, vitrea, cryſtallina, murrhina lapidea, cerea, &c.) Pompam arbitreris, cornu in medio vino plenum, non epularis, ſed prœliaris inſtrumentum buccinæ, quod diſcumbentes in certamen accendat. Primò minoribus poculis, velut velitare pugna præluditur: vbi res calore cœperit, poſcunt maioribus poculis; tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quaſi inſtrumenta bellorum, &c. cedunt pincernarum manus vina fundentium.*

Porrò *Scyphus* eſt vas potorium notum & celebre in conuiuijs; in ſcyphis enim æquè ac pateris bibuntur vina: σκύφος ait Athen. lib. 11. dicitur quaſi σκύθος, à Scythis, quòd Scythæ eo vterentur præ ceteris, ſeſeque inebriarent. *Vrceus*, & diminutiuè vrceolus, propriè eſt vas aquariũ, quo vinum in ſcypho infuſâ aquâ diluebant. Vnde Martial. lib. 4.

Hic tibi donatur panda rubet vrceus anſa:
Stoicus hoc gelidam Fonte petebat aquam.

Inde dictus Græcè, κρατὴρ, & Latinè crater à κεράννυμι, id eſt miſceo, tempero, diluo, cuius præteritum eſt. κέκραμαι: vnde, κρατὴρ, & κεραστὴς, id eſt pocillator, pincerna, qui vinum aquâ ſcitè temperat, miſcet & diluit.

Myſticè S. Hieron. ex Aquila vertens κύλικα καὶ κυλίκια, id eſt, calices magnos & paruos, ſiue crateres & ſcyphos, vt ſcilicet ex maioribus in minores vinum effuſum conuiuis præberetur, hæc Chriſto adaptat, qui velut *Sapientia Patris in cratere miſto*. Prouerb. 9. *prætereuntes ad ſe conuocat: Corpus dominicum*, inquit, *craterem magnum debemus accipere, in quo non mera diuinitas, vt in cœleſtibus fuit; ſed propter nos humanitate media temperata eſt, & per Apoſtolos in minora κυλίκια, id eſt, ſcyphos paruulos in toto orbe credentibus effuſa ſapientia eſt.*

Vers. 9. Et svperoressvs svm opibvs omnes, qvi ante me fvervnt in Iervsalem: sapientia qvoqve perseveravit mecvm] *Omnes*, tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licèt opulentiſſimos.

Tò *opibus* non eſt in Heb. Septuag. & Syro, ſed intelligitur; ſed pro opibus, delicias & bonorum omnium copiam accipe. Nam ops opis (vnde opes) gentilibus erat filia cœli ex Veſtâ, & ſoror vxorq; Saturni, puta Tellus; quam vt ſcribit Seruius, Græci Rheam vocant, ἀπὸ τοῦ ῥέειν, id eſt fluere, quòd terra rebus omnibus affluat. Hinc Feſtus: *Ops*, inquit, *antiqui dicebant, quem nunc opulentũ vt teſtimonio eſt ei contrarium inops.* Et Cicero de Senectute: *Quibus*, ait, *nihil eſt opis, in ipſis ad bene beateq́; viuendum, ijs omnis grauis eſt ætas.* Sicut ergo opes ſunt auri & argenti, ſic ſunt & deliciarũ, vinorum, ſcyphorum, vrceorum, &c. puta eorum copia & affluentia.

Hebræa ergo aduerbium habent: *Magnus euaſi & auxi*, vel *cumulaui*. Quid? Varij varia ſupplent. Arabicus ſupplet *famam & ſtatum*. *Magnificata eſt*, inquit, *fama mea, & auctus eſt ſtatus meus maximè omnium, qui me præceſſerunt in Ieruſalem.* Symmach. ſupplet *magnitudinem*. *Magnitudine*, ait, *ſuperaui omnes*; vt in Hebræo ſit Heodiadys: *Ma-*

A *gnus euaſi & auxi* vel *ſuperaui*, id eſt; *magnitudine ſuperaui.* S. Hieron. in veteri editione, quam habet in Comment. ſupplet *ſapientiam*: *Et magnificatus ſum*, inquit, *& adieci ſapientiam*. Tigur. *Cumulaui res ſuaues*. Vatabl. *auxi meipſum, id eſt, meam dignitatem & magnificentiam*. R. Haccados: *Maior fui aliorum regum conſuetudine, ſicut ſcriptum eſt: Fecit mihi thronum eburneum, quod nuſquam in alijs regibus factum eſt.*

Verùm Noſter optimè ſupplet *opes* cũ Chald. qui vertit: *Multiplicaui bona & addidi diuitias*, vel vt vertit Coſtus: *Deliciſq́; diffluens opes congeſſi cumulatiores, quàm ante id tempus in Ieruſalem habuerit nemo.* De delicijs enim & opibus fuit omnis ſermo præcedens: atque opes, magnitudinem, famam, ſtatum, res ſuaues, dignitatem & magnificentiam gignunt, ideoque tacitè comple-
B ctuntur. Repetit & inculcat id quod dixit verſ. præcedenti. Alludit ad illud 2. Paral 9.22. *Magnificatus eſt rex Salomon ſuper omnes reges terræ diuitijs & ſapientia.* Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, vt in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque efficaciùs alijs repræſentaret & perſuaderet, ait Nyſſen. Vnde omnes reges ſuperauit, iuxta illud 3. Regum 3. verſ. 12. *Vt nemo fuerit ſimilis tui in regibus cunctis retro diebus.* Et 2. Paral. 1. v. 12. *Vt nullus in regibus nec ante te, nec poſt te fuerit ſimilis tui.* Breuiter ſed neruosè S. Laurent. Iuſtin. de Ligno vitæ cap. 3. *Fallax ſuauitas*, ait, *in temporalibus bonis, infructuoſus labor, vana ſpes, perpetuus timor & periculoſa ineſt iucunditas, cuius initium ſine prudentiâ, progreſſus abſque rubore, & finis cum pœna.*

C Sapientia qvoqve perseveravit mecvm] Hebr. *Sapientia quoque ſtetit vel aſtitit mihi.* Alij: *Permanſit mecum.* Syrus: *Sapientia mea ſurrexit ſibi.* Arabicus: *Attamen permanſit ſapientia mea, apud me.* Interpres Olympiod. *Stabilis mihi fuit.*

Qui putant Salomonem hunc librum ſcripſiſſe poſt lapſum, & pœnitentem, hic laborant vt ſapientiam cum illo in lapſu perſeuerantem aſſignent. Igitur primò aliqui per *ſapientiam* accipiunt humanam & animalem, puta ſolertiam in excogitandis nouis voluptatum generibus, & augendis opibus, delicijs, luxu, pompa & gloria, quæ eſt ſapientia mundanorum & peccatorum. Ita Nyſſen. *Inueni*, inquit, *quidquid ad fruendum poteſt excogitari, & eruditus omni ſapientia acceſſi ad faciendum earum rerum periculum. Itaq; & viſus opem tulit cupiditati, & liberum arbitrium repletum fuit ijs*
D *quæ erant delectabilia.* Et Hugo de ſanct. Vict. *Quæ eſt iſta ſapientia*, ait, *quæ diſcurſus amat & ſecretum faſtidit? Vide ne forte ſimilitudo fallat te: & non ſit ſapientia quod ſapientia eſſe videtur.* Et Olympiod. *Adeo exultatus ſum, vt in nullo vmquam conſilio rationeque aberrauerim.* q.d. Nullus iactus aut piſcatus in voluptate ſcrutanda irritus mihi cecidit. Fauet huic ſententiæ Chaldæus qui vertit: *Sapientia quoque ſtetit in me, & ipſa auxiliata eſt mihi*: vel, vt vertit Coſtus: *Opes congeſſi, &c. Idq́; acceptum fero ſapientiæ meæ, quæ mihi auxilium præſtabat.*

Secundò, Bonauentura, Titelman. & Dionyſ. reſpondent *ſapientiam* hic accipi non practicam ſed ſpeculatiuam, quam Dionyſ. informem vocat, id eſt gratiâ, charitate & bonis operi-

Sapientia hic, quæ?

Reſp. Primò.

Secundò.

operibus deſtitutam & vacuam: ſicut & nunc, inquit multi Theologi & Iuriſtæ non mediocriter docti, & prompti in allegando Scripturas & documenta Patrum & iura, ſunt deteſtabilis vitæ. Eodem pertinet quod ait Moringus, indicatque Gloſſa interlinearis perſeueraſſe ſapientiam contemplatione & iudicio ſpeculatiuo, non praxi & vſu morali. Abutens enim Salomon ſapientiâ, reddidit eam animalem, ſæcularem, diabolicam, terrenam. Hinc exaggeratur Salomonis peccatum, & in eius confeſſione pœnitentia magis declaratur, quòd ſciens ac prudēs peccauerit, & adeò inſignem ſapientiam ad eius auctoris offenſam conuerterit, idque cognoſcat & præ ſe ferat.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus & Alcuinus pro *perſeuerauit*, ex Hebr. vertunt; *Stetit meum*, illudque contrariè explicant; *ſtetit*, id eſt ceſſauit & imminuta eſt, q.d. Inualeſcente in me concupiſcentiâ, ſapientia in me creſcens ſtetit, ſenſimque imminuta eſt & decreuit, quod enim vlteriùs non proficit, ſed deficit, ſtare aſſerimus. Sic 4. Reg. 4. verſ. 6. dicitur: *Stetit oleum*, id eſt ceſſauit, ſubſidit, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuiſſe priuatione ſapientiæ. Nam & naturaliter voluptates hebetant rationem, mentem & ſapientiam. Ita S. Auguſtinus 3. doctr. Chriſt. c. 21. S. Ambroſ. Apol. 2. Dauid. capit. 6. & 7. S. Greg. 3. p. Paſtor. Admon. 27. & alij.

Quartò. Quartò, alij per *ſapientiam* accipiunt, ſcientiam rerum naturalium, quam Deus Salomoni æquè ac Adæ infudit, quæ in vtroque poſt peccatum remanſit, vt eamdem poſteros docerent.

Quintò. Quintò, Pineda *ſapientiam* accipit pro experimento & veriſſima rerum cognitione, q.d. In fruendis voluptatibus aſſiſtebat & auxiliabatur mihi ſapientia, vt de rebus quarum capiebam experimentum rectè cenſerem, verumque iudicium proferrem.

Sextò, genuinè. Sextò, & genuinè, *ſapientia* hîc, vti in Prouerbijs ceteriſque libris Sapientis, non ſpeculatiua, ſed practica accipitur pro prudentia, & ſincero de rebus agendis iudicio practico, quod proinde cum recta voluntatis electione ac virtute coniunctum eſt, imò illam imperat & producit. Vnde Lyran. ait perſeueraſſe ſapientiam cum Salomone etiam delicijs vacante, donec immoderatè ijs vſus à mulieribus fuit deceptus, & ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hîc de ſe loqui eo ſtatu, quo voluptatibus quidem indulgebat, ſed moderatè & honeſto fine, ſcilicet vt indagaret & experiretur quid in ſingulis eſſet boni, & num aliqua re animus hominis ſatiari, conquieſcere & beari poſſet. Nam dum paulò poſt ijs immoderatè vſus Deum dereliquit, veram ſapientiam & ſanctitatem perdidit ac infatuatus eſt & deprauatus, vt ait Scriptur. 3. Reg. 11.

Hinc Hebræi pro *perſeuerauit*, habent *aſtitit*, q.d. In tot delicijs ſapientia mihi aſtitit velut directrix & pædagoga, tum ne ijs ſeduceret meque totum immergerem, tum vt ſincerè de earum vanitate, alibique quærenda vera felicitate iudicium proferrem. Vnde Chald. vertit: *Sapientia auxiliata eſt mihi.*

Idipſum confirmatur ex præcedentibus, vbi planè ſignificat ſe integrâ adhuc & incorruptâ mente ſcrutatum omnia, ſtudio veræ ſapientiæ & felicitatis, vt in quo illa ſita eſſet, inueniret. Vnde capit. 1. verſ. 12. ait: *Propoſui in animo meo quærere & inueſtigare ſapienter de omnibus, quæ fiunt ſub Sole.* Et verſ. 16. *Mens mea contemplata eſt multa ſapienter, & didici: dedique cor meum vt ſcirem prudentiam atque doctrinam, erroreſque & ſtultitiam.* Et cap. 2. verſ. 3. *Cogitaui in corde meo abſtrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrem ad ſapientiam, deuitaremque ſtultitiam, donec viderem quid eſſet vtile filijs hominum.* Quod ergo ibi dixit, idem hic aſſerit dicendum: *Sapientia quoque perſeuerauit mecum*; quæ omnia ſignificant Salomonem adhuc purum & illibatum hæc feciſſe, ſtudio non cupiditatis, ſed experientiæ & diſciplinæ: quamquam experientia hæc illi occaſio fuit exceſſus, intemperantiæ & luxuriæ, qua per mulieres deprauatum eſt cor eius: quam ad rem iuuit præſumptio ſapientiæ, quòd videlicet videret ſapientiam ſecum perſeuerare, illique nimis præfidens lapſum non timeret, nec à ſapientia & ſanctitate ſe poſſe excidere crederet. Vnde Hugo Victor. *Grandis fiducia*, ait, *ideo ſecurè peccaſti, ideo confidenter effudiſti cor tuum in delicias voluptatis, quia ſapientia perſeuerabat tecum. Quare tuum intus poſitum quæreres, ſi ipſa foris vagum non reliquit?* Denique quis credat Salomonem, iam luxuriâ & idololatriâ deprauatum, ſuum hîc iudicium de rerum vanitate proferre & conſcribere? Quis credat Spiritum ſanctum inſtrumento tam ſcelerato vſum, hæc adeò ſancta dictaſſe: Dicamus ergo Salomonem adhuc rectum, ſapientem & ſanctum hæc expertum eſſe, ſenſiſſe, ſapuiſſe, iudicaſſe.

Allegor. S. Hieron. hæc exponens de Chriſto, cuius typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, ſed in Chriſto ſteriſſe ſapientiam, quaſi plenam & omnibus ſuis partibus cumulatam, vt augere non poſſet: *Qui profectum habet in ſapientia*, inquit, *non ei ſtat ſapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta ſuccreſcit, ſed ſemper in plenitudine eſt, iſte dicere poteſt: Aſtat mihi ſapientia.*

Et omnia quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eas, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur] Pro *non negaui*, Hebraicè eſt לֹא אָצַלְתִּי *lo atſalti*, id eſt, *non ſeparaui, non ſeruaui apud me*. Septuag. *Non abſtuli.* Arabicus: *Non abſcondi.* Alij: *Non ſegregaui, non eripui, non remoui è conſpectu.* Vers. 10.

Pro *nec prohibui*, alij vertunt: *non compeſcui, non coërcui, non refrenaui, non auocaui.* Notat ſpontaneam & incitatam oculorum cordiſque ad voluptates inclinationem, impetum & curſum, quem ipſe non refrænarit, ſed ei plenas laxarit habenas, intra limites tamen licitos honeſtatis & legis, ne quid illicitum vetitumve committeret. Iam

Primò, Chald. per oculos accipit ſenatores & iudices, quorum quæſtionibus omnibus reſpondebat Salomon: ſic enim habet in verſione Complut. *Omnia quæ quæſierunt à me Principes & iudices ordinarij ad mundandum, & ad contaminandum*

nandum, non prohibui ab eis interpretationem verborum; neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi vacabat; quoniam cor meum exultabat in ſapientia, quæ data eſt mihi facie Domini, & ab omnibus filijs hominum; & lætatus ſum in ea magis quàm in omnibus laboribus meis: & hæc eſt pars mea bona, quæ parata eſt mihi, vt pro ea recipiam retributionem perfectam in ſæculo venturo ab omnibus laboribus meis.

Verùm hi oculi ſymbolici ſunt. Vnde tota Chaldæi verſio ſymbolica eſt & myſtica, non literalis & genuina.

Secundò. Secundò, R. Haccados apud Galatin. accipit oculos non corporis, ſed mentis & ſpiritus: Intelligentiæ ait animi mei, oculis fræna laxaui, totumque me dedi veſtigationi & contemplationi rerum ſpiritualium & cæleſtium, ac in ea miram cordis voluptatem hauſi, magiſque lætatus ſum quàm in rerum corporearum ſenſu & geſtu. Verùm hic ſenſus pariter ſpiritualis eſt & myſticus.

Tertiò. Tertiò ergo genuinè ad litteram oculos corporis accipe, q.d. Quidquid oculis meis placuit, quidquid eis pulchrum & gratum videbatur, id eis indulſi, nil eis eripui, nil aſſeruaui, ſed permiſi vt in res iucundas ad libitum plena poteſtate ſe effunderent, ſeque cupita rerum ſpecie aſpiciendo pleno ore & orbe exſatiarent, tamen intra limites honeſtatis: necdum enim eos tranſilierat Salomon, vti tandem ijs nimis indulgendo fecit.

Ait autem *deſiderauerunt*, Hebr. שָׁאֲלוּ *ſcaalu*, id eſt, *poſtularunt*, Symmach. ἐπεθύμησαν, id eſt *concupierunt*; quia oculi ſunt concupiſcentiæ indices & illices. Vnde à S. Ioanne epiſtola 1. capit. 2. verſ. 16. vocatur concupiſcentia oculorum: quare oculos hic non nudos & ſolos, ſed cum appetitu ſenſitiuo & concupiſcentia rerum, quæ oculis inſidet vel aſſidet, accipe. Vnde explicans ſubdit; *nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur.* Per oculos ergo cor quoque, id eſt appetitum & voluntatem accipe; quia vbi oculus, ibi eſt cor & amor. Vnde illud: *Oculos habentes plenos adulterij.* 2. Petri. 2. 14.

Oculi affectus indices. Oculi enim ſunt in amore duces, quia nullus ſenſus eſt cordi mentique vicinior & coniunctior, quàm viſus & oculus. Vnde in ea propria eſt ſedes animi, ait Plinius lib. 11. cap. 37. Hinc in oculo omnes animi affectus patent & cernuntur, nec vllus ſenſus eò celerius ac ſpiritalius operatur, ait Philo libr. de Special. legibus. Denique ſumma eſt ſympathia cordis & oculorum. Vnde illud vulgo tritum: *Oculi & cor proxenetæ* (id eſt conciliatores & mediatores) *peccati.* Et illud cap. 11. verſ. 9. *Ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.*

Ratio à priori. Ratio à priori eſt, quòd oculus à Deo & natura cordi datus ſit, quaſi lux & dux ſuarum appetitionum & actionum. Sine oculo enim quaſi cæcum eſt cor, nec quidquam viſum velle vel appetere poteſt. Ignoti enim nulla cupido. Sicut ergo homo in tenebris ſequitur lucernam præeuntem, quocumque illa ducit, ſic cor ſequitur oculum & viſum. Hinc oculus quia celer, ſubtilis & verſatilis eſt, quocumque ſe vertit & verſat, eòdem trahit & cor. Vice verſa cor per oculum ſuos affectus pandit & enuntiat, atque per oculum velut nuntium alios ad ſe allicit, & inuitat. Oculus ergo mouet imaginationem, imaginatio mouet appetitum ſenſitiuum, hic voluntatem, perinde ac auicula mouet puerum, puer mouet matrem, mater mouet patrem vt auiculam proſequatur & capiat, puero que tradat. Oculus enim ſimilis eſt auiculæ, imaginatio puero, appetitus matri, voluntas patri. Audi hanc vagam & verſatilem oculorum concupiſcentiam graphicè depingentem Hugon. Victor. hîc homil. 1. *Fallaces*, inquit, *rerum fucos & lubricos capiat aſpectus: oblita ſui foras funditur, ac tota ſe curioſitati dedens circuit omnia, luſtrat vniuerſa, ſi qua forte noua, ſi qua mira occurrant: ad omnes rerum motus ſemper altera, ſemper præceps, procax, petulans, impatiens & lubrica, vritur more impatientis, expectans videre quod futurum eſt, & ad omnem rerum viciſſitudinem, ſiue triſtes, ſiue lætæ fuerint, inconſtantis mentis fluctuatione variatur.*

Moral. hîc diſce primò, quàm noxij ſint oculi, ſi eis habenæ laxentur; ex aduerſo quàm neceſſaria ſit continentia oculorum, vt mentis integritas ſeruetur. *Mor. de cuſtodia oculi.* Oculi enim ſunt portæ & feneſtræ, per quas obiecta bona vel praua in animam ingrediuntur. Hinc per oculos Dauid lapſus eſt in adulterium cum Bethſabee, & Salomon in amorem 700. concubinarum. Plura hac de re dixi alibi, præſertim Thren. 3. v. 51. ad illa: *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Et Eccleſ. 25. verſ. 28. ad illa: *ne reſpicias in mulieris ſpeciem.* Et Ierem. 9. verſ. 22. ad illa: *Aſcendit mors per feneſtras.* Quocirca Iob. cap. 31. 1. *Pepigi*, inquit, *fœdus cum oculis meis*, id eſt, vt S. Chryſoſtomus legit homil. 34. in Matth. *Legem poſui oculis meis* (fœdus enim hîc legem & decretum ſignificat) *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Cogitationis enim origo eſt oculus & intuitus. Vnde Eccleſiaſt. capit. 9. *Virginem*, ait, *ne conſpicias, ne ſcandalizeris in decore eius.* Quocirca Seneca de Remedijs fortuitorum, in cæcitate conſtituit caſtitatem & innocentiam: *Oculos perdidi*, inquit, *quàm multis cupiditatibus via inciſa eſt? quàm multis rebus carebis, quas ne videres vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ eſſe cæcitatem? Huic oculi adulterium monſtrant, huic inceſtum, huic domum, quam concupiſcat, huic vrbem & mala omnia. Certè irritamenta ſunt vitiorum duceſque ſcelerum.* Hinc Sancti gauiſi ſunt cæcitate, ac nonnulli eam à Deo poſtularunt & impetrarunt, vt S. Audomarus, S. Aquilinus, Maris Chalcedon.

Secundò, quàm noxium ſit indulgere ſuis deſiderijs & affectibus, ex aduerſo quàm ſalutaris ſit eorum mortificatio. Salomon enim indulgens ſuis deſideriis præcipitauit ſe in luxuriam & idololatriam.

Rurſum quàm periculoſum ſit velle experiri quidquid eſt licitum, nec terminos voluptatis ſibi ſtatuere, niſi in eo quod illicitum eſt. Facilè enim terminos hoſce & confinium liciti & illiciti, vtpote exiguum & indiuiſibile curioſus tranſgreditur, itaque in peccatum prolabitur, vti fecit Salomon. Sic qui nil vult cauere, niſi quod eſt peccatum mortale, venialia multa committit, per quæ vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, iuxta illud:

Qui

Qui ſpernit modica, paulatim decidet. Eccli. 19. 2. Vide ibi dicta. *Vis ergo cauere ab illicitis, tempera à licitis*, ait quidam Sanctorum.

ET OBLECTARET SE IN HIS QVÆ PRÆPARAVERAM] Hebr. *Quia cor meum lætatum eſt in omni labore ſuo.* Symmachus: *ex omni ſtudio laborum meorum*: Nimirum magis oblectant quæ labore ſunt parta, quàm quę ex hereditate vel donatione vltrò quaſi dormienti obueniunt, tum quia magis propria ſunt, tum quia carò ſteterunt, iuxta illud Pſalm. 125. 6. *Euntes ibant & flebant mittentes ſemina ſua: Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos ſuos.* Et illud Pſal. 127. 2. *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* Hinc Beniamin chariſſimus fuit patri Iacob, quia ei fuerat Benoni, id eſt filius doloris, moriente in eius nixu matre, Geneſ. 35. 18 Quin & Ariſtoteles libr. 9. Ethic. capit. 7. *Omnibus*, ait *ſua cariora ſunt omnia, quæ ſumme laboriosè confecta ſunt.* Et Liuius Decade 1. lib. 4. *Labor*, ait, *& voluptas diſſimillimâ naturâ ſocietate quadam coniuncta ſunt.* Et alius: *Sicut optimum cibi condimentum eſt fames, ſic optimum virtutis veræq; voluptatis obſonium eſt labor.* Regia eſt Alphonſi Aragonũ regis apud Panormitan. lib. 1. de geſtis eius vox: *Regum cibus eſt honor, quem Dij immortales non otio aut luxu ſed improbis laboribus multiſq; ſudoribus hominibus vendunt.*

Laborioſa pretioſa. Cur?

ET HANC RATVS SVM PARTEM MEAM SI VTERER LABORE MEO] Hebr. & Septuag. *Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo.* Campenſ. *In omni moleſto conatu meo.* Alij: *In corpore & animi mei defatigatione, aſſidua ſollicitudine & cura.* Eccleſ. 2. verſ. 10. & 11. voluptatis. Hæc omnia eleganti canis & vulpis Apologo, neruoſis argumentis prægnanti, graphicè repræſentat Cyrillus libr. 4. Apol. Moral. cap. 3. cuius titulus: *De malo deliciarum. Sub meridiano æſtu*, inquit, *ad canem aperto ore & inquieto pectore, ſui cordis refrigerium attrahentem, iuuenis lupus dixit: o inſenſate, miſer & ſponte calamitati ſubiectus, ſi tantùm tibi placent anguſtiæ vt quid cum Empedocle Siculo te nõ proijcis in fornacem? Nimirum ſi delectant tantùm contra naturam pœnalitates, expecta parum, quia in morte cuncta pœnalia inuenies. Vt quid ergo in tantilla vita ſpretis refrigerijs, ex nunc ardes. Nam tu in nocte omnibus quieſcentibus ſomnum neſcis; illis tota die pabulantibus, panem tantum & aquam ſumis: Nocturno gelu & æſtu diurno, illis ſpiſſo vellere coopertis ac mutuò ſe ſouentibus, tu nudi pelle in aeris tempeſtate ſolus degis. Illis ſine timore iacentibus, tu ſuſpenſa palpebra hinc dentem, inde vngulam in aperto vigilans pertimeſcis. Quænam ſunt interdum deliciæ tuæ, niſi acetoſum lac, inteſtinum fœtidum, lectus lapideus, & ſuauis odor ſtercoris ouium? Quid plura? Infelicior es cunctis, & tu tibi mundum iam feciſti infernum. Surge miſer, & relictis pœnis quære delitias, vt ſaltem antiquam vitam finias, ſtillicidio guſtatæ conſolationis delibato, experientiâ quid bonum ſit agnoſcas.* Hiſce rationibus Lupus perſuaſit cani vitam otioſam, & voluptuariam; vnde ſubdit: *Canis autem huius valida exhortatione deuictus, pro manumiſſione ad ouiculas venit & dixit. Dudum ſeruiui vobis, & obſeſſus vndique miſerijs fleui vobiſcum. Vadam ergo, vt iuxta lupi monita in delicijs aliquantulum requieſcam. Quo audito, illæ gementes dixerunt: Quamquam ſimpliciores te ſumus, tamen ſapientia cum ſimplicibus conuerſatur* (Prouerb. 3. verſ. 32.) *propter hoc rogamus te, vt antiquas amicas audias, & immuno tuo in æternum nõ credas: noſtis vtique quod callidus lupus, quem dente non deijcit, arte ſtruit: Vnde quia te rigida vita dudum hoſtem acerrimum habuit, nunc per hortamenta deliciarum inuadit, vt delitijs emollitum inueniat, ac delicatæ carnis inimicum dentem callidus infigat.* Deinde grauia deliciarum damna recenſentes: *An neſcis*, inquiunt, *quod delitijs caro non ſolum emollitur, ſed rigor etiam animæ frangitur, vitiorum ardor acuitur, virtutumq; iugum curuatur, rumor paſſionum cor ipſum ingreditur, & rationis ſplendor obfuſcatur? Nimirum deliciæ* (Iudic. 15.) *fregerunt Samſonem virum fortiſſimum, ac* (2. Reg. 11. 2.) *ſubuerterunt Danidem virum ſanctiſſimum, &* (3. Reg. 11.) *deceperunt Salomonem virũ ſapientiſſimum. Quidnam mali temporales delitiæ non faciunt? foris molliſicant cunctos veſtimentis, balneis & vnguentis; intus verò replent edulijs, condimentis & vinis. Idcirco per timoroſitate grauatur, calor humiditate obtunditur, & emollita cutis hinc inde leuiſſimè penetratur.* Ex quibus rectè concludunt: *Igitur frater mi ſi delicias quæris, perniciem diligis, & in dulci flumine letaliter vis ſubmergi. Venenum in ſaccharo appetis, & in æternas anguſtias riſu & canticis vis deduci. Crede nobis, crede, & in huius vitæ delicijs, omne malum latitare agnoſce. Rigor enim carnis eſt valitudo virtutis. Quo audito canis placatus cum ouibus quieuit.*

Apologus deliciarum.

Deliciarum damna.

Pars quinque ſignificat, Primò pars eſt portio totius, totũ enim diuiditur in ſuas partes. Vnde חֵלֶק *chelec*, id eſt pars, dicitur à חָלַק *chalac*, id eſt partior, diuido, quòd totũ in ſuas partes partiendo diuidatur. Alij *pars à pari* deriuant, quòd partes ſimul iunctæ æquales ſint toti. Alij à *parum*, quòd pars parum quiddam ſit reſpectu totius.

Pars quinque ſignificat.

Primò.

Secundò, pars eſt ſors cuique obueniens. Ex toto enim ſortium, conditionum & rerum genere, toti hominum generi à Deo attributo, cuique ab eodem ſua aſſignatur pars & ſors.

Secundò.

Tertiò, pars & hereditas ſiue portio hereditaria; tota enim hereditas paterna in fratres heredes diuiditur, quorum cuique ſua cedit pars: iuxta illud Pſal. 15. 6. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei.*

Tertiò.

Quartò, pars eſt fructus, vt vertit Campenſis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proueniens. Vnde aliqui pars deriuant à pario ſiue partu, quòd pars à labore deducta, & quaſi parta ſit.

Quartò.

Quintò, pars cuiuſque eſt id quod illi eſt chariſſimum, puta bonum, quod ille præ ceteris adamat, ſibi ſeligit & ambit. Sic Chriſtus minatur Petro: *Si non lauero te, non habebis partem mecum* in regno cælorum. Ioan. 13. 8. & Pſaltes: *Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Pſal. 72. 26.

Quintò.

Hic omnibus hiſce modis accipi poteſt, ſed magis ſecundo & quarto, & maximè quinto, Salomon enim ſuam ſortem & ſui laboris fructum aſſignat, hunc ſcilicet quòd frueretur labore ſuo partis, tamquam parte, id eſt fructu laborum ſuorum, ſummè à ſe adamato. Senſus ergo eſt, q.d. Hanc partem, id eſt ſortem fortunatam, hunc fructum, hoc ſummum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam eſſe cenſui, ſi vterer labore meo, id eſt opibus & delicijs quas labore meo acquiſieram. Vbi nota vanitatem huius partis, tum quòd pars eſſet gau-

dij

dij, non totum gaudium, ac proinde eum non ſatiaret, ideóque ex vnius rei voluptate in aliam & aliam ſine fine dilaberetur, ſatiem quærens & non inueniens, eò quòd illam non ſit reperire niſi in Deo & cælo, juxta illud: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* Pſal. 16. 15. tum quòd pars hęc patum ei lætitiæ dederit, quę ſcilicet laborem nō excederet, ſed ei commenſa eſſet: quantum enim laborauit, tantum labore ſuo deliciatus eſt ſine vllo lucri auctario, imò cum damno, cùm ex aduerſo Deus pro vncia laboris rependat talenta gaudiorum, juxta illud: *Qui reliquerit patrem, &c. & ſecutus fuerit me, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit.* Matth. 19.

Myſticè, Chald. hæc accipit de felicitate æterna. *Et hæc ipſa,* inquit, *fuit pars mea bona, quæ ſtatuta ad accipiendū ſuper eam præmium perfectum in ſæculo venturo ex omni labore meo.* S. Hiero. *Oculi animæ,* ait, *& mentis intuitus contemplationē deſiderant ſpiritalem, quam peccator ignorans prohibet à vera mūditate cor ſuū. Huic ſe ergo Eccleſiaſtes totum dedit, & leues tribulationes in ſæculo æternâ gloriâ cōpenſauit, Hæc enim portio noſtra eſt, præmiumq́; perpetuum ſi hic pro virtutibus laboremus.*

Vers. 11. CVMQVE ME CONVERTISSEM AD VNIVERSA OPERA QVÆ FECERANT MANVS MEÆ, ET AD LABORES, IN QVIBVS FRVSTRA SVDAVERAM, VIDI IN OMNIBVS VANITATEM ET AFFLICTIONEM ANIMI, ET NIHIL PERMANERE SVB SOLE] Senſus clarus eſt. q. d. Cùm reflexiſſem animum ad conſiderandum fructum operum & laborum meorum, puta hortorum, palatiorum, piſcinarum, ſeruorum, rhedarum, theſaurorum, auri, argenti, &c. vidi me labores meos fruſtra impendiſſe, eò quòd in omnibus illis animi quietem, & felicitatem quam quærebam, non inuenerim, ſed vanitatem & afflictionem ſpiritus: nihil enim diu permanet ſub Sole, ſed omnia ſenſim intereunt & euaneſcunt, itaque herum inanem relinquunt, imò afflictum, eò quòd ſuis, quæ tanto labore parauit, priuetur. Vide dicta verſ. 1. cap. 1. verſ. 2. verè Seneca de Vita beata. cap. 14. *Vt feras,* inquit, *cum labore & periculo venamur, & captarum quoque illarum ſollicita poſſeſſio eſt: ſæpe enim laniant dominum; ita habentes magnas voluptates in magnū malum euaſere.* Vide eumdem toto libro de Breuitate vitæ. Ita Auctor Catenæ Græc. *Nam eiuſmodi omnium,* inquit, *vnus finis eſt, vanitas, eoque quod ſuperſit nihil in poſterum reperitur. Nam ſimulatque operatio ceſſat, voluptas abraditur, nec aliquid in craſtinum recondit, tranſactaque voluptatis operatione ne veſtigium quidem lætitiæ, aut voluptatis reliquiæ ijs ſuperſunt qui voluptati vacabant.* Nazianz. in laudem Cæſarij: *Vidi quòd hoc quoque eſſet vanitas. Omnia vidi, ait Eccleſiaſtes, humana omnia cogitatione peragrans, opes, delicias, potentiam, inſtabilem gloriam, ſapientiam quæ magis ſuffugit quàm tenetur, delicias iterum, ſapientiam iterum, eadem ſæpius reuoluens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, poſſeſſionum copiam; pincernas vtriuſque ſexus, cantores & cantatrices, arma, ſatellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni ſupercilium, omnia denique tam ad vitæ vſum neceſſaria, quàm ſuperflua. Et quid poſt hæc omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum & præſumptio ſpiritus, hoc eſt conſideratus quidam animi impetus & diſtractio hominis, ob veterem fortaſſe lapſum hac pœnâ mulctati.*

ET NIHIL PERMANERE SVB SOLE] Hebr. *Et non eſt* יִתְרוֹן *itron,* id eſt reſiduum, reliquum, remanens. S. Hieron. in Comment. vertit: *Et non eſt abundantia ſub Sole;* idque myſticè ſic explicat: *Chriſtus in Sole poſuit tabernaculum ſuum, itaque qui vſque ad Solis claritatem, ordinem, conſtantiamq́; peruenit, in hoc Chriſtus nec habitare poterit, nec abundare.* De Hebr. *itron* plura dixi c. 1. v. 3. Præclarè S. Aug. libr. 20. de Ciu. c. 3. *In hac vanitate, ait, cui quantum ſatis viſum eſt intimandæ, totum iſtum librum vir ſapientiſſimus deputauit, non vtique ob aliud, niſi vt eam vitam deſideremus, quæ vanitatem non habet ſub hoc Sole, ſed veritatem ſub illo qui fecit hunc Solem.*

TRANSIVI AD CONTEMPLANDAM SAPIENTIAM ERRORESQVE ET STVLTITIAM (QVID EST, INQVAM, HOMO VT POSSIT SEQVI REGEM FACTOREM SVVM?) Vers. 12. Eſt parentheſis τὸ enim *tranſiui ad contemplandam ſapientiam,* pendet ab ijs, quæ poſt parentheſin ſequuntur, ibique eius nexus & ſententia expletur. Ita re meliùs conſideratâ vertit S. Hieronymus, nam primò verterat: *Quia quis eſt hominum, qui poſſit ire poſt regem ante factorem ſuum?* Dicit ergo ſe contemplatum ſapientiam, vt eam ſequeretur, & ſtultitiam, vt eam caueret; ac deprehendiſſe quod tantum ſapientia præcellat ſtultitiæ, quantum lux tenebris: ſi tamen eadem cum Dei ſapientia comparetur, exiguam & inanem eſſe.

Pro *tranſiui* Hebr. eſt פָּנִיתִי *paniti,* id eſt faciem conuerti, reſpexi. Hæc vox notat tædium voluptatum, & animum Salomonis fluctuantem ac veritatis auidum, q. d. Poſt expertam opum, deliciarum, rerumque corporalium vanitatem, ex deſiderio & ſtudio inueniendæ quietis & felicitatis, iterum conuerti animum ad intermiſſam ſapientiæ velitationem, iterum tentaturus, an in ea quietem & felicitatem adeò optatam reperirem: ipſa enim mihi videbatur melior, dignior, cęleſtior, rebus omnibus corporeis: ſed illico in ea quoque exilitatem & vanitatem deprehendens, per abruptum & patheticum epiphonema exclamo: *Quid eſt, inquam, homo, vt poſſit ſequi regem factorem ſuum?* q. d. Quid eſt non tantùm in opibus, delicijs, omnique magnificentia, ſed & in ſapientia, humana Deo æquandum, aut præ Deo non vanum, exile, mancum & defectuoſum? Qua ratione enim homo miſer, ignorans & cæcus poſſit ſequi, nedum aſſequi Deum creatorem ſuū, ſuâ ſapientiâ omnia, quæ ſunt vel eſſe poſſunt, luſtrãtem, & comprehendentem? Et vt ait Gloſſ. Interlin. Quomodo homo imitari queat Deum in comprehenſione ſapientiæ? Ita S. Hieronym. *Dicit,* inquit, *ſe poſt delicias voluptateſq́; damnatas reuertiſſe ad ſapientiam perquirendam, in qua plus erroris ſtultitiæq́; repererit quàm vera certaq́; prudentiæ; non enim puto poſſe hominem tam liquidò & purè ſcire ſapientiam creatoris & regis ſui, quàm ſcit ille, qui conditor eſt. Itaque illa, quæ nouimus, opinari nos potiùs quàm tenere, & æſtimare magis quàm ſcire quod verum eſt.* Sic & Hugo Victor. Olympiod. S. Bonauent. Caietan. Lyranus, Arboreus & alij. Rurſum hanc parentheſin referas appoſitè & genuinè ad errores & ſtulti-

ſtultitiam, q. d. Errores & ſtultitiam adiunxi ſapientiæ: quia quis hominum eſt ita ſapiens & circumſpectus, vt inſtar Dei fixus maneat iugiter in ſapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem & ſtultitiam, vt aliquid imprudenter, ignoranter & inſipienter cogitet, dicat & agat? Sanè nemo.

Porrò cùm triplex ſit ſapientia Dei, prima ſpeculatiua, ſecunda practica ſiue artificialis, qua res omnes creat, format, ſeruat, gubernat, perficit: tertia actiua, ſiue moralis & Ethica, qua omnes ſitas actiones, tum internas, tum externas prudenter, iuſtè & ſanctè iuxta dictamen rectæ rationis & legis æternæ exercet; in nulla harum homo Deum imitari & proximè ſequi præualet, ſed ab illo in infinitum tranſcenditur & diſtat. Primò enim ſapientia Dei ſpeculatiua, in infinitum omnem hominis ſcientiam & ſapientiam ſuperat & tranſcendit, quia Deo immenſo eſt commenſa. Secundò, idem facit ſapientia Dei practica: Quis enim creet, formet & faciat ea, quæ facit Deus? Imò quis ea quæ creat & facit Deus, modumque ea creandi & faciendi ſcrutari & penetrare valeat? Quid habent boni, domus, piſcinæ à Salomone fabricatæ, ad cælum, ſolem, ſtellas, terram, mare, &c. à Deo creata? præſertim quia Chriſtus lilium vnum vltrò naſcens, comparans eum aureis & gemmeis Salomonis veſtibus, dicit: *Quia neque Salomon in omni gloria veſtitus eſt ſicut vnum ex iſtis.* Matth. 6. 29. Quis perueſtiget arcana Dei conſilia & decreta, cur hic ſit diues, ille pauper, hic rex, ille plebeius, hic ſapiens, ille inſipiens, ac præſertim cur hic ſit fidelis, ille infidelis, hic ſanctus, ille impius, hic prædeſtinatus, ille reprobus? Omnes vtique cum Apoſtolo exclamare debemus! *O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei. Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius?* Roman. 11. Tertiò, ſapientiam Dei Ethicam quis imitetur? quis enim ſequatur, imò mente intelligat & comprehendat, quanta ſit Dei bonitas, iuſtitia, patientia, magnificentia, ſanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Chriſtum in eius incarnatione, prædicatione, paſſione, Euchariſtia, totaque eius œconomia? Quantula eſt noſtra, qui terræ vermiculi ſumus, humilitas, ſi comparetur cum humilitate Chriſti? *Qui cùm in forma Dei eſſet, ſemetipſum exinaniuit, formam ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo.* Philipp. 2. Quantula eſt noſtra obedientia; ſi conferatur cum obedientia Chriſti, qui cùm eſſet Rex gloriæ, Patri ſuo *factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis?* Quantula noſtra patientia, ſi ſupputetur cum patientia Chriſti, qui atrociſſimos dolores, ſumma opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce paſſus eſt diuinâ patientiâ, manſuetudine & conſtantiâ? Idem cogita de ceteris omnibus Sanctorum virtutibus, quæ Chriſti virtutibus collatæ, non aliud ſunt, quàm quod vmbra ad corpus, quod vanitas ad veritatem: quod gutta ad mare, quod punctum ad cælum, quod granum arenæ ad totum vniuerſum. Hic genuinus eſt ſenſus Vulgatæ verſionis; cuius auctor S. Hieronym. in Hebræo legit עשהו *oſehu*, id eſt factorem ſuum

A vel עשהו, *aſahu*, id eſt, fecit illum. Pro quo iam alijs punctis legunt, עשוהו, *aſuhu*, id eſt fecerunt illum vel illud. Igitur S. Hieron. ſic ad verbum ex Hebræo transferendum cenſuit: *Quid eſt homo vt ſequi poſsit regem, quem iam fecit illum:* quem ſcilicet hominem *fecit rex*, hoc eſt, cuius factor eſt Deus. Vnde ſecundò in Vulgata clariùs vertit *factorem ſuum:* τὸ enim *illum* ex pleonaſmo Hebræi redundat: Hebræi enim pronomini relatiuo adiungunt demonſtratiuum, ad expreſſiorem rei ſiue ſubiecti demonſtrationem, *vt cuius ſemen eius in ipſo eſt*, pro quo Latini dicunt, *cuius ſemen in ſemetipſo eſt.* Geneſ. 1. 11.

Huc facit explicatio R. Haccados, quæ talis eſt: Quis eſt tam perfectus tamque numeris omnibus abſolutus, qui pari cum diuina lege per omnia Dei præcepta paſſu contendere valeat?
B Et aliorum, qui ſic explicant, q. d. Quis hominum eſt, qui cùm Deo conditore ſuo pari de felicitate greſſu certare, eiuſque tranquillæ vitæ beatitudinem ſibi arrogare audeat, cùm ne quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abiectiores elegantiâ, efficacitate, ceteriſque dotibus aſſequi & adæquare? Vnde Campenſis paraphraſticè ſic vertit: *Iterum me conuerti ad ea, vt ſaltem viderem quantâ ſapientiâ vſus eſſem in omnibus illis, & deprehendi in vino inſaniam multam, & in reliquis manifeſtam ſtultitiam. Quid enim eſt homo, vt imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras fecit, æquare poſſit?*

Ex dictis liquet perperam Lyran. & Dionyſ.
C cenſere, Salomonem hæc dicere ex ſententia Epicuræorum & Simonidis, qui teſte Ariſtotele Ethic. libr. 10. ducuit hominem corpore conſtantem corporalia tantùm debere ſectari, nec ad ſpiritualia aſſurgere. Inſolens enim hoc loco, & dura eſt perſonarum mutatio: antecedentia enim & ſequentia indicant, omnia hæc ex vna & eadem Salomonis perſona menteque dici.

Meliùs Titelmanus hanc parentheſin refert ad magnifica opera Salomonis, de quibus ſermo præceſſit, q. d. Ideo à meis hiſce operibus tranſeo ad contemplandam ſapientiam, qui in illis nullâ ratione poſſum æmulari Dei magnificentiam, poſſum autem imitari Dei ſapientiam. Quid enim inquit, erant illa, licet tam
D magnifica, Salomonis ædificia, domus ſaltus Libani, & regia eius habitatio, ſi ad cæli ſtructuram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, ſi ad templum Dei non manufactum conferas? Quid horti illi manu conſiti & plantati, ſi cum vniuerſi terra verbo Domini pulchrè germinante, quaſi latiſſimo & amœniſſimo viridario vno, comparentur? ita & in ceteris omnibus. Profectò nihil erat Salomon, quamuis tantus in omni gloria ſua, vt regem factorem ſuum ſequi poſſet. Atque iuxta hanc enarrationem redarguit hîc Salomon, & irridet ſemetipſum, quemadmodum ſolemus interdum noſipſos irridere, pro inſanijs præteriti temporis, quòd ea olim maximi fecerimus, quæ nunc æſtimamus minimi.

Huc accedit Iſidorus Clarius qui vertit: *Quid*

eſt

eſt homo, vt ſequi poſſit regem in ijs quæ fecit? id eſt, A qui imitatione regis aliquid magni conetur, cùm nullam quantumuis paruam ex omnibus rebus, quas ille innumeras & maximas fecit, æquare poſſit.

Hæc de verſione Vulgata. Alij enim diſtinguunt regem à factore, ſiue Deo, aliterque vertunt: Vnde

Secundò. Secundò, Syrus ſic reddit: *Et perſpexi ego ad videndam ſapientiam, tranſgreſſionem & ſtultitiam. Nam quis eſt ille vir, qui ingredietur poſt regem in iudicium? deus cum illo qui fecit ipſum?* Vbi per regem accipit Salomonem, per factorem verò Deum, q.d. Perſpexi exilem eſſe hominum ſapientiam. Quis enim eorum eſt, qui in ſapientia mecum, qui rex ſapientiſſimus à Deo conſtitutus ſum, certare aut iudicio contendere valeat? B Qua ratione ergo contendat cum Deo ipſo? Alij hæc referunt ad pœnitentiam Salomonis, quaſi ſuo exemplo ad eamdem hortetur ſubditos, quos ſuo ſcandalo induxerat ad idololatriam, quaſi dicat: Perſpexi ſapientiam ſitam eſſe in Dei fide & cultu, perſpexi & inſipientiam ſitam in perfidia & idololatria. Qui ergo ſecuti eſtis me deſipientem & idola colentem, ſequimini nunc reſipiſcentem & Deo adhærentem. At quis hoc faciet? Pauci vtique; quia omnes proniores ſunt ad malum quàm ad bonum, pronius ſequuntur praua quàm ſancta regum exempla. Ita Thaumaturgus, Olympiod. S. Hieron. & Albin. Audi Thaumaturgum: *Tandem expergefactus atque oculis reſtitutus, ea quæ in manibus habebam, flagitioſa ſimul acerbitatiſque plena eſſe perſpexi, ſpiritusque non boni opificia. Proinde collectis & ſapientiæ bonis & ſtultitiæ malis, magna hunc virum admiratione proſecutus fuerim, qui cum præceps ferretur, temereq́; vagaretur, poſtea mente recepta ad virtutem officiumque rediit.* C

Sic & S. Hieron. atque ex eo Albinus: *Tandem, ait, in me reuerſus, & opera mea plena vanitate, plena ſordibus, plena ſpiritu errores intuitus ſum; nihil enim quod in mundo putatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quæ eſſent ſapientiæ bona, & quæ ſtultitiæ mala, conſequenter in laudem illius hominis erupi, qui poſt vitia ſe refrenans, virtutum poſſit eſſe ſectator.*

Tertiò. Tertiò, Septuag. pro *regem* vertunt *conſilium*, quia Hebræum מֶלֶךְ *melech*, id eſt rex, ſignificat quoque conſultorem & conſilium, eò quòd regum ſit conſulere reipubl. vti multis oſtendi Daniel. cap. 4. verſ. 24. vertunt ergo: *quis eſt homo qui ingredietur poſt conſilium, ſimul quæcumque fecerunt illud.* Ita Compluten, licèt Vatican. deleant *τὸ ſimul.* Alij vertunt, *ſimul quæcumque fecerint cum illo.* Aquila: *Quid autem homo vt ſequatur conſilium?* Arabicus: *Quis enim trahitur poſt conſilium?* D

Senſus eſt, q. d. Quis eſt homo, qui ita ſapiènter & conſultò omnia ſua agat, vt numquam à ſapientia & conſilio declinet in errorem & ſtultitiam, per quam aliqua inſipienter & inconſultò admittat? Qui ſenſus idem eſt cum eo quem ingerit Vulgata, vti initio dixi, ac Thaumaturgus & S. Hieron. iam citati: conſilium enim prudens eſt, relictis vitijs ſectari virtutes. Aliter Olympiod. qui tripliciter explicat, ac proinde cenſet hic doceri, quantum differat ſapientia à ſtultitia, id eſt virtus à voluptate: per conſilium accipit conſultationem de modo implendi ſua deſideria & vota: *Quæramus*, ait, *an poſſit homo, qui elegerit ſibi ſecundum hanc ſtultitiam viuere, complere ſua deſideria; hoc enim ſignificat ſequi poſt conſultationem*, q.d. Ego Salomon meorum conſiliorum & votorum, cui tantum ſuppetebat facultatum, compos non fui: ergo non eſt, quòd quis alius ſe ſuorum compotem fore confidat. Quis ergo homo eſt, qui ibit poſt, vel qui ſequi poſſit conſilium ſiue conſultationem ſuam, q. d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque direſcere appetit, penitus hoc conſequitur, nec qui gloriæ cupidus eſt, voti prorſus efficitur compos. Et eadem ratione in ceteris ſeſe res habet: qui verò ſapientiam adamarit, Deo duce feliciter ductus, ſequitur penitus conſultationem, hoc eſt, inuenit quod affectat. Alter ſenſus Olympiod. eſt, vt Salomon attonitus erumpat in interrogationem: Quiſnam eſt homo qui poſſit recipere, atque conuerti à deſiderijs ſuis, & inſpicere motus electionis ſuæ, propoſitumq́ue finem, vt diiudicet, vtrùm ſapienter viuat, an ſtultè? Tertiò, Olympiodor. exponit ſic, q.d. Salomon eleuatus extra corpus, & per ſapientiam videns quòd poſt exitum huius vitæ nemo poteſt redire ad vitam, & iterum frui iiſdem rebus, quas dum viueret certo conſilio exercebat, præpoſuit ſapientiam ſtultitiæ.

Quartò, Chald. vertit: *Animo etiam luſtraui ſapientiam in regni adminiſtratione & intelligentiam, quid enim confert homini vti deprecatione latâ iam à rege ſapientiâ, cùm iam vt repetatur ab eo ſupplicium decretum eſt?* q.d. Nemo decretum à Deo in ſtultos, id eſt, voluptuarios ſupplicium effugere aut euertere poteſt: ergo ſapientia præferenda eſt ſtultitiæ. Quartò.

Factorem ſuum] Legit interpres *oſchu*, vt dixi: iam legunt עשוהו *aſuhu*, id eſt, fecerunt illum vel illud. Vnde varij varia ſupplentes varios dant ſenſus. Primò, Vatabl. & Pagnin. vertunt: *Quid eſt homo, vt veniat poſt regem, quod iam fecerunt?* ſicq́ue explicat, q.d. *Quid eſt homo vt veniat poſt regem, ſcilicet vt cognoſcat, quod iam fecerunt facientes? hoc eſt quod geſtum eſt ab hominibus & ſtultè & ſapienter*, q.d. *Quis eſt ille homo priuatus, qui exactiùs perſpicere & cognoſcere poſſit, quæ geſta ſunt, quàm ego cognoſco, qui ſum rex?*

Secundò, alij iuxta Septuag. ſic explicant, q.d. Quotuſquiſque eſt, qui ſequatur conſilium D ſanctæ & ſapientis vitæ & impleat omnia ea, quæ illud fecerunt, id eſt omnia annexa & præuia conſilio, quæ illud quaſi pariunt & gignunt. Sanè pauci ſunt, ac fortè præter me Salomonem vix vllus. Tam multa enim agenda conſilium hoc circumſtant, vt difficile ſit omnia circumſpicere, nedum ſeruare & implere: verti quoque poteſt: *qui fecerunt illud*, q.d. Quis ſequetur heroës illos eximios, qui conſilium hoc ſapientis & perfectæ vitæ capeſſiuerunt, & reipſa moribus impleuerunt; quales fuere Noë, Abraham, Iſaac, Iacob, Moſes, Dauid, &c. Sanè perpauci: plerique enim omnes ſequuntur ſuas cupiditates, & inſtituta vitamq́ue parentum & maiorum, atque in opibus & delicijs, in quibus illi felicitatem ſuam poſuêre, hi quoque

què poſteri eorum ſuam ponunt & collocaut. Vnde aliqui vertunt: *Quis eſt homo, &c. qui non ſit facturus ea, quæ fecerunt alij.*

Tertiò Arabicus vertit: *Quis enim trahitur poſt conſilium. & ſciet id quod fecerunt homines per ipſum?* Hebr. enim את *eth* ſignificat *per, cum, ante, apud*; multaque alia, vt patet ex Lexicis.

Quartò, Caiet. Ratio, inquit, redditur, vt indicat particula (*quia*) cur Eccleſiaſtes verterit ſe ad videndam ſapientiam & ſtultitiam, &c. ſeu ad diſcernendum inter ſapientes & ſtultos, ac intricatos, quia illi per ſapientiam veniente poſt regem, & obediente ei (*quem iam fecerunt eum*) id eſt electum à ſe; hi per ſtultitiam & tricas redacti ſunt in poteſtatem tyrannorum, & malorũ principum.

Quintò, planiùs Pagnin. vertit: *Nam quid eſt homo, qui venturus eſt poſt regem, qui non ſit facturus quod iam fecerunt alij ipſum?* id eſt: Quis præſumat plus in poſterum vel noſſe, vel proſperari quàm rex, qui ſum ego, cùm fruſtra id hactenus alij cunati ſint: cœperunt enim, nec perficere potuerunt.

Sextò, ſimpliciùs Titelmannus vertit: *Quid eſt homo, vt poſſit ſequi regem per ea quæ fecerunt?* hoc eſt: Quæ eſt huminis poteſtas, vt conetur aſſequi regem omnium Deum, & quaſi videri illi æqualis per ea opera, quæ fecerunt homines vel facere poſſunt? q. d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus poſſunt fieri, quiſpiam poteſt Deum aſſequi vt faciat paria.

Septimò, ſublimiùs & diuiniùs alij cenſent hic innui miſterium S. Trinitatis. Sicut enim Geneſ. 1. dicitur in plurali; *Elohim bara*, id eſt *Deus* trinus in perſonis *creauit cælum & terram* ſic hìc dicitur *rex fecerunt illum*, id eſt tres regiæ & diuinæ perſonæ fecerunt, & crearunt hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, vt per memoriam ſimilis ſit Deo Patri, per intellectum Filio, per voluntatem & affectum Spiritui ſancto. Ita Galatinus lib. 2. cap. 9. Quocirca tota hominis ſapientia, iuſtitia & felicitas in eo conſiſtit, vt ſe Deo aſſimilet, quoad poteſt. Nam vt ait Eccleſ. c. 23. 38. *Gloria magna eſt ſequi Dominum.* Quin & M. Antoninus Imp. cognomento Philoſophus, rogatus quodnam eſſet ſummum hominis bonum, reſpondit: *Si Deos imitetur: Deorum autem imitationem eſſe, quàm pauciſſimis indigere, & quàm plurimis benefacere*, vti refert Iulianus Apoſtata in Cæſaribus.

Moraliter hic, & alibi S. Script. celebrat Deum, quà rex eſt & quà factor, id eſt Dei gubernationem, & creationem, ſiue Dei ſapientiam & omnipotentiam, illaque opponit noſtræ inſipientiæ & infirmitati, vt hac ratione ſternat noſtram ſuperbiam, præfidentiam, ingratitudinem diffidentiam, anxietatem & nimiam ſollicitudinem. Hinc Iob c. 9. 4. *Sapiens corde eſt*, inquit, *& fortis robore: quis reſtitit ei & pacem habuit?* Et verſ. 10. *Qui facit magna & incomprehenſibilia & mirabilia, quorum non eſt numerus.* Et verſu 14 *Quantus ergo ſum ego vt reſpondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?* Vide Iſaiam cap. 40. verſ. 12. & ſequent.

VERS. 13. ET VIDI QVOD TANTVM PRÆCEDERET SAPIENTIA STVLTITIAM, QVANTVM DIFFERT

A LVX A TENEBRIS.] Pro *præcederet & differt* Hebraicè eſt יתרון *iitron*, id eſt reſiduum, ſuperans, dignitas, excellentia, vt dixi c. 1. v. 3. Vnde Sept. vertunt. *Et vidi quia abundantia*, (Complut. *exceſſus*) *eſt ſapientiæ ſuper ſtultitiam.* (Symmach. ἀμαθίας, id eſt carentiam diſciplinæ, imperitiam, ruſticitatem, inſipientiam, ineptiam, temeritatem) *Sicut abundantia lucis ſuper tenebras.* Thaumaturgus: *Grande etenim ſapientiæ inſipientiæque interſtitium, tantumque diſcrimen quantum diei eſt ac noctis.* Arabicus: *Tantum præſtantiæ, quantum præſtat præſtantia luminis ſuper tenebras*, Syrus: *Et vidi eſſe lucrum in ſapientia multo magis quàm in ſtultitia, ſicut præſtantius eſt lumen tenebris.* Vatabl. *Et dignitas vel excellentia ſapientiæ ſupra ſtultitiam*, Pagnin. *Vtilior eſt ſapientia, quàm ſtultitia, ſicut vtilior eſt lux, quàm tenebræ.* Alij: *Tãta eſt amplitudo, fructus, præ-*
B *mium, merces ſapientiæ præ ſtultitia, quanta eſt amplitudo, fructus, præſtantia lucis præ tenebris, ſolis præ caligine, viſus præ cæcitate.* Chald. *Vidi ego in ſpiritu prophetiæ quoniam excedit ſapientia ſtultitiam, quantum lux diei tenebras noctis.*

Nota appoſitiuè ſapientiam, id eſt prudentiam, virtutem, ſanctitatem conferri luci; ſtultitiam verò, id eſt imprudentiam, vitium & ſcelus cooferri tenebris ob multas vtrimque analogias. *Virtutis & lucis analogia.*

Prima eſt, quod ſicut lux eſt vera qualitas habens ſolidam eſſentiam & exiſtentiam; tenebræ verò nil niſi lucis ſunt priuatio, ideoque nihil. ſic & ſapientia, id eſt virtus ſolidam habet ſubſiſtentiam, tenebræ verò, id eſt vitia, virtutis tantùm ſunt priuatio, nec ſolidam eſſentiam aut bonita-
C tem habent. Ita Nyſſen. *Prima.*

Secunda, ſicut lux fugat tenebras, & tenebræ lucem; ſic ſapientiam pellit inſipientia ac virtus vitium, atque vice verſa inſipientia ſi dominetur, abigit ſapientiam, & vitium virtutem. Ita Olympiod. *Secunda.*

Tertia, ſumma eſt antipathia lucis & tenebrarum, quà fit vt nullam habeant ſocietatem loci, temporis aut ſubiecti, iuxta illud: *Diuiſit lucem à tenebris*, Geneſ. 1. 4. Et: *Quæ ſocietas luci ad tenebras?* 2. Cor. 6. 14. Et Eccli. 16. 17. Græci Codices Complut. habent: *Lucem à tenebris diuiſit adamante*, id eſt tantâ firmitate & ſeparatione lucem diſpeſcuit à tenebris, ac ſi inter vtramque murum adamantinum fabricaſſet. *Tertia.*

Quarta, lux eſt qualitas nobiliſſima, cæ-
D leſtis & diuina; talis eſt & ſapientia ac virtus: tenebræ verò ſunt caligo horrida, & infernalis & diabolica: Talia pariter ſunt inſipientia & malitia. *Quarta.*

Quinta, lux dirigit omnes hominis greſſus & actiones, tenebræ verò vtroſque impediunt. Sic ſapiẽtia dirigit omnes hominis operationes, quas inſipientia perturbat & peruertit. *Quinta.*

Notat ſecundò Pineda, per lucem accipi poſſe Solem & diem; quia Sol efficit lucem, & lux diem; per tenebras verò noctem & caliginem, quia eam cauſant. Sapientia ergo & virtus ſimilis eſt Soli & diei: inſipientia verò & vitium ſimile eſt nocti. Sicut enim Sol mundum & res omnes illuſtrat, ſic ſapientia hominis animum iubare ſuo ac radijs illuminat, illique ſplendorem, dignitatem atq; ornamentum mira-

bile addit. Ruſum ſicut Sol inferiora iſta ſuo calore fouet atque vegetat, varietatem pulchritudinemque efficit, ſic ſapientia ſuum ad corpus ſplendorem tranſmittit. *Sapientia* quippe *hominis lucet in vultu eius*: humanos ſenſus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, vniuerſiſque actionibus temperationem & pulchritudinem: contra verò ſtultitia, cùm ſemel animo inſedit, caligine & tenebris omnia inuoluit, horrore atque ſqualore omnia deturpat, mentem obcæcat, ſenſus torpidos atque ſqualentes facit; toti corpori deformitatem intemperiemque offundit.

Plures analogias Solis & ſapientiæ, ſiue lucis & virtutis recenſui Geneſ. 1. verſ. 8. & 16. Iſaiæ 45. Eccleſ. 43. 2. Epheſ. 5. 8. ad illa: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate: fructus autem lucis eſt in omni bonitate, iuſtitia, & veritate.* Iacobi 1. 17. 1. Ioannis 1. 5. & ſequent.

Symbolicè, lux ſymbolum eſt oculi & viſus, tenebræ verò exoculationis & cæcitatis: hinc ſapientia quæ lux eſt ſpiritualis, ſimilis eſt oculo & viſui; ſtultitia verò exoculationi & cæcitati. Quod enim eſt lux oculo, hoc oculus eſt corpori, & intellectus animæ. Vnde ſequitur: *Sapientis oculi in capite eius: ſtultus in tenebris ambulat.*

VERS. 14. SAPIENTIS OCVLI IN CAPITE EIVS: STVLTVS IN TENEBRIS (alij *in tenebroſitate*:) AMBVLAT: ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS.] Campen. *Sapiens oculos habet in frõte, ſtultus velut cæcus palpitat.* Vatabl. *Circumſpectus eſt ſapiens, videt quid agendum ſit, cùm ſtultus cæcus ſit & improuidus,* Chald. *Sapiens contemplatur in principio quod futurum eſt in fine: oranſq́; infauſta iudicia Dei ab hominibus auertit & retardat: ſed noui quòd ſi non orauerit ſapiens, neque ex orbe infelix illud decretum depulerit, cùm in mundũ veniet vindicta, omnes eodem euentu teneri.* Pro *interitus* Hebr. eſt מִקְרֶה *micre*, id eſt *occurſus*, euentus. Syrus: *Accidens vnum accidit omnibus.* Arabicus: *Occurſus vnus occurrit omnibus eis.* Thaumaturgus: *Æqualis ſors.* Scholaſt. Græcus: *Vnus finis.* S. Hier. *Communis interitus, eadem plaga, eadem mors, pares anguſtiæ.* S. Aug. *Vnus incurſus.* Campenſ. *Idem exitus,* Tigur. *Eadem fortuna.*

Explicat & confirmat quod dixit ſapientiam eſſe lucem, ſtultitiam verò tenebras, ex eo quòd ſapientia ſit quaſi oculus in ſapientis capite, omnia quæ circum illum ſunt inſtar lucis illuſtrans, ſtultitia verò tenebras mentis, Cimmerias ſtulto circumfundat.

Igitur huius adagij ſenſus eſt q. d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, ceu ſpeculatores, oculos, inquam, tum corporeos frontis, tum potius ſpiritales mentis, quibus ex alta quaſi capitis arce & ſpecula omnia cominùs circumſpicit, & eminus proſpicit: quo fit vt omnia ipſi lucida & clara ſint, atque in luce perpetua ambulet, vtque omnibus prouideat, noxia caueat, vtilia capeſſat. Lux hæc eſt circumſpectio, prudentia & prouidentia: ſtultus verò perinde ac ſi oculos haberet in calcaneo, non in capite; in talis, non in cerebro, damna vel commoda non præuidet nec prouidet, ſed velut in tenebris ambu-

A lans obuias voluptates ſectatur, ideoque in multa noxia, imò in exitium corporis & animæ corruit, iuxta illud Prouerbior. 4. 19. *Via impiorum tenebroſa, neſciunt vbi corruant.* Ita S. Baſil. in Pſalm. 33. Audi Nyſſen. orat. 2. in illud: *Faciamus hominem ad imaginem noſtram: Genitus es, inquit, vt Deũ videas & contempleris, non vt humi deiecta ſerpat vita tua, non vt pecudum voluptates conſecteris, ſed vt vitam cæleſtem agas. Idcirco ſapientis oculi ſunt in capite ipſius. Cur autem non ad caput ſed in capite? penem vt quæ excelſa ac ſublimia ſunt intueantur & ſpectent; qui autem ea non aſpicit, ſed terrena, is oculos humi defixos & ſepultos habet.*

Sapientis oculi in capite.

Hinc Chaldæus vertit: *Sapiens contemplatur in principio id, quod futurum eſt in fine.* Vnde illud: *In occipitio oculus*, vt finem reſpiciat. Et Caietanus: Vident, inquit, oculi ſapientis caput, B id eſt principium operis, qui finis eſt, & conſequenter media congrua. Finis enim eſt primum in intentione, quod hominem mouet ad opus, velut medium ad finem, quem præconcepit aſſequendum. Quocirca Poëtæ Ianum, qui prudentiæ eſt typus, pinxerunt bifrontem, eò quòd vir prudens antecedentia æquè, ac ſequentia tempora rerumque euentus procul aſpiciat & præuideat, ſibique prouideat. Igitur ſapiens oculos habet in capite, quaſi in cælum defixos, ſtultus verò in pedibus, quaſi in terram demerſos. Huc faciunt veterum adagia. *In virtute oculi & manus*, id eſt prudentia & operatio. *Oculus vitæ eſt ſapientia: ſal vitæ amicitia: antidotum vitæ patientia.*

Secundò, ſapiens oculos habet in capite, quia excelſa, cæleſtia & diuina contemplatur & C ſpectat, eoque omnem mentis ſuæ cogitationem, omnem actionem, omne ſtudium, omnem intentionem ſuam dirigit. Stultus verò oculos videtur habere in pedibus, quia non niſi terrena, vilia, exilia cogitat, amat, ſectatur. Ita Olympiod. Caput, inquit, in corpore emicat & eminet, hinc oculos habere in capite, eſt ſuperna & æterna contemplari. Et Thaumaturgus: *Nam qui virtutem, ait, ſectatur, ſimilis eſt homini clarè ſurſum, & vndequaque cernenti, atque fulgidiſſimo iubare iter facienti. Contrà qui vitijs erroribuſq́; implicitus, comparandus eſt erranti in tenebris: Cæcus enim eſt, & oculos illi tenebroſa opera ſua effoderunt.* Et Auctor Catenæ Græc. ex Nyſſen. *Quãdo, ait, ſpeculatrix animæ vis rebus ſenſibilibus vacat, à natura ſituque ſuo auulſi luxantur oculi, & quamdiu per illos aſpicit res infimas, in calcaneos migrant, illaq́; D rerum ſublimiũ contemplationis fit expers.* Sin autem vana quæ deorſum deſpiciens ſurſum aſpiciat, oculos dicitur habere ſurſum in capite. Pulcherrimè verò S. Baſil. hom. 9. Hexam. ſub finem. *Vt herbas depaſcatur & attondeat ouis facta eſt: eoque caput acclinat ac deflectit in terram, vt ſpectet ventrẽ, & quæ ſub ventre ſunt: quãdo in hunc ſcopum felicitatis illorum exitus conſpirat paſtu vt exſatient ventrem ac voluptate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipſi etenim caput eſt ſpectans in ſublime, quo cæleſtem illam ſuam cognationem agnoſcat & contempletur. Oculi nequaquam terræ innuunt. Caue igitur quidquam deſignes, quod generoſitati tuæ repugnet naturæ. Terrena hæc ne circumſpicias, ſed cæleſtia vbi Chriſtus eſt. Si conſurrexiſtis enim, ait, cum Chriſto,*

quæ ſurſum ſunt quærite, vbi Chriſtus eſt. Hac enim conditione & lege formatus es. Tui corporis effigies rudimentum quoddam eſt, quo docearis ad quem ſit finem tendere; vt Deum contemplere factus es, non vt humi repat vita tua, non vt pecudum ritu voluptate perfruaris: verum vt ad normam & inſtitutum cæleſtis vitæ tuam ipſius compares. Et hac gratia non inſcitè dixit ſapiens Eccleſiaſtes: Sapientis oculi in capite eius. Cuiuſnam oculi non ſunt in capite? Atqui hic, In capite, hoc eſt, vt ea contemplentur, quæ in ſublimi ſunt. Nam qui non ad bona quæ in ſublimi ſunt, ſed quæ in terra ſunt, beſtiæ latus vtique defigit detrahitque oculos in terram.

Alludit ad primam hominis & animalium creationem, in qua homo creatus eſt erecto corpore & capite, vt oculis cælum & cæleſtia aſpiciat & ambiat; cetera verò animalia creata ſunt capite & oculis ad pedes, & terram depreſſis, quia non niſi terrena pabula & gramina cogitãt, amant & ſectantur, iuxta illud Naſonis in Metamor. lib. 1.

Pronaq́ue cum ſpectent animalia cetera terram,
Os homini ſublime dedit, cælumq́ue tueri
Iuſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, præſertim piſces, habent oculos in ventre, vnde illud apud Homerum: *ſolea oculta*, notantque ſtultos, *qui terrena ſapiunt; quorum Deus venter eſt.* Philip. 3. 19. qui proinde rectè Dagoniſtæ vocitentur.

Audi S. Ambroſ. lib. 6. Hexamer. c. 9. *At primum omnium cognoſcamus, humani corporis fabricam inſtar eſſe mundi. Siquidem vt cælum eminet aeri, terris maria, quæ velut quædam membra ſunt mundi: ita etiam caput ſupra reliquos artus noſtri corporis cernimus eminere præſtantiſſimumq́ue eſſe omnium, tãquam inter elementa cælum, tamquam arcem inter reliqua*

Oculorum elogium.

vrbis mœnia. In arce autem hac regalem quãdam habitare ſapientiam ſecundum propheticum dictum, quia oculi ſapiẽtis in capite eius: hanc eſſe ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem prouidentiamq́ue proferri. Quid enim robur & validitas laterorum proficiat, quid velocitas pedum, niſi capitis velut principis ſui, imperialis quædam adminiculetur poteſtas? Ex hoc enim aut deſtituuntur vniuerſa aut omnia fulciuntur.

Oculos comparat Soli & Lunæ.

Quid agat fortitudo, niſi oculo duce vtatur in prælio? Quid fuga, ſi deſit obtutus? Carcer eſt totum corpus, tenebroſo inhorrens ſitu, niſi oculorum illuminetur aſpectu. Quod ergo Sol & Luna in cælo, hoc ſunt oculi in homine. Sol & Luna duo mundi lumina. Oculi autem quædam in carne ſidera fulgent deſuper, & inferiora claro illuſtrant lumine, nec patiuntur noctis quibuſdam nos tenebris implicari; ſpeculatores quidam noſtri die ac nocte excubant. Nam & ex ſopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumſpectant omnia: vicinióres enim ſunt cerebro, vnde omnis manat vſus videndi. Et nonnullis interiectis: *Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoſcit abſcondita, audit quid alij agatur in terris.* Vide eũdem lib. de Arca Noë.

Hac de cauſa in baptiſmo inungitur caput baptizati. Audi S. Ambroſium tractat. 2. de Sacramentis, & habetur de Conſecrat. diſtinct. 4. can. 38. *Accepiſti myſterium, hoc eſt vnguentum ſuper caput. Quare ſuper caput? quia ſapientis ſenſus in capite eius.*

Tropol.

Tropol. Caietan. *Sapientis oculi, ait, ſunt in capite*, id eſt iugiter caput reflexè velut in ſpeculo

A intuentur, eò quòd ſapiens primùm noſcat ſeipſum omneſque mentis ſuæ cogitationes & intentiones exactè diſcutiat, itaque omnia in luce operetur. Huc facit vetus adagium:
Oculus in pectus, q.d. inſpice teipſum.

Sic demum quis ſis, quantus, quæ forte videbis;
Et pede prudenter te metiere tuo.

Ruſum q.d. Sapiens ex oculis & capite dignoſcitur, iuxta illud c. 8. verſ. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Et prouerb. 17. 24. *In facie prudentis lucet ſapientia, oculi ſtultorum in finibus terræ.*

Inſuper oculi ſapientis, id eſt Principis (hic enim præ ceteris pollere debet ſapientiâ, qua ſubditos omnes ſapienter regat) ſunt in capite eius: quia Princeps, qualis erat Salomon, vti capite, id eſt dignitate & auctoritate, ſic & oculis, id eſt
B vigilantiâ & circumſpectione ceteris eminere debet, vt ex alto regni ſui throno omnes ſibi ſubditos circumluſtret, ab eiſque omnia noxia arceat, & profutura procuret. Hinc Ægyptij Dei Hieroglyphicum dabant, *Oculum in baculo*, oculo Dei prouidentiam, baculo potentiam denotantes. Vnde illud: *Oculus in ſceptro*, id eſt vigilantia ſit in rege & principe. Ita S. Ambroſ. in Pſalm. 1. pro *oculi* legens *ſenſus*: *Senſus*, inquit, *ſapientis in capite eius. Quod referri poteſt etiam ad Eccleſiæ præeminentes.* Idem Exhort. ad Virgin. *Oculi hominis in capite eius, id eſt*, inquit, *ſapientiæ eius ſenſus*. Oculi enim typus ſunt ſapientiæ & ſenſus.

Allegor.

Alleg. S. Hier. Olymp. Salonius Hugo, & alij per caput accipiunt Chriſtum, in quem iugiter oculi mentis noſtræ intendant oportet, vt ab eo ſapientiam diſcamus & hauriamus: *Qui in perfectum virum peruenerit*, ait S. Hiero. *& meruerit vt*
C *caput ipſius Chriſtus ſit, oculos ſuos ſemper habebit ad Chriſtũ, & eos in ſublime eleuans numquam de inferioribus cogitabit.* Et S. Greg. 17. Moral. c. 5. *Oculi ſapientis*, inquit, *in capite eius, quia videlicet ſapiens quiſque illum totâ intentione conſiderat, cuius ſe membrum eſſe per fidem penſat.* Et lib. 20. 4. *Oculi*, ait, *ſapientis in capite eius ſunt, dum redemptoris ſui ſemper opera, quæ imitari debeat, contemplatur.* Et vt idem ait Hom. 2. in Ezec. *Cùm omnis noſtra intentio in eum ſe erigit, ne ſi vias lucis aſpicere oculus mentis neglexerit, ſtatim clauſus in tenebris erroris cadat.* Hinc ait Pſaltes Pſal. 118. *In mandatis tuis exercebor & conſiderabo vias tuas.*

Anagog.

Anagog. Oculi ſpirituales eorum qui vacant vitæ cõtemplatiuæ ſunt in capite, id eſt in parte ſuperiori animę, quę mens & ſpiritus dicitur; extaticorum verò ſunt in ipſo apice mentis, quo ad
D Deum euolant, in eumque ſe mergunt vt videãtur deificari, vnuſque cum eo ſpiritus fieri; quia per ænigma vident Deum, in eoque futuræ felicitatis gaudia prælibant. Ita Lyranus quiu & S. Hier. in c. 51. Iſaiæ & in c. 2. Daniel.

ET DIDICI QVOD VNVS VTRIVSQVE ESSET INTERITVS] Hebraicè eſt מִקְרֶה *micre*, id eſt occurſus, accidens, caſus, euentus, vt vertunt Septuag. Syrus, Chald. Vatabl. Pagnin. per quem S. Aug. libr. 20. Ciuit. c. 3. accipit *ea mala, quæ bonis & malis videmus eſſe communia* Olympiod. verò accipit tam bona quàm mala, q.d. indifferenter ſapienti & ſtulto, id eſt probo & improbo obuenit morbus æquè ac ſanitas, opes æquè ac inopia, honor æquè ac contemptus, ac præſertim vita æquè ac mors. Hinc No-

ſter aptè vertit *interitus*, nullus enim euentus ita communis eſt omnibus, qui certò ſingulis obuenit, tam pijs quàm impijs, ac mors, iuxta illud Horatij:

Pallida mors æquo pede pulſat pauperum tabernas,
Regumq́; turres.

Mors ergo eſt *micre*, id eſt communis omnium, nemine prorſus excepto, caſus & occaſus. Rurſus mors eſt *micre*, id eſt occurſus; occurrit enim non cogitantibus, & non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotijs, delicijs & proſperitatibus hominum, vt cum in medijs verſantur opibus, honoribus & gloria, mors ciis ex latere obuiet, hæcque omnia in momento ſuccidat, ipſoſque exaltantes interimat.

Multi cenſent Salomonem hoc dicere non ex ſua, ſed ex aliorum, qui animæ immortalitatem negant, perſona: *Vt repræſentet*, ait Nyſſen. *obiectiones eorum, qui ad hanc vitam ſunt puſilli & abiecti animi, & qui ex virtute nihil credunt lucri accidere, quoniam in eumdem finem vtriſque vita deſinit.* Sic & Thaumaturgus, Olympiod. Hugo Victor. Lyran. & alij. Verùm nil eſt quod cogat hoc dicere, imò ſequentia & antecedentia indicant hîc Salomonem ex ſe ſuáque mente loqui.

Senſus ergo eſt, q.d. Suggeſſit mihi mens veſtigare, quid interſit inter ſapientiam & inſipientiam, ac deprehendi ſapientiam quoad animam quidem tantùm ſuperare ſtultitiam, quantum lux ſuperat tenebras; in eo tamen pares reperi, quòd quoad corpus vtriſque, ſcilicet ſapientibus & inſipientibus, eadem ſors & mors obueniat, atque ex eo tam ſapientiæ, quàm ſtultitiæ ſuam quoque ineſſe vanitatem, id eſt fugacitatem & interitum, quo euaneſcat, comperi. Omnia enim hæc eò ſpectant, vt oſtendat omnibus in rebus, quæ ſub Sole in terra ſunt, ſe inueniſſe vanitatem, & inde concludat veritatem ambienti, mentèm figendam eſſe in Deo & cælo, in quo nulla eſt vanitas, ſed vera ſtabilitas & ſtabilis æternitas.

Vers. 15. ET DIXI IN CORDE MEO: SI VNVS ET STVLTI ET MEVS OCCASVS ERIT. QVID MIHI PRODEST QVOD MAIOREM SAPIENTIÆ DEDI OPERAM] *Quid mihi prodeſt*, ſcilicet ad hanc vitam prorogandam in terra, cum ſapientia mihi vitam hanc conſeruare, eamque à morte præſeruare nequeat; ſed ſapiens æquè ac ſtultus, id eſt probus æquè ac improbus, legem mortis omnibus communem & fatalem ſubire debeat: nam in altera multum proderit ſapientiæ, id eſt virtutis ſtudium, vtpote quæ ſapienti æternam felicitatem & gloriam conciliabit, cùm ſtultitia, id eſt impietas & ſcelera, impio parient gehennam & mortem æternam. Abſtrahit ergo hic Salomon à futuro piorum & impiorum poſt hanc vitam ſtatu, & tantùm præſentem huius vitæ ſpectat, vti ſolent facere Philiſophi & Phyſici, quia loquitur rudi ſæculo & rudibus Iudæis. Vnde ſignãter addit v. ſequen. *ſub Sole*, q.d. Omnia ſub Sole ſunt vana. Si ergò quæris veritatem veramque felicitatem, quære eam ſupra Solem, apud Deum in cælo empyreo. Toto enim hoc libro oſtendit omnia terrena eſſe vana, id eſt morte finiri & euaneſcere: cæleſtia verò eſſe vera, id eſt durare, firmari, æternare.

Alij cenſent Salomonem, hæc dicere ex mente ſtultorum, id eſt impiorum, qui præſentibus inhiant, futura non curant, nec credunt aut ſperant: quibus fauent Septuag. qui pro יותר *iother*, id eſt maiorem, vertunt *abundanter & in abundantia*. Vnde ſic ex eis legit S. Hieronym. *Vt quid ſapiens factus ſum ego? Tunc abundanter locutus ſum ego in corde meo, quoniam inſipiens loquitur ex abundantia*, (id eſt ex ſuperfluente in ipſo ſtultitia, ait Olympiod. Nam *garrulitatis, fluenta tamquam ex fonte erumpunt ſtultitiæ*, ait ſanctus Gregorius) *quoniam hoc quoque vanitas*. Et Syrus Septua. more ſuo aſſectans: *Locutus ſum, ait, in corde meo, quòd hoc etiam vanitas ſit, quia ſtultus multò magis loquitur.* Arabicus. *Quãdo locutus ſum in corde meo præſtantiam eius, quoniam ſtultus ex præſtantia cordis ſui loquitur.*

Verùm τὸ *ſtultus* non eſt in Hebræo. Quocirca noſtra Vulgata verſio, eiuſq; interpretatio paulò antè recenſita, verior & germanior eſt.

Denique Chald. Theſin ad hypotheſin deducens, per ſtultum accipit Saul, per ſapientem verò ipſum Salomonem; vnde vertit: *Et dixi in corde meo, ſicut euenit Sauli Regi, qui declinauit in ſtultitia ſua, & non cuſtodiuit mandatum, quod ei præceptum fuit ſuper Amalec, & ablatum fuit ab eo regnum, mihi quoque veniet: & ad quid ſapientior ſui ego illo? Et locutus ſum in corde meo, quod etiam hoc eſt vanitas, & nihil eſt niſi per ſententiã verbi Domini.*

LOCVTVSQVE CVM MENTE MEA, ANIMADVERTI QVOD HOC QVOQVE ESSET VANITAS. q.d. Atque ita mecum in corde meo ratiocinans & diſputans, definiui quòd etiam hoc eſſet vanitas, nempè in ſapiẽtia propter ſeipſam velle quieſcere, & nolle ad finẽ vlteriorem, puta ad vitam æternam tendere, ad quem perducere debet ſapiẽtia. Hæc enim eſt lux & dux ad vitam iugem & beatam. Ita Titelm. & alij.

Alter Septuag. qui hæc ad ſtultum referunt. Vnde eos ſecuti S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus & alij cenſent hic eſſe correctionem. Salomonem enim corrigere ſtultorum ſententiam v. præcedenti recenſitam, q.d. Stulti ex eo, quòd idem interitus, eademque mors obtingat ſapienti quæ ſtulto, inferũt: ergo nil prodeſt ſtudere ſapientiæ & virtuti. At ego hoc eorum iudicium vanitatem, id eſt vanũ & ſtultum eſſe pronuntiò.

NON ENIM ERIT MEMORIA SAPIENTIS SIMILITER VT STVLTI IN PERPETVVM, ET FVTVRA TEMPORA OBLIVIONE CVNCTA PARITER OPERIENT: MORITVR DOCTVS SIMILITER VT INDOCTVS] Vers. 16.
S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & Hugo Victor. ſecuti Septuag. Putant hic notari diſcrimen ſapientis & ſtulti, ſiue pij & impij, quod ſapientis memoria duret in perpetuum, ſtulti verò non ſit illi ſimilis, ſed diſſimilis, eò quòd cum hac vita euaneſcat. Itaque negationẽ *non* referunt ad τὸ *ſimiliter*. q.d. *Nõ erit ſimiliter*, id eſt ſimilis memoria ſapiẽtis & ſtulti in perpetuum, id eſt in futuro æternitatis ſæculo, quod omnia præſentia tẽpora obliuione operiet & ſepeliet: quare nõ moritur doctus ſimiliter vt indoctus; negationem enim *non* per Heb. ex initio verſus hic repetendã cenſent;

q.d. in

q.d. in futuro ſæculo diſſimilis erit memoria ſapientis & ſtulti, id eſt probi & improbi, quia tunc florebit memoria ſapiētis, ſtulti verò obliuioni æternæ tradetur. Vnde Chald. vertit *Non eſt memoria in ſæculo venturo prudentibus cum ſtultis: & ſimul atque homo è viuis decedit, & ex quæ tēporibus ſuis acciderunt, & quæ poſt eum euenient, omnino obliuione conteruntur. Quare igitur exiſtimabunt homines eumdem iuſtorum & ſceleratorum euentum eſſe?* ſic pariter vltima hæc verba per interrogationem efferūt S. Hier. in Comment. Olimpiod. Arabicus, Vatabl. & alij, cum ex aduerſo vulgata Latina ea aſſertiuè legat, dicatque: *Moritur doctus ſimiliter vt indoctus*; quæ lectio Hebræo conformior ideoque verior eſt.

Vulgatæ ergo ſenſus planus eſt, q. d. Eſto ſapientia naturâ ſuâ præſtet ſtultitiæ, hoc eſt virtus vitio, quantum lux præſtat tenebris, tamen in hoc pares ſunt, quod vtramque ſuccidat mors: adeò enim ſapientia vitam conſeruare nequit, vt nec memoriam poſſit. Tempus enim omni homini ſicut vitam, ſic & memoriam tollit, eumque obliuione ſepelit. Quare moritur ſapiens æquè ac inſipiens, ac poſt mortem memoria vtriuſque illicò obliuioni traditur & euaneſcit. Vtrique ergo ſua hæc ineſt deploranda vanitas, imò ſubinde ſtulti, id eſt improbi longiorem habent memoriam, maioremque famam, quàm ſapientes, id eſt probi; vti habuit Pharao, Nabuchodonoſor, Alexander, ceterique Gentilium tyranni: ex quo viri cordati rectè colligunt, poſt hanc vitam ſupereſſe iudicium, vitamque alteram, in qua à iuſto iudice Deo probis præmia pro meritis, improbis ſupplicia reddentur. Hoc enim exigit Dei prouidentia & iuſtitia. Licet ergo ea ſit dignitas Dei, tantaque eius in nos merita, vt etiamſi nulla probis præmia, nec improbis ſupplicia decreuiſſet, à quouis tamen omni amore, obedientiâ & cultu colendus foret: virtutis etiam tanta ſit honeſtas & decor, vt per ſe expetenda & ambienda ſit, nullâ quoque propoſitâ pœnâ vel præmio, imò etiamſi nulla ſupereſſet homini altera vita, ſed anima cum corpore interiret: qua ratione S. Bonauentura diabolo ſuggerenti, ipſum eſſe reprobum, ac proinde ſuadenti vt captaret huius vitæ voluptates, cùm à futuris à Deo foret excluſus, reſpondit: *Si non datur frui Deo & virtute poſt hanc vitam, fruamur eo in præſenti:* tam enim vera & ſolida eius ſunt gaudia, vt omnes mundi & carnis deliciæ cum eis non ſint conferendæ: pax enim, ſerenitas, & lætitia bonæ conſcientiæ, quam parit virtus, ſuperat omnes mundi voluptates: his tamen non obſtantibus, magna ſapientiæ & virtuti hæc annexa eſt vanitas & miſeria, quod morte ſuccidatur & finiatur. Vnde niſi ſperaret aliam vitam beatam & æternam, valde foret ærumnoſa, paucique eius labores & dolores, vtpote præmio carentes, capeſſerent. Quocirca ait Apoſt. 1. Corinth. 15. verſ. 19. *Si in hac vita tantum ſperantes in Chriſto ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus*, quia ſine ſpe & fructu ſtudemus mortificationi carnis, eiuſque voluptates abdicamus, quibus ceteri indulgent.

Nota hæc omnia accipienda eſſe de vitâ & memoriâ præſenti apud homines, quam pari fine in morte terminant ſapiens & ſtultus, probus & improbus, non verò de futurâ apud Deū. In illa enim erūt impares & diſſimillimi probus & improbus. Nam *pretioſa* apud Dominum *mors ſanctorum eius*. Pſal. 115. Ex aduerſo *mors peccatorum peſſima*. Pſal. 33. ſimiliter: *In memoria æterna erit iuſtus*. Pſalm. 111. Rurſum: *Iuſti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum eſt merces eorum, & cogitatio eorum apud Altiſſimum*. Sapien. 5. Ex aduerſo de impijs dicitur Pſalm. 87.6. *Quorum non es memor amplius & ipſi de manu tua repulſi ſunt*. Et Pſal. 48. *Sicut oues in inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos*. Infernus etiam vocatur λήθη id eſt obliuio, & terra obliuionis. Pſalm. 87.13. eò quòd damnati, qui in eo degunt, reiecti, deſpecti & velut obliuioni æternæ traditi ſunt. Hinc Poëtæ fabulantur Lethen eſſe fluuium apud inferos, cuius latices ſi quis guſtauerit, omnium rerum obliuiſcitur, de quo Lucanus lib. 9.

Quam iuxta Lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernis (vt fama) trahens obliuia venis.

Similia habet Virgil. 6. Æneid. & Ouidius l. 1. Triſtium Elegia 7. Quin & Varro ac Feſtus Lethū, id eſt mortem, deriuant à Græco λήθη id eſt obliuio, quam affert mors; licet Priſcianus deriuet à priſco verbo *leo*, id eſt deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc & antiqua apud S. Hieron. verſio hoc loco ſic habet: *Eò quod ecce diebus qui ſupervenient vniuerſa obliuio operiret:* Quod Olympiod. ſic explicat, q.d. In venturo ſeculo quęcūque in hac vita nobis occurrerint, ſiue infirmitas, ſiue ſanitas, ſiue diuitiæ, ſiue paupertas in obliuionem ibunt.

ET IDCIRCO TÆDVIT ME VITÆ MEÆ VIDENTEM MALA (miſera, ærumnoſa, caduca, quæ in morte finem accipiant) VNIVERSA ESSE SVB SOLE, ET CVNCTA VANITATEM ET AFFLICTIONEM SPIRITVS] Hebr. *Et odiui vitam, quod malum eſſet ſuper me opus, quod factum eſt ſub Sole: quia omnia vanitas, &* רעות *ruth*, *id eſt malitia ſiue afflictio ſpiritus*, vt vertit Arabicus. Septuag. vertunt προαίρεσις, id eſt *electio* vel præſūptio ſpiritus. Chald. *Contritio ſpiritus*, vel vt Coſtus vertit, *Ægritudo animi*. Syrus: *Perturbatio ſpiritus*. Pagnin. *Cogitatio ſpiritus*. S. Hier. *Paſtio venti*. Caietan. *Fractio ſpiritus*. Campenſis, *Cruciatus animi*. Alij. *Irritamentū vel defatigatio ſpiritus*. Alij. *Moleſtia animi*. Vide dicta v. 15. & c. 1. v. 14. VERS. 17.

Hoc tædium vitæ ſentiunt ſapientes quoque & ſancti, tum ob vitæ labores, moleſtias & dolores, tum ob eius breuitatem & finem quod ſcilicet omnia eius bona finiātur in morte, tum ob eius cupiditates, tentationes & pericula peccati ac damnationis, quę crebrò ſuggerit, tum in perfectis ob deſiderium fruendi Deo, quem tantoperè diligunt, eumque intenſiſſimè ſemper amādi & laudandi. Vnde hoc tædium ſentiebat S. Paulus dicens: *Infelix ego homo, Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Roman. 17. Et *Coarctor autem è duobus: deſiderium habens diſſolui & eſſe cum Chriſto*. Philip. 1. v. 23. Vide ibi dicta. Idem huius vitæ tædiū & migrationis ad meliorem deſideriū habuit S. Iob. cap. 10. 1. Ionas c. 4. 8. Rebecca Geneſ. 27. 46. Elias 3. Reg. 19. 4 Dauid Pſal. 141. 8. Ieremias 20. 14. S. Auguſtinus obſeſſâ à Wandalis ſuâ Hippone, quin & Chriſtus imminente paſſione, Marci 14. 33. Vide S. Cyprian. de Mortalitate, & S. Ambroſ. libr. de Bono mortis.

Porrò alij aliam huius tædij Sapientis cauſam aſſerunt, ſcilicet quod videat ſtultorum ſtultitiam, id eſt impietatem & ſcelera, ob quæ dolet & ingemiſcit: Vnde Chald. vertit: *Odi certe improbam vitam degentes. Neque enim niſi grauatè ferre poſſum nefaria illa facinora, quorum homines hoc in orbe ſunt perquam ſtudioſi.* Et Symmachus: *Malum mihi viſum eſt opus, quod fiet ſub Sole, Malum enim opus* (inquit Olympiod.) *laborioſam vitam peccatorum hominum intelligit.* Nyſſen. & Thaumaturgus referunt ad ipſos exactæ vitæ labores & ſtudia vanitatis: *vitam* (inquit) *omnem meam execrari cœpi, quam in rebus vanis traduxeram, atque conſumpſeram terrenis laboribus intabeſcens: etenim omnia mihi magna cum moleſtia celebrata ſunt.*

VERS. 18. RVRSVS DETESTATVS SVM OMNEM INDVSTRIAM MEAM, QVA SVB SOLE STVDIOSISSIME LABORAVI, HABITVRVS HEREDEM POST ME.

VERS. 19. QVEM IGNORO, VTRVM SAPIENS, AN STVLTVS FVTVRVS SIT? ET DOMINABITVR IN LABORIBVS MEIS, QVIBVS DESVDAVI ET SOLLICITVS FVI. ET EST QVICQVAM TAM VANVM? Hebr. *Odiui etiam ego omnem laborem meum, quem laboraui ſub Sole, eò quod dimittam illum homini, qui venturus eſt poſt me. Et qui ſcit vtrum ſapiens ſit an ſtultus, qui dominaturus eſt in omni labore meo, quo laboraui, & in quo ſapui ſub Sole?* id eſt quem ſapienter obiui ſub Sole, quo ſapienter opes paraui. Interpres Nyſſeni, *quem meâ induſtriâ excogitaui.* Aliàs per antiphraſin vertit: *Quo deſipui vel quo deceptus ſum.* Chald. *Et obſtupui in corde meo, & dixi: hoc etiam vanitas.* Ita & Septuag. niſi quod pro *qui dominaturus eſt*, vertant dubitanter *vtrum dominaturus ſit.* Sic & Arabicus. Alius vertit: *An in libidinibus verſaturus ſit*, ſiue an pro libito & libidine dominaturus ſit, vſuruſque & abuſurus opibus meis. Septuag. vertunt ἐξουσιάσεται id eſt, *auctoritatem & principatum exercebit.* Interpres Nyſſeni: *Imperabit.* Complut. *Licentioſus erit.* Alij: *Poteſtatem habebit.* Campenſis: *Accipiet omnia mea.* Hebr. eſt verbum שלט *ſcalat*, id eſt ad libitum pleno iure dominari. Vnde *Sultan* ſiue *Soldanus*, eſt rex vel imperator abſolutus, qualis eſt Turca. *Odiui*, id eſt tæduit me, vel vertit Noſter verſ. 17. nauſeaui, abhorrui, deteſtatus ſum.

Tranſit ad vanitatem ſtudij ditandi filios & heredes, quod magnam hominum partem detinet & occupat: tranſit autem accommodè & opportunè. Cùm enim initio capitis recenſuiſſet vanitates opum, hortorum, deliciarum, &c. ab ijs tranſit ad ſapientiam, in qua licet ceteris præſtantiore hanc vanitatem ſe reperiſſe aſſerit, quòd ſapiens æquè moriatur ac ſtultus; nunc, ne quis occurrat & dicat, etſi ſapiens moriatur, relinquit tamen poſt ſe filios & heredes, in quibus ſuperſit eius nomen & fama, adeoque in quibus quaſi in viua ſui imagine ſuperſtes ſit & viuat; reſpondet magnam & multiplicem in quærendo ditandoque hærede eſſe vanitatem.

Cura heredes ditandi eſt vanitas. Prima. Prima eſt, quòd hac in re ingens ſit vti cupido homini innata, ſic & ſollicitudo ac aſſiduus labor & dolor, adeoque tota vita inſumatur in coaceruandis opibus, quibus coaceruans nō fruitur, imò paulò poſt in morte eas deſerere cogitur, ac inops reuerti in terram, è qua inops

A proceſſit, iuxta illud: *Nudus in hūc mundum veni, nudus reuertar ad ſepulchrum.* Et illud Apoſtoli: *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid poſſumus.* 1. Timoth. 6. 7. Vnde Saladinus, qui magnis laboribus & prælijs conquiſierat regnum Syriæ & Ægypti, moriens iuſſit linteum, cui cadauer ſuum inuoluendum erat, in haſta erectum per caſtra circumferri, ac præconem per vias & compita proclamare: *Saladinus Aſiæ Imperator, moriens nihil aliud ex tantis opibus ſecum auferet.* Ita Blondus Decad. 6, lib. 6. Talis ergo defraudat ſuum genium, vt alterius fauces hiantes impleat. Verè Seneca epiſt. 14. *De incremento*, inquit, *cogitat; oblitus eſt viſus, fit ex Domino procurator.* Quocirca Plutar. in Moral. eos comparat canalibus, qui aquam non ſibi ſed alijs

B ſeruant; *vt hi quoque alijs*, inquit, *ij alijs ſeruent inſtar figlinorum canalium, qui nihil in ſe retinēt aquæ, ſed vnuſquiſque proximo à ſe eam tradit, donec extrinſecus ſycophantæ aliquis aut tyrannus fracto tubulo, alio deriuet auertatq; diuitias.*

Secunda, quòd ea relicturus ſit alteri, & neſciat cui, an filio, an extero. Sæpè enim deſunt filij, aut ſi ſint, bonis paternis priuantur, iuxta illud: *Theſaurizat, & ignorat cui congregabit ea.* Pſalm. 38. 7. Et: *Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem paraſti cuius erunt?* Lucæ 12. 20. Sic Roboam opes ſibi à patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amiſit. 3. Reg. 12. 20. Inſuper Seſac rex Ægypti anno quinto poſt mortem Salomonis, diripuit eius theſauros. Vnde ſanctus Antonius apud ſanctum Athanaſium citans hunc locum (licèt paulò aliter tranſlatum) ſic ſuos adhortatur ad veritatis vir- *Secunda.*

C tutiſque ſtudium: *Ad ſummum illud perſpicere debemus, quòd etſi noſtras velimus retentare diuitias, tñ lege mortis ab ipſis diuellamur inuiti, vt in libro Eccleſiaſtæ ſcriptum eſt: quia neſcit homo, quid fit poſt eum in labore ſuo. Cur ergo non facimus de neceſſitate virtutem? cur non ad lucranda regna cæleſtia vltrò relinquimus, quod lucis iſtius fine perdendum eſt? Nihil eorū curæ ſit Chriſtianis, quæ ſecum auferre non poſſunt; illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum; ſapientiam ſcilicet, caſtitatem, iuſtitiam, virtutem, ſenſum peruigilem, pauperum curam, fidem in Chriſto robuſtam, animum iræ victorem, hoſpitalitatem. Hæc ſectantes manſionem nobis in terra quietorum, ſecundum Euangelium præparabimus.*

Tertia, quòd neſciat an heres, eſto ſit filius, cui opes tantâ curâ (ac ſubinde per fas & nefas, cum certo animæ ſuæ damnationiſque pericu- *Tertia.*

D lo) coaceruat, ſit futurus ſapiens, an ſtultus, gratus an ingratus, cuſtos, an prodigus: ſæpè enim filij lautè & luxurioſè viuendo, illicò dilapidant opes à parentibus tot annis, tantis laboribus partas. Idem faciunt nepotes, qui bona ſibi à patruis, eò quòd filijs careant, relicta atque magnâ ſollicitudine coaceruata, aleis, ſympoſijs, nugis & pompis prodigunt, aut in meretrices effundunt. Quare quid vanius eſt? Videtur Salomon præſagijſſe ſtultitiam Roboam filij ſui, imò eius initia certaque indicia in ipſo notaſſe: Iam enim grandis natu, adeoque quadragenarius ſucceſſit patri in regno. Vnde Chald. vertit. *Et odi labores, qui me in hac vita ſub Sole verſarūt: quod enim relinquetur Roboā filio meo, qui mihi in regnū ſuccedet, inſurgens Ieroboam ſeruus*

eius

tum decem tribus de manu illius auferet, & cum eo in ſocietatem regni veniet. Hinc Eccleſ.c.47.27. de Salomone ait: *Et dereliquit poſt ſe de ſemine ſuo gentibus ſtultitiam, & imminutũ à prudentia Roboã, qui auertit gentem conſilio ſuo.* Sic ſæpè filios à parẽtum ſapientia & virtute degenerare experimur, adeoq; commune ferè eſt vt ſapientum filij minùs ceteris ſapiant, imò deſipiant. Vnde illud: *Heroum filij noxæ.* Cuius rei cauſas phyſicas & ethicas recenſui Eccli.30. v.13.

Quarta. Quarta, quòd heres ſæpe ignotus, ingratus, ſtultus & prodigus *dominabitur in laboribus, quibus deſudaui*; vt ſcilicet ego fuerim opum mearum ſeruus, ille ſit dominus: ego in laboribus vt eas congererem deſudauerim, ille ijs voluptuariè dominetur & triumphet. Quocirca ſapienter Olympiod. *Melius eſt,* inquit, *per ſeipſos, dum ſumus in hac vita, diſpenſare diuitias noſtras in pauperũ & egenorum neceſſitates, vt theſaurum indeficientem in cælis nobis comparemus, quàm alios in eorum hereditatem tranſmittere, qualeſcumque demum eos fore contingat.* Et S. Chryſoſtom. homil. 9. de Pœnit. *Cupis,* ait, *hereditatem bonam filijs relinquere? eleemoſynam relinque.* Et S. Cyprian. tractat. de Oper. & eleẽmoſyna, longiuſculè ante finem, loquens de vidua quæ filijs poſtpoſitis, farinam, quam habebat, in pane dedit Eliæ. 3. Reg. 17. ideoque ab eodem farinæ & olei multiplicationem accipere meruit: *Nec filijs,* ait, *abſtulit mater, quod Eliæ dedit, ſed magis conſuluit filijs, quod benignè & piè fecit.* Obijcit deinde ſibi: *ſed enim multi ſunt in domo liberi & retardat te numeroſitas filiorum, quo minùs largiter bonis operibus inſiſtas*; ac reſpondet, *Atque in hoc ipſo operari ampliùs debes, quò multorum pignorum pater es. Plures ſunt, pro quibus Dominum depreceris: multorum delicta redimenda ſunt, multorum purgandæ conſcientiæ, multorum animæ liberandæ.* Et poſt nonnulla: *Si ergo verè filios tuos diligis, ſi eis exhibes plenam & paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, vt filios tuos Deo iuſta operatione commendes. Nec eum liberis tuis cogites patrem, qui & tẽporarius & infirmus eſt: ſed illum pares, qui æternus & firmus filiorum ſpiritualiũ pater eſt. Illi aſſigna facultates tuas, quas heredibus ſeruas: ille ſit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias ſæculares diuina maieſtate protector. Patrimonium Deo creditum nec reſpublica eripit: nec fiſcus inuadit, nec calumnia aliqua forenſis euertit. In tuto hereditas ponitur, quæ Deo cuſtode ſeruatur. Hoc eſt charis pignoribus in poſterum prouidere, hoc eſt futuris heredibus, paterna pietate conſulere, ſecundùm fidem Scripturæ ſanctæ dicentis. Iunior fui & ſenui, & non vidi iuſtum derelictum, neque ſemen eius egens pane. Tota die miſeretur & fœnerat, & ſemen eius in benedictione eſt.* Et iterum. *Qui conuerſatur ſine vituperatione in iuſtitia, beatos poſt ſe filios relinquit.* Prouerb. 20.

Myſticè, S. Hieron. & ex eo Albinus (licèt ipſi hunc ſenſum vt litteralem afferant) hæc exponunt de labore ſpiritali, quo diebus ac noctibus, vir ſapiens in Scripturis laborat vt componat libros, vt memoriam ſui poſteris relinquat, & nihilominus in manus ſtultorum veniant, qui frequenter ſecundùm peruerſitatem cordis ſui, ſemina inde hæreſeos capiant & alienos labores calumnientur. Probat S. Hieron. hunc eſſe magis conuenientem ſenſum etiam ſecundùm litteram; quia ſubditur: *Et dominabitur in omni labore meo in quo laboraui, & in quo ſapiens factus ſum ſub Sole? Quæ enim,* inquit, *ſapientia eſt, terrenas diuitias congregare?* Sed hæc ratio non vrget: Sapientia enim apud Hebræos latè ſumitur pro quauis prudentia, ſolertia, induſtria, vti ſuperius oſtendi.

VNDE CESSAVI, RENVNTIAVITQVE COR MEVM VLTRA LABORARE SVB SOLE] *Renuntiauit,* hoc eſt nuntium remiſit vlteriori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicimur renuntiare officio, vitæ, amicis, cùm illa abdicamus. Vnde Quintil. lib. 10. cap. 7. *Mea ſententia,* inquit, *nitidibus officijs renuntiabit*, id eſt valedicet. Et renuntiare depoſito apud Vlpianum, eſt rerum depoſitarum curam & cuſtodiam deponere. Hebr. eſt. *Et conuerſus ſum ego vt abdicarem à corde meo omnem laborem, quo laboraui ſub Sole.* Symmach. *Circumegi me.* Syriſt *Et conuerſus ſum vt lenirem eſſentiã cordis mei de omni labore, quo laboraui ſub Sole.* Arabicus: *Reuerſus ſum ad contemnendam in corde meo vniuerſitatem laboris mei.* Schol. *Vt recuſarem laborem.* Alij: *Vt cohiberem cor meum à labore.* Chald. *Vt facerem deſperare cor meum, ſuper omnem laborem quem laboraui ad requirendum.* Hebr. enim יאשׁ *iaas* in *piel* ſignificat abdicare animum ab ea re, quam perficere ſatagebat, ac connotat diffidentiam & deſperationem. Vnde נואשׁ *noas* in *Niphal* paſſiuè ſignificat obrui malo, vt quis deſperet, & à cœptis deſiſtat, quaſi malum ſit extremum & immedicabile, q. d. actum eſt, conclamatum, deſperatum, deploratum eſt. Vers. 20.

NAM CVM ALIVS LABORET IN SAPIENTIA ET DOCTRINA ET SOLLICITVDINE, HOMINI OTIOSO QVÆSITA DIMITTIT: ET HOC ERGO VANITAS ET MAGNVM MALVM.] Nonnulli hæc per parentheſin interijciunt; hoc modo: *Nam (cum alius laboret in ſapientia & doctrina & ſollicitudine. Hebr. in rectitudine) homini otioſo quæſita dimittit. Et hoc ergo vanitas.* q.d. Vanitas eſt coaceruare opes heredi. Nam illas magno labore & cura quæſitas otioſo dimittit; cùm alius, qui ſapit, ſibi vacet, ſibique coaceruet ſapientiam, doctrinam & rectitudinem, ſiue iuſtitiam. Fauent Septuag. qui vertunt: *Quid eſt homo, quia labor eius eſt in ſapientia & in ſcientia & in virtute; & homini, qui non laborauit in eo, dabit partem ſuam.* Campenſis: *Quicquid fit illi partum eſt.* Ita Olympiod. Qui Septuag. ita exponunt, q.d. *Contempſi laborare circa res vanas, rationibus colligens, quòd eſt alter labor dignus laude, qui ſtabiles congregat virtutum diuitias. Eſt autem huiuſmodi labor, quem laborat homo, vt acquirat ſapientiam, ſcientiam & fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potiorem ducens, conuerſus ſum, vt renuntiarem cordi meo in omni labore quem laboraui ſub Sole, hoc eſt circa res vanas.* Sic & Thaumaturgus: *Ceterum,* inquit, *vbi eos* (vanos, qui opes coaceruent heredi incerto) *abiecerimus, tunc perſpicuum erit vera hominis bona eſſe ſapientiæ theſauros, & fortitudinis peculium: quòd ſi quis, harum curâ neglectâ, alterius cuiuſpiam rei cupiditate incitatur, hic & mala bonis anteponit, & vitium pro benignitate & virtute conſectatur.* Sic & Nyſſen. Vers. 21.

Verùm Latini & Græci codices omnes æquè ac Hebræi, nullam hic ponunt parentheſin. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne ſtudium collocant

in corrogandis opibus heredi, quem neſciunt qualis futurus ſit, ſapiens an ſtultus, probus an improbus? τὸ *nam* ſignificat hic dari cauſam eius quod præceſſit, cur Salomon ceſſarit laborare, nuntiumque remiſerit labori, quo ditandus erat heres; quia ſcilicet hic labor cùm ſit negotioſus, otioſo & inerti heredi quæſita relinquit: quare laborans nil habet præter laborem & moleſtiam, otioſus verò heres habet omnem laboris fructũ, rerumque copiam: quod *vanitas eſt & mali magnum malum*, id eſt miſera indignitas, afflictio magna.

Porrò quod ait: *Cùm alius laboret in ſapientiâ & doctrinâ & ſollicitudine*: Per hęc tria accipe tres egregias animæ dotes, quibus parantur opes, non ſolùm ſpiritales ſed etiam corporales. *Sapientia* enim notat rerum cæleſtium & diuinarum ſtudium, Deique religionem & cultum; qui à Deo meretur & impetrat omnia corpori neceſſaria, iuxta illud Chriſti promiſſum: *Quærite primum regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.* Matth. 6. Per *doctrinam* accipe prudentiam humanam, quæ prudenter dirigit negotia & actiones omnes, quo fit, vt feliciter ſuccedant pariantque copioſos fructuum, opumque prouentus. Per *ſollicitudinem* accipe ſedulitatem, diligentiam, induſtriam, quæ mirè valet ad opes augendas. Per *ſollicitudinem* Hebr. eſt כִּשְׁרוֹן *kiſron*, id eſt rectitudinem, congruentiam in rebus conuenienter agendis, induſtriam. Septuag. vertunt ἀνδρείαν, id eſt *virtutem, quæ viri fortis eſt, fortitudinem*. Arabicus vertit, *robur*. Scholiaſt. *vigorem*. Syrus *proſperitatem*. Interpres Nyſſeni, *Excelſi animi virtutem*. Thaumaturgus: *fortitudinis peculium, vel adeptionem*. Chald. *Iuſtitiam*, Campenſis, *frugalitatem*. Hiſce omnibus enim parantur, vel partæ augentur opes. Hæc omnia augent rei vanitatem.

Vanitas ditare heredes, Primò. Primò enim vanum & malum, id eſt miſerum, eſt opes, quas tanta ſapientiâ, prudentiâ virtute paraſti, relinquere homini otioſo & inerti, qui nihil in eis laborauit, vt habent Hebræa.

Secundò. Secundò, vanum & miſerum eſt, ait ſanctus Hieronymus: *quod ſudor mortui deliciæ ſunt viuentis*, præſertim cùm heres viuens opibus, virtute defuncti partis, abutitur ad luxum & vitia, vti fecit filius prodigus. Lucæ 15. 13. ac faciunt nepotes, id eſt prodigi: quia enim nepotes ſæpè patruorum vel auorum patrimonia prodigunt per gulam & luxuriam, hinc *prodigi* vocantur nepotes.

Gnome. Similiter myſticè, poſteri ſæpè magiſtrorum ſuorum ſcripta vel opera contemnunt, imò vituperant, carpunt, perdunt. Cauſam dat Hugo Victor. *Quia ſubſequentium negligentia hoc paratum in vſu aſſumere reſpuit, quod priorũ ſagax diligentia non ſine grandi labore & curâ acquiſiuit.* Præclarè S. Chryſoſtomus apud Antton. in Meliſſa p. 1. cap. 35. *inexplebilitas*, ait, *admodum violenta eſt, & auaritia præpotens; rapaces vitam hominum perturbans, & huius quidem rapina ſunt, deliciæ autem aliorum: in ipſum cadit execratio, fruitio in alios: aduerſus ipſum eduntur ſuſpiria, abundantia contingit alijs: aduerſus ipſum funduntur lachrymæ, ab alijs vſurpantur pecuniæ: ipſe apud inferos punitur, & alij ſæpenumerò in ipſius diuitijs voluptuãtes cantillant.*

Sapienter Demochares: *Non diues*, inquit, *ſed*

A *diuitijs vtens beatus eſt.* Et Democritus: *Multi diuitum ſunt procuratores, non Domini diuitiarum.* Ita Maxim. ſerm. 12.

Tertiò, quòd auari opes ſuas ſæpe non filijs, ſed exteris heredibus, imò hoſtibus relinquant. *Tertiò.* Vnde Chald. vertit: *Hominem enim inuenias, cuius ſummum in ſapientiâ cognitioneq́; rerum & iuſtitiâ eſt ſtudium: is abſque liberis ex hac vita migrans, cui non vigilauerit, ſua tamquam illius partem derelinquet. Nunquid & hoc vanitas & inſigne malum?* Nam vt rectè ait Saluian. initio. libr. 4. de Gubernat. Dei *Quid eſt dignitas in indigno, niſi ornamentum in luto?*

Præclarè S. Ambroſ. lib. de Nabuth. c. 4. hanc vanitatem auarorum exaggerans: *A vobis igitur*, inquit, *prius pœnam exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur veſtro affectu luitis miſeræ paupertatis ærumnas, & pauperes quidem non habent quo vtantur;*
B *vos autẽ nec ipſi vtimini, nec alios vti ſinitis; eruitis aurum de metalli venis, ſed rurſum abſconditis: Quantorum vitas in illo infoditis auro? Cur illa ſeruantur, cũ legeritis de auaro diuite; Theſauros condit & ignorat cui congregat eos? heres otioſus expectat, heres faſtidioſus increpat quod ſerò moriamini. Odit incrementa hereditatis ſuæ, ad dãna feſtinat. Quid igitur miſerius, quando nec apud illũ cui laboratis gratias derelinquitis? Propter illum totis mæſtam diebus toleratis famem, quotidiana menſæ veſtræ damna metuentes: propter illum diurna aggeratis ieiunia.*

Quartò, quòd auari pauperes, & in eis Chriſtum debitâ ex charitate alimoniâ defraudent, *Quartò.* Patheticè Saluian. l. 4. ad Eccleſ. Cathol. *Omnis*, inquit, *egeſtuoſus pro ſe tantũ & in ſe eget? Solus tantummodo Chriſtus eſt, qui in omnium pauperum vni-*
C *uerſitate mendicet. Et cum hæc ita ſint, quid ais, ô homo qui Chriſtianum te eſſe dicis, cùm Chriſtum egere videas, vt facultates tuas in quibuſcũque non indigentibus derelinquis? Chriſtus pauper eſt, & tu opes diuitum cumulas: Chriſtus eſurit, & tu delicias affluentibus paras. Chriſtus etiam aquam ſibi deeſſe queritur, & à te apothecæ ebrioſorum vino replentur. Chriſtus rerũ omnium egeſtate conficitur, & à te luxurioſis copiæ cõgregantur. Chriſtus tibi & pro muneribus à te datis præmia ſempiterna promittit, & tu nil præſtaturis cuncta largiris. Chriſtus tibi pro bonis bona immortalia, & pro malis mala æterna proponit; & tu nec bonis cæleſtibus flecteris, nec malis perennibus cõmoneris: & credere te Domino tuo dicis, cuius nec remunerationem deſideras, nec iracundiam contremiſcis? Non credis igitur, ſicut iam diximus libro ſuperiore, non credis*, &c. *Antitheſis Chriſti & auari.*

QVID ENIM PRODERIT HOMINI DE VNIVER- *Vers. 22.*
D SO LABORE SVO, ET AFFLICTIONE SPIRITVS, QVA SVB SOLE CRVCIATVS EST.

CVNCTI DIES EIVS DOLORIBVS ET ÆRVMNIS PLENI SVNT, NEC PER NOCTEM MENTE REQVIESCIT. ET HOC NONNE VANITAS EST? *Vers. 23.* Campenſ. *Et hoc ſtultum eſt.* Hebr. *Nam quid eſt homini in omni labore & malitiâ cordis ſui, quo ipſe laborat ſub Sole? Quia cuncti dies ſui in doloribus, & indignatio occupatio eius. Et quidem in nocte non dormit cor eius. Et hoc eſt vanitas?*

Pro *afflictione* Hebr. eſt רַעְיוֹן *raion*, id eſt malitia, hoc eſt miſeria, afflictio. Septuag. vertunt ἐν προαιρέσει, id eſt *in electione, vel voluptate cordis ſui.* Pagnin. *In cogitatione.* Alij, *In molimine, vel defatigatione cordis ſui.* q. d. Quò fine, quo fructu auarus tanta & tam multa aſſiduè molitur, ſeque defatigat? vtique nullo.

Compeoſ.

Campenſ. *In animi tormentis, quibus ſe torquet.* Alij, *in contritione.*

Pro labore Aquila vertit βάσανος, id eſt tormentum, pœna, cruciatus, ſupplicium, quæſtio, examen. Septuag. ἀλγήματα, id eſt moleſtia, calamitas, tormentum doloris, mœroris, & ægritudinis.

Auarorum vanitas. Primò.

Pergit exaggerare vanitatem & afflictionem auarorum, qui coaceruant opes heredi incerto eorumque vſu & fructu genium ſuum defraudant. His enim omnis labor, ipſæque opes non proſunt, ſed valdè obſunt, idque primo, quia talis perpetuo laborat, nec labore ſuo fruitur, quare tota eius vita eſt labor & cruciatus, imò laborum & dolorum cōtinuus eculeus: *& cuncti dies eius doloribus pleni ſunt.* Quia vt ait Hugo & Bo- B nauent. *Pœnam magnam habet inquiſitio, ſed fructum inuentio non habet.* Quare minus genuinè Olympiod. hæc refert ad laborem bonorum æquè ac malorum: *Adeſt, ait, hominis labor, quem laborat, ſiue bonus ſit ſiue malus, ab electione conſilij, vt in virtutem impenſus laudandus ſit, ſi vero in vitium, efficiat dies plenas dolorum & moleſtiarum.*

Conſtat enim ex anteced. & ſequent. hic tantùm agi de labore malorum & auarorum, non verò bonorum. Præclarè Saluian. libr. 2. contra Auaritiam in auaros, filios ditare ſatagentes, inuehitur: *Quæ, ait, inſania eſt, o miſerrimi, vt heredes alios quoſcumque faciatis, vos ipſos verò exheredetis? vt alios relinquatis vel breui diuites, vos ipſos æterna mendicitate damnetis?* Quin. & Plutar. in Moral. *Auaritia, ait, vel moleſta & moroſa hera parare cogit, frui prohibet, & concupiſcentiam tum excitet, voluptatem adimit: &* C *planè multa poſſidens, ac numquam conſequens vt benè ſibi ſit, refert balneatores aſtiuum, qui ligna & malleolos identidem adportans fumo ſemper & fauilla oppletus in nullam lauacri, caloris, munditiæq; partem venit.*

Quocirca Palladius aurum vocauit doloris & curæ filium, nec ab illo tantùm exiſtimat natū, ſed nutritum, educatum, fotum, perpetuoq; cum illo, eum dolore nimirum ac labore diuites agere vitam affirmauit, Proſper lib. 2. de Vita contemplat. c. 13. *Diuites,* inquit, *qui habent, ſine labore nō quærunt, ſine difficultate non inueniunt, ſine cura non ſeruant, ſine noxia delectatione non poſſident, ſine dolore non perdunt.*

Secundò.

Secundò, quòd cuncti dies eius *ærumnis pleni ſunt,* Hebr. *Ira occupatio eius,* Chald. *Ira furoris eſt negotium eius.* Septuag. *Iracundiæ ſunt diſtentio eius.* Syrus: *Furor conuerſatio eius.* Alius: *Indignatio negotiatio eius.* D Campenſ. *Conatus eius tædio pleni.* Interpres Nyſſeni: *Iræ ſunt vexatio animi eius.* Arabicus: *Quoniam vniuerſitas dierum eius in confuſione, plena doloribus & iracundia.*

Multa enim auaro occurrunt, quæ eius iram exacuunt & bilem accendunt, vt famulorum negligentia, ſociorum perfidia, opum naufragia, hoſtium rapinæ, incendia, mercium corruptio, pretij decrementum, & mille talia, ob quæ iraſcitur, excandeſcit, tumultuatur, furit, ſæuit. Omne ergo diuitum opus & labor non eſt aliud, quàm animi ſui irritatio & excruciatio. O virum inſignem in ſe diſcruciando & excarnificando occupatum? Verè Seneca Epiſtola 40. *Horum,* inquit, *qui felices vocantur, hilaritas ficta eſt, aut grauis & ſuppurata triſtitia, &*

A *quidem grauior, quia interdum non licet palam eſſe miſeros, ſed inter ærumnas cor ipſum exedentes neceſſe agere felicem.*

Huc facit illud Iuuenalis ſatyra 14.

Sed quò diuitias hæc per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm ſit manifeſta phreneſis;
Vt locuples moriaris egenti viuere fato.

Rurſum Seneca 108. *Deſunt, ait, inopiæ multa; auaritiæ omnia. In nullum auarus bonus eſt, in ſe peſſimus.*

Tertiò, quòd nec per noctem mente requieſcit, quia curæ & ſollicitudines ne merces pereant, ne diripiantur, ne vilius vendantur, &c. eum quieſcere non ſinunt; cùm pauper ſua tenui ſorte contentus per diem lætus viuat, noctu quietus altum dormiat. Igitur auarus per diem B torquetur triſtitia & ira, eaque multiplici; per noctem verò inquietudine, vigilijs & curis. Thaumaturgus: *Siquidem diu noctùque,* inquit, *ſemper vrgentibus & corporis & animi laboribus, tum ſuum perpetuis & euanidis curis lancinat, ſeq; moleſtis negotijs & curis torquet & diſcruciat:* vel vt alius vertit: *Perpetuis animæ curis diuexatur, pectore illi ob abſurda negotia ingemiſcente & palpitante.* Et S. Cyprian. epiſt. ad Donat. *Inter dapſiles ſuas trepidas cogitationes incerta ſollicitudo diſtruciat. Non cibus ſecuro ſomnuſue cōtingit: ſuſpirat ille in conuiuio, & cum epulis marcidum corpus molliori alto ſinu condiderit, vigilat in pluma. Exigit pœnas pariter de potentiori ſublimitas.*

Tertiò.

Neruoſius S. Auguſt. tract. 9. in Ioannem. *O homo,* inquit, *qui laboras amando auaritiam, cum labore amatur quod amas; ſine labore amatur Deus, Auaritia* C *iuſſura eſt labores, pericula, triſtitias, tribulationes, & obtemperaturus es. Quo fine? vt habeas quo impleas arcam, & perdas ſecuritatem. ſecurior fortè eras antequam haberes quàm cum habere cœpiſti. Ecce quod tibi iuſſit auaritia. Impleſti domū, timentur latrones: acquiſiuiſti aurum, perdidiſti ſomnum. Deus ſine labore cùm amatur, acquiritur & tenetur.*

Auaritia ſchema viuum.

Iſidor. Peluſ. lib. 2. Epiſt. 233. Auaritiam ſiue opum cupidinem comparat hydræ, quæ multa capita & inexplebilem habebat ventrem; Briareo gyganti centimano, & Scyllæ omnia cum nauibus ſorbenti: ac tandem eam ſimilem eſſe dicit mulieri amanti & improbæ, *Belluina forma prædita, inquit, ignemq; ſpiranti, ac ſexcentas viperas crinium in loco capite habenti, perpetuò ſibilantes ac mortiferum venenum euomentes, ſexcentas item manus vnguibus abundantes, quorum opera & adiumento alios lacerat, alios ſagittis impetit, ab alijs pecunias extorquet, ac de-* D *nique ſexcenta ora. Neque enim minatur duntaxat, aut calumnias ſtruit, verum etiam adulatur, ac ſeruilem in modum alloquitur, & precatur, turpiſq; quæſtus cauſa innumeras occaſiones excogitat.*

Inſuper dat eidem oculos acres, aſperos, & igneos, aures occluſas ad gemitus pauperum; apodem, id eſt ſine pedibus eſſe dicit, eò quòd quem ſemel corripuerit, ab eo recedere nequeat, vel neſciat. Vnde concludit: *Ecquis igitur acerrimo huiuſmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata & maledicta, & dedecora, & intemperantias, ac petulantias nobis conflante capiatur? Et quis animum inducat tum in hac vita tam miſerè viuere, vt dies noctesq; velut flagris quibuſdam laceretur, ne requiem vllam aut ſomnū ſentiat & in futurū ſuppliciorum atque cruciatuum initium acciperet? Quid autem iniquum di-*

eo? Hic enim eos quos ſuperit, tyranno quouis acerbiùs torquet & excruciat, in eos inſultans, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquieſcere ſinens; verùm grauiorem ipſis pœnam ingerens, quam ij luant, qui ad metalla (quæ atrociſſima pœna eſt) dānati ſunt. Nam illis confecto opere ſomno a quieto frui licet: his ea ſomni quoq; portum velut aggeſta terra obſtruens, noctu quoque ſæua illa & inhumana edicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas, &c.

Hinc patet auaros eſſe auri ſeruos & mancipia, imò deteriores ſeruis. Serui enim defraudāt genium ſuum, cibiſque parcunt vt erogent pecuniam, qua ſe redimant & in libertatem aſſerant. At auarus defraudat genium vt opes recondat, & arcæ quaſi carceri includat ac ſimul ſe eidem mācipat. *Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt cor tuum*, ait Chriſtus: miſeriores ergo ſunt Tātalo, qui in medijs aquis ſitit? Et Mida, qui auro pro eſca vetitus fame perijt. Vide Horat. lib. 1. ſerm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Hiſtor. Tartariæ c. 26. narrat anno Domini 1258. Calipham ab Haolano hoſte captum, fame mori coactum, cum illum conclaui auro gemmiſq; pleno incluſiſſet, eò quòd auri cupidus, ex auaritia neceſſarios ad bellum ſumptus non ſuppeditaſſet, ideoque victus in Haolani manus incidiſſet.

Quartò, quod auari vt filios vel nepotes ditent multas fraudes, vſuras, iniquos contractus crudelitatem in pauperes committant, quibus ſibi gehennam & æterna tormenta acceſſunt. Exaggerat hoc grauiter Saluianus libr. 3. ad Eccleſ. Cathol. *Amate*, inquit, *non obſiſtimus, amate filios veſtros, ſed tamen ſecundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odiſſe videamini. Inconſultus namque & ſtultus amor eſt alterius memor, & ſui immemor. Non accipiet, inquit Scriptura ſacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filij ſui. Et Apoſtolus: Vnuſquiſque, inquit, onus ſuum portabit.* Vnde ſic concludit: *Relicta itaque filijs diuitia, parentes non liberant de mendicitate; immò relicta immoderatè filijs facultas, parentum eſt ſempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxij, quàm filij nimis amati. Dum enim illi patrijs bonis affluunt parentes in ſempiternitate cruciantur. Etiamſi tam pius ſit filius, vt refrigerandi ſupplicij paterni gratiā communicare cum patre poſtea bona relicta cupiat, non valebit: reddere ſiquidem poſt mortem patri pietas filij non poterit, quod vnicuique indeuotia ſua & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipſum, acrius exemplo Epulonis pèrurgens; *flammæ*, ait, *infelicium mortuorum diuitijs non refrigerantur heredum. Diues ille in Euāgelio, qui purpurā induebatur & byſſo, abſque dubio quàm locuples in hoc ſæculo ipſe fuerat, etiam hæredes ſuos morte ditarat. ſed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani diuites incubabant; & ille guttam refrigerij impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, ſed ille in egeſtate: illi in gratulatione, ſed ille in dolore: illi in diuitijs, ſed ille in tormentis: illi fortaſſe iugiter in luxuria, ſed ille ſemper in flamma. O infelix, o miſeranda conditio! Bonis ſuis alijs præparat beatitudinem, ſibi afflictionem: alijs gaudia, ſibi lachrymas: alijs voluptatem breuem, ſibi voraginē perennem. Vbi erant tunc affines, vbi propinqui, vel filij ſi habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè tanto amore dilexerat, vt eorum ne in ſupplicio quidē poſitus obliuiſceretur? Quid ei proderant, quid ſuffragabantur. Torquebatur infelix, & opes ſuas alijs deuorātibus, ille refrigerij guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac rurſum poſt pauca in eorum ſtoliditatem miſerandam exclamat: *O grauis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, diues ſupplicium facultate. Pauper cùm penitus nil haberet, emit æternas diuitias egeſtate. O quantò has faciliùs tam multā rerum poſſeſſione diues potuerat comparare, qui inter tormenta æſtuans & inter ſupplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miſerere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti ſui in aqua, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, &c.

Vers. 24. NONNE MELIVS EST COMEDERE ET BIBERE DE LABORIBVS SVIS, ET OSTENDERE ANIMÆ SVÆ BONA? ET HOC DE MANV DEI EST.] Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipſum eſt de manu Dei.* Tigur. *Non enim aliud homini bonū obuenit ex labore ſuo, quàm quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.*

Olympiod. Bonauent. & Hugo vterque, ſcilicet Cardinalis ſiue Carenſis & Victorinus, imò S. Greg. 4. Mor. 1. & 4. cenſent hæc & ſequentia, dici ex ſententia ſtultorum, puta Epicureorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.

Hoc ergo cenſebant eſſe de manu Dei, id eſt hoc eſſe bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic diues ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 19. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona poſita in annos plurimos.* Quin & Socrates dixit, *probos edere vt viuant, improbos vero viuere vt edant & bibant.* Ita Laër. lib. 8. & Aurelianus de Bonoſo potatore aiebat, *eum natum non vt viueret, ſed vt biberet*, teſte Æliano libr. 12. variar. hiſtor. c. 29.

Verùm nexus orationis poſcit, hæc dici ex mente eiuſdem Salomonis, q. d. Ego videns vanitatem & ſtultitiam auarorum, qui corrogant opes heredi incerto, non ſibi, dico ſatius eſſe comedere & moderatè vti ſuis bonis, nec fraudare genium ſuum, ſed oſtendere, id eſt exhibere animæ ſuæ bona, id eſt commoda & iucunda, vt honeſtè genio indulgeat, hocque eſſe inſigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Titelm. & alij paſſim. Vnde quidam ex Hebr. ſic vertunt: *Et quis in,ſius comedet, aut quis feſtinabit (ad laborem meum) magis quàm ego?* Sic oſtendere ſæpè in Script. ſignificat exhibere, dare, præſtare: donum enim quod datur, & cui datur, oſtenditur, vt oculos ſenſuſque eius paſcat. Eſt metalepſis. Sic Pſalmo 48. 8. Pſaltes orat: *Oſtende*, id eſt exhibe *nobis miſericordiam tuam*, vnde explicans ſubdit, *& ſalutare* (id eſt ſalutem vel ſaluatorē) *tuum da nobis*. Sic Exodi 33. 19. Deus dicit Moſi: *Ego oſtendam omne bonum tibi*, id eſt exhibebo tibi meā eſſentiam ſiue meipſum, vt me videas facie ad faciem, ſed in corpore aſſumpto. Viſio enim Dei continet omne bonum. Pſalm. 70. 20. *Quantas oſtendiſti*, id eſt immiſiſti, *mihi tribulationes*. Pſal. 59. 5. *Oſtendiſti*, id eſt immiſiſti, *populo tuo dura*.

Tropol. Titelm. Oſtendere, ait, animæ bona, non tantùm ſignificat exhibere commoda ſibi,

ſibi, ſed & alijs per opera miſericordiæ. Inſuper vacare pietati; hæc enim eſt animæ pabulum, vita & ſalus. Vnde Chaldæus vertit: *Igitur qua re alia ſummum hominis bonum cenſeri poſſit, quàm vt edat & bibat, ſeque in luce omnium lautiſſimè accipiat: & videre faciat animam ſuam bona ante filios hominis exequendo mandata Domini, & ambulando in vijs, quæ rectæ ſunt coram eo, vt benefaciat ei ex labore ſuo.* Verùm hoc myſticum eſt, non litterale, vti mox oſtendam.

Et hoc de manv Dei est.] hoc ſcilicet comedere & oſtendere animæ ſuæ bona, q. d. Frui velle fructu laboris proprij, neque auarè illud heredi recondere, inſigne eſt donum & beneficium à manu Dei datum & acceptum: manus ergò quia donationis & largitionis eſt inſtrumẽtum, hinc pro ipſa donatione & largitione ſumitur metonymicè: donum intellige naturale, quòd manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat ſe ipſum.

Myſticè S. Auguſtinus hæc accipit de Euchariſtiæ ſumptione; ſic enim ait libro. 17. Ciuitat. 20. *Quid enim in hac ſententia credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationẽ menſæ pertinet, quam ſacerdos ipſe mediator noui teſtamenti exhibet ſecundùm ordinem melchiſedec, de corpore & ſanguine ſuo?*

Rurſum S. Hiero. & S. Gregorius 4. Mor. c. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei, Thaumaturgus quoque & Nyſſen. de ſapientia & doctrina, quæ inſtar cibi animam paſcit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim ſic vertit: *Neque enim ſummum & perfectum bonum in eſculentis & poculentis conſiſtit, & ſi alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate præditus vir, ſapientiamq́; Dei dono conſecutus, cæleſti voluptate fruitur.*

Et Anaſtaſius Sinaita in quæſtion. & reſp. de varijs argumentis qu. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Eccleſiaſtes, ſed ſpiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in ſaturitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit euertenda, iubet lætari & ventri indulgere? Comedit autem quiſpiam & bibit ſpiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

Vers. 25. Qvis ita devorabit et deliciis affluet vt ego?] Hebr. *Quis comedit, & quis feſtinabit* vel *accelerabit extra* (ſcilicet ad fructum laboris ſui, puta ad epulas) *præ me*. Hebr. eſt verbum חוּשׁ *chus*, quod propriè ſignificat *feſtinare*. Addit Pagnin. & *ſentire, vel ſenſibus frui*. Vnde ipſe vertit: *Quis comedet & ſenſibus* (præſertim guſtu) *fruetur vt ego?* Symmachus vertit *ἀναλώσει*, id eſt ſumptus faciet vel conſumet. Aquila, & eum ſecutus S. Hieron. in Comment. cõtrariè vertit *φείσεται*, id eſt parcet; *Quis comedit*, inquit, & *quis parcit ſine illo?* quia pro חוּשׁ *chus*, per *ſchin*, legit חוּס *chus* per *ſin*, quod idẽ eſt cum חוּס *chus* id eſt parcere. Iam

Primò, Olymp. Hugo vterque, Bonau. & Lorin. hæc cenſent dici ex ſententia Epicureorum: hi enim vt lupi deuorant & delicijs affluunt, vti fecit Salomon poſt lapſum.

Secundò, alij cenſent Salomonem hac phraſi vti vt auarum & ſordidum in alterum extremum & contrarium, in quo ipſe aliquando

A fuerat, declinet, ſcilicet ad liberalem ſuarum opum vſum. Sic enim Ethici (vt Ariſtoteles 2. Ethicor.) docent vitioſum in alterum extremum conari debere, vt ad medium virtutis perueniat; perinde ac virga curua in aduerſam planè partem flectitur, vt ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò, & genuinè Salomon hic ſuo exemplo confirmat id, quod dixit verſu præcedenti, allicitque auaros, vt opibus labore ſuo partis moderatè vtantur, nec ijs ſe defraudent, vt ea ſeruent heredi, q. d. Me accipite in exemplum vſus & fruitionis bonorum, meque regem ſapientiſſimum imitamini. Ego enim pro regali magnificentia deuoraui, id eſt largiter comedi & delicijs circumfluxi. Quis enim me vixit

B ſumptuoſior, liberalior, magnificentior? vt vertit Campenſis. Pater ex libr. 3. Reg. capit. 4. Hinc & Tigur. vertit: *Quis enim comedit, & ad laborem quis promptior fuit quàm ego?* Vatablus: *Quiſnam edere debeat, & quis præparare debeat* (ſcilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præterquã ego?* Deuorare enim, æquè ac inebriare ſubinde non in malam partem, vt gulam ſignificet, ſed in bonam, vt liberalem vſum copiamque notet, accipitur, idemque eſt quod cibo & potu affluere, ſed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis. Sic enim fratres Ioſeph cum eo epulantes inebriati, id eſt exhilarati ſunt. Geneſ. 43. 34. Sic & S. Ioannes deuorauit, id eſt auidè comedit librum, Apocalyp. 9. Et virga Aron deuorauit virgas Magorum, id eſt ſerpens Aaronis deuorauit ſerpẽtes Magorum.

C Vtrique enim virgæ verſæ erant in ſerpentes. Exod. 7. 12.

Myſticè hæc referas ad ſapientiæ ſtudium, vti dixi in fine verſus præced: Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni. Vnde Chald. vertit: *Et quis quæſo vel in ſententia legis vigilantior, vel circa ſummi illius venturi iudicij diem ſollicitus magis quam ego?*

Porrò Septuag. pro מִמֶּנִּי *mimmenni*, id eſt, *præ me*, vel *ſicut ego*, legentes מִמֶּנּוּ *mimmennu*, id eſt *ab illo*, id eſt ſine illo, vertunt: *Quis enim comedet, & quis bibet ſine illo?* ſcilicet Deo, q. d. Cibus & potus, quem edis & bibis non tuum, ſed Dei eſt donum, ab eius liberali manu acceptum, vti dixit v. præced. illi ergo per gratiarum actionem referendum eſt.

Sic & Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis manducat aut bibit extra ſeipſum*. Sic & Syrus & Thaumaturgus:

D *Nihil enim*, inquit, *ſaluti noſtræ ſeruiens, extra ipſius eſt prouidentiam.* Hinc Clemens Roman. libr. 4. Conſtit. c. 4. monet viduas, pupillos & pauperes, vt illa quæ ſibi dantur, cum omni metu, reuerẽtia & gratiarum actione recipiant. *Quis enim veſtrûm*, inquit, *edit aut bibit ſine ipſo?* ſcilicet Deo. Citat enim hùc locum iuxta Septuag. Necdum enim extabat S. Hieron. eiuſque Latina vulgata verſio. Et Olympiod. *Dona adiaphora*, inquit, *à Deo hominibus tribuuntur, qualia ſunt diuitiæ, bona valetudo, auctoritas; nihil ergo in hominibus inuenitur boni, præter edendi bibendiq́; voluptatem.*

Homini bono in conspectv svo (Symmach. *qui placuit ei*) dedit Devs sapientiam et scientiam et lætitiam: peccatori avtem dedit afflictionem et cvram Vers. 26.

svper-

SVPERFLVAM, VT ADDAT ET CONGREGET, ET TRADAT EI QVI PLACVIT DEO: SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Hebr. eſt *mabtia*, id eſt *afflictio ſpiritus*, de qua dixi verſ. 11. & cap. 1. verſ. 14. Pro *peccatori*. Tigur. vertit: *aberranti à recto itinere* ſapientiæ & felicitatis, vitæque iucundæ. Syrus vertit: *Quoniam viro, cui eſt bonum in conſpectu ſuo, dedit ſapientiam*, &c. Arabic. *Conceſſit enim homini bonum, & dedit huic ſaciem ſapientiæ & gaudij: & dedit illi qui peccat confuſionem, vt augeatur & congreget, vt det illud bono ante faciem Dei.* Chald. *Quoniam viro, cuius opera recta ſunt, concedit in hoc mundo ſapientiam & cognitionem, tandem quoque venturo ſæculo lætitiam; improbo vero ſubijcit malum quoddam, vt opes congreget, congregetq́; res multas mancipij, vt aliquando ab eo receptæ, illi, quem elegerit Deus, tranſcribantur. Hoc etiam eſt vanitas impio, & animi ægritudo.* Huc pertinet prouerbium Arabicum Cent. 1. numer. 33. *Allide malum. Medicum (narangum) malo punico*, id eſt, *pone in corde tuo ſapientiam, & theſaurizza in corde tuo ſcientiam.*

Inſiſtit declarandæ vanitati auarorum, coaceruantium opes ſuis filijs & heredibus, eamque confirmat ex diſcrimine bonorum & peccatorum. Senſus eſt, q. d. Hoc eſt diſcrimen inter ſapientem ſiue bonum, & inſipientem ſiue peccatorem, quòd Deus ſapienti, qui in conſpectu ſuo bonus eſt, hoc eſt qui Deo placet & acceptus eſt, det ſapientiam cognoſcendi veritatem, ſcilicet verũ vniuſcuiuſque hominis bonum ſitum eſſe in Deo, Deique cognitione, amore & cultu: & ſcientiam, qua prudenter opes congreget, eaſque diſpenſet ex legis Dei præſcripto ad ſuam ſuæque familiæ ſuſtentationem, & quod ſupereſt ſubuentioni egenorum impendat indeque lætitiam, quòd veritati, id eſt Deo innixus vanas opes parui pendat, eaſque ritè diſtribuat ad vſus honeſtos, quibus ſibi Dei gratiam & gloriam conciliet. Vnde Chald. vertit: *Deditque ei lætitiam cum iuſtis in futuro ſæculo peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam*, vt laborioſè & anxiè coaceruet opes, eaſque deinde relinquat heredi, non quem ipſe mente deſtinauit, ſed ei, qui placuit Deo, quem ſcilicet Deus deſignarit, qualis eſt pauper vel iuſtus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit: *Vt dentur illi qui placuerit Deo*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 13. verſ. 22. *Bonus relinquit heredes filios & nepotes, & cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris*; vel vt legit S. Auguſtinus epiſt. 50. *Theſaurizantur iuſtis diuitiæ peccatorum.* Et Iob c. 27. verſ. 16. *Si comportauerit quaſi terram argentum, & ſicut lutum præparauerit veſtimenta; præparabit quidem ſed iuſtus veſtietur illis, & argentum innocens diuidet.*

Nota primò, quòd dicitur, *bonus in conſpectu ſuo*, Albinus τὸ *ſuo* refert ad ipſum hominem bonum, q. d. homo, qui ſibi ipſi in conſcientia videtur bonus & probus. Verùm τὸ *ſuo* refert Deum, qui ſequitur. Iam *bonus in conſpectu Dei*, per Hebraiſmum idem eſt quòd placens Deo, gratus oculis Dei. Poteſt autem quis gratus eſſe Deo multis nominibus, & ob varias dotes tum naturæ, tum gratiæ; ob dotes naturæ poſſunt etiam peccatores placere Deo, ob dotes gratiæ ſoli iuſti, qui propriè dicuntur grati eſſe Deo, illiq; placere velut eius amici, filij & heredes. Et ſic hic accipitur. Opponitur enim peccatori, quamquam per peccatorem propriè hic intelligatur auarus, ac conſequẽter per bonum in conſpectu Dei, liberalis, vt Pſalm. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius.*

Nota ſecundò, pro lætitia, quam indit ſibi placenti & grato Deus, peccatori dat afflictionem & curam, id eſt laborem, ſollicitudinem, moleſtiam, difficultatem coaceruandi opes. Hæc afflictio partim eſt pœna, & hac ratione poſitiuè à Deo immittitur peccatori, vt illâ ceu flagello eius peccata præſertim auaritiæ caſtiget, eumque ad bona cæleſtia quærenda impellat & adigat, ait Olympiod. partim eſt culpa, quatenus ab auaritia proficiſcitur, eiuſque eſt affectus & actus; & ſic non poſitiuè, ſed permiſſiuè à Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus peccato maiore caſtigat, permittit vt peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in auaritiam tantam, quæ illi mille curas, angores & dolores conciliet. Igitur ſicut ſapientia, virtus & liberalitas parit mentis lætitiam, & conſcientiæ de bonis operibus exultanti mirificum gaudium; ſic inſipientia, vitium & auaritia parit mentis angores, dolores & ſollicitudines. Verè Seneca epiſtul. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod ſit quæris? Ne gaudeas vanis: fundamentum hoc eſſe dixi; etiam culmen eſt.*

Nota tertiò, hæc gnome ſignificat quid ſæpe fiat à Deo, non quid ſemper nam ſubinde vice verſa Deus iuſtos ad incrementum patientiæ & meriti ſinit paupertate affligi, vt omni ſuo labore & curâ vix ſumptus ad alendam familiam neceſſarios parare poſſint: impijs verò dat copiam opum vltrò & ſine labore, qui proinde illis lætantur & epulantur, vt non rarò fecit in nouo teſtamento: in veteri enim ferè faciebat contrarium. Iudæis enim promiſerat copiam rerum temporalium, ſi ſibi fideliter ſeruirent. Vnde exempla huius ſententiæ ſunt in Hebræis, qui duce Moſe exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes & ſpolia Ægyptiorum. Exodi capit. 12. verſ. 36. Iidem duce Ioſue expugnantes Chananæos eorum diuitias poſſederunt, vt patet ex libro Ioſue, &c. Sic Dauid poſſedit bona ſtulti & auari Nabal, ducens eius vxorem Abigail. 1. Reg. 25. verſ. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum, 2. Regum 10. & 11. ac Moabitarum. 2. Regum 8. verſ. 4. & 11. Sic opes congeſtas à Diocletiano & Maximiano iuratis hoſtibus Chriſtianorum obtinuit Conſtantinus Magnus, qui ex eis baſilicas & templa plurima Chriſtianis magnificentiſſimè exædificauit. Idem hodie ſæpè fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Chriſtianos, imò ad religioſos deriuauit. Ita ex hæreticorum bonis crexit plura collegia Societatis Ieſu, quæ hæreſim conuellerent, & hæreticos ad fidem orthodoxam conuerterent. Tale eſt collegium Auguſtæ-Vindelicorum à Fuggeris, quorum nonnulli tum Lutherani erant, erectum-

Exempla.

ctum: Tale quoque eſt Collegium Gandauenſe in Belgio, vbi natus fuit Carolus V. & alia plura.

SED ET HOC VANITAS, EST ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Loquitur de peccatore & auaro, cui Deus dedit afflictionem & curam ſuperfluam: nam bono & liberali dedit ſapientiam & lætitiam, vti paulò antè dixit. Minus rectè ergo Caietan. idipſum ad bonum & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore ſuo partis. Licèt enim, inquit ipſe, ſit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica eſt citoque euaneſcens. Minùs aptè quoque Hugo victor. idipſum dilatat *ad vanitatem & caſſam ſollicitudinem iuſti requirentis diuitias peccatoris, aut illas concupiſcentis, & ſi acceperit, cor apponentis.* Pro *caſſa ſol-*

A *licitudo mentis* ex Hebr. vertas *Paſtio venti*. q. d. opes & res omnes terrenæ nó magis replent mentem, quàm ventus ſatiet famem. Audi S. Bern. de Dilig. Deo: *Iuſtitia rationem vtentis ſpiritus cibus eſt vitalis & naturalis; pecunia verò* (& idem de alijs bonis diceret) *ſic non replet vel minuit animi famem quomodo nec corporis ventus. Denique ſi famelicum hominem apertis faucibus vento inflatis hauſtire bucis aërem cernas, quo quaſi conſulat fami, nónne credas inſanire? Sic non minoris inſania eſt, ſi ſpiritum rationalem rebus putes quibuſcumque corporalibus non magis inflari, quàm ſatiari. Quid namque de corporalibus ad ſpiritualia? Nec illa ſane ſpiritualibus, nec iſti è regione reficit corporalibus queunt.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

OStendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes ſubiacent. Primò, ex eo quod ſingula cum tempore tranſeant, ac ſuas ſubeant vices & viciſſitudines, idque multis exemplis per antithetorum combinationes demonſtrat. Secundò, v. 14. ex eo, quòd tempus, & res temporales comparatæ Deo, Deique operibus, vtpote conſtantibus & perpetuis, ſint vanæ & inſtabiles, fluidæ & caducæ. Tertiò, v. 16. quòd tempus omnia mutans ſubinde inducat tyrannides & tyrannos, ſub quibus regnant ſcelera & ſcelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quòd tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum ſimilem beſtiis.

1. OMnia tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt vniuerſa ſub cælo. 2. Tem-
pus naſcendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi
quod plantatum eſt. 3. Tempus occidendi, & tempus ſanandi. Tempus deſtruendi,
& tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi,
& tempus ſaltandi. 5. Tempus ſpargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus
amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, & tem-
pus perdendi. Tempus cuſtodiendi, & tempus abijciendi. 7. Tempus ſcindendi,
& tempus conſuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus dilectio-
nis, & tempus odij. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo
de labore ſuo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filijs hominum, vt diſten-
dantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſpu-
tationi eorum, vt non inueniat homo opus, quod operatus eſt Deus ab initio vſque
ad finem. 12. Et cognoui, quòd non eſſet melius niſi lætari, & facere benè in
vita ſua. 13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore
ſuo, hoc donum Dei eſt. 14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perſeue-
rent in perpetuum: non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus
vt timeatur. 15. Quòd factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt, iam fuerunt:
& Deus inſtaurat quod abiit. 16. Vidi ſub Sole in loco iudicij impietatem, & in
loco iuſtitiæ iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit
Deus, & tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum, vt
probaret eos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe beſtiis. 19. Idcircò vnus interitus eſt
hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio, ſicut moritur homo, ſic & illa
moriuntur: ſimiliter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius: cuncta
ſubiacent vanitati. 20. Et omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta ſunt, &
in terram pariter reuertuntur. 21. Quis nouit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat
ſurſum, & ſi ſpiritus iumentorum deſcendat deorſum. 22. Et deprehendi nihil
eſſe melius, quam lætari hominem in opere ſuo, & hanc eſſe partem illius. Quis enim
eum adducet, vt poſt ſe futura cognoſcat?

VERS. 1. OMNIA TEMPVS HABENT, ET SVIS SPATIIS TRANSEVNT VNIVERSA SVB CÆLO.

Pro *tempus* Hebr. eſt זמן, *zeman* id eſt tempus ſtatutum ſiue cõſtitutum. Hebr. ergo ſic habent:

Omni rei eſt tempus conſtitutum, & tempus omni voluntati (id eſt omni volito, ſiue omni rei quam quiſque optarit & voluerit) *ſub cælo.* Septu. *Omnibus tempus eſt & καιρὸς, id eſt opportunitas omni rei ſub cælo.* Syrus: *Omni rei eſt tempus, & tempus omni negotio ſub Sole.* Arabicus: *Omni tēpori & omni rei ſub Sole eſt tempus.* Chald. *Omni viro veniet tempus, & hora omni negotio ſub Sole.* Alij: *Cuiq; rei ſuum eſt præfinitum tempus, limitatum & determinatum.* Campēſis: *Viciſsitudo eſt ſuis ſpatijs, neque quidquam ſub Sole eſt ſtabile.* Symmach. *Omni rei eſt horas & omnis miniſterij & negotij eſt tempus.* Thaumat. *Per hoc tempus omnia cōtraria contingunt.* Alij: *Omnibus eſt tempus, & ſuam opportunitatem habet quæcumque res ſub cælo.*

Nota τὸ *tranſeunt.* Tempus enim conſiſtit in continua ſucceſſione & tranſitu. B *Tempus enim,* vt ait Ariſtoteles; *eſt numerus* (menſura) *motus ſecundum prius & poſterius.* Sicut ergo motus conſiſtit in continua agitatione & ſucceſſione, dum pars poſterior, aſſiduè ſuccedit priori, eamque protrudit & extrudit: ſic & tempus, quod non eſt aliud quàm proprietas & menſura motus. Hinc collige, quàm parùm veræ eſſentiæ & exiſtentiæ habeat tempus, æquè ac motus, atque res omnes, quæ motui & tempori ſubiacent. Tempus enim præteritum non eſt, ſed præteriit; futurum non eſt, ſed erit: ſolum præſens eſt & exiſtit: præſens autem eſt dumtaxat vnum indiuiſibile nunc, id eſt vnum inſtans temporis. Vnde aptè dixit ille, hominem & res temporales verè non exiſtere vllo tempore, ſed tantùm in vno nunc, ſiue in vno inſtanti temporis. C Porrò Varro lib. 5. de Lingua Latina: *Tempus,* ait, *eſſe dicunt interuallum mundi & motus. Id diuiſum in partes aliquot maximè ab ſolis & lunæ curſu. Itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum; vnde tempeſtiua: & à motu eorum, qui toto cælo, coniunctus Deo mundus caſu venit, a quo tempus id ab hoc Deo, dies appellatur.* Huc vſque Varro.

Tempus tātùm exiſtit per inſtans præſens.

Quæres, cur Salomon tam fusè agit de tempore, eiuſque tam varias actiones & epitheta per quatuordecim antitheta aſſignat? Reſp. primò, vt omnium rerum vanitatem euincat ex tempore, cum quo, vt ait hoc verſu & v. 9. omnia tranſeunt & euaneſcunt, idque ex decreto Dei, quia Deus præfiniuit rebus ſingulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decreuit enim cuique tempus, quo exiſtat, quando & quantum durare debeat: hanc enim ſtatam periodum tempo- D ris cuiuſque rei ſignificat Hebr. *zeman*, quod noſter vertit tempus. Vnde Lyran. cenſet hæc dici (imò toto hoc capite non aliud doceri) vt liqueat felicitatem non eſſe ponendam in longæuitate; nec eam eſſe appetendam, eò quòd certa periodus durationis à natura, ſiue à Deo auctore naturæ, cuique rei ſit præſtituta, inter quas eſt periodus vitæ humanæ, qua debet homo eſſe contentus, ſicut & cetera periodo ſibi à Deo data.

Cur hic temporis antitheta? Reſp. Primò.

Secundò.

Secundò, ex definita & præſtituta à Deo rerum periodo, ſiue ex viciſſitudine & ſucceſſione contrarij, quod rebus ſingulis quolibet verſu opponit, oſtendit inſtabilitatem, mobilitatem & circulationem rerum omnium, ſcilicet om- A nia volui cum ſole, & in orbem ire cum tempore. Dicit *ſub cælo,* ait S. Hieronym. quia ceteræ *ſubſtantiæ ſpirituales nec ſub cælo, nec tempore continentur,* quales ſunt Angeli. Vnde non habent contraria, quæ eas mutent vel interimant, vti habent homines & res omnes ſublunares quæ elementis contrarijs & inter ſe pugnantibus conſtant, ideoque variant, mutantur & occidunt. Ex paucis autem hiſce exemplis quæ aſſignat, ſimilem antitheſim temporis in rebus & actionibus omnibus cuilibet faciendam, & aſſignandam relinquit. Eſt enim inductio imperfecta.

Tertiò.

Tertiò, innuit vanas eſſe & præpoſteras hominum curas, qui, cùm ſingulis rebus tempus & opportunitas, vt vertunt Septuag. præfinita ſit B à Deo & natura, prudenter expectanda vel patienter ferenda ſit, ipſimet ſuâ induſtriâ & ſollicitudine nimiâ illam præfinire, inuertere vel anteuertere volunt, qua in re fruſtra ſtulto, caſſoque & irrito conatu laborant.

Quartò.

Quartò, Tertullian. libr. de Virgin. velandis ca. 1. per tempus accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re; tum gratia in homine ad perfectionem prouehitur. *Nihil,* inquit, *ſine ætate eſt, omnia tempus expectant. Denique Eccleſiaſtes: Tempus inquit, omni rei. Aſpice ipſam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum eſt primò, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuſcula enititur. Deinde rami & frondes inualeſcunt, & totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, & flos de germine ſoluitur & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatē* C *ſuam dirigens, eruditur in manſuetudinem ſaporis. Sic & iuſtitia (nam idem Deus iuſtitiæ & creaturæ) primo fuit in rudimentis natura Deū metuens; dehinc per legem & Prophetas promouit infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.*

Quintò.

Denique, ex tempore ſemper tranſeunte, circulante, & euaneſcente, euidenti demonſtratione concludit, omnes res tempori ſubiectas, cum eo tranſire, gyrare, & euaneſcere. In rebus enim temporalibus dominatur & regnat tempus. Hinc Varro libr. 4. de Lingua Latina, ex Pythagora quatuor ſtatuit rerum principia, ſcilicet corpus, locum, afflictionem & tempus. *Duo enim ſunt,* inquit, *rerum exordia, ſtatus & motus: quod ſtat aut agitatur eſt corpus: vbi agitatur, eſt locus, quod eſt in agitatu, eſt actio. Corpus eſt, vt curſor: locus, ſtadium: quà currit, tempus: actio curſio. Qua-* D *re fit vt omnia ſint quadripartita, & ea æterno: nam neque vmquam fuit tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum eſt tempus) neque motus, vbi non locus & corpus (quod alterum eſt quod mouetur, alterum vbi) neque agitatus vbi non ſit actio. Igitur initium quadrigæ, locus, corpus, tempus, & actio.* Huc vſque Varro.

Huc facit diſceptatio ſeptem Græciæ Sapientum, quam recitat Plutar. in eorum conuiuio. Cùm enim Æſopus rogatus, *quid eſſet antiquiſſimum?* reſpondiſſet: *Tempus. Quid maximum? Mundus. Quid ſapientiſſimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communiſſimum? mors. Quid vtiliſſimum? Deus. Quid damnoſiſſimum? Genius. Quid robuſtiſſimum? fortuna. Quid facillimum?*

Ænigma temporis.

Quid

Quod ſuaue eſt. Thales nonnulla corrigens & trāſponēns, ita ad ſingula reſpondit: *Quid eſt antiquiſſimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mūdus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ ſunt. Quid ſapientiſſimum? Tempus: idenim alia inuenit, reliqua inueniet. Quid communiſſimū? Spes. Quibus enim reliqua omnia deſunt hæc adeſt. Quid vtiliſſimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè vtendo vtilia facit. Quid damnoſiſſimum? Animi vitium: huius enim præſentia plurima bona corrūpuntur. Quid validiſſimum? neceſſitas, ea enim ſola eſt inſuperabilis. Quid facillimum? quod eſt naturæ conſentaneum: nam voluptates etiam ſunt, quæ ſæpenumero reſpuuntur. Cū Thaletis dicta omnes approbaſſent, Cleodemus: Huiuſmodi, inquit, Niloxene quæſtiones proponere & ſoluere regibus conuenit.*

Temporis hieroglyphicum ſtella. Hinc Ægyptij, & veteres Mythologi ac Philoſophi myſtici, hæc dabant temporis hieroglyphica & ſymbola: Stella eſt temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto ſtatam temporis legem obſeruat, quàm ſtellæ & cæli, quæ cùm ſemper moueantur, eodēm ſemper temporis interuallo, certiſque periodis eò redeunt, vnde moueri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor. Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus ſit foliis prædita, quibus præcipuas ipſius temporis partes ſcilicet diem & noctem repræſentat. Ita Pierius Hierogl. 52. p. 505.

Falx. Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora ſubiiciuntur, ad ſignificandum tempus nōnulli volunt, quòd tempus omnia metit, execcatque & aufert. Ita Pierius Hierogl. c. 56. p. 536. Appoſitè Phocylides:

Temporibus ſemper cautus ſeruire memento,
Nec reflare velis aduerſum flumina venti.

Serpens. Rurſum Ægyptij temporis reuolutionem ſignificabant per ſerpentem conuolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. lib. 2. Stilicon.

Eſt ignota procul, noſtræq; imperuia menti,
Vix adeunda deis, annorum ſqualida mater,
Immenſi ſpelunca æui, quæ tempore vaſto
Suppeditat, reuocatq; ſinu, complectitur antrum
Omnia qui placido conſumit numine ſerpens,
Perpetuumq; viret ſquamis, caudamq; reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapſu.

Et mox.

Scribit iura ſenex, numeros qui diuidit aſtris,
Et curſus ſtabileſque moras, quibus omnia viuunt,
Ac pereunt, fixis tum legibus ille recenſet.

Inuerſores temporum exoſi. Porrò priſci notabant inuerſores temporum, velut vitæ præpoſteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum, qui traiecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æſtimans hoc inter inſtrumenta luxuriæ, ita vt ſerò de ſomno ſurgeret, & ſalutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampridius in eius vita. Seneca epiſtol. 123. *Sunt,* ait, *qui officia lucis noctiſq; peruertunt. Talis horum contraria omnibus non vigilo, ſed vita eſt. Sunt quidam in vrbe antipodes, qui vt ait M. Cato, nec orientem vnquam Solem viderunt, nec occidentem.* Et inferiùs in quendam lucifugam, qui ſub noctem expergiſcebatur, diluculo ibat cubitum; ita acute & falsè iocatur, vt dicat eum admodum frugaliter viuere, quippe qui nihil inſumeret niſi noctem. Et quibuſdam illum ſordidum & auarum dicentibus: *vos,* inquit, *& lychnobium dicetis.* Eſt autem hæc vox ambigua, ſignificans eum vſque adeò non eſſe auarum, vt etiam lucernas abſumeret, vel adeò parcum vt lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incurſionem in Bœotiam, retinere tentauit dicens: Si non crederet Pericli, at non erraturum tamen, ſi prudentiſſimum conſiliarium operiretur tempus. Verùm Tolmides reſpuens ſanum conſilium, temeritatem luit ſtrage exercitus, & ſui cæde. Ita Plutarch. in Pericle.

Præfectus Adriani Imp. nomine Similis, præfecturæ renuntians, ſeptem annos ſibi vixit; vnde hoc epitaphiū ſuo ſepulchro incidi iuſſit: *Hic ſitus eſt Similis, qui multos annos egit, ſeptem autem vixit.* Ita Xiphilinus in Adriano.

Mor. de pretio temporis. Tropol. hîc diſce, quantum ſit pretium temporis tam citò tranſeuntis & auolantis, quantaque eius habenda ſit cura. A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna noſtra ſalus, vel perditio, iuxta illud, *Momentum vnde pendet æternitas.* Deus enim ab æterno cuique ſuum præſtituit tempus, imò annum, horam & diem, v. g. vt ſeculo primo, tali anno, menſe, die & horâ naſcatur, ac poſt tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Veſpaſianus, Domitianus, ſæculo ſecundo S. Ignatius, S. Dionyſ. S. Policarpus, Traianus, Adrianus, Antoninus; ſæculo tertio Conſtantius, Conſtantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique hominum perfixit certum ſæculum, certum annum, certam diem, quo naſciturus, victurus & moriturus eſt. Vtere ergò, ô homo, ſi ſapis, tempore tibi à Deo præſtituto & admenſo: aliud enim non habebis ex omnibus ſæculorum voluminibus, per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, ſed malè expenderunt, & quo lucrari poterant cœlum acquiſiuêre infernū. Quàm vellent nunc ſibi dari horam pœnitentiæ! quantos labores & cruces vltrò ſuſciperent, ſi ad vitam redire liceret! Sed fruſtra, clauſa eſt ianua, tranſijt tempus eorum: tibi adhuc ſupereſt, vide vt illud ritè expendas, nec ſerò malè expenſi te ſimiliter pœniteat. Præclarè Hugo Victor. hîc & lib. de Vanitate mundi in fine: *Omnia,* ait, *tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur: fine etiam quamdiu ſubſiſtant, vt prudens animus in his omnibus non putet aliquid eſſe, quod ſemper ſtare poſſit, vt in eo fiduciam ponas, ſed potiùs veris & permanentibus bonis ſe conformans, ita rerum mutabilium vanitatem deſpiciat, vt licèt vnaquaque re pro tempore vtatur dū præſens eſt, nunquam tamen in eius tranſitu animum à ſtatu ſuo declinare permittat. Ille enim prudentiſſimus eſt, qui ſic ſcit tranſeuntia in vſum vertere, vt tamen non nutu in eorum defectu mentem à ſua ſtabilitate declinare. Malè ergo facit, cùm quædam ſibi quaſi potiora*

ex omnibus ad iucunditatem elegit, & in eis felicem ſe eſſe poſſe credidit: quia & omnia ſuo tempore bene viuenti bona ſunt, & tamen omnia, quæ mutabilitati ſubiacent, licèt in miſeria qualemcumq; conſolationem præbeant, felicitatem tamen conferre non poſſunt. Nihil ergo ſuo tempore abijciendum, & nihil non ſuo tempore eligendum. Sed ſic animus ad vſum temporis præparetur, vt tamen ad mutabilitatem temporis nō mutetur.

Audi ſanctum Bernard. in Declamat. *Filij hominum vſquequò graui corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus eſt aſsignatum, dies ſalutis vtique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare neceſſe eſt. Nam in carne qui ſeminat, ſolum exinde metet corruptionem.* Memento illius ſancti Ambroſ. in Pſalm. 1. *Tu dormis, & tempus tuum* non dormit, ſed *ambulat.* Circa æternitatem enim voluuntur omnia tempora & ſæcula, ſicut rota circa axem. Audi & Senecam epiſtol. 121. *Nihil ſatis eſt morituris, imò morientibus; quotidie enim propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cedendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit; ideo magnus animus conſcius ſibi melioris naturæ, dat quidem operam vt in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſtè ſe atque induſtriè gerat; nihil tamen horum, quæ circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed vt commodatis vtitur peregrinus & properans.*

Secundò. Sapiens ſua facit opportunè.

Secundò, ſapientis eſt omnia facere tempore opportuno, & captare occaſiones benè agendi: inſipiens enim non obſeruat opportunitatem. ideoque inſipienter & præpoſterè, ac ſine fructu laborat & operatur. Vide ſanctum Antiochum homil. 91. cuius titulus eſt: *Quod ſemper captanda ſit temporis opportunitas.* Sapientia ergo ex animo euellit nimiam & intempeſtiuam agendi ſollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo poſtulat, vt occaſiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi ſibi ſuggerat, iuxta illud Epheſ. cap. 2. verſ. 20. *Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto* IESV *in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in ijs ambulemus.* Sapienter Boëtius libro 2. de Conſol. Metro 6.

Signat tempora proprijs
Aptans officijs Deus;
Nec quas ipſe coërcuit,
Miſceri patitur vices.

Et Ouidius lib. 1. de Remed. amor.

Temporibus medicina valet, data tempore proſunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

Hoc vt repræſentarent Poëtæ, occaſionem finxere eſſe Deum volubili rotæ, alatis pedibus inſiſtentem, vertigine quadam celerrimâ ſe in orbem circumagentem, anteriore capitis parte crinitâ, vt prehendi poſſet, poſteriori caluâ, vt teneri nequiret. Vnde illud: *Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertiò.

Tertiò, nonnulli hæc accommodant inconſtantiæ cogitationum & cupiditatum hominis, quibus fauent Hebræa, quæ ſic habent: *Omni voluntati,* (id eſt cupiditati & voluptati hominis) *ſuum eſt tempus.* Hanc inconſtantiam

A graphicè hiſce verſibus depingit Horat. lib. 1. epiſtol.

mea ſic pugnat ſententia ſecum,
Quod petiit hoc ſpernit, repetit quod nuper omiſit,
Æſtuat, & vitæ diſconuenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis,

Quartò. Aurea mediocritas.

Quartò, Nyſſen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum ſiue menſuram, puta auream mediocritatem in omni actione ſeruandam, iuxta illud Græcorum μηδὲν ἄγαν καιρὸς ἄριστος, id eſt, *ne quid nimis, occaſio res eſt optima.* Et illud Horat. libro 2. Carm. Ode 10.

Auream quiſquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obſoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
B *Sobrius aula.*

Apologus temporis.

Hanc Salomonis gnomen inſigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illuſtratam, graphicè depingit Cyrillus libr. 1. Apol. moral. cap. 4. *In feruore meſsis,* inquit, *cantans & quieſcens cicada, cum vidiſſet formicam multo labore granum ſuis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: vt quid in tanto æſtu, cum natura refrigeratiuam quietem & humectantem vmbram requirat, tu non ſolum aridam ciccitatem & tempeſtatem ſuſtines, ſed quod peius eſt, graui onere te occidis? Nónne vides, quod ego in vmbra viridi cum iubilo requieſcens, in ſuffocante æſtu refrigerantem tordis anhelitum capere vix poſſum? Quieſce ergo donec meſsis tranſeat incenſiuum. Cui mox improuida, prouida formica prouidè reſpondit:* (Eccleſ. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs vniuerſa tranſeunt ſub cælo. Quamobrem ſicut*
C *quæque ſuo loco & tempore agenda ſunt, ita & inquirenda. Nam ſi res opportunum tempus negligens tranſierit, cùm illo indiguerit poſtea minimè ipſum reperiet, eò quod horâ debitâ ſibi neceſſaria non quæſiuit. Sic ergo chariſsima nobis viuendum prouidentiâ eſt, vt vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, inuenimus. Tempus autem colligendi eſt meſsis, vnde nunc prouide laboribus colligo, vt in arida hyeme opulenta requie viuam: Tu verò improuida futurum tempus negligens, in ſtabili puncto quietis nunc exiſtis, imo nunc magis abuteris cantilenis, & cùm ſolum, quo nunc delectaris quaſi vmbra tranſierit, grauis ardor famis ſimul cum egeſtate ſuccedet, cùm in meſſe nihil congregaueris. Nonne igitur diro improuidentiæ gladio vitam, quam multum diligis, peremiſti.* Deinde hanc gnomen, quod *omnia tempus habent,* variis exemplis fontium, zodiaci,
D ſolis, terræ, vitis confirmat. *Sed attende quæſo, vt in ſuis rebus regularitate mirabili prouidentia naturæ ducatur. Nam venarum plenos fontes in paſcuis animalium ſemper habet, vt cùm neceſſe fuerit, debitum ac præparatum prouidè diſtribuat alimentum. Etenim in circuitu zodiaco ſol prouido ductore conducitur, vt ſic prouideatur mutatis temporibus, cum prouidentia gignit. Similiter pro ſequenti anno ſemel ſuauiores palma dactylos generat: ſic & vitis liquorē dulciſsimum pari ordine diſtillat. Ita quoque fontes, qui non ſemper ſcaturiunt, terrâ virtute ſtellarū, diutinâ ſemel humiditate imbutâ, profuſi cernuntur. Nonne totius naturæ ordo prouidentiâ gubernatur? Quid igitur eâ ſpretâ, quæ eſt vitæ tam commoda gubernatrix, futuroq; neglecto de præſentibus tantum cogitas?*

cogitas? Ego certè, ni fallor, de futuris plus turo. Nam præteritum perdidi, præſens cæli curſu rapti ſſimo iam tranſiit, & tantùm quod ſupereſt futurum poſſideo. Deinde epimythium, ſiue finem & fructum Apologi ſubiicit dicens: *His auditis muta cicada rogauit formicam, vt hæc quid eſſent definitione monſtraret. At illa libenter preces admittens ait: Prouidentia quidem (ſi verbum dignum habeo) eſt hæc: Arte vigili rationis, in hac vitâ tranſitoriâ temporalia iuſte congregare, & congregata inuiolabiliter conſeruare, ex quibus ſemper viuas in æternâ & glorioſâ quiete. Quo dicto, onerata proceſſit ad tidulum ſuum.*

VERS. 2. TEMPVS NASCENDI ET TEMPVS MORIENDI.] Pro *naſcendi* Hebr. eſt לָלֶדֶת *laledet*, quod & naſci & gignere ſignificat. Vnde Septuaginta, Arabicus, Vatabl. Camp. Arias, & alij vertunt: *Tempus gignendi & tempus moriendi.* Chald. verò Coſti: *Quandoque inſtitutum eſt tempus procreationi & ſoboli, quandoque moriendi.* Rabbini in Midras exponunt q. d. aliquando partus iungitur cum morte, cum ſcilicet fœtus mox poſt conceptionem in vtero, aut poſt natiuitatem iam in lucem editus moritur. Verùm hæc expoſitio coactior & arctior eſt, æquè ac illa Chaldæi. Complut. *Tempus eſt electum ad pariendum filios: tempus eſt ad occidendum filios rebelles & prouocatores, vt obruantur lapidibus ſecundum verbum iudicum.* Meliùs noſter Pagnin. Syrus, Clarius, Tigurin. & alij vertunt: *Tempus naſcendi*; huic enim directè per antitheſin opponitur *tempus moriendi*. Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata ſunt aliqua, dein emoriuntur.*

Salomon ſuum thema, quod verſu primo propoſuit, ſcilicet *omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs vniuerſa tranſeunt ſub cælo*, probat per inductionem variorum exemplorum & contrariorum ſibi viciſſim ſuccedentium, per quatuordecim eorum combinationes vſque ad verſ. 8. vbi ex illis infert & concludit, omnia ſub cælo eſſe vana, nec quidquam ex labore continuo homini relinqui, ſed omnia tranſire & euaneſcere. Primum exemplum eſt, quod cuique rei viuenti tempus à Deo & natura præfinitum ſit naſcendi & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur ſtata eſt lex vt occidant & moriantur, ſic pariter iiſdem ſtatum eſt tempus oriendi & occidendi, ſiue naſcendi & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occidunt in hyeme. Sic animalia & homines naſcũtur in infantia, moriuntur in ſenecta. Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari, inuerti nequit. Fruſtra ergo laborat ſenex, vt proroget ſibi annos viuendi, rectè operandi & merendi, cùm illi moriendi inſtet tempus, &, vt ita dicam, fatum: qui ergo ſapit, dum viuit & viget, accumulet ſibi virtutum & bonorum operum merita. Hæc igitur biga naſcendi & moriendi eſt, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatiſſimam in cælis, vel miſerrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon, q. d. Scias ô homo, qui natus es in mundo, tibi moriendum eſſe & exeundum de mundo, para te ergo, & virtutum opera compara, quæ poſt mortem iudici Chriſto offeras, vt propterea ab illo cælo adiudicari, non verò ad gehennam damnari merearis. Hæc vt innueret Moſes Geneſi, id eſt ortui rerum, ſubiunxit Exodum, id eſt exitum & occaſum, ait Nyſſen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *vt temperatiæ vitæ nos admoneat*, ait Olympiod. *vt mentione mortis veluti quodam ſtimulo eos expergeſaciat, qui in carnalis vitæ profundum ſunt immerſi, & ad curam futurorum excitet*, ait Nyſſen. Rurſum natiuitati ſubiungit mortem, quaſi nullum ſit tempus viuendi medium, vt innuat mox à natiuitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, iuxta illud: *Nos nati continuo deſiuimus eſſe.* Sapient. cap. 5. verſ. 13. quia quot horis iam nati viuimus, totidem quaſi paſſibus pergimus ad mortem. Ita *naſcendo morimur, moriendo viuimus omnes.* Quid eſt vita? aſſiduus curſus ad mortem. Quid mors? tranſitus ad immortalitatem.

Tropolog. S. Hieron. ſpiritualiter renaſcimur ait, per timorem, iuxta illud Iſaiæ c. 26. v. 18. iuxta Sept. *A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus & peperimus ſpiritũ ſalutis*: morimur verò per amorem: dum enim creſcimus ad amorem Dei, moritur timor, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* 1. Ioan. 4.

Symbol. Hebræa: Iſraëli, inquiunt, ſiue Synagogæ & populo Hebræorum tempus naſcendi fuit, cùm in Ægypto poſt mortem Ioſeph ſuccreſcere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. cap. 16. verſ. 4. ait: *Quando nata eſtis die ortus tui?* Tempus moriendi fuit, cum in captiuitate Aſſyriaca, Babylonica & maximè Romana, reſpub. Iudæorum euerſa & diſperſa quaſi interijt. Vnde Ezech. 37. 12. Captiuitas Iudæorum comparatur ſepulchro, captiui oſſibus aridis, reduces in patriam reſurgentibus. Meliùs primi Chriſtiani naſcebantur in Eccleſia per baptiſmum, moriebantur glorioſè per martyrium. Eis ergo tempus naſcendi erat baptiſmus, moriendi martyrium.

Denique tempus naſcendi Eccleſia Chriſti & Chriſtianorum fuit tempus moriendi Synagogæ Iudæorum; tunc enim hæc periit, cùm illa nata mox peperit, adeoque cùm ex ſterili Eccleſia natus eſt Gentilium populus, amiſit filios Synagoga, ait S. Hieronym. in cap. 5. Michææ.

TEMPVS PLANTANDI, ET TEMPVS EVELLENDI (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi*. Sic & Syrus & Arab.) QVOD PLANTATVM EST] Campenſ. *Nunc amputamus quæ olim vt adoleſcerent curauimus.* Chald. *Tempus conſitionibus & euulſionibus arborum ſuum eſt.*

Poſt opus naturæ (tempus ſcilicet naſcendi & moriendi) ſubnectitur opus artis & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, puta tempus plantandi arbores, frutices, herbas, vt caoles, betas, braſſicas &c. ac tempus eas euellendi, vt nouæ plantentur. Tempus ſingulas plantandi iuxta ortum certorum ſiderum, præſertim lunæ, ventorum, pluuiarum, ſerenitatum, &c. exactè deſcribit Columella lib. 2. de Re ruſtica cap. 8. & ſeq. ac Varro lib. 1. ca. 27. & ſeq. Ita Chald. Thaumaturgus & alij. Quare quod S. Hieronym.

ronym. & Albinus exponunt, tempus plantandi eſſe tempus naſcendi, & tempus euellendi eſſe tempus moriendi, quod præceſſit, non litterale eſt, ſed myſticum.

A

Tropol. Tempus plantandi virtutes eſt, cùm ſtatis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, vt in quadrageſima; nunc lætitiæ ſpirituali, vt in Paſchate; nunc operibus eleemoſynæ, vt tempore peſtis, famis, belli: nunc patientiæ, vt tempore morbi, tentationis, perſecutionis; nunc operibus vitæ actiuæ, nunc contemplatiuæ prout obedientia vel neceſſitas ea requirit, & alternis iniungit, vt ſæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id eſt orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda eſt, nunc euellenda, & cum actione commutanda, cùm id obedientia exigit.

B

Rurſum tempus eradicandi zizania eſt, cùm concupiſcentiæ, ſuggeſtiones dæmonis, ac tentationes carnis & mundi ex imaginatione & appetitu euellendæ ſunt.

Symbol. Hebræi, inquit S. Hieron. haſce omnes combinationes referunt ad Synagogam & populum Iſraël. *Tempus*, inquit, *generandi & plantandi Iſraël, tempus moriendi & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus deſtruendi templi ſub Nabuchodonoſor, & tempus ædificandi ſub Dario. Tempus flendi & plangendi euerſionem vrbis, & tempus ridendi atque ſaltandi ſub Zorobabel, Eſdra & Nehemia. Tempus diſpergendi Iſraël, & tempus in vnum congregandi. Tempus quaſi cingulum & baltheum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babylonicam captiuitatem, & ibi computreſcere trans Euphratem. Lege* περίζωμα *Hieremiæ. Tempus quærendi illos & ſeruandi, & tẽpus perdendi illos & proijciendi.*

C

Tempus ſcindendi Iſrael, & tempus iterum conſuendi. Tempus tacendi Prophetas nunc in captiuitate Romana, & tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hoſtili terra Dei conſolatione & alloquio non carebant. Tẽpus dilectionis, qua eos ſub patribus ante dilexit; & tempus odij, quando in Chriſtũ intulerunt manus. Tempus prælij, modò non agentibus eis pœnitentiã; & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Iſraël ſaluus erit.

Anag. Tempus plantandi choros beatorum in cælo, & reprobos eradicandi è terra, vt detrudantur in gehennam, ibidem perpetim arſuri, erit dies Iudicij: tunc enim omnis *plantatio, quam non plantauerit Pater meus eradicabitur*, ait Chriſtus Matth. 15. 13.

D

Vers. 3. Tempvs occidendi, et tempvs sanandi] Sirus: *Tempus ad occidendum, & tempus ad viuificandum.* Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia, dein lethalia ſiunt.*

Primò, Hugo Victor. Tempus occidendi, inquit, oues & boues eſt, cùm eos mactamus, vt eorum carnibus à Deo, ob corporum poſt diluuium debilitatem, indultis veſcamur: Tempus ſanandi eſt, cùm iis in quadrageſima & ieiunio abſtinemus, eos ſeruamus & quaſi ſartamus.

Secundò, & genuinè tempus occidendi eſt, cùm reus à Iudice ad mortem damnatur, item cùm hoſtes iuſto prælio inuaduntur: tempus ſanandi, cùm in prælio, aliâve re læſi, infirmique curantur, cùm damna bello illata per pacem reſarciuntur. Vnde Arabicus vertit: *Tempus tertandi, & tempus medendi.* Et Chald. *Tempus ſæpè expoſtulat omnia flammis & ferro miſcere: aliud verò malè habentibus mederi*, puta quo ægri curandi ſunt.

Tempvs flendi, et tempvs ridendi: tempvs plangendi, et tempvs saltandi] Vers. 4.
Arabicus: *fletus tempus, & riſus tempus. Conquirendi tẽpus, & ſaltandi tẽpus.* Chald. *Tempore ſuo deflendi ſunt ægri, & alio tempore hilaritate & riſu colligendus eſt amicus. Statuta die lugendi ſunt mortui, & alia die gaudio exultandum eſt.* Thaumaturgus: *Lachrymatur, paulò pòſt ridetur: nunc luctus, dein & tripudium.* Campenſ. *Interdum mœſti lugemus, interdum lætitiâ ſubſilimus.* Lyran. *Tempus flendi eſt*, inquit, *in infortuniis, tẽpus ridendi in euſortuniis.* Tempus ergo flendi & plangendi eſt in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob clades priuatas vel publicas, ob pericula & aduerſa quælibet. Tẽpus ridendi & ſaltandi eſt in publica lætitia, puta in triumphis, victoriis, feſtis, epulis, nuptiis, vbi nota flere & ridere eſt priuatum, plangere & ſaltare publicum. Senſus ergo eſt. q.d. Iam planges in funere, iam ſaltabis in conuiuio; iam efferes ad funus tuam vxorem, iam aliam nuptiis ſecundis aſſumes; nunc funeralia conuiuia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatibus plena ſibi ſuccedentibus, & ex diſparibus nexa catena, viduitas cum nuptiis; ſeſſitatio in puluere tempore planctus, & ſaltatio atque tripudium lætiori tempore, publicoque gaudio, ait noſter Pineda. Aduertit Nyſſenus in Caten. Græc. κοπτειν, id eſt planctũ ſeu pectoris tunſionem, intenſionem addere in fletu & eiulatu: Et ὀρχειν, id eſt ſaltationem, addere intenſionem & amplificationem in lætitia foris erumpente geſtiente, atque tripudio exultanti.

Nota choros & choreas ex ſe non eſſe illicitas, imò ſubinde eſſe ſanctas, vti fuêre Dauidis ſaltantis, ante arcam ex iubilo mentis in honorem Dei 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob tranſitum maris rubri, & ſubmerſum Pharaonem. Exodi cap. 15. 20. Item illæ feminarum ob cæſum à Dauide Goliath. 1. Regum 18. c. 6. Imò iuſſerat Deus, vt Hebræi quotannis celebrarent feſtum Tabernaculorum ſacro tripudio, ac ſaltarent in tabernaculo coram Domino, vt oſtendi Leuit. 23. 40. Sic à ſaltu ſacro Gentiles Romæ celebres erant Salij, in Creta Curetæ, in Phrygia Corybantes.

Verùm magnus in choreis adhibendus eſt modus, ne in laſciuiam & luxuriam abeant. Vnde Iudæis carnalibus permiſſæ ſunt potiùs quàm Chriſtianis. Quare in Choreas Chriſtianorum inuehuntur acriter omnes ferè Patres, vt S. Baſil. homil. 14. contra Ebriet. S. Ambroſ. libr. de Elia & Ieiun. cap. 18. S. Auguſt. ſer. 215. de Temp. S. Chryſoſtom. hom. 48. & 56. in Geneſ. & 49. in Matth. Clemens. Alexand. 2. Pædag. 20. Euſeb. 13. de Præpar. cap. 12. Lactan. 6. Inſtitut. 20. & alij. Quin & contra eas extant leges Imper. vt Conſtantini apud Euſeb. in vita eius

tius c. 18. Theodoſij & Valentin. *de Spectac.* c. 5. Arcadij l. *omnes*, C. *de ferijs*; Leonis & Anthemij ibidem l. vlt. Multò magis eas vetant leges Canonicæ, de Conſecr. diſtinct. 1. cap. *qui diebus*, & diſt. ca. 3. *irreligioſa*. Quocirca Matth. Clingius in locis Theolog. c. de Choreas *Quid*, inquit, *eſt chorea? Eſt circulus cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius.*

Tropol. S. Hieron. *Nunc*, inquit, *flendi tempus eſt in futuro ridendi. Beati enim flentes; quoniam ipſi ridebunt. Luca 6. Plangendum eſt in præſentiarum, vt poſtea ſaltare valeamus illâ ſaltatione, quâ ſaltauit Dauid ante arcam: quia qui in præſenti ſæculo ſua plangit peccata, ridebit potiùs in futuro*, iuxta illud Malach. 4. 2. *Egrediemini & ſalietis ſicut vituli de armento.* Et Didymus in Catena Græc. *Tempus præſentis vitæ*, ait, *flendo opportunum eſt: tempus vero ridendi in ſpe iacet.*

Nota in hiſce antitheſibus indicari ordinem contrariorum: prius enim eſt tempus flendi, poſterius ridendi. Sic prius eſt tempus naſcendi, deinde moriendi: prius eſt tempus plantandi, deinde euellendi: prius tempus tacendi, deinde loquendi, & ita de ceteris.

Vers. 5. Tempvs spargendi (Hebr. *proiiciendi*. Septuag. *mittendi*. Syrus *iaciendi*) lapides, et tempvs colligendi] Campenſ. *Nunc diruimus vetera ædificia, nunc noua conſtruimus*: Mirum eſt aliquos pro *lapides* ſubſtituere *fructus*; vnde Thaumaturgus vertit *Nunc terræ fructus quis congregat, dein abiicit.* Iam

Tempus ſpargendi lapides eſt, cùm diruuntur domus, cùm ex agro, horto, vinea lapides abijciuntur, ne ſemina, herbas & plantas ſuffocent: tunc ergo ager elapidatur, cùm lapidibus liberatur & purgatur. Tempus colligendi eſt, cùm iidem lapides colliguntur & in aceruum adunantur, vt ex iis fiat ſepes aut murus agro, horto vel vineæ contra beſtias & fures tutando.

Secundò, Arboreus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis, quas nunc ædificarit, nunc deſtruxerit; ſicut & hodie videmus homines opulentos ſæpe domum, quam ædificarunt deſtruere, hoc ſolo nomine, quòd forma diſplicеat, ac nouam nouæ formæ velint exædificare; quæ ſanè ſumptuoſa eſt vanitas & inconſtantia.

Tertiò, Caietan. per lapides accipit pretioſos puta gemmas, q.d. Tempus eſt colligendi gemmas & ornamenta, ac tempus eſt proiiciendi illa, puta in tempore vaſtitatis & excidij, iuxta illud Thren. 4. 1. *Diſperſi ſunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum.* Rurſum q.d. Hoc ſeculo parui fiunt gemmæ, & quaſi ſparguntur, mox alio ſæculo colliguntur, magnoque habentur in pretio. Æſtimatio enim hominum dat pretium gemmis, æquè ac medalliis, cumque illa ſæpe euariet, hinc ſæpè variatur pariter pretium gemmarum.

Quartò, profundius Pineda hoc refert ad lapides ſacculi, puta ad pondera quibus merces & nummi ponderabantur: hæc enim olim erant lapidea & lapides Prouerb. 16. 11. q.d. Eſt tempus quo homo vacet mercaturæ, ideoque colligat lapides, id eſt pondera quibus ſuas merces

A æquè ac nummos ponderet & menſuret. Viciſſim eſt tempus; quo hominem iam opulentum & ſenem tædet mercaturæ, cupitque quietus ſibi viuere & Deo; ideoque ſpargit abiicitque lapidea hæc pondera.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. Lapides ait, ſunt virtutes, quibus vitia lapidamus & obruimus. *Quid enim aliud eſt temperantia, quàm lapis, quo effrænis adhinnienſque animæ affectus deturbatur atque proſternitur: Rurſum lapides ſunt ſermones S. Script. quibus hoſtem deiicere & obruere poſſumus: eoſdē tamen in ſinum animæ recolligere nos iubet, vt opportuno tempore illis in aduerſarios vtamur, vt eiuſmodi lapidum iactu nullo vnquam tēpore deficiant, neque vnquam ſuccumbamus.*

Symbolicè primò, S. Hieron. refert nonnullos, qui ſic exponunt, q.d. Legi ſeueritatis ſuc-
B ceſſit lex clementiæ, puta legi veteri lex noua. In lege enim veteri rei adulterij aliorumque criminum iubentur lapidari: Lex noua verò hunc rigorem legis veteris ſuſtulit, cùm Chriſtus adulteram abſoluit, & Phariſæis eam lapidare volentibus dixit: *Qui ſine peccato eſt veſtrûm, primus in illam lapidem mittat.* Ioan. ca. 8. verſ. 7. Verùm Ipſe hanc expoſitionem non probat, ſcilicet vt litteralem: vt myſtica enim admitti poteſt.

Alleg. S. Hiero. Hoc tempore, inquit, lapides, id eſt corda Iudæorum lapidea diſperſa ſunt à Chriſto, fide, veritate, ſalute; ſed in fine mundi colligentur, cùm ad Chriſtum conuertentur, & vniuerſi congregabuntur.

Anagog. Lapides electi ſunt Sancti, quos
C Deus mittit in mundum, vt illum ſanctificent: colligit verò cùm eos ad ſe per mortem recipit, ne videant mala gentis ſuæ, vtque cæleſtem Ieruſalem ædificent, ait S. Greg. 3. Dialog. cap. 37. in fine.

Tempvs amplexandi, et tempvs longe fieri ab amplexibvs] Arabicus *ſeparandi.* Communiter Interpretes accipiunt amplexum coniugum, vſumque matrimonij, q.d. Nunc tēpus eſt dandi operam procreandis liberis, nunc abſtinendi & continendi cùm ſcilicet vacandum eſt orationi. pœnitentiæ, ieiunio (vt in quadrageſima) iuxta illud 1. Corinth. 7. *Nolite fraudare inuicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus; vt vacetis orationi.* Item cùm vxor eſt ægra, patitur menſtrua, ſenex eſt, abeſt, &c. Ita S. Hieronym. Olympiod. Hugo, Bonauent. Lyran. Dion. & ce-
D teri ferè omnes. Sic Noë cum filiis omnibuſque animalibus in arca abſtinuit vſu coniugij, ob cōmunem in totius mundi, per diluuium ſubuerſione, luctum, vti dixi Geneſ. 8. 16. Hinc Chald. *Suo tempore ad vxorem eſt aditus; ſeptem verò diebus luctus ab ea recedendum eſt.* Sic Saræ dixit Tobias ſponſæ ſuæ capit. 8. *Surge &c. deprecemur Deum hodie & cras & ſecundum cras, quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertiâ autem tranſactâ nocte in noſtro erimus coniugio: filij quippe ſanctorum ſumus.* Accedit Vatabl. qui ſic exponit, quòd contrahamus matrimonium, aut non, ſed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet ſuum tempus.

Paulò aliter Thaumaturgus: *Nunc*, ait, *vir mulierem deperit, atque in ſano amore complectitur; nunc*

eos? Hic enim eos quos ceperit, tyrannus quouis acerbiùs torquet & excruciat, in eos inſultàs, ac præcipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquieſcere ſinens; verùm grauiorem ipſis pœnam ingerens, quam ij luant, qui ad metalla (quæ atrociſſima pœna eſt) dãnati ſunt. Nam illis confecto opere ſomno a quiete frui licet: his ea ſomni quoq; portum veluti aggeſta terra obſtruens, noctu quoque ſæua illa & inhumana edicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas, &c.

Hinc patet auaros eſſe auri ſeruos & mancipia, imò deteriores ſeruis. Serui enim defraudãt genium ſuum, cibiſque parcunt vt erogent pecuniam, qua ſe redimant & in libertatem aſſerant. At auarus defraudat genium vt opes recondat, & arcæ quaſi carceri includat ac ſimul ſe eidem mãcipat. *Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt cor tuum*, ait Chriſtus: miſeriores ergo ſunt Tãtalo, qui in medijs aquis ſitit? Et Mida, qui auro pro eſca vtens fame perijt. Vide Horat. lib. 1. ſerm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Hiſtor. Tartariæ c. 26. narrat anno Domini 1258. Calipham ab Haolano hoſte captum, fame mori coactum, cum illum conclaui auro gemmiſq; pleno incluſiſſet, eò quòd auri cupidus, ex auaritia neceſſarios ad bellum ſumptus non ſuppeditaſſet, ideoque victus in Haolani manus incidiſſet.

Quartò, quod auari vt filios vel nepotes ditent multas fraudes, vſuras, iniquos contractus crudelitatem in pauperes committant, quibus ſibi gehennam & æterna tormenta acceríunt. Exaggerat hoc grauiter Saluianus libr. 3. ad Eccleſ. Cathol. *Amate*, inquit, *non obſiſtimus, amate filios veſtros, ſed tamen ſecundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odiſſe videamini. Inconſultus namque & ſtultus amor eſt alterius memor, & ſui immemor. Non accipiet, inquit Scriptura ſacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filij ſui. Et Apoſtolus: Vnuſquiſque, inquit, onus ſuum portabit.* Vnde ſic concludit: *Relictæ itaque filijs diuitiæ, parentes non liberant de mendicitate; immò relicta immoderatè filijs facultas, parentum eſt ſempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis nocij, quàm filij nimis amati. Dum enim illi patrijs bonis affluunt parentes in ſempiternitate cruciantur. Etiamſi tam pius ſit filius, vt refrigerandi ſupplicij paterni gratiâ communicare cum patre poſtea bona relicta cupiat, non valebit: reddere ſiquidem poſt mortem patri pietas filij non poterit, quod vnicuique indeuotio ſua & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipſum, acrius exemplo Epulonis perurget: *flamma*, ait, *inſtlictum mortuorum diuitijs non refrigerantur heredum. Diues ille in Euãgelio, qui purpurâ induebatur & byſſo, abſque dubio quo locupletius hoc ſæculo ipſe fuerat, etiam hæredes ſuos morte ditarat. ſed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani diuites incubabant; & ille guttam refrigerij impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, ſed ille in egeſtate: illi in gratulatione, ſed ille in dolore: illi in diuitijs, ſed ille in tormentis: illi fortaſſe iugiter in luxuria, ſed ille ſemper in flamma. O infelix, o miſeranda conditio! Bonis ſuis alijs præparat beatitudinem, ſibi afflictionem: alijs gaudia, ſibi lachrymas: alijs voluptatem breuem, ſibi voraginẽ perennem. Vbi erant tunc affines, vbi propinqui, vel filij, si habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè tanto amore dilexerat, vt eorum ne in ſupplicio quidẽ poſitus obliuiſceretur? Quid ei proderant, quod ſuffragabantur. Torquebatur infelix, & opes ſuas alijs deuorãtibus, ille refrigerij guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac ruſum poſt pauca in eorum ſtoliditatem miſerandam exclamat: *O grauis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate. diues ſupplicium ſaturitate. Pauper cùm penitus nil haberet, emit æternas diuitias egeſtate. O quantò his facilius tam multâ rerum poſſeſſione diues potuerat comparare, qui inter tormenta æſtuans & inter ſupplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miſerere mei, & mitte Lazarum, vt intingat extremum digiti ſui in aqua, vt refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, &c.

NONNE MELIVS EST COMEDERE ET BIBERE DE LABORIBVS SVIS, ET OSTENDERE ANIMÆ SVÆ BONA? ET HOC DE MANV DEI EST.] Vers. 24.

Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipſum eſt de manu Dei.* Tigur. *Non enim aliud homini bonũ obuenit ex labore ſuo, quàm quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.*

Olympiod. Bonauent. & Hugo vterque, ſcilicet Cardinalis ſiue Carenſis & Victorinus, imò S. Greg. 4. Mor. 1. & 4. cenſent hæc & ſequentia, dici ex ſententia ſtultorum, puta Epicureorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas.

Hoc ergo cenſebant eſſe de manu Dei, id eſt hoc eſſe bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic diues ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 19. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona poſita in annos plurimos.* Quin & Socrates dixit, *probos edere vt viuant, improbos verò viuere vt edant & bibant.* Ita Laër. lib. 8. & Aurelianus de Bonoſo potatore aiebat, *eum natum non vt viueret, ſed vt biberet*, teſte Æliano libr. 12. variar. hiſtor. c. 29.

Verùm nexus orationis poſcit, hæc dici ex mente eiuſdem Salomonis, q. d. Ego videns vanitatem & ſtultitiam auarorum, qui corrogant opes heredi incerto, non ſibi, dico ſatius eſſe comedere & moderatè vti ſuis bonis, nec fraudare genium ſuum, ſed oſtendere, id eſt exhibere animæ ſuæ bona, id eſt commoda & iucunda, vt honeſtè genio indulgeat, hocque eſſe inſigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Tirelm. & alij paſſim. Vnde quidam ex Hebr. ſic vertunt: *Et quis iuſtius comedet, aut quis feſtinabit (ad laborem meum) magis quàm ego?* Sic oſtendere ſæpè in Script. ſignificat exhibere, dare, præſtare: donum enim quod datur, & cui datur, oſtenditur, vt oculos ſenſuſque eius paſcat. Eſt metalepſis. Sic Pſalmo 48. 8. Pſaltes orat: *Oſtende*, id eſt exhibe *nobis miſericordiam tuam*, vnde explicans ſubdit, *& ſalutare* (id eſt ſalutem vel ſaluatorẽ) *tuum da nobis*. Sic Exodi 33. 19. Deus dicit Moſi: *Ego oſtendam omne bonum tibi*, id eſt exhibebo tibi meã eſſentiam ſiue meipſum, vt me videas facie ad facem, ſed in corpore aſſumpto. Viſio enim Dei continet omne bonum. Pſalm. 70. 20. *Quantas oſtendiſti*, id eſt immiſiſti, *mihi tribulationes*. Pſal. 59. 5. *Oſtendiſti*, id eſt immiſiſti, *populo tuo dura*.

Tropol. Titelm. Oſtendere, ait, animæ bona, non tantùm ſignificat exhibere commoda ſibi,

ſibi, ſed & alijs per opera miſericordiæ. Inſuper vacare pietati; hæc enim eſt animæ pabulum, vita & ſalus. Vnde Chaldæus vertit: *Igitur qua re alia ſummum hominis bonum cenſeri poſſit, quàm vt edat & bibat, ſeque in luce omnium lautiſſime accipiat & videre faciat animam ſuam bona ante filios hominis exequendo mandata Domini, & ambulando in vijs, quæ rectæ ſunt coram eo, vt benefaciat ei ex labore ſuo.* Verùm hoc myſticum eſt, non litterale, vti mox oſtendam.

Et hoc de manv Dei est.] hoc ſcilicet comedere & oſtendere animæ tuæ bona, q. d. Frui velle fructu laboris proprij, neque auarè illud heredi recondere, inſigne eſt donum & beneficium à manu Dei datum & acceptum: manus ergò quia donationis & largitionis eſt inſtrumētum, hinc pro ipſa donatione & largitione ſumitur metonymicè: donum intellige naturale, quòd manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat ſe ipſum.

Myſticè S. Auguſtinus hæc accipit de Euchariſtiæ ſumptione; ſic enim ait libro. 17. Ciuitat. 20. *Quid enim in hac ſententia credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationē menſæ pertinet, quam ſacerdos ipſe mediator noui teſtamenti exhibet ſecundùm ordinem melchiſedec, de corpore & ſanguine ſuo?*

Ruſum S. Hiero. & S. Gregorius 4. Mor. t. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei, Thaumaturgus quoque & Nyſſen. de ſapientia & doctrina, quæ inſtar cibi animam paſcit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim ſic vertit: *Neque enim ſummum & perfectum bonum in eſculentis & poculentis conſiſtit, & ſi alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate præditus vir, ſapientiamq; Dei dono conſecutus, cæleſti voluptate fruitur.*

Et Anaſtaſius Sinaita in quæſtion. & reſp. de varijs argumentis qu. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Eccleſiaſtes, ſed ſpiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in ſaturitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit euertenda, iubet lætari & ventri indulgere? Comedit autem quiſpiam & bibit ſpiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

Vers. 25. Qvis ita devorabit et deliciis affluet vt ego?] Hebr. *Quis comedet, & quis feſtinabit* vel *accelerabit extra* (ſcilicet ad fructum laboris ſui, puta ad epulas) *præ me*. Hebr. eſt verbum חוש *chus*, quod propriè ſignificat *feſtinare*. Addit Pagnin. & *ſentire, vel ſenſibus frui*. Vnde ipſe vertit: *Quis comedet & ſenſibus* (præſertim guſtu) *frueretur vt ego?* Symmachus vertit ἀναλώσει, id eſt ſumptus faciet vel conſumet. Aquila, & eum ſecutus S. Hieron. in Comment. contrariè vertit φείσεται, id eſt parcet; *Quis comedit*, inquit, *& quis parcit ſine illo?* quia pro חוש *chus*, per ſchin, legit חוש *chus* per ſin, quod idē eſt cum חוס *chus* id eſt parcere. Iam

Primò, Olymp. Hugo vterque, Bonau. & Lorin. hæc cenſent dici ex ſententia Epicureorum: hi enim vt lupi deuorant & delicijs affluunt, vti fecit Salomon poſt lapſum.

Secundò, alij cenſent Salomonem hac phraſi vti vt auarum & ſordidum in alterum extremum & contrarium, in quo ipſe aliquando A fuerat, declinet, ſcilicet ad liberalem ſuarum opum vſum. Sic enim Ethici (vt Ariſtoteles 2. Ethicor.) docent vitioſum in alterum extremum conari debere, vt ad medium virtutis perueniat; perinde ac virga curua in aduerſam planè partem flectitur, vt ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò, & genuinè Salomon hic ſuo exemplo confirmat id, quod dixit verſu præcedenti, allicitque auaros, vt opibus labore ſuo partis moderatè vtantur, nec ijs ſe defraudent, vt ea ſeruent heredi, q. d. Me accipite in exemplum vſus & fruitionis bonorum, meque regem ſapientiſſimum imitamini. Ego enim pro regali magnificentia deuoraui, id eſt largiter comedi & delicijs circumfluxi. Quis enim me vixit B ſumptuoſior, liberalior, magnificentior? vt vertit Campenſis. Patet ex libr. 3. Reg. capit. 4. Hinc & Tigur. vertit: *Quis enim comedit, & ad laborem quis promptior fuit quàm ego?* Vatablus: *Quiſnam edere debeat, & quis præparare debeat* (ſcilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præterquā ego?* Deuorare enim, æquè ac inebriare ſubinde non in malam partem, vt gulam ſignificet, ſed in bonam, vt liberalem vſum copiamque notet, accipitur, idemque eſt quod cibo & potu affluere, ſed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis. Sic enim fratres Ioſeph cum eo epulantes inebriati, id eſt exhilarati ſunt. Geneſ. 43. 34. Sic & S. Ioannes deuorauit, id eſt auidè comedit librum, Apocalyp. 9. Et virga Aron deuorauit virgas Magorum, id eſt ſerpens Aaronis deuorauit ſerpētes Magorum. C Vtrique enim virgæ verſæ erant in ſerpentes. Exod. 7. 12.

Myſticè hæc referas ad ſapientiæ ſtudium, vti dixi in fine verſus præced: Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni. Vnde Chald. vertit: *Et quis quæſo vel in ſententia legis vigilantior, vel circa ſummi illius venturi iudicij diem ſollicitus magis quam ego?*

Porrò Septuag. pro מִמֶּנִּי *mimmenni*, id eſt, *præ me*, vel *ſicut ego*, legentes מִמֶּנּוּ *mimmennu*, id eſt *ab illo*, id eſt ſine illo, vertunt: *Quis enim comedet, & quis bibet ſine illo?* ſcilicet Deo, q. d. Cibus & potus, quem edis & bibis non tuum, ſed Dei eſt donum, ab eius liberali manu acceptum, vti dixit v. præced. illi ergo per gratiarum actionem referendum eſt.

Sic & Arabicus: *Quoniam*, ait, *quis manducat aut bibit extra ſe ipſum.* Sic & Syrus & Thaumaturgus: D *Nihil enim*, inquit, *ſaluti noſtræ ſeruiens, extra ipſius eſt prouidentiam.* Hinc Clemens Roman. libr. 4. Conſtit. c. 4. monet viduas, pupillos & pauperes, vt illa quæ ſibi dantur, cum omni metu, reuerētia & gratiarum actione recipiant. *Quis enim veſtrûm*, inquit, *edit aut bibit ſine ipſo?* ſcilicet Deo. Citat enim hūc locum iuxta Septuag. Necdum enim extabat S. Hieron. eiuſque Latina vulgata verſio. Et Olympiod. *Dona adiaphora*, inquit, *à Deo hominibus tribuuntur, qualia ſunt diuitiæ, bona valetudo, auctoritas; nihil ergo in hominibus inuenitur boni, præter edendi bibendiq; voluptatem.*

Homini bono in conspectv svo (Sym-
mach. *qui placuit ei*) dedit Devs sapientiam Vers. 26.
et scientiam et lætitiam: peccatori
avtem dedit afflictionem et cvram
svper-

SVPERFLVAM, VT ADDAT ET CONGREGET, ET TRADAT EI QVI PLACVIT DEO: SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITVDO MENTIS] Hebr. eſt *malitia*, id eſt *afflictio ſpiritus*, de qua dixi verſ. 11. & cap. 1. verſ. 14. Pro *peccatori*. Tigur. vertit: *aberranti à recto itinere* ſapientiæ & felicitatis, vitæque iucundæ. Syrus vertit: *Quoniam viro, cui eſt bonum in conſpectu ſuo, dedit ſapientiam*, &c. Arabic. *Conceſſit enim homini bonum, & dedit huic faciem ſapientiæ & gaudij: & dedit illi qui peccat confuſionem, vt augeatur & congreget, vt det illud bono ante faciem Dei.* Chald. *Quoniam viro, cuius opera recta ſunt, concedit in hoc mundo ſapientiam & cognitionem, tandem quoque venturo ſæculo lætitiam; improbo vero ſubijcit malum quoddam, vt opes congreget, congregetq́; res multas mancipij, vt aliquando ab eo receptæ, illi, quem elegerit Deus, tranſcribantur. Hoc etiam eſt vanitas impio, & animi ægritudo.* Huc pertinet prouerbium Arabicum Cent. 1. numer. 33. *Allide malum Medicum (narangum) malo punico*, id eſt, *pone in corde tuo ſapientiam, & theſauriza in corde tuo ſcientiam.*

Inſiſtit declarandæ vanitati auarorum, coaceruantium opes ſuis filijs & heredibus, eamque confirmat ex diſcrimine bonorum & peccatorum. Senſus eſt, q. d. Hoc eſt diſcrimen inter ſapientem ſiue bonum, & inſipientem ſiue peccatorem, quòd Deus ſapienti, qui in conſpectu ſuo bonus eſt, hoc eſt qui Deo placet & acceptus eſt, det ſapientiam cognoſcendi veritatem, ſcilicet verū vniuſcuiuſque hominis bonum ſitum eſſe in Deo, Deique cognitione, amore & cultu: & ſcientiam, qua prudenter opes congreget, eaſque diſpenſet ex legis Dei præſcripto C ad ſuam ſuæque familiæ ſuſtentationem, & quod ſupereſt ſubuentioni egenorum impendat indeque lætitiam, quòd veritati, id eſt Deo innixus vanas opes parui pendat, eaſque ritè diſtribuat ad vſus honeſtos, quibus ſibi Dei gratiam & gloriam conciliet. Vnde Chald. vertit: *Deditque ei lætitiam cum iuſtis in futuro ſæculo: peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam*, vt laborioſè & anxiè coaceruet opes, eaſque deinde relinquat heredi, non quem ipſe mente deſtinauit, ſed ei, qui placuit Deo, quem ſcilicet Deus deſignarit, qualis eſt pauper vel iuſtus aliquis liberalis, qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit: *Vt dentur illi qui placuerit Deo*, iuxta illud Prouerbiorum cap. 13. verſ. 22. *Bonus relinquit heredes filios & nepotes, & cuſtoditur* D *iuſto ſubſtantia peccatoris*; vel vt legit S. Auguſtinus epiſt. 50. *Theſaurizantur iuſtis diuitiæ peccatorum.* Et Iob c. 27. verſ. 16. *Si comportauerit quaſi terram argentum, & ſicut lutum præparauerit veſtimenta; præparabit quidem, ſed iuſtus veſtietur illis, & argentum innocens diuidet.*

Nota primò, quòd dicitur, *bonus in conſpectu ſuo*, Albinus τὸ *ſuo* refert ad ipſum hominem bonum, q. d. homo, qui ſibi ipſi in conſcientia videtur bonus & probus. Verùm τὸ *ſuo* refert Deum, qui ſequitur. Iam *bonus in conſpectu Dei*, per Hebraiſmum idem eſt quòd placens Deo, gratus oculis Dei. Poteſt autem quis gratus eſſe Deo multis nominibus, & ob varias dotes tum naturæ, tum gratiæ; ob dotes naturæ poſſunt etiam peccatores placere Deo, ob dotes gratiæ A ſoli iuſti, qui propriè dicuntur grati eſſe Deo, illiq; placere velut eius amici, filij & heredes. Et ſic hîc accipitur. Opponitur enim peccatori, quamquam per peccatorem propriè hic intelligatur auarus, ac conſequēter per bonum in conſpectu Dei, liberalis, vt Pſalm. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum miſericordia eius.*

Nota ſecundò, pro lætitia, quam indit ſibi placenti & grato Deus, peccatori dat afflictionem & curam, id eſt laborem, ſollicitudinem, moleſtiam, difficultatem coaceruandi opes. Hæc afflictio partim eſt pœna, & hac ratione poſitiuè à Deo immittitur peccatori, vt illâ ceu flagello eius peccata præſertim auaritiæ caſtiget, eumque ad bona cæleſtia quærenda impellat & adigat, ait Olympiod. partim eſt culpa, quatenus ab B auaritia proficiſcitur, eiuſque eſt affectus & actus; & ſic non poſitiuè, ſed permiſſiuè à Deo infligitur peccatori. Deus enim peccatum minus peccato maiore caſtigat, permittit vt peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in auaritiam tantam, quæ ibi ni lle curas, angores & dolores conciliet. Igitur ſicut ſapientia, virtus & liberalitas parit mentis lætitiam, & conſcientiæ de bonis operibus exultantis mirificum gaudium; ſic inſipientia, vitium & auaritia parit mentis angores, dolores & ſollicitudines. Verè Seneca epiſtol. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod ſit quæris? Ne gaudeas vanis: fundamentum hoc eſſe dixi; etiam culmen eſt.*

Nota tertiò, hæc gnome ſignificat quid C ſæpe fiat à Deo, non quid ſemper nam ſubinde vice verſa Deus iuſtos ad incrementum patientiæ & meriti ſinit paupertate affligi, vt omni ſuo labore & curâ vix ſumptus ad alendam familiam neceſſarios parare poſſint: impijs verò dat copiam opum vltrò & ſine labore, qui proinde illis lætantur & epulantur, vt non rarò fecit in nouo teſtamento: in veteri enim ferè faciebat contrarium. Iudæis enim promiſerat copiam rerum temporalium, ſi ſibi fideliter ſeruirent. Vnde exempla huius *Exempla.* ſententiæ ſunt in Hebræis, qui duce Moſe exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes & ſpolia Ægyptiorum. Exodi capit. 12. verſ. 36. Ijdem duce Ioſue expugnantes Chananæos eorum diuitias poſſederunt, vt patet ex libro D Ioſue, &c. Sic David poſſedit bona ſtulti & auari Nabal, ducens eius vxorem Abigail. 1. Reg. 25. verſ. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum, 2. Regum 10. & 11. ac Moabitarum. 2. Regum 8. verſ. 4. & 11. Sic opes congeſtas à Diocletiano & Maximiano iuratis hoſtibus Chriſtianorum obtinuit Conſtantinus Magnus, qui ex eis baſilicas & templa plurima Chriſtianis magnificentiſſimè exædificauit. Idem hodie ſæpè fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Chriſtianos, imò ad religioſos deriuauit. Ita ex hæreticorum bonis erexit plura collegia Societatis Ieſu, quæ hæreſim conuellerent, & hæreticos ad fidem orthodoxam conuerterent. Tale eſt collegium Auguſtæ-Vindelicorum à Fuggeris, quorum nonnulli tum Lutherani erant, ere-

ctum-

ctum: Tale quoque eſt Collegium Gandauenſe in Belgio, vbi natus fuit Carolus V. & alia plura.

Sed et hoc vanitas, est et cassa sollicitudo mentis] Loquitur de peccatore & auaro, cui Deus dedit afflictionem & curam ſuperfluam: nam bono & liberali dedit ſapientiam & lætitiam, vti paulò antè dixit. Minus rectè ergo Caietan. idipſum ad bonum & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore ſuo partis. Licèt enim, inquit ipſe, ſit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica eſt citóque euaneſcens. Minùs aptè quoque Hugo victor. Idipſum dilatat *ad vanitatem & caſſam ſollicitudinem iuſti requireptis diuitias peccatoris, aut illas concupiſcentis, & ſi acceperit, cor apponentis.* Pro *caſſa ſol-* A *licitudo mentis* ex Hebr. vertas *Paſtio venti*, q.d. opes & res omnes terrenæ nō magis replent mentem, quàm ventus ſatiet famem. Audi S. Bern. de Dilig. Deo: *Inſliti a ratione vtentis ſpiritus, cibus eſt vitalis & naturalis; pecunia verò* (& idem de alijs bonis diceret) *ſic non replet vel minuit animi famem quomodo nec corporis ventus. Denique ſi famelicum hominem apertis faucibus vento inflatis haurire bucis aërem cernas, quo quaſi conſulat famem, nónne credas inſanire? Sic non minoris inſania eſt, ſi ſpiritum rationalem rebus putes quibuſcunque corporalibus non magis inflari, quàm ſatiari. Quid namque de corporalibus ad ſpiritualia? Nec illa ſanè ſpiritualibus, nec iſte e regione reſicis corporalibus queunt.*

Capvt Tertivm.

Synopsis Capitis.

Oſtendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes ſubiacent. Primò, ex eo quòd ſingulæ cum tempore tranſeant, ac ſuas ſubeant vices & viciſſitudines, idque multis exemplis per antitetorum combinationes demonſtrat. Secundò, v. 14. ex eo, quòd tempus, & res temporales comparatæ Deo, Deique operibus, vtpote conſtantibus & perpetuis, ſint vanæ & inſtabiles, fluidæ & caducæ. Tertiò, v. 16. quòd tempus omnia mutans ſubinde inducat tyrannides & tyrannos, ſub quibus regnant ſcelera & ſcelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quòd tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum ſimilem beſtiis.

1. Omnia tempus habent, & ſuis ſpatiis tranſeunt vniuerſa ſub cælo. 2. Tempus naſcendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus euellendi quod plantatum eſt. 3. Tempus occidendi, & tempus ſanandi. Tempus deſtruendi, & tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi, & tempus ſaltandi. 5. Tempus ſpargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus cuſtodiendi, & tempus abijciendi. 7. Tempus ſcindendi, & tempus conſuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus dilectionis, & tempus odij. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo de labore ſuo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filijs hominum, vt diſtendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorum, vt non inueniat homo opus, quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem. 12. Et cognoui, quòd non eſſet melius niſi lætari, & facere benè in vita ſua. 13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei eſt. 14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perſeuerent in perpetuum: non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus vt timeatur. 15. Quòd factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt, iam fuerunt: & Deus inſtaurat quod abiit. 16. Vidi ſub Sole in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe beſtiis. 19. Idcircò vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio, ſicut moritur homo, ſic & illa moriuntur: ſimiliter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius: cuncta ſubiacent vanitati. 20. Et omnia pergunt ad vnum locum: de terra facta ſunt, & in terram pariter reuertuntur. 21. Quis nouit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum, & ſi ſpiritus iumentorum deſcendat deorſum. 22. Et deprehendi nihil eſſe melius, quam lætari hominem in opere ſuo, & hanc eſſe partem illius. Quis enim eum adducet, vt poſt ſe futura cognoſcat?

Vers. 1. Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt vniversa sub cælo. Pro *tempus* Hebr. eſt זמן, *zeman* id eſt tempus ſtatutum ſiue cōſtitutum. Hebr. ergo ſic habent:

Omni rei eſt tempus conſtitutum, & tempus omni voluntati (id eſt omni volito, ſiue omni rei quam quiſque optarit & voluerit) *ſub cælo.* Septu. *Omnibus tempus eſt & καιρὸς, id eſt opportunitas omni rei ſub cælo.* Syrus: *Omni rei eſt tempus, & tempus omni negotio ſub Sole.* Arabicus: *Omnis tēpori & omni rei ſub Sole eſt tempus.* Chald. *Omni viro veniet tempus, & hora omni negotio ſub Sole.* Alij: *Cuiq; rei ſuum eſt præfinitum tempus, limitatum & determinatum.* Campēſis: *Viciſsitudo eſt ſuis ſpatijs, neque quidquam ſub Sole eſt ſtabile.* Symmach. *Omni rei eſt horas & omnis miniſterij & negotij eſt tempus.* Thaumat. *Per hoc tempus omnia cōtraria coniungunt.* Alij: *Omnibus eſt tempus, & ſuam opportunitatem habet quæcumque res ſub cælo.*

Nota τὸ *tranſeunt.* Tempus enim conſiſtit
B in continua ſucceſſione & tranſitu. *Tempus* enim, vt ait Ariſtoteles; *eſt numerus* (menſura) *motus ſecundum prius & poſterius.* Sicut ergo motus conſiſtit in continua agitatione & ſucceſſione, dum pars poſterior aſſiduè ſuccedit priori, eamque protrudit & extrudit: ſic & tempus, quod non eſt aliud quàm proprietas & menſura motus. Hinc collige, quàm parùm veræ eſſentiæ & exiſtentiæ habeat tempus, æquè ac motus, atque res omnes, quæ motui & tempori ſubiacent. Tempus enim præteritum non eſt, ſed præteriit; futurum non eſt, ſed erit: ſolum præſens eſt & exiſtit: præſens autem eſt dumtaxat vnum indiuiſibile nunc, id eſt vnum inſtans temporis. Vnde aptè dixit ille, hominem & res temporales verè non exiſtere vllo tempore, ſed tantùm in vno nunc, ſiue in vno inſtanti temporis. Porrò Varro lib. 5. de Lingua La-
C tina: *Tempus,* ait, *eſſe dicunt interuallum mundi & motus. Id diuiſum in partes aliquot maximè ab ſolis & lunæ curſu. Itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum; vnde tempeſtiua: & à motu eorum, qui toto cælo, coniunctus Deo mundus taſu venit, a quo tempus id ab hoc Deo, dies appellatur.* Hucuſque Varro.

Tempus ſolum exiſtit per inſtans præſens.

Quæres, cur Salomon tam fusè agit de tempore, eiuſque tam varias actiones & epitheta per quatuordecim antitheta aſſignat? Reſp. primò, vt omnium rerum vanitatem euincat ex tempore, cum quo, vt ait hoc verſu & v. 9. omnia tranſeunt & euaneſcunt, idque ex decreto Dei, quia Deus præfiniuit rebus ſingulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decreuit enim cuique tempus, quo exiſtat, quando & quantum durare debeat: hanc enim ſtatam periodum tempo-
D ris cuiuſque rei ſignificat Hebr. *zeman*, quod noſter vertit tempus. Vnde Lyran. cenſet hæc dici (imò toto hoc capite non aliud doceri) vt liqueat felicitatem non eſſe ponendam in longæuitate; nec eam eſſe appetendam, eò quòd certa periodus durationis à natura, ſiue à Deo auctore naturæ, cuique rei ſit præſtituta, inter quas eſt periodus vitæ humanæ, qua debet homo eſſe contentus, ſicut & cetera periodo ſibi à Deo data.

Cur hic temporis antitheta? Reſp. Primò.

Secundò,

Secundò, ex definita & præſtituta à Deo rerum periodo, ſiue ex viciſſitudine & ſucceſſione contrarij, quod rebus ſingulis quolibet verſu opponit, oſtendit inſtabilitatem, mobilitatem & circulationem rerum omnium, ſcilicet om-
A nia volui cum ſole, & in orbem ire cum tempore. Dicit *ſub cælo,* ait S. Hieronym. quia *ceteræ ſubſtantiæ ſpirituales nec ſub cælo, nec tempore continentur,* quales ſunt Angeli. Vnde non habent contraria, quæ eas mutent vel interimant, vti habent homines & res omnes ſublunares quæ elementis contrariis & inter ſe pugnantibus conſtant, ideoque variant, mutantur & occidunt. Ex paucis autem hiſce exemplis quæ aſſignat, ſimilem antitheſim temporis in rebus & actionibus omnibus cuilibet faciendam, & aſſignandam relinquit. Eſt enim inductio imperfecta.

Tertiò.

Tertiò, innuit vanas eſſe & præpoſteras hominum curas, qui, cùm ſingulis rebus tempus & opportunitas, vt vertunt Septuag. præfinita ſit
B à Deo & natura, prudenter expectanda vel patienter ferenda ſit, ipſimet ſuâ induſtriâ & ſollicitudine nimia illam præfinire, inuertere vel anteuertere volunt, qua in re fruſtra ſtulto, caſſoque & irrito conatu laborant.

Quartò.

Quartò, Tertullian. libr. de Virgin. velandis ca. 1. per tempus accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re; tum gratia in homine ad perfectionem prouehitur. *Nihil,* inquit, *ſine ætate eſt, omnia tempus expectant. Denique Eccleſiaſtes: Tempus inquit, omni rei. Aſpice ipſam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Granum eſt primò, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuſcula enititur. Deinde rami & frondes inualeſcunt, & totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, & flos de germine ſoluitur & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatē*
C *ſuam dirigens, eruditur in manſuetudinem ſaporis. Sic & iuſtitia (nam idem Deus iuſtitiæ & creaturæ) primò fuit in rudimentis natura Deū metuens; dehinc per legem & Prophetas promouit in infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.*

Quintò.

Denique, ex tempore ſemper tranſeunte, circulante, & euaneſcente, euidenti demonſtratione concludit, omnes res tempori ſubiectas, cum eo tranſire, gyrare, & euaneſcere. In rebus enim temporalibus dominatur & regnat tempus. Hinc Varro libr. 4. de Lingua Latina, ex Pythagora quatuor ſtatuit rerum principia, ſcilicet corpus, locum, afflictionem & tempus. *Duo enim ſunt,* inquit, *rerum exordia, ſtatus & motus: quod ſtat aut agitatur eſt corpus: vbi agitatur, eſt locus, quod eſt in agitatu, eſt actio. Corpus eſt, vt curſora locus, ſtadium: quà currit, tempus: actio curſio. Qua-*
D *re fit vt omnia ſint quadripartita, & ea æterna: nam neque vmquam fuit tempus, quin fuerit motus (eius enim interuallum eſt tempus) neque motus, vbi non locus & corpus (quod alterum eſt quod mouetur, alterum vbi) neque agitatus vbi non fit actio. Igitur inſtitutum quadrigæ, locus, corpus, tempus, & actio.* Hucuſque Varro.

Ænigma temporis.

Huc facit diſceptatio ſeptem Græciæ Sapientum, quam recitat Plutar. in eorum conuiuio. Cùm enim Æſopus rogatus, *quid eſſet antiquiſſimum?* reſpondiſſet: *Tempus. Quid maximum? Mundus. Quid ſapientiſſimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communiſſimum? mors. Quid vtiliſſimum? Deus. Quid damnoſiſſimum? Genius. Quid robuſtiſſimum? fortuna. Quid facillimum?*

Quod

Quod ſuaue eſt. Thales nonnulla corrigens & traſponens, ita ad ſingula reſpondit: *Quid eſt antiquiſſimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mũdus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ ſunt. Quid ſapientiſſimum? Tempus: id enim alia inuenit, reliqua inueniet. Quid communiſſimũ? Spes. Quibus enim reliqua omnia deſunt hæc adeſt. Quid vtiliſſimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè vtendo vtilia facit. Quid damnoſiſſimum? Animi vitium: huius enim præſentia plurima bona corrũpuntur. Quid validiſſimum? neceſſitas, ea enim ſola eſt inſuperabilis. Quid facillimum? quod eſt naturæ conſentaneum: nam voluptates etiam ſunt, quæ ſæpenumero reſpuantur. Cũ Thaletis dicta omnes approbaſſent, Cleodemus: Huiuſmodi, inquit, Niloxene quæſtiones proponere & ſoluere regibus conuenit.*

Temporis hieroglyphicum ſtella. B Hinc Ægyptij, & veteres Mythologi ac Philoſophi myſtici; hæc dabant temporis hieroglyphica & ſymbola: Stella eſt temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto ſtatam temporis legem obſeruat, quàm ſtellæ & cæli, quæ cùm ſemper moueantur, eodẽm ſemper temporis interuallo, certiſque periodis eò redeunt, vnde moueri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor. Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus ſit foliis prædita, quibus præcipuas ipſius temporis partes ſcilicet diem & noctem repræſentat. Ita Pierius Hierogl. 52. p. 505.

Falx. Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora ſubiiciuntur, ad ſignificandum tempus nõnulli volunt, quòd tempus omnia metit, exſecatque & aufert. Ita Pierius Hierogl. c. 56. p. 536. C Appoſitè Phocylides:

Temporibus ſemper cautus ſeruire memento,
Nec reflare velis aduerſum flumina venti.

Serpens. Rurſum Ægyptij temporis reuolutionem ſignificabant per ſerpentem conuolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. lib. 2. Stilicon.

Eſt ignota procul, noſtræq; imperuia menti,
Vix adeunda deis, annorum ſqualida mater,
Immenſi ſpelunca æui, quæ tempore vaſto
Suppeditat, reuocatq; ſinu, complectitur antrum
Omnia qui placido conſumit numine ſerpens,
Perpetuumq; viret ſquamis, caudamq; reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapſu.

Et mox.

Scribit iura ſenex, numeros qui diuidit aſtris,
Et curſus ſtabileſque moras, quibus omnia viuunt, D
Ac pereunt, fixis tum legibus ille recenſet.

Inuerſores temporum exoſi. Porrò priſci notabant inuerſores temporum, velut vitæ præpoſteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum, qui traiecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æſtimans hoc inter inſtrumenta luxuriæ, ita vt ſerò de ſomno ſurgeret, & ſalutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampridius in eius vita. Seneca epiſtol. 123. *Sunt, ait, qui officia lucis noctiſq; peruertunt. Tales horum contraria omnibus non regio, ſed vita eſt. Sunt quidam in vrbe antipodes, qui vt ait M. Cato, nec orientem vmquam Solem viderunt, nec occidentem.* Et inferiùs in quemdam lucifugam, qui

A ſub noctem expergiſcebatur, diluculo ibat cubitum, ita acute & ſalsè iocatur, vt dicat eum admodum frugaliter viuere, quippe qui nihil inſumeret niſi noctem. Et quibuſdam illum ſordidum & auarum dicentibus: *vos,* inquit, *& lychnobium dicetis.* Eſt autem hæc vox ambigua, ſignificans eum vſque adeò non eſſe auarum, vt etiam lucernas abſumeret, vel adeò parcum vt lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incurſionem in Bœotiam, retinere tentauit dicens: SI non crederet Pericli, at non erraturum tamen, ſi prudentiſſimum conſiliarium operiretur tempus. Verùm Tolmides reſpuens ſanum conſilium, temeritatem luit ſtrage exercitus, & ſui cæde. Ita Plutarch. in Pericle.

B Præfectus Adriani Imp. nomine Similis, præfecturæ renuntians, ſeptem annos ſibi vixit; vnde hoc epitaphiũ ſuo ſepulchro incidi iuſſit: *Hic ſitus eſt Similis, qui multos annos egit, ſeptem autem vixit.* Ita Xiphilinus in Adriano.

Mor. de pretio temporis. Tropol. hîc diſce, quantum ſit pretium temporis tam citò tranſeuntis & auolantis, quantaque eius habenda ſit cura. A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna noſtra ſalus, vel perditio, iuxta illud, *Momentum vnde pendet æternitas.* Deus enim ab æterno cuique ſuum præſtituit tempus, imò annum, horam & diem, v. g. vt ſeculo primo, tali anno, menſe, die & horà naſcatur, ac poſt tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Veſpaſianus, Domitianus, ſæculo ſecundo S. Ignatius, S. Dionyſ. S. Policarpus, Traianus, Adrianus, Antoninus; C ſæculo tertio Conſtantius, Conſtantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique hominum perfixit certum ſæculum, certum annum, certam diem, quo naſciturus, victurus & moriturus eſt. Vtere ergò, ô homo, ſi ſapis, tempore tibi à Deo præſtituto & admenſo: aliud enim non habebis ex omnibus ſæculorum voluminibus, per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, ſed malè expenderunt, & quo lucrari poterant cælum acquiſiuêre infernũ. Quàm vellent nunc ſibi dari horam pœnitentiæ! quantos labores & cruces vltrò ſuſciperent, ſi ad vitam redire liceret! Sed fruſtra, clauſa eſt ianua, tranſijt tempus eorum: tibi adhuc ſupereſt, vide vt il- D lud ritè expendas, nec ſerò malè expenſi te ſimiliter pœniteat. Præclarè Hugo Victor. hîc & lib. de Vanitate mundi in fine: *Omnia, ait, tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur: ſiue etiam quamdiu ſubſiſtant, vt prudens animus in his omnibus non putet aliquid eſſe, quod ſemper ſtare poſſit, vt in eo fiduciam ponat, ſed potiùs veris & permanentibus bonis ſe conformans, ita rerum mutabilium vanitatem deſpiciat, vt licèt vnaquaque re pro tempore vtatur dũ præſens eſt, numquam tamen in eius tranſitu animum à ſtatu ſuo declinare permittat. Ille enim prudẽtiſſimus eſt, qui ſic ſcit tranſeuntia in vſum vertere, vt tamen non nutet in eorum defectu mentem à ſua ſtabilitate declinare. Malè ergo fecit, cùm quadam ſibi quaſi potiora*

ex omnibus ad iucunditatem elegit, & in eis felicem ſe eſſe poſſe credidit: quia & omnia ſuo tempore bene vtenti bona ſunt, & tamen omnia, quæ mutabilitati ſubiacent, licèt in miſeria qualemcumq; conſolationem præbeant felicitatem tamen conferre non poſſunt. Nihil ergo ſuo tempore abijciendum, & nihil non ſuo tempore eligendum. Sed ſic animus ad vſum temporis præparetur, vt tamen ad mutabilitatem temporis nõ mutetur.

Audi ſanctum Bernard. in Declamat. *Filij hominum vſquequò graui corde? vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus eſt aſſignatum, dies ſalutis vtique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare neceſſe eſt. Nam in carne qui ſeminat, ſiquidem exinde metet corruptionem.* Memento illius ſancti Ambroſ. in Pſalm. 1. *Tu dormis, & tempus tuum* non dormit, ſed *ambulat.* Circa æternitatem enim voluuntur omnia tempora & ſæcula, ſicut rota circa axem. Audi & Senecam epiſtol. 121. *Nihil ſatis eſt morituris, imò morientibus; quotidie enim propius ab vltimo ſtamus, & illo vnde nobis cedendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit: ideo magnus animus conſcius ſibi melioris naturæ, dat quidem operam vt in hac ſtatione, qua poſitus eſt, honeſtè ſe atque induſtriè gerat; nihil tamen horum, quæ circa ipſum ſunt, ſuum iudicat, ſed vt commodatis vtitur peregrinus & properans.*

Secundò. Sapiens ſua facit opportunè.

Secundò, ſapientis eſt omnia facere tempore opportuno, & captare occaſiones benè agendi: inſipiens enim non obſeruat opportunitatem, ideoque inſipienter & præpoſterè, ac ſine fructu C laborat & operatur. Vide ſanctum Antiochum homil. 91. cuius titulus eſt: *Quod ſemper captanda ſit temporis opportunitas.* Sapientia ergo ex animo euellit nimiam & intempeſtiuam agendi ſollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo poſtulat, vt occaſiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi ſibi ſuggerat, iuxta illud Epheſ. cap. 2. verſ. 20. *Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto* IESV *in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in iis ambulemus.* Sapienter Boëtius libro 2. de Conſol. Metro 6.

Signat tempora proprijs
Aptans officijs Deus;
Nec quas ipſe coërcuit,
Miſceri patitur vices.

Et Ouidius lib. 1. de Remed. amor.

Temporibus medicina valet, data tempore proſunt,
Et data non apto tempore vina nocent.

D Hoc vt repræſentarent Poëtæ, occaſionem finxere eſſe Deum volubili rotæ, alatis pedibus inſiſtentem, vertigine quadam celerrimâ ſe in orbem circumagentem, anteriore capitis parte crinitâ, vt prehendi poſſet, poſteriori caluâ, vt teneri nequiret. Vnde illud: *Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua.* Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertiò.

Tertiò, nonnulli hæc accommodant inconſtantiæ cogitationum & cupiditatum hominis, quibus fauent Hebræa, quæ ſic habent: *Omni voluntati,* (id eſt cupiditati & voluptati hominis) *ſuum eſt tempus.* Hanc inconſtantiam A graphicè hiſce verſibus depingit Horat. lib. 1. epiſtol.

mea ſit pugnat ſententia ſecum,
Quod petit hoc ſpernit, repetit quod nuper omiſit,
Æſtuat, & vitæ diſconuenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis,

Quartò. Aurea mediocritas.

Quartò, Nyſſen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum ſiue menſuram, puta auream mediocritatem in omni actione ſeruandam, iuxta illud Græcorum μηδὲν ἄγαν καιρὸς ἄριστος, id eſt, *ne quid nimis, occaſio res eſt optima.* Et illud Horat. libro 2. Carm. Ode 10.

Auream quiſquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obſoleti
Sordibus tecti, caret inuidenda
B *Sobrius aula.*

Apologus temporis.

Hanc Salomonis gnomen inſigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illuſtrato, graphicè depingit Cyrillus libr. 1. Apol. moral. cap. 4. *In feruore meſſis,* inquit, *cantans & quieſcens cicada, cum vidiſſet formicam multo labore granum ſuis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: vt quid in tanto æſtu, cum natura refrigeratiuam quietem & humectantem vmbram requirat, tu non ſolum aridam circuis & tempeſtatem ſuſtines, ſed quod peius eſt, graui onere te occidis? Nonne vides, quod ego in vmbra viridi cum iubilo requieſcens, in ſuffocante æſtu refrigerantem cordis anhelitum capere vix poſſum? Quieſce ergo donec meſſis tranſeat incenſiuum. Cui mox improuidæ, prouida formica prouidè reſpondit:* (Eccleſ. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & ſuis ſpatiis vniuerſa tranſeunt ſub cælo. Quamobrem ſicut* C *quæque ſua loca & tempore agenda ſunt, ita & inquirenda. Nam ſi rei opportunum tempus negligens tranſierit, cùm illo indiguerit, poſtea minimè ipſum reperiet, eò quod horâ debitâ ſibi neceſſaria non quæſiuit. Sic ergo charisſimâ nobis vtendum prouidentiâ eſt, vt vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, inuenimus. Tempus autem colligendi eſt meſſis, vnde nunc prouidè laboribus colligo, vt in arida hyeme opulenta requie viuam: Tu verò improuida futurum tempus negligens, in inſtabili puncto quietis nunc exiſtis, ſiue nunc magis abuteris cantilenis, & cùm folium, quo nunc delectaris quaſi vmbra tranſieris, grauis ardor famis ſimul cum egeſtate ſuccedet, cùm in meſſe nihil congregaueris. Nonne igitur diro improuidentiæ gladio vitam, quam multùm diligis, peremiſti.* Deinde hanc gnomen, quod *omnia tempus habent,* variis exemplis fontium, zodiaci, D ſolis, terræ, vitis confirmat. *Sed attende quæſo, vt in ſuis rebus regularitate mirabili prouidentia naturæ ducatur. Nam venarum plenos fontes in paſcuis animalium ſemper habet, vt cùm neceſſe fuerit, debitum ac præparatum prouidè diſtribuat alimentum. Etenim in circuitu zodiaco ſol prouido ductore conducitur, vt ſic prouideatur mutatis temporibus, cum prouidentia gignit. Similiter pro ſequenti anno ſemel ſua arbores palma dactylos generat: ſic & vitis liquorē dulciſſimum pari ordine diſtillat. Ita quoque fontes, qui non ſemper ſcaturiunt, terrâ virtute ſtellarū, diutinâ ſemel humiditate imbutâ, profuſi reruntur. Nonne totius naturæ ordo prouidentiâ gubernatur? Quid igitur eā ſpretâ, quæ eſt vitæ tam commoda gubernatrix, futuroq; neglecto de præſentibus tantum cogitas?*

cogitas? Ego certè, ni fallor, de futuris plus curo. Nam præteritum perdidi, præſens cæli curſu raptiſſimo iam tranſiit, & tantùm quid ſupereſt futurum poſſideo. Deinde epimythium, ſiue finem & fructum Apologi ſubiicit dicens: *His auditis muta cicada rogauit formicam, vt hæc quid eſſent definitione monſtraret. At illa libenter præter admittens ait: Prouidentia quidem (ſi verbum dignum habeo) eſt hæc: Arte vigili rationis, in hac vita tranſitoriâ temporalia iuſte congregare, & congregata inuiolabiliter conſeruare, ex quibus ſemper viuas in æternâ & glorioſâ quiete. Quo dicto, onerata proceſſit ad nidulum ſuum.*

Quæri. Æterna ... doctrina.

Vers. 2. Tempvs nascendi et tempvs moriendi.] Pro *naſcendi* Hebr. eſt לָלֶדֶת *laledet*, quod & naſci & gignere ſignificat. Vnde Septuaginta, Arabicus, Vatabl. Camp. Arias, & alij vertunt: *Tempus gignendi & tempus moriendi.* Chald. verò Coſti: *Quandoque inſtitutum eſt tempus procreationi & ſoboli, quandoque moriendi.* Rabbini in Midras exponunt q. d. aliquando partus iungitur cum morte, cum ſcilicet fœtus mox poſt conceptionem in vtero, aut poſt natiuitatem iam in lucem editus moritur. Verùm hæc expoſitio coactior & arctior eſt, æquè ac illa Chaldæi. Complut. *Tempus eſt electum ad pariendum filios: tempus eſt ad occidendum filios rebelles & prouocatores, vt obruantur lapidibus ſecundum verbum iudicum.* Meliùs noſter Pagnin. Syrus, Clarius, Tigurin. & alij vertunt: *Tempus naſcendi*; huic enim directè per antithesin opponitur *tempus moriendi.* Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata ſunt aliqua, dein emoriuntur.*

Apologus temporu.

Salomon ſuum thema, quod verſu primo propoſuit, ſcilicet *omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs vniuerſa tranſeunt ſub cælo*, probat per Inductionem variorum exemplorum & contrariorum ſibi viciſſim ſuccedentium, per quatuordecim eorum combinationes vſque ad verſ. 8. vbi ex illis infert & concludit, omnia ſub cælo eſſe vana, nec quidquam ex labore continuo homini relinqui, ſed omnia tranſire & euaneſcere. Primum exemplum eſt, quod cuique rei viuenti tempus à Deo & natura præfinitum ſit naſcendi & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur ſtata eſt lex vt occidant & moriantur, ſic pariter iiſdem ſtatum eſt tempus oriendi & occidendi, ſiue naſcendi & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occidunt in hyeme. Sic animalia & homines naſcũtur in infantia, moriuntur in ſenecta. Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari, inuerti nequit. Fruſtra ergo laborat ſenex, vt proroget ſibi annos viuendi, rectè operandi & merendi, cùm illi moriendi inſtet tempus, &, vt ita dicam, fatum: qui ergo ſapit, dum viuit & viget, accumulet ſibi virtutum & bonorum operum merita. Hæc igitur biga naſcendi & moriendi eſt, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatiſſimam in cælis, vel miſerrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon, q. d. Scias ô homo, qui natus es in mundo, tibi moriendum eſſe & exeundum de mundo, para te ergo, & virtutum opera compara, quæ poſt mortem iudici Chriſto offeras, vt pro-

A pterea ab illo cælo adiudicari, non verò ad gehennam damnari merearis. Hæc vt innueret Moſes Geneſi, id eſt ortui rerum, ſubiunxit Exodum, id eſt exitum & occaſum, ait Nyſſen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *vt temperatiæ vitæ nos admoneat*, ait Olympiod. *vt mentione mortis velut quodam ſtimulo eos expergefaciat, qui in carnali vita profundum ſunt immerſi, & ad curam futurorum excites*, ait Nyſſen. Rurſum natiuitati ſubiungit mortem, quaſi nullum ſit tempus viuendi medium, vt innuat mox à natiuitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, iuxta illud: *Nos nati continuò deſiuimus eſſe.* Sapient. cap. 5. verſ. 13. quia quot horis iam nati viuimus, totidem quaſi paſſibus pergimus ad mortem. Ita *naſcendo morimur, moriendo viuimus omnes.* Quid eſt vita? aſſiduus curſus ad

B mortem. Quid mors? tranſitus ad immortalitatem.

Tropolog. S. Hieron. ſpiritualiter renaſcimur ait, per timorem, iuxta illud Iſaiæ c. 26. v. 18. iuxta Septu. *A timore tuo Domine concepimus, & parturiuimus & peperimus ſpiritũ ſalutis:* morimur verò per amorem: dum enim creſcimus ad amorem Dei, moritur timor, iuxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem.* 1. Ioan. 4.

Symbol. Hebræa: Iſraëli, inquiunt, ſiue Synagogæ & populo Hebræorum tempus naſcendi fuit, cùm in Ægypto poſt mortem Ioſeph ſuccreſcere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. cap. 16. verſ. 4. ait: *Quando nata es in die ortus tui?* Tempus moriendi fuit, cum in captiuitate Aſſyriaca, Babylonica & maximè Romana, reſpub. Iudæo-

C rum euerſa & diſperſa quaſi interijt. Vnde Ezech. 37. 12. Captiuitas Iudæorum comparatur ſepulchro, captiui oſſibus aridis, reduces in patriam reſurgentibus. Meliùs primi Chriſtiani naſcebantur in Eccleſia per baptiſmum, moriebantur glorioſè per martyrium. Eis ergo tempus naſcendi erat baptiſmus, moriendi martyrium.

Denique tempus naſcendi Eccleſiæ Chriſti & Chriſtianorum fuit tempus moriendi Synagogæ Iudæorum; tunc enim hæc periit, cùm illa nata mox peperit, adeoque cùm ex ſterili Eccleſia natus eſt Gentilium populus, amiſit filios Synagoga, ait S. Hieronym. in cap. 5. Michææ.

Tempvs plantandi, et tempvs evel-

D landi (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi*. Sic & Syrus & Arab.) qvod plantatvm est] Campenſ. *Nunc amputamus quæ olim vt adoleſcerent, curauimus.* Chald. *Tempus confitionibus & euulſionibus arborum ſuum eſt.*

Poſt opus naturæ (tempus ſcilicet naſcendi & moriendi) ſubnectitur opus artis & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, puta tempus plantandi arbores, frutices, herbas, vt caules, betas, braſſicas &c. at tempus eas euellendi, vt nouæ plantentur. Tempus ſingulas plantandi iuxta ortum certorum ſiderum, præſertim lunæ, ventorum, pluuiarum, ſerenitatum, &c. exactè deſcribit Columella lib. 2. de Re ruſtica cap. 8. & ſeq. ac Varro lib. 1. ca. 27. & ſeq. Ita Chald. Thaumaturgus & alij. Quare quod S. Hie-

eonym. & Albinus exponunt, tempus plantandi eſſe tempus naſcendi, & tempus euellendi eſſe tempus moriendi, quod præceſſit, non litterale eſt, ſed myſticum.

Tropol. Tempus plantandi virtutes eſt, cùm ſtatis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, vt in quadrageſima; nunc lætitiæ ſpirituali, vt in Paſchate; nunc operibus eleemoſynæ, vt tempore peſtis, famis, belli: nunc patientiæ, vt tempore morbi, tentationis, perſecutionis; nunc operibus vitæ actiuæ, nunc contemplatiuæ prout obedientia vel neceſſitas ea requirit, & alternis iniungit, vt ſæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id eſt orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda eſt, nunc euellenda, & cum actione commutanda, cùm id obedientia exigit. Rurſum tempus eradicandi zizania eſt, cùm concupiſcentiæ, ſuggeſtiones dæmonis, ac tentationes carnis & mundi ex imaginatione & appetitu euellendæ ſunt.

Symbol. Hebræi, inquit S. Hieron. haſce omnes combinationes referunt ad Synagogam & populum Iſraël. *Tempus, inquit, generandi & plantandi Iſraël, tempus moriendi & ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus deſtruendi templi ſub Nabuchodonoſor, & tempus ædificandi ſub Dario. Tempus flendi & plangendi euerſionem vrbis, & tempus ridendi atque ſaltandi ſub Zorobabel, Eſdra & Nehemia. Tempus diſpergendi Iſraël, & tempus in vnum congregandi. Tempus quaſi cingulum & baltheum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babylonicam captiuitatem, & ibi computreſcere trans Euphratem. Lege* περίζωμα *Hieremiæ. Tempus quærendi illos & ſeruandi, & tēpus perdendi illos & proijciendi. Tempus ſcindendi Iſraël, & tempus iterùm conſuendi. Tempus tacendi Prophetas nunc in captiuitate Romana, & tempus loquendi eos tunc, quando etiam in hoſtili terra Dei conſolatione & alloquio non carebant. Tēpus dilectionis, qua eos ſub patribus ante dilexit; & tempus odij, quando in Chriſtū intulerunt manus. Tempus prælij, modò non agentibus eis pœnitentiā; & tempus pacis in futuro, quando intrante plenitudine gentium omnis Iſraël ſaluus erit.*

Anag. Tempus plantandi electos beatorum in cælo, & reprobos eradicandi è terra, vt detrudantur in gehennam, ibidem perpetim arſuri, erit dies Iudicij: tunc enim omnis *plantatio, quam non plantauerit Pater meus eradicabitur,* ait Chriſtus Matth. c. 15. c. 13.

Vers. 3. Tempvs occidendi, et tempvs sanandi] Sirus: *Tempus ad occidendum, & tempus ad viuificandum.* Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia, dein lethalia fiunt.*

Primò, Hugo Victor. Tempus occidendi, inquit, oues & boues eſt, cùm eos mactamus, vt eorum carnibus à Deo, ob corporum poſt diluuium debilitatem, indultis veſcamur: Tempus ſanandi eſt, cùm iis in quadrageſima & ieiunio abſtinemus, eos ſeruamus & quaſi ſanamus.

Secundò, & genuinè tempus occidendi eſt, cùm reus à Iudice ad mortem damnatur, item cùm hoſtes iuſto prælio inuaduntur: tempus ſanandi, cùm in prælio, aliáve re læſi, infirmique curantur, cùm damna bello illata per pacem reſarciuntur. Vnde Arabicus vertit: *Tempus tertandi, & tempus medendi.* Et Chald. *Tempus ſæpè expoſtulat omnia flammis & ferro miſcere: aliud verò malè habentibus mederi,* puta quo ægri curandi ſunt.

Tempvs flendi, et tempvs ridendi: tempvs plangendi, et tempvs saltandi] Vers. 4.
Arabicus: *fletus tempus, & riſui tempus. Conquirendi tēpus, & ſaltandi tēpus.* Chald. *Tempore ſuo deflendi ſunt ægri, & alio tempore hilaritate & riſu colligendus eſt amicus. Statuta die lugendi ſunt mortui, & alia die gaudio exultandum eſt.* Thaumaturgus: *Lachrymatur, paulò pòſt ridetur: nunc luctus, dein & tripudium.* Campenſ. *Interdum mœſti lugemus, interdum lætitia ſubſilimus.* Lyran. *Tempus flendi eſt,* inquit, *in infortuniis, tēpus ridendi in eufortuniis.* Tempus ergo flendi & plangendi eſt in luctu, ob funera parentum vel amicorum, ob clades priuatas vel publicas, ob pericula & aduerſa quælibet. Tēpus ridendi & ſaltandi eſt in publica lætitia, puta in triumphis, victoriis, feſtis, epulis, nuptiis, vbi nota flere & ridere eſt priuatum, plangere & ſaltare publicum. Senſus ergo eſt. q. d. Iam planges in funere, iam ſaltabis in conuiuio; iam efferes ad funus tuam vxorem, iam aliam nuptiis ſecundis aſſumes; nunc funeralia conuiuia, nunc celebrabis nuptialia. Sic omnia contrarietatibus plena ſibi ſuccedentibus, & ex diſparibus nexa catena, viduitas cum nuptiis; ſeſſitatio in puluere tempore planctus, & ſaltatio atque tripudium lætiori tempore, publicoque gaudio, ait noſter Pineda. Aduertit Nyſſenus in Caten. Græc, κοπτόν, id eſt planctū ſeu pectoris tunſionem, intenſionem addere in fletu & eiulatu: Et ὄρχησιν, id eſt ſaltationem, addere intenſionem & amplificationem in lætitia foràs erumpere geſtiente, atque tripudio exultanti.

Nota choros & choreas ex ſe non eſſe illicitas, imò ſubinde eſſe ſanctas, vti fuêre Dauidis ſaltantis, ante arcam ex iubilo mentis in honorem Dei 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob tranſitum maris rubri, & ſubmerſum Pharaonem. Exodi cap. 15. 20. Item Illæ feminarum ob cæſum à Dauide Goliath. 1. Regum 18. c. 6. Imò iuſſerat Deus, vt Hebræi quotannis celebrarent feſtum Tabernaculorum ſacro tripudio, ac ſaltarent in tabernaculo coram Domino, vt oſtendi Leuit. 23. 40. Sic à ſaltu ſacro Gentiles Romæ celebres erant Salij, in Creta Curetæ, in Phrygia Corybantes.

Verùm magnus in choreis adhibendus eſt modus, ne in laſciuiam & luxuriam abeant. Vnde Iudæis carnalibus permiſſæ ſunt potiùs quàm Chriſtianis. Quare in Choreas Chriſtianorum inuehuntur acriter omnes ferè Patres, vt S. Baſil. homil. 14. contra Ebriet. S. Ambroſ. libr. de Elia & Ieiun. cap. 18. S. Auguſt. ſer. 215. de Temp. S. Chryſoſtom. hom. 48. & 56. in Geneſ. & 49. in Matth. Clemens. Alexand. 2. Pædag. 20. Euſeb. 13. de Præpar. cap. 12. Lactan. 6. Inſtitut. 20. & alij. Quin & contra eas extant leges Imper. vt Conſtantini apud Euſeb. in vita

eius

tius c. 18. Theodoſij & Valentin. *de Spectac.* c. 5. Arcadij l. *omnes*, C. *de ferijs*; Leonis & Anthemij ibidem l. vlti. Multò magis eas vetant leges Canonicæ, de Conſecr. diſtinct. 1. cap. *qui diebus*, & diſt. ca. 3. *irreligioſa*. Quocirca Matth. Clingius in locis Theolog. c. de Choreas *Quid*, inquit, *eſt chorea? Eſt circulus cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius.*

Tropol. S. Hieron. *Nunc*, inquit, *flendi tempus eſt in futuro ridendi. Beati enim flentes; quoniam ipſi ridebunt. Lucæ 6. Plangendum eſt in præſentiarum, vt poſtea ſaltare valeamus illâ ſaltatione, quâ ſaltauit Dauid ante arcam: quia qui in præſenti ſæculo ſua plangit peccata, ridebit potiùs in futuro*, iuxta illud Malach. 4. 2. *Egrediemini & ſalietis ſicut vituli de armento*. Et Didymus in Catena Græc. *Tempus præſentis vitæ*, ait, *flendo opportunum eſt: tempus vero ridendi in ſpe iacet.*

Nota in hiſce antitheſibus indicari ordinem contrariorum: prius enim eſt tempus flendi, poſterius ridendi. Sic prius eſt tempus naſcendi, deinde moriendi: prius eſt tempus plantandi, deinde euellendi: prius tempus tacendi, deinde loquendi, & ita de ceteris.

Vers. 5. TEMPVS SPARGENDI (Hebr. *proiiciendi*. Septuag. *mittendi*. Syrus *iaciendi*) LAPIDES, ET TEMPVS COLLIGENDI] Campenſ. *Nunc diruimus vetera ædificia, nunc noua conſtruimus*: Mirum eſt aliquos pro *lapides* ſubſtituere *fructus*; vnde Thaumaturgus vertit: *Nunc terræ fructus quis congregat, dein abijcit*. Iam

Tempus ſpargendi lapides eſt, cùm diruuntur domus, cùm ex agro, horto, vinea lapides abijciuntur, ne ſemina, herbas & plantas ſuffocent: tunc ergo ager elapidatur, cùm lapidibus liberatur & purgatur. Tempus colligendi eſt, cùm ijdem lapides colliguntur & in aceruum adunantur, vt ex iis fiat ſepes aut murus agro, horto vel vineæ contra beſtias & fures tutando.

Secundò, Arboreus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis, quas nunc ædificarit, nunc deſtruxerit; ſicut & hodie videmus homines opulentos ſæpe domum, quam ædificarunt deſtruere, hoc ſolo nomine, quòd forma diſpliceat, ac nouam nouæ formæ velint exædificare; quæ ſanè ſumptuoſa eſt vanitas & inconſtantia.

Tertiò, Caietan. per lapides accipit pretioſos puta gemmas, q. d. Tempus eſt colligendi gemmas & ornamenta, ac tempus eſt proiiciendi illa, puta in tempore vaſtitatis & excidij, iuxta illud Thren. 4. 1. *Diſperſi ſunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum*. Rurſum q. d. Hoc ſeculo parui fiunt gemmæ, & quaſi ſparguntur, mox alio ſæculo colliguntur, magnóque habentur in pretio. Æſtimatio enim hominum dat pretium gemmis, æquè ac medalliis, cumque illa ſæpe euariet, hinc ſæpè variatur pariter pretium gemmarum.

Quartò, profundius Pineda hoc refert ad lapides ſacculi, puta ad pondera quibus merces & nummi ponderabantur: hæc enim olim erant lapidea & lapides Prouerb. 16. 11. q. d. Eſt tempus quo homo vacet mercaturæ, ideoque colligat lapides, id eſt pondera quibus ſuas merces

A æquè ac nummos ponderet & menſuret. Vicisſim eſt tempus; quo hominem iam opulentum & ſenem tædet mercaturæ, cupitque quietus ſibi viuere & Deo; ideoque ſpargit abiicitque lapidea hæc pondera.

Tropol. Auctor Catenæ Græc. Lapides ait, ſunt virtutes, quibus vitia lapidamus & obruimus. *Quid enim aliud eſt temperantia, quàm lapis, quo effrænis adhinnienſq; animæ affectus deturbatur atque proſternitur: Rurſum lapides ſunt ſermones S. Script. quibus hoſtem deijcere & obruere poſſumus: eoſdē tamen in ſinum animæ recolligere nos iubet, vt opportuno tempore illis in aduerſarios vtamur, vt eiuſmodi lapidum iactu nullo vnquam tēpore deficiamus, neque vnquam ſuccumbamus.*

Symbolicè primò, S. Hieron. refert nonnullos, qui ſic exponunt, q. d. Legi ſeueritatis B ſucceſſit lex clementiæ, puta legi veteri lex noua. In lege enim veteri rei adulterij aliórumque criminum iubentur lapidari: Lex noua verò hunc rigorem legis veteris ſuſtulit, cùm Chriſtus adulteram abſoluit, & Phariſæis eam lapidare volentibus dixit: *Qui ſine peccato eſt veſtrûm, primus in illam lapidem mittat*. Ioan. ca. 8. verſ. 7. Verùm Ipſe hanc expoſitionem non probat, ſcilicet vt litteralem: vt myſtica enim admitti poteſt.

Alleg. S. Hiero. Hoc tempore, inquit, lapides, id eſt corda Iudæorum lapidea diſperſa ſunt à Chriſto, fide, veritate, ſalute; ſed in fine mundi colligentur, cùm ad Chriſtum conuertentur, & vniuerſi congregabuntur.

Anagog. Lapides electi ſunt Sancti, quos C Deus mittit in mundum, vt illum ſanctificent: colligit verò cùm eos ad ſe per mortem recipit, ne videant mala gentis ſuæ, vtque cæleſtem Ieruſalem ædificent, ait S. Greg. 3. Dialog. cap. 37. in fine.

TEMPVS AMPLEXANDI, ET TEMPVS LONGE FIERI AB AMPLEXIBVS] Arabicus. *ſeparandi*. Communiter interpretes accipiunt amplexum coniugum, vſumque matrimonij, q. d. Nunc tēpus eſt dandi operam procreandis liberis, nunc abſtinendi & continendi cùm ſcilicet vacandum eſt orationi. pœnitentiæ, ieiunio (vt in quadrageſima) iuxta illud 1. Corinth. 7. *Nolite fraudare inuicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi*. Item cùm vxor eſt ægra, patitur menſtrua, ſenex eſt, abeſt, &c. Ita S. Hieronym. Olympiod. Hugo, Bonauent. Lyran. Dion. & ceD teri ferè omnes. Sic Noë cum filiis omnibuſque animalibus in arca abſtinuit vſu coniugij, ob cōmunem in totius mundi, per diluuium ſubuerſione, luctum, vti dixi Geneſ. 8. 16. Hinc Chald. *Suo tempore ad vxorem eſt aditus; ſeptem verò diebus luctus ab ea recedendum eſt*. Sic Saræ dixit Tobias ſponſæ ſuæ capit. 8. *Surge & deprecemur Deum hodie & cras & ſecundum cras, quia his tribus noctibus Deo iungimur: tertiâ autem tranſactâ nocte in noſtro erimus coniugio: filij quippe ſanctorum ſumus*. Accedit Vatabl. qui ſic exponit, quòd contrahamus matrimonium, aut non, ſed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet ſuum tempus.

Paulò aliter Thaumaturgus: *Nunc*, ait, *vir mulierem deperit, atque inſano amore complectitur; nunc*

eam impetuſè odit & auerſatur, præſertim poſt copulam, cujus rei Phyſicam cauſam dat Ariſtot. & Phyſici, vti poſt eam exoſam habuit Thamar Amnon, *ita vt maius eſſet odium, quo oderat eam, amore, quo ante dilexerat*. 2. Reg. 13. 14. Hinc Cãpenſis hoc loco vertit: *Nunc operam damus amplexibus, nunc ad amplexus nauſeamus.*

Secundò, Hugo, Pineda, amplexũ accipiunt amicorũ & amicitiæ, q.d. Nunc tempus eſt amplexandi amicos colendique amicitiam, nunc ab iis abſtinendi, vt cùm abſunt, moriuntur, vel infideles deprehenduntur, q.d. Inſtabilis eſt hominũ amicitia, in eaque eſt vanitas vel mortis, vel abſentiæ, vel perfidię, vel mœſtitiæ. Stabilis verò eſt cum Deo, in eaque eſt veritas, ſinceritas, conſtãtia & beata æternitas. Illi ergo inhære, & *in illo veteraſce*. Eccleſ. 2. 6.

B Allegoricè, tempus amplexus & coniugij fuit in lege naturæ & Moſaica, cùm dictum eſt: *Creſcite & multiplicamini*. Gen. 1. Tempus verò continentiæ eſt in lege noua, cùm dicitur: *Sunt eunuchi, qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum*. Matth. 19. *Quia præcepti veteris* (teſtamenti) *eſt, vt terra procreationibus impleretur: noui verò, vt continentiã atque virginitate cælum impleatur*, ait S. Iſidor. lib. 2. de Offic. Eccleſ. c. 17. Sic & S. Hier. & Olympiod.

Symbolicè, tempus ſuum eſt vacandi ſapientiæ, contemplationi & amplexibus Dei cum Maria, tempus pariter abſtinendi eis, vt vacetur actioni cum Martha, puta vt ſeruiatur neceſſitatibus corporis vel ſaluti proximorum. Ita S. Hieronym. & Hugo. Sic Moyſes accepturus legem per 40. dies in monte collocatus eſt cum Deo, at poſtea peccante populo, & idololatrante, deſcendit, vt eum corrigeret. Exodi 32. 7. C

Vers. 6. Tempus acquirendi (Hebr. *quærendi*) et tempus perdendi] Arab. *Iacturam faciendi tempus*. Chald. *Tempus eſt electum ad quærendam pecuniam, & tempus eſt electum ad perdenda ſupellectilia*. Campenſis: *Nonnumquam magno ſtudio quærimus, quod paulo poſt perdamus.*

Primò. Primò, Hebræi hoc arctant ad Dauidem & Salomonem, q.d. Tempus acquirendi tribui Iudæ regnum Iſraël fuit ſub Dauide, tempus illud perdendi fuit ſub Roboam filio Salomonis ob eius idololatriam 3. Reg. 10.

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Tempus eſt, quo rem tuam perdas, & tempus eſt, quo perditam rurſum inquiras, vt ſit hyſteron proteron. Primò enim ponitur τὸ *acquirendi* deinde *perdendi*, cùm in reipſa priùs ſit perdere, quàm perditum acquirere. D

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus, Nyſſenus, Lyranus, Hugo, Bonauent. & alij hæc adaptant mercatoribus & lucra captantibus, q. d. Eſt tempus, cùm mercatores lucra acquirant, eſt cùm eadem perdant, vt cùm naues mercium patiuntur naufragium, aut capiuntur ab hoſtibus, vel merces ipſæ corrumpuntur, aut ob aliarum appulſum minoris vencunt. Suadet ergo, ait Pineda, vt æquo iacturas animo patiamur, & ſiue cum fortuna, ſiue potiùs cum Deo ſupremo rerum arbitro & gubernatore lucri & iacturæ ſocietatem ineamus, in rerum tempora-

A lium negotiatione & poſſeſſione. Nam *ſi bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſtineamus?* Temperanda lucri lætitia cum amiſſionis & iacturæ ægritudine. Itaque vt ille alius ſapienter dicebat: *Fortunæ obijcienda animi confidentia, & perturbationi ratio*. Neque magnifacienda fortuna, quæ *non tam dono quàm mutuo dat*, pro libito repetitura. *Non eſt enim valde optabilis* (vt refert ex Lacone quodam Cicero) *fortuna aptata rudentibus*, rei nimirum inconſtanti, & vel cum ventis, vel cum fluctibus mille ſemper in diſcriminibus verſanti.

Quartò, & genuinè, τὸ *perdendi* hic verbum eſt, non neutrum ſed actiuum, vt idem ſit, quod corrumpere, abiicere, diſſipare; hoc enim ſignificat Hebr. אַבֵּד *abbed*. Et ſic eadem penè hæc eſt combinatio, cum ſequenti: *Tempus cuſtodiendi, & tempus abijciendi*, q. d. Eſt tempus, cùm res, puta annonam, fruges, opes compares & acquiras: eſt rurſum tempus, cùm eaſdem perdas & prodigas, vt cum ingruit tempeſtas in mari, peſtis in terra, hoſtis in vrbe. Rurſum cum fruges ipſæ ſunt corruptæ, aut cùm alia de cauſa res noſtras faſtidimus, ideoque eas abiicimus & flammis tradimus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Myſticè, S. Athan. tract. in illud: *Profecti in pagum, qui ex aduerſo eſt, inuenietis pullum*, primò exponit de Chriſto, q.d. Chriſtus quæſiuit hominem peccato Adæ perditum: *quia*, inquit, *tam longo tempore perditum erat genus humanum, & peribat diaboli fraudibus. Tempus enim quærẽdi venit, & eximendi è captiuitate.* Secundò, de peccatore pœnitente, q.d. Require per pœnitentiam, quod perdidiſti per culpam. Aut q. d. acquire gratiam, perde peccatum. Tertiò, de iuſto, q.d. Vt acquiras animæ ſalutem, perde & mortifica eius concupiſcentiam; vt acquiras virtutes perde vitia; vt acquiras cælum perde terram; vt acquiras ſpiritualia perde temporalia, iuxta illud Chriſti: *Qui inuenit animam ſuam, perdet illam*: Et, *Qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam*. Matth. 10. 39. *vt ſcilicet tempore martyrij neque poſſeſſionibus, neque liberis, neque parentibus, neque corpori, ne ipſi quidem animæ parcerẽ velimus, ſed nos offeramus vſque ad mortem, vt inueniamus animam noſtram in regno cælorum. Qui igitur vult inuenire animam ſuam, perdat eam in hoc tempore. Neceſſum eſt ergo in nobis perdi malitiam, vt quærentes virtutem eam inueniamus. Si quis enim non conquieuerit ab ira, quomodo ad manſuetudinem exercebitur? ſi quis à ſe non exterminaris fornicationem, quomodo is auſit temperantiam profiteri? Quæſiui, inquit, quẽ diligit anima mea, quæſiui & inueni eum, & introduxi illum in domicilium matris meæ, & in cellam genitricis meæ.* Hucuſque S. Athanaſ.

Rurſum Auctor Catenæ Græc. *Tempus, ait, acquirendi vniuerſa, hæc vita eſt; acquirendi, inquam, Dominum, quem quærere nos oportet; è contrario autẽ id amittere debemus, cuius poſſeſſio iactura, cuius amiſſio lucrum eſt.*

Tempus cvstodiendi, et tempus abiiciendi] Syrus: *Tempus ad connectendum eſt, & tempus ad ſoluendum*. Thaumaturgus: *Nunc anxia ſeruat cuſtodia, quod dein faſtidiens ſponte proijcit*, q. d. Eſt tempus, cùm res tuas cuſtodias,

cuſtodias, eſt viciſſim tempus, cùm eas abiicias, cùm ſcilicet corruptæ ſunt, aut imminet tempeſtas, peſtis, mors, hoſtis, latrones, &c. vt iam dixi. Arctius Campenſis: *Nonnumquam*, ait, *comparcimus, quod poſtea dilapidemus.* Alieniùs Olympiod. Diſpenſator, ait, nouit quo tempore pecunias apud ſe cuſtodiat, quo expendat. Alij. Nouit liberalis quando pecunias ſeruet, quãdo eas in pauperes eroget.

Tropol. tempus cuſtodiendi opes eſt, cùm iuuant ad alendam familiam, & virtutem eleëmoſynæ operandam; tempus eas abiiciendi eſt, cùm nocent animæ, eamque incitant ad gulam & luxuriam, aut à ſtudio orationis & perfectionis auocant: vnde Chriſtus ad adoleſcentem: *Si vis*, ait, *perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus* Matth. 19. Ita Hugo.

Myſticè, Hugo Victor. Tempus eſt, ait, cùm Deus ſuos fideles à tentationibus & periculis cuſtodit: rurſum tempus eſt, cùm eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati, vel vt probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

VERS. 7. TEMPVS SCINDENDI (alij *lacerandi*) ET TEMPVS CONSVENDI] Arabicus: *Tempus abſcindendi, & tempus conſuendi.* Alij, *ſuendi.* Alij, *reſarciendi.* Campenſis: *Quandoq; diſcerpimus quod olim conſuimus.* Chald. *Dies ſua ſuper mortuo veſtis conſcindenda, & tandem etiam fractura eſt ſarcienda.*

Tempus ſcindendi veſtes Hebræis erat in graui clade, vel audita blaſphemia quapiam, vti Caiphas ſcidit veſtes ſuas Chriſto aſſerente ſe eſſe Filium Dei dicens, *blaſphemauit.* Matth. capit. 26. verſ. 65. Vice verſâ ceſſante clade veſtem laceratam conſuebant. Tempus ergo ſcindendi eſt tempus luctus: tempus conſuendi eſt tempus lætitiæ & gaudij. Rurſum vt veſtis quæpiam conficiatur, pannum appoſitè ad corpus ſcindere, deinde conſuere oportet. Ad hæc vt ex vna veſte alia concinnetur, v. g. vt ex tunica fiat thorax, eam ſcindere & pectori aptare, ac deinde ſarcire neceſſe eſt. Sic Deus, qui fuit primus mundi ſartor, Adæ è pellibus conſuit tunicam. Geneſ. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad ſciſſionem corporis. q. d. Eſt tempus, quo corpus gladio conſcindas & vulneres in bello, vel iudicio ad puniendum crimen: Eſt rurſum tempus, quo illud conſciſſum redintegres, & quaſi conſuas. Alieniùs quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *iam occidit, iam occiditur.*

Myſticè, Hebræa, *Tempus*, inquiunt, ſcindendi regnum Iſrael fuit ſub Roboam, quo decem tribus ab eo deſciſcentes regem conſtituêre Ieroboam 3. Regum 12. Tempus conſuendi erit, cum in fine mundi omnes Iſraëlitæ conuerſi ad Chriſtum, in vnam Eccleſiam & regnũ numquam diſcindendum conſpirabunt. Ezech. 34. 26.

Symbolicè Hugo Victor. hæc refert ad fœderis & amicitiæ copulationem & diſſociationem. *Habet enim*, inquit, *conſutionem ſuam tempore ſuo conſenſus ſocialis: habet & ſciſſionem in tempore ſuo zelus iuſtæ contradictionis.*

Sublimiùs idem Hugo inferiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit, *quæ ſcinduntur ſubſtantialiter vnum ſunt: ea verò quæ conſuuntur eſſentialiter quidem diuerſa ſunt, ſed mediante vinculo fili quaſi accidentaliter vnum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & perituris vnitur per naturam; ſed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe conſuuntur humana & diuina in vnum, vt quæ duo fuerant per naturam, fiant vnum per gratiã. Compunctio ſiquidem ipſa acus eſt, & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat vtrumque, vt filum vtrumque contineat; neque enim conſutio aliter fieri potuiſſet, niſi vtrumque foraretur & vtrumque contineretur, quia diſcederet alterum ab altero, & facile ſe ab vnitate diuideret, ſi vtrumque vinculum non contineret. Propter hoc vtrumque perforat acus compunctionis, & filum dilectionis connectit vtrumque, vt ſtent ſimul & non diſcedant ab inuicem.*

Rurſum tempus ſcindendi eſt, tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abſcinditur ab Eccleſia, vt per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rurſus Eccleſiæ aſſuatur & vniatur, vti Paulus fornicarium abſcidit, & pœnitentem rurſum aſſuit Eccleſiæ. 1. ad Corinth. capit. 5. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Allegoricè diſciſſum fuit Chriſti corpus in paſſione, conſutum in reſurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam & reſecationem vitiorum, conſuimus per nouæ vitæ virtutumque texturam. Rurſum ſocietatem cum hereticis vel improbis diſcindimus, ac Catholicis probiſque ſociamur, dum iniquos contractus reſcindimus & æquos inimus. Denique Arrius lacerauit tunicam, id eſt Eccleſiam Chriſti; quam S. Athanaſius rurſum conſuit; vti S. Petro Alexãdrino Epiſcopo Chriſtus per viſum oſtendit. Vide eius vitam apud Surium 26. Nouemb.

TEMPVS TACENDI, ET TEMPVS LOQVENDI] Chald. Complut. *Tempus eſt electum ne proferantur verba contentionis & tẽpus eſt electum ad proferendum verba contentionis.* Chald. verò Coſti ſic habet: *aliquando ponẽdus eſt orationi & precibus modus: alias vero contentione verborum vtendum.* Refert ergo ipſe hæc ad precum ſtudium vel ſilentium. Didymus in Catena Græc. *Homo*, ait, *iam loquitur, iam tacet.* Tẽpus tacendi eſt in ſchola, in precibus, in concione. Rurſum cum ſuperior, præceptor vel ſenior loquitur, ſubdito, diſcipulo, & iuueni tacendum & auſcultandum eſt: cùm doctor vel concionator iam ſenex voce, memoriâ, facundiâ, gratiâ deſtituitur, taceat, ac lampadem munuſque loquendi, docendi & prædicandi reſignet iuniori iis pollenti. Tempus loquendi eſt doctori, cùm docendum eſt, prædicatori, cùm prædicandũ; ſuperiori, cùm monendus vel corripiendus eſt ſubditus; pari, cùm conſiliũ, conſolationem, vel directionem impendere debet proximo: Hinc Salon. *Verba tua*, inquit, *tantiſper ſilentio premes, donec commoda loquendi ſeſe offerat occaſio.* Audi S. Hieron. *Pythagoricos reor, quarum diſciplina eſt tacere per quinquennium, & poſtea eruditos loqui, hinc originem ſui traxiſſe decreti.*

Diſcamus

A *Diſcamus itaq; & nos prius non loqui, vt poſtea ad loquendū ora referemus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pideamus. Nihil nobis videatur rectum eſſe, niſi quod diſcimus: vt poſt multū ſilentium de diſcipulis efficiamur magiſtri. Nunc verò præſeculorū quotidie in peius labentium vitio, docemus in Eccleſijs quod neſcimus. Et ſi compoſitione verborum, vel inſtinctu diaboli, qui fautor errorum eſt, plauſus populi excitauerimus contra conſcientiam noſtram, ſcire nos arbitramur, de quo alijs poſsimus perſuadere. Omnes artes abſque doctore non diſcimus, ſola hæc tam vilis & facilis eſt, vt non indigeat præceptore.*

Silentium docet loqui. Hac de cauſa Salomon præponit tempus tacendi tempori loquendi, quia tacendo diſcimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Inſtitut. moral. 16. *Non ait Salomon*, inquit, *tēpus loquendi & tempus tacendi, ſed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in ſilentio forma loquendi ſumitur, quæ poſtmodum tempore loquendi in voce teneatur.* B Vnde S. Baſil. in Reg. fuſ. cap. 13. *Silentium* *Gnome.* ait, *eſt gymnaſium benè loquendi.* Et B. Diadochus lib. de Perfect. ſpirit. cap. 70. *Præclara ergo res*, inquit, *eſt ſilentium, nihilq; aliud quàm mater ſapientiſſimarum cogitationum.* Ruſſum S. Hieron. in Regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim*, inquit, *in eremo edocti S. Patres ſumma cum diligentia obſeruant ſilentia tamquam ſanctæ contemplationis cauſam.* Et S. Bernard. epiſtol. 88. *Iuge ſilentium, & ab omni ſtrepitu ſæcularium perpetua quies, cogit cæleſtia meditari.* B. Dorotheus ſerm. 20. *Caue à multiloquio: hoc enim ſanctas ac rationabiles, & à cælo aduenientes cogitationes penitus extinguit.* Denique ſilentium docet facere id quod iubet S. Bernard. in Specul. C Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm ſemel ad linguam.* Et illud S. Auguſtini. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm ſemel ad linguam.* Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 31. *Vbi non eſt taciturnitas, ibi homo facilè ab aduerſario ſuperatur.*

Plura hac de re dixi Prouerb. 25. 11. & Eccl. 20. 6. & 7. vbi citaui S. Gregor. & S. Ambroſium, hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipſum confirmat Zoſimus Papa, vt habetur diſtinct. 36. cap. *Qui Eccleſiaſticis: Hinc etiam*, ait, *idem Saluator noſter, priùs in medio Doctorum ſedit, audiens illos & interrogans, & poſtea prædicare cœpit; quia prius quiſque diſcere, & poſtea prædicandi officium vſurpare debet. Hinc etiam Salomon ait priùs tempus tacendi, & poſtea loquendi: quia veritas prius tacendo diſcitur, & poſtea loquendo prædicatur.* D *Hinc idem Dominus ait, qui audit, dicat veni. Hinc etiam prius Apoſtolos docuit, deinde eos ad prædicandum miſit, dicens: Eſtote prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Sic etiam prius poſt reſurrectionem illis ſenſum aperuit & ſcripturas explanauit, & poſtea dixit eis: Euntes in mundum vniuerſum, &c.*

Tempus ſententiæ. Primò. Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, vt oſtendat vanitatem ſapientiæ & facundiæ, ob quam non raro ſuperbiunt viri docti & eloquentes, præſertim doctores & prædicatores, cùm ob dicendi gratiam plauſum habent, & poſt ſe trahunt greges auditorum & diſcipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hiſce enim ſuccedit tempus tacendi, cùm ob ſenium, morbum, aliamúe cauſam A defloreſcit hæc docendi, dicendique gratia, aut cùm ſuperuenit alius doctor, vel concionator magis diſertus, quem populus priore relicto ſequitur: qua in re ſæpe naufragium & auditorum, & nominis, & tranquillitatis patiuntur concionatores, qui proinde ſi vanam hanc populi auram ſectentur, miſerrimi ſunt: illa enim inſtar venti mutatur, & nunc hunc, nunc illum ſequitur, priorem deſerens. Qui ergo ſapit, hoc munus obeat purè, ex obedientia & amore Dei, ac cum S. Franciſco eâdem quiete animi, & eâdem alacritate cōcionetur paucis & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet ſe habere auditorem Deum, ac de eo dicat id quod Plato de Ariſtotele: *Hic vnus mihi ſufficit: pluris enim eſt, quàm mille alij.*

Secundò, vt doceat prudentem prudenter *Secundò,* B diſtinguere tempus quo tacendum eſt, & quo loquendum; quare cum fructu loqui & tacere: cùm imprudens vtrumque peruertat, ac loquatur cum tacendum eſſet, & taceat cum loquendum foret; ideoque ſine fructu, imò cum damno tam ſuo, quàm proximi loquatur vel taceat, iuxta illud: *Eſt tacens non habens ſenſum loquelæ: & eſt tacens ſciens tempus aptum. Homo ſapiens tacebit vſque ad tēpus: laſciuus autem & imprudens non ſeruabunt tempus.* Eccli. ca. 20. 6. Ita S. Gregor. 3. p. Paſtor Admon. 15. *Tempus tacendi*, inquit, *& tēpus loquendi: diſcretè quippe viciſsitudinum penſanda ſunt tempora, ne aut cum reſtringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui vtiliter poteſt, ſemetipſam pigrè reſtringat.*

Tempvs dilectionis, et tempvs odii] *Vers. 8.* C Septuaginta: *Tempus amandi, & tēpus odiendi.* Syrus: *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus: *diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campenſis: *Interdum amamus, interdum odio proſequimur amatum.*

Senſus eſt q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum & ſtabile, vel variantia omnia & vana; nam rem quampiam, puta amicum, quem nunc diligis, odio proſequeris, cùm eum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè cum mutato affectu tuo ille tibi diſplicebit. Sic dilectio & odium accipitur actiuè poteſt & accipi paſſiuè, q. d. Ne nimis confidas amico & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, vt quod nunc ardenter concupiſcunt, mox vbi eo potiti fuerint, faſtidiant, & ſubinde odiant. Quocirca Bias mone- D bat: *Sic ama tamquam oſurus, ſic odi tamquam amaturus.*

Propriè ſapientis & iuſti amoris cauſa & obiectum eſt virtus, odij peccatum: quare iuſto tempus dilectionis eſt, cùm proximum viderit vacare virtuti; odij, cùm viderit eumdem declinare ad peccatum; tunc enim eum odit non vt hominem, ſed vt peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, vt illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè ſi ſuperior ſit, illud iuſtâ punitione ad aliorum terrorem vindicet. Vnde Chaldæus vertit: *Tempus idoneum vt vnus amet ſocium ſuum, & tempus idoneum vt odio habeat virum peccatorem*, præſertim qui te &

alios

alios in peccati ſocietatem pertrahere ſatagit.

Denique, tempus amoris eſt in iuuentute, quæ ſanguine, calore & ſpiritibus abundans procliuis eſt ad amandum. tempus odij eſt in ſeneƈtute quæ frigida, torpida, triſtis & tetrica ad faſtidium & odium propendet. Hinc Synagogæ adbuc teneræ & iuuenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דודים *dodim*, id eſt amorum vel vberum. Ezech. cap. 16. verſ. 8.

Tropol. nunc eſt tempus diligendi carnem & animam, vt eam ad Dei gratiam & gloriam promoueamus: nunc odiendi eamdem, cùm prauis eius cupiditatibus reſiſtendum eſt, iuxta illud Chriſti: *Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & vxorem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Lucæ capit. 14. 26. Ad hæc S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Tempus amandi,* ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter ſacra ſolemnia* (vt ad illa ipſas, ô Clerice, admittas) *& odio habe in communione priuata* (ne priuatim cum illis verſeris) *ſi vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rurſum S. Hieronym. Tropol. ſic exponit: *Tempus eſt amandi poſt Deum liberos, vxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Chriſti confeſſione rigidos impietatis oppugnat inimica.* Sic & S. Ambroſ. in Pſalm. 118. Octon. 15. *Tempus amandi,* inquit, *& tempus odio habendi, hoc eſt tempus martyrij, quando ea quæ diuina ſunt omni charitati neceſſitudinum præferenda ſunt,* &c. *vt quos dilexeris odiſſe, & quos oderis amare conueniat.*

C Allegor. idem ſanctus Hieronym. q. d. Tempore Salomonis amanda erat circumciſio & lex Iudaica, nunc tempore Chriſti odienda eſt & repudianda. Anag. idem q. d. Tempus huius vitæ eſt, quo præſentia amamus, quæ in futura beatitudine faſtidiemus & odio proſequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus eſt, ſed amoris ſcopus non alius, quàm Deus: Scopus odij, hoſtis vitæ noſtræ dæmon.

TEMPVS BELLI, ET TEMPVS PACIS] Hæc antitheſis ſubalterna, & ferè eadem eſt cùm præcedenti. Tempus enim belli eſt tempus odij, & tempus pacis eſt tempus concordiæ & amoris. Vnde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi & ſalutandi.* Chald. *Tempus eſt electum ad præliandum, & tempus eſt electum ad faciendum pacem.* Campenſis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Senſus ergo eſt q. d. Tempus eſt quo bello paranda eſt pax, vt cùm hoſtes rempubl. inuadunt aut lædunt, cùm ſeditioſi vel improbi turbant quietem communem, cùm vitia & cupiditates in nobis aliiſve reſecanda ſunt, quo facto tempus eſt pacis. Pax enim per ſe expetenda eſt, vtpote quæ virtute, iuſtitia, boniſque omnibus temporalibus & ſpiritalibus florere facit rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis, & pax Dei,* ſcilicet donum ſingulare & proprium. Philip. 4. 7. Roman. 15. 33. bellum verò ſuſcipiendum eſt non propter ſe, ſed propter pacem. Vnde bellum dicitur per

Belli etymon.

A antiphraſin quaſi minimè bellum, id eſt pulchrum, vel à belluis, quaſi belluinum; vel bellum quaſi duellum (ſicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum mouit, vti alibi dixi ex Caſſiodoro libr. 1. variar. epiſt. 30.

Rurſum Thaumaturgus ſic exponit q. d. *Res humanæ nunc bello affligantur, nunc tranquillæ & pacatæ ſunt: tantaq́; eſt earum inconſtantia, vt quæ modo ſecunda eſſe videbantur, ſceleri momento in certiſſima mala delabantur.*

Myſticè, S. Ambroſ. in Pſal. 118. Octon. 15. *Tempus belli eſt,* inquit, *quo etiam bellum pro Chriſti nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis, quia in pace locus eius eſt.* Et Nyſſen. in Cate. Græc. *Tempus pacis eſt tota vita, vt pax nobis,* inquit, *cum Deo ſit, eo quod hoſtilem infeſtumq́; animum erga aduerſarium* (ſatanam) *ſumpſerimus.*

B Denique Noſter Aluarez de Paz libr. 2. de Vitâ ſpirit. part. 2. cap. 15. Omnes has Salomonis antitheſes eò applicat, vt ſignificet quemque ſibi ſuæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi ſalutem incumbere. Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & prius debes virtutibus adoleſcere, & ad perfectionem ſpiritalis ætatis peruehire, quàm filios Deo generes & aliorum mater appelleris. Aduerte ô anima, quia nunc in principio conuerſionis tuæ *tempus* eſt *naſcendi*, & ad diuinum amorem perueniendi, & poſtea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita vt cum Paulo poſſis dicere: *Quotidie morior per veſtram gloriam fratres.* 1. Corinth. 15. 3. Nūc *tempus* eſt *plantandi*, ac in teipſa virtutes inſerendi: poſtea erit tempus euellendi de cordibus aliorum, quod perperam à veteratore hoſte plantatum eſt. Nunc *tempus occidendi*, vt ſcilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus ſanandi*, cùm apta eris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem afferre. Nunc *tempus deſtruendi*, quæ malè in ſeculo ædificaueras; & poſtmodum erit *tempus ædificandi*; cùm opes aggregaueris, quibus valeas virtutum arcem in alijs extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, & poſtmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conuerſione. Quia de prædicatoribus ita ſcriptum eſt: *Euntes ibant & flebant mittentes ſemina ſua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, & D deinde erit *tempus ſaltandi* ex deuotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* & parandi arma neceſſaria ad prælium, ac in poſterum erit *tempus diſpergendi* eos & infigendi in fronte Philiſthæi. Nunc *tempus amplexandi* ſponſum, qui paſcitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longè fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis.* Nunc *tempus acquirendi* dona quæ poſtea diſtribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipſam, hoc eſt laborandi & affligendi, vt lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus cuſtodiendi*, arcem mentis tuæ, & poſtea erit *tempus abijciendi* ex parte curam tui,

vt

vt aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus ſcindendi* cor tuum; & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus conſuendi, hoc eſt, in bonum proximorum conficiendi ſermonem ex ſententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & poſtea *tempus loquendi*: quia (vt inquit Hugo) prius per ſilentium tempore tacendi diſcitur, quod poſtea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* aduerſus ea quæ huic dilectioni obſiſtunt; & in poſterum erit *tempus* exercendi *odij* aduerſus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis & *pacis*.

Vers. 9. Qvid habet amplivs homo de labore svo] Niſi hanc contrariorum viciſſitudinem iam recenſitam, inconſtantiam, lancinationem, vanitatem, quod eſt thema & argumentum totius libri initio propoſitum, ac deinde poſt ſingulas inductiones iteratum, velut epiphonema & concluſio. Vnde Campenſis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & moleſtis occupationibus?* q. d. nullum, quia omnia ſibi inuicem per vices temporum ſuccedunt, cruciant & euaneſcunt. Vnde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tam infructuoſis laboribus aliquando longum valere*, vt ſcilicet vtamur ijs obiter velut in tranſitu, nimirum qualibet re in tempore ſuo, ſed interim maneamus mente fixi in Deo & æternitate, ad illamque tendamus iugiter & aſpiremus. Et S. Hieron. *Cùm omnia*, ait, *ſuo labantur tempore, quid fruſtra conamur & tendimus, & breuis vitæ labores putamus eſſe perpetuos? nec contenti ſumus ſecundum Euangelium malitiâ diei, nihilque in craſtinum cogitemus. Quid enim poſſumus habere in hoc ſæculo amplius laborando? in quo id tantùm à Deo hominibus datum eſt, vt alius alia ſectando habeat, in quo erudiri, & exercere ſe poſſit.*

Rurſus Nyſſen. cenſet hæc de morte dici, quòd omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, vt τὸ *de labore* ſit idem quod *poſt laborem & vitam. Perinde*, inquit, *eſt, ac ſi diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, nauigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat, pugnat, causâ cadit, ſententiâ datâ litem vincit, infelix cenſetur, beatus exiſtimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc ſuam conſumit vitam, amplius affert? An non ſimul atque deſijt viuere, omnia tecta ſunt obliuione, & ab ijs quorum ſtudio tenebatur deſertus abit nudus?*

Inſuper Chald. ſic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat vt faciat theſauros, & vt congreget pecuniam, niſi adiuuetur deſuper ſidere bono?* Septuag. *Quæ abundantia eſt facientis quibus ipſe laborat?* Syrus: *Quæ vtilitas in opere, quo ipſe laborat?* Arabicus: *Quid reſtat illi, qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia ſignificat Hebr. יִתְרוֹן *itron*, vti dixi capit. 1. verſ. 3. Senſus omnium eſt, q. d. Ex dictis temporum viciſſitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & ſtabile, in quo conquieſcat: ac proinde nihil ſupereſſe, niſi vt per illas omnes opportunè decurrat, & cum tranſeuntibus tranſeat; quare nullam ſibi in hac vita felicitatem ſtatuat, cùm nil in ea ſit perpetuum, nil durabile, ſed omnia temporalia, tranſeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque ſe paret ſeruiendo Deo vero, in eoque omnes ſuas ſpes defigat, apud quem omnia ſunt ſolida, firma, æterna.

Vers. 10. Vidi afflictionem, qvam dedit Devs filiis hominvm, vt distendantvr in ea] Hebr. ענות *anoth*, id eſt vt humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome Hebraicè & Græcè ijſdem verbis extat c. 1. v. 13. (licet Noſter pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *diſtendantur*, *occuparentur*) vbi eam explicui: quare ibi dicta hic non repetam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur eſſe reſponſio, aut certè tacitè reſponſionis ratio & confirmatio. Vnde Campenſis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & moleſtis occupationibus? Deprehendi quod Deus illas immiſerit animis hominum, vt ipſi ſe illis torqueant.* Et Thaumaturgus, cùm verſ. præcedenti vertiſſet: *Dicamus igitur tam infructuoſis laboribus aliquando longum valere*; Hoc verſu rationem ſubdens ait: *Siquidem omnia hæc meâ ſententiâ ad exagitandos homines venenatis aculeis armata ſunt.* Sic & vterque Hugo, Caiet. Oſorius, & alij.

Porrò Sanctus Hieronymus, & ex eo Albin. ac Titelm. hanc gnomen referunt ad ſequentem de inueſtigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q. d. Deus homini hanc occupationem ſcrutandi res in mundo à ſe creatas indidit, vt ea honeſtè occupatus, Deum creatorem agnoſceret, amaret, laudaret, itaque abſtineret à curioſa rerum diuinarum & abditarum veſtigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyſſen. hanc afflictionem à Deo homini datam cenſet, non per ſe, ſed ex occaſione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore & ſtudio, quo ſe affligit; perinde, inquit, ac ſi quis cenuiua cultro ad cibos ſecandos dato abuteretur ad ſui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapſus à recto, & à conſtanti ratione auerſus, id quod eſt in vnoquoque vtile, vertit in contrarium.* Fauet verſio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium caſtigationum & vindictam, quam dedit Dominus filijs hominum, qui ſunt improbi, vt affligantur in eo.*

Vers. 11. Cvncta fecit (Deus præceſſit) bona in tempore svo] Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore ſuo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum iam aſſignatas eſſe bonas, vtpote factas & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & ſapientiſſimo Deo, ad creaturam, & hominis bonum & commodum.

Pulcher, vel vt priſci dixere *polſcer*, à pollendo dicitur, quòd polleat formâ. Nam vt ait Cicero 4. Tuſcul. *Pulchritudo corporis eſt apta figura membrorum cum coloris quadam ſuauitate.* Sic pulchritudo mundi conſiſtit in apta elementorum, cælorum, ceterarumque partium figura, diſpo-

diſpoſitione, nexu, ſ.am in miſtis habens variegatam, & omnigenam colorum ſuauitatem. Pulchritudo temporis, & rerum temporalium conſiſtit in congrua partium eius ſucceſſione, proportione & nexu, quòd ſcilicet tempus naſcendi præeat, ſequatur tempus creſcendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni eſt, quod hiemi frigidæ & rigidæ ſuccedat vèr tepidum, florens & virens (vnde ver dicitur quod omnia *faciat virere*) veri ſuccedat æſtas meſſe fœcunda, æſtati autumnus vuis, pomis, fructibuſque diuerſicoloribus ornatus, & quaſi picturatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore ſuo, quia v.g verna amœnitas pulchra eſt in vere, nec pulchra aut decora foret & commoda in hyeme, vel æſtate: ſic & frigus pulchrum eſt in hyeme, non in æſtate, &c. Hoc eſt quòd dicitur Geneſ. 1. 10. & 12. *Et vidit Deus quod eſſet bonum*: bonum enim eſt, decorum, & pulchrum. Vnde Septuag hic vertunt: *Vniuerſa quæ fecit bona in tempore ſuo.* Et Syrus. *Omne quod facit optimum in tempore.* Et Arab. *Omnes res quas fecit cognoui eſſe optimas.* Symmach. *Bonum vnumquodque in tempore proprio.* Chald. *Dixit Salomon in ſpiritu prophetia: Omnia fecit Dominus bona in tempore ſuo.*

Eſt occupatio, qua occurrit tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in ſe ſunt vanæ & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero & æterno creatæ ſunt? Reſpondet, creaturas quatenus à Deo factæ ſunt eſſe bonas & pulchras: quatenus verò in ſeipſis ſubſiſtunt, vanas eſſe, & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ ſunt, ſponte ſuà inclinare & vergere. Rurſum vanas eſſe, quatenus homo iis abutitur, iis quaſi ſummis bonis præ Deo, imò contra Deum cor ſuum affigens, vt iis fruatur ſeque exſatiet, cùm ſolus Deus mentē hominis exſatiare queat, ideoque homo creaturis duntaxat vti, ſolo autem Deo frui debeat, vti docet S. Auguſt. & ex eo Theologi.

Mundus datus diſputationi qua ratione.

ET MVNDVM TRADIDIT DISPVTATIONI EORVM] Campenſis: *Et mundum hunc totum expoſuit examinandum ingeniis illorum.* Hebr. & עוֹלָם *olam tradidit in corde eorum.* *Olam* autem primò ſignificat abſconditum quid, ab עָלַם, *alam*, id eſt abſcondit. Secundò, perpetuum & æternitatem, cuius finis nobis abſconditus eſt. Tertiò, ſæculum & mundum, ſiue decurſum temporum rerumque omnium in mundo, quorum limites & termini nobis abſconditi ſunt. Syrus vertit, *Eſſentiam mundi*, id eſt naturam & ſubſtantiam mundi.

Hinc multiplex oritur verſio, & conſequenter multiplex interpretatio.

Reſp. Primò.

Primò, aliqui apud Titelmannum vertunt: *Deus tradidit abſconſionem in corde hominum; abſconſionem*, id eſt ignorationem mortis; hæc enim ſummè homini eſt abſcondita: vnde prima antitheſi v. 1. poſuit tempus moriendi, ad quod hîc alludit q. d. Mors cuilibet certa imminet, ſed incertus eſt nobis eius dies & hora; idque voluit Deus à nobis abſcondere, vt vigilare nos doceret, ſancteque viuere, vt ſcilicet ita viuamus quaſi quotidie morituri.

Secundò.

Secundò, Caiet. & Dauid de Pomis vertunt:

Perpetuitatis deſiderium dedit Deus in corde hominum. Quocirca nil inueniet homo in rebus terrenis, vtpote caducis, quod hoc eius deſiderium ſatiet, ſed ad Deum & cælum animum attollat oportet, vt in eo defixus æternitatis deſiderata fiat capax & compos, contemnendo temporalia & ſectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Æuum*, inquit, *dedit illis, hoc eſt æternitatis diſciplinam & ſcientiam, id eſt regnum cælorum, quod intra nos eſſe Dominus pronuntiauit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obſidetur tumultu, non facilè ab hominibus inuenitur.*

Tertiò.

Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et ſæculum* ſiue *mundum tradidit in corde eorum.* Verum hic quæritur, quid ſit *in corde eorum*? Primò, *eorum*, ſcilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q. d. Deus mundum permiſit diabolo cum aſſeclis ſuis, vt in eo vſque ad diem iudicij dominetur, hominesque tentet. Vnde à Paulo Epheſ. 2. 2. Vocatur *Princeps aeris huius*: & à Chriſto *Princeps huius mundi.* Ioan. 12. 31. Audi Thaumaturgum: *Omnia hæc meâ ſententia ad exagitandos homines aculeis venenatis armata ſunt & malignus dæmon, qui ab initio mundi vſque ad finem mouendi ſemper eſt auidus, ringenti ore ſæculum hoc circuit, & immodicè contendit, ſi quâ occaſione nactâ figmentum Dei perdere poſſit.*

Cor multa notat. Primò.

Secundò, meliùs alij τὸ *eorum*, intelligunt *hominum*, de quibus hic omnis eſt ſermo: nam dæmonum nulla facta eſt mentio. Iam quia cor ſedes & ſymbolum eſt multarum rerum, ſcilicet; primò amoris & oblectationis; ſecundò voluntatis & dominij; tertiò electionis; quartò diſputationis & examinis; hinc multiplex hic oritur ſenſus. Aliqui ergo ſic exponunt. q. d. Deus quidē creauit mundum, & omnia quæ in mundo ſunt pulchra & bona, illaque tradidit cordi hominis, vt eorum amore, vſu & guſtu modeſtè & honeſtè ſe oblectaret: ſed hominis cor iis abutitur dum totum ſe in illa effundit; ideoque rebus pulchris à Deo creatis ſeipſum deformat, & ſordibus peccatorum conſpurcat. Vnde S. Hieron. ſic exponit, q. d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, vt fruantur varietatibus temporum, & non quærant de cauſis rerum naturalium, quomodo creata ſint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi vſque ad conſummationem fecerit creſcere, manere, mutari.*

Secundò.

Nyſſen. vero cenſet hic ſignificari. *Vndenam humana natura diſtracta ſit à bono & recto, videlicet occaſione accepta ex diuinis beneficiis: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia hominibus autem dedit rationem, qua diſcernant id quod eſt melius: malo autem conſilio recedentes à ratione & tempore id quod eſt vtile verterunt in contrarium.*

His adde expoſitionem Vatabli, quæ talis eſt: omnia opera Dei bona ſunt, & facta in tempore ſuo, & quæ in hoc mundo fiunt, id eſt negotia huius mundi, id eſt cupiditatem & deſiderium cognoſcendi res huius mūdi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quaſi ſemper victuri ſunt.

Tertiò.

Tertiò, alij *cor* accipientes pro voluntate & dominio, ſic exponunt, q. d. Deus mundum adeò pulchrum conditum tradidit cordi, id eſt

voluntati & dominio hominis, vt eius eſſet dominus, princeps, & quaſi rex mundi, vt ad libitum vteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abuſus, rebellis fuit Deo ſummo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omnino illi ademptum, ſed valdè à Deo acciſum & imminutum eſt. Hinc noſter Pineda ſenſatè ſic exponit: Deus dedit mundum & ſæculum, omneſque ſæculi & temporis varietates in corde hominis, q. d. Deus effecit hominem microcoſmum, & paruum mundum, vt illam temporum varietatem & inconſtantiam in ſeipſo experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra ſeipſum quærendum eſſe, neque in externo aliquo bono ponendam eſſe humanam felicitatem, ſicut ſcriptum eſt: *Regnum Dei intra vos eſt.* Quicquid ergo boni & tranquillitatis aut voluptatis concupiſcis, noli extra te quærere, ſed in teipſo & in corde tuo, cùm perturbationes animi compoſueris, deſideria clauſeris, impetus effrænatos compreſſeris, ac externa omnia contempſeris, animi tui bona propria tua ſunt, perpetua ſunt. & tecum illa portabis vbicunque tandem eſſe contigerit: non item illa externa, quæ breuiter deſinent.

Quartò. Quartò, alij accipiunt cor pro cordis, id eſt mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo ſunt, tradidit electioni hominis, vt eligat in eo bona, vel mala, prout ipſi libuerit, iuxta illud Eccli. 15. 14. *Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui. Adiecit mandata & præcepta ſua. Si volueris mandata ſeruare, conſeruabunt te,* &c. *Appoſuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noſter cor accipit pro cordis, id eſt mentis examine, diſputatione, meditatione, diſquiſitione, cognitione. Horum enim officina eſt cor, ſiue mens: Vnde illud:

Cor ſapit, & pulmo loquitur; fel commouet iram. Idipſum euincit id quod ſequitur: *Vt non inueniat opus quod operatus eſt Deus*: Diſputauerunt enim Philoſophi, & etiamnum diſputant de mundo, dum alij eum ex aquis, alij ex atomis, alij ex terra, &c. conflatum dixêre. Hinc tot eorum ſectæ, Academicorum, Stoicorum, Scepticorum, Peripateticorum, &c. Adeoque quot ſæpè Philoſophi, tot ſunt diuerſæ de mundo, cælis, ſtellis, ventis, &c. opiniones & ſententiæ.

Porò duplici diſputationi hominis mundum tradidit Deus, ſcilicet intellectus & voluntatis, cognitionis & electionis, ſpeculationis & affectus.

Primò enim, Deus mundum quaſi pilam pulchram obiecit obtutibus hominum, vt eius, rerumque in ea contentarum, puta cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates iam recenſitas ſcrutarentur: itaque in iis agnoſcerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, ſapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo deſtinatum, & accommodatum diſquirerent &

A caperent. Ita Didymus, S. Hieron. Titelm. & Franc. Valleſius Sacræ Philoſ. c. 64. & 65. Porò Olymp. cenſet permiſiſſe Deum, vt circa mundum ſint ſolliciti & occupentur ſapientes mundi huius, ne ſi aſſiduè & tranquillo animo attendiſſent ad fabricam, & ſtructuram mundi huius perſpectâ & cognitâ illius pulchritudine, viſibilia hæc Deum eſſe, vel Deos arbitrarentur. Item dediſſe omnibus filiis hominum ſæculi præſentis cognitionem, quòd nempe cuncta eſſe cœperint ac deſitura ſint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque poſt hoc ſæculum futura ſunt, certam & manifeſtam ſcientiam non haberi.

Nyſſen. verò & Hugo cenſent mundum à Deo datum diſputationi, id eſt contemplationi & moderatæ peruestigationi hominum, ſed ab eis per abuſum euaſiſſe materiam, & obiectum curioſæ noxiæque diſputationis & diſceptationis, tam variæ, tam multæ, tam abſonæ, tam temerariæ, tam impiæ de conditore ipſo, de prudentia, & iudicijs ipſius, de felicitate, &c. inquirendo, diſceptando, iudicando, & interim ad exactam rei quoque cuiuſpiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perueniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps vſque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum diſputationi hominis, vt homo ſecum diſputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium ſucceſſione, rotatione & tranſitu, atque ex alia parte de Dei veritate, conſtantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, ſibique diceret: Ergo cor tuum & amorem auoca à mundo, & transfer ac defige in Deum: ille enim ſolus immenſum tuum ſciendi & amandi deſiderium ſatiare, & beare poteſt. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus eſt, vt per mundum tranſcenderet ad mundi opificem, in eóque omnes ſuas res & ſpes defigeret, itaque ſtabilem quietem & felicitatem perpetuam nanciſceretur. Quocirca Nyſſen. *Quicumque illis, inquit, quæ acceperunt, vt oportet non & ad vtilitatem vſi ſunt, non inuenerunt opus Dei, quod fecit Deus ad ſuorum vtilitatem, ab initio creationis vſque ad vniuerſi conſummationem, cùm in iis quæ ſunt, nihil ſit mali.*

C

VT NON INVENIAT HOMO OPVS, QVOD OPERATVS EST DEVS A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM.] q. d. Traditus eſt mundus diſputationi hominum, vt videntes Dei opus tam pulchrum, tam ſublime, tam perfectum & conſummatum, non inueniant, id eſt inuenire nequeant intimas eius dotes & perfectiones, quæ illi plurimæ inſunt *à principio vſque ad finem,* id eſt, à capite ad calcem, ab imo ad ſummum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ vſque ad culmen cælorum; ſed de illis iugiter diſputent, & inter ſe diſcepent. quo fit, vt cogantur hoc opus admirari & obſtupeſcere, ac multo magis eius opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentiſſimum omnibus ſuis numeris abſolutum exædificauit, ac ſummum illi faſtigium impoſuit, manúmque extremam addidit, vt ex hac admiratione omnes ad eius amorem, venerationem & cultum rapiantur.

D

Secun-

Secundò, alij contrariè exponunt, q. d. Deus mundi opera ooluit condere plena & omni ex parte perfecta, vt omnimodam in eo conſummationem non inueniret homo, ideoque ijs mentem non affigeret, ſed ad Deum aſſurgeret, in eoque ſuam felicitatem conſtitueret. Non inueniet ergo bomo boc opus perfectum & vtile, cui non aliquid perfectionis deſit: non enim voluit Deus ſua opera *ab initio vſque ad finem*, id eſt ita perfecta, vt non aliquis illis deſit numerus: nihil voluit eſſe perpetuum, & omni tempore vtile ab jnitio vſque ad finem, ſed ſuo tantùm tempore, id eſt breui & præſcripto. Ita Pineda.

Tertiò, alij per interrogationem affirmatiuè explicant, q. d. Quomodo non inueniet homo hoc Dei in mundo opus? imò verò ſi diligenter illud conſideret, inueniet vtique illud perfectum & numeris ſuis abſolutum à principio vſque ad finem, vt nihil vſpiam ei deſit. Rurſum inueniet idipſum à principio vſque ad finem, id eſt ſemper & omni tempore quo ſingulas eius partes & membra perluſtrarit, ac ſingulorum naturam, vſum & vtilitatem attentiùs perpenderit.

Verùm primus ſenſus eſt genuinus, vt patet ex ſequent. ſic enim explicat Salomon. v. 14.

A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM.] Hoc eſt penitus, ait Caietan. qui id refert ad τὸ *inueniat*, q. d. tradidit Deus mundum diſputationi hominum, vt bomo penitus eius proprietates & conditiones, eorumque cauſas & effectus inuenire nequeat, ideoque iugiter velut dubius de ijs diſputet. Vatabl. verò, *vt non inueniat à principio vſque ad finem*, id eſt, inquit, vt omnia quæ in mundo ſunt perfectè & intimè cognoſcere & penetrare nequeat, perundendo ea à principio vſque ad finem. Chald. *Ne innoteſcat viro à principio, quid futurum ſit in fine dierum vſque ad ſæcula ſæculorum.* Additque: *Dies etiam extremus mortis eos latuit, ne homini exploratum eſſe poßit, quid à capite ad rerum calcem euenturum eſſet*, Cui accedit Bonauent. & Carthuſ. *A principio*, inquit, *vitæ hominis vſque ad mortem*, ſeu per totam *vitam.*

Melius alij referunt ad opus, eo ſenſu quo paulò antè dixi, q.d. Opus Dei, puta mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus eſt, à ſui *principio vſque ad finem*, hoc eſt à primo creationis die vſque ad ſextum & vltimum, Geneſ. 1. vt eius pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo inuenire & comprehendere nequeat, imò vt à *principio vſque ad finem*, id eſt à prima, id eſt minima & viliſſima creatura vſque ad vltimam, id eſt nobiliſſimam & præſtantiſſimam, nullam, ne minimam quidem plenè perſpicere & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam doteſque omnes muſcæ, culicis vel pulicis; nimirum

Eminet in minimis maximus ipſe Deus.

VERS. 12. ET COGNOVI QVOD NON ESSET MELIVS, NISI LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SVA.

VERS. 13. OMNIS ENIM HOMO QVI COMEDIT ET BIBIT, ET VIDET BONVM (id eſt fruitur bono) DE LABORE SVO, HOC DONVM EST DEI] Hebr. *Et ſcio non eſſe melius in eis* (mun-

A di operibus & creaturis) *quàm lætari & facere bonum in vita ſua*, Vatabl. *Cognoui quod nulla hominibus ſit felicitas in eis, niſi vt gaudeant & beneficijs affluant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognoui ſanè res per ſeipſas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, ſed ipſas rerum rationes, id eſt ſcientiam atque verã illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum ſit, atque ipſum benefaciendi exercitium hoc demum bonum fauſtum ſelixq́; hominibus eſt. Nihil enim ſic nutrit & adæquat animam, quemadmodum virtutis pabulum ſcientiaq́; fluenta.*

S. Bonauent. hæc accipit dicta ex mente & perſona non Salomonis, ſed inſipientium & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. Auguſtin. vterque Hugo, Lyran. Caietan. Vatabl. Titelman. & ceteri omnes
B
hæc accipiunt, vt dicta ex perſona Salomonis, idque verba ipſa planè ſignificant. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Salomon contemplans partim rerum inſtabilitatem & viciſſitudinem, quàm ſucceſſio temporis continuè affert, vti dixi initio capitis, partim curioſam, moleſtam, inutilem hominum de mundo diſputationem, cum impoſſibile ſit res mundi penetrare, & cõprehendere, ſatius eſſe iudicaui modeſtè vti creaturis, ſecundùm ſtata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato vſu & guſtu honeſtè me oblectare, itaque viam agere in honeſta lætitia & bonis operibus; quia hoc eſt voluntas Dei, cuius proinde donum eſt frugalis rerum creatarum vſus, nec laſciuiendo per abuſum, nec
C
fraudando genium per ſordidam auaramque parſimoniam. Vide dicta cap. 2. 4. Repetit enim hic & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni ſpiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, vti ſæpiùs dixit.

Allegoric. Nihil eſt melius, quàm comedere carnem, & bibere ſanguinem Chriſti in Euchariſtia, ita S. Auguſtin. lib. 17. Ciuit. 20. vbi contendit hunc ſenſum eſſe literalem. Nam Salomonem, inquit, *non ſapere carnales epulas voluptatis ſatis illud oſtendit*, vbi ait (cap. 7.) *Melius eſt ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulò poſt: *Cor*, inquit, *ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas ſuis locis ad literam explicabo.

D ET BENE FACERE] Hæc vox tria ſignificat: Primò, feliciter viuere, iucundè & hilariter vitam agere, quod Græcè vocant εὖ πράττειν, vt ſit ferè idem quod lætari. Sic hic accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *eſt frugali vſu bonorum ſe exhilarare.* Et Campenſis: *Exhilare*, inquit, *ſeſe, bene facere ſibi dum viuit.* Et Bonau. ſic diſtinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cùm hoc vult ſignificare Script. addere ſolet quippiam, ac dicere, facere bene ſibi, vel animæ tuæ. *Benefacere tria notat. Primò.*

Secundò ergo meliùs alij, per facere benè cenſent notari beneficentiam. Ita S. Hieronym. *Habentes*, inquit, *victum & veſtitum, his contenti ſimus: & quicquid ſupra habere poſſumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione conſumamus.* Et Didymus in Catena Græc. *Cognoui*, inquit, *animi*

tranquillitatem & beneficentiam maxima homini eſſe bona. Et Moringus: Cognoui, ait, nil melius quàm bona conceſſa in honeſtos vſus conuertere, dum vita ſuppetit: primùm in modeſtam ſui tutelam; mox ſi quid ſupereſt, in largitiones pias & alienas neceſſitates erogare, iuxta illud Pauli, imò Chriſti: *Beatius eſt magis dare, quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam diuinum quam benefacere, omneſque beneficijs ſibi deuincere. Sic & Vatabl. Arboreus, & alij. Sapienter ex Heraclito Maximus ſerm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia*, ait, *quaſi cibus famis conueniens, animi indigentiam* (ex auaritia, ſacram, inquam, illam auri famem) *ſanat.* Quin & Plutarch. li. *de Suauiter viuendo ſecundùm Epicurum*, ex eius mente aſſerit, ſuauius eſſe affici maleficio & iniuria, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs cap. 15. *Generoſi animi*, ait, *& magnifici eſt, iuuare & prodeſſe; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, *facere benè* idem eſt; quod ex virtute operari, facere quod honeſtum eſt, Dei legem implere. Hoc enim ſignificat facere bene vel bonum. Pſalm. 33. 15. *Diuerte à malo, & fac bonum.* 2. Paralip. 26. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Perſuaſum habeo*, inquit, *maxima hominis bona eſſe, iucunditatem mentis, & bonorum operum actiones.* Et Chald. *Dixit Salomon rex ſpiritu prophetiæ: Perſpectum mihi eſt, nihil aut melius, aut præſtantius hominibus datum, quàm vt gaudio legis ſeipſos recreent, totamque vitam optimis operibus tranſigant.* Sic & Nyſſen. Olympiod. & alij.

Aptè nectit hæc duo, ſcilicet lætari & benefacere; vt indicet non eſſe veram lætitiam, niſi in benefaciendo; adeoque cauſam veræ lætitiæ eſſe, bene ſemper agere. Vis ergò ſemper lætari? Semper bene agito: ſic enim ſemper eris lætus. Non enim eſt lætior mens, quàm quæ ſibi conſcia recti: lætior, inquam, *Nunc quidem per ſpem lætitiæ, poſtea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria ijs, qui digni ſunt, lætitia*, ait Nyſſen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem conſtituerunt in lætitia. Vnde Ariſtot. lib. 7. Ethic. vocem μακάριος, deriuat à χαίρειν, id eſt gaudere, lætari, quaſi μακαριος, hoc eſt beatus ſit, qui valde lætatur. Et S. Iſidor. lib. 10. Origen. *Beatus*, ait, *dictus quaſi bene auctus, ſcilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus eſt, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoſcendas*, inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, naturâ comparatum eſt.* Et Thaumaturgus: *Hæc ſola*, ait, *voluptas diuinitùs obuenit, ſi rebus gerendis iuſtitia præeat.* Hinc olim Anachoretæ, & nunc veri religioſi ſemper ſunt læti; adeoque S. Antonius ex ſola mentis lætitia, à ceteris omnibus dignoſcebatur teſte S. Athanaſ. in eius vita. Vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono ſtatus religioſi cap. 2. & ſeq. Ex aduerſo de voluptatum gaudijs γλυκοπίκροις, melle felleis & amarulentis, ſic ſcribit S. Chryſoſtom. homilia de Compunctione: *Vt homines ægri*, inquit, *cum multis febribus aguntur, ſi in aquas ſemetipſos frigidas immerſerint, ad præſens ſibi aliquid quidem videntur quæſiſſe ſolatij, multiplicatas verò flammas febrium ſibi reparant: ita & nos agimus, cùm conſcientiæ ſtimulis agitamur, ſi merè externas gaudij & lætitiæ cauſas quæramus.* Idem homil. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere triſtitiam; gaudia verò ſpiritus durare & creſcere: *Bona*, inquit, *eſt talis lætitia, omni mundanâ melior lætitiâ; ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infrà: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod eſt mundi, quod ſtatim extinguitur & infinitos parit mœrores. Triſtemur potiùs triſtitiâ gaudij genitrice, non autem lætitiâ triſtitiæ parente gaudeamus, lachrymas fundamus; multam ſeminantes voluptatem: neque riſu rideamus, dentium ſtridorem nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia naſcitur: neque delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & anguſtia.*

Et videt bonum] id eſt guſtat bonum, putà comedit, & bibit rem ſapidam, ac illa fruitur, ſeſeque oblectat. Viſus enim, quia ſenſuum nobiliſſimus, metonymicè pro guſtu & quouis ſenſu ſumitur.

Quare quod Nyſſen ait: *Videt bonum*, id eſt, *ſapit bonum*, putà vacat pietati, & bonis operibus, myſticum eſt, non literale. *Quia*, inquit, *quod eſt cibus & potus corpori per quæ conſeruatur natura, hoc eſt animæ ad bonum aſpicere, & hoc eſt verè donum Dei, in Deum defixos habere oculos; & ſicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aſpicit*, &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *nihil ſic nutrit, & adæquat animam, quemadmodum virtus & ſcientia.*

Hoc donum Dei] Scilicet inſigne & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipſum*, q. d. hoc donum eſt peculiare numinis & prouidentiæ: hanc enim ſignificat *Elohim*. Campenſis: *Donum Dei manifeſtum eſſe putet.* Chald. *Atque adeò qui ederit & biberit, ſi hic toto æuo indulſerit, & filijs moriens fructus laboris ſui reliquerit, hoc ipſo videatur ſummo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Græcorum: *Exploratum habeo temporalium hunc rerum vſum cælitus homini obuenire, dummodo iuſtitia actionum omnium dux ſit.* Cauſam dat S. Chryſoſt. hom. 1. in epiſtol. ad Corinth. *Is*, inquit, *qui ſpirituali gaudio fruitur, à mœrore arripi non poteſt; ſed probè vndique armatus ingruentia tela propulſat: Etenim quibuſuis armis violentior eſt voluptas ea, quæ ſecundum Deum percipitur.* Et mox. *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibuſuis arripi & expugnari poteſt, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis inſtructus eſt, ac vel leuiſſimo ictu ſauciatur.*

Didici qvod omnia opera, qvæ fecit Devs, perseverent in perpetvvm: non possvmvs eis qvicqvam addere, vel avferre, qvæ fecit Devs, vt timeatvr] Arabicus: *Cognoui omnes creaturas, quas creauit Deus, futuras in æternum ſecundum ordinem & ſtatum ſuum: neque poteſt addi eis, aut diminui ex eis.* Septuaginta: *Super illud non poteſt adijci, & ab illo non poteſt auferri.* Syrus: *Super illo non eſt addendum, & ab illo non eſt diminuendum.* Vers. 14.

Quæres, quomodo hic verſus nectatur & cohæreat præcedentibus?

Primò Caiet. Hebr. לְעוֹלָם *leolam*, inquit, id eſt *in perpetuum*, verti poteſt *in ſæculum*, q. d. Quidquid facit Deus illud erit in ſuo ſæculo, in ſua temporis periodo, vt idem hic dicatur,

quod

quod v. 1. *Omnia tempus habent* : ſed hoc frigidum eſt, obſcurum & coactum. Sic enim dixiſſet בְּעֹלָם *beolam*, id eſt in ſæculo, non *leolam*, id eſt in ſæculum, ſiue in perpetuum. Quare minus aptè quoque vertit Campenſis: *Quidquid facit Deus erit quale ipſe id eſſe volet.*

Secundò, Thaumaturgus hunc verſum nectit cum eo quod immediatè præceſſit, ſcilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore ſuo, eſſe donum Dei, ſi nimirum illa fiant hoc fine, vt per ea tendamus ad bona cæleſtia & perpetua: Vnde ſic paraphraſticè vertit : *Quamquam non inficias ierim ex Deo eſſe, etiamſi temporalibus fruamur, modò per ea duce iuſtitiâ ducamur in cæleſtia, intermoriturâ, numquam opera.*

Tertiò, Hugo Victor. per *opera Dei*, accipit iudicia Dei, præſertim prædeſtinationis electorum & reprobationis impiorum. Fauet verſio Chald. *Scio*, inquit, *in ſpiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in ſæculo, ſiue bonum, ſiue malum, quidquid determinatum eſt ex ore eius, hoc erit in ſæculum: neque eſt poteſtas viro, vt addat ei, nec habet poteſtatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in ſæculo, Deus fecit vt timeant filij hominis à facie eius.* Dilucidius ex Coſto : *Perenda etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis & ſapientibus, &c. vt eum obſeruent homines & colant.*

Verùm hæc omnia myſtica ſunt, non litteralia & genuina.

Quartò, noſter Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani viciſſitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abijcit, &c. vti dixit initio cap. vt illi hic per antitheſim opponat Deum, in quo eſt conſtans diuinæ naturæ firmitas & æternitas, iuxta illud Iacobi 1. 17. *Apud quem non eſt transmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Humana igitur opera ſibi inuicem in orbem ſuccedunt abeuntque cum tempore : vnde iis ſemper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas ; vetera faſtidimus, noua ſemper ſectamur. At Dei cogitationes & opera firma ſunt, ſibi conſtant, durantque in perpetuum : voluntas eius immutabilis eſt : quod ſemel voluit ſemper vult, ac decreto à ſe tempore aſſequitur. Ruſum hanc gnomen refert ad id quod præceſſit : *Qui videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei eſt*, vt ſignificet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, coniuncta ſint, ea opera Dei eſſe, Dei dona eſſe quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconſtanti fortuna, ſed perpetua eſſe & conſtantia.

Quintò & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, ſed remotiùs & ſuperiùs, putà ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore ſuo.* Dat enim antitheſin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior eſt, quòd opera hominum non durent, niſi ſtato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Poſterior, quòd homo pro tempore opera mutet, iiſque aliquid addat, vel detrahat ; eò quòd diminuta & imperfecta ſint : Dei verò opera perfecta ſint, ideoque nihil eis addi aut detrahi poſſit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi ; rerumque omnium, quæ in mundo ſunt ; tum earundem conſeruationem, prouidentiam, & gubernationem, qua facit vt omnia ſtato tempore ſibi ſuccedant, nuncque ſit tempus viuendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc euellendi, &c. Hæc enim ſucceſſio ex lege Dei eſt continua & perpetua. Igitur licèt quoad indiuidua ſinguli homines, eorumque opera in orbem ſuccedant & abeant, alijs nouis ſuccedentibus ; tamen Deus facit, vt quoad ſpeciem eadem perdurent, ſcilicet vt ſucceſſio indiuiduorum cuiuſlibet ſpeciei, tam animalium, quàm rerum & actionum quarumlibet, ſit perpetua iugiterque continuet, ſcilicet vſque ad conſummationem ſæculi. Et hoc maximè ſpectat hic Salomon, vt patet tum ex connexione huius verſus cum v. 1. & ceteris ſequent. huuſque, tum quia ita ſe explicat v. ſequenti dicens : *Quod factum eſt, ipſum permanet : quæ futura ſunt, iam fuerunt : & Deus inſtaurat quod abijt.* Ne quis enim cum temporum, rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, aſſeritque Deum, Deique opera & decreta eſſe immutabilia, ac ſibi conſtare in perpetuum : quia Deus facit vt res incorruptibiles, quales ſunt angeli, animæ, cæli, in ſeipſis ſemper durent ; corruptibiles verò durent non in ſe ; ſed in continua nouorum indiuiduorum ſucceſſione Deus enim procurat & efficit, vt ſit conſtans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo ſucceſſio, ordo, viciſſitudo : hoc enim pertinet ad *Elohim*, id eſt ad Dei numen & prouidentiam, eiuſque proprium eſt munus & officium : perpetui enim gubernatoris eſt, omnia ſuo ordine perpetuare : quare homo nil ei addere poteſt, nil detrahere, vel auferre ; ideoque fruſtra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eueniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Thom. 1. 2. q. 98. art. 2. ad 2. ad hanc gnomen extendit ad legē veterem, cui ſucceſſit lex noua. Lex enim vetus per nouam impletur, perficitur, & quaſi perpetuatur : quamquam de lege propriè hic non ſit ſermo. Ita, vt dixi, hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil*, ait, *eſt quod in mundo nouum ſit. Solis curſus & lunæ vices & terræ, arborumque fœcitas vel viror cum ipſo mundo nata ſunt, atque concreta. Et idcirco Deus certâ ratione cuncta moderatus eſt, & iuſſit humanis vſibus elementa ſeruire, vt homines hæc videntes intelligant eſſe prouidentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, curſu, ordine atque conſtantia intelligunt creatorem. Inuiſibilia enim Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque virtus eius & diuinitas.*

Ex hac gnome, quòd omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. quæſt. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari : quia eſto ſit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem quæſt. 65. artic. 1. ad. 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & eſſe incorruptibiles : vnde corpora mixta corrumpi ſubſtantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum. Angelos verò in ſe mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magiſque firmari & ſtabiliri? mentem tuam magis magiſque iunge Deo.

Non possvmvs ei qvidqvam addere vel avferre] q. d. Non poſſumus nouas rerum ſpecies producere, quas non produxerit Deus; nec etiam ſpecies à Deo productas poſſumus auferre, & interimere. Rurſum non poſſumus ſtatam temporum ſucceſſionem, cuique actioni & rei à Deo præſtitutam immutare, vel inuertere. Inſuper nihil eſt in mundo ſuperfluum, nihil etiam deeſt, quod faciat ad eius complementum. Ipſamet animalia noxia & venenata etiam homini proſunt: quia cum *aut pœnaliter lædunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad lit. c. 17. Eſto enim poſſit homo ex commixtione variarum ſpecierum ſimplicium, nouam mixti ſpeciem producere, vt patet in pharmacis, in monſtris, in mulis, leopardis, lyciſcis, &c. Hæc enim primitus non creauit Deus, ſed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum aſinis, nati ſunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati ſunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati ſunt lyciſcæ: tamen tota vis nouas hasce ſpecies producendi eſt in natura vtrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipſa primitus produxit Deus, non formaliter in ſeipſis, ſed cauſaliter quaſi in ſemine & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione iſta naſcuntur.

Tacitè hac ſententia Salomon hominem auocat à vano labore, æquè ac timore, cum per eum nulla rei fit acceſſio ſine Dei ope, nec vlla deceſſio ſine Dei nutu & voluntate, iuxta illud de iuſtis Pſal. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo iuſtis vel minimam partem voluptatis, gaudij aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & proſperat. Omne enim Dei opus eſt efficax, ratum & firmum, cùm vice verſa omne opus hominis ex ſe ſit inefficax, irritum & caſſum.

Qvæ fecit Devs vt timeatvr] Dum immenſa eius potentia, ſapientia ex operibus & gubernatione iugiter æſtimatur & celebratur. Hebr. *Vt timeant* (homines) *à facie eius*. Arabicus: *Et Deus fecit vt terrerentur à facie eius*. Olympiod. *Vt timeant faciem eius*. Campenſis: *In hoc fecit vt nos illum reuereamur*. Thaumaturgus: *Reuerentiâ enim, & admiratione digna ſunt* Dei opera, ac conſequenter ipſe Deus multò magis, vt exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, vt timeant homines ab eo, quòd ſemel diſpoſuit, in aliud declinare* (vt ſe totos diuinæ diſpoſitioni & legi ſubdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperauit dicens: Vt timeant à facie eius. Vultus quippe Domini ſuper facientes mala*. Pſal. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אָלָה *ala*, id eſt adiurauit, obligauit, obſtrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas iuramento ſibi obſtringat ad ſui timorem, cultum, & amorem, vti dixi Geneſ. 1. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reuerentiam, obedientiam, cultum illi quaſi ſummæ maieſtati, ſummæque poteſtati, prouidentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Vnde & nonnulli, inter quos eſt S. Clemens Rom. epiſt. 1. nomen Deus ſiue θεὸς, deriuant à δέος, id eſt timor. Quis enim non timeat Deum fulminan-

A tem, tonantem, ventis, procellis & terræmotibus omnia quaſſantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque copiam? Sic Deus à Iacobo vocatur timor Iſaac, id eſt quem timebat & reuerebatur Iſaac. Geneſ. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?* Deo enim, propter ſummum dominium & imperium necis & vitæ, cæli & gehennæ, debemus ſummum timorem: eidem quaſi ſummo omnium patri debemus ſummum honorem, ſummam obedientiam & ſummum amorem. Hinc Iob c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui*. Et

B S. Ioannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo.*

Qvod factvm est, ipsvm permanet: qvæ fvtvra svnt, iam fvervnt: et Devs instavrat id qvod abiit.] Hebr. *Id quod fuit iam eſt, & quod futurum eſt iam fuit, & Deus requirit id quod perſecutioni ſubiacet*. Hoc enim eſt Hebr. נִרְדָּף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum eſt*; ſed hallucinatus eſt: *nirdaph* enim cenſuit per metatheſin eſſe נִטְרָף *nitraph*, id eſt *raptum*, cùm hæc duo, litteris licèt affinia, ſignificatione tamen ſint valdè diuerſa: radix enim רָדַף *radaph* ſignificat perſequi, טָרַף *taraph* verò rapere. Vers. 15.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua eſſe Dei opera, perpe-

C tuamque rerum temporalium ſucceſſionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos eſſemus in mundo, fuit, & poſtquam mortui fuerimus, oriturus eſt*, ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam eſt: arbor fuit, arbor etiam eſt*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hic non addam.

Pro *Deus inſtaurat id quod abijt*, Hebr. eſt *Elohim quærit, vel requirit perſecutum*, vel *inſecutum*, id eſt præteritum, hoc eſt Deus reſtituit & reſtaurat ea, quæ à tempore inſequenti abrepta ſunt, & iam præterierunt. Vnde Campenſis vertit: *Aſſiduè namque renouat, quæ velut fugata ſunt abierunt*. Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab inſequenti propellitur. Inquirit*, id eſt, *inſtaurat*. Sic Dauid Pſal. 118.

D v. 167. petit ſe à Deo quæri, id eſt inſtaurari. Et Iob cap. 3. 4. rogat Deum, vt non requirat, id eſt reſtituat diem, qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod periit, quod expulſum eſt, quod eſſe ceſſauit*. Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præſenti & futuro propelli, & ab eo velut inſequenti perſecutionem pati & fugari, ſicut in flumine aqua præcedens à ſequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præſcientiam & decreta voluntatis diuinæ, quæ ſemper durant; ſic enim vertit: *Iuxta præſcientiam Dei ea, quæ olim ſunt facta, nunc exiſtunt: & futura perinde certa ſunt, atque ſi nunc ſint facta*. Et Campenſis: *Quod fuit olim nunc eſt, & decretum fuit olim, vt etiam temporibus futurum eſſet*. Inſuper Hugo Victor. cenſet hanc gnomen accipiendam eſſe, *non ſolùm de operibus Dei, quibus creatu-*

ram

ram mundi diſponit; quod ſine mutatione & confuſione ordines maneant in æternum; ſed etiam de diſpoſitione iudiciorũ eius, quod legem prouidentiæ ſuæ non mutent, vt fiat quod ipſe non diſpoſuit.

Hinc & alij hanc gnomen & præcedentem accipiunt de iudicijs Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rurſum reuocat & inſtaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requirit eum qui perſecutionem patitur.* Arabicus: *Et Deus requiret petitum.* Symmach. *Deus inquirit pro ijs, qui violenti expelluntur*, q.d. Deus vindicat innocentis iniuſtè afflicti iniurias & necem, vti vindicauit cædes martyrum occidendo perſecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim perſecutorum occiſionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quaſi vita reſtituitur & inſtauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui perſecutionem patitur: vtitur hoc teſtimonio in perſecutione Gentilium, ad conſolandum eum qui in martyrio perſeuerat. Et quia omnes iuxta Apoſtolum, qui piè viuere volunt in Chriſto, perſecutionem patiuntur, habent conſolationem; quia Deus quæret perſecutionem patientem; ſicut requirit ſanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ouem ſuis humeris ad gregem reportauit.* Et Thaumaturgus: *Is qui iniuſtè læſus eſt*, inquit, *Deo auxiliatore vtitur.* Nam vt ait Eccleſ. c. 1. 29. *Ad tempus ſuſtinebit patiens, & poſtea redditio iucunditatis.* Et Chriſtus, *Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam: quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Matth. 5. citat, vrgetque hunc locum Lucifer Calarit. Epiſcopus in Apologia pro S. Athanaſio.

Accedit Chald. Sed ipſe hanc vindictam prorogat vſque ad diem Iudicij: *In die iudicij magni*, inquit, *futurus eſt Dominus, vt requirat egenum & pauperem de manu impij, qui perſecutus eſt eum.*

Anag. Deus in reſurrectione inſtaurabit corpus, quod periit, quodque paſſum eſt in martyribus, vt reuiuiſcat & glorioſum reſurgat. Ita S. Hieron.

VERS. 16. VIDI SVB SOLE IN LOCO IVDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO IVSTITIÆ INIQVITATEM] Campenſ. *In quo regnat impius.* Alij: *In quo dominatur impietas*, vel *iniquitas.*

Porrò Codices Septuag. hìc variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, illic impius: & locum iuſti, illic pius*; quam lectionem ſecutus Arabicus vertit: *Cognoui quoque ſub ſole locum iudicij: ibi eſt enim apoſtata; & locum iuſti & ibi eſt fidelis*, nimirum pro ἀσεβὴς id eſt impius, nonnulli legerunt, εὐσεβὴς id eſt pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanaſ. quod aliqui exponunt. q.d. Vidi paradiſum præparatum pijs, & gehennam præparatam impijs. Vnde Thaumaturg. *Vidi* inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiens, pijs autem locum alium tranquillum.* Sic & Olymp. qui dubitat an paradiſus piorum ſit in terra, an in cælo, eò quòd dicatur hìc eſſe *ſub ſole.*

Verùm Codices Septuag. Complut. vtroque locò legentes ἀσεβὴς id eſt *impius*, ſic vertunt: *Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, illic impius: & locum iuſtorum, illic impius.* S. Hieron. iuxta editionem priſcam acceptam à Septuag. *Vidi*, inquit, *locum iudicij, vbi impietas: & locum iuſtitiæ, vbi iniquitas.* Sic quoque Syrus: quæ ſanè lectio reſpondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideoque vera eſt & genuina. Accedit & Chald. *Iterum*, inquit, *ſub ſole vidi forum iudicij, in quo conſcripti corrupti iudices innocuos condemnarent, nocentesque ſententijs ſuis abſoluerent: & locum in quo inueniuntur iuſti, præterea & impius; qui ei præſit propter peccata generationis huius:*

Senſus ergo clarus eſt, q. d. Vidi in tribunali iudicij ſedentem iudicem impium, qui iniuſtas proferret ſententias; ideoque in loco, vbi regnare debebat iuſtum iudicium, vidi regnantem impietatem, ac in ſolio iuſtitiæ vidi præſidentem iniquum, qui contra ius & fas iudicaret, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem ſumit *iudicium* & *iuſtitiam*, atque *iniquitatem* & *impietatem*, cùm alioqui propriè impietas ſit ſcelus contra Deum, iniquitas ſit ſcelus contra æquitatem, quo iuſtitia & ius proximi violatur. Sed vt dixi, impietas hìc accipitur pro iniquitate & iniuſtitia, putà pro iniuſta iudicis ſententia; hæc enim rectè vocatur *impietas*, quæ lædit iuſtitiam, qua non tantùm proximus, ſed & Deus, qui iuris & iuſtitiæ omnis eſt auctor, violatur. Quare iniquus iudex facit vt in ſolio iuſtitiæ ſedeat iniuſtitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Chriſti occupet Antichriſtus.

Igitur per locum iudicij & iuſtitiæ, propriè hìc publica tribunalia & ſubſellia iudicum intelliguntur, generatim tamen quiuis locus iudicandi ſententiamque proferendi, accipi poteſt, qualis eſt vbi lites mercatorum, agricolarum, opificum priuatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat *locum iudicij*, deinde *iuſtitiæ*, vt indicet iudices prius debere diligenti maturoque iudicio rem examinare, antequam æquam certamque pro iuſtitia ferant ſententiam. Nota τὸ *ſub ſole*, q. d. Iniuſtitia non niſi ſub ſole, inter homines cupidos & auaros locum habet: nam ſupra ſolem in cælis habitat iuſtitia. Vnde à Poëtis fingitur Themis iuſtitiæ Dea aſſidere Deo ſupremo iudici. Hinc & illud Ouidij lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes,
Vltima cæleſtum terras Aſtræa reliquit:

quaſi ab iniuſtis hominibus auolans ad iuſtum Deum. Rurſus τὸ *ſub ſole*, notat indignitatem & impudentiam iniquorum iudicum, quod in conſpectu lucidiſſimi & puriſſimi ſolis, adeoque ſolis iuſtitiæ, putà Chriſti Domini, audeant impuram, tenebroſam & iniuſtam pronuntiare ſententiam, itaque iuſtitiam, velut virginem caſtiſſimam ſuæ fidei commiſſam violare, iuxta illud Eccliſ. 20. 2. *Concupiſcentia ſpadonis deuirginauit iuuenculam, ſic qui facit per vim iudicium iniquum.* Quocirca in eos detonat Iſaias 59. 14. *Conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longè ſtetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuionem, & qui receſſit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius: quia non eſt iudicium.*

Difficultas hic eſt in nexu, quâ ratione ſcilicet

A hæc gnome hic inſeratur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum τῷ *vt timeatur* v. 14. q. d. Deus fecit omnia vt timeatur, ſed tanta eſt improbitas hominum, vt ipſum non timeant, ſed palam in tribunalibus eum eiuſque veritatem & iuſtitiam, proferendo iniquas ſententias, conculcent. Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem ſequitur noſter Lorinus, cenſet hic nouum vanitatis genus recenſeri. Cùm enim vanitatem magnam recenſuiſſet, ſitam in temporum rerumque omnium viciſſitudine & fugacitate, quaſi *non ſatis eſſet malorum ex hac inconſtantia*, ait Campenſis, ſubtexuit hanc maiorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, ſicut & ex priori, homines accipiunt occaſionem murmurandi contra diuinam prouidentiam, quòd B videant *iuſtum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro ſcelere*, ait S. Hieron. Vnde illi reſpondet Eccleſiaſtes v. 17. Deum hæc iniqua iudicia reformaturum, & iuſto ſuo iudicio ius ſuum cuique reſtituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus & Olymp. cenſent hæc ſpectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quaſi poſt recenſitas hominum vanitates & prauitates, hic eorum congruum ſupplicium attexat. Citaui verba Thaumaturgi initio huius verſus. Verùm eorum verſio, & conſequenter explicatio planè diſſonat ab Hebræo & à Vulgata.

Quartò, noſter Pineda ſic vertit, vt poſtquàm dixerit rerum omnium humanarum viciſſitudinem eſſe ſummam inconſtantiam; ſola autem Dei opera firma & ſtabilia, nunc obijciat firmiter & ſtabiliter viſam ſibi *ſedere in loco iudicis impietatem*, & vbi maximè videbatur regnatura iuſtitia, C *iniquitatem* dominari per ſummam tyrannidem, ac tam conſtanter exerceri iudicia iniqua, vt in hac re nulla eſſe viciſſitudo videatur, neque tempus vllum iuſtitiæ caſtè & integrè colendæ. Reſpondeat verò v. 17. non defuturum ſuum quoque tempus ſempiternæ legi & ſupremi arbitri iudicio, cum videlicet *iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit.*

Quintò, alij qui ſecuti verſionem Septuag. cenſent verſu præced. agi de iudicijs Dei, quibus punit eos, qui inſontes perſequuntur, appoſitè cum iis hanc gnomen connectunt, vtpote quæ explicet hanc perſecutionem maximè cerni & ſentiri in impijs iudicum ſententijs, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum conſolationem Deum hæc iudicia ſuo tribunali correcturum.

D Sextò, & genuinè hic verſus pertinet ad v. 10. *Vidi afflictionem*, &c. vt patet conferenti vtrimque verba, præſertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem.* q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recenſui v. 10. ſcilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non conſtant nec durant, ſed cum tempore voluuntur & abeunt: quare labor eorum & afflictio irrita eſt & vana; quia caret fructu, qui ſtabilis ſit & perſeueret. Poſteriorem hic recenſeo, quòd ſcilicet in ſolio iudicii ſæpè præſideat iudex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat. Iungit hanc priori; quia illi ſimilis eſt analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis eſt & phyſica, hæc verò peruerſi iudicij moralis & ethica. Atque ſicut illa oritur ex viciſſitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium, ſic hæc pariter oritur ex viciſſitudine iudicum & iudiciorum, quòd ſcilicet probis iuſtiſque iudicibus in ſolio ſuccedant improbi & iniuſti. Rurſum ſicut de illis dixit Deum inſtaurare id quod abijt, itaque res ſucceſſiuas perpetuare, non in indiuiduo, ſed in ſpecie eadem: ſic hic aſſerit Deum inſtauraturum iniqua improborum iudicia, cùm ea publicè condemnabit, & puniet iuſtiſque læſis ſuum ius reſtituet.

Igitur hæc eſt ſequela & nexus totius capitis: v. 1. proponit hoc thema capitis: *Omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub cælo.* Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus naſcendi, & tempus moriendi, tempus plantandi, & tempus euellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. ſe in omni hac temporum ſucceſſione vidiſſe ſuccedentem aſſiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas ſiue morales, ſcilicet ex eo quòd in ſolio iudicij & iuſtitiæ, iuſtis iudicibus per temporum ſucceſſionem ſæpè ſuccedant iniuſti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, ſed his quoque ſuccedet tempus diuini iudicij iuſtiſſimi, quo Deus ſolio iudicij iuſtitiam ab improbis ademptam reſtituet; & iniquitatem ex eo deturbabit. Vnde appoſitè ad thema: *omnia tempus habent*, ſubdit ſequenti v. 17. *Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus vniuſcuiuſque rei tunc erit.* q. d. Sicut res phyſicæ ſuum tempus habent, ſic & ethicæ: ſicut opera operibus in tempore ſuccedunt, ſic & iudicia iudicijs; adeoque omnia cum tempore tranſeunt & euaneſcunt; tranſit enim iuſtitia, cùm à ſuccedente iniquo iudice profligatur per iniuſtitiam: tranſit viciſſim eius iniuſtitia, cùm à Deo iudice arguitur & plectitur. Præclarè S. Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *benè regitur, cùm is, qui præeſt, vitijs potius quàm ſubditis dominatur.*

Iudiciorum iniquitatis ſchema.

Graphicè hanc iudiciorum iniquitatem depingit S. Cyprian. lib. 2. epiſt. 2. ad Donatum. *Sæuit*, ait, *inuicem diſcordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit inſanum, haſta illic & gladius, & carnifex præſto eſt: vngula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus vnum ſupplicia plura, quàm membra ſunt. Quis inter hæc vero ſubueniat? patronus? ſed præuaricatur & decipit. Index? ſed ſententiam vendit. Qui ſedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens index. Flagrant vbique delicta, & paſſim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.* Particulatim deinde modos iniuſtitiæ enarrat, ſubdens: *Hic teſtamentum ſubijcit; ille falſum capitali fraude conſcribit: hic arcentur hereditatibus liberi, illis bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, vtrobique graſſatur in mendacium criminum proſtituta vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus eſt, de quæſitore, de iudice pauor nullus: quod poteſt redimi, non timetur? eſſe*

iam

rum inter nocentes innocentium crimen eſt: malos quiſque non imitatur, offendit. Conſenſere iura peccatis, & capit licitum eſſe quod publicum eſt. Quis illic rerum pudor, qua eſſe poſſet integritas, vbi qui damnent improbos, deſunt? ſoli ſibi qui damnentur occurrunt.

Porrò, afflictio hæc ethica grauior duriorque eſt priori phyſicâ & naturali, quia nil magis cruciat homines, quam ſi iudicentur, damnentur & puniantur, vt nocentes, cùm ſint innocentes. Et quid indignius, quàm ſi in ſolio iuſtitiæ ſedeat & præſideat iniuſtitia? ſi in tribunali æquitatis regnet & dominetur iniquitas? ſi pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, ſanctitatem ſcelus, humanitatem tyrannis & ſæuitia? Audiant iudices & paueant Dauidem. Imò Deum ſummum iudicem ijs intonantem: *Deus ſtetit in Synagoga deorum* (iudicum) *in medio autem deos diiudicat. Vſquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum ſumitis?* &c. *Ego dixi: Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Vos autem ſicut homines moriemini, & ſicut vnus de principibus cadetis.* Pſalm 81. v. 1. vbi pro *deos* Hebr. eſt *Elohim*, id eſt Angelos vel deos, quo ſignificat iudicem debere eſſe quaſi Angelum, imò Deum inter homines, vt liber ab omni carnis & ſanguinis affectione iuxta Deum & veritatem ſententiam ferat; itaque ſit quaſi *obambulans in terra Deus, & ſanctus in carne Angelus.* Vnde Philo lib. de Iudice, in eo requirit ſinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; vt imitetur Deum de quo ait Sapiens cap. 12. 18. *Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate iudicas.* Hinc & iniquus iudex hoc loco vocatur רָשָׁע, *raſca*, id eſt inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatur in abſtracto רֶשַׁע *reſca*, id eſt inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miſcet, turbat, offuſcat, peruertit. Et Pſalm. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.* Audiat Ioſaphat regem grauiter ijs inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, ſed Domini, & quodcumque iudicaueritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim eſt apud Dominum Deum noſtrum iniquitas, nec perſonarum acceptio, nec cupido munerum.* 2. Paral. 19. Hinc in Conc. Chalcedonenſi & Epheſino cap. 22. in ſubſellio quaſi pro tribunali collocabatur codex Euangeliorum, vt Chriſti iudicis perſonam repræſentaret, quàm in iudicando Epiſcopi præ oculis haberent, atque iuſtam ex eius mente ſententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelſam ſtatuere, eamque vacuam, quaſi in ea reſideat Deus iudicij arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis ſententijs intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more iudices ad iuſiurandum adigebant, vt etiam ſi quid rex iuberet eos iudicare, quod iuſtum non eſſet, ne iudicarent, ait Plutarch. in Moral. qui & addit, atqui fieri poteſt, vt ciuitas iudices habeat incorruptos, vbi poteſtatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antonius Imperator dictitabat *priuatos quidem homines multos habere iudices: principi autem nullum alium eſſe iudicem, quàm Deum.* Ita Xiphilinus in eius vita. Traianus Imperat. præfecto vrbis ſtrictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & ſi quidem rectè geſſero imperium, pro me; ſin aliter, contra me hoc vtere.* Ita Niceph. libro 3. Hiſtor. Eccleſ. cap. 23. Cambyſes Siſamnum Iudicem, quòd iniquam pecuniâ corruptus ſententiam protuliſſet, excoriauit, corioque tribunal ſiue ſellam iudiciariam inſtaurauit, ac in ea Othonem Siſamni filium Iudicem ſedere iuſſit, dicens: *Memento in qua ſella ſedeas & iudices.* Ita Herodot. lib. 5.

Euangelia in tribunali Conc. Epheſ. cor.

Et dixi in corde meo: Iustum et impium iudicabit Deus (*In die iudicij*, ait Chald.) et tempus omnis rei tunc erit] *Tum*, ſcilicet in die iudicij, quo iudicabit Dominus. Per *iuſtum* quemlibet accipe, ſed propriè innocentem iniuriam paſſum, & iniuſtè ab iniquo iudice condemnatum, per *impium* verò, iniquum iudicem, qui inſontem iniquè condemnauit. Hac gnome enim Salomon ſolatur ſe, & ſimul eos, qui inſontes condemnantur, ſpe iudicij diuini, quòd ſcilicet Deus hæc iniqua hominum iudicia ſuo æquiſſimo iudicio reformabit & corriget, ac inſonti ſuum ius & patienti coronam; iniquo verò iudici meritum ſupplicium, & pœnam talionis decernet ac reipſa irrogabit. Hoc enim eſt officium *Elohim*, id eſt numinis & prouidentiæ, vt iuſtis læſis ſuum ius & famam reſtituat, iniuſtos verò lædentes pro meritis caſtiget. Imò inde colligimus eſſe numen, foreque vniuerſale Dei iudicium: ſic enim argumentamur: In hac vita ſæpè innocentes à nocentibus damnantur & opprimuntur: ergo iuſtitia & rectus rerum ordo exigit, vt ſequatur Dei iudicium, quo iniuſtitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus ſuæ innocentiæ laus & merita reſtituantur. Tunc ergo *ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos: qui ſe anguſtiauerunt, & abſtulerunt labores eorum.* Sapient. 5. quia vt ait Eccleſ. c. 35. 16. *Non accipiet Dominus perſonam in pauperem, & deprecationem læſi exaudiet. Iudicabit iuſtos & faciet iudicium, vt tollat plenitudinem ſuperborum & ſceptra iniquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieronymus quem audi: *Sub ſole*, inquit, *iſto veritatem & iudicium exquiſiui, & vidi etiam inter iudicum ipſa ſubſellia non veritatem valere, ſed munera.* ſiue aliter: *Arbitratus ſum aliquid iuſtitiæ in præſenti ſæculo geri; vel pium nunc pro ſuo merito recipere; vel impium pro ſuo ſcelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & iuſtum multa mala hîc perpeti, & impium regnare pro ſcelere. Poſtea verò cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per ſingulos iudicare, ſed in futurum tempus reſeruare iudicium vt omnes pariter iudicentur, & ſecundum voluntatem & opera ſua ibi recipiant. Hoc eſt enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & ſuper omne factum ibi, id eſt in iudicio, quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura eſt veritas: nunc iniuſtitia dominatur in mundo. Tale quid & in ſapientia, quæ filij Sirach inſcribitur, legimus; Ne dixeris: quid eſt hoc, aut quid eſt iſtud? omnia enim tempore ſuo requirentur.* Eccleſ. 39. Vers. 17.

Et tempus omnis rei tunc erit.] *Tempus*, ſcilicet examinis, iudicij & tribulationis, quo innocenti læſo patientiæ corona, nocenti & lædenti ſupplicium pro meritis irrogetur

getur. Hoc ergo erit tempus iudicij Dei, ſicut in hac vita tempus eſt libertatis & iudicij hominum, vt agant & iudicent quodlibet. Reſpicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q. d. Impij & nocentes ſuum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi; viciſſim Deus habebit tempus vtrumque iudicandi; ſicut fures ſuum habent tempus furandi, & prætor ſuum habet tempus eos ſuſpendendi.

Hebræa habent: *Et tempus omni voluntati, & ſuper omne opus ibi*. S. Hieron. ex Septuag. in verſione antiqua: *Tempus eſt omni voluntati* (alij complacentiæ) *ſuper omne factum*; vt ſit hendiadys, per quam, omiſſa copula *&*, voluntas cum facto & opere copuletur, q. d. Tempus ibi erit iudicij extremi, quo ſcilicet Deus iudicabit omnem voluntatem, id eſt omnem actum voluntatis putà quicquid libere volueris, & elegeris, ac inſuper omne opus quod ex hac electione patraueris, à quo iudicio nulla cadit appellatio, nulla euaſio, nulla excuſatio. *Et ſuper* notat iudicium hoc Dei ſuperius fore & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, vt illi omnes ſe ſubdere, & ab eo ſententiam iuſtam æquè ac ineuitabilem, quam nemo euadere poſſit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni eſt quod voluerit, & ſuper omne opus ibi erit iudicium*. Tigurina: *Illic enim tempus eſt quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur*. Vatab. *Tempus eſt omni rei, idq; iuxta omnia opera illic, q. d. poſteaquam omnia conſideraui per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum eſſe Deum iuſtos & impios iuxta vniuſcuiuſque opera illic, id eſt in die iudicij quia omnia fiunt ſuo tempore*. Alius: *Eſt enim tibi tempus opportunum pro omni re & pro omni opere*. Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio eſt, & omnia opera ibi*. Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus*. Chald. clarè. *Quoniam iudicium paratur omni rei, & omni operi quæ fiunt in hoc ſæculo iudicabuntur ibi*.

Dices Apoc. 10. v. 6. Angelus in fine mundi, putà ſub diem iudicij, iurat per viuentem in ſæcula ſæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hic dicitur tunc tempus fore omni rei? Reſpondetur, in die iudicij non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, ſed tempus iudicandi & præmiandi, vt pro meritis quiſque pœnam, vel præmium recipiat. Rurſus tunc tempus non erit amplius, quia ceſſabit motus cælorum ac conſequenter tempus, quod eſt menſura motus. Tempori ergo ſuccedet æternitas gloriæ in iuſtis, & gehennæ in iniuſtis.

Hinc colligunt Doctores, in die iudicij Deum reuelaturum hominum conſcientias, vt quiſque videat tum ſua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam ſecretiſſima, quia hoc exigit publica Dei iudicis iuſtitia, vt ſcilicet ex ijs omnes videant iuſtè Deum cuique gloriam, vel ſupplicium condignum pro meritis decernere: iuxta illud Sibyllæ;

Cunctaq; cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita cenſet S. Auguſt. tractat. 53. in Ioan. S. Baſil. tractat. de Virginit. Lactan. lib. 7. c. 21. & 22. Iſidor. Peluſ. lib. 2. epiſt. 94. Anſelm. in Elucidario, Magiſter Scholaſt. in 4. diſtinct. 43. vel 47.

A Hoc eſt quod ait S. Ioan. Apoc. 20. 12. *Et libri aperti ſunt, &c. & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum*. Vide ibi dicta.

Dixi in corde meo de filiis hominum, vt probaret eos Deus, vt oſtenderet ſimiles eſſe beſtiis} Vers. 18. Ita paſſim legunt Codices Latini, vnde miror in Vaticanis legi: *Dixi in corde filij hominum*, niſi Chalcographorum ſit mendum. Nam & Hebr. Chald. Septuag. Syrus, Arabic. & ceteri habent præpoſitionem *de*, ſic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Adæ*. Septuag. & ex ijs S. Hieron. in priori ſua verſione, per *verbum* accipiunt loquelam hominis; vnde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia ſeparabit illos Deus, & vt oſtendat, quia ipſi iumenta ſunt*. Quod

B S. Hieron. ſic exponit: *Hoc ſolum* (diſcriminis) *inter homines & iumenta Deus eſſe voluit; quia nos loquimur, illa ſunt muta; nos voluntatem ſermone proferimus, illa ſerpunt ſilentio*. Et Thaumaturgus: *Diſcreta, ait, inter ſe ſoli vocis articulatione*. Olympiod. verò pro *ſeparabit* vertens, *iudicabit*, exponit, q. d. De omni verbo tum oris tum mentis, reddenda eſt ratio in die iudicij, de quo ſermo præceſſit, iuxta ſententiam Chriſti Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otioſum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicij*. Septuag. de more ſecutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creauit Deus*. Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus iudicauerit ea, & oſtendat eis quod ſint beſtiæ*. Verùm noſter cum Chald. per *verbum*, meliùs accipit rem

C & negotium, per metonymiam Hebræis vſitatam. Vnde vertit *de filijs hominum*. Sic & Pagnin. Tigur. Campenſis, Vatab. & alij. Nota pro *vt probaret eos* Hebr. eſt לְבָרָם *lebaram*; quod ſecundò verti poteſt, *vt purgaret*, vel *purificaret eos*; Tertiò, *vt eligeret eos*. Ita Pagnin. Quartò, *vt ſepararet, ſecerneret diiudicaret eos*. Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *vt crearet eos*. Ita Syrus & Vatab. qui בָּרָם *baram*, deriuant à בָּרָא *bara*, id eſt creauit, quaſi א, vtpote littera quieſcens, ſit prætermiſſa. Ex hiſce verſionibus colligas mortem & miſerias corporis humani poſt peccatum, quibus homo ſimilis eſt beſtijs, hæc ſunc illi à Deo inflictas: primò, vt ſuperbiam eius, qua contra Deum ſe erexerat, humiliaret, & ſterneret: ſecundò, vt eius inobedientiam iudicaret & caſtigaret: tertiò, vt eius cupiditates *Miſeriæ hominis [illegible] fines.*

D frænaret & purgaret: mors ergo & morbi ſunt ſuperbiæ remedium, inobedientiæ ſupplicium, concupiſcentiæ frænum & piaculum, imò ſal & nitrum. Nunc ad ſenſum.

Hæc ſententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo vnde pendeat, vbi perficiatur & expleatur? Triplex eſt reſponſio. Primò enim aliqui cenſent eam pendere à v. ſequenti. Secundò alij à v. præcedenti. Tertiò alij cenſent illam in ſeipſa conſiſtere, ſeſeque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt verſui ſequenti hoc modo q. d. Vt Deus probaret hominum fidem & ſpem de futura vita & beatitudine, oſtendendo & faciendo eos quoad corpus ſimiles eſſe beſtijs, ideircò conſtituit, vt vnus ſit interitus hominis, & iumentorum, &

æqua vtriuſque conditio. Hoc ipſo enim probat & explorat eorum fidem & ſpem: dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam eſſe immortalem, ſed cenſere eam cum corpore mori & interire, ac proinde deſperare de futura vita & felicitate: alios verò ex aduerſo videt ſolerter ſecernere animam à corpore, ac ſentire hominem quidem beſtiis eſſe ſimilem quoad corpus, ſed diſſimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm beſtiis omnibus illa ſit mortalis, pereatque cum corpore; quare ſatagunt animam excolere virtutibus, vt à Deo futurâ gloriâ donentur; hos ergo ſibi aſciſcit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis eſt: planè enim hęc ſententia videtur ſpectare ad ſequentia. Tantùm ei obſtat diſpunctio, putà punctum, quod hunc verſum à ſequenti diſpeſcit & diſcriminat: & quod pro *ideirco* Hebr. ſit כִּי *ki*, id eſt *quia*, quæ vox ſignificat verſum ſequentem non explere præcedentem, ſed eius cauſam dare.

Secundò, alij nectunt cum v præcedenti, ſed vario nexu. Primò S. Hieron. ſic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præſenti vita inter impium & iuſtum nullam eſſe diſtantiam, nec aliquid virtutis valere, ſed incerto euentu omnia voluiari; cùm etiam inter pecudes & homines ſecundùm corporis qualitatem nihil differre videatur, & ſit eadem naſcendi conditio, ſors vna moriendi.* Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. cenſent Salomonem hic non ex ſua, ſed ex Epicureorum ſententia loqui, qui cenſent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum eſſe voluptatibus huius vitæ: nec enim ſperandas eſſe alias in futura. Huc accedit paraphraſis Thaumaturgi: *Quomodo ergo olim inſipienter cenſui, apud Deum reputari, iudicariq; ſimiliter; nihilq; differre iuſtè & iniuſtè agere, ratione præditum, vel brutum eſſe. Quia omnibus ſine diſcrimine tempus diſpenſatur, & mors irrogatur.* Tertiò, noſter Pineda magis cordatè cenſet, Salomonem hic ſignificare, quòd Deus in die iudicij examinaturus ſit cuiuſque hominis vitam; an ſcilicet ille vixerit, vt homo; an vt beſtia: iniqui enim iudices, qui vt dixit v. 16. ſontes iuſtificant, inſontes condemnant, viuunt vt beſtiæ, imò ſicut feræ, ſimileſque ſunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, iuxta illud: *Leo rugiens & vrſus eſuriens, Princeps impius ſuper pauperem.* Prou. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? & facis homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.* Maior enim piſcis deuorat minorem, idque impunè nullo prohibente. Vnde Campenſ. vertit: *Cùm non inuenirem cauſam aliam quare Deus hæc permitteret, viſum eſt mihi velle illum huiuſmodi humanis tumultibus hominem ſic exercere, vt videat ſe in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter ſe homines tumultuantur, nec maiori ſeperatione, quàm bruta inter ſeſe.*

Tertiò, & genuinè hæc ſententia per ſe conſiſtit, & in ſeipſa expletur, vt patet ex Hebræo qui ſic habet: *Dixi in corde meo ſuper verbo* (id eſt ſuper re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *vt probaret eos Deus*

Vis & energia ſententiæ conſiſtit in *τῷ ſuper*

A *negotio filiorum Adæ*, q.d. Corde meo conſiderans negotium, id eſt conditionem, naturam & ſortem filiorum Adæ, quòd ſcilicet ex adama factus ſit Adam, id eſt ex humo creatus ſit homo; ideóque ſimilis beſtiis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum conſiderans, dixi de eo, ipſum hoc fine eſſe factum à Deo, vt per illud probaret homines; an ſcilicet credant & ſperent animæ immortalitatem & gloriam ſuam æternã, q.d. Vt experiretur Deus hanc hominum fidem & ſpem, oſtendendo eos exterius ſimiles eſſe beſtijs, quæ carent omni fide & ſpe; ideo dedit eis corpus terreſtre, corruptibile, & mortale, quale habent beſtiæ: inſipientes enim & carnales ex hoc coniiciunt animam ſuam, æquè ac corpus, ſimilem eſſe animæ

B beſtiarum, ac cum corpore morituram; ideóque dant ſe ventri & veneri: ſapientes verò ſecernunt animam à corpore ac animam hominis rationalem & immortalem eſſe cenſent, beſtiarum verò irrationalem & mortalem; ideóque ſatagunt viuere, non vt beſtiæ, ſed vt Angeli, vt eorum felicitatem adipiſci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, ſed animam quæ prædita eſt ratione, quâ ſimiles Angelis ſumus, virtutibus excolamus.* Et Vatabl. *Æſtimaui in corde meo conditionem hominum, vt Deus excellentiſſimos crearet, ſimul cernens quomodo ipſi ſeſe in pecudum conditionem abijciunt.* Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adduxit dominus plagas & infirmitates malas, vt tentaret eos, & vt probaret eos, ſciret Deus, vt videret, ſi conuerterentur ad pœnitentiam, vt dimitteret eis, & ſanarentur. Impij autem,*

C *qui ſunt ſicut iumenta, non conuertuntur; ideóq; corripiuntur, vt male ſit eis.* Videtur Chald. pro דָּבָר *dabar*, id eſt verbum, alijs punctis legiſſe דֶּבֶר *deber*, id eſt peſtis, mortalitas, mors. Vnde vertit: *Quod venient ſuper eos percuſſiones & morbi mali:* Peſſimus enim eſt peſtis.

Porrò, licet non ſit neceſſe ſcrupuloſè ſcrutari hic omnium ſententiarum inter ſe connexionem, eò quòd Salomon hic varias vanitatis mundi ſpecies ſigillatim recenſeat, & ab vna ad aliam planè diuerſam ſine ordine & nexu tranſeat; tamen hoc loco commoda connexio & tranſitio aſſignari poteſt. Dixerat enim v. 16. inter alias vanitates; non minimam eſſe iniquitatem iudiciorum & iudicum qui reos abſoluunt, ac inſontes damnant & morte plectunt. Iam

D ſimilem illi vanitatem attexit, ſcilicet quòd homines quoad corpus ſint ſimiles animalibus & beſtiis; adeò vt ipſimet verè animalia ſint, & nonnullis beſtiæ & bruta eſſe videantur: præſertim quia vnus eſt interitus hominum & beſtiarum. Si dicas, diſcrimen eſſe quoad animam, quòd hominum anima ſit immortalis, adeóque iudicanda à Deo, vt præmium, vel ſupplicium æternum recipiat, vti dixi v. 17. brutorum verò anima ſit mortalis & pereat cum corpore; ſubiungit: multis hoc eſſe obſcurum & dubium, imò ſi externa & ſenſus ſpectes, videri falſum. Multi enim ex eo quod videant homines mori vt bruta, cenſent animam hominum interire, vti interit anima brutorum. Hoc eſt enim quod ait v. 21. *Quis* (quotuſquiſque) *nouit ſi ſpiritus*

filiorum

voluntati & dominio hominis, vt eius eſſet dominus, princeps, & quaſi rex mundi, vt ad libitum vteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abuſus, rebellis fuit Deo ſummo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omnino illi ademptum, ſed valdè à Deo acciſum & imminutum eſt. Hinc noſter Pineda ſenſatè ſic exponit: Deus dedit mundum & ſæculum, omneſque ſæculi & temporis varietates in corde hominis. q. d. Deus effecit hominem microcoſmum, & paruum mundum, vt illam temporum varietatem & inconſtantiam in ſeipſo experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra ſeipſum quærendum eſſe, neque in externo aliquo bono ponendam eſſe humanam felicitatem, ſicut ſcriptum eſt: *Regnum Dei intra vos eſt.* Quicquid ergo boni & tranquillitatis aut voluptatis concupiſcis, noli extra te quærere, ſed in teipſo & in corde tuo, cùm perturbationes animi compoſueris, deſideria clauſeris, impetus effrenatos compeſcueris, ac externa omnia contempſeris, animi tui bona propria tua ſunt, perpetua ſunt, & tecum illa portabis vbicunque tandem eſſe contigerit: non item illa externa, quæ breuiter deſinent.

Quartò. Quartò, alij accipiunt cor pro cordis, id eſt mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo ſunt, tradidit electioni hominis, vt eligat in eo bona, vel mala, prout ipſi libuerit, iuxta illud Eccleſ. 15. 14. *Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui. Adiecit mandata & præcepta ſua. Si volueris mandata ſeruare, conſeruabunt te, &c. Appoſuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noſter cor accipit pro cordis, id eſt mentis examine, diſputatione, meditatione, diſquiſitione, cognitione. Horum enim officina eſt cor, ſiue mens: Vnde illud:

Cor ſapit, & pulmo loquitur; fel commouet iram.

Idipſum euincit id quod ſequitur: *Vt non inueniat opus quod operatus eſt Deus:* Diſputauerunt enim Philoſophi, & æternum diſputant de mundo, dum alij eum ex aquis, alij ex atomis, alij ex terra, &c. conflatum dixêre. Hinc tot eorum ſectæ, Academicorum, Stoicorum, Scepticorum, Peripateticorum, &c. Adeoque quot ſæpè Philoſophi, tot ſunt diuerſæ de mundo, cælis, ſtellis, ventis, &c. opiniones & ſententiæ.

Porrò duplici diſputationi hominis mundum tradidit Deus, ſcilicet intellectus & voluntatis, cognitionis & electionis, ſpeculationis & affectus.

Primò enim, Deus mundum quaſi pilam pulchram obiecit obtutibus hominum, varius, rerumque in ea contentarum, puta cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates iam recenſitas ſcrutarentur: itaque in iis agnoſcerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, ſapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo deſtinatum, & accommodatum diſquirerent & captarent. Ita Didymus, S. Hieron. Titelm. & Franc. Valleſius Sacræ Philoſ. c. 64. & 65. Porrò Olymp. cenſet permiſiſſe Deum, vt circa mundum ſint ſollicit & occupentur ſapientes mundi huius, ne ſi aſſiduè & tranquillo animo attendiſſent ad fabricam, & ſtructuram mundi huius perſpectâ & cognitâ illius pulchritudine, viſibilia hæc Deum eſſe, vel Deos arbitrarentur. Item dediſſe omnibus filiis hominum ſæculi præſentis cognitionem, quòd non penè cuncta eſſe cœperint ac deſitura ſint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque poſt hoc ſæculum futura ſunt, certam & manifeſtam ſcientiam non haberi.

Nyſſen. verò & Hugo cenſent mundum à Deo datum diſputationi, id eſt contemplationi & moderatæ perueſtigationi hominum, ſed ab eis per abuſum euaſiſſe materiam, & obiectum curioſæ noxiæque diſputationis & diſceptationis, tam varia, tam multa, tam abſona, tam temeraria, tam impia de conditore ipſo, de prudentia, & iudiciis ipſius, de felicitate, &c. inquirendo, diſceptando, iudicando, & interim ad exactam rei quoque cuiuſpiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perueniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps vſque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum diſputationi hominis, vt homo ſecum diſputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium ſucceſſione, rotatione & tranſitu, atque ex alia parte de Dei veritate, conſtantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, ſibique diceret: Ergo cor tuum & amorem auoca à mundo, & transfer ac defige in Deum: ille enim ſolus immenſum tuum ſciendi & amandi deſiderium ſatiare, & beare poteſt. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus eſt, vt per mundum tranſcenderet ad mundi opificem, in eóque omnes ſuas res & ſpes defigeret, itaque ſtabilem quietem & felicitatem perpetuam naneiſceretur. Quocirca Nyſſen. *Quicumque illis,* inquit, *quæ acceperunt, vt oportet, non & ad vtilitatem vſi ſunt, non inuenerunt opus Dei, quod fecit Deus ad ſuorum vtilitatem, ab initio creationis vſque ad vniuerſi conſummationem, cùm in iis quæ ſunt, nihil ſit mali.*

VT NON INVENIAT HOMO OPVS, QVOD OPERATVS EST DEVS A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM.] q. d. Traditus eſt mundus diſputationi hominum, vt videntes Dei opus tam pulchrum, tam ſublime, tam perfectum & conſummatum, non inueniant, id eſt inuenire nequeant intimas eius dotes & perfectiones, quas illi plurimæ indidit *à principio vſque ad finem,* id eſt, à capite ad calcem, ab imo ad ſummum, a fundamentis ad tectum, à centro terræ vſque ad culmen cælorum; ſed de illis iugiter diſputent, & inter ſe diſceptent. quo fit, vt cogantur hoc opus admirari & obſtupeſcere, ac multo magis eius opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentiſſimum omnibus ſuis numeris abſolutum exædificauit, ac ſummum illi faſtigium impoſuit, manumque extremam addidit, vt ex hac admiratione omnes ad eius amorem, venerationem & cultum raperentur.

Secunda

Secundò, alij contrariè exponunt, q. d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, vt omnimodam in eo conſummationem non inueniret homo, ideoque ijs mentem non affigeret, ſed ad Deum aſſurgeret, in eoque ſuam felicitatem conſtitueret. Non inueniet ergo homo hoc opus perfectum & vtile, cui non aliquid perfectionis deſit: non enim voluit Deus ſua opera *ab initio vſque ad finem*, id eſt ita perfecta, vt non aliquis illis deſit numerus: nihil voluit eſſe perpetuum, & omni tempore vtile ab initio vſque ad finem, ſed ſuo tantùm tempore, id eſt breui & præſcripto. Ita Pineda.

Tertiò, alij per interrogationem affirmatiuè explicant, q. d. Quomodo non inueniet homo hoc Dei in mundo opus? imò verò ſi diligenter illud conſideret, inueniet vtique illud perfectum & numeris ſuis abſolutum à principio vſque ad finem, vt nihil vſpiam ei deſit. Ruſum inueniet idipſum à principio vſque ad finem, id eſt ſemper & omni tempore quo ſingulas eius partes & membra perluſtrarit, ac ſingulorum naturam, vſum & vtilitatem attentiùs perpenderit.

Verùm primus ſenſus eſt genuinus, vt patet ex ſequent. ſic enim explicat Salomon. v. 14.

A PRINCIPIO VSQVE AD FINEM.] Hoc eſt penitus, ait Caietan. qui id refert ad τὸ *inueniat*, q. d. tradidit Deus mundum diſputationi hominum, vt homo penitus eius proprietates & conditiones, eorumque cauſas & effectus inuenire nequeat, ideoque iugiter velut dubius de ijs diſputet. Vatabl. verò, *vt non inueniat à principio vſque ad finem*, id eſt, inquit, vt omnia quæ in mundo ſunt perfectè & intimè cognoſcere & penetrare nequeat, perruadendo ea à principio vſque ad finem. Chald. *Ne innoteſcat viro à principio, quid futurum ſit in fine dierum vſque ad ſæcula ſæculorum.* Additque: *Dies etiam extremus mortis eos latuit, ne homini exploratum eſſe poſſit, quid à capite ad rerum calcem euenturum eſſet*, Cui accedit Bonauent. & Carthuſ. *A principio*, inquit, *vitæ hominis vſque ad mortem*, ſeu per totam *vitam*.

Melius alij referunt ad opus, eo ſenſu quo paulò antè dixi, q. d. Opus Dei, putà mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus eſt, à ſui *principio vſque ad finem*, hoc eſt à primo creationis die vſque ad ſextum & vltimum, Geneſ. 1. vt eius pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo inuenire & comprehendere nequeat, imò vt à *principio vſque ad finem*, id eſt à prima, id eſt minima & viliſſima creatura vſq; ad vltimam, id eſt nobiliſſimam & præſtantiſſimam, nullam, ne minimam quidem plenè perſpicere & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam doteſque omnes muſcæ, culicis vel pulicis; nimirum

Eminet in minimis maximus ipſe Deus.

VERS. 12. ET COGNOVI QVOD NON ESSET MELIVS, NISI LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SVA.

VERS. 13. OMNIS ENIM HOMO QVI COMEDIT ET BIBIT, ET VIDET BONVM (id eſt fruitur bono) DE LABORE SVO, HOC DONVM EST DEI] Hebr. *Et ſcio non eſſe melius in eis* (mundi operibus & creaturis) *quàm lætari & facere bonum in vita ſua*, Vatabl. *Cognoui quod nulla hominibus ſit felicitas in eis, niſi vt gaudeant & beneficijs afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognoui ſanè res per ſeipſas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, ſed ipſas rerum rationes, id eſt ſcientiam atque verã illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum ſit, atque ipſum benefaciendi exercitium hoc demum bonum ſanctum felixq; hominibus eſt. Nihil enim ſic nutrit & adaquat animam, quemadmodum virtutis pabulum ſcientiaq; fluenta.*

S. Bonauent. hæc accipit dicta ex mente & perſona non Salomonis, ſed inſipientium & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. Auguſtin. vterque Hugo, Lyran. Caietan. Vatabl. Titelman. & ceteri omnes hæc accipiunt, vt dicta ex perſona Salomonis, idque verba ipſa planè ſignificant. Senſus ergo eſt, q. d. Ego Salomon contemplans partim rerum inſtabilitatem & viciſſitudinem, quàm ſucceſſio temporis continuè affert, vti dixi initio capitis, partim curioſam, moleſtam, inutilem hominum de mundo diſputationem, cum impoſſibile ſit res mundi penetrare, & cõprehendere, ſanus eſſe iudicaui modeſtè vti creaturis, ſecundùm ſtata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato vſu & guſtu honeſtè me oblectare, itaque viam agere in honeſta lætitia & bonis operibus; quia hoc eſt voluntas Dei, cuius proinde donum eſt frugalis rerum creatarum vſus, nec laſciuiendo per abuſum, nec fraudando genium per ſordidam auaramque parſimoniam. Vide dicta cap. 2. 4. Repetit enim hic & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni ſpiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, vti ſæpiùs dixit.

Allegoric. Nihil eſt melius, quàm comedere carnem, & bibere ſanguinem Chriſti in Euchariſtia, ita S. Auguſtin. lib. 17. Ciuit. 20. vbi contendit hunc ſenſum eſſe literalem. Nam Salomonem, inquit, *non ſapere carnales epulas voluptatis ſatis illud oſtendit*, vbi ait (cap. 7.) *Melius eſt ire in domum luctus, quam ire in domum potus.* Et paulò poſt: *Cor*, inquit, *ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas ſuis locis ad literam explicabo.

ET BENE FACERE] Hæc vox tria ſignificat: Primò, feliciter viuere, iucundè & hilariter vitam agere, quod Græcè vocant εὖ πράττειν, vt ſit ferè idem quod lætari. Sic hic accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *eſt frugali vſu bonorum ſe exhilarare.* Et Campenſis: *Exhilare*, inquit, *ſeſe, bene facere ſibi dum viuit.* Et Bonau. ſic diſtinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cùm hoc vult ſignificare Script. addere ſolet quippiam, ac dicere, facere bene ſibi, vel animæ ſuæ.

Benefacere tria notat. Primò.

Secundò ergo meliùs alij, per facere benè cenſent notari beneficentiam. Ita S. Hieronym. *Habentes*, inquit, *victum & veſtitum, his contenti ſimus: & quicquid ſupra habere poſſumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione conſumamus.* Et Didymus in Catena Græc. *Cognoui*, inquit, *animi tran-*

tranquillitatem & beneficentiam maxima homini eſſe bona. Et Moringus: Cognoui, ait, nil melius quàm bona conceſſa in honeſtos vſus conuertere, dum vita ſuppetit: primùm in modeſtam ſui tutelam; mox ſi quid ſupereſt, in largitiones pias & alienas neceſſitates erogare, iuxta illud Pauli, imò Chriſti: *Beatius eſt magis dare, quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam diuinum quàm benefacere, omneſque beneficijs ſibi deuincere. Sic & Vatabl. Arboreus, & alij. Sapienter ex Heraclito Maximus ſerm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia*, ait, *quaſi cibus fami conueniens, animi indigentiam* (ex auaritia, ſacram, inquam; illam auri famem) *ſanat.* Quin & Plutarch. li. *de Suauiter viuendo ſecundum Epicurum*, ex eius mente aſſerit, ſuauius eſſe affici maleficio & iniuriâ, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs cap. 15. *Generoſi animi*, ait, *& magnifici eſt, iuuare & prodeſſe; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, *facere benè* idem eſt; quod ex virtute operari, facere quod honeſtum eſt, Dei legem implere. Hoc enim ſignificat facere bene vel bonum. Pſalm. 33. 15. *Diuerte à malo, & fac bonum.* 2. Parallip. 26. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Perſuaſum habeo*, inquit, *maxima hominis bona eſſe, iucunditatem mentis, & bonarum operum actiones.* Et Chald. *Dixit Salomon rex ſpiritu prophetiæ: Perſpectum mihi eſt, nihil aut melius, aut præſtantius hominibus datum, quàm vt gaudio legis ſeipſos recreent, totamque vitam optimis operibus tranſigant.* Sic & Nyſſen. Olympiod. & alij.

Aptè nectit hæc duo, ſcilicet lætari & benefacere; vt inuiceт non eſſe veram lætitiam, niſi in benefaciendo; adeoque cauſam veræ lætitiæ eſſe, bene ſemper agere. Vis ergò ſemper lætari? Semper bene agito: ſic enim ſemper eris lętus. Non enim eſt lætior mens, quàm quæ ſibi conſcia recti: lætior, inquam, *Nunc quidem per ſpem lætitiæ, poſtea autem bonæ lætitiæ fructu accepto, propria ijs, qui digni ſunt: Lætitia*, ait Nyſſen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem conſtituerunt in lætitia. Vnde Ariſtot. lib. 7. Ethic. vocem μακάριος, deriuat à χαίρειν, id eſt gaudere, lætari, quaſi μακαριος, hoc eſt beatus ſit, qui valde lætatur. Et S. Iſidor. lib. 10. Origen. *Beatus*, ait, *dictus quaſi bene auctus, ſcilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus eſt, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoſcendas*, inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, naturâ comparatum eſt.* Et Thaumaturgus: *Hæc ſola*, ait, *voluptas diuinitùs obuenit, ſi rebus gerendis iuſtitia præeat.* Hinc olim Anachoretæ, & nunc veri religioſi ſemper ſunt læti; adeoque S. Antonius ex ſola mentis lætitia, à cæteris omnibus dignoſcebatur teſte S. Athanaſ. in eius vita. Vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono ſtatus religioſi cap. 2. & ſeq. Ex aduerſo de voluptatum gaudijs γλυκυπικρος, melle ſelleis & amarulentis, ſic ſcribit S. Chryſoſtom. homilia de Compunctione: *Vt homines ægri*, inquit, *cum multis febribus aguntur, ſi in aquas ſemetipſos frigidas immerſerint, ad præſens ſibi aliquid quidem videntur quæſiſſe ſolatij, multiplicatas verò flammas febrium ſibi reparant: ita & nos agimus, cùm conſcientiæ ſtimulis agitamur, ſi merè externas gaudij & lætitiæ cauſas quæramus.* Idem homil. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere triſtitiam; gaudia verò ſpiritus durare & creſcere: *Bona*, inquit, *eſt talis lætitia, omni mundanâ melior lætitiâ; ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infrà: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod eſt mundi, quod ſtatim extinguitur & infinitos parit mœrores. Triſtemur potiùs triſtitiâ gaudij genitrice, non autem lætitiâ triſtitiæ parente gaudeamus, lachrymas fundamus; multam ſeminantes voluptatem: neque riſu rideamus, dentium ſtridorem nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia naſcitur: neque delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & anguſtia.*

Et videt bonvm] id eſt guſtat bonum, putà comedit, & bibit rem ſapidam, ac illa fruitur, ſeſeque oblectat. Viſus enim, quia ſenſuum nobiliſſimus, metonymicè pro guſtu & quouis ſenſu ſumitur.

Quare quod Nyſſen ait: *Videt bonum*, id eſt, *facit bonum*, putà vacat pietati, & bonis operibus, myſticum eſt, non litterale. *Quia*, inquit, *quod eſt cibus & potus corpori per quæ conſeruatur natura, hoc eſt animæ ad bonum aſpicere, & hoc eſt verè donum Dei, in Deum defixos habere oculos; & ſicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aſpicit*, &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *nihil ſic nutrit, & adaquat animam, quemadmodum virtus & ſcientia.*

Hoc donvm Dei] Scilicet inſigne & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipſum*, q. d. hoc donum eſt peculiare numinis & prouidentiæ: hanc enim ſignificat *Elohim*. Campenſis: *Donum Dei manifeſtum eſſe putet.* Chald. *Atque adeò qui ederit & biberit, ſi his toto anno indulſerit, & filijs moriens fructus laboris ſui reliquerit, hoc ipſo videatur ſummo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Græcorum: *Exploratum habeo temporalium hunc rerum vſum cælitus homini obuenire, dummodo iuſtitia actionum omnium dux ſit.* Cauſam dat S. Chryſoſt. hom. 1. in epiſtol. ad Corinth. *Is*, inquit, *qui ſpirituali gaudio fruitur, à mœrore arripi non poteſt; ſed probè vndique armatus ingruentia tela propulſat: Etenim quibuſuis armis violentior eſt voluptas ea, quæ ſecundum Deum percipitur.* Et mox. *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibuſuis arripi & expugnari poteſt, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis inſtructus eſt, ac vel leuiſſimo ictu ſauciatur.*

Didici qvod omnia opera, qvæ fecit Devs, perseverent in perpetvvm: non possvmvs eis qvicqvam addere, vel avferre, qvæ fecit Devs, vt timeatvr] Arabicus: *Cognoui omnes creaturas, quas creauit Deus, futuras in æternum ſecundum ordinem & ſtatum ſuum: neque poteſt addi eis, aut diminui ex eis.* Septuaginta: *Super illud non poteſt adijci, & ab illo non poteſt auferri.* Syrus: *Super illo non eſt addendum, & ab illo non eſt diminuendum.* Vers. 14.

Quæres, quomodo hic verſus nectatur & cohæreat præcedentibus?

Primò Caiet. Hebr. לְעוֹלָם *leolam*, inquit, id eſt *in perpetuum*, verti poteſt *in ſæculum*, q. d. Quidquid facit Deus illud erit in ſuo ſæculo, in ſua temporis periodo, vt idem hîc dicatur, quod

quod v. 1. *Omnia tempus habent*: ſed hoc frigidum eſt, obſcurum & coactum. Sic enim dixiſſet בְּעוֹלָם *beolam*, id eſt in ſæculo, non *leolam*, id eſt in ſæculum, ſiue in perpetuum. Quare minus aptè quoque vertit Campenſis: *Quidquid facit Deus erit quale ipſe id eſſe volet.*

Secundò, Thaumaturgus hunc verſum nectit cum eo quod immediatè præceſſit, ſcilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore ſuo, eſſe donum Dei, ſi nimirum illa fiant hoc fine, vt per ea tendamus ad bona cœleſtia & perpetua: Vnde ſic paraphraſticè vertit: *Quamquam non inficias ierim ex Deo eſſe, etiamſi temporalibus fruamur, modò per ea duce iuſtitiâ ducamur in cœleſtia, intermoriturá; numquam opera.*

Tertiò, Hugo Victor. per *opera Dei*, accipit iudicia Dei, præſertim prædeſtinationis electorum & reprobationis impiorum. Fauet verſio Chald. *Scio, inquit, in ſpiritu prophetiæ, quod omnia quæ facit Deus in ſæculo, ſiue bonum, ſiue malum, quidquid determinatum eſt ex ore eius, hoc erit in ſæculum: neque eſt poteſtas viro, vt addat eis, nec habet poteſtatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in ſæculo, Deus fecit vt timeant filij hominis à facie eius.* Dilucidius ex Coſto: *Perenni etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis & ſapientibus, &c. vt eum obſeruent homines & colant.*

Verùm hæc omnia myſtica ſunt, non litteralia & genuina.

Quartò, noſter Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani viciſſitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abijcit, &c. vti dixit initio cap. vt illi hic per antitheſim opponat Deum, in quo eſt conſtans diuinæ naturæ firmitas & æternitas, iuxta illud Iacobi 1. 17. *Apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Humana igitur opera ſibi inuicem in orbem ſuccedunt abeuntque cum tempore: vnde iis ſemper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas; vetera faſtidimus, noua ſemper ſectamur. At Dei cogitationes & opera firma ſunt, ſibi conſtant, durantque in perpetuum: voluntas eius immutabilis eſt: quod ſemel voluit ſemper vult, ac decreto à ſe tempore aſſequitur. Ruſum hanc gnomen refert ad id quod præceſſit: *Qui videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei eſt*, vt ſignificet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, coniuncta ſint, ea opera Dei eſſe, Dei dona eſſe quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconſtanti fortuna, ſed perpetua eſſe & conſtantia.

Quintò & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, ſed remotius & ſuperius, puta ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore ſuo.* Dat enim antitheſin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior eſt, quòd opera hominum non durent, niſi ſtato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Poſterior, quòd homo pro tempore opera mutet, iiſque aliquid addat, vel detrahat; eò quòd diminuta & imperfecta ſint: Dei verò opera perfecta ſint; ideoque nihil eis addi aut detrahi poſſit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo ſunt; tum earum-

A dem conſeruationem, prouidentiam, & gubernationem, qua facit vt omnia ſtato tempore ſibi ſuccedant, nuncque ſit tempus viuendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc euellendi, &c. Hæc enim ſucceſſio ex lege Dei eſt continua & perpetua. Igitur licèt quoad indiuidua ſinguli homines, eorumque opera in orbem ſuccedant & abeant, alijs nouis ſuccedentibus; tamen Deus facit, vt quoad ſpeciem eadem perdurent, ſcilicet vt ſucceſſio indiuiduorum cuiuſlibet ſpeciei, tam animalium, quàm rerum & actionum quarumlibet, ſit perpetua iugiterque continuet, ſcilicet vſque ad conſummationem ſæculi. Et hoc maximè ſpectat hic Salomon, vt patet tum ex connexione huius verſus cum v. 1. & cæteris ſequent. hucuſque, tum quia ita ſe explicat v. ſequenti dicens: *Quod factum eſt, ipſum permanet: quæ futura ſunt, iam fuerunt: & Deus inſtau-*

B *rat quod abijt.* Ne quis enim cum temporum, rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, aſſeritque Deum, Deique opera & decreta eſſe immutabilia, ac ſibi conſtare in perpetuum: quia Deus facit vt res incorruptibiles, quales ſunt angeli, animæ, cæli, in ſeipſis ſemper durent; corruptibiles verò durent non in ſe; ſed in continua nouorum indiuiduorum ſucceſſione Deus enim procurat & efficit, vt ſit conſtans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo ſucceſſio, ordo, viciſſitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id eſt ad Dei numen & prouidentiam, eiuſque proprium eſt munus & officium: perpetui enim gubernatoris eſt, omnia ſuo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere poteſt, nil detrahere, vel auferre; ideoque fruſtra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eueniet id quod ordinarit, ac peri-

C bit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Thom. 1. 2. q. 98. art. 2. ad 2. ad hanc gnomen extendit ad legē veterem, cui ſucceſſit lex noua. Lex enim vetus per nouam impletur, perficitur, & quaſi perpetuatur: quamquam de lege propriè hic non ſit ſermo. Ita, vt dixi, hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil, ait, eſt quod in mundo nouum ſit. Solis curſus & lunæ vices & terræ, arborumque ſiccitas vel viror cum ipſo mundo nata ſunt, atque concreta. Et idcirco Deus certâ ratione cuncta moderatus eſt, & iuſſit humanis vſibus elementa ſeruire, vt homines hæc videntes intelligant eſſe prouidentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, curſu, ordine atque conſtantia intelligunt creatorem. Inuiſibilia enim Dei per ea, quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur, ſempiterna quoque virtus eius & diuinitas.*

D Ex hac gnome, quòd omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. quæſt. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia eſto ſit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem quæſt. 65. artic. 1. ad. 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & eſſe incorruptibiles: vnde corpora mixta corrumpi ſubſtantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum. Angelos verò in ſe mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magiſque firmari & ſtabiliri? mentem tuam magis magiſque iunge Deo.

Non possvmvs ei qviqvam addere vel avferre] q. d. Non poſſumus nouas rerum ſpecies producere, quas non produxerit Deus; nec etiam ſpecies à Deo productas poſſumus auferre, & interimere. Rurſum non poſſumus ſtatam temporum ſucceſſionem, cuique actioni & rei à Deo præſtitutam immutare, vel inuertere. Inſuper nihil eſt in mundo ſuperfluum; nihil etiam deeſt, quod faciat ad eius complementum. Ipſamet animalia noxia & venenata etiam homini proſunt: quia eum *aut pœnaliter lædunt, aut ſalubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad lit. c. 17. Eſto enim poſſit homo ex commixtione variarum ſpecierum ſimplicium, nouam mixti ſpeciem producere, vt patet in pharmacis, in monſtris, in mulis, leopardis, lyciſcis, &c. Hæc enim primitus non creauit Deus, ſed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum aſinis, nati ſunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati ſunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati ſunt lyciſcæ: tamen tota vis nouas haſce ſpecies producendi eſt in natura vtrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipſa primitus produxit Deus, non formaliter in ſeipſis, ſed cauſaliter quaſi in ſemine & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione iſta naſcuntur.

Tacitè hac ſententia Salomon hominem auocat à vano labore, æquè ac timore, nam per eum nulla rei fit acceſſio ſine Dei ope, nec vlla deceſſio ſine Dei nutu & voluntate, iuxta illud de iuſtis Pſal. 33. 11 *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo iuſtis vel minimam partem voluptatis, gaudij aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & proſperat. Omne enim Dei opus eſt efficax, ratum & firmum, cùm vice verſa omne opus hominis ex ſe ſit inefficax, irritum & caſſum.

Qvæ fecit Devs vt timeatvr] Dum immenſa eius potentia, ſapientia ex operibus & gubernatione iugiter æſtimatur & celebratur. Hebr. *Vt timeant* (homines) *à facie eius*. Arabicus: *Et Deus fecit vt terrerentur à facie eius*. Olympiod. *Vt timeant faciem eius*. Campenſis: *In hoc fecit vt nos illum reuereamur*. Thaumaturgus: *Reuerentiâ enim, & admiratione digna ſunt* Dei opera, ac conſequenter ipſe Deus multò magis, vt exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, vt timeant homines ab eo, quid ſemel diſpoſuit, in aliud declinare* (vt ſe totos diuinæ diſpoſitioni & legi ſubdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperauit dicens: Vt timeant à facie eius. Vultus quippe Domini ſuper facientes mala*. Pſal. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אָלָה *ala*, id eſt adiurauit, obligauit, obſtrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas iuramento ſibi obſtringat ad ſui timorem, cultum, & amorem, vti dixi Geneſ. 1. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reuerentiam, obedientiam, cultum illi quaſi ſummæ maieſtati, ſummæque poteſtati, prouidentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Vnde & nonnulli, inter quos eſt S. Clemens Rom. epiſt. 1. nomen Deus ſiue Θεὸς, deriuant à δέος, id eſt timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis & terræmotibus omnia quaſſantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque copiam? Sic Deus à Iacobo vocatur timor Iſaac, id eſt quem timebat & reuerebatur Iſaac. Geneſ. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?* Deo enim, propter ſummum dominium & imperium necis & vitæ, cæli & gehennæ, debemus ſummum timorem: eidem quaſi ſummo omnium patri debemus ſummum honorem, ſummam obedientiam & ſummum amorem. Hinc Iob c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui*. Et S. Ioannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia ſolus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conſpectu tuo.*

Vers. 15. Qvod factvm est, ipsvm permanet: qvæ fvtvra svnt, iam fvervnt: et Devs instavrat id qvod abiit.] Hebr. *Id quod fuit iam eſt, & quod futurum eſt iam fuit, & Deus requirit id quod perſecutioni ſubiacet*. Hoc enim eſt Hebr. נִרְדָּף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum eſt*; ſed hallucinatus eſt: *nirdaph* enim cenſuit per metatheſin eſſe נִטְרָף *nitraph*, id eſt *raptum*, cùm hæc duo, litteris licèt affinia, ſignificatione tamen ſint valdè diuerſa: radix enim רָדַף *radaph* ſignificat perſequi, טָרַף *taraph* verò rapere.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua eſſe Dei opera, perpetuamque rerum temporalium ſucceſſionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos eſſemus in mundo, fuit, & poſtquam mortui fuerimus, oriturus eſt*, ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam eſt: arbor fuit, arbor etiam eſt*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hîc non addam.

Pro *Deus inſtaurat id quod abijt*, Hebr. eſt *Elohim quærit, vel requirit perſecutum*, vel *inſecutum*, id eſt præteritum, hoc eſt Deus reſtituit & reſtaurat ea, quæ à tempore inſequenti abrepta ſunt, & iam præterierunt. Vnde Campenſis vertit: *Aſſiduè namque reuocat, quæ velut fugata hinc abierunt*. Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab inſequenti propellitur. Inquirit*, id eſt, *inſtaurat*. Sic Dauid Pſal. 118. v. 167. petit ſe à Deo quæri, id eſt inſtaurari. Et Iob cap. 3. 4. rogat Deum, vt non requirat, id eſt reſtituat diem, qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod perijt, quod expulſum eſt, quod eſſe ceſſauit*. Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præſenti & futuro propelli, & ab eo velut inſequenti perſecutionem pati & fugari, ſicut in flumine aqua præcedens à ſequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præſcientiam & decreta voluntatis diuinæ, quæ ſemper durant; ſic enim vertit: *Iuxta præſcientiam Dei ea, quæ olim ſunt facta, nunc exiſtunt: & futura perinde certa ſunt, atque ſi nunc ſint facta*. Et Campenſis; *Quod fuit olim nunc eſt, & decretum fuit olim, vt etiam temporibus futurum eſſet*. Inſuper Hugo Victor. cenſet hanc gnomen accipiendam eſſe, *non ſolum de operibus Dei, quibus creatu-*

ram

ram mundi diſponit; quod ſine mutatione & confuſione ordines maneant in æternum; ſed etiam de diſpoſitione iudiciorũ eius, quod legem prouidentiæ ſuæ non mutent, vt fiat quod ipſe non diſpoſuit.

Hinc & alij hanc gnomen & præcedentem accipiunt de iudicijs Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rurſum reuocat & inſtaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requirit eum qui perſecutionem patitur.* Arabicus: *Et Deus requirit petitum.* Symmach. *Deus inquirit pro ijs, qui vexati expelluntur*, q.d. Deus vindicat innocentis iniuſtè afflicti iniurias & necem, vti vindicauit cædes martyrum occidendo perſecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim perſecutorum occiſionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quaſi vita reſtituitur & inſtauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui perſecutionem patitur: vtitur hoc teſtimonio in perſecutione Gentilium, ad conſolandum eum qui in martyrio perſeuerat. Et quia omnes iuxta Apoſtolum, qui piè viuere volunt in Chriſto, perſecutionem patiuntur, habent conſolationem; quia Deus quæret perſecutionem patientem; ſicut requiret ſanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ouem ſuis humeris ad gregem reportauit.* Et Thaumaturgus: *Is qui iniuſtè læſus eſt*, inquit, *Deo auxiliatore vtetur.* Nam vt ait Eccleſ. c. 1. 29. *Ad tempus ſuſtinebit patiens, & poſtea redditio iucunditatis.* Et Chriſtus, *Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam: quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Matth. 5. citat, vrgetque hunc locum Lucifer Calarit. Epiſcopus in Apologia pro S. Athanaſio.

Accedit Chald. Sed ipſe hanc vindictam prorogat vſque ad diem iudicij: *In die iudicij magni*, inquit, *futurus eſt Dominus, vt requirat egenum & pauperem de manu impij, qui perſecutus eſt eum.*

Anag. Deus in reſurrectione inſtaurabit corpus, quod petijt, quodque paſſum eſt in martyribus, vt reuiuiſcat & glorioſum reſurgat. Ita S. Hieron.

VERS. 16. VIDI SVB SOLE IN LOCO IVDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO IVSTITIÆ INIQVITATEM] Campenſ. *In quo regnat impius.* Alij: *In quo dominatur impietas*, vel *iniquitas.*

Porrò Codices Septuag. hic variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, illic impius: & locum iuſti, illic pius;* quam lectionem ſecutus Arabicus vertit: *Cognoui quoque ſub ſole locum iudicij: ibi eſt enim apoſtata; & locum iuſti & ibi eſt fidelis*, nimirum pro ἀσεβὴς id eſt impius, nonnulli legerunt, εὐσεβὴς id eſt pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apolog. pro S. Athanaſ. quod aliqui exponunt. q.d. Vidi paradiſum præparatum pijs, & gehennam præparatam impijs. Vnde Thaumaturg. *Vidi*, inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiens, pijs autem locum alium tranquillum.* Sic & Olymp. qui dubitat an paradiſus piorum ſit in terra, an in cælo, eò quòd dicatur hic eſſe *ſub ſole.*

Verùm Codices Septuag. Complut. vtroque locò legentes ἀσεβὴς id eſt *impius*, ſic vertunt: *Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, illic impius: & locum iuſtorum, illic impius.* S. Hieron. iuxta editionem priſcam acceptam à Septuag. *Vidi*, inquit, *locum iudicij, vbi impietas: & locum iuſtitiæ, vbi iniquitas.* Sic quoque Syrus: quæ ſanè lectio reſpondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideoque vera eſt & genuina. Accedit & Chald. *Iterum*, inquit, *ſub ſole vidi forum iudicij, in quo conſcripti corrupti iudices innocentes condemnarent, nocentesque ſententijs ſuis abſoluerent: & locum in quo inuenitur iuſtus, præterea & impius, qui ei præſit propter peccata generationis huius.*

Senſus ergo clarus eſt, q.d. Vidi in tribunali iudicij ſedentem iudicem impium, qui iniuſtas proferret ſententias; ideoque in loco, vbi regnare debebat iuſtum iudicium, vidi regnantem impietatem, ac in ſolio iuſtitiæ vidi præſidentem iniquum, qui contra ius & fas iudicaret, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem ſumit *iudicium* & *iuſtitiam*, atque *iniquitatem* & *impietatem*, cùm alioqui propriè impietas ſit ſcelus contra Deum, iniquitas ſit ſcelus contra æquitatem, quo iuſtitia & ius proximi violatur. Sed vt dixi, impietas hic accipitur pro iniquitate & iniuſtitia, putà pro iniuſta iudicis ſententia; hæc enim rectè vocatur *impietas*, quæ lædit iuſtitiam, qua non tantùm proximus, ſed & Deus, qui iuris & iuſtitiæ omnis eſt auctor, violatur. Quare iniquus iudex facit vt in ſolio iuſtitiæ ſedeat iniuſtitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Chriſti occupet Antichriſtus.

Igitur per locum iudicij & iuſtitiæ, propriè hic publica tribunalia & ſubſellia iudicum intelliguntur, generatim tamen quiuis locus iudicandi ſententiamque proferendi, accipi poteſt, qualis eſt vbi lites mercatorum, agricolarum, opificum priuatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat *locum iudicij*, deinde *iuſtitiæ*, vt indicet iudices prius debere diligenti maturoque iudicio rem examinare, antequam æquam certamque pro iuſtitia ferant ſententiam. Nota τὸ *ſub ſole*, q.d. Iniuſtitia non niſi ſub ſole, inter homines cupidos & auaros locum habet: nam ſupra ſolem in cælis habitat iuſtitia. Vnde à Poëtis fingitur Themis iuſtitiæ Dea aſſidere Deo ſupremo iudici. Hinc & illud Ouidij lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes,
Vltima cæleſtum terras Aſtræa reliquit:

quaſi ab iniuſtis hominibus auolans ad iuſtum Deum. Rurſus τὸ *ſub ſole*, notat indignitatem & impudentiam iniquorum iudicum, quod in conſpectu lucidiſſimi & puriſſimi ſolis, adeoque ſolis iuſtitiæ, putà Chriſti Domini, audeant impuram, tenebroſam & iniuſtam pronuntiare ſententiam, itaque iuſtitiam, velut virginem caſtiſſimam ſuæ fidei commiſſam violare, iuxta illud Eccliſ. 20. 2. *Concupiſcentia ſpadonis deuirginauit iuuenculam, ſic qui facit per vim iudicium iniquum.* Quocirca in eos detonat Iſaias 59. 14. *Conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longè ſtetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta eſt veritas in obliuionem, & qui receſſit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis eius: quia non eſt iudicium.*

Difficultas hic eſt in nexu, quâ ratione ſcilicet

hæc gnome hic inſeratur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum *τῷ vt timeatur* v. 14. q. d. Deus fecit omnia vt timeatur, ſed tanta eſt improbitas hominum, vt ipſum non timeant, ſed palam in tribunalibus eum eiuſque veritatem & iuſtitiam, proferendo iniquas ſententias, conculcent. Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem ſequitur noſter Lorinus, cenſet hic nouum vanitatis genus recenſeri. Cùm enim vanitatem magnam recenſuiſſet, ſitam in temporum rerumque omnium viciſſitudine & fugacitate, quaſi *non ſatis eſſet malorum ex hac inconſtantia*, ait Campenſis, ſubtexuit hanc maiorem de iudiciorum corruptela. Ex qua, ſicut & ex priori, homines accipiunt occaſionem murmurandi contra diuinam prouidentiam, quòd videant *iuſtum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro ſcelere*, ait S. Hieron. Vnde illi reſpondet Eccleſiaſtes v. 17. Deum hæc iniqua iudicia reformaturum, & iuſto ſuo iudicio ius ſuum cuique reſtituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus & Olymp. cenſent hæc ſpectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quaſi poſt recenſitas hominum vanitates & prauitates, hic eorum congruum ſupplicium attexat. Citaui verba Thaumaturgi initio huius verſus. Verùm eorum verſio, & conſequenter explicatio planè diſſonat ab Hebræo & à Vulgata.

Quartò, noſter Pineda ſic vertit, vt poſtquam dixerit rerum omnium humanarum viciſſitudinem eſſe ſummam inconſtantiam; ſola autem Dei opera firma & ſtabilia, nunc obijciat firmiter & ſtabiliter viſam ſibi *ſedere in loco iudicis impietatem*, & vbi maximè videbatur regnatura iuſtitia, *iniquitatem* dominari per ſummam tyrannidem, ac tam conſtanter exerceri iudicia iniqua, vt in hac re nulla eſſe viciſſitudo videatur, neque tempus vllum iuſtitiæ caſtè & integrè colendæ. Reſpondeat verò v. 17. non defuturum ſuum quoque tempus ſempiternæ legi & ſupremi arbitri iudicio, cum videlicet *iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*.

Quintò, alij qui ſecuti verſionem Septuag. cenſent verſu præced. agi de iudicijs Dei, quibus punit eos, qui inſontes perſequuntur, appoſitè cum ijs hanc gnomen connectunt, vtpote quæ explicet hanc perſecutionem maximè cerni & ſentiri in impijs iudicum ſententijs, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum conſolationem Deum hæc iudicia ſuo tribunali correcturum.

Sextò, & genuinè hic verſus pertinet ad v. 10. *Vidi afflictionem*, &c. vt patet conferenti vtrimque verba, præſertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem*. q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recenſui v. 10. ſcilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non conſtant nec durant, ſed cum tempore voluuntur & abeunt: quare labor eorum & afflictio irrita eſt & vana; quia caret fructu, qui ſtabilis ſit & perſeueret. Poſteriorem hic recenſeo, quòd ſcilicet in ſolio iudicii ſæpè præſideat iudex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat. Iungit hanc priori; quia illi ſimilis eſt analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis eſt & phyſica, hæc verò peruerſi iudicij moralis & ethica. Atque ſicut illa oritur ex viciſſitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium, ſic hæc pariter oritur ex viciſſitudine iudicum & iudiciorum, quòd ſcilicet probis iuſtiſque iudicibus in ſolio ſuccedant improbi & iniuſti. Rurſum ſicut de illis dixit Deum inſtaurare id quod abijt, itaque res ſucceſſiuas perpetuare, non in indiuiduo, ſed in ſpecie eadem: ſic hic aſſerit Deum inſtauraturum iniqua improborum iudicia, cùm ea publicè condemnabit, & puniet iuſtiſque læſis ſuum ius reſtituet.

Igitur hæc eſt ſequela & nexus totius capitis: v. 1. proponit hoc thema capitis: *Omnia tempus habent, & ſuis ſpatijs tranſeunt vniuerſa ſub cælo*. Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus naſcendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus euellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. ſe in omni hac temporum ſucceſſione, vidiſſe ſuccedentem aſſiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas ſiue morales, ſcilicet ex eo quòd in ſolio iudicij & iuſtitiæ, iuſtis iudicibus per temporum ſucceſſionem ſæpè ſuccedant iniuſti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, ſed his quoque ſuccedet tempus diuini iudicij iuſtiſſimi, quo Deus ſolio iudicij iuſtitiam ab improbis ademptam reſtituet; & iniquitatem ex eo deturbabit. Vnde appoſitè ad thema: *omnia tempus habent*, ſubdit ſequenti v. 17. *Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus vniuſcuiuſque rei tunc erit*. q. d. Sicut res phyſicæ ſuum tempus habent, ſic & ethicæ: ſicut opera operibus in tempore ſuccedunt, ſic & iudicia iudicijs; adeoque omnia cum tempore tranſeunt & euaneſcunt: tranſit enim iuſtitia, cùm à ſuccedente iniquo iudice profligatur per iniuſtitiam: tranſit viciſſim eius iniuſtitia, cùm à Deo iudice arguitur & plectitur. Præclarè S. Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *benè regitur, cùm is, qui præeſt, vitijs potiùs quàm ſubditis dominatur*.

Iudiciorum iniquitatis ſchema.

Graphicè hanc iudiciorum iniquitatem depingit S. Cyprian. lib. 2. epiſt. 2. ad Donatum. *Sanus*, ait, *inuicem diſcordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit inſanum, haſta illic & gladius, & carnifex præſtò eſt: vngula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus vnum ſupplicia plura, quàm membra ſunt. Quis inter hæc vero ſubueniat? patronus? ſed præuaricatur & decipit. Iudex? ſed ſententiam vendit. Qui ſedet crimina vindicaturus, admittit, & vt reus innocens pereat, fit nocens iudex. Flagrant vbique delicta, & paſſim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur*. Particulatim deinde modos iniuſtitiæ enarrat, ſubdens: *Hic teſtamentum ſubijcit; ille falſum capitali fraude conſcribit: hic arcentur hereditatibus liberi, illis bonis donantur alieni. Inimicus inſimulat, calumniator impugnat, teſtis infamat, vtrobique graſſatur in mendacium criminum proſtitutæ vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus eſt; de quæſitore, de iudice pauor nullus: quod poteſt redimi, non timetur? eſſe*

iam

num inter nocentes innocuum crimen eſt: malos quiſque non imitatur, offendit. Conſenſere iura peccatis, & capit licitum eſſe quod publicum eſt. Quis illis rerum pudor, quæ eſſe poſſet integritas, vbi qui damnent improbos, deſunt? ſoli tibi qui damnentur occurrunt.

Porrò, afflictio hæc ethica grauior duriorque eſt priori phyſicâ & naturali, quia nil magis cruciat homines, quam ſi iudicentur, damnentur & puniantur, vt nocentes, cùm ſint innocentes. Et quid indignius, quàm ſi in ſolio iuſtitiæ ſedeat & præſideat iniuſtitia? ſi in tribunali æquitatis regnet & dominetur iniquitas? ſi pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, ſanctitatem ſcelus, humanitatem tyrannis & ſæuitia? Audiant iudices & paueant Dauidem. Imò Deum ſummum iudicem ijs intonantem: *Deus ſtetit in Synagoga deorum* (iudicum) *in medio autem deos diiudicat. Vſquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum ſumitis?* &c. *Ego dixi: Dij eſtis, & filij excelſi omnes. Vos autem ſicut homines moriemini, & ſicut vnus de principibus cadetis.* Pſalm 81. v. 1. vbi pro *deos* Hebr. eſt *Elohim*, id eſt Angelos vel deos, quo ſignificat iudicem debere eſſe quaſi Angelum, imò Deum inter homines, vt liber ab omni carnis & ſanguinis affectione iuxta Deum & veritatem ſententiam ferat; itaque ſit quaſi *obambulans in terra Deus, & ſanctus in carne Angelus.* Vnde Philo lib. de Iudice, in eo requirit ſinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; vt imitetur Deum de quo ait Sapiens cap. 12. 18. *Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate iudicas.* Hinc & iniquus iudex hoc loco vocatur רשע, *raſca*, id eſt inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatur in abſtracto רשע *reſca*, id eſt inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miſcet, turbat, offuſcat, peruertit. Et Pſalm. 74. 3. *Cum accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo.* Audiat Ioſaphat regem grauiter ijs inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis iudicium, ſed Domini, & quodcumque iudicaueritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim eſt apud Dominum Deum noſtrum iniquitas, nec perſonarum acceptio, nec cupido munerum.* 2. Paral. 19. Hinc in Conc. Chalcedonenſi & Epheſino cap. 22. in ſubſellio quaſi pro tribunali collocabatur codex Euangeliorum, vt Chriſti iudicis perſonam repræſentaret, quàm in iudicando Epiſcopi præ oculis haberent, atque iuſtam ex eius mente ſententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelſam ſtatuere, eamque vacuam, quaſi in ea reſideat Deus iudicij arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis ſententijs intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more iudices ad iuſiurandum adigebant, vt etiam ſi quid rex iuberet eos iudicare, quod iuſtum non eſſet, ne iudicarent, ait Plutarch. in Moral. qui & addit, atqui fieri poteſt, vt ciuitas iudices habeat incorruptos, vbi poteſtatem iudicandi magno vendit princeps? M. Antonius Imperator dictitabat *priuatos quidem homines multos habere iudices: principi autem nullum alium eſſe iudicem, quàm Deum.* Ita Xiphilinus in eius vita. Traianus Imperat. præfecto vrbis ſtrictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & ſi quidem rectè geſſero imperium, pro me; ſin aliter, contra me hoc vtere.* Ita Niceph. libro 3. Hiſtor. Eccleſ. cap. 23. Cambyſes Sicannum Iudicem, quòd iniquam pecuniâ corruptus ſententiam protuliſſet, excoriauit, corioque tribunal ſiue ſellam iudiciariam inſtaurauit, ac in ea Othonem Sicanni filium Iudicem ſedere iuſſit, dicens: *Memento in qua ſella ſedeas & iudices.* Ita Herodot. lib. 5.

Euangelia in tribunali Conc. Epheſ. cur.

Et dixi in corde meo: Iustum et impium iudicabit Deus (*in die iudicij*, ait Chald.) et tempus omnis rei tunc erit] *Tum*, ſcilicet in die iudicij, quo iudicabit Dominus. Per *iuſtum* quemlibet accipe, ſed propriè innocentem iniuriam paſſum, & iniuſtè ab iniquo iudice condemnatum, per *impium* verò, iniquum iudicem, qui inſontem iniquè condemnauit. Hac gnome enim Salomon ſolatur ſe, & ſimul eos, qui inſontes condemnantur, ſpe iudicij diuini, quòd ſcilicet Deus hæc iniqua hominum iudicia ſuo æquiſſimo iudicio reformabit & corriget, ac inſonti ſuum ius & patientiæ coronam; iniquo verò iudici meritum ſupplicium, & pœnam talionis decernet ac reipſa irrogabit. Hoc enim eſt officium *Elohim*, id eſt numinis & prouidentiæ, vt iuſtis læſis ſuum ius & famam reſtituat, iniuſtos verò lædentes pro meritis caſtiget. Imò inde colligimus eſſe numen, foreque vniuerſale Dei iudicium: ſic enim argumentamur: In hac vita ſæpè innocentes à nocentibus damnantur & opprimuntur: ergo iuſtitia & rectus rerum ordo exigit, vt ſequatur Dei iudicium, quo iniuſtitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus ſuæ innocentiæ laus & merita reſtituantur. Tunc ergo *ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos: qui ſe anguſtiauerunt, & abſtulerunt labores eorum.* Sapient. 5. quia vt ait Eccleſ. c. 35. 16. *Non accipiet Dominus perſonam in pauperem, & deprecationem læſi exaudiet. Iudicabit iuſtos & faciet iudicium, vt tollat plenitudinem ſuperborum & ſceptra iniquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieronymus quem audi: *Sub ſole*, inquit, *iſto veritatem & iudicium exquiſiui, & vidi etiam inter iudicum ipſa ſubſellia non veritatem valere, ſed munera.* ſiue aliter: *Arbitratus ſum aliquid iuſtitiæ in præſenti ſæculo geri; vel pium nunc pro ſuo merito recipere; vel impium pro ſuo ſcelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & iuſtum multa mala hic perpeti, & impium regnare pro ſcelere. Poſtea verò cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per ſingulos iudicare, ſed in futurum tempus reſeruare iudicium vt omnes pariter iudicentur, & ſecundum voluntatem & opera ſua ibi recipiant. Hoc eſt enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & ſuper omne factum ibi, id eſt in iudicio, quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura eſt veritas: nunc iniuſtitia dominatur in mundo. Tale quid & in ſapientia, quæ filij Sirach inſcribitur, legimus; Ne dixeris: quid eſt hoc, aut quid eſt iſtud? omnia enim tempore ſuo requirentur.* Eccleſ. 39.

Et tempus omnis rei tunc erit.[*Tempus*, ſcilicet examinis, iudicij & tribulationis, quo innocenti læſo patientiæ corona, nocenti & lædenti ſupplicium pro meritis irrogetur

æqua vtriuſque conditio. Hoc ipſo enim probat & explorat eorum fidem & ſpem: dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam eſſe immortalem, ſed cenſere eam cum corpore mori & interire, ac proinde deſperare de futura vita & felicitate: alios verò ex aduerſo videt ſolerter ſecernere animam à corpore, ac ſentire hominem quidem beſtiis eſſe ſimilem quoad corpus, ſed diſſimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm beſtiis omnibus illa ſit mortalis, pereatque cum corpore; quare ſatagunt animam excolere virtutibus, vt à Deo futurà gloriâ donentur; hos ergo ſibi aſciſcit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis eſt: planè enim hæc ſententia videtur ſpectare ad ſequentia. Tantùm ei obſtat diſpunctio, putà punctum, quod hunc verſum à ſequenti diſpeſcit & diſcriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. ſit כִּי *ki*, id eſt *quia*, quæ vox ſignificat verſum ſequentem non explere præcedentem, ſed eius cauſam dare.

Secundò, alij nectunt cum v. præcedenti, ſed vario nexu. Primò S. Hieron. ſic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præſenti vita inter impium & iuſtum nullam eſſe diſtantiam, nec aliquid virtutis valere; ſed incerto euentu omnia volutari; cùm etiam inter pecudes & homines ſecundùm corporis qualitatem nihil differre videatur, & ſit eadem naſcendi conditio, ſors vna moriendi.* Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. cenſent Salomonem hîc non ex ſua ſed ex Epicureorum ſententia loqui, qui cenſent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum eſſe voluptatibus huius vitæ: nec enim ſperandas eſſe alias in futura. Huc accedit paraphraſis Thaumaturgi: *Quomodo ergo olim inſipienter ſenſi, apud Deum reputari, iudicariq; ſimiliter; nihilq; differre iniuſtè & iuſtè agere; ratione præditum, vel brutum eſſe. Quia omnibus ſine diſcrimine tempus diſpeſatur, & mors irrogatur.* Tertiò, noſter Pineda magis cordatè cenſet, Salomonem hîc ſignificare, quòd Deus in die iudicij examinaturus ſit cuiuſque hominis vitam; an ſcilicet ille vixerit, vt homo; an vt beſtia: iniqui enim iudices, qui vt dixit v. 16. ſontes iuſtificant, inſontes condemnant, viuunt vt beſtiæ, imò ſicut feræ, ſimileſque ſunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, iuxta illud: *Leo rugiens & vrſus eſuriens, Princeps impius ſuper pauperem.* Prou. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? & facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.* Maior enim piſcis deuorat minorem, idque impunè nullo prohibente. Vnde Campenſ. vertit: *Cùm non inuenirem cauſam aliam quare Deus hæc permitteret, viſum eſt mihi velle illum huiuſmodi humanis tumultibus hominem ſic exercere, vt videat ſe in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter ſe homines tumultuantur, nec maiori ſeparatione, quàm bruta inter ſeſe.*

Tertiò, & genuinè hæc ſententia per ſe conſiſtit, & in ſeipſa expletur, vt patet ex Hebræo qui ſic habet: *Dixi in corde meo ſuper verbo* (id eſt ſuper re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *vt probaret eos Deus*

Vis & energia ſententiæ conſiſtit in *τῷ ſuper*

A *negotio filiorum Adæ*, q. d. Corde meo conſiderans negotium, id eſt conditionem, naturam & ſortem filiorum Adæ, quòd ſcilicet ex adama factus ſit Adam, id eſt ex humo creatus ſit homo; ideóque ſimilis beſtiis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum conſiderans, dixi de eo, ipſum hoc fine eſſe factum à Deo, vt per illud probaret homines; an ſcilicet credant & ſperent animæ immortalitatem & gloriam ſuam æternã, q. d. Vt experiretur Deus hanc hominum fidem & ſpem, oſtendendo eos exterius ſimiles eſſe beſtijs, quæ carent omni fide & ſpe; ideo dedit eis corpus terreſtre, corruptibile, & mortale, quale habent beſtiæ: inſipientes enim & carnales ex hoc coniiciunt animam ſuam, æquè ac corpus, ſimilem eſſe animæ

B beſtiarum, ac cum corpore morituram; ideóque dant ſe ventri & veneri: ſapientes verò ſecernunt animam à corpore ac animam hominis rationalem & immortalem eſſe cenſent, beſtiarum verò irrationalem & mortalem; ideóque ſatagunt viuere, non vt beſtiæ, ſed vt Angeli, vt eorum felicitatem adipiſci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, ſed animam quæ prædita eſt ratione, quâ ſimiles Angelis ſumus, virtutibus excolamus.* Et Vatabl. *Æſtimaui in corde meo conditionem hominum, vt Deus excellentiſſimos creauerit, ſimul cernens quomodo ipſi ſeſe in pecudum conditionem abiecerint.* Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adduxit dominus plagas & infirmitates malas, vt tentaret eos, & vt probaret eos, ſcit Deus vt videret, ſi conuerterentur ad pœnitentiam, vt dimitteret eis, & ſanarentur. Impij autem,*

C *qui ſunt ſicut iumenta, non conuertuntur, ideóq; corripiuntur, vt malè ſit eis.* Videtur Chald. pro דָּבָר *dabar*, id eſt verbum, alijs punctis legiſſe דֶּבֶר *deber*, id eſt peſtis, mortalitas, mors. Vnde vertit: *Quod venient ſuper eos percuſſiones & morbi mali:* Peſſimus enim eſt peſtis.

Porrò, licet non ſit neceſſe ſcrupuloſè ſcrutari hîc omnium ſententiarum inter ſe connexionem, eò quòd Salomon hic varias vanitatis mundi ſpecies ſigillatim recenſeat, & ab vna ad aliam planè diuerſam ſine ordine & nexu tranſeat; tamen hoc loco commoda connexio & tranſitio aſſignari poteſt. Dixerat enim v. 16. inter alias vanitates; non minimam eſſe iniquitatem iudiciorum & iudicum qui reos abſoluunt, ac inſontes damnant & morte plectunt. Iam

D ſimilem illi vanitatem attexit, ſcilicet quòd homines quoad corpus ſint ſimiles animalibus & beſtiis; adeò vt ipſimet verè animalia ſint, & nonnullis beſtiæ & bruta eſſe videantur: præſertim quia vnus eſt interitus hominum & beſtiarum. Si dicas, diſcrimen eſſe quoad animam, quòd hominum anima ſit immortalis, adeóque iudicanda à Deo, vt præmium, vel ſupplicium æternum recipiat, vti dixi v. 17. brutorum verò anima ſit mortalis & pereat cum corpore; ſubiungit: multis hoc eſſe obſcurum & dubium, imò ſi externa & ſenſus ſpectes, videri falſum. Multi enim ex eo quod videant homines mori vt bruta, cenſent animam hominum interire, vti interit anima brutorum. Hoc eſt enim quod ait v. 21. *Quis* (quotuſquiſque) *nouit ſi ſpiritus*

filiorum

filiorum Adam aſcendat ſurſum, & ſi ſpiritus iumentorum deſcendat deorſum? atque hæc maxima hominis eſt vanitas, imò ærumna, error & vitium: nimirum quòd animæ ſuæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac proinde non curet benè viuendo illi conſulere, vt in æternum illam beet, ſed voluptatibus illicitis ſe dedat, quibus æternum ignem illi accerſit. Ne quis verò putet verè rem ita ſe habere, ſcilicet ex interitu corporis hominis, rectè colligi interitum animæ eiuſdem, addit, Deum id feciſſe, vt probaret & tentaret homines, hominumque de animæ immortalitate fidem & ſpem. Vnde pauló antè claré dixit & edixit: *Iuſtum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quo clarè ſignificat animæ immortalitatem, eiuſque pro meritis iudicium, præmiumque, vel ſupplicium æternum.

Homo videtur ſibi beſtia.

Primò. ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS.] Hebr. *ad videndum quod ipſi iumenta ipſi ſibi*: quod variè accipi poteſt. Primò, q. d. vt videre liceat, quòd ipſi ſunt iumenta; ipſi, inquam, apud ſe. Vnde Arabicus vertit: *Oſtendit eos quòd ipſi ſunt beſtiæ.* Sic & Septuag. Complut.

Secundò. Secundò, q. d. vt oſtenderet hominem in hominem graſſari inſtar beſtiæ, iuxta illud: *Homo homini lupus.*

Tertiò. Tertiò, q. d. vt oſtenderet, quod ſicut homines ſunt iumenta, & beſtiæ eum beſtiis; ſic viciſſim beſtiæ ſint beſtiæ ipſis hominibus, dum in eos ſæuiunt eoſque laniant & deuorant, vt faciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c.

Quartò. Quartò, pro *ipſi ſibi* verti poteſt *ipſis ſibi*. q. d. Homo non tantùm quoad corpus, ſed etiam quoad ſuam opinionem, ſecundùm animam ac mores beſtiales, atque ignorantiam, quæ eum facit propriæ obliuiſci dignitatis; perinde ac ſi nihil differret à beſtiis illis ſimilis eſſe videtur. Sicut Nabuchodonoſor ſimilis factus eſt boui, partim quoad figuram corporis quia incedebat vt quadrupes, & herbis veſcebatur vt bos: partim quoad corruptam ſuam imaginationem, qua ſibi videbatur eſſe pecus. Daniel 4. 22. Denique homo, qui viuit vt beſtia, moritur vt beſtia.

Quintò. Quintò, Caietan. vertens: *Et ad videndum quod ipſi beſtiæ ad ipſos*, exponit q. d. Homo eſt beſtia ad ſeipſum, id eſt homo eſt politica quædam beſtia; quoniam communicant homines inter ſe: ſed alij doloſè, vt vulpes; alij crudeliter, vt lupi; alij ſuperbè deſpiciendo cæteros, vt leones; alij guloſè, vt porci; alij libidinosè, vt aſini, &c. Pro *beſtiis* enim Hebr. eſt בְּהֵמָה *behema*, quod omne quadrupes, ſiue cicur & manſuetum, vti ſunt equi, oues, & boues; ſiue agreſte & ferum, vti ſunt lupi, leones, pardi, ſignificat. Vnde elephas vocatur *behemoth*, id eſt beſtiæ, in plurali, quod mole corporis multarum ſit inſtar beſtiarum Iob 40. 10. Noſter crebrò vertit *iumenta*.

Homo ergo ſimilis eſt beſtijs, quæ impetu paſſionum, non iudicio rationis aguntur, nec vni beſtiæ, ſed omnibus peior eſt beſtijs. Beſtiæ enim non ſæuiunt in beſtias eiuſdem ſpeciei, ſed in illas, quæ diuerſæ: at homo in hominem ſæuit. Homo igitur imitatur, imò ſuperat canis inuidiam, lupi voracitatem, leonis ſuperbiam, tigridis ſæuitiam, aſini acediam, ſerpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, ſuis immunditiam, hirci luxuriam: vbi nunc eſt gloriatio tua, ô nobilis? quid te iactas, ô diues? quid pauperem ſpernis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cùm non tantùm homini pauperi, ſed & iumentis, porcis & hircis factus es ſimilis, par & æqualis? ſic nunc auro ſplendidus, alto ſupercilio tumidus, equis chedíſque ſuperbus, famulorum turbâ magnificus: ſed inſpice te, memento, quia comparatus es iumentis inſipientibus, & ſimilis factus es illis.

Tropol. Veſtes beſtiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum poſt peccatum, ſignificant nos beſtiarum indolem per illud induiſſe; ideóque cum eis exuturos corium mortalitatis, ait S. Auguſt. in Pſal. 103.

Vers. 19. IDCIRCO VNVS INTERITVS EST HOMINIS ET IVMENTORVM, ET ÆQVA VTRIVSQVE CONDITIO. SICVT MORITVR HOMO, SIC ET ILLA MORIVNTVR: SIMILITER SPIRANT OMNIA, ET NIHIL HABET HOMO IVMENTO AMPLIVS: CVNCTA SVBIACENT VANITATI.] Thaumaturgus: *Neque eſſe iura mortis ſeueriora in alio animantia quàm in homines.* Chald. hæc arctat ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam occaſus hominis peccatoris & occaſus beſtiæ immundæ, occaſus vnus eſt omnibus his; & ſicut moritur beſtia immunda, ſic moritur iſte, ſi non conuertitur ad pœnitentiam ante mortem, & ſpiraculum ſpiritus amborum ſimul iudicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet de viro peccatore, quàm de iumento immundo, neque eſt alia differentia inter ambos, niſi domus ſepulturæ; quoniam omnia ſunt vanitas.*

Hinc nonnulli opinati ſunt impios tam quoad animam, quàm quoad corpus interire, vt bruta. Verùm hic eſt error: quare perperam Chald. hæc arctat ad peccatorem, cum Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant abſolutè & generatim, *vnus interitus eſt hominis & iumentorum.*

Pro *interitus* Hebr. eſt מִקְרֶה *micre*, id eſt, accidens, ita Syrus; euentus, ita Septuag. Sors, ita Arabicus, conditio, occurſus, caſus; puta ijdem affectus, eædem cupiditates, ijdem morbi & ærumnæ, ijdem caſus, ijdem mores & vita. Vnde Olymp. vertit: *Iumentorum itaque brutalis vita, quæ veneri indulget; vanitas mera eſt.* Noſter tamen vertit, *interitus*, ſiue mors, quia ipſa eſt accidens omnibus hominibus commune, neceſſarium, certum, ineuitabile; dies tamen eius & hora eſt anceps & incerta. Rurſum mors homini eſt caſus vltimus, in quem omnes alij humanæ vitæ caſus recidunt, vti dixi c. 2. v. 14. & hoc voluiſſe Salomonem patet ex eo quod *micre*, id eſt accidens & caſum hunc explicans ſubiicit: *Sicut moritur homo ſic & illa moriuntur.*

An Eccleſ. loquatur ex mente inſipientium?

Nonnulli cenſent Salomonem hîc loqui non ex ſua, ſed ex Epicureorum ſententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Greg. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator noſter velut ex mente infirmantium humanæ ſuſpicionis ſententiam perquirit, dum dicit: Vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio, ſicut moritur homo, ſic & illa moriuntur. Similiter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis ſuæ poſt-modum*

modum ſententiā proferi, dicens: Quid habet amplius ſapiens à ſtulto, & quid pauper, niſi vt pergat illuc vbi eſt vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo iumentis amplius, ipſe rurſum definit, quia habet aliquid ſapiens non ſolū amplius à iumento, ſed etiam ab homine ſtulto, videlicet vt pergat illuc vbi eſt vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non eſt, quam eſſe alibi teſtatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa poſt mortē non viuunt, hic verò tunc viuere inchoat, cùm per mortem carnis hanc viſibilem vitā conſumat. Probat deinde idipſum alio Eccleſiaſtæ teſtimonio. *Qui etiā longe inferiùs dixit: Quodcūque poteſt manus tua facere inſtanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec ſcientia, nec ſapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo vnus interitus hominis & iumenti, & æqua vtriuſque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta poſt mortem carnis non viuunt, hominum verò ſpiritus pro malis ſuis operibus poſt mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipſa morte moriuntur? ſed in vtraque tam diſpari ſententia demonſtratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc poſtmodum ex ſpirituali veritate definiuit.*

Reſp. negatiuè. Meliùs alij cenſent Salomonem ex ſua mente & ſenſu loqui, q.d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit enim quoad corpus ſimilem beſtijs: idcirco ſicut interit & moritur corpus beſtiæ, ſic & hominis. Corpus enim hominis ſimile eſt corpori beſtiarum, ſicut in ortu & progreſſu, ſic in occaſu ac morte. Oritur enim & naſcitur ex terra, progreditur ſiue continuat vitam ſpirando, puta per reſpirationem. Occidit & moritur, dum in terram, ex qua ortum eſt, redit. Ita S. Hieron. *Ne putaremus*, inquit, *dici de anima, intulit: Omnia facta ſunt de terra, & reuertentur in terram: de terra autem nihil aliud niſi corpus factum eſt.* Et S. Tho. 1. p. qu. 75. art. 6. ad 1.

Homo ſimilis beſtiis c[illegible] non a[illegible]a. notat hæc dici de corpore hominis, non de anima, idque hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute ſeminis per traducem: ſicut enim lux vnius candelæ lucem in alia accendit; ſic anima vaccæ, ouis, lupi, leonis, &c. producit animam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima verò humana producitur à Deo, & ad hoc ſignificandum dicitur Geneſ. 1. Quantum ad alia animalia: Producat terra animam viuentem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ. Et ideo cōcluditur Eccleſ. vlt. Reuertatur puluis in terram ſuam vnde erat, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter proceſſus vitæ eſt ſimilis quantum ad corpus, ad quod pertinet, quod dicitur in Eccleſ. ſimi-* D *liter ſpirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus eſt in naribus noſtris, &c. Sed non eſt ſimilis proceſſus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: vnde falſum eſt, quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; & ideo ſimilis eſt interitus quantum ad corpus, ſed non quantum ad animam.* Hucuſque Doctor Angelicus.

Rurſum *idem eſt interitus hominis & iumentorum*, quia quantum per ſenſum & experientiam colligi poteſt, idem eſt modus generationis & corruptionis in iumentis, qui eſt in homine (ſimili enim modo procreantur & ſeneſcentia moriuntur iumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & ſubſiſtentiæ formæ humanæ, puta animæ rationalis, quam ex

A modo generationis & corruptionis hominis nō colligeremus, niſi illa aliunde nobis [illegible]ceſceret, puta ex ſpirituali operatione intellectus, quâ etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac liberâ voluntatis, ex extaſi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & reuelatione S. Script.

Moraliter S. Bernard. toto ſer. 82. in Cantic. pulchrè ex hoc loco docet; quòd anima hominis, quæ Deo ſimilis eſt, creata in ſimplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hiſce facta ſit illi diſſimilis, ſimiliſque beſtiis; ſic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima diſſimilis Deo, inde diſſimilis eſt & ſibi: inde comparata iumentis inſipientibus & ſimilis facta eſt illis; inde quod legitur commutaſſe gloriam ſuam in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tamquam vulpes duplicitatis & fraudis foueas habent, & quia pares vulpibus ſe fecerūt, partes vulpium erunt: inde iuxta Salomonem vnus exitus hominis & iumento: quid ni ſimiliter exeat qui ſimiliter vixit? more beſtiali incubuit terrenis, more beſtiali excedet terris. Audi aliud. Quid mirum ſi ſimilem ſortimur exitum, qui & ſimilem habemus introitum? vnde enim hominibus, niſi de ſimilitudine beſtiali ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu? Ita homo in conſpectu & ortu in vita & morte cōparatus eſt iumentis inſipientibus & ſimilis factus eſt illis. Quid, quod libera creatura ſibi ſubditum appetitum non regit vt domina, ſed ſequitur & obſequitur vt ancilla? Nónne & in hoc ſe aſſimilat & annumerat ceteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocauit, ſed condidit in ſeruitutem, ſeruire ſuo ventri, appetitui obedire?*

C SIMILITER SPIRANT OMNIA] Hebr. vnus רוּחַ *ruach*, id eſt, *ſpiritus eſt omnibus. Spiritus*, id eſt, habitus ſiue reſpiratio, vt vertit Symmach. Flatus ſiue aura vitalis, vt vertit Vatab. omnia enim animalia æquè, ac homo reſpirant, ac reſpiratione attrahunt aërem, vt calorem cordis & viſcerum temperent, itaque vitam conſeruant & prorogant: vnde cùm reſpiratio, vel ſtrangulatione vel catarrho impeditur, homo ſuffocatur & moritur. Vide Ariſt. lib. de Reſpiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab ἄνεμος, id eſt aura, ventus, ait Iſidor. libr. 11. Orig. c. 1. licèt ipſe id refutet, additque *anima eſt vitæ, animus conſilij. Anima enim eſt ſpiritus quo viuimus*, ait Nonius. *Animus quo ſapimus.* Græcè dicitur ψυχὴ à ψύχεσθαι, id eſt à refrigerando. Vnde Campenſis vertit: *Nec apparet aliam hominis, aliam brutorum eſſe animam*, id eſt halitum vitalem.

D Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem eius vim ſignificent, ſcilicet נְשָׁמָה *neſcama*, ſignificare vim rationalem, quæ eſt radius diuinitatis: נֶפֶשׁ *nephes* vim ſenſitiuam: רוּחַ *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *neſcama* conſtituit in cerebro, *nephes* in iecore, *ruach* in corde: ſicut Phyſici & Medici triplices conſtituunt in homine ſpiritus, ſcilicet rationales, qui ſubſeruiunt diſcurſui & ſpeculationi mentis; animales, qui ſubſeruiunt ſenſationi & ambulationi; vitales, qui ſubſeruiunt reſpirationi & vitæ. Verum hoc diſcrimen non eſt perpetuum: nam *ruach* ſignificat quoque vim rationalem, vt patet vert. 21. & cap. 12. 7. Imò Spiritus ſanctus, qui non tantùm eſt rationalis, ſed & diuinus, imò Deus, in

Scriptur. & à Rabbinis paſſim vocatur *ruach ha.cadei.*

Et nihil habet homo iumento amplius] Septuag. *Et quid abundauit homo à pecore? nihil.* Theodotion: *Quæ præſtantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigurin. *Nec habet homo quidquam præſtantius pecore.* Alij: *Dignitas hominis ſupra bellus nulla*, ſcilicet quoad corpus: nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil* ergo ſubaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Vnde Chald. vertit: *Reſiduum viri pro iumento non eſt quidquam inter vtrumque, niſi domus ſepulchri.* Nobiles enim & diuites inter homines ſplendida ſibi erigunt ſepulchra, qualia non eriguntur beſtijs.

Cauendus hic eſt Comment. Vatabli vel potius Vatablo ab hæreticis inſertus, qui ſic explicat. q.d. *Humana ratio ſola non deprehendit excellentiam hominis ſupra belluas: quia quidquid videtur oculo rationis in homine eſt vaniſſimum.* Hoc enim erroneum eſt & ſapit Epicureiſmum. Nam certum eſt ſecluſa fide, ſola ratione naturali, cognoſci hominem præſtare beſtijs per animam rationalem & immortalem. Animam enim hominis eſſe immortalem multis rationibus naturalibus probant, & euincunt Phyſici in lib. de Anima: Quocirca Doctores, qui Vatablum caſtigarunt, cenſoria virgula hunc locum notarunt, ac verba iam citata expunxerunt.

Myſticè S. Hieron. Homo, inquit, eſt iuſtus, iumentum peccator, qui ſæpè per Dei gratiam & pœnitentiam iuſtum æquat, imò ſuperat, de quo mox plura.

Vers. 20. Et omnia (*omnia*, id eſt, vtraque, ſcilicet homo & iumenta: de his enim ſolis ſermo præceſſit) pergunt ad vnum locum (in terram, vt ſequitur) de terra facta sunt, et in terram pariter revertentur] Septu. & Syrus: *Omnia facta ſunt de puluere, & omnia reuertentur in puluerem.* Nam Hebr. pro *terra* eſt עָפָר *aphar*, id eſt, puluis, ſcilicet aquâ mixtus, puta limus vel lutum. S. Hier. *Omnia de humo facta ſunt, & omnia reuertentur ad humum.*

Alludit, imò citat illud Geneſ. 3. 19. *Donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccleſ. c. 40. 1. vocatur mater omnium: quocirca Iunius Brutus accepto Delphis Apollinis oraculo, eum dominaturum Romæ, qui primus D oſculatus fuiſſet matrem, illicò oſculatus eſt terrã, ac eiectis Tarquinijs regibus, primus Romæ conſul creatus eſt, teſte Liuio lib. 1. Simile ſomnium Iulio Cæſari orbis imperium portendiſſe narrat Sueton. in vita eius cap. 7. Hinc quoque priſci Gentiles, teſte Varrone libr. 1. de Lingua Latina, puerum recens natum in terra ſtatuebant, & Opem deam (id eſt Terram) implorabant, quàm & Leuanam, à leuando de terra nũcupabant, & Faunam à fauendo, & Fatuam à fando, quaſi non ante contactum eius fari fas ſit, & Maiam ac Bonam, denique Magnam matrẽ. Ita noſter Lorinus.

Vers. 21. Qvis novit si spiritvs filiorvm Adam aſcendat svrsvm, et spiritvs ivmentorvm deſcendat deorsvm] Hebr. Septuag. & Syrus addunt, *in terram.* Arabicus; *ad profundum terræ.* Campenſis; *Quotuſquiſque interim nouit, an hominis aſcenſura ſit ſurſum; an anima reliquorum animantium cum corporibus interitura ſit?*

S. Gregor. 4. Dialog. capit. 4. Olympiod. Lyran. Bonauent. Caietan. & alij cenſent hæc dici à Salomone, non ex perſona & mente ſua, ſed impiorum, puta Epicureorum negantium animæ immortalitatem: vel certè de ea dubitantium. Id enim verba præ ſe ferunt. Vnde Thaumaturgus vertit; *Inſipienter olim cenſui*, &c. *incertum eſſe de animabus humanis, an in altum ſubuolaturæ ſint, & de reliquis brutorum, an deorſum defluxuræ ſint.*

Verum ſi antecedens de ſimilitudine, ſimili- B que interitu hominis & beſtiarum, quod ex ſuo ſenſu poſuit, verſ. 18. & 19. ac concluſionem, quam ex eo elicit v. 22. dicens; *Et deprehendi nihil eſſe melius, quàm lætari*, &c. intuearis, omnino cẽſebis eum hic pariter ex ſua mente ſenſuque loqui, vt ſcilicet ſignificare velit homines, præſertim illius æui rudes & animales, ex eo quòd vident corpora hominum corrumpi & mori æquè ac iumentorum, atque externa omnia ſimili modo ſe habere in homine ac in Brutis; interna verò hominis, præſertim animam & ſpiritum non peruident, ideirco vix perſpicere animam hominis eſſe immortalem, cùm brutorum ſit mortalis. Senſus ergo eſt, q.d. Quis nouit, id eſt, quotuſquiſque nouit & certò ſibi perſuadet C ſpiritum, id eſt, animam hominis poſt mortem corporis aſcendere ſurſum ad Deum, qui illam creauit, vt illam velut immortalem iudicet, ac pro meritis immortale illi præmium, vel ſupplicium decernat, ac reipſa tribuat; animam verò brutorum deſcendere in terram, vt corpore in puluerem reſoluto intereat & euaneſcat, quaſi dicat: Pauci hoc nouerunt, idque ægrè admodùm, difficulter & dubiè; adeò vt Ariſtoteles, vir ſummi ingenij à multis putetur de animæ immortalitate dubitaſſe. Ita S. Hieronymus *Quis nouit ſi ſpiritus filiorũ Adam*, &c. *Non inter pecudes & hominem*, inquit, *ſecundùm animæ dignitatem nihil intereſſe contendit, ſed adijciendo: Quis, difficultatem rei voluit demonſtrare. Pronomen enim, quis, in Scripturis ſanctis non pro impoſſibili, ſed pro difficili ſemper accipitur, vt Iſaiæ 35. 8. Quis enarrabit? Pſal. 14. 1. Quis habitabit.* Ierem. 17. 9. *Quis cognoſcet?*

D S. Hieronymum de more ſequitur Alcuinus, Salonius, Hugo Cardin. & paſſim Latini. Hinc & Chald. vertit: *Quis adeò ſapientiâ excellit, vt ei exploratum eſſe poſſit, num animi hominum in cælum peruolent, ſpiritus verò iumentorum deſcendat ſub terram?* Atque hæc eſt inſignis hominum vanitas, ignorantia & error, quam hic deplorat Salomon, quòd ſcilicet ſeipſos, hoc eſt, animam ſuam eiuſque conditionem non cognoſcant, neſciantque, an mortalis ſit, an immortalis; an in cælum, an in terram reditura ſit. Nam philoſophi, ac inter eos diuinus Plato hac de re dubiè, obſcurè, friuolè locutus eſt. *Platonis de anima deliria.* Plato enim in Phædro, & alibi Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In huius conuexa parte ait exiſtere ideas veras, quas anima alis ſubuecta contempletur

templetur, donec redire domum cogatur. Poſtea A negat eòdem reuerti eam, niſi elapſis decem mille annis, donec alæ recreſcant. Niſi quis ſinceré ſit philoſophatus, cur reditus detur poſt tres mille annos, &c. Homines aſſignat certis planetis quos quiſque ſequatur, & cum eis luſtret ideas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc Sorite [illegible] ebat mortem, dicens eam *nihil ad nos pertinere: quod enim diſſolutum ſit, id eſſe ſine ſenſu, quod autem ſine ſenſu ſit, id nihil omnino ad nos pertinere*, inquit Cicero lib. 2. de Finib. Soritis vitium & paralogiſmum detegit Tertull. lib. de Anima: *Diſſoluitur*, inquit, *& caret ſenſu non ipſa mors, ſed homo qui eam patitur. At ipſe dedit ei paſſionem, cui eſt aliud quid ſi hominis ſit pati mortem diſſolutricem corporis & peremptricem ſenſus, quàm ineptum, vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur*? Adde ſentium animæ morte non extingui, imò illo ea n ſenti- B re ignes æternos, iiſque vri in gehenna.

Spiritum ire ſenſum ſignificat. Primò.

Nota: *Spiritum hominum aſcendere ſurſum*, multa ſignificat. Primò animam hominis non eſſe è terra, nec ex terra ecce animæ parentum generari, vti generantur animæ brutorum, quæ proinde cum eo pore moriuntur, & reſoluuntur in terram, ex qua prodeunt, ſed illum ſum è cælo à ſolo Deo creari, & creando homini [illegible] ideoque illam eſſe ſpiritualem & immortalem, ac proinde poſt mortem corporis ad Deum creatorem ſuum reuerti & ſurſum aſcendere vt illi ſe ſiſtat & reddat, iuxta illud cap. 12. 7. *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum.* Hinc animam hominis poeta dixit eſſe *diuinæ particulam auræ.* Et alius: *Igneus*, ait, *eſt illis vigor, & cæleſtis origo.* C Itaque ex hoc loco non infirmatur, ſed potius cõfirmatur animæ hominis æternitas & immortalitas. Eamdem clarè aſtruit c. 11. v. vlt. & c. 12. v. 3. & 15.

Secundò.

Secundò, quòd aſcendat ad Deum vel ad ſuum iudicem, vt prout geſſit in vita bonum vel malum, ab eo ſententiam ſupplicij vel præmij accipiat. Licet enim Doctores graues, vt Domin. Soto in 4. d. 45. artic. 3. concluſ. 2. Franc. Suarez 3. par. tom. 2. quæſt. 59. art. 6. diſput. 52. ſect. 2. Greg. de Valentia tom. 4. diſp. 11. qu. 1. punct. 2. Barthol. Sibylla in Quæſt. peregrinis: Petrus Thyræus lib. 1. de Apparit. ſpirit. ca. 14. num. 134. Henricus Henriques lib. vlt. Summæ cap. 25. §. 1. & alij cenſeant animam poſt mortẽ homini iudicium particulare ſubire, dum adhuc eſt in corpore, ac iudicari primo inſtanti poſt mortem vt peracto iudicio mox è corpore D vel in cælum, vel in infernum deferatur: tamen per catachreſin dicitur anima aſcendere ſurſum, quia aſcendit ad Deum iudicem, qui ſurſum in cælis habitat, ibique in throno gloriæ cum Angelis reſidet. Vnde S. Auguſtinus vel quiſquis eſt Auctor. lib. de Vanitate ſæculi c. 1. *Cùm anima*, inquit, *ſeparatur à corpore, veniunt Angeli, vt perducant eam ante tribunal Iudicis.* Idem aſſerit S. Chryſoſt. hom. 1. in Math. Quocirca Suarez loco citato ait animas dici aſcendere in cælum, quia eleuantur intellectualiter ad audiendam ſententiam Iudicis, puta Chriſti hominis, quod ipſe ſubinde per ſe, ſubinde per Angelos exercet, inquit Thyræus, eſto iudicandi nec Chriſtum, nec Angelos videant.

A Tertiò, ſignificat animam hominis creatam eſſe à Deo, vt cælo cæleſtique felicitate fruatur. Quare illam, ſi ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apoſt. ait, quòd Chriſto veniente ad iudicium *ſimul rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus.* 1. Theſſ. 4. 17. Ita S. Bonau. Lyran. Caiet. Dion. & alij.

Tertiò.

Ad hanc expoſitionem accedunt, qui ſic explicant. q. d. Quis nouit, id eſt, quis oculis conſpexit, aut euidenti ratione & clarâ demonſtratione cognouit, animam hominis eſſe immortalem & cæleſtis gloriæ capacem; brutorum verò eſſe mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt, niſi quæ oculis conſpiciunt, præſertim circa futura bonorum præmia in cælo, & malorum ſupplicia in inferno. Vnde diues epu- B lo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres ſuos, qui teſtaretur eum torqueri in gehenna, cumque Abraham diceret. *Habent Moyſen & Prophetas, audiant illos*, regeſſit *Non, pater Abraham, ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent.* Lucæ 16. 29. Sic Geneſ. 3. 7. de Adam & Eua poſt peccatum dicitur: *Cognouerunt* (id eſt ſenſerunt & viderunt) *ſe eſſe nudos.* Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc ſcit, quemadmodum ſciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & tanguntur & cæteris ſenſibus percipiuntur; non enim putant ſcire aliquid poſſe, niſi oculo carnis videatur & contingatur ſenſu.*

Porrò Caiet. ſic explicat q. d. *Quis nouit*, id eſt, nullus nouit: *Nullus enim philoſophus*, inquit, *hactenus demonſtrauit animam hominis eſſe immortalẽ: &* C *nulla apparet demonſtratiua ratio, ſed fide hoc credimus, & rationibus probabilibus conſonat.* Sic & Vatabl. Campenſis, Ferus, quin & Scotus in 4. diſt. 43. quæſt. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. vlt. de locis c. vlt. & S. Aug. l. de Immort. animæ, duodecim rationibus Phyſicis probat eam eſſe immortalem, atque paſſim alij veriùs cenſent, ratione naturali demonſtrari poſſe animam hominis eſſe immortalem; ſed hanc rationem non capiunt niſi rari, qui celſo & perſpicaci ſunt ingenio. Quare multi fidelium potiùs fide credunt, quàm per rationẽ ſciunt animam eſſe immortalem.

Rurſum R. Salomon exponit q. d. *Quis nouit*, id eſt quis cogitat, quis aduertit, quis conſiderat animam eſſe immortalem, vt ex hac cõſideratione moueatur ad ſanctam vitam, vt animæ ſaluti D conſulat. q. d. Pauci id faciunt, pauci id practicè ſciunt. Sic de Deo dicitur pſal. 138. 1. *Tu cognouiſti* (id eſt tu aduertis, inſpicis, conſideras) *ſeſſionem meam, & reſurrectionem meam.*

Denique S. Hieron. hæc exponit de limbo Patrum, ad quem tempore Salomonis poſt mortem deſcendebant animæ iuſtorum: multi enim ignorabant vbinam hic limbus foret, an ſurſum in cælo, an deorſum in inferno. q. d. Quis nouit quorſum eant animæ eorum, qui nunc moriuntur, an ſcilicet aſcendant in cælum, an deſcendant in infernum? Audi S. Hieron. *Hoc autem dicit, non quòd animam putet perire cum corpore, vel vnum beſtijs & hominibus præparari locum, ſed quod ante aduentum Chriſti omnia ad inferos pariter ducerentur. Vnde & Iacob pariter ad*

inferos deſcenſurum ſe dicit. Et Iob pios & impios in inferno queritur retentari. Et Euangelium, Chaos magnum interpoſitum apud inferos, & Abraham tū Lazaro & diuite in ſupplicijs eſſe teſtatur; & reuera antequam flammeam illā rotam, & igneam romphæam ad paradiſi fores Chriſtus cum latrone reſeraret, clauſa erāt cæleſtia, & ſpiritus pecoris hominisq; æqualis vilitas coarctabat. Et licet aliud videretur diſſolui, aliud reſeruari, tamen non multum intererat perire cū corpore, vel inferni tenebris detineri.

Moraliter hic diſce, quanta ſit vanitas & cæcitas animæ, quæ ſeipſam ſuaſque dotes & æternitatem non perſpicit, niſi à Deo illuminetur. S. Auguſtinus epiſtol. 100. ad Euodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animę, per Angeli apparitionem in ſomnis eamdem fuiſſe edoctum. Dicebat enim illi Angelus: *Vbi eſt modo corpus tuum? ille reſpondit: in cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpuſculo nunc illigatos eſſe, & clauſos & otioſos oculos tuos, nihilq; illis oculis te videre? Reſpondit: Scio. Tunc ille: Qui ſunt ergo, inquit, iſti oculi quibus me vides? Ad hoc iſte non inueniens quid reſponderet, obticuit. Cui hæſitanti ille, quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, & continuò: ſicut, inquit, illi oculi carnis vtique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen ſunt iſti quibus me intueris, & iſtâ vteris viſione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis, vita tibi inerit quâ viuas, ſenſuſque quo ſentias. Caue iam deinceps, ne dubites vitam manere poſt mortem. Ita ſibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, niſi prouidentiâ & miſericordiâ Dei.*

Exemplū de immortalitate animæ.

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenſet Ioannes Moſchus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Euagrio Philoſopho, qui poſt mortem chyrographum pecuniæ in pauperes erogandæ, & poſt mortem recipiendæ à Syneſio Epiſcopo acceptum, ipſi reddidit dicens, ſibi iam eſſe ſatisfactum. Marſilius Ficinus diſputans de immortalitate animæ cum Michaële Mercato magni nominis Philoſopho, vterque cum altero pactus eſt, vter eorum ex hac vita prior decederet (ſi liceret) alterum de alterius vitæ ſtatu redderet certiorem. Prior deceſſit Marſilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato abſenti longeque diſſito apparens: O Michaël, inquit, ô Michaël, vera ſunt illa, quæ de immortalitate animæ diſſeruimus: quo dicto ex oculis mirantis euanuit: atque exinde Mercatus licèt probè vixiſſet, tamen perfectiori virtuti ſe dedit, ac philoſophiæ valedicens, quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, ſoli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baron. to. 5. ad annum Chriſti 411.

Galenus ait animam eſſe mortalē.

Quin & Galenus Medicorum princeps, ex ſympathia animæ cum corpore cenſuit eam eſſe mortalem. Vide eum to. 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam ſequantur.* cap. 3. vbi docet, quòd anima in genere non ſit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, puta caloris, frigoris, humiditatis & ſiccitatis. Anima verò rationalis, inquit, quæ ſpecies eſt animæ, non eſt aliud quàm temperatura cerebri: vnde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationa-

Ratio.

lis interire. Ita ipſe. Verùm antecedens eſt falſum; Anima enim rationalis non eſt temperatura qualitatum, ſic enim eſſet corporea, cùm ſit ſpiritualis, imò purus ſpiritus. Vnde Galenū refellit Iſidor. Peluſ. li. 3. epiſt. 124. Pithagoras verò, Plato & cæteri cenſuêre eam eſſe immortalem. Vnde & Heraclitus epiſtol. ad Amphidamanta: *Non occumbet, ait, morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti, &c. Corpus deſcendet ad fatalem locum: at animus non deſcendet, cùm ſit immortalis, in cælum euolabit ſublimis. Eum accipiet æthera domicilia, & Epheſios criminabor. Verſabor non in hominibus, ſed in dijs.* Idem aſſerit Cicero in ſomnio Scipionis & Quintil. Declam. 5. 18. vbi ait: *Animam vero flammei vigoris impetum, perennitatemque non ex aſtris igneis ſumentem, ſed quo ſidera volant & quo ſacris torquentur axes, inde venire, vnde rerum omnium auctorem parentemque ſpiritum ducimus, nec interire nec ſolui, nec vllo mortalitatis affici fato: ſed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus ſeu ſe igne luſtrauerit, petere ſedes inter aſtra: donec in alia vita ſeculo pugnante transmigret. Deinde prioris corporis meminiſſe, Inde euocatos prodire manes, inde corpus conſultus & quidquid videmus accipere, occurrere ſuis imagines charas aliquando, & oraculis fieri, & nocturnis admonere præceptis, ſentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum.*

Animam immortalē cenſet Pythagoras cæteriq; Philoſophi.

Clemens Alexand. libr. 4. Stromatum ſub fine: *Admiror,* inquit, *Epicharmum qui apertè dixit: ſi fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in cælo ſpiritus. Et Poetam Lyricum canentem: impiorum autem animæ ſub cælo volant in cruentis doloribus, ſub malorum iugis inextricabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantantes beatorum principem canentes in hymnis. Non ergo hic de cælis anima ad ea quæ ſunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ ſunt meliora, ſed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & iuſtitia, cælum terra commutat.* Plures Philoſophorum ſententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus li. 9. de Perenni Philoſ.

Præclare Alphonſus Aragon. rex reuoluens opera Senecæ, rogatus, cur animus hominis ita eſſet inſatiabilis? reſpondit: *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquieſcit, quàm eò redeat, vnde profectus eſt.* Ita olim Lucretius:

Cedit enim retrò de terrâ quod fuit antè
In terra, ſed quod miſſum eſt ex ætheris oris,
Id rurſum cæli fulgentia templa receptat.

Et Neotericus:

Cæli ratio in animo, terra eſt in corpore
Cui magnus animus eſt, ei magnum nihil.

Porrò longè maior meliorque Philoſophorum numerus cenſuit quidem, hominum animas poſt mortem corporis aſcendere ſurſum, ſed huic ſententiæ ſua quiſque addidit commenta & fabellas. Ita cenſuit Triſmegiſtus, Orpheus, Socrates, Muſæus, Pherecydes Pythagoræ magiſter, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides, cuius eſt illud:

Defunctis ſuperest vita, & alij deinde creantur;

quod reſpondet illi ſententiæ Chriſti: *Erunt ſicut Angeli Dei in cælo.* Matth. 22. 30 Citat eos Eugubinus lib. 9. Verùm Plato addidit animas ſapien-

tum

tum & fortium euchi in cælum ad ſtellas, quæ eis ante deſcenſum in corpora dominabantur: Ariſtoteles ad aërem. Virgil. 6. Æneid. ad Campos Elyſios: Stoici ad Lunam, quos ſecutus Lucanus ita canit. lib. 9.

Quodq; patet terras inter Lunæq; meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes,

Horum errores recenſet & refutat Tertull. lib. de Anima capit. 54. Addit Gregor. Nyſſen. (vel potiùs Nemeſius: huic enim adſcribitur hic liber in Biblioth. S. Patrum tom. 9. editionis ſecundæ lib. 2. Philoſ. cap. 7. Ethnicos omnes qui animam immortalem dixere, animarum tranſmigrationem in alia & alia corpora vnanimi conſenſu docuiſſe, cùm tantùm circa animarũ formas, locum, & ſtatum diuerſa ſentirent. Fides verò Catholica docet animas impiorum ab initio mundi illicò à morte in infernũ detrudi, iuſtorum verò, quæ purgatione egent in purgatorium amandari, vbi cùm plenè purgatæ fuiſſent, ante Chriſtum in limbum patrum migraſſe, poſt Chriſtum verò ſtatim in cælum recipi, vt definit Concil. Florent. in decreto vnionis. Errant ergo Caluiniſ & Nouantes, qui cenſent animas in antro deliteſcere, aut dormire vſque ad diem iudicij extremi.

Immortalitas animæ iuncta cum Numine.

Denique immortalitas animæ coniuncta eſt cum numine, ſiue prouidentia & iuſtitia Dei, hanc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios in altera punire, ac pios præmiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant numen, ſiuntque athei. Vice verſa fides immortalitatis animæ & ſpes felicitatis eiuſdem, hominem excitat ad omnem virtutem, quantumuis arduam. Ita martyres ad martyrium accendebãtur ſpe futuræ vitæ, vt patet in Machab. cap. 7. Quin & Socrates iniuſtè damnatus ad mortem, gaudebat quòd animus corpore, velut carcere, liber inciperet ſui eſſe iuris, meliuſque quàm antè victurus foret, vti refert Plato & Laërt. in eius vita: *Cyrus moriens filijs ſuis ait: Nullo modo filij hoc vnquam mihi perſuaſi, vt animus viuat, donec fuerit in corpore mortali; quum verò ab hoc ſolutus fuerit, moriatur,* ait Xenophon & Cicero in Catone. Alphonſus Aragonum rex maximũ argumentum immortalitatis ſibi videri dicebat, quòd corpus in hac vita decreſcere, ac per omnia membra ſuos quaſi fines & terminos habere videret; animos verò quantò ad annos accederẽt, tantò magis intelligentiâ, virtute, & ſapientiâ creſcere.

Myſticè S. Hieron. Homo, inquit, eſt iuſtus, iumentum eſt peccator, aut homo eſt vir eruditus, iumentum eſt ſimplex & ruſticus, de quibus dicitur Pſal. 35. v. 8. *Homines & iumenta ſaluabis Domine.* Et Pſal. 72. *Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Et in omnibus prophetis homines & pecora in Ieruſalem ſaluanda dicuntur, & impleri terram repromiſſionis pecoribus & armẽtis. Quis ſcit verũ ſanctum, qui hominis appellatione dignus eſt, aſcendat in cælum; & verùm peccator, qui iumentum vocatur, deſcendat in terramẽ fieri enim poteſt vtrumque pro incerto vitæ huius & lubrico ſtatu, vt & iuſtus tomidat, & peccator reſurgat; & nonnunquam iumentis, vt rationabilior & eruditus in Scripturis, id eſt, homo non circumſpectè, & vt ſcientiã ſuã dignum eſt viuat, & deducatur ad inferos; & ſimplicior quiſque atque ruſticior, qui iumentum, hominis comparatione dicatur melius viuat, & martyrio coronetur, ac Paradiſi ſit colonus.*

Sic & Auctor Catenæ Græc. Aſcendere ſurſum, inquit, eſt aſcendere ad ſublimem virtutis ſtatum, deſcẽdere deorſum, eſt ruere in profundum vitiorum. q. d. *Ne per ea quidem, quæ iuſti & iniuſti faciunt dignoſci planè ante iudiciũ poſſunt. Multi quippe iniuſti ad iuſtitiam tranſierunt, & in ſublime erecti ſunt; & contra multi iuſti iuſtitiã exciderunt ſeſeq; in vitia demerſerunt.*

Præclarè S. Gregorius Nyſſen. lib. de Virgin. cap. 5. *Vt porcorum oculi,* inquit, *naturâ in terram conuerſi, mirificarum rerum cæleſtium aſpectum non habent; ſic animus corporis luxu perditus, cùm ad humilia & ea quæ ſunt pecudum inclinatus ſit, non cæli amplius, neque reliquarũ rerum conuenientiam & decorem cernere poterit. Quare vt voluptatem diuinam & beatam animus noſter quietus ac liber maximè reſpiciat, ad nullas omnino res caducas & terrenas ſe ipſe conuertet, neque earũ voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ ſunt, ſed omnem potiùs amoris vim a rebus corporis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem, quæ & corporis expers eſt & mente cernitur.*

Et Iulius Firmicus lib. 1. Aſtron. cap. 2. *Animus,* inquit, *qui immortalis eſt, ſi à vitijs ac libidinibus terreni corporis fuerit ſeparatus, ac ſui originis & ſeminis conſtantiã retinens, vim ſuæ maieſtatis agnouerit, omnia, quæ difficilia atque ardua putantur facili diuinæ mentis inueſtigatione conſequetur. Dic mihi quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidũ ſcintillam latentis ignis excuſſit? quis poteſtates cognouit herbarum? cui ſe tota natura diuinitatis & oſtedit & prodidit, niſi animo, qui ex cæleſti igne profectus ad regimẽ & gubernationem terrenæ fragilitatis immiſſus eſt? Ipſe huius ſcientiæ rationem, ipſe computos tradidit, ipſe ſolis ac lunæ & cæterarum ſtellarum, quæ à nobis errantes, & à Græcis verò planetæ dicuntur, curſus, regreſſus, ſtationes, ſocietates, augmenta, ortus, occaſus monſtrauit, & in fragilitate terreni corporis conſtitutus, breui maieſtatis ſuæ recordatione hæc omnia, vt traderet, non didicit ſed agnouit,* quod vltimum cũ grano ſalis accipe, ne in Platonis errorem, ſcilicet ſcientiam noſtram eſſe dumtaxat reminiſcẽtiam eorum, quæ priùs ſciuimus, incidas.

ET DEPREHENDI NIHIL ESSE MELIVS, QVAM LÆTARI HOMINEM IN OPERE SVO, ET HANC ESSE PARTEM ILLIVS. QVIS ENIM EVM ADDVCET, VT POST SE FVTVRA COGNOSCAT?] Multi rurſum cenſent Salomonem loqui in perſona Epicureorum, aut ſua, dum deſiperet, & voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiod. Bonauentura, Hugo Victor. & alij, quin & S. Gregor. 4. Dialogor. 4. quaſi hic idem dicat, quod Epicurus: *Ede, bibe, lude, poſt mortem nulla voluptas,* VERS. 22.
Audi S. Gregor. *Salomonis liber, in quo hæc ſcripta ſunt, Eccleſiaſtes appellatus eſt. Eccleſiaſtes autem propriè concionator dicitur. In concione verò ſententia promitur, per quam tumultuoſæ turbæ ſeditio comprimatur. Et cùm multi diuerſa ſentiunt per concionantis rationem ad vnam ſententiam perducuntur. Hic*

igitur liber idcirco concionator dicitur, quia Salomon in eo quaſi tumultuantis turbæ ſuſcepit ſenſum, vt ea per inquiſitionem dicat, quæ fortaſſe per tentationem imperita mens ſentiat. Nam quot ſententias, quaſi per inquiſitionem monet, quaſi tot in ſe perſonas diuerſorum ſuſcipit: Sed concionator verax, velùt extenſa manu, omnium tumultus ſedat, eoſq; ad vnam ſententiam reuocat, cùm in eiuſdem libri termino ait: finem loquendi omnes pariter audiamus: Deũ time, & mandata eius obſerua. Hoc eſt enim omnis homo. Et poſt nõnulla: *Hoc itaque mihi viſum eſt bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo.* Et longè inferiùs ſubiũgit: *Melius eſt ire ad domũ luctus, quàm ad domũ conuiuij. Si enim bonum eſt manducare & bibere, melius fuiſſe videbatur ad domum conuiuij pergere, quàm ad domum luctus. Ex qua re oſtenditur, quia illud ex infirmantium perſona intulit, hoc verò ex rationis definitione ſubiunxit.*

Melius S. Hieron. Auctor. Catenæ Græc. Lyran. Hugo Victor. Titelm. & alij cenſent hæc dici ex perſona Salomonis & ſapientum, idq́ue duplici ſenſu: priori quaſi dicat: Suppoſitâ animi immortalitate, iudicio diuino & cæleſti felicitate, quę pauci cognoſcunt, deprehendi & concludi nihil melius in hac vita eſſe, quàm lætari hominem in opere ſuo, vt ſcilicet lætus incumbat operibus honeſtis & ſanctis, præſertim charitatis & eleẽmoſynæ; hæc enim ſunt opera hominis qua homo eſt, puta rationi & menti conformia, quibus ad finem ſuũ, puta ad cæleſtem gloriam perducatur.

Secundò & germanè, ex ſimilitudine hominis cum brutis, præſertim in morte colligit nihil eſſe melius quàm nimiis vaniſque curis & ſollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac ſe dare honeſtæ & modeſtæ lætitiæ, vti faciunt cetera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætitiæ, ceterarumq́ue virtutum dant exempla. q.d. Saltem, ô vaniſſime homo, qui nihil præ brutis ſublimius, nil melius ſapis, conare tamen ſapere, quod ſapiunt illa, pelle inanes animo curas, præſentibus vtere frugaliter, futurorum cupiditatem abiice; & animum reliquo liberum paratumq́ue melioribus animi cogitationibus, atque iucundiſſimæ animi tranquillitati. ita Pineda, Lorinus, & ceteri.

Lætari ergo in opere ſuo eſt frui bonis labore ſuo partis; frui, inquam, non ad libidinem, ſed ſecundùm rectam rationem, quæ dictat, vt ex illis tibi primò, deinde aliis per eleẽmoſynas ceteraq́ue opera bona benefacias. Virtus enim parit veram ſolidamq́ue lætitiam, intemperantia verò & vitium parit nauſeam & mœſtitiam. Ita S. Hiero. Lyran. & alij. Hic enim propriè eſt labor ſuus; quia oĩl tam noſtrum, quàm benefactũ ex virtute: hoc enim eſt opus noſtri liberi arbitrij gratiâ Dei adiuti & imbuti.

Et S. Hieron. *Nihil eſt ergo, ait, bonũ in vita iſta, niſi quod lætatur homo in opere ſuo faciens eleemoſynam, & futuros ſibi theſauros in regno cælorum præparans. Hanc ſolùm habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, & quæ nos poſt mortem ſequetur.* Hoc enim ſenſu concluſionem hanc ex ſimili rerum vanitate intulit verſ. 12. & cap. 2. v. 24. vbi ſimili modo dixit hanc eſſe partem, id eſt, ſortem illius, vt ſcilicet ſibi conſulat,

A non ſuis heredibus. Id clarè ſignificat Chald. dum vertit: *Tandemq́; perſpexi nihil eſſe in hac vita melius, quàm vt exhilaretur homo in optimis operibus, comedatq́; & bibat, & animum lætitiâ affutat. Hæc enim ei optima pars in hoc ſæculo aſſignata eſt, vt futuram ſibi vitam conciliet. Cur enim ſic apud ſe loquitur homo: Quorſum mihi diuitiarum erogatio, vt iuſtitiam colam? Satius eſt, vt eas liberis meis relinquam, aut meipſum extremâ ſenectute colam. Quis enim ipſum adducet, vt videat ea quæ poſt eum futura ſunt?*

Myſticè S. Augu. (licèt ipſe id velit eſſe litterale) lib. 12. de Ciuitate cap. 20. hanc gnomen accipit de Euchariſtia, dum ait: *Non eſt bonũ homini, niſi quod manducabit & bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem menſæ huius pertinet, quam ſacerdos ipſe mediator teſtamenti noui exhibet ſecundùm ordinem Melchiſedech,* B *de corpore & ſanguine ſuo? id enim ſacrificium ſucceſſit omnibus illis ſacrificijs veteris teſtamenti, quæ immolabantur in vmbra futuri: propter quod etiam vocem illam in Pſalmo trigeſimo nono eiuſdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoſcimus: Sacrificium & oblationem noluiſti: corpus autem perfeciſti mihi: quia pro illis omnibus ſacrificijs & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus miniſtratur.* Probat id hac ratione: *Nam iſtum Eccleſiaſten in hac ſententia mãducandi & bibendi, quam ſæpè repetit, plurimumq́ue commendat non ſapere carnales epulas voluptatis, ſatis illud oſtendit, vbi ait: Melius eſt ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulo poſt: *Cor, inquit, ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo epularum.* Sic & Philaſtrius libr. de Hæreſibus ſub finem, vbi impugnat Epicureos. Eccleſ. 7.

C QVIS ENIM EVM ADDVCET (ad hanc notitiã, ait Lyran.) VT POST SE FVTVRA COGNOSCAT?] Campenſis: *Quis indicabit illi, quid poſt ipſum futurum ſit?*

Varij variè hoc exponunt. Primò, Epicurei, q.d. Fruere bonis huius vitæ, indulge ventri & veneri, quia hæc certa ſunt, futura vero bona, æquè ac animæ immortalitas, dubia & incerta.

Secundò, q. d. fruere bonis huius vitæ dum viuis, quia poſt mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita Thaumaturgus. Additq́ue Olympiod. *Non dabitur reditus ad vitam, vt pœnitentiam agas.*

Tertiò, Pineda cenſet hic tangi illam quæſtionem, an ſcilicet animæ necdum beatæ cognoſcant ea, quæ circa ſuos in terris aguntur, D iiſque interſint. Reſpondet enim negatiuè, non cognoſcere, nec intereſſe. Eodem modo reſpondet S. Auguſt. lib. de Cura pro mortuis cap. 13. & ſeq.

Quartò, & genuinè, q.d. fruere honeſtè & modeſtè bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes reſpice, quia hæc eſt pars & ſors tua, quam ſcis & tenes: quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, vt ſcilicet cognoſcas, quales habiturus ſis heredes, cùm illi tibi planè incerti & dubij ſint? Quis rurſum te adducet, vt cognoſcas, quò anima tua poſt mortem itura ad limbum, perrectura ſit; an ſcilicet in cælum; an in infernum? Sufficiat tibi honeſtè & modeſtè viuere, vt ad limbum & ſinum Abrahæ deducaris, vbicumque ille ſit. Quare noli te anxiè vexare & excruciare, vt cognoſcas, quid poſt

mortem

A mortem animæ tuæ, vel heredibus tuis euenturum ſit. Ita S. Hieroaym. Chald. Hugo Victor. Dion. & alij. Hoc enim ſenſu hanc clauſulam, ſiue concluſionem vſurpauit cap. 2. verſ. 24. Redit enim hîc ad inſignem & communem illam præ ceteris vanitatem; qua auari magno labore & curâ opes congerunt, eaſque recondunt filiis, nepotibus, aliiſque incertis, & ſæpè ingratis ſtultiſque heredibus, itaque genium ſuum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, vt verſ. 12. & cap. præced. verſ. 18. 19. 20. 21. & ſeq. Inſuper poſito, quòd homini cuipiam non poſſit perſuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo ſæculo frequens erat, perſuadet ei ſaltem, vt bonis ſuis rectè & frugaliter vtatur, eaque ipſemet ritè diſpenſet.

B Denique hæc gnome torqueri poteſt in nimis anxios, qui curiosè & ſcrupulosè ſe vexant incertitudine ſuæ prædeſtinationis & reprobationis, itaque vel in deſperationem, vel in amentiam aguntur; nam hoc dilemma ſemper animo verſant: Neſcis an ſis à Deo prædeſtinatus; an reprobatus, nec potes Dei prædeſtinationem, vel reprobationem auertere, vel mutare. Si ergo ab æterno Deus te reprobauit, quidquid agas damnaberis; ſin te prædeſtinauit, quidquid agas ſaluaberis. Quid ergo agam incertus & anceps? quò me vertam? quis mihi dicet, an reprobus ſim & damnandus, an prædeſtinatus & ſaluandus? quis ſcit an ſpiritus meus ibit ſurſum in cælum; an deorſum in tartarum. Hiſce rectè opponas hanc gnomen Salomonis; fruere honeſtè & modeſtè tuis bonis & Dei donis ad tuã aliorumq; ſalutem, & caue peccata ac lætus Deo ſeruito: ita certo ſaluaberis. Noli ergo ſcrutari ſecretum prędeſtinationis & reprobationis; hoc Dei eſt: illi ergo illud committe & reſigna. Quis enim te adducet in altam illam diuinitatis ſpeculam, vt futura, quæ in eius præſcientia & prædeſtinatione recondita ſunt, præuideas & prænoſcas? Hac ratiocinatione anxietatem hanc, & tentationem ex incertitudine prædeſtinationis conceptam, diſpulit S. Ægidius ſocius S. Franciſci, vir magnæ prudẽtiæ & ſanctitatis, & Thomas à Kempis libr. 2. de Imitatione Chriſti cap. vlt. de ſeipſo narrat: Cùm, inquit, quidam anxius inter metum & ſpem frequenter fluctuaret, & quadam vice mœrore confectus, in Eccleſia ante quoddam altare ſe in oratione proſtrauiſſet, hæc in ſe reuoluit dicens: O ſi ſcirem quòd adhuc perſeueraturus eſſem! ſtatimque audiuit intus diuinum reſponſum: Quid ſi hoc ſcires, facere velles? fac nunc quod tunc facere velles, & benè ſecurus eris; moxque conſolatus & confortatus diuinæ ſe commiſit voluntati, & ceſſauit anxia fluctuatio; noluitque curiosè inueſtigare, vt ſciret, quæ ſibi eſſet futura, ſed magis ſtuduit inquirere, quæ eſſet voluntas Dei benè placens & perfecta, ad omne opus bonum inchoandum & perficiendum.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occaſione iniquorum iudiciorum & iudicum, de quibus egit cap. 3. v. 16. tranſit ad vicinam quamdam, eamq́; vniuerſalem, & inſignem mundi vanitatem & affectionẽ, ſcilicet calumniam, id eſt, mendacium, vim & fraudem, quæ vbique graſſatur. Videmus enim vbique pauperes & imbecilles à diuitibus & potentibus iniuſtè vexari & opprimi: Inde v. 2. tranſit ad affinem inuidiam, ac v. 5. ad deſidiam: mox v. 7. ad auaritiã eius, qui cùm herede careat, laborat aſſiduè, non ſibi, ſed incerto ſucceſſori, cuius occaſione v. 9. attexit damna ſolitudinis & commoda ſocietatis: mox v. 13. proponit regum & reginarum vanitatem. Denique v. 17. præponit obedientiam ſtultorum victimis.

Hinc liquet argumenta huius capitis eſſe varia, nec inter ſe connexa: nam ab vna vanitate tranſit ad aliam diſparem & diuerſam, vti idem in Prouerbijs, & Siracides in Eccleſiaſtico varias materias diſparatas eodem capite ſine nexu, & ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad vnumque ſcopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda, & alijs Salomonem, ſicut cap. 1. oſtendit vanitatem ſcientiarum humanã induſtriã acquiſitarum, & cap. 2. deliciarum, & c. 3. longæuitatis ſiuè deſiderij longæ & diuturnæ vitæ, ſic hoc cap. demonſtrare vanitatem regendi & dominandi, quæ ſita eſt in honorum cupiditate & ambitu, ac libidine regnandi: huius enim vanitatem demonſtrat ſex argumentis. Primò, quòd illa pariat tyrannides, ſcilicet pauperum calumnias & oppoſitiones, verſ. 1. Secundò, quòd pariat inuidiam. v. 4. Tertiò, quòd pariat deſidiam & auaritiã, vt opes per fas & nefas corradat, quibus alijs præcellat v. 4. & ſeq. Quartò, quòd pariat Leoninam ſolitudinem, qua ſuperbè amicos præ ſe contemnat, velitq́; ſolus omnibus eminere v. 7. & 8. Quintò, quòd ex hac ſuperbia oriatur ſtultitia v. 9. & ſeq. Sextò, ex regni breuitate & inſtabilitate, quòd ſæpè rex regno deijciatur, & pauper ad regnum euehatur v. 14. Vnde colligendum relinquit in tanta regnandi vanitate nullam ineſſe animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca v. 17. concludit nihil eſſe melius pietate & Dei cultu: in hoc enim ſitam eſſe veritatem & ſtabilitatem, veramq́; & ſtabilem felicitatem.

1. VErti me ad alia, & vidi calumnias, quæ ſub ſole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem conſolatorem: nec poſſe reſiſtere eorum violentiæ, cunctorum auxilio deſtitutos. 2. Et laudaui magis mortuos, quàm viuentes. 3. Et feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub ſole fiunt. 4. Rurſum contemplatus ſum omnes labores hominum, & induſtrias animaduerti patere inuidiæ proximi; & in hoc ergo vanitas, & cura ſuperflua eſt. 5. Stultus complicat manus ſuas, & comedit carnes ſuas, dicens: 6. Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena, vtraque manus cum labore, & afflictione animi. 7. Conſiderans reperi & aliam vanitatem ſub ſole. 8. Vnus eſt, & ſecundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non ceſſat, nec ſatiantur oculi eius diuitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima. 9. Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ. 10. Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur, væ ſoli: quia cùm ceciderit, non habet ſubleuantem ſe. 11. Et ſi dormierint duo, fouebuntur mutuò: vnus quomodo caleſiet? 12. Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtunt ei: funiculus triplex difficilè rumpitur. 13. Melior eſt puer pauper & ſapiens, rege ſene & ſtulto, qui neſcit præuidere in poſterum. 14. Quòd de carcere catenîſque interdum quis egrediatur ad regnum: & alius natus in regno, inopiâ conſumatur. 15. Vidi cunctos viuentes, qui ambulant ſub ſole cum adoleſcente ſecundo, qui conſurget pro eo. 16. Infinitus numerus eſt populi omnium, qui fuerunt ante eum, & qui poſtea futuri ſunt, non lætabuntur in eo, ſed & hoc vanitas & afflictio ſpiritus. 17. Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua vt audias. Multò enim melior eſt obedientia, quàm ſtultorum victimæ, qui neſciunt, quid faciunt mali.

VERS. 1. VERTI ME AD ALIA, ET VIDI CALVMNIAS (Syrus *oppreſſiones*.) QVÆ SVB SOLE GERVNTVR, ET LACRYMAS INNOCENTIVM, ET NEMINEM CONSOLATOREM: NEC POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CVNCTORVM AVXILIO DESTITVTOS] Chald. *Et conuerſus ſum, & vidi omnes violentias, quæ factæ ſunt iuſtis, qui anguſtiati ſunt in hoc ſæculo ſub ſole, de manu tribulantium eos, & non eſt qui loquatur eis conſolationes, neque qui redimat.*

Calumnia propriè eſt falſi criminis obiectio, ait Cicero Orat. 1. in Saluſt. ſiue eſt alicuius in litibus per fraudem & fruſtrationem vexatio, ſiue vt Nonius, eſt malitioſa & mendax infamatio. Vnde actores in iudicio præſtare debent iuramentum calumniæ, ſe ſcilicet nihil malitioſè, mendaciter, & fraudulenter dicturos vel acturos. Hæc eſt verbalis calumnia: realis verò eſt, cùm quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis, fama, aut vita iniuſtè infert, ſiue in iudicio, ſiue extra iudicium, & ſic calumnia accipitur hic, & paſſim in Script. vt ſignificat violentiam, fraudem, inſidias, circumuentionem, oppreſſionem, vti dixi Prouerb. 28. v. 16. Hoc enim ſignificat Hebr. עשק *aſac*. Sept. vertunt ſycophantium, de qua voce ibidem multa notaui. Nocentiſſimum eſt hoc malum. Vnde Prouerbium: *Sycophantæ morſus immedicabilis.* Idem dicitur *vitilitigator*; quaſi vitioſus litigator, obtrectator, calumniator, quales ſunt, qui nil niſi contentiones, rixas & pugnas quærunt: de quibus Plinius in Prologo: *Ergo ſecuri, ait, etiã contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitijs & litigatoribus compoſuit, quid enim illi aliud, quàm litigant aut litem quærunt.*

Hebr. עשוקים *aſukim*, abſtractum eſt ſimul & concretum, tamque actiuum, quam paſſiuum. Vnde ſignificat oppreſſiones, oppreſſos & opprimentes, quales in litibus ſunt malitioſæ &

A cauilloſæ interpretationes teſtamentorum pactorum & decretorum, fruſtrationes, lites ſumptuoſæ in re minima, fraudes. Arabicus ע accipiens pro vicina gutturali ח ac pro *aſcukim* legens חשקים *thaſukim* (חשק *thaſac* enim ſignificat concupiſcere, deſiderare, amare) vertit: *Et conuerſus ſum & vidi deſideria quæ fiunt ſub ſole, omnes ſimul, & vim deriuantem à manu eorum, qui ea requiſierunt, & non reperitur eis conſolator.* Totus mundus enim plenus eſt concupiſcentiis & deſideriis, vt ait S. Ioan. epiſt. 1. c. 2. v. 16.

QVÆ SVB SOLE GERVNTVR] Omnes enim prouinciæ, vrbes, pagi pleni ſunt calumniâ, hoc eſt violentiâ & fraudulentiâ. Vnde Ierem. c. 6. 6. B *Hæc, ait, eſt ciuitas viſitationis: omnis calũnia in medio eius.* Vide ibi dicta & Pſ. 13. 4. *Qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis.* Idipſum graphicè depingit S. Cyprian. lib. 2. epiſt. 2. ad Donatum: *Pauliſper, ait, te crede ſubduci in montis ardui verticem celſiorem: ſpeculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diuerſa porrectis, ipſe à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Iam ſæculi & ipſe miſereberis, tuique admonitus, & plus in Deum gratus maiore lætitiâ, quod euaſeris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clauſa, maria obſeſſa prædonibus, cruento horrore caſtrorum bella vbique diuiſa; madet orbis mutuo ſanguine, & homicidium, cùm admittunt ſinguli crimen eſt, virtus vocatur, cùm publicè geritur: impunitatem ſceleribus acquirit, non innocentiæ ratio,* C *ſed ſæuitiæ magnitudo.* Sic Daniel. c. 6. per calumniam coniectus eſt in lacum leonum. S. Ioſeph in carcerem. Suſanna in mortis diſcrimen. Daniel. 13. Vnde de hac impiorum in pios poteſtate, imperio, & graſſatione quæruntur apud Deũ paſſim Prophetæ, vt Dauid pſal. 72. Abacuc cap. 1. 13. Iob 21. 7. Ierem. 12. 1. Hinc Philoſophus: *Mundus, ait, eſt forum impoſtorum*, adde & tyrannorum, vt in eo pauperibus & oppreſſis cum da-

this dicere liceat illud Martial. lib. 14.

Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum:
Imbelles damæ quid niſi præda ſumus?

ET LACRYMAS INNOCENTIVM] Hebr. eſt *aſcukim*, id eſt, *oppreſſorum*. Verum Campen. Hebr. actiue vertit *opprimentium*: *Vidi, ait, per Spiritum ſan. lum omnes deceptores in gehennæ ſecundum opera eorum, quæ ſa la ſunt ſub ſole, propter tranſgreſſiones legis, & ecce lacrymæ ipſorum dentium ſuper animabus ſuis.* In gehenna enim *erit fletus, & ſtridor dentium.* Matth. 8. 12. præſertim ijs qui inſontes vexauêre, eoſque ad lacrymas adegêre. Verùm de ijs hic non eſt ſermo.

ET NEMINEM CONSOLATOREM] Siue quia tanta eſt caluminan. in potentia, vt nemo ei ſe opponere vakat, vel audeat; ſiue quia ea eſt in humana & praua hominum indoles, vt potentiori ſe iungant, & infirmiorem tuentem deſerant, imò in lapſum impellant, iuxta illud Pſalm. 34. 10. *Domine quis ſimilis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.* Hoc enim eſt proprium Dei opuſque Numinis. Et Pſal. 61. 4. *Irruitis in hominem, interficitis vniuerſi vos, tamquam parieti inclinato & maceriæ depulſæ.* Talis erat Christus in paſſione *Circumſpexi* ait, *& non erat auxiliator.* Iſaiæ c. 65. 5. Quocirca Deus ab omnibus deſertos in ſuam tutelã ſuſcipit, protegit, vindicat, iuxta illud Pſal. 71. 12. *Liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor.* Et pſal. 9. 14. *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor;* & Prouerb. 23. 10. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas: propinquus enim eorum* Deus, Hebr. vocatur גואל *goel*, id eſt redemptor & vindex, qualis olim erat propinquus, v.g. frater, *ille fortis eſt, & ipſe iudicabit* (vindicabit) *contra te cauſam illorũ.* Symmach. vertit: *Non eſt* ... id eſt, qui in calamitate verbis adhortetur, & incommodum fortunæ leniat.

NEC POSSE (innocentes à violentis oppreſſos) RESISTERE FORTITVDINI ILLORVM, vtpote omni AVXILIO DESTITVTO] Hebr. *Et à manu calumniantium, vel opprimentium eos fortitudo*, ſcilicet non eſt: Chald. *Et non eſt, qui vindicet eos de manu moleſtantiũ eos in fortitudine manus, & in virtute.* Pagnin. *Et de manu opprimentium eos viribus, non erat eis conſolator.* Campenſis: *Nec erat qui eos conſolaretur, multo minus, qui de manibus opprimentium manus ipſos eriperet.* Alius: *Nec habent vim vllam contra manum illorum, qui eos calumniæ affiiciebant.* Alius: *Et in manu opprimentium eos potentia.* Alius: *Et de manu opprimentium eos potentes, non eſt eis conſolator.* Horum enim vox eſt Sapient. 2. 11. *Sit fortitudo noſtra lex iuſtitiæ*, vt quod libet liceat, quodque poſſumus & volumus hoc legitimum iuſtumque habeatur, ſit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro iuſtitia potentia, quod eſt tyrannorum axioma.

VERS. 2. ET LAVDAVI MAGIS MORTVOS QVAM VIVENTES] Chald. addit, *qui adhuc permanent in tribulatione.*

VERS. 3. ET FELICIOREM VTROQVE IVDICAVI EVM QVI NECDVM NATVS, NEC VIDIT MALA, QVÆ SVB SOLE FIVNT] Campenſis *Quæ homines in homines designant.* S. Hieron. *Qui necdum expertus eſt omnia mala mundi.* Chald. *Non enim ſcelerata illa opera vidit, quæ toto orbe ſub ſole fiunt.* Tigurinus verò, *Qui nondum expertus eſt moleſta negotia, quæ fiunt ſub ſole.*

Olympiod. Hugo Card. & Dion. cenſent hæc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppreſſiones, ex deſperatione optant ſibi mortem, vt ijs liberentur. Melius S. Hieron. Alcuinus. Hugo Victor & alij paſſim autumãt, hæc dici ex mente Salomonis, & Sapientium, q.d. feliciores, ideoque laudabiliores ſunt iam vita functi, vtpote exempti omni calumniâ, hoc eſt iniuriâ, fraude & violentiâ, quàm viuentes, qui ſemper expoſiti ſunt, ac reipſa ſæpè illâ vexantur & cruciantur: vtriſque autem feliciores ſunt, necdum nati, qui ea nunquam viderunt, id eſt, non ſenſerunt, nec experti ſunt hæc mala, quæ mortui ſenſerunt, viuentes adhuc ſentiunt, melior ergo eſt illorum, quàm horum ſors, illique ſunt fortunatiores. Addunt S. Bonauent. & Titelman hanc ſententiam extendi ad cæteros homines viuentes, qui ab iniuriis immunes oppreſſionibus aliorum, quas paſſim vident, ſenſu compaſſionis condolent, ſicque affliguntur & cruciantur; hiſce enim feliciores ſunt mortui, qui nullo ſenſu doloris, vel propriæ, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Valde enim cruciat pios viros oppreſſorum afflictio, & opprimentium violentia. Vnde Mathathias vi a tyrannide Antiochi in Iudæos exclamauit: *Væ mihi, vt quid natus ſum videre contritionem populi mei.* 1. Machab. 2. 7. Sic paſſim Ieremias gemit & ſuſpirat ob calamitates Iudæorum, mortemque optat, ne eas videat. cap. 20. 14. eamdem optat Elias 3. Reg. 19. 4. Tob cap. 3. 6. Moyſes Numer. 11. 15. Et S. Polycarpus vitâ perſecutione Imperatoris in Chriſtianos exclamat: *O bone Deus, in quæ tempora me ſeruaſti, vt hæc patiar?* Teſtis Euſeb. lib. 5. Hiſtor. cap. 19.

ET FELICIOREM (non poſitiuè, vtpote qui non eſt, nec exiſtit, ac proinde felicitatis non eſt capax; ſed negatiuè, id eſt minus infeliciem) VTROQVE IVDICAVI, QVI NECDVM NATVS EST] S. Hieron. id refert ad animas, *quæ*, inquit, *antequam ad nos in corpus deſcendant, verſentur apud ſuperos, & eandiu beatæ ſunt, quamdiu cæleſti Ieruſalem, & choro perfruuntur Angelico.*

Verùm hic eſt error Origen. cuius ſententia hic loquitur S. Hieron. non ex ſua. Hunc enim errorem paſſim ipſe impugnat epiſtol. 8. ad Demetriadem, & 27. ad Euſtochium & 59. ad Auitum, & 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Hieroſolymitani.

Rurſum Origen. homil. 7. in Numer. S. Bonauent. Caiet. Titelm. Vatabl. & alij per necdum natum intelligunt abortiuũ, quales ſunt paruuli, qui ſine baptiſmo decedunt, euntque ad limbum, ibique feliciores, quàm viuentes agunt vitam.

Verum planè & ſimpliciter hic accipias eum, qui necdum generatus, nec conceptus eſt, ac necdum exiſtit in rerum natura. Vnde Hebr. habent, *qui necdum fuit.* Septuag. & Syrus: *Qui necdum eſt factus.* Chald. *Qui adhuc non fuit, nec creatus eſt in ſeculo.* Hi enim nullum ſenſum doloris habuit vel habet, ſed habiturus eſt, ſi naſcatur,

naſcatur, cùm mortui ſenſum doloris habuerint, viuentes adhuc habeant.

Comparántur hic viuentes & mortui cum non nato, quoad bona maláque naturæ, nõ gratiæ, in his enim gratiæ, viuentes ſuperant mortuos & needum natos, cùm in illis ſuperentur. Senſus ergo eſt q.d. Si commoda & incommoda naturalia ſpectem, quę ſunt tam in vita, quàm in interitu, tam in eo qui viuit, quam in eo qui mortuus eſt, vel needum natus, ſatius eſt, & optarim interijſſe, & numquam eſſe natum, quàm viuere. Tunc enim caruiſſem omnibus calũnijs & ærumnis vitæ, quas tantas tum in me, tum potiùs in alijs experior & video, ijſque intimè condoleo, vt omnia vitæ commoda & iucunda cum eis non ſint comparanda. Simili ſenſu ait Ieremias c. 20. 14. *Maledicta dies in qua natus ſum.* Vide quæ ibidem fusè hac de re dixi.

An præſtat non eſſe, quàm malè eſſe?

Quæres, an melius beatiuſque ſit, non eſſe, quàm malè eſſe? Reſp. Primò, melius eſt mori, imò non eſſe, & annihilari, quàm peccare. Peccatum enim, præſertim mortale, eſt malorum omnium ſummum, ac ſumma diuinæ maiſtatis offenſio & iniuria. Melius eſt autem tollere hanc Dei iniuriam, quàm priuato huic homini dare eſſe, & vitam tam malam, tamque noxiam.

Melius eſt annihilari, quàm peccare, cur?

Sicut enim bonum reipubl. commune & publicum eſt, reos læſæ maieſtatis regiæ interfici, ſic multò magis bonum publicum tam Dei, quàm totius vniuerſi eſt, reos læſæ maieſtatis, diuinæ interimi, & ſi fieri poſſet annihilari. Omnis enim creatura appetitu naturali magis inclinatur in bonum Dei, vtpote commune, quàm in ſuum proprium, vtpote priuatum; ideoque magis appetit pugnare pro bono Dei, quàm ſuo proprio, quare magis malum Dei, puta peccatum auertere ſatagit, quàm ſuum eſſe conſeruare, imò ſuum eſſe exponit periculo pro bono Dei. Hinc iuſtus mallet in nihilum redigi, quàm peccatum habere, quia peccatum peius eſt quàm non eſſe, licèt enim non eſſe nil habeat boni, tamen pariter nil habet mali: peccatum autem nil habet boni & plurimum mali. Ex parte verò Dei & vniuerſi melius eſt reprobos eſſe etiam in tormentis gehennæ, quàm non eſſe, quia in eis reſplendet decor iuſtitiæ & gloria vindictæ diuinæ, quod eſt bonum publicum vniuerſi; in eis enim culpæ reſpondet, & adæquatur pœna, in eaque reſplendet maieſtas diuinæ iuſtitiæ, & potentiæ. Quòd ſi ad hoc poſſent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique iuſtitiam magis redderent commendabilem, ait noſter Salmeron tom. 9. cap. 10. Sit ergo hoc primum axioma.

Satius eſt non eſſe quàm damnari.

Secũdum eſto: Satius eſt non eſſe quàm damnari & cruciari in inferno: vnde animæ damnatæ in inferno optant mori & annihilari, vt tanta gehennæ tormenta euadant, imò iuxta rectum id optabilius eſt. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil ſentire, quàm tot tamque atroces gehennæ ignes & dolores in æternum ſentire, ſine [illegible] ſpe conſolationis & [illegible]dij. Quid enim prodeſt eſſe, viuere, & ſentire, ſi non niſi in igne ſummiſq; doloribus ſit, viuat, & ſentiat? Hinc communis illa damnatorum in die iudicij vox & lamentatio, vt dicant *montibus, Cadite ſuper nos; & collibus, operite nos.* Apol. 6. Docet

A id disertè Chriſtus loquens de Iuda proditore: *Bonum* (id eſt melius & vtilius) *erat ei*, inquit, *ſi natus nõ fuiſſet.* Matth. 26. & Marci 14. Nam vt ait, ibidem S. Hieron. *Multo melius eſt non ſubſiſtere, quàm malè ſubſiſtere.* Et Auctor ſerm. ad fratres in Eremo apud S. Auguſt. ſer. 20. *Quare*, inquit, *illi melius fuiſſet, ſi natus non fuiſſet, niſi quia melius eſt omni eſſe carere, quam in inferno iacere?* Idem docet ibidem Theoph. Victor Antioch. Anſelmus, Beda, Lyran. Franc. Lucas, Barradius, & alij paſſim, quorum hoc eſt axioma: *Satius eſt non eſſe, quàm miſerum eſſe; ſatius eſt non viuere, quàm viuere in ſupplicio.* Quin & S. Bernar. ſerm. 35. in Cant. & S. Tho. in 4. diſtinct. 50. qu. 2. art. 1. quæſtiunc. 3. idem aſſerunt.

B Contrarium videtur ſentire S. Auguſt. lib. 3. de Lib. arbitr. cap. 7. & 8. quem ſequuntur Dionyſ. Arboreus & Titelmannus hic. Ratio eorum eſt, quòd melius ſit eſſe, quam non eſſe; ergo & melius eſt eſſe miſerum, quam non eſſe. Quia miſer ſaltem habet ſuum eſſe, quod eſt primum & ſummum hominis bonum, & fundamentum cęterorum. Verum hoc phyſicè verum eſt, ac nudè & ſimpliciter melius eſt eſſe, quàm non eſſe. Moraliter verò, & ſecundùm prudentem æſtimationem melius & eligibilius eſt non eſſe, quam habere eſſe omni voluptate & bono vacuum, ac omni dolore & malo plenũ, quale habent damnati in gehenna. Quid enim prodeſt eſſe, phyſicè in ſe bonum, ſi tot malis & doloribus vndique circumplicetur & inuoluatur. Si-

C cut, quid prodeſt mel, ſi plenum ſit felle? quid prodeſt cibus optimus, ſi vndique veneno ſit infectus & vitiatur? Porrò qui Deum diligit mallet eſſe in inferno, quã non eſſe: quia vel ſic pœnas ſuſtinendo, gloriam Deo daret, & quia talis diligeretur a Deo, vt amicus & filius, quod ſummum eſt bonum, Vnde Moyſes optauit ex charitate & amore Iudæorum, deleri de libro vitæ. Exodi 32. & Paulus anathema fieri à Chriſto pro Iudæis. Roman. 9. Et S. Anſelmus *Si hinc*, inquit, *inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem, &c. alterutrum mihi eligendum foret, mallem in infernũ inſilire, quàm peccatum committere.*

Pueri in limbo malunt eſſe quàm non eſſe.

Tertium axioma: Animę puerorum, qui mortui ſunt in peccato originali, deguntque in limbo puerorum, malunt eſſe, quàm non eſſe.

Ratio à priori.

D Ratio eſt, quia peccatum originale non eſt actus illarum proprius, nec ex actu proprio, ſed alieno, puta Adami protoplaſti contractum, ita S. Thom. 1. 2. q. 83 art. 1. ad 5. *Melius*, inquit, *eſt ſic eſſe animæ* (in peccato originali) *ſecundum naturam, quàm nullo modo eſſe, præſertim cùm poſſit per gratiam damnationem euadere.* Fauet S. Auguſt. lib. 5. contra Iulian. cap. 8. *Ego*, inquit, *non dico, paruulos tantâ pœnâ eſſe plectendos, vt eis non naſci potius expediret.* Et Lyran. *Habebunt paruuli*, inquit, *vitam iucundiorem, quàm in hoc mundo naturaliter haberi poſſit.* Scotus in 2. diſtinct. 33. cap. 1. cenſet *paruulos omnium rerum naturalium cognitionem habituros longè maiorem, quam omnes philoſophi habuerunt.* Marſil. in 2. quæſt. 19 articulo 5. ait eos *amaturos Deum ſuper omnia*. ſimilia docent cæteri Scholaſtici in 2. diſtinct. 33.

qui

qui paruulis tantùm tribuunt pœnam damni, pœnam verò ſenſus adimunt: vnde S. Bonauent. aſſerit eos ſua ſorte contentos viuere.

Hinc colligit noſter Leſſius li. 13. de Perfect. diuinis cap. 22. ſub finem, paruulos hoſce cognituros vtcumque clarè & diſtinctè eſſentiam animæ ſuæ, & etiam naturas angelicas; etſi non tam perfectè, quodque ſemper laudaturi ſint Deum ex ſuæ & aliarum rerum creatione. Adhoc enim à Deo conditi ſunt, neque eo per peccatum aliquod proprium priuari meruerunt; non tamen dicendi ſunt beati, etiam beatitudine naturalis, vt aſſeruit Pelagius, quia labes peccati originali obſtat, quo minùs beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati ſunt pœna damni, id eſt, carent viſione Dei, quæ ſumma eſt pœna & miſeria. Addit tamen eos nullum concepturos mœrorem ex amiſſione viſionis beatificæ, eò quòd illam ſua culpa nõ amiſerint. Hæc ille. Alij aliter ſentiunt: ſed hæc alibi diſcutienda ſunt.

Præſtat mors vita miſerrima.

Quartum: multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, perſecutionibus, ceteriſque ærumnis circumuallantur, vt ſi hæc in ſe ſpectes, & nudè cum bono vitæ conferas, ſepoſita fide & ſpe, melius ſit eis mori, quam viuere. Satius enim eſt carere vita, quàm eam habere tot malis oppreſſam. Nam vt ait Poëta: *Non eſt viuere, ſed valere vita.* Quin & Iob c. 3. 20. *Quare*, ait, *miſero data eſt lux, & vita his qui in amaritudine ſunt? qui expectant mortem, gaudentq; vehementer cùm inuenerint ſepulchrum.* Et Eccleſ. c. 30. 17. *Melior eſt mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perſeuerans.* Sic Iob ærumnis obrutus optabat mortem, & non eſſe c. 3. 1. *Pereat*, inquit, *dies, in qua natus ſum.*

Excipe fideles.

Dico ſepoſita fide & ſpe, quia hæc ſuadet homini omnia aduerſa fortiter tolerare ob ſpem futuræ gloriæ, vti tolerarunt martyres. Hæc enim gloria tanta eſt, vt omnis tribulatio ei comparata ſit exigua, iuxta illud Apoſt. *Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* 2. Corinth. 4. Quin & Chriſtus: *Beati*, ait, *qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam; quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Matth. 5. Vnde dicebat ſanctus Franciſcus: *Tanta eſt gloria, quam exſpecto, vt omnis me pœna delectet.* Addo etiamſi Deus nullum ſtatuiſſet tolerantiæ præmium in futuro, imò etiam ſi anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore Dei, & virtute fortitudinis, fortiter ſuſtinendæ forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immitti permitteret, velletque ab illo ſuſtineri.

Ratio à priori. Prima.

Ratio eſt, quia Deo creatura ſeſe per omnia ſubmittat, reſignet, & obediat oportet. Ipſe enim ſummus omnium, ac vitæ neciſque eſt Dominus.

Secunda.

Rurſum maius eſt bonum charitatis, fortitudinis, & conformitatis cum voluntate diuina, quàm ſit bonum vitæ, famæ ſanctitatis, &c. quod proinde priori cedat oportet, vt ſi per aduerſitates auferatur, libens eas fidelis ſubeat ex charitate, fortitudine, & obedientia, ob quas omnia aduerſa parui æſtimanda, & ſuſtinenda ſunt. Chriſtiano ergo philoſopho dicendum cum S. Gregorio Nazianz. epiſt. 64. ad Philagrium: *Morbo crucior & gaudeo,* A *non quia crucior, ſed quia alijs patientiæ ſum magiſter.*

Sancti mori optant ne videant tot mala.

Quintum, multi ſancti deſiderant mori ex affectu pietatis & charitatis, ne videant tot Dei offenſas, totque ſuas, & proximorum ærumnas & tentationes. Ita Apoſtolus: *Infelix ego homo*, inquit, *quis me liberabit de corpore mortis huius?* Roman. 7. 24. Et: *Cupio diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Philip. 2. Sic Dauid: *Heu mihi*, inquit, *quia incolatus meus prolongatus eſt*: Pſal. 119. 5. Sic loco beneficij à Deo datum fuit Ezech. 4. Reg. 20. 19. & Ioſiæ 4. Reg. 22. 21. priùs mori, quàm videre mala Iudæis inferenda à Chaldæis. Sic S. Auguſtinus Hippone ſua obſeſſa à Wandalis petijt à Deo vnum è tribus, ſcilicet aut vrbem liberari obſidione, aut dari patientiam ad eam ſuſtinendam, aut eripi ex hac vita, & tertium obtinuit, teſte B Poſſ. in eius vita.

Myſticè Olympiod. multo feliciores, inquit, ſunt mortui peccato, & viuentes Chriſto, quàm qui viuunt in peccato, & beatiores viuentibus ſunt mortui, tum iuſti, quia labores deſeruerunt; tum peccatores, quoniam laſſabantur hic in peccatis, & futuram gehennæ pœnam ſibi minuerunt; dum enim citius mortui ſunt, pauciora ſecum detulerunt peccata. Hinc Thaumaturgus vertit: *Inter iniuſtos & impios, melius habent vita defuncti, quàm ſuperſtites, & vtriuſque conditione potius eligeretur ſors eius, qui futurus malus nondum natus eſt, neque humanam attigit improbitatem.* Et ſanctus Ambroſius in Pſal. 118. Octon. 18. *Mortuus*, inquit, *præfertur viuenti, quia peccare deſiuit: mortuo præfertur qui natus non eſt, quia peccare neſciuit.* Idem libr. de Fide reſur- C rectionis ex hoc Salomonis loco, ac ſimili Dauidis Pſal. 119. 5. & Ieremiæ capit. 15. colligit fideli optandam eſſe mortem potiùs, quàm vitam: *Si igitur*, inquit, *viri ſancti vitam fugiunt, quorum vita, etſi nobis vtilis, ſibi tamen inutilis æſtimatur, quid nos facere oportet, qui nec alijs prodeſſe poſſumus, & nobis vitam hanc quaſi fœnebrem pecuniam vſurario quodam cumulo graueſcentem, onerari indies peccatorum ære ſentimus?* Citatque illud Apoſtoli 1. Corinth. 15. *Quotidie morior;* & illud Platonis in Phædone: *Philoſophia eſt meditatio mortis.*

Antiſtrophæ, imò aſſeclæ Salomonis ſunt hæ Philoſophorum gnomæ. Plutarchi in conſol. ad Apollonium: *O mors Pæan medicus accedas. Portus enim procul dubio vnicus es, per terrarum orbem.* Ibidem refert ex Ariſtot. hoc Sileni dictum, quaſi D oraculum vulgari prouerbio celebratum: *Non naſci omnium eſt optimum, mortuum autem eſſe longè eſt melius, quàm viuere.* Additque, multis numen ipſum ſic reuelaſſe, & teſtatum eſſe. Hinc antiquis mel ſymbolum mortis, fel vitæ habebatur. Senecæ: *Mors eſt*

Portus æternâ placitus quiete.

Exempla.

Agria, aut vt alij Cydippe, ſacerdos Veneris, à Cleobi & Bitone filius ad Dianæ templum curru vecta, cùm deam oraſſet, vt illis pro pietate præmium daret, quod homini videretur optimum; mortuos in lecto manè reperit, vt refert Cicero Tuſcul. 1. qui & addit: Silenum pro magno munere regem Midam docuiſſe, *non naſci hominem optimum eſſe, proximum autem quamprimùm*

m ;*i*,*m* *mori*. Idem Pindaro principi Lyricorum ab Apolline Delphico fuiſſe reſponſum, vt ſcilicet moreretur, hocque eſſe optimum refert Suidas & Plutarc. loco citato. Euripides in Bellerophronte: *Ego*, ait, *iuxta ſententiam vulgò celebratam optimum eſſe duc: Non naſci hominem.*

Plato in Axiocho graphicè humanæ vitæ miſerias depingens, narrat Agamedem & Trophonium cum Apollinis Pythij templum ædificaſſent, oraſſe pro mercede dari ſibi, quod optimum eſſet, cumque obdormiſſent, numquam deinde ſurrexiſſe. Idem accidit Iunonis Argiuæ ſacerdotibus; vnde ille de Amphiarao:

Iupiter hunc toto animis, hunc magnus Apollo
Dilegit, & iuſti metas non attigit æui.

Cauſiani, & plures populi lugent in lucem editos, defunctos autem beatos prædicant. Hinc homo dum naſcitur à fletu vitam inchoat, vt indicet ſe naſci ad miſerias vitæ, ac ex felici ſtatu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem naſcendi viuendique tranſire. Arimneſtus interrogatus, *quod maximum homini bonum eſſet?* reſpōdit: *benè mori*, vti refert Stobæus ſer. 119. vbi & hæc duo addit.

Ariſtoteles ſæpè dicebat, *è vita migrare eſſe optimū, velut è conuiuio non ſitibundum, nec temulentum.*

Ariſtides cognomento Iuſtus, rogatus quatenus deceat hominem viuere? *Tantiſper*, ait, *dum deprehendat emori præſtare, quàm in calamitatibus viuere.*

Gorgias Senex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tamquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus diſcedo.* Ita Stobæus ſer. 115.

Baſſus Senex, *Si quid incommodi aut metus in morte eſſe diceretur ab alijs, morientis hoc eſſe vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, ſed ab omnibus incommodis ac fortunæ miſeræ procellis liberat*, teſte Seneca epiſt. 30.

Sublimiùs Alphonſus Aragon. rex cernens Gabrielem Surrentinum adoleſcentem moribundum timore mortis perculſum: *Non eſt*, ait, *cur tantopere mortem timeas, cum hæc benè puręq; morientibus ſit vita, atque eius vitæ principium, quæ neque doloribus, neque metui, neque inuidiæ, neque ærumnis vllis ſubiecta eſt.* Ita Panorm. & Æneas Syluius de Geſtis & dictis Alphonſi.

Polyænus, non dolendum eſſe propter mortuos dicebat, eò *quòd melius ſit mori, quàm miſerè viuere.* Ita Maxim. ſer. 35.

Lacæna quædam, cùm filium audiſſet in acie cecidiſſe, ait:

Plorentur timidi, mi in fletus humabere nate:
Et matre hac verè dignus es, & patria.

Ita Plutar. in Lacon.

Hæc nimirum à Salomone hauſere Plato, & Philoſophi: Salomoni ergo, vt ſapientiæ fonti, reddantur.

Rvrsvm contemplatvs svm omnes labores hominvm, et indvstrias, animadverti patere invidiæ proximi: et hoc ergo vanitas, et cvra svperflva est] id eſt, cura mala, moleſta, anxia, imò peſſima & ſummè affligens. Nam Hebr. eſt רעות רוח *reut ruach*, id eſt afflictio ſpiritus. Septu. *Præſumptio ſpiritus.* Complut. *Electio*

A *ſpiritus.* Tigur. *Negotium permoleſtum.* Campenſis: *animi moleſtiſſimum tormentum.* Vide dicta cap. 1. v. 14 Syrus: *Et vidi ego omnes laborantes, & omnes artifices operis, quia zelus viri a ſocio ſuo, & hoc quoque vanitas, & perturbatio ſpiritus.* Arabicus: *Et cognoui ego omnes labores, & vniuerſitatem roboris artium, quod inuidia natura homini à proximo illius eſt; hoc quidem vanum, & afflictio ſpiritus.*

Pro *proximi* Hebr. eſt *ſocij*. Inuidia enim eſt inter æquales, & homines eiuſdem artis & ſortis, hinc *figulus figulo inuidet, faber fabro, cantor cātori, vinitus vinitori*, ait Heſiod. in Oper & Diebus: Vide Ariſtot. 2. Rhetor. c. 10. & 11. & Plutarch. Opuſc. de Fraterno amore. Sic ab initio mundi Cain ex inuidia occidit Abel fratrem ſuum, Eſau perſecutus eſt Iacobum, filij Iacob Ioſephum fratrem, Core, Dathan, & Abiron Moſen & Aa-
B ronem contribules ſuos Num. 16. Saul Dauidē, Romulus Romæ conditor Remum fratrem occidit, de quo Lucan. lib. 1.

Fraterno primùm maduerunt ſanguine muri.

Φθόνος enim parit φόνον, id eſt inuidia parit homicidium, imò parricidium, iuxta illud Pauli, *Plenos inuidia & homicidio.* Roman. 1. 29. Notat tamen S. Auguſt. libr. 11. de Geneſ. 1. ad literam, inferiorem ſubinde poſſe inuidere ſuperiori, quia optat ei coæquari; ac viciſſim ſuperiorem inferiori, dum metuit ne ei coæquetur, fiatque par pari.

A calumnia tranſit ad inuidiam, vel tamquam ab affectu ad cauſam: inuidia enim cauſat calumniam; inuidus enim calumniatur facta alterius, vt ea obſcuret, & ſua præ illis illuſtret
C extollatque: vel tāquam à ſimili ad ſimile, ſicut enim potentiores per calumniam, id eſt vim & fraudem opprimunt infirmiores. Sic inuidi perſequuntur ſibi ſimiles & æquales.

Indvstriæ] Hebr כשרון *kiſron*, id eſt rectitudo congruentia, induſtria. Vnde S. Hieron. vertit: *Fortitudinem & gloriam laborantiū.* Auctor Catenæ Græc. *Robur & virilitatem.* Septua. *Virtutem operis.* Pagnin. *Congruentiam operis.* Caietan. *Rectitudinem.* Campen. *conatum.* Alij, *aptitudinem.* Symmach. vertit γοργότητα id eſt, vigorem, alacritatem, acrimoniam, viuacitatem, agendi facilitatem & velocitatem, quæ faciat hominem in opere efficacem expeditum & terribilem. Inuidia enim petit non viles & vulgares, ſed induſtrios. magnanimos & eximios. Horum enim fulgor *Inuidia petit magnos.*
D obſtat ſplendori aliorum, eumque offuſcat, qui proinde illi inuident. Vnde illud: *Alta petit liuor, perflant altiſſima venti. Optima, cibus inuidiæ.* Hinc Sidonius Apollinaris epiſtol. 4. libr. 1. ad Gaudentium ait. *O terque quaterq; beatum te, de cuius culmine datur amicis lætitia, liuidis pœna, poſteris gloria, vegetis & alacribus exemplum, deſidioſis & pigris incitamentum.* Et Apuleius lib. 1. Florid. *Quoniam in magna ciuitate*, ait, *hoc quoque genus inueniuntur, qui meliores obtrectare malint, quàm imitari, & quorū ſimilitudinem deſperant, eorum affectant ſimultatem.* *Inuidiæ emblema.*

Extat hac de re pulchrum emblema, in quo pingitur palma excelſa, ramis & dactilis luxurians, ad cuius radices infernè glomerantur ranæ, & ſerpentes, qui eam arrodunt, vel coaxando conuitiantur, ſubijcitur lemma. *Inuidia integritatis aſſecla.* Vnde carmen.

Palma caput tollit cælo ardua, cuius ad ima
Rana loquax ſtabulantur & hydri.
Oppugnant proceres, quorum via conſona recta eſt,
Degeneres, atque inuida lingua.

Meminit huius emblematis Plutar. lib. de Silentibus Pythiæ oraculis. Hinc Poëtæ dixêre vel finxêre fortunam cum inuidia colligatam. Audi Statium lib. 5. Silu.

Quiſnam impacatâ conſanguinitate ligauit
Fortunam inuidiamq́; Deus? quis iuſſit iniquas
Æternum bellare deas? nullamne notabit
Illa domum, toruo quam non hæc lumine figat
Protinus, & ſanâ perturbet gaudia dextrâ.

Primò. INVIDIÆ PROXIMI] Inuidia hic tripliciter accipitur. primò mutua, qua ſuperbi ſibi inuident, & ſe mutuò in eâdem arte, ſcientiâ, officio æmulantur, vt alter alterum ſuperare contendat, q. d. labores hominum, quibus magna machinantur, ſæpè non ex veritate veraque virtute, ſed ex vanitate vanoque faſtu & inuidia promanant: ideo enim quiſque laborat, omneſque vires animi & corporis in opere exerit, vt ſocium ſuperet ceteriſque emineat. Vnde Hebr. habent: *Vidi omnem laborem & omnem induſtriam operis, quod ipſa ſit zelus, vel æmulatio viri à ſocio ſuo.* Tigur. *Vidi omnem laborem & omnem induſtriam agendi, mutuam eſſe æmulationem.* Pagnin. *Vidi omnem laborem & omnem congruentiam operis quod eſſet inuidia vniuſcuiuſque ad proximum ſuum.* Campenſis: *Multâ,* inquit, *experientia didici hominum conatus & ſtudia non alio tendere, quàm vt quiſque vicino ſuo quibus poſſit, artibus, noceat, & rem propriam promoueat. Quod quid eſt aliud, quàm moleſtiſſimus curis animum miſerè torquere?*

Secundò. Secundò, Inuidia cum Lorino accipi poteſt actiuè. Vnde Chald. vertit: *hoc quoque vanitas eſt peccatori* (inuido) *& contritio ſpiritus*, q. d. Vidi labores & induſtrias hominum proborum & ſapientum, ex virtute ſuſceptos, parere inuidiam intuentium, quæ magna eſt vanitas & afflictio inuidorum. *Inuidia* enim *eſt animi uniḋentis ſerra*, ait Socrates, *& ſordis rubigo*, ait Antiſthenes apud Laërt. lib. 6. cap. 1. quia cor ipſum rodit, excedit, conſumit. *Putredo oſſium inuidia*, ait Salomon Prouerb. 14. 30. *Zelus & iracundia minuunt dies*, ait Eccleſ. cap. 30. 26. Quocirca S. Auguſt. ſerm. 13. de Temp. *Inuidia*, ait, *eſt animæ tinea, tabes, carnifex, vipera.* *Inuidia vipera.* Vnde Seneca: *Vellem*, inquit, *oculos inuidorum eſſe vbique vt omnium felicitatibus torquerentur.* Ita accipit S. Hieronym. dum ait: *Quid enim vanius, quid inſtabilius, quàm homines non ſuas flere miſerias, ſed melioribus inuidere?* Et Thaumaturgus, qui paraphraſticè ſic vertit: *Iam hoc* (calumniarum & calumniantium de quibus v. 1.) *exemplo meo liquidum fit, ſi qui in viros claros euadant, quanta eos proximorum ſequatur inuidia. Tametſi is, qui maligni dæmonis æſtrum & ſtimulum illum in præcordiis gerit, & ex aliena felicitate inconſolabilem mœrorem concipit, nihil aliud inde conſequatur, quàm quod ſuam ipſius animam vna cum corpore conſumens diſtruciet.*

Quocirca, ſapiens conſilium & acutum ad inuidiam profligandam, præſertim in ſcientia & eloquentia, ſuggerit Plinius Iunior lib. 6. epiſt. 17. ad Reſtitutum: *Diſertior ipſe es*, inquit, *tantò magis ne inuideris: nam qui inuidet, minor eſt. Denique ſiue plus, ſiue minus, ſiue idem præſtas, lauda vel ſuperiorem, vel inferiorem, vel parem. Superiorem, quia niſi laudandus ille non eſt, non potes ipſe laudari: inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quam maximum videri, quem excedis vel exæquas.*

Tertiò. Tertiò, & genuinè inuidiam, quatenus *vanitas eſt & afflictio ſpiritus*, accipe paſſiuè, q. d. labores & induſtriæ virorum ſtrenuorum, magna probè ſanctèque molientium, in ſe quidem vera eſt virtus & gloria, ſed tamen ſecum vehit non leuem vanitatem & afflictionem; nam ſibi conciliat æmulorum inuidiam, quæ heroica generoſorum molimenta impedit, & interuertit, ac eos affligit, proſequitur, cruciat & deprimit, ne eis videatur inferior. Ita S. Bonauent. Lyran. Hugo Victor. Caietan. Titelm. & alij. Hunc ſenſum exigit noſtra verſio, quæ habet: *Induſtrias animaduerti patere inuidiæ* æmulorum, vt ab eis induſtrij vexentur, & ſæpe euertantur, patere enim inuidiæ, idem eſt quod obnoxium eſſe inuidiæ, pati inuidiam, vexari ab inuidis.

Denique plenus erit ſenſus, ſi tertio addas ſecundum, ac inuidiam non ſolùm paſſiuè, ſed & actiuè accipias. Ita S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Vidi*, inquit, *omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius eſſe alterius malum, dum inuidus aliena felicitate torquetur, & patet inſidiis glorioſus*, q. d. Opera glorioſa hoc vanitatis & afflictionis adiunctum habent, quod pariant inuidiam, quæ torquet & exagitat tam inuidos, quam eos, quibus inuidetur, dum ab inuidis inſidias & calumnias ſuſtinere coguntur. Vnde illud: *Inuidia ſibi & aliis eſt venenum.* Sic & Olympiod. & Hugo Victor.

Socrates rogatus, *quid viris bonis moleſtum eſſet?* dixit *malorum felicitas. Quid malis? bonorum proſperitas.* Ita Anton. in Meliſſa ſerm. 70. p. 1.

Ariſtot. rogatus, *quid eſſet inuidia? Eſt*, inquit, *fortunatorum antagoniſta.* Ibidem ſerm. 62.

Cleobulus rogatus, *quænam præcipuè eſſent cauenda?* reſpondit *Amicorum quidem inuidia, inimicorum autem inſidiæ.*

Modus vincendi inuidiam. Primus. Porrò modi declinandi, vel ſuperandi inuidiam ſunt varij. Primum dat Crates Thebanus apud Laërt. lib. 6. cap. 5. Si præclara quidem geras, ſed gloriam, opes, & honores contemnas: hæc enim tria ferè pariunt inuidiam. Cato ſenior, eos qui fortunâ moderatè ſobrieque vterentur, dicebat minimè peti inuidiâ. Non enim, inquit, nobis, ſed bonis, quæ nos circumſtant, inuident homines. Externa bona extra hominem ſunt, at inſolenter vtendi vitium intra hominem eſt; qui eo ſibi conflant inuidiam, verè ſunt inuidioſi; ita Plutarch. in Rom. apopht. & Stobæus ſerm. 36. *Diuitiæ*, ait ille, *iniuriæ ſunt pignora.*

Rurſum prudenter monet Comicus: *Propter inuidiam vela opulentiam*; & Cato in Diſtichis:

Inuidiam nimio cultu vitare memento,
Quæ ſi non lædit, tamen hanc ſufferre moleſtum eſt.

Vide quæ de inuidia dixi Geneſ. 37. verſ. 4 & 5. Prouerb. 14. 30. Eccleſ. 14 verſ. 8. Præclarius idem docet S. Baſil. homil. de Inuidia, vbi oſtendit, remedium inuidiæ eſſe, nihil ex fluxis

hiſce bonis quæ inuidiæ ſunt materia, magnifa- A
Secundus. cere. ſed vana & exilia, vti ſunt, exiſtimare. Secundus eſt, cedere honori & officio, cui æmuli inuident. Ita D. Grego. Nazian. cùm intelligeret ſe ob ſucceſſum felicem in Eccleſia quorumdam odio laborare, reſpondit: *Abſit vt mei cauſa aliqua ſimultas inter Dei ſacerdotes oriatur. Si propter me eſt illa tempeſtas, tollite & mittite me in mare.* Ita Eccl. Hiſt. lib. 11. cap 9. & Seneca epiſt. 105. *Inuidiam,* ait, *effugies, ſi te non ingeſſeris oculis, ſi bona tua non iactaueris, ſi ſcieris in ſinu gaudere.* Sapienter Auctor Emblem.

Falle viuens, ſed non te.

Vixerit is bene, qui natus morienſque feſellit
Externos, ſolus cognitus ipſe ſibi

Felix qui latuit, λάθε βιώσας, latenter viue. Difficilis eſt gloriæ cuſtodia.

Tertius. Tertius eſt, inuidorum obloquia non verbis, B ſed factis retundere & ſuperare, ideoque obloquia diſſimulare & contemnere, imò ea accipere, vt virtutis teſtimonia, in eiſque gloriari. Nemini enim inuidetur, niſi qui præclara gerit, qui clarus eſt & eximius. Hinc Cicero 1. Catilin. *Inuidia,* ait, *virtute parta, gloria putanda eſt, non inuidia. Ceterùm ego inter homines* (ait Chares) *tam diu mihi videor eſſe fortunatus, quamdiu inuidioſus fuero. Inuidiam non probo* (inquit Euripides) *velim tamen propter bona mihi ab aliis inuideri.* Sapienter Philoſophus: *Ora virtute obtura, non metu. Linguas non præſcinde, ſed caue.* Rurſum, *Satius eſt, vt quis ſit inuidioſus, quàm miſerabilis,* ait Herodot in Thalia, & Pindarus in Nemeis hymno 8. Vnde Themiſtocles dum adoleſcens, nihil adhuc præclari ſe facere dixit: Nondum enim inuideri ſibi. Nam ſicut Cantharides vegeto maximè tritico innaſcuntur, & roſis pulchrè florentibus C ſic inuidia maximè inuadit bonos viros, & in virtute proficientes, & ingenij perſonæque gloriam ſuſtinentes, ita Anton. in Meliſſa par. 1. ſerm. 62. Sicut ſol affert neceſſario vmbram, & qui in ſole ambulant eos ſtatim ſequitur vmbra: ſic virtus parit inuidiam, & eos qui in gloria verſantur, neceſſario ſequitur æmulatio. Hinc *paruulum occidit inuidia* Iob 5. 2. quia ſicut ſol non eclipſat lunam, nec luna terram, ſed è conuerſo, terra lunam, & luna ſolem, id eſt inferior ſuperiorem, ſic ſuperiores virtute & gloriâ non inuident inferioribus, ſed inferiores ſuperioribus. Inuidia ergo ſignum eſt paupertatis & egeſtatis, quòd quis eo, cui inuidet, ſit inferior, puſilli & parui animi. Nam & *inuidere ægritudinis eſt, & æmulari & obtrectare,* ait Cicero Tuſcul. 3. Rurſum Plutar. libr. de Differ. odij & inuidiæ aſſerit felicitatis animique magnitudine ſæpè inuidiam extingui: *Neque enim,* inquit, *credibile eſt Alexandro aut Cyro inuidere quemquam cunctorum iam dominis.* Sapienter Beda in Prouerb. *Nihil,* ait, *magnum in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens.* D

Exemplum S. Bernardi Quocirca S. Bernardi triplici ratione inuidiam ſuperandam eſſe, ſcilicet primò humilitate, ſecundo charitate, tertiò auctoritate, non tam verbo quam facto docebat. Audi Auctorem vitæ eius lib. 1. ſub finem: *Tanta ergo virum illum ſanctum vſque hodie apud Deum, & apud homines commendant ſacrarum inſignia virtutum, teſtimonia circumuallant ſanctitatis, chariſmata ſancti Spiritus illuſtrant, quodq; maius his omnibus & difficillimum eſt in rebus humanis, hæc ei omnia ſine inuidia adeſſe videntur. Compeſcit autem ab eo inuidiam, quod omni inuidia maior eſt, in quantum nequitia cordis humani, hoc ſæpè ceſſat homini inuidere, quo non poteſt aſpirare; ſed & ipſe omnem inuidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mitigat in melius prouocatione charitatis, aut ſi nequior, vel durior eſt, obruit pondere auctoritatis.* Et poſt nonnulla: *Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute ſua, nonnumquam tamen eſt quod patiatur inimicantem ſibi gratis iniquitate aliena. Charitas autem quæ totum eum poſſidet, patiens eſt, benigna eſt, & ſapientiâ vincens malitiam, patientia impatientiam, ſuperbiam humilitate.*

Denique licèt inuidia afflictionem pariat ei cui inuidetur, tamen eidem affert ſolatium & gaudium. Indicat enim tantum ipſi boni ineſſe, quantum adeſt inuidiæ; ſicut enim quantum creſcit corpus, tantum creſcit eius vmbra, ſic quantum creſcit virtus, tantum creſcit & inuidia. Inuidiæ ergo afflictionem ſopiat inuidendi cauſa, putà virtus & gloria. Quocirca Plutarch. lib. de Pernicioſo pudore, taxat eos qui ob metum inuidiæ à præclaris operibus ceſſant: *quando ſæpè non minore malè audiendi, quàm malè patiendi metu ducti, honeſtatem prodiderunt nonnulli, ob impatientiam infamiæ.* Idem per allegoriam Scyllæ & Charybdis repræſentat Annulus in picta poëſi, dum ita canit:

Inuidia obtrectans monſtris eſt Scylla caninis;
Funditus at mergens paupertas, vaſta Charybdis.
Incidet in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.
Allatrat liuor mordax, abſorbet egeſtas.
Ex vtroque malo minus elige: qui ſapit, optat
Inuidioſus enim mage, quàm miſerabilis eſſe.

Satius ergo eſt incidere in Scyllam, id eſt in inuidiam, quàm in Charybdim, id eſt in miſeriam & inopiam, præſertim virtutum & meritorum. Inuidioſum vocat eum, qui ob opes & virtutes occaſionem dat vt ſibi æmuli inuideant, inuidos verò eos qui inuidioſo inuident, adeoque præſtat inopem eſſe & miſerum, quàm inuidum; ſed inuidioſum præſtat eſſe, quàm miſerum. Plura de inuidia vide apud S. Auguſt. ſerm. 83. de Tempor. Nazianz. orat. 12. S. Cyprian. tract. de Zelo & liuore, & Baſil. hom. de Inuidia, S. Chryſoſt. in c. 12. ep. 1 ad Corinth. S. Ephrem. tom. 1. pag. 37. S. Greg. 5. Mor. c. vlt. & 3. p. Paſtor. c. 11. B. Antiochus hom. 55. S. Bernard. hom. 13 in Pſal. 90. Anton. in Meliſſa ſerm. 62. Maxim. ſerm. 54.

STVLTVS COMPLICAT MANVS SVAS, ET CO- Vers. 5.
MEDIT CARNES SVAS, (S. Ambroſius legit, *viſcera ſua*) DICENS] Chald. *Stultus vadit & complicat manus ſuas in æſtate, & non vult laborare, & in hyeme comedet quidquid eſt ipſi, & etiam operimentum quod eſt ſuper pellem carnis ſuæ:* hoc enim diuendit vt cibum comparet. S. Hieron. *Stultus continet manibus pectus ſuum.* Campenſis: *Stulti iuncti manibus deſidens otioſi, & quidquid habent conſumunt.* Vatabl. *Abſumit omnia ſua.*

Complicat manus & edit carnes ſuas.

Primò. Inuidus. Primò, aliqui putant hic pingi inuidum: hic enim ex dolore & inuidia complicat, ſtringitq; manus, & carnes ſuas comedit, dum eas liuore tabeſcens conſumit, corque ſuum exedit. Ita

Thau-

Thaumaturgus & Ioannes Ferus. Vnde ſymbolum Pythagoræ: *Cor ne edito*, id eſt ne curis vel liuore te conficias.

Secundò. Superbus.

Secundò, alij cenſent hic pingi ambitioſum: hic enim ſuperbè complicat manus, putans ſibi otioſo & inerti omnia deberi, & omnia vltrò in ſinum inuolatura. Superbia enim parit inertiam: vnde ſuperbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyran.

Tertiò. Auarus.

Tertiò, autumant nonnulli hic pingi auarum, hic enim arctat manus ne quidquam eroget, ac præ auaritia genium ſuum fraudat, vt macreſcat & carnes ſuos excedat. Ita Hugo.

Quartò. Guloſus.

Quartò, alij opinantur hic deſcribi guloſum, & libidinoſum: hic enim per gulam & luxuriam, quam manibus perpetrat, lædit valetudinem, carneſque & vires ſuas exhaurit, vti docet Salomon Prou. 5. 11. Vnde Auct. Catenæ Græc. *Impius*, ait, *comedit carnes ſuas, dum exſatiat ſe malis quæ ex carne naſcuntur.*

Quintò. Otioſus.

Quintò, & genuinè pingitur hic otioſus, piger & iners, qui complicatis manibus torpidus deſidet, ac torpore, indeque conſequente egeſtate, fame & inediâ carnes ſuas conſumit. Commodè enim tranſit ab inuido ad pigrum, quia multi vt vitent inuidiæ morſus & damna, dant ſe inertiæ, vt viuant tranquillè, ſed egentes & miſeri. Ita S. Hieronym. Campenſ. Caietan. & Titelm. Huc pertinet emblema Scyllæ & Charybdis, quòd ſub finem v. 4. recitaui. Audi S. Hier. *Totum quod diſſerit, hoc eſt, vt oſtendat & eum, qui laborat, & habet aliquid in mundo, patere inuidiæ: & rurſum eum, qui viuere vult quietè, inopiâ opprimi, & eſſe vtrumque miſerabilem, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egeſtate conficitur.* Hinc Symmach. vertit: *Stultus complicatur manibus ſuis.* S. Clemens libr. 2. Conſtitut. Apoſtol. cap. 4. *Otioſus*, inquit, *manus ſuas complexus eſt, & carnes ſuas deuorauit*: indeque concludit: *Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebrioſus, aut otio deditus ſit, hic non eſt ſubſidio dignus, imò neque dignus Eccleſia Dei.* Vnde colligit viduæ otioſæ, voraci & temulentæ, non eſſe largiendam eleemoſynam. Symbolicè Hugo Victor. *Complicat*, ait, *manus ſuas quaſi pactum faciens cum otioſitate.* Caietan. *Tamquam charas habens manus, vt illas complectatur ſeruando ab exercitij labore.* Olympiodor. *Tamquam complectens eas ob delectationem, eiſq; ſalutando blanditur*, comeditque carnes, quia caro eius egeſtate conſumitur. Sic idem Salomon pigrum pingit conſerentem manus, eidemque nuditatem & famem minatur. Prou. c. 6. 9. & 10. & c. 18. 8. & c. 19. 24. & c. 24. v. 33. & c. 26. 15.

Huc facit prouerb. Hebræorum: *Fuit fames, & non tranſiuit per oſtium artificis*; quia opifices laborando lucrantur vitę neceſſaria, itaque famem depellunt. Porrò otioſus hic vocatur *ſtultus*, quia ſumma ſtultitia eſt otio ſe ad famem & tabem adigere.

Hinc S. Clemens lib. 2. Conſtit. cap. 63. ſuo & ſeniorum ſacerdotum exemplo iuniores clericos ad laborem ſeriò hortatur: *Etenim & nos*, inquit, *verbo Euangelij incumbimus, tamen exercere illa quaſi adminicula operis huius non negligimus: partim enim noſtrûm ſunt piſcatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne vnquam otioſi ſimus.*

Edere carnes, quid.

Comedit carnes svas] Primò Chald. per carnes accipit veſtes quæ tegunt carnes. q. d. otioſus conſumit veſtes, dum eas vendit, vt victum comparet. Secundò meliùs alij, *comedit carnes*, id eſt otio extenuatur & fit macilentus, otium enim ſuccum corporis deterit & exhaurit, ſicut exercitatio & labor eumdem adauget, facitque fortes & ſucculentos, quia *quantum otioſitas ſua impinguat, tantum ſubſequenti inediâ maceratur; ideo comedit carnes ſuas*, ait Olympiod. Tertiò, & optimè *comedit carnes ſuas*, id eſt ſummâ inediâ & fame carnes ſuas conſumit, ac ſubinde emoritur. Eſt hyperbole. Vnde Vatab. & Camp. vertunt: *Omnia ſua conſumit.* Quartò, comedere carnes, ſignificat rabiem famis, quâ adacti otioſi, famelici in vxores, filios, & carnes ſuas graſſantur, eorum opes deuorant, imò ſubinde eos mordent & vorant, vti Iob ait cap. 13. 14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, vt Iob præ vehementia doloris manus, ſiue labia ſua dentibus laceraret, & ſe iam tormentis deficiente, animâ exeuntem, velut effetendam, portaret in manibus. Similes phraſes ſunt Iob. c. 19. 22. & c. 31. 31.

Reſp. Primò. Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Sic Polypus brachia ſua vorare perhibetur ab Oppiano li. 2. licet idipſum neget & refutet Plinius, lib. 9. cap. 9. & Ariſt. l. 8. Hiſtor. anim. cap. 2. Omnes enim otioſum pigrumque auerſantur, nec ei ſuccurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apoſtoli, *Si quis non vult operari nec manducet* 2. Theſſ. 3. 10. Simili ſchemate ait Moyſes Deuter. 28. 53. *Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in anguſtia, & vaſtitate, quâ opprimet te hoſtis tuus:* ſicut in obſidione Hieroſolymit. matres fame rabidæ comederunt proprios filios. Et Iſaias c. 9. 19. *Et erit*, ait, *populus quaſi eſca ignis, vir fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dexteram, & eſuriet: & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur; vnuſquiſque carnem brachij ſui vorabit, Manaſſes Ephraim, & Ephraim Manaſſem, ſimul ipſi Iudam.*

Myſticè S. Ambroſ. epiſt. 30. in editione Roman. iuxta aliam edit. 36. *Stultus*, ait, *complicat manus ſuas, & deuorauit viſcera ſua, id eſt corporalibus ſe implicauit negotijs, & deuorauit viſcera ſua, ſicut mors præualens, & ideo non inueniet vitam æternam. Sapiens autem attollens opera ſua, vt lucerent coram patre ſuo, qui in cælis eſt, non abſumpſit, ſed eleuauit viſcera ſua, vſque ad reſurrectionis gratiam. Hæc glorioſa ſapientis ſaltatio, quam ſaltauit Dauid; & ideo vſque ad ſedem Chriſti ſublimitate ſpiritalis ſaltationis aſcendit, vt videret atque audiret dicentem Dominum Domino ſuo: ſede à dextris meis.*

Dicens Melior est pvgillvs cvm reqvie, qvam plena vtraqve manvs cvm labore, et afflictione animi] Tò *dicens* non eſt in Hebræo, Chaldæo, Græco, Syro, Arabico. Vnde Thaumaturgus, ſanctus Hieronymus, Olympiodorus, Albinus & Caietanus cenſent hic eſſe antitheſin verſus præcedentis, quaſi ibi otioſus, qui complicat manus & fame tabeſcit, hic negotioſus deſcribatur: iſque duplex, ſcilicet nimis laborans, & moderatus in labore. Virtus enim conſiſtit in moderatione, & in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic ſunt otium & nimius labor, nimiaque ſollicitudo: in medio horum duorum conſiſtit mediocritas laborandi, quæ dicit: *Me-*

lior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore & afflictione animi. Vnde Thaumaturgus vertit: *At qui præoptarit vir ſapiens & cordatus alterã manum cum facultate & lenitate implere, quàm vtramq́, ærumnâ, & fraudulenti ſpiritus calliditate & verſutiâ.*

Id reipſa verum eſt. Vnde idipſum ſæpe alibi docet Scriptura, vt: *Melius eſt modicum iuſto, ſuper diuitias peccatorum multas.* (Pſal. 36. 16.) *Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.* (Pro. 15. 16.) *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* (Prou. 16. 8.) *Melior eſt buccella ſicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.* (Prou. 17. 1.) Victui neceſſaria ſufficiunt, vt ſicut ſine paupertate, ſic abſque diuitijs ſit: quod Salomon à Deo poſcebat, quin & Apollonius Tyaneus, cùm diceret: *concedite mihi dij pauca habere, & nullius indigere.*

B Verùm meliùs noſter Interpres. Hunc verſum nexuit præcedenti, cenſuitque vtrumque ad vnum & eumdem pertinere, putà ad otioſum & pigrum, ac proinde per mimeſin eius ſenſa hîc exprimi, ideoque ſupplendum eſſe *τὸ dicens*. Otioſus ergo hac ſententiâ, quę in ſe ſępe vera eſt, abutitur ad velandam ſuam pigritiam: Ita S. Bonau. Hugo Victor. Campenſis, Titelm. Oſorius & alij.

Hebr. ad verbum habent: *Bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum* (*vel plurium*. Heb. enim כַּפָּיִם *chaphnaim*, cùm ſit tantùm duale, & duas manus, & plures manus ſignificat, tamque eſt plurale, quàm duale) *cum labore & afflictione ſpiritus.*

C Vbi nota *plenitudo manus*, eſt pugillus, ſiue paruus pugnus, putà tantum, quantum quis digitis ad manum complicatis compreſſiſque ſtringere & complecti poteſt. Vnde Hebr. כַּף *caph* ſignificat manum curuam, qualis eſt in pugno ſiue pugillo.

Pro *plena vtraque manus*, Hebr. eſt *plenitudo chaphnaim*, id eſt plenitudo duarum (vel plurium) volarum ſiue palmarum, putà manuum extenſarum. Opponitur ergo pugillus vnus, duabus manibus extenſis, quæ non tantum pugilli duplum, ſed quadruplum & amplius complectuntur. Hinc Symmach. vertit: *Melior eſt plenus pugillus cum requie, plenitudine vtrarumq́, manuum cum labore.* Septuag. quos ſequitur Syrus & Arabicus, vertunt: *Bona plenitudo pugilli requietis, ſuper plenitudines duorum pugillorum laboris, & præſumptionis ſpiritus.* Syrus: *Melior eſt plenus pugillus requie, quam plena manus labore & perturbatione ſpiritus.* Arabicus: *Plena palma requie, multò magis, quàm plenæ duæ palmæ labore & afflictione ſpiritus.*

D Nonnulli ſic explicant, q. d. præſtat duplo minus victus & ſumptus etiam neceſſarij, ſi duplo quietis & otij adderetur, quam è contrario duplo amplius cibi, diuitiarum, & delitiarum, ſi de quiete & otio alterum tantum detraheretur. Verùm hic ſenſus arctus eſt, nimiſque Arithmeticus.

Senſus ergo genuinus eſt, q. d. pugillus farinæ, vel eſcæ, id eſt modicum & minimum cibi, quo frui poſſis cum quiete, præſtat vtraque manu plenâ delicijs, id eſt præſtat copioſiſſimis & lautiſſimis epulis, ſi eas comparare debeas cū

A labore & afflictione animi; quia melior eſt quies animi cum cibo modico, quàm afflictio & tumultus animi cum cibo optimo & maximo: melior eſt pax mentis cum fame, quàm perturbatio mentis cum ſatietate. Id verum eſſe liquet in religioſis, qui feliciores ſunt ſuâ frugalitate cũ quiete, quàm reges & principes ſuis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi eſt bonum altioris ordinis, quòd omnes delicias omniaque bona corporalia longè ſuperat & tranſcendit. Hoc verum eſt, ſed inde perperam concludit otioſus & piger: Ergo mihi ſuperſedendum eſt omni labore & afflictione: Ergo cauenda eſt mihi vita laborioſa & induſtria, quę concitat æmulorum inuidiam: malo eſſe pauper, & carere inuidiâ, quã pręclara gerere, quæ mihi moueant inuidiam. In

B qua collectione ſiue concluſione errat primò, quia ab vno extremo nimij laboris declinat ad alterum extremum, putà ad merũ otium & deſidiam, cùm mediam virtutis, putà moderati laboris ſortem capeſſere deberet. Vnde Campēſis vertit: *Melius eſt paululum cum ignauia, quàm multa conquirere laborioſè*, qui manifeſtus eſt error, & dictamen acediæ. *Pigri paralogiſmus. Primò.*

Secundò, quia dum declinat inuidiam paſſiuam, incidit in actiuam, quæ peior eſt: paupertas enim impellit eum, vt aliena concupiſcat & furetur, vt diuitibus opes inuideat & auferat: dum ergo non vult fieri per laborem & opes inuidioſus, per deſidiam & inopiam fit inuidus, quod longè deterius eſt; pigri enim, quia inopes, induſtrijs opulentorum inuident tam induſtriam, quam opulentiam. *Secundò.*

C Tertiò, quia otium & deſidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores ſollicitudines quæ longè magis affligunt otioſum, quam labor negotioſum. Id docet Salomon Prouerb. 21. 2. *Deſideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus eius operari: totâ die concupiſcit & deſiderat.* *Tertiò.*

Quartò, quia licèt in temporalibus ſubinde melius ſit modicum cum requie, quàm multum cum labore, tamen in ſpiritualibus id falſum eſt; ſi enim fidelis, præſertim ſacerdos, vel religioſus, diceret: Volo quieſcere in mea iuſtitia, nolo laborare, vt fiam ſanctior, nolo creſcere in gratia, meritis & gloria, nolo tendere ad perfectionem, grauiter peccaret. Vnde S. Chryſoſt. acriter inuehitur in eos, qui dicunt ſufficit mihi ſi ſaluer, ſi in vltimo Angelorum choro in cælo conſiſtam: *Quartò.*

D imò verò, inquit, debes conari, vt ad Cherubinos, & Seraphinos euehàris.

Myſticè, Olympiod. tripliciter exponit. Primò, pugillus ait, eſt indeficiens fides, quæ eſt in Dominum Ieſum Chriſtum. Duo autem pugilli intelligendi ſunt, cùm quis duobus dominis ſeruire ſtudet, Deo ſcilicet, & mammonæ, & opprobria illa pati, quæ propheta commemorat: *Vſquequo claudicabis in vtramque poplitem?* melius eſt ergo ſine vlla controuerſia, quod hîc prius ponitur. Aliter: Pugillus vnus, vnitas ipſa quæ materia caret: pugilli duo, materialia, quæ diuidi poſſunt. Habetur præterea ipſa dualitas in Scripturis ſacris immunda & impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noē. Melius ergo eſt vnitatem ſequi, ac officioſam vitam ducere cum quiete, hoc eſt ſine *Primò.* *3. Reg. 18.* *Secundò.*

inanis

inanis gloriæ ſuco, quàm occupari circa dualitatem, hoc eſt res materiales. Aliter: Contemplari poſſumus hominem fuiſſe olim pugillum, cùm videlicet Deus puluerem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plaſmauit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: à latere enim Adam coſtam manu Deus apprehêdens, Euam plaſmauit. Melior ergo eſt cælibatus pugillis duobus, hoc eſt dualitate & copulâ coniugali. Quamuis enim coniugium damnandum nõ ſit, cælibatus certè laudabilis & moleſtiâ carens. Hucuſque Olymp. (A)

Et afflictione animi] Hebr. *reut* & afflictionem, & malitiam ſignificat. Poſterius hoc ſecutus Thaumat. vertit; *Subdoli ſpiritus malitiam.* Et Chald. *Melior*, ait, *homini eſt plenus cibi pugillus in tranquillitate animi, & à furto & rapina alienus, pugillis duobus cibo refertiſſimis, vt & concuſſione conquiſitis: nam & hos aliquando in iudicio repenſurus eſt ſummâ ſuâ moleſtiâ, & animi perturbatione*, q. d. Satius eſt parum iuſtè partum cum quiete, quàm multa iniuſtè parta cum rapina & tumultu. Nam, vt ait S. Hier. *Iuſtitia requiem habet, iniquitas laborem.* Verùm *reut* hoc toto libro non tã malitiam culpæ, quàm pœnæ, id eſt afflictionem ſignificat, vti ceteri paſſim vertunt: hæc enim directè opponitur quieti & tranquillitati. (B)

Vers. 7. Considerans reperi et aliam vanitatem sub sole.

Vers. 8. Vnus est et secundum non habet, non filium, non fratrem, et tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro, et fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas est, et afflictio pessima] A vanitate pigri fame tabeſcentis tranſit ad contrariam vanitatem auari ſordidâ parcimoniâ tabeſcentis, qui ſemper laborat, vt corradat opes, non ſibi, nec filio aut fratri, quibus caret, ſed incerto & ignoto heredi: hæc magna eſt vanitas, vnde eandem ſæpiùs iterat & inculcat, ac perſtringit Salomon, vt cap. 2. v. 18. & ſeq. c. 3. v. 22. Vide ibi dicta. (C)

Vnus est] Hoc eſt vnicus eſt, ſiue ſolus ſine filio, & fratre, hoc eſt ſine proximo & neceſſario herede: vnus enim pater multiplicatur, & fit multus in filiis: vnde vna eius hereditas in multos filios diuiditur, fitque multiplex. Licèt enim iure Cæſareo laterales, putà nepotes, ab inteſtato ſuccedant in bona patrui defuncti, vſque ad decimum gradum incluſiuè, tamen non tenetur teſtator deficientibus, tum aſcendentibus (vti ſunt pater, auus, abauus) tum deſcendentibus (vti ſunt filij & filiorum filij) inſtituere heredes (D) conſanguineos in linea tranſuerſali, vt patet inſtitut. de Inoffic. teſtam. in princ. verſ. *Soror* autem l. *frater*. C. eod. tit.

Porrò per vnum maximè notat ſordidè auarum, qui nummos ſuos, abſcondit ſoluſque crebro inſpicit, ne à quo furto ſubducantur. Vnde à nullo eos videri ſinit, qualis fuit Comicus ille Euclio, qui opes domi defodit & anum domo extrudit, ne illa opum ſit conſcia; ſic enim ait:

Exi, age, exi, exeundum hercle eſt hinc foras.
Circumſpectatrix cum oculis emiſſitiis.
Oculos hercle iſtos improbos effodiam tibi,
Ne me obſeruare poſſis, quid rerum geram. (A)
Quæ in occipitio quoque habes oculos peſſima.

Huc accedit Olympiod. *Vnum*, inquit, *hoc loco accipit, qui ſeipſum tantummodo fouet & diligit, qui nec habere quidem velit filios, ac fratres. Nam qui deſiderio illorum tenetur, quamuis natura nullos affines & conſanguineos habeat, qui tamen ſecundum Dei præcepta charitatem ſectatur, omnes homines quamuis externos eſſe ſibi filiorum loco putat, & fratrum, iuxta illud; Eſto orphanis tanquam pater, & tanquam maritus matri eorum.*

Myſticè, S. Ambr. lib. de Inſtit. virg. c. 10. hæc explicat de Chriſto: *Eſt vnus*, inquit, *& non eſt ſecundus is, de quo dictũ eſt; magiſter veſter vnus Chriſtus eſt, vnigenitus Dei filius ſolus, primus, vnus Deus, quod vult faciens, nõ quod imperatur (videlicet vt Deus eſt) eſt vnum quid cum patre, vnicus ſine peccato, ſolus, (B) ſine adiutorio (in paſſione) non eſt finis laborum eius, quia pro omnibus aduocatus eſt apud patrem, & infirmitates noſtras ſuſcepit, & pro nobis dolet & infirmatur: non ſatiatur oculus eius diuitiis, quia ipſe eſt altitudo diuitiarum, ſapientiæ, & ſcientiæ Dei, in quo ſunt theſauri myſteriorum cæleſtium. Non eſt finis omni populo eius, quia populus Chriſti innumerabilis finẽ non habet, cui fides reſurrectionis æternæ, perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Sic & Salonius & Alcuinus.

Verùm Chriſto non conuenit id quod ſequitur: *In hoc quoque vanitas eſt.* Vnde S. Ambr. Idipſum applicat Chriſtianis, qui vno Chriſto relicto, vano ſeruiunt ſæculo, vti mox patebit; ſanè hæc allegoria literæ & ſcopo Salomonis parum conſona, imò diſſona videtur. Vnde Hugo Card. *Hæc*, inquit, *impoſitio potiùs, quàm expoſitio videtur*, niſi S. Ambr. & S. Hieron. auctoritate fulciretur, ob quorum reuerentiam illam (C) repudiare non audeo.

Et secundum non habet] id eſt, deeſt ei legitimus heres, puta filius vel frater. Vnde Chald. clarè vertit: *Et non eſt ſecundus præter eum, neque etiam filium, neque fratrem habet, ad hereditandum facultates eius.*

Et tamen laborare non cessat] Hebr. Septuag. & Syrus: *Nec eſt finis omnis labori eius.* Arabicus: *Nec in omni labore ſuo eſt confuſus*, non pudet eum laborare aſſiduè inſtar aſini. Aquila vertit *πάδε*, quæ vox & finem, & perfectionem ſignificat, q. d. Nondum ſe ſatis opibus plenum perfectumque exiſtimat, ſed plura & plura ſemper appetit, nondum res ſuas confectas nondum ſe viciſſe difficultates & impedimenta fortunatæ ſortis autumat. Campenſis: *Cupiditatibus eius nulla diuitiæ ſatisfaciant.* Nimirum egenus eſt, qui egenum ſe æſtimat, ideoque coaceruare non ceſſat, eſto ſit ditiſſimus: (D) *Miſer eſt, qui ſe non beatiſſimum iudicat, licèt imperet mundo*, ait Seneca epiſt. 9. Et Comic. *Non eſt beatus eſſe qui ſe non putat*; nec miſer, qui ſe non æſtimat miſerum. *Tuum quidem malum* ait Marcus Antoninus Imp. cognomento Philoſophus lib. 4. de vita ſua, *non eſt in alterius animo poſitum, neq; in conuerſione vlla aut mutatione cæli, vbi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum eſſe iudica, & omnia benè habebunt. Quòd ſi corpus, quod animo tuo eſt proximũ, ſecetur, vratur, ſuppuretur, putreſcat; tamen ea pars, quæ iudicare de his debet, quieta ſit: hoc eſt exiſtimet nihil eſſe neque bonũ, neque malum quod ex æquo*

poteſt bono atque malo accidere: nam quod ei qui ſecundum naturam viuit, ex aqua accidit, id neque ſecundum, neque contra naturam eſt.

NEC RECOGITAT DICENS] Campenſis: *Neque vnquam ad ſe redit, vt apud ſe dicat, quibus laboro?* Hæc verba non ſunt in Hebræo & Græco, ſed ſubintelliguntur: vnde ſolerter ea ſuppleuit Noſter & Chald. Eſt hæc inſiguis incogitantia, & dementia auarorum, quod non recogitent vſum & fructum, imò vanitatem ſuorum laborum, & curarum, quibus continuò fruſtra ſe vexant. Similis eſt illa diuitis auari, qui proinde audit à Chriſto: *Stulte hac nocte repetent animam tuam à te; qua autem paraſti, cuius erunt?* Lucæ 12.19. Dementiam hanc clarius repræſentat Eccleſ. cap. 11. verſ. 18. & ſeq. *Eſt qui locupletatur parcè agendo, & hac eſt pars mercedis eius, in eo quod dicit: Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis ſolus, & neſcit quod tempus prateriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia alijs, & morietur.*

CVI LABORO] τὸ *cui* non eſt neutrum, q. d. ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; ſed maſculinum, *cui*, ſcilicet homini vel hæredi; hunc enim ſignificat Hebr. מִי *mi*. Chald. *Cui tandem me excrucio?* Thaumat. *Ex eo lubens quæſiuerim, quā ob cauſam laboribus ſe conficiat?*

ET FRAVDO ANIMAM MEAM] Defraudo genium meum, non audens vti opibus, tanto labore meo partis, ſed eis parcens, eaſque aſſeruans incerto hæredi. Hebr. *Et deficere facio animam meam.* Alij: *Imminuo animam meā.* Septuag. *Frando animam meam bonitate*, id eſt iucunditate & voluptate ſua. Syrus: *Perdere facio animam meā bona.* Arabicus: *Bonum*: Chald. *Et non dicit in corde ſuo, cui ego laboro & fraudo animam meam bonis? Surgam & faciam ex eo eleemoſynam, & lætabor in hoc ſæculo cum filiis hominum, & in ſæculo venturo cum iſtis.*

Tropol. S. Ambroſ. de Inſtitut. Virg. cap. 1. *Cur ergo*, inquit, *ſæculo (& non vni Chriſto) laboramus & fraudamus animam noſtram tanta bonitatis diſpendio, qui nulli alij, niſi huic Domino ſeruire deberemus?*

Auari ergo ſimiles ſunt Iudæis, qui auarè colligentes manna, pluſquam edere poterant, mox viderunt illud putreſcere, & ſcatere vermibus. Exodi 16. idem fit auaris, quos proinde obiurgans S. Iacob c. 5. 2. *Diuitiæ veſtræ*, inquit, *putrefactæ ſunt, & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt: aurum & argentum veſtrum æruginauit: & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis.* Vide ibi dicta. Oenopola Chius aliis pretio vendebat vinum optimum, quæſtumque faciebat nnn modicum, ipſe acidum & vappam ad vſum ſuum reſeruabat. Percunctabatur fortè quiſpiam ſeruum eius, quare ab hero fugiſſet? audiuit eum in bonorum copia ſibi quærere mala, id quod omnes ſordidi & auari faciunt, quibus æquè deeſt quod habent, quàm quod non habent. Hiſtoriam hanc refert Plutarch. libr. de Tranquill. animi. Alciat. Emblem. 85. hoc genus hominum ſimile facit Aſino, qui cùm obſonia delicata tergo portet, ipſe interim carduis paſcitur.

AFFLICTIO PESSIMA] Septuag. *Diſtentio peſſima.* Syrus: *Conuerſatio mala.* Arabicus: *Hoc vanum eſt & confuſio mala.* Symmach. *Occupatio mala.* Campenſis: *Hoc quidem infinitè ſtultum eſt, & animi moleſtiſſimum tormentum.*

Vers. 9. MELIVS EST ERGO DVOS ESSE SIMVL, QVAM VNVM: HABENT ENIM EMOLVMENTVM SOCIETATIS SVÆ] Hebr. *Boni duo præ vno: eſt enim merces laboris eorum.* Olympiodor. *Quibus eſt bonum pretium.* Septuag. *Boni duo ſuper vnum, quibus eſt eis merces bona in labore ſuo.* Syrus: *Meliores ſunt duo vno, quibus eſt merces bona in labore ſuo.* Arabicus: *Duo boni meliores vno, cùm habeant conuerſationem bonam in laboribus ſuis.* S. Hieron. *Meliores duo quam vnus.* S. Ambroſ. epiſtul. 17. *Optimi duo ſuper vnum.* Chald. *Meliores iuſti duo in generatione vno; & hi quidem ad ſiderum rationem ſeipſos componentes, & verbis annuentes paratam eſſe illis futuræ vitæ mercedem, optimam, eius laboris, quo ſeipſos, vt æquales ſuos erudirent, impendio defatigarunt.* Vatab. *Feliciores ſunt duo vnico.* Tigur. *Melius eſt duos coniunctos viuere, quam vnum ſolum.* Campenſis: *Quare meliorem & commodiorem iudicaui vitam duorum vna viuentium, quā vnius ſolius affert enim boni non parum ipſa ſocietas.* Alij: *Feliciores ſunt duo quàm vnus*, q. d. Felicior eſt vita ſocialis, quam ſolitaria.

Vox illatiua *ergo* non eſt in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, ſed ſubintelligitur, vti ſolerter aduertit vulgatus interpres, ideoque eam expreſſit: ſed difficile eſt illationem hanc oſtendere, & ex antecedente ſententia elicere. Omiſſis variis variorum connexionibus.

Dico hanc eſſe illationis vim & energiam: Dixerat v. præced. *Vnus eſt, & ſecundum* (Hebr. שֵׁנִי *ſceni*) *non habet* v. g. *non filium, non fratrem, & tamen laborare non ceſſat, nec ſatiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui labore & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima*, q. d. vnitati & ſolitudini hæc ineſt vanitas, & afflictio, quòd non habeat heredem vel amicum, cui laboret, & cum quo laboret, ſeque recreet, ac bonis labore ſuo partis animā ſuam paſcat, & oblectet. Inde rectè hic infert: *Melius eſt ergo duos* (Hebr. שְׁנַיִם *ſcenaim*, quod planè reſpondet τὸ *ſceni* v. præced.) *eſſe ſimul, quā vnum; habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ*, vt ſcilicet ſimul laborent, ſimul ſe ſulentur & recreent, ſimul opibus labore partis, communi, ideoque duplicato gaudio fruantur. Nam τὸ *melius eſt ergo eſſe duos ſimul, quàm vnum*, antitheſis eſt eius, quod dixit: *Vnus eſt, & ſecundum non habet*, &c. *In hoc quoque vanitas eſt*: q. d. quia tanta eſt vanitas ſolitarij auari, nec habentis heredem & ſocium, hinc melius eſt eſſe duos, quàm vnum, quia melior eſt amica ſocietas moroſâ & mœſtâ ſolitudine.

Vnitas ergo eſt vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum eſt veritas, veraque fraternitatis vel amicitiæ iucunditas & felicitas: hæc enim vitam efficit longè ſuauiorem, vtiliorem, honeſtiorem, tutiorem, hominemque contra æmulos, hoſtium inſidias, & quaſuis fortunæ aduerſæ vices ſtatuſque obuallat, & munit. Ita S. Hieronym. Bonau. Hugo Victor. Titelm. & alij.

Igitur

Igitur hæc ſententia imprimis pertinet ad fratres & filios, quos v. præcedenti nominauit, q. d. Melius eſt eſſe duos fratres, quàm vnum ſolum; melius eſt eſſe duos, putà patrem & filium, quàm ſolum patrem, vel ſolum filium; quia frater fratrem, pater filium, & filius patrem in labore adiuuat, ſolatur, roborat, eiuſque, ſi moriatur eſt ſucceſſor, defenſor & heres. Arctiſſima enim eſt ſocietas inter fratres ac patrem & filium; quare ipſa ceterarum ſocietatum eſt radix, origo, & exemplar, vti mox oſtendam. Hinc Chald. vertit: *Meliores ſunt duo iuſti in generatione magis, quàm vnus, &c. In labore ſuo, quo laborant ad ſuſtentandam generationem ſuam.*

Secundò, pertinet ad ſocios & amicos; q. d. Melius eſt duos eſſe ſimul ſocios & amicos, quã vnũ ſolùm ſine ſocio & amico. Ratio eſt, quod in defectum fratrum & filiorum, quos multis natura negat, eadem ſurrogarit ſocios & amicos quos quilibet officijs & beneficijs ſibi parare, & procurare poteſt, q. d. ſi tibi non ſit filius, aut frater, eius loco para tibi amicum, vt non ſis vnus & ſolus, ſed ſocietate fruaris & gaudeas. Amicus enim erit tibi conſolationi, vtilitati & decori, perinde ac ſi eſſet frater, imò in locum fratris ſuccedet: ſicut enim *frater* dicitur quaſi *ferè alter*, vt ait Gellius l. 12. c. 10. Sic amicus dicitur quaſi alter ego. Nam *vir amabilis ad ſocietatem, magis amicus erit, quàm frater.* Prou. 18. 24. Idem ex Salomone docet Plutarc. lib. de Fraterno amore: *Pleræq;,* inquit, *amicitiæ nihil aliud ſunt, quàm vmbræ & imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribuſq; aduerſum fratres ingenuit: quam qui non veneratur & colit, an is fidem facit vllam, ſe alijs eſſe beneuolum? aut qualis tibi videtur, qui ſocio in ſalutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eâdem quidem viâ cum fratre ſibi ambulandum putat?* Addit deinde amicum eſſe quaſi alterum fratrem. Huc accedit Olympiod. qui aſſerit liberalem in pauperes ſuâ liberalitate eos ſibi deuincire, vt habeatur & colatur ab eis quaſi frater, imò pater; quare quot pauperes alit, tot filios & fratres ſibi creat. Sic Iob 29. 16. ait: *Pater eram pauperum.* Hinc Cyrus aiebat, ſecuriſſimos theſauros eſſe opes apud amicos depoſitas, teſte Xenophonte lib. 8. Cyripædiæ. Idem aſſerit Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3. probatque ex eo quòd opes in ciſtis ſeruatæ, à furibus ſæpe auferantur, amici autem auferri nequeant. Vnde idem epiſt. 9. *Iucundius,* inquit, *eſt amicum facere, quam habere.* Amicum facit, qui illi benefacit. Et clarè Martial. lib. 5. 43.

Extra fortunam eſt, quicquid donaris amicis,
Quas dederis, ſolas ſemper, habebis opes.

Nunc ſingula ad incudem reuocem.

Melivs est ergo dvos esse simvl] Per *duos* accipe quoque tres, quatuor & plures: plurium enim conuictus & amicitia ſuauior & vtilior eſt vita ſolitaria. Ita Thaumaturgus, Lyran. & alij; ſequitur enim: *funiculus triplex difficile rumpitur.* Vnde S. Hieronym. in cap. 5. Matth. v. 45. *Quantò duo,* inquit, *vno differunt, ſi amore coniuncti ſint; tantò etiam trium contubernium plus valet. Etenim vera charitas & nullo violata liuore, quantò augetur numero, tantò creſcit & robore.* Vnde

A de Philoſophus aiebat: *Amicorum neque nobis, neque cuiquam hominum ſatis ſunt.* Dicit tamen *duos*, vt innuat perfectam ſocietatem, & amicitiam tantùm conſiſtere inter duos vel tres, hoc eſt inter paucos, iuxta illud Eccleſ. cap. 6. 6. *Multi pacifici tibi ſint, & conſiliarius ſit tibi vnus de mille.*

Charitas ergo propter vnum Deum omnes amat, ſed ex omnibus hiſce, amicitia paucos ſibi in familiares & conſiliarios deligit. Vide Plutarch. Opuſcul. de Amicitia inter plures diffuſa, quam idcirco marceſcere, & in communem frigidamque beneuolentiam abire docet.

Habent enim emolvmentvm societatis svæ] Hebr. Septuag. Syrus & Arabic. *Eſt enim merces labori eorum, labori;* ſcilicet ſociali, id

B eſt ſocietati. Vnde Anton. in Meliſſa cap. 43. legit: *Eſt illis merces in labore communi.* Ex Thaumaturg. *Qui vitæ,* inquit, *ſocietatem inierunt, & rebus iiſdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, & proſperi ſucceſſus voluptatem ſibi inuicem conduplicant.* Merces hæc eſt, quòd duo ſuauiter, maioreque commodo & lucro, velut ſocij ſimul in commune laborent; quod ſocietate mutui colloquij, conſilij, conſolationis, protectionis fruantur; quòd alter alterum relinquere poteſt ſucceſſorem & heredem; quod vnus non auderet, duo audent, quod vnus præſtare non valet, duo præſtant. Sic in mercatura ſocietatis ingens eſt lucrum, dum collatis à duobus vel tribus in cõmune opibus, induſtria & negotiatione, maior mercium conflatur copia, indeque maius lucrum.

Chald. Olympiod. & alij, per laborem, accipiunt

C dona eleẽmoſynas officia & beneficia, quibus quis alium ſibi deuincit: facitque amicũ. Huius enim amicitia, magna donorum datorum eſt merces, magnaque danti affert commoda & emolumenta.

Moraliter diſce hîc, quantum ſit bonum ſocietatis & amicitiæ: per hoc enim vnus fit quaſi multus, & per multos operatur & negotiatur, ideoque multa & magna efficit. Id patet in ſocietate ciuium & militum concordium, quæ inexpugnabilis eſt, ceteraq; expugnat, iuxta illud Homeri: *Scutũ hæſit ſcuto, galea galea atq; viro vir.* Et in ſocietate religioſorum & cœnobitarum, quæ adeò potens eſt, vt magnas hominum, vrbium, prouinciarum conuerſiones, morumque in melius commutationes efficiat. Audi ſanctum *Mor. de bono ſocietatis,*

D Chryſoſtomum apud Maxim. homil. 6. de Fraterno amore. *Nihil eſt concordiæ comparandum. vnus enim quaſi multiplicatur, ſi concordes fuerint: duo aut decem vnus non eſt vnus ſed illorum quiſque decuplex redditur, inueniesq; in decem vnum, atque in vno decem. Quod ſi hoſtes illis aliqui ſint, qui in vnum impetum fecerit, is quaſi in decem irruerit, ſic capitur. Eget vnus, at non premitur egeſtate; nam maiori parte & numero inopia obumbratur: illorum vnuſquiſq; viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemq; pedes, animas item decem: non enim ſuis tantum, ſed illorum etiam membris quiſque vtitur in omnibus; ac ſi centũ forent, idem rurſus contingeret. Ide apud Perſas & Romæ eſſe poteſt; quodque natura non poteſt, id amicitia poteſt. Si igitur mille habeas amicos aut etiam duo millia amicorum, cogitare debes quo rurſus euadat numerus. Hoc*

enim eſt admirabile, vnum milleſimum fieri: optabilius enim eſſe ſolet nobis extingui, quàm amicis orbari. Etenim multi ſolem videntes, in tenebris ſunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem poſſunt in calamitatem. Nihil enim, nihil amicitiâ & charitate ſuauius eſſe poſſit: quid enim eſt quod non efficiat *verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam vtilitatem, quam ſecuritatem?* Ibidem Dion. *Quot amicos paratis, tot oculos habes, quibus, quæ velis, videas: tot conſilia, quibus de iis quæ conducunt, conſultare & proſpicere poſſis. Non enim aliter ſe habet plurium amicitia, quàm ſi cui Deus vnum corpus habenti, multas daret animas, quæ omnes illi prouiderent & conſulerent.*

Hinc Pſaltes: *Ecce*, inquit, *quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in vnum.* Pſal. 132. *Mala ſolitudo*, inquit S. Bonau. *per inopiam delectationis*, vti eſt in auaro & ſuperbo, *miſera, per defectum conſolationis, laudabilis & honeſta, per quietem contemplationis.* Porrò Dion. Carth. Loquitur hic Salomon, inquit, ſecundùm legem communem naturæ, non ſecundùm præeminentiam gratiæ, quæ tranſcendit naturam, nec lege arctatur communi. Nam Anachoretæ, Carthuſiani, Monachi, viuunt ſolitarij, & tamen agunt vitam angelicam. Vnde Abbas Moyſes apud Caſſian. collat. 1. cap. 7. docet pro puritate cordis, & contemplatione ſectandam eſſe ſolitudinem, inſtar Chriſti, qui *exiit in montem orare ſolus, & erat pernoctans in oratione Dei.* Luc. 6. Verùm notat rectè S. Thom. 2. 2. quæſt. 188. artic. 8. ſolitudinem & vitam contemplatiuam eſſe perfectorum dumtaxat, qui iam in virtute ſolidati, ſibi ſufficiunt, nec ſociorum auxilio indigent, ideoque tales priùs exercendos & perficiendos eſſe in vita ſociali, & cœnobitica. Vnde S. Hieronym. epiſtol. 4. ad Ruſtic. *Quid igitur?* ait, *ſolitariam vitam reprehendimus? minimè, quippe quam ſæpè laudauimus: ſed de ludo monaſteriorum huiuſmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreant, qui ſpecimen conuerſationis ſuæ multò tempore dederint; qui omnium fuerunt minimi, vt primi omnium fierent; quos nec eſuries aliquando, nec ſaturitas ſuperauit, qui paupertate lætantur; quorum habitus, ſermo, vultus, inceſſus doctrina virtutum eſt.* Verùm nec his etiam in mediâ Thebaide deſunt ſocij & amici, imò verò pluriũ ſocietas ſingulos munit & roborat, vt monaſteria faciant, repleantque, ac ordines numeroſos velut caſtrorũ Dei acies ritè ordinatas efficiant. Lege vitas Patrum, Palladium in Lauſiaca, Caſſianum, & ſimiles. Denique audi S. Baſilium, cœnobialis & ſocialis vitę religioſa cõmoda recenſentem in Conſtit. Monaſt. cap. 19. *Primum*, inquit, *qui communionem ac conſociationem hanc vitæ complectuntur ad illud bonum, quod ex natura eſt, reuertuntur. Siquidem perfectiſſimam ego illam vitæ communionem appello, à qua omnis propria & priuata rei cuiuſlibet poſſeſſio excluſa eſt, & à qua omnis abeſt diſſenſio, omnis perturbatio & rixa. Contra verò vbi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaq; quibus neceſſario ad cultum & victum vtimur. Communis Deus, communis pietatis mercatura, communis ſalus, communia certamina, communes labores, communia præmia & certaminum coronæ, vbi multi vnus, & vnus non ſolus, ſed in pluribus. Huic vitæ inſtituto quid eſt tandem quod iure æquiparari poſſit? quid beatius dici? quid hac coniunctione, vnitate & neceſſitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutuâ inter ſe morum animorumq; contemperatione?* Idipſum ad oculum viua hypotheſi repræſentat, dum ſubdit: *Homines ex diuerſis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac diſciplinæ ſimilitudinem adeò veluti in vnum coaluiſſe, vt in pluribus corporibus vnus tantùm animus ineſſe videatur, viciſſimque plura corpora vnius mentis inſtrumenta cernantur. In his, qui infirmâ corporis valetudine eſt, is complurimum animos infirmitatis ſuæ participes habet. Qui verò animo æger eſt, ei complures præſto ſunt, à quibus curetur, & à quibus aſſiduè erigatur. Hi æquabili iure inter ſe alij aliorum & famuli ſunt & Domini; & integra libertate ſummam inter ſe ſeruiunt ſeruitutem, quam non neceſſitas, aut caſus aliquis fortuitus violenter cum ipſorum mœrore inuexit; ſed cum gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cùm charitas ipſos, alioquin liberos, alios aliis ſubiectos efficiat, & tamen integram illis nihilominus libertatem conſeruet. Tales nimirum nos Deus eſſe voluerat cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creauit.* Hac de cauſa Chriſtus ſocietatem duodecim Apoſtolorũ inſtituit, per quam totum orbem ad ſe conuertit. Hebræis celebre eſt Prouerbium: *O chebreta, o remutha*, id eſt, *aut ſocietas, aut mors.* Id expertus S. Aug. ita amorem ſuum erga amicum, ac dolorem ob eius mortem explicat lib. 4. Conf. ca. 6. *Mirabar*, inquit, *cæteros mortales viuere, quia ille, quẽ quaſi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter eram, viuere, illo mortuo mirabar. Bene quidã dixit de amico ſuo; dimidium animæ meæ: nam ego ſenſi animam meam, & animam illius vnã fuiſſe animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere, & ideo fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.*

Genebr.

Idem à Salomone didicere & docuere Philoſophi, vt Plato in libro de Repub. & Ariſt. 1. Polit. c. 2. vbi ait: *Solitarius & nullius indigens aut Deus eſt, aut beſtia*, hoc eſt, diuinis, aut beſtialibus eſt moribus. Idem lib. 3. c. 7. *Singuli*, ait, *licet minus boni ſint, iidem tamen in vnum collecti meliores ſunt quàm ſinguli eorum optimi, vt ſit in cœna, quæ ex ſymbolo multorum lautior eſt, quàm ab vno inſtructa.* Euripides in Heraclide: *Solitaria manus*, ait, *inualida pugna eſt.* Et *vnus vir haud videt omnia.* Hinc illud tritum: *Vnus vir nullus vir*, Plut. aſſerit *ea quæ dederit amico redire ad ſe cum fœnore.* Socrat. apud Laertium ait: *Amicum eſſe lucro potiorem*, Craſſus apud Maximũ Ser. 6. *Agrum frugiferum.* Iſocrates Admon. ad Nicoclem tria maximè requirit in amicitia: *Virtutem tamquam honeſtam, & familiaritatem vt iucundam, & vſum tamquam neceſſarium.* Et Lacon ille Antalcidas apud Plutarch. in Lacon. requirit: *Vt amicus loquatur iucundiſſima, præſtet autem vtiliſſima.*

Myſticè S. Ambr. de Inſtit. Virg. c. 11. & in hunc locum Eccl. ſub finem tom. 2. per duos, accipit Chriſtum & Chriſtianum, per vnum, qui eſt ſine Chriſto: *Optimi*, inquit, *duo ſuper vnum, quia eſt merces in labore ipſorum, vbi ſunt duo optimi, ſuper vnum, niſi vbi Chriſtus eſt, & is quem Chriſtus tuetur? quoniam ſi ceciderit, qui cum Domino eſt Ieſu, eriget eum Ieſus.* Addit deinde Ieſum non cadere, ſed ſeſe demittere ad mortem, vt ſe & nos reſuſcitet: commortuus eſt enim nobis, vt

nos

nos calefaceret igne charitatis, quem venit mittere in terram, & ceu Eliſæus vitæ calorem daret.

Symbol. Olympiod. Melius eſt, ait, duos eſſe ſimul, hoc eſt corpus animæ conſentire, illamq; adiuuare in opibus virtutum, vt nec caro repugnet ſpiritui, nec ſpiritus de carnis mortificatione inani gloriâ efferatur & inſoleſcat. Si enim corpus ab anima diſſentiat, illud ſecum trahet in ruinam.

VERS. 10. SI VNVS CECIDERIT, AB ALTERO FVLCIETVR. VÆ SOLI: QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE] Hebr. *Si ceciderit, vnus ſocium ſuum ſtare faciet.* Pro *ſocium* Septuag. vertunt μέτοχον, id eſt participem, Aquila φίλον, id eſt amicum. Arabicus: *Quoniam ſi ceciderit vnus, eleuabit participem ſuum. Et væ vni, anima eius cùm ceciderit, & non erit ei alter, qui eriget eum.*

SI CECIDERIT] Scilicet alteruter; tunc enim ſtans lapſum eriget, vel nutantem fulciet; vel vterque, tunc enim alter alterum, vel nutantem in caſum ſuâ ope, induſtriâ, & conſilio fulciet, ne labatur & cadat; vel iam lapſum attollet. Hebr. enim יָקִים *iakim*, id eſt ſtare faciat, duo ſignificat; ſcilicet primò pronum in lapſum fulcire ne labatur, ſecundò iam prolapſum ſuſcitare & erigere. Vtrumque amico præſtat ſocius & amicus. Rurſum τὸ *ceciderit*, vel actum perfectum, putà pronitatem, vel initium ſiue periculum lapſus ſignificat, iuxta illud Dauidis Pſalm. 117. 13. *Impulſus euerſus ſum vt caderem, & Dominus ſuſcepit me*, ne caderem in profundum, quo impellebar ab æmulis & hoſtibus. Amicus ergo amicum labantem ſuſtinebit, ne prolabatur, prolapſum eriget, erectum fulciet & roborabit, ne iterùm cadat. Hæc omnia ſignificat Hebr. *iakim*.

Rurſum *ſi ceciderit* ſubaudi in terram, foſſam, aquam, ignem, vel in morbum, vt explicat Chald. vel in paupertatem, vt Ferus, vel in carcerem aut ſeruitutem, vt R. Moyſes, vel in perplexitatem & inopiam conſilij, vt Olympiod. vel in peccatum, vt Dionyſ. vel in quamlibet aliam aduerſitatem & calamitatem, vt S. Hieron. Thaumat. Lyran. & alij. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium ſubleuare ſatagit. Audi Thaumaturgum: *Nam cum duo viri in idem negotium incumbant, acciderítq; aliquid aduerſi vni, is non longè requiret auxilium. Habet enim ad manum qui iuuet. Contrà homini infeliciter agenti, & reſocillationis indigo, calamitas ſumma eſt, ſolitudo. Contubernales ſanè & qui in eodem cœnaculo victitant, ſi qua oriatur tempeſtas, ſtatim eam ſedant mutuis conſolationibus, geminâ nimirum felicitate.* Oſtendit Salomon particulatim emolumenta ſocietatis, atque ex multis tria dumtaxat per modum exempli recenſet. Primum eſt, quòd *ſi vnus ceciderit, ab altero fulcietur.* Secundùm, *ſi dormierint duo, fouebuntur mutuò.* Tertiò, *ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtent ei.* Primum conſiſtit in releuando, ſecundum in conſeruando, tertium in defendendo, ait ſanctus Bonau.

VÆ SOLI, QVIA CVM CECIDERIT NON HABET SVBLEVANTEM SE. Hebr. *Væ illi, qui vnus* (id eſt ſolus) *eſt, quia cùm ceciderit non habet ſecundum, qui ſtare faciat eum.* Chald. pro אִילוֹ *ilo*, id eſt, *væ illi*, legens alijs punctis אִלּוּ *illu*, id eſt *ſi* vertit: *Nam ſi ceciderit vnus ex eis ſuper lectum & cubauerit ægrotans, alter ſurgere faciet ſocium ſuum oratione ſuâ. Et ſi vnus innocens ſolus fuerit in generatione ſua, in tempore, quo decidet ſuper lectum, & cubabit ægrotans, non erit illi in generatione ſua ſocius ſecundus ad orandum ſuper eum, ſed in puritate ſua ſurget ex ægritudine ſua.*

Interiectio, *væ*, in ſcript. nota eſt non tam minantis vel dolentis, quàm denuntiantis certam pœnam, vel cladem ineuitabilem. Rurſum τὸ *cùm ceciderit* ſignificat infallibilem caſum & lapſum, ſiue is perfectus ſit, ſiue inchoatus, vt dixi. In huius enim vitæ fragilitate, periculis, infortunijs, quæ cuilibet ſæpe, imò quotidie occurrunt, impoſſibile eſt, quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imò & culpam ſaltem venialem prolabatur. Porrò Thomas Cantiprat. magnæ doctrinæ & experientiæ vir, libr. 2. apum cap. 11. §. 1. Religioſos adhortans vt numquam ſint ſine ſocio inſtar apum, quæ vnà viuunt, laborant, egrediuntur, ſubdit: *Quàm vera ſit hæc ſententia: Væ ſoli, ego noui, qui triginta annis vices Epiſcopi in diuerſis diœceſibus habui: qui in hoc articulo, quo religioſi vel ſoli vadunt in vijs, vel ſoli manent in curijs, horrenda mala, horrenda ſcandala, horrendaque pericula frequenter audiui, quæ numquam ſuſtinuiſſent adiuncto ſocio, vel ſecuſſent.*

NON HABET SVBLEVANTEM SE]. imò multos habet impellentes in lapſum, ac de lapſu eius gaudentes, ridentes & ſubſannãtes. Eſt mioſis. Hæc enim eſt hominum conditio, vt ſi quem felicem viderint, & in altum attolli, illi applaudant: ſin quem miſerum ruere viderint, illum propellant, ſpernant, inſultent, iuxta illud: *Felicitas multos habet amicos, felicibus multi ſunt cognati. Viri infortunati procul amici, plures adorant ſolem orientem, pauci occidentem.*

Huius ſententiæ veritatem cognouere tyranni, qui vt martyres ſuperarent, eos à ſe inuicem ſeparabant, & quemque ſolum minis, promiſſis, & tormentis vrgebant ad negandum Chriſtum, vti ſepararunt Primum à fratre Feliciano, Ruffinam à ſorore Secunda; Cornelium Pontificem à Clero & populo Rom. ſed fruſtra; totus enim populus cum ſuo Pontifice in vnam fidei confeſſionem conſpirauit; quem proinde laudans S. Cyprian. epiſtol. 1. ad Cornelium: *Quantum*, ait, *terroris & formidinis attulit* (Decius Imper. & Perſecutor) *tantum fortitudinis inuenit & roboris. Vnum* (Cornelium Pont.) *Primò aggreſſus, vt lupus ouem ſecernere à grege, vt accipiter columbam ab agmine volantium ſeparare tentauerat: nam cui non eſt aduerſus omnes ſatis virium, circumuenire quærit ſolitudinem ſingulorũ: ſed retuſus adunati exercitus fide pariter & vigore, &c.* & Mox: *Quale illud ſuit ſub oculis Dei ſpectaculum glorioſum, &c. ad pugnam quam tentauerat hoſtis inferre, non ſingulos milites, ſed tota ſemel caſtra prodiſſe.*

Ex hac Salomonis gnome: *Væ ſoli; quia cùm ceciderit, non habet ſubleuantem ſe*, Concil. Toletanum vndecimum, & habetur 7. quæſt. 1. Can. 15. *illud diuini*, ſancit, vt ſacerdoti celebranti ſemper alter aſſiſtat, vtque *ſacrificans habeat poſt ſe vicini ſolaminis adiutorem, vt ſi aliquo caſu*

ille

ille qui impleturus officia accedit, turbatus fuerit, vel ad terram eliſus à tergo ſemper habeat, qui vicem exequatur intrepidus. Idem iam ante ſanxerat Suter Pontifex cap. *Nullus Epiſcopus*, de Conſecrat. diſt. 1. Septima Synodus verò, vt habetur diſtinct. 81. Can. 24. *In omnibus*, vetat ne clericus ſolus ſine ſocio cum muliere colloquatur: *Certè ſolum*, inquit, *ad ſolam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim eſt duos eſſe ſimul, quàm vnum. Simul enim & fidelius & tutius res geritur. Væ enim vnicuique ſi ceciderit, nõ eſt qui erigat eum.* Hinc quoque Apoſtoli bini à Chriſto miſſi ſunt ad euangelizandum Lucæ 10. 1. Concil. Lateran. de ſtatu monach. cap. *Monachi*, ex hac gnome decernit ne monachi ſoli in villis, oppidis, vel parochijs habitent, ſed in conuentu, vel cum fratribus: ne, inquit, inter ſæculares homines ſpiritualium hoſtium conflictum experiantur. Vetus eſt vſus vt religioſi non ſoli, ſed bini incedant, quod nuper ædito hac de re decreto, iuſſit S. D. N. Vrbanus VIII. Vnde S. Thom. Aquinas, religioſum ſolum & ſine ſocio vocabat dæmonem ſolitarium. Patet enim hominum & dæmonum inſidijs, inſultibus, calumnijs, & ſiniſtris ſuſpicionibus. Exemplum clarum eſt in Loth, cum Abrahæ ſocietatem deſeruit: *Ecce enim*, inquit, S. Chryſoſt. hom. 35. in Geneſ. *vt diuiſus eſt à iuſto, & putabat ſe in maiori eſſe vbertate ac copia: ac potiora ſe aſſecutum & abundare, repente factus eſt ſeruus; carens domo, carens & foco, vt diſcas quantum malum ſit diuiſio, & quantum bonum, concordia: & quod conuenit non maiora temerè capeſſere, ſed potius humilitas diligenda eſt.* Ita ſanè accidit Loth, & ita omnibus illis eueniet, qui vt apud homines creſcant & ſplendeant, alios fratres in opinione minuunt, & verbis tamquam nube quadam obnubilant. Quid miſeri, vt ſe honore veſtiant, honore fratres ſpoliant? quid inſani, vt ſeipſos promoueant, aliorum bonam opinionem conuellunt? quid amentes, vt ſoli luceant, alios obſcurant? ſoli lucere volunt, at non ſoli lucebunt, ſed ſoli ſine luce permanebunt. Væ autem ſoli, quia ſi ceciderit non habet ſubleuantem ſe. Seuerum eſt, ſed iuſtum Domini decretum, cuius iudicia abyſſus multa, vt qui ſe non habitatione, non veſte, ſed corde & amore à fratribus ſeparant, tempore neceſſitatis ſoli relinquantur, & tentationibus abſorbeantur: permittit enim Dominus, vt neque exemplis, neque conſilijs, neque doctrinâ eorum proficiant, quos à ſe per odium & malam voluntatem abiecerant. Vide noſtrum Aluarez de Paz plura incommoda vitæ ſolitariæ recenſentem tractat. de Vita ſpirit. lib. 2. par. 4. c. 24. & Iulium Nigronium Comment. Aſcetico in Regulas communes Societ. Ieſu, regula 43.

Hæc tropologica eſt ſolitudo, quam depingens S. Bernard. ſerm. de Fallacia præſentis vitæ: *Errauerunt*, ait Propheta Pſalm. 106. *in ſolitudine, in inaquoſo, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt. Solitudo hæc ſuperborum eſt, quia ſolos ſeſe reputant, ſolos appetunt reputari. Litteratus eſt, odit ſocium. Fortis eſt, aut formoſus, da ei parem, & concabeſcit. Solitarius eſt, ſed erroneus, errat in ſolitudine ſua; non enim ſolus habitare poterit ſuper terram. Nec mirum quod ſolitudini huic inaquoſum additur, vt dicatur, in ſolitudine, in inaquoſo. Si enim in ſolitudini-*

A *bus aquæ deeſſe ſolent, & loca deſerta, ſterilia quoque & arida eſſe conſueuerunt, ſic ſuperbiam impœnitentia comitatur. Elatum enim cor, durum, & expers eſt pietatis, ignarum compunctionis, ſiccum ab omni rore gratiæ ſpiritualis. quia ſuperbis Deus reſiſtit; humilibus verò dat gratiam.* Eccleſ. 4. v. 9. & 10. *Væ ſoli.*

Myſticè S. Greg. libr. 4. in cap. 10. libr. 1. Reg. *Væ ſoli*, inquit, *quia ſi ceciderit, non eſt qui erigat eum. Solus namque eſt, qui à Deo relinquitur. Hunc certè cadentem nullus erigit, quia relictum à Deo ſanctorum aliquis non aſſumit. Electus ergo quiſque ſecurus aſcendit? quia ſolus non eſt. Qui enim per nos loquitur, nobiſcum eſt. Nam & repromittit dicens: Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſæculi. Solus quippe non erat, qui dicebat: Solus non ſum, ſed qui* Matth 4. vlt. Ioan. 5. 2 Corinth. 13.
B *miſit me, mecum eſt. Solus item non erat, qui exquirebat dicens: An experimentum eius quæritis, qui in me loquitur Chriſtus?*

Moraliter hinc rurſum diſce, quanta ſit vtilitas ſocietatis & amicitiæ. Audi S. Auguſtin. vel quiſquis eſt Auctor (ſtylus enim humilior eſt, quàm vt deceat S. Auguſtinum) libr. de Amicitia cap. 5. *Diſce*, inquit, *quid vtilitatis habeat* (amicitia) *cùm in rebus humanis nihil ſanctius appetatur, nihil difficilius inueniatur; nihil experiatur dulcius, nihil fructuoſius teneatur. Habet enim fructum vitæ præſentis & futuræ: ipſa enim omnes virtutes ſua oſtendit ſuauitate, vitia ſua virtute confodit; aduerſa temperat, componit proſpera, ita vt ſine amico, inter mortales, nihil ferè poſſit eſſe iucundum; & homo beſtiæ comparetur, non habens qui ſecum collætetur in rebus ſecundis, in triſtibus contriſtetur: cui euaporet, ſi quid moleſtum mens conceperit; cui communicet, ſi quid præter ſolitum ſublime vel luculentum acceſſerit.* Probat
C ex hac Salomonis gnome: *Væ ſoli, quia cum ceciderit, non habet ſubleuantem ſe. Solus omnino eſt qui ſine amico eſt. At quæ felicitas, quæ ſecuritas, quæ iucunditas eſt habere, cum quo æquè audeas loqui vt tibi? cui confiteri non timeas, ſi quid deliqueris? cui non erubeſcas reuelare in ſpiritualibus, ſi quid profeceris? cui cordis tui ſecreta committas, & commendes conſilia? Quid igitur iucundius, quàm ita vnire animum alterius, & vnum efficere de duobus, vt nulla iactantia timeatur, nulla formidetur ſuſpicio, nec correptus alter ab altero doleat; ne laudantem alter, alterum adulationis notet vel arguat?* Speciatim verò commoda vitæ ſocialis & cœnobiticæ recenſet Thomas à Kempis theodidactos 1. part. ſermon. 2. *Qui*, inquit, *bonæ voluntatis eſt, & Deum quærit, inter Deum quæ-*
D *rentes amplius proficiet, & firmius ſtabit. Ibi homo magis in virtute probatur & exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo & exemplo trahitur. Ibi ſuam imperfectionem conſiderare & lugere compellitur. Ibi alterius feruore excitatur, alterius humilitate docetur, iſtius obedientia, illius patientia monetur. Ibi conſueuditur inueniri tardior. Ibi inuenit quos timet. Ibi habet quos diligit, & ſic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptio, ipſius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficitur ſpeculum. Ibi vnus alterius eſt cuſtodia. Ibi homo portat & portatur. Ibi multa audit & videt, vnde doceatur.* Proſequitur deinde idipſum luculentiùs, dum ſubdit: *Ibi boni commendantur, vt meliores fiant. Ibi negligentes arguuntur, vt referueant. Ibi homo non permittitur torpeſcere, nec ſecundùm ſuum libitum agere. Ibi diuerſa ſunt officia, & multa exhibentur charitatis obſequia. Ibi omnia tempus habent, & ad*

opus

bpus ſuum quiſque ex obedientia vodit. Ibi infirmus à fortiori ſuſtentatur. Ibi ſanus infirmum viſitans Chriſto ſeruire lætatur. Ibi vno deficiente, alius locum eius ſupplet. Ibi ſana membra pro debilibus ſollicitantur: Ibi actiuus pro vacante laborat, vacans pro laborante exorat. Ibi homo habet multos pro ſe orantes, & in extremis ſe contra diabolum protegentes. Ibi tot auxiliarios inuenit, quot ſocios habet.

VERS. 11. ET SI DORMIERINT DVO, FOVEBVNTVR MVTVO: VNVS QVOMODO CALEFIET] Hebr. & Septuag. *Si cubent duo calor erit eis, vnus quomodo calefiet? Et ſi requieuerint duo, calefient.* Arabicus: *Et ſi dormierint duo, erit eis calor & æſtus; & vnus quomodo calefiet?* Campenſis. *Si duo ſimul dormierint, alter alterum calefaciet.* Hoc ſignificat noſtrum, *Fouebuntur mutuò*: qui enim alium fouet calore ſuo, eodem fouetur & ipſe: incaleſcit enim illo ipſo calore, quem in altero conſeruat cum coniungens cum alieno & tam ſuum, quàm alienum adauget: ſicut duo ligna ardentia ignem fouent, & in ſe mutuò adaugent, qui in vno langueret & extingueretur. Vnde vertit: *Si duo ſimul cubent plus caloris erit eis.* Alter enim alteri viciſſim addit ſuum calorem itaque eum conſeruat, roborat, & quaſi conduplicat.

Ad literam ergo & phyſicè, gnome hæc clara eſt, intelligiturque, vt ſonat. In ſomno enim conſiſtit magna pars ſanitatis, & roboris animalis. Vnde vulgò dicitur: *Somnus nutrit æquè ac cibus*; idque patet in gliribus, qui dormiendo pingueſcunt: item in vrſis, qui magnam hyemis partem dormiendo tranſigunt, tumque non alio cibo, quàm ſomno aluntur, teſte Plin. & Ariſt. in Hiſt. anim.

Somnum dat calor, frigus vigiliam.

Somnum autem conciliat calor quare frigidi, vt ſenes, ægroti nudi parum dormiunt. Notus eſt Aphoriſmus Hipocratis lib. 1. 14. & 15. *Euidenter vigilans calidior eſt exterius, interius autem frigidior: dormiens è contrario.* Id in me experior quotidie: noctu enim multas horas peruigilo, eò quòd ſtomachus per ſenium, & ſtudium calore deſtituatur: qui verò ſtomachum habent calidum, vt iuuenes, totas noctes altum dormiunt. Rurſum idem: *ventres*, inquit, *hyeme & vere calidiſſimi ſunt naturâ* (per antiperiſtaſin enim externi aëris frigidi circumſtantis, internus ſtomachi calor ſe intendit, & roborat, vt externo frigori reſiſtat) ideoque *ſomni longiſſimi*. Vide Galenum l. 6. de morbis vulg. com. 4. & 5.

Senſus ergo eſt q. d. ſi duo ſimul cubent, magis calefacient ſe mutuo; ideoque diutius dormient: ſolus verò ſi frigeat, ægrè caleſcet, ideoque parum dormiet.

Chald. hæc refert ad coniuges, quaſi Salomon hic Iudæos animales hortetur ad coniugium, vt melius dormiant: *Si vir & vxor*, inquit, *cubitum diſceſſerint, mutuum ſibi hyeme calorem præſtant: vnus autem qui tandem incaleſcet?*

Alij vt Arias hanc gnomen referunt ad debiles & ægros, qui ſi foueantur calore ſecundi, meliùs dormiunt. Sicut Dauid in ſenio cùm nõ poſſet caleſcere, nec dormire, per ſocietatem Abiſag Sunamitidis & calorem & ſomnum ſibi conciliauit.

Verùm generatim hæc parœmia grammaticè, ſiue in cortice litteræ loquitur de duobus quomodolibet ſimul cubantibus, in eodem ſiue lecto, ſiue ſtragulo, ſiue tentorio, ſiue cubiculo, vti cubant milites, & Hungari etiam nobiles, qui vt expediti & fortes ſint ad crebra cum Turcis bella, ſcamno vel pauimento pro lecto vtuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non ſolum ſe mutuo, ſed & totum cubiculum ſuo calore & halitu calefaciunt. Honeſti enim & caſti ex honeſtate & pudicitia nolunt in lecto admittere ſocium niſi ſint coniuges.

Symbolicè verò & parabolicè, hæc duorum ſimul cubantium parœmia, notat fomentum & auxilium quod amicus amicò præſtat, præſertim debili & afflicto: afflictionis enim & aduerſitatis, ac conſequenter timoris & mœſtitiæ ſymbola, & cauſæ ſunt, nox, tenebræ, frigus & vigilia: ſicut ex aduerſo fortitudinis, animoſitatis & lætitiæ ſymbola & cauſa ſunt, dies, & lux, itē calor & ſomnus. Id patet in ſenibus & iuuenibus. Senes enim ob frigus debiles ſunt, meticuloſi & melancholici, iuuenes verò ob calorem ſunt robuſti, audaces & hilares quare expedit iuuenes iungi ſenibus, vt illi horum mœſtitiam ſuâ hilaritate diſcutiant, illi horum audaciam ſuo timore & prudentiâ temperent. Hoc voluit Thaumaturg. dum vertit: *Nam & per diem dicendi libertate feſtiua, & per noctem honeſtâ grauitate fulgens.* Dies enim felicitatis, nox aduerſitatis eſt ſymbolum.

Rurſum hæc parœmia notat mutuam confidentiam, qua amicus curis & ſollicitudinibus æſtuans, eas in ſinum amici deponit, in eoq; quaſi placidè indormit & conquieſcit. Ita S. Hier. & Lyran.

Tertiò hæc parœmia notat feruorem, quo amicus torpidior amici exemplo & cohortatione ad charitatis & virtutum opera inardeſcit, iuxta illud: *Frigidiores feruentiorum exemplo in virtute incaleſcunt.* Ita Olymp. Idem ſignificat ſimilis parœmia Salomonis Prou. 12. 17 *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici ſui.* Vide ibi dicta.

Ignis ſymbolum amicitiæ.

Denique, amicitiæ typus eſt ignis & calor: quod enim hic præſtat mundo, hoc amicus amico. Vnde Plutarch. libr. de Adul. & Amic. *ſicut*, inquit, *optimum conditorum eſt ignis, ſic Deus amicitiam vitæ admiſcens, omnia læta, dulcia, ac grata, vt eſſent amico præſente, vnaq; fruente, fecit.* Et Cicero de Amicitia: *Amicitia*, ait, *hoc eſt vitæ humanæ, quod ſol eſt mundo.*

Apologus ſocietatis.

Hanc gnomen eleganti apis & paſſeris Apologo oculis ſubijcit Cyrillus lib. 2. Apolog. mor. cap. 7. cui titulus: *Contra appetitum ſingularitatis. Apis, inquit, inueniens paſſerem ſolitarium, præmiſſa ſalutatione dixit ei: Vt quid mi frater amaram diligis ſolitudinem, cùm amicitiæ ſocietas ſit tam dulcis? At ille reſpondit: nimirum minime placet multitudinis fluctuare procella, vel vnus eſſe de turba. Nõne inter ſydera ſol eſt vnus & ſuper omnia vnus eſt Deus? quo audito, cùm ſubtiliter procedens illa ſingularitatis eius ſuperbiam notaſſet, In hac cauſa taliter arguendo proceſſit argumentoſa: Quamquam vnus, inquit, eſſentialiter ſit, comparit tamen trinitatis hypoſtatica indiuiſibili ſocietate gaudet. Sol autem Lunam ſtellarum infimam ne ſit ſolus, dono lucis efficere ſibi ſociam ſplendoris en grauditate conatur. Sic & primum mobile cùm ſit vnum, lationis primaria communicata vir-*

tute,

tute, ſecum ceteros orbes rapit ne ſit in officio ſuo ſingularis; quin & vniuerſitas mundi cunctarum ſuarum partium iunctura vnitatis connectitur, vt nulla earũ disiunctionis ſolitudinem vllatenus patiatur. Nónne anima naturaliter ſocietatis amatrix, mox dolet, ſi vel in punctis ſuum corpus deſeruerit. Cùm à principio Deus hominem creaſſet vnum, mox ſtatim dixiſſe fertur (Geneſ. 2. 18.) *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum, faciamus ei adiutorium ſimile.* Deinde idipſum exemplo oculorum, alarum, manuum, pedum demonſtrat. *Propter hoc etiam duo creati ſunt oculi, alæ duæ, manus totidem, ac pedes dualitate conſimiles, vt pluralitate numerum & vnitate formarum, membris omnibus ex ſimili adiutorio ſit promiſſum. Ad quid nimirum conſtructæ ſunt vrbes, collectæ ciuitates, legiſq; fœdere adunatæ ſunt politiæ, niſi vt communi obſequioſo conſortio, non ſolùm ſint ſufficientes, ſed etiam tranquillæ res humanæ? Væ ergo ſoli, quia cum inſtabili pede ſuperbiæ ventilatus ceciderit, ſocietate priuatus, ſubleuans adiutorium non habebit. Quin & animalia domeſtica turmatim viuunt: cetera quoque quãtum poſſunt, naturæ politiam colunt: is qui fugit conſortium, aut rabioſus eſt, aut ferus. Eremita verò ſocius eſt Deorum. Quibus dictis, triſtem reliquit ſolitudinis amatorem.*

Exempla.

Myſticè S. Hieron. per ſocium, accipit Chriſtum, qui inſtar Heliſæi nos peccato mortuos viuificat: *Niſi*, inquit, *nobiſcum Chriſtus dormierit, & in morte quieuerit, calorem æternæ vitæ accipere non valemus.* Ruſum noſter Aluarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. par. 3. c. 32. *ſimul dormiunt*, ait, religioſi, qui in lecto religionis decumbentes, & charitate cooperti, ſimul orationi & ſanctis occupationibus inſtant: iſti enim mutuis deſiderijs & actionibus incaleſcunt: ſolus autem dormit, qui animo ab alijs ſegregatus orat aut occupatur; non enim habet penes ſe aliquem amore coniunctum, à quo calefiat.

ET SI QVISPIAM PRÆVALVERIT CONTRA VNVM (Symmach. *inualuerit ſuper vnum*) DVO RESISTVNT EI] Hebr. *Duo ſtabunt coram eo*, id eſt contra eum, vt ſe ei opponant bello, non ſolùm defenſiuò, ſed & offenſiuò. Eſt mioſis: per *reſiſtent*, enim intelligitur *oppugnabunt & expugnabunt eum.* Nam ſicut vnus fortior præualet vni minus forti: ſic duo minus fortes præualent vni fortiori alterutro: quia *ne Hercules quidem contra duos*, &, vt aiunt Arabes: *Duo infirmi fortiores ſaxo.* Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Et ſi corroboretur vnus, ipſi duo inſurgent aduerſus eum.* Septuag. Complut. clarè: *Et ſi victus fuerit vnus, duo ſtabunt contra eum.* S. Hier. *Si robuſtior inimicus quis contra vnum ſurrexerit, imbecillitas alterius amici ſolatio ſuſtentabitur.* Thaumat. *Temerè ac periculosè ſibi conſulit, qui multos homines mutuo præſidio circumſeptos adortus fuerit.* Huc facit prouerbium Hebr. in *Res theles in ſanhedrin: Duo arida ligna vnum viride exurunt* id eſt, *Duo inualidi, facilè ſuperant vnum valentem, ſi ſolus ſit*, quia *Ne Hector quidem duobus par eſt.*

Chald. hanc gnomen accipit de iuſtis, qui iram Dei concitatam ab impio auertunt: *Quod erumpat*, inquit, *vir flagitioſus & potens, cuius reproba opera propenſitate quadam ferantur in occaſionem eucbendæ in vrbem vindictæ, prodibunt duo iuſti ex aduerſo, qui meritis ſuis imminentem hanc vindictam auertunt.*

Verùm hic agitur de eo, qui reſiſtit iræ non Dei, ſed hoſtis inuadentis amicum, vt patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentorum ſocietatis & amicitiæ, quod eſt, amicum præſtare munimen amico, dum eum contra hauaſorem tuetur & propugnat, etiam cum vitæ periculo, iuxta illud Prou. 18. 20. *Frater qui adiuuatur à fratre, quaſi ciuitas firma.* Vide ibi dicta. Vnde S. Leo ſerm. 4. de Ieiun. 7. menſis: *Eccleſiaſticus miles, ait, etiamſi ſpecialibus prælijs poſſit fortiter facere, tutius tamen & feliciùs dimicabit, ſi contra hoſtem palam in acie ſteterit, vbi non ſuis tantùm viribus certamen ineat, ſed ſub inuicti regis imperio, fraternis conſociatus agminibus, bellum vniuerſale conficiat. Minore enim diſcrimine multi confligunt cum hoſte, quàm ſinguli; nec facilè patet vulneri locus, quem oppoſito ſcuto fides, non ſua tantùm, ſed etiam aliorum fortitudo defendit; vt vbi vna eſt omnium cauſa, ſit vna victoria.*

Hinc Ioab ait Abiſai fratri ſuo: *Si præualuerint aduerſum me Syri, eris mihi in adiutorium; ſi autem filij Ammon præualuerint aduerſum te, auxiliabor tibi.* 2. Reg. 10. 11. Quin & Seneca l. 4. de Benef. cap. 18. *Nam quo alio*, inquit, *tuti ſumus, quàm quòd mutuis iuuamur officijs? hoc vno inſtructior vita, contraque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos, quid ſumus? Præda animalium & victima, ac belliſſimus & faciliimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui, ſatis virium eſt: quæcumque vaga naſcuntur, & acturа vitam ſegregem, armata ſunt. Hominem imbecillitas cingit, non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validiſſimum facerent.* Vnde concludit, plenumque dominium euincit. *Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quòd licèt contra fortunam aduocare. Hanc ſocietatem tolle, & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur ſcindes.*

Hinc patet charitatem & amicitiam, licèt non obliget, vt quis vitam pro vita amici prodigat, vel periculo exponat, tamen idipſum permittere, imò ſuadere: quare generoſæ & perfectæ charitatis & amicitiæ, æquè ac fortitudinis & magnanimitatis actus erit, ſi quis id faciat: quia tunc non tam vitam pro vita amici, quàm pro generoſis tot virtutibus diſcrimini obijcit. Maius enim eſt bonum harum virtutum, quàm ſit vitæ. Ita D. Thom. 2. 2. qu. 26 artic. 4. ibique paſſim Theologi, ac noſter Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin & Philoſophi, qui virtutes Chriſtianas & ſupernaturales non agnouêre, ſed tantùm naturales, qualis eſt ciuilis amicitia, idem docuêre, vt Ariſtot. 9. Ethic. cap. 8. Cicero de Amicitia. Seneca epiſtol. 9. *In quid*, ait, *amicum paro? vt habeam pro quo mori poſſim, vt habeam quem in exiliũ ſequar, cuius me morti opponam & impendam.* Tales amici inter Gentiles fuere, Pylades & Oreſtes: Niſus & Euryalus, Theſeus & Pirithous, Damon & Pythias, Eueritus & Euephenus, Septimius Terentius & D. Brutus, quos recenſet Valer.

Heroicus actus mori pro amico.

Exempla.

ler. Max. libr. 4. cap. 7. quorum vnus, pro altero, vltro ſe neci obtulit, quod non tantùm Philoſophi, ſed & Patres ac Theologi dilaudant, vt Sanctus Auguſtinus 4. Confeſſ. cap. 61. Sanctus Ambroſius libro 3. Offic. c. 12. Sanctus Hieronymus in ca. 7. Michææ; ſed audi Ariſtot. libro 9. Ethic. cap. 8. *Verùm eſt quod de probo viro dicitur, eum amicorum cauſa & patria, multa agere, etiamſi mors ſit oppetenda.* Et inferiùs: *Qui pro alijs mortem obire conſueuerunt, eligunt magnum quoddam honeſtum ſibiipſis.*

FVNICVLVS TRIPLEX (Hebr. מְשֻׁלָּשׁ *meſullas*, id eſt triplicatus. Eſt enim Paul Piel, id eſt participium paſſiuum à שָׁלַשׁ *Salles*, id eſt triplicauit) DIFFICILE RVMPITVR.] Quaſi dicat funiculus, ſimplex facilè rumpitur, duplex difficulter; triplex difficiliùs: ſic & homo ſi ſolus ſit, faciliùs ab hoſte vincitur; ſi cum ſocio, difficulter; ſi cum duobus, difficiliùs. Syrus: *filum trinum non citò diſcerpitur.* Arabicus: *filum triplicatum non laceratur ſubitò.* Hebr. eſt: *filum triplicatum non rumpitur in feſtinantia, vel in celeritate.* Chald. *Quàm pulchri ſunt tres iuſti in generatione, inter quos eſt pax ſicut funiculus fimbriæ ex tribus chordis, qui non citò rumpitur.* Vel vt vertit Goſtus: *Similes ſanè ſunt propugnaculis triplici ordine, quæ niſi ægrè expugnari nequeunt.* Vel vt alij: *Sicut catena quæ contorta eſt ternis funibus, quæ non feſtinanter diuelletur*, S. Ambroſ. epiſt. 17. *Spartum triplex non citò rumpitur.*

Funiculus triplex quis? TRIPLEX] id eſt multiplex: difficiliùs enim rumpetur ſi ſit quadruplex, quintuplex, ſextuplex, &c. Vnde Symmach. vertit: *Funiculus triplex, aut quadruplex non citò rumpitur.* Dicit tamen *triplex*, tum quia funiculus ſolet triplicari, id eſt tribus filis vel licijs implecti, ad elegantiam & firmitatem; tum vt notet paucorum ſocietatem, quales ſunt duo, vel tres, eſſe robuſtam, tum vt ſymbola ternarij indicet, de quibus mox; tum quia triplex ſæpè eſt tripliciter triplex. Solent enim textiarij primò funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hunc triplicare, ac ex triplici vnum contorquere, deinde triplicatum iam rurſum triplicare, quin & craſſos rudentes, quibus machinæ & moles ſuſtinentur, ex funibus paruis ſæpiùs triplicatis contorquent. Senſus ergo eſt quaſi dicat: ſicut funis ex pluribus filis implexus & intortus rumpi nequit, adeoque eſt validus, vt trabes, ſaxa & moles ingentes in altum attollat & ſuſtineat, cùm ſingula fila ſtupea tenuia ſint, illicoque rumpantur: ſic pariter vis duorum vel trium vnita, fit bina, vel trina, adeoque valida, vt expugnari frangique nequeat. Rurſum ſicut funiculi, quo magis intorquentur, ſæpiuſque triplicantur, fiunt denſiores & validiores, vt rumpi nequeant; ſic quo arctior trium vel plurium eſt ſocietas, quoque pluribus & maioribus amoris beneuolentiæque officijs nectitur & ſtringitur, eò robuſtior eſt, & inexpugnabilior, vt patet in acie caſtrenſi ritè aſſociata & denſata.

Addit S. Bonauent. τὸ *triplex*, reſpicere & notare triplex emolumentum ſocietatis iam recenſitum.

Exemplum appoſitum eſt in Sciluro Scytha, qui moriturus conuocans filios 80. cùm ipſi faſciculum iaculorum ab eo iuſſi frangere non poſſent, ſed ſigillatim vnumquodque facilè rumperent: *Pari modo*, inquit, *ſi concordes fueritis, validi inuictique manebitis; ſi diſſidijs disiecti eritis, imbecilles eritis, & expugnatu faciles.* Ita Plutarch. Apophth.

Moraliter, funiculus triplex ſignificat perfectam amicitiam inter paucos, puta inter duos vel tres conſiſtere: hi enim imitantur S. Trinitatem, in qua trium perſonarum ſumma eſt vnio & concordia, quæ inter plures ſolet langueſcere vel euaneſcere. Ita auctor. lib. de Amicitia tomo 4. S. Auguſtin. cap. 5. Hinc Chriſtus Matth. 20. *Vbi*, ait, *fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego ſum in medio eorum*, vt tribus pueris in fornace Babylonia, in Dei fide & laude conſentientibus & conſtantibus acceſſit *quartus ſimilis filio Dei*; Daniel 3. 92. Ad hoc ſignificandum, vt rectè notat Pineda, à Poëtis finguntur Gratiæ tres, quòd tribus maximè videatur coaleſcere, & conſeruari amicitia: nam & tertius amicus interueniens ſolet tollere omnem quotidiani conuictus cum vno & eodem ſatietatem. *Tres Gratiæ cur;* Tum etiam exorientes ſæpiuſculè expoſtulationes, & ſuſpiciones inter amicos duos, facilè ſedantur & componuntur tertij interuentu, hortatu & iudicio.

Symbolicè, primò funiculus triplex eſt S. Trinitas, ait S. Paulinus epiſt. 4. ad Seuerum, *Primò.* quæ eſt fons omnis ſocietatis, amicitiæ & concordiæ, adeoque prima inſolubilis & increata ſocietas, & charitas, ideoque inuictiſſima, quæ omnia domat & ſubigit. Ita Sanctus Ambroſius epiſt. 17. *Spartum triplex*, inquit, *non citò rumpitur. Tria enim quæ non ſunt compoſita, non rumpuntur. Trinitas incompoſitæ naturæ rumpi non poteſt, quia Deus vnum eſt, & ſimplex, & incompoſitum eſt quidquid eſt.* Addit Hugo Card. potentiam Patris, ſapientiam Filij, bonitatem Spiritus ſancti, quo triplici funiculo diabolus ligatus eſt, vt non poſſit nocere nolentibus. Accedit S Baſil. qui libro 5. contra Eunomium volentem diſcindere S. Trinitatem, & Patrem à Filio, ac Spiritu ſancto: *Trinitas*, inquit, *non dirumpitur, & eſt colenda in vna & æterna gloria, eadem vnam & ſolam deitatem vbique circumferens, irrupta, inſciſſa, indiuiſibilis, adimplens omnia, omnia continens, in omnibus exiſtens, creans, gubernans, ſanctificans, viuificans. Hic diuinus & maximè admirandus nexus, non dirumpitur, vt ſcriptum eſt; funiculus triplex non diſrumpetur.* Porrò R. Iohanam apud Galatin. libro 6. cap. 10. Funiculus triplex, inquit, hoc eſt myſterium Dei vnius & trini, non citò rumpitur, hoc eſt non facilè diſcutitur & enucleatur.

Brachmanes, ſiue Gymnoſophiſtæ apud Indos geſtant funiculum ex tribus alijs contortũ, quorum ſinguli rurſum tribus linis conſtant, ad tres perſonas in Sancta Trinitate ſignificandas, vt vnam eſſe naturam Deitatemque indicent, extrema funiculi inter ſe vno nodo conſtringunt, vti referunt Maphæus, Oſorius, & alij de Rebus Indicis ſcribentes, ac Perpin. orat. 8. de Deo trino & vno. Porrò myſteria ternarij plura recenſui Amos 1. v. 3.

Secundò, S. Hieron. per funiculum triplicem accipit S. Trinitatem, quatenus nos mu- *Secundò.*

nit & roborat; item Chriſtum, cuius ſodalitas nos omnibus hoſtibus ſuperiores efficit: *Melius eſt*, inquit, *in ſe habere Chriſtum*, (ceu ſocium) *quàm ſolum patere diabolo, quod ſi & Pater & Filius & Spiritus ſanctus aduenerint, non citò rumpetur iſta ſodalitas*. Sic & Salonius.

Tertiò. Tertiò, alij accipiunt incarnationem, in qua arctiſſimo nexu coniuncta ſunt tria, putà anima, caro, & Verbum; ac licèt in morte Chriſti duo priora ſoluta ſint, non tamen ab ijs tertium, putà Verbum, ſeparatum eſt: & poſt reſurrectionem redditus eſt funiculus triplex indiſſolubilis.

Primò. Tropol. Primò, Sanctus Gregorius 33. Mor. cap. 9. vel iuxta aliam editionem 12. per funiculum triplicem accipit fidem S. Trinitatis: *Quia fides*, inquit, *quæ de cognitione Trinitatis ab ore prædicantium texitur, fortis in electis permanens, in ſolo reproborum corde diſſipatur*. Et S. Iſidor. in Eaud. cap. 46. *Funis triplex non rumpitur*, inquit, *quæ eſt S. Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam ſuſtinetur omnis Eccleſia*.

Secundò. Secundò, Sanctus Bernardus ſerm. 56. in Cant. per funiculum triplicem accipit tria præcipua hominis membra, putà cor, os & manus, quæ inſpirata a Spiritu ſancto conſpirant in bonum. *Hoc ſemel*, inquit, *contulit vniuerſitati, hoc quotidie ſingulis in nobis actitari ſentimus, & cordi ſcilicet tribuit intelligentiæ lumen, & ori ædificationis verbum & manibus opus iuſtitiæ. Dat ſentire fideliter, dat proferre veraciter, dat efficaciter adimplere. Et eſt funiculus triplex qui difficilè rumpitur, ad extrahendas animas de carcere diaboli, & trahendas poſt ſe ad regna cæleſtia: ſi rectè ſentias, ſi dignè proloquaris, ſi viuendo confirmes.*.

Rurſum Olympiod. accipit animam, corpus & ſpiritum, quæ tria oportet connectere, & innectere Dei cultui & obſequio, vt docet Apoſt. 1. Theſ. 5. 23.

Tertiò. Tertiò, Sanctus Hieronymus accipit fidem ſpem & charitatem, in quibus conſiſtit vera Dei religio. Sic & S. Paulin epiſt. 4. ad Sulpicium, vbi monet vt hoc triplici ſparto texamus opera noſtra. Alij ex aduerſo referunt ad triplicem concupiſcentiam: ſcilicet carnis, oculorum, & ſuperbiæ, quæ cùm nectuntur, difficilè rumpuntur, quibus irretita fuit Eua. Ita S. Bernard. ſerm. de Annunciat.

Quartò. Quartò, Hebræi carnales apud Galatin. lib. 2. cap. 4. funiculus triplex, inquiunt, eſt amor firmiſſimus inter maritum, vxorem, & prolem.

Quintò. Quintò, alij accipiunt tres partes pœnitentiæ, contritionem, confeſſionem & ſatisfactionem, ex quibus funis gratiæ & charitatis conflatur. Rurſum Hugo Card. funiculus triplex, inquit, eſt charitas quæ tribus quaſi partibus implectitur, quæ ſunt, rectitudo, amplitudo & fortitudo dilectionis. Amplitudo, vt omnes; etiam inimicos ſinu charitatis amplectatur; iuxta illud Chriſti; *Diligite inimicos veſtros* Matth. 5. fortitudo vt pro Deo ſuo omnia pati & mori non dubitet, iuxta illud *fortis eſt vt mors dilectio*. Cant. 8. Rurſum funiculus triplex, eſt charitas ex triplici quaſi fune compoſita, qua ſcilicet Deum propter ſeipſum amamus, & proximos propter Deum diligimus, & noſtram ſalutem propter ipſum Deum amore complectimur: quæ proinde non facilè tentatione vllà ſuperatur, ac proinde par eſt vt proximis mutuò amoris nexu iungamur, quorum viribus fulti aduerſarios quoſuis vincamus.

Vers. 16. MELIOR EST PVER PAVPER ET SAPIENS, REGE SENE ET STVLTO, QVI NESCIT PRÆVIDERE IN POSTERVM] Thalmudici in Midras, cenſent hic opponi genios, ſiue ſpiritus & angelos homini à Deo aſſignatos, vnum bonum, qui notatur hic per puerum pauperem & ſapientem: vocatur puer, eò quòd poſt 14. ætatis annum homini ſe inſinuet: alterum malum, qui notatur hic per regem ſenem, & ſtultum, eò quòd antiquior ſit, & à natiuitate homini adſit, in eoque regnet. Vocatur ſtultus, quia rationi & ſapientiæ aduerſatur: facit enim, vt infans, non niſi eſcam, & ſenſibilia bona cogitet & appetat. Verùm hæ ſunt Thalmudicorum næniæ: fuit tamen multorum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum & malum, vti alibi dixi, eamdemque ex R. Barachia tradit hic S. Hieron. Idem S. Hieron. addit tres alias expoſitiones: Primam Thaumaturgi, q. d. Præſtat ſapiens, licèt puer & pauper, ſtulto, licèt is rex ſit & ſenex, quòd hic ſæpè regno excidat, ille ad regnum extollatur: Secundam Laodiceni, q. d. Præſtat puer ſapiens, futuræ vitæ bona & mala præuidens, quàm rex ſtultus qui futura non cogitans, præſentibus & caducis, quaſi magnis & perpetuis, delectatur: Tertiam Origenis & Victorini, q. d. Puer pauper & ſapiens eſt Chriſtus, de quo Iſaias c. 9. *Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*, rex ſenex & ſtultus, eſt diabolus, qui in hoc mundo ab eius origine mundanis quaſi rex imperat. Verùm hoc tertium myſticum eſt, ſecundum verò tropologicum, primum literale, & genuinum.

Caietanus more ſuo acutè hæc refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, ſi implectas ea pueritia, paupertate, & ſapientia, robuſtior erit, quàm ſi alium triplices ex regno, ſenio & ſtultitia. Verùm hæc ſubtilior, quàm ſolidior eſt expoſitio.

Rex pauper & puer ſed ſapiens præſtat domino ſene & ſtulto. Dico ergo planè & genuinè, per antitheſin conferri & præferri hic ſapientiam ſtultitiæ, etiamſi principatu & ſenio ornatæ, quibus ille caret. Senſus igitur eſt, q. d. Tanti eſt ſapientia, & ſapiens, etiamſi pauper & puer, vt præſtet ſtultitiâ & ſtulto, etiamſi is rex ſit & ſenex: Sapientia enim tam excellens eſt, vt pueritiam & paupertatem, quæ videntur aſpernabiles, faciat commendabiles; inſipientia verò etiam regiam & ſenilem dignitatem, quæ per ſe laudabiles ſunt, faciat vituperabiles: quare ſæpè fit, vt iuuenis pauper ob prudentiam euehatur ad regnum, rex verò ſenex & ſtultus ob imprudentiam eò deijciatur, vti explicat v. ſequenti, eò enim pertinent hic verſus, & duo ſequentes. *Sapientia eſt lapis Philoſoph. mutans æs in aurum.* Sapientia ergo eſt velut aurum, quod æs, ſtannum ceteraque metalla inaurat, facitque aurata, & quaſi aurea; imò ipſa eſt inſtar lapidis Philoſophici, quo Alchimiſtæ perhibent, ſe æs aliaque metalla conuertere in aurum; ſimili enim modo ſapientia paupertatem & iuuentutem, quæ in ſe viles & inſipientes ſunt, decorat,

rat, & quaſi inaurat, imò in ſe ſuamque dignitatem transmutat, dum ea velut informat & animat, vt videantur ſapere, eſſeque ſapientia. Vnde ipſa *linguas infantium facit diſertas.* Sapien. 10.21. pauperes verò per Dei timorem & amorem (hic enim eſt practica veraque ſapientia) facit ſimiles regibus, imò Verbo Deique filio, ideoque heredes gloriæ & regni ſempiterni. Vice verſà, ſtultitia regiam & ſenilem dignitatem, quæ inſtar auri refulget, dedecorat, ac in ſe velut in vile æs, aut plumbum commutat, dum per ſuperbiam, auaritiam, ſimilemve impietatem, reges ſtultos & impios deijcit in terram, ac deinde in tartara, eoſque facit folles & fomenta gehennæ.

Tranſit à vanitate ſolitudinis & ſolitarij, per antitheſin, ad vanitatem regni & regum, hi B enim minimè ſunt ſoli, quia abundant famulis, militibus & ſequacibus.

Alludit Salomon ad ſe, ſeipſumque hîc tacitè pingit; ipſe enim puer creatus eſt rex, ſcilicet anno 12. ætatis, vt vult Sanctus Ignatius epiſt. 6. ad Magneſianos, vel potiùs, vt Pineda & alij anno 18. tumque opibus fuit exiguis, & quaſi pauper præ opibus, quas ſenex habuit, ſed tamen ob ſapientiam illi inditam præſtantior fuit Saule, Rege ſene & ſtulto. Imò Salomon puer ſapiens præſtantior fuit ſeipſo iam ſene & ſtulto: tunc enim per luxuriam & idololatriam deſipuit, ſeſeque & regnum perdidit, tumque Deus ad regnum decem tribuum euexit Ieroboam iuuenem tenuis fortunæ, ſed ſapientem, id eſt ſtrenuum & induſtrium. 3. Reg. 11.27.

C Significat ergo hæc gnome primò, ſapientiam iuuenum & pauperum præſtare regno ſenum inſipientium. Secundò, ſapientiam acui tum iuuentute, tum paupertate: iuuentus enim acri eſt ingenio, animoque viuido & generoſo, adeoque magna meditatur & ſperat, magnaque molitur, vt ſeſe promoueat & euehat. Talis fuit Hermogenes qui anno 15. ætatis tantæ fuit ſapientiæ & eloquentiæ, vt ad eum audiendum Antonius Imperator venitaret; vnde illud: *Hermogenes inter pueros ſenex.* Rurſum iuuentus eſt ſimplex, & candida, ac modeſta & humilis, præſertim ſi ſit tenuis fortunæ & pauper, ideoque capacior ſapientiæ. Vnde Philoſophus: *Paupertas*, ait, *eſt reparatrix ſapientiæ.* D Hinc Socrates, Diogenes, Crates, pluresque alij contempſerunt diuitias, vt Philoſopharentur, & expeditiùs liberiuſque vacarent ſapientiæ. Paupertas ergò & iuuentus acuunt ſapientiam. Ex aduerſo ætas & opes, præſertim in regibus & principibus, obtundunt ſapientiam: ſunt enim occaſio gulæ, luxuriæ, ſuperbiæ, quæ hominem infatuant. Hinc tertiò ſignificat reges ſæpè in ſenio infatuari, partim quia per opes delicijs, ventri & veneri, per omnem ferè vitam vacarunt; partim quia ex diuturnitate regnandi, fiunt nimis ſecuri, ſuperbi & tyranni, ideoque populo exoſi, qui proinde non rarò eos throno deponit, & alios ſibi principes creat. Vnde pro *ſtulto* Hebr. eſt כְּסִיל *keſil*, id eſt vanus & inconſtans, qui mutatur vt luna: ſic enim rex

A inſipiens mutatur, tum per varias cogitationes & deſideria, quibus inſtar Euripi æſtuat, tum per varias fortunæ vices, quas vitæ huius mutabilitas parit: quales ſunt populi murmura, ſeditiones, tumultus, quos cùm prouidere neſciat, vel negligat, & ſecurè & oſcitanter regno tot annis poſſeſſo indormiat, illo ſubinde ſpoliatur.

Exempla ſunt. Primò in Saule, qui iuuenis & pauper ſapuit, ideoque euectus eſt ad regnum; ſed ſeneſcens, per præſumptionem, arrogans ſibi ius ſacrificandi, deſipuit, ideoque regno deiectus eſt. Vnde audiuit à Deo: *Nonne cum paruulus eſſes in oculis tuis, caput in tribubus Iſraelis factus es?* 1. Reg. 15.17. — *Primò.*

Secundò in Dauide, qui iuuenis & pauper, putà paſtor ouium, ſed ſapiens, innocens & B ſanctus, Sauli ſeni, ſuperbo & ſtulto in regno ſurrogatus eſt. Idem tamen ſeneſcens, factus inſolens, adulterium & homicidium commiſit, ac regno penè per Abſalonem filium deiectus eſt. Sic & Cyrus inter Paſtores enutritus, ſuà iuuenili ſolertià & fortitudine parauit ſibi regnum Perſarum. — *Secundò.*

Tertiò in Salomone, qui Dauidi ſeni iuuenis ſucceſſit, floruitque ſapientià & ſanctitate; ſed ſenior factus ſuper omnes deſipuit per luxuriam & idololatriam. — *Tertiò.*

Quartò in Ieroboam, qui iuuenis pauper profugus & exul, ſed prudens & ſagax, creatus eſt rex Iſraëlis. Verùm ſeneſcens vitulos aureos erexit, & idololatriam in Iſraëlem inuexit, ideoque regno, vità & ſtirpe priuatus eſt. — *Quartò.*

C Quintò in Ioſeph; qui iuuenis ſapiens incluſus carceri futuram famem præuidit, & Pharaoni ignoranti prædixit, ideoque princeps Ægypti creatus toti Ægypto, mox orbi in fame de alimentis proſpexit: ad Ioſeph enim hîc alludi patet ex v. ſeq. — *Quintò.*

Sextò Chaldæus exemplum ſtatuit in Abraham & Nemrod: ſic enim vertit: *Abraham qui fuit pauper, & erat in eo ſpiritus ſapientiæ à facie Domini, & cognouit Creatorem ſuum cum eſſet ætatis trium annorum, & noluit ſeruire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex ſenex & ſtultus. Et quia noluit Abraham ſeruire idolis, proiecerunt eum in medio fornacis ignis ſuccenſi, & accidit ei miraculum à Dominatore ſæculi, & liberauit eum* D *inde, & poſteà non fuit ſcientia in Nemrod, vt admonitus eſſet deinceps, vt non ſeruiret idolis, quibus antea ſeruiebat.* Verùm horum fides ſit penes Chaldæum. — *Sextò.*

Denique ſignificat hæc gnome reges & principes decere, vt ſint pauperes, id eſt paupertatis & pauperũ amatores, ne ſi auarè opibus inhient, ſubditos expilent, & pauperes opprimant. Ita Moſes, Samuel, Saul & Dauid initio regni, fuere pauperes; ac de rege ſancit Deus Deuter. 17.17. *Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri immenſa pondera.* Nam mulieres & opes nimiæ perdidêre Salomonem. Sic pauperes, adeoque agricolæ fuere Romulus & Remus Romæ conditores, Camillus, Fabius, Attilius, Cincinnatus, Scipio — *Rex amet paupertatem.*

eiuſdem principes & dictatores, ceterique quos recenſet Valer. Max. lib. 4. cap. 4. de Mæcenate Cæſaris Auguſti amico & principe ſcribit Dio. lib. 20. *In re familiari ſumma parſimonia vſus eſt, & in republica liberaliſſimus extitit.* Lycurgus Spartæ legiſlator ſanxit, vt principes æquè ac ciues odiſſent auaritiam nimiaſque opes; ſic enim illius imperium æternum fore. Idem in principe Chriſtiano requirit S. Ambroſ. lib. 1. offic. Hiſtoriæ Indicæ narrant apud Peruanos Ingas reges, antequam regnum ineant, per dies aliquot laceris indutos veſtibus, velut pauperes & mendicos, per vrbem incedere, vt indicent paupertatem & pauperes ſibi cordi, curæque eſſe & fore. Simile eſt in auguratione Archiducis Carinthiorum. Archidux enim inaugurandus ruſticano veſtitu incedit, quem vbi ruſticus è ſaxo conſpicatur, rogat quis ille ſit; reſpondent aſſeclæ eſſe Archiducem, ac poſt nonnulla vltro citroque dicta, ruſticus Archiduci leuem dans colaphum, iubet, vt velut princeps legitimè ius dicat, princeps verò ruſtico veſtes ſuas donat: quod indicium eſt primitus non niſi agricolam fuiſſe electum in Archiducem. Ita Æneas Syluius in deſcript. Europæ, & ex eo Petrus Gregor. lib. 7. de Repub. c. 15. n. 15.

QVI NESCIT PROVIDERE IN POSTERVM] Oſtendit in quo ſtultitia regis ſenis ſita ſit, nimirum in improuidentia, ſapientia enim regis eſt prouidentia; qua tam ſibi, quàm regno in futurum proſpiciat: ſibi, vt ſe in regno confirmet, motus populi compeſcat, conatus exterorum, regno inhiantium diſſipet, ceteraque omnia ſibi noxia quaſi è ſpecula præuideat, & diſcutiat: regno, vt annona ſit ſufficiens, vt ſcelera & rapinæ arceantur, vt pax inter nobiles & plebem conſeruetur, &c. Vnde S. Hieronym. vertit: *Qui neſcit præcauere viciſſitudinem.* Thaumat. *Cui numquam in mentem venit tantam fieri poſſe viciſſitudinem.*

Pro *prouidere* Hebr. eſt הִזָּהֵר *huſaher*, quod noſter variè varijs in locis vertit, ſcilicet *fulgere, obſeruare, præoccupare, cauere, cuſtodire.* Septuag. nunc vertunt *fulgere*, vt Daniel 12. 3. nunc *diſtinguere*, vt Ezech. 19. verſ. 20. & 21. nunc *cuſtodire*, vt Pſalm. 18. 12. nunc *præcauere*, vt hoc loco; nunc *ſignificare*, vt Ezech. 33. 3. nunc *prænuntiare* vt Ezech. 33. 9.

Propriè *huſaher* eſt ſplendere: vnde זֹהַר *zohar*, vocatur claritas, ſplendor, fulgor; inde ſignificat admonere ſeipſum, admoneri ab alio, alteriuſque admonitionem recipere, vt vertit Pagnin. Campenſ. Tigurin. & alij (vnde vertunt: *Qui admonitionem ampliùs non admittit*) inde præuidere, præcauere, circumſpectum eſſe, monere, docere, inſtituere, quia ſalubris admonitio, eſt quaſi quædam illuminatio, ſplendor, & fulguratio, id eſt prænuntiatio & præuiſio futuri; eadem eſt quaſi radius & fulgor quidam prudentiæ & prouidentiæ. Qui enim regno diuturno ſuperbiens non vult moneri, ſed monentes ſpernit & odit, ſæpè in rebellium vel hoſtium inſidias incurrit, & vitâ regnoque ſpoliatur. Vnde Chaldaic. vertit: *Et vltra hæc non eſt cognitio, vt admoneatur amplius.* Symmach. *Qui neſcit præcauere viciſſitudinem.* Syrus: *Qui neſcit cauere amplius.* Arabicus: *Non cognouit quod reuerteretur in ſemetipſum.*

Igitur improuidentia hæc in rege ſene & ſtulto naſcitur ex diuturna felicitate regnandi, hæc enim eum ita inebriat, vt dementet: præteritæ enim fortunæ memor, futuræ immemor, præſenti incertæ quaſi certæ ſecurus incubat, itaque facilè inſidijs æmulorum & hoſtium patet, ijſque ex improuiſo obruitur. Felicitas enim facit ſecurum & ſuperbum, vt neminem putet ſibi poſſe reſiſtere: eadem cum ſenio facit eum oſcitantem, & negligentem ad prouidendum iuxta illud: *Bis pueri ſenes: & delirus ſenex.* Ex continua enim regni proſperitate, ita ſequitur & ſecurè degit, ac ſi rotæ fortunæ & felicitati regni ſui clauum infixiſſet, cum ex aduerſo nullum maius regi & regno ſit periculum, quàm à nimia ſecuritate & præſentia: hæc enim negligit præuidere inſidias, machinationes, tumultus, bella; aliaque aduerſa ſibi regnoque imminentia, ideoque pariter negligit prouidere remedia ad ea præcauenda vel auertenda: hoc dum vident æmuli & hoſtes, incautum & ſecurum per vim & dolum inuadunt & opprimunt, vti quotidiana docet experientia.

QVOD DE CARCERE, CATENISQVE INTERDVM QVIS EGREDIATVR AD REGNVM: ET ALIVS NATVS IN REGNO INOPIA CONSVMATVR] *Quod*, Hebr. כִּי *ki*, id eſt quia, quoniam. Dat enim cauſam cur puer pauper, ſed ſapiens, melior ſit rege ſene & ſtulto, eò quòd ille per ſapientiam ſubinde etiam è carcere, hoc eſt ex imo loco & ſtatu euehatur ad regnum, hic verò regno deijciatur, & ad inopum ſtatum, vitamque redigatur. Natus enim in regno, idem eſt quod natus parente rege, regio ſanguine prognatus: hic enim opponitur ſeruo incarcerato, qui patre ſeruo progenitus aſcendit ad regnum. — Vers. 14.

Alludit ad Ioſeph qui è carcere ob ſapientiam, & præuiſionem futuræ famis euectus eſt ad principatum Ægypti. Geneſ. 41. Vice verſâ Sedechias rex Iuda, à Chaldæis captus, excæcatus, vinctuſque ductus eſt in Babyloniam. 4. Reg. 2. & Nabuchodonoſor natus in regno, id eſt filius regis, putà Nabuchodonoſoris ſenioris, & in regno per triginta & plures annos confirmatus, ob inſipientiam & ſuperbiam regno, imò humanâ formâ deiectus, mutatus eſt in beſtiam. Daniel. 4. 30. Sic Seruius Tullius, quartus à Romulo Roman. rex, à ſeruo (vnde dictus eſt Seruius) euectus eſt ad regnum. P. Ventidius à Pompeio captus, è carcere prodijt Imperator exercitus Romani, ac victor de Parthis triumphauit. Teſte Valer. Maxim. lib. 6. cap. 10. Simile contigit Caio Mario, qui de Cimbris triumphum egit. Huc facit quod ſcribit Heraclides in libro de Politijs, in Cymmenſium politia: Lydij, inquit, cùm graui dominatu premerentur, & audiſſent Cymmæ quemdam eſſe præſtantem, miſsâ legatione in regnum acceſſiuerunt, & in officina fabri plauſtrarij ſeruum inuentum cum ſeruitute, pretio ſoluto, aſſumpſerunt. Similia recenſet L. Florus lib. 2. cap. 19. & Paulus Æmilius in Dione. Plura exempla — *Serui euecti ad regnum.*

ex

ex Plinio recenſui Eccleſ. 10. 28. ad illa: *Seruo ſenſato liberi ſeruitus.* Verè Plutar. tract. de Præceptis gerendæ reipub. *ſeruire qui neſcit,* inquit, *dominari non poteſt.*

Huc facit ille Sacorum dies tragicus apud Perſas, quem ita deſcribit Dio Orat. 4. de Regno: *Accipiunt vnum ex captiuis ad mortem, collocantq́; in regis thronum, & eundem illi dant veſtitum regium, & imperare ſinunt, ac viuere & delitiari & concubinis vti illis regni diebus, & nemo illum vetat quidquam facere quæ velit; poſt hæc autem exutum, virgiſque cæſum, ſuſpendunt.* Deinde cauſam & ſignificationem huius moris & ritus affert dicens: *Cuius rei putas hoc eſſe ſignum, & quamobrem fieri apud Perſas? nónne ideo, quod ſæpenumerò ſtulti homines & praui talem poteſtatem & nomen adipiſcuntur, deinde aliquanto tempore viuentes turpiſſimè atq́; ocyſſimè perduntur?*

Huc alludens Barlaam, Ioſaphat regi ſimili parabolâ vitæ huius vanitatem & fallaciam ad viuum; repræſentat apud Damaſcen. in Hiſtor. cap. 14.

Porrò Chald. Complut. (nam in regia hæc ſuccisa ſunt) pergit hæc adaptare Abrahæ & Nemrod: *Quoniam,* inquit, *Prouincia idolorum egreſſus eſt Abraham, & regnauit ſuper terram Chananæorũ: & in diebus regni Abraham factus eſt Nemrod pauper in ſæculo:* Vbi, *regnauit,* idem eſt, quod diues & potens effectus eſt: amplam enim Abraham habuit familiam, in qua quaſi princeps regnabat: vnde ex ea eduxit 318. milites, quibus quatuor reges profligauit, & Loth ab eorum manibus liberauit. Geneſ. cap. 14. alioqui certum eſt Abrahamum non fuiſſe regem ſuper terram Chanaan. Rurſum quod Nemrod factus ſit pauper, incertum eſt; nam nuſquam id legimus. Hæc quoad lectionem vulgatam.

Hebræa enim, Septuag. & Syrus, Arabicus, Pagnin. Vatabl. & ceteri Hebraizantes non habent τὸ *alius.* Vnde ſic ſonant: *Quoniam de domo vinctorum prodijt ad regnum, quia etiam in regno eius natus eſt pauper;* quod totum multi de vno & eodem accipiunt, variè vertunt, & explicant; ſed communiter ſic, vt per carcerem accipiant vterum matris, q.d. Rex quoque dum naſcitur, ex vtero matris, quaſi ex carcere prodit vinctus, & miſer, putà ſecundinis religatus: nudus & pauper ſicut ceteri homines: quare huius conditionis ſuæ memor in regno non inſoleſcat, nec ſe ſuper alios ſuperbè efferat, ſed modeſtè ſe gerat ne regno deijciatur, & ad primæuam nuditatem & inopiam relegetur. Ita Olympiod. Aben Ezra, Vatabl. Oſorius & ceteri.

Verùm hanc gnomen non de vno & eodem, ſed de duobus inuicem oppoſitis intelligi patet, primò, ex eo quòd det cauſam verſus præcedentis, cur ſcilicet melior ſit puer pauper, ſed ſapiens, rege ſene & ſtulto. Cauſa hæc eſt, quòd ſcilicet ille ſubinde per ſapientiam ad regnum euehatur, hic ab eodem ob inſipientiam deijciatur, eò quòd imprudenter, ſuperbè, & iniuſtè regnarit. Secundò, ex Chald. qui hæc de duobus, putà Abraham & Nemrod accipit, & ex Symmacho, qui vertit: *Alter enim exit de car-*

A *cere ad regnandum, alter verò cùm eſſet rex natus, paupertate oppreſſus eſt.* Tertiò, ex S. Hieron. qui in veteri ſua editione ex Septuag. ſic vertit: *Quoniam de domo vinctorum egreditur, vt regnet, quia etiam in regno eius natus eſt pauper,* q.d. rex ſenex, ſed ſtultus, non aduertit fieri poſſe, vt aliquis ex his, quos ipſe vinxerat, exeat ad regnum è carcere, ipſe verò de regno excidat, quod inſipienter ac iniuſtè geſſit.

Vnde myſticè S. Hieron. per puerum ſapientem & pauperem accipiens Chriſtum, per regem ſenem & fatuum accipiens diabolum, ſic explicat: *iſte* (Chriſtus) *natus eſt in regno ſenis* (Diaboli, qui ante Chriſtum regnabat per infidelitatem in mundo) *& idcirco dicit: Si eſſet de hoc mundo regnum meum, miniſtri vtique mei certarent pro me, vt non traderer Iudæis. Nunc autem non eſt de hoc mundo regnum meum. In illius itaque ſtulti ſenis re-* Ioan. 18.
B *gno, qui oſtendit ei omnia regna mundi & gloriam eius* Matth. 4.
natus optimus puer de domo vinculatorum (de quibus Ieremias in lamentationibus loquitur: Vt humiliaret Tren. 3.
ſub pedibus eius omnes vinctos terræ) proceſſit ad re- Luc. 19.
gnum, & abijt in regionem longinquam, & contra eos qui ſuper ſe regnare nolebant, poſt aliquantum temporis rex reuerſus eſt. Præſago itaq́; ſpiritu vidit Eccle- Ioan. 14.
ſiaſtes omnes viuentes, qui poſſunt adoleſcentis participes eſſe, dicentis: Ego ſum vita: vetere ſtulto rege dimiſſo, Chriſtum ſequi. Simulq́; duo ex Iſraël populi ſignificantur. Prior qui in aduentu Domini fuerit, & poſterior qui Antichriſtum pro Chriſto ſuſcepturus eſt; quòd prior non penitus ſit abiectus. Prima quippe Eccleſia ex Iudæis & Apoſtolis congregata eſt, & in fine Iudæi, qui Antichriſtum pro Chriſto ſuſcepturi ſunt, non lætabuntur in Chriſto.

Moraliter diſce hic vanitatem regnorum & regum, ex eo quòd infimæ ſortis homines, putà ſerui & incarcerati, ſubinde è vinculis exal- *Moral. de vanitate regum.*
C tentur ad regnum: reges verò, regumq́ue filij è throno ad inopum ſtatum locumq́ue deijciantur. Hæc enim eſt fortunæ inconſtantia, hæc vitæ huius inſtabilis aleâ, hæc regnorum mutabilis viciſſitudo. Sicut enim mercatorum ſæpè hic ſolet eſſe exitus, vt bonis cedant; nauigantium, vt ſubmergantur, ita qui diu rempubl. adminiſtrat, ſiniſtrum aliquem caſum ſuſtinere cogitur. Caſum, occaſum patiens conſolationis loco repetat illud Macrobij. *Gnome.*

Non poſſunt primi eſſe omnes omni tempore.
Summum ad gradum claritatis cum veneris,
Conſiſtes ægrè, & citius quàm deſcendas decides.
Cecidi ego, cadet qui ſequitur, laus eſt publica.

Parua enim, ait Polybius, temporis interualla in excelſo faſtigio collocant, & eoſdem rurſus
D ad extremam miſeriam ac calamitatem redigunt, atque eos maximè qui in aulis principum vitam agunt. Hi enim ſimiles ſunt calculis, in publicis conſilijs dari ſolitis. Nam vt illi modo ænei, modo aurei dantur, ita aulici pro regis voluntate, nunc beati, nunc miſeri fiunt. Ageſilaus adhuc puer cùm in gymnicis ludis loco parum honorifico locaretur à chori magiſtro, licèt rex declaratus eſſet, paruit dicens: *Oſtendam non loca viris, ſed viris locis dignitatem conciliare.* Seneca lib. de Tranquillitate cap. 3. *Officia ſi ciuis amiſerit,* inquit; *hominis exerceat &*

anteriùs: *Habet vbi ſe, etiam in priuato lare explicet* A *magnus animus.* Et inferiùs ſapiens & prouidum dat conſilium: *Non expectes, donec res te dimittant, ſed ab ipſis te ipſe diſiungas.* Vtilis eſt hæc mutatio. Nam vt ait Mantuanus:

Pluribus excelſa, vel opum, vel honoris ab arte
Profuit, ad modica ſortis ceciſſe quietem,

In qua, vt ait Poëta,

Gaudebis minus, & minus dolebis.

Et hoc modo vilis mundus redditur ijs, qui æternum ſpectant: decepti enim à vanitate mundi, quærunt veritatem, veraque bona in cælis, dicuntque illud Poëtæ:

Inueni portum, ſpes & fortuna valete:
Nil mihi vobiſcum, ludite nunc alios.

Cogitantque illud Senecæ in Hercule furente?

O fortuna viris inuida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia diuidis?

Et illud Lucretij lib. 5. de Rerum natura: B

Namq; hos è ſummo quaſi fulmen deijcit ictos
Inuidia, interdum contemptum in tartara terræ.

Exempla. Sic Hermias Antiocho in delicijs, eo ſpectante & probante, occiſus eſt, ait Polybius libr. 7. Seianus Tiberij collega, hac ab eo ſententiâ mulctatus eſt: *Seianum capite plecti placet; corpus in Gemonias proijci, eiuſq; liberos omnes interfici.* Ita Dio in Tiberio. Plautianus Seueri Imper. penè collega miſerè interijt, & cadauer eius in viam contumelioſè proiectum. Ita Zonar. tomo 2. Annal. *Inter tot obſequia fortunæ non ſatis cauta mortalitas eſt*, ait Curtius libr. 8. Meritò exclamat Seneca:

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubioq; nimis excelſa locas.
Numquam placidam ſceptra quietem,
Certumue ſui tenuere diem.

Arbores magnæ, ait Curtius, *diu creſcunt, vna hora extirpantur. Stultus eſt, qui fructum earum ſpectat, altitudinem non metitur. Vide ne, dum ad cacumen peruenire contendis, cum ipſius ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo etiam aliquando minimarum auium pabulum fuit, & ferrum rubigo conſumit. Nihil tam firmum eſt, cui non periculum ſit etiam ab inualido. Proinde fortunam tuam preſſis manibus tene: impone felicitati tuæ frænos facilius eam reges.* Manilius libr. 4. Aſtronom.

Quid numerem euerſas vrbes, regumq; ruinas?
Inq; rogo Crœſum? Priamumq; in littore truncum,
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipſo
Naufragium pelago? quid captos agmine reges?

Seſoſtris rex Ægypti curru aureo vectus, iuſſit illum trahi à quatuor regibus à ſe deuictis, quorum vnus oculos in rotas aſſiduè conijciens, rogatus ab eo cur id faceret? miror, ait, rotam voluendo, nunc in ſublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intellexit Seſoſtris notari ab eo inconſtantiam fortunæ, & felicitatis humanæ: quare eamdem ſortem ſibi obuenire poſſe conſiderans, ſtatuit, ne illi poſthac currum traherent. Ita Niceph. lib. 18. c. 29. Huc facit illud Iuuen. Satyra 7.

Si fortuna volet, fies de rhetore conſul.
Si volet hæc eadem, fies de Conſule rhetor.

Quocirca prudenter monet Auſonius:

Fortunam reuerenter habe, quicumq; repente
Diues ab exili progrediere loco.

Plura hac de re dixi Eccli. cap. 10. ferè toto.

VIDI CVNCTOS VIVENTES, QVI AMBVLANT (velut anteambulones, comites & pediſſequi) SVB SOLE, CVM ADOLESCENTE SECVNDO (Syrus *repetit*) QVI CONSVRGET PRO EO.] *Vers. 15.* Septuag. *Qui ſtabit pro illo*, ſcilicet rege, ſene, patre ſuo, de quo ſermo præceſſit v. præcedent. Vnde Campenſ. *Vidi maximo numero homines, ſequi adoleſcentem illum: qui ſeni in regno ſucceſſurus eſt.* Minùs rectè Chald. hanc gnomen arctat ad Roboam & Ieroboam: *Dixit*, inquit, *Salomon Propheta in ſpiritu prophetiæ à facie Domini: Vidi cunctos viuentes, qui ambulant in ſapientiâ ſuâ, vt renuant Roboam ſub ſole, & diuidant regnum eius, vt detur Ieroboam. Verumtamen cor tribus Beniamin, & Iuda, fecit perfectum cum adoleſcente Roboam filio meo, qui fuit ſecundus in regno meo, vt conſurgeret & regnaret in loco poſſeſsionis ſuæ in Hieruſalem.*

Pergit vanitatem regnorum & regum oſtendere, ex eo quòd ſubditi regem ſeneſcentem, quaſi mox moriturum, deſerant, & filium eius, adoleſcentem à rege ſecundum, ideoque eo mortuo regnaturum, ſequantur, ſtipent, honorent, eiuſque gratiam ambiant, vtpote à quo maiora & diuturniora ſperent. *Omnes ad nouum regem aſpiciunt.* Viderat Solomon id fieri in patre ſuo Dauide, quem ſenem deſeruit penè totus Iſraël, ſecutus Abſalomum filium, regnum patris inuadentem. 2. Reg. 15 : 3. Idem expertus fuit in ſeipſo; nam eum velut ſenem dilitantem ſpreuit populus, & ad Roboamum filium reſpexit; quia ipſe *ex luxuria & idololatria factus eſt abominabilis ſuo populo, & contemptui habitus etiam à ſuis ſeruis*, vt ait D. Thom. li. 3. de Regim. princ. c. 8.

Ratio eſt duplex, ſcilicet nouitas & ſpes. *Ratio duplex, nouitas & ſpes.* C Omnes enim aulici, æquè ac plebei, auidi ſunt nouitatis; vnde pertæſi diuturni regni regis ſui, eiuſque mores faſtidientes, & fortè ab eo læſi, ad nouum iuuenemque regem ſeſe conuertunt; præſertim quia ſenes ſunt auari, moroſi, tetrici, iuuenes verò ſolent eſſe liberaliores, animoſiores, ac maius dare ſpecimen magnarum rerum, initio regni. Hic ergo eis videtur nouus beneficuſq; Iupiter, hoc oriens liberalitatis ſidus, Spes, quia qui à rege ſene iam ditati ſunt, plura ab eo non ſperant: à iuuene verò nouiter regnaturo, noua & maiora expectant. Hiſce alijſque de cauſis ſemper grauis & moleſta eſt aulicis, populoque longa Principum vita, & poteſtas, vti Romæ ad oculum ſubinde cernimus.

Nota τὸ *ſub ſole*, quia ſicut ſol oriens poſt lon- D gas noctis tenebras, oculis intuentium gratiſſimus eſt; ſic & nouus rex ſubditis ſenem regem pertæſis. Vnde Pompeius, cùm Sylla ſibi abnueret triumphum, reſpondit: *Ignoras Sylla, quod plures adorent ſolem orientem, quàm occidentem:* Quo audito, Sylla exclamauit: *Triumphet*. Ita Plut. in vita Pompeij. Aulici ergo & populus circumaguntur cum principibus nouis, ſicut heliotropium ſeſe conuertit & circumagitur cum ſole. Quare eis non confidant reges & principes. Verè Seneca; *Pauci reges, non regna colunt.* Et Timotheus apud Athenæum lib. 3. *Non cano vetera: noua ſi quæ ſunt, eadem & meliora. Iupiter, qui iuuenis eſt, regnat: olim Saturnus imperabat.*

INFINITVS

Vers. 16. INFINITVS NVMERVS EST POPVLI OMNIVM, QVI FVERVNT ANTE EVM (Hebr. *ante eos.* Symmach. *Ante vtrumque*, ſcilicet regem ſenem, & filium adoleſcentem) ET QVI POSTEA FVTVRI SVNT NON LÆTABVNTVR IN EO: SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS] Hebr. *Non eſt finis omni populo, vniuerſis, qui fuerunt ante illos: & etiam nouiſſimi vel ſequentes non gaudebunt in eo: quia etiam hoc vanitas & malitia ſpiritus.* Septuag. *Præſumptio ſpiritus.* Syrus: *perturbatio ſpiritus.* Arabicus; *Nonne confuſio omni populo erat, & omnibus qui præceſſerunt eos: & nunquàm poſteri gaudebunt eo; propterea hoc eſt vanum, & afflictio ſpiritus.* Chald. pergit hæc adaptare Roboam, quem ob duritiem faſtidientes Iſraëlitæ, crearunt regem ſibi Ieroboam, quod valdè afflixit Roboam. Iam

Primò. Primò, planè ſic exponas q.d. Infinita, id eſt, **B** plurima & quaſi innumerabilis fuit hominum turba, quæ reges priores, qui fuerunt ante hunc adoleſcentem regem, eiuſque patrem iam ſenem, ſecuta, illis adulata eſt, & applauſit: poſteri quoque qui plurimi erunt, hunc adoleſcentem non videbunt, nec incedentem proſequentur feſtiuis acclamationibus, equis, rhedis, curribus: quare non eſt quòd ipſe iuueniliter hoc ſuo regno exultet & inſoleſcat, vtpote à paucis honorato cognitóque modicè duraturo, & ad alios transferendo. Igitur regnum & rex iuuenis, eiuſque applauſus & triumphi, mera ſunt vanitas & afflictio ſpiritus. Si ſapit ergo, dicet ſibi: Ecce iam quidem regno potior, mihique vt regi totus populus applaudit, ſed quanta iam elapſa ſunt ſæcula, in quibus nulla fuit mei notitia? quot iam ſine fine mortua ſunt hominum **C** millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quidquam cognouerunt; quanta item in ſæculis poſt venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omnino, vel admodum tenuis, atque ea apud pauciſſimos erit mei memoria? Quid igitur geſtire volo, quaſi magnum aliquid tenens, aut quid exultare, quaſi beatus; cùm potiùs tanta hæc præſens exultatio, mihi ita perpendenti vertatur in afflictionem ſpiritus?

Secundò. Secundò & preſſiùs q.d. infinita fuit populi multitudo, omnium ſcilicet qui fuerunt ante eos. Hebr. *ante faciem eorum*, id eſt, qui velut anteambulones, honoris causâ, cum gaudio, pompa & plauſu præceſſerunt regem adoleſcentem, eiuſque patrem olim iuuenem; ſed poſteri id non facient, *nec lætabuntur in eo*, eo **D** modo, quo ſolet populus in rege ſuo oblectari & exultare, ſed eum vel deſerent & faſtidient, vtpote pariter iam ſeneſcentem, aut dure & tyrannicè regnantem, aut ex propria leuitate obliuioni tradent, vtpote iam mortuum & ſepultum; ſicque ad alium, qui ſucceſſit, tranſibunt. Vide ergo hic vanitatem regni & regum: nimirum *ſic tranſit gloria mundi*, inſtar ſtuppæ accenſæ. Vnde Campenſ. vertit; *Non minor fuit numerus eorum qui ſenem hunc olim ſequeretur, cùm regno præficeretur: ita & poteſtas huius, qui nunc tantopere placet, grauis videbitur poſterioribus; quare & ambitus ille ſuam habet vanitatem & animi tædia.*

Huc pertinet expoſitio Titelm. & Clarii, **A** qui cenſet adoleſcentem ſecundum, eſſe puerum ſapientem de quo verſ. 13. vtrobique enim in Hebr. eſt ילד, *ieled*, id eſt puer, iuuenis, adoleſcens. Sic ergo exponunt: Vidi maximo numero homines illum ſequi adoleſcentem, qui regi ſeni & ſtulto ſucceſſurus eſt. Præceſſit et[...] ante iuuenem eumdem multitudo innumerabilis eorum, qui ſenem aſſectabantur, ſed poſtea grauis viſa eſt illius poteſtas, ideoque deſciuerunt ab eo. Ad eumdem modum rex nouus, qui pro alio aſſumptus eſt, quamuis habeat in principio qui ei cum gaudio plauſuque adhæreſcant, poſtquam tamen fuerit in regno confirmatus, non lætabuntur illi in ipſo, ſed incipiet etiam videri grauis, perinde vt præcedentis auctoritas & poteſtas. Fit autem hoc, vel ſucceſſoris vitio, quoniam non qualis futurus vide**B**batur, cùm aſſumeretur in regnum, permanet, ſed in tyrannidem vergit, ob quam prior abiectus eſt, aut etiam in maiorem, vel ſubditorum, qui ſine cauſa murmurant, licèt minùs eos tractet, quàm prior: aut cùm ſint iuniores, ideoque non experti ſint tyrannidem regis prioris, hinc non lætantur in ſucceſſore, ſicut lætantur ij, qui ſub priore vixerant, & dura ab eo paſſi ſunt. Duas alias expoſitiones affert Titelman. ex Hebræo, ſed quia à vulgata diſſonant, hinc eas omitto. Conſule eum ſi libet.

Summa ſignificat quanta ſit vanitas regnorum & regum, vtpote in quibus nulla ſit firmitas & conſtantia, ſed neceſſe ſit perpetuis angi curis, timoribus, ſollicitudinibus, ſuſpicionibus, odijs, inſidijs.

C Porrò Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem ſuggerit, ſcilicet moroſitatem & inuidiam, quam rex adoleſcens ob fauorem populi apud patrem ſenem, eiuſque conſiliarios & aulicos incurrit, adeò vt propterea ſubinde principatu deijciatur, vel veneno perimatur, vti hoc ſæculo non ſemel factum vidimus. Sic ergo vertit: *Nonnumquam enim euenit, vt qui iuueni quidem, ceterum cordato, ſubſunt, mæſtitia vacent ſaltem maiores natu. Eſt enim illud proprium ſenum, vt moroſi ſint aduerſus adoleſcentiores, atque adeo etiam erga mores & acta iunioris principis, laudantes ſemper actum tempus.*

Alleg. S. Ambr. de Inſtit. Virg. c. 11. & 12. legens per interrogationem hoc modo: *Vidi vniuerſos qui viuunt, qui ambulant ſub ſole, cum iuuene ſecundo, quis reſurget pro eo? Iuuenis ſecundus*, inquit, eſt, **D** Chriſtus, qui eſt primus ſecundùm diuinitatem, ſecundus autem ſecundùm carnem, quia poſt Adam, iuxta illud 1 *Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis* 1. Corinth. 15. *Quis enim pro Chriſto reſurget, cùm ille pro omnibus reſurrexerit, & in illo omnes reſurrexerint, cùm ſpem reſurrectionis acceperint?* Et mox: *Non eſt finis omni populo eius: quia populus Chriſti innumerabilis, finem non habet, cui fides reſurrectionis æternæ, perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Rurſum auctor Catenæ Græc. per adoleſcentem ſecundum, accipit Antichriſtum, quem pro Chriſto omnes Iudæi ſecuturi ſunt in fine mundi. Item Adamum, quem ſecuti ſunt omnes poſteri ab eo prognati. Eadem ex Victorino & Origen. habet S. Hieron.

SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITVS.] Syrus *perturbatio ſpiritus.* Alij: *Tormentum ſpiritus. Hoc*, ſcilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illique applaudentis; nam cum relicto patre ad filium ſe transfert, ſubinde iram & vindictam patris incurrit, vt ab eo durè tractetur, vel grauiore pœna mulctetur, vt omittam ambitum hunc magnam habere ſeruitutem, moleſtias & tædia. Ita Hugo Victor. Clarius, Vatabl. & alij.

Secundò & magis genuinè, *hoc*, ſcilicet regnum & plauſus regis adoleſcentis, quòd ſcilicet *omnes viuentes ambulant cum adoleſcente ſecundo:* hic enim plauſus eſt aura popularis, quæ citò ſiue ætate & ſenio, ſiue mobilitate vulgi, ſiue regnandi vitio, libidine, & faſtu defloreſcit, marceſcit, mutatur & euaneſcit; tuncque adoleſcentem, cùm videt ſe à ſuis deſeri, cruciat & affligit. Vnde Symmach. vertit: *Sed hoc aura eſt & paſtio venti:* Plauſus enim populi, & acclamationes non ſunt aliud, quàm leuis aura & ventus, qui cum ſonitu perſtrepit & abit. Ita Hugo Cardin. Lyran. Caiet. Titelm. & alij: qui tamen id arctant ad adoleſcentem regnum Patris inuadentem, vti fecit Abſalom.

Apologus nobilitatem non in regno, ſed in virtute conſtituere.

Moraliter diſce hic, quanta ſit regni, regalis proſapiæ & nobilitatis vanitas, quam proinde appoſito burdonis & muli Apologo oculis ſubijcit Cyrill. lib. 2. Apolog. Mor. cap. 19. cui titulus: *Contra ſuperbientes ex progenie ſeu nobilitate. Cùm burdo*, inquit, *mulo occurriſſet, eum ſpernendo ſe iactabat, quòd à meliori patre genitus eſſet, cui mox ille armati pedis calce retento, cum acumine rationis reſpondit, ut dixis; quidnam tibi inde amplius eſt, cùm ſis burdo? Bonum enim aut malum generationis, ex aſſimilatis genitoribus exiſtit; vbi ergo hæc conformitas attollitur, nihil, vnde ſis, differre videtur. Nam de dracone, dracontites pretioſiſſima gemma oritur, & de gallo ſerpentum nequiſſimus baſiliſcus generatur: Medusalis roſa de ſpina producitur, & aurum de ſulphure gignitur, & de flamma perlucida teter ſumus ſuſcitatur. Sed quoniam ex patre extolleris, is te quaſi alterum aſinum confunditur genuiſſe.* Idipſum deinde ratione à priori demonſtrat. *Igitur cùm vera nobilitas tam in corporeis rebus, quàm in ſpiritualibus non ſit aliud, quàm virtus poſſeſſa, mihi plus eſt equinâ fortitudine, quàm tibi tantùm generatione gaudere. Ceterùm dum ex nobilitate carnis erigeris, mox dignitatem tam glorificatam animæ ventoſa vitioſitate perdis; & ſic ex pretioſitate vilis, ex luce nubiloſus effueris, ac de bonarum notabilitate vileſcis; accidit que tibi ſicut albedini, quæ argento denigratur, & flammæ lucidiate fœdatur. Sed aurum quantò pretioſius, tantò humilitatis pondere grauius eſt: & lapis minor etiam pretioſior exiſtit, vti & lignorum minima ſunt pretioſiſſima, vt balſamus & cinnamomum. Vera igitur & glorioſa nobilitas eſt humilitas, quæ ima ſurſum eleuans mentem Deo coniungit, virtute replet, gratiâ deficit & ſapientiâ illuſtrat. Quibus dictis obticuit.* Nota, burdo vocatur, qui ex equo & aſina naſcitur, ait Sipontinus, mulus verò, qui ex aſino & equa gignitur, teſte Plinio lib. 8. cap. 44.

Ratio à priori.

CVSTODI PEDEM TVVM INGREDIENS DOMVM DEI, ET APPROPINQVA VT AVDIAS: MVLTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA, QVAM STVLTORVM VICTIMÆ, QVI NESCIVNT QVID FACIVNT MALI.] Aliqui in Septuag. pro κακὸν, id eſt malum, legunt, καλὸν, id eſt bonum. Ita Complut. quos ſecutus Syrus vertit: *Quia ignorant facere quod eſt bonum.* Et Arabicus, *Quoniam ignorant quod faciunt optimum.* Vbi aduerte Arabicum & Syrum paſſim ſequi Septuag. ac proinde verſiones vtriuſque non eſſe factas ex Hebræo, ſed ex Græco Septuag. Hi enim Græce ſcribentes, ob monarchiam Græcorum vbique tum dominantium, qui linguam Græcam toto orbe ſparſere, gẽtibus omnibus Hebræum idioma ignorantibus innotuere. Verùm perperam hìc legitur καλὸν pro κακὸν, id eſt *bonum* pro *malum*. Hebr. enim eſt רע *ra*, id eſt malum, vt habet vulgata latina.

Hæc verba pertinent ad initium capitis ſequentis: vnde Caiet. hìc inchoandum cenſet c. 5.

Congruè tranſit à vanitate regnorum & regum ad veritatem Dei: tum vt reges doceat modeſtiam & humilitatem, ne regno ſuperbiant, ſed regnum ſceptrumque, vt par eſt, demiſsè & reuerenter ſubmittant Regi regum & Domino dominantium; tum vt ſubditos moneat metiri reuerentiam Dei ex reuerentia, quam exhibent regibus. Si enim tanto concurſu, plauſu, ſtudio, gaudio ſequuntur adoleſcentem ſeeundum, quanto ſequi debent Deum regem vniuerſi? Rurſum hoc referas ad nouam ſpeciem vanitatis, quæ cernitur in victimis rebuſque ſacris, q. d. Adeò vanitas rebus omnibus humanis ſe ingerit & inſerit, vt religioni quoque & ſacrificio pedem inſerat. Nam multi ſunt, qui ex legis monitique huius mei omiſſione, victimas offerunt Deo indignas & impuras, quia ipſi indignè & impurè ad eas accedunt, quæ magna eſt vanitas, imò ſacrilega impietas, ideoque Deum non placat, ſed potius eius offenſam magis irritat. Coactior eſt nexus Lyrani, qui cenſet hìc nonâ ratione probari regni temporalis contemptum, ex eo quòd Deus ſit ſummè reuerendus & colendus, regia verò poteſtas retrahat reges à Dei timore, reuerentia & cultu.

Alludit ad ritum ingrediendi & orandi in templo. Hebræorum enim ſacerdotes, ob reuerentiam templi, nudis pedibus illud ingrediebantur, orabant, & ſacrificabant, vnde pedes ante ingreſſum abluebant, nitoris & reuerentiæ causâ, vti oſtendi Exodi 30. 19. Idem iam antè à Deo iuſſum fuerat Moſi, vt acceſſurus ad rubũ, in quo per flammam ignis apparebat Deus, poneret calceamenta, Exodi 3. 2. & Ioſue cap. 5. 16. Vbi Abulen. aſſerit *eum fuiſſe antiquiorem morem, vt ſacra loca non intrarent calceatis pedibus, atque Iudæos* (etiam laicos) *id obſeruaſſe poſt illam admonitionem Angeli factam Moſi:* Idem docet Ribera lib. 2. de Templo, quod intellige de laicis religioſioribus. Hi enim religionis ergò, ſponte ſuâ Moſen & ſacerdotes imitabantur, ac nudis pedibus, vel certè poſitis calceis ex corio factis, templum ingrediebantur, etiamſi nullâ lege diuinâ, vel humanâ ad id obligarentur, vti Berenicen Herodis vxorẽ nudipedem templum ingreſ-
ſam

Iudæi nudipedes in templo [illegible]

ſam narrat Ioſeph. libr. 2. belli cap. 26. Hinc illud Pythagoræ: *nudis pedibus rem ſacram facito, & adorato.* Et Plato ſcribit, triumphantes in ipſo triumpho fronde coronatos, lotis manibus, nudis pedibus ſacrificaſſe. Hinc & nudipedalia ſacra, quorum meminit Tertul. Apolog. cap. 40. de quibus vide Gyrald. Syntag. 10. Porrò Ægyptiorum ſacerdotes ſacrificabant calceati non corio, ſed papyro, puritatis ergo, teſte Herodiano libr. 2. & 5. Sacerdotes calceati lino. Apud Romanos quoque nefas erat Flamini vti calceis coriaceis, teſte Gellio lib. 10. cap. 15. Ratio eorum erat, quod impurum & indignum videretur, vt morticina, id eſt calcei facti ex pellibus animalium mortuorum, tangerent terram ſanctam. Vide dicta Exodi 3. verſ. 2. & cap. 30. verſ. 19. Neque id mirum; nam priſci Romani non tantùm in templo, ſed domi quoque, & in vrbe, ſine calceis incedebant nudipedes, vti docet vetus Schol. Iuuen. ad verſ. 111. ſat. 1. quin & inſignes belli duces, ac Philoſophos, vt Phocionem, Germanicum, Socratem, Diogenem, Catonem Vticenſem, nudis pedibus paſſim inceſſiſſe, tùm paupertatis, tùm tolerantiæ ſtudio, docet Plutar. in eorum vita, qui & in vita Licurgi ſcribit Spartæ iuuenes omnes calceis caruiſſe; quò expeditiores eſſent. Adde & caſtiores: nuditas enim pedum ex frigido aëre, & terra quam calcant, pedes frigefacit, qui per ſympathiam frigus ſuum partibus, ceteriſque membris communicant, itaque in eis ardorem libidinis reſtinguunt. Hinc multi religioſi nudipedes incedunt, tum humilitatis & pœnitentiæ, tum caſtitatis cauſa.

Romani nudipedes.

Religioſi nudipedes ſtudio caſtitatis.

Senſus ergo eſt, q. d. Cùm ingrederis templum, vide vt modeſtè, honeſtè, caſtè, purè, & reuerenter incedas, cogitans te ingredi locum ſacrum, in quo reſidet diuina maieſtas, vt illam adeas & audias: quare cuſtodi pedem tuum, ne præceps ſit, necubi ad lapides & offendicula impingat, ait Sanctus Hieronymus & Solon. Alij: ne offendas ad gradus quindecim, per quos aſcendebatur ad templum; ne ſuperbè & pompaticè incedat, ne quò euagetur ad profana, vel illicita, vt curioſè ſpectet feminas, nobiles, &c. ſed totum ſe pes, & pedis rector animus colligat, ad adeundum ſacra, vt illis totus intendat. Sub pede enim oculos, aures, totumque corpus & mentem intelligit per ſynecdochen. Nominat tamen præ ceteris pedem, quia pedum eſt ingredi in templum: Cuſtodia ergo pedum ſignificat hic omnem modeſtiam, attentionem & reuerentiam, tum externam, tum internam debitam Deo in templo. Ita Olymp. *Cuſtodi*, inquit, *totum corpus tuum (à parte enim totum ſignificauit) nec inſtrumentis eiſdem, quibus templum Dei frequentes, theatrales adito ludos, & obſcœna ſpectacula, & impia & profana loca. De alijs quoque humani corporis membris idem intellige faciendum.* Hunc eſſe ſenſum liquet ex eò quòd ſubditur: *& appropinqua vt audias*, q. d. Cuſtodi pedem ne quò euagetur, ſed rectà tendat ad audiendum Deum, eiuſque legem, quæ ad altare à ſacerdote legitur & explicatur. Vnde Campenſ. vertit: *Ingreſſurus domum Dei vide diligẽter quid faciendum ſit tibi, & ſcito illum proximè tibi adeſſe, & audire cuncta.*

A Symbolicè, pedes, teſte S. Gregor. S. Auguſt. S. Baſil. Origene, S. Hieron. & alijs paſſim, notant affectus animi, quia ſicut pedibus iter ad locum deſtinatum, ſic affectibus itur ad opus externũ. Affectus ergo ſunt quaſi pedes animæ, quibus ipſa ſe mouet & promouet ad opus. Senſus ergo eſt, q. d. Ingreſſurus templum cuſtodi pedes, id eſt affectus animæ; ne quid animo voluas aut concupiſcas Deo indignum, vetitum, ingratum, ſed omnes cogitationes & affectus conuerte in Deum ad eum puro corde, affectu, & deſiderio colendum; inuocandum, amandum. Hinc Chald. vertit: *Tu fili hominis cuſtodi pedes tuos in tempore, quo ieris in domum ſanctuarij ad orandum, ne venias eò plenus peccatis ante Dominum, quoad cõuertaris.* Quocirca cuſtodiam hanc pedis Dauid

Pedes ſunt affectus cori

B explicat per innocentiam manuum, & munditiam cordis: vtramque enim requirit in ingreſſuris domum Dei, dum Pſalm. 14. 1. interrogat: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto ſuo?* ac reſpondet: *Innocens manibus & mundo corde qui non accepit in vano animam ſuam*, id eſt, qui nullam rem vanam & caducam concupiſcit, ait Theodoret. *Hic accipiet benedictionem à Domino & miſericordiam à Deo ſalutari ſuo.* Et Iſaias c. 33. 15. *Qui*, inquit, *ambulat in iuſtitijs, & loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam, &c. regem in decore ſuo videbunt.* Vide ibi dicta, ita Salonius: *Quamuis*, inquit, *ſemper honeſtè, & cùm timore ac ſilentio debeamus ingredi domum Dei, tamen non pedem corporis docet cuſtodiendum, ſed pedem animæ, id eſt greſſum mentis, vt in conſpectu Dei mundas preces effundamus. Quando igitur ingrederis Eccle-*

Reuerentia in templo.

C *ſiam cuſtodi greſſum mentis tuæ, ne offendas in malis cogitationibus, vt oratio tua pura dirigatur*, S. Greg. Neocæſar. *Porrò*, inquit, *quantum ad Eccleſiam attinet, principio vitæ tuæ rationem habe, vt ipſe rectus ambules.* Conſonat S. Hieron. dicens. *Præcepta vitæ das, & nõ vult offendere euntes ad Eccleſiam. Non enim ingredi in domum Dei, ſed ſine offenſione ingredi, laudis eſt.* Vberiùs Tirelman. *Cùm ingredi volueris domum Dei, vide, vt mundi ſint pedes tui neue (vt in Prouerbio eſt) illotis pedibus in eam irruas, non attendens reuerentiam, quam debes exhibere erga locũ ſanctum diuino cultui dedicatum, & diuina præſentia peculiariter ſanctificatum.* Hoc eſt cuſtodire pedẽ, obſeruare vt mundus introeas. Hinc illud Dauidicum: *Domum tuam decet ſanctitudo Domine.* Pſalm. 92. Caiet. ex Hebræo vertit: *Domi tuæ pulchritudo ſanctitas*, hoc eſt inquit, *ſanctitas & pul-*

D *chritudo Chriſtianorum.*

Ratio à priori eſt, quod templum ſit locus Deo conſecratus, ideoque Dei domus & thronus: quare ſicut reueremur regem in throno; ita longè magis Deum in templo, velut domo ſua reſidentem. Origo huius nomenclaturæ, quòd ſcilicet templũ ſit & vocetur domus Dei, fuit viſio Iacobo à Deo exhibita Geneſ. 28. 11. *Iacob enim vidit ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei aſcendentes & deſcendentes per eã, & Dominum innixum ſcalæ. Cumq; euigilaſſet de ſomno, ait: Verè Dominus eſt in loco iſto, & ego neſciebam; pauenſq;, Quàm terribilis eſt*, inquit, *locus iſte! non eſt hic aliud, niſi domus Dei, & porta cæli, appellauitq; nomen vrbis Bethel*, id eſt domus Dei. Chal. vertit. *Quã terribilis eſt locus iſte? nõ eſt lo-*

Ratio à priori.

tus

cus communis, ſed locus ad quem voluntas eſt ab ipſo Domino; id eſt quem vt ſibi placitum voluit, & ex omnibus ſelegit ſibi Deus. Huc facit præceptum ac promiſſum à Deo factum Moyſi Leuit. 19. *A ſanctis* (Hebr. *à ſanctitate*, id eſt à ſanctuario) *meis timebitis*. Et cap. 26. 11. *Ponam tabernaculum meum in medio veſtri*, &c. *Ambulabo inter vos & ero Deus veſter, voſq; eritis populus meus.* Et Pſalm. 64. 5. *Sanctum eſt templum tuum mirabile in æquitate.* Et Ieremiæ cap. 7. verſ. 2. *Audite*, inquit, *verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum: Bonas facite vias veſtras & ſtudia veſtra, & habitabo vobiſcum in loco iſto.*

Hinc particulaóm nonnulli exponunt hunc locum de odio, q.d. Ingreſſurus templum, cuſtodi pedem, id eſt affectum animæ tuæ ab odio, ſed ſi *frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum*, vt iubet Chriſtus Matth. cap. 15. verſ. 23. *Deus* enim *eſt charitas, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, vt ait S. Ioan. quare ſi accedis ad Deũ, qui pura meraque eſt charitas, odium omne deponas neceſſe eſt.

Moral. de veneratione templi.

Moral. hic diſce quanta reuerentia debeatur locis ſacris. Audi Sanctũ Chryſoſtomũ homil. 15. in epiſt. ad Hebr. *In aulam*, inquit, *regiam intraturus & habitu, & oculis, & inceſſu, & in cunctis alijs componis & ornas temetipſum; In templum autem ingreſſurus, vbi verè aula regia eſt, & talis qualis eſt cæleſtis, rides? Tu quidem non vides: audi tamen, quia Angeli præſentes ſunt vbique, maximè in domo Dei, vbi aſtant regi, & omnia plena ſunt incorporeis illis virtutibus.*

Quin & Seneca libr. 7. Natur. quæſt. cap. 30. & 31. *Egregiè Ariſtot. ait, numquam nos verecundiores eſſe debere, quàm cùm de Deo agitur. Si intramus templa compoſiti, ſed ad ſacrificium acceſſuri vultum ſubmittimus, togam adducimus, in omne argumentum modeſtiæ fingimur, quantò hoc magis facere debemus, cùm de ſideribus, de ſtellis, de Deorum natura diſputamus; ne quid temerè, ne quid impudenter aut ignoranter affirmemus, aut ſcientes mentiamur?* Externa enim morum compoſitio, vel diſſolutio, index eſt internæ, iuxta illud Eccleſ. 19. 27. *Amictus corporis, & riſus dentium, & ingreſſus hominis enunciant de illo.* Vide ibi dicta; vbi inter alia recenſui Sanctum Ambroſium noluiſſe quemdam promouere ad ſacerdotium, eò quòd ex immodeſto & inconcinno eius inceſſu, conijceret ſimilem mentis immodeſtiam & inconcinnitatem, qualem reuera poſtmodùm in eo deprehendit. Ita Sanctus Martinus, teſte Sulpicio in eius vita, in templo ſemper genuflexus vel erectus, numquam verò ſedens, pallido pauidoque vultu orabat. Rogatus cauſam dixit: *Non timebo conſiſtens hic coram Deo meo?* Vnde meruit, vt crebrò viſitaretur à Sancto Petro, Paulo, Agnete, Thecla, atque ab ipſa B. Virgine. In templo enim, quaſi in domo, Deus vt paterfamilias reſidet, vt reuerenter ad ſe accedentes audiat & exaudiat: quare ibi eſt liberaliſſimus, & omnia quæ ritè poſtulantur concedit, iuxta illud: *Quoniam illic* (in templo, ait Theodoret.) *mandauit Dominus benedictionem* (omnis boni copiam) *& vitam vſque in ſæculum.* Pſalm. 132. 2. Vnde idem aiebat: *Replebimur in bonis domus tua.* Pſalm. 64. 5. Et: *In multitudine miſericordia tua introibo in domum tuam, & adorabo ad templum ſanctum tuum in timore tuo.* Pſalm. 5. 8. Idem poſtulat & impetrat Salomon toto cap. 8. lib. 3. Reg.

In templo Deus eſt liberalis cur.

Ex aduerſo Deus irreuerentiam & iniuriam templo illatam, excidio gentium & vrbium vlciſcitur, vti hac de cauſa excidit Hieroſolymam & Iudæos. Vnde Sophon. cap. 1. verſ. 9. *Viſitabo*, ait, *ſuper omnem qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate, & dolo.* Et Amos cap. 6. verſ. 1. Væ intentat in *optimates ingredientes pompaticè domum Iſrael.* Quare vbi violantur templa & religio, ibi certa imminet Dei ira & vindicta, certumque vrbis vel religionis excidium.

Anagog. Pes ſignificat vias, modos, rationes viuendi, quas puriſſimas conſeruare oportet, vt ingrediamur in templum cæleſtis Ieruſalem. Nam *non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium.* Apocal. 21. verſ. 27. Si ergo eò ingredi optas, ſi regnare cum Chriſto, animi affectus comprime, eoſque velut mentis pedes, illuc dirige, audiendo & obediendo præceptis Dei, cui hoc placet magis, quàm victimæ ſtultorum.

Et appropinqua vt audias] Ex Hebræo variè vertunt. Primò Arabicus: *Anteito proximum tuum ad audiendum*, q.d. Alacer & celeriter adito templum. Secundò, Syrus & alij hæc nectunt ſequent. hoc modo; *Accedere ad audiendum, melius eſt donis ſtultorum*; quod noſter vertit: *Melior eſt enim obedientia, quàm ſtultorum victima.* Tertiò, Vatablus & Pagnin. *Quia propinquior & propenſior eſt* (Deus) *ad audiendum preces tuas magis, quàm ad ſuſcipiendum ſacrificium quod darent ſtulti.* Quartò, Campenſ. *Et ſcito illum* (Deum) *proximè tibi adeſſe, & audire cuncta.*

Verùm meliùs vertit noſter: *Et appropinqua vt audias*, quia Septuag. vertunt: *Et propinquus ad audiendum.* Et Chald. id explicans: *Applica*, ait, *aurem tuam ad ſuſcipiendam doctrinam legis à ſacerdotibus & ſapientibus*; templa enim eriguntur tres ob fines, primò ad ſacrificandum, ſecundò ad orandum, tertiò ad audiendum Dei verbum. Docet ergo ad templum eundem magis hoc fine, vt audiamus Deum, quàm vt audiamur à Deo, imò vt audiamur à Deo, priùs debere audire Deum, tum exteriùs per ſanctas inſpirationes cordi noſtro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum, qui ipſummet loquentem audire renuit? Vis ergo, vt te audiat Deus, tu prior, audi eum eiuſque legi & iuſſis obedi. Tò enim *ad audiendum* hic ſumitur in actu perfecto, ſignificatque audire ita vt obedias. Audit igitur, qui auditu percipit, & audita cuſtodit opereque exequitur. Hic enim habet aurem audientem & obedientem, vt ait Moyſes Exodi cap. 20. verſ. 18. & Salomon Prouerb. cap. 25. 12. ſiue aures audiendi, vt ait Chriſtus Matth. cap. 11. verſ. 15. Noſter Lorinus Hebr. קרב *karob*, id eſt *appropinqua*, vertit *offers* inde

inde enim קָרְבָּן. *karban*, vocatur *oblatio*, quia res offerenda appropinquat altari & Deo. Summa enim oblatio eſt audire & obedire Deo. Verùm קָרֵב. *karab*, ſignificat offerre in coniugatione Hiphil, non in Cal vti eſt *karab*. Adde non rectè dici: *offer victimam ad audiendum*. Myſticè Hugo Card. *τὸ, appropinqua* ſignificat, inquit, ei exeundum de terra, qui res cæleſtes velit audire.

Mvlto enim melior est obedientia qvam stvltorvm victimæ.] Hebræa conciſè ſic habent: *Et appropinqua, vel appropinquare* (Hebr. enim קָרֵב. *karob*, tam eſt modi infinitiui, quam imperatiui) *ad audiendum præ dare ſtultos ſacrificium*, quod Noſter clarè explicuit dicens: *Appropinqua Deo; multò enim melior eſt obedientia* (qua audis & obedis Deo) *quàm ſtultorum victimæ*. Et Syrus: *Accedere ad audiendum melius eſt donis ſtultorum*. Et Arabicus: *Et ſit ſacrificium tuum præſtantius donis inſipientium*. Et clarè Chald. *Applica aurem tuam ad ſuſcipiendam doctrinam legis à ſacerdotibus & ſapientibus & non* (facias) *ſicut ſtulti, qui hoſtias pro peccatis offerunt, neque tamen ſe à nefandis operibus, quæ manibus ſuis quaſi concluſerunt, auocant.* Sic & Tigur. Paulò aliter ſanctus Hieronymus in veteri editione: *Super donum enim inſipientium*, inquit, *ſacrificium tuum*, ſcilicet erit, ſi Deum audieris, vti præceſſit, quod eodem redit. Campenſis verò hæc refert ad battologiam & multiloquium in orando: *Et ſcito*, inquit, *illum tibi proximè adeſſe & audire cuncta: Quare caue ne multis verbis cum illo agas ſtultorum more.*

Porrò *melior eſt obedientia, quàm victimæ; quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. 35. Mor. 10. *Tantò igitur quiſque Deum citiùs placat, quantò ante oculos eius repreſſa arbitrij ſui ſuperbia, gladio præcepti ſe immolat.* Quantò ergo præſtat voluntas carne, tantò præſtat obedientia victimis. Vide Hieron. Platum lib. 1. de Bono ſtatus relig. cap. 1. & lib. 2. cap. 5.

Simile eſt illud: *Miſericordiam volui, & non ſacrificium*. Oſeę 6. 6. Vide ibi dicta. Hanc Salomonis ſententiam primitus Samuel obiecit Sauli, qui præter voluntatem Samuelis, & Dei, ſacrificarat, ideoque regno & vitâ priuatus eſt: *Melior eſt enim*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auſcultare magis, quàm offerre adipem arietum: quoniam quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare, & quaſi ſcelus idololatriæ nolle acquieſcere.* 1. Reg. 15. 22. Vbi vide S. Gregor. Deinde eamdem vſurpauit Dauid in perſona Chriſti: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi*, &c. *tunc dixi: ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, vt facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei*, Pſalm. 39. 7. Heb. 10. 5. vbi fusè hac de re egi.

Qvi nesciunt qvid faciunt mali.] Pagninus: *Qui neſciunt facere voluntatem eius*, ſcilicet Dei Hebr. enim רַע *ra*, id eſt malum, Chaldaicè ſignificat voluntatem: רְעוּת *raa*, enim Chald. idem eſt quod Hebraicè רָצָה *ratſa*, id eſt velle, complacere. Vatab. *Quia neſciunt facere niſi malum*. Campenſ. *Quorum opera ſunt ingrata Deo, quæ faciunt*. Clarius: *Neſciunt aliud quàm facere malum*.

A R. Dauid. *Neſciunt aptare & corrigere malum quod habet ſacrificium ipſorum*. Alius: *Quia non ipſi ſcientes* (ſed ignorantes & inſipientes) *ad faciendum malum*. Sicut enim ſciens & ſapiens facit bonum, ſic ignorans & inſipiens facit malũ. Hebræa enim conciſa ſunt, & nonnulla ſupplenda relinquunt; vnde variè verti poſſunt. Noſter cum Septuag. optimè vertit ſupplendo *τὸ quod*. Senſus eſt, q. d. Obedientia eſt melior quam victimæ ſtultorum, id eſt impiorum; quia hi etſi victimas in ſe bonas offerant, tamen multa perpetrant mala quæ ipſimet ſæpè neſciunt, vel nõ aduertunt. Adeò enim præcipites feruntur ad explendas ſuas concupiſcentias, vt quantum in eis mali inſit, non aduertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignoranter & irreuerenter in oblatione committunt, ac inprimis quòd
B peccatis oppleti, nec de eis pœnitentes, ſed iis immorantes contra legem & voluntatem Dei eas offerant, quò fit vt ſuis victimis magis Deũ offendant, quàm placent: ſed ipſi hæc non aduertunt, putantque Deum nudis victimis placari: qua in re grauiter falluntur, ideoque inſipientes ſunt & ſtulti. Tales & hodie multi ſunt apud Chriſtianos. Hinc Chal. vertit: *Ideo Dominus animo placato ea non ſuſcipiet, cùm nec illi inter bonum & malum facere diſcrimen norint*. Hoc ipſum ignorant eſſe malum & peccatum, non obedientiâ & operibus bonis, ait Hieronymus, ſed donis & victimis emendare velle, quod fecerint; præſumendo ſe per ſolas victimas iuſtificari, inquit Caietanus; & quod in malè offerendo careat zelus diſcretionis iudicio, inquit Olympiodorus; & quod putant ſe illa ipſa in re benefacere,
C ait Carthuſianus; quia putant ſine obedientia ſe ſolis externis muneribus placare Deum; ait Titelm. metiuntur enim Deum ex ſe & ſui ſimilibus, quaſi Deus plectetur donis & xenijs, vti placantur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum ſit, quid ingratum, idcirco totos ſe dant externis cæremonijs, nil de interna puritate & pietate curantes. Peruerſum ergo habent de virtute & de Deo iudicium, ac vtrique inſignem iniuriam irrogant, dum cenſent Deum colendum carneis victimis, non in ſpiritu & veritate adorandum. Denique Thaumaturgus totum hunc verſum applicat Eccleſiaſtæ, id eſt concionatori: ſic enim vertit: *Porrò Eccleſiaſtæ eſt munus in primis vt vitæ ſuæ rationem habeat, & ipſe rectus*
D *ambulet: dein pro inſipientibus precetur, vt in poſterum recepto intellectu, mala opera vitare diſcant*. Verùm hæc verſio ab Hebræo, Græco, Latino, Syro & Arabico diſſonat.

Ab iiſdem pariter diſſonat, eſto minùs, Iſid. Clarius dum vertit: *Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei qui propinquus eſt vt audiat. Ne des ſacrificium ſtultorum, qui neſciunt aliud quàm facere malum*; ſicque explicat, q. d. Proximè adeſt Deus, ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum eo agas, ſtultorum more: quorum ſunt Deo ingrata, quæ faciunt, omnia, ſcilicet etiam ſacrificia; quippe cùm plenas habeant manus ſanguine, ob rapinas & homicidia.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria aſſignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temerè quid voueat, ſed prudenter, idq́; expleat. Tertium, venerandam eſſe Dei prouidentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ac vim inferri iuſtitiæ. Hinc inſerit quædam de vanitate ſomniorum. Deinde v. 9. tranſit ad vanitatem auaritiæ; præſertim quod illa auarum numquam ſatiari ſinat, quodq́ ille ſæpè congerat opes in ſui noxam, & necem. Vnde v. 17. concludit felicitatem non conſiſtere in opibus, ſed in frugali & honeſto opum vſu.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo, Deus enim in cælo, & tu ſuper terram: idcirco ſint pauci ſermones tui. 2. Multas curas ſequuntur ſomnia, & in multis ſermonibus inuenietur ſtultitia. 3. Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet enim ei infidelis & ſtulta promiſſio: ſed quodcumque voueris, redde. 4. Multoq́ue melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere. 5. Ne dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam, neque dicas coram angelo: Non eſt prouidentia: ne forte iratus Deus contra ſermones tuos, diſſipet cuncta opera manuum tuarum. 6. Vbi multa ſunt ſomnia, plurimæ ſunt vanitates, & ſermònes innumeri: tu verò Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, & violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam in prouincia, non mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij. 8. Et inſuper vniuerſæ terræ rex imperat ſeruienti. 9. Auarus non implebitur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas. 10. Ubi multæ ſunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodeſt poſſeſſori, niſi quod cernit diuitias oculis ſuis? 11. Dulcis eſt ſomnus operanti, ſiue parum, ſiue multum comedat: ſaturitas autem diuitis non ſinit eum dormire. 12 Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui. 13. Pereunt enim in afflictione peſſima: generauit filium, qui in ſumma egeſtate erit. 14. Sicut egreſſus eſt nudus de vtero matris ſuæ, ſic reuertetur, & nihil auferet ſecum de labore ſuo. 15. Miſerabilis prorſus infirmitas: quo modo venit, ſic reuertetur. Quid ergo prodeſt ei quòd laborauit in ventum? 16. Cunctis diebus vitæ ſuæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque triſtitia. 17. Hoc itaque viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo, quo laborauit ipſe ſub ſole, numero dierum vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus: & hæc eſt pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus diuitias, atque ſubſtantiam, poteſtatemque ei tribuit, vt comedat ex eis, & fruatur parte ſua, & lætetur de labore ſuo: hoc eſt donum Dei. 19. Non enim ſatis recordabitur dierum vitæ ſuæ, eò quòd Deus occupet delicijs cor eius.

VERS. 1. NE TEMERE QVID LOQVARIS, NEQVE COR TVVM SIT VELOX AD PROFERENDVM SERMONEM CORAM DEO. DEVS ENIM EST IN CÆLO, ET TV SVPER TERRAM: IDCIRCO SINT PAVCI SERMONES TVI] Hebr. אַל תְּבַהֵל *al tebahel*, id eſt, *ne acceleres ex ſollicitudine*, & mentis æſtu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas ſicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant & præcipitant, vt ijs velut grandinibus percellant, obruántque audientem, cogantque eum facere id quod ipſi petunt. Simili enim modo quidam fideles, ſed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quaſi ijs cogere velint Deum, vt det quod poſtulant: & ſicut faciunt balbi & blæſi, qui quia celeres habent phantaſiæ motus. Vt eos verbis nequeant aſſequi, & eloqui;

A quia phantaſiæ celeritas linguæ tarditatem anteuertit, & præuolat: hinc balbutiunt. Conantur enim & ſolliciti ſunt, vt celeritatem cogitandi celeritate loquendi adæquent, ideoq́ue verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eoq́ue magis, quò celeriùs loqui ſatagunt, vti docet Ariſtot. ſect. 3. Problem. in 30. Notatùr ergo & carpitur hic præcipitatio oris, proueniens ex corde cupiditatibus & paſſionibus ardente & æſtuante. Vnde Septuag. vertunt: *Noli feſtinare in ore tuo.* Syrus & Arabicus: *Ne velox ſis in ore tuo, & ne acceleres cor tuum ad proferendum verbum.* Noſter: *Ne temerè quid loquaris.* Symmach. *Ne ſit προπετής, id eſt præceps, temerarius, pronus & corruens, audax, effrænatus, immodeſtus, inconſideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris.* Coſtus è Chald. vertit:

Ne

A *Ne inconſulto ſermone prorũpas in verborum ſtrepitũ, neq; præceps animus tuus feratur, vt vim & orationis aculeos effundas, cùm tu ad Deum precaturus venis.*

Porrò Georgius Cedrenus in Compendio hiſt. c. 9. taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temere effunderet aliter legit: *A librorum*, inquit, *compoſitione & multitudine ſyntactium, quaſi compoſitor, dictus fuit. Apparet eum non paruiſſe Salomonis dicto ita præcipientis: fili caue ne multos libros facias, neque feſtina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio ab Hebræo, Græco, Latino, & ceteris diſſonat.

Multiloquiũ quadruplex.

Igitur temerarius & velox ſermo corã Deo; eſt præceps multiloquium: idque quadruplex, primò, quod fit de qualibet re in præſentia Dei: B ſecundò, quod fit de ipſo Deo; tertiò, quod fit Deo per votum; quartò, quod fit coram Deo per orationem; hinc quadruplex oritur ſenſus.

Primò enim Thaumat. Olympiod. Bonauen. Hugo Card. cenſent hic præcipi ſilentium, & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod corã Deo, id eſt in Dei præſentia agamus, & loquamur, quidquid agimus & loquimur. Audi Thaumaturg. *Tum etiam perpulchrum fuerit linguæ parcè, pectore autem conſtanter vti. Nam licet abſurdis quibuſdã motibus imperaret animus, dedecus tamen foret eos continuò effutire, motibuſq; eſſe minus cõpoſitis. Licèt enim à cælo longè diſtemus (quod diligenter aduertendum eſt) præſenti tamen, auſcultantiq; Deo loquimur. Grauiter itaque loqui vtiliſſimum.*

Nam vt docet Ariſt. lib. 4. Ethic. c. 3. Magnanimi habent motum tardum, vocem grauem, locutionem tardam, ſtabilemque. *Nam neque qui circa pauca ſtudet*, inquit, *eſt feſtinabundus; neque* C *qui nihil magnum exiſtimat, contentus & vehemens. Acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur*, qui ſunt puſillanimes.

Secundò, preſſiùs S. Hieron. τὸ *coram Deo* exponit *de Deo. Iubet*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quã poſſumus opinemur, ſed ſciamus imbecillitatem noſtram, quod quantum diſtat cælum à terra, tantùm noſtra opinio ab illius natura ſeparatur.* Sic & Hugo Victor. Lyran. Titelman. Dion. & alij: Præclarè Hugo Ætherianus lib. 2. de Hæreſi: *Sicut*, inquit, *qui Ægyptiam palmam guſtarit, mens eius obſtupeſcit; ſic lingua retardatur, cùm dicendum eſt de Deo.* Lactantius lib. de Ira Dei celebrat illam Platonis ſententiam in Timæo: *Maieſtas Dei tanta eſt, vt nec mente cõprehendi, nec linguâ exprimi poſſit*; & illam Socratis: *formam Dei non oportet inquiri.* Cui ſimilis eſt illa Triſmegiſti D ad Tatium: *Deum inuenire difficile; cùm inueneris, mente ne conceperis, indicare in vulgus, nefas; enarrare verbis impoſſibile, ob nimiam & inæſtimabilem eius poteſtatem.* Quocirca Cicero pro lege Manil. *Homines*, inquit, *timide de poteſtate Deorum, & pauca dicenda ſunt.*

Tertiò, arctius alij apud S. Hier. cenſent, hic agi de voto, vetariq; ne quid temerè voueamus coram Deo, id eſt ipſimet Deo. Verùm de voto agetur, verſ. 3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo, vnde Campen. vertit: *Ne præceps ſis in lingua tua oratura Deum.* Iubet ergo, ne in oratione ſimus præcipites, verboſi & polylogi, vt quidquid in buccam venit, quidquid cor, vel concupiſcentia ſuggerit, coram Deo promamus.

Rurſum ne in oratione ſimus leues, impræmeditati, & imprudentes, ſed prius meditemur, quid orare & poſtulare conueniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipe quamuis Dei inuocationem; ſiue ea fiat per iuramentum; ſiue per votum; ſiue per exorciſmum; ſiue per aliam rationem & modum, q. d. Ne temerè quid iures per Deum, vt eum inuoces faciaſque teſtem rei vanæ, vel falſæ, nec præcipitanter quid voueas Deo; ſed prius cogita, an id quod voues, Deo gratum ſit, ac tibi vtile, & facile, vt de executione non dubites; ne temerè diabolum, vel res creatas per Dei nomen coniures, &c. Vetatur enim hic omnis irreuerentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipſius ſanctiſſimi inuocationem. Vnde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, ſubdit: *Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere*, &c. Ita Chald. *Non accelerabis*, ait, *ſuper dictum tuum, vt confitearis eloquia oris tui, & cor tuum non feſtinabit proferre loquelam in tempore, quo tu oras ante Dominum: Namque Dominus imperat ſuper omnẽ mundum, & ſedet ſuper ſolium gloriæ in cælis altiſſimis, & tu ſedes ſuper terram, propterea erunt verba oris tui modica:* Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis ſermonibus, & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant iudices ad miſericordiam, vel vindictam, contra quos Chriſtus Matth. 6. 7. *Orantes*, inquit, *nolite multum loqui, ſicut Ethnici; putant enim, quòd in multiloquio ſuo exaudiantur.*

Rurſum Gentiles putabant Iouem, & Deos dormire, vel aliò profectum abeſſe, aut bibere in diuerſorio, vel alijs negotijs occupatum diſtineri; quare vt eum excitarent, & attentum facerent, multis magniſquè clamoribus orabant, vt ſacerdotibus Baal improperat Elias 3. Reg. 18. 27. *Clamate*, inquit, *voce maiore: Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certè dormit, vt excitetur.*

Verè Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. *Vota*, inquit, *homines parciùs facerent, ſi palam ſa ienda eſſent.* Et rurſum: *Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat: ſic loquere cum Deo tamquam homines audiant.*

Præclarè Nyſſen. in Orat. Dominicam: *Qui in tempore orationis*, ait, *in ea, quæ animæ conducunt, intentus nõ eſt, ſed vitioſis & perturbatis animi ſui motibus Deum obſequi poſtulat nugator quidẽ reuera, atque blaſphemator eſt; quippè qui oret, vt Deus ſuarum ineptiarum & vanitatum adiutor, & miniſter fiat.*

Vetat ergo hic Salomon, ne ex vitioſa animi cupiditate, libidine, petulantia, præcipitatione, inconſideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo, ſed prius prudentẽr iuxta dictamen rectæ rationis expendamus, quid & quale, quantumque à Deo petere oporteat, ne irreuerentiæ crimen incurramus, ideoque ſobriè & parcè coram Deo loquamur Deus enim eſt cardiognoſtes, id eſt cordium ſcrutator, ideoque magis attendit cor, & mentem, quàm linguam orantis. Maximè autem notatur & carpitur hic præceps in multiloquio, & oratione celeritas. Eamdem carpſit Prou. 29. 20. *Vidiſti*, ait, *hominem*

velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. Et S. Iacob. cap. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Feſtinatio indicat iudicium, quod loquens habet de ſua ipſius ſapientia, quaſi alijs præferenda ſit, neque ſit diu ſibi expectandum in proferenda ſententia, ne alius præuertat. Confuſio illa verborum naſcitur ex nimia præcipitatione loquendi,* ait rectè noſter Lorinus.

DEVS ENIM IN CÆLO, TV SVPER TERRAM] Septuag. *Quia Deus in cælo ſurſum & tu ſuper terram.* Addunt aliqui *deorſum.* Campen. *Deus è cælo videt tua omnia, qui in terra degis.* Olympiod. *Deus enim qui in altiſſima cælorum ſpecula ſedem habet, quæ in imo ſunt, conſpicit vniuerſa.* Senſus ergo eſt,

Probl. cum Deo agendi. Primò. B Primò, q.d. Noli in oratione verba multiplicare, & præcipitare, quaſi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è cælo cominùs terram, & omnia, quæ in terra fiunt, intuetur. Quare cominùs intuetur, & audit omnia, quæ poſtulas: *Cælum enim ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum,* ait ipſe Iſaiæ 66. 1. Quare ſicut ſedes vicina eſt ſcabello, ſic cælum vicinum eſt terræ, at Deus reſidens in cælo, è vicino audit te in terra, quaſi ad ſcabellum ſedis ſuæ orantem. Ita Taumaturg. Addit Caiet. Cælum ſemper eſt præſens terræ, nec terra à cælo elongatur, q.d. Deus numquam diſcedit, aut recedit à cælo, ac conſequenter nec à terra: quare nulla eſt ratio feſtinandi, & accelerandi preces: Deus enim ſemper præſens & immotus conſiſtit vt eas audiat.

Secundò. C Secundò, & neruoſiùs, q.d. Deus in celſiſſimo cæli ſolio glorioſus reſidet, tu autem in humili viliq́ue terra, ſupplex humi oraturus procumbis. Quare decet te, reuerētèr cum timore, & tremore, ac ſubmiſsè, paucisq́ue Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominū meum, cum ſim puluis & cinis.* Geneſ. 18. 27. Cùm ergo ſis vilis & infimus, par eſt, vt ſummam Dei maieſtatem in cælo regnantem, ſumma demiſſione & veneratione interpelles. Vnde Coſtus & Chald. vertit: *Nam in vniuerſum orbem principatum obtinet Deus, ſedetq́; id ſummo cælo, velut in ſede gloriæ: tu verò cū depreſſus humi iaceas, tu dicē de moderatione vtere.* Porrò Vatab. interpretatur: *Deus eſt verax, tu autem mendax, ignorans, & inſipiens:* Idcirco pauca, eaque præmeditatè, coram Deo loquere, ne is te falſitatis, ignorantiæ, & inſipientiæ coarguat.

Tertiò. D Tertiò, ſicut cælum complectitur, fouet, regit, illuſtrat, & fecundat terram, ſic & Deus homines ſe inuocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum eſt opus, ſed pio affectu, reſignatione & fiducia, qua credamus & ſperemus ab eo omnia quæ poſcimus, ſi nobis ſalutifera ſint: in illius ergo ſancta prouidentia, ſilētes & ſperātes recūbamus, & ſecuri conquieſcamus.

IDCIRCO SINT PAVCI (& diligenti examinatione perpenſi, ait Olympiod.) SERMONES TVI] Tum ob rationes iam dictas, tum quia Deus è cælo totam terram, & omnia, quæ [illegible] ea fiunt, velut exiguum globulum pell[illegible] peruidet, & perſpicit, vti raptus in D[illegible] dem totum perſpexit S. Benedictus [illegible] gor. 4. Dial. ca. 36. quare cum D[illegible]

A ærumnas & deſideria perſpiciat, non eſt quod ea multis illi explices, vtpote iam illi cognita. Secūdò, quia ſicut coram principe paucis agendum eſt, reuerentiæ cauſa, ſic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è cælo peruidet affectum cordis, eumque poſcit, non ſonum, copiamq́ue verborum. Vnde Moſi ſilenti, ſed ſummè deſideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus eſt vehemens affectus, & deſiderium. Exodi 14. 15. Hinc S. Franciſcus totam noctem orans, ac è terra ſubleuatus in cælum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia;* ſed hiſce verbis totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha & Maria Lazaro ægrotante, non aliud nuntiarunt Chriſto, quàm: *Ecce quem amas infirmatur.* Ioan. B 11. quem enim amas, non deſeris: amanti ſat eſt indicaſſe neceſſitatem & voluntatem amati. Et Dauid Pſal. 141. 3. *Tribulationem meam,* ait, *ante ipſum pronuntio,* id eſt, verbo enuntio. Arabicus: *Proieci inter manus eius voluntatem meam, detuli apud eum.*

Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia vno mentis cernit in ictu, omniaq́ue dicit & eloquitur vnico mentis ſuæ verbo, videt & ridet noſtrum in oratione multiloquium, poſtulata temeraria & ſtulta iudicia: quia *ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris,* ait ipſe Iſaiæ 55. 9. *Quartò.*

Huc facit ſymbolum Pythagoræ: *In aſtrum numquam digitum intendas,* id eſt de cælitibus & ſummis viris nil temere loquaris. Et illud eiuſ- C dem. *Dei imaginem in annulo ne circūferas,* id eſt de diuinis parcè diſſeras. Et illud Syrorum: *Ne os & vultū contra ſolem obfirmes,* id eſt ne obluctēris Deo aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

MVLTAS CVRAS SEQVVNTVR SOMNIA, ET IN MVLTIS SERMONIBVS INVENIETVR STVLTITIA.] *Et,* id eſt, *Sic:* comparat enim curas ſermonibus multis; & ſomnia ſtultitiæ, quòd ſicut ex curis ſequuntur ſomnia, ſic ex multis ſermonibus ſtultitia. Hebr. *Vox inconſtantis,* id eſt ſtulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit ſomniū & in multis verbis ſtulti vox erumpit.* Campenſ. *Sicut diurna cura gignunt ſomnium, ita multa verba ſtultam faciunt orationem.* Chald. *Quoniam ſicut venit ſomnium propter cogitationes cordis in multis negotijs, ſimiliter eſt vox ſtultorum in multis verbis otioſis:* vel vt vertit Coſtus, *Sic & ſtultorum vox ad ver-* D *borum inanium varietatem fertur.* *Vers. 2.*

Hic verſus pendet à præcedenti, eiuſque dat cauſam, cur ſcilicet, ſermones coram Deo debeant eſſe pauci; vnde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio verſus aſſignatum quadruplex hic oritur ſenſus.

Primò enim, abſolutè & generatim multi ſermones, poſſunt ſignificare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quæ fit co[illegible] Deo, id eſt Deo intuente & audiente, [illegible] quoduis multiloquium, quia illud [illegible] comitatur ſtultitia, ſicut curas mul[illegible] [illegible]tur ſomnia. Hæc enim eſt cauſa ad[illegible] [illegible], cur vetuerit multiloquium, & præcipi[illegible] [illegible]nem loquendi. [illegible]a ſcilicet in omni multiloquio

loquio inuenitur ſtultitia: hæc enim illius partim A
eſt cauſa, partim effectus. Cauſa, quia qui multa garrit, multa impertinentia, futilia, vana & ſtulta, imò falſa effutit, quæ eum ſtultiorem efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit; ex mente vaga, errante, inconſtante, delira. Ita Lyran. Caiet. Titelm. Varabl. & alij. Accedit Olympiod. qui ſic exponit: *Sunt qui per diē multis tentationibus curiſq; agitantur, per quietem ſubinde ſomnijs conturbantur; ita & ſtultus in multiloquio peccans, ſua ipſius voce arguitur.*

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi poteſt garrulitas de Deo rebuſque diuinis, de qua ſic exponit S. Hyeronym. *Præcipit*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quàm poſſumus, opinemur, ſed ſciamus imbecillitatem noſtram, quòd quantum diſtat cœlum à terra, tantum noſtra opinatio à natura illius ſeparetur, & idcirco debere ver-* B *ba noſtra eſſe moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus eſt, ea ſomniat frequenter, de quibus cogitat, ita qui plura voluerit de diuinitate diſſerere, incidit in ſtultitiam. Vel certè ſic: verba noſtra pauca ideo eſſe debere, quod etiam ea quæ noſſe nos arbitramur, per ſpeculum videmus, & in ænigmate, & velut ſomnium comprehendimus, quod tenere nos æſtimamus. Cumq; plura*
1. Cor. 13. *(vt viſum nobis fuerit) dixerimus, finem diſputationis noſtræ eſſe ſtultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Accedit Auctor Catenæ Græc. qui & cauſam
Prou. 10. ſubdit: *Nec enim*, inquit, *fieri poteſt, vt homo qui ſenſili naturâ conſtat, & omnem ſuam cogitationem à ſenſibus mutuatur, vt rectè & citra errorem de Deo diſputet*, vtpote ſpiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, poteſt ac- C
cipi præcipitatio ad vouendum. Huius enim comes eſt ſtultitia, dum vel ſtulta, aut contraria vouet, vt ſtultè vota tot & tanta explere non vult, imò non poteſt. Denique hæc vota prodeunt ex mente inconſtante, inſipiente & ſtulta.

Quartò, & magis preſsè ac propriè per multiloquium coram Deo ſignificatur præcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo varijs deſiderijs agitato, ac cupiditatibus & ſollicitudinibus æſtuante & perturbato: hoc enim ſignificat Hebr. חֶבֶל *tebahel* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & ſtulta: ideoque multa ſimilia effutit & precatur. Senſus ergo eſt q.d. Sicut multitudo curarum præſertim inanium & futilium prodit ex mēte inani & futili, ac variis deſideriis æſtuante, paritque ſomnia inania, futilia & perturbata: ſic pariter multitudo ſermonum & precum prodit ex mente vaga, inſtabili ac variis cupidinibus & paſſionibus iactata; ideoque inconſtante & ſtulta, ac proinde multa contraria, perturbata & ſtulta effutit ac poſtulat, quæ eā ſtultam, ſtultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox reuuit; quod nunc placet, mox diſplicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis ſtultitiam, id eſt mentis variis & inter ſe pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulſæ inconſtantiam. Hanc enim ſignificat Heb. *keſil.* Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit ſomnium in multitudine occupationis, & vox inſipientis, ſiue ſtulti in multitudine verborum.*

A Porrò aptè comparat multas curas multis ſermonibus, quia multæ curæ pariunt multos ſermones: quæ enim mens cupit & curat, hæc eloquitur: ſomniū verò appoſitè comparatur ſtultitiæ, Primò, quia ſomnia ſunt quædā phantaſiæ ludibria & deliria: viciſſim ſtultitiæ & deliria ſunt quaſi mentis emotæ, & aberrantis ſomnia. Sicut ergo ſomnia ſunt deliria dormientium; ſic ſtultitiæ ſunt deliria æquè ac ſomnia vigilantiū. *Somnium eſt ſtultitia. Primò.*

Secundò, ſicut ſomnia prodeūt ex animo curis agitato, ſic ſtultitia ex anima varijs cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æſtuante. Verè Seneca in Octauia hanc ſomniorum dat cauſam: *Quæcumque*, inquit, *mentis agitat infeſtus vigor, ea per quietem ſacer, & arcanus refert, veloxq; ſenſus.* Et Claudian. de raptu Proſerp. *Secundò.*

Omnia quæ ſenſu voluuntur vota diurno,
B *Tempore nocturno reddit amica quies.*

Tertiò, ſicut in ſomnijs mentis perturbatæ propter rerum variarum, ait Pineda, atque multarum imagines, atque phantaſmata concurſantia, & nonnullo ordine rerum & intelligentiæ ſeruato, tumultuariò & confuſè menti impreſſa, & memoriæ tradita, neceſſe eſt multa ineſſe deliria, & ſpecierum atque ſimulacrorum ingētem perturbationē & cōfuſionem, qualia ſunt ebrioſorum, & furentium hominum inſomnia, quæ Hippocrates aliquando appellauit *peregrinas opiniones, quæ mentem exterrent*: Ita ſanè multa verba non poſſunt non parere multam in narrando, pollicendo, vouendo, aut quidpiam aliud verbis & ſermone tractando ſtultitiam, incōſtantiam, & delirationem. *Tertiò.*

C Quartò, quia crebræ ſtultitiæ & ſtultiloquia, pariunt ſtulta inſomnia. Ita Olymp. *Ne*, inquit, *multiloquus eſto ac nugax, neque ſtultitiā tibi inſitam tuo profer ſermone; quoniā multæ nugacibus adueniūt tentationes, quæ ipſos interdiu non ſolùm vigilantes cōturbent, ſed per quietem quoque dormientes exterreant.* *Quartò.*

Porrò Septuag. hìc variant. Vaticani enim & Regij Græcum πειρασμῶ vertunt: *Quia aduenit ſomnium in multitudine ſollicitudinis, & vox ſtulti in multiplicatione ſermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniā aduenit inſomnium in multitudine tentationis, & vox ſtulti in multitudine ſermonū.* Et Arabicus: *Nam ſomniū affert multitudinē tentationū, & vox ſtulti affert multitudinem ſermonum*; quod ſecutus B. Antiochus hom. 85. accipit hunc locū de Inſomniis immundis, & obſcænis. Audi eum:
D Inſomniis ne commodetis fidem: ſunt enim hæc aliud nihil, quàm mentis implanatæ ac deerrātis ſimulacra, imaginationes, & fruſtratoriæ ludificationes reproborum dæmonū, nobis vt imponant, & implanent ſic miſère ſeductos, vt inelicēt iſtis delinimentis atque oblectent, vt deinceps nullo negotio hominē pertrahāt ad captanda lenocinia illecebroſæ voluptatis, iuxta verbū Iudæ Apoſtoli Iacobi fratris, de eiuſmodi quibuſdam dicentis: *Similiter & hi inſomnia ſua ſectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernūt, maieſtatem verò blaſphemant.* Eccleſiaſtes item præcipit dicens: *Inſomniū in multitudine tentationis & vox ſtulti in multitudine ſermonum.* Inducit: *Ne des os tuum, vt exerrare facias carnem tuam, vt ne iraſcatur Deus ſuper voce tua, & corrūpat labores manuum tuarū; quia in multitudine ſomniorū & vanitatum,*

tatum, & ſermonum multorum. Accedit Olÿmp. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis ſubinde ſomnijs, vel ad auaritiam, vel ad libidinem tẽtantibus per quietem conturbatur; ſed tamen inutilibus & flatim anhelantibus: ita multiloquum & nugacem, ac multa blaterantem, multa videtur dicere, ſed tamen inutilia omnia & nugatoria.*

Auctor verò Catenæ Græc. *De Deo,* inquit, ſint *pauci ſermones tui, id eſt veri & circũſpecti. Nam qui documentum hoc ampleƈti contemnunt, ijs longo tẽtationũ agmine adueniunt ſomnia. Inſomnij enim nomine dæmonem vocat, qui longo ille tentationũ comitatu, ſomno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Iobus cũ Deo loquens ita dicit: Perterreſacis me in ſomnis, & obruendis me viſionibus. Dauid etiam hunc hoſtem vitare deſiderans, ita ſibi Dominum aduocat: Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Et quæ ſequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiu tentantur etiam* B *eum cùm dormiunt perterrentur inſomnijs, ad eundem quoque modum, ſua ſtultum loquacitas redarguit, varijſque tentationibus circumuoluit.* Denique Symmach. vertit: *Accedet ſomnium propter multitudinẽ iniquitatis,* quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiſcimus, hæc per noctem ſomniamus. Vnde rixoſi ſomniant de ſuis rixis & cædibus, guloſi de ſua crapula, ſcortatores de ſuis ſcortis, auari de ſuis vſuris, &c.

Vers. 3. SI QVID VOVISTI DEO, NE MORERIS REDDERE: DISPLICET ENIM EI INFIDELIS, ET STVLTA PROMISSIO: SED QVODCVNQVE VOVERIS, REDDE] Septuag. *Prout voueris votum Deo, ne moreris reddere.* Votum ènim reddendum eſt integrè, eo loco, tempore, modo, ceteriſque circumſtantijs, quibus conceptum & nuncupatú C eſt. Vnde Interpres Olympiod. vertit: *Sicut vouiſti, &c. ne tardes reddere.*

Præclarè Saluianus lib. 2. *Profeſſio,* ait, *religionis non aufert debitum, ſed auget: quia aſſumptio religioſi nominis, ſponſio eſt deuotionis, ac per hoc tanto plus quiſpiam debet opere, quantum plus promiſerit promiſſione, ſecundùm illud: Melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.* Votum enim Deo nũcupatum mirè placita res eſt Deo, adeo vt ipſe non tantùm promiſſione de re bona ac ſancta ſibi facta gaudeat, verùm & rem illam voto ſibi conſecratam ſine vlla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, ſi differatur, aut mora ei inijciatur. Vnde S. Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima,* inquit, *voti gratia eſt celeritas ſolutionis.* Vnde ſolutionem differre, perinde eſt aliquando, qood auferre, quod mihi videtur Sa- D piens hoc loco innuiſſe; nam ad celerem votorum ſolutionem hortatur: *Si quid,* inquit, *vouiſti Deo ne moreris reddere.* Et ſtatim reddẽs huius celeritatis rationem: *Multo,* inquit, *melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere,* hoc eſt, poſt votum promiſſa morari: has enim moras tollendas eſſe præmonuerat, & tamen dicit *promiſſa non reddere,* quia perinde eſt morari promiſſa, ac negare, vt benè D. Ambroſ. lib. cit. c. 7. aduertit: *Cùm enim,* inquit, *moram facis, non reddis.* Quid enim magis profuit Caino ſerò offerre, quàm non offerre?

Aptè hæc gnome nectitur, & educitur è præcedenti. Qui enim inconſiderati, & præci- A pites ſunt ad loquendum, orandum, vouendum, hi poſt votum, dum conſiderant eius difficultatem, tardi ſunt ad ſoluendum, quare ſicut peccarunt præcipitatione in vouendo ſic longè grauius peccant tarditate in perſoluendo.

Porrò votum eſt promiſſio Deo facta, quæ vt ſit valida, quinque requirit. Primò, vt ſit deliberata: ſecundò, vt libera, hinc ait, *ſi quid voueris:* tertiò, vt vouens intendat ſe obligare: quartò, vt ſit de re grata Deo: quintò, vt vouens poſſit ſe obligare. Hinc votum eſt actus religionis & latriæ, voto enim colitur Deus, vt docet D. Thom. 2. 2. q. 88. ar. 5. Vnde orationi hic votum ſubnectitur, præſertim quia orantes ſæpè, vt impetrẽt, quod poſtulant, Deo nuncupant vota, iuxta illud Iſaiæ 19. *Colent eum in hoſtijs & muneribus, &* B *vota vouebunt & ſoluent.* Hinc Græci votum vocant εὐχήν, id eſt orationem. Vide noſtrum Leſſium tract. de Voto.

Quocirca in baptiſmo, quo fideles profitẽtur ſe ſeruaturos legem Chriſti, & abrenuntiant Satanæ, propriè non eſt votum: quia hæc non eſt promiſſio, ſed propoſitum dumtaxat & profeſſio fidei & vitæ Chriſtianæ. Eadem tamen ſæpè à patribus vocatur votum, largè ſumendo nomen voti, pro propoſito & profeſſione. Vnde ab ijs eadem nunc vocatur ſponſio, nunc promiſſio, nunc cautio, nunc iuramentum, nunc eiuratio, nunc profeſſio, nunc conteſtatio, nunc votum, vti videri poteſt apud S. Baſil. de Spiritu ſancto c. 27. Tertul. de Corona mil. c. 3. Greg. hom. 29. in Euang. Aug. in Pſal. 75. S. Hier. Apol. 1. contra Ruffin. & alios.

C NE MORERIS REDDERE] Campenſ. *Abſque mora illud perſolue.* Votum explendum eſt eo tempore, quod intendit mens vouentis: ſi nullum certum determinarit, mox vt commodè poteſt, illud explere tenetur; iuxta illud Deuter. 23. 21. *Cum votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & ſi moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, abſque peccato eris. Quod autem ſemel egreſſum eſt de labijs tuis, obſeruabis, & facies ſicut promiſiſti Domino Deo, & propriá voluntate & ore locutus es. Quocirca ruina eſt deuorare ſanctos, & poſt vota retractare.* Prouerb. 20. 25. vide ibi dicta. Ratio eſt, quòd per votum vouens ſe obſtringat ad rem, quam vouit, illi præſtandam: votum ergo eſt debitum, & vouens ſe facit debitorem Deo, reumque voti: quare peccat, ſi de- D bitum hoc Deo exſoluere tardet. Iam enim poſt votum, res non tam eſt eius, quàm Dei: tranſiit enim in ius Dei, cui per votum eſt conſecrata: quare iniuriam ei facit, ſi rem eius, id eſt illi debitam, & obligatam ſibi retineat. Rectè ergo ait: *Ne moreris reddere,* q. d. citò alacriter, & hilariter, perſolue Deo, quod vouiſti: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat.* Vide S. Bernard. ſerm. 71. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum ſit votum, dat Olympiod. *Quia,* inquit, *ſimul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumueniet tentationum, quæ perſoluere promiſſionem impedias, ita vt ne dormiens quidem, ſine moleſtia ſis futurus:* Qualem in ſponſore deſcribit Salomõ Prouerb. 6. 2.

Hinc

Hinc pro *reddere*. Hebr. eſt שַׁלֵּם *ſchallem*, quod propriè ſignificat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum ſoluit, pacem cum creditore reſtaurat, & firmat: ſic vota ſoluentes, pacem cum Deo ineunt & ſanciunt. Quocirca Dauid: *Vota mea reddam*, inquit, *in conſpectu omnium timentium eum.* Pſalm. 21. 26. Audi S. Ambroſ. libr. 2. de Cain & Abel capit. 7. *Si voueris votum, non facias moram reddere illud. Cùm enim morã facis, non reddis. Votum eſt autem poſtulatio bonorum à Deo cum ſoluendi muneris promiſſione. Et ideo cùm impetraueris, quod petiſti, ingrati eſt tardare promiſſum. Sed interdũ, aut negligentibus irrepit obliuio impetratorum, aut timidis & elatis arrogare euentus ſibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo conſequitur, proprijs virtutibus vendicare, nec auctoris reputare gratiæ, ſed ipſe ſe ſuorum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis eſt.*

Hinc Apoſtolus de viduis, quæ poſt votum caſtitatis nubere volunt, ait, **B** *habentes damnationem, quia primam fidem* (promiſſionem & votum caſtitatis) *irritam fecerunt*. 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque & Sapphira, morte à S. Petro puniti ſunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Vrbanus I. Pont. vt habetur 12. quæſt. 1. cap. *ſcimus*, docet clericis omnia eſſe cõmunia, quòd eo tempore id vouerint: *Quicumque veſtrum*, inquit, *communem vitam ſuſceptam habet, & vouit ſe nihil proprium habere, videat ne pollicitationem ſuam irritam faciat, ſed hoc quod Domino eſt pollicitus, fideliter cuſtodiat, ne damnationem, ſed præmium ſibi acquirat; quoniam melius eſt non vouere, quã votum, prout melius poteſt non perficere. Grauius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt,* **C** *& votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi, qui ſine voto, aut fide mortui ſunt, & tamen bona egerunt opera: Diſplicet enim Deo infidelis & ſtulta promiſſio.*

Alia eſt ratio, cur votum ſit citò ſoluendum, quòd Deus, cùm ſit fideliſſimus, fideliſſimos exigat ſui cultores. Si enim homini fides ſeruanda eſt, multò magis Deo; alioqui enim videris Deũ ridere & ludificare, eiuſque honorem dedecori & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos & ſacrilegos grauiter ſolet plectere & vlciſci, vti iam exemplis oſtendi. Iidem ſunt ſtulti: ſtultũ enim eſt vltrò ſe voto obligare ad rem, quam nolis, vel non poſſis præſtare: ſtultum eſt vltra vires quippiam promittere: *Inſipiens* enim *eſt, qui ſui ipſius ignorat quantitatẽ*, ait Ptolomæus in præfatione **D** Almageſti, quid ſcilicet valeant humeri, quid ferre recuſent. Porrò ſtulta eſt voti promiſſio quãdò fit inconſideratè, præcipitanter, aut cum vouet quis rem impoſſibilem, indifferentem, malã, minus bonam, quæ ſcilicet maius bonum impediat. Sic ſtultum fuit votum Iephte, quo vouit ſe Deo immolaturum quidquid reuertenti ſibi pòſt victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia, vnde eam immolauit: *Nam in vouendo fuit ſtultus, quia diſcretionem nõ habuit, & in reddendo impius*, ait S. Hieron. & ex eo S. Tho. 2. 2. q. 88. art. 2.

Cauendus hic error Angeli in ſumma verbo *votum*, qui cenſet ſtultitiam indeliberationis, ſiue inſufficientiam colligi ex eo, ſi quem poſt votũ, **A** ſtatim voti pœniteat. Multi enim deliberatè vouerunt ideoque voto obligantur, quos tamen paulò poſt pœnitet voti, vt patet in Apoſtatis à religione: quare docent Theologi ad votũ illam deliberationem abſolutè ſufficere, quę ſufficit ad peccandum mortaliter.

Heb. eſt: *quia non eſt voluntas* (Dei) בַּכְּסִילִים *backeſilim*, id eſt, *in inconſtantibus*, hoc eſt ſtultis, qui ſcilicet promittunt, & promiſſa non implent, vel reuocant ex inconſtanti mentis concupiſcentia, iuxta illud Arabum; *ſtabilimentum fidei eſt abſtinentia; labefactatio fidei eſt concupiſcentia.*

Cauſa enim cur multi vota non impleant, eſt mentis inconſtantia, quę facit eos pœnitere voti, iuxta illud Prouerb. 25. 14. *Ventus & nubes & pluuia nõ ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non cõplens.* Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non eſt beneplacitum in ſtultis, quòd differant vota ſua.* Symmach. οὐ πάρεστι χρεία ἀφρόνων, id eſt, *Non eſt opus inſipientibus*, ſcilicet Deo: vel *nulla eſt vtilitas inſipientium*, qui tam leuiter vouent, vt mox ea retractent, iuxta illud: *Homo apoſtata vir inutilis.* Prouerb. 6. 12. Arabicus: *Non eſt voluntas Dei in diuitibus*, quos diuitiæ ſæpè faciunt arrogantes, incõſtantes & ſtultos. Tigur. *Nõ enim Deus ſtultis delectatur.* Campenſ. *Ne illum ſtultorũ more, multa promittendo, grauiter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æſopũ: *Vir pauper*, inquit, *ægrotans, vouebat dijs, ſi euaderet, boues centum in ſacrificiũ oblaturum: ſed Dei tentaturi à morbo liberarunt; at ille ſurgens, quoniam bobus carebat, ex paſta boues centum à ſe formatos, in ara poſitos ſacrificauit; ipſum vlturi in ſomnijs adſuerunt Dei dicentes: Abi ab littus ad eum locũ, illic enim Atticas mille dragmas inuenies. Ille autẽ excitatus, lætus & alacer ad demonſtratum locum perrexit, aurum diſquirens: ſed illic in piratas incidit, ab ipſiſq; comprehenſus eſt. Captus ergo, vt dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipſis promittens, ſed cum non crederetur, abactus, ab ipſis diuenditus eſt mille drachmis. Affabulatio, fabula ſignificat mẽdacijs hominum inimicum eſſe Deum.*

Mvltoqve melivs est non vovere, qvam post votvm promissa non reddere] Vers. 4. Ait, *non vouere*, dumtaxat: quia votum de non vouendo illicitum eſt. Qui enim vouet ſe non facturum votum, vouet ſe non facturum maius bonum, quod illicitum eſt, ideoque votum eius irritum, vti docet noſter Franc. Suarez tom. 2. de Relig. lib. 2. de Voto c. 11. *Quàm grauia vincula*, ait S. Ambroſ. libr. 9. in Lucam ad **D** cap. 20. *promittere Deo, & non ſoluere? Melius eſt non vouere, quàm vouere & non reddere: maior eſt contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promiſſum, dum in hoc corpore es, priuſquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.*

Porrò delirant Hæretici noſtri æui, dum ex hoc loco damnant vota caſtitatis, religionis, ieiunij, ac voti reos abſoluunt. Non enim ait Eccleſ. Bonum eſt non vouere, vel malum eſt vouere: Sed *melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.* q. d. Melius eſt non vouere, quàm votum facere & violare. Optimum eſt ergo votum facere, & illud præſtare. Hic enim eſt duplex actus religionis, cultuſque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voueas & conſecres;

ſecundò, quòd conſecratam illi exhibeat. Nam idcirco diſplicet Deo infidelis & ſtulta promiſſio, quia placet fideliter & prudenter ſuſcepta: & hac de cauſa melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere, quia bonum eſt promittere, & quod promiſeris præſtare: etſi ipſum *non promittere* dicatur melius non abſolutè, ſed reſpectiuè, quando ſcilicet non implendum eſt quod promittitur.

Melius eſt opus ex voto, quàm ſine voto. Ratio prima.

Meliùs ergo eſt opus factum ex voto, quàm ſine voto. Ratio eſt triplex. Prima, quòd votum ſit actus religioois & latriæ, vt dixi, quæ inter morales prima & nobiliſſima eſt virtus; ſicut charitas inter Theologicas. Quare actus, v.g. ieiunij in ſe ſimplex eſt virtus, puta actus temperantiæ; ſed ſi accedat votum fit duplex, dupliciſque valoris & meriti: Accedit enim dignitas religionis & voti, quæ longè nobilior eſt temperantiâ. Quocirca ſicut religio melior eſt irreligioſitate, ait Saluian. libr. 2. ad Eccl. Cathol. ſic melius eſt ieiunium votum, quàm non votum. Ita D. Thomas 2.2. qu. 88. art. 6.

Secunda.

Secunda, quòd qui facit opus, actum dumtaxat dat Deo; qui verò addit votum, ſimul cum actu dat vim & potentiam, puta voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo, vt non liceat contrarium ei, quod vouit, velle. Facit ergo ſicut ille, qui dat principi non ſolùm fructus, ſed totam arborem cum fructibus, ait S. Anſel. lib. de Similit. Hinc Pſaltes. Pſal. 75. *vouete*, ait, *& reddite Domino veſtro.* vbi S. Auguſtin. *Quiſque*, ait, *quod poteſt voueat & reddat; non ſitis pigri ad vouendum: Non enim viribus veſtris implebitis.* Dabit enim vires implendi, qui dat deuotionem vouendi.

Tertia.

Tertia, quòd votú voluntatem ex ſe flexilem & inconſtaotẽ in actu virtutis, quam vouet, roboret & confirmet, quo fit, vt actus qui ex voto prodit, ſit firmior, robuſtior & conſtantior, ideoque melior & perfectior, iuxta illud S. Bernard. de Præc. & diſpenſ. *Felix neceſſitas quæ ad meliora compellit.* Audi S. Aug. de Virgin. c. 8. *Neque enim ipſa*, inquit, *virginitas, quia virginitas, ſed quia Deo dicata eſt, honoratur: quæ licet in carne ſeruetur, ſpiritus tamen religione ac deuotione ſeruatur, ac per hoc etiam virginitas corporis ſpiritualis eſt, quam vouet & ſeruat continentia pietatis.* Idemque paulò infrà. *Honoratius in animi bonis illa continentia numeranda eſt, qua integritas carnis ipſi creatori animæ & carnis vouetur, conſecratur, ſeruatur.*

Vers. 4.

NE DEDERIS OS TVVM, VT PECCARE FACSAS CARNEM (Arabicus *humanitatem*) TVAM: NEQVE OICAS CORAM ANOELO, NON EST PROVIDENTIA. NE FORTE DEVS IRATVS CONTRA SERMONES TVOS, OISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM] Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto votique violatione: de voto enim proximè ſermo præceſſit. Hinc Tigur. vertit: *Ne committas, vt os tuum præbeat carni tuæ occaſionem peccandi.* Vatabl. *Ne habenas laxes ori tuo, vt pecces.* Iſidor. Clarius: *Ne totum te peccato inuoluas.* Clarè Chald. *Ne inuoles verbum oris tui, nec ſis cauſa gehennæ ſuper carnem tuam, & in die iudicij magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniã ignorantia eſt: ne iraſcatur furor Dei ſuper omnia ver-* A *ba tua, quæ dicta ſunt in ignominia, & diſſipet opera manuum tuarum.*

Senſus ergo eſt, q.d. Ne dederis os tuum ad temerè vouendum quippiam, quod ægrè præſtare poteris, vt peccare facias carnem tuam, dum illa tranſgredietur votum difficilis religionis, ieiunij, caſtitatis, pœnitentię per gulam, luxuriam, &c. vel *carnem*, id eſt teipſum, dum per infirmitatem carnis tuæ violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut cuſtos ſemper adeſt quemque vbique reuereri debes: *Nõ eſt prouidentia*, id eſt Deus non cognoſcit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas, error eſt*, id eſt caſu & errore fortuito regitur mundus, non certâ numinis prouidentia: vnus omnium rerum, ac proinde B mei quoque voti fortuitus eſt error; vouendo ergo erraui: quare errorem hunc iam à me agnitum, mihique moleſtum & difficilem corrigã, votumque erroneum reſcindam. Aquila vertit ἀλλόςιοr, id eſt *non ſpontaneum eſt.* q.d. Non ſpontaneè voui, ſed per errorem & improuidentiam votum mihi excidit: ergo eo non obligor. Hic enim grauis eſt error & graue ſcelus, imò ſacrilegium, cuius teſtes, accuſatores, & vindices erút Angeli, cæli, ſol, ſidera, terra & elementa, in quorum conſpectu votum nuncupaſti, & deinde violaſti.

Suadet ergo Salomon, vt qui cupit vouere, priùs prudenter conſideret ſuas vires, inclinationes, conditiones, an votum facilè explere poſſit, vt planè ſeſe per Dei gratiam illud expleturum C confidat; ne ſi improuidè votum emittat, ſerò illum pœniteat, ac votum violet, ſeſeque excuſet dicendo: Improuide voui, erraui vouendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida & friuola eſt excuſatio. Sapientis eſt præuidere futura: itaque amputare *τὸ putabam*, & *non putabam.*

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque leuioris & inconſtantioris ingenij, qui dum feruẽter orant, aut ſentiunt diuinę motionis impulſus & cæleſtis conſolationis æſtus, illicò cupiunt vouere magnas vitæ auſteritates, magnas eleemoſynas, ſtatum religioois rigidæ, vt Carthuſianam, vel vitam Anachoreticam. At vbi feruor hic & æſtus tranſijt, ſentiunt ſe imbecilles, & inualidos, nec habere tantas naturæ & gratiæ vires, quantas votum requirit; quare ſerò dolent, votique D pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo deuotioois æſtu præpropere voueant, ſed ſinant illũ deferueſcere, tumque prudenter & diſertè conſiderent an, quid, quantum, & quamdiu vouere conueniat, imò votum non emittant, niſi præuio cõſellarij, aut viri prudentis conſilio & conſenſu.

Hæc expoſitio planè inhæret litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omnino & genuina videtur, eamque ſequuntur Gloſſ. interl. Titelm. Pineda, Lorinus, & Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi: *Hebræus ita ſenſit, quod non potes facere, ne promiſeris. Non enim in ventũ dicta tranſeunt: ſed à præſenti Angelo, qui vnicuiq; adhæret comes, ſtatim perferuntur ad Dominum, & tu qui putas ignorare Deum* quod

quod pollicitus es, prouocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua diſſipentur.

Audi nunc, & alias aliorum expoſitiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumatur. & Salonius exponunt. q.d. Ne dederis os tuũ gulæ, vel verbis incautis, aut libidinoſis, præſertim cum mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de Vitanda gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloſſ. exponunt. q.d. Noli quærere caluas excuſationes, quibus des occaſionem carni tuæ ad peccandum, hoc eſt, ne dicas: Nõn ego peccaui, non ego me inebriaui, non ego fornicatus ſum, ſed natura infirma, & per concupiſcentiam corrupta ad illud inuitum me impulit; nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regeris, ipſumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem, quæ eſt horrenda blaſphemia, ideoque Deum grauiter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieronym. Arguit eos, *qui de vitio carnis queruntur, & aiunt ſe corporis neceſſitate compulſos ea facere, quæ nolunt, ſecundum dictum Apoſtoli Rom. 7. & vanas excuſationes quærunt & dicunt, non ego pecco, ſed quod habitat in carne mea peccatum.*

Quartò, Bonauent. refert ad negationem diuinæ prouidentiæ, q.d. Ne dederis os tuum, vt dicat coram Angelo: Non eſt prouidentia, non eſt numen voluptatum & ſcelerum vindex; itaque ſecurus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Caietan. quia triplex eſt oris vſus, ſcilicet comedere, oſculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult inuolui, gulam, impudica oſcula, & verba, & iuxta dictam editionem Hebræam ſubdi, ne quis hæc excuſet, tamquam errore atq; inuoluntariè facta, caueatque id ſeriò dicere; quoniam, qui adeſt Angelus nouit, qua mente ſic ipſe loquatur, & quàm in Dei vergat iniuriam.

Sextò, Moringus generalius hanc gnomen accipit, quaſi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, ſed & contra omnia vitia carnis, quæ recenſet Apoſt. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuſet per carnis ſuæ fragilitatem ac violentiam quamdam, vel neceſſariam carnis concupiſcentiam.

Septimò, nonnulli cenſent hic præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vouent, quaſi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus ſenſus, vt dixi, eſt genuinus.

Ne dicas coram Angelo] Crudeli, inquit, Chald. hoc eſt coram Diabolo. Meliùs alij Angelum bonũ accipiunt, qualis eſt cuſtos cuique à Deo deputatus. Hic enim prouidentiæ eſt adminiſter: quare qui illam negat tam Angelo, quàm Deo eſt iniurius. Vnde nõnulli hinc probant cuſtodiam Angelorũ circa homines. Rurſum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. par. q. 57. ar. 2. Angelos habere cognitionem & prouidentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic eſt prouidentiæ diuinæ executor,

A æquè ac tutor & vindex: perinde ac ſi quis dicat: Ne dicas coram prætore: In hac ciuitate nõ eſt iuſtitia: quia prætor qui eſt iuſtitiæ tutor & vindex, hanc iniuriam à ſe depellet, teque ob eã iuſtè capiet & puniet.

Denique nonnulli, vt Pineda, hæc accipiunt de Angelo peculiari, cui à Deo (vnde S. Hiero. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta tranſeunt, ſed à præſente Angelo, qui vnicuique comes adhæret, ſtatim perferuntur ad Dominum*) commiſſa ſit cura orationum & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Ioãnes Apocal. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit, & ſtetit ante altare aureũ, & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus Sanctorum ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei, & aſcendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Fuit enim vetus Origenis & aliorum opinio, certos diabolos certis vitijs præ-

B eſſe; ad eaque homines inſtigare. Vnde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur ſpiritus vel Angelus blaſphemiæ, luxuriæ, ſuperbiæ, gulæ, auaritiæ, acediæ, &c. atque ex aduerſo certos Angelos præeſſe certis virtutibus, ad eaſque homines prouehere, vt vnus Angelus ſit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius caſtitatis, &c. quã de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrij, qui per 70. annos in eremo angelicè vixit, quam ſcripſit oculatus teſtis Paphnutius Abbas, legimus Deum per Angelos de omnibus prouidere hominibus, præſertim religioſis voto obſtrictis, ſolitarijs & eremitis: *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit ſperantes in ſe: circumdat eos armis potentiæ ſuæ, vt hos incurſio*

C *ſatanæ non valeat proſternere, quos protegit celſitudo diuinæ miſericordiæ. Quapropter ad eos Angeli Dei iugiter mittuntur, ac per manus illorum quæcumque neceſſaria crebrius eis adminiſtrantur.* Et mox: *Certiſſimè ſcias, ô fili, quoniam Angeli Dei ſanctis ac iuſtis viris quotidie famulantur, atque virtute ſuperna corpora & animæ illorum iugiter illuminantur.* Paulò poſt narrat B. Onuphrius, ſe ab Angelo habente ſpeciem viri pulcherrimi ductum in eremum, eum diceret: *Noli paueſcere, ego enim ſum Dei Angelus, tibi ad cuſtodiendum ab ortu tuo prouidentiã diuinâ deſtinatus, vt iubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus eſto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni cuſtodia conſerua, viue ſine querela, in bono opere perſeuera. Ego verò te non derelinquam, donec animam tuam in præſentia ſummæ maieſtatis offeram.* Et poſt non-

D nulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro menſura miniſtrabat vt corporis mei nos confortaretur, ne deficeret. & iugiter in Dei laude perſeueraret*, &c. *Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum inuenio, Sacroſanctum corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti ſecum deferentem, de cuius manibus mihi pretioſiſſima donantur munera, vitæq; meæ ſalus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam ſpiritalem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi verò ſancti Eremitæ, qui hanc ſolitudinem habitant, ſi fortaſſe aliquando videre hominem deſiderant, illico in cælum ab Angelo deportantur: viſionem ibi animæ iuſtorum fulgentium ſicut ſol in regno patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, ſuaſq; animas cœtibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt;*

Angeli proprij Religioſorum & Anachoretarum.

Exemplum S. Onuphrij.

dunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferueant, quatenus gloriam cæleſtis patriæ cum Chriſto & cum ſanctis mereantur poſsidere.

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrij: *Poſt hæc ſurrexit, & Dominū lachrymās orauit, genua flexit atque ſubito dixit: In manus tuas Deus commendo ſpiritum meum. Cumque hæc dixiſſet, lumen ſplendidum corpus eius obumbrauit, & in ipſius claritate luminis anima ſancta carne ſoluta eſt. Repentè verò vocem Angelorum multorum audiui laudantium Deum, & in diſceſſu ſanctiſsimæ animæ S. Onuphrij, æthera ſcilicet Angelicis canticis reſonantia gaudium ineffabile aſtris intulerunt per quæ cæleſtes exercitus animam militis inclyti cælis inuexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ, præſertim in populo fideli collectis omnibus è tota S. Scriptura exemplis, oſtendi Exodi 23.20. & ſequ. Hoc eſt, quod ait Apoſt. *Nónne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hereditatem capient ſalutis?* Hebr. cap. 1. v. 14.

Myſticè Dion. per Angelum accipit ſacerdotem, de quo ait Malach. c. 2. 7. *Labia Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum eſt.* Sacerdotis ergo eſt, docere populum Dei, legem & prouidentiam, ſiue numen vindex bonorum & malorum omnium. Fides enim huius prouidentiæ hominem refrenat ab omni ſcelere, & ad omne virtutis decus extimulat.

NON EST PROVIDENTIA] in Deo non eſt numen, non eſt Deus, qui omnium habeat prouidentiam: Deo enim ita agnata eſt prouidentia, vt ſi hanc tollas cum Epicuro, Democrito, & Atheis, tollas & Deum. Deus enim ignorans & improuidus, non eſt Deus, ſed idolum ſaxeum vel ligneum. Aquila vertit *ἀκούσιον*, quod ſi Deo attribuas, ſenſus eſt q. d. Deus non liberè, ſed coactè, vel neceſſitate fatali, ac proinde ſine prouidentia operatur: ſin homini aſſignes, ſenſus eſt q. d. Non ſpontè ſed coactè voui, ergo voto non teneor.

Hebr. eſt כִּי שְׁגָגָה *ki ſegaga*, id eſt, *quia error*, vel incogitantia, improuidentia, inconſideratio eſt, ſiue numinis, q. d. Nō eſt prouidentia numinis, ſed omnia errore, & caſu fortuito fiunt in mundo, ſicut Democritus cenſebat mundum factum eſſe ex fortuitò concurſu atomorum. Sic dicuntur planetæ errare in cælo, & oues boueſq; in montibus, ſiue hominis, q. d. Improuidè & inconſideratè voui. Septuag. *Quia ignorantia eſt.* q. d. Ignorans feci & voui. Chald. *Imprudens feci;* igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo eſt corruptio cognitionis*, vt non cognoſcat vota & facta noſtra. Campen. *Neque putes Angelum, qui tua obſeruat, rem tam æſtimaturum leuem, quis præ multitudine verborum vix ſciebas, quid promitteres.* Nam, vt ait Olympiod. *Qui in ipſa fæce nequitiæ volutantur, ita prouidentiam Dei negant & aſpernantur, vt dicant dedignari Deum curare ac ſcire, quæ hic ab hominibus ſcelera committantur.* Eleganter Arias vertit:

Quod iam vouiſti, errorem ne dicito, neue
Excuſes præſente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum ſtylo, in tabulis notat Angelus.

Angeli ergo curam habent, & prouidentiam votorum noſtrorum, ac ſicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; ſic de eorum violatione dolent & indignantur: ac vtrumque in tabulis memoriæ conſignant, vt ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia, vel ſupplicia decernet: vnde pſallebat Dauid: *In conſpectu Angelorum pſallam tibi, adorabo ad templum ſanctum tuum, & confitebor nomini tuo.* Pſal. 137. 1.

Prouidentia opponuntur fatum & fortuna.

Porrò prouidentiæ opponuntur duo extrema ſibi contraria, ſcilicet fatum & fortuna: prouidentia enim eſt libera, fatum neceſſarium: quare qui Deum ſubijcit fato, Deum & prouidentiam è medio tollit. Abſit ergo à fideli illa Tragici vox:

Fatis agimur, cedite fatis,

Quare eos qui fatum aſtruunt, fatuos æſtimat S. Auguſtinus tract. 37. in Ioannem & lib. 5. de Ciuit. cap. 9. Rurſum prouidentiæ opponitur caſus & fortuna: licèt enim reſpectu cauſarum ſecundarum præter mutuam intentionem, quaſi fortuitò concurrentium, ſit caſus & fortuna, quæ cauſat effectus contingentes & fortuitos, tamen reſpectu Dei nullus eſt caſus. Nam, vt ait Sapiens capite 4. 3. *Tua autem prouidentia pater cuncta gubernat.* Quocirca Deo nihil eſt fortuitum, quia omne præuiſum & prouiſum. *In regno prouidentiæ nil licet temeritati*, ait Seneca, quia nil temerè fit, ſed omnia conſultò & ex certa prouidentia; *vbi maximus eſt intellectus, ibi minima eſt fortuna*, ait Boëtius, quia intelligens & ſapiens omnia agit cum deliberatione & conſilio: vnde Deo nihil eſt fortuitum, nullus caſus, nulla fortuna, ſed hominibus, quibus multa improuiſa & inopinata accidunt. Deus enim omnes cauſas ſecundas, etiam contingentes, præuidet, ordinat, & combinat.

NE FORTE IRATVS DEVS CONTRA SERMONES TVOS, DISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM] Pro *diſsipet* Hebr. eſt חִבֵּל *chibbel*, id eſt, vt Septuag. *diſperdat*. Chald. Arab. & Syrus *corrumpat*. Vatab. *maledicat*. Tigur. *deſtruat*. Marinus *deuaſtet*. Propriè *chibbel* eſt diſrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo ſit ira, ſcilicet non vt paſſio, ſed vt appetitus iuſtæ vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. libr. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. Auguſt. 1. Confeſſ. c. 9. Deum compellans: *Pœnitet*, inquit, *te, & non doles: iraſceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas conſilium.* Iam

Senſus eſt primò, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragij & negationis prouidentiæ ſcelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cū ſaperes, feciſti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod. *Ne*, inquit, *& fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delet de libro vitæ ſi quid eſt, quod piè videamur nobis laudabiliterq; feciſſe.* Et Clarius: *Quod tu tam leue putas, Deum ſic offendet, vt non ſolum orationem tuam, ſed propter eam & alia opera ſit execraturus.*

Secundò, vt ait S. Hiero. *Ne Deus talia ſentientem tradat in reprobum ſenſum, vt faciat ea quæ non conueniunt.*

Tertiò, addit Olympiod. Deum votifragos & eos, qui negant numen, ſolere punire pauper-

tare

tate infortunijs, morte, itaque fortunas eorum & opera corrumpere. Denique Arabicus vertit: *Ne iraſcatur Deus in ſtultitiam tuam, & corrumpantur artes manuum tuarum*, id eſt opera exquiſita, quæ contento ſtudio, arte, ingenio meditatus ac molitus es, perinde ac ſi tua contentus prouidentia diuinam penitus non agnoſceres, diceresque ſuperbiens: Manus mea excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia. Intelligi quoque poſſunt cuncta, quæ quis ſibi comparauerit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum meritò facit iacturam, qui negat Dei prouidentiam, loquit noſter Lorinus.

Ita videmus religioſos, qui dum in religione votorum obſeruantes viuerent, ac mirâ gratiâ docendi, dicendique apud homines pollerent, cùm ab ea deſciſcunt, fiuntq; Apoſtatæ, omnem hanc gratiam deperdere, fieriqtue odium & probrum Dei, æquè ac hominum. Exempla crebra ſpectauimus & in dies ſpectamus. Hine nonnulli vertunt: *Deus putrefaciet opera tua.* Sic enim Iſaiæ capit. 10.26. Noſter Hebr. חבל *chibbel* vertit *computreſcet*. Apoſtaſia enim eſt putredo, id eſt corruptio & infamia, quæ apoſtatas facit viles, infames & putridos, ac opera eorum, non tantùm præſentia, ſed & præterita, quæ in religione heroica ediderant, putrefacit, id eſt conſpurcat, infamat, corrumpit. Hebr. *chibbel* eſt contrariæ ſignificationis; ſignificat enim ligare & diſſoluere, ac diſrumpere cùm vehementia & dolore, vti fit in parturientibus, à quibus quaſi diſrompitur proles, dum paritur. Vnde *chibbel* ſæpè ſignificat parturire, & habere dolores parturientis. Vtrumque huic loco conuenit: Nam & votifragi neganteſque numen videntur habere ligatam linguam, mentem & manum, vt qui erant ante eloquentes, ſapientes, & in omni opere potentes, per hoc ſcelus fiunt elingues, inſipientes, inertes & ad omne bonum impotentes. Rurſum eorum opera diſrumpuntur cum ingenti eorũ confuſione & dolore, qualis eſt parturientium.

Moraliter hîc diſce, quàm Deum offendat negatio numinis & prouidentiæ, quamque grauiter eam negantes puniat & vlciſcatur. Deus impijs dicentibus: *Non videbit Dominus nos, dereliquit Dominus terram ſuam*, minatur: *Ego & ego faciam in furore, non parcet oculus meus, nec miſerebor.* Ezech. 8.18. & c.10. Dauid. Pſal. 10.13. *Propter quid*, inquit, *irritauit impius Deum? Dixit enim in corde ſuo; non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorẽ conſideras, vt tradas eos in manus tuas.*

Prouidentia demonſtratio. Porrò prouidentiam eſſe ex diſſona elementorum, cælorum, animalium rerumque omnium conſonantia, ordine, motu, conſtantia demonſtrant Patres. Audi Lactant. l. 3. c. 10. *Quis enim non ſentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliqua prouidentiâ gubernari? quandoquidem nihil eſt quod poſſit ſine vllo moderatore conſiſtere. Sic domus ab habitatore deſerta dilabitur. Nauis ſine gubernatore abit pessum: Et corpus relictum ab anima defluit. Nedum putemus tantam illam molem, aut cõſtrui ſine artifice, aut ſtare ſine rectore tamdiu poſſe.* Audi Damaſcen. in hiſtor. Barlaam cap. 17. *Si nauis ſine gubernatore non poteſt ſubſiſtere, ſed mox ſubmergitur, & domus modica ſine prouiſore, mundus quomodo conſtat tanto tempore, creatura ſic magna, ſic*

A *bona & mirabilis, ſine glorioſa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, & ſapientiſſima prouidentia? Ecce enim cælum quantum temporis habet, & non denigratum eſt, terræ virtus non eſt laſſata ex tãto tẽpore, fontes non deſierunt fluere, ex quo facti ſunt: mare tot & tanta ſuſcipiens flumina non ſupergreditur menſuram. Curſus ſolis & lunæ non mutantur: ordines dies & noctis non peruertuntur.* Audi Philonem libr. de Somnijs: *Credendum eſt ſicut in curru aurigam, aut in naui gubernatorem, ita in rebus omnibus ſuperſtare eum, qui eſt, corporibus, animalibus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis, quæ terra, vel aëre, vel cælo continentur, naturis, tum viſibilibus, tum inuiſibilibus, totum enim mundum ex ſe pendentem regit.*

B Minutim verò prouidentiæ officia ex officiis ſingulorum in choro, & membrorum in corpore, & famulorum in aula, ita graphicè depingit S. Athanaſ. lib. contra Idola: *Vt in choro, qui conſtat ex diuerſis hominibus, viris puellis, feminis, ſenibus, iunenibus, ſub vno præſule & moderatore, quiſque quantũ poteſt, cantat pro ſua natura, ille quidem vt vir, iſte vero vt puer, alius vt ſenex, alius quemadmodum iuuenis tamen vnam abſoluunt harmoniam; vel vt noſtra anima eodem tempore ſenſus noſtros pro cuiuſque officio exercet, & ad vnam rem oblatam ſimul mouetur, adeò vt oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, guſtus delibet, ſæpi quoque interea ne aliæ quidem corporis partes in otio ſunt, adeo vt inter iſta pedes quoque obambulent: Vel vt in præſentia regis imperantis ſimul & ad omnia oculos intendentis, omnes ſunt in obſequio: eſt qui agros colat, eſt qui ad aquæductus aquarũ properet, alius item pabulatum proficiſcitur, alius ad curiam pergit, alius ad concionem ingreditur, & alij eodem modo ſeſe referunt, eaq; omnia ad præſentiam vnius moderatoris, & diſciplinam fiunt, & conſtituuntur: Ita quoque omnia in vniuerſa rerum natura geruntur.* *Prouidentia officia.*

C S. Maxim. ſer. 48. citat illud Platonis *Deus omnia, & ſecundum Deum, fortuna, & occaſio humana gubernat vniuerſa.* Et illud Socratis:

Si quid cura poteſt, curo: *at ſi Deus ipſe iubendo*
Te curat, cur tu ſollicitus tibi ſis?

Pulchrius Ariſtot. vel quiſquis eſt Auctor de Mundo: *Quod*, inquit, *in exercitu eſt Imperator, in domo paterfamilias, in choro præcentor, in naui nauarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo eſt Deus.* Plura vide apud S. Chryſoſt. Theodor. Saluian. Syneſium & noſtrum Leſſium, libr. de

D Numine & Prouidentia.

VBI MVLTA SVNT SOMNIA, PLVRIMÆ SVNT VANITATES, ET SERMONES INNVMERI: TV VERO DEVM TIME] Tranſit à prouidentia ad ſomnia; ſiue à religione ad ſuperſtitionem, ſicut enim cultores prouidentiæ ſunt cultores veri numinis veræque religionis; ſic negantes prouidentiam ſunt irreligioſi & athei, quibus agnati & vicini ſunt ſuperſtitioſi, quales ſunt obſeruantes ſomnia. Ab illis ergo ad hos congruè ſermonem traducit, quia olim multi multum tribuebant ſomniis, idque quod ſomniarant, cenſebant diuinum & immiſſum à Deo: vnde iuxta ſomnia dirigebant vitæ ſuæ rationes & actiones. Contra eos hic docet ſomnia eſſe ſomnia, id eſt meras vanitates, nugas, inania ſpectra & phantaſmata. Quare aſſerit non eſſe obſeruãda, nec timenda ſomnia, VERS. 6.

ſed

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria aſſignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temerè quid voueat, ſed prudenter, idq; expleat. Tertium, venerandam eſſe Dei prouidentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ac vim inferri iuſtitiæ. Hinc inſerit quædam de vanitate ſomniorum. Deinde v.9. tranſit ad vanitatem auaritiæ; præſertim quod illa auarum numquam ſatiari ſinat, quodq; ille ſæpè congerat opes in ſui noxam, & necem. Unde v.17. concludit felicitatem non conſiſtere in opibus, ſed in frugali & honeſto opum vſu.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermo-
nem coram Deo, Deus enim in cælo, & tu ſuper terram: idcirco ſint pau-
ci ſermones tui. 2. Multas curas ſequuntur ſomnia, & in multis ſermoni-
bus inuenietur ſtultitia. 3. Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet
enim ei infidelis & ſtulta promiſſio: ſed quodcumque voueris, redde. 4. Mul-
toque meliùs eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere. 5. Ne
dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam, neque dicas coram angelo: Non
eſt prouidentia: ne forte iratus Deus contra ſermones tuos, diſſipet cuncta ope-
ra manuum tuarum. 6. Vbi multa ſunt ſomnia, plurimæ ſunt vanitates, & ſer-
mones innumeri: tu verò Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, &
violenta iudicia, & ſuberti iuſtitiam in prouincia, non mireris ſuper hoc nego-
tio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij.
8. Et inſuper vniuerſæ terræ rex imperat ſeruienti. 9. Auarus non implebi-
tur pecunia: & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas.
10. Ubi multæ ſunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodeſt poſſeſſori,
niſi quod cernit diuitias oculis ſuis? 11. Dulcis eſt ſomnus operanti, ſiue pa-
rum, ſiue multum comedat: ſaturitas autem diuitis non ſinit eum dormire. 12 Eſt
& alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ in malum do-
mini ſui. 13. Pereunt enim in afflictione peſſima: generauit filium, qui in ſum-
ma egeſtate erit. 14. Sicut egreſſus eſt nudus de vtero matris ſuæ, ſic reuertetur,
& nihil auferet ſecum de labore ſuo. 15. Miſerabilis prorſus infirmitas: quo mo-
do venit, ſic reuertetur. Quid ergo prodeſt ei quòd laborauit in ventum? 16. Cun-
ctis diebus vitæ ſuæ comedit in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque
triſtitia. 17. Hoc itaque viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis, & bibat, &
fruatur lætitia ex labore ſuo, quo laborauit ipſe ſub ſole, numero dierum vitæ ſuæ,
quos dedit ei Deus: & hæc eſt pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus diui-
tias, atque ſubſtantiam, poteſtatemque ei tribuit, vt comedat ex eis, & fruatur par-
te ſua, & lætetur de labore ſuo: hoc eſt donum Dei. 19. Non enim ſatis recor-
dabitur dierum vitæ ſuæ, eò quòd Deus occupet delicijs cor eius.

VERS. 1. NE TEMERE QVID LOQVARIS, NEQVE COR TVVM SIT VELOX AD PROFERENDVM SERMONEM CORAM DEO. DEVS ENIM EST IN CÆLO, ET TV SVPER TERRAM: IDCIRCO SINT PAVCI SERMONES TVI] Hebr. אַל תְּבַהֵל *al tebahel*, id eſt, *ne acceleres ex ſollicitudine*, & mentis æſtu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas ſicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant & præcipitant, vt ijs velut grandinibus percellant, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipſi petunt. Simili enim modo quidam fideles, ſed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quaſi ijs cogere velint Deum, vt det quod poſtulant; & ſicut faciunt balbi & blæſi, qui quia celeres habent phantaſiæ motus. Vt eos verbis nequeant aſſequi, & eloquij A quia phantaſiæ celeritas linguæ tarditatem anteuertit, & præuolat: hinc balbutiunt. Conantur enim & ſollicici ſunt, vt celeritatem cogitandi celeritate loquendi adæquent, ideoque verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eoque magis, quò celeriùs loqui ſatagunt, vti docet Ariſtot. ſect.3. Problem. in 30. Notatur ergo & carpitur hic præcipitatio oris, proueniens ex corde cupiditatibus & paſſionibus ardente & æſtuante. Vnde Septuag. vertunt: *Noli feſtinare in ore tuo.* Syrus & Arabicus: *Ne velox ſis in ore tuo, & ne acceleres cor tuum ad proferendum verbum.* Noſter: *Ne temerè quid loquaris.* Symmach. *Ne ſis προπετής, id eſt præceps, temerarius, pronus & corruens, audax, effrænatus, immodeſtus, inconſideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris.* Coſtus è Chald. vertit:

Ne

Ne inconſulto ſermone prorūpas in verborum ſtrepitū, neq; præceps animus tuus feratur, vt vim & orationis aculeos effundas, cùm tu ad Deum precaturus venis.

Porrò Georgius Cedrenus in Compendio hiſt. c. 9. taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temere effunderet aliter legit: *A librorum*, inquit, *compoſitione & multitudine ſyntactikus, quaſi compoſitor, dictus ſuit. Apparet eum non paruiſſe Salomonis dicto ita præcipientis: fili caue ne multos libros facias, neque feſtina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio ab Hebræo, Græco, Latino, & ceteris diſſonat.

Multiloquiũ quadruplex. Igitur temerarius & velox ſermo corā Deo; eſt præceps multiloquium: idque quadruplex, primò, quod fit de qualibet re in præſentia Dei: ſecundò, quod fit de ipſo Deo: tertiò, quod fit Deo per votum; quartò, quod fit coram Deo per orationem; hinc quadruplex oritur ſenſus.

Primò enim Thaumat. Olympiod. Bonauen. Hugo Card. cenſent hic præcipi ſilentium, & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod corā Deo, id eſt in Dei præſentia agamus, & loquamur, quidquid agimus & loquimur. Audi Thaumaturg. *Tum etiam perpulchrum fuerit linguæ parcè, pectore autem conſtanter vti. Nam licet abſurdis quibuſdā motibus impetatur animus, dedecus tamen foret eos continuo effutire, motibuſq; eſſe minus cōpoſitis. Licèt enim à cælo longè diſtemus (quod diligenter aduertendum eſt) præſenti tamen, auſcultantiq; Deo loquimur. Grauiter itaque loqui vtiliſſimum.*

Nam vt docet Ariſt. lib. 4. Ethic. c. 3. Magnanimi habent motum tardum, vocem grauem, locutionem tardam, ſtabilemque. *Nam neque qui circa pauca ſtudet*, inquit, *eſt feſtinabundus; neque qui nihil magnum exiſtimat, contentus & vehemens. Acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur*, qui ſunt puſillanimes.

Secundò, preſſiùs S. Hieron. τὸ *coram Deo* exponit *de Deo. Iubet*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quā poſſumus opinemur, ſed ſciamus imbecillitatem noſtram, quod quantum diſtat cælum à terra, tantùm noſtra opinio ab illius natura ſeparatur.* Sic & Hugo Victor. Lyran. Titelman. Dion. & alij: Præclarè Hugo Ætherianus lib. 2. de Hæreſi: *Sicut*, inquit, *qui Ægyptiam palmam guſtarit, mens eius obſtupeſcit; ſic lingua retardatur, cùm dicendum eſt de Deo.* Lactantius lib. de Ira Dei celebrat illam Platonis ſententiam in Timæo: *Maieſtas Dei tanta eſt, vt nec mente cōprehendi, nec linguâ exprimi poſſit*; & illam Socratis: *formam Dei non oportet inquiri.* Cui ſimilis eſt illa Triſmegiſti ad Tatium: *Deum inuenire difficile; cùm inueneris, menteue conceperis, indicare in vulgus, nefas; enarrare verbis impoſſibile, ob nimiam & ineſtimabilem eius poteſtatem.* Quocirca Cicero pro lege Manil. *Homini*, inquit, *timide de poteſtate Deorum, & pauca dicenda ſunt.*

Tertiò, arctius alij apud S. Hier. cenſent, hic agi de voto, vetariq; ne quid temerè voueamus coram Deo, id eſt ipſimet Deo. Verùm de voto agetur, verſ. 3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo, vnde Campen. vertit: *Ne præceps ſis in lingua tua oratura Deum.* Iubet ergo, ne in oratione ſimus præcipites, verboſi & polylogi, vt quidquid in buccam venit, quidquid cor, vel concupiſcentia ſuggerit, coram Deo promamus.

Rurſum ne in oratione ſimus leues, impræmeditati, & imprudentes, ſed prius meditemur, quid orare & poſtulare conueniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipe quamuis Dei inuocationem; ſiue ea fiat per iuramentum; ſiue per votum; ſiue per exorciſmum; ſiue per aliam rationem & modum, q. d. Ne temerè quid iures per Deum, vt eum inuoces faciaſque teſtem rei vanæ, vel falſæ, nec præcipitanter quid voueas Deo; ſed prius cogita, an id quod voues, Deo gratum ſit, ac tibi vtile, & facile, vt de executione non dubites; ne temerè diabolum, vel res creatas per Dei nomen coniures, &c. Vetatur enim hic omnis irreuerentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipſius ſanctiſſimi inuocationem. Vnde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, ſubdit: *Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere*, &c. Ita Chald. *Non accelerabis*, ait, *ſuper dictum tuum, vt confitendo eloquia oris tui, & cor tuum non feſtinabit proferre loquelam in tempore, quo tu oras ante Dominum: Namque Dominus imperat ſuper omnē mundum, & ſedet ſuper ſolium gloriæ in cælis altiſſimis, & tu ſedes ſuper terram, propterea erunt verba oris tui modica.* Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis ſermonibus, & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant iudices ad miſericordiam, vel vindictam, contra quos Chriſtus Matth. 6. 7. *Orantes*, inquit, *nolite multum loqui, ſicut Ethnici; putant enim, quòd in multiloquio ſuo exaudiantur.*

Rurſum Gentiles putabant Iouem, & Deos dormire, vel aliò profectum abeſſe, aut bibere in diuerſorio, vel alijs negotijs occupatum diſtineri; quare vt eum excitarent, & attentum facerent, multis magniſque clamoribus orabant, vt ſacerdotibus Baal improperat Elias 3. Reg. 18. 27. *Clamate*, inquit, *voce maiore: Deus enim eſt, & forſitan loquitur, aut in diuerſorio eſt, aut in itinere, aut certè dormit, vt excitetur.*

Verè Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. *Vota*, inquit, *homines parciùs facerent, ſi palam facienda eſſent.* Et rurſum: *Sic viue cum hominibus, tamquam Deus videat: ſic loquere cum Deo tamquam homines audiant.*

Præclarè Nyſſen. in Orat. Dominicam: *Qui in tempore orationis*, ait, *in ea, quæ animæ conducunt, intentus nō eſt, ſed vitioſis & perturbatis animi ſui motibus Deum obſequi poſtulat nugator quidē reuera, atque blaſphemator eſt; quippè qui oret, vt Deus ſuarum ineptiarum & vanitatum adiutor, & miniſter fiat.*

Vetat ergo hic Salomon, ne ex vitioſa animi cupiditate, libidine, petulantia, præcipitatione, inconſideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo, ſed priùs prudentēr iuxta dictamen rectæ rationis expendamus, quid & quale, quantumque à Deo petere oporteat, ne irreuerentiæ crimen incurramus, ideoque ſobriè & parcè coram Deo loquamur Deus enim eſt cardiognoſtes, id eſt cordium ſcrutator, ideoque magis attendit cor, & mentem, quàm linguam orantis. Maximè autem notatur & carpitur hic præceps in multiloquio, & oratione celeritas. Eamdem carpſit Prou. 29. 20. *Vidiſti*, ait, *hominem velo-*

velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. Et S.Iacob.cap.1.19. *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Feſtinatio indicat iudicium, quod loquens habet de ſua ipſius ſapientia, quaſi alijs præferenda ſit, neque ſit diu ſibi expectandum in proferenda ſententia, ne alius præueniat. Confuſio illa verborum naſcitur ex nimia præcipitatione loquendi,* ait rectè noſter Lorinus.

DEVS ENIM IN CÆLO, TV SVPER TERRAM] Septuag. *Quia Deus in cælo ſurſum & tu ſuper terram.* Addunt aliqui *deorſum.* Campen. *Deus è cælo videt tua omnia, qui in terra degis.* Olympiod. *Deus enim qui in altiſſima cælorum ſpecula ſedem habet, quæ in imo ſunt, conſpicit vniuerſa.* Senſus ergo eſt,

Proſtr. cum Deo agendi. Primò. B Primò, q.d. Noli in oratione verba multiplicare, & præcipitare, quaſi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è cælo cominùs terram, & omnia, quæ in terra fiunt, intuetur. Quare cominùs intuetur, & audit omnia, quæ poſtulas: *Cælum enim ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum,* ait ipſe Iſaiæ 66.1. Quare ſicut ſedes vicina eſt ſcabello, ſic cælum vicinum eſt terræ, at Deus reſidens in cælo, è vicino audit te in terra, quaſi ad ſcabellum ſedis ſuæ orantem. Ita Taumaturg. Addit Caiet. Cælum ſemper eſt præſens terræ, nec terra à cælo elongatur, q.d. Deus numquam diſcedit, aut recedit à cælo; ac conſequenter nec à terra: quare nulla eſt ratio feſtinandi, & accelerandi preces: Deus enim ſemper præſens & immotus conſiſtit vt eas audiat.

Secundò. C Secundò, & neruoſiùs, q.d. Deus in celſiſſimo cæli ſolio glorioſus reſidet, tu autem in humili viliſque terra, ſupplex humi oraturus procumbis. Quare decet te, reuerēter cum timore, & tremore, ac ſubmiſsè, pauciſque Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominū meum, cum ſim puluis & cinis.* Geneſ. 18. 27. Cùm ergo ſis vilis & infimus, par eſt, vt ſummam Dei maieſtatem in cælo regnantem, ſumma demiſſione & veneratione interpelles. Vnde Coſtus & Chald. vertit: *Nam in vniuerſum orbem principatum obtinet Deus, ſedetq́; id ſummo cælō, velut in ſede gloriæ: tu verò cū depreſſus humi iaceas, tu dicē de moderatione vtere.* Porrò Vatab. interpretatur: *Deus eſt verax, tu autem mendax, ignorans, & inſipiens:* Idcirco pauca, eaque præmeditatè, coram Deo loquere, ne is te falſitatis, ignorantiæ, & inſipientiæ coarguat.

Tertiò. D Tertiò, ſicut cælum complectitur, fouet, regit, illuſtrat, & fecundat terram, ſic & Deus homines ſe inuocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum eſt opus, ſed pio affectu, reſignatione & fiducia, qua credamus & ſperemus ab eo omnia quæ poſcimus, ſi nobis ſalutifera ſint: in illius ergo ſancta prouidentia, ſilētes & ſperātes recūbamus, & ſecuri conquieſcamus.

IDCIRCO SINT PAVCI (& diligenti examinatione perpenſi, ait Olympiod.) SERMONES TVI] Tum ob rationes iam dictas, tum quia Deus è cælo totam terram, & omnia, quæ in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum peruidet, & perſpicit, vti raptus in Deum, eundem totum perſpexit S. Benedictus, teſte S. Gregor. 4. Dial. ca. 36. quare cum Deus tuas preces,

A ærumnas & deſideria perſpiciat, non eſt quod ea multis illi explices, vtpote iam illi cognita. Secūdò, quia ſicut coram principe paucis agendum eſt, reuerentiæ cauſa, ſic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è cælo peruidet affectum cordis, eumque poſcit, non ſonum, copiamque verborum. Vnde Moſi ſilenti, ſed ſummè deſideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus eſt vehemens affectus, & deſiderium. Exodi 14. 15. Hinc S. Franciſcus totam noctem orans, ac è terra ſubleuatus in cælum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia;* ſed hiſce verbis totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha & Maria Lazaro ægrotante, non aliud nuntiarunt Chriſto, quàm: *Ecce quem amas infirmatur.* Ioan. B 11. quem enim amas, non deſeris: amanti ſat eſt indicaſſe neceſſitatem & voluntatem amati. Et Dauid Pſal. 141. 3. *Tribulationem meam, ait, ante ipſum pronuntio,* id eſt verbo enuntio. Arabicus: *Proieci inter manus eius voluntatem meam, detuli apud eum.*

Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia vno mentis cernit in ictu, omniaque dicit & eloquitur vnico mentis ſuæ verbo, videt & ridet noſtrum in oratione multiloquium, poſtulata temeraria & ſtulta iudicia: quia *ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris,* ait ipſe Iſaiæ 55.9. *Quartò.*

Huc facit ſymbolum Pythagoræ: *In aſtrum numquam digitum intendas,* id eſt de cælitibus & ſummis viris nil temere loquaris. Et illud eiuſdem. C *Dei imaginem in annulo ne circūferas,* id eſt de diuinis parcè diſſeras Et illud Syrorum: *Ne os & vultū contra ſolem obfirmes,* id eſt ne obluctèris Deo aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

MVLTAS CVRAS SEQVVNTVR SOMNIA, ET IN MVLTIS SERMONIBVS INVENIETVR STVLTITIA.] *Et,* id eſt, *Sic:* comparat enim curas ſermonibus multis; & ſomnia ſtultitiæ, quòd ſicut ex curis ſequuntur ſomnia, ſic ex multis ſermonibus ſtultitia. Hebr. *Vox inconſtantis,* id eſt ſtulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit ſomniū & in multis verbis ſtulti vox erumpit.* Campenſ. *Sicut diurnæ curæ gignunt ſomnium, ita multa verba ſtultam faciunt orationem.* Chald. *Quoniam ſicut venit ſomnium propter cogitationes cordis in multis negotijs, ſimiliter eſt vox ſtultorum in multis verbis otioſis:* vel vt vertit Coſtus, *Sic & ſtultorum vox ad verborum inanium varietatem fertur.* *VERS. 2.* D

Hic verſus pendet à præcedenti, eiuſque dat cauſam, cur ſcilicet, ſermones coram Deo debeant eſſe pauci; vnde iuxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio verſus aſſignatum quadruplex hic oritur ſenſus.

Primò enim, abſolutè & generatim multi ſermones, poſſunt ſignificare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quæ fit coram Deo, id eſt Deo intuente & audiente, q.d. Vetui quoduis multiloquium, quia illud communiter comitatur ſtultitia, ſicut curas multas comitantur ſomnia. Hæc enim eſt cauſa adæquata, cur vetuerit multiloquium, & præcipitationem loquendi, quia ſcilicet in omni multiloquio

loquio inuenitur ſtultitia: hæc enim illius partim eſt cauſa, partim effectus. Cauſa, quia qui multa garrit, multa impertinentia; futilia, vana & ſtulta, imò falſa effutit, quæ eum ſtultiorem efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit ex mente vaga, errante, inconſtante, delira. Ita Lyran. Caiet. Titelm. Vatabl. & alij. Accedit Olympiod. qui ſic exponit: *Sicut qui per diē multis tentationibus turſq; agitantur, per quietem ſubinde ſomnijs conturbantur; ita & ſtultus in multiloquio peccans, ſua ipſius voce arguitur.*

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi poteſt garrulitas de Deo rebuſque diuinis, de qua ſic exponit S. Hyeronym. *Præcipit*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quàm poſſumus, opinemur, ſed ſciamus imbecillitatem noſtram, quòd quantum diſtat cælum à terra, tantum noſtra opinatio à natura illius ſeparetur, & idcirco debere verba noſtra eſſe moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus eſt, ea ſomniat frequenter, de quibus cogitat, ita qui plura voluerit de diuinitate diſſerere, incidit in ſtultitiam. Vel certè ſic: verba noſtra pauca ideo eſſe debere, quod etiam ea quæ noſſe nos arbitramur, per ſpeculum videmus, & in ænigmate, & velut ſomnium comprehendimus, quod tenere nos æſtimamus. Cumq; plura*

1. Cor. 13. *(vt viſum nobis fuerit) dixerimus, finem diſputationis noſtræ eſſe ſtultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Accedit Auctor Cateneę Gręc. qui & cauſam

Prou. 10. ſubdit: *Nec enim*, inquit, *fieri poteſt, vt homo qui ſenſili naturâ conſtat, & omnem ſuam cogitationem à ſenſibus mutuatur, ut rectè & extra errorem de Deo diſputet*, vtpote ſpiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, poteſt accipi præcipitatio ad vouendum. Huius enim comes eſt ſtultitia, dum vel ſtulta, aut contraria vouet, vt ſtultè vota tot & tanta explere non vult, imò non poteſt. Denique hæc vota prodeunt ex mente inconſtante, inſipiente & ſtulta.

Quartò, & magis preſsè ac propriè per multiloquium coram Deo ſignificatur præcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo varijs deſiderijs agitato, ac cupiditatibus & ſollicitudinibus æſtuante & perturbato: hoc enim ſignificat Hebr. חֲבָל *sebabel* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & ſtulta: ideoque multa ſimilia effutit & precatur. Senſus ergo eſt q.d. Sicut multitudo curarum præſertim inanium & futilium prodit ex mēte inani & futili, ac variis deſideriis æſtuante, paritque ſomnia inania, futilia & perturbata: ſic pariter multitudo ſermonum & precum prodit ex mente vaga, inſtabili ac variis cupidinibus & paſſionibus iactata; ideoque inconſtante & ſtulta, ac proinde multa contraria, perturbata & ſtulta effutit ac poſtulat, quæ eā ſtultam, ſtultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox renuit; quod nunc placet, mox diſplicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis ſtultitiam, id eſt mentis variis & inter ſe pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulſæ inconſtantiam. Hanc enim ſignificat Heb. *keſil*. Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit ſomnium in multitudine occupationis, & vox inconſtantis, ſiue ſtulti in multitudine verborum.*

Porrò aptè comparat multas curas multis ſermonibus, quia multæ curæ pariunt multos ſermones: quæ enim mens cupit & curat, hæc loquitur: ſomniū verò appoſitè comparatur ſtultitiæ, Primò, quia ſomnia ſunt quædā phantaſiæ ludibria & deliria: viciſſim ſtultitiæ & deliria ſunt quaſi mentis emotæ, & aberrantis ſomnia. Sicut ergo ſomnia ſunt deliria dormientium; ſic ſtultitiæ ſunt deliria æquè ac ſomnia vigilantiū. *Somnium eſt ſtultitia. Primò.*

Secundò, ſicut ſomnia prodeūt ex animo curis agitato, ſic ſtultitia ex anima varijs cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æſtuante. Verè Seneca in Octauia hanc ſomniorum dat cauſam: *Quæcumque*, inquit, *mentis cogitat infeſtus vigor, ea per quietem ſacer, & arcanus refert, veloxq; ſenſus.* Et Claudian. de raptu Proſerp. *Secundò.*

Omnia quæ ſenſu voluuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.

Tertiò, ſicut in ſomnijs mentis perturbatæ propter rerum variarum, ait Pineda, atque multarum imagines, atque phantaſmata concurſantia, & nonnullo ordine rerum & intelligentiæ ſeruato, tumultuariò & confuſè menti impreſſa, & memoriæ tradita, neceſſe eſt multa ineſſe deliria, & ſpecierum atque ſimulacrorum ingētem perturbationē & cōfuſionem, qualia ſunt ebrioſorum, & furentium hominum inſomnia, quæ Hippocrates aliquando appellauit *peregrinas opiniones, quæ mentem exterrent*: Ita ſanè multa verba non poſſunt non parere multam in narrando, pollicendo, vouendo, aut quidpiam aliud verbis & ſermone tractando ſtultitiam, incōſtantiam, & delirationem. *Tertiò.*

Quartò, quia crebræ ſtultitiæ & ſtultiloquia, pariunt ſtulta inſomnia. Ita Olymp. *Ne*, inquit, *multiloquus eſto ac nugax, neque ſtultitiā tibi inſitam tuo profer ſermone; quoniā multæ nugacibus adueniūt tentationes, quæ ipſos interdum non ſolùm vigilantes cōturbent, ſed per quietem quoque dormientes exterreant.* *Quartò.*

Porrò Septuag. hîc variant. Vaticani enim & Regij Græcum περισπασμῶ vertunt: *Quia aduenit ſomnium in multitudine ſollicitudinis, & vox ſtulti in multiplicatione ſermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniā adueniet inſomnium in multitudine tētationis, & vox ſtulti in multitudine ſermonū.* Et Arabicus: *Nam ſomniū affert multitudinē tentationū, & vox ſtulti affert multitudinem ſermonum*; quod ſecutus B. Antiochus hom. 85. accipit hunc locū de inſomniis immundis, & obſcœnis. Audi eum: Inſomniis ne commodetis fidem: ſunt enim hæc aliud nihil, quàm mentis implanatæ ac deerrātis ſimulacra, imaginationes, & fruſtratoriæ ludificationes reproborum dæmonū, nobis vt imponant, & implanent ſic miſerè ſeductos, vt inelicēt iſtis delinimentis atque oblectent, vt deinceps nullo negotio hominē pertrahāt ad captanda lenocinia illecebroſæ voluptatis, iuxta verbū Iudæ Apoſtoli Iacobi fratris, de eiuſmodī quibuſdam dicentis: *Similiter & hi inſomnia ſua ſectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem ſpernūt, maieſtatem verò blaſphemant.* Eccleſiaſtes item præcipit dicens: *Inſomniū in multitudine tentationis & vox ſtulti in multitudine ſermonum.* Inducit: *Ne des os tuum, vt exerrare facias carnem tuam, vt ne iraſcatur Deus ſuper voce tua, & corrūpat labores manuum tuarū; quia in multitudine ſomniorū & vani-*

tatum, & ſermonum multorum. Accedit Olymp. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis ſubinde ſomnijs, vel ad auaritiam, vel ad libidinem tẽtantibus per quietem conturbatur; ſed tamen inutilibus & flatim auolantibus: ita multiloquum & nugacem, ac multa blaterantem, multa videtur dicere, ſed tamen inutilia omnia & nugatoria.*

Auctor verò Catenæ Græc. *De Deo,* inquit, *ſint pauci ſermones tui, id eſt veri & circũſpecti. Nam qui documentum hoc amplecti contemnunt, ijs longo tẽtationũ agmine aduenıunt ſomnia. Inſomnij enim nomine dæmonem vocat, cùm longo ille tentationũ comitatu, ſomno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Iobus cũ Deo loquens ita dicit: Perterrefacis me in ſomnis, & obtundis me viſionibus. Dauid etiam hunc hoſtem vitare deſiderans, ita ſibi Dominum aduocat: Illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Et quæ ſequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiu tentantur etiam tunc cùm dormiunt perterrentur inſomnijs, ad eundem quoque modum, ſua ſtultum loquacitas redarguit, varijſque tentationibus circumuolum.* Denique Symmach. vertit: *Accedet ſomnium propter multitudinẽ iniquitatis,* quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiſcimus, hæc per noctem ſomniamus. Vnde rixoſi ſomniant de ſuis rixis & cædibus, guloſi de ſua crapula, ſcortatores de ſuis ſcortis, auari de ſuis vſuris, &c.

Vers. 3. SI QVID VOVISTI DEO, NE MORERIS REDDERE: DISPLICET ENIM EI INFIDELIS, ET STVLTA PROMISSIO: SED QVODCVMQVE VOVERIS, REDDE] Septuag. *Prout voueris votum Deo, ne moreris reddere.* Votum ènim reddendum eſt integrè, eo loco, tempore, modo, ceteriſque circumſtantijs, quibus conceptum & nuncupatũ eſt. Vnde Interpres Olympiod. vertit: *Sicut vouiſti, &c. ne tardes reddere.*

Præclarè Saluianus lib. 2. *Profeſſio,* ait, *religionis non aufert debitum, ſed auget: quia aſſumptio religioſi numinis, ſponſio eſt deuotionis, ac per hoc tanto plus quiſpiam debet opere, quantum plus promiſerit promiſſione, ſecundùm illud: Melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.* Votum enim Deo nũcupatum mirè placita res eſt Deo, adeo vt ipſe non tantùm promiſſione de re bona ac ſancta ſibi facta gaudeat, verùm & rem illam voto ſibi conſecratam ſine vlla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, ſi differatur, aut mora ei injiciatur. Vnde S. Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima,* inquit, *voti gratia eſt celeritas ſolutionis.* Vnde ſolutionem differre, perinde eſt aliquando, quod auferre, quod mihi videtur Sapiens hoc loco innuiſſe; nam ad celerem votorum ſolutionem hortatur: *Si quid,* inquit, *vouiſti Deo ne moreris reddere.* Et ſtatim reddẽs huius celeritatis rationem: *Multo,* inquit, *melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere,* hoc eſt, poſt votum promiſſa morari: has enim moras tollendas eſſe præmonuerat, & tamen dicit *promiſſa non reddere,* quia perinde eſt morari promiſſa, ac negare, vt benè D. Ambroſ. lib. cit. c. 7. aduertit: *Cùm enim,* inquit, *moram facis, non reddis.* Quid enim magis profuit Caino ſerò offerre, quàm non offerre?

Aptè hæc gnome nectitur, & educitur è præcedenti. Qui enim inconſiderati, & præcipites ſunt ad loquendum, orandum, vouendum, hi poſt votum, dum conſiderant eius difficultatem, tardi ſunt ad ſoluendum, quare ſicut peccarunt præcipitatione in vouendo, ſic longè grauius peccant tarditate in perſoluendo.

Porrò votum eſt promiſſio Deo facta, quæ vt ſit valida, quinque requirit. Primò, vt ſit deliberata: ſecundò, vt libera, hinc ait, *ſi quid voueris:* tertiò, vt vouens intendat ſe obligare: quartò, vt ſit de re grata Deo: quintò, vt vouens poſſit ſe obligare. Hinc votum eſt actus religionis & latriæ, voto enim colitur Deus, vt docet D. Thom. 2. 2. q. 88. ar. 5. Vnde orationi hîc votum ſubnectitur, præſertim quia orantes ſæpè, vt impetrẽt, quod poſtulant, Deo nuncupant vota, iuxta illud Iſaiæ 19. *Colent eum in hoſtijs & muneribus, & vota vouebunt & ſoluent.* Hinc Græci votum vocant ευχὴν, id eſt orationem. Vide noſtrum Leſſium tract. de Voto.

Quocirca in baptiſmo, quo fideles profitẽtur ſe ſeruaturos legem Chriſti, & abrenontiant Satanæ, propriè non eſt votum: quia hæc non eſt promiſſio, ſed propoſitum duntaxat & profeſſio fidei & vitæ Chriſtianæ. Eadem tamen ſæpè à patribus vocatur votum, largè ſumendo nomen voti, pro propoſitu & profeſſione. Vnde ab ijs eadem nunc vocatur ſponſio, nunc promiſſio, nunc cautio, nunc iuramentum, nunc eiuratio, nunc profeſſio, nunc conteſtatio, nunc votum, vti videri poteſt apud S. Baſil. de Spiritu ſancto c. 27. Tertul. de Corona mil. c. 3. Greg. hom. 29. in Euang. Aug. in Pſal. 75. S. Hier. Apol. 1. contra Ruffin. & alios.

NE MORERIS REDDERE] Campenſ. *Abſque mora illud perſolue.* Votum explendum eſt eo tempore, quod intendit mens vouentis: ſi nullum certum determinarit, mox vt commodè poteſt, illud explere tenetur; iuxta illud Deuter. 23. 21. *Cùm votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & ſi moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, abſque peccato eris. Quod autem ſemel egreſſum eſt de labijs tuis, obſeruabis, & facies ſicut promiſiſti Domino Deo; & propriâ voluntate & ore locutus es. Quocirca ruina eſt deuorare ſanctos, & poſt vota retractare.* Prouerb. 20. 25. vide ibi dicta. Ratio eſt, quòd per votum vouens ſe obſtringat ad rem, quam vouit, illi præſtandam: votum ergo eſt debitum, & vouens ſe facit debitorem Deo, reumque voti: quare peccat, ſi debitum hoc Deo exſoluere tardet. Iam enim poſt votum, res non tam eſt eius, quàm Dei: tranſiit enim in ius Dei, cui per votum eſt conſecrata: quare iniuriam ei facit, ſi rem eius, id eſt illi debitam, & obligatam ſibi retineat. Rectè ergo ait: *Ne moreris reddere,* q. d. citò alacriter, & hilariter, perſolue Deo, quod vouiſti: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat.* Vide S. Bernard. ſerm. 71. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum ſit votum, dat Olympiod. *Quia,* inquit, *ſimul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumueniet tentationum, quæ perſoluere promiſſionem impediat, ita vt ne dormiens quidem ſine moleſtia ſis futurus:* Qualem in ſponſore deſcribit Salomò Prouerb. 6. 2.

Hinc

Hinc pro *reddere*. Hebr. eſt שַׁלֵּם *ſchallem*, quod propriè ſignificat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum ſoluit, pacem eum creditore reſtaurat, & firmat: ſic vota ſoluentes, pacem cum Deo ineunt & ſanciunt. Quocirca Dauid: *Vota mea reddam*, inquit, *in conſpectu omnium timentium eum*. Pſalm. 21. 26. Audi S. Ambroſ. libr. 2. de Cain & Abel capit. 7. *Si voueris votum, non facias moram reddere illud. Cùm enim morā facis, non reddis. Votum eſt autem poſtulatio bonorum à Deo cum ſoluendi muneris promiſſione. Et ideo cùm impetraueris, quod petiſti, ingrati eſt tardare promiſſum. Sed interdū, aut negligentibus irrepit obliuio impetratorum, aut tumidis & elatis arrogare euentus ſibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo conſequitur, proprijs virtutibus venditare, nec auctoris reputare gratia, ſed ipſe ſe ſuorum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis eſt.*

Hinc Apoſtolus de viduis, quæ poſt votum caſtitatis nubere volunt, ait, *habentes damnationem, quia primam fidem* (promiſſionem & votum caſtitatis) *irritam fecerunt*. 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque & Sapphira, morte à S. Petro puniti ſunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Vrbanus I. Pont. vt habetur 12. quæſt. 1. cap. *ſcimus*, docet clericis omnia eſſe cōmunia, quòd eo tempore id vouerint: *Quicumque veſtrum*, inquit, *communem vitam ſuſceptam habet, & vouit ſe nihil proprium habere, videat ut pollicitationem ſuam irritam faciat, ſed hoc quod Domino eſt pollicitus, fideliter cuſtodiat, ne damnationem, ſed præmium ſibi acquirat; quoniam melius eſt non vouere, quā votum, prout melius poteſt non perficere. Grauius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, & votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi, qui ſine voto, aut fide mortui ſunt, & tamen bona egerunt opera: Diſplicet enim Deo infidelis & ſtulta promiſſio.*

Alia eſt ratio, cur votum ſit citò ſoluendum, quòd Deus, cùm ſit fideliſſimus, fideliſſimos exigat ſui cultores. Si enim homini fides ſeruanda eſt, multò magis Deo; alioqui enim videris Deū ridere & ludificare, eiuſque honorem dedecori & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos & ſacrilegos grauiter ſolet plectere & vleiſci, vti iam exemplis oſtendi. Iidem ſunt ſtulti: ſtultū enim eſt vltrò ſe voto obligare ad rem, quam nolis, vel non poſſis præſtare: ſtultum eſt vltra vires quippiam promittere: *Inſipiens* enim *eſt, qui ſui ipſius ignorat quantitatē*, ait Ptolomeæus in præfatione Almageſti, quid ſcilicet valeant humeri, quid ferre recuſent. Porrò ſtulta eſt voti promiſſio quādò fit inconſideratè, præcipitanter, aut cum vouet quis rem impoſſibilem, indifferentem, malā, minus bonam, quæ ſcilicet maius bonum impedit. Sic ſtultum fuit votum Iephte, quo vouit ſe Deo immolaturum quidquid reuertenti ſibi pòſt victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia, vnde eam immolauit: *Nam in vouendo fuit ſtultus, quia diſcretionem nō habuit, & in reddendo impius*, ait S. Hieron. & ex eo S. Tho. 2. 2. q. 88. art. 2.

Cauendus hîc error Angeli in ſumma verbo *votum*, qui cenſet ſtultitiam indeliberationis, ſiue inſufficientiam colligi ex eo, ſi quem poſt votū,

A ſtatim voti pœniteat. Multi enim deliberatè vouerunt ideoque voto obligantur, quos tamen paulò poſt pœnitet voti, vt patet in Apoſtatis à religione: quare docent Theologi ad votū illam deliberationem abſolutè ſufficere, quę ſufficit ad peccandum mortaliter.

Heb. eſt: *quia non eſt voluntas* (Dei) בַּכְּסִילִים *baſkeſilim*, id eſt, *in inconſtantibus*, hoc eſt ſtultis, qui ſcilicet promittunt, & promiſſa non implent, vel reuocant ex inconſtanti mentis concupiſcentia, iuxta illud Arabum: *ſtabilimentum fidei eſt abſtinentia; labefactatio fidei eſt concupiſcentia.*

Cauſa enim cur multi vota non impleant, eſt mentis inconſtantia, quę facit eos pœnitere voti, iuxta illud Prouerb. 25. 14. *Vētus & nubes & pluB uiæ nō ſequentes, vir glorioſus, & promiſſa non cōplens.* Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non eſt beneplacitum in ſtultis, quòd differant vota ſua.* Symmach. οὐ πέρισι χρεία ἀφρόνων, id eſt, *Non eſt opus inſipientibus*, ſcilicet Deo: vel *nulla eſt vtilitas inſipientium*, qui tam leuiter vouent, vt mox ea retractent, iuxta illud: *Homo apoſtata vir inutilis.* Prouerb. 6. 12. Arabicus: *Non eſt voluntas Dei in diuitibus*, quos diuitiæ ſæpè faciunt arrogantes, incōſtantes & ſtultos. Tigur. *Nō enim Deus ſtultis delectatur.* Campenſ. *Ne illum ſtultorū more, multa promittendo, grauiter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æſopū: *Vir pauper*, inquit, *ægrotans, vouebat dijs, ſi euaderet, boues centum in ſacrificiū oblaturum, ſed Dei tentaturi à morbo liberarunt; at ille ſurgens, quoniam bobus carebat, ex paſta boues centum à ſe formatos, in ara poſitos ſacrificauit; ipſum vlturi in ſomC nijs adfuerunt Dei dicentes: Abi ab littus ad eum locū, illic enim Attuas mille dragmas inuenies. Ille antē excitatus, latus & alacer ad demonſtratum locum perrexit, aurum diſquirens; ſed illic in piratas incidit, ab ipſiſq; comprehenſus eſt. Captus ergo, ut dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipſis promittens, ſed cum non crederetur, abactus, ab ipſis diuenditus eſt mille drachmis. Affabulatio, fabula ſignificat mēdacijs hominum inimicum eſſe Deum.*

Mvltoqve melivs est non vovere, qvam post votvm promissa non reddere] Ait, *non vouere*, dumtaxat: quia votum de non vouendo illicitum eſt. Qui enim vouet ſe non facturum votum, vouet ſe non facturum maius bonum, quod illicitum eſt, ideuque votum eius irritum, vti docet noſter Franc. Suarez tom. 2. de Relig. lib. 2. de Voto c. 18. *Quàm grauia vincula*, ait S. Ambroſ. libr. 9. in Lucam ad D cap. 20. *promittere Deo, & non ſoluere? Melius eſt non vouere, quàm vouere & non reddere: maior eſt contractus fides, quàm pecuniæ. Redde promiſſum, dum in hoc corpore es, priuſquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.* Vers. 4.

Porrò delirant Hæretici noſtri æui, dum ex hoc loco damnant vota caſtitatis, religionis, ieiunij, ac voti reos abſoluunt. Non enim ait Eccleſ. Bonum eſt non vouere, vel malum eſt vouere: Sed *melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.* q.d. Melius eſt non vouere, quàm votum facere & violare. Optimum eſt ergo votum facere, & illud præſtare. Hic enim eſt duplex actus religionis, cultuſque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voueas & conſecres;

ſecundò, quòd conſecratam illi exhibeat. Nam Idcirco diſplicet Deo infidelis & ſtulta promiſſio, quia placet fideliter & prudenter ſuſcepta: & hac de cauſa melius eſt non vouere, quàm poſt votum promiſſa non reddere, quia bonum eſt promittere, & quod promiſeris præſtare: etſi ipſum *non promittere* dicatur melius non abſolutè, ſed reſpectiuè, quandu ſcilicet non implendum eſt quod promittitur.

Melius eſt opus ex voto, quàm ſine voto. Ratio prima.

Meliùs ergo eſt opus factum ex voto, quàm ſine voto. Ratio eſt triplex. Prima, quòd votum ſit actus religionis & latriæ, vt dixi, quæ inter morales prima & nobiliſſima eſt virtus; ſicut charitas inter Theologicas. Quare actus, v.g. ieiunij in ſe ſimplex eſt virtus, puta actus temperantiæ; ſed ſi accedat votum fit duplex, dupliciſque valoris & meriti: Accedit enim dignitas religionis & voti, quæ longè nobilior eſt temperantiâ. Quocirca ſicut religio melior eſt irreligioſitate, ait Saluian. libr. 2. ad Eccl. Cathol. ſic melius eſt ieiunium votum, quàm non votum. Ita D. Thomas 2. 2. qu. 88. art. 6.

Secunda.

Secunda, quòd qui facit opus, actum dumtaxat dat Deo; qui verò addit votum, ſimul cum actu dat vim & potentiam, puta voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo, vt non liceat contrarium ei, quod vouit, velle. Facit ergo ſicut ille, qui dat principi non ſolùm fructus, ſed totam arborem cum fructibus, ait S. Anſel. lib. de Similit. Hinc Pſaltes. Pſal. 75. *vouete*, ait, *& reddite Domino veſtro.* vbi S. Auguſtin. *Quiſque*, ait, *quod poteſt voueat & reddat; non ſitis pigri ad vouendum: Non enim viribus veſtris implebitis.* Dabit enim vires implendi, qui dat deuotionem vouendi.

Tertia.

Tertia, quòd votũ voluntatem ex ſe flexilem & inconſtantē in actu virtutis, quam vouet, roboret & confirmet, quo fit, vt actus qui ex voto prodit, ſit firmior, robuſtior & conſtantior, ideóque melior & perfectior, iuxta illud S. Bernard. de Præc. & diſpenſ. *Felix neceſſitas quæ ad meliora compellit.* Audi S. Aug. de Virgin. c. 8. *Neque enim ipſa*, inquit, *virginitas, quia virginitas, ſed quia Deo dicata eſt, honoratur: quæ licet in carne ſeruetur, ſpiritus tamen religione ac deuotione ſeruatur, ac per hoc etiam virginitas corporis ſpiritualis eſt, quam vouet & ſeruat continentia pietatis.* Idemque paulò infrà. *Honoratius in animi bonis illa continentia numeranda eſt, qua integritas carnis ipſi creatori animæ & carnis vouetur, conſecratur, ſeruatur.*

VERS. 4. NE DEDERIS OS TVVM, VT PECCARE FACIAS CARNEM (*Arabicus humanitatem*) TVAM: NEQVE DICAS CORAM ANGELO, NON EST PROVIDENTIA. NE FORTE DEVS IRATVS CONTRA SERMONES TVOS, DISSIPET CVNCTA OPERA MANVVM TVARVM] Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto votique violatione: de voto enim proximè ſermo præceſſit. Hinc Tigur. vertit: *Ne committas, vt os tuum præbeat carni tuæ occaſionem peccandi.* Vatabl. *Ne habenas laxes ori tuo, vt peccet.* Iſidor. Clarius: *Ne totum te peccato inuoluas.* Clarè Chald. *Ne violes verbum oris tui, nec ſis cauſa gehennæ ſuper carnem tuam, & in die iudicij magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniã ignorantia eſt: ne iraſcatur furor Dei ſuper omnia ver-*

A *ba tua, quæ dicta ſunt in ignominia, & diſſipet opera manuum tuarum.*

Senſus ergo eſt, q.d. Ne dederis os tuum ad temerè vouendum quippiam, quod ægrè præſtare poteris, vt peccare facias carnem tuam, dum illa tranſgredietur votum difficilis religionis, ieiunij, caſtitatis, pœnitentię per gulam, luxuriam, &c. vel *carnem*, id eſt teipſum, dum per infirmitatem carnis tuæ violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut cuſtos ſemper adeſt quemque vbique revereri debes: *Nõ eſt prouidentia*, id eſt Deus non cognoſcit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas, error eſt*, id eſt caſu & errore fortuito regitur mundus, non certâ numinis prouidentia: vnus omnium rerum, ac proinde

B mei quoque voti ſortuitus eſt error; vouendo ergo erraui: quare errorem hunc iam à me agnitum, mihique moleſtum & difficilem corrigã, votumque erroneum reſcindam. Aquila vertit ἀκούσιον, id eſt *non ſpontaneum eſt.* q.d. Non ſpontaneè voui, ſed per errorem & improuidentiam votum mihi excidit: ergo eo non obligor. Hic enim grauis eſt error & graue ſcelus, imò ſacrilegium, cuius teſtes, accuſatores, & vindices erũt Angeli, cæli, ſol, ſidera, terra & elementa, in quorum conſpectu votum nuncupaſti, & deinde violaſti.

Suadet ergo Salomon, vt qui cupit vouere, priùs prudenter conſideret ſuas vires, inclinationes, conditiones, an votum facilè explere poſſit, vt planè ſeſe per Dei gratiam illud expleturum

C confidat; ne ſi improuidè votum emittat, ſerò illum pœniteat, ac votum violet, ſeſeque excuſet dicendo: Improuide voui, erraui vouendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida & friuola eſt excuſatio. Sapientis eſt præuidere futura: itaque amputare τὸ *putabam, & non putabam.*

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideóque leuioris & inconſtantioris ingenij, qui dum feruẽter orant, aut ſentiunt diuinę motionis impulſus & cæleſtis conſolationis æſtus, illicò cupiunt vouere magnas vitæ auſteritates, magnas eleemoſynas, ſtatum religionis rigidæ, vt Carthuſianam, vel vitam Anachoreticam. At vbi feruor hic & æſtus tranſijt, ſentiunt ſe imbecilles, & inualidos, nec habere tantas naturæ & gratiæ vires, quantas votum requirit: quare ſerò dolent, votique

D pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo deuotionis æſtu præpropere voueant, ſed ſinant illũ deferueſcere, tumque prudenter & diſertè conſiderent an, quid, quantum, & quamdiu vouere conueniat, imò votum non emittant, niſi præuio cõfeſſarij, aut viri prudentis conſilio & conſenſu.

Hæc expoſitio planè inhæret litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omnino & genuina videtur, eamque ſequuntur Gloſſ. interl. Titelm. Pineda, Lorinus, & Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi: *Hebræus ita ſenſit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventũ dicta tranſeunt: ſed à præſenti Angelo, qui vnicuiq; adhæret comes ſtatim perferuntur ad Dominum, & tu qui putas ignorare Deum*

quod

quod pollicitus es, prouocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua diſſipentur.

Audi nunc, & alias aliorum expoſitiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumatur. & Salonius exponunt. q.d. Ne dederis os tuũ gulæ, vel verbis incautis, aut libidinoſis, præſertim cum mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de Vitanda gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloſſ. exponunt. q.d. Noli quærere callidas excuſationes, quibus des occaſionem carni tuæ ad peccandum, hoc eſt, ne dicas: Non ego peccaui, non ego me inebriaui, non ego fornicatus ſum, ſed natura infirma, & per concupiſcentiam corrupta ad illud inuitum me impulit: nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regeris, ipſumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem, quæ eſt horrenda blaſphemia, ideoque Deum grauiter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieronym. Arguit eos, *qui de vitio carnis queruntur, & aiunt ſe corporis neceſſitate compulſos ea facere, quæ nolunt, ſecundùm dictum Apoſtoli Rom. 7. & vanas excuſationes quærunt & dicunt, non ego pecco, ſed quod habitat in carne mea peccatum.*

Quartò, Bonauent. refert ad negationem diuinæ prouidentiæ, q.d. Ne dederis os tuum, vt dicat coram Angelo: Non eſt prouidentia, non eſt numen voluptatum & ſcelerum vindex; itaque ſecurus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Caietan. quia triplex eſt oris vſus, ſcilicet comedere, oſculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult inuolui, gulam, impudica oſcula, & verba, & iuxta dictam editionem Hebræam ſubdi, ne quis hæc excuſet, tamquam errore atque inuoluntariè facta, caueatque id ſeriò dicere; quoniam, qui adeſt Angelus nouit, qua mente ſic ipſe loquatur, & quàm in Dei vergat iniuriam.

Sextò, Moringus generaliùs hanc gnomen accipit, quaſi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, ſed & contra omnia vitia carnis, quæ recenſet Apoſt. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuſet per carnis ſuæ fragilitatem ac violentiam quamdam, vel neceſſariam carnis concupiſcentiam.

Septimò, nonnulli cenſent hic præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vouent, quaſi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus ſenſus, vt dixi, eſt genuinus.

NE DICAS CORAM ANGELO] Crudeli, inquit, Chald. hoc eſt coram Diabolo. Meliùs alij Angelum bonũ accipiunt, qualis eſt cuſtos cuique à Deo deputatus. Hic enim prouidentiæ eſt adminiſter: quare qui illam negat tam Angelo, quàm Deo eſt iniurius. Vnde nõnulli hinc probant cuſtodiam Angelorũ circa homines. Rurſum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. par. q. 57. ar. 2. Angelos habere cognitionem & prouidentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic eſt prouidentiæ diuinæ executor,

A æquè ac tutor & vindex: perinde ac ſi quis dicat: Ne dicas coram prætore: In hac ciuitate nõ eſt iuſtitia: quia prætor qui eſt iuſtitiæ tutor & vindex, hanc iniuriam à te depellet, teque ob eã iuſtè capiet & puniet.

Denique nonnulli, vt Pineda, hæc accipiunt de Angelo peculiari, cui à Deo (vnde S. Hiero. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta tranſeunt, ſed à præſente Angelo, qui vnicuique comes adhæret, ſtatim perferuntur ad Dominum*) commiſſa ſit cura orationum & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Ioãnes Apocal. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit, & ſtetit ante altare aureũ, & data ſunt illi incenſa multa, vt daret de orationibus Sanctorum ſuper altare aureum, quod eſt ante thronum Dei, & aſcendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo.* Fuit enim vetus Origenis & a-

B liorum opinio, certos diabolos certis vitijs præeſſe, ad eaque homines inſtigare. Vnde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur ſpiritus vel Angelus blaſphemiæ, luxuriæ, ſuperbiæ, gulæ, auaritiæ, acediæ, &c. atque ex aduerſo certos Angelos præeſſe certis virtutibus, ad eaſque homines prouehere, vt vnus Angelus ſit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius caſtitatis, &c. qua de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrij, qui per 70. annos in eremo angelicè vixit, quam ſcripſit oculatus teſtis Paphnutius Abbas, legimus Deum per Angelos de omnibus prouidere hominibus, præſertim religioſis voto obſtrictis, ſolitarijs & eremitis: *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit ſperantes in ſe: circumdat eos armis potentiæ ſuæ, vt hos incurſio*

C *ſatanæ non valeat proſternere, quos protegit celſitudo diuinæ miſericordiæ. Quapropter ad eos Angeli Dei iugiter mittuntur, ac per manus illorum quæcumque neceſſaria crebrius eis adminiſtrantur.* Et mox: *Certiſſimè ſcias, ô fili, quoniam Angeli Dei ſanctis ac iuſtis viris quotidie famulantur, atque virtute ſuperna corpora & animæ illorum iugiter illuminantur.* Paulò poſt narrat B. Onuphrius, ſe ab Angelo habente ſpeciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cùm diceret: *Noli paueſcere, ego enim ſum Dei Angelus, tibi ad cuſtodiendum ab ortu tuo prouidentiâ diuinâ deſtinatus, vt iubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus eſto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni cuſtodia conſerua, viue ſine querela, in bono opere perſeuera. Ego verò te non derelinquam, donec animam tuam in præſentia ſummæ maieſtatis offeram.* Et poſt non-

Angeli proprij Religioſorum & Anachoretarum.

Exemplum S. Onuphrij.

D nulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro menſura miniſtrabat vt corpus meum confortaretur, ne deficeret. & iugiter in Dei laude perſeueraret, &c. Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum inuenio, Sacroſanctum corpus & ſanguinem Domini noſtri Ieſu Chriſti ſecum deferentem, de cuius manibus mihi pretioſiſſima donantur munera, vitæque meæ ſalus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam ſpiritalem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi verò ſancti Eremitæ, qui hanc ſolitudinem habitant, ſi fortaſſe aliquando videre hominem deſiderant, illico in cælum ab Angelo deportantur: viſionem illic animæ iuſtorum fulgentium ſicut ſol in regno patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, ſuaſque animas cœtibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt;*

dunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere ferueant, quatenus gloriam cæleſtis patriæ cum Chriſto & cum ſanctis mereantur poſſidere.

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrij: *Poſt hæc ſurrexit, & Dominũ lachrymis orans, genua flexit atque ſubito dixit: In manus tuas Deus commendo ſpiritum meum. Cumque hæc dixiſſet, lumen ſplendidum corpus eius obumbrauit, & in ipſius claritatis luminis anima ſancta carne ſoluta eſt. Repentè verò vocem Angelorum multorum audiui laudantium Deum, & in diſceſſu ſanctiſſimæ animæ S. Onuphrij, æthera ſcilicet Angelicis canticis reſonantia, gaudium ineffabile aſtris intulerunt per quæ cæleſtes exercitus animam militis inclyti cælis inuexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ, præſertim in populo fideli collectis omnibus è tota S. Scriptura exemplis, oſtendi Exodi 23.20. & ſequ. Hoc eſt, quod ait Apoſt. *Nónne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus, in miniſteriũ miſſi propter eos, qui hereditatem capient ſalutis?* Hebr. cap. 1. v. 14.

Myſticè Dion. per Angelum accipit ſacerdotem, de quo ait Malach. c. 2. 7. *Labia Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum eſt.* Sacerdotis ergo eſt, docere populum Dei, legem & prouidentiam, ſiue numen vindex bonorum & malorum omnium. Fides enim huius prouidentiæ hominem refrenat ab omni ſcelere, & ad omne virtutis decus extimulat.

Non est providentia] in Deo non eſt numen, non eſt Deus, qui omnium habeat prouidentiam: Deo enim ita agnata eſt prouidentia, vt ſi hanc tollas cum Epicuro, Democrito, & Atheis, tollas & Deum. Deus enim ignorans & improuidus, non eſt Deus, ſed idolum ſaxeum vel ligneum. Aquila vertit ἀκούσιον. quod ſi Deo attribuas, ſenſus eſt q. d. Deus non liberè, ſed coactè, vel neceſſitate fatali, ac proinde ſine prouidentia operatur: ſin homini aſſignes, ſenſus eſt q. d. Non ſpontè ſed coactè voui, ergo voto non teneor.

Hebr. eſt כִּי שְׁגָגָה ki ſegaga, id eſt, *quia error*, vel incogitantia, improuidentia, inconſideratio eſt, ſiue numinis, q. d. Nõ eſt prouidentia numinis, ſed omnia errore, & caſu fortuito fiunt in mundo, ſicut Democritus cenſebat mundum factum eſſe ex fortuito concurſu atomorum. Sic dicuntur planetæ errare in cælo, & oues boueſq; in montibus, ſiue hominis, q. d. Improuidè & inconſideratè voui. Septuag. *Quia ignorantia eſt.* q. d. Ignorans feci & voui. Chald. *Imprudens feci;* igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo eſt corruptio cognitionis,* vt non cognoſcat vota & facta noſtra. Campen. *Neque putes Angelum, qui tua obſeruat, rem tam æſtimaturum leuem, quã præ multitudine verborum vix ſciebas, quid promitteres.* Nam, vt ait Olympiod. *Qui in ipſa fece nequitiæ volutantur, ita prouidentiam Dei negant & aſpernantur, vt dicant dedignari Deum curare ac ſcire, quæ hic ab hominibus ſcelera committantur.* Eleganter Arias vertit:

Quod iam vouiſti, errorem ne dicito, neue
Excuſes præſente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum ſtylo, in tabulis notat Angelus.

Angeli ergo curam habent, & prouidentiam votorum noſtrorum, ac ſicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; ſic de eorum violatione dolent & indignantur: ac vtrumque in tabulis memoriæ conſignant, vt ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia, vel ſupplicia decernet: vnde pſallebat Dauid: *In conſpectu Angelorum pſallam tibi, adorabo ad templum ſanctum tuum, & confitebor nomini tuo.* Pſal. 137. 1.

Prouidentiæ opponuntur fatum & fortuna.

Porrò prouidentiæ opponuntur duo extrema ſibi contraria, ſcilicet fatum & fortuna: prouidentia enim eſt libera, fatum neceſſarium: quare qui Deum ſubijcit fato, Deum & prouidentiam è medio tollit. Abſit ergo à fideli illa Tragici vox:

Fatis agimur, cedite fatis,

Quare eos qui fatum aſtruunt, fatuos æſtimat S. Auguſtinus tract. 37. in Ioannem & lib. 5. de Ciuit. cap. 9. Rurſum prouidentiæ opponitur caſus & fortuna: licèt enim reſpectu cauſarum ſecundarum præter mutuam intentionem, quaſi fortuitò concurrentium, ſit caſus & fortuna, quæ cauſat effectus contingentes & fortuitos, tamen reſpectu Dei nullus eſt caſus. Nam, vt ait Sapiens capite 4. 3. *Tua autem prouidentia pater cuncta gubernat.* Quocirca Deo nihil eſt fortuitum, quia omne præuiſum & prouiſum. *In regno prouidentiæ nil licet temeritati,* ait Seneca, quia nil temerè fit, ſed omnia conſultò & ex certa prouidentia; *vbi maximus eſt intellectus, ibi minima eſt fortuna,* ait Boëtius, quia intelligens & ſapiens omnia agit cum deliberatione & conſilio: vnde Deo nihil eſt fortuitum, nullus caſus, nulla fortuna, ſed hominibus, quibus multa improuiſa & inopinata accidunt. Deus enim omnes cauſas ſecundas, etiam contingentes, præuidet, ordinat, & combinat.

Ne forte iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum] Pro *diſſipet* Hebr. eſt יְחַבֵּל ihibbel, id eſt, vt Septuag. *diſperdat*. Chald. Arab. & Syrus *corrumpat*. Vatab. *maledicat*. Tigur. *deſtruat*. Marinus *deuaſtet*. Propriè *chibbel* eſt diſrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo ſit ira, ſcilicet non vt paſſio, ſed vt appetitus iuſtæ vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. libr. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. Auguſt. 1. Confeſſ. c. 9. Deum compellans: *Pœnitet*, inquit, *te, & non doles: iraſceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas conſilium.* Iam

Senſus eſt primò, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragij & negationis prouidentiæ ſcelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cũ ſaperes, feciſti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod. *Ne*, inquit, *& fructum operum tuorum amittas. Iratus enim Deus delet, de libro vitæ, ſi quid eſt, quod piè videamur nobis laudabiliterq; feciſſe.* Et Clarius: *Quod tu tam leue putas, Deum ſic offendit, vt non ſolum orationem tuam, ſed propter eam & alia opera ſit execraturus.*

Secundò, vt ait S. Hiero. *Ne Deus talia ſentientem tradat in reprobum ſenſum, vt faciat ea quæ non conueniunt.*

Tertiò, addit Olympiod. Deum votifragos & eos, qui negant numen, ſolere punire paupertate

tate infortunijs, morte, itaque fortunas eorum & opera corrumpere. Denique Arabicus vertit: *Ne iraſcatur Deus in ſtultitiam tuam, & corrumpantur artes manuum tuarum*, id eſt opera exquiſita, quæ contento ſtudio, arte, ingenio meditatus ac molitus es, perinde ac ſi tua contentus prouidentia diuinam penitus non agnoſceres, diceresque ſuperbiens: Manus mea excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia. Intelligi quoque poſſunt cuncta, quæ quis ſibi comparauerit, vel corporis, vel animi bona, etiam virtutes ac merita, quorum meritò facit iacturam, qui negat Dei prouidentiam, loquit noſter Lorinus.

Ita videmus religioſos, qui dum in religione votorum obſeruantes viuerent, ac mirâ gratiâ docendi, dicendique apud homines pollerent, cùm ab ea deſciſcunt, fiuntq; Apoſtatæ, omnem hanc gratiam deperdere, fierique odium & probrum Dei, æquè ac hominum. Exempla crebra ſpectauimus & in dies ſpectamus. Hinc nonnulli vertunt: *Deus putrefaciet opera tua.* Sic enim Iſaiæ capit. 10. 26. Noſter Hebr. חבל *chibbel* vertit *computreſcet*. Apoſtaſia enim eſt putredo, id eſt corruptio & infamia, quæ apoſtatas facit viles, infames & putridos, ac opera eorum, non tantùm præſentia, ſed & præterita, quæ in religione heroica ediderant, putrefacit, id eſt conſpurcat, infamat, corrumpit. Hebr. *chibbel* eſt contrariæ ſignificationis; ſignificat enim ligare & diſſoluere, ac diſrumpere cùm vehementia & dolore, vti fit in parturientibus, à quibus quaſi diſrumpitur proles, dum paritur. Vnde *chibbel* ſæpè ſignificat parturire, & habere dolores parturientis. Vtrumque huic loco conuenit: Nam & votifragi negantesque numen videntur habere ligatam linguam, mentem & manum, vt qui erant ante eloquentes, ſapientes, & in omni opere potentes, per hoc ſcelus fiunt elingues, inſipientes, inertes & ad omne bonum impotentes. Rurſum eorum opera diſrumpuntur cum ingenti eorũ confuſione & dolore, qualis eſt parturientium.

Moraliter hîc diſce, quàm Deum offendat negatio numinis & prouidentiæ, quamque grauiter eam negantes puniat & vlciſcatur. Deus impijs dicentibus: *Non videbit Dominus nos, dereliquit Dominus terram ſuam*, minatur: *Ego & ego faciam in furore, non parcet oculus meus, nec miſerebor.* Ezech. 8. 18. & c. 10. Dauid. Pſal. 10. 13. *Propter quid*, inquit, *irritauit impius Deum? Dixit enim in corde ſuo; non requiret. Vides quoniam tu laborem & dolorẽ conſideras, vt tradas eos in manus tuas.*

Prouidentia demonſtratio.

Porrò prouidentiam eſſe ex diſſona elementorum, cælorum, animalium rerumque omnium conſonantia, ordine, motu, conſtantia demonſtrant Patres. Audi Lactant. l. 3. c. 10. *Quis enim non ſentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum, aliqua prouidentiâ gubernari? quandoquidem nihil eſt quod poſſit ſine vllo moderatore conſiſtere. Sic domus ab habitatore deſerta dilabitur. Nauis ſine gubernatore abit peſſum: Et corpus relictum ab anima defluit. Nedum putemus tantam illam molem, aut conſtrui ſine artifice, aut ſtare ſine rectore tamdiu poſſe.* Audi Damaſcen. in hiſtor. Barlaam cap. 17. *Si nauis ſine gubernatore non poteſt ſubſiſtere, ſed mox ſubmergitur, & domus modica ſine prouiſore; mundus quomodo conſtat tanto tempore, creatura ſic magna, ſic bona & mirabilis, ſine glorioſa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione, & ſapientiſſima prouidentia? Ecce enim cælum quantum tempus habet, & non demigratum eſt, terræ virtus non eſt laſſata ex cãto tẽpore, fontes non deſierunt fluere, ex quo facti ſunt: mare tot & tanta ſuſcipiens flumina non ſupergreditur menſuram. Curſus ſolis & lunæ non mutantur: ordines diei & noctis non peruertuntur.* Audi Philonem libr. de Somnijs: *Credendum eſt ſicut in curru aurigam, aut in naui gubernatorem, ita in rebus omnibus ſuperſtare eum, qui eſt, corporibus, animalibus, animantibus, mentibus, angelis, cunctis, quæ terra, vel aëre, vel cælo continentur, naturis, tum viſibilibus, tum inuiſibilibus, totum enim mundum ex ſe pendentem regit.*

Prouidentia officia.

Minutim verò prouidentiæ officia ex officiis ſingulorum in choro, & membrorum in corpore, & famulorum in aula, ita graphicè depingit S. Athanaſ. lib. contra Idola. *Vt in choro, qui conſtat ex diuerſis hominibus, viris pueris, feminis, ſenibus, iuuenibus, ſub vno præſule & moderatore, quiſque quantũ poteſt cantat pro ſua natura, ille quidem vt vir, iſte vero vt puer, alius vt ſenex, alius quemadmodum iuuenis tamen vnam abſoluunt harmoniam; vel vt noſtra anima eodem tempore ſenſus noſtros pro cuiuſque officio exercet, & ad vnam rem oblatam ſimul mouetur, adeò vt oculus videat, auris audiat, manus palpet, olfactus odores accipiat, guſtus delibet, ſæpè quoque interea ne aliæ quidem corporis partes in otio ſunt, adeo vt inter iſta pedes quoque obambulent: Vel vt in præſentia regis imperantis ſimul & ad omnia oculos intendentis, omnes ſunt in obſequio: eſt qui agros colat, eſt qui ad aquæductus aquarũ properet, alius item pabulatum proficiſcitur, alius ad curiam pergit, alius ad concionem ingreditur, & alij eodem modo ſeſe referunt, eaq; omnia ad præſentiam vnius moderatoris, & diſciplinam fiunt, & conſtituuntur: Ita quoque omnia in vniuerſa rerum natura geruntur.*

S. Maxim. ſer. 48. citat illud Platonis *Deus omnia, & ſecundum Deum, fortuna, & occaſio humana gubernat vniuerſa.* Et illud Socratis:

Si quid cura poteſt, curo: at ſi Deus ipſe iubendo
Te curat, cur tu ſollicitus tibi ſis?

Pulchrius Ariſtot. vel quiſquis eſt Auctor de Mundo: *Quod*, inquit, *in exercitu eſt Imperator, in domo paterfamilias, in choro præcentor, in naui nauarchus, in corpore oculus, in curru auriga, hoc in mundo eſt Deus.* Plura vide apud S. Chryſoſt. Theodor. Saluian. Syneſium & noſtrum Leſſium, libr. de Numine & Prouidentia.

Vers. 6. VBI MVLTA SVNT SOMNIA, PLVRIMÆ SVNT VANITATES, ET SERMONES INNVMERI: TV VERO DEVM TIME] Tranſit à prouidentia ad ſomnia; ſiue à religione ad ſuperſtitionem, ſicut enim cultores prouidentiæ ſunt cultores veri numinis veræque religionis; ſic negantes prouidentiam ſunt irreligioſi & athei, quibus agnati & vicini ſunt ſuperſtitioſi, quales ſunt obſeruantes ſomnia. Ab illis ergo ad hos congruè ſermonem traducit, quia olim multi multum tribuebant ſomniis, idque quod ſomniarant, cenſebant diuinum & immiſſum à Deo: vnde iuxta ſomnia dirigebant vitæ ſuæ rationes & actiones. Contra eos hic docet ſomnia eſſe ſomnia, id eſt meras vanitates, nugas, inania ſpectra & phantaſmata. Quare aſſerit non eſſe obſeruãda, nec timenda ſomnia,

ſed

ſed Deum Deiq́ue prouidentiam, vbique excubantem, ad præmiandum bonos & puniendum malos. Vnde Syrus vertit: *Quoniam in multitudine ſomniorum & vanitatum & ſermonum, multi errores.* De vanitate ſomniorum multa dixi Eccleſ. 34.1. & ſeq. Memorabile & terribile eſt quod ſcribit B. Antiochus hom. 34. Anachoretā quēdam inſignem per ſomnium à diabolo illuſum; cum enim in ſomno vidiſſet Chriſtum & Chriſtianos in tenebris, Moſen verò & Iudæos in luce, apoſtatauit à fide, factuſque Iudæus ſe circūcidit, & carnali vitæ ſe dedit, quare punitus à Deo, & à vermibus corroſus, corpus Iudæis, animam diabolo tradidit.

Adde ex ſomnijs vanis non rarò oriri, vanitatem & leuitatem vouendi, æquè ac vota (de quibus ſermo præceſſit) violandi, ſeque ab eorum obligatione excuſandi. Multi enim mouētur ad vouendum quippiam ex eo, quòd de eo noctu ſomniarint, quod feminis eſt frequens. Alij à votorū perſolutione ſe excuſant, quòd ſomniarint ea non eſſe perſoluēda: quæ omnia ſomnia ſunt vanitates, errores & dementię. Vnde Sept. vertūt: *Quia in multitudine ſomniorū & vanitatum, & verborum plurimorum*, ſubaudi vota multa fiunt, vel excuſantur: & S. Hieron. ex Hebræis ſic exponit. q.d. *Nec ſuperiora facias, de quibus iam dictum eſt: Ne facilè ſomnijs credas. Cùm enim diuerſa videris per nocturnam quietē, & varijs anima fuerit exagitata terroribus, ſiue incitata promiſſis, tu ea contemne, quæ ſomnij ſunt, & ſolum Deum time. Qui enim ſomnijs crediderit, vanitatibus ſe & ineptijs tradet. Aliter: Quia dixi ac præcepi: Non des os tuum, vt peccare facias carnem tuam, & quæras varias excuſationes. Hoc nunc infero: Quoniam in ſomnia vita iſtius, & in imagine vmbræ nubis, qua viuimus, multa poſſumus inuenire, quæ nobis veriſimilia videantur, & noſtra excuſare peccata. Propterea admoneo, vt id ſolum caueas, ne putes abſentem Deum ſed eum timeas, & ſcias cunctis operibus tuis adeſſe præſentem, teq; liberi arbitrij conditum non togi, ſed velle, quod facias.*

Huc accedunt alij, qui hic cenſent dari rationem, cur non temerè ſit vouendum vel loquendum, ſcilicet eò quòd, vti plerumque inſomnia, ſic & verba pleraque vana ſint. Vnde Thaumat. vertit: *Semper ſicut ſomniorum, ita verborum maiorem partem eſſe vanam.*

Et Olympiod. Iraſcitur, inquit, Deus, ſomniantibus, id eſt fruſtra laborantibus & loquacibus, quaſi admoneri ſe ſomnijs exiſtimēt ad vota concipienda & proferenda.

Alij, vt Moringus, hæc referunt ad negantes prouidentiam, q.d. Negare prouidentiam, non eſt aliud, quàm ſomniare atque garrire, id eſt nil veri & ſolidi aſſerere, ſed falſum prorſus & erroneum, quale ſomnium, comminiſci.

Tropol. Chald. per ſomnia, accipit falſa oracula & doctrinas erroneas, quaſi hic pſeudoprophetæ opponantur veris prophetis, & falſi doctores veracibus. Sic enim vertit: *Tu autem ſomnijs pſeudoprophetarum, & diuinorum vanis reſponſis, iuſtitiæq; impiorum ſermonibus fidem ne adhibeas: ſed ſapientes & iuſtos cole, & ab eis diſciplinam quære, Deumq; time.*

Et sermones innvmeri] dum ſomnia alijs & alijs enarrantur, variéque à varijs coniectando explicantur. Inſuper omnia multis ſuſpicionibus, hiſtorijs, fabulis, coniecturis recenſendis materiam ſuggerunt.

Tv vero Devm time.] Timor enim Dei iudicis, vt vindicis, valet ad refrænandam vanam ſomnij diuinationem, docet Dei prouidentiam, adigit ad ſoluenda vota, carnis concupiſcentiam caſtigat, linguam effrænem refrænat. Quocirca timor Dei eſt initium, promotio & perfectio ſapientiæ omniſque virtutis, vti pluribus oſtendi Eccleſ. 1.10. & ſeq. ac in Prouerbiis crebrò.

Si videris calvmnias egenorvm (Ara- Vers. 7.
bicus *ſtultitiam aduerſus pauperem*) et violenta ivdicia, et svbverti ivstitiam (Septuag. *direptionem iudicis & iuſtitiæ.* Compl. *rapinam iudicij.* S. Hieronym. *ruinam iudicij.* Thaumat. *Iudices ſubdolis ſtrophis circumuenire leges*) in Provincia non mireris svper hoc negotio: qvod excelso excelsior est a-
livs; et svper hos qvoqve eminentio- Vers. 8.
res svnt alii: et insvper vniversæ rex terræ imperat servienti.] Hæc ſpectant ad τὸ *Ne dicas coram Angelo: Non eſt prouidentia.* Eſtque occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni hominum dicentium: Si eſt prouidentia, eaq; iuſta, cur ergo permittit calumnias egenorum, violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam? Cur ea non impedit & tollit, aut illicò punit & plectit? Vt inde diſcant homines eam reuereri, Deúque timere. Reſpondet hoc non eſſe mirandum: iuſta enim de cauſa hæc permitti à Deo, vt poſtea acriùs plectantur. Ceterùm ſolari nos debere, quòd exiſtat vnus cunctorum rex Iudexque, qui vicarios iudices ipſos diiudicabit, interim diſſimulans, non ignorans, illos ipſos adhuc expectans ad pœnitentiam, oppreſſos exercens ad patientiam, præparanſque ad Coronam.

Ita ſanctus Hieronymus, Olympiod. Alcuinus, Saloniu, Bonauēt. Hugo, Lyran. Lorinus & alij.

Non mireris svper hoc negotio] Hebr. *Ne obſtupeſcas ſuper voluntate*, id eſt ſuper re volita, vel ab oppreſſore poſitiuè, vel à Deo permiſſiuè. Vnde Pagnin. accipit voluntatem Dei: *Ne mireris*, ait, *de voluntate diuina* permittente tot violentias. Tigur. *Ne mireris diuinam voluntatem.* Vatabl. *Ne mireris ſuper hac re quæ fit diuino nutu.* Chald. *Non mireris*, ait, *in corde tuo, quomodo voluntas Domini ſit ſuper omnia hæc.* Quòd innocentes opprimantur à nocentibus, mirati ſunt Ieremias cap. 12. Abacuc. c. 1. Dauid Pſal. 72. Sed Salomon edoctus à patre & magis à Deo, crebróque expertus, idipſum non miratur, nec mirandum eſſe docet, ait S. Athanaſ. Apolog. de Fuga ſua, quia nil mirum eſt niſi nouum: pauperes autem à potentioribus opprimi non eſt nouum, vel inſolitum, ſed tritum, frequens & commune ſæculorū omnium vſu confirmatum. Adde hoc permitti à ſapientiſſima Dei voluntate ad maiorem iuſtorum virtutem & gloriam, & impiorum ignominiam ac pœnam. Olympiodorus vertit & explicat. q.d. *Ne indigneris, aut fluitare mundum ſine vlla prouidentia ſuſpiceris.*

Qvia excelso excelsior est alivs, et svper hos qvoqve eminentiores svnt alii] Hebraicè

Hebraicè & Græcè: *Quia excelſus deſuper excelſum cuſtodiens eſt, & excelſi ſuper eos.* Campenſ. *Habet enim oppreſſor ille ſuperiorem, qui ea quæ facit diligenter obſeruat, & ſupra vtrúmque illorum alij ſuperiores ſunt.* S. Hieronymus in veteri editione: *Quia excelſus ſuper excelſum* (Vatab. *obſeruat*) *& excelſior eſt ſuper illos* ſcilicet Deus, ait S. Hieronymus. Alij Angelus, aiunt, q.d. Etſi iudices & principes ſinant opprimi iuſtitiam & iuſtos, tamé ijs à Deo præpoſiti ſunt Angeli vrbium, & prouinciarum præſides & cuſtodes, qui eos ſubinde monent, caſtigant, deponunt, vti depoſuerunt Nabuchodonoſor, iuxta illud. *Ecce vigil & ſanctus de cælo deſcendit, clamauit fortiter, & ſic ait: ſuccidite arborē.* Daniel 4. verſ. 10. & verſ. 14. *In ſententia vigilum*, id eſt Angelorum Babyloniæ præſidentium, *decretum eſt.* Aut certè ijdem Angeli Dei nutu, vindictam iniuſtorum & præmium iuſtorum differūt vſque ad diem iudicij. Sic & Albinus, Gloſſa, Caiet. Vatab. Vnde Arabicus vertit: *Quoniam excelſus conſeruabit te ſuper rem excelſam: & ijs qui ſe efferunt ſuperpræſtantius eſt.* Audi S. Hiero. *Ne miveris: excelſus quippe ſuper excelſum hæc reſpicit Deus qui angelos ſuos ſuper iudices & reges terræ poſuit: qui poſſunt vtique prohibere iniuſtitiam, & magis in terra valere, quàm quæuis hominum poteſtates, ſed quoniam ſeruat in finem iudicium, ideo nunc expectat & differt ſententiam.* Graſſetur ergo licet nunc impietas, & impij iudices impunè, ſed non impunè abibunt: dabunt enim tandem pœnas iudici nunc proſpectanti, atque eius miniſtris nunc teſtibus tantæ iniquitatis. Hæc ſanè interpretatio admirationem tollit, cur diuina prouidentia violenta iudicia, & calumnias pauperum permittat, aut non ſtatim puniat. Hucuſque S. Hieronymus, & ex eo Pineda.

Planius hæc omnia accipias cum Lyrano, Dion. & Hugone Card. non de Angelis, ſed de hominibus, puta de Principibus ſubordinatis, quorum minor maiori gradatim ſubeſt, vſque ad ſummum, qui eſt rex vel imperator. q.d. Si inferior iudex permittit iudicium & iuſtitiam, appellatio & recurſus eſt ad ſuperiorem alium & alium gradatim, quorum quiſque poteſt & debet inferioris ſibi ſubordinati, & ſubditi iniuſtitiam corrigere & caſtigare. Vnde Chald. vertit: *Quia Deus potens ſuper cælos altiſſimos, obſeruat opera filiorum hominis, tam bona quàm mala, & à facie eius mittuntur viri magnifici & robuſti, vt poteſtatem exerceant in improbos, & vt ſint præpoſiti magiſtratus ſuper eos.*

Secundò, hæc ad pœnam talionis & indolem potentiorum referas. q.d. Si inferior iudex innocentem opprimat, iuſto Dei iudicio talione punietur, vt pari modo à ſuperiore ſuo opprimatur, ſicut videmus tyrannos, inſtar minorum piſcium, à maioribus tyrannis deuorari, iuxta illud Ierem. 30. 16. *Omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuerſi hoſtes tui in captiuitatem ducentur, & qui te vaſtant vaſtabuntur, cunctóſque prædatores tuos dabo in prædam.* Quod S. Hieron. eo loco impletum intelligit. cum Aſſyrios vaſtauerunt Babylonij, Babylonios & Chaldæos Medi Perſæque. Sic Iſaias 33. 1. Aſſyrio minatur: *Væ qui prædaris, nónne & ipſe prædaberis?* In vniuerſúmque Prouerb. 22. 16. *Qui calumniatur pauperem, vt augeat diuitias ſuas, dabit ipſe ditiori & egebit.* Potentiores enim ſæpè potentiâ ſuâ abutuntur, eaque inferiores iniquè opprimunt. Ea enim eſt hominum vitiata conditio, ideoque non admiranda, ſed miſeranda & lugenda. Hæc expoſitio quoque appoſita eſt illique fauet Hebr. גָּבֹהַּ *gaboah*, id eſt excelſus, ſuperbus, tumidus, qui inferiores diſpicit, premit & deprimit; iuxta illud Iacobi 2. v. 6. *Nónne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia?* Quis ergo hoc miretur, quod commune eſt, & natura quaſi inſitum diuitibus & potentibus? Vermis enim potentiæ & diuitiarum eſt ſuperbia, ait S. Augu. faſtus & tyrannis.

Tertiò, alij exponunt; q.d. Non mireris inter iudices aliquos reperiri improbos, quia rex non poteſt omnia ſolus iudicare, ſed conſtituit viceB reges & hi conſtituunt gubernatores vrbium, & hi conſtituunt Iudices ſubinde non ſatis notos vel iniquos, eò quòd pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici iudicum ſubordinatione & turba, non mirum aliquos irrepere prauos, qui iura ob munera corrumpant. Mirandum magis non plures & plura corrumpi. Nam omnes ad maiora aſpirāt, & Eccleſ. 5. 7. ſuper hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucilium epiſt. 86. *Relinque ambitum: tumida res eſt, vana, ventoſa, nullum habens terminum.* Et alibi: *Nemo agit de tribunatu gratias, ſed conqueritur, quod non eſt ad præturam vſque perductus, & ſi deſit conſulatus, nec hoc quidem ſufficit: cupiditas enim non vnde venerit reſpicit, ſed quò tendit.* Idem lib. 2. de Beneficijs: *Numquam*, inquit, *improbæ ſpei quod datur, ſatis eſt: omnia meruiſſe ſe exiſtimat nec ſatis pretij æſtimatū putat. Maiora enim cupimus quò maiora venerint latentióque, concitatior eſt: ambitio enim ſiue cupiditas, vt flammæ infinita vis acrior eſt, quo ex maiori incendio emicuit.*

Ambitio inſatiabilis.

Vers. 8.

ET INSVPER VNIVERSÆ TERRÆ REX, IMPERAT SERVIENTI] Pro *inſuper.* Hebr. eſt יִתְרוֹן *itron*, quod vertit Olympiod. *Superfluum terræ.* Complut. *Abundantia terræ.* Septuag. Vatic. *Et præſtantia terræ in omni eſt rex agri culti.* Syrus: *Hereditas terræ in omnibus eſt rex qui agrum colit.* Symmach. *Et amplius terræ in omnibus rex eſt regionis cultæ.* Rex hic accipi poteſt propriè. q.d. Si omnes iudices & principes ſint iniuſti & violenti, reſpubl. recurrit ad regem, vt is eos in ordinem redigat.

Verùm meliùs per regem accipias Deum: hic D enim ſolus imperat vniuerſæ terræ, q.d. Omnes iudices principes & reges ſubiecti ſunt ſeruiuntque Deo, qui cùm ſit iuſtiſſimus, omnes iudices & reges, adeoque ipſas iuſtitias iudicabit æquiſſimè, ac læſis ſuum ius, lædentibus iuſta ſupplicia irrogabit. Læſus ergo ad Dei tribunal prouoca, eiuſque ſententiam patienter expecta.

Pulchrè & ſapienter Horatius lib. 3. Ode 1. monet dicens:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos imperium eſt Iouis,
Clari giganteo triumpho,
Cuncta ſupercilio mouentis.

Hinc pauperes à iudicibus & Principibus læſi clamant in cælum, & à Deo exaudiuntur, iuxta

iuxta illud Prou. 22. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt; neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus cauſam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius.* Ita S. Hieronym. Alcuinus, Bonauent. Hugo, Lyran. & paſſim alij.

Pro *Imperat* Interpres legit לשרה *liſro*, id eſt *ad imperandum*, hoc eſt *imperat*: שׂרה *ſara* enim eſt dominari, imperare. Eſt enallage modi: ponitur enim infinitiuus pro indicatiuo.

Iam pro ר ſubſtituentes vicinum ד pro *liſro*, id eſt *imperat*, legunt לשדה *leſade*, id eſt ager. Sic enim habent: ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד *veiitron erets baccol hu melech leſade nebad*: & ita legerunt Septuag. Syrus, Arabicus, quod varij variè vertunt & explicant.

Primò Tigur. *Et poſt omnia terræ Deus ſemper ſui ſimilis expectandus eſt, vt rex agri qui colitur*, vt ſcilicet orbem hunc quaſi agrum ſuum luſtret, iudicet & puniat, vel præmiet: zizania, id eſt iniuſtos, tradendo ignibus gehennæ, triticum verò, puta iuſtos colligendo in horreum cæli.

Secundò, Vatabl. *Porrò excellentia terræ ſuper omnia eſt, rex agro ſeruit.* q. d. *ratio agriculturæ eſt potiſſima omnium conditionum viuendi; nam ipſe etiam rex colit aut colendum curat agrum, idque neceſſariò.* Et Iſidor. Clarius: *Reſiduum quod colligitur ex terra in omni re, eſt rex propter agrum cultum*, hoc ſenſu: Nemo non abundè viuere poteſt ex cultura terræ, etiamſi rex ſit, cùm omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. q. d. Quid tot opibus opus? quorſum tam multæ lites, quando paruo contenti queamus eſſe ac regiè viuere, id eſt copioſè ſatis & otioſè, abſque fori moleſtiis? Laus vtique agriculturæ maxima.

Sic & Arias ac plures alij cenſent, hîc conſuli ſtudium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenſes, in quibus non rarò innocens & iuſtus cauſâ cadit. Vnde Campenſ. vertit. *Summum quod terra præſtare homini poteſt, eſt agellus aliquis, qui colenti eum ſatis eſſe poſſit, vt ex eo viuat, & cui ille contigit, & eo contentus eſt, is planè rex eſt*; vti fuit Abraham, Iſaac, Iacob, Iob, primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum.

Vni ſeruit ager tibi: quorſum tanta requiris?

Tertiò Titelm. vertit: *Præterea rex eſt in omni terra ad colendum agrum.* q. d. Rex imperat in ſua terra & regione, eamque ab iniurijs tuetur, vt poſſint agri coli, quorum meſſe ſubditi viuant.

Quartò, Caiet. Hebr. יתרון *itron* vertens *ſuperfluũ*, ſic traducit & explicat. Sicut ager producit herbas ſuperfluas, quæ non euelluntur ante meſſem, ne ſimul euellatur & triticum, ſic Deus ex certa ſcientia & prouidentia permittit calumnias & ſcelera violentorum, ad iuſtorum probationem & profectum, vt eos in die iudicij vindicet & coronet. Sciant ergo principes mundum quaſi agrũ ſibi à Deo traditum, vt eius ſint coloni, eumque iuſtitiâ & omni virtute excolant, itaque iuſtitiæ fruges Deo mundi Domino, velut cenſum perſoluant. Sed ſicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio poſcit, permittere nonnulla crimina, donec oportunitas ſit ea euellendi. Sic & S. Hieronym.

A qui in veteri editione vertit: *Et amplius terra in omnibus eſt rex in agro culto.* Et Olympiod. qui vertit: *Super omnes rex eſt Dominus agri elaborati*; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: *Deus*, inquit, *inſtar viridarij mundum ſibi hunc excoluit & ornauit, & in eo dominatur, vt agri Dominus, curam & aſſiduam prouidentiam gerit. Non itaque decet opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas, quæ inter homines fiunt, iniquitates, imo reuocare in mentem oportet, quòd cùm mundus hic ager nuncupetur, iuxta euangelicam parabolã, Deus hominem mundi huius regem dominumque conſtituit, ſicut ſcriptum eſt: Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius. Admonet itaque nos hoc loco Eccleſiaſtes dignitatis noſtræ, vt debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regia honeſtauit coronâ, piè officioſeq; viuamus. Aliter. Quandoquidem Deus vniuerſi huius* B *mundi eſt Dominus & poſſeſſor, veluti agri cuiuſdam, diligentiâ ſummâ elaborati, idcirco ſedulò caueamus, ne demoliamur vineam Domini Sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impijs dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præeſt, omnia ſpeculatur agri Dominus & poſſeſſor elaborati.* Addit Olympiod. Iudices & principes iniuſti, inquit, non aliud cenſendi ſunt, quàm ſuperfluitas terræ, hoc eſt inutilis globus & maſſa, gleba & cinis, quem Deus euertet in die iudicij, truderque in gehennam, iuxta illud: *Quid ſuperbit terra & cinis?* Eccleſ. 10. 9.

Quintò, Pagnin. vertit: *Et vtilitas, cultura terræ in omnibus eſt: & rex propter agrorum vtilitatem eſt ſeruus.* Alij: *Rex agro ſeruit*, vel *fit ſeruus*. Clarius: *Etiam rex agro obligatus eſt*: quia ex illo tum ſe & C ſuos nutrit, tum ampla tributa colligit, Chald. *Et laudabilior eſt terræ cultura ſuper omnia, quoniam in tempore, quo filij regni, & rex habitat in ruribus à facie illorum; ſi ille rex non habet frumentum ad comedendum fit ſeruus ſubiectus vni agricolæ.* Alij vertunt: *Rex propter agrum factus eſt.* q. d. Agricultura adeo eſt vtilis, adeoque à priſcis exercita, vt ex agro promoti ſint ad ſolium & ſceptrum, atque ex agricolis facti ſint reges, quorum exempla plura recenſui c. 4. 14.

Sextò, ſic vertas & explices. q. d. Quia lites & oppreſſiones pauperum ferè oriuntur ob bona terræ, ſcilicet ob opes & fruges, quas dat agricultura; hinc vnus ſummus regioni præficitur rex, vt ipſe inferiorum iudicum iniuſta iudicia impediat, corrigat, emendet.

Verùm Vulgata verſio, vti planior, ita verior D & germanior eſt iuxta ſenſum, quem initio aſſignaui, cui tamen ceteras ſex, excepta quinta, iam aſſignatas adaptare eſt facilè.

Myſticè, Richard. Victor. de Statu inter hom. ca. 6. *Quiſnam, ait, eſt iſte rex, qui omnibus imperat? Eſt, inquit, liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deſeruiunt, & appetitus ſi aliquando rebellent, poteſt ab actu refrænare, & refrænatos graui vltione percutere; & eorum audaciã ſorti colligatione frãgere & emollire. Inueſtigemus igitur; quanam ratiõne rex hic interioris reipublicæ noſtræ Deo ſit ſubijciendus, & ab omni, quod non deceat, auocandus.* *Rex eſt liberum arbitrium.*

Tropol. Docet hic Salomon regem verum eſſe, quem regit non ira, non libido, non auaritia, ſed ratio, continentia & iuſtitia. Hic enim *Rex eſt qui ſuos regit affectus.*

A enim imitatur Deum, qui iuſtitiam regit, imò iudicat & vindicat. Hic dominatur iræ, affectibus, animo ac ſibiipſi quaſi victor ſui, ideóque Rex terræ eſt & Dominus mundi. Hic ſuperior eſt regibus, imò rebus omnibus creatis, ideoque regum eſt Rex. Audi S. Ambroſ. in Pſalm. 118. Octon. 14. ad illa: *Anima mea in manibus meis ſemper. Quicumque proprium corpus ſubegerit, nec ab ira & aliis paſſionibus turbari animam ſuam, rector ſui congrua vi promiſerit, is benè regia quadam poteſtate ſe cohibens Rex dicitur, quòd regere ſe nouerit, & arbiter ſui iurus ſit, nec captiuus trahatur in culpam.*

Lege S. Chryſoſtom. lib. 5. de Compar. regis & monachi, vbi monachos paſſionum dominos regibus componit, imò anteponit. Audi

B & Ciceronem in laudem Cæſaris, hæc gratulando, vel adulando, dicentem Orat. pro Marcello: *Domuiſti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; ſed tamen ea vicisti, quæ & naturam & conditionem, vt vinci poſſent, habebant. Nulla enim eſt tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique poſſit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere, &c. hæc qui faciat non ego eum cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico.*

Audi denique Senecam in Thyeſte:

Regem non faciunt opes,
Non veſtis Tyriæ color,
Non frontis nota regiæ,
Non auro nitidæ trabes;
Rex eſt, qui poſuit metus,
Et diri mala pectoris,
Quis tuto poſitus loco,
Infra ſe videt omnia.
Occurritq́; ſuo libens
Fato, nec queritur mori.
Rex eſt, qui metuit nihil.
Hoc regnum ſibi quiſque dat.

VERS. 9. AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA, ET QVI AMAT DIVITIAS FRVCTVM NON CAPIET EX EIS. ET HOC ERGO VANITAS] Commodè ab oppreſſionibus pauperum, & iudiciorum corruptione tranſit ad auaritiam, velut ab effectu ad cauſam: quia enim iudices auari ſinunt ſe muneribus corrumpi, hinc peruertunt iudicia: quare miniſtra prætorum auaritiæ eſt calumnia, ait Cicero lib. 1. epiſt. ad Quintum fratrem. Rurſum diuites auari, vt ſe ditent, expilant & opprimunt pauperes. Igitur auaritiæ vanitatem, æquè ac iniquitatem hîc oſtendit. Addit Thaumaturgus: *Sicut*, inquit, *facultates per rapinam partæ ac per vim extortæ, perniciosiſſimæ & ſceleratiſſimæ ſunt: ſic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, nunquam ſatietas, nec proximorum beneuolentia proueniet, quamlibet maximam argenti vim acquiſierit*, quia ſcriptum eſt: *Victoriam & honorem acquiret, qui dat munera, animam autem aufert accipientium*, ſcilicet corda eorum rapit; vt illa largientem redamare cogantur.

Auaritia inſatiabilis Curi

AVARVS NON IMPLEBITVR PECVNIA] Hebr. *Amans argentum non ſatiabitur argento.* Ita Septuag. Syrus, & Arabicus.

Ratio à priori eſt, quòd animus hominis ſit immenſus, & cupiditas auari ſit maior capaciorque toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc auaritia eſt inſatiabilis & inexplebilis; quò enim plus acquirit, eò creſcit, & plura appetit. Vnde *auarus* dicitur quaſi *auri auidus*, ait S. Iſidor. Auaritia ergo eſt auri ſacra fames, quæ proinde ſimilis eſt hydropico, qui quò plus bibit, eò plus ſitit, quòd potus in eius corpore putreſcens, ob calorem quem gignit putredo, ſalſuginoſus effectus, os ſtomachi aſſiduè pungat, itaque ſalſedine ſua illius ſitim ſemper exacuat. Addit Ariſtot. 1. Polit. cap. 6. aliam cauſam, ſcilicet quòd auarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, ſed propter ſeipſas: quare cum amandi in eo non ſit finis; hinc & auaritiæ non eſt finis. Hinc S. Auguſt. ſerm. 10. de

B Sanctis, veras virtutum diuitias à falſis auri & argenti diſcriminat, quod illæ ſui famem ſatient, hæ augeant. *Illæ*, inquit, *veræ dicuntur diuitiæ, quia quiſquis eas habuerit, non egebit, dum iuxta Apoſtolum, habens victum & veſtitum his contentus eſt. Iſtas verò terrenas diuitias iniquum eſt putare diuitias, quæ non auferunt egeſtatem. Tantum enim magis quiſque ardebit egeſtate auaritiæ, quantò magis eas diligens maiores habuerit. Quomodo ergo ſunt diuitiæ quibus creſcit inopia, quæ amatoribus ſuis quantum fuerint ampliores, non afferunt ſatietatem, ſed inflammant cupiditate diuitem? Tu putas quia minus indigeres, ſi magis haberes. Vnde bene quidam dixit: Creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit. Cùm pecuniæ enim incremento rabies cupiditatis augetur. Nam omnes auari vel cupidi, velut hydropis morbi ægrotare videntur. Quomodo enim hydropicus quantùm plus bi-* 1. Tim. 6. *Iuuenal. Satyra 14.*

C *bit, tantùm amplius ſitit, ita auarus, vel cupidus acquirendi non ſatiatur.*

Quocirca Galenus de Dignoſcendis animi morbis c. 9. docet inſatiabilitatem eſſe cauſam paupertatis & indigentiæ, item mœroris & mœſtitiæ. Hinc Prouerbium Syrorum & Arabum: *Non eſt in toto orbe pauper, qui ſit adeò miſer, ſicut eſt diues, qui non expletur pecunia ſua.* Hinc auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, & auarus idololatra, quia aurum quaſi idolum ſuum adorat & colit. Epheſ. 5. 5. quin & Ouid. aurum vocat deorum maximum, imò ſolum & vnicum. Sic enim canit. Eleg. 12.

At nunc deſertis ceſſant ſacraria lucis.
Aurum omnes, victa iam pietate, colunt.

Hugo Card. octo refert cauſas, cur auarus opibus non ſatietur, ſuntque hæ; quia infinita *Octo cauſæ cur auarus nō ſatiatur.*

D eſt cupiditas: quia exhaurit affectum auari; quia quò creſcit magis, creſcunt areæ, cellaria, ſtabula, &c. quia quò magis creſcit, creſcit flamma cupiditatis: quia cum eius augmento aduenit noua indigentia, vt cuſtodum, arcarum, ſerarum, clauium, timor amittendi, dolor de amiſſione, &c. quia non habet proportionem cum animo & corde noſtro, vt nec ſapientia vel gratia cum burſa: quia nequit eſſe duobus in locis, in burſa & in mente: quia famem cordis non ſatiat pecunia, quæ eſt in burſa, vt nec panis manens in cophino. Denique ſanctus Gaudentius Epiſcopus Brixienſis ſerm. 14. ad Neophytos tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Qui amat*, ait, *pecuniam non ſatiabitur eâ. Prædatoris enim rapacitas non comprimit auaritiam, ſed irritat.*

A Verè ergo, ait S. Hieron. *dixit Flaccus: Semper auarus eget.* Audi S. Bernard. hunc locum ſapienter & piè pertractantem, tract. de Dilig. Deo poſt medium: *Qui diligit pecuniam non ſaturabitur pecuniâ; qui autem eſuriunt, & ſitiunt iuſtitiam, ipſi ſaturabuntur. Iuſtitia ſiquidem, rationis vtentis ſpiritus, cibus eſt vitalis & naturalis: pecunia verò ſic non replet, vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique ſi famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aërem cernas, quo quaſi conſulat fami, nónne eredas inſanire? Sic non minoris inſania eſt, ſi ſpiritum rationalem rebus putes quibuſcumque corporalibus non magis inflari, quàm ſatiari. Quid namque de corporibus ad ſpiritus? Nec illa ſanè ſpiritualibus, nec iſte è regione refici corporalibus queunt. Benedic anima mea Domino, qui replet in bonis deſiderium tuum. Replet in bonis, excitat ad bonum, tenet in bono, præuenit, ſuſtinet, implet.*

B Et qui amat divitias (Heb. eſt הָמוֹן *hamon*, id eſt copias, tumultus, turba tam hominum, quàm opum, qualis eſt Mammon) *fructum non capiet ex eis*: quia eis non audet vti in bonum ſuum, vel aliorum, ſed eas auarè recondit in arca, ibique eas quaſi defodit & ſepelit, vt lucem non videant. Vnde S. Hieronym. vertit: *Non fruetur eis.* Arabicus: *Qui amat cenſum, multitudine eius non ſatiabitur.* Syrus: *Qui diligit mammona, non poſſidebit illud*, ſed magis poſſidebitur ab illo. Auarus enim, opum non eſt dominus, ſed ſeruus & mancipium. Vide ſanctum Ambroſium libr. de Naboth cap. 4. Eſt μείωσις; minus enim dicitur & plus ſignificatur: *Fructum non capiet*, id eſt damna multa & magna accipiet. *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id eſt cupido argenti. 1. Tim. 6. C Porro Chald. hic vertit: *Qui amauerit congregare diuitias copioſiores, non eſt ei laus in ſæculo venturo, niſi fecerit ex eis eleëmoſynam, proptereaque non eſt ei merces prouentus ad comedendum.* Nam vt ait S. Gregor. 3. part. Paſt. Admon. 21. *Fructus ei ex illis* (opibus) *caperetur, ſi eas bene ſpargere non amando voluiſſet; qui verò eas diligendo retinet hic vsque ſine fructu derelinquet.* Qui ſementem nimis amat, non mandat terræ, ideoque nec metit. Pecunia enim quaſi ſemen fructificat ſeminanti pro Deo redemptionem peccatorum, emptionem regni cælorum, promiſſionem vitæ, quæ nunc eſt, & futuræ: qui amat animam, perdit, ſic & qui pecuniam effundit, qui eam vt ſemen terræ mandat. Sere ergo copioſam ſummam, vt metas copioſam meſſem. Sere opes in pauperes, vt longè maiores percipias in cælis. Vide quæ de auaritia dixi Eccl. 10. 9. & ſeq.

D Et hoc ergo vanitas] Campenſ. *Quiſquis talis, inſigniter vanus eſt.* Vide dicta cap. 1. verſ. 2. Nam vt acutè ait Plutarch. in Moral. *Cupiditates cum voluptate coniunctæ ſunt: at auaritia, cùm concupiſcentiam excitet, voluptatem adimit, & veluti moleſta ac moroſa hera parare cogit, frui prohibet.*

Felix qui contemnit opes. Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem & felicitatem non conſiſtere in opibus, ſed in contemptu opum, quem affert paupertas ſpiritus, vt pulchrè docet S. Ambroſ. libr. 3. epiſt. 10. Idem cognouêre per vmbram Philo-

A ſophi. Socrates dixit: ſe non admirari diuitem ſuperbum & arrogantem, niſi experiretur illum diuitias diſpenſaſſe, & in alios effudiſſe. Hinc Seneca epiſtol. 10. *Cui cum paupertate bene conuenit, diues eſt. Non qui parum habet, ſed qui plus cupit, pauper eſt.* Hinc Plutarchus: *Vt qui veſtes flagellant, corpus non attingunt; ſic qui paupertatem exprobrant, hominem non tangunt, ſed externa calumniantur.* Hinc Epictetus: *Vt qui genus ſunt inter Perſas, non deſiderant in Græcia habitare; ita & pauperes, quibus diuitiarum nota eſt natura, non ſtudent diteſcere.* Videntur iſti legiſſe illud Salomonis: *Auarus non implebitur pecuniâ, & qui amat diuitias fructum non capiet ex eis.* *Gnome.* *In Moral.*

Ratio à priori. Ratio à priori eſt duplex, ſcilicet Immenſa hominis cupiditas, & auri opumque exilitas vilitaſque, quæ tantæ cupiditati longè eſt impar & B inferior, vt eam explere nequeat, iuxta illud: *Diuites eguerunt & eſurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* Pſal. 33. 11.

Vers. 10. Vbi multæ sunt opes, multi et qui comedunt eas, et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis] Hebr. *In multitudine boni* (cùm multiplicantur bona) *multi comedentes illud.* Septuag. *In multitudine bonitatis, multiplicati ſunt, qui comedunt eam.* Aduolant enim ad rem bonam & ſapidam, ſicut muſcæ ad mel. Arabicus: *In multitudine panis, multiplicantur ij, qui comedunt illum.*

Dupliciter, adeoque contrariè hæc gnome ab interpretibus accipitur. Primò, vt ſignificet laudem liberalitatis; ſecundò, vt ſignificet vanitatem diuitiarum & auaritiæ.

Primò ergo Olympiod. de Liberalitate ſic exponit: *Quibus legitimo honeſtatis iure opes atque* C *diuitiæ augeſcunt, multiplicantur etiam, qui illis vtantur, & pauperibus impertiunt. Nam quid prodeſt impudenti auaro ac tenaci ſua turpis vtilitas, quæ oculorum ſolo intuitu pecuniis vti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius* (inquit Orator) *& quid præſtantius bonitate & beneficentiâ?* Fauet Syrus, qui pro eo, quod ſequitur: *Et quid prodeſt poſſeſſori, &c.* vertit: *Quæ iuſtitia niſi, &c.* Caietan. *Quæ rectitudo.* Syrus: *Factum eſt felix poſſidentibus ſe; quoniam de capite meo vidi oculis meis.* Sic & Lyran. Hugo Card. Gloſſa. Dionyſ. Huc ſpectat Thaumat. dum vertit: *At probitas* (beneficentia) *familiares ſuos maiorem in modum oblectat, forteſque efficit, rem vnamquamque perſpiciendi facultatem præbens.*

D Secundò, & genuinè ſignificat vanitatem opum & opulentorum auarorum. q.d. Vt quid, ô auare tantis curis opes congeris; cum tu ex eis non niſi tuum ventrem impleturus ſis: ad hoc autem modicum ſufficit; reliquum quod congeris, non tibi, ſed alijs congeris; quia ſicut vbicumque eſt cadauer, eò conuolant vultures & aquilæ. Matth. 24. 28. ſic vbi ſunt opes, eò conuolant egeni & paraſiti, vt eas deuorent. *Cadauera lupi, muſca mel, prædam, non hominem, ſequitur turba iſta*, ait Seneca. Quare tu, diues auare, non tam opum tuarum es herus & dominus, quàm procurator, & diſpenſator, ait idem epiſtol. 4. & epiſtol. 89. *Infelices*, ait, *quod non intelligitis vos maiorem famem habere, quàm ventrem.*

Et epiſt. 114. *Furor eſt quòd nemo noſtrum vnum ſe eſſe cogitat. Vnum videris putas ventrem, cui tanto tumultu comparantur cibus? cui tot regionum vina conduntur? Si vnuſquiſque ſe numeret & metiatur corpus, ſciat ſe multum capere, nec diu poſſe.*

Rurſum cruciat auarum, quòd videat opes ſuas, tanto labore partas, adeòque adamatas, tam prodigè à tot tantiſque conſumi, cùm ipſe ex ijs nil aliud voluptatis capiat, quàm quòd eas cernat & oculos paſcat, non ventrem. Sicut enim vbi multi ſunt panes, ibi multi ſunt mures, qui eos rodunt, ſic vbi multæ ſunt opes, ibi ſunt multi procuratores, famuli, parentes, hoſpites, amici, adulatores, coci, lixæ, adde & fures qui eas abſumunt. Ita S. Hieron. Olymp. Alcuinus, Hugo vterque & alij.

Huc accedit Gloſſa, quæ ſic exponit. q. d. Qui multas opes congregauit, non poteſt illis vti ad gloriam & magnificentiam, ſi ſolus ſit, ſed ad hoc opus eſt conuocare plurimos, vt per eos opes diſperſæ latiùs ſplendeant, putà ſeruos, ancillas clientes, magnates, milites, vti fit in aulis regum & principum.

Expertus eſt idipſum in ſe Salomon, qui tantas opes habuit, ſed pariter tot deuorantes eas, vt quotidie abſumerent triginta coros ſimilæ, ſexaginta coros farinæ, decem boues pingues, viginti boues paſcuales, & centum arietes, exceptâ venatione ceruorum, caprearum, bubalorũ, & altilium 3. Reg. 4. 23. Vt enim alios taceam, alebat quotidie 70. millia portantium onera, & 80. millia latomorum, ibidem cap. 5. 15. Sic & hodie videmus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, &c. vt opes regiæ ad omnes alendos vix ſufficiant: quare illi, reges licèt, pauperiores ſunt mercatore, qui paucas opes habet ſed liberas & ab omni debito onereque immunes.

Alexander Magnus cùm orbem ſubiugaſſet, audiens plures alios eſſe mundos ingemuit, & *quando*, ait, *illos ſubiugam*. Tanta eſt ambitio & auaritia. Quare verè de eo luſit Satyricus Iuuen. Sat. 10.

Vnus Pelleo iuueni non ſufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Denique audi S. Bernard. hunc locum pertractantem de Conuerſ. ad Cleric. cap. 12. *Hinc ait, diuitiarum amor inſatiabilis longè amplius deſiderio torquet animam, quàm refrigeret vſu ſuo; vtpote quarum acquiſitio quidem laboris, poſſeſſio verò timoris, amiſſio plena doloris inuenitur. Poſtremò vbi multæ opes, multi etiam qui comedunt eas, & vſus quidem diuitiarum apud alios, diuitibus ſolum nomen cedit & ſollicitudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis ne exiguis quidem, ſed nullis, eam paruipendere gloriam, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit, quã præparauit Deus diligentibus ſe, non tam inſipientia, quàm infidelitatis eſſe videtur.*

Oeconomicè monet hæc gnome diuites, vt ſint opum frugales œconomi, quales ſunt mercatores; quia vbi ſunt multæ opes, domeſtici & famuli liberalius eis vtuntur, itaque eas citò exhauriunt multitudine ad prodigalitatem illecti, ſed tandem ſentient illud: *Sera in fundo parſimonia.* Quare principes, quibus frugales & prouidi

Praxis diteſcendi.

A ſunt œconomi, licèt cenſus habeant modicos, diteſcunt; quibus verò ſunt prodigi, vel improuidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Igitur ratio diteſcendi conſiſtit in prudenti & frugali œconomia. Sanè hac ratione Hollandi ad tantas opes, quantas videmus, euaſerunt, quia attenti ſunt ad rem, & minima curant: quare tantum efficiunt vno aureo, quantum alij tribus vel quatuor: *Diuitiæ*, inquit ille, *non quantitate, ſed vſu & frugalitate metiendæ.*

ET QVID PRODEST POSSESSORI] Hebr. eſt כשרון *kiſron*, id eſt quæ congruentia, rectitudo, induſtria, commoditas, vtilitas hero? Septuag. *Quæ virtus aut fortitudo poſſidentis bona? quia principium*, vel potius *principatus* (hoc enim eſt ἀρχὴ) *videre oculis ſuis.* Olympiod. *Principatus eſt illi, vt videat oculis ſuis.* q. d. Quæ vtilitas ex bonis tanta virtute & ſtrenuitate partis, quando principatum auarus gerit ſolo intuitu, nec alium

B habet vſum dominij, quàm quòd appoſita contemplatur. Arabicus: *Quæ utilitas*, &c. Syrus: *Et factum eſt felix poſſidentibus ſe.* Symmach. *Quæ vtilitas ineſt habenti ea bona, niſi vt tantummodo ſpectet oculis ſuis?* Campenſ. *Quid habet amplius, cuius ſunt diuitiæ, quàm quod videt alios eas conſumere?* Alij: *Niſi aſpectus oculorum eius?* q. d. Diues ex tot opibus paſcit oculos dumtaxat, non mentem, nec ventrem. Opes ergo illi non ſunt, niſi inanis aſpectus & vana viſio, iuxta illud Horatij 1. ſermone 1. Sat. 1.

Mihi plaudo
Ipſe domi, ſimul ac nummos contemplor in arcâ.

Et mox:

Congeſtis vndique ſaccis
Indormis inhians, & tamquam parcere ſacris
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

C Audi S. Chryſoſt. hom. 2. ad Pop. *Auarus*, ait, *cuſtos eſt, non dominus pecuniarum, ſeruus, non poſſeſſor. Faciliùs enim alicui ex propriis carnibus, quàm ex defoſſo auro communicaret. Velut enim quodam mandante & iubente nihil de repoſitis tangere, ſic cum omni diligentia ea ſeruat & continet, à ſuis, tamquam alienis abſtinens, & quippè ſunt aliena: quæ enim aliis erogare numquam pateretur, neque in neceſſariis impendere etiamſi infinitas ſuſtineret pœnas, quomodo hæc eſſe propria putare poſſet? Quomodo verò eorum habet poſſeſſionem, quorum nec vſum, nec fructum cum libertate habet?*

Porrò auarus ita cernit opes ſuas, vt ab ijs excæcetur, ne veras ſapientiæ & liberalitatis opes videat. Quocirca eius ſymbolum eſt talpa, de quo pulcher extat Apologus apud Cyrillum libr. 3. Apol. Mor. capit. 2. cui titulus: *Rerum terrenarum cupidos eſſe cæcos.*

Apologus Auari en talpa.

D Talpæ, inquit, incuſabant naturam, quòd oculorum vſum viſumque ſibi denegaſſet, quem dediſſet baſiliſco & hyænæ. Cui natura reſpondit, ſe id iuſtè & ſapienter feciſſe: *Nam latebras incolis*, inquit, *& terrena totaliter dilexiſti, nec non amore terreſtrium perdidiſti cæleſtia, & diligendo odibiles tenebras lumine caruiſti. At neſcis, quod auaritia monſtroſa, quia nimis adamauit terreſtria, perdidit cæleſtia, & habet oculos & non videt. Nam vt cæca, dimiſit vera bona pro falſis, fixa pro fluidis, cæleſtia pro terrenis, ſic & infinita maximaque bona pro minimis, glorioſa pro miſeris, ſecura pro dubiis, ſancta pro peſſimis, & gaudioſa pro afflictiuis commutauit.*

mutanit. Congregat quidem ſtulta exterius, ſed intus depauperatur, in nugis ſe tenet deſluentibus, terram poſſidet & à diris inferis poſſidetur. Quin & vorat vt euomat, amat quo pereat, acquirit quod perdat, curat quod doleat, & ſe onerat, vt velocius in abyſſum deſcendat. Si audiſti (Geneſ. 3.) *homo auaritiâ occæcatus, deliciarum mox perdidit paradiſum. Nam tùm animus à Deo auerſus apparentium tantùm cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, & foris talpeis oculis reſeratis, nuditatis ſuæ dumtaxat pauperiem videt. Quin etiam* (3. Reg. 15.9.) *Saul continuò rationis orbatus, dum pecora concupiuit, regali gloriâ caruit. Et malè poſſeſſis beſtijs, vna ſecum pars amiſit.* Idem nouo chamæleontis apologo confirmat. *Quàm benè profectò chamæleon cornu, caruit eius cupiditate ipſum infeſtanti reſpondit: ô ſi vitioſitatis intereceptâ caligine, viſum prudentiæ tibi cupiditas non abſtuliſſet, vtique attenderes, quod te, ſi me poſſides, perdes. Habes igitur talpa, cur ſic ſueris fabricata, cùm compoſitionis tuæ ratio auaritia ſit imago. Quibus auditis, vna cum verbis querimonia ceſſauit.*

Et Chamæleonte.

Nouem damna auaritiæ.

Oſtendit hic Eccleſiaſtes vanitatem opum & auaritiæ nouem rationibus. Prima eſt, quòd auarus non impleatur pecuniâ: ſecunda, quòd fructum non capiat ex ea: tertia, quòd vbi multæ ſunt opes, ſint & multi, qui eas conſumunt: quarta, quòd nil voluptatis ex eis capiat, niſi quòd eas videat: quinta, quòd ſaturitas diuitis non ſinit eum dormire: ſexta, quòd diuitiæ conſeruentur in malum Domini ſui: ſeptima, quòd diues ſæpè relinquat filium & heredem pauperem: octaua, quòd nudus reuertetur ad ſepulchrum: nona, quòd vitam omnem tranſigat in curis, labore, ærumna & triſtitia. Hinc concludendum relinquit in opibus fruſtra re- C quiri, aut collocari animi quietem & felicitatem, vti pulchrè ex hoc loco docet S. Thom. quæſt. 2. articul. 1. ad 3. Huc ſpectant decem auarorum vanitates, quas recenſui. Eccli. 14. verſ. 3.

Vers. 11. DVLCIS EST SOMNVS OPERANTI, SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] Septuag. & Arabicus. *Dulcis eſt ſomnus ſerui, qui tota die operatur & laborat*, præſertim in agro colendo. Hebr. enim עֹבֵד *obed*, alludit ad agrum נֶעֱבָד *neebad*, id eſt laboratum & cultum verſ. 8. Camp. *Suauis eſt ſomnus ei, qui laboram ſuſe exercet.* Vatabl. *Qui labore manuum victum ſibi parat.*

Quinta opũ vanitas.

Eſt hæc quinta opum vanitas; quòd opes pariant otium, inertiam, gulam & crapulam, item D curas & anxietates, indeque ἀγρυπνίαν, ſiue vigilias, vt diues ob ſtomachum cibo onuſtum, indigeſtionem & cruditatem, æquè ac curas & ſollicitudines, noctu dormire nequeat, ſed in mente anxiis curis, in ſtomacho flatibus, in capite vertigine, & doloribus torqueatur: cùm ex aduerſo paupertas cogat ad opus & laborem, atque ad frugalem cibum; quò fit, vt pauper per diem labore feſſus, curarum expers noctu placidè & ſuauiter dormiendo conquieſcat. Nam vt ait Galenus lib. 1. de Symptomat. cauſ. cap. 8. *Natura poſcit, vt qui liberalius ſe exercuerunt, eos altior ſomnus premat, tamquam multa vires ijs, cùm laborent, à principijs defluxerint.* Quocirca nihil ita

A ſomnum conciliat, vt exercitium, labor & laſſitudo, adeò, vt ſuppleat vicem cibi. Laſſus enim dormit, *ſiue parum, ſiue multum comedat.* Audi S. Chryſoſtom. de Virginit. cap. 70. *Dulcis illi ſomnus non propter lectum mollem, ſternitur enim humi, vel ſuper paleas: non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum eſt: non propter otium, nam laboribus & ærumnis conficitur aſſiduè; ſed hi ipſi labores, & quòd coactus priùs neceſſitate ſomno ſe dederit, ſunt in cauſa cur adeo dulciter dormiat.* Idem hom. 2. ad popul. *Cur*, ait, *addidit, ſiue parum comedat? Ambo*, inquit, *hæc vigiliam inducere ſolent, indigentia, & crapula: illa quidem areſaciens & palpebras corneas reddens, nec claudi permittens, hæc vero anhelitum angens, & elidens, & multos inferens dolores; ſed tanta eſt laborum medicina, quòd ſi etiam ambo adſint, ſeruus dormire poteſt.* Inde B S. Chryſoſtom. colligit pulchra quædam, vel theoremata, vel axiomata. Primum eſt, veram voluptatem, qualis eſt ſomni dulcedo, emi non auro, non delitijs, non otio ſed exercitio & labore; illius enim eſſe mercedem. Secundum, pauperes magis honeſtam, æquè ac iucundam agere vitam in paupertate & labore, quam diuites in otio & luxu. quia per diem vilis cibus pauperi eſurienti magis ſapit, quàm omnes deliciæ diuiti ſaturo & nauſeanti: per noctem verò pauper ſuauiter dormit, cùm diues peruigilet, ac crapula & curis mille torqueatur. Tertium, pauperes ſaniores & robuſtiores eſſe diuitibus, qui proinde medicè, id eſt miſerè viuere coguntur: *Diuitibus enim*, inquit, *in iucunditate multæ ægritudines irruunt: pauperes autem à medicorum manibus immunes ſunt. Si vero nonnumquam & in imbecillitatem incidant, breui ſeipſos inſtaurant mollitie immunes liberi, & corpora robuſta habentes. Magna poſſeſſio paupertas ſapienter ipſam ferentibus. Theſaurus qui nequeat auferri, baculus firmiſſimus, inculpabilis poſſeſſio, diuerſorium ab inſidijs tutum.* Vide Titelman. hic diuitum noctes inſomnes, ac corporis animique tormenta graphicè deſcribentem.

Myſticè, ſomnus eſt quies conſcientiæ, quam poſſidet operans virtutum operâ, qua caret diues, qui bonis terrenis inhiat. Audi Caſſian. collat. 24. cap. 5. *Et reuera ſi comparare volueris ſuaueolentem virginitatis florem, & tenerrimam caſtimoniæ puritatem cœnis, ac fœtidis libidinum volutabris, quietem ſecuritatemque monachorum periculis & ærumnis, quibus mundi huius homines implicantur, paupertatis noſtræ requiem edacibus diuitum triſtitijs, ac peruigilibus curis, quibus non abſque ſummo vitæ periculo diebus ac noctibus conſumuntur, ſuauiſſimum iugum Chriſti, onuſque leuiſſimum facilè comprobabis.* Hinc Septuag. hoc loco vertunt: *Dulcis eſt ſomnus ſerui*, id eſt obedientis, qualis eſt religioſus, qui ſe ab omni cura liberauit, imò ſecutus Pſaltis conſilium iactauit ſuper Dominum curam ſuam. Pſal. 54. v. 23. ideoque dormit in vtramque aurem pacatiſſimus.

SIVE PARVM, SIVE MVLTVM COMEDAT] Non quòd ſi notabilis in comedendo ſit exceſſus, non poſſit ſomni quoque difficultatem pati, ſed quia propter fatigationem & ſtomachum valentiorem, quamuis

paulò

paulò largiùs veſcatur, indormiſcit facilè; nec quia parcior ſit cibus, laborat in ſomno capiendo, laboribus laſſatus, nam *feſſos ſopor irrigat artus*. Vehemens enim labor calorem concitat, humor liquatur calore: cerebrum calor petens ibi refrigeratur, ac denſatus conciliat ſomnum: nimius item labor cum ſpiritus conſumat, fit vt refrigeratum corpus opprimatur ſomno.

Ita ex Ariſt. Galeno. Tertul. Platone, Plutar. Plinio, & alijs noſter Lorinus.

SATVRITAS AVTEM DIVITIS NON SINIT EVM DORMIRE] *Saturitas* hic tum ciborum & deliciarum, tum diuitiarum copia accipi poteſt: hæc enim parit diuiti auaro mille curas & ſollicitudines, quæ non ſinunt eum dormire. Cura enim ſollicitans animum, agitat in cerebro ſpiritus vitales, itaque vigiliam parit, iuxta illud Virgil. I. Georg.

Somnos abrumpit cura ſalubres.

Vnde Sept. vertunt: *Et ei, qui repletus eſt diueſſendo*, (Complut. *Et repleto ditari*. Olympiod. *Et pleno diuitiarum*) *dormire* Et Arabicus: *Auiditas in diuitijs non permittit ei, vt dormiat*. Nam vt ait S. Auguſt. in epiſtol. S. Ioan. *Impleuiſti domum, timentur latrones: acquiſiuiſti aurum, perdidiſti ſomnum*. Et Thaum. *Ecce pauper*, inquit, *quamuis ſenex ſit, nec habeat quo ventrem ſuum expleat, placido tamen ſomno refocillatur, cum interim auaro vigiliæ cruciatusq́; animi quietem excludant.*

S. Hieron. & ex eo Alcuinus & Olymp. vtramque ſaturitatem, ſiue copiam tam ciborum, quàm curarum accipiunt, q. d. Diues dapibus diſtentus redundante crapula, & incocto cibo in ſtomachi anguſtijs eructantes atque inſuper cogitationibus & curis pungentibus lancinatus, dormire non valet. Sicut enim cibi indigeſti in ſtomacho, ſic & curæ atque anxiæ ſollicitudines in mente moleſtos cient flatus & tumultus, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambroſ. in Pſalm. 1. *Quomodo poteſt dormire, qui ſollicitam auri exercet cuſtodiam? qui damna formidat? qui lucra cogitat? qui vſuras computat? qui hypothecas numerat?* Idem de Nabuth. c. 6. *Natura*, inquit, *ipſius neſcit munia, nec ſomni nouit vices: excitat enim cupiditas: exagitat cura peruigil aliena rapiendi; torquet inuidia, mora vexat: ſterilitas prouentuum infœcundorum perturbat, ſollicitat abundantia. Ne ipſe quidem Deus ipſum dormire permittit; interpellat cogitantem, excitat dormientem. Sed nec ipſe ſe quietum eſſe patitur, qui in vbertate fructus ſollicitatur, & vocem egentis emittit: Quid faciam? inquit, Nónne hæc pauperis vox eſt, non habentis ſubſidia viuendi?*

Porrò Chald. myſticè, per ſomnum accipit mortem, & per operantem colentem Deum: *Suauis, ait, ſomnus viri qui colit Dominum mundi, & eſt quies in domo ſepulchri eius, ſiue paucos annos vixerit, ſiue multos, poſtquam ſeruiuit Domino mundi in ſæculo hoc, ad ſæculum venturum mercedem operum manuum ſuarum hereditabit, & ſapientia legis Domini erit viro diuitis in ſapiẽtia. Ecce quemadmodũ ſtuduit in ea in ſæculo hoc, & ſollicitus fuit in doctrina: ſic requieſcet ſuper eum in domo ſepulchri eius, & non deſeret eum ſolum, quemadmodum non ſinit vxor virum ſuum, vt dormiat ſolus.*

Igitur curæ ſunt velut apum aut veſparum examen, quod ſuo murmure & bombis, ac mul-

A tò magis aculeatis ictibus aſſiduè pungit, vellicat, & tantum non enecat auarum.

Ruſum, ſicut culices, licèt exigui, agminatim volitantes & in hominem inuolantes, ſuâ armantur tubâ & lanceâ: tubâ qua reſonant; lanceâ qua feriunt: ſic multò magis vtrâque armata, in auarum noctu inuolant plurima anxiarum curarum agmina inſtar ſciniphum Ægypti. Exodi 8. 17. Hinc curæ à Poëtis vocantur mordaces & edaces. Audi S. Bernard. ſerm. 39. in Cant. tumultuantem auaritiæ currum graphicè depingentem. *Auaritia rotis & ipſa vehitur quatuor vitiorum, quæ ſunt puſillanimitas, inhumanitas, contemptus Dei, mortis obliuio. Porro iumenta trahentia, tenacitas & rapacitas: & his vnus auriga ambobus præſidet, habendi ardor. Sola ſiquidem auaritia, quoniam conducere plures non patitur, vno contenta eſt*

B *ſeruitore. Ipſe verò, immanis operis promptus admodum atque infatigabilis executor, vrgendis ſanè iumentis trahentibus flagris vtitur acerrimis, libidine acquirendi & metu amittendi.* Hinc eſt ergo, quod auari & diuites, eſto ſplendidè epulari, æſtuent totâ nocte inſomnes; & pauperes labore diurno fatigati, & fruſtulo panis contenti placidos hibernis noctibus ſomnos producant.

Moraliter hic diſce, quàm parcitas, æquè ac labor ſit vtilis & ſuauis: hinc vita agricolarum laborioſa, eoſdem facit robuſtos, hilares, honeſtos, ſanos, ſanctos; quare ſuauiùs & meliùs dormiunt. Magna enim ſomni eſt vtilitas & ſuauitas. Somnus enim vires reſtaurat & nutrit, æquè ac cibus. Hac de cauſa *Somnus dimidium vitæ nobiſcum partitur*, ait Philo. Vnde S. Baſil. apud Anton. in Meliſſa p. 1. c. 42. *Gratias age*, inquit, *illi qui nos mirabiliter per ſomnum ab aſſiduis laboribus*

C *recreat, & modicæ quietis beneficio rurſus ad vigorem virium reducit*. Hinc Sicyonij pingebant ſomnũ leones domantem. Pauſanias in Corinth. *Nullus, ait, tam ſæuus eſt dolor, qui non ſopiatur ſomno*: Cauſamque reddit, quòd tum ſopiantur ſenſus, qui dolores ſentiunt: ijdem ſomno roborantur, vt faciliùs dolores & labores ferant in vigilia: *Somnus*, ait Cicero lib. 2. de Diuinatione, *eſt omnium laborum perfugium, & ſamus domitor*, ait Menander: *Eſt otium animæ, tamquam onus deponentis, ſeq́; recreantis & in receſſum abdentis*: ait Themiſtius: *Eſt vitæ portus*; ait Seneca in Herc. fur. *Eſt donum deorum & laborum obliuio*; ait Plutarch. de Superſtit. *Eſt ſuaue velamen oculorum, & mentis*: ait Poëta: *Eſt iunior & puerilis Deus*; ait Euclides apud Stob. ſerm. 6. Hoc ſomni bonum auaro ex-

D cutit auaritia, & diuiti crapula. *Saturitas enim diuitis non ſinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura peruigil, aliena rapiendi, torquet inuidia, mora vexat, ſterilitas prouentuum infœcunda perturbat, ſollicitat abundantia*, ait S. Ambr. de Nabuth. cap. 6. In eo ergo impletur illud Ierem. 16. 13. *Seruietis dijs alienis* (Mammonæ & ventri) *die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem*. Idem locum habet in ſuperbo, inuido, rixoſo, guloſo, & quouis peccatore.

Hoc eſt quod ait Siracides c. 31. 32. *Vigilia & cholera & tortura viro infrunito: ſomnus ſaturitatis in homine parco: dormiet in mane, & anima illius cũ ipſo delectabitur*. Vide ibi dicta. Quocirca S. Hier. vel quiſquis eſt Auctor exhortat. ad Virg. c. 35.

A *Tanta, ait, ſit in ſumendo cibo ſobrietas, tanta cæterorum parcitas, vt venter potiùs conqueratur, quàm gaudeat. Non egeat in digerendo ſtomachus medicinis, ructum potiùs vacuatio, quàm nimia repletio inducat.*

Vnde S. Auguſt. 10. Confeſſ. cap. 31. ait: *Hoc me docuiſti, Domine, vt quemadmodum medicamenta, ſic alimenta ſumpturus accedam*; vt ſicut medicamenta, non accipiuntur ad ſatietatem, ſed ad ſalutem corporis, ita alimenta non ad ſatietatem, ſed ad eiuſdem corporis ſuſtentationem ſumantur. Idque ſeruabat S. Edmundus Cantuarienſis Archiepiſcopus, cui (vt in eius vita legitur) numquam curæ fuit, vt paſceret corpus, ſed vt ſuſtentaret. Qui autē propter Dominum dabat carni ſuæ panem arctum & aquam breuem, meruit pane vitæ & intellectus refici, cùm fuerit ſapientiâ clarus, & ſui temporis doctor eximius.

In menſa mens alenda.

B Hinc Patres docent in refectione corporis partem potiorem dandam eſſe refectioni mentis, in pia lectione, vel cogitatione. Audi S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Cùm manducas nequaquam totus manduces, ſed corpore tuo ſuam refectionem procurante, mens ſuam non negligat, ſed de memoria ſuauitatis Domini, vel ſcripturarum aliquid, quod eam paſcat meditando, vel ſaltem memorando ſecum ruminet & digerat.* Et S. Baſil. *Inter epulandum hoc sanè conuenit, ne helluantium ſpeciem præbeamus, ſed & conſtantiam & manſuetudinem vbique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam; ne tum quidem porrò ita animis eſſe feriatis nos oportet, vt commentatione rerum diuinarum vacemus: quippè qui alimentorum naturam, corporiſque aliti opificium, argumentum habeamus diuinas laudes exordiendi, vtique cum in mentem nobis venit, quomodo varia tibi genera ciborum qualitati accommodata ab eo ſint inuenta, qui omnia moderatur & regit.* Hæc S. Baſil. epiſt. 1.

Vers.12. C EST ET ALIA INFIRMITAS PESSIMA, QVAM VIDI SVB SOLE, DIVITIÆ CONSERVATÆ IN MALVM DOMINI SVI] *Infirmitas*, id eſt miſeria afflictio, ærumna. S. Hieron. *Languor peſſimus.* Symmach. *Morbus malus.* Olympiod. *Grauis & immenſus morbus.* S. Ambr. in Pſal. 1. *Languor malus.* Syrus: *Infirmitas mali.* Arabicus: *Eſt auiditas.* Vatab. *Eſt malum atrox.* Alij: *Eſt ægritudo mala.* Camp. *Inueni aliud triſtiſſimi mali genus.*

CONSERVATÆ IN MALVM] Malum hîc tum culpæ accipi poteſt. Vnde Aquila vertit: *In malitiam eius.* Opes enim diuiti ſunt occaſio ſuperbiæ, gulæ, luxuriæ, rapinæ omniumque ſcelerum: tum potiùs pœnæ. Vnde Olympiod. vertit: *In perniciem ſuam.* Tigur. *A ſuis poſſeſſoribus in ipſorum exitium.*

Sexta opū vanitas.

D Eſt hæc ſexta opum & auaritiæ vanitas, quod ſint perfidæ, ipſumque diuitem affligant, ac ſubinde ſtrangulent & necent, eò quòd necis ipſius ſunt cauſa vel occaſio: nam diuites ſæpe litibus vexantur, opibus mulctantur, quin & occiduntur, vt diuitijs ſpolientur, ſiue à prædonibus, ſiue ab iniuſtis iudicibus & principibus, ſiue à ſocijs, &c. vti Naboth occiſus eſt ab Achab, vt eius vineam poſſideret 3. Reg. 21. Narrat Plutar. in Parall. Brennum Gallorum regem rogaſſe ſuos milites, vt in ſinum auariſſimæ virginis, quam adamabat, amantē tamen plus auri, quàm regis, aurum, quod geſtabant, immitterent: quo factum eſt, vt magnâ vi auri viuens obrueretur. Ita auro ſuo ſuffocantur opulenti.

Quocirca Thaumaturg. vertit: *Reconditas opes conſeruare eſſe ſexcentorum malorum occaſiones ſibi ipſi cuſtodire.* Timocreon Græcus Poëta lyricus, ſcripſit carmen aduerſus Plutum deum diuitiarum, in quo ita canit: *Vtinam, ô cæce Plute, neque in terra, neque in mari, neque in continenti compareres, ſed Tartarum habitares & Acherontem. Propter te enim omnia inter homines mala.*

Audi S. Ambr. in Pſal. 1. *Auaritia languor, inexplebilis cupiditatis languor. Iſtæ diuitiæ ſunt, vt dicit Eccleſiaſtes: Eſt languor malus, quem vidi ſub ſole, diuitias cuſtodiri in malum poſſidentis eas. Dic mihi, ô Eccleſiaſtes, qua ex cauſa malus hic languor ſit? Reſpondebit: Quia multos auara ſpes deuorat. Inſatiabilis edacitas cupiditatis eſt, neſcit ſatiari argento, qui concupiſcit argentum. Diſtendunt diuitiæ, non explent, & ſi quis ſatiatus fuerit diuitijs, non eſt, inquit, qui ſinat eum dormire. Et quidem omnes dies eius in tenebris & luctu, & iracundia multa, & languore & ira.*

Vnde concludit: *Malus ergo languor, qui bonam aufert mentis quietem.* Quocirca per *malum Domini* accipi etiam poteſt cura, ſollicitudo, afflictio, quam opes afferunt hero, dum vt ait S. Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel, auarus *elementa concutit, mare ſulcat, & terram effodit, cælum votis fatigat, nec ſereno gratus, nec nubilo, condemnat prouentus annuos fœtuſque terrarum arguit.*

Denique Chald. per malum hoc auari accipit ſupplicium futuri ſæculi: *Eſt*, inquit, *pernicioſum malum, quod vidi ſub ſole, cui medicina non eſt: homo qui diuitias congregat, neque eas ad pietatem confert, parum ſanè pendens diuinum finem. Hæc enim ſubſtantia illi in perniciem venturo ſæculo ſeruatur.*

In futura enim vita auari torquebuntur ſummâ paupertie, inopiâ, fame, ſiti in igne gehennæ, vti torquetur diues epulo, quod repræſentarunt Poëtæ per Tantalum, qui ſitiens in medijs aquis vſque ad os pertingentibus, numquam tamen ſinitur ore eas haurire, & ſitim reſtinguere.

Audi Saluian. lib. 1. ad Eccl. Cathol. *Auaro, inquit S. Script. nihil eſt ſceleſtius, & peſſimum ac feraliſſimum morbi genus, diuitiæ conſeruatæ ad malum Domini ſui: verum eſt: quid enim, putas, quid miſerius, quàm ſi quis præſentia bona in futura mala conuertat, & quæ ad hoc à Deo data ſunt, vt pararetur ex eis vita beatitudo perpetua, per hæc ipſa quærantur mors ac damnatio ſempiterna.*

Teopol. Hugo per diuitias accipit copiam ſcientiarum, & virtutum, quæ conſeruantur in malum Domini, cùm ipſe ijs ad vanitatem vel gloriæ, vel lucri abutitur.

Noſter Aluarez de Paz lib. 1. de Vita ſpirit. p. 2. c. 13. per diuitias accipit copiam gratiarum, ac mediorum omnium ad perfectionem, quibus abundant religioſi; ſed dum ijs per acediam vti negligunt, cedunt illis in maiorem damnationem.

Hanc gnomen illuſtri pauonis & corui Apologo aureis gnomis velut gemmis interſtincto, repræſentat S. Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 16.

Pauonem,

Apologus de opum noxa.

Pauonem, inquit, *pennis aureis vndique ſpoliatum cùm coruus aſpiceret, deridens pompoſum, & olim, ductum dixit: Vbi eſt mira picta luminibus deſiderabilis tua pēna? quonam abijt alarum ſplendentium gloria? quòue plumarum gemmantium fugit mirabilis ornatura? At ille minùs patiens, illuſorijs verbis indignatus reſpōdit: Quamquam inſatiabilis hominum cupiditatis vorago pennarum opes abſorbuerit, naturæ tamen beneficio ars reparatrix non deerit verè liberalis. Vnde licèt pennis modo priuatus ſim, ſpem tamen recuperandi non perdidi, tu verò ſemper miſer es. Cui ille: In aduerſis, vt video, calamitas tua calamitatibus non eruditur.* Amentiam deinde Pauonis exaggerans ſubdit: *Iam decaudatus es & vnde acciderit non vidiſti, depauperatus es, & vnde damnum euenerit non ſenſiſti. Malum minimè te docuit: quamobrem abſque moderamine creſcit. Reuera prædale. In pēna odibilem te reddidit, & plauda cauda te dehoneſtauit, atque adeo tua tibi opulentia quid niſi paupertas fuit? etenim quia hanc habuiſti, perdidiſti, & iterùm concupiſcis, vnde cum doloribus exſpolieris infelix.* Vnde hoc epimythium, velut ſcopum fructumque Apologi colligit: *Quare non habere melius eſt, quàm rem deſideratam perdere, dignas ideò gratias lætus ago naturæ, quod pennam mihi pauperem dederit, a tali natura puto me eſſe diuitem. Nam hoc modo meus ſum, & nemini in prædam dilectus. Nigra penna illuſtrat me, & pluma paupercula me ditat, ac ſpreta caudula tutatur. Verùm te diuitiæ tuæ pauperem faciunt; deſiderabilitates odioſum, deliciæ doloroſum, glorioſitates inhoneſtum, felicitates miſerum & excreſcentiæ minoratum. Maledictæ igitur ſunt tales diuitiæ, quæ ſuum depauperant, decaudant & vituperant poſſeſſorem. Quarum nempè conuertitur in nuditatem poſſeſſio, in dolorem dulcedo, in confuſionem gloriatio, & decor in deformitatem. Gaude igitur, ſi prudens es, quod hoſtiles opes amiſeris, nec eas vltra appetas, ſed opulentum induces te, ſi illas caueas. Quibus eruditum diuauit depauperatum magiſter.*

Vers. 13. PEREVNT ENIM IN AFFLICTIONE PESSIMA] τὸ *pereunt* nequit referri ad τὸ *domini ſui.* Sic enim dicendum fuiſſet *perit Dominus*: quare referendum ad τὸ *diuitiæ.* Vnde Hebr. habent: *perijt opulentia illa in occupatione mala.* Et vetus editio S. Hieron. habet: *Perierunt diuitiæ illæ in diſtenſione peſſima.*

Senſus eſt, q. d. Opes ſæpè conſeruantur in malum Domini ſui, quia illi pereunt, id eſt ab eo vi, vel fraude, vel naufragio aliouè caſu auferuntur, eumque pauperem relinquunt, affligunt & cruciant; ac ſubinde perire faciunt perduntque, dum propter eas vitâ ſpoliatur. Vnde illud S. Auguſtin. *Quod non capit Chriſtus, rapit fiſcus.* Et: *Auarus, dum colligit, colligitur; dum vult eſſe prædo, fit præda*, ait idem S. Auguſt. in Pſalm. 38. Appoſitè Plutar. opuſc. de Cupid. diuit. Cupiditatem auarorum nuncupat aſinam, & fornicariam; quia ſicut aſinus ad balnea ligna comportans, fumo ſemper oppletus & fauillâ, in nullam lauacri, caloris munditiæque partem venit: ſic auaritia hominem euiſcerat labore, vt diteſcat, & tamen numquam diuitijs ſuis ſatiatur. Comparat præterea cum muribus, qui vorant in metallis chryſitidem, nec eam reddunt niſi mortui & diſſecti: item cum figlinis canalibus, qui nihil in ſe retinent: ſic enim auari coaceruant multa, vt heredibus relinquant, & hi alijs, ſicque deinceps.

Præclarè S. Chryſoſtom. hom. 20. in epiſt. ad Heb. *Intuere, ait, quanta fiant mala propter pecunias, quod affectione & paſſione quadam tenemur circa eas: verbi gratia, ſi perdit aliquis pecunias, vitam ducit omni morte peiorem. Quid doles ò homo? quid lachrymaris? quia te à cura cuſtodiendi ſuper ſua liberauit Deus? quia non ſedes tremens & metuens? Dic itaque, ſi te quiſpiam alliget ad theſaurum præcipiens, vt illi ſemper aſſideas, vigilem curam illam impendens, nonne doleres, & difficulter ferres? Tu teipſum alligaueras vinculis peſſimis & quia illa ſeruitute liberatus es, doles.* Idem hom. 33. *Propterea Deus abſtulit tibi diuitias, vt te liberet à peſſima ſeruitute. Nam & pater optimus, cùm viderit filium amore meretricis aliquem deperire, ſi admonitionem eius audire neglexerit, illam meretricem de medio auferens in exilia longinqua detrudit. Talis eſt etiam abundantia diuitiarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater & optimus Dominus, volens nos ab hac læſione liberare aufert nobis pecunias, quarum amore mens noſtra corrumpitur.*

Pro *afflictione peſſima* Hebr. eſt *in occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio & peccato, q. d. diuitiæ ſæpè pereunt diuiti, eò quòd per ſcelus, putà per vſuram, fraudem, rapinam, iniuſtum contractum ſint comparatæ, iuxta illud S. Hieron. epiſt. 160. ad Hedib. qu. 1. *Diues, aut iniquus eſt, aut iniqui heres.* Et illud Platonis lib. 5. de Legib. *Sermo nobis rectus, id eſt verus, quòd admodum diuites non ſunt boni.* Et Menander: *Numquam vir æquus diues euaſit citò.* Vnde Chald. vertit: *Quia enim malis artibus comparauerat, in filium eius non confirmabitur, nec illi quicquam erit reliquum.*

Meliùs tamen Noſter per *occupationem malam* accipit *afflictionem peſſimam.* Et Septuag. *Diſtenſionem peſſimam.* Campenſ. *Pereunt diuitiæ poſtquam dominos ſuos grauiter afflixerunt.* Affligitur enim auarus ſollicitudine in conſeruando & augendo ſuas opes; dolore verò ac mœrore in perdendo, dum videt eas ſibi à furibus, vel principibus, vel amicis, vel æmulis, vel caſu aduerſo eripi.

GENERAVIT FILIVM, QVI IN SVMMA EGESTATE ERIT] Hebr. Græcè, Syrè, & Arabicè: *Et non eſt in manu eius quidquam.* Tigur. *Qui prorſus nihil habuerunt.* Camp. *Neque enim ipſis, neque filiis eorum quidquam reliquum fuit.* Chald. *Et liberis poſt mortem dimiſſa hereditas omnino peribit.* Eſt noua hæc diuitis auari afflictio, quòd videat diuitias perire non tantùm ſibi, ſed & filio, vt eum in ſumma egeſtate relinquat: quia ſcilicet perierunt opes, ſiue furto, ſiue caſu aliquo parētis; aut quia filius eas prodigè conſumpſit; vel quia filius patrem ſecutus ſordidè opibus inhiat, nec audet ijs vti, ſed fame & ærumnis tabeſcit, vt opes intactas conſeruet. Porrò communiter magis affligit parentes egeſtas ac damnum filiorum, quàm propria. Hinc in Anglia vidimus Catholicos nonnullos, qui fortes ſteterant in tormentis, à fide defeciſſe, ne ſpoliarentur bonis & nobilitate, ac cogerentur filios relinquere pauperes & ignobiles. Durum enim parenti eſt à filijs & nepotibus iugiter audire: Tui causâ ſumus miſeri, egeni, exules, ignobiles: Tu perdidiſti & extinxiſti decus familiæ noſtræ. Per te perijt nobilitas totius proſapiæ *Septima.*

noſtræ; cùm ex aduerſo homini ſi ſolus ſit & illiberis, facile ſit & glorioſum ob amorem Dei, fidei, & religionis orthodoxæ perdere fortunas, nobilitatem & vitam. Hoc enim eſt laus & gloria martyrij.

Eſt hæc ſeptima vanitas opulentiæ & auaritiæ. ſequitur octaua.

Vers. 14. Octaua. SICVT EGRESSVS EST NVDVS DE VTERO MATRIS SVÆ, SIC REVERTETVR, ET NIHIL AVFERET SECVM DE LABORE SVO] Arabicus: *Et nihil reperit ex labore ſuo, vt vadat portans illud in manu ſua*. Sic ferè & Hebr. Septuag. & Syrus. Vnde S. Hieron. *Nihil accipit vt teneat in manu ipſius*. Vatabl. *Vt diſcedat ſicut venit*. Campenſ. *ita nudi eò reuertentur, vnde prodierunt, nec vlli quidquam eorum hinc ſecum aſportabunt, quæ tantis moleſtijs acquiſierunt*, q. d. Tam pater depauperatus qui genuit filium, quàm filius, quem in egeſtate reliquit, nudi reuertentur in terram moriendo, B ſicut ex ea nudi prodierunt naſcendo, nec quidquam eorum, quæ tanto labore corrogarunt, ſecum auferent, iuxta illud: *Nullus egreſſus ſum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc*. Iob 1.20. S. Cypr. tract. de Mort. legit: *Nudus exiui de vtero matris, nudus etiam redibo ſub terram*. Et illud: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia neque auferre quid poſſumus*. 1. Timoth 6.7. Et illud: *Diues cùm interierit non ſumet omnia*. (*Non omnia*, id eſt *nihil*, eſt Hebraiſmus) *neque deſcendet cum eo gloria eius*. Pſ. 48.18. Omnes ergo opes, omnes pompæ, omnia bona huius mundi ſunt exuuiæ cuique exuendæ in morte. Idem videre Philoſophi. Seneca lib. de Moribus: *Omnes infantes*, inquit, *terra nudos excipit*. Plinius initio lib. 7. comparans hominem cum ceteris animantibus, quòd inter cuncta nudum & inermem natura C generarit: *Hominem*, inquit, *tantùm nudum, & in nuda humo, natali die abijcit ad vagitus*.

Nota: *τὸ ſicut* vim habet comparationis & illationis, q. d. Ex eo quòd nudi naſcimur liquet veſtes, opes ceteraq; bona quæ mundus hic nobis miniſtrat, non eſſe nobis propria, ſed commodata & ad vſum conceſſa, quamdiu hic viuimus: quare non licèt nobis dum abimus & morimur, ea nobiſcū aſportare, perinde ac famulus qui init domū principis, accipit gladium, pallium & veſtes principe dignas; at vbi domum deſerit, eadem in illa reponit & reddit, quaſi ad tempus ſeruitij commodata, & aliena, non propria.

Porrò Chald. exponit diuitem è vita egredi nudum, quia egreditur ſine meritis bonorū operum, quæ neglexit ex auaritia, acedia, gula, &c.

Vers. 15. MISERABILIS PRORSVS INFIRMITAS] Hebr. *mala*, id eſt peſſima *infirmitas*, de quo v. 12. Alius D vertit: *Etiam malum hoc doloroſum*. Tigur. *Malus eſt ille morbus*. Vatabl. *Iſtud etiam ſupplicium laboris plenum*. Campenſ. *Sed & hoc etiam triſte malum eſt*, Chald. *Malus morbus, cui non eſt medicina, vel cui mederi non poſſumus*. Eſt epiphonema humanæ miſeriæ, quā per ſequentia exaggerat; licèt enim eam omnes mortales experiantur, tamen maximè ſentiunt diuites & auari, quibus in morte graue tormentum eſt, opes adeò adamatas & tanto labore partas relinquere, nec quidquam ex eis poſſe ſecum, vel ad viaticum efferre.

QVOMODO VENIT SIC REVERTETVR] Pro *quomodo* Hebr. eſt כָּל עֻמַּת *col vmmath*, quod Caiet. A vertit: *omnis contra*, vel è regione; vnde vertit: *Omnis contra, vel iuxta quod venit, ſic abit*, q. d. Quilibet homo eo modo quo venit naſcēdo ſine opibus, ſic ibit moriendo; venit obuiando nuditati, nudus ibit obuiando pariter nuditati, quę nudum natum, nudum pariter morientem recipiet. Eſt proſopopœia: fingitur enim nuditas, quaſi perſona & mater omnes homines nudos in vitam emittere, dum naſcuntur, & nudos recipere, dum moriuntur. Alius vertit: *Omni pacto*, vel *omnibus modis ſicut venit ſic abit*. Tigur. *Omni reſpectu ſiue oppoſitione qua venit*, id eſt *pleniſſime, eo prorſus modo quo quiſque in mundum venit, ita egredietur*. Camp. *Omnes quomodo intrauerunt in mundum, eo & relicturi ſunt mundum*. Campenſ. *Omnium rerum eſt viciſſitudo*. עֻמַּת *vmmat* enim ſignificat coniunctionem, conſequentiam, neceſſitudinem, ſocietatem, ſimilitudinem. Vnde עָמִית *amith* vocatur ſocius. Igitur ad verbum propriè ſic vertas: *Omni congruentia & ſimilitudine ſicut venit ſic reuertetur*. Fortè etiam Maſſoretæ malè per Diaſtolem duabus dictionibus ſcripſerunt *col vmmat*, cùm per ſiſtolen vnà dictione ſcribendū videatur כְּלְעֻמַּת *Kilummat*, id eſt ad verbum, *ſecundum congruentiam*, vel ſimilitudinē, id eſt ſicut, ſimiliter, vti vertit Noſter, Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, ceterique omnes, Summa *kilummat*, ſignificat ſummam congruentiam, conuenientiam, ſimilitudinem in nuditate naſcendi & moriendi, quòd homo, ſicut prorſus nudus natus eſt, ſic prorſus nudus moriatur, & abeat è mundo. Hinc Gentiles olim morienti obolum dumtaxat in os inſerebant, vt eum pro naulo ſolueret Charonti, qui defunctorum animas per Stygem & Acherontem deuehit ad inferos, vt refert Lucian. Dial de Luctu, quo ſignificabant C eum plenè nudum, ſolum, ab omnibus deſertū, & omnium rerum inopem, gementem & plorantem, omniumque iniurijs expoſitum, vti natus fuerat, ita mori & redire ad terram communem omnium matrem, æquè ac ſepulchrum. Chald. addit eum redire, vt venit expertem meritorum: *Sicut*, ait, *venit in mundum homo meritis priuatus, ſic in aliud ſæculum pergit*.

QVID ERGO PRODEST EI QVOD LABORAVIT IN VENTVM] Pro *prodeſt* Hebr. eſt יִתְרוֹן *ytron*, quod Septuag. vertunt: *Quæ abundantia, qua laborat in ventum*: Syrus, *in ſpiritum*. Symmach. *Quid igitur amplius ei qui laborauit?* Vetus editio S. Hier. *Quæ abundantia eius qui in ventum laborat?* Arabic. *Quæ præſtantia ei qui laborat ventus?* Tigur. *Quid operæ pretium contigit ei, qui vanè labores impendit?* Alij: *Quid vtilitatis, vel quid ſupererit ei*. D Campenſ. *Quid proderit animum hic varijs curis afflixiſſe?* Chald. *Quænam acceſſio ei eſſe poteſt, quòd laborauit, vt ventum aucuparetur?* Olympiod. *Quid laboras in ventum cùm ſint diuitiæ prorſus inſtabiles, & aquatili bullæ tùm detumeſcit perſimiles?*

Sic Zach. 6. regna ſplendida eorumque opes & gloria comparantur vento, quia inſtar ventorum fugacia ſunt, contraria, & contra ſe mutuò conflictantia, impetuoſa, abeuntque illicò in fumum & ventum. Addit Titelm. Quia ventus diſpergit congregata, vt nullus ſit eorū vſus. Et Thaumat. ventus, ait, notat impetum & ardorem, quo diues congregauit opes, illicò cum opibus tranſire, & tenues vaneſcere in auras.

Iam

Iam cogita, quanta ſit miſeria, afflictio & mentis ægritudo operario, qui poſt aſininos plurium annorum labores, ſine mercede, ſine veſte, nudus domo exturbatur? Quanta ſit agricolæ, qui poſt aſſiduos & maximos hiemis labores nudus, infirmus & famelicus agro meſſeque ſua expellitur, ac ſcito ſimilem eſſe diuitis auari in morte.

Verſ. 16. CVNCTIS DIEBVS VITÆ SVÆ COMEDIT IN TENEBRIS, ET IN CVRIS MVLTIS, ET IN ÆRVMNA ATQVE TRISTITIA.] Septuag. *Et quidem omnes dies eius in tenebris, & in luctu, & iracundia multa, & languore & inſania.* Syriac. *Et etiam omnes dies ſuos in tenebris comedit, & in furore multo, & in ira & triſtitia atque infirmitate.* Arabicus: *Et propterea omnes dies eius in tenebras & lamentationem, & in iram multam, & infirmitatem & amaritudinem.*

Lyran. Hanc gnomen refert ad diuitem, qui perdidit diuitias v. 12. & 13. Inde enim oratio continuo filo deducitur huc uſque, q. d. Diues auarus, qui perdidit opes ſuas, verſatur in tenebris & luctu, id eſt iugi dolore & ſquallore contabeſcit.

Alij tamen paſſim generatim accipiunt de auaro, qui collectis opibus auarè inhiat, q. d. Auarus non tantum cùm moritur, aut cùm perdit opes, ſed & cum viuit opibuſque abundat, miſerè & ſordidè viuit. At cur *comedit in tenebris?*

Auarus degit in tenebris. *Primò.* Reſpondet primò Chald. *in tenebris habitat, vt panem ſuum ſolus comedat.* Addit Gloſſ. Interlin. *Abſcondite & in mœrore,* q. d. Solus ſecretò in tenebris comedit, ne in publico cogatur ſplendidius cum alijs viuere.

Secundò. Secundò, quia adeo per diem diſtinetur negotijs, mercimonijs & lucris, vt non prandeat niſi obiter, ſed tantùm cœnet noctu, vti in Belgio plures mercatores facere ſcio. Ita Caiet.

Tertiò. Tertiò, Hugo tres affert cauſas: primam quia differt comedere in cœnam propter hoſpites: ſecundam, ex pudore, quia tam viliter comedit, vt pudeat eum in die, & luce comedere: tertiam, ex auaritia, ne bis comedat per diem: ſic veteres, ex temperantia ſemel tantum, teſte Platone comedebant in die, idque veſperè, vt diem totam darent actioni vel ſtudio & contemplationi, vti fecere Eſſeni, ſiue primi Chriſtiani Alexandriæ ſub S. Marco, teſte Ioſepho, Euſeb. S. Hieron. & alijs. Idem fecit S. Antonius, S. Hilarion, & plures Anachoretæ, quos pudebat per diem comedere inſtar animalium, quia mentem paſcebant delicijs Angelorum; veſperè ergo cibum ſumebant. Idem etiamnum faciunt nonnulli viri valdè ſtudioſi & religioſi.

Quartò. Quartò, notat auaritiam luminis. Auari enim vt oleo parcant noctu exiguum habent lumen, ad quod operantur & comedunt. Vnde Lucianus in Timone graphicè depingit eos, *qui parcerent aſſeruarentque ad fuliginoſam & oris anguſti lucernulam ac ſiticuloſum ſtirpulum vſtris inuigilantes.* Nouimus mercatores ditiſſimos, qui famulos magnis clamoribus obiurgabant, quod ellychnium denſius facerent ad maius lumen, querentes illud plus olei ſugere & conſumere. Ac rogati cauſam, reſponderunt, ſe minima iſta curando & cauendo ad tantas opes euaſiſſe.

Quintò. Quintò & genuinè tenebræ notant auari ſordes, & ſquallorem vitamque obſcuram, atram, triſtem & mœſtam. Vnde eas explicans ſubdit: *Et in curis multis, & in ærumnis atque triſtitia:* Harum enim ſymbolum & cauſa ſunt tenebræ, ſicut ex aduerſo lux ſymbolum & cauſa eſt libertatis, alacritatis & lætitiæ. Vnde Septuag. habent. *Omnes dies eius in tenebris & luctu.* Arabicus: *In tenebris & lamentatione* Thaumatur. *Huiuſmodi homini dies tenebræ ſunt, ac vita luctus.* Camp. *Sordidè vixit.*

Myſticè, auarus viuit in tenebris, id eſt in ignorantia, ait Olympiod. in malis culpæ & pœnæ, ait Dion. S. Ambr. lib. de Nabuth c. 8. notat à S. Luca auaro rectè dici: *Stulte hac nocte repetunt animam tuam à te. Nocte enim anima auari repoſcitur, quæ à tenebris incipit, & in tenebris perſeuerat. Auaro ſemper nox eſt, qui ſicut luna mutatur; dies iuſto, cui dicitur. Hodie mecum eris in paradiſo.* Et: *Iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris.*

B ET IN CVRIS MVLTIS] Hebr. *In ira multa.* Septuag. *In indignatione multa.* Hanc enim pariunt curæ multæ. Vnde dicta eſt *cura, quòd cor edat,* vel *cor vrat,* ait Feſtus; hinc cura vocatur edax & mordax: *Cura* ait Donatus, *eſt in ſpe bonorum, ſollicitudo in metu malorum.* Vere S. Bern. *Humana vita,* ait, *plena eſt dolore præteritorum, labore præſentium, timore futurorum.*

ET ÆRVMNA] Hebr. *Et in infirmitate,* vel *languore,* vel *dolore ſuo.* Chald. *In ægrotationibus.* Septuag. *In iracundia.* Olympiod. *In triſtitia ſua ſita.* Ægritudines animæ enim præcipuæ ſunt in triſtitia & ira. Vatabl. *Quia præ indignatione, & ira frequenter incidit in morbum.* Camp. *Seipſum cruncians.*

Ærumna eſt moleſtia, miſeria, afflictio perſeuerans. *Ærumnoſus à rumine dictus, quod per inopiam miſer factus eſuriat & ſitiat,* ait Iſidor. lib. 10. Orig. C q. d. Ærumnoſus eſt, qui nihil habet quod comedat & ruminet: Feſtus verò: *Ærumnulas,* inquit, *Plautus refert furcillas, quibus religatas ſarcinas viatores gerebant: quarum quia C. Marius retulit vſum, Muli Mariani poſtea appellabantur. Itaque ærumnæ labores oneroſos ſignificant. Siue à Græco ſermone deducuntur, nam ἄιρειν Græcè, Latinè tollere dicitur.* Hæc Feſtus. Cic. 4. Tuſcul. 29. *Ærumna,* ait, *ægritudo laborioſa.* Idem lib. 2. de Finibus 187. *Vel Herculis perpeſſi ærumnas (ſic enim maiores noſtri labores non fugiendos, triſtiſſimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominauerunt) exigerem ex te.* Plaut. Amphitr. *Vno vt labore exolueres ærumnas duas.* Sic Poëtæ ærumnas vocant labores. Plaut. in Perſa: *Superauit ærumnis ærumnas Herculis.*

Plurimæ ſunt ærumnæ auari: vna non minima eſt, quam refert R. Haccados, ſcilicet quòd in paupertate & omnium rerum indigentia vel D lit viuere, vt poſſit mori in opulentia, ac rerum, quas relinquere cogitur, abundantia & copia: quare *auaritia neque copiâ, neque inopiâ minuitur,* ait. S. Hier.

ATQVE TRISTITIA] Sic & Syrus, Arabicus: *In amaritudine.* Hebr. *In indignatione,* vel *furore,* quæ eſt ira bulliens, feruens & ſpumans inſtar maris æſtuantis. Vnde Septuag vertunt *In inſania* Campenſ. *Simultates exercent.*

Cognatæ ſunt & ſociæ paſſiones, ira & triſtitia: ira enim parit triſtitiam, dum iratus nequit malum, ob quod iraſcitur, depellere. Viciſſim triſtitia gignit iram; triſtis enim iraſcitur malo,

quod

A quod illi triſtitiam affert. Vnde Olympiod. *Triſti, ait, iracundiâ ſtimulatur, & leui occaſione in contentionem ſurgit, & excandeſcit animi graui ægritudine occupatus.* Adde atram bilé naturaliter mixtam eſſe cum flaua, quare vbi abundat vna emicat & altera: atra autem bilis in corpore cauſat melancholiam & triſtitiam in anima; flaua verò iram & indignationem. Curis auarus angitur, ait Hugo Cardinalis, vt acquirat: ærumna, vt conſeruet: triſtitia, ſi amittat: ſæpeque præ indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonauentura, propter ſollicitudinem, ſicut & ſolitudinem in tenebris; in ærumna, propter expenſarum tenuitatem: in triſtitia propter expendendi neceſſitatem. Eleganter Viuianus vertit:

B

Vita tenebris obſita,
Vix dulce quidquam pertulit.
Omnia querelis, omnia
Angore plena, atque miſeris
Contentionum fluctibus.

Et S. Hier. *Languor eſt peſſimus pro perituris opibus cogitatione torqueri, & in triſtitia in gemitu, in indignatione in litibus, caſſo illas labore coquirere.* Vnde Lucian. in Somnio ſiue Gallo exclamat: *O miſer cuiuſmodi viuis vitã? palles totuſq; exaruis, atque extenuatus es curis; neque enim auditum eſt illum aliquem male habere. Hoſtibus eueniat ad hunc modum diuites eſſe.*

Hinc diuitiæ à Chriſto vocãtur ſpinæ, Matt. 13.22. quia vt ſpinæ acutiſſimæ, acres dolorum aculeos animo æquè ac corpori infligunt & infigunt, quibus humanè aſſiduè ſtimulant & pungunt, vti pulchrè docet S. Greg. homil. 15. in Euang. Audi & S. Chryſ. hom. 3. in ep. 2. ad Theſſal. *Irrationalium camelorum cibus ſunt ſpinæ, alimonia ſunt ac ſumptus ignis ad nihil vtiles. Tales ſunt diuitiæ, nulli ſunt vſui niſi ad incendium camini; ad incendium eius diei, qui ardebit velut clibanus, ad alimoniam affectionum irrationalium, vtpote iniuriarum memoriam & iram. Talis eſt etiam camelus ſpinis veſcens: fertur etiam ab his qui talia viderunt, nullum eſſe ex omnibus iumentis, quod ita iniuriam acceptam tenaciter contineat, ita difficilis iræ ſit, ita malum illatum recordetur, vt camelus. Tales ſunt diuitiæ, irrationales animi affectiones paſcunt: rationales vero pungunt ac vulnerant, quemadmodum ſpinæ faciunt.*

C

Idem hom. de Auaritia tom. 5. *Diuitiæ,* ait, *dum includuntur & defodiuntur acrius rugiunt, quam leones, perturbantque omnia. Quod ſi eas è tenebris eduxeris, & in egenorum ventres diſſemines, ex feris beſtiis fiunt oues, quæ fuerant inſidioſæ duces; pro ſcopulis, fiunt portus; pro naufragio, tranquillitas.*

D

Hanc gnomen, quæ ad literam dicitur de auaris, à pari adaptes ſuperbis, guloſis, acedis, inuidis, iracundis, quin & vanis ſcientiarum ſtudioſis. Hi enim noctes dieſque peruigilant, vt honores, delicias, otium, eminentiam, vindictam & vanam ſcientiam aſſequantur, atque ita omnem ætatem fruſtra conſumunt, miſerique eam traducunt *in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque triſtitia.*

Vers. 17. HOC ITAQVE VISVM EST MIHI BONVM, VT COMEDAT QVIS, ET BIBAT, ET FRVATVR LÆTITIA EX LABORE SVO, QVO LABORAVIT IPSE SVB SOLE, NVMERO DIERVM VITÆ SVÆ, QVOS DEDIT EI DEVS; ET HÆC EST PARS ILLIVS] Hæc gnome & ſequens explicatæ ſunt c. 2. & 3. quare paucis eas expediam. Eſt enim concluſio ſubinde repetita, qua ex vanitate opulentiæ & auaritiæ concludit, ſe experientia didiciſſe ſatius eſſe moderatè & honeſte opibus, labore ſuo partis vti, quàm eas auarè recondere in nullum, vel incertum incerti heredis vſum. Hebr. *Ecce quod vidi ego bonum, quod eſt pulchrum comedere & bibere & cernere bonum.* S. Hieron. *Cernere iucunditatem,* id eſt frui iucundè & lætè rebus labore ſuo partis. Arabicus: *Hoc eſt bonum, quod eſt optimũ, comedere, &c.* Syrus: *Bonum erit quod & decorum eſt.* Vatab. *Bonum eſt & honeſtum.* Camp. *Meo ergo iudicio ſuauius eſt comedere, bibere & frui bonis inter has miſerias, quibus affligimur ſub ſole, paucis diebus illis vitæ noſtræ, quos nobis Deus conceſſit; quia nihil amplius ex omnibus accepturus eſt homo.* Chald. verò per cernere bonum vel bonitatem accipit, tam benefacere, quàm frui bonis, vnde vertit: *Ecce quod mihi viſum eſt bonum filij hominum, & quod pulchrũ eſt eis, vt faciant in hoc ſæculo, vt comedant & bibant ex laboribus ſuis, & non extendant manum ſuam ad violentiam & rapinam; & cuſtodiant verba legis, & vt miſereantur pauperũ & peregrinorum, vt videant bona in omnibus laboribus ſuis, quibus laborauerint in hoc ſæculo ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ, quos dedit eis Deus ſidere bono, quoniam hoc eſt pars illius, & non eſt alius præter eum.* Et Thaumat. *Non negauerim etiam opes bonas eſſe, Dei enim donum eſt, ſi homo lætè perfruatur laboribus ſuis; modo opes illæ à Deo ſint conceſſæ. Talis enim benefico in omnes eſt animo, & in munere diuino exultat, & omnem vitam ſuam boni operibus ac largitionibus adornat.*

Viuianus ſtrictè ſed acutè:

Dixi hunc beatum, qui lare
Nitente vitam temperet
Modico labore & gaudio.

Nam, vt ait S. Hier. & ex eo Alcuinus: *Licèt parua voluptas ſit in fruendo, tamen in eo qui opibus ſuis in curarum tenebris veſcitur, & cum grandi deſiderio perituras comparat, tantummodo eſt ſollicitudinum magnitudo.* Et Olymp. *Debet, ait, te, ô auare, etiam id cogitare, quòd paucos, & numerabiles tibi dies ad viuendum dederit Deus.*

NVMERO DIERVM] Symmach. ψήφῳ, id eſt calculo, quaſi calculo & ſuffragio Dei, diu ſtet ſua cuique dies. Rurſum quod calculo decreti diuini numerati & definiti ſint cuique dies vitæ, iuxta illud: *Breues dies hominis ſunt, numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Iob 14. 5.

ET HÆC EST PARS ILLIVS] *Pars,* id eſt ſors, vti dixi ſuperiùs. Alleg. & Anag. Olymp. Pars liberalis eſt hereditas gloriæ in cœlis illi decreta, & ſtabilis perpetuò duratura: *Ea vero eſt,* inquit, *diſpergere pauperibus opes ſuas, & de huiuſmodi diſpenſatione ſolidam lætitiam capere.*

ET OMNI HOMINI, CVI DEDIT DEVS DIVITIAS ATQVE SVBSTANTIAM, POTESTATEMQVE EI TRIBVIT (adimendo ei auaritiam, & dando ei cor lætum & liberale, vt audeat ſuis frugaliter & liberaliter vti & frui) VT COMEDAT EX EIS, ET FRVATVR PARTE SVA ET LÆTETVR DE LABORE SVO, HOC EST DONVM DEI] Pro *poteſtatem tribuit.* Hebr. eſt הִשְׁלִיטוֹ *hiſlito,* id eſt *dominari eum fecit* ſuis diuitijs. Tigurio. *Eumq; Dominum præficit, vt comedas ex eo.* Campenſ. Vers. 18.

Dederit

Dederit ei animum. Debet enim homo priùs dominari animo ſuo, id eſt cupiditati ſuæ, vt dominetur ſuis opibus. Significat auaros opum nõ eſſe dominos, ſed ſeruos; liberales verò eſſe dominos.

A

Nam vt ait Seneca: *Auari non tam dicendi ſunt habere diuitias, quàm haberi ab illis. Diuitiæ apud ſapientem in ſeruitute ſunt, apud ſtultum in imperio.* Chald. *Omnis quoque homo, cui dedit Deus diuitias & ſubſtantiam, & poteſtatem dedit ei Deus, vt comedat ex eo in hoc ſæculo, & vt faciat ex eo eleemoſynam, & vt recipiat mercedem perfectam patris ſui in ſæculo venturo, & gaudeat in labore ſuo cum iuſtis: ecce hoc donum eſt, quod datum eſt ei ſidere bono ſuo à facie Domini.*

Et Thaumat. *Dei beneficio homini contingit, vt laboribus ſuis cum animi oblectatione perfruatur, diuitias acceptas, ac non vi extortas opes poſſideat. Ne-* B *que enim ille mœroribus afficitur, nec vt plurimum malis & perditis cogitationibus vitam ſuam metitur, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitia geſtiens.*

Bonus vſus opum eſt donum gratiæ Dei.

HOC DONVM EST DEI] Campenſ. *Hoc ingens donum Dei eſt*, longè maius quàm ſint ipſæ opes.

Hinc S. Proſper probat bonum vſum opum eſſe donum Dei: ſic enim ait l. 1. de Vocat. gent. c. 29. *In libro verò Eccleſiaſtæ dicitur, quod & habere neceſſaria, & eis bene vti, donum ſit Dei. Non eſt, inquit, bonum homini, niſi quod manducet & bibat, & oſtendat animæ ſuæ bonum in labore ſuo. Et quidem hoc vidi ego, quia à manu Dei eſt. Quoniam quis manducabit aut poſcet abſque illo? Item in eodem libro legitur, quod corda & opera iuſtorum in manu ſint Dei, & tantùm in ſtudiis ſuis proficiant, quantum ille donauerit. Quantumcumque laborauerit homo vt quærat,* C *non inueniet: & quodcumque dixerit ſapiens; vt ſciat, non poterit inuenire: quia vniuerſum hoc dedi in cor meum, & cor meum vniuerſum hoc vidit, quia & iuſti & ſapientes & operationes eorum in manu Dei. In libro autem ſapientiæ de eodem gratiæ opere dicitur: quoniam ipſe & ſapientiæ dux eſt, & ſapientum emendator. In manu eius enim & nos & ſermones noſtri & omnis ſapientia & operum ſcientia & diſciplinæ. De continentia quoque quod ex Dei habeatur munere eadem Scriptura ſic loquitur. Vt ſciui, quia aliter non poſſum eſſe continens, niſi Deus det: & hoc ipſum erat ſapientiæ, ſcire cuius eſſet hoc donum.*

Iam ſi bonus vſus opum eſt donum gratiæ Dei: ergo pariter donum Dei eſt bonus vſus ſcientiarum, honorum, officiorum, ſtatuum, præfecturarum, &c. eoque maius, quò maius bonum eſt ſcientia, honor, officium, ſtatus, præfectura, &c. quàm ſint opes: præſertim, quia iiſdem ad maius reip. bonum vel malum vti, vel D abuti poſſumus: ad vtrumlibet enim magis idoneæ ſunt, quàm ſint opes.

VERS. 19. NON ENIM SATIS RECORDABITVR DIERVM VITÆ SVÆ, EO QVOD DEVS OCCVPET DELICIIS COR EIVS] q.d. Talis non multum recordando dierum, ſcilicet moleſtiarum huius vitæ, affliget ſe, quia Deus dat ei lætitiam, vt latè rebus ſuis fruatur. Syrus: *Quia Deus ſollicitat illum in lætitia cordis ſui.* Arabicus: *Quia Deus attrahit illum lætitiis cordis ſui.* Chald. *Neque verò tantum ætate prouehitur quiſquam, vt dierum ſuorum reputationem facere poſſit, quot ex illis felices & quot calamitoſi illucebunt; non enim ex voto & arbitratu hominibus de-ei ſunt, ſed à Domino decretum præſcriptum eſt, quot ille dies in luctu, quotque in animi tranquillitate ſit tranſacturus.* Campenſ. *Parum qui talis eſt recordabitur incommodorum vitæ ſuæ: Deus enim exercet cor eius hilaritate.* Vatabl. *Quia Deus exaudit eum in lætitia cordis ſui.* Alij: *Quia Deus rependit in lætitiam cordis ſui*: vel *reſpondit in lætitia cordis eius.* Hebr. enim עָנָה *ana* (vnde מַעֲנֶה *maane*) propriè ſignificat reſpondere, rependere, q. d. Diues, qui liberaliter ſuis ad ſuum & aliorum commodum vtitur, laborat quidem in opibus colligendis & honeſtè expendendis; ſed Deus ex æquo reſpondet labori ipſius, eique rependit lætitiam æqualem, imò maiorem, quam ſit labor. Sicut enim in concentu muſico baſſo reſpondet altus, & quantum ille deprimit & aggrauat vocem; tantum hic erigit, exaltat & exultat: ſic pariter Deus liberali temperat dolores & gaudia, & triſtitiam & lætitiam huius vitæ, vt hæc illi ex æquo reſpondeat, imò præponderet: quantùm ergo triſtitia eum deprimit, tantùm & ampliùs lætitia eum exaltat, vt exultet. itaque ex vtriſque concinna fit muſica & harmonia, quæ tam iuſtum liberalem, quàm Deum & Angelos oblectat. Iam

Primò, hanc gnomen referas ad breuitatem vitæ. Vnde Vatabl. vertit: *Parum ſollicitus eſt quantum vixerit, aut victurus ſit*, quia ſemper eſt lætus.

Secundò, eandem referas genuinè cum Campenſi ad vitæ ærumnas, labores, dolores, quos non cogitat, non æſtimat, & quaſi non ſentit liberalis; quia ſuis commodè vtens hilarior eſt, itaq; gaudet, nec triſtes in animo de longitudine dolorum & laborum admittit cogitationes.

Tertiò, eandem referas partim ad præteritos, partim ad futuros vitæ dies. q.d. Auarus dolet de præteritis, ſollicitus eſt de futuris: metuit enim vt opes deficiant: at liberalis iucundè exigit præteritos vitæ dies, & iucundos ſperat futuros. Quocirca auaro & infelici vita eſt longa, liberali verò & felici breuis videtur.

Quartò, Chald. refert ad computum & comparationem dierum lætorum & triſtium. q.d. Auari computant plures dies triſtes, quàm lætos; at liberalis plures lætos quàm triſtes.

Quintò, Olympiod. bimembrem faciens ſententiam cenſet hîc duas afferri rationes, quæ auaro perſuadeant bonum opum vſum. Prior eſt, quòd vita hæc ſit breuis & moleſtiis plena. Secunda, quòd bonus opum vſus ſit Deo gratiſſimus, ac mentem vtentis & benefacientis mirè lætificet, iuxta illud: *Iucundus homo, qui miſeretur & commodat.* Pſal. 111. 5.

Denique R. Salomon & ex eo Caiet. vertũt: *Non recordatur dierum vitæ ſuæ, quia Deus præbuit teſtimonium felicitatis ipſius diuitiis iugiter illius mentem exhilarando.* Verùm Hebr. *maane* propriè ſignificat *reſpondet*, non *præbet teſtimonium.*

Teopol. Olymp. accipit hanc gnomen de diuitiis ſpiritualibus, quales ſunt opera virtutum, præſertim orationis & contemplationis, & crebra dignaque perceptio Euchariſtiæ. Hæc enim Angelicis delicijs animum oblectat, ſopitque omnes dolores & mœrores. Ita enim teſte S. Hier. ſpiritualis vir delicijs puriſſimæ cõtemplationis perfuſus obliuiſcitur dierũ vitæ ſuæ, quos

quia

quia cæleſtes conſolationes anguſtant, non tam transſire quàm volare conqueritur. Hinc magn. Anton. orans, & has diuinas voluptates experiens, cum ſolis ortus cœpiſſet infundi, ſolebat proclamare: *Quid me impedis ſol, qui ad hoc iam oriris, vt me ab huius veri luminis abſtrahas claritate?* His videlicet querimoniis noctem, quam contemplando tranſegerat, breuitatis accuſans, & ſolem ab oratione abſtrahentem, & ad aliquam neceſſariam occupationem vocantem compellans. Verè iucunda vita, quæ vitam mortalem abbreuiat, non aliquid ex eius ſpatiis demendo, ſed mentem noſtram ſummis voluptatibus inefcando. Iucunda vita, qua Deo inhæremus, & fonti immenſæ ſuauitatis immergimur. Quid A enim prohibet, ô homo, licet inter mundi huius miſerias commoreris, illud Ambroſij dicere: *Potes & hic eſſe, & adeſſe ad Dominum, ſi illi adhæreat anima tua, ſi poſt ipſum cogitationibus tuis ambules, ſi fide non ſpecie vias eius ſequaris, ſi ad ipſum confugias. Eſt enim refugium & virtus, cui Dauid: Ad te confugi, & non ſum deceptus.* Ita S. Ambr. de Fuga ſæculi cap. 8.

Anagog. Beati in cælo non recordantur dolorum & laborum præſentis vitæ, ita vt eos ſentiant & doleant; quia Deus immenſa lætitia implet cumulatque corda eorum, quæ omnem excludit dolorem, metum, triſtitiam, curam, &c. iuxta illud: *Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.*

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit oſtendere vanitatem & ærumnas auari, qui cùm bonis abundet, iis tamen auarè genium ſuum defraudat & ſæpè bona tanto ſudore collecta extraneo relinquit: vnde eo meliorem pronuntiat abortiuum, aliaque addit vanitatis eius & infelicitatis argumenta. Eandem materiam tractauit præced. Capitibus; Quare hic breuis ero.

1. EST & aliud malum, quod vidi ſub ſole. & quidem frequens apud homines;
2. Vir, cui dedit Deus diuitias, & ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt
animæ ſuæ, ex omnibus, quæ deſiderat: nec tribuit ei poteſtatem Deus, vt comedat ex eo, ſed homo extraneus vorabit illud; hoc vanitas, & miſeria magna eſt.
3. Si genuerit quiſpiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies
ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis ſubſtantiæ ſuæ, ſepulturaque careat: de hoc ego pronuncio, quòd melior illo ſit abortiuus. 4. Fruſtra enim venit, & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius. 5. Non vidit ſolem, neque cognouit diſtantiam boni & mali: 6. Etiam ſi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis. nónne ad vnum locum properant omnia. 7. Omnis labor hominis in ore eius: ſed anima eius non implebitur.
8. Quid habet amplius ſapiens à ſtulto? & quid pauper, niſi vt pergat illuc, vbi
eſt vita? 9. Melius eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias, ſed
& hoc vanitas eſt. & præſumptio ſpiritus. 10. Qui futurus eſt, iam vocatum eſt
nomen eius: & ſcitur quòd homo ſit, & non poſſit contra fortiorem ſe in iudicio
contendere. 11. Verba ſunt plurima, multamque in diſputando habentia vanitatem.

VERS. 1. EST ET ALIVD MALVM (Septuag. πονηρία, id eſt *malitia*, id eſt miſeria, afflictio) QVOD VIDI SVB SOLE, ET QVIDEM FREQVENS APVD HOMINES] Hebr. *multum ſuper hominem*. Chald. *Super filios hominum*. Symmach. *Apud homines*. Arabicus, *ſub cælo*, Septuag. *ſub homine*; quia ſcilicet homines ſponte illi incubant, & in eo iacent, vt videantur velle eſſe mali, id eſt vani & miſeri, ſicut ſcabioſus gaudet fricando ſuam ſcabiem & pruritum, eſto per hoc ſcabiem ſuam foueat, & augeat. Idem malum eſt *ſuper hominem*, quia illi dominatur illumque cruciat & vexat. Vnde Tigur. vertit: *Eſt malum principatum obtinens inter homines*. Alius: *Eſt malum multum magnum apud homines*.

Vox *aliud* non eſt in Hebr. Græco, Syro, Arab. ſed explicationis gratiâ ab interprete additum. Significat enim aliam auaritiæ ærumnam, B & vanitatem diſtinctam ab ea, quam recenſuit capit. præced. verſ. 12. ſcilicet, quòd opes ſæpe congregentur in malum diuitis, & auaritia perdat auarum herum ſuum. Hic ergo aliam eius vanitatem, ſiue vanitatis ſpeciem attexit, ſcilicet quod auarus inter opes ſuas egeat, eaſque alieno, qui eas prodiget, relinquat. Licèt enim in fine capit. præced. dixerit ingens bonum & Dei donum eſſe ſuis vti & frui, tamen contrariam auari vanitatem, qui ſuis non audet vti, non recenſuit, quod proinde hic facit.

Porrò auaritia hæc frequens eſt apud homines, præſertim Iudæos, quibus hæc ſcribit Salomon. Vnde etiamnum videmus Iudæos nil niſi lucra & opes cogitare, eaſque per vſuras, per fas & nefas proſequi. Audi S. Hieronymum in illud Iſaiæ 2. 7. *Repleta eſt terra argento & auro,*

& non

& nō eſt finis theſaurorum eius: vtraque, inquit, *gens & Iudæorum & Romanorum per hæc verba auaritiæ ſuggillatur. Quòd hiſtoriæ quoque tam Græcæ narrant, quàm Latinæ, nihil Iudæorum & Romanorum gente eſſe auarius*, illo ſcilicet æuo.

VERS. 2. VIR CVI DEDIT DEVS DIVITIAS ET SVBSTANTIAM ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMÆ SVÆ EX OMNIBVS, QVÆ DESIDERAT, NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS, VT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEVS VORABIT ILLVD, HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST] Septuag. *Hoc vanitas eſt & languor peſſimus.* Arabicus: *Hoc vanum eſt & infirmitas immunda.* Vatab. *Grauis dolor.*

ET HONOREM] Honorem iungit diuitijs tamquam filiam matri, & effectum cauſæ. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari & coli. Vnde Chald. vertit *gloriam facultatum.* Arab. *Nobilitatem.* Alij *ſplendorem dignitatis*, quem conciliant diuiti opes.

SVBSTANTIAM] Nouè Caiet. ſuo Iudæo credulus vertit *gemmas.*

ET NIHIL DEEST ANIMÆ SVÆ] id eſt deſiderio & voto ſuo, q. d. habet opes & rerum copiam, quantum quis iuſtè & honeſtè optare poteſt.

Dices, quomodo ergo dicitur verſ. 7. *anima eius non implebitur?* Reſp. primò, quia auarus ſuis non audet vti. Itaque habet opes quoad dominium, ſed non quoad vſum & fructum. Vnde Sanctus Hieronymus epiſt. 103 ad Paulin. *Auaro*, ait, *tam deeſt quod habet, quàm quod non habet.* Secundò, quia inſatiabilis eſt, & quo plura habet, eò plura deſiderat inſtar canis ſemper hiantis. Audi Senecam epiſt. 72. *Vidiſti canem miſſa à domino fruſta panis aut carnis aperto ore captantem, quidquid excepit protinus integrum deuorat, & ſemper ad ſpem futuri hiat. Idem euenit nobis, quidquid expectantibus natura proiecit, id ſine voluptate dimittimus, ſtatim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc ſapienti non euenit, plenus eſt, etiamſi quid obuenit, ſecurè excipit ac reponit: Lætitia fruitur maxima, continua ſua.*

NEC TRIBVIT EI POTESTATEM DEVS] Hebr. *Nec dominari fecit eum Deus*; hinc fit, vt opū ſuarum ſit ſeruus, non dominus. Vnde Tigur. *Deus non inſtituit illum dominum.* Campenſ. *Sed animum eis vtendi illi non tribuit.*

Nota τὸ *nec tribuit*, vel poteſt accipi permiſſiuè, vt ſermo ſit de culpa auaritiæ. Ad hanc enim Deus auarum non cogit, ſed permittit ei prauum vſum liberi arbitrij vt ſe dedat auaritiæ, ait Olympiod quomodo Deus dicitur tradidiſſe Philoſophos, ob ſuperbiam in paſſiones ignominię. Rom. 1. 26. vel poſitiuè, vt ſermo ſit de pœna auaritiæ, hanc enim Deus auaro infligit, dum eum bonis ſuis ſpoliat, vel vti prohibet, ſiue per morbum immiſſum, vt vult Lyran. ſiue quo alio modo, vt vult Thaumat & Caiet.

SED HOMO EXTRANEVS (S. Hieron. *alienus.* Tigur. *externus.* Campenſ. *ignotus*) VORABIT ILLVD] id eſt, vt explicat Eccleſ. cap. 14. *Congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur*, idque varijs fit modis: vnum aſſignat hic Chald. dum paraphraſticè ita vertit: *Non dedit ei poteſtatem dominus ob peccatum ſuum, vt guſtaret ex eis, ſed morietur abſque liberis, & non miſertus eſt proximi ſui, vt heredem*

A *eum ſibi conſtitueret: etenim vxor eius tradetur viro alieno: qui hereditabit eas & comedet eas. Omnis huius rei cauſa peccata ſua illi fuerunt, quod non feceris ex illis quidquam boni, & conuerſæ ſunt ei diuitiæ eius, vt eſſent in vanitatem & in ægritudinem malam.*

Alij modi ſunt, cùm fures & prædones auaro opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potius cum deficientibus vel excluſis filijs externis in hereditatem eius, per vafritiem ſe inſinuat & ſubintrat. Vox *vorabit*, notat prodige ab extraneo conſumi, quæ auarè ab hero collecta ſunt, vt ſæpè fieri videmus. Sic enim congruâ talionis pœnâ Deus auaritiam & auaros caſtigat. Auarus ergo ditat alium, non ſe; externum ſæpè, non filium, iuxta Italorum prouerbium, quod citat Tiraquellus: *Ditant hominem hæc quatuor*, ſcilicet, vt inquiunt Itali, *il morto, il porco, il porto, il horto.*

B Tropol. Noſter Aluarez de Paz lib 1. de Vita ſpirit. p. 2. c. 13. hanc gnomen adaptat religioſis tepidis, qui cum omnibus bonis ſpiritualibus abundent, tamen per acediam ijs vti ſeniique negligunt, quia ſub ſole degunt, id eſt affectus ſuos in terrena defigunt, nec eos ad cælum attollunt: quare hæc eorum bona deuorat extraneus, id eſt diabolus, dum ea in ipſis inutilia, imò exitialia efficit, vt ſcilicet ipſis cedant in maiorem damnationem.

Huius rei veritatem eleganti diuitis & fortunæ Apologo, pulchris exemplis adornato, demonſtrat Cyril. lib. 3 Apol. mor. c. 4. cuius titulus: *Contra eos, qui non ſunt contenti, cùm ſatis habeant: In ſecundis*, inquit, *rebus, cùm homo ſibi factus ſufficiens & diues, minimè contentus amplius ſitiret, & ſectum tempeſtuoſus plus quæreret, fortunam obuiam habuit, quæ ei dixit: Vt quid chariſſimè non* (Apologus diuitis auari.)

C *quieſcis, cùm iam tribuerim tibi ſatis? At ille reſpondit: ſua nimirum dulcedine trahit bonum, & donec additum fuerit, eſt moleſtum. Cui illa Rectè, inquit, video quod pauper effectus es, poſtquam cupiditate plus ſitis. Nam ſi ſatis haberes, amplius nullatenus quæreres. Plus enim cupit ille, cui quidem ſatis non eſt. Ecce te depauperauit auara voluntas, exinaniuit cupiditas, expoliauit ſitibunda tempeſtas: Attamen ſi totum inuenires aurum male conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud, quo bene vtimur, hoc demum habemus. Nam foſſus humi cenſus, non eſt hominis, ſed telluris. Igitur cùm ad vſum opes proficiunt, tunc habentur. Vſus autem vſque ad finem ſufficientiæ extendendus eſt. Quoniam ſi vltra quod ſatis eſt comedas, natura mox euomet, & ſi plus quàm requirit neceſſitas indueris, grauatus ſuſtinere non potes.* Probat

D idipſum exemplo Hebræorum, eamdem mannæ menſuram colligentium & comedentium: *Neſcis* (quòd Exod. 16.) *filijs Iſrael in deſerto ex manna viuentibus, magnis & paruis, diuitibus & pauperibus, eademque cunctis cæleſtis eduli menſura dabatur, nec collectum plus inueniebat auarus, nec minus, qui fuerat pigritatus? nimirum quoniam vna eſt ſufficientia omnibus, & vniuerſalis prouiſor eamdem hominibus opulentiam neceſſitatis largitus eſt. Non enim plus habet diues quàm pauper, ſed tantùm in qualitate titulorum vtriſque eſt differentia.* (Exemplum.) Aſtruit idipſum oraculo Apollinis: *Non audiſti olim Apollinis idolum paſtori Lydiæ regi facto per Achatem ſciſcitanti, ſi quis eo in mundo* (Oraculum.)

felicior exiſteret, delicioſas eius diuitias confutans reſponderit: ipſi nimirum ſuperbienti Arcadum ſenem pauperem pratulit, qui nunquam agri ſui terminos exiuerat, dixitq; plus laudari & probari ſecuritate ridens tugurium, quàm curis & ſollicitudinibus triſtem aulam, paucaſq; glebas pauoris expertes, quàm arua latiſſima metu referta; vnumq; tutela facile iugum boum, quàm equitatum impenſis voracibus oneroſum. Denique Epicuri ſententiâ Apologum concludit: *In veris diuitijs multiplicandis nihil eſſe adijciendum pecuniæ, ſed auaritiæ ſubtrahendum. Tanto namque dignoſcitur quis eſſe ditior, quanto in eo cupiditas eſt minor: quibus dictis, ab eruditore docto diſparuit.* (Axioma.)

VERS. 3. SI GENVERIT QVISPIAM CENTVM LIBEROS, ET VIXERIT MVLTOS ANNOS ET PLVRES DIES ÆTATIS HABVERIT, ET ANIMA ILLIVS NON VTATVR BONIS SVBSTANTIÆ SVÆ, SEPVLTVRAQVE CAREAT, DE HOC EGO PRONVNTIO, QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Centum*, id eſt, *plurimos*: ponitur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat & vſitata polygamia: vnde ex multis vxoribus centum & plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70. filios 4. Reg. 10. 1. Roboam vero 88. 2. Paral. c. 11. 21. Porrò filij, quos natura dedit in gaudium parentibus, auaro augent moleſtiam: cruciatur enim in expenſis quas facit, vt illos alat: item curis, vt illis de hereditate prouideat.

NON VTATVR BONIS] Hebr. Chaldaic. & Theodot. *Non ſatietur bonis.* Vetus tranſlatio, & Septuag. *Non impleatur ex bonitate.* Græce eſt ἀγαθωσύνης, quòd bonitatem, id eſt iucunditatem æquè ac beneficentiam ſignificat. Thaumaturg. *Animum ſuum impinguare negligit.* Addit Chald. *Eo quòd peperit diuitijs ſuis, & non emit ex eis nomen bonum*, per eleēmoſynas, aliaque beneficentiæ opera & monumenta.

SEPVLTVRAQVE CAREAT] Magnus eſt bonos, ideoque magna cura ſepulturæ apud omnes gentes. Auarus autem caret ſepulturâ decenti, & dignâ, quia ex auaritia illam ſibi nec in vita, nec in morte per teſtamentum curauit; vnde hęredes, qui eius opibus inhiant, illam negligunt. Eſt hæc iuſta Dei pœna, qua auarum punit, vt qui pecunias ſepeliuit, careat ipſe ſepulturâ. Ad hæc auari, præſertim mercatores, ſæpè apud exteros moriuntur ignoti, miſeri, inſepulti.

Adde, auarus, quia nulli fuit beneficus, omnibus inuiſus eſt, ideoque decus ſepulchri ei negant. Denique auari ob opes non raró à prędonibus occiduntur, itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in foſſas inſepulti abijciuntur. Exemplum eſt in auaro rege Ioakim, de quo ait Ieremi. c. 22. 17. *Tui verò oculi ad cor & auaritiam, &c. propterea hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eũ, væ frater & væ ſoror: non concrepabunt ei: væ domine & væ inclyte, Sepulturâ aſini ſepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ieruſalem.* Auarus ergo caret ſepulturâ, hoc eſt honore & pompâ funeris, ad quam pertinent parentum & amicorum luctus, præfici & præficæ, qui eum plangant, exequiæ, monumentum, epitaphium, &c. hæc enim negant auaro, quia auarus eſt, ideoque omnibus vilis & exoſus. Audi S. Hieron. *Significat, quòd diues de ſua morte non cogitet, & cùm omnia poſſideat, etiam in extructione ſepulchri auarus ſit, ſiue quòd ſæpè propter iſtas diuitias occiſus inſidijs, inſepultus abijciatur, ſiue quòd melius puto, quod nihil boni fecit & honoris egerit, ex quo ſibi queat apud poſteros memoriam comparare, & non vitam ſilentio tranſire, velut pecudes, cùm habuerit materiam, per quam potuerit apparere quod vixerit.*

Ex aduerſo de Chriſto liberali & vitæ ſuæ pro nobis prodigo ait Iſaias c. 11. *Erit ſepulchrum eius glorioſum.* Denique olim ſepulturæ priuatione damnabantur reipub. patriæque hoſtes, item ſui ſuorumque patricidæ. Tales ſunt auari, qui ſuâ auaritiâ ſe ſuos patriamque conficiunt, & quaſi interficiunt. Vide Durantum Caſellium lib. 2. Variar. c. 3.

QVOD MELIOR ILLO SIT ABORTIVVS] *Melior*, id eſt melioris conditionis, potior, felicior. Vnde Thaumat. *Melior eſt illo conditio intempeſtiui fœtus.* S. Hieronym. *Deterioris conditionis eſt abortiuo.*

Myſticè S. Ambroſ. hæc adaptat Chriſto, qui non in ſuo, ſed in alieno, putà Ioſephi ab Arimathia ſepulchro ſepultus eſt. Sic enim ait in cap. vlt. Lucæ: *Non habebat Chriſtus tumulum ſuum. Etenim tumulus his paratur, qui ſub lege ſunt mortis, victor mortis tumulum ſuum non habet. Quæ enim communia tumulo & Deo. Denique Eccleſ. cap. 6. de eo qui meditatur in bonis: & ſepultura non eſt illi. Spectabis igitur præter communem omnium mortem mors Chriſti eſt, & ideo non cum alijs ſepelitur, ſed tumulo ſolus includitur.* Verùm hæc allegoria parum literæ reſpondet. Quæ enim comparatio auari & abortiui cum Chriſto.

Abortiuus eſt, qui ex vtero prodit mortuus, aut agens animam. Hebr. vocatur נפל *nephel*, id eſt deciduus, caducus, marcidus, minimè vitalis; inſtar immaturi fructus, qui ex arbore decidit inutilis: radix enim נָפַל *naphal*, ſignificat labi & cadere. Syrus pro *abortiuo* vertit *peccatorem*; quomodo S. Paulus ſe perſecutorem olim fidelium vocat abortiuum. 1. Corinth. 15. 8. ſed hoc myſticum eſt: abortiuus enim propriè eſt fœtus imperfectus, informis, infirmus, languidus, abortu natus, & ante maturum partum eiectus. quales vel mortui ſunt, vel parum vitales: quo reſpiciens S. Iob. cap. 10. 19. ait: *Quare de vulua eduxiſti me? Qui vtinam conſumptus eſſem, ne oculus me videret: fuiſſem, quaſi non eſſem, de vtero tranſlatus ad tumulum.* Huc facit illud Hippocratis apud Gellium lib. 3. cap. 16. *Eſt & non eſt octimeſtris partus: quia illicò moritur, & eſſe definit: aut certè miſerè viuit trahitq; animam.* Vnde Campenſ. vertit: *Iudicaui illo fortunatiorem, qui matre abortiente electus eſt.* Hinc in iure abortiuus habetur pro non nato.

Comparat auarum abortiuo, quia ſicut hic viuens, non viuit, imò non viuit ad vitam, ſed ad mortem: nam conceptus in vtero illico moritur; nec naſcitur, vt videat lucem, eaque fruatur, ſed vt ex ea abeat & excedat: ſic & auarus viuens non viuit, quia opibus bonisque vitæ frui non audet, imò nec gaudet, ſed ijs quaſi mortuus, vitæque gaudijs defunctus, funeſtam inſtar abortiui & moribundi vitam agit in ſordibus, ſqualore & mœrore. (Auarus ſimilis abortiuo.)

Præfert autem abortiuum auaro, eò quòd abortiuus,

abortiuus, ſicut caret bonis & gaudijs huius vitæ, ſic pariter careat malis & doloribus eiuſdem: vt auarus carens bonis & gaudijs abundat malis; putà laboribus, timoribus, mœroribus, curis & angoribus, quos & pariunt opes & auaritia. Hoc eſt, quod dixit cap. 4. 2. *Et laudaui magis mortuos quàm viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub ſole fiunt.*

Vers. 4. FRVSTRA ENIM VENIT ET PERGIT AD TENEBRAS, ET OBLIVIONE DELEBITVR NOMEN EIVS] Pro fruſtra Hebr. eſt הֶבֶל *hebel*, id eſt vanitas, de quo c. 1. 2. Vnde Septuag. & Syrus vertunt: *In vanitate quippe venit & in tenebris vadit, & in tenebris nomen eius abſcondetur.* Olympiod. *occultabitur.* Alij: *In tenebroſitate nomen eius operietur.* Arabicus: *Veniet enim cum vanitate, & in tenebras diſcedet, & abſcondetur nomen eius in tenebris.* Thaumaturgus; *Vt enim abortiuum vanè aduenit, ita & abſque omni ſatietate & fructu clanculum abit.* Tigur. *Is enim vt res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebræq; nomen eius occultant.* Vatabl. *Hic enim in vanitatem, id eſt in mundum qui mera eſt vanitas,* prodit, & vadit ad mortem. Campenſis: *Hic enim vt ruʒamentum aliquod, à conceptu in vtero aliquouſque obſcurè progreſſus eſt, ſic tamen vt ne nomen quidem eius vlli cognitum fuerit.*

Denique Chald. ſic vertit: *Quoniam in vanitate venit ad hoc ſæculum, & in vanitate ibit ad ſæculum venturum, & in tenebris nomen eius operietur, eò quòd non habet meritum, & nomen bonum non acquiſiuit, vt memoriam ſui ab iniuria mortalitatis aſſereret.*

Ad literam loquitur de abortiuo, vti cenſent Thaumatur. Lyran. Clarius, Campenſis, & alij: conſequenter tamen loquitur de auaro: hunc enim comparat abortiuo, vti cēſent. Olympiod. Bonauent. Hugo vterque, Caiet. Titelm. & alij. Senſus ergo eſt, q.d. Sicut abortiuus fruſtra venit in mundum, quia natus, vel iam mortuus eſt, vel poſt vnum alterumve diem moritur, itaque à luce vitæ pergit ad tenebras mortis, ibique obliuione perpetua ſepultus deliteſcit, adeo vt ne nomen eius quidem ſciatur: ſic pariter auarus fruſtra venit in mundum, quia luce vitali gaudijſque vitæ non fruitur, ſed quaſi ea non vidiſſet ſordidus, miſer & famelicus pergit ad tenebras mortis, ibique perpetua obliuione ſepelietur. Vterque ergo fruſtra venit in mundum & vitam, quia fine & fructibus vitæ, putà iucunditate & gaudijs huius lucis & vitæ fruſtratur & deſtituitur; abortiuus quidem per naturam, auarus verò per voluntatem & auaritiam: ſed abortiuus natus eſt dumtaxat fruſtra, & in vanum, at auarus, non tantùm fruſtra, ſed ad miſerias ærumnaſque maximas.

PERGIT AD TENEBRAS] id eſt ad ſepolchrum, ait Lyran. ad mortem ait Bonau. & Titelm. ad nominis obſcuritatem & obliuionem, ait Chald. ad ærumnas & mœrores, in quibus viuit auarus, ait Hugo Victor. ad ſordes & ſqualorem, ait Pineda, quòd nullis huius vitæ commodis perceptis, in angulo, & in abſcondito ſordidus & ſqualidus contabeſcat, non magis notus, quàm ſi numquam in apertum emerſiſſet ex tenebris, vt etiam viuens adhuc mortuus cenſeatur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nulli

A natus reipublicæ bono, non patriæ, non amicis, non ſibi. Omnia hæc eodem recidunt.

Denique auarus æquè ac abortiuus pergit ad tenebras, id eſt ad limbum & infernum, orcum & tartarum, vbi ſunt cimmeriæ & perpetuæ tenebræ, ob quas infernus Græcè vocatur ᾅδης, quaſi ἀίδης ab α particula priuatiua & ἰδεῖν, id eſt videre, quòd priuatus ſit viſu; imò omnes ſuos priuet lumine & viſu. Audi Plutar. in illud, *Latenter viue: Qui ſolem Apollinem eſſe credunt, ex maiorum & priſcorum myſterijs, Delium & Pythium eumdem cognominant. Cæterum eum, qui aduerſæ partis eſt dominus, ſiue Deus is eſt, ſiue dæmon, Haden, id eſt Orcum appellant, quòd mortui in locum tenebroſum & obſcurum demigremus, ad denſæ noctis ſomniq; inertis regem.*

Myſticè, auarus æquè ac abortiuus in vtero B mortuus fruſtra venit, quia non peruenit ad finem ſuum, ad quem à Deo creatus eſt, ſcilicet ad æternam felicitatem: in vanum ergo accepit animam rationalem, in vanum factus eſt homo. Rurſus auarus pergit ad tenebras ignorantiæ & imprudentiæ, quibus occæcatus non conſiderat ſe ſuamque conditionem, aut finem, ideoque pergit ad tenebras denſiſſimas & ardentiſſimas gehennæ. Vnde Chald. vertit, *Lumen quoque legis non vidit, neque cognouit diſtantiam inter bonum & malum, vt diſcerneret inter hoc ſæculum & futurum.* Hic eſt error communis & grauiſſimus hominum, quòd non diſcernant hanc vitam à futura, quòd pluris æſtiment momentum temporis, quàm totam æternitatem: viuunt ergo tempori præſenti, & moriuntur æternitati, imò viuunt miſerrimæ & gehennali æternitati. O error, ô C ſtupor!

OBLIVIONE DELEBITVR NOMEN EIVS] Hebr. *In tenebris nomen eius operietur*, id eſt memoria eius citò peribit, obſcurum & ignotum erit nomen eius, imò abortiuo nullum nomen imponetur: quia Hebræi nomen non imponebant ante octauum diem, quo circumcidebatur infans: fiebatque Hebræus & membrum Synagogæ, ſicut modò infans per baptiſmum fit Chriſtianus, membrumque Eccleſiæ, tumque ei inditur nomen. Sic Romani maſculis octauo die nomen imponebant, feminis nono, teſte Plutar. Proble. 102. Græci verò vtriſque decimoſeptimo die, teſte Ariſt. li. 7. Hiſtor. anima. c. 12. Porrò Barbari nonnulli, vt Atlantes nulla pueris dabant nomina, vt ait Plin. l. 11. c. 5. Sic auari nomen & memoria illicò datur obliuioni, tum quia in- D uiſum & exoſum eſt nomen eius, tum quia vadit ad gehennam, quæ eſt terra obliuionis. pſ. 87. 6. Ad hæc abortiuis nullum erat proprium ſepulchrum, nullusque titulus nominis index, ſed ſine titulo, ſine pompa, ſine ritu in commune parentum ſepulchrum, aut communem omnibus terrā proijciebantur, teſte Plutar. Conſol. ad vxorem. Vnde ſepulchrum eorum à Fulgētio Placiade, & Rutilio Gemino in Aſtyanacte vocatur Suggrundariū. Sic pariter auarus ſæpè caret honore & pōpā funeris & ſepulchri, vti paulò antè dixi.

NON VIDIT SOLEM] Propriè hoc dicitur Vers. 5. de abortiuo, metaphoricè de auaro, quia abortiuus vel mortuus prodit ex vtero, vel ſemimortuus, ideoque quaſi cæcus non videt ſolem, vel

certè modicè & ſine voluptate, imò cum dolore videt. Auarus ſimiliter etſi videt ſolem, tamen eo non fruitur, quia in curis, labore & ſqualore tenebroſam & mœſtam agit vitam. Pulchrè Vitianus de Abortiuo vertit:

Non aſtra vidit aurea,
Senſitve ſolem viuido
Iubare emicantem.

Magnum gaudium viuenti eſt videre ſolem, ac cæco magnus dolor cum non videre. Vnde Tobias iam cæcus c. 5. 12 *Quale, ait, gaudium mihi erit qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video?* Hoc gaudio priuatur abortiuus & auarus.

Neqve cognovit distantiam boni et mali] quia abortiuus diſtantiam hanc nequidem ſenſu, multò minùs intellectu percipere & diiudicare potuit; auarus verò ſola mala, putà labores & ſollicitudines expertus eſt, pauca vel nulla bona, vnde diſtantiam vtrorumque non perſpexit.

Rurſum non æſtimauit veri boni, id eſt virtutis, præſtantiam, ac veræ felicitatis magnitudinem, quantum ſcilicet diſtet bonum à malo, virtus à vitio, cælum à gehenna.

Pro *diſtantiam* Hebr. eſt נחת *nachat*, quod noſter videtur deriuaſſe à radice נחה *nacha*, id eſt deduxit, q.d. deductionem boni à malo: & diſtantiam. Propriè *Nachat* ſignificat quietem à rad. נוח *noach*, id eſt quieuit. Vnde Noe nomen accepit, dicente patre Lamech: *Iſte conſolabitur nos ab operibus & laboribus manuum noſtrarum.* Geneſ. c. 5. v. 29. Noë ergo idem eſt, quod quies, conſolatio.

Hoc etymon ſecuti Septuag. vertunt: *Nec cognouit requies huic ſuper hunc.* Syrus & Arabicus: *Requies eſt illi melior, quam illi:* putà melius quieſcit abortiuus, quàm auarus. S. Hieron. *Requies huic magis quam illi.* Camp. *Liber fuit ab illis quibus auarus aſſidue torquetur.* Senſus eſt manifeſtus.

Vers. 6. Etiam si dvobvs millibvs annis vixerit, et non fverit perfrvitvs bonis: Nonne ad vnvm locvm properant omnia] Hebr. eſt, *ſi vixerit mille annos* [illegible] *paamaim*, id eſt, vt Syrus, *duabus vicibus*, id eſt mille annos duplicatos ſiue duplices, vt in Commen. vertit S. Hieron. id eſt bis mille annos. Idem voluère Septuag. dum verterunt: *Et ſi vixit mille annorum reditus*, id eſt mille annos iteratos & redeuntes, putà geminatos. Male ergo in Regijs τὸ *reditus* refertur ad ſequentia hoc modo: *reditus & bonitatem non vidit*. Arabicus pro *paamaim* in duali, legit פעמים *peamim* in plurali, id eſt *multis vicibus*. Vnde vertit: *Et ſi vixerit vniuerſalitatem millium annorum*, id eſt, etſi multa annorum millia, imò myriades vixerit. Eſt hyperbole, vel potiùs conceſſio rei impoſſibilis. Ætas enim hominis porrigi nequit ad bis mille annos, ac nemo ex primis hominibus qui fuerunt præ omnibus polychronij attigit annum milleſimum. Mathuſalem, qui ſummè omnium fuit macrobius, peruenit ad annũ 969. duntaxat; ſed eſto, inquit, auarus bis mille annis viueret, quod tamen eſt impoſſibile. Hæc ſententia poſſit, ac poſſet referri ad v. præced. q. d. Auarus non videt diſtantiam boni à malo, ſed tantum mala continua, etiamſi bis mille annis viueret. Verùm ex Hebræo liquet referendam eſſe ad τὸ *Nonne ad vnum locum properant omnia:*

Senſus ergo eſt q. d. Auarus abortiuo non eſt felicior, ſed infelicior tam in vita, quàm in morte. In vita, quia etſi illo diutiùs viuat, imò eſto per impoſſibile des illi bis mille annos vitæ, totidem annos ærumnæ & quaſi mortis vitalis illi dabis. Omnes enim dies exigit in curis, & angoribus & mœroribus. In morte, quia in maiori anguſtia moritur, quàm abortiuus, quia cogitur deſerere opes ita adamatas & tanto labore partas: tum quia timet gehennam ſibi præparatam: quia *ad vnum locum properant omnia*, ſcilicet ad mortem, ibi enim deſinunt omnes anni, omnes curæ, omnes opes auari. Eſto ergo bis mille annis viuat, ijs exactis quid habebit, nil niſi tormentum maius, eò quòd labores, & opes partæ non poſſint eum tutari à morte, nec comitari poſt mortem ad aliam vitam; quare dum eas in morte relinquere cogitur, mirè cruciatur, præſertim quia, vt addit Chald. nil virtutis & meriti ſecum defert. Audi Chald. *Et ſi duobus millibus annis vixerit vir, & in lege non laborauit, & ſacramento apud Dominum obſtrictus iudicium & iuſtitiam non fecit, in die mortis ſuæ anima eius deſcendet in gehennam ad locum vnum, quo omnes peccatores vadunt.*

Auarus ergo ſuâ auaritiâ corrumpit omnia bona, quæ in vita & in morte, quæ in hoc ſæculo & futuro ſibi comparare poſſet, ſi bonis ſuis commodè ſanctéque vti noſſet. Quare vterque, auarus ſcilicet & abortiuus, vadunt ad eamdem mortem & ad eundem infernum; ſed abortiuus ad limbum, vbi pueri in peccato originali mortui carent quidem viſione Dei, ſed carent & pœnâ ſenſus: auarus verò vadit ad gehennam, vbi damnati cruciantur igne per omnem æternitatem. Deterior ergo longè eſt ſors auari, quàm abortiui, qui ſuis curis, vſuris, lucris non aliud facit, quàm aggerere ſibi folles & fumenta, quibus magis ardeat in gehenna. Auarus ergo nec in vita hac fruitur bonis, nec in futura, ſed in vtraque cruciatur malis, in hac temporarijs, in futura æternis. Nota τὸ *properant*, quia vita noſtra non eſt aliud, quam continuus curſus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem, vel beatiſſimam in cælo, vel miſerrimam in inferno.

Omni labor hominis in ore. (Hebr. & Arabicus *ad os*. Complut. *in os*) eivs: sed anima eivs non implebitvr] Chald. *Omnis labor hominis eſt propter eſca oris ſui, pro qua ipſe laborat, & per verbum Domini nutritur; neque tamen animus eſulentis & poculentis ſatiari poteſt.* Caſtellus *Nullus fructus eſt alius humani laboris, quàm cibum ori ſuppeditare: animus tamen cupiditati omnino ſatisfieri non poteſt.* Vatabl. *Et tamen deſiderium habendi non expletur.* Alias: Vers. 7.

Ventris cauſa, oriſq. hominis labor omnis aditur;
Os tamen expletur nunquã ſit quamlibet arctum;
Ventris at ingluuies & habendi plura cupido.

Alius:

Nullo auri pretio, nulla eſt ſatiabilis eſca.

Gnome hæc tripliciter exponi poteſt. Primò de labore, ſecundo de loquela, tertiò & genuinè de cibo.

Primò, ergo de labore varij variè exponunt. Primò, quaſi dicat; *Omnis labor hominis*, omnis miſeria & calamitas eſt in ore hominis, id eſt æſtimatur grauis vel leuis, prout ori & palato illius

illius ſapit, prout ab ore eius extollitur & exaggeratur, vel minuitur & paruipenditur: prout os & cor, id eſt animus eius fuerit affectus: ac ſi is malè ſit affectus vti paſſim fit, non impletur, ſed in deterius vertit quæ accidunt: ſin is bene ſit affectus, vti eſt in ſanctis, ſalutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus. Similis huic eſt illa gnome Pſalm. 147. 16. *Qui dat niuem ſicut lanam*, quod nonnulli ſic explicant. q.d. Deus facit niuem & frigus hibernum ſentiri, prout quis magis vel minùs veſtitus eſt, vt v. g. pauperes minùs veſtiti minùs ſentiant rigorem hiemis, diuites verò magis eundem perſentiſcant.

Secundò. Secundò, alij exponunt, q.d. Deus cuique admetitur laborem non ſuper vires, ſed iuxta cuiuſque os, id eſt modum & conditionem, vt ſcilicet illi plus non imponat, quàm ipſe ſuſtinere, & quaſi ore ſuo deuorare poſſit.

Tertiò. Tertiò, alij q.d. Quiſque laborem ſuum habet in ore, id eſt quiſque loquitur crebrò de ſua occupatione & labore, v. g. arator de agricolatione, faber de fabricis ſuis, ſutor de ſua calceorum ſutura; medicus de ſuis curationibus: at numquàm quis vel labore, vel arte ſua, vel lucro eiuſdem ſatiatur.

Huc pertinet ſenſus S. Bonauent. Os, inquit, hians ſignificat deſiderium, q. d. Omnis homo laborat, vt impleat os, id eſt vt ſatiet ſuum deſiderium; ſed fruſtra, quia hoc eſt inſatiabile & expleri nequit.

Primò. Porrò de loquela & ſermone varij pariter variè explicant. Primò, Olympiod. *Omnis labor*, inquit, hominis, ſcilicet animalis, & peccato infecti eſt in ore eius, quia os eius ſemper laborat, vt proferat aliquid ſcelerati, ſcilicet contumelias, iurgia, blaſphemias, fraudes.

Secundò. Secundò, Hugo Victor. q. d. Omnis homo quia homo eſt, præcellit cetera animalia, duobus, ſcilicet ratione & ore, id eſt ſermone; quare conatur os, id eſt ſermonem ſuum expolire, vt concinnè, politè, ornatè dicat, vt polleat eloquentia: at quanta vis illa ſit, numquam cupiditatem eius explet. Sola enim Dei gratia & charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hieron. exponit de eo, qui multa didicit, & tamen ſemper cupit diſcere.

Tertiò. Tertiò, Caſſian. collat. 14. c. 9. aſſerit omnem laborem hominis eſſe in ore ipſius, hoc eſt in eo compeſcendo per ſilentium, & vt omnium ſeniorum inſtituta, atque ſententias interno corde, & quaſi muto ore ſuſcipiamus, ac diligenter pectore condamus, atque ad perficienda ea potiùs, quàm ad docenda feſtinemus, quoniam ex hoc cenodoxiæ præſumptio, ex illo fructus ſpiritalis ſcientiæ pullulabunt.

Quartò, Hugo Cardin. Omnis inquit hominis labor eſt in ore verificando, ſanctificando, cuſtodiendo. Verùm omnes hæ expoſitiones ingenioſæ potiùs ſunt verborum adaptiones, quàm ſinceræ & genuinæ mentis Salomonis explicationes, quare luſus ingenij magis ſunt, quàm Scripturæ ſenſus.

Igitur mens Salomonis eſt agere non de labore nec de ſermone, ſed de cibo, vti explicat Chald. Campenſ. & ceteri.

Primò. Senſus igitur primò eſſe poteſt de cibo &

A potu, vt oſtendat eorum vanitatem, ideoq; in eis non conſiſtere felicitatem, vti animales & Epicurei cenſent: quin & ipſe Salomon cap. 2. v. 9. & 25. dicens: *Quis ita deuorabit, & delicijs affluet vt ego?* quæſiuit in ijs felicitatem, ſed non inuenit. Eò ergo videtur hìc reſpicere, æquè ac ad c. 5. quod proximè præceſſit v. 17. vbi dixit: *Hoc itaque viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis & bibat, &c.* Senſus ergo eſt, q.d. Maior hominum pars conſtituit felicitatem in cibo & potu, putà in delicata comeſtione & potatione, ideoque labor eorum omnis eſt in ore. Hebr. *ad os*, vt ſcilicet os & palatum hiſce ſuis delicijs oblectent: at *anima eorum non implebitur*, tum quia gula inſatiabilis eſt & impleri nequit: vnde helluones quò plus bibunt, eò plus bibere cupiunt, eoque magis helluantur, vt videantur ore ſemper hiare ad po- B tum: tum quia deliciæ corporales animam ſpiritualem, & Dei capacem ſatiare & explere nequeunt. Ita Olympiod. Titelm. Caiet. Atque ita explicat ipſe Salomon Prouerb. 16. 26. dicens: *Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eum os ſuum.* Hebr. *Quia incuruauit ſe ad ipſum os ſuum.*

Secundò genuinè. Secundò, magis preſsè & genuinè hæc pertinent ad auarum, de quo omnis ſermo præceſſit. q.d. Auarus laborat aſſiduè, vt congreget opes, quibus os & ventrem ſatiet; ſed fruſtra, quia venter & gula inſatiabiles ſunt. Ita S. Hieron. *Omne*, ait, *quod laborant homines in hoc mundo, ore conſumitur, & attritum dentibus, ventri traditur digerendum: cumque paululum gulam delectauerit, tamdiu videtur tribuere voluptatem, quamdiu gutture continetur: cùm vero in aluum tranſierit, deſinit inter cibos eſſe diſtantia. Et poſt hæc omnia non impletur anima comedentis, ſiue quod* C *rurſum deſideret quod comedat, ſiue quòd nullam vtilitatem anima ex refectione corpuſculi capiat.*

Rurſum, & potiùs eſt occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni auari dicentis: laboro perpetim, vt conquiram neceſſaria ori meo & meorum implendo, vt victum veſtitumque comparem: ſed confutat hoc Salomon atque: Ex ore tuo condemno te, ô auare nequam. Nam os tuum defraudas, vt opes aggeras. Vnde Syrus vertit: *Prohibent omne, quo laborat homo in ore eius, & anima eius non eſt impleta.* Rurſum vt os & ventrem impleas paucis opus eſt, ſed vt animam, id eſt cupiditatem & auaritiam tuam expleas, perpetuò laboras vt aſinus, idque in vanum, quia auaritia tua nullis limitibus coercetur, ſed in immenſum ſe porrigit, ideoq; inſatiabilis eſt, & expleri nequit. Ita Thaumaturgus. Cupiditatem D ergo tuam implere vis, at non potes: laboras igitur in vanum ac tentas rem impoſſibilem. Facis enim perinde, ac ſi quis totum alueum maris vnâ aquæ guttâ implere conaretur. Vt quid ergo tot labores miſer exantlas? vt quid in vanum te tot curis fatigas & crucias? vt quid fruſtra teipſum tot ærumnis atteris & conſumis? vt quid tui ipſius es tortor & carnifex?

Denique vt ſummatim ſenſum complectar, hæc eſt vanitas & ſtultitia auari, vt cùm propter os ſuum laboret, illud tamen rebus etiam neceſſarijs defraudet, vtque cupiditatem habendi implere velit, nec poſſit.

Myſticè, per os accipe ingenium & deſiderium hians ſciendi, per animam verò mentem,

quæ nulla ſcientiarum copia expleri poteſt. Ita S.Gregor. hom.40. in Euangel. *Bene,inquit,de* doctis & negligentibus per Salomonem dicitur; *Omnis labor hominis in ore eius,ſed anima eius nõ implebitur: quia quiſquis hoc ſolum modo laborat,vt ſciat quid loqui debeat, ab ipſa refectione ſuæ ſcientiæ mente vacuâ ieiunat.* Ad hoc idem hom.18. in Ezech. citat illud Prou.16. *Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eum os ſuum. Os enim noſtrum,* inquit, *nos compellit ad laborem, quando per hoc quod alijs dicimus, à vitijs refrænamur: quia turpe nimis, ibi nos negligendo cadere, vnde prædicando conati ſumus alios leuare.*

Vers. 8. QVID HABET AMPLIVS SAPIENS A STVLTO? ET QVID PAVPER (Tigurin. *humilis,* Alij, *afflictus* omnia hæc notat עָנִי *ani*) NISI VT PERGAT ILLVC VBI EST VITA?] In Hebræo non eſt τὸ *niſi*, ſed tantùm *& quid pauper ſciens pergere coram vita,*vel *contra vitam.*aut *coram viuentibus,*vel *contra viuentes?*Olympiod. *In conſpectu vitæ.* Alius: *Pauper eſt ſciens ire obuiam viuis.* Tigur. *Scit vitam agere inter viuentes.* Campenſ. *Scit ſuâ induſtriâ victum ſibi parare inter illos cum quibus viuit.* Hebr. enim חַיִּים *chaim*, plurale, & vitas, & vitam, & viuentes ſignificat. Hinc ex Hebræo amplo & ambiguo varij variè transferunt (vide eas apud Lorinum ſi lubet) ſed perplexè, ambiguè & inſipidè,cum noſter clarè, certè & ſapidè verterit ſubaudiendo τὸ *niſi*: vnde ei aſtipulatur Septuag. dum vertunt: *Quoniam abundantia ſapientis ſuper inſipientem, eò quòd pauper nouit ire ad faciem vitæ.* Syrus: *Quia eſt lucrum ſapientis præter illud quod eſt ſtulto,quia pauper cognoſcit ire ad vitam.* Arabicus: *Quid habet præſtantius ſapiens, quàm ſtultus? quia pauper cognouit verſum coram vita*, id eſt, vt ſciat hic viuere, vt ſciat quomodo hic bene & feliciter vitam agere debeat? Alius q.d. Pauper pergit, vt oſtiatim mendicet ad comparãdum ſibi victum neceſſarium ad vitam. Verùm hoc frigidum eſt, æquè ac inſulſum.

Eſt antitheſis ſtulti auari & ſapientis pauperis. Scriptura enim ſæpè per pauperem indicat ſapientem & iuſtum, per diuitem verò inſipientem, auarum & iniuſtum: quia, vt ait S. Hieron. *Omnis diues aut iniquus, aut iniqui heres*: pauper verò quia modicis contentus ſpernit opes; & cor ad veras in cælo Dei opes transfert, hinc ſapiens eſt & iuſtus.

Senſus ergo eſt, q.d. ſapiens & pauper in vita & morte, atque labore victum comparandi, vt ſatient os & ventrem pares ſunt; hac tamen re pauper ſapiens antecellit diuiti auaro & ſtulto, quod pauper pergat ad vitam, diues verò ad mortem, eamque triplicem. Hebr. enim *chaim* eſt plurale, ideoque triplicem vitam ſignificat, ſcilicet naturalem animæ, ſpiritualem gratiæ, cæleſtem gloriæ.

Primò ergo de vita naturali ſic exponas, q.d. Pauper contentus moderato victu & veſtitu pergit ad veram vitam, quæ ſita eſt in animo ſuis contento, quieto, hilari. Talis enim viuit agitque vitam ſuauem, iucundam, & longæuam. At diues auarus oculos declinans in terram, in eaque velut ſerpens & repens & proſerpens, vt aurum & argentum, id eſt (vt ait Habacuc c.2.6.) denſum terræ lutum colligat, vacuus miſer & infelix continuo labore ſe conſumit, nec audet partis frui, ſed ſemper veteribus aggerere ſatagit; quare viuit vitam ærumnoſam, quæ potiùs mors dicenda eſt, quàm vita, ac mox ad communem omnibus mortem nudus & inops tendit, quæ ſtulta eſt vanitas. Ita S.Hieron. Hugo Card. & Gloſſa: paulò aliter Vatabl. cenſet enim hic moneri pauperem, vt paupertate ſua tranquilla, ſapiente & ſancta contentus cupiditatem omnem abdicet: *Quid enim iuuat,* ait, *pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipſis hominibus in hoc mundo, ſi laboret cupiditate habendi?* Hoc eòdem redit, quò prius, prius tamen ſimplicius & germanius eſt.

Secundò, de vita ſpiritali exponas, q.d. Pauper contemnens opes terrenas ambit ſpiritales, ſtudetque virtutibus & meritis congregandis, iuxta illud Iacobi 2. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide & heredes regni?* Pauper ergo viuit vitâ gratiæ.

At diues auarus totus opibus incumbit: vnde gratiæ & virtutum fit inops & egenus, atque per viuras, fraudes, contractus iniuſtos committit peccata mortalia, quibus animæ mortem incurrit. Ita S.Bonau. Lyran. Carth.

Vnde Olympiod. per vitam accipit Chriſtum, ad quem pauper, qui ab ipſo prædicatur beatus, incedit per virtutum ſemitas; cùm diues ſtultus mancipet ſe voluptatibus more pecudum. Quare per vitam hic myſticè accipias Euchariſtiam, quâ deliciosè mentem paſcunt pauperes, longè magis quàm diuites corpus ſuis epulis. De Euchariſtia enim ait Chriſtus: *Qui manducat hunc panem, viuit in æternum.* Ioan.6. 59. & verſ. 48. *Ego ſum panis vitæ, &c.* Thaumat. verò ait pauperem tendere ad vitam, quia tendit ad paupertatem & opum contemptum, in quo vitæ integritas & rectitudo conſiſtit: *Inſipientis,* ait, *proprium eſt, vt nimirùm concupiſcentijs indulgeat, ideoq; reprehenditur. Sapiens ab eis ſponte ſibi temperat. Ferè autem vitæ rectitudo homini recto ad inopiam dux eſt itineris.*

Tertiò, pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ: & auarus per primam mortem culpæ & auaritiæ tendit ad mortem ſecundam gehennæ: vti Lazarus mendicus ab Angelis ductus eſt in cælum; diues verò epulo ſepultus eſt in inferno: Lucæ 16. Ita Chald. *Etenim,* ait, *quid amplius eſt ſapientibus in hoc ſæculo, quàm ſtultis, & quid eſt pauperi, niſi vt ſtudeat in diſciplina legis Domini, vt cognoſcat quomodo futurum ſit, vt eat omnino coram iuſtis in paradiſum Eden,* putà voluptatis, in quo a Deo poſitus fuit Adam, qui fuit typus & præludium paradiſi gloriæque cæleſtis.

Tropol. ex eo quòd ait pauperem pergere ad vitam, diſce viam ad vitam eſſe paupertatem, ſub qua humilitatem intellige. Vnde Hebr. עָנִי *ani*, tam humilem, quàm pauperem ſignificat: paupertas enim eſt mater humilitatis: vnde pauperes experimur humiles, diuites verò ſuperbos. Nam vt ait Phocilides:

Faſtus opes ſequitur, ſequitur petulantia magnos.

Hac de cauſa S.Franciſcus ſe ſuumque ordinem fundauit in paupertate, vt eumdem fundaret in humilitate. Vtraque ergo dux eſt & via ad veram vitam: vnde eam primus iniuit Chriſtus

ſtus, vt eam nos doceret: *Ego autem*, inquit, *mendicus ſum & pauper*. Et: *Diſcite à me quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris*. Ita ſanxit Deus mirâ congruentiâ & ſapientiâ. Congruum enim eſt, vt qui contemnunt terreſtria occupent cæleſtia. Audi S. Ambroſ. ſerm. 74. de Natal. Martyr. *Poſſumus*, ait, *& nos dicere Domino: Notas feciſti nobis vias vitæ. Ipſe enim nobis notas fecit vias vitæ, cùm nos docuit fidem, miſericordiam, iuſtitiam, caſtitatem*: adde humilitatem, paupertatem, patientiam: *his enim itineribus peruenitur ad vitam*. Ita Sancto Benedicto, vt ſcribit Sanctus Gregorius 2. dialog. cap. 37. vitâ functo, duobus ex eius grege monachis viſum eſt, videre viam quamdam amplam & rectam pallijs ſtratam innumeriſque luminibus coruſcantem, & ſenem quemdam aſtantem qui diceret: *Hæc eſt via, quâ dilectus Dei Benedictus aſcendit ad cælum*. Hanc viam S. Bernard. homil. *Ecce nos reliquimus omnia*, nihil aliud eſſe cenſet, quàm paupertatis & vitæ religioſæ formulam ab eo inſtitutam, quam vt ille ſeruans aſcendiſſet in cælum, ſic omnes qui eum ſequerentur.

Vers. 9. MELIVS EST VIDERE QVOD CVPIAS, QVAM DESIDERARE QVOD NESCIAS] Hebr. *Bona eſt viſio oculorum, præ ambulare animæ*, id eſt præſtat videre oculis rem certã, quàm varijs animæ cogitationibus, concupiſcentijs, deſiderijs vagari & oberrare per res plurimas & incertas. Septuag. Complut. Ἀγαθὸν ὅραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ περιδιώκειν ἐν ψυχῇ, id eſt, *bona eſt viſio oculorum ſuperambulans animæ* id eſt, quæ ſuperat animę deſiderium, q. d. Bonum eſt cernere & præſens habere obiectum, quod dum abſens eſt, anima cupit & deſiderat: præſentia enim ſuperat abſentiam rei, æquè ac viſio rei viſæ ſuperat ſpem & deſiderium rei videndæ. Verùm meliùs & conformiùs ad Hebræa Codices Vatican. pro ὑπὲρ περιδιώκων per Syſtolen legunt ὑπὲρ πορευόμενον per diaſtolem. Vnde vertunt: *Bonum eſt aſpectus oculorum ſuper ambulantem animã*. S. Hieron. *In anima*, Olympiod. *Quàm ambulare iuxta voluntatem animæ*. Tigur. *Quàm vt quis deſideriũ ſequatur*. Vatabl. *Quàm quod affluet anima*. Thaumaturgus tamen priorem verſionem Complut. ſecutus explicat, *Superambulans*, id eſt præualens animæ, illamque trahens in rei viſæ concupiſcentiam, quæ magna ſtultaque eſt vanitas. Vnde ſic vertit: *Irritant quorumdam oculos ſecularium ſpectacula; ſed cùm inane ſit hoc viuendi ſtudium, perniciosæ illecebræ animum in ſteriles occupationes trahunt*.

Syrus: *Melior eſt viſio oculorum paſſu animæ*. Arabica: *Oculus eſt eſſentia bonus præſtantior animo lucido*. Pagnin. *Melior eſt viſio oculorum, quàm vt eat anima per viam ſtultorum*. Chald. *Melius eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias, ſed & hoc vanitas eſt & præſumptio ſpiritus*.

Vel vt vertit Coſtus: *Melius eſt homini ad futurum ſæculum gaudere, iuſtitiam colere & ſummo iudicij die bonam mercedem operum ſuorum recipere, quàm hanc vitam in calamitatibus & animi perturbationibus ingredi; hoc enim ſcelerato homini vanitas eſt & afflictio ſpiritus*.

Omiſſis varijs variorum explicationibus parum probabilibus, quinque magis probabiles ſubijcio. Nam *videre oculis*, vt habent Hebr. quin-

A que ſignificat. Primò, aſpicere & contemplari rem præſentem. Secundò, præuidere futura. Tertiò, iudicare de rebus: oculus enim iudicat de coloribus rebuſque viſis. Quartò experiri; experiẽtia enim capitur viſu. Quintò, frui, guſtare, tenere & poſſidere. Oculus enim fruitur re viſa, eamque viſu ſuo quaſi tenet ſuique iuris facit, poſſidet & comprehendit. Iuxta hæc quinque ſignificata quintuplex oritur ſenſus.

Primò, Iſidorus Clarius & Campenſis primam videndi ſignificationem ſecuti vertunt: *Melius eſt contemplari oculis diuitias præſentes, quàm induſtria ſola fructum in diem more pauperum viuere: certè falleris, qui hoc putes: non enim aliud aſpectus diuitiarum adfert, quàm animæ ſtultæ curas & tormenta*. Ex aduerſo Chriſtus iubet nos non ſollicitos eſſe de craſtino, ſed craſtini curam reſignare *Primò.*
B Deo. Matth. 6. Cenſeo ergo hîc Auctores hanc gnomen proferri ex mente diuitum, non Salomonis; vnde ipſe eam corrigit dicens: *Sed & hoc vanitas eſt & afflictio ſpiritus*.

Secundò, Symmach. ſecundam videndi ſignificationem ſecutus, vertit, Βέλτιον προβλέπειν ἢ ὁδεύειν ὡς παρορμᾷ, id eſt, *melius eſt prouidere, quàm ambulare vt libet*, vt vertit S. Hieron. qui ſic explicat, q. d. Meliùs eſt per rationem (hæc enim eſt oculus animæ) agenda proſpicere, quàm voluntatem & deſideria cordis ſequi, vti faciunt illi, qui ambulant in voluntate cordis ſui, vt ait Ezech. cap. 11. verſ. 21. in Hebr. Sic & Olympiod. *Longè melius eſt*, inquit, *perſpicaces habere oculos animæ, ac rationis, luce Spiritus ſancti illuſtratos, quàm pergere iuxta voluntatem animalis hominis, qui in tenebris ambulat*, iuxta illud Matth. 6. *Secundò.*
C v. 22. *Si oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*, *hoc eſt*, inquit, *ſi rationalis animæ vis luce fuerit illuſtrata, appetitus ſenſitiui licentiam in ordinem ſuum rediget*. Et illud Prouerb. cap. 19. verſ. 2. *Vbi non eſt ſcientia animæ non eſt bonum. Et qui feſtinus eſt pedibus, offendet*, Hæc Olympiod. Sic & Salonius, Alcuinus, Hugo Victor. & alij explicant, q. d. Satius eſt cuncta per rationem præmeditatè agere, quàm temerè ſequi ſtultas animi cupiditates, æſtuſque vagorum & noxiorum deſideriorum. Huc pertinet verſio Tigurin. *Melior eſt prouidentia, quàm vt quis deſiderium ſequatur*. Accedit Hugo Cardin. qui cenſet hîc ſignificari meliorem eſſe prouidentiam ſeu ſcientiam præuiſionis, qua ſcitur, quid ſit cu-
D piendum, quid non; quàm temerariam præcipitemque concupiſcentiam eorum, quæ concupiſci non poſſunt, niſi ab ignorantibus ea, qualia ſunt temporalia bona, quæ ceu putre lignum & ſquama piſcis, lucent dumtaxat in tenebris, & ſunt indigna ſcitu. Lyranus non hinc longè abit, niſi quod propriè vult reprehendi ſuperſtitioſam & vanam futurorum præſcientiam. Nec diſſentit Dion. exprimens res ſuperſtitioſas, magicas, friuolas, falſas, quas neſcire, quàm ſcire, magis expedit, cùm contra ſtudendum magis ſit cognitioni eius quod appeti debet, videlicet finis vltimi ac mediorum ipſius.

Tertiò, iuxta tertium ſignificatum videre, vt ſignificet iudicare, definire, & dimetiri, ſenſus eſt, q. d. Meliùs eſt certum ſibi valorum, opum- *Tertiò.*

que limitem præfinire, qui ſoo ingenio & ſtatui ſit accommodatus & quaſi commenſus, ac eò contentum viuere, quàm ſinere animam vagari ad alia & alia ſemper cogitanda & deſideranda, oec vllum cupiditati ſuæ terminum præfigere.

Quartò.

Quartò, iuxta quartum ſignificatum *videre*, vt ſit idem quod experiri, ſenſus eſt, q. d. Meliùs eſt videre, id eſt experiri, quis labor, quæ occupatio, quis ſtatus, quæ, quantæque opes tibi tuæque indoli conditionique conueniant & ſufficiant, in iiſque tranquilla mente conquieſcere, quàm cupiditati habenas laxare, ac deſiderare plus ſemper & plura ſine menſura, quæ neſcias qualia ſint, & an tibi conueniant ſintque ſalutaria.

Quintò. genuinè.

Quintò, & magis appoſitè ac genuinè iuxta quintum ſignificatum *videre*, vt ſit idem quod vti, frui, guſtare, tenere, occupare, poſſidere, ſenſus eſt, q. d. Melius eſt videre, id eſt vti & frui præſentibus & certis, quæ oculis cernis & manu tangis, quàm deſiderare abſentia & incerta, quæ neſcis, an ea obtinere queas, & an tibi ſatiem felicitatemque ſint allatura. Pergit enim opponere & præponere pauperem ſapientem diuiti ſtulto, quòd ille videat ea, quæ cupit, id eſt poſſideat & fruatur opibus cupitis, licèt modicis, ſed præſentibus, iiſque contentus quietè, hilariter, & feliciter viuat: hic verò deſideret id quod neſcit, id eſt inſatiabili opum abſentium & ſæpè impoſſibilium acquirendarum cupiditate flagret, quarum vſum & fructum per experientiam ignorat & neſcit, id eſt non ſentit, non guſtat, non gaudet, non fruitur, ſed perinde illi ſunt, ac ſi illas neſciret, ipſique incognitæ & inuiſæ forent: quod quid eſt aliud, quàm ſtulta vanitas & præſumptio? ob ſpem enim incertorum priuat ſe fruitione certorum: vanè præſumit id ad quod ſtultè aſpirat, cùm ſæpè id aſſequi nequeat: quare fruſtra laborat, ſeque euiſcerat circa opes, quarum commoda & iucunditatem non experitur, nec vmquam experietur. Auaria enim opes & ſpes vanas ſibi fingit quas numquam conſequetur, certè iis numquam vtetur & fruetur.

Huc pertinet verſio & expoſitio Pagnin. *Melior eſt viſio oculorum, quàm ambulare animæ* (id eſt, præſtat rebus præſentibus, quas ob oculos habes, frui, quàm animo huc illuc vagari, & numquam ſaturari. Caietan. *Melior eſt aſpectus oculorum, quam ambulatio animæ*, id eſt, meliùs eſt præſens bonum, & quod oculis videtur, quàm futurum, quodque ſolo deſiderio habetur: ambulatio ſiquidem animæ, inquit, greſſibus deſiderij ac ſpei fit.

Vatabl. *Melius eſt aſpectus oculorum, quàm quòd æſtuet anima*, id eſt, Meliùs eſt eſſe contentum præſenti fortunâ, licèt modicâ, quàm multa, licèt maxima, deſiderare, ac modò hoc, modò illud in votis habere. *Melior eſt columba præſens in menſa, quàm anſer in aëre volitans.* Melius eſt pauca occupare quietum, quàm cupidum anxiumque noua ſemper ambire & perſequi.

Nota τὸ *quod neſcias*, id eſt quorum naturam, conditionem, commoda & incommoda ignores, non ſentias, non guſtes, non experiaris, nec ſatis habeas perſpecta: ſi enim ea perſpiceres, vtique ea non deſiderares nec cuperes. Hoc enim exigit antitheſis: *Meliùs eſt videre quod cupias, quàm deſiderare quod neſcias*, id eſt quod non cupias: ſi enim ſcires eius vanitatem & vilitatem, vtique illud non cuperes, ſed fugeres.

Myſticè, meliùs eſt videre quod cupis, id eſt ambire cæleſtem gloriam, in qua videbis Deum, eiuſque viſione, quam cupis, ſatiaberis, eriſque beatus, quàm deſiderare quod neſcias, id eſt ambire terrenas opes, pompas & dapes, quarum vilitatem, pericula & damna ignoras, & neſcis, id eſt non attendis, non conſideras, oon perſpicis, præſertim quòd te trahent in ruinam & gehennam.

Vnde Auctor Catenæ Græcæ hanc gnomen ſic exponit, q. d. *Melior eſt ſcientia Dei, quàm fluxa & corruptibilis voluptas, vel quàm animæ cupiditatibus morem gerere.* Aut iuxta verſionem Symmachi: *Melius eſt in ea quæ ſunt futura proſpicere, quàm ex rebus hic præſentibus oblectationem quærere.*

ET HOC VANITAS EST ET PRÆSVNTIO SPIRITVS] Syrus: *Hoc vanitas eſt & perturbatio animi.* Arabicus: *Hoc vanum eſt & afflictio ſpiritus.* Chald. *Contritio ſpiritus.* Caietan. *Fractio ſpiritus.* Alij: *Cogitatio ſpiritus.* Aquila & Theodot. *Paſtio venti.* Tigurin. *Moleſtia animi.* Campenſ. *Certe falleris qui hoc putas: hoc enim non aliud eſt, quàm animi ſtultæ cura & tormenta.* Vide dicta cap. 1. v. 2.

Vers. 10.

QVI FVTVRVS EST, IAM VOCATVM (Arabicus *denominatum*: Alij *nominatum*: Caietan. *Iam vocatus eſt nomine ſuo*, id eſt cognitus eſt: res enim per nomen ſuum cognoſcitur. Eſt catachreſis) EST NOMEN EIVS, ET SCITVR QVOD HOMO SIT, ET NON POSSIT CONTRA FORTIOREM SE IN IVDICIO CONTENDERE] Hebr. *Quod fuit, iam vocatum eſt nomen eius*, ſed *fuit* idem eſt, quod *futurum eſt*. Hebræi enim ſæpè commutant tempora; & præteritum accipiunt pro futuro: alioqui enim hîc eſſet inepta tautologia. Quis enim neſcit, id quod fuit eſſe nominatum & cognitum? At quod futurum eſt, fuiſſe prænominatum & præcognitum, hoc mirum eſt, eximium, Deoque dignum; vnde clarè Campenſ. vertit: *Quâ ratione fuit olim vnumquodque, priuſquam eſſet; nomine ſuo notum & ſcitum fuit, quod hic velit nolit homo futurus eſſet, nec poterit niſi fruſtra contendere cum Deo, qui ipſo fortior eſt, quare ſic conditus eſt.* Vnde.

Primò.

Primò, Chald. hanc gnomen accipit de rebus creatis, quòd ex eis nihil nouum, ſed omnia iam olim à Deo decreta ſint, ideoque de iis non poſſe hominem cum Deo contendere. Hebræa enim habent in genere neutro: *Quid eſt quod fuit, iam vocatum eſt nomen eius.* Sic & Septuagint. Chald. ergo ſic vertit: *Quod fuit in ſæculo, ecce iam vocatum eſt nomen eius, & notum eſt filijs hominum à die quo factus eſt primus homo, & omnia decreta ſunt à verbo Domini, & non eſt poteſtas viro, vt ſtet in iudicio cum dominatore ſæculi, qui fortior illo eſt.* Verùm Hebr. Noſter, Septuag. Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominem, nec extendunt eam ad ceteras res creatas. Vnde aiunt: *Et ſcitur, quod homo ſit.*

Secundò,

Secundò. Secundò ergo, alij cenſent hæc dici contra ambitioſos. q.d. Quid ò ambitioſe te iactas de nobilitate, opibus, ſcientia, dignitate; cùm ante te à mundi initio huc uſque multi fuerint à Deo effecti vocatique nobiliores, opulentiores, ſcientiores, digniores te, cum quibus, vtpote te fortioribus & præſtantioribus, non poteris iudicio contendere, vt illis te præferas; ſed illis te ſubmittas & inferiorem agnoſcas oportet. Vnde nonnulli cum Aben Ezra exponunt, q. d. Iniqui, improbi & ſtulti ſunt auari conatus, qui maiora ſemper tentat & molitur, vt opulentiſſimis opibus æquet, imò ſuperet, cùm id factu ſit impoſſibile.

Tertiò. Tertiò, alij autumant hæc dici contra curioſos, qui arrogant ſibi futurorum prænotionem tamquam ſeſe velint in eorum præſcientia æquare Deo, eumque eoque iudicio quaſi contendere, vti ſibi illam arrogant Aſtrologi iudiciarij, ſimileſque coniectores & Diuini. Ita Lyran. & ex eo Titelm. Congrue, inquit, tranſit ab auaritia opum ad auaritiam ſcientiæ, puta ad curioſitatem & immodicum ſciendi deſiderium, quo homo vult ſcire arcana & futura, vt ſit ſimilis Deo, & alter quaſi Deus; ſicut eſſe voluit Adam comedens ex ligno ſcientiæ boni & mali. Sic & S. Bonauent. Hugo vterque, Dion. & alij.

Quartò. Quartò, meliùs alij opinantur hæc dici de ijs, qui ſuâ ſorte non contenti obmurmurant diuinæ prouidentiæ, quòd ab ea aliam ſortem meliorem non ſint nacti: qui proinde, vt ait Olympiod. *inconſultiùs quærunt; quare Deus hunc hominem paupertate oppreſſit, illi verò magnas opes effudit?* Contra hos ergo docet omnes res, ac præſertim hominem in omnibus ſubiacere ordinationi diuinæ, vt pauper ſit vel diues, nobilis vel ignobilis, ſanus vel æger, felix vel infelix, &c. ac proinde in nulla rerum ſorte, caſu vel ſtatu contra Deum obmurmurare poſſe, vtpote qui cuiuis prout libet cuncta partitur tamquam ſummus omnium Dominus, & ſapientiſſimus optimuſque omnium gubernator. Vnde Thaumat. hunc verſum & ſequentem ita vertit: *Quæ nunc facta ſunt, iam cognita ſunt, perſpicuumque eſt hominem iis quæ ſupra ſe ſunt, reluctari & obſiſtere non poſſe. Ceterùm nugæ, & ineptiæ inter homines verſantur eorum, qui ijs vtuntur, amentiam augentes*, ſcilicet murmurationes & curioſitates, de quibus ca. ſeq. verſ. 1. Et Auctor Catenæ Græc. *Omnia*, inquit, *à Deo ſunt: ipſi quoque cuncta fuere præcognita, nomenque ſortita apte ſuum cuique reſpondens, illudque vitæ inſtitutum accepere à Deo, quod maximè vnumquemque condecere prænôrit. Quis igitur ſit, qui eius reſiſtat voluntati? vt propterea irritum vanumque ſit inueſtigare deinceps cur hic diuitijs affluat, ille paupertate prematur, & cetera quæ ſunt generis eiuſdem.* Et inferius: *Nemo ergo dicere auſit, inquit Eccleſiaſtes, quare ſum ego huiuſmodi corpori agglutinatus aut cur non euaſi Angelus? Niſi forte ſit acceptio perſonarum apud Deum. Nam ſermones eiuſcemodi multa redundant vanitate.*

Igitur ſub ſubſtantia intelligit accidentia, ſub re, omnia attributa & effecta rei, putà ſub homine, omnes hominis conditiones & qualitates, quales ſunt paupertas, opulentia, miſeria, felicitas, infirmitas, ſanitas, omneſque variæ fortunæ in hac vita ſortes & caſus, qui quales futuri ſint, & cuique obuenturi præuouit & præordinauit Deus.

Quintò. Quintò, maximè accommodè & genuinè hæc referas ad auarum, cuius vanitatem toto hoc capite oſtendit, quique deſiderat, quæ neſcit, an obtenturus ſit, ijſque fruiturus, vti proximè præceſſit: arguit enim eorum ſtultitiam, qui præſentibus non contenti, inhiant ſemper futuris, vt res ſuas augeant. q. d. Solent auari congerere opes ingentes, vt ſibi ſuæque poſteritati, famæ & gloriæ in futurum per longa temporum ſpatia proſpiciant: ſuæ enim induſtriæ præfiſi cenſent ſe ſuas opes, palatia, prædia ſtabilire poſſe in multa ſæcula, ac nomen ſuum æternare quaſi Deo non ſubſint, nec eo indigeant, ſed ſuâ ſolertiâ cuncta, quæ cogitant perficere poſſint; qua in re errant grauiter, ſuamque vanitatem, æquè ac ſtultam præſumptionem, vti præceſſit, oſtendunt. Quia quidquid futurum eſt, ſoli Deo notum eſt, ab eoque prouiſum, & ordinatum, quiſquis etiam futurus eſt, iam Deo notus eſt, decretumque ne ſit, non Angelus, nec Deus futurorum præſcius & omniſcius, ſed Adam ab Adama, id eſt homo ab humo, hoc eſt terrenus, miſer, fragilis, inſtabilis, multis fortunæ caſibus obnoxius, ac breui moriturus, qui proinde cum Deo fortiore ſe contendere nequit, nec præſcientiâ & præuiſione futurorum, nec ſtabilitate & conſtantiâ, nec exemptione, vt à Dei iure & regimine ſit exemptus, ſed per omnia eius prouidentiæ & ordinationi ſe ſubijciat, oportet, vt illâ opum menſurâ, illâ rerum ſorte, illo ſpatio vitæ, illâ poſteritate & fama ſit contentus, quàm Deus illi admetiri ordinarit & prædeſtinarit: Deus enim ſæpe ordinat, vt diuiti naſcatur filius vel nepos pauper, imò vt ipſe diues illicò fiat pauper, miſer, ærumnoſus, ac moriatur. Vis tota eſt in τῷ *futurus*, & in Hebr. voce *Adam*, quæ ſignificat hominem omnibus miſerijs, caſibus & ærumnis ſubiectum. Vnde Vatabl. vertit: *Quod futurum fuit, olim vocatum eſt nomen eius*, id eſt, inquit: *Qua ex materia olim factus ſit, nomen eius oſtendit.* Adam enim ſignificat, quòd factus ſit ex Adama, hoc eſt, quòd ſit terrenus à terra. Et Iſidorus Clarius: *Cùm diu*, inquit, *per fas & nefas inhiauerit homo caducis rebus honoribuſue, nomenque eius per omnem terram propagatum fuerit, tamen in morte notum fiet, quod fuerit homo mortalis; nec potuerit in iudicium intrare cum Deo fortiore ſe.*

Hunc eſſe ſenſum liquet ex proximè præcedentibus, & ex cap. ſequenti verſ. 1. Omnia enim hæc ſpectant ad futura tempora, quæ ſibi aſſecurare volunt auari. Sed ſciant *quoniam homines ſunt*, ait Dauid Pſalm. 9. v. 21. & Iſaias cap. 31. v. 3. *Ægyptus homo eſt & non Deus.* Narrat ex Varrone S. Auguſtinus libr. 12. de Ciuit. cap. 5. capitale fuiſſe apud Ægyptios dicere Serapidem fuiſſe hominem, cùm tamen ſepulchrum eius & oſſa extarent in Ægypto, quia ſcilicet illum colebant, vt Deum: negabant ergo

hominem

hominem fuiſſe. Tanta eſt hominum ſuperborum vanitas & amentia. Tales ergo contendunt cum Deo, imò hominem Deo æquare, illique diuinitatem, ac rerum futurarum & arcanarum præcognitionem Deo propriam, ſacrilegè arrogare ſatagunt. Similes ſunt auari, qui opes ſuo labori aſcribunt, imò debitam ſibi locupletem filiorum poſteritatem aſſerere, ac ſubinde coram Deo impudenter allegare non verentur.

Myſticè, S. Hieronymus hanc gnomen accipit de Chriſto: *Apertè*, inquit, *de Saluatoris prædicatur aduentu, quod qui futurus eſt antequam in corpore cerneretur, iam vocatum eſt in Scripturis nomen eius, & cognitum Prophetis & ſanctis Dei, quia*
Ioan.14. *homo ſit, & iuxta hoc quod homo eſt: non poſſit ſe conferre cum Patre, & in Euangelio dicat; Qui me miſit maior me eſt; vnde & in conſequentibus præcipitur: Ne vltra quàm de eo nobis ſcriptum eſt requiramus, ne velit homo plus ſcire, quàm ſcriptura teſtata eſt.*

VERS. 11. VERBA SVNT PLVRIMA, MVLTAMQVE IN DISPVTANDO HABENTIA VANITATEM.] Hebr. *Multiplicantia vanitatem.* Sic & Septuag. Syrus & Arabicus. Thaumaturgus: *Quoniam homines nugas exagitant.* Chald. Coſti: *Sunt certè in hoc ſæculo res innumerabiles vanitatis pleniſſimæ, quibus operam dare quid compendij homini accidere poteſt?* vtique hoc veriſſimum eſſe experimur. Tigur. *Multæ ſunt res quæ inanitatem augent.*

Aliqui hanc gnomen referunt ad Philoſophos, vt Platonem, Ariſtotelem, &c. qui ſibi ſcientiam omnium arrogarunt, omnia naturæ ſecreta ſcrutantes, de omnibus verboſè diſputantes, quaſi vellent cum Dei omniſcientia contendere, eamque ſibi ſubijcere, ideoque euanuerunt in cogitationibus ſuis. Roman. 1. Vnde Vatabl. vertit: *Poſſunt multa Philoſophorum verba afferri, ſed quæ nihil quàm vanitatem augeant.* Ita Dionyſ. Alij accipiunt verba obmurmurantium diuinæ prouidentiæ, quòd ſe pauperes, miſeros, infauſtos effecerit. Ita Hugo. Alij ad curioſos referunt, qui de omnibus volunt diſſerere & loqui, imò diſputare & contendere.

Magis appoſitè, vt dixi, hæc referas ad auaros, qui de ſuis opibus modiſque eas augendi, conſeruandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, diſputant. Rurſum ſolent auari, præſertim diuites & potentes ſolliciti eſſe de futuris, futuraque opulentia & poſteritate, ideoque, vt ea præſciant, non rarò conſulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos & diuinos, qui eos per fictas ſuas diuinationes, veriùs aſſentationes, vanis ſpebus implent, vti Romæ ab Aſtrologis etiamnum videmus fieri. Horum ergo vaticinia, coniectationes, & diuinationes vocat hîc *verba plurima, multam habentia vanitatem.* Idem apud Hebræos erat frequens, qui in Ægypto degentes, apud quos vigebat aſtrologia, hanc ex aſtris diuinandi artem & vanitatem didicerant, æquè ac à Chananæis & Philiſthinis vicinis ſuis. Eos ergo redarguit hîc Salomon, æquè ac Ieremiæ cap. 10. verſ. 2. & Iſaias cap. 2. verſ. 6. *Augures*, inquit, *habuerunt, vt Philiſthiim.*

Myſticè, S. Hieronymus pergit hæc accipere de Chriſto, ſicque explicat. *Cùm ignoret homo de ſtatu ſuo, & quæcumque videtur ſcire & cernere, non vt ſe rei habet veritas, ſed per ſpeculum & vmbram & imaginem videat, nec futura cognoſcat, & per multiloquium non effugiat peccatum, ſilentium ponat ori ſuo, & credat eum veniſſe qui ſcriptus eſt, quomodo, & quantus, & qualis venerit non requirens.*

Hebræi hoc loco conſtituunt dimidium libri; vnde ab initio huc uſque numerant verſus 112. & totidem computant ab hoc loco vſque ad finem libri.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EX breuitate vitæ oſtendit vacandum eſſe non vanitati, ſed veritati & ſapientiæ, cuius varia dat dogmata, vt ſciamus, quæ in vita eligenda ſint, qualia ſunt audire ſana conſilia, iram comprimere, bonis ſuis moderatè vti, non plus ſapere quàm oportet, iuſtis ſubuenire, lenibus & maledicis ſermonibus aurem non præbere. Denique verſ. 27. docet præ omnibus cauendum eſſe à mulieribus, velut à veneno mortifero.

1. QUid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere, cùm ignoret quid conducat
ſibi in vita ſua, numero dierum peregrinationis ſuæ, & tempore, quod
velut vmbra prætetit? Aut quis ei poterit indicare quid poſt eum futurum ſub
ſole ſit? 2. Melius eſt nomen bonum, quàm vnguenta pretioſa; & dies mor-
tis die natiuitatis. 3. Melius eſt ire ad domum luctus, quàm ad domum con-
uiuij: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum*, & viuens cogitat quid
futurum ſit. 4. Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiam vultus corrigitur animus
delinquentis. 5. Cor ſapientum, vbi triſtitia eſt; & cor ſtultorum, vbi lætitia.
6. Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi. 7. Quia
ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti; ſed & hoc vanitas.
8. Calumnia conturbat ſapientem, & perdet robur cordis illius. 9. Melior eſt
finis orationis, quàm principium. Melior eſt patiens arrogante. 10. Ne ſis ve-
lox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit. 11. Ne dicas; Quid puras
cauſæ eſt, quòd priora tempora meliora fuêre, quàm nunc ſunt? ſtulta enim eſt
huiuſcemodi interrogatio. 12. Vtilior eſt ſapientia cum diuitijs, & magis pro-
deſt videntibus ſolem. 13. Sicut enim protegit ſapientia, ſic protegit pecu-
nia; hoc autem plus habet eruditio & ſapientia, quòd vitam tribuunt poſſeſſo-
ri ſuo. 14 Conſidera opera Dei, quòd nemo poſſit corrigere, quem ille deſpe-
xerit. 15. In die bona fruêre bonis, & malam diem præcaue, ſicut enim hanc,
ſic & illam fecit Deus, vt non inueniat homo contra eum iuſtas querimonias.
16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ: Iuſtus perit in iuſtitia ſua, & im-
pius multo viuit tempore in malitia ſua. 17. Noli eſſe iuſtus multum, neque
plus ſapias quàm neceſſe eſt, ne obſtupeſcas. 18. Ne impiè agas multum: &
noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo. 19. Bonum eſt te ſuſtentare
iuſtum, ſed & ab illo ne ſubtrahas manum tuam: quia qui timet Deum, nihil
negligit. 20. Sapientia confortauit ſapientem ſuper decem principes ciuita-
tis. 21. Non eſt enim homo iuſtus in terra, qui faciat bonum, & non peccet.
22. Sed & cunctis ſermonibus, qui dicuntur, ne accommodes cor tuum; ne fortè
audias ſeruum tuum maledicentem tibi. 23. Scit enim conſcientia tua, quia &
tu crebrò maledixiſti alijs. 24. Cuncta tentaui in ſapientia. Dixi: Sapiens effi-
ciar: & ipſa longiùs receſſit à me. 25. Multò magis quàm erat: & *alta profun-
ditas, quis inueniet eam? 26. Luſtraui vniuerſa animo meo, vt ſcirem, & con-
ſiderarem, & quærerem ſapientiam, & rationem: & vt cognoſcerem impietatem
ſtulti & errorem imprudentium. 27. Et inueni amariorem morte mulierem,
quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eius: vincula ſunt manus illius; qui
placet Deo, effugiet illam: qui autem peccator eſt, capietur ab illa. 28. Ecce
hoc inueni, dixit Eccleſiaſtes, vnum & alterum, vt inuenirem rationem, 29. Quam
adhuc quærit anima mea & non inueni. Virum de mille vnum reperi, mulierem
ex omnibus non inueni. 30. Solummodo hoc inueni, quod fecerit Deus homi-
nem rectum & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus. Quis talis vt ſapiens eſt?
& quis cognouit ſolutionem verbi?

VERS. 1. QVID NECESSE EST HOMINI MAIORA SE QVÆRERE, CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN VITA SVA, NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ ET TEM- A PORE, QVOD VELVT VMBRA PRÆTERIT? AVT QVIS EI POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Hebr. *Quid Adam*, id eſt, *homini eſt reſiduum.* Auctor Catenæ

Catenę Gręc. *Docet*, inquit, *omnia, quæ in hoc mundo ſunt eſſe vana, neque aliud quàm vmbram atque vniuerſa poſt mortem tacitâ obliuione obſcuranda, & conſepelienda fore.*

Pro *maiora* Hebr. eſt יוֹתֵר *iother*, quòd idem eſt cum *itron*, de quo dixi c. 1. v. 3. ac propriè ſignificat *reſiduum, id quod ſupereſt & ſuperfluum*, item *amplius, præſtans, eximium.* Crebrò iterat hanc vocem Eccleſiaſtes, vt rerum ſingularum vanitatem oſtendat, ex eo, quòd fugaces ſint & euanidæ, nullaq; ſit, quæ poſt ſe relinquat *itron*, id eſt reſiduum quid, ſed omnia inſtar vaporis, vmbræ & ſomnij illicò prætereant, diffluant & euaneſcant. Hinc primò, aliqui per *maiora* accipiunt *aliena*. q. d. Cura tua, non aliena; hæc enim, quia ad te non pertinent, te ſupergrediuntur, tuoque ſtatu & curâ ſunt maiora. Secundò, alij *maiora*, inquiunt, ſunt, quæ tuum captum & vires tranſcendunt, qualia ſunt curioſa, ſubtilia, ſublimia, quæ ad virtutem & beatitudinem nos non iuuant, iuxta illud Eccl. 3. 22. *Altiora te ne quæſieris, & fortiora te ne ſcrutatus fueris. ſed quæ præcipit tibi Deus illa cogita ſemper.* Vnde illud Ptolomei in præfat. Almagiſti: *Qui ſcientiam ſuam vltra aſtutiam, quæ in ipſo eſt, extendit, eſt ſicut paſtor debilis cum multis ouibus.* Tertiò, & genuinè, *maiora* accipe *futura*, hæc enim *iother*, id eſt homini poſt mortem reſidua, item ſuperflua, quæ multa, ampla & magnifica auarus corrogare non ceſſat. q. d. Noli, ô auare, in futuras ætates curas tuas extendere, vt opes familiamque tuam ſtabilias, amplamque & ſplendidam efficias per multa ſæcula, itaque illam quaſi æternes. Hæc enim maiora te ſunt. Sufficiat tibi per vitam comparare neceſſaria ad victum & veſtitum, futurorum curam Deo & poſteris relinque, ac dicito:

Maneat noſtros ea cura nepotes.

Quid hîc miſer opes, prædia, ſtatus, dignitates, beneficia, officia coaceruas, quaſi hîc perpetuò victurus, cùm breui ſis moriturus & hæc omnia terræ relicturus? Quid hîc magna ſpectas? exiguum eſt quod hîc cernis. Quid longa ſperas? breue eſt quidquid hîc vides? æterna cogita. Ita Thaumatur. Spectant enim hæc ad nimias auari curas & ſollicitudines de futuris, vti dixi in fine cap. præced. Vnde Hebr. Chald. & Pagnin. hanc gnomen illi attexunt, caput verò ſeptimum inchoant à verſ. 2. ibique pariter ordiuntur tertiam libri ſectionem. Melius tamen Latini & Græci ex hac gnome ordiuntur cap. 7. quia ipſa eſt commoda tranſitio & nexus cap. præcedentis cum hoc ſeptimo. Generatim enim oſtendit homini non eſſe ambienda maiora & futura, ſed honeſtè & modeſtè vtendum præſentibus, quantum vitæ breuitas requirit; ita vt poſt ſe honeſtatis & virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquat. Vnde ſubdit; *Melius eſt nomen bonum, quàm vnguenta pretioſa.* Ita S. Hieron.

Sapienter S. Ephrem. tract. de Pœnitentia poſt medium: *Vanitas*, inquit, *rerum humanarum eſt heres, quoniam ipſius eſt diſtractio & occupatio varia. Filiam genuit diſtractionem auaritia & voluptas atque luxuria & ambitio; beneuolamque ſe præbet matri ſupra vires. Vince ſerpentis aſtutiam, & beneuolentiam ſerua Domino. Sume ea quæ vanitatis ſunt & tribus illa Deo, vt tu tuorum euadas heres in futuro ſæcu-*

A *lo. Facultates tuas atque pecunias Deo appone, & vanitatis hereditatis depulſa erit.*

Thaumaturgum ſecutus Olympiodor. & alij hæc referunt ad Aſtrologos & diuinos, qui ex aſtris ſimilibuſque rebus conantur coniectare futura, quos ſæpè auari & potentes, qui magna ambiunt, conſulunt, & iuſto Dei iudicio illorum adulatione decipiuntur, dum mendacia & falſa opum & honorum oracula ab eis accipiunt. *Quàm multa*, ait Cicero lib. 2. de Diuin. *ego Pompeio, quàm multa Craſſo, quàm multa huic ipſi Cæſari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum, vt mihi permirum videatur quemquam extare, qui etiamnum credat ijs, quorum prædicta quotidie videt re & euentis refelli.* Nam Pompeius victus à Cæſare, fugiens

B in Ægyptum, coram vxore & filijs miſerè a ſeruo occiſus eſt: Craſſus apud Charras à Parthis interfectus: Cæſar in Curia à ſuis mactatus. Verè Actius in Aſtyanacte:

Nihil credo auguribus, qui aures verbis ditant
Alienas, ſuas vt auro locupletent domos.

Igitur hanc gnomen ponit Salomon, vt carpat auari curioſitatem, auaritiam & inconſtantiam. Triplici ergo fine triplicique de cauſa eam aſſignat: Prima eſt, vt comprimatur curioſitas humanæ mentis & prurigo quædam ſciendi, vel futura, vel quæ ad nos non pertinent. Secunda; vt damnetur concupiſcentia oculorum, rerum nimirum, quæ oculis lenocinantur, ſplendidiſſimarum. Tertia, vt notetur inconſtantia humanæ concupiſcentiæ, numquam contentæ ſorte ſibi à Deo conſtitutâ. Ita Pineda.

CVM IGNORET QVID CONDVCAT SIBI IN

C VITA SVA] Hebr. *Quid bonum in vita.* Syrus, *quid melius.* Sic & Arabicus: Chald. *Quis enim eſt, qui ſciat, quid ſit bonum viro in hoc ſæculo, niſi laboret in lege, quæ eſt vita æterna*: lex enim ſemper viuit, & ſui cuſtodem ducit ad vitam æternam. Probat non eſſe quærenda maiora tribus argumentis. Primum eſt hoc, petitum à minori, q. d. Vt quid mortalis auarè & arroganter quærit maiora, qui non capit minora? vt quid ſcrutatur futura, qui ignorat præſentia? vt quid veſtigat curioſa, qui nô cognoſcit neceſſaria ſibi ad vitam hanc honeſtè tranſigendam? Hoc eſt quod ait Sapiens c. 9. 16. *Difficile æſtimamus quæ in terra ſunt, & quæ in proſpectu ſunt, inuenimus cum labore, quæ autem in cælis ſunt, quis inueſtigabit.* Digni multi, qui rideantur à vetula quapiam, quemadmodum Thales, impingentes pedibus, dum altè tollentes oculos,

D ſuperiora contemplantur, ad ea verò, quæ ſunt ante pedes non attendentes. Vix eſt qui noſcat quid ſibi maximè in hac vita vtile ſit, coniuxne, vtrum pecuniæ, poſſeſſiones, & id genus alia, ait Olympiod. Et tamen hæc ipſa quæ homini bona iucundaque videntur ſæpè ei ſunt noxia, triſtia, funeſta, milleque ei curas, mœrores & angores afferunt; vt verè neſciat homo, vtrùm ſit melius habere vxorem, opes & prædia, an ijs carere: multò ergo magis ignorat maiora & futura. Vnde Socrates de cælo & ſideribus diſſerere nolebat, dicens: *Quæ ſuper nos, nihil ad nos.* teſte Laërt. in eius vita.

NVMERO DIERVM PEREGRINATIONIS SVÆ] *Numero*, id eſt paucitate; hæc enim parui

eſt

eſt numeri facileque numerabilis. Hebr. *Numero dierum vanitatis ſuæ*, qui ſcilicet citò cum homine abeunt & euaneſcunt; *vanitatis* ergo, id eſt vitæ vanæ, quæ citò inſtar fumi tranſit & euaneſcit. Vnde Arabicus vertit: *Numerus dierum vitæ vanitatis ſuæ præteriuit ſeductione*. Cāpenſ. *Numero dierum quibus hic vanitate viuitur*, q.d. Numerus dierum vitæ tuæ, ô auare, breuis eſt; cur ergo tu tuis vanis curis & angoribus illam breuiorem efficis? Audi Senecam de breuitate vitæ cap. 17. *Miſerrimam ergo neceſſe eſt, non tantùm breuiſſimam vitam eorum eſſe, qui magno parant labore quod maiore poſſideant, operoſè aſſequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ aſſecuti ſunt: nulla interim numquam amplius redituri temporis eſt ratio. Nouæ occupationes veteribus ſubſtituuntur, ſpes ſpem excitat, ambitionem ambitio, miſeriarum non finis quæritur, ſed materia mutatur. Noſtri nos honores torſerunt, plus temporis alieni auferunt.* Et cap. 15. *Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum, qui ceteros, terminus includit, ſolus generis humani legibus ſoluitur, omnia illi ſæcula vt Deo ſeruiunt. Tranſiit tempus, aliquid hoc recordatione comprehendit; inſtat, hoc vtitur; venturum eſt, hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio: illorum breuiſſima ac ſolicitiſſima ætas eſt, qui præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent. Cùm ad extrema venerint, ſerò intelligunt miſeri tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.*

Qui ſapis ergo vitam hanc breuem proprijs, præſentibus, tibique ſalutiferis impende, non alienis, non futuris, non vanis, inutilibus vel noxijs. Eſt hæc ſecunda ratio, qua probat non eſſe ſcrutanda maiora & futura, q.d. Homo in hac vita peregrinus eſt, & peregrinatur aſſiduè, vt ad patriam cæleſtem perueniat; vt quid ergo adeo ſollicitus eſt de commodis huius vitæ tam breuis & fugacis? In modicâ enim viâ modico opus eſt viatico. Peregrinus peregrè hoſpes eſt & aduena, vt quid ergo hoſpitio immoratur, in eoque ſedem & patriam conſtituit. Peregrinus velit, nolit, pertranſit, nec niſi vnam noctem pernoctat in hoſpitio; ſummo enim mane pergit vlteriùs: vt quid ergo in terra peregrini, curas & cogitationes omnes defigimus in hac vita, quæ non niſi hoſpitium eſt vnius quaſi noctis? Peregrinus laborem & tædium peregrinationis ſentiens anhelat ad patriam; vt quid nos tot labores & dolores in vitæ huius peregrinatione aſſiduè tolerantes non anhelamus ad cælum, ſedes vbi ſita quietas oſtendunt nobis? Viue ergo tibi, non poſteris; viue Deo, non mammonæ; viue cælo, non ſæculo; viue non tempori, ſed æternitati. Vide S. Baſil. in Pſalm. 4. & hom. 23. de non adhæren. reb. ſæculi. Ita Sancti omnes æſtimauere ſe hic peregrinos, dicentes cum Dauide: *Aduena ego ſum & peregrinus, ſicut omnes patres mei*; vti Abraham, Iſaac, Iacob, peregrinati ſunt in Chanaan, *confitentes, quia hoſpites & peregrini ſunt ſuper terram; qui enim hæc dicunt ſignificant ſe patriā inquirere*, ait Apoſt. Hebr. 11. 9. & 13. Vide ibi dicta. Hinc ſapienter infert S. Augu. l. 1. de Doctr. Chriſt. c. 4. *Quomodo ergo ſi eſſemus peregrini, qui beate viuere niſi in patria non poſſemus, eaq; peregrinatione vtiq; miſeri & miſeriam finire cupientes, in patriam redire vellemus, o-*

Peregrini hic anhelamus ad cælum.

A *pus eſſet vel terreſtribus vel marinis vehiculis, quibus vtendum eſſet, vt ad patriam, qua fruendum erat, peruenire valeremus; quod ſi amœnitates itineris & ipſa geſtatio vehiculorum nos delectaret, conuerſi ad fruendum his, quibus vti debuimus, nollemus citò viam finire, & peruerſâ ſuauitate implicati alienaremur à patria, cuius ſuauitas faceret beatos: ſic in huius mortalitatis vita peregrinantes à Domino. Si redire in patriā volumus, vbi beati eſſe poſſumus, vtendum eſt hoc mūdo, non fruendum, vt inuiſibilia Dei, per ea quæ facta ſunt, intellectu conſpiciantur; hoc eſt, vt de corporalibus temporalibuſq; rebus æterna & ſpiritualia capiamus.* Vide Climacum gradu 3. & S. Cyprian. libro de Mortalitate.

Et tempore qvod velvt vmbra præterit] Hebr. *Et ponit eos* (dies tuos Deus) *ſicut vmbram.* Septuag. *Fecit eos in vmbra.* Syrus
B *tranſiuit* (homo) *illos tamquam vmbra.* Chald. *Omnis numerus dierum vitæ vanitatis ſuæ, quibus vixerit, in tempore mortis ſuæ reputati ſunt vmbra.* Tigur. *Quos tranſigit* (alij *peragit*) *tamquam vmbram.* Campenſ. *Deus enim fecit dies hominis ſimiles vmbræ.*

Eſt tertia ratio probans non eſſe ambienda maiora, quia ſcilicet modico hic viuimus tempore, vt modicis contenti ſtudeamus virtuti, meritiſque cumulādis, quibus aſſequamur beatam æternitatē. Rectè tempus comparatur vmbræ, Primò, quia ſicut vmbra comitatur motum ſolis, ſic & tempus. Motus enim diurnus ſolis facit diem, menſtruus menſem, annuus annum. Vnde & in horologijs per vmbrā ſtyli, ſiue indicis indicatur horarum numerus. Vmbra ergo eſt aër carens ſole, quòd fit alicuius corporis
C obiectu, præſertim nubium. Secundò, quia ſicut vmbra aſcendente ſole decreſcit, adeò vt in meridie ſit exigua & quaſi nulla; ſic creſcente tempore decreſcunt & minuuntur anni vitæ, vt cum illud ad ſummum quaſi ad zenith venerit, hi finiantur & deſinant. Tertiò, ſicut vmbra videtur habere magnam molem, v. g. vmbra hominis manè longè maior eſt homine ac repræſentat gigantem, reuera tamen ipſa minimum, imò nihil habet ſubſtantiæ, cùm vmbra nil ſit niſi priuatio lucis: ſic pariter tempus parum habet exiſtentiæ; per ſe enim non exiſtit, ſed tantùm per vnicum punctum, ſiue inſtans præſens, puta per vnicum *nunc*, quod continuat tempus futurum cum præterito. Hinc Gabriel Vaſquez cenſuit tempus non eſſe ens reale, ſed ens rationis; quia tempus in ſe non exiſtit, ſed in mente hominis
D illud numerantis; quia conſiſtit in numero & computu partium, v. g. horarū ſibi ſuccedentium & continuè decurrentium: vnde propriè partes temporis ſunt præteritum & futurū, quæ reuera non exiſtunt. Quartò, quia ſicut vmbra celerrimè præterit, ſic & tempus: hoc enim æquè, vt vmbra ſequitur ſolem; ſol autem celerrimus eſt, adeò vt qualibet hora millionem milliarium peragat & amplius: pari ergo celeritate præterit tempus: vnde illud: *volat irreuocabile tempus.* Quintò, ſicut vmbra obſcura eſt, ſic & vita noſtra tenebris, miſerijs, & erroribus obuoluta eſt. Sextò, tempus vitæ noſtræ eſt quaſi vmbra æternitatis Dei, quia ab illa ſicut vmbra à ſole, dimanat, iuxta illud Pſalm. 99. 8. *Poſuiſti ſæculum noſtrum in illuminatione vultus tui.* Hinc viciſſim

Tempus ſimile vmbra.

Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quintò.

Sextò.

mors vocatur vmbra vitæ, quia mors ſequitur vitam, velut vmbra, ſicut ipſa vita, velut vmbra ſequitur ſolem æternitatis vitæque diuinæ: & quia mors atra eſt, triſtis, funeſta, horrida inſtar vmbræ. *Septimò.* Septimò, ſicut vmbra numquam ſtabilis conſiſtit, ſed aſſiduè iuxta aſcenſum vel deſcenſum ſolis mutatur, creſcit vel decreſcit; ſic & homo numquam in eodem ſtatu permanet, ſed per ſingulos dies, imò momenta mutatur & variatur. *Octauò.* Octauò, ſicut ſol aſcendens ad ſummum cæli ſuam vmbram ſenſim minuit, tandem in meridie eam conficit & diſperdit: ſic & homo dies vitæ ſuæ viuendo minuit, & cùm ad ſummum eius diem venerit, omninò conficit & cõſumit. Hinc S. Hieron. legit: *Faciet ea quaſi vmbram.* Alij *Perfecit*, vel *confecit eos tamquam vmbrã.* *Nonò.* B Nonò, vmbra eſt res leuiſſima, quæ euaneſcens nullum in terra ſui relinquit veſtigium: ſic & homo moriens. Hinc ſponſa Cant. 2. 16. ſuſpirans aiebat: *Donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ*, id eſt donec aſpiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ temporis & mortalitatis, ait S. Gregor.

AVT QVIS EI POTERIT INDICARE, QVID POST EVM FVTVRVM SVB SOLE SIT] Puta quales auarus & diues habiturus ſit filios, nepotes, heredes; quid de opibus & prædijs ſuis futurum ſit, cùm ignoret, quid ſibi ipſi ſequenti anno, imò ſequenti die euenturum ſit: forte enim bonis omnibus & vitâ ipſâ ſpoliabitur. Ita Olympiod.

Quarta eſt hæc ratio, cur homo maiora & futura quærere non debeat; quia ſcilicet omni ſuâ curâ & ſtudio non poteſt futura cognoſcere & C præuidere, iiſque prouidere & proſpicere. Hæc enim incerta ſunt & à futuris rerũ caſibus pendent, ideoque mille mutationibus ſunt obnoxia, vti quotidie experimur, quæ proinde prænoſſe, præfinire, ordinare & gubernare ſolius eſt Dei. Hoc enim eſt opus diuinæ prouidentiæ proprium & adæquatum.

Hinc patet Salomonem per *maiora* accepiſſe futura, ac de futurorum ſcrutinio & prouidentia hic agere, vti initio dixi.

VERS. 2. MELIVS EST NOMEN BONVM, QVAM VNGVENTA PRETIOSA: ET (id eſt, *ſic* pariter melior eſt) DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Eſt elegans paranomaſia טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן *Tob ſcem miſſcemen*, q.d. *Melius eſt nomen, quam vnguentum.* *Scemen* enim, & oleum & vnguentum ſignificat, ait S. Hier. Vnde Symmach. vertit: *Melius* eſt *nomen bonum, quàm vnguentum bene olens*: Septuag. verò, D Arabicus & Syrus: *Bonum eſt nomen.* (Arab. addit *vnum*) *ſuper oleum bonum.*

Hinc Hebræi, inchoant tertiam libri partem, ideoque *Tob* maiuſcula *Teth* notant: ſequuntur enim hic multæ comparationes, quibus meliora cum minùs bonis comparantur, quæ omnes incipiunt à *Tob*, id eſt bonum, ſiue melius.

Hæc gnome rectè priori nectitur, tamquam concluſio ex illa educta. q.d. ait S. Hieron. *Conſidera ô homo dies tuos breues, & quia cito eſſe ſoluta carne ceſſabis; fac tibi famam longiorem, vt quo modo vnguentum nares odore delectat, ſic ad tuum vocabulum cuncta poſteritas delectetur.*

Duo ergo ſignificat: Primò, q.d. In hac vita non ſtude opibus alterive vanitati, ſed A nomini, famæ & gloriæ: hæc enim præſtantior & fragrantior eſt opibus, imò vnguentis, rebuſque pretioſis. Secundò, q. d. Stude virtuti: hæc enim parit nomen & famam, hæcque magis redolet quouis balſamo: nomen enim & fama, quod paritur opibus, nobilitate, ſcientiâ aliâve re vanâ, tenue eſt, fucatum & euanidum. Vnde citò dilabitur & euaneſcit: *Fucata parta gloria, ſicut non eſt vera gloria, ita nec diuturna eſt*, ait Plutarch. in Cat. Et Cicero 2. Offic. *Fundamentum*, ait, *perpetuæ commendationis & famæ eſt iuſtitia, ſine qua nihil poteſt eſſe laudabile.* Et Seneca epiſt. 79. *Gloria eſt vmbra virtutis, etiam inuitos comitabitur.* Hinc Lyran. explicat, q.d. Bonum honeſtum, quale eſt nomen bonum, præferendum eſt delectabili, quale eſt vnguentum. Per vnguentum B enim omne deliciarum genus ſignificat, ait Olympiod.

Nomen bonum ſimile vnguento. Igitur virtus, & ex ea nomen & gloria aptè comparantur vnguentis pretioſis, quibus, teſte Plinio lib. 12. cap. 25. & libr. 56. c. 32. Orientales, præſertim Iudæi vtebantur in conuiuijs, tum ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, ſanitatem & robur. *Primò.* Primò, quia ſicut vnguentum fouet recreat & firmat corpus, ſic fama animam. Vnde Thaumat. vertit: *Fama bona ſuauior eſt animæ, quam oleum corpori.* Animã enim fama oblectat, eiuſque vires erigit ad audendum maiora, præſertim vt quàm plurimos ad ſe ſuamque virtutẽ, imò ad Chriſti cultum, amoremque pelliciat. Solent columbarij, ait S. Baſil. columbam paleutriam, id eſt allectricem fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore eius C captæ eamdem ad columbarium reuolantem ſequuntur, ibique capiuntur. Sic pariter anima ſancta & religioſa illam fragrantiam virtutum ſpiret, vt per illam omnes ad ſe, imò ad Chriſtum & religionem pelliciat. Sed audi S. Baſil. epiſt. 175. ad Iulittam: *Ars quædam eſt aucupandi columbas; videlicet talis; vbi vnam ceperunt, qui capiendis illis ſtudent, cicurem illam reddunt, & ad humanum conuictum aſſuefaciunt, deinde vnguento alas illius perungunt, ſinuntque coniungi agreſtibus: illa verò per vnguenti fragrantiam agreſtem illum, ac liberi paſtus gregem ad poſſeſſionem transfert eius, cuius ipſa eſt domeſtica. Beneolentem namque ſequuntur & reliquæ, atque ita in poteſtatem columbarij veniunt. Quamobrem autem literarum iſtarum iſtud exordium eſſe volui. Quoniam Dionyſium filium, aliquando Diomedem nactus, diuino vnguento animæ illius alas* D *perunxi, & ad honeſtatis tuæ grauitatem miſi, vt & teipſam illi vngeres, & ad nidum acciperes, quem ipſe apud nos compegit.*

Secundò. Secundò, quia ſicut vnguentum longè lateque ſui ſpargit odorem: ſic & fama. Vulgò dicitur: *Tria ſe faciunt ſentiri: Mulier, ventus & vnguentum*, iuxta illud Prouerbiorum capit. 27. verſ. 16. *Qui retinet eam* (feminam rixoſam) *quaſi qui ventum teneat, & oleum dextræ ſuæ vocabit.* Eleganter S. Bernard. ſermon. 71. in Cantic. *Habent*, ait, *mores colores ſuos, habent & odores: odorem in fama, colorem in conſcientia.* Hinc aiebat Paulus: *Chriſti bonus odor ſumus; alijs in vitam, alijs in mortem*, 2. Corinth. capit. 2. 15. & eodem cap. v. 14. *Odorem notitiæ Chriſti* appellat famam Chriſti eiuſque religionis

giouis & fidei, quam ipſe ſua ſanctitate & zelo vbique ſpargebat. Hinc de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effuſum nomen tuum: oleum*, id eſt; *vnguentum*, vt vertit Vatabl. & alij. Vnguentum enim fragat, non oleum. Vnde ſequitur: *Ideo adoleſcentulæ dilexerunt te. Trahe me poſt te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Audi S. Auguſtin. lib. 3. de Doctrina Chriſtiana cap. 12. *Odor bonus bona fama eſt, quiſquis bonæ vitæ operibus abundauerit, dum veſtigia Chriſti ſequitur, quaſi pedes eius pretioſiſſimo odore perfundit.* Rurſum S. Baſil. orat. in S. Gordium: *Quemadmodum*, ait, *ſuauia aromatum odoramenta proprium quiddam per aerem continentem ſpirant, quibus præſentes recreantur; ita vir bonus toti ſibi commorantium contubernio ſalutaris & iucundus eſt.*

E contrario: *Memoria iuſti cum laudibus, nomen impiorum putreſcet.* Prouer. 10. 7. Porrò odoratior eſt fama, quàm vnguenta, quia hæc ad modicam diſtantiam modicumque tempus ſentiuntur; fama verò ſpargitur per varias gentes, ac durat poſt mortem per multa ſæcula, imò poſt mortem inclareſcit, cùm ſubinde per æmulorum inuidiam in vita tegatur & obſcuretur.

Tertiò. Tertiò, quia ſicut vnguenta pretioſa ſunt, adeò vt olim in regum theſauris præcipua haberentur, vt patet de Ezechia 4. Reg. 20. 13. Sic & fama pretioſior eſt opibus omnique pretio. Vnde Cato.

Omnia ſi perdas, famam ſeruare memento.

Hinc S. Auguſt. ſer. 49. de Diuerſis monebat, quod & ipſe ſtudioſè obſeruabat, dicens: *Propter nos conſcientia noſtra ſufficit nobis propter vos fama noſtra non pollet, ſed pollere debet in vobis.* Et S. Bernard. *Proximis*, ait, *debemus famam, nobis conſcientiam.* Hinc Theodoricus Rex Gothorum apud Caſſiod. lib. 3. var. epiſt. 11. de Argolici præfecti vrbis parente ait. *Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta.*

Quartò. Quartò, vnguenta pretioſiſſima erant, quibus vngebantur reges, ſacerdotes, & Pontifices: vnde ſignificat nomen bonum præſtare dignitate regiâ, ſacerdotali & pontificiâ, quia hæc ſine virtute & ſanctitate eſſe poteſt, ſine quâ nequit eſſe bonum nomen. Vnde Chald. vertit: *Melius eſt nomen bonum, quod acquirunt iuſti in hoc ſæculo, quàm oleum vnctionis quo vngebantur capita regum & ſacerdotum.* Hinc rex Ioſias non à regno, ſed à virtute eiuſque fama & gloria commendatur ab Eccleſ. c. 49. 1. *Memoria Ioſiæ*, ait, *in compoſitione odoris facta opus pigmentarij*: vbi oſtendi memoriam & famam Ioſiæ comparari fraganti thymiamati, quòd adolebatur Deo. Vir ſanctus ergo myſticus eſt rex & Pontifex, imò maior, Deoque gratior, quàm rex vel Pontifex. Quocirca R. Simeon in Pirke Auoth. c. 4. *Tres*, ait, *ſunt coronæ; prima legis, ſecunda ſacerdotij, tertia imperij; ſed his omnibus eminet & præfulget corona boni nominis & famæ.*

ET DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Syrus: *die generationis.* Thaumat. *Vitæ exitus melior, quàm ortus.* Copulatiuum & idem eſt quod *ſic*: copulat enim ſimilia, vti paſſim accipitur in Prouerbijs. Vnde Vatab. vnicâ ſententiâ hanc gnomen ſic effert: *Præſtantius eſt nomen vnguento redolenti: ſic*

A *dies mortis die quo natus eſt ille.* Et Campenſis: *Gratior eſt fama bona poſt mortem, die quo quis naſcitur.* Comparatur ergo nomen bonum morti, vnguenta pretioſa natiuitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maximè poſt mortem, ſplendeſcit; per mortem enim roboratur & confirmatur, cùm in vita ſit dubium & anceps: multi enim famam, quam initio vitæ acquiſierant, in fine perdiderunt. Vnde Eccleſ. ca. 11. 30: monet ne quis ante mortem laudetur: *Ante mortem*, inquit, *ne laudes hominem quemquam.* Vnguenta verò comparantur natiuitati; quia vnguenta ſunt ſymbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri & puellæ, præſertim regum & principum. Hinc & eoſdem vnguentis pretioſis perungebant Hebræi, aliæque gentes, vt ſatis colligitur ex illo Ezech. 16. 9. *Laui te aqua*, &c. *& vnxi te* *Priſci vngebantur.*
B *oleo*: Sic & priſci Romani pueros recèns natos in teſtitudineis alueis calida aqua abluebãt, mox oleo & butyro perungebant, ait Alexander ab Alexand. lib. 2. Genial. c. 15. ſic & infantes Chriſtiani in Baptiſmo oleo, in Cõfirmatione Chriſmate inunguntur. Quin & S. Bernar. in Sententijs, aſſerit tres magos Chriſto Infanti obtuliſſe aurum, thus & myrrham: aurum eius paupertati ſubleuandæ, thus ad pellendum ſtabuli fœtorem; myrrham ad conſolidanda infantis membra; licet S. Hieron. Leo, Auguſt. Raban. D. Thom. & alij paſſim myſticas, magiſque ſublimes horum trium donorum cauſas afferant. Rurſus in natiuitate infantium fiebant conuiuia & hilaria, in quibus de more conuiuæ vnguẽtis pretioſis vngebantur.

C Senſus ergo eſt quaſi dicat: Sicut nomen bonum præſtat vnguentis pretioſis, etiam Balſaminis: ſic dies mortis, qui iuſtis affert bonum nomen præſtat die natiuitatis, quo vnguentis fuere delibuti. Rationes tres affert S. Hieronym. *Oſtendit*, inquit, *melius eſſe exire de ſæculo, & carere tribulationibus atque incerto vitæ ſtatu, quàm ingredientem mundum hæc omnia ſuſtinere: vel certè quòd in morte quales ſimus notum ſit, in exordio verò naſcendi qui futuri ſimus ignoretur: aut quòd natiuitas alliget corpori libertatem animæ, mors reſoluat.*

Hinc & Chald. cùm nomen bonum iuſtorũ comparaſſet vnguento regum & ſacerdotum, ſubdit: *Et dies quo moritur homo, & vadit in domum ſepulturæ in nomine bono*, q. d. Vir iuſtus & ſanctus varijs virtutum meritis flagrans non minus redolet apud Deum, Angelos & Sanctos, quàm
D rex vel Pontifex ſacro Chriſmate inunctus, idque maximè feliciter peracto mortis agone, cùm iam ſecurus victor & triumphans pergit ad coronas & gaudia cæleſtia: tunc enim virtutum ſuarum odore, famâ, & laude perfundit Eccleſiam militantem & triumphantem, totumque cælum & terram, iuxta illud: *In memoria æterna erit iuſtus.*

Propriè ergo dies mortis hic præfertur diei natiuitatis ob nomen & gloriam æternam, quàm iuſto conciliat in cælis æquè ac in terra: hoc enim ſignificat τὸ *melius eſt nomen bonum quam vnguenta pretioſa: &* (id eſt, *ſic &*) *dies mortis* melior eſt *die natiuitatis.* Hinc Sanctorum gloria incipit in morte, ſicut fletus & gemitus

Cornel. in Eccleſiaſten.

Gloria Sanctorum incipit à morte.

in natiuitate. Quantam poſt mortem, gloriam adepti ſunt S. Paulus, S. Athanaſius, S. Chryſoſt. S. Baſil. S. Gregor. S. Bernard. S. Dominicus, S. Franciſcus cæteriq; Sancti, qui miraculis coruſcant ac templis, altaribus, officijs, hymnis, canticis, organis, votis, ſtatuis, concionibus, totiuſque populi inuocatione & cultu publicè coluntur, honorantur, celebrantur? Quin & Romani priſci, vt ſignificarent defunctum poſt ſe ſuauem ſuarum virtutum memoriam famamque poſthumam reliquere, in eius rogum mel & vnguenta pretioſa ex cinnamomo, cedro, cæteriſque aromatibus confecta infundebant, vti dixi Eccli. 49. verſ. 1. Rurſum in funus ſpargebant flores & coronas, vti etiamnum faciunt Chriſtiani. Addebant ludos funebres, pugnas gladiatorum, comœdias, &c. Accedebant elogia, encomia & orationes in laudem defuncti. Denique regibus, principibus cæteriſque de republ. benè meritis ſummos honores decernebant, imò eos in Deorū numerū per apotheoſin (cuius ritum deſcribit Herodian. lib. 4.) referebant, eiſque aras, templa, hoſtias & ſacerdotes dicabant ſacrabantque; vnde vocabantur Diuus Auguſtus, D. Antoninus, D. Adrianus, &c. In cuius locum Pontifices Chriſtiani ſubſtituêre canonizationem Sanctorum, qua vitâ functis velut Sanctis publicus inuocationis honos ab Eccleſia defertur.

Porrò Olympiod. non tantum Sanctis, ſed & impiis meliorem eſſe cenſet diem mortis die natiuitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: *Natalitius dies in turbulentū huius vitæ pelagus nos inducit, vbi draco latibulum ſuum poſuit, tranſitus verò dies è ſtadio nos abducit. Et ſi quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare vlterà iam deſinit, qui verò fuerit iuſtus, vitâ perfruetur æternâ.*

Sic Thraces, teſte Herodoto, fletu proſequebantur ſuorum natales, riſu verò diem obitus. Audi Alexandrum ab Alex. libr. 2. Genial. c. 25. *Siquidem apud Thraces Trauſoſq́, ac Ceſias & Cauſianos aſſuetum erat, vt, puero in lucem edito, circumdati cognati, affineſq́, puerum lamententur & afflicti taceāt, ac recentes calamitates & vitæ incommoda cui tanti reſtet malorum quæ mox ille paſſurus aduenit, plangant. Iidem in funere exultantes iubilant; ſcilicet tui defuncto omnibus incommodis & infortunijs, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omni ſæuitia fortunæ tandem excedere datum ſit. Quod ab Indis quoque ſeruari meminimus. Nam Gymnoſophiſtæ & Brachmanes caſtè & piè viuentibus diem natalem vitæ ducebant.*

VERS. 3. MELIVS EST IRE AD DOMVM LVCTVS (Syrus *flendi*) QVAM AD DOMVM CONVIVII: IN ILLA ENIM (quiſque) FINIS CVNCTORVM ADMONETVR HOMINVM, ET VIVENS COGITAT QVID FVTVRVM SIT] Hebr. *in qua eſt* (Tigur. *cernitur*) *finis omnis hominis, & viuens ponet ad cor ſuum.* Symmach. *Attendet mente.* Vatabl. *Et viuens perpendet mortem, cùm illius venerit.* Septuag. *Eo quòd hic eſt finis omnis hominis, & qui viuit dabit bonum ad cor ſuum.* *Bonum*, ſcilicet cogitatum & conſilium de agenda pœnitentia & mutanda in meliùs vita vti explicat Chald. Syrus: *Et qui viuus eſt dat bonum*, (Arabic. *Bonitatem*) *cordi ſuo.* Olympiod. *Vtilius eſt ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij, propterea quod hic eſt futurus finis omnium hominum, & viuens affert bonum in mentem ſuam.* Campenſ. *In illa enim videtur, quem finem ſit habiturus omnis homo.* Thaumaturg. *Et ſatius fuerit lugere, quàm conuiuari; & adeſſe mœrentibus, quàm vino ſe obruentibus. Qui enim finem ſuum rectè ſecum cogitarit, non tanto ſtudio, quæ huius vitæ ſunt, complexabitur.*

Porrò Chald. paraphraſticè fuſeque ſic vertit: *Melius eſt hominem moleſtiâ affectum, vt eum conſoleris, adire, quàm ad domum conuiuij & poculorum, in quo ſuſurrones adiunt, aſcendere. Luctuoſa enim domus omnibus in ſcopum & finem, vt eò proſiciſcantur, propoſita eſt: omnibuſq; mortis decretum ſtatutum eſt. Igitur in ærumnoſam domum ſe recipiens vir iuſtus, ad pœnitentiam adducetur, & mortis ſermones in animum inducet ſuum: & ſi aliquo in errore verſetur, illum deſerens, ad Deum faciet conuerſionem.* Pro *conuiuij*. Arabicus vertit *compotationis*; & hoc propriè ſignificat Hebr. מִשְׁתֶּה *miſte*, & Græcum *συμπόσιον*. Vnde Cicero de Senectute: *Benè*, inquit, *maiores noſtri accubationem epularum, quòd amicorum & vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominarunt melius, quàm Græci* (potuit addere & quàm Hebræi) *qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant, vt quod in eo genere minimum eſt, id maximè probare videantur.*

Hæc gnome parallela eſt & ſubalterna præcedenti: *Melior eſt dies mortis die natiuitatis.* Huic enim rectè ſubnectas: *Melius ergo eſt ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij.* Iam Chald. cenſet hîc ſuaderi vt eatur ad domum luctus, ad conſolandum lugentem. Alij ad celebrandum exequias & funus defuncti. Hoc enim eſt vltimum opus pietatis amico præſtandum, iuxta illud Tobiæ 4. 18. *Panem tuum & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue.*

Rurſum alij hanc gnomen nectentes præcedenti exponunt, q. d. Dies funeris & luctus melior eſt die conuiuij; quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque & fama eius celebratur & propagatur, quæ potior & præſtantior eſt omni voluptate, quæ ex delicijs conuiuij percipitur.

Verùm ratio, quam ſubdit Eccleſiaſtes aliò nos ducit, quam ita in Comment. reddit S. Hieron. *Quia ibi recordatione conditionis noſtræ & fragilitatis humanæ, ex præſenti cadauere commonemur:* Nam quiſque ſibi à defuncto tacite dici cenſet. *Memor eſto iudicij mei, ſic enim erit & tuum: mihi heri & tibi hodie.* Eccli. 38. v. 23.

Funus præſtat conuiuio. cur?

Senſus ergo eſt, q. d. quia melior eſt dies mortis die natiuitatis; hinc conſequenter melius eſt ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum conuiuij natalitij, quod ſcilicet celebratur ob natum infantem & filium: quia in illa ex ſpectaculo funeris & defuncti homo admonetur mortis ſuæ, vt cogitet ſe propediem ſimili modo moriturum & funus futurum, ideoque ad illud honeſtè viuendo & bonis operibus incūbendo ſeſe præparet, & diſponat: in hac verò delicijs, vinis & gaudijs ſermonibuſq; vanis diſſoluitur animus, & ad crapulā omnēque leuitatem, diſſolutionē & intemperantiam impellitur.

Porrò

Porrò conuiuia in natalitijs feſtiua celebrare ob gaudium nati filij commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis, ceteriſque nationibus, vt patet ex conuiuio Abrahæ in ablactatione Iſaac, & ex Plutarch. Cicer. Athen. l. 4. & alijs.

Exempla. Huius ſententiæ veritatem expertus eſt noſter B. Franciſcus Borgia tertius Societatis Ieſu Generalis, qui cùm eſſet dux Gandiæ, iuſſu Caroli V. ducens corpus Iſabellæ Imperatricis defunctæ ad locum ſepulturæ, aperto ſarcophago, corporis, dum viueret pulcherrimi, fœditatē horroremque intuitus, compunctus ſtatuit ducatui mundoque valedicere, ac religioſam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere doctoris Pariſienſis, audiens eum è feretro ſurgentem & proclamantem: *Iuſto Dei iudicio accuſatus, iudicatus, & condemnatus ſum*, in Eremum ſeceſſit & ordinem B Carthuſianorum inſtituit. Sic Ioſaphat rex viſis ſenibus & ægris breui morituris; ab ijs diſcens ſibi quoque eſſe moriendum, à Barlaam ad veram fidem & vitam eremiticam eſt traductus, vt narrat Damaſc. in Hiſtor. cap. 5. Auctor ſerm. ad fratres in eremo apud. S. Auguſtin. ſerm. 48. aſſerit ſe viſo Cæſaris cadauere putri & verminoſo, mirè fuiſſe commotum & compunctum. S. Ioannes Eleēmoſynarius Patriarcha Alexan. ſepulchrum ſibi fieri curauit, ſed imperfectum, & monitorem conſtituit, qui quotidie ſibi in aurem ſuggereret: *Monumentū tuum vſque hodie eſt imperfectum, Domine, iube ergo illud perfici; incertum eſt enim qua hora fur ingrediatur, nempe mors.* Ita Leont. in eius vita. Carolus Quintus quinque annis ante mortem ſarcophagum ſibi fieri iuſſit, C eumque cum funebri ſupellectili ſecum quocumque pergeret, deportari, vt eum quotidie intuens iugiter ſibi mortis memoriam repræſentaret, quæ cum à peccatis cohiberet, & ad opera ſancta inſtigaret, vti refert Lipſius lib. 2. Monit. ca. 14. vbi ſimile narrat de Maximiliano I. auo Caroli Quinti. Vide Climacum gradu 6. quî inter cætera ait; *Probatus quidem ille eſt, qui mortem ſingulis diebus expectat: ſed ille ſanè ſanctus, qui hanc ſingulis horis deſiderat.*

Hinc Ægyptij in conuiuijs, vt eorum luxum, mentis diſſolutionem & gaudia temperarent circumferebant cranium mortui conuiuis inſuſurrantes: *In hanc figuram reſpice; ſimilis enim illius eris*, teſte Herod. lib. 2. Porrò mira eſt hominum cæcitas, vt cùm eant ad domos luctus, ac vi- D deant alios quotidie mori, ſciantque ſe pariter morituros, tamen de morte ſua non cogitent, nec ad eam ſe præparent, quaſi illa longè abſit, cum ſæpe ſit vicina. Cauſam dat S. Ephrem. ſermon. de Recordat. mortis: *Negligentes*, ait, *& contemptores occæcati cum ſint peccati fraude, diebus ſuis procedentibus exiſtimant procul abeſſe mortis horam, nihil de ſuo hinc exitu laborantes: verùm annos multos & tempora longa ſibi præſcribunt. Similes autem ſunt eorum, qui nocte intempeſtâ iter ſuſcipiunt: qui quidem arbitrantur procul abeſſe ab imminenti præcipitio & prærupto loco, donec præcipitatos ipſis experientia dubitationem ſoluerit. Qui igitur vitæ huius fallaciam mundo mentis oculo perſpexerit, & ſublimior his effectus, qui in huius vitæ rebus ſtudium atque operam ponunt; intelliget omnino, quòd ſiue edat,* Cornel. in Eccleſiaſten.

A *ſiue bibat, ſiue dormiat, ſiue laboret, ſiue contempletur omni die ac horâ, ad ſeniium & finem temporalis vitæ à natura impellatur: vnde tamquam ſtercora atque quiſquilias quæcumque deſpicit; ſtudetq; ab huius vitæ affectione ſeipſum auocare, vt nullam cum rebus humanis ſocietatem habeat.*

Hic eſt paralogiſmus diaboli, qui plurimos ſeducit, nimirum quolibet anno perſuadet homini, illum hoc anno non moriturum. Dicit enim illi, facilè potes adhuc per annum viuere. Ad hoc tibi ſuppetūt vires ſat validæ. Ergo hoc anno non morieris: idem dicit perſuadetque homini anno ſequenti, & tertio, & quarto, ac ſingulis ſequentibus; quo fit, vt homo nunquam ſe ad mortem paret, putans ſe illo anno nō moriturum: ita fit, vt annus morti à Deo decretus adueniat, ac mors hominem imparatum & in- B cogitantem inuadat. Remedium hiſce aſſignat S. Ephrem. tract. de vita Spirit. num. 40. vbi ſuadet omnibus viuam præſentemque memoriam mortis. *Beati*, ait, *qui lugent, quia conſolabuntur. Inclinemus nos ad ſepulchra & conditionis noſtræ occulta perſpiciamus. Ex cadaueribus permixtos oſſium acernos, craniaq; carnibus exuta cum reliquis oſſibus cernemus. Et hæc conſiderantes nos ipſos in illis, velut in ſpeculo quodam contemplabimur. Vbi iuuenilis flos & pulchritudo? vbi venuſtus ille genarum color? Hæc nobiſcum cogitantes carnis deſideria fugiamus, ne in reſurrectionis ac iudicij die confundamur.* Et num. 15. *Quotidie diem mortis tuæ expecta, & ad ingrediendum illud iter te para: quâ enim horâ minime putas, veniet mandatum horribile, & væ tunc imparatis. Bona eſt compunctio cordis, quoniam animis hominū me-* C *detur. Qui luctum ſectatur, non facile peccabit: & qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala. Nam ex compunctione oritur fletus: in fletu autem à peccatis declinamus.*

Paralogiſmus diaboli

Ex hac gnome colligit S. Hieron. Olympiod. & S. Gregor. 4. Dial. 4. Eccleſiaſten, cum ſuperiùs cibum & potum laudauit, id feciſſe, non vt voluptatem gulamque commendaret, ſed vt tēperantiam honeſtumque eius vſum auaritiæ & nimiæ parcitati præferret. Pulchrè S. Chryſoſt. homil. 62. ad populum duplicem domum, ſcilicet luctus & gaudij depingit. *Et ſi vultis*, inquit, *duas domos deſcribamus hanc quidem nubentium, hanc verò lugentium, mente vtramque ingrediamur, videamus vtra melior. Inuenietur enim lugubris ſapientia plena: nuptialis autem plena confuſionis. Nam vi-* D *de turpia verba, incompoſitos riſus, incompoſitiores locutiones; & veſtis & inceſſus deformitate plenus: verba multa ſatuitatis & ſtultitiæ plena, & aliud omnino nihil; riſus omnia & deriſio, quæ ſunt illic: non nuptias dico, abſit: ſed quæ ſunt in nuptijs: tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus ſunt præſentes: hi quidem, vt equi hinniunt: hi autem, vt aſini calcitrant: multa effuſio, nihil ſtudioſum, generoſum nihil. Diaboli pompa, cymbala & tibiæ, & cantica fornicationis & adulterij plena; at non ita illic vbi luctus; omnia compoſita, multa requies, ſilentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompoſitum: ſi quis aliquid locutus fuerit, omnia ſunt verba Philoſophiæ plena.* Vide eumdem homil. 15. ad Populum.

Myſticè, domus luctus eſt paſſio Chriſti: huius enim meditationi vtilius eſt ſe dare, quàm qui-

Domus luctus paſſio Christi.

quibuſuis gaudijs non ſolùm carnalibus, ſed & ſpiritualibus. Chriſti enim paſſio ſopit tentationes gulæ, libidinis, iræ, ſuperbiæ, omniumque vitiorum, animat ad patientiam in cunctis aduerſis excitat ad fortitudinem, charitatem, ceteraſque virtutes. Vnde martyres ſtimulo & exemplo paſſionis Chriſti excitabant ſe ad ſuperandos eculeos, ignes, beſtias omniaque diaboli tormenta, vt Chriſto vicem rependerent & amorem amori, vitam vitæ, mortem morti redderent.

Et compunctio. Rurſum domus luctus, eſt contritio & compunctio cordis, qua nihil eſt melius, id eſt nihil vtilius, nihil ſanctius, & quod mirum eſt, nihil iucundius, vti norunt experti: ſuauiſſimus enim animæ eſt contritionis dolor, ſuauiſſimæ compunctionis lachrymæ, ſuperantes omnes mundi delicias, de quibus Chriſtus Matth. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.* Vide Climac. gradu 7. Et S. Baſil. de Gratiarum actione, vbi pulchrè combinat luctum ſanctum cum gaudio, oſtenditque beatos eſſe eos, qui lugent, & tamen eoſdem mirè quoque gaudere. Cauſam affert, aſſerens ſanctorum luctum & lachrymas à feruore charitatis proſilire, qua toti erga Deum flagrant; ſimul & de conſeruorum peccantium dãno, ſed citra propriæ damnum lætitiæ, vt contingit lætis de ſua in littore ſalute: qui dolent ſimul iacturam eorum, quos marinis fluctibus immergi conſpicantur. Igitur luctus hic exhilarat; tum quia manat ab amore, tum quia ſignũ eſt puræ ſanctæque conſcientiæ, quæ ſemper læta eſt quaſi iuge conuiuium: tum quia certam dat fiduciam promiſſæ à Chriſto conſolationis & gloriæ æternæ.

Et monaſterium. Hic S. Chryſoſtom. in 1. ad Timoth. homil. 14. docet domũ luctus eſſe monaſterium, vbi eſt iugis meditatio mortis, cinis, cilicium, ſolitudo, ieiunia, chamennia, luctus ſine riſu: Idem hom. 59. ad Pop. *Verè,* ait, *lugendi domus eſt monaſterium, vbi ſaccus, & cinis, & ſolitudo, vbi riſus non eſt, neque ſæcularium turbela negotiorum. Vbi ieiunium & ſtratum humi cubile, omnia pura à nidore, tumoribus, tumultu, perturbatione & vexatione: portus eſt tranquillus; ſunt tamquam faces ab excelſo loco procul eluſtrentibus trahentes, in portu ſedentes, & omnes ad ſuam habentes tranquillitatem, neque ſinentes fieri naufragia ad ſe reſpicientibus, eò continentes in tenebris non permittentibus verſari. Ad eos abi, hoſpitare, accede, ſanctos tange pedes. Multo namque honeſtius eſt illorum pedes tangere, quàm aliorum caput.*

VERS. 4. MELIOR EST IRA RISV, QVIA PER TRISTITIAM VVLTVS CORRIGITVR ANIMVS DELINQVENTIS] Ex ratione ſubiecta patet ſub ira intelligi triſtitiam. Hæ enim duæ paſſiones ſunt, imò ſorores ex eadem matre, ſcilicet odio mali naſcentes ac ſe mutuò comitantes. Vnde Campenſ. vertit: *Melior eſt triſtitia, quàm riſus.* Vnde & Septuag. *Bona ira ſuper riſum, quia in malitia* (pro κακίᾳ, id eſt *malitia.* Aquila legit κακώσει id eſt *afflictione:* vetus trãſlatio *mœrore*) *vultus bonum fiet,* vel *bonificabitur cor,* id eſt *iucundabitur,* vel *emendabitur cor,* vti legit vetus tranſlatio. Complut. *honorificabitur cor.* Thaumaturgus: *Anima ad rectũ honeſtumq; componitur.* Campenſis: *Cor admonetur officij ſui.* Pro *ira* Hebr. eſt כעס *caas,* id eſt *indignatio,* feruens *ira.* Vnde Syrus vertit: *Melior eſt furor riſu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor.* Arabic. *Nam per malum faciei ſanatur cor.* Tigur. *Melior eſt indignatio riſu, quia triſtitia pariet lætum cor.* Alij: *Exhilarabit cor.* Iam ad ſenſum.

Ira præſtat riſu. Primò. Primò, Chald. hanc gnomen accipit de ira non hominis, ſed Dei. Vnde vertit: *Melior eſt indignatio, quo indignabitur Dominus mundi aduerſus iuſtos in ſæculo hoc, quàm riſus, quo ille deridet improbos. Dum enim contriſtatur vultus maieſtatis, venit penuria & vindicta in ſæculum, ad beandum cor iuſtorum, qui orabunt ante Dominum mundi, & ipſe miſerebitur ipſorum.*

Secundò. Secundò, Symmach. vertit: *Melior eſt ira riſu, quia per triſtitiam melior fiet animus,* ſcilicet eius qui afficitur triſtitia propter Deum, quique aliorum ſuffert iras, iuxta illud: *Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes.* 2. Corinth. 6. 20. Et Thaumaturgus: *Sed & riſui,* ait, *præferenda eſt ira prudens, & tempeſtiua indignatio: quandoquidem ſeueritate vultus corrigitur anima. Et hæc cauſa eſt, ob quam ſapientum animæ contractæ ſunt ac tetricæ; inſipientium verò elatæ & effuſæ.* Et S. Hieronym. *Riſus,* ait, *diſſoluit ſapientem, ira corripit & emendat: iraſcamur & nobis, ſi quando peccamus, iraſcamur & alijs: per triſtitiam quippe* (irâ mixtam) *melior fiet animus.*

Tertiò. Tertiò, Hugo Victor. Phyſicè hanc gnomen explicat, q.d. Melior eſt ira & triſtitia riſu: quia triſtitia calorem & ſpiritus reuocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque & vegetum efficit ad omnem honeſtatem & virtutem: lætitia verò & riſus calorem, & ſpiritus à corde ad partes extimas auocant, itaque illud diſſoluunt, eneruant, debileque & languidum reddunt, vt ad opera fortia ſit impotens & ineptum.

Quartò. Quartò, noſter Pineda per iram accipiens triſtitiam, hanc gnomen nectit præcedenti, quaſi eius det cauſam, q.d. Meliùs eſt ire ad domum luctus, quàm ad domum conuiuij; quià domus luctus, ſalutarem iniicit homini triſtitiam, quæ riſu & gaudio longè vtilior eſt. Cadauer enim eſt quaſi mutus doctor docens hominem ſapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia carnis fugere, ſtudere continentiæ. Sua enim tabe, putore, vermibus viuentium mores carnales & fœdos arguit, & obiurgat. Qua de cauſa priſci ſolebant cadauer, graui pulloque habitu veſtitum, ante oſtium in veſtibulo domus collocare, teſte Sueton. in Auguſto, vt omnibus tranſeuntibus ſalutarem luctum, veramque morum mutandorũ Philoſophiam ingereret. Verũ Hebr. כעס *caas,* propriè ſignificat iram, indignationem, furorem, vt vertunt Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri, non triſtitiam.

Quintò genuinè. Quintò ergo, propriè & genuinè Noſter vertit: *Melius eſt ira riſu, quià per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis,* vel ſubditi, vel ſocij: loquitur enim de ira, non qua quis ſibi, vel dæmoni, ſed delinquenti iraſcitur, illique vultum ſeuerum, triſtem, iratum oſtendit, vt eius delictum caſtiget & emendet, q.d. Melius eſt indignari peccanti, quàm arridere. Satius eſt delinquenti iraſci, eiuſque delictum vultu, verbiſque

biſque grauibus, ſeueris, mordacibus inſtar lixiuij caſtigare & eluere, quàm riſu illud fouere & augere. Ita S. Hieron. Salon. Olympiod. Lyrao. & alij paſſim. Occaſione enim domus luctus, de qua verſ. præced. pergit oſtendere triſtitiæ luctuſque commoda. Hanc gnomen eſſe veram patet in detractione; hanc enim diſſipat vultus triſtis, fouet lætus; iuxta illud Prouerb. 25.23. *Ventus aquilo diſſipat pluuias, & facies triſtis linguam detrahentem.* Idem patet in educatione filiorum & filiarum, de qua Eccleſ. capit. 7. 26. *Filiæ,* ait, *tibi ſunt? ſerua corpus illarum, & non oſtendas hilarem faciem tuam ad illas.* Et cap. 30. 9. *Lude cum filio & contriſtabit te.* Hunc eſſe ſenſum liquet ex eo, quòd ſe explicans mox ſubdit Eccleſiaſtes: *Melius à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi; quia ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti.*

Hinc Iſidor. Peluſ. lib. 3. epiſtol. 338. docet iram ſubinde eſſe bonam & cotem virtutis, vt cùm quis peccatis & peccatoribus iraſcitur, eoſque arguit & punit, vt fecit Moſes Exodi 32. occidens adorantes vitulum aureum. Et S. Petrus occidens Ananiã & Sapphiram vociferagos. Act. 5. Et Paulus fornicarium tradens ſatanæ. 2. Corinth. 2. Cùm ex aduerſo Heli filijs delinquentibus non iraſcens, ſed diſſimulans & arridens, cũ filijs à Deo punitus ſit morte 1. Reg. 4. Prælati ergo qui carent irâ ad arguendum peccantes, inepti ſunt ad regimen, dum omnibus ſe placidos exhibent; vti docet S. Gregor. 3. parte Paſtor. c. 17. vbi pulchrè oſtendit in regendo manſuetudini iungendam eſſe ſeueritatem, vt vnà alteram temperet, & frænet vel acuat. Hinc illud: *Qui bilem non habet, cor non habet.* Ita Paulus cùm increpaſſet Corinthios, quòd in cœtu ſuo tolerâſſent fornicarium, huius increpationis iræ & triſtitiæ fructum oſtendit, dicens 2. Corinth. 7. 8. *Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola, non me pœnitet: etſi pœniteret, videns quòd Epiſtola illa (etſi ad horam) vos contriſtauit; nunc gaudeo, non quia contriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundum Deum, vt in nullo detrimentũ patiamini ex nobis. Quæ enim ſecundum Deũ triſtitia eſt, pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur: ſæculi autem triſtitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipſum, ſecundum Deum contriſtari vos, quantam in vobis operatur ſollicitudinem, ſed defenſionem, ſed indignationem, ſed timorem, ſed deſiderium, ſed æmulationem, ſed vindictam. In omnibus exhibuiſtis vos incontaminatos eſſe negotio.*

Moraliter diſce hic, ſapientes & ſanctos mente vultuque eſſe graui ac ſeuero, ac abdicare à ſe omnem leuitatem & riſum. Sic de S. Martino legimus: *Faciem eius non fuſcauit mœror, nec leuigauit riſus.* S. Bernard. in formula honeſtæ vitæ ita ſancit: *Riſus tuus ſit, aut indicans leuitatem animi, aut prouocans, rarus tamen. Et ipſe ſit quidem eductus interdum, effuſus numquam.* Idem de Inter. domo ca. 65. *Vbi riſus & iocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si ſanctimonialis perfectè Chriſtum diligeret, non rideret, ſed cum deſiderio illius indeſinenter ploraret: quia qui perfecte Chriſtum diligit & timet, non ridet, ſed amore eius luget.* Idem ſerm. 4. de Aduentu: *Chriſtum ſuper Lazarum & ſuper ciuitatem fleuiſſe, & in orationibus pernoctaſſe legimus, riſiſſe*

Sapiens eſt vultu ſeuero.

Gnoma.

A *verò aut iocatum nuſquam.* De ipſomet S. Bernardo ſcribit Auctor vitæ eius lib. 3. c. 2. *De riſu dicimus, quod ex ore eius frequenter audiuimus, dũ tantum nos religioſorum hominum miraretur, non meminiſſe ſe à primis annis ſuæ conuerſationis aliquando ſic riſiſſe, vt non potius ad ridendum, quàm ad reprimendum ſibi vim facere oporteret; & riſui ſuo ſtimulum magis adhibere, quàm frænum.*

Vers. 5. Cor sapientvm, vbi tristitia est; et cor stvltorvm, vbi lætitia] Hebr. *Cor ſapientum in domo luctus, & cor inconſtantium ſiue ſtultorum in domo gaudij.* Arabicus: *In domo lætitiarum.* Campenſ. *In domo conuiuij.* Hæc gnome ſequitur ex præcedentibus. Cum enim melior ſit domus luctus domo gaudij, & triſtitia riſu, ſequitur ſapientem qui verè cognoſcit eligitque, quod eſt melius, malle domum luctus, velut B ſcholam ſapientiæ; ſtultos verò domum gaudij, velut ludum diſſolutionis & ſtultitiæ; quare hæc gnome ſat clara eſt ex dictis paulò antè, & ca. 2. v. 1. Iam

Primò. Primò, Chald. vti præcedentem gnomen, ita & hanc explicat de compaſſione & conſolatione lugentium, illamque arctat ad luctum euerſi templi. Sic enim habet: *Cor ſapientum triſte propter deſtructionem domus Sanctuarij, & propter captiuitatem populi domus Iſrael, & cor ſtultorum in gaudio domus diuiſionis eorum; comedunt, & bibunt & delicijs affluunt, & non ponunt in corde ſuo afflictionem fratrum ſuorum.*

Breuiter ergo ſenſus erit, q. d. Sapiens vadit ad lugentes, vt bene de eis mereatur, eos ſolando, inſtruendo, iuuando: C ſtultus verò vadit ad gaudentes, ridentes, commeſſantes, vt ſe delicijs & gaudijs oppleat.

Secundò. Secundò, Olympiod. aſſerit ſapientes lugere ob inſtantẽ mortem, ſtultos verò in vanis vitæ voluptatibus exultare. Sic enim ait: *Vir ſapiens eſt funebri luctu ſecum animo deputans, ſeſe natum de corruptibili carne breui ex hac vita migraturum; mortales ceteros, qui eadem ſunt nati conditione, affectu pio proſequitur. Contemnit autem quæcumque ſunt oculis obſeruantur, vt caſui mortiq; ſubiecta. Stultus autem cũ mentis hebetudine ſolida putet eſſe quæ ſunt in mundo, neque illorum mutationem intelligat, propterea q; futuri exitus ſit ſecurus, delicijs affluit, voluptatibus indulget.*

Tertiò. Tertiò, ſanctus Hieronym. accipit de his, qui gaudent agere cum ijs, qui ſe delinquentes corri- D piunt, eorumque delicta lugent, vti Samuel lugebat caſum Saulis, 1. Regum cap. 15. verſ. 35. & 5. Paulus lugebat eos, qui non agebant pœnitentiam, 2. Corinthiorum cap. 12. verſ. 21. cùm ex aduerſo ſtultis magis placeant aſſentatores & irriſores. Audi ſanctum Hieronymum: *Cor igitur ſapientis vadat ad domum talis viri, qui ſe corripiat delinquentem, vt adducat ad lachrymas, qui prouocet propria lugere peccata, & non eat ad domum lætitiæ, vbi doctor adulatur & decipit, vbi non conuerſionem audientium, ſed & plauſus quærit & laudem. Talis præceptor plangitur: diues in ſermone, non diues in opere, qui quia ſaturatus eſt, propterea recipit conſolationem ſuam.* Denique huic oppoſitioni etiam ſequentes verſiculi concordant.

Quartò. Quartò, plenè & adæquatè Thaumaturgus

hanc gnomen generatim de quouis pio luctu, & quauis lætitia vana accipit; ait enim: *Et hæc cauſa eſt, ob quam ſapientium animæ contractæ ſunt ac tetricæ, inſipientiũ verò elatæ & effuſæ*, ſcilicet quòd ſeueritate vultûs corrugatur anima, vti præceſſit, riſu verò diſſoluatur.

Igitur melior eſt luctus lætitiâ, ſiue lugeas tua peccata, cupiditates, paſſiones & miſerias, ſiue aliena, quibus totus mundus plenus eſt: quare ſapiens in hac valle lacrymarum lugendum potius cenſet, quàm vanè gaudendum, præſertim quia vidit plurimos in infidelitate & ſceleribus viuere, ac ruere in gehennam & damnari. Contra ſtultus ineptæ ſe dat lætitiæ, riſibus, iocis, cõuiuijs, tripudijs, &c. Breuiter vniuerſa ſtringẽdo ſenſus eſt. q.d. Sapiẽs gaudet reprehẽdi de erratis ſuis, gaudetque ſeueritate vitæ, grauitate vultus, maturitate verborum & actionum, atque ſtudet compunctioni & auſteritati: ſtultus verò gaudet adulationibus, delicijs, omnique voluptate & diſſolutione. Sapientia enim *non inuenitur in terra ſuauiter viuentium*, ait Iob cap. 28. ſed inſipientia & ſtultitia; quia vt explicat ſanctus Gregor. *Qui in hoc mundo ſuauiter viuunt*, ita adhuc *ſtulti ſunt, vt hoc ipſum quoque neſciant, vnde ceciderunt.*

Sic S. Arſenius iugiter lugebat lacrymiſque diffluebat. Sic & S. Ephrem, cuius omnes tractatus non niſi pium luctum & lamenta reſonant. Ratio à priori eſt, quòd ſapiens in domo luctus diſcat ſapientiam, id eſt grauitatem, modeſtiam, conniuentiam, refrenationem concupiſcentię, patientiam, conſtantiam, charitatem, omnemque virtutem: ſtultus verò in domo gaudij diſcat ſuam ſtultitiam, id eſt diſſolutionem, leuitatem, gulam, crapulam, luxuriam, omnemque intemperantiam. Audi S. Chryſoſtom. hom. 62. ad Popul. *Vbi namq; triſtitia, ibi prorſus, & Philoſophia. Qui antea diues erat & multum tumidus, poſt luctum quemlibet ſe ſuſtinebit alloquentem: poſtquam timor & triſtitia, quaſi quidam acrior ignis in ipſius inciderit animam & duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam ſentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, riſus, ineptitudo, diabolicus faſtus, effuſio, temporis impendium & ſuperflua dierum conſumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterij meditatio, fornicationis gymnaſium, intemperantiæ ſchola, turpitudinis exhortatio, riſus materia, inhoneſtatis exempla. At in carcere non ita, ſed illic humilitas, ſupplicatio, Philoſophiæ profectus; ſæcularium contemptus, omnia conculcata ſunt & contempta, & tanquam infanté pædagogus adeſt timor, ad omnia congrua dirigens eum.*

Ratio à priori.

Symbolicè ibidem S. Chryſoſt. ex hac gnome colligit domum luctus & conſequenter ſapientiæ eſſe aduerſitates & tribulationes, vt ſenſus ſit, q.d. Sapiens gaudet aduerſis, in ijſque quaſi in domo ſua cõmoratur; ſtultus verò lætis & proſperis; quia *gaudet aduerſis agitata virtus*: per aduerſa enim firmatur, roboratur, creſcit, perinde ac arbores ventis agitatæ magis ſe firmant, altioreſque agunt radices, naturâ id eas docente, vt contra hoſtem ſuum, puta ventum ſeſe muniant & arment. Hoc eſt, quod ait S. Iacob. initio epiſt. *Omne gaudium exiſtimate fratres, cùm in tentationes varias incideritis, ſcientes quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, vt ſitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Vide ibi dicta.

Tropol. S. Gregorius l. 8. Moral. c. 24. ait iuſtos lugere, quia nullam ſæculi lætitiam admittunt, anhelantes ad Deum & gaudia cæleſtia, ideoque gemere ac dicere cum Pſalte: *Renuit conſolari anima mea: memor fui Dei & delectatus ſum.* Pſal. 67. *Hæc igitur*, ait, *amaritudo ſapientum, quia dum ſpe in alta erecti ſunt, nullis hic gaudijs animum ſternunt. Hinc enim ſcriptum eſt: Cor ſapientum vbi triſtitia eſt, & cor ſtultorum vbi lætitia.* Rurſum S. Bernard. de Gradibus ſuperbiæ, tertium gradũ ponit ineptam lætitiam: *Proprium*, ait, *ſuperborum eſt læta ſemper appetere & triſtia deuitare, iuxta illud: Cor ſtultorum vbi lætitia.* Eius deinde hæc dat indicia: *In ſignis ſcurrilitas: in fronte hilaritas: vanitas apparet in inceſſu. Pronus ad iocum: facilis ac promptus in riſu. Cunctis quippe, quæ in ſe contemptibilia, & ideo triſtia nouerat, à memoria raſi, bouiſq; ſi quæ ſenſit, in ſe adunatis, vel ſimulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat niſi quod libet, nec attendit, ſi licet iam riſum tenere, iam ineptam lætitiam diſſimulare non valet. Vt enim veſica collecto turgida vento, punctoq; perforata exiguo, ſi ſtringitur, crepitat dum detumeſcit; at ventus egrediens non paſſim effuſus, ſed ſtrictim emiſſus, crebros quoſdam ſonitus reddit: ſic monachus, vbi vanis ſcurrilibuſq; cor ſuum cogitationibus impleuerit, propter diſciplinam ſilentij non inueniens ventus vanitatis, quà plenius egrediatur, inter anguſtias faucium per cachinnos excutitur. Sæpè vultum pudibundus abſcondit, claudit labia, dentes ſtringit, ridet non volens, cachinnatur inuitus. Cumq; os pugnis obſtruxerit ſuis, per nares adhuc ſternutare auditur.*

Melivs est a sapiente corripi, qvam stvltorvm advlatione decipi] Hebr. *Melius eſt audire increpationem ſapientis, ſuper virum audientem canticum ſtultorum.* Vbi notat Thaumat. vnum ſapientem opponi & præponi omnibus ſtultis. q.d. Increpatio vna vnius ſapientis prȩſtat omnibus canticis omnium ſtultorum. Pro *canticum* Sept. vertunt *carmen*. Syrus: *cantum*. Arabicus: *cantilenas*. Campenſis: *Qui patienter audit obiurgationem ſapientis, melior eſt, quàm is qui audit aſſiduè cantillantem ſtultum.* Vers. 6.

Igitur primo Thaumat. & Olympiod. carmen vel canticum ſtultorum accipiunt propriè pro ſuaui cantilena, quæ animum diſſoluit & effeminat. Vnde Thaumat. vertit. *Hinc etiam longè optabilius eſt increpationẽ & caſtigationem vnius ſapientis ferre, quàm totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem.* Et Chald. *Melius eſt ſedere in domo doctrinæ & audire increpationem viri ſapientis in lege, quàm vir, qui ambulat ad audiendam vocem tripudij ſtultorum.*

Verùm Noſter rectè per carmen vel canticum accipit adulationem, tum quia hæc directè opponitur increpationi, tum quia ipſa eſt canticum Sirenum compoſitum ad decipiendum audientem; tum quia carmina &

cantica ſæpè ſunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præſertim diuitum & potentum. Gnome hæc pertinet ad illam verſ. 4. *Per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Sapiens enim ſeuero vultu & verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, vt eum emendet: ſtultus verò delinquenti adulatur & arridet; itaque eum in delictis fouet, præſertim dū vitia eius vocat virtutes. Nam vt ait Seneca ep. 45. *Temeritas ſub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur, in his magno periculo erratur.* Vnde de talibus Iſaias queritur c. 3. 12. *Popule meus, qui te beatum prædicant, ipſi te decipiunt, & viam greſſuum tuorum diſſipant.* Et Ezech. c. 13. 18. *Væ qui conſuunt puluillos ſub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia ſub capite vniuerſæ ætatis ad capiendas animas.* Nam vt pulchrè ait Caſſiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus ſalue dicit: prodigos vocat liberales, auaros parcos & ſapientes, laſciuos iucales, garrulos affabiles, obſtinatos conſtantes, pigros maturos & graues: hæc ſagitta leniter volat, ſed infigitur.*

Igitur correptio ſapientis eſt quaſi ſal, vel nitrum eluens animæ mortiſque maculas, aut ſicut abſinthium, quod ori amarum eſt, ſed ſtomacho ſuaue, dum eum purgat, ſtringit & confortat. Eius ergo amarities & fel deſinit in mel ſuauitatemque virtutis, conſolationis & gaudij; ſtultorum verò adulationes ſunt in aure mel, ſed deſinunt in fel peccati, mortis & gehennæ; eò enim audientem deducunt, idque videntem & ſcientem: ſæpè enim ſcit eos adulari & mentiri: videt enim in ſe non eſſe illas dotes, quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. Auguſtin. in Pſalm. 59. *Plus perſequitur*, ait, *lingua adulatoris, quàm manus perſecutoris.* Et Cicero epiſtol. 1. ad Quintum fratrem: Lauiſta, inquit, clemens adulator eſt, adulatio lethale malum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione & adulatione dixi Prouerb. 27. 6. ad illa: *Meliora ſunt vulnera amici, quàm fraudulenta oſcula inimici*; & alibi ſæpius. Adulatores ergo ſunt velut Sirenes, quæ ſuaui cantu audientes incantant & necant: ſunt ſicut lamiæ & ſagæ, quæ ſuis laudibus, velut veneficijs hominem faſcinant & dementant: ſunt ſicut retia & laquei, quibus capiuntur piſces & aues: ſunt ſicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, vt incautas capiant & vorent.

Melior ergo eſt increpatio ſapientis cantico & adulatione ſtultorum, *quia hæc effeminat animum, illa colligit & confirmat*, ait Olympiod. Illa docet ſapere, hæc decipit, & in errorem, ſcelus, mortem & gehennam inducit; quin & reipſa decipit, dum quos à fronte laudat & veneratur, à tergo vituperat & irridet. Audi S. Hieronym. ad Ruſticum: *Ne credas laudatoribus tuis, imò irriſoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus fouerint & quodammodo impotem mentis effecerint, ſi ſubitò reſpexeris aut ciconiarum deprehēdes poſt te colla curuari, aut manu auriculas agitari aſini, aut æſtuantem canis protendi linguam.*

Apologus adulationis. Hanc gnomen feſtiuo corui & vulpis Apologo, bellis parabolarum gnomis ſententioſo, venuſtat Cyrillus libr. 2. Apol. mor. capit. 27. cui titulus, *Contra eos, qui appetunt adulatione laudari*: *Coruus*, inquit, *reminiſcens praua facinora ſua, ſubtiles fraudes & magnas calliditates ſuas, hinc faſtu tumidus & adulationis auidus, cœpit auram laudum quærere. Cùm igitur adulationis cupidus inueniſſet vulpem ſub vmbræ refrigerio quieſcentem, poſt ſalutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, reſpondit: In bonis meis laudum præconem meorum ob *[...]* inuidiam non inueni: cui illa ingenij ſui calliditate ſubtili, quid vellet percipiens, amentem deridens ſic dixit: Satis video, quod vbi ſuperbiâ tetrâ vecordiæ nube mentem obnubilat; cuncta ſagacitas penitus iutat. Nimirum factus es vacuus, poſtquam ſuſcipere cupis ventum. Hinc enim folles cum inanes ſunt attrahunt, & eo vacui mox replentur: iam certè mortis factus es hoſpicium, quoniam vana laudationis peſtiferum ſitis flatum.* Deinde varijs emblematibus adulationis vanitatem & noxam graphicè depingit: *Quid enim eſt adulatio aliud quàm aſtri naſcentis aura lucida, ſeptentrionalis procella, melodia Syrenica, cantatio lethifera, fallaciæ fiſtula, & vox hyenæ valde mendax. Siquidem dum ſuaui ſonitu aures tympanum percutit, lucernam rationis extinguit flatu draconico ſerenum virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter ſonat, ſuauiter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vaſtat. Sed crede mihi, deterior eſt dulcis cantus adulationis, quàm amarus morſus detractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio verò tantùm exteriora: illa ſubſtantiam, hæc famam inficit, illa volentem percutit, hæc renitentem ferit: illa ſemper cùm placuit, nocuit, hæc ad meliorationem ſæpè, ſi eſt patiens, profecit.* Addit dilemma, quo dicta ratione à priori demonſtrat. *Cæterum aut eccum habes laudationis materiam, aut non habes; ſi hanc habes cur mendicas ab diuerſis, & vis à vento habere, quod in te contines à virtute? attamen ſi indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fiet opprobrium, & commendatio vertetur in confuſionem. Mendax enim laus, vituperium eſt. Et eo ipſo, quo quis ventoſæ laudis concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur: appetere enim laudari, fœdum ſuperbiæ vitium eſt, quod dum ſpargi deforis per apparentiam diligit, alienum ſemper nutum & labium concupiſcit. Scio tandem quod magna laus ſit, linguacæ vocis laudem ſpernere, & ſolida gloria, mundanæ litis gloriam fugere. Tota namque res veræ laudationis, eſt virtus. His dictis, auditoris appetitum in odium vertit.*

& appetitus laudis.

A

B

Emblemata.

C

Ratio à priori.

D

VERS. 7.

QVIA SICVT SONITVS (ſtrepitus, fragor, crepitus, vti vertit Campenſ. & alij) SPINARVM ARDENTIVM SVB OLLA, SIC RISVS STVLTI; SED ET HOC VANITAS] Auctor Catenæ Græc. *Nam ſtultorum hominum riſus expreſſam præ ſe fert imaginem ſpinarū multarum, quæ dum flammam concipiunt crepero ſtrident ſonitu, biſcumque cotæ.*

In Hebræo eſt pulchra paranomaſia. Ait enim שִׁיר *ſchir*, id eſt canticum Sirenom, puta adulatio ſtultorum, ſimile eſt סִירִים *ſirim*, id eſt ſpinis, ſub סִיר *ſir*, id eſt olla crepitantibus, q. d. Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla crepitantium moleſtus eſt, breuis, fumoſus & inutilis: ita blandæ adulantium voces moleſtæ

ſunt,

A ſunt, citò deſinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem & amaritudinem conſcientiæ, atque in tormenta præſentia & æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiod. & S. Hieronymus.

Igitur cantica & adulationes aſſentatorum rectè comparantur ſpinis ſub olla crepitantibus. *Adulationes ſunt ſpinæ. Primò.* Primò, quia ſicut hic crepitus ſtridulus eſt, aureſque obtundit, nilque aliud affert commodi: ſic prorſus adulantium laudes non ſunt niſi ſtreperæ voces, & ſtridores inanes buccarum adulatione tumidatum & crepitantium, quæ viris cordatis ingratæ ſunt & moleſtæ. Vnde ſicut ex crepitu ſpinas, ſic ex adulatione ſtultum agnoſcas, ait Olympiod. Rurſum riſus ſtulti ſonorus, effuſus & cachinnans ſimilis eſt ſono ſpinarum ſtridentium & crepitantium: vtrimque ergo nil eſt niſi inanis vocis ſtrepitus & crepitus. B

Secundò. Secundò, ſicut ſpina tangentem pungit; ſic & adulationes animam lædunt & ſauciant, dum eam ad curas ſæculi ſpinoſas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant, ait S. Hieronym.

Tertiò. Tertiò, ſicut ſpinæ implexæ implectunt manum veſteſque tangentis, ſic & adulationes perplexam reddunt animam, multiſque eam difficultatibus & ſceleribus inuoluunt. Vnde Symmach. vertit: *Per vocem imperitorum vinculis quiſpiam colligatur*, hoc eſt ait S. Hieron. *ad vocem talium præceptorum magis auditor innectitur, dum vinculis peccatorum ſuorum vnuſquiſque conſtringitur.* Prouerb. 5. Huc facit illud Nahum. 1. 10. *Sicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur ſicut ſtipula ariditate plena.* C

Quartò. Quartò, ſicut ſpinæ flamma eſt ſubita, atque illico cum ſonitu tranſit, ſic & gaudium ex adulatione conceptum cum ea finitur & euaneſcit. Ita S. Bonauent.

Quintò. Quintò, ſicut ſpinæ creant fumum, ſic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiod.

Sextò. Sextò, & valde appoſitè, ſicut flamma ſpinarum illicò tranſiens & deſinens, ollam & carnes in ea non calefacit, nec ab eis frigus & cruditatem aufert, ſed potiùs per antiperiſtaſim illud auget: ſic & adulationes corda audientium dolore ſcelerum & amore virtutum non accendunt, ſed potiùs in ſuo peccatorum frigore obdurant. D

Septimò. Septimò, ſicut ſubita flamma ſpinarum ſtatim in fauillas & cineres vertitur, ſic adulatio ſæpè vertitur in irriſionem. Quem enim adulantes in facie laudant, hunc à tergo vituperant.

Planè contrariæ ſunt increpationes ſapientum: nam primò modeſtæ ſunt & graues ſine ſtrepitu & crepitu: ſecundò, pungunt vt ſanent, non vt lædant: tertiò, ſunt candidæ & liberæ, non implexæ: quarto, conſtantes ſunt & durant: quintò, mentem non obnubilant, ſed illuminant: ſextò, eamdem amore Dei & virtutis accendunt inſtar carbonū iuniperi: ſeptimò, nullam poſt ſe fauillam vanitatis relinquunt, ſed ſemper ſui ſimiles ſunt in grauitate & ardore.

A Denique Chald. vertit. *Quid enim aliud eſt vox ſtultorum riſus & iocos agentium, quam ſpinarum ſub aheno ardentium quidam quaſi ſtrepitus & ſonus? Et hoc quoque vanitas eſt.* Vnde S. Baſil. reg. 17. in fuſius diſput. cenſet hac gnome damnari riſum immodicū prorumpentem in cachinnos, corpore ſubſultante, velut conſtantiæ, & grauitati planè contrarium. Sic & S. Ambroſ. exhort. ad virgin. quem audi. *Quid autem idem Eccleſiaſtes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, conſideremus. Sunt vox, inquit, ſpinarum ſub olla, ita riſus ſtultorum. Nempe ſpinæ, cùm ardent, ſonant, & citò extinguuntur, vt nullus caloris ſit effectus. Vnde & de Iudæis dictum eſt: Exarſerunt ſicut ignis in ſpinis. Exuſti ſunt enim ſuo riſu, & conflagrarunt in Domini paſſione, quando in animæ ſuæ vocabantur incendium, dicentes: Speret in Domino, eripiat eum, ſaluum faciat eum nunc ſi vult eum. Et deridentes percutiebant calamo caput eius, & ſpinis eum coronabant, atque acetum ei vt biberet offerebant. Ille riſus Synagogam incendit in æternum. Sic ergo eſt riſus ſtultorum, qui ſine gratia ſonat, & ollam ſui corporis vrit.* B

Sed et hoc vanitas] Identidem hoc ſuum thema vanitatis infert & ingerit Eccleſiaſtes. Sed quid *τὸ hoc*? Campenſ. accipit increpationem ſapientis, huic enim ſua quoque ineſt vanitas vel ſuperbiæ, vel inefficaciæ, dum nō corrigitur correptus; vel noxæ, dum ſibi accerſit odia & damna. Meliùs referas ad riſum ſtulti: hic enim vanus eſt & ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Card. euacuat adulantem, atque illū, cui fit adulatio.

C Calvmnia contvrbat sapientem, et perdet robvr cordis illivs.] Septuag. *Quoniam calumnia circumfert ſapientē & perdit cor vxoris eius.* Aquila & Theodor. *Fortitudinis eius.* Complut. *generoſitatis eius.* Hoc enim eſt *τὸ εὐγενείας*, pro quo nonnulli legunt *εὐτονίαν*, id eſt bonum tenorem, vigorem & conſtantiam cordis illius. Syrus: *Quoniam accuſatio perdit ſapientes & perdit cor dentium illius.* Arabicus: *Quoniam ſtultus conuertit mentem ſapientis, diſſoluit cor fortitudinis eius.* Thaumat. *ſummum malum calumnia, quæ ſapientum maximè animabus inſidiatur, generoſam ac denſam illam virtutum ſyluam extirpare molitur.* Vers. 8.

Pro *calumnia* Heb. eſt עֹשֶׁק *oſec*, id eſt calumnia, item oppreſſio, & quæuis iniuria ſiue verbis, ſiue factis, puta vi & fraude fiat.

D Pro *conturbat* Hebr. eſt יְהוֹלֵל *meholel*, quod ſi accipias quaſi poſitum pro מְחוֹלֵל *mecholel*, (litteræ enim ה & ח ſunt affines & charactere & ſono, vtraque enim eſt nota aſpirationis) ſignificat dolore afficit, affligit, cruciat, vti partus cruciat parturientem: alioquin *meho'el*, propriè ſignificat dedecorat, inglorium facit, dehoneſtat, perturbat, obſcurat. Radix enim הָלַל *halal*, in Piel ſignificat laudare, celebrare, glorioſum facere; in Poel verò ſignificat contrarium, ſcilicet vituperare, vilem, inglorium, infamem facere. Aquila vertit, *ſeducet*. Chald. *decipiet*. Pagnin. *inſanire faciet*. Tigur. *Ad inſaniam adigit*. Alius, *errare facit*, vt ſcilicet per impatientiam aberret à ſapientia & virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaque ſcelera, vti inſinuat Chald. Syrus, *perdit*. Septuag. *circumfert*, circumagit

cumagit, rotat, vulgò *valta il ceruello.* Varietas hæc verſionum gnomen hanc valde illuſtrat, exaggerat, amplificat. Olympiodorus; *vexat.* Arabicus, *conuertit.* Thaumaturg. *inſidiatur.* Pro *perdet robur cordis illius.* Hebr. eſt *perdet cor donum,* quòd S. Hieronym. Caiet. & alij explicant, q. d. donum peruertit cor & mentem ſapientis, iuxta illud: *Munera excæcant oculos ſapientum.* Deuter. 16. 19. Verùm hic non agitur de donis, ſed de calumnia: quare melius explicat Tigur. q. d. *Calumnia frangit cor ſapientis præclaris dotibus ornatum.* Et Campenſ. *Mali ſi obiurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam inſigni ſapientiæ dono exornatum.* Chald. *Sermone deprauato prudentiam ſapientis animi labefactat, quæ à Deo cælitus homini data eſt in donum.* Vnde Noſter, Septuag. Arabic. & Syrus. *Perdit robur, vel vigorem cordis eius.* Hoc ergo eſt *cor donum* vel *cor doni* (vtrolibet enim modo vertas ex Hebræo) id eſt cor donatum à Deo, multiſque donis ab eo exornatum.

A

B

Hæc ſententia vti & ſequentes, licèt vt diſparatæ accipi poſſint, velut dogmata ſapientiæ, tamen cum præcedenti necti poteſt; hoc modo, vt explicet τὸ *ſed & hoc vanitas,* q. d. Increpatio delinquentis facta à ſapiente, licèt ſancta, ſuam tamen habet adiunctam vanitatem, ſcilicet quòd delinquens ab eo increpitus illi indignetur, vtque illi talionem reponat, cùm verum illi crimen obijcere nequeat, obijcit falſum, fingitque in eum calumniam, quæ eum affligit & turbat. Ita Caiet. Vnde Campenſ. vertit: *Quia mali ſi obiurgentur quod alios opprimant, affligunt ſapientem.* Et Chald. *Violentus quoque illudit ſapienti, vt non ambulet in via eius.* Alij hanc gnomen referunt ad verſ. 2. *Melius eſt nomen bonum, quàm vnguenta pretioſa.* Alij, q. d. O ſapiens monui te, vt caueas adulationem, nunc pariter moneo, vt caueas illi oppoſitam calumniam.

C

Minùs rectè Olympiod. hanc gnomen ſic accipit, q. d. etiam ſapientes & perfecti pulſantur abſurdis, impijſque cogitationibus contra prouidentiam Dei, dum vident pios hic ab impijs affligi & opprimi. Meliùs S. Bonauent. eam accipit de dolore ſapientum, dum vident proximos innocentes per calumniam vexari. Hic enim eſt zelus compaſſionis, quem habebat Apoſt. dicens: *Quis ſcandalizatur & ego non vror?* 2. Corinth. 11. Optimè eam accipias de calumnia & accuſatione iacta in ipſum ſapientem: hæc enim ſæpè eum conturbat, cruciat & affligit. Ita Syrus, S. Hieron. Albinus, Salon. & alij.

D

Calumnia turbat ſapientem.

Notat S. Hieronym. hanc gnomen accipi de ſapiente non perfecto, ſed proficiente: hic enim per calumniam conturbatur. *Sapiens quippe perfectus nullâ argutione indiget, nullâ calumniâ conturbatur,* ſed eam conſtanti animo tolerat & ſuperat, vti Apoſtoli *ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.* Actor. 5.

Exempla.

Vis exempla? Accipe. Moſi irrogata fuit calumnia à Core, Dathan & Abiron, quòd ambiret principatum ſibi, & Pontificatum Aaroni fratri ſuo, quæ eum pupugit & turbauit, iuxta illud: *Vexatus eſt Moſes propter eos, quia exacerbauerunt ſpiritum eius.* Pſalm. 105. 32. præſertim quia per calumniam hanc excitatum eſt murmur populi, vnde Moſes queſtus eſt Deo magno animi dolore, dixitque: *Ne reſpicias ſacrificia eorum: tu ſcis, quòd ne aſellum quidem vnquam acceperim ab eis, nec afflixerim quemquam eorum.* Num. 16. 15. Sic Ieremias prophetans Ieruſalem tradendam Chaldæis, à Iudæis calumnias iuges audiebat, quòd eſſet pſeudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Vnde aſſiduè gemit & luget, vti videre eſt c. 10. v. 11. & ſeq. c. 20. v. 8. & ſeq. Hinc & Dauid orat Pſalm. 118. 134. *Redime me à calumnijs hominum vt cuſtodiam mandata tua.* Vbi S. Ambroſ. *Qui opprimitur, ait, calumnia, non facilè poteſt cuſtodire mandata diuina: triſtitiæ neceſſe eſt plerumq; aut timori cedat & affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore.* Ita S. Baſil. calumniam ſibi de hæreſi impactam valde ſenſit. Sic enim ſcribit epiſt. 82. *Ad hasce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinam ac ſubitã immutationem animo perculſus, nec reſpondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me deſtituebat, & planè patiebar, quod animo ſolet parum forti accidere: indicandum enim quod verum eſt, & tamen veniâ dignum. Deinde parùm aberat, quin odium erga humanũ genus exorbitaſſem, ſuſpectiq; mihi fuiſſent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non eſſe charitatis bonum, ſed verba quædam plauſibilia ad ornatum & cultum eorum, quibus vti velis conſicta; affectum verò illorum ſecundùm veritatem non ineſſe cordi humano.*

Ratio à priori.

Ratio à priori prima eſt, quòd homo ex eo quòd ſit rationalis, ingenuæ & nobilis naturæ ſummè appetat honorem & famam: huius enim cupido illi intima eſt, vt qui illam tangit, tangat pupillam oculi, imò pungat medullam animæ: quare multi malunt perdere vitam, quàm famam. Sapientis autem honor ſitus eſt in ſapientia & innocentia: quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipſius. Hanc Eccleſ. capit. 26. verſ. 6. *timuit calumniam mendacem.* Hinc adagia: *Inuidia integritatis aſſecla: calumnia dira peſtis.* Hinc & emblema, cuius titulus: *Calumniæ morſui nullum eſt remedium,*

Naturâ cunctis promptâ eſt medicina veneni:
Hæc ſuperant linguæ vulnera facta manu.
Quod ſemel emiſit rabioſa calumnia virus,
Ante necat, quàm tu fuſa venena putes.

Secunda.

Secunda, quòd calumnia ſæpe homini auferat opes, libertatem & vitam. Calumnia enim violati edicti regij coniecit Danielem in lacum leonum. Calumnia adulterij adegit Suſannam ad periculum necis infamis. Calumnia hoſtilitatis in Aſſuerum conficta ab Aman, Mardochæum & Iudæos omnes addixit morti, vt patet ex libro Eſter.

Tertia.

Tertia, quod calumnia viri ſancti graue creet ſcandalum, ac impediat fructum concionum, lectionum, omniumque operum ipſius: quare illa tunc refellenda eſt, vti docet S. Baſil. homil. de Inuidia, & S. Gregor. libr. 8. epiſtola 45. ita Paulus calumniam pſeudo-Apoſtolorum, ſuam doctrinã vitamque carpentium confutauit 2. Corinth. 10. & 11. ac Chriſtus calumnias ſcribarum & Phariſæorum contra

ſe

ſe iactatas aſſiduè diſſipauit, vt patet Ioan. 5. 5. & ſeq.

Adde calumniam vix ita elui poſſe, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni paraſitus, impium & diabolicum hoc conſilium ſuis dabat: *Quodlibet crimen in quemuis intendite; vt maxime enim ſanet vulnus, qui læſus eſt, manet tamen cicatrix.* Sicut ſceleſtus ille dux, potiùs latro, ſuis militibus dicebat: *Rapite, ſpoliate tam amicos quàm inimicos: Nam vt qui ſpoliati ſunt, ſic agant apud principem, vt reſtituere cogamur, ſemper tamẽ aliqua prædæ portio remanebit apud nos.* Hinc Thearidas eum gladium cote acueret, rogatus an eſſet acutus: *acutior*, ait *calumnia*, ita Plutarch. in Lacon.

Modus refellendi calumniam. Primus.

Porrò modi & media refellendi, vel ſuperandi calumniam ſunt varij. Primus eſt ſi illam contrarijs actibus, tuiſque moribus refellas: accuſaris quòd ſis ſuperbus, guloſus, luxurioſus, auarus, &c. eſto humilis, ſobrius, caſtus, liberalis, vt omnes ex actibus tuis videant calumniam eſſe falſam: vnde ſingularis calumniæ confutatio eſt vitæ innocentia & ſanctitas. Quocirca Demoſthenes, teſte Stobæo ſermon. 40. dictitabat calumniam aliquantiſper quidem audientibus mali ſuſpicionem ingerere: progreſſu verò temporis nil eâ imbecillius eſſe.

Secundus.

Secundus, ſi Deo tuam innocẽtiam reſignes, eiuſque iudicium, quo tuam innocentiam declaret efflagites, vti fecit Dauid in Pſalmis, vt Pſalm. 42. 1. *Iudica me Deus & diſcerne cauſam meam: de gente non ſancta ab homine iniquo & doloſo erue me.* Et Pſalm. 7. verſ. 9. & Pſalm. 25. 1. & Pſalm. 34. 1. & 2. & Pſalm. 35. 3. Deus enim innocentiæ eſt tutor & vindex: vnde multis in hac vita, ſed omnibus in die iudicij innocentibus, diffamatis quaſi nocentibus, innocentiæ famam reſtituet. Dicito ergo cum Apoſtolo: *Mihi pro minimo eſt, vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem iudicat me Dominus eſt, qui illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo.* 1. Corinth. 4.

Exempla.

Ergo Deus innocentibus per calumniam læſis, vel etiam occiſis famam reſtituit, vti reſtituit Danieli, Suſannæ, Ioſeph, Mardochæo. Legimus in vita S. Irenes virginis & martyris Portugal. quòd ob calũniam fornicationis ſit occiſa, ſed poſt mortẽ Deus eius virginitatem reuelauerit, eamq; multis miraculis teſtatam fecerit. Adſcripta eſt Sanctis in Martyrologio Romano die 20. Octobris. B. Martina virgo, inter viros monaſticen profeſſa, ac Marinum ſe nuncupãs, à filia ab alio violata, fornicationis ſecum commiſſæ falsò accuſata, ac prole ei quaſi patri tradita, ab Abbate monaſterio eiecta, publicam egit pœnitentiam; ſed poſt mortem per ſexum agnita fuit eius innocentia, ac calumniatrix correpta à dæmone, non niſi calumniam confeſſa, ac ad ſepulchrum Martinæ veniam petens, ab eo liberari potuit: quin & Deus pluribus miraculis eius caſtitatem & ſanctitatem comprobauit, vti habet eius vita, ſanè admirabilis.

Tertius.

Tertius, ſi magno & infracto animo opiniones & dicteria hominum deſpicias, dicaſq; cum S. Auguſtin. epiſtol. ad Secundinum: *Sentis de Auguſtino quod libet, ſola coram Deo conſcientia me non accuſet.* Vis enim & noxa calumniæ non in calumniantis, ſed in patientis ſenſu conſiſtit. Oſtende ergo te eam non ſentire, ſed ridere, atque eam depuleris. Audi ſanctum Chryſoſtomum homil. 2. ad Popul. *Sicut, ait, voluptas non in ciborum apparatu, ſed in comedentium affectu ſita eſt, hoc & de contumelia dico, quòd contumelia non à contumeliantiũ ſententia, ſed à patiẽtium affectu conſtituitur vel deſtruitur; verbi gratia, multa quidam in te fanda atque nefanda contumelioſè egit; ſi contumelias deriſeris, ſi verba non ſuſceperis & vulnere ſuperior ſis, contumeliam non es paſſus. Et quemadmodum ſi corpus adamantinum haberemus, etſi innumeris vndiq; telis percuteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim à manu tela torquente, ſed à corporibus patientibus vulnera fiunt: ſic & hic non à contumeliantiũ inſania, ſed à patientiũ contumelias imbecillitate iniuria, & iniuriarũ contumeliæ conſtituuntur. Si enim Philoſophari ſciamus, nec contumeliâ affici poſſumus, nec quidquam graue pati. Ille iniuriam intulit, non ſenſiſti, nec doluiſti, non es iniuriam paſſus, ſed & magis percuſſiſti, quàm percuſſus es; cùm enim qui contumeliam intulit, plagam ſuam ad patientium animam non peruenientem viderit, ipſe maiorem in modum roditur, & tacentibus contumeliam patientibus, ſponte contumeliarum plaga contra mittentem conuerſa infertur.* Quin & Ariſtoteles, teſte Laërtio libro 5. abſens à quodam maledictis laceſſitus: *Abſentem*, inquit, *etiam verberet.* Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: *Nonne te ſatis obtudi? Hercle*, inquit, *non tibi animum aduerti.* Porrò M. Antoninus Imperat. cognomento Philoſophus libro 9. de Vitâ ſuâ, hoc remedium dat calumniæ & impudentiæ: *Si cuius impudentiâ offenderis*, inquit, *ſtatim percontare teipſum, an poſſit fieri, vt nulli ſint in mundo impudentes: non poteſt autem hoc fieri; ne igitur poſtula id quod fieri nequit; eſt enim iſte quoque vnus ex impudentibus illis quos eſſe in mundo oportet. Idem de verſuto infideli, omni denique quocumque modo vitioſo in promptu ſit tibi cogitare. Nam ſi recorderis neceſſario id genus hominum eſſe, ſingulis æquiorem te præbebis. Id quoque vtile eſt ſtatim cogitare, quam homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos manſuetudinem: contra aliud vitium aliud auxilium. Omninò autem licet tibi in viam reducere eum qui errauit: nam omnis qui peccat, eo errat, quod à propoſito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum eſt? Inuenies quidem nullum eorum, quibus iraſceris, tale quippiam feciſſe quo mens tua ſit futura deterior, atqui in hoc vnico ſitum erat, vt malum tibi atque damnum accideret. Quid verò malum aut nouum accidit, ſi indoctus homo agit ſuo modo? Vide ne tu tibi ipſi potiùs ſis reprehendendus, qui non præſenſeris fore, vt ita peccaret.*

Calumnia in ſenſu patientis conſiſtit.

Denique calumniam dulcorant Dei ſolatia. Experientia enim conſtat, viros perfectos, qui patienter, imò hilariter ferunt calumnias, ſui contemptus, falſas accuſationes, humiliationes, mortificationes, perſecutiones, iniurias, miras

Calumnias dulcorant Dei ſolatia.

miras à Deo haurire illuminationes & conſolationes ſpiritales, ijſque ita ſubinde repleri & obrui, vt nollent calumnijs carere, ſed in illis quaſi in epulis delicientur & exultent. Ita Abbacyrus, apud Climacum Gradu 4. de obedientia, in Monaſterio per quindecim annos aſſiduis calumnijs & iniurijs exercitatus, moriens dixit: *Gratias ago Domino, & vobis Fratres, quod me ad ſalutem meam tentaſtis iugiter; hac enim ex cauſa immunis à tentatione dæmonum hactenus manſi.* Macedonius verò cum ſimiliter exerceri poſtulaſſet, & in Nouitiorum ordinem redigi, idque impetraſſet, cauſam rogatus, hanc dedit: *Numquam*, inquit, *ita me bello omni leuigatum ſenſi, diuinique luminis dulcedinem in meipſo vidi.* S. Franciſcus F. Leoni dixit: *Hæc eſt vera lætitia, ſi calumnijs, probris, verbis & verberibus afflicti, hæc omnia amore Chriſti libenter toleremus.* B S. Ignatius fundator Societatis Ieſu exultabat in carcere in quem per calumniam coniectus erat, dicebatque hanc eſſe veram viam ad ſanctitatem & perfectionem, idque diſertè docet Regula 11. Summarij Conſtitut.

VERS. 9. MELIOR EST FINIS ORATIONIS QVAM PRINCIPIVM] Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus: *Bonum eſt nouiſſimum verbi præ principio eius verbi*, id eſt ſermonis, vel rei. Sæpè enim verbum metonimicè pro re verbo ſignificata ſumitur. Vnde Chald. *Melior eſt finis negotij, quàm principium eius: quoniam in principio iudicari nequit, quis tandem exitus conſequetur: at rei optimæ euentus facilè hominis perſpicitur, quàm ſit auſpicatus.* Tigur. *Potior extrema negotij pars principio.* Campenſ. *Melior eſt finis rei, quàm principium.* Per orationem ergo non ſolùm precem, vt Lyran. ſed & concionem, lectionem, narrationem, exhortationem, C & quemuis ſermonem, imò quamuis actionem, quoduis negotium accipe. Thaumaturgus: *Sermo non in principio ſed cùm ad calcem peruenerit laudandus eſt.* Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illâ dictum eſt v. 2. *Melior eſt dies mortis die natiuitatis*: hæc enim eſt principium, illa finis vitæ hominis; ſed hoc remotum & longè petitum videtur.

S. Hieron. huius ſententiæ quatuor dat ſenſus literales, & quintum myſticum. Primus eſt, inquit, q. d. *Meliores ſunt in dicendo epilogi, quàm exordium.* In his enim dicentis ſollicitudo finitur, in illo incipit.

Secundus, q. d. *qui incipit audire ſermonem, & ad præceptorem vadit, in principio eſt: qui verò extrema audit, conſummatus eſt atque perfectus.* Ita diſcipuli in ſcholis, qui finem Grammaticæ, D Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt, doctiores ſunt, quàm qui earumdem principijs aures operamque nauant.

Tertius, q. d. *Hebræus*, ait, *ita hunc locum cum ſequenti verſiculo diſſeruit: Melius eſt te finem conſiderare negotij, quàm principium, & patientem eſſe, quàm impatientiæ furore raptum.*

Quartus, q. d. Melius eſt finire ſermonem & tacere, quàm proloqui. *Diſcamus*, inquit, *ex hac ſententiola nullam in hominibus eſſe ſapientiam, cum melius ſit tacere, quàm proloqui, & quia cum finita fuerit oratio, intra ſemetipſum recogitat auditor, quod ſit dictum, cùm autem cœperimus loqui, necdum quid vtilitatis accepit.* Vbi tacitè inſinuatur vanitas ſermonum & rerum, nimirum, quòd cum finiuntur & deſinunt optimæ ſint, non autem cum ſunt aut incipiunt.

Quintum adde, q. d. Melior eſt finis principio, quia finis perficit & coronat opus: finis fructum & præmium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rurſum q. d. Melius eſt in opere bono perſeuerare, quàm illud inchoare: imò præſtat non inchoare, quam non perſeuerare. Vnde ex Hebr. vertas: *Melius eſt poſterius verbi priori, ſiue principio:* Sicque hanc gnomen poteris nectere præcedenti q. d. Sapiens increpans delinquentem, etſi ab eo calumniam patiatur, non tamen ab increpando ceſſet, ſed illam conſtanter vrgeat & proſequatur, quia melior eſt finis increpationis principio; tum quia perſeuerantia in bono melior eſt inchoatione; tum quia B falſitas calumniæ in fine patefit: tum quia per perſeuerantiam increpationis ſæpè vincitur duritia delinquentis, fitque, vt delicta relinquat & emendet, iuxta illud Prou. 28. 23. *Qui corripit hominem, gratiam poſtea inueniet apud eum magis, quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit.* Lyran. verò qui per orationem accipit precem, ſic vertit q. d. Melior eſt finis orationis calumniam paſſi, quia ipſe orare & precari cœpit triſtis, at in fine ſuccedit Dei conſolatio, qua fit conſtans & patiens, de quo proximo verſu. Inſuper hæc gnome monet ſapientem, vt finem laborum operumque ſemper intueatur: ideoq; patienter & hilariter ferat, vel capeſſat, agatque media ad finem opportuna ſpe finis & fructus: Sic æger ſumit amarum pharmacum intuitu finis ſcilicet ſanitatis. Sic miles laborat ſpe promotionis ad maiora. Sæpè enim initia tenuia & dura ſunt, ſed finis ampliſſimus C & lætiſſimus conſequitur, iuxta illud:

Debile principium melior fortuna ſequetur.

Ita Aben Ezra. Hinc quidam vertit: *Melius eſt cogitare finem rei quàm principium*; Iuxta illud:

Quidquid agas prudenter agas, & reſpice finem.

Maximè ergo hæc gnome docet perſeuerantiam in cœpto opere bono: hæc enim ſola coronatur, iuxta illud Chriſti: *Qui perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit*, Matth. 10. Vnde Hugo hanc gnomen intorquet in eos, qui finem concionis, orationis vel miſſæ, aut ſcientiæ quá diſcunt, non expectant: hi enim oleum & operam perdunt, præſertim quia ſolet Deus in fine orationis, ad præmiandam conſtantiam & perſeuerantiam magna lumina, magnos affectus, magnas ſpes rei, quæ petitur, conficiendæ infun- D dere. Adhæc in oratione exaudiuntur, & obtinent, quæ poſtulant, vt promittit Chriſtus Lucæ 8. 15. & ſeq. Denique S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Multi, ait, vocati, pauci electi. Incipere multorum eſt, perſeuerare paucorum: vnde & grande præmium eorum, qui perſeuerauerint:* nimirum magnum, imò ſummum eſt perſeuerantiæ donum, vti docet Conc. Trident. & S. Auguſt. lib. de Bono perſeuerantiæ. Audi S. Bernard. epiſt. 129. ad Genuenſes: *Et nunc quid reſtat Chariſſimi, niſi vt admoneamini de perſeuerantia, quæ ſola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorſus abſque* *Perſeuerantiæ elogia.* *perſeuerantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor conſequitur. Vigor virium virtutum conſummatio eſt, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium,*

Soror eſt patientiæ, conſtantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, vnanimitatis vinculum, propugnaculum ſanctitatis. Tolle perſeuerantiam, nec obſequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, ſed qui perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit.

Myſticè, idem S. Hieron. *Dum, ait, in iſto ſæculo ſumus, quod ſcimus, omne principium eſt: cùm autem venerit id, quod perfectum eſt, in nouiſſimis & conſummati erimus*, q.d. In terra bonum incboatur, in cælo perficitur. Vide 1. Corinth. 13.

Tropol. Olympiod. *Melior, ait, eſt finis orationis in qua agitur de virtute, principio: neque enim ſolum cœpiſſe pulchrũ eſt; verùm multò magis rei cœptæ finem impoſuiſſe.* Sic & Albinus: *Melior eſt, ait, conſummata ſtultitia, quàm inchoata.* Sic & S. Bonauent. Hugo & Dionyſ.

B Symbolicè Hugo: Tota, ait, lex ſcripta vnica cẽſetur oratio, cuius principio, qui eſt timor melior eſt finis, puta charitas: timor enim eſt ſeta amoris; quia ſicut ſeta, ait S. Aug. filum in foramen; ſic timor amorem in animam inducit.

Melior est patiens arrogante] Hebr. *Melior eſt longus ſpiritu, quàm altus ſpiritu: longus ſpiritu* eſt longanimis. Vnde Septuag. *Bonum eſt longanimis, ſuper excelſum ſpiritu* Syrus. *Melior eſt longanimitas altitudine ſpiritus.* Arab. *Expectans melior elato in ſpiritu tribulationis.* Campenſ. *Melior eſt homo patiens, quàm qui liberè alios carpit.*

Gnomen hanc nectas præced. q.d. Ideo finis orationis & correptionis melior eſt principio, quia facit hominem longanimem & patientem, dum longanimiter fert infirmitates & calum-
C nias delinquentis, & patienter eius emendationem expectat: patiens ergo melior eſt arrogante, qui delinquenti iraſcitur, eumque ſuperbè obiurgat, ideoque non emendat, ſed in vitio magis obdurat. Nota *melior eſt patiens*, non quaſi arrogans ſit minùs bonus, ſed quod longè illi præſtet eſſe patientem, quam impatientem & arrogantem, imò ſicut patiens eſt optimus, ſic arrogans eſt peſſimus.

Vis exemplum illuſtre? Accipe S. Chryſoſt. hom. 7. de Fide Annæ matris Samuëlis, quæ probra Phenenæ æmulæ ſuæ orando leniret & fortiter tolerabat, ſic ſcribit: *Gubernator clauo aſſidens ſeruat nauim, vndarum incurſus gubernandi prudentiâ depellens: ſic mulier illa, cùm ira & angor in animum ipſius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multoſque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempeſtatem nec paſſa eſt rationem demergi.*
D *Siquidem Dei timor tamquam nauclerus gubernaculis aſſidens, perſuaſit eam tempeſtatem magno animo perferendam eſſe, nec priùs deſtitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc eſt vterum pretioſo theſauro onuſtum.* Maximus ſerm. de Ira: *Vt naues, ait, egregiæ ſunt, non quæ ſereno cælo nauigant, ſed quæ tempeſtati reſiſtunt, & in portum euadunt; ſic homines iræ ac furori reſiſtentes, magni ſunt atque fortes.*

Secundò, q.d. melior eſt corripiens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patienter tolerans, quàm delinquens arrogans, qui per faſtum & impatientiam corripientem reſpuit & calumniatur.

Tertiò, Chald. vertit: *Melior eſt ante Dominum*
A *vir, qui ſubigit concupiſcentiam ſuam, quàm vir, qui ambulat in tumore ſpiritus.* Hinc S. Hieron. hanc gnomen combinat cum v. 4. quaſi eum limitet: *Quia, ait ſuperiùs, iram conceſſerat, dicens: Melior eſt ira, quàm riſus, ne putaremus iram, quæ in paſſione eſt, laudari, nunc præcipit iram penitus eſſe tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, iram poſuit, hic verò impatientiam refrænauit. Patientia autem non ſolùm in anguſtiis, ſed & in lætioribus neceſſaria eſt, ne plus quam condecet exaltemur. Videtur mihi, & qui nunc excelſus appellatur ſpiritu, in Euangelio pauperi ſpiritu eſſe contrarius, qui in beatitudine ponitur.* Sic & Olympiod.

Quartò, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modeſtiam ſermoniſque refert. Sic enim totum hunc verſum reddit: *Sermo ubi in prin-*
B *cipio, ſed cum ad calcem peruenerit, laudandus eſt. Morum probetur modeſtia, non faſtus aut ſupercilium.* Sunt enim qui initio orationis modeſtè demittunt oculos, vultum, vocem, ſed ſenſim ea attollunt ac in fine in verba ſuperba, minacia, indignabunda prorumpunt, præſertim dum non impetrant, quod poſtulant.

Primus ſenſus maximè connexus & genuinus eſt.

Moral. quanta ſit dignitas patientiæ docet Tertull. & S. Cypr. tract. de Patientia. Vide dicta Iacob 1. 4. ad illa: *Patientia autem opus perfectum habet.* Et Prou. 16. 32. ad illa: *Melior eſt patiens viro forti.* Ecc. 19. 11. *Doctrina viri per patientiam noſcitur.*

Denique audi S. Greg. par. Paſt. admon. 10. *Per hoc quoque impatientiæ vitium plerumque mentem*
C *arrogantiæ culpâ transfigit: quia dum deſpici in mundo hoc quiſque non patitur, bona ſi qua ſibi occulta ſunt oſtentare conatur; atque ſic per impatientiam, vſque ad arrogantiam ducitur, dumque ferre deſpectionem non poteſt, detegendo ſemetipſum in oſtentatione gloriatur. Vnde ſcriptum eſt; Melior eſt patiens arrogante: quia videlicet eligit patiens qualibet mala perpeti, quàm per oſtentationis vitium bona ſua occulta cognoſci. At contra eligit arrogans bona de ſe vel falſa iactari, ne mala poſſit, vel minima perpeti.*

Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit] Hebr. *Ne præcipites in ſpiritu tuo ad excandeſcendum, quia excandeſcentia in ſinu ſtulti requieſcit*, Hebr. enim כעס *caas*, ſignificat iram ardentem, excandeſcentiam. Vnde Sept. & Syrus vertunt *furorem. Ira enim breuis furor eſt*, ac parit furorem diuturnum, qui per cæ- Vers. 10.
D des, rapinas, incendia graſſatur, vaſtatque omnia tam priuata, quam publica, Arabicus: *Ne curras, vt iraſcaris in ſpiritu tuo, quia ira in gremio ſtultorum requieſcit.* Thaumaturg. *Furor & primus indignationis impetus cohibendus eſt, ne præceps in iram (cui ſtulti ſeruiunt) feratur.* Symmach. *Noli per verba tua ad iracundiam prouocare.* Nam, vt ait S. Ephrem tract. de Virtute cap. de Ira *Ira & irati proprium eſt vanis rumuſculis permoueri, & leuicula de cauſa rixas prouocare.*

Cohæret hæc gnome. præcedenti, ex eaque velut concluſio educitur, q.d. Melior eſt patiens iniuriam arrogante, qui illico iniuriam irroganti iraſcitur, ſeſeque vlciſcitur. Ne ergo oblatam tibi iniuriam ſis velox ad iraſcendum, hoc enim eſt ſtultorum, ſed patienter eam tolera, eamque patientiâ & prudentiâ tuâ non

tam

tam verbis, quàm factis contrarijs refelle & confuta.

Nota pro *ne ſis velox* Hebr. eſt אַל תְּבַהֵל *al tebahel*, id eſt, ne procellaris, ne trepides, ne feſtines, ne præcipites, vti feruent & præcipitant apes, dum illicò iraſcuntur & aculeum infigunt, itaque ſtultè ſe exanimant & inutiles reddunt. Indicat hæc vox cauſam iræ eſſe mentis leuitatem, timorem, trepidationem, præcipitantiam: hæc enim viſa vel audita aliqua leui iniuria, timet famam vel res ſuas perdere, ideoque puſillanimes, parui iudicij & animi, quales ſunt feminæ, pueri, ſtulti, citò iraſci; graues verò, cordatos magnoque animo & iudicio præditos, putà ſapientes ægrè tardeque iraſci, quia grauitate ſua & conſtantia indignum cenſent citò iraſci, atque ob rem leuem, nec ſatis conſideratam perturbari.

Vetat ergo hæc gnome non omnem iram ſed citam & ſubitam, eoque nomine tacitè lentam tardamque permittit: hac enim iraſcimur peccatoribus & peccatis, eoſque corripimus, caſtigamus, plectimus. Vnde ira à natura data eſt homini quaſi *cos fortitudinis*, ait Cicero 4. Tuſcul. *& quaſi bonarum actionum miniſtra*, ait S. Baſil. Orat. contra Iram, *ac virtutis inſtrumentum & ancilla*, ait S. Greg. 5. Moral 31. Tam ergo vitioſum eſt eſſe ἀναθῆς, quam ὀξύθυμος, id eſt carere omni irâ, quam præcipites eſſe ad iram.

Porrò Chald. accipit iram, qua peccator iraſcitur, dum à Deo punitur. Sic enim habet: *Et in tempore, quo veniet ſuper te correctio de cælo, ne feſtines in anima tua, vt iraſcaris, neque dicas verba blaſphemiæ aduerſus cæleſtem. Si tu patienter ſuſtines, dimittetur tibi: ſi tu eris contumax, & iraſceris, ſcito quoniam furor in ſinu ſtultorum requieſcet, donec perdat.*

Verùm meliùs alij paſſim hæc intelligunt de ira, qua iraſcimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam vt ait S. Ambr. 1. Offic. c. 6. *Qui citò mouetur iniuriâ, facit ſe dignum videri contumeliâ, dum vult indignus videri.*

Porrò ſub ira vetatur vindicta, quam parat ira, q. d. Ne ſis velox ad iraſcendum, vt in verba aſpera, aut facta, verberaque, quibus te vindices, illico prorumpas. Ita S. Ambr. exhort. ad Virg. *Quàm pulchrum*, inquit, *& illud: Noli feſtinare in ſpiritu tuo iraſci, quia ira in ſinu ſtultorum requieſcit; hoc eſt. Etſi cauſa ſit, quæ moueat indignationem, non ſit feſtina vindicta, ne immoderatius calor indignationis exaſtuet. Non poteſt igitur auferre quod naturalis eſt motus, ſed moram iuſſit, vt medicina conſilij temperet iracundiam.* Probat ex illo: *Iraſcimini & nolite peccare.* Pſal. 4. 5. Hinc, & S. Hieron. *Ira*, inquit, *iuncta ſuperbiæ ſemper deſiderat vltionem.* Duo ergo vetat hæc gnome: primum, ne citò iraſcamur: ſecundum, ne irati citò proſiliamus in aſpera verba vel verbera, ſed os & manus cohibeamus ab iræ & vindictæ executione.

Ira citò vetanda Cur? Ratio Prima. Porrò cauſæ cur cita ira vetatur ſunt hæc. Prima, quia mora iram vel ſoluit, vel mitigat. Ira enim eſt inſtar flammæ, quæ ſimul tota exardeſcit ſimulque deflagrat & deſinit. Vnde Seneca lib. 3. de Ira cap. 5. *Mora*, ait, *lentum præcipitis mali remedium.* Et S. Hieronym. hic, dum ſic ex-

A plicat: *Non quòd concedat tardius iraſcendum, idcirco nunc dicit: Ne feſtines in ſpiritu tuo iraſci, ſed quod cum furens & recens fuerit ira dilata, facilius ſedari non poſſit auferre.*

Secunda, quia mora impedit, ne ira proſiliat in lites, rixas, cædes ceteramque vindictam. Tertia, quia mora dat tempus menti, vt rationes excogitet, quibus ira ſedetur. *Secunda.* *Tertia.*

Gnome. Salomonem ſecuti ſunt Plato & Philoſophi. Plato iratos monebat vt ſeipſos in ſpeculo contemplarentur. Nam cum faciem ſuam furibundam per omnia phrenitico ſimilem viderent, eo dedecore territi, in poſterum ab ira ſibi facilè temperabant: aut certè eam tardabant. Idem: *Sapiens*, ait, *cùm vituperatur, non iraſcitur, cùm laudatur non extollitur.* Ita Laërtius in eius vita. Ariſtoteles: *Iram*, ait, *cohibe, quia ſicut fumus oculos, ſic ira*
B *rationem offuſcat, vt verum cernere nequeat.* Ita Stobæus ſerm. 18. Seneca l. 1. de Ira c. 15. *Nihil minus*, inquit, *quàm iraſci punientem decet, cùm eò magis ad emendationem pœna proficiat, ſi iudicio lata eſt: inde eſt quod Socrates ſeruo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer.* Cato iratum ab inſano nil differre aiebat, niſi mora; ſentiens iram eſſe breuem inſaniam. Ita plutar. lib de Cohibenda Ira.

Athenodorus hoc monitum dedit Auguſto Cæſari, cùm ei valediceret: *Ira correptus nil dicas aut facias, donec 24. literas Alphabeti Græci percurreris.* Ita Plutar. in Apophth. Rom. qui & addit Auguſtū approbando reſpondiſſe: *Silentij ſunt tuta fidei præmia.* S. Ambr. Theodoſio Imp. qui ex ſubita ira iuſſerat Theſſalonicenſes ob deiectam vxoris ſuæ ſtatuam occidi, ſuggeſſit, vt ſanciret ſententiam necis ab Imp. in aliquem latam, non
C niſi poſt triginta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentem lata reuocari poteſt, at vita innocentis occiſi reuocari nequit.

Denique S. Iacobus c. 1. 19. *Sit autem*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram.* Vide ibi dicta.

QVIA IRA IN SINV STVLTI REQVIESCIT] Hugo Card. τὸ *requieſcit* exponit *ſedatur*, vacat, ceſſat, ſicut quieſcunt fluctus, dum ſedatur & tranquillatur mare; atque quieſcunt paſſiones & tumultus dum pacantur, vt ſit antitheſis eius, quod præceſſit, q. d. Ne ſis citus ad iram, ſed nec nimis tardus, quia illud eſt præcipitis, hoc vecordis, ſtulti & ſtupidi. Qui enim caret irâ, caret mente, ait ſapiens. Et Ariſtoteles Ethic. c. 5. *Iræ vacuitas*, ait, *minime laudabilis. Nam qui non iraſcuntur pro quibus oportet & vt oportet, & cùm oportet, & quibus oportet fatui ſunt; nam neque ſentire, neque dolere videntur.*

D Secundò, Chald. *requieſcit* inquit, quia iræ pœna & vindicta in caput ſtulti iraſcentis retorquetur, illique incumbit & in eo requieſcit, vt eum peſſumdet & perdat, dum cogitur ſubire ſupplicia ob ea, quæ temerè in ira dixit & perpetrauit.

Verum τὸ *quia* non antitheſin, nec pœnam, ſed cauſam notat, q. d. Noli citò iraſci, quia hoc eſt ſtultitiæ & ſtultorum. Hebr. *keſilim*, id eſt inconſtantium, qui facilè mutantur. Ira enim in ſinu ſtulti quieſcit, vt ipſe ſtatim velut ex ſinu eam promat & prodat. Porrò ſinum

non aliud, quàm ipſam animam appellat, ait Olympiod. Cauſam dat S. Greg. 5. Moral. cap. 30. *Per iram, ait, ſapientia perditur, vt quid, quóque ordine agendum ſit omnino neſciat, ſicut ſcriptum eſt: Ira in ſinu ſtulti requieſcit: quia nimirum intelligentiæ lucem ſubtrahit, cum mentem per mouendo confundit.*

Exemplum eſt in Nabal, qui verè Nabal, id eſt ſtultus, ſtultâ indignatione contra Dauidem exardeſcens, eâdem enectus & mortuus eſt. 1. Reg. 25. v. 25. & 38. *Ira enim eſt ſignum inſipientiæ,* ait S. Hieron. *quia quamuis aliquis potens exiſtimetur & ſapiens, ſi iracundus ſit inſipiens arguitur.* Vnde Campenſ. vertit. *Ne inducas in animum tuum, vt cito iraſcaris: Solent enim ferè eſſe ſtulti, qui proni ſunt ad iram.*

Ira in ſinu quid? Reſp. Primò. Nota τὸ *in ſinu* multa notat. Primò, quòd ſtultus iram habeat familiarem, & ad manum, vt illicò eam exerat. q. d. tam facilè iraſcitur, quàm quis è ſinu chartam extrahit: cùm è contrario ſapiens iram habeat in corde & cerebro, vt non niſi præuiâ ratione lentè eam educat.

B

Secundò. Secundò, iram eſſe in ſtulti ſinu, velut in proprio ſuo lare & ſede, in qua fixè moretur & habitet: vnde ſignificat pronitatem & habitum iraſcendi. q. d. Stultus cùm minima re tangitur, ex innata, vel per iraſcendi conſuetudinem inſitâ ſibi irâ continuò iraſcitur, vociferatur, litigat, pulſat, verberat. Ita Olympiodorus: *Caueto,* inquit, *ne malum iracundiæ concipias habitum, ita vt tranſeat in affectum cordis,* vt ait Pſaltes.

Tertiò. Tertiò, iram eſſe amicam ſtulto, ab eoque foueri, vt eam ad pectus, quaſi in ſinu geſtet, brachijs complectatur & ſtringat, ei ſeruiat & obſequatur prætexendo callidas rationes, ob quas videatur iuſtè iraſci. Ita Thaumat. *O quàm ſolers eſt iracundia ad fingendas cauſas furoris,* ait Seneca lib. 1. de Ira cap. 16.

C

Quartò. Quartò, iram eius in animæ ſinu eſſe reconditam, ideoque profundam, occultam, intimam, grauem, diuturnam & implacabilem. Huic affines ſunt gnomæ ſapientum, vt S. Iob. c. 5. *Stultum interficit iracundia.* Salomonis Prouerb. 27. 3. *Graue ſaxum & onerosa arena, ſed ira ſtulti vtroque grauior.* Eccl. c. 22. 17. *Super plumbum, quid grauabitur? & quod illi aliud nomen, quàm fatuus?*

VERS. 11. NE DICAS: QVID PVTAS CAVSÆ EST, QVOD PRIORA TEMPORA MELIORA FVERE, QVAM NVNC SVNT? STVLTA ENIM EST HVIVSCEMODI INTERROGATIO] Hebr. *Quia non à ſapientia* (incitatus) *hoc interrogares.* Varabl. *Quia non prudenter interrogares.* Campenſ. *Non enim eſt prudentis viri talia interrogare.* *Meliora,* intellige tùm Phyſicè, id eſt ditiora, fertiliora, feliciora; tùm Ethicè, id eſt iuſtiora, pientiora, ſanctiora. Sic Daniel cap. 2. 32. & ſeq. primum Monarchiæ Aſſyriorum ſæculum vocat aureum; ſecundum Chaldæorum argenteum; tertium Græcorum æreum; quartum Romanorum ferreum. Porrò vltimum Antichriſti ſæculum erit plumbeum, id eſt moleſtiſſimum, miſerrimum, peſſimum & periculoſiſſimum. Iam

D

Primò, Thaumat. hanc gnomen ad ſequentem comparationem operum & ſapientiæ refert. Vnde ſic vertit & explicat: *Errant autem qui aſſerunt priſcis meliorem* (ditiorem) *vitam conceſſam,*

A *non intelligentes, quantum à poſſeſſionibus opum ſapientia differt:* de hoc enim proximè fiet ſermo.

Secundò, Chald. hanc gnomen præcedentibus de calumnia, iniuria & ira nectit, vnde ſic vertit: *Cum iniuriam pateris, ne dicas: Quid ſit, quòd antiquitùs res erant in tuto, & prima illa ſæcula eſſent præſtantiſſima, illiuſq; ætatis homines rectè factis nobis præluxerint, quo nomine omnia ad eos proſpera & iucunda demanarent?* Sic & Clarius & Campenſis. Porrò hoc ſtultum eſt interrogare, tùm quia omni ſæculo ſiuère multi ſcelerati, iniurij, tyranni; tum quia quiſque ſui ſæculi iniurias aſpicere, modùmque eas prudenter & patienter ferendi, vel ſuperandi excogitare debet; non verò retroſpicere ad tempora præterita, quæ ad eum non pertinent, nec iniurias ſui æui ab eo auferre queunt.

B Huc accedunt illi, qui cenſent hoc eſſe murmur inſipientium & ſtultorum, diuinam prouidentiam incuſantium, quòd priſcis dederit ſapientiam, probitatem, frugalitatem, ideoque rerum copiam, pacem, vires & robur, quæ poſteris ſubtraxerit: cùm conſtet Deum ex parte ſua affatim cuique ætati prouidiſſe de bonis, tam animi, quam corporis. Hinc S. Bonau. cenſet hæc dici de frugalitate priſcorum, qui ſine auro & argento viuebant pacificè ex frugibus terræ, cùm poſtea effoſſa ab auaris metalla omnium fuerint irritamenta malorum.

Tertiò Olymp. ſic explicat. *Quotidie ſic ſtulti homines loqui ſolent, dicunt enim: Patrum noſtrorum temporibus illis priſcis loqui Deus hominibus modò per Angelos, modò per Prophetas ſolebat. licebat antiquis patribus vxores multas accipere, multas diuitias poſſidere*

C *quæ tamen nobis Euangelica lex coërcuit. Sunt præterea qui dicant, olim me Deus auxilio ſuæ gratiæ protegebat, nunc verò me penitus ſolum dereliquit, ideoq; bona operari non poſſum. Hæc autē omnia ſunt inſipientiū verba. Eſt & alios ita blaterantes audire: Tēpeſtate noſtrâ mundus hic malis hominibus eſt refertus, alij ſunt boni dies, alij verò mali.* Hoſee deinde caſtigans ſubdit. *Ceterùm qui duce virtute ſuam moderatur vitam, de vita in vitam tranſit, ac de fide in fidem proficit operibus bonis, neque apud illum eſt aliqua dierum differentia, ſed congruis rationibus nouit euertere, quas paulò ante adduximus, ſtultorum hominum quæſtiones.*

Quartò, S. Hieronym. quem ſequuntur more ſuo Salonius, & Alcuinus, tres affert expoſitiones; quarum prima eſt literalis, ſecunda tropologica, tertia allegorica; ait ergo; *Nec vetus ſæculum præſenti præferas, quia vnus vtriuſque eſt*

D *conditor Deus: virtutes bonos dies vinenti faciunt: vitia malos. Ne dicas ergo meliores fuiſſe dies ſub Moyſe, & ſub Chriſto, quam modò ſunt. Nam & illo tempore plures fuerunt increduli, & dies eorū mali facti ſunt, & nunc credentes multi reperiuntur, de quibus ait Saluator: Beatiores ſunt, qui me non viderunt & crediderunt.* Aliter: *Sic debes viuere, vt ſemper præſentes dies meliores tibi ſint, quàm præteriti: ne ſi eum paulatim decreſcere cœperis, dicatur tibi: Currebatis benè: quis vos impediuit veritati non obedire?* Et iterū: *Incipientes ſpiritu, nunc carne conſummamini.* Aliter: *Ne dicas meliora tempora olim Moyſis quam nunc Chriſti; legis fuiſſe, quam gratiæ. Si enim hoc volueris quærere, imprudenter facis: non vides quantum diſtet Euangelium à veteri teſtamento.* Ioan. 20. Galat. 5. Ibid. 3.

Omnia

Omnia hæc appoſita ſunt & eodem tendunt. Summa, hæc gnome dirigitur & ſtringitur in homines otioſos, inertes & querulos, qui inopiam, malitiam & infelicitatem ſui æui deſidioſè lamentantur, ac præteritos, & præterita ſæcula præ ſuo laudant & celebrant; hoc enim homini innatum eſt vitium, vt nauſeet ad præſentia, tamet abſentia & præterita, iuxta illud Cornelij Galli de Arte Poëtica: *Laudas præteritos, præſentes deſpuis annos.* Et illud Taciti lib. de Orat. *Vitium eſt malignitatis humanæ, vt vetera ſemper in laude, præſentia ſint in faſtidio: & vetera antiquaq; miremur, noſtrorum temporum ſtudia rideamus & contemnamus.* Et illud Horatij lib. 2. epiſt. 1.

Et niſi quæ terris ſemota ſuiſq;
Temporibus defuncta videt, faſtidit & odit.

Ruſum ſenes ſolent præterita narrare & extollere, ac præſentia iuuenũ facinora ex φιλαυτία paruipendere, teſte Ariſt. l. 2. Rhetor. c. 13. & Plutarch. tract. de ſeipſo laudando. Vnde Poëta, *Senectus, ait, difficilis, querula eſt laudatrix temporis acti.* Nonnulli etiam rudes & plebeij ipſa tempora inquitant, quaſi ipſa hanc infelicitatem affectant, qua in re ſtolidè errant, cum non temporum, ſed hominum otioſitas & malitia incuſanda ſit. Idem enim omnibus fuit & eſt ſol, idem cælum, eadem ſidera & elementa, idem ſolis & cælorum motus, eadem temporum ſeries & viciſſitudo, nec quiſquam ex cæli ſolisue impulſu, ſed ex propria virtute, aut vitio probus eſt aut improbus. Alij de Deo queruntur, quòd priſcis meliora dederit tempora, quàm ſibi ſuiſque, vti paulò antè indicaui. Itáque ſuos mores improbos, ideoq; infauſtos, & miſeros blaſphemè in Deum, cælum vel aſtra reijciunt, cùm ſibi ea imputare deberent, qui inſignis eſt error & ſtultitia. Adde quòd ſtultè ſe crucient de rebus præteritis, quæ reuocari nequeunt, ac interim negligunt præſens virtutis ſtudium. Inſuper noſter Emmanuel Sà, ſtultam ait hanc eſſe interrogationem, eò quòd interrogent rem, quæ in ſe clara eſt & manifeſta: nam conſtat res omnes in deterius ruere, vt videmus priſcas arbores, homines, animalia olim vegeta & florentia nunc conſeneſcere, langueſcere, emori. Idem videre eſt in Ordinibus, Religionibus, & ſtatibus Eccleſiæ. Primi enim fideles & religioſi tempore Apoſtolorum longè ſanctiores fuere præſentibus, vt patet de Eſſæis ſub S. Marco.

Denique nihil nouum ſub ſole: vnde ſicut priſci ſuas habuere virtutes & vitia, ſua commoda & incommoda; ſic eadem vel ſimilia habent & poſteri. Nam vt ſapienter ait Plinius Iunior lib. 6. ep. 21. *Sum ex ijs, qui mirer antiquos, non tamen, vt quidam noſtrorum temporum ingenia deſpicio. Neque enim quaſi laſſa & effœta eſt natura, vt nihil laudabile iam pariat:* ſed ſicut nos miramur priſcos & priſca, ſic poſteri noſtros & noſtra mirabuntur, iuxta illud S. Hier. epiſt. 114. *Ingenium quaſi vinum probatur antiquitate.* Vnde illud: *vino veteri vtere.* Et: *Sapientia eſt in antiquis.*

Porrò conſtat legem nouam meliorem eſſe veteri & priſcâ, puta tempus Chriſti & gratiæ præſtare tempori Moſis & Iudaiſmi. Adhæc nõnulla ſæcula poſteriora, ſapientiora & meliora fuiſſe prioribus, quale fuit ſæculum tertium, & quartum, quo floruere S. Athan. S. Aug. S. Hieron. S. Baſil. S. Chryſ. S. Nazianz. ceterique Eccleſiæ doctores, Græci & Latini. Certè noſtrum hoc ſæculum multa præcedentia ſuperat, tùm in doctrina, eaque omnigena, tùm in artibus eximiè excultis, tùm in rebus bellicis, tùm in virtute, religione & ſanctitate. Sanè numquam ita excultæ fuere artes, diſciplinæ & ſcientiæ vniuerſæ, vti hoc æuo; numquam tot religioſæ familiæ doctrinâ, religione & zelo floruere, vti hac ætate; numquam tot nauigationes, merces & opes etiam Indicæ Orientis & Occidentis extitere, vti noſtro ſæculo.

Demùm Salomonis ætate ſtulta erat hæc interrogatio. Salomon enim opibus, ſapientiâ, regno, felicitate & gloria ſuperauit omnes priſcos: quare optimum ſub eo ſæculum egerunt Iſraëlitæ, ideoque falsò tunc morosi nonnulli ſenes & Ariſtarchi dixerunt: *Quid cauſæ eſt, quòd priora tempora meliora fuere, quàm nunc ſunt?* Occurrunt & reſpondent nonnulli, Salomonem hæc ſcripſiſſe poſt lapſum & de lapſu pœnitentem, cum iam idololatriam in Iſraëlem inuexiſſet, de qua proinde pij querebantur, dicentes: Quò abijt priſca Abrahæ, Moſis, Dauidis fides & religio? Abijt, euanuit: *O domus antiqua, quàm diſpari domino dominaris?*

Verùm valdè dubium & incertum eſt, Salomonem hæc ſcripſiſſe poſt lapſum. Nullum enim lapſus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde ſi pœnituit & pœnitens hæc ſcripſit; ergo & priſcam religionem abolitâ iam idololatriâ reſtituit: hoc enim exigebat vera eius pœnitentia. Certè ipſe toto hoc libro non aliud facit, quàm prædicare idolorum rerumque creatarum vanitatem, ac Dei vnius vnitatem veramque fidem, timorem & cultum, vt proinde nemo hac de re queri, ac priſcam religionem ab eo labefactatam lamentari poſſet.

VTILIOR EST SAPIENTIA CVM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBVS SOLEM] Hebr. Vers. 12
Bona eſt ſapientia cum hereditate (ſic & Septuag. μετὰ κληροδοσίας, id eſt *cum hereditatis diſtributione*, ſiue hereditaria parte & ſorte) *& amplius, vel abundantia, vel excellentia eſt videntibus ſolem*, Arabicus: *Sapientia bona eſt in immutatione ſuæ ſortis & bonitas eius prodeſt ijs, qui aſpiciunt ſolem*, ſcilicet iuſtitiæ, putà Chriſtum per fidem, ita S. Hieron.

Chald. addit manſuetudinis præ ſapientia & opibus elogium, quaſi hæc ſpectent ad manſuetam calumniæ & iniuriæ tolerantiam, de qua v. 8. & 9. Sic ergo vertit: *Bona eſt ſapientia legis cum hereditate, ſed longè meliùs eſt, vt ſit vir in manſuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderunt bonum & malum, ſub ſole in ſæculo hoc.*

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo ſapientiæ facta eſt mentio, cum ait, *quia ex ſapientia hoc non interrogares:* Hinc de more in ſapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus vtilem ac potentem oſtendit. Quia enim viſus eſt cap. 2. v. 8. opes vituperare, eaſque vanas pronuntiauit, hinc earum vſum & commoda hic recenſet, ſi nimirum ſapientiæ coniunctæ ab ea honeſtè expendantur. Addit Thaumaturgus, reſponderi hic

querelæ conquerentium tempora priora fuiſſe meliora, id eſt ditiora (licet Bonauent. contrariè exponat, ſcilicet *meliora*, id eſt pauperiora & frugaliora, ideoque probiora & iuſtiora) dicendo; eſto priora tempora fuerint ditiora, poſteriora tamen ſunt ſapientiora. Sapientia autem melior eſt diuitijs. Iam quoad ſenſum.

Primò, Thaumat. cenſet hic ſapientiam opponi & præponi diuitijs. q.d. Vtilior eſt ſapientia cum diuitijs, id eſt præ diuitijs, aut potius *cum diuitijs*, ſcilicet collata & comparata. q.d. Si ſapientiam compares cum diuitijs, ijs vtique vtilior deprehendetur. Fauet Syrus dum vertit: *Melior eſt ſapientia veſtibus armorum, magis videntibus fidem.* Verùm alij paſſim cenſent diuitias hic non opponi, ſed componi & coniungi cum ſapientia. Hoc enim ſignificat Hebr. עם *im*, Græcum μετὰ, & Latinum *cum*.

Secundò ergo, R. Haccados per ſapientiam cum hereditate accipit ſapientiam hereditariam. q.d. Vtilior eſt ſapientia à parentibus quaſi hereditariè accepta, quam hereditas opum, hæc enim ſine ſapientia parum prodeſt; at ſapientia etiamſi ſola ſit & inops, opes ſibi acquirere & comparare nouit.

Tertiò, Caiet. q.d. Sapientia cum hereditate, id eſt cum diuitijs hereditarijs vtilior eſt diuitijs proprio labore & mercatura partis, quia hæ per mille curas impediunt ſtudium ſapientiæ; illæ non, quia ſine labore per hereditatem obueniunt.

Quartò & genuinè, q.d. Sapientia cum diuitijs vtilior eſt, quàm ſint ſolæ diuitiæ, aut ſubinde etiam ſola ſapientia diuitijs deſtituta; quia vtiles quidem ſunt opes, ſed vtilior eſt ſapientia; vtiliſſima verò eſt, ſi opes adiunctas habeat, quia ijs ſæpè tuenda eſt dignitas ſapientiæ. Si enim doctor, princeps, Epiſcopus, Pontifex ſit pauper, licèt ſit ſapientiſſimus & ſanctiſſimus, tamen à vulgo, infidelibus & hæreticis deſpicitur: ſin verò ſit diues, timetur & colitur iuxta illud: *Diues locutus eſt, & omnes tacuerunt, &c. Pauper locutus eſt & dicunt: Quis eſt hic?* Rurſum opes ſeruiunt beneficentiæ ad iuuandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem & pietatem, vti eum propagauit Conſtantinus & Carolus cognomento Magni, Theodoſius, ceterique ſapientes & opulenti Imper. ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Greg. XIII. qui Pontificali munificentiâ ædificatis plurimis collegijs & ſeminarijs, Dei cognitionem & cultum mirè vbique dilatauit; cuius proinde virtus, fama & gloria toto orbe perennat, & perennabit in omnia ſæcula. Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyranus, Hugo Card. & alij. Hinc & Ariſt. 1. Ethic. c. 10. docet diuitias inſtrumentum eſſe ad felicitatem acquirendam aptiſſimum, eaſdemque materiam virtuti præbere.

ET MAGIS PRODEST VIDENTIBVS SOLEM] Id eſt viuentibus. Hi enim vident ſolem. Innuit diuitias tantùm prodeſſe in hac vita, qua ſolis vſurâ fruimur: in cælo enim nullus erit earum vſus. Vnde quidam hac phraſi putat notari longæuitatem. q.d. Vtilior eſt ſapientia cum diuitijs, magiſque prodeſt, ſi diu videat ſolem, id eſt ſi ſit longæuæ & diuturnæ vitæ. Verùm hoc alienum

A eſt coactum, æquè ac illud Tillemanni, qui ſic vertit: *Præcedit vel vincit videntes ſolem.* q. d. Sapientia anteceſſit omnibus creaturis, quæ ſub ſole ſunt, eumque intuentur. *Videntes ſolem* notat opes ſapientem facere clarum & ſplendidum, præſertim dum publicè in conſpectu ſolis opes in pauperes, vel pios vſus expendit.

Myſticè Olympiod. Sapiens inquit, contemplando ſolem in creatoris eius contemplationem aſſurgens, diuinâ luce perfunditur. Sapientia cum hereditate ergo eſt fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum ſolem iuſtitiæ. Sic & S. Ambr. epiſt. ad Sabinum, per hereditatem hoc loco accipit fidem. S. Hieron. verò hereditatem accipit pro conuerſatione bona, per quam ſimus heredes cæli. *Vult igitur Eccleſiaſtes,* inquit, *docere quanto differant hi qui ſolem merentur*
B *videre iuſtitiæ, & habent ſapientiam cum conuerſatione bona, ab his qui abſque ſapientia vitæ tantùm & conuerſationis ſtudium commodarunt. Quod quidem &* Dan. 12.
Daniel oſtendit dicens: Intelligentes ſermones meos fulgebunt vt luminaria cæli; ſiue vt Theodotion interpretatus eſt: Quaſi ſplendor firmamenti: Qui vero fecerint ſermones meos, quaſi ſtellæ cæli. Idem S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. docet his verbis innui meliores eſſe dies poſteriores, quàm priores, quia in lege ſapientiam carnis mors ſequebatur, occidens in Euangelio: ſapientiam ſpiritus hereditas expectat æterna.

Vigilantius hæreſiarcha (quem noſtri Lutherani & Caluiniſtæ ſequuntur) hanc gnomen torſit contra religioſos, qui paupertatem vouent: Vtilior, inquit, eſt ſapientia cum diuitijs: ergo ſapientia cum paupertate minùs vtilis eſt, egena & ſterilis. Reſpondeo. Id verum eſt de pau-
C pertate inuoluntaria & coacta, non autem de voluntaria & religioſa, quæ vt totam ſe Deo dedat, opes ſponte abdicat, ac ſtudio perfectionis ſequitur conſilium Chriſti: *Si vis perfectus eſſe, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo, & veni ſequere me.* Matt. 19. 21. Hæc enim paupertas animum erigit ſuper opes omneſque res terrenas, vt ijs expedita & mundo celſior, in cælo ſpes & opes ſuas defigat, totamque ſe vniat Deo. Opes ergo vtiliores ſunt ad vitam actiuam & beneficentiam: Paupertas verò vtilior eſt ad ſtudium ſapientiæ vitamque contemplatiuam, vti docent non ſolùm omnes patres, ſed & ipſe Ariſtot. diſertè lib. 10. Ethic. cap. 8.

Audi S. Hieron. lib. contra Vigilant. *Quod aſſeris eos melius facere, qui vtuntur rebus ſuis, & paulatim fructus poſſeſſionum ſuarum pauperibus diuidunt, quàm eos qui poſſeſſionibus venumdatis ſemel*
D *omnia largiuntur, non à me ſed à Domino reſpondebitur: Si vis perfectus eſſe vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult eſſe perfectus, qui cum Apoſtolis patrem & nauiculam & rete dimittit: Iſte quem tu laudas ſecundus & tertius gradus eſt, quem & nos recipimus, dummodo ſciamus prima ſecundis & tertiis præferenda.*

Vide eumdem epiſt. 26. ad Pammachium, & 28. ad Lucinium & 34. ad Iulianum, vbi inter cetera ait. *Vnus* (Crates Philoſophus) *multarum poſſeſſionum pretium proiecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cogitationes, ego vos mergam,*

gam, ut ipſe mergar à vobis. Philoſophus gloriæ auidus & popularis auræ vile mancipium, totam ſimul ſarcinam depoſuit, & tu te putas in virtutum culmine conſtitutum, ſi partem ex toto offeras? Teipſum vult Dominus hoſtiam viuam placentem Deo; Te, inquam, non tua, quod ſi teipſum Domino dederis, & Apoſtolicâ virtute perfectus ſequi cœperis ſaluatorem, tunc intelliges vbi fueris, & in exercitu Chriſti, quàm extremum tenueris locum.

S. Hieronymo concinit S. Auguſtin. libr. de Bono coniug. *Bene faciebant*, ait, *qui de ſua ſubſtantia Chriſto & diſcipulis eius neceſſaria ſubminiſtrabant, ſed meliùs, qui omnem ſubſtantiam dimiſerunt, vt expeditiores eumdem Dominum ſequerentur.*

Idem docet Caſſian. collat. 21. c. 33. & S. Gregor. 31. Mor. cap. 17. & S. Ambroſ. lib. 1. Offic. 30. Vnica gnome rem tetigit nodumque ſoluit S. Hilarion, teſte S. Hieronym. in eius vita, qui opes ſibi ab Oriono oblatas reſpuens: *Nemo*, ait, *meliùs erogat, quàm qui ſibi nihil reſeruat.* Vide Bellarm. lib. 2 de Monachis cap. 46. in reſponſ. ad 3. Hæc paupertas æuo Salomonis rudibus Iudæis totique mundo erat incognita, quia à Chriſto verbo & exemplo in orbem eſt inducta. Chriſtus ergo vti cetera legis dogmata ſuis præceptis & conſilijs compleuit & auxit: ſic & hanc Salomonis gnomen: *Vtilior eſt ſapientia* cum diuitijs, ſublimi ſuâ ſanctione perfecit & tranſcēdit dicens: *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Matth. 5. Vtilis ergo eſt ſapientia ſola, vtilior eſt ſapientia cum diuitijs & beneficentia: at vtiliſſima & perfectiſſima eſt ſapientia cum opum mundique totius contemptu, vt tota Deo adhæreat, imò medullitùs inhæreat.

Verſ. 13. SICVT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECVNIA] Hebr. *Sunt in vmbra ſapientiæ, ſic in vmbra pecuniæ*, ſcilicet confidit vel conquieſcit & ſecurè obdormit homo. Vnde Chald. *Quia ſicut cuſtoditur homo in vmbra ſcientiæ, ſic cuſtoditur in vmbra argenti in tempore, quo facit ex eo eleemoſynam* S. Hieronym. in Commen. *Quia, quomodo vmbra ſapientiæ, ſic vmbra argenti.* Syrus: *Vmbraculum ſapientiæ ſicut vmbraculum argenti.* Arabicus: *Sapientia in vmbra ſua, ſicut vmbra argenti.* Videntur hi omnes pro בְּצֵל *betſel*, id eſt *in vmbra*, legiſſe כְּצֵל *keſel*, id eſt *ſicut vmbra.*

Senſus eſt clarus q. d. Vtilior eſt ſapientia cum diuitijs & pecuniâ, quia vtraque inſtar vmbræ eum protegunt, ſuntque ei velut vmbraculum: Primò, vt eum refrigerent in æſtu ſolis, id eſt tentationis & tribulationis, æquè ac proſperitatis & abundantiæ, ne vllum ex rerum inopiâ vel copiâ ardoris, purà concupiſcentiæ, vel impatientiæ damnum ſentiat, ſed ab vtraque animum intactum ſeruet, eumque ad Deum in cælum ſuſtollat, idque in hac vita, quæ non niſi vmbra eſt veræ vitæ. Vnde ſponſa Cantic. 2. ſuſpirat dicens: *Donec aſpiret dies, & inclinentur vmbræ*, ait S. Hieronymus. Secundò, vt eum, imò omnes qui ad ſe confugiunt, abſcondant & protegant ab incurſu hoſtium, à quibus eum eruit ſapientia, tutatur vel redimit pecunia. Tertiò, vt eum roborent ad ardua capeſſenda: ſic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel. *Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi*, vt in te arduum hoc incarnationis Verbi opus peragat. Lucæ 1. Quartò, vt vmbra plantis, animalibus, & hominibus ardore ſolis tabeſcentibus dat reſpirationem & vitam, ſic eandem dat quoque ſapientia, vt ſequitur. Vnde myſticè, ſapientia eſt Chriſtus de quo ait Ierem. Thren. 4. 20 *Spiritus oris noſtri Chriſtus captus eſt in peccatis noſtris, cui diximus: in vmbra tua viuemus in gentibus.* Vbi multa in hanc rem annotaui. Ita S. Hieron.

Porrò Septuag. implexè vertunt: *Quia in vmbra eius* (Græcè αὐτῆς ſcilicet περισσείας, id eſt, *abundantia*, quæ præceſſit) *ſapientia ſicut vmbra argenti.* q. d. In vmbra abundantiæ protegitur homo à ſapientia, ſicut protegitur ab argento & diuitijs, vti vertit Vulgata & ceteri. Thaumaturgus tamen ſic interpretatur. q. d. *Sapientia opibus tantò eſt clarior, quantò vmbrâ ſuâ ſplendidius apparet argentum.* q. d. Tantò præſtat ſapientia argento, quantùm argentum præſtat argenti vmbrâ, ſcilicet ſicut vmbra argenti tantum eſt vmbra, ſic argentum tantùm eſt vmbra ſapientiæ. Olympiod. verò ſic legit: *In vmbra ipſius ſapientia, ſicut vmbra argenti*; ſicque myſticè explicat. Argentum, inquit, ſignificat diſciplinam & ſcientiam: huius vmbra eſt ſermo doctoris, qui diſcipulum docendo ad ſcientiam perducit, ſicut vmbra perducit ad corpus, quod iacit vmbram: vmbra ſapientiæ verò eſt practica vita, hæc enim eſt velut præuia introductio & vmbra, quæ nos ducit ad ſapientiam, id eſt ad rerum diuinarum contemplationem. q. d. Sicut ſermo doctoris deducit diſcipulum ad ſcientiam; ſic vita actiua, & virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplatiuam, putà Martha ad ſororem Mariam.

HOC AVTEM PLVS HABET ERVDITIO ET SAPIENTIA, QVOD VITAM TRIBVVNT POSSESSORI SVO] Eruditio & ſapientia ſunt idem, vel ferè idem vt dixi initio Prouerb. putà ipſa prudentia & virtus. Vnde S. Hieron. in Commen. vertit: *Quod amplius eſt ſcientiæ ſapientia viuificabit habentem ſe.* Chald. *Et augmentum cognitionis ſapientiæ viuificabit Dominum ſuum.* Hebr. *Et excellentia ſcientiæ* (quæ eſt) *ſapientia, viuificabit poſſeſſores ſuos.* Septuag. *Et abundantia ſcientiæ ſapientiæ viuificabit eum, qui ab ea.* ſcilicet ſapientiam didicit, & ſapiens euaſit. Syrus: *Et præſtantia ſapientiæ cognitionis viuificabit Dominum ſuum.* Arab. *Præſtantia cognitionis ſapientiæ viuificat illum, qui attenditur ab ea.* Campenſ. *Hoc habet ſupra diuitias ſapientia, quod ſapientem perducat ad vitam æternam.* Thaumaturg. *Vita hominis non ex caducarum, & fragilium opum collectione & poſſeſſione, ſed ex ſapientia prouenit.*

Poteſt tamen eruditio, ſiue cognitio, vel ſciētia à ſapientia diſtingui, vt illa ſit intelligentia rerum humanarum, hæc diuinarum: illa ſit in agendo, hæc in contemplando. Ita Lyran. & Hugo: illa ſit actus ſapientiæ, hæc habitus. Ita Dionyſ.

Porrò prudentia & ſapientia homini tribuit vitam triplicem. Primò, corporalem: facit enim vt corpus noxia vitando & ſobriè viuendo ſit ſanum, vegetum, robuſtum. Secundò, ſpiritalem, vt ſcilicet anima viuat iuxta dictamen rationis, prudentiæ, legis diuinæ, gratiæ & chari- *Sapientia dat triplicē vitam.*

taris. Tertiò, glorioſam, quia perducit hominem ad vitam & gloriam ſempiternam. Hoc eſt quod dicitur Prou. 4. 10: *Audi fili mi & ſuſcipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ.* Et c. 3. 18. *Lignum vitæ eſt, his qui apprehenderint eam,* cùm ex aduerſo hoc cap. v. 18. dicatur: *Noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo.* Et Eccleſ. 4. 12. *Sapientia filijs ſuis vitam inſpirat; qui tenuerint illam, vitam hereditabunt.* Et Baruch. c. 3. 28. *Et quia non habuerunt ſapientiam, perierunt propter ſuam inſipientiam.* Vide quæ hiſce locis annotaui.

Quin & Cicero Tuſcul. 3. *Quid,* ait, *eſt ſapientia? Eſt ſanitas animæ.* Et Comicus in Trinum. *Sapientia ætatis condimentum eſt, Sapiens ætati cibus eſt.* Et alius: *Lux vitæ ſapientia.* Et alius: *Ter geminæ ſorores ſunt ſapientia, ſanitas, ſanctitas.*

B Pro *poſſeſſori ſuo.* Hebr. eſt לבעליו *bealau,* quod verti poteſt *marito* vel *ſponſo ſuo,* vel potius *ſponſis ſuis*: eſt enim plurale. q. d. Sapientia viro, qui illam ſibi deſpondet, & velut ſponſam coniugio copulat, affert dotem amplam, ſi non auri & argenti, certè vitæ multiplicis non qualis qualis, ſed iucundæ, ſanctæ, beatæ & æternæ, quam illi conciliat, iuxta illud: *Longitudo dierum in dextera illius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria.* Prouerb. 3. 16. Sic D. Henricus Suſo per viſum ſapientiam ſibi velut ſponſam deſpondit, & cum ea veram vitam in dotem accepit, vti dixi Eccli. 15. 2.

Denique ſapientia non tantum viuentibus vitam conſeruat, auget, prolongat, ſed & mortuos ad vitam reſuſcitat, cùm peccatores per pœnitentiam ad vitam gratiæ reuocat, vti Chriſtus, Apoſtoli, virique Apoſtolici multos ad vitam cùm corporalem, tùm ſpiritalem reuocarunt, & in dies reuocant.

Vers. 14. CONSIDERA OPERA DEI, QVOD NEMO POSSIT CORRIGERE, QVEM ILLE DESPEXERIT] Symmach. *Immunuerit.* Hebr. *Vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere, quod,* vel *quem ipſe curuarit & obligarit?* Nam אֲשֶׁר *aſer* tam in neutro, *quod,* quàm in maſculino, *quem* ſignificat. Septuag. *Vide opera Dei; quoniam quis poterit adornare, quem Deus peruerterit?* Syrus: *Vide opus Dei; quia quis poteſt confirmare illum, qui eſt perturbatus?* Arab. *Conſidera artes Dei; quis enim poteſt decorare eum, quem mutat Deus?* Tigur. *Quis poteſt reconcinnare.* (Alij *aptare.* Alij *æquare,* vel *ad æqualitatem reuocare.* Campenſ. *reſtituere*) *quod ipſe deprauauit,* id eſt, vt Vatab. *Quem peruerti ſinit.* Caiet. *Quod tortum fecit ille.* Campenſ. *Quod perdidit ille.* Alius: *Quod ille deflexit.* Hinc ſuſpicari quis poſſet vulgatum interpretem quoque vertiſſe *deflexerit,* niſi omnes Codices conſtanter legerent *deſpexerit.* Iam.

Primò, aliqui cum Caietano hanc gnomen explicant de curuaturâ cælorum, elementorum, totiuſque globi terræ & mundi, q. d. Deus curuauit omnes cælorum & elementorum orbes, eoſque fecit rotundos & ſphæricos: quis ergo eos quadrare, vel rectos efficere poterit? Similiter motus, gyros & tramites ſolis, lunæ & cælorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare & rectos facere queat, vt non per Zodiacum, ſed rectâ lineâ ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita Dauid de Pomis hæc refert ad obliquationem motuum cæleſtium, ex qua

A ſubinde prouenit obliquatio & prauitas morum humanorum. Sic & Hebræi in Midras Coheleth, quos in fine huius verſus citabo fuſiùs.

Secundò, Chald. accipit de hominibus curuatis & diſtortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, putà claudis, mutilis vel mancis. Vnde vertit: *Contemplare opera Dei & potentiam eius, qui facit cæcum, & gibboſum, & claudum, vt ſint mirabilia in ſæculo, quoniam quis poteſt, vel vnum ex eis corrigere, niſi Dominus, qui ſic eos contorſit.* Et Olympiod. *Quis poteſt corrigere, quæ praua ſunt obliquata, vt claudos, niſi Deus mundi auctor?* Sic & S. Hieronym. qui citat illud Exodi 4. 11. *Quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, videntem & cæcum? nónne ego?* Thaumaturg. *Quis poterit reparare, quæ*

B *iuſtè à Deo videntur neglecta?* Auctor Catenæ Græc. *Quis reſarcire & inſtaurare valeat, quæ Deus inſtauratione neglexiſſe & prætermiſiſſe videtur?* q. d. Nemo poteſt corrigere defectus naturales ex peccato Adæ, vel proprio contractos, v. g. Nemo poteſt cæco dare viſum, ſurdo auditum, claudo tibias rectas. Ne ergo nos miſera horum vanitas cruciet & torqueat, quia ei humanitùs ſuccurri non poteſt: illius ergo remedium à Deo, non ab homine petendum eſt. Ita Clarius, Caietan. Arboreus, Moringus. Huc facit priſcus Apologus: Aſellus querebatur ſe carere cornibus, cauda ſimius. Talpa hæc audiens: *Qui poteſtis conqueri,* ait, *cùm cæcitatem meam videatis; malum vtrque veſtris longè maius & acerbius?* epimythion: *Æquius infortunia noſtra perferimus, cùm aliorum grauiora cernimus.*

C Tertiò, meliùs alij hæc accipiunt de curuitate ſpiritali morum. Cum enim dixerit Salomon ſapientiam poſſeſſori dare vitam, quam & ipſe alijs communicare queat, ne quis obijciat: cur ergo ſapientes non conuertunt & viuificant omnes ſceleratos, qui in mundo ſunt? Occurrit & reſpondet, quòd nemo poſſit corrigere eum, quem Deus obliquarit & deſpexerit.

Nota primò, Deum propriè & poſitiuè neminem curuare & flectere ad peccata: hic enim eſt error non ſolùm blaſphemus, ſed & ſtolidus: quâ ratione enim Deus, qui eſt ipſa increata puritas, bonitas, ſanctitas, ad peccatum & ſcelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapienter & neruoſè Fulgent. ad Monimum: *Deus,* ait, *peccatorum non eſt auctor, quorum eſt vltor.* Vnde Caluinus, Melanchthon, & ſimiles, qui Deum

D faciunt auctorem omnium operum tam malorum, quàm bonorũ, vt opus Dei ſit tam proditio Iudæ, quàm vocatio Petri, & conuerſio Pauli; hi, inquam, Deum negant eſſe Deum, & Deum ſuum faciunt diabolum. Hic enim eſt auctor & incentor omnis mali.

Deus ergo dicitur deſpicere & peruertere impium eo modo, quo dicitur excæcare, obdurare, tradere in reprobum ſenſum, ſcilicet indirectè, permiſſiuè & obiectiuè, quia ſcilicet in pœnam præcedentium peccatorum; primò, permittit impium ſequi cupiditates ſuas illicitas, vt ijs totum ſe dedat; ſecundò, ei gratiæ ſuæ copiam ſubtrahit, eumque quaſi deſerit: vnde Noſter aptè hîc vertit, *deſpexerit;* tertiò, occaſiones voluptatum, cæcitatis & duritiei ei obijcit, bono quidem fine, ſed quibus impium abuſurum, *Deus peruertit impium quo pacto.*

rum, ſeque obduraturum prænoſcit, vti fusè oſtendi Exod.c.7.3.& Rom.1.24.

Igitur propriè peccator ſeipſum peruertit obdurat, excæcat; Deus verò impropriè, quia ſcilicet eum in ſua peruerſitate deſerit & derelinquit. Quare priùs peccator deſerit & deſpicit Deum, quàm deſeratur & deſpiciatur à Deo Nam vt ait S. Auguſt. ad art. ſibi falsò impoſ. art 7. *Qui* (Deus) *niſi prius deſeratur, neminem deſerit, & multos deſertores ad ſe conuertit.* Et Fulgent. l. 1. ad Monimum c. 13. *Iuſte deſeritur à Deo, qui deſerit Deum.* Et ex vtroque Concil. Trid. ſeſſ. 6. c. 11. *Deus ſuâ gratiâ iuſtificatos non deſerit, niſi ab eis deſeratur.* Hinc Deus talibus improperat, dicēs: *Quia vocaui, & renuiſtis; extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret: deſpexiſtis omne conſilium meum ego quoque in interitu veſtro ridebo.* Prou.1.24. Et: *Cum ſancto ſanctus eris, & cum peruerſo peruerteris,* id eſt cum eo, qui ſe peruertit peruersè te geres, ô Domine. Pſal. 17. 27. Et: *Si ambulaueritis ad me peruerſi, & ego ambulabo ad eos peruerſus in furore meo.* Leuit. 26. 23. iuxta Septuag.

Nota ſecundò, Deum deſpicere peruerſos, nō quòd omnia gratiæ, etiam ſufficientis, & ad peccata vitanda neceſſaria auxilia iis ſubtrahat: ſic enim neceſſariò perſiſterent in ſua peruerſitate, & perſiſtendo non peccarēt: omne enim peccatum eſt liberū, non neceſſarium. Rurſum ſic peruerſi non eſſent in via ſalutis, ſed in termino, vti ſunt dæmones, quia ſcilicet obſtinati ſunt in ſua malitia, & prorſus à gratia Dei deſerti & deſpecti. Dicitur ergo eos negligere & deſpicere, eò quod rara & exigua eis det gratiæ auxilia, raras illuminationes, terrores, impulſus, vt ſe conuertant, quæ comparata cum eorum peruerſitate & obſtinatione, adeò parua ſunt, vt videantur à Deo relicti & deſpecti, ac traditi peccato & diabolo.

Peruerſus incorrigibilis quo ſenſu ſit

Nota tertiò, neminem poſſe corrigere obduratum, vel deſpectum à Deo, tum quia illa gratiæ auxilia, quæ ei dat Deus, adeò, vt dixi, ſunt modica & infirma, vt cum eis ſolis difficillimum ſit eum corrigi, ac moraliter, ſiue prout communiter accidit, ſit quaſi impoſſibile eum conuertitum quia homini id eſt impoſſibile, ſi Deus nō concurrat, ac benignioribus gratiæ oculis eum aſpiciat & illuſtret, ſed ſolito more deſerat & deſpiciat. Eſt ergo impoſſibilitas hæc non abſoluta ſed conditionata & in ſenſu compoſito, nō diuiſo. Et hoc propriè non intendit Salomon, q.d. In talibus non ad hominis vtpote inualidi, ſed ad Dei potentiſſimi opem & gratiam recurrendum eſt. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthæum, Pelagiam pœnitentē, Mariam Ægyptiacam, quos per multos annos deſpexerat, benignius aſpiciens correxit, & ad magnam ſanctitatem euexit.

Hunc eſſe ſenſum patet ex c. 1. v. 15. *Peruerſi difficile corriguntur*, vbi difficile vocat, quod hic impoſſibile; vtrobique enim eadem ſunt verba in Hebræo. Ita paſſim Interpretes ac Scholaſtici, vt D. Tho. 1. p. q. 23. art. 3. ad 3. Suarez, Vaſquez Valentia, Bellar. & Molina 1. p. q. 23. ar. 5. in fine. Hoc eſt, quod de Pharaone ait S. Aug. propoſ. 62. in epiſt. ad Rom. *Non ergo illi imputatur, quod tunc non obtemperarit quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat*, quia ſcilicet Deus obduratis non omni horâ, vel momēto dat gratiam qua mollire poſſint ſuam obdurationem, ſed certis & ſtatis horis illi placitis; qua ſi tunc vtantur, poſſunt Deo vocanti & pulſanti obtemperare. Porrò licet obdurati non ſemper habeāt auxilium gratiæ, quo obdurationem excutiant & conuertantur, habent tamen ſemper illud, ſaltem in actu primo, ſibi à Deo præparatum ad hoc, ne nouum peccatum committant, vtq; nouæ tentationi reſiſtere valeant: ſi enim à Deo vires & gratiam reſiſtendi poſtulent, vtique impetrabunt, alioquin enim neceſſariò peccarent: imò conſentiendo tentationi non peccarēt: quia ſine gratia illi reſiſtere nequeunt; nemo enim peccat in eo quod vitare non poteſt. Nam vt ait S. Auguſt. Peccatum adeò eſt voluntarium, vt ſi non ſit voluntarium, non ſit peccatum: ſicut homo, niſi ſit rationalis, nequit eſſe homo.

Huc facit illud S. Iſidori l. 2. de Summo bono cap. 16. *Deſerente Deo nullus pœnitere poteſt, nonnulli autem ita deſpiciuntur à Deo, vt deplorare mala ſua non poſſint, etiamſi velint. Conſilio immundorum ſpirituum hoc fit, nam quia ipſis negatum eſt per præuaricationem regredi ad iuſtitiam, obſerare aditum pœnitentiæ hominibus cupiunt, ne ipſi ad Deum reuertantur: ſed eos habeant ſocios perditionis; illud quibuſcumque fraudibus agentes vt aut deſerantur à Deo, aut flagellis humanitate deſperent. Ingemiſcendum eſt iugiter, & exculſi omni ſecuritate lugendum, ne Dei ſecreto & iuſto iudicio deſeratur homo, & perdendus in poteſtate Dæmonis relinquatur.*

An reprobus ſaluari poſſit?

Nota quartò nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare, Deum ante omnem præuiſionem demeritorum, reprobos ex mero ſuo beneplacito reprobaſſe: per deſpectionem enim accipiunt reprobationem, ſed perperam: aliud enim ſignificat deſpectio, vt iam dixi. Nam S. Auguſt. S. Proſper, & paſſim Theologi docent, Deum neminem reprobaſſe ante demerita. Reprobatio enim eſt iudicium & ſententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam, nam omne iudicium & ſupplicium irrogatur propter demerita. Pœna enim præſupponit culpam.

Nonnulli tamen, vt Suarez, Bellarm. & alij hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo & ſenſu. Priore, de reprobatione poſitiua & completa, q. d. Cùm Deus aliquem ob ſcelera reprobauit & damnauit ad gehennam, impoſſibile eſt, vt quis eum corrigat & ſaluet. Ratio eſt, quia impoſſibile eſt, vt quis mutet Dei ſententiam & decretum, ac pariter impoſſibile eſt, vt ſcelera, quæ ponuntur iam facta vel futura, non ſint facta vel futura. Poſteriore de reprobatione permiſſiua & inchoata, q. d. Cùm Deus quem collocat in illa ſerie circumſtantiarum & gratiarum, in qua præuidet eum peccaturum, & in peccato moriturum, ideoque à ſe reprobandum & dānandum, nemo poteſt eum transferre ad contrariam ſeriem gratiarum, qua præuidet in ea poſitos bene victuros gratiâ, in eaque morituros, ideoque ſaluandos, in qua Deus collocat omnes prædeſtinatos & electos, q. d. Nemo poteſt quem conſtitutum in ſerie eorum, qui ob peccata præuidentur damnandi, transferre in ſeriem ſaluandorum.

dorum, nec vice verſa. Solius enim Dei eſt has ſeries conſtituere, & ſaluandos prædeſtinare, dánandos verò ob ſcelera reprobare. Verùm, vt dixi, de reprobatione hîc propriè, & per ſe non agitur, ſed tantùm conſequenter, hactenus ſcilicet obdurati ceterique, qui in peccato vſque ad mortem perſiſtunt (qui hîc vocantur deſpecti à Deo) à Deo reprobantur & damnantur. S. Bonau. affert in exemplum filios Heli, quos pater corrigere non potuit, quia Deus eos, vtpote peruerſos deſpiciens, voluit occidere. Additque iſta opera conſideranda eſſe ad timorem. Quis enim non paueat ignarus, an fortè gratiâ congruâ ad reſurgendum è ſuis ſceleribus priuetur. Hîc ergo vſurpare licet illud Habacuc 3. *Conſideraui opera tua, & expaui.* Hæc Bonau.

Moral. Hugo ex hoc loco taxat prædicatores, qui indignantur, ſi auditores non corrigantur: ſi autem corrigantur, inflantur, quaſi hic ſit fructus ſuæ eloquentiæ; cùm cogitare debeant ſe dumtaxat lucernam exhibere, cibos porrigere, præcones agere, tubâ canere, campanam pulſare, Deum verò interiùs mentes mutare & conuertere.

Porrò S. Auguſt. de Corrtep. & gra. c. 15. docet omnes peruerſos eſſe corripiendos, tum quia neſcimus an ſint reprobi, an verò electi, qui ſe correptione noſtrâ conuertant: tum quia ſuperioris officium eſt corrigere ſubditum peccantem, eſto ipſe ſe non emendet ad aliorum inſtructionem & correctionem.

Audi S. Greg. hunc locum pertractantem li. 11. Moral. c. 5. *Mutum eſt os omne quod loquitur, ſi ille interiùs non clamet, qui aſpirat verba, quæ audiuntur. Hinc Salomon dicit: Conſidera opera Dei, quòd nemo poſſit corrigere, quem ille deſpexerit; nec mirum ſi à corde reprobo prædicator minimè auditur, dum nonnumquam ipſe quoque Dominus in his, quæ loquitur reſiſtentium moribus impugnatur. Hinc eſt enim, quod Cain & diuina voce admoneri potuit, & mutari non potuit: quia exigente culpa malitiæ, iam intus Deus cor reliquerat, cui foris ad teſtimonium verba faciebat.* Subdit deinde ex textu Iob. *Bene autem ſubditur: Si incluſerit hominem, nullus eſt, qui aperiat. Quia omnis homo per id, quod male agit, quid ſibi aliud, quã conſcientiæ ſuæ carcerem facit, vt hunc animi reatus premat, etiamſi nemo exterius accuſet? Qui tùm iudicante Deo in malitia ſua cæcitate relinquitur, quaſi intra ſemetipſum clauditur, ne euadendi locum inueniat, quem inuenire minimè meretur. Nam ſæpe nonnulli à prauis actibus exire cupiunt, ſed qui eorumdem actuum pondere premuntur, in mala conſuetudinis carcere incluſi à ſemetipſis exire non poſſunt.*

Denique Hebræi in Midras Cobeleth, id eſt in Expoſ. Eccleſ. hoc loco, quos citat Hier. à S. Fide, ex Iudæo Chriſtianus l. 1. contra Iudæos c. 7. què dicauit Benedicto XIII. Pont. (Petro de Luna) cuius erat medicus anno 1412. (extat to. 4. Biblioth. S. Patrum) Hebræi, inquam, inducunt R. Iuda narrantem, quòd Deus Adamũ eadem hora qua illum creauit, circũduxerit per vniuerſas arbores paradiſi, dixeritque illi: Reſpice opera mea quàm pulchra ſunt: omne quod creaui, amore tui creaui. Vide ergo, vt non pecces, ne cauſam diſſoluendi mundum mihi præbeas: quia ſi pecces, nemo eſt qui reparare poſſit niſi iuſtus Meſſias per mortem ſuam, cuius tu proinde eris cauſa: quaſi hîc Salomon ad hiſtoriam illam alludat, ĩmò eam refricet. Verùm hæc apocrypha ſunt, & Iudaicas fabulas redolent. Eſto eadem ad verbum citet Galat. l. 6. de Arcanis fidei c. 10. illaque tribuat R. Azariæ.

IN DIE BONA FRVERE BONIS, ET MALVM DIEM PRÆCAVE. SICVT ENIM HANC SIC ET ILLAM FECIT DEVS, VT NON INVENIAT HOMO CONTRA EVM IVSTAS QVERIMONIAS] Hebr. *In die mala vide* (id eſt guſta, fruere) *bonam, & malam diem, vide* (præuide, præcaue) *hanc enim è regione, vel ex aduerſo* (id eſt congruum, quaſi oppoſitum & antithetum. Symmach. *ſimile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum* (hac de cauſa, *vt non inueniat homo poſt eum* (verti poteſt *poſt ſe*) *quidquam*, quod ſcilicet Deo quaſi poſt tergum obiiciat & occlamet, iuxta illud: *O Iane* (biſrons) *à tergo quèm nulla ciconia pinſit.* Fortè Noſter מְאוּמָה *meuma*, id eſt *quidquam*, accipit quaſi deriuatum a מוּם *mum*, id eſt labes, vitium, macula, de qua quis queri & auctorê culpare valeat. Septuag. *In die bonitatis viue in bono, & vide in die mali, vide: & quidem huic congruenter illud fecit Deus de loquela, vt non inueniat homo poſt eum quidquam.* Syrus: *In die boni eſto melior, & in die mali vide; etiam hoc aduerſus hoc fecit Deus de colloquio, quo nullam rem inueniat filius hominis poſt ſe.* Arabicus: *In die vltimo viue in bonis, & conſidera diem mali, conſidera cum illo, quod hoc fecit Deus, propterea, quod verba quadrant huic, vt ne inueniat homo, neque reſpiciat poſt ſe vllam rem.* Vers. 15.

Chald. verò per bonum intelligit eleëmoſynam, vnde ſic vertit: *In die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque eſto in bonis, & benefac omnibus, qui ſunt in ſæculo, vt non veniat ſuper te dies mala; vide & contemplare, hanc quoque contra illam fecit Deus, vt arguat homines ſæculi, vt non inueniat homo poſt ſe aliquod malum in ſæculo illo.* Vatabl. *Tempore felici ſis lætus, & tempore aſpero circumſpice* (quod nempe Deus immiſerit afflictionem: Nam hæc cum illis Deus temperat) *vt nihil* (certi) *homo poſt ipſum* (Deum) *inueniat*, id eſt ita, vt non poſſit reprehendere. Deum, nec dicere: Aberraui ob nimiam lætitiam & tamen Deus me non reuocauit. Hæc Vatabl. Iam quoad ſe ſum:

Primò, S. Hieron. *Scio*, inquit, *me audiuiſſe in Eccleſia ab eo, qui putabatur habere ſcientiam ſcripturarum, ita hos verſiculos ediſſeręre: dum in hoc præſenti ſæculo es, & boni aliquid operis potes facere, labora, vt poſtea ipſe ſecurus in die malo, id eſt in die iudicij torqueri alios videas; ſicut enim præſens ſæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum poſſumus præparare, ita & futurum, in quo nulla boni operis datur facultas. Viſus eſt quidem ſuadere, cùm diceret, audienter.* *In die bona fruere bonis. Primò.*

Hunc ſenſum probat Alcuinus, Hugo & Dion. minùs aptè Lyran. ſic exponit, q. d. Diebus feſtis & ſolennibus lautiùs viue, iis verò, qui deputati ſunt afflictioni, quales ſunt quadrageſimales, abſtine.

Secundò, S. Hieron. refert hæc ad libertatem arbitrij, vt poſſit eligere bonum vel malum. Quia enim Salomon dixit multa eſſe mala tã in natura, quã in moribus, ne quis id miretur, ſubdit, orbem hunc ex contrariis, putà bonis & malis conſtare, *Secundò.*

conſtare iiſque velut antithetis honeſtari & ornari, vt ex iis homo bona eligat, mala reſpuat. Audi S. Hieron. *Et bona inquit & mala prout tibi euenerint ſuſtine. Nec partis vel bonorum tantùm, aut malorum in mundo eſſe naturam, cum ex diuerſis mūdus iſte contrariis ſubſiſtat. Calidis & frigidis, ſiccis & humectis, duris & mollibus, tenebroſis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit Deus, vt habeat ſapientia locum intelligendo bonum & vitando malum, & liberum homini relinquatur arbitrium, ne ſe dicat inſenſibilem & ſtolidum à Deo eſſe generatum, ſed eum ideo feciſſe diuerſa, vt homo queri de ſua conditione non poſſet: ſimulq; hoc teſtimonium conſequentes ſuperioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare, quod peruerterit Deus?*

Tertiò & genuinè, refer hæc partim ad vanitatem mundi, vtpote in quo vbique mala admi- B ſta ſunt bonis, putà triſtia lætis, calumnia laudibus, infortunia bonæ fortunæ: partim ad Dei prouidentiam, quæ aduerſa proſperis contemperauit; ne ſi ſemper homini obuenirent aduerſa caderet animo & deſperaret; aut ſi ſemper proſpera, ſuperbiret & inſoleſceret, atque hac ratione nullam haberet homo iuſtam contra Deum querendi occaſionem: partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, vt ſciat quomodo ſe gerere debeat in proſperis æquè ac aduerſis. Sènſus ergo eſt, q. d. Cùm hic mundus vanitate & varietate plenus ſit, ideoque in eo mala bonis & triſtia lætis ſint permiſta, tu ò homo, ſi ſapis in die bono, id eſt proſpero, felici & læto, moderatè fruere tuâ proſperitate, ſed ſimul præuide & præcaue diem contrarium aduerſitatis & triſtitiæ, atque contra eum te obarma, vt rationes & modos eum declinandi, vel ſuſtinendi, vel C ſuperandi adinuenias: Deus enim ſapienter hunc cum illo compoſuit & oppoſuit; tum vt mundum his quaſi antithetis ornaret; tum vt homini lapſo continentiæ, pœnitentiæ, patientiæ ceterarumque virtutum continuam exercitationem præberet. Vnde non habet homo, quod iuſtè contra eum queratur: ſi enim id faciat, ingratus erit Deo in proſperis, iniquus in aduerſis: quare ſe in Dei prouidentiam reſignet, illam laudet, & in omnibus gratias agat, itaque ſemper lætè & ſanctè viuat. Ratio à priori eſt, tum vanitas & varietas rerum ſublunarium, tum quod homo poſt lapſum perdiderit mentis perfectæ conſtantiam & æquilibrium, ideoque nunc nimis attollitur, hilareſcit & ſuperbit, nunc nimis deprimitur, triſtatur, & fit puſillanimis, vt vix vm- D quam in medio virtutis & æquanimitatis conſiſtat: quare ad hoc eius vulnus ſanandum Deus nimis ſeſe attollenti aduerſa, quæ eum deprimant; nimis verò depreſſo proſpera, quæ eum erigant, immittit. Rurſum hæc viciſſitudo non ſinit eum torpere, eſſeque deſidem in ſtudio virtutis, cum nunc proſpera, nunc aduerſa eum concutiant & exagitent, vt contra illa ſe obarmet continentia, contra hæc verò patientia. Denique hac ratione diſcit homo ſe plenè Deo reſignare, in eum ſperare, ac totus ab eo pendere, vt dicat cum S. Iob cap. 2. verſ. 11. *Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala cur non ſuſcipiamus?* Et c. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit ſic factum eſt. Sit nomen Domini benedictum.*

Mundus contrariis conſtat.

Cur

A Et cum S. Paulo: *Scio abundare, ſcio & penuriam pati.* Salomonem de more ſecutus Siracides c. 11. 27. *In die bonorum, ait, ne immemor ſis malorum: & in die malorum ne immemor ſis bonorum.* Nam, vt idem ait cap. 33. 15. *Contra malum bonum eſt, & contra mortem vita, & contra virum iuſtum peccator. Et ſic intuere in omnia opera Altiſsimi, duo & duo, & vnum contra vnum.* Vide vtrobiq; dicta. Vnum enim contrarium temperat & moderatur alterum, illudque ad auream mediocritatem, quæ homini ſalutaris ſit totique mūdo, reducit. Nam v. g. aduerſa deprimunt inflationem & faſtum proſperitatis: proſpera extollunt deiectionem & anguſtias aduerſitatis, de quo eleganter Olympiod. *Conſonum eſt, quod videtur diſſonum & æquale, quod inæquale videtur.* Congruunt ergo & B conſpirant miſticè in vnicam vnius mundi, vniuſque hominis ſapientiſſimam prouidentiam, ait S. Hieron. *Diuerſa contraria, calida & frigida, ſicca & humecta, dura & mollia, tenebroſa & lucida, mala & bona.* Ita Pineda.

Idem à Salomone didicere Philoſophi: *Contrariis rerum æternitas conſtat*, ait Seneca ep. 108. ex Cleanthe & Cicerone. Addítque: *Optimum eſt pati, quod emendare non poſſis, & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, ſine murmuratione comitari. Malus miles eſt, qui Imperatorem gemens ſequitur. Quare impigri atque alacres excipiamus imperia, nec deſeramus hunc operis pulcherrimi curſum, cui quidquid patimur, intextum eſt: & ſic alloquamur Iouem, cuius gubernaculo moles iſta dirigitur. Duc me parens celſique domitor poli quocumque placuit, nulla parendi mora eſt. Adſum impiger; fac nolle comitabor gemens, maluſque patiar, quod pati licuit bono. Ducunt volentem fata, nolentem trahunt: ſic viuamus, ſic loquamur, paratos nos inueniat, atque impigros fatum. Hic eſt magnus animus, qui ſe Deo tradidit. At contra ille puſillus & degener, qui obluctatur & de ordine mundi malè exiſtimat, & emendare mauult Deos, quàm ſe.*

Gnoma.

C Vide eumdem lib. 2. de Benef. cap. 29. hominum contra Dei prouidentiam querelas recenſentem & refellentem. Plutar. de Tranquill. animi: In lyra, ait, ſunt ſoni acuti & graues, ſic in vita noſtra res calamitoſæ proſperis permiſtæ cōcinnam edunt harmoniam. Scite Lyram vitæ noſtræ vtrimque pulſat Deus: quare non tantum patienter, ſed & hilariter ac iucundè modulos hoſce diuinos audiamus.

Sapienter S. Greg. hom. 19. in Ezech. longiuſculè ante fin. *Diſcamus*, inquit, *fratres non* D *ſolum in proſperis, ſed in aduerſis quoque gratias agere. Pater enim nobis ex pietate ſua factus eſt conditor noſter, noſq; adoptiuos filios ad hereditatem regni cæleſtis nutrit, & non ſolum donis reficit, ſed etiam flagellis erudit.* Vnde concludit: *Si itaque fratres chariſſimi, ſic per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec proſperitas eleuet, nec aduerſitas frangat, habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monſtramus, cui eſt honor & gloria in ſæcula ſæculorum.*

HOC QVOQVE VIDI IN DIEBVS VANITATIS MEÆ: IVSTVS PERIT IN IVSTITIA SVA, ET IMPIVS MVLTO VIVIT TEMPORE (Syrus: *prolongatus eſt.* Aquila, *longæuus eſt*) IN MALITIA SVA] Arabicus: *quod erit iuſtus perditus in iuſtitia ſua, & erit impius perſeuerans in malitia*

Verſ. 19. Iuſtus perit in iuſtitia. Primò.

luis ſuo. In iuſtitia & in malitia poteſt accipi pri- A mo materialiter, q.d. Iuſtus perit, cùm ſit innocens & mercatur longam vitam; impius multum viuit, licet ſit nocens & mercatur citã mortem. Secundò, formaliter & cauſaliter, q.d. Iuſtus perit propter iuſtitiam, vti propterea occiſi ſunt martyres ob fidem à tyrannis, impij verò prolongant vitam propter ſuam malitiam, quia ſcilicet liberè dominantur, rapiunt, epulantur, omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas & nefas ſibi accerſunt.

Aptè nectitur hæc gnome præcedenti, quia vtraque recenſet vicariam rerum contrariarum ſucceſſionem. Dies vanitatis vocatur præſens hæc vita, quia vanitati, id eſt inanitati, mutationi, morti, miſerijs, peccatis obnoxia. Perperam Bonau. Hugo, & Gloſſa pro *vanitatis* legunt *natiuitatis*.

B Senſus clarus eſt, tum ex ipſis verbis, tum ex rerum experientia; videmus enim nõ rarò iuſtos citò occidere, impios verò eſſe felices & longæuos. Sic Iſaias ait c. 57. *Iuſtus perit, & nõ eſt qui recogitet in corde ſuo*. Idem ait Sapiens c. 2. v. 12. & 20. Ier. c. 2. 21. & c. 12. v. 7. & 8. Hebræi apud Gal. l. 6. 10. per iuſtum accipiunt Chriſtum, cuius breuem vitã citamque mortem cenſent hic prædici, qui mortuus eſt in iuſtitia, id eſt, iuſtus & innocẽs, vt peccatores iuſtificaret & viuificaret. *Conſummatus* ergò *in breui expleuit tempora multa*. Sapient. c. 9. vbi v. 7. & ſeq. pluribus de cauſis breuitatis vitæ piorum agetur. Sic Abel citò occiſus eſt à Cain, Manaſſes verò impius regnauit annos 50. cùm Ioſias pius tantùm. 31. Dauid 40. Ezechias 29. Accedit, quòd iuſti ieiunijs, pœnitentijs, vigilijs, orationibus, ſtudijs extenuẽt corpus, ſpirituſque vitales conſumant; itaque tabeſcant & moriantur, cum impij corpus epulis C ſaginent. Subinde tamen iuſtis Deus prolongat vitam, impijs abbreuiat, iuxta illud: *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos*. Pſ. 54. 24. Et: *Honora patrem & matrem, vt ſis longæuus ſuper terram*. Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Ita vices viciſque alternat Deus, vt vitæ huius vanitatem & futuræ veritatem homines agnoſcant, & ad illã anhelent. Adde Deũ pijs propitium, breuitatem vitæ huius penſare longitudine maiore melioris vitæ in cælo; impiorum verò longæuitatem permittere iratum, vt ſcelera indeque pœnas acriores in gehenna ſibi accumulent. Audi S. Hier. *Huic ſimile eſt, quod ait Saluator*. Matt. 10. *Qui inuenit animam ſuam, perdet eam, & qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam. Machabæi pro lege Dei atque iuſtitia viſi ſunt in ſua perire iuſtitia, & martyres, qui ſanguinem ſuum fudère pro Chriſto. E contrario, qui* D *ex illo tempore ſuillam carnem comederunt, & poſt aduentum Domini ſacrificauerunt idolis ſuis, hi viſi ſunt in hoc ſæculo viuere, & propter ſuam malitiã perſeuerare longæui. Sed Dei in occulto patientia eſt, & tribulare nunc Sanctos, vt recipiant mala in vita ſua, & peccatores non viſitare pro ſcelere, & quaſi ad victimã reſeruare, vt & illis poſſit æterna bona reſtituere, & his mala inferre perpetua. Hebræi iuſtos pereuntes in iuſtitia ſua filios Aaron ſuſpicantur quod dũ putant ſe iuſtè agere alienum ignem obtulerint; & impium longæuum in malitia ſua Manaſſem dicunt; qui poſt captiuitatem reſtitutus in regno, longo deinceps vixerit tempore.*

A Porrò Thaumaturgus vertit: *Et ego olim non rectè ambulans cognoui quomodo iuſtus in iuſtitia ſua perſeuerans vſque ad mortem non excidat, inſidioſuſque & impius cum ſcelere ſuo commoriatur.* At verò S. Cyril. de Adoratione in ſpiritu lib. 7. Fieri, ait, poteſt, vt quamuis id fiat quod lex iubet, tamen lex ipſa violetur, niſi lege quis rectè vtatur: hocque illud eſt, opinor, quod ait Salomon: *Eſt iuſtus qui perit in iuſtitia ſua*.

Chald. autem: *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ, quod à facie Domini decernuntur bona & mala, vt ſint in ſæculo per cauſam ſiderum, quibus creati ſunt filij hominum; quòd ſi iuſtus perijt in iuſtitia ſuâ in hoc ſæculo, iuſtitia eius ſeruata eſt in ſæculo venturo; & eſt vir impius cuius dies prolongãtur in peccatis ſuis, & numerus operum ſuorũ peſſimorum ſeruatur ei in ſæculum venturum, vt vltio ſumatur ab eo in die iudicij magni.*

B Denique Hebræi hic in Midras, ſiue in Gloſſa, quos citat Hieron. à S. Fide lib. 1. contra Iudæos c. 7. & Galatin. lib. 6. c. 10. per iuſtum accipiunt Moſen, de quo hanc narrant hiſtoriam, imò fabulam: *Iuſtus perit in iuſtitia ſua. Hoc*, inquiunt, *dicitur de Moſe, qui quidem factus eſt ſimilis filio cuiuſdam mulieris quæ, cùm eſſet* (ex fornicatione) *prægnans, eius criminis causâ, poſita in vinculis peperit filium, & mortua eſt; ille filius eius iam nutritus in carcere remanſit; poſt aliquod temporis ſpatiũ dum Rex per oſtium carceris tranſiret, iuuenis ille clamauit dicens, Domine Rex. Hic natus & nutritus ſum tum ego nihil peccauerim, cuius delicto ſum hic? Et Rex ei; propter delictum matris tuæ.*

NOLI ESSE IVSTVS MVLTVM (id eſt plus æquo VERS. 17. & nimis, vnde ſequitur) NEQVE PLVS SAPIAS, QVAM NECESSE EST, NE OBSTVPESCAS] Nota, propriè nullus eſt nimis iuſtus, aut nimis temperans, nimis fortis, caſtus, vel prudens, quia C quo maior eſt iuſtitia vel virtus, eò eſt perfectior; vò ergo *nimis* ſignificat iuſtitiam & virtutem degenerare in vitium per exceſſum, ſicut calor naturalis, ſi ſit nimius, vt iuſtam complexionis temperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, inſenſibilis; nimis prudens callidus. Porrò Ariſtot. lib. 5. Ethic. c. 4. & 5. docet omnes virtutes conſiſtere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta iuſtitia, hæc enim ait, non conſiſtit inter contraria vitia, ſed inter duo inæqualia, ſcilicet inter lucrum & damnum, ſeu inter iniuriam facere, & pati, quæritque inter hæc æqualitatem & medium. Poteſt tamen quodammodo dici etiam iuſtitia verſari inter contraria vitia; quia v.g. qui debet alteri centum aureos, ſi tantum ſoluat 50. D peccat per defectum, facitque creditori iniuriam ſin ſoluat amplius, purà 150. non facit quidem iniuriam, ſed ſibi ipſi iniquus eſt, imò poteſt iniuriam facere vxori, filijs & familiæ, ſi opes prodigat, cum eorum detrimento, ſi nimirum quinquaginta aureos ad illam alendam neceſſarios det alteri, cui ad hoc non obligatur. Talis ergo propriè erit nimis iuſtus, peccabitque per exceſſum iuſtitiæ ex vna parte ſcilicet creditoris, & per defectum ex altera, ſcilicet familiæ quia enim excedit dando 50. creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franc. Valleſ. S. Philoſ. cap. 67. Iam

Patres

Ne ſis nimis iuſtus, quo ſenſu.

Reſp. Primò.

Patres & interpretes varias huius loci dant explicationes, eaſque appoſitas & probabiles. Prima eſt, Noli eſſe, id eſt apparere nimis iuſtus, vt tuam iuſtitiam vendites, iactes, oſtentes inſtar Phariſæi iactantis & deſpicientis publicanum, velut peccatorem. Luc. 18. 11. Ita Thaumaturgus: *Porrò*, ait, *qui ſapiens eſt, aut iuſtus, ne videatur ſibi ipſi immodicè iuſtus vel ſapiens, ne forte admiſſo peccato vno, conſequenter pluribus implicetur.* Et S. Auguſtinus in ſententijs num. 365. *Diuinitus dictum eſt: Noli eſſe iuſtus multum, quoniam*, inquit, *non eſt iuſtitia ſapientis, ſed ſuperbia præſumentis. Qui ergo ſic fit nimis iuſtus, ipſe nimis fit iniuſtus. Quis eſt autem qui ſe facit iuſtum, niſi qui dicit ſe non habere peccatum?* Quales erant pelagiani, qui dicebant ſe eſſe iuſtos ſuis meritis per vires naturæ, non Chriſti, per vires gratiæ, adeoque ſe poſſe vitare omne peccatum etiam veniale. Similia habet S. Auguſtinus tractatione 95. in Ioannem. Sic quoque explicat Olympiod. Alcuinus, Bonau. Lyranus, Caietanus & alij.

Secundò.

Secunda, Noli eſſe iuſtus multum, id eſt noli nimis rigidè tueri vel proſequi ius tuum vel alterius; quia ſummum ius ſumma eſt iniuria. Ita Iſidor. Peluſ. lib. 3. epiſt. 320. *Hoc ſenſu*, ait, *dictum eſt: Noli eſſe iuſtus multū, noli iuſtum ſeuerè ac rigidè proſequi, verùm per bonitatem id exupera.* Additque: vnde ille è ſeptem Græciæ Sapientibus (Bias, vel vt alij Solon) *furatus eſt illud ſuum* μηδὲν ἄγαν, *id eſt ne quid nimis, & modus optimus*, q.d. Vtere ſubinde epiikiâ, ſiue æquitate & diſcretâ moderatione iuſtitiæ; idque primò in iuſtitia vindicatiua, ſiue punitiua, noli eſſe nimius iuris & iuſtitiæ exactor, cenſor aut vltor, quia tales ſunt rigidi & truces, qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Chriſti: *Nolite iudicare & non iudicabimini, nolite condemnare & non condemnabimini.* Matth. 7. 1. Ita Sanctus Hieronym. *Si quem rigidum*, ait, *& trucem ad omnia fratrum peccata conſpexerit, vt nec in ſermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam moranti det veniam, hunc ſcito plus iuſtum eſſe, quàm iuſtum eſt. Nam inhumana iuſtitia eſt fragilitati conditionis hominum non ignoſcens.* Et Bachiarius epiſt. de Recipiendis lapſis ad Ianuarium circa medium, tom. 3. Biblioth. S. Patrum. *Noli nimium eſſe iuſtus. Quid erubeſcis*, ait, *coniungi homini peccatori? Reſpice illum qui dicit: Noli nimium eſſe iuſtus. Magiſter noſter à latronibus vulneratum non ſolùm curâ dignum iudicat: verùm etiam ad ſtabulum ſuum & ouile reducit.* Secundò, in iuſtitia diſtributiua noli eſſe nimis iuſtus, id eſt caue ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quò fiat, vt eadem etiam deneges digno. Tertiò, in iuſtitia commutatiua q. d. Caue tantoperè timeas alteri ſuam mercedem & lucrum non tribuere, vt tibi inferas damnum. Licèt enim iuſtitia conſiſtat in æqualitate iuris & debiti inuiſibili, ac proinde contra eam propriè non peccetur per exceſſum, ſed tantùm per defectum, vt docet Ariſtoteles loco iam citato, tamen quoad operationem & executionem iuſtitiæ poteſt peccari per exceſſum, cùm ſcilicet quis ſoluit debitum eo tempore, quo non obligatur, cùm magno reipublicæ vel ſuo detrimento, vt cùm quis gladium reddit furioſo, quo ipſe graſſatur in ciuium cædem. Ita

A ſanctus Auguſtinus in quæſtionibus vet. Teſtam. quæſt. 15. *Nimia iniuſtitia*, ait, *incurrit peccatum; temperata verò iuſtitia facit perfectos: quia peccantibus ad ſingula ſi reſpondeas, non deerit vbi pecces. Hic ergò iuſtus non eſt multùm, qui Dei imitator eſt.* Audi S. Ambroſ. libr. 1. de Pœnitent. cap. 1. *Etenim qui ſtudet humanæ infirmitatis emendare ſtudia, ipſam infirmitatem ſuis debet ſuſtinere, & quodammodo penſare humeris, non abijcere. Nam paſtor ille Euangelicus laſſam ouem vexiſſe legitur, non abieciſſe; & Salomon ait: Noli iuſtus eſſe nimium. Debet enim iuſtitiam temperare moderatio.* Cauſam vrgentem ſubijcit: *Nam quemadmodum ſe tibi curandum præbeat, quem faſtidio habes, qui contemptui ſe, non compaſſioni medico ſuo putet futurum? Ideo Dominus Ieſus nobis eſt compaſſus, vt ad ſe vocaret, neque deterreret. Mi-* B *tis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam. Reficit ergò Dominus Ieſus, non excludit, neque abijcit: meritoq; tales diſcipulos elegit, qui Dominicæ voluntatis interpretes plebem Dei colligerent, nō repudiarent. Vnde liquet eos inter Chriſti diſcipulos non eſſe habendos, qui dura pro mitibus, ſuperba pro humilibus ſequenda opinantur, & cùm ipſi quærant Domini miſericordiā, alijs eam denegant, vt ſunt doctores Nouatianorum qui mundos ſe appellant.* Igitur rectè ait Sanctus Hildebertus epiſt. 23. *Quiſquis nihil reatus impunitum relinquit, delinquit: culpa eſt totam perſequi culpam; magnum quid & diuinum ſapit offenſas clemens; bonus princeps ita crimen inſequitur, vt quem punit, hominem reminiſcatur.*

Huc pertinet expoſitio Ferrandi Diaconi Carthag. qui S. Fulgentio coæuus & familiaris, C doctrinâ & ſanctitate floruit anno Chriſti 480. (extat tom. 5. Biblioth. S. Patrum) ſcripſitque Parænetícum ad Reginum Comitem, qua ratione dux queat eſſe religioſus; in quo regula 5. in fine egregiè hanc gnomen pertractat: *Diligere ſolita*, inquit, *& horrere vehementer inſolita, nimia eſt iuſtitia, non laude, ſed reprehenſione digniſſima, ſi placet ſapientiſſimi ſententia Salomonis: Noli eſſe multùm iuſtus, neque ſapias pluſquam neceſſe eſt; Ne obſtupeſcas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui feruor ſubtrahitur charitatis. Noli ergo eſſe multum iuſtus.*

Deinde regulam innocentiæ ſextam hanc Duci ſtatuit: *Quidquid dixeris, geſſeris, & diſpoſueris, vt Deo & hominibus placeas, Noli eſſe iuſtus multùm.* Caſus particulares ſubiungit: *Incurrit aliquis grauiſſimam facinoris culpam: Meretur iudicialem ſentire cenſuram. Tempera dux optime impetum ſeueri-* D *tatis, & dum reo ſupplicia inferuntur, interioribus auribus pietas dicat: Noli eſſe multum iuſtus; amicitiæ alius immemor, debita exhibere neglexit officia, dignus eſt abijci, meretur ſentire aſperam læſionem. Cohibe obſecro rectum dolorem, noli retribuere ſimilis. Ne æſtimes quaſi inimicum, ſed corripe adhuc velut amicum reſpondente tibi ſapientiſſimo Salomone, Noli eſſe multum iuſtus. Eſto ergo iuſtus, ſed noli eſſe multum iuſtus. Eſto iuſtus, vt corripias inquietos, noli eſſe multum iuſtus, vt conſoleris puſillanimes, vt ſuſcipias infirmos, & patiens ſis ad omnes.* Et poſt nonnulla: *O quanta, dux ſapientiſſime, diſſimulanda ſunt, quanta toleranda, quanta leniter attingenda, quanta quoque ſacerdotum interceſſionibus concedenda, ab illo qui ſapienter audit, Noli eſſe multum iuſtus.* Iuxta illud S. Bernardi ad Eugen. *Rector omnia*

videat, multa diſsimulet, pauca caſtiget. Subdit deinde Ferrandus: *Inter alia denique detractionis abſcondito iaculo neminem vulnerabimus, nec in moribus bene viuentium ſollicitius inquiremus, vnde culpentur, ſi loquatur vnicuique noſtrûm per Spiritum ſanctum fidelis Scriptura: Noli eſſe multum iuſtus.* Vnde concludit: *Nullius onus portans per patientiam fit importabilis omnibus paulatimq; odio creſcente multorum animam primitus ſeditionibus, deinde publicis aperit prælijs cupiendo eſſe multū iuſtus, verè factus iniuſtus, & nomine aut officio ducis indignus. Neceſſarium proinde ſermonem dux optimè ſæpius repetet: Noli eſſe multum iuſtus.*

Huc facit Prouerb. Arabum: *Non eſt iuſtitia celeritas iuſtitiæ,* q.d. Non eſt iudici præcipitanda ſententia, ne poſtea deprehendatur iniuſta.

Tertiò. Tertiò, noſter Lorinus & Pineda ſic exponunt, q.d. Noli diuina iudicia curioſius ſcrutari, **B** vt cenſorem diuinæ iuſtitiæ agere videatis dicendo: Cur Deus permittit iuſtum perire in iuſtitia ſua, & impium in malitia prolongare vitam; vnde ſubdit: *Neque plus ſapias, quam neceſſe eſt.* Septuag. *Noli argumentari plus quàm oportet,* vt velis diſputare cum Deo, iuxta illud Ierem. 12.1. *Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum: Verumtamen iuſta loquar ad te, quare via impiorū proſperatur?*

Quartò. Quartò, noli eſſe nimis iuſtus, id eſt nimis bonus, nimis leuis, nimis placidus, vt peccata diſſimules, nec ijs reſiſtas. Ita Chald. *Ne ſis iuſtus nimium,* ait, *in tempore, quo reus eſt peccator mortis, vt clementer agas erga eum, non occidens eum; nec ſapiens fias ſic amplius, iuxta ſapientiam improborum, & ne diſcas vias eorum: ad quidnam peruertes viam tuam?* Ita quoque Hebræi hic in Midras ſiue Gloſſa, ac R. Haccados: Nimis iuſtus, id eſt bo- **C** nus inquiunt, fuit Saul, qui pepercit Agag, & melioribus armentis contra præceptum Dei, ideoque regno & vitâ excidit. 1. Reg. 15. 8.

Quintò. Quintò planè, plenè & adæquatè, q.d. Noli nimius eſſe & excedere modum in iuſtitia; tum propriè dicta, tum generatim accepta, hoc eſt in virtute. Virtus enim conſiſtit in modo, & medio duorum extremorum, quæ proinde vitia ſunt. Ita S. Gregor. Nazianz. in Diſtichis: *Caue,* ait, *ne vel nimis rigidam iuſtitiam, vel immanem, vel verſutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus eſt modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui à fortitudine ad temeritatem deſiſcat.* Idem in præceptis ad Virgin.

In medio porrò virtus eſt ſiva malorum:
Haud ſecus ac ſpinas inter roſa mollis acutas.

D Idem Orat. 26. *Ne magnopere iuſtus ſis,* ait, *nec ſupra modum ſapiens. Par etenim iuſtitiæ atq; ſapientiæ detrimentum affert, acris tā in actione, quam in ſermone animi impetus, à bono nēpe & à virtute propter exceſſum excidens. Hanc enim defectus & exceſſus peræquè labefactant, non ſecus ac regulam additio aliqua aut ſubtractio. Nemo igitur ſapientior ſit, quàm conueniat, nec lege exactior, nec luce ſplēdidior, nec normâ rectior, nec præcepto diuino ſublimior. Id verò quâ tandem ratione conſequemur: Nempe ſi modeſti, & compoſiti eſſe curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem ſequamur, ordinem & diſciplinam non aſpernemur.* Quin & Ariſtot. 2. Ethic. cap. 6. Virtutem definit eſſe mediocritatem.

Et Horatius:

Virtus eſt medium vitiorum vtrimq; reductum.

A Et illud Heſiodi:

Menſuram ſerua, modus in re eſt optimus omni.

Hunc ſenſum exigit antitheſis v. ſeq. *Ne impiè agas multum.* Hebr. *Ne pecces multum.* Rurſum hoc ſenſu congruè hæc gnome nectitur præcedenti: *Iuſtus perit in iuſtitia ſua.* q.d. Noli eſſe nimis in rigore iuſtitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, ceterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab ijs, qui hunc rigorem iuſtitiæ non ferunt, acceſſas. Facit quoque cauſa, quam ſubdit: *Ne obſtupeſcas:* nimius enim rigor mentem hebetat, ac corpori ſtuporem inducit.

Huc pertinet expoſitio Aben Ezræ: Nimis iuſtus eſt, inquit, qui nimijs ieiunijs, orationibus, laboribus corpus extenuat, imò enecat & ad ſummum ſtuporem deſolationemque adducit. *Nihil minus expedit, quàm agrum optimè colere,* ait Plin. lib. 18. c. 6. quia ſic omnis eius ſuccus & vigor exhauritur, vt fiat effœtu ſterilis: ſic qui nimijs laborious mentem, vel animum excolunt, illum eneruant & ſtupidum efficiant. Vnde S. Bernard. ſerm. 4. in Pſal. *Qui habitat: Sicut,* inquit, *iſte corporeus Sol, licèt bonus ſit & valdè neceſſarius, tamen & feruor eius, ſi temperatus non fuerit, infirmo capiti & ſplendor infirmis oculis nocet, nec eſt ſolis culpa, ſed infirmitatis; ſic etiam ſol iuſtitiæ eſt. Vnde & dicitur: Noli nimium iuſtus eſſe, non quod iuſtitia bona non ſit, ſed quia dum adhuc infirmi ſumus, oportet ipſa bonâ gratiâ temperari, ne forte elationis, aut indiſcretionis vitiū incurramus.* Et S. Ephrem epiſt. ad Ioannem Monachum de Patientia: *Noli eſſe iuſtus multum, neque plus ſapias, quàm neceſſe eſt,* ne obſtupeſcas; hoc eſt, inquit, ne maiora te præſumas; noli temare ea, quæ vires tuas, tum naturæ, tùm gratiæ ſuperant, ne oneri ſuccumbas & facti te pœniteat. Exemplū affert de monachis quibuſdam qui maioris perfectionis ſtudio cellam relinquentes, contra monita ſuperiorum, in aridiſſimam ſolitudinem ſe contulerunt, ſed ibidem fame & frigore confecti, aliqui etiam enecti fuêre. Sapientior fuit S. Macarius, qui vt ibidem refert S. Ephrem. à ſpiritu quodā ſtimulatus, vt pergeret in interiorem eremum, diu illi reſtitit, tandemque ei obſequens egreſſus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: *Quomodo,* ait, *fieri potero monachus? Et illi ad eundem: niſi quis renunciauerit omnibus quæ in mūdo ſunt, nō poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego,* inquit, *infirmus ſum & non ita valeo, vt vos. Cui illi: ſi nequeas vt nos, ſede in cella tua, & peccata tua defleas.* q.d. Eſto cellita, ſi nequis eſſe eremita; cœnobitam age, ſi non vales anachoretam, iuxta illud tritū: *Si equum agere nequis, agas aſinum.* Hac in re peccant ſæpè nouitij, qui ex nouitio feruore, ſed indiſcreto, illicò volunt eſſe perfecti & ſummi in ſanctitate, ideoque nimijs ieiunijs, orationibus, pœnitentijs ſe conficiunt, vt ægrotent, indeque fiant tepidi aut ſcrupuloſi.

Igitur nimirum in iuſtitia omnique virtute cauendum, ſingulíſque modus eſt adhibendus, excepto amore: *Nam modus amandi Deum eſt amare ſine modo,* ait S. Bernardus hæc de amore Dei intellige per ſe: nam per accidens, ne ſcilicet nimis debilitetur cerebrum & corpus, modus quoque contemplationi & amori adhibendus eſt.

Denique

Denique nonnulli per iuſtitiam accipiunt religioné. q.d. Ne ſis nimis iuſtus & ſapiens, id eſt nimis religioſus & curioſus in ſcrutandis diuinis, *ne obſtupeſcas*, id eſt ne fias ſuperſtitioſus, vel hæreticus, vel ſcrupuloſus & delirus, Religio enim ſi ſit nimia, à ſeipſa degenerat, fitq; ſuperſtitio. Hinc Plutar. in Camillo: *Pietas*, inquit, *ſiue religio medium eſt inter contemptum numinis & ſuperſtitionem. Pietas autem, & quod aiunt, ne quid nimis, optimum eſt.*

Neqve plvs sapias qvam necesse est] Hebr. *Ne tibi ſapias amplius, quàm par eſt*; vel *ne te ſapientem æſtimes excellenter*, ſiue plus æquo. Arabic. *Ne ſapias ſapientiam ſuperfluam.* Olympiod. *Ne nimium ſapias.* Campen. *Ne ſapias vltra modum.* Tigur. *Ne maiorem tibi ſapientiam arroges.* Senſus eſt, q. d. Ne nimis ſapere velis in inuenienda & tuenda nimia tua iuſtitia, qua velut rigidus iuſtitiæ cenſor iudicare & cenſere præſumas mores, actiones, iudicia non ſolùm hominum, ſed & Dei; quia & legem ipſam, quaſi illâ velis eſſe legalior & iuſtior, vti paulò antè dixi ex Nazian. Vnde Septuag. vertunt: *Noli argumentari pluſquam oportet.* Sanctus Hieronymus. *Ne quæras amplius.* Rurſum qua velis plus ſapere ceteris, tum in ſanctitate, rigore & perfectione virtutis, tum in quauis alia re. Vnde Vatablus vertit: *Ne plus æquo erudias tibi*, vt nolis auſcultare alijs etiam ſapientioribus & ſuperioribus, ſed tuum iudicium omnibus præferas, teque plus omnibus ſapere æſtimes, quæ ingens eſt arrogantia & præſumptio. Vnde Apoſtolus huc alludens: *Non plus ſapere*, ait, *quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem.* Rom. 12. 3. Vide ibi dicta. Sanctus Cyprianus. lib. 3. Teſtim. cap. 53. ex Septuag. legit. *Noli argumentari pluſquam oportet*, indeq; probat arcana Dei non eſſe curioſè ſcrutanda, ideoque fidem noſtram ſimplicem eſſe debere. Chald. vertit: *Ne ſis nimis ſapiens in ſcientia impiorum, qui ſunt in generatione ſua, ne diſcas eorum vias, ne forte declines vias tuas.* Filij enim huius ſæculi ſapientiores ſunt filijs lucis, ait Chriſtus, ſed in generatione ſua; quia ſcilicet ſapientes ſunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur proficiant.

Ne obstvpescas] Nimia enim ſapientia degenerat in inſipientiam & ſtuporem, ſicut nimium ſtudium cerebrum fatigat & hebetat; eò quòd optimos ſpiritus conſumat; vnde nimis ſtudioſi fiunt ſtolidi, ſubinde deliri & amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebr. eſt: *Vt quid deuaſtaberis* vel *deſolaberis*? qualis eſt obſtupeſcens, qui à ſeipſo & ab anima ſua quaſi deſertus & deſolatus eſt. Symmach. *Vt non angaris nimium.* Syrus: *Ne admireris.* Arabic. *Ne impiè efficias.* S. Hieronym. *Ne turberis.* Thaumat. *Ne admiſſo vno peccato cõſequenter pluribus implicetur.* Tigur. *Quare teipſum ſtupidum efficias?* Campen. *Ne forte & tu ſimiliter pereas.* Alius vertit: *Vt quid inflabis te?* Chald. *Ad quidnam peruertes viam tuam?* Caiet. explicat, quòd nimis ſapiẽtes, vel iuſti, vtpote parum ad praxim & vitam ſocialem communemque apti, ſoleant deſeri ab ijs, qui negotia tractant, vel deliberant & conſilium quærunt. Verùm hoc frigidius eſt.

Vis exempla? Accipe: Philoſophi dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Rom. 1, 22. Adam & Eua inſipientes & ſtupidi facti ſunt, dum nimis ſapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris ſcientiæ boni & mali. Sic Feſtus ait Paulo: *Multæ te literæ ad inſaniam conuertunt.* Actor. cap. 26. 24. Sic Salomon ipſe nimis ſapientiæ ſuæ præfidens, ſtuporem & ſtultitiam idololatriæ incurrit. Vnde Eccleſ. cap. 47. 22. de Salomone ait: *Inclitari ſtultitiam tuam*: & verſ. 27. *Dereliquit poſt ſe de ſemine ſuo gentis ſtultitiam, & imminutum à prudentia Roboam.* Verè Iſaac presbyter libro de Contemptu mundi cap. 51. *Qui*, inquit, *de ſapientia eleuatur, tenebroſos ignorantia laqueos patietur.*

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad verſum ſequentem. q. d. Ne impiè agas multum, vt peccata peccatis addas, ne obſtupeſcas, id eſt fias ſtupidus & durus, vt excitari nequeas ad meliora. Sic & Bonauentura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit hominum ſtupidum in affectu, durum & crudelem in actu, & cæcum in intellectu, atque vt Lyran. facit hominem deſperare.

Vers. 18. *Ne impie agas multum quid*

Ne impie agas mvltvm, et noli esse stvltvs, ne moriaris in tempore non tvo] Syrus: *Ne odioſus efficiaris multum, ne ſis ſtultus, ne fortè moriaris ſine tempore tuo.* Thaumat. *Noli eſſe audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat.* Auctor Catenæ Græc. *Ne immatura mors intempeſtiuam tibi manum iniciat.* Chald. *Ne ambules poſt cogitationes cordis tui, vt impiè agas, neque longè facias viam tuam à domo doctrinæ legis, vt ſis ſtultus, ne fortè cauſa mortis ſis animæ tuæ, vt ſuccidantur dies vitæ tuæ, vt moriaris, antequam perueniat tempus tuum. Vt moriaris.* Hebr. אַל תִּרְשַׁע *al tirſa*, id eſt, *Ne ſis inquietus*, vagus, turbulentus, vt concupiſcentijs varijs abripiaris æſtibuſque animi, inſtar maris procelloſi fluctues. R. Dauid & R. Abraham: *Ne te multum occupes in negotijs mundanis, ne te diſtrahas, ne vageris.* Campenſ. *Ne eſto nimis iuſtitiæ tenax, neque eſto exlex, vt nec in minutiſſimis ſcrupuloſè cuncteris, nec maxima temerarius tranſilias.* Hæc gnome eſt antitheſis præcedentis, vt patet conferenti vtramque, præſertim in Hebr.

Senſus clarus eſt, q. d. ait S. Hieronymus. *Noli peccatis addere peccata, ne prouoces Deum etiam hominibus inferre iudicium*, citamque mortem. Peccata maximè grauia & atrocia intellige. Hæc enim ſignificat Hebr. רֶשַׁע *raſia*, & Latinum *impiè agere*, quæ duplicis ſunt generis, ſcilicet Primò, impietas in Deum per ſuperſtitionem, hæreſim, blaſphemiam, idololatriam, &c. Ita Olympiodorus. Secundò, ſæuitia & crudelitas in proximum. Ita Bonauentura, Lyranus & alij. Hæc enim duo, vtpote noxia reipublicæ, & hominum ſocietati, ſolet Deus punire in hac vita, & caſtigare morte, vti caſtigauit totum orbem idololatriâ & iniuſtitiâ plenum diluuio tempore Noë; Pentapolim igne cæleſti; Core, Dathan & Abiron hiatu terræ. Numer. 16. Abſalonem patri Dauidi rebellantem ſuſpendio. Nam vt dicitur Pſalm. 54. verſic. 24. *Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Ergo *ne impiè agas multum*; Hoc eſt, ſicut te docui, ne nimis ſis iuſtus: ſic te moneo, ne nimis ſis iniuſtus.

A Iuſtus. Caue ergo à peccatis grauibus, præſertim Deo vel proximo iniurijs. Nam omne peccatum, etiam veniale & minimum in hac fragili vita vitare eſt impoſſibile, ſcilicet vt ait Poëta; *Quiſque ſuos patitur manes: felix qui minimis vrgetur.*

ET NOLI ESSE STVLTVS.] Stultè inhærendo vanis voluptatibus, & addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis & gehennæ, quæ peccatores non cogitant, nec præuident, ſed liberè & ſecurè peccant quaſi non eſſet mors & infernus, ideoque improuidi ſubitò in eum corruunt. An non hæc ſumma eſt ſtultitia? *Si enim*, ait Sanctus Hieronym. *nouit hirundo pullos de ſucco oculare Chelidoniæ, & dictamnum capreæ appetunt vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propoſitam eſſe peccantibus?* Vnde Septuag. vertunt: *Noli eſſe* σκληρὸς, id eſt *durus.* Arabic. *Ne ſis inurbanus, ſceleſtus.* Hugo: *Ne ſis* B *diuinorum ignarus.*

Mori in tempore non ſuo quid. Expoſ. Prima.

NE MORIARIS IN TEMPORE NON TVO] Id eſt, ne moriaris intempeſtiue, præmatura & anticipata morte, eaque ſæpè violentâ, putà vi ab hominibus, vel à Deo vindice tibi illatâ. Homines valdè ſcelerati, ait Sanctus Hieronymus, moriuntur in tempore non ſuo, quia vel iudicum, vel Dei vindictâ de vitâ tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigiſſent, niſi is inciſus & præreptus fuiſſet, ſcilicet. *ante ſatale tempus*, ait Tigurin. Nam, vt vertit Campenſ. *Tales vt plurimum pereunt male.* Adde inquietudines & paſſiones, & perturbationes iræ, inuidiæ, ſuperbiæ, &c. quibus aſſiduè agitantur impij, vitam eorum abbreuiant. Sic filij & poſteri Heli mortui ſunt in tempore non ſuo. Audi S. Scriptur. *Non erit ſenex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem* C *venerit.* 1. Reg. 2. 31. & 33. iuxta illud Prouerb. 10. 28. *Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breuiabuntur.*

Secunda.

Secundo, *in tempore non ſuo*, quia impios imparatos, vtpote deſtitutos virtutibus & meritis, ſubita & repentina inuadit mors. Ita Olympiodor. Dicitur hoc tempus non ſuum, quia ſibi incongruum, animo noxium, & ſaluti æternæ damnoſum. Hoc enim eſt tempus peccati & diaboli, quo ipſe peccatorem poſſidet, vt rapiat ad tartara.

Tertia.

Tertiò, *in tempore non ſuo*, quia impij nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea ſe longiſſimè diſtare; ergo incogitantes & pauidos improuiſa mors auſert. Vide Perer. in cap. 25. Geneſ. diſp. 7.

D Myſticè Auctor Catenæ Græc. exponit, q. d. *Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne fortè in impietatem anima prolapſa ignoratione moriatur.*

Tropolog.

Tropolog. diſce hic, quòd ſummum bonum eſt mori in tempore ſuo, hoc eſt quando quis conſtitutus in gratia paratus eſt ad mortem, vt per eam tranſeat ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit ijs, qui ſolliciti ſunt & ſtrenui, vt ſe in gratia conſeruent, eamque augeant. Vice verſa ſummum malum eſt mori in tempore non ſuo, hoc eſt, quando quis degit in peccato mortali, præſertim in conſuetudi- A ne & ſtatu peccati. Hic enim imparatus eſt ad pœnitentiam, & ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem ſecundam in gehenna. Hoc Deus infligit ijs, qui in impietate creſcunt, & peccata peccatis accumulant. Hos enim Deus deſpicit, occæcat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare prædeſtinationis ſignum, imò effectus eſt mori tempore ſuo, id eſt, in ſtatu gratiæ, reprobationis verò mori in tempore non ſuo, id eſt imparatum in ſtatu peccati. Quàm multi reprobi ſaluarentur, ſi morerentur in tempore ſuo, id eſt cùm ſunt in ſtatu gratiæ, iam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non ſuo, id eſt in ſtatu peccati. Quàm multi viciſſim prædeſtinati & electi damnarentur, ſi Deus eos raperet in tempore non ſuo, v. g. Si Petrum rapuiſſet illicò vt negauit Chriſtum: ſi Paulum, cum perſequeretur Eccleſiam; ſi Magdalenam, cùm voluptatibus indulgeret: iam au- B tem per gratiam, qua eos prædeſtinauit & elegit ſinit eos viuere in tempore non ſuo, vt rapiat eos in tempore ſuo, cùm ſcilicet per gratiam ſunt ſui amici & filij. Hæc ergo ſumma eſt gratia, vtpote gratia prædeſtinationis & electionis diuinæ. Hinc diſce ſummè cauendam eſſe conſuetudinem peccandi, vt ſi in peccatum aliquod lapſus ſis, non in eo iaceas, ſed illicò per pœnitentiam reſurgas. Hoc eſt quod monet Eccleſ. cap. 21. verſ. 1. *Fili peccaſti, non adijcias iterum, ſed & de priſtinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vide Bellarmin. de Arte bene moriendi. Viri quidam timorati nuper ſodalitatem inſtituerunt hac de re, in qua quiſque quotidie certas pro ſe cæteriſque ſodalibus Deo fundit preces, vt ſibi ſuiſque felicem ſanctamque in tempore ſuo concedat mortem; quæ ſanè pia & v- C tilis eſt praxis ad aſſecurandum ſibi vltimum & decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque ſodalitas hæc per plures prouincias ſparſa eſt, multaque hominum millia, qui pro ſe mutuo ac felici ſodalium omnium morte quotidie obſecrant, complectitur. Horum illud axioma eſt: *Sic viue quaſi quotidie moriturus. Cùm manè ſurgis, cogita te illo die moriturum.*

Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.

Quod fuit dictamen S. Marcellæ, teſte S. Hieronym. in eius epitaphio ad Pincipiam eius filiam.

BONVM EST TE SVSTENTARE IVSTVM: SED ET AB ILLO (impio, de quo ſermo præceſſit) NE SVBTRAHAS MANVM TVAM: QVIA QVI TIMET DEVM, NIHIL NEGLIGIT.] Pro *iuſtum* Ti- Vers. 19.
D telman. & Vatabl. cenſent legendum *iſtum*, quia ſic legunt Hebr. & Chald. Verum omnes Codices, etiam Sixtini legunt *iuſtum*, quia per *iſtum* intelligit *iuſtum*. Hebræa ergo ſic habent: *Bonum eſt quod apprehendas in hoc* (id eſt *hunc*, ſcilicet iuſtum) *& etiam ab hoc* (id eſt alio, putà impio) *ne quieſcere facias manum tuam, quia timens Deum egredietur ad omnia hæc.* Septuag. *Bonum eſt inhærere in hoc, & quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egrediuntur omnia.* Vbi pro μιάνῃς, id eſt *cõtamines* per Diæreſim videtur legendum μὴ ἀνῇς, vti legit ſcholiaſtes, id eſt *ne dimittas*, Sic enim legunt Hebr. Chald.

Latina

Latinã. Arabicus verò de more Septuag. ſecutus legit: *Ne contamines. Res bona eſt*, inquit, *vt amplectaris hanc rationem, & teneas eam, & propterea ne macules manum tuam hoc.* Nonnulli per *hoc & hoc* accipiunt iuſtum in neutro genere, id eſt iuſtitiam, q. d. Bonum, imò optimum eſt, vt ſuſtentes iuſtum, id eſt, vt iuſtitiam & ſanctitatem ſupra te tollas; humeriſque & capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoueas, ſed ambabus eam amplectaris, exerceas, tuearis: hoc enim vnicum eſt negotium tibi à Deo impoſitum & commendatum. Alij per *hoc & hoc* accipiunt duo, quæ præceſſerunt, q. d. Suſtenta hoc, ſcilicet, vt non ſis nimis iuſtus & ſeuerus, nec ſubtrahe manum ab hoc, id eſt à ſecundo, ne ſcilicet impiè agas multum, id eſt ne ſis nimis indulgens & laxus, ſeueritatem clementia temperes: ſic Dei ſanctam prouidentiam, quæ attingit a fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter, imitaberis. Verùm pro *hoc* Hebr.

Suſtenta iuſtum. eſt זה ze, id eſt *hic*, vel *iſte*, in maſculino genere, putà iuſtus, niſi alio punctu legas zo, id eſt *hoc*, *iſtud*: quocirca

Primò. Primò, Thaumaturg. per *iuſtum* accipiens Deum ſic aptè præced. de iuſto & impio hanc gnomen connectit, dum vertit: *Bonum maximum eſt Dei adiuuari ope, & ſic omne cauere peccatum. Execrabile etiam immaculatis pollutis contingere manibus. Atqui obediens & timens Dominũ omnia aduerſa licebit effugere.* Et auctor Catenæ Græcor: *Ceterum*, inquit, *maximum illud eſt, ſi ſuccurrentem Deum, manumq́; iacenti porrigentem viciſſim tu apprehendas, vt ab illo pendens nuſquam peccato manum tuam porrigas; nam inceſtâ manu contingere, quæ ab omni ſunt labe aliena, ſceleſtum plane eſt, & abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo ſubditus eſt, is aduerſa omnia facile vitat.*

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Bonum eſt iuſtum, id eſt iuſtitiam apprehendere & virtutem comparare, nec manus ſcelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet euadet tentationum certamina. Vel vt Caietan. Egredietur ad omnia, id eſt ad omnes virtutes, quas ſtudioſè exercebit, nec erit vnâ alteráve dumtaxat contentus. Rurſum Midras, ſiue gloſſa Hebræa, hic, per *hoc & hoc*, accipit diuerſa, imò vniuerſa legis præcepta. q. d. Ita ſerua vnum præceptum, vt non omittas aliud, ſed vniuerſa ſimul exactè obſerues; ſic non morieris in tempore non tuo, ſed vniuerſa mortis præmaturæ diſcrimina tutus euades.

Tertiò. Tertiò, Hugo Card. q. d. Bonum eſt ſuſtinere iuſtum, qui ſæpè te corripit & caſtigat, nec ab illo ſubtrahere obſequium, vel ſubſidium, ſed tantò alacrius illud exhibere, quantò ille diligentior eſt in corripiendo, & curando ſalutem tuam.

Quartò. Quartò, S. Hieronym. aſſerit ſuſtentare accipi poſſe pro ſuſtinere, *vt iuſti animus præparetur, vt quodcumque euenerit librata mente ſuſtentet.* q. d. iuſtus æquo fortique animo ſuſtinet omnia tam aduerſa, quàm proſpera, ideoque implorat Dei opem; ſi enim eum habeat protectorem, nec eleuabitur proſperis, nec deprimetur aduerſis.

Quintò. Quintò, Varabl. *Bonum eſt, vt hoc*, inquit, *teneas* ita (nempè, quòd non ſis nimium iuſtus) A *ne manum tuam ab iſto retrahas, id eſt à iuſtitia & ſapientia, quas non debes ſpernere, ſed vtrique operam diligenter dare, namq́; timens Deum expediet ſe ab vniuerſis his*, id eſt facilè cauebit, ne ſit nimium iuſtus, aut ne non nimium ſtudeat iuſtitiæ, recedatque ab extremis.

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt q. d. Bonum eſt apprehendere partem ſapientiæ & ſtultitiæ; quia qui timet Deum vtraque viriliter vtitur. Vnâ ergo manu apprehendere vnam, altera alteram, id quod timor Dei edocebit, cuius ductu tutus incedes, & euades extrema pericula. Et clarius q. d. *Vt hæc pericula* (nimiæ iuſtitiæ, ſapientiæ, impietatis, ſtultitiæ) *vites*, nil melius eſt, quàm, vt firmiter credas, & perpetuò in memoria habeas, quòd qui reuerentur Deum, omnia hæc mortifera mala effu- B gient.

Sextò, Chald. *Bonum eſt*, inquit, *te adiungi negotijs mundi huius, vt retribuas beneficentiã animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorum.* Vnde aliqui per *hoc & hoc* accipiunt theoricam & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, vt non omittas actionem & praxim, ſed manus operi & beneficentiæ admoueas. Contemplatio enim dirigenda eſt ad actionem & exercitium virtutum. Sextò.

Septimò, & genuinè Sanctus Hieronymus, Alcuinus, Gloſſa interl. Titelman. & alij. q. d. Bonum eſt ſapientes & iuſtos ope & opibus ſuſtentare, ſed & à ſtultis quoque impijſque peccatoribus ne ſubtrahe manum & beneficen- C tiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, ſed omnes occaſiones bene agendi & bene faciendi capeſſit & captat, vt imitetur Deum, *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* Matth. 5. 45. q. d. Quibus, & quotquot potes benefacere, benefacito: qualeſque illi ſint, ſiue ſapientes & iuſti, ſiue ſtulti & impij ſic non eris iuſtus nimis, nec nimis impius. Eleemoſyna enim corrigit nimiam iuſtitiam & ſeueritatem, atque expiat, ſi quid impiè geſſeris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Eccleſ. 12. 5. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio?* Sed ibidem reſpondi, & locum explicui. Verùm vt candidè dicam, quòd ſentio, non videtur hic agi propriè de eleẽmoſyna corporali, ſed ſpiritali, vt ſenſus ſit, q. d. ſuſtenta iuſtum, ne velit eſſe nimis iuſtus, Septimò.

D itaque limites iuſtitiæ excedat fiatque iniuſtus: manum quoque ne ſubtrahas ab impio, ne impiè nimis agat & ſtulte operetur; ſicque nihil boni negligas, quòd tam in iuſto in iuſtitia ſuſtentando, quàm in impio ab impietate prohibendo & reuocando efficere poſſis. Hunc eſſe ſenſum liquet primò, quia eum exigit connexio huius ſententiæ cum præcedenti, atque τò *iuſtum* planè reſpicit refertque iuſtum, de quo verſ. præced. dixit: *Noli eſſe iuſtus multum.* Similiter τò *ſed ab illo ne ſubtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli eſſe ſtultus.* Rurſum idipſum arguit, quod dicit, *ſuſtenta*, non da eleẽmoſynam. Hebr. *apprehende iuſtum*, ſcilicet nutantem & labantem, ne in iniuſtitiam propter nimium

ſeruorem prolabatur. Denique id conuincit ratio, quam ſubijcit v. 21. *Non enim eſt homo iuſtus in terra, qui faciat bonum, & non peccet*: q. d. Ideo ſuſtenta iuſtum, quia nō eſt iuſtus quiſquam adeo ſanctus, qui non aliquando ceſpitet & peccet.

Timens Deū nil negligit.

QVI TIMET DEVM NIHIL NEGLIGIT] Hebr. *exibit ad omnia.* Syrus, *ſequitur omnia.* q. d. Non eſt tardus & piger, ſed ſedulus & alacer, vt aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q. d. Iuſtus forti eſt animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, ſed intrepidè ijs procedit obuiam, eaſque vincit & ſuperat: ſicut Deus Iacob *certamen* forte (cum Eſau) *dedit*, *vt vinceret*, Sap. 10. Vnde S. Hieron. explicat. q. d. *Qui timet Deum, nec eleuatur proſperis, nec opprimitur aduerſis.* Rurſum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel vt Pagnin. *de omnibus*, id eſt euadet omnia mala. Ita Thaum. Olymp. & alij; vel omne bonum opus ad optatum finem perducet: aut vt Septuag. *Exibunt omnia*, id eſt omnia feliciter ſuccedent timenti Deum. Vnde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus iuſtificatus.* Symmach. *Timens Deum pertranſibit omnia.* Tigur. *expediet ſe ex vniuerſis iſtis.* Vatabl. *facilè recedet ab extremis.*

Moraliter.

Moraliter diſce hîc, quòd ſicut negligentiæ mater eſt ſecuritas, ſic timor eſt induſtriæ & diligentiæ. Hoc verò conſiſtit in quatuor, ait Hugo, ſcilicet in ſtudio, labore, ſumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit ſtudio, labori, ſumptui, tempori, ſed omne, quod res poſcit, illi impendit. Rurſum timens Deum nihil boni, vel mali negligit, ſed omne bonum capeſſit & omne malum euitat, quantum ſcilicet humana fragilitas patitur. Nam non eſt iuſtus, qui non peccet venialiter, vt ſubdit verſ. 21. Iuſtus tamen ſatagit venialia fugere quoad poteſt, nihilque vel minimum præterit, vel negligit. Nam, vt ſapienter ait S. Auguſt. lib. de Decem chordis cap. 11. *Sic & modica peccata attendite, quia modica ſunt, & cauete, quia plura ſunt. Quàm minutiſſima ſunt grana arenæ? ſi arena amplius in nauim mittantur mergit illā, vt pereat: quàm minutæ ſunt guttæ pluuiæ? nõnne flumina implent & domos deijciunt? Ergo iſta noli contemnere* S. Bernardus autem ſic inquit: *Non ſolum grauia, ſed & leuia cauenda ſunt peccata. Multa enim leuia vnū grande efficiunt, ſicut ſolent de paruis & minimis guttis immēſa flumina creſcere.* Ita Sanctus Bernard. l. Meditat. ca. 45. quod intellige non formaliter, ſed diſpoſitiuè; venialia enim peccata diſponunt ad mortalia; ſunt enim ſicut puluis in oculos iniectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: ſunt ſicut ſeminatores diſcordiæ, qui affectuum rempublicam turbant, & animam totam inquietant: ſunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur eius & feruorem conſopiunt: ſunt ægritudines, quæ mentem debilitant: ſunt fœtores, qui ſpiritum Dei contriſtant, & nos à bono eius familiaritatis auertunt.

Qui ergo Deum timet, nihil negligit, ſed maiora peccata, vt maiora fugiet, & minora, vt ſemina maiorum, vitabit. Temerarium enim eſt vnum pedem intra hoſtis domum admittere, qui poſt vnum alterum ponet, & miſerum habitatorem ex ea cum iniuria expellet. Ita diabolus ſolet à paruis incipere, & ad maiora procedere, & poſtquam ab anima timorem leuiorum peccatorum depulit, metum etiam grauiorum ablegare. Vide dicta Eccleſ. 19. v. 1. ad illa: *Qui ſpernit modica, paulatim decidet.* Ex aduerſo ſtultus, qui Deum non timet, audacter tranſilit de peccato in peccatum, velut equus excoculatus, qui nihil timet, quia nihil videt: vnde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco*, ait Hugo.

VERS. 20. *Sapientia dat robur.*

SAPIENTIA CONFORTAVIT SAPIENTEM SVPER DECEM PRINCIPES CIVITATIS.] Hebr. *Sapientia validabit ſapientem præ decem dynaſtis*, vel *dominantibus in vrbe.* Syrus: *Sapientia roborat ſapientem, melior decem principibus, qui ſunt in vrbe.* Tigur. *Sapientia plus virium ſuppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus iuuat, quàm poſſint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valent in ciuitate potentiſſimorum virorum præſidia, quantum ſapientia: ea ſolet nonnumquam etiam omittentibus facere, quæ oportebat, ignoſcere.* Laborant hîc interpretes in nexu huius ſententiæ cum præced. S. Hieron. ſic nectit, vt occurrat tacitæ obiectioni. Dicet enim quis: ſum tenuis fortunæ & pauper, quomodo ergo opibus meis ſuſtentabo iuſtum? Huic reſpondet: *Quos non potes opibus, conſilio adiuua, ſolatio foue. Plus enim poteſt in anguſtia conſtituto præſtare ſapientiā, quàm quælibet maxima poteſtatis. Atque hoc ipſum tum prudentia facito. Grandis quippe libra iuſtitiæ eſt, & cui, & quantum, & quamdiu & quale, vel in re, vel in conſilio tribuere.*

Planiùs & pleniùs ſic nectas, vt det cauſam, vnde tantum robur ſit ſapienti, vt ſuſtentare queat tam iuſtum, quàm impium nutantes & labantes in peccatum, curque ipſe nihil boni negligat, ſed validus vegetuſque ſit ad omne bonum. Cauſa nimirum eſt, quòd ſapientia confortet ſapientem, vt plus efficere queat vnus ſuâ ſapientiâ, quàm decem principes ſuis opibus & potentiâ in ciuitate; hæc enim corporea eſt, fragilis, infida & incerta: ſapientia verò ſpiritualis eſt, ſtabilis, fida & certa. Exemplum eſt in Ioſeph, de quo hunc verſum explicat Chald. *Sapientia Ioſephi*, inquit, *filij Iacobi, plurimum ei præſidij & prudentiæ coram fratribus ſuis decem iuſtis attulit, qui cum in timore Domini multum poſſent, nihil in illos molitus eſt mali, quo tempore in Ægypto eſſent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exaſperarat.* Ita habet Chald. Compl. & Coſti, licèt in Biblijs regijs habeat: *Sapientia auxiliabitur ſapienti, qui ſubegerit concupiſcentiam malam.* Rurſum exemplum eſt in Iacob patre Ioſephi, de quo ait Sapiens c. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris iuſtum deduxit per vias rectas, & oſtendit illi regnum Dei, &c. Cuſtodiuit illum ab inimicis & à ſeductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret & ſciret, quoniam omniū potentior eſt ſapientia.* Ratio à priori eſt, quod ſapientia mille excogitet & ſuggerat rationes, quibus ſuſtentet iuſtum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum aggrediatur & perficiat. Rurſum quòd ſapiens, id eſt iuſtus & ſanctus ſit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus ſanctus ad mouendum audientium corda, quocumque ei libuerit, vti patuit in S. Petro, S. Paulo, ceteriſque Apoſtolis & viris Apoſtolicis, qui orbem conuerterunt &

ex

ex impio fecere pium. Quare vt dicitur cap. 9. 1. *Melior eſt ſapientia, quàm arma bellica.* Et: *Vir ſapiens fortis eſt: & vir doctus robuſtus, & validus: Quia cum diſpoſitione initur bellum, & erit ſalus vbi multa conſilia.* Prouerb. 24. 5. & c. 21. 22. *Ciuitatem fortium aſcendit ſapiens, & deſtruxitq; robur fiduciæ eius.* Vide ibi dicta.

Svper decem principes] Id eſt primores, dynaſtas, qui ſunt in ciuitate. Hebr. enim eſt *Schallitim.* Vnde Sultan ſiue Soldanus, id eſt Princeps & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id eſt multos, imò vniuerſos. Denarius enim eſt complementum numerorum ſimplicium, qui articuli vocantur, eoſque primò componit & combinat. Vnde δεκὰς dicitur, quaſi δεχὰς, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & cõprehendat. Sic Iob c. 19. 3. ait: *En decies* id eſt multoties & cõtinuò, *confunditis me.* Alludit tamen ad decem primores vrbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Boos decem viros de ſenioribus ciuitatis:* hoſce enim non tantùm vt teſtes ceſſionis hereditatis adhibitos fuiſſe, vti volunt Lyran. & Abulenſis ſed etiam vt ſeniores, id eſt ſenatores & iudices, patet ex eo quòd ſubdit. *Dixitq; ad eos, ſedete hic. Quibus ſedentibus locutus eſt ad propinquum*, &c. cauſam ceſſionis cum eo coram decem ſenatoribus peragens, vti rectè ibidem obſeruauit Feuardentius. Eſto Ioſephus, quem citat & ſequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. ca. 7. innuat apud Hebræos ſeptem fuiſſe ciuitatis principes: varij enim in vrbe ſunt magiſtratus, varijs rebus cauſiſque præpoſiti: vnde in vno erant ſeptem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant ſeptemuiri, erant & decemuiri, ſed in diuerſis tribunalibus, adde & in diuerſis temporibus. Audi Liuium li. 3. *Anno trecenteſimo altero, quam Roma condita erat, iterum mutatur forma ciuitatis ab conſulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad conſules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Ioſia, q. d. Ioſias rex ſapiens & pius ob ſuam ſapientiam & pietatem, potentia & robore ſuperauit decem reges anteceſſores ſuos.

Myſticè Salonius per ſapientem accipit Chriſtum, qui robuſtior eſt maiuſque auxilium fidelibus præſtat, quàm decem principes, id eſt omnes Angeli: *Decem* enim, inquit Salon. *fuerunt ordines Angelorum, ſed vnus cecidit per ſuperbiam, & idcirco boni Angeli ſemper ad hoc laborãt, vt de hominibus numerus adimpleatur, & perueniatur ad perfectum numerum, id eſt denarium.* Hoc cum grano ſalis accipe. Nam Eccleſia tantùm agnoſcit nouem choros cæleſtium ſpirituum, è quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt: factique ſunt dæmones, ceteri duce S. Michaële in fide & gratia perſtiterunt, factique ſunt Angeli. Vnde hic locus à cenſoribus in Salonio notatus, & caſtigatus eſt. Excuſandus tamen eſt Salonius, quòd decimum chorum ſeparauerit à nouem choris SS. Angelorum, fecerítque eorum, qui prolapſi ſont & facti dæmones, q. d. Nouem chori ſunt ſanctorum Angelorum, decimus eſt dæmonum.

Vers. 21. *Omnis iuſtus ſubinde peccat.* Non est enim homo ivstvs in terra, qvi faciat bonvm et non peccet] Hebr. *Et nõ peccabit*, id eſt qui numquam ſit peccaturus. Thaumat. *Et quis eſt qui non impingat alicubi?* Caietan. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primò referendo eam ad *decem principes ciuitatis*. q. d. Hiſce robuſtior eſt ſapiens, quia hi vt homines ſubinde errant & peccant: at ſapiens confortatus à ſapientia, dum eam ſequitur, errare & peccare nequit. Secundò, referendo eam ad τὸ *ſapientia* q. d. Sine ſapientia, vel ſecluſà ſapientiâ non eſt homo iuſtus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quòd iuſtus faciat bonum & non peccat, id habet à ſapientia: quare ſi eam ſecludas, vel ſi iuſtus eam deſerat, illico bonum deſeret & peccabit. Hoc eſt, quod dicitur Sap. 9. 19. *Per ſapientiam ſanati ſunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.*

Planiùs eam referas ad v. 19. vt ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, eiuſque dat cauſam, q. d. ſuſtenta iuſtum ne labatur vel vt lapſus reſurgat, quia non eſt iuſtus, qui ita conſtanter bonum faciat, vt ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo ſuſtentatore, qui eum fulciat, ne cadat abſolutè; aut certè ne in peccatum grauius cadat, vel ſi in illud corruerit, lapſum erigat. Hoc eſt quod ait S. Iacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes.* Et: *ſi dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt.* 1. Ioan. 1. 8. Vide vtrobique dicta.

Excipe ex communi totius Eccleſiæ ſenſu & conſenſu, Chriſtum & B. Virginem. Hi enim numquam peccauerunt, ſed ſemper bonum operati ſunt. Quocirca ex hoc loco docet Concil. Mileuit. Trident. totaque Eccleſia iuſtos non poſſe vitare omnia peccata venialia. Eſto enim ſingula ſeorſim ſumpta vitare queant, non tamẽ vniuerſa ſimul ſumpta. Quare neceſſarium eſt vt aliquando venialiter peccent, non definitè hic & nunc, ſed indefinitè. Sicut ſagittarius, licèt peritiſſimus ſit, non poteſt centies continuò ſagittando ſcopum configere, ſed neceſſum eſt, vt fatigatus deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Porrò impia & ſtolida eſt explicatio Caluini & nouatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam iuſtum, eò quòd concupiſcentiâ ſit infectus, in omni opere bono aliquid concupiſcentiæ & peccati admiſcere, vt in omnibus emineat quædam ἀταξία, inordinatio, labes, & confuſio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, conſilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, ſanctitatem & omne bonum, atque hominem non tantùm in beſtiam, ſed & in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex deſperatione, & odio ac furore, quo flagrat in Deum, non poteſt velle quidquam boni, adeoque nihil poteſt agere niſi ſuperbire, iraſci, inuidere, furere & peccare. Vide Bellarm. lib. 4. de Iuſtificatione. Argutè Hugo Cardin. aſſerit non eſſe qui faciat bonum ſimul & non peccet: quia pueri, inquit, non peccant quidem, ſed non faciunt bonum: adulti verò eſto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidiùs S. Athan. tract. de Incarnat. verbi, contra Paulum Samoſat. & S. Hieronym. cap. 2. ad Epheſ. hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantùm venialibus, ſed & mortalibus, quòd ſcilicet ea omnia nemo ſuis viribus vitare poſ-

ſit, vt verè ſit iuſtus. Indeque euincunt neceſſariam fuiſſe Chriſti incarnationem, vt Chriſtus ſuis meritis nos iuſtificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret & conferret.

VERS. 22. SED ET CVNCTIS SERMONIBVS QVI DICVNTVR, NE ACCOMMODES COR TVVM: NE FORTE AVDIAS SERVVM MALEDICENTEM TIBI.

VERS. 23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TVA, QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI ALIIS] Septuag. verſ. 23. ita reddunt: *Etenim frequenter malignabitur in te, & multis modis malè affliget cor tuum, nempè quia tu etiam maledixiſti alijs.* Aquila: *Quia frequenti tempore malè habebit cor tuum,* ſi nimium attenderis & curaueris quid quiſque dicat. Hebr. קלל *Kalal* ſignificat vilem facere, extenuare, deprimere, detrahere, maledicere, execrari, mala imprecari, ſimiliaque dicere & facere quæ ſuggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira & odium. S. Hier. hanc gnomen præcedenti nectens ſic explicat: *Sapientia auxilio confortatus, vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuum, & non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio ſit. Quomodo enim prudentis viri eſt murmurantem famulum non audire, ſic & ſapientis hominis eſt ſapientiam praniam ſequi, & vanos non conſiderare rumores.* Thaumat. *Ne maledicta de te iactata commordeant animum, ne in multis poſtea actionibus, ad referenda conuitia ipſe quoque abducaris.*

Sapientia ergò roborat cor ſapientis, vt ad animi pacem & generoſitatem tuendam non curet rumores, nec quid de ſe ſerui alijve dicant & maledicant, imò ad ea non attendit, nec audire vel ſcire cupit; quia ſi attendat, audit ſubinde mira & indigna, ideoque ab ijs, de quibus numquam cogitaſſet: quare ſurdâ aure omnia præterit, deſpicit & ſpernit ſciens hominum plebeiorum, præſertim ſeruorum, genus eſſe vile, impatiens, garrulū, parui animi & iudicij, dicax & procax, quare magno celſoque animo illa diſſimulat & negligit. Vnde Olymp. in Septuag. pro *multis modis malè affliget cor tuum*, legens, *deſcenſibus plurimis affliges cor tuum*, ſic explicat: *Conuitium perſæpe, cum auditur, animam turbat. Si igitur quiſpiam in conuitiantem irâ ſuccendatur, in multos cadit lapſus, & deſcenſus, à ſublimi ſede rationis detractus in iracundiæ paſſionem, atque ita triſti turbulentiâ implet cor ſuum.*

Conuitium ſurda aure excipe. Sic Dauid Semei & ceterorum maledicta ſurdâ aure præterijt: *Factus ſum ſicut homo non audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones,* ait ipſe Pſal. 37. 14. Verba enim non ſunt verbera, aërem feriunt non hominem, niſi qui ijs attendit mordetur, ſauciatur. Idem ex Salomone docuêre Philoſophi.

Gnomæ. Auguſtus Cæſar conuitijs in ſe iactis non iraſcebatur, ſed arridebat, ait Seneca lib. de Clement. c. 10. Fabius Maximus ſequens Hannibalem, à ſuis Hannibalis pædagogus vocabatur. At ille more ſuo perrexit, itaque Hannibalem fregit: vnde dicebat: *Qui dicteria conuitiaque metuit, timidior eſt ijs, qui fugiunt hoſtes.* Ita Plut. in Apopht. Tiberius Cæſar conuicia diſſimulabat aiens: *In libera ciuitate liberas eſſe linguas,* ait Sueton. in eius vita. Ariſtippus maledicum inſequentem fugiens, cùm ab eo rogaretur: Cur fugis? *Quia* inquit, *tibi facultas eſt maledicendi, mihi verò non eſt audiendi.* Titus Imper. *Nihil ago,* inquit, *ob quod reprehendi merear, ea verò, quæ de me falsò dicuntur, prorſus negligo.* Ita Xiphilinus in eius vita. Plutarchus libr. de Cohibenda ira: *Accurate,* inquit, *ſcrutari inquirendo omnia, atque in medium protrahere omnia ſerui negotia, omnes amici actiones, omnia filij ſtudia, omnes vxoris ſuſurros; ea verè res iras gignit multas, atque continuas & quotidianas, quarum ſumma eo redit, vt moroſi, intractabileſq; reddamur. Euripidis eſſe, Deum res magnas curare, exiguas ſemine demiſſas ſinere.* Philippus Macedo primoribus ſibi obtrectantibus: *Gratias,* inquit, *ijs habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacij conuincere.* Ita Plutarch. in Apopht. Vnde Seneca libr. 3. de Ira cap 24. *Dicat itaque,* inquit, *quiſque ſibi quoties laceſſitur: Numquid potentior ſum Philippo? Illi tamen impunè maledictum eſt. Numquid in domo mea plus poſſum, quàm toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit à conuitiatore ſuo ſecedere. Quid eſt, quare ſerui mei hilarius reſponſum, & contumaciorem multum, & non peruenientem vſque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Quis ſum cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus, ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerū ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpè & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit: inimicus eſt? fecit quod debuit. Prudentiori credamus: ſtultiori remittamus.*

QVIA ET TV CREBRO MALEDIXISTI] Remedium ſuggerit, tùm ad tolerandam, tùm ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui ſuperioribus alijſve ſunt moleſti & maledicunt, ſubditos pariter experiri faſtidioſos, & ab ijs maledictis impeti. Hæc enim eſt iuſta talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum ſinit impunitum, tales congruè punit & vleiſcitur, iuxta illud Chriſti: *Qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis.* Matth. 7. 2. Et: *Sicut feci ſic reddidit mihi Deus.* Iudic. 1. 7. Et: *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Sapien. cap. 11. verſ. 17. *Qui dicit, quæ vult, audit quæ non vult,* ait Comicus.

CVNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA, DIXI: SAPIENS EFFICIAR ET IPSA LONGIVS RECESSIT A ME. VERS. 24.

MVLTO MAGIS QVAM ERAT: ET ALTA PROFVNDITAS (Hebr. *Profundum profundum,* id eſt ſumma profunditas ſapientiæ) QVIS INVENIET EAM?] Arabicus & Syrus: *Profunditatem profunditatum eius quis inueniet?* Salomon hic ſermonem reflectit ad ſeipſum & ſapientiam, eiuſque profunditatem admiratur; quò enim magis ſapientiam indagauit, eò magis eius profunditatem deprehendit, vti nautæ quò magis mare ingrediuntur, eò illud profundius experiuntur; & mons eminùs intuenti, demiſſus, comminùs verò, excelſus videtur. Quare fatetur ſe cùm ad ſummum ſapientiæ apicem contenderet, quò plus in eius ſcrutinio progreſſus eſt, profecit & pertexit, eò magis ab eius comprehenſione defeciſſe; quia quo plura in ſapientia cognouit eò plura in ea obſcura, ſcrutanda & pernoſcenda conſpexit, vti ſæpè ſuperius dixit & confeſſus eſt: quare hic plura non addam. Ita S. Hieronym. qui aſſerit Salomonem *vltra*

omnes

omnes homines quæſiſſe ſapientiam, & ad finem illius A *tentaſſe peruenire*, ſed fruſtrà, cùm illa inſtar abyſſi fundo & fine careat, ſitque immenſa atque in diuinitatis oceano, putà in intimis diuini pectoris viſceribus latiſſimè diffuſa, & profundiſſimè abſcondita. Thaumaturg. hæc refert ad pœnitentiam Salomonis: vnde vertit: *Omnia hæc mihi iam olim comperta. Sapientiam enim à Deo conſecutus eram: ſed eam heu quanto damno meo abieci; ad ſimilem enim illi priſtinæ amplius pertingere non valeo.*

Sapientia eſt profunda. Porrò Sanctus Hieronym. ſapientiam hanc accipit ſcientiam diuinitatis. q. d. Tentaui ſcrutari Dei maieſtatem; ſed quò magis eam penetraui, eò profundiorem & magis impenetrabilem reperi. Alij ad curioſitatem veſtigandi & B ſciendi ea, quæ humanum captum ſuperant. Chaldaic. ad ſcrutinium legis diuinæ, aduentus Meſſiæ, ac diei mortis & diei iudicij: Planiùs & aptiùs ad ſequentia referas, ſcilicet ad ſcrutandum rerum creaturam vanitatem, vt noſſet, vbi eſſet vera voluptas & felicitas. q.d. ſcrutatus ſum res omnes, & in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animum hominis inexplebilem explere & beare poſſet: quò plus veram ſatiem & felicitatem in ijs quæſiui, eò minùs reperi, & longiùs à vera ſapientia, & felicitate me elongaui, ac præſertim dum inter feminarum complexus, & voluptates eam quæſiui. Hunc eſſe ſenſum patet ex ſequentibus.

Hanc profunditatem ſapientiæ graphicè depingit Baruch cap 3.15. Salomon Prouerb. 30. 4. Eccleſiaſt. cap. 1. 2. & cap. 24. ca. 7. & ſeq. Iob cap. 11. 7. *Forſitan*, inquit, *veſtigia Dei comprehendes & vſque ad perfectũ Omnipotentem reperies? Excelſior cælo eſt, & quid facies? Profundior inferno, &* C *vnde cognoſces? Longior terrâ menſura eius, & latior mari.* Idem facit toto cap. 28. Sic ſtudioſi Theologiæ, initio, vt principia eius intelligunt, videntur ſibi multa ſcire, & valde eſſe ſapientes, at vbi pergunt fiuntque profeſſores, vident vbique difficultates, ac cernunt ſe longè plura ignorare quàm ſcire.

Tropologicè S. Gregorius 32. Moral. cap. 1. aſſerit quod ſancti viri, *quò apud Deum altiùs virtutum dignitate proficiunt, eò ſubtiliùs indignos eſſe ſe deprehendunt, quia dum proximi luci fiunt, quicquid eos in ipſis latebat, inueniunt, & tantò magis foris ſibi deformes apparent, quantò magis pulchrum eſt, quod intus vident.* Citato deinde hoc loco Eccleſ. ſic explicat: *Quæſita enim ſapientia longè recedere di-* D *citur, quia appropinquanti altior videtur: qui verò hãc nequaquam quærunt, tantò ſe ei propinquos æſtimant, quantò & eius rectitudinis regulam ignorant, quia ſiti in tenebris mirari lucis claritatem neſciunt, quàm numquam viderunt.*

Vers. 26. LVSTRAVI VNIVERSA ANIMO MEO, VT SCIREM ET CONSIDERAREM, ET QVÆREREM SAPIENTIAM ET RATIONEM, ET VT COGNOSCEREM IMPIETATEM STVLTI, ET ERROREM IMPRVDENTIVM] Hebr. הוללות *holelot*, id eſt *inſanientium*, vel potius *inſaniarum*. Vbi in Hebræo eædem voces ſunt, quæ hic Septuag. *iactationem* vel *circumlationem*. Symmach. *Cogitationem tumultuoſam*, q.d. ait S. Hieron. *Quotidie mecum vniuſcuiuſq; rei rationem ponens, nullum inuenire co-* A *gitatum potui, qui non cogitatione peruerſa extrinſecus turbaretur.*

Pro *luſtraui*. Aquila vertit: *circumambulaui*. Hebr. *circuiui* Symmach. *Pertranſiui vniuerſa ſenſu meo*, q.d. Omnia circumſpexi & circumluſtraui. Contrariè, ideoque non ad literam Olymp. *Vir ſapiens, ait, cùm ad intelligendum aliquid vires intendit, collectâ mente omnia in circuitu rationibus luſtrat, neque item rectâ linea fertur ad ſenſibilia proſpectanda ſed clauſis ſenſuum feneſtris, ac recedens in ſuæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in ſe rediens intellectus ſeſe ſpeculatur ipſum, & quod intelligendum obijcitur.*

Pro *ſtulti*, Noſter legit כְּסִיל *keſil* iam alio puncto legunt כֶּסֶל *keſel*, id eſt *ſtultitia*, eodem ſen- B ſu: aut potius legens *keſel*, id eſt *ſtultitiæ*, vertit *ſtulti*; quia verò cenſuit abſtractum de more poni pro concreto. Hæc gnome patet ex dictis c. 1 v. 17. Vbi in Hebræo eædẽ voces ſunt, quæ hic. Ait ergo: circumluſtraui omnia, vt ſcirem ſcilicet rerum naturam & vanitatem; ac præſertim impietatem ſtulti, vt mox explicat; ibi enim pro *cognoſcerem* in Hebr. eſt idem verbum, quod hic, ſcilicet דעת *daat*, id eſt *ſcirem*, vt ſcilicet ex hac vanitatis & ſtultitiæ ſcientia conſiderarem, & quærerem veritatem veramque ſapientiam, in quo ſcilicet ſita ſit vera hominis beatitudo & felicitas; ſimul & rationem, id eſt modum & media eam aſſequendi, qui eſt ſcopus & argumentum totius huius libri: ideoque laboraui, vt cognoſcerem impietatem ſtulti & errorem imprudentium, qui vanis, caducis, & exilibus voluptatibus, præſertim venereis mulierum (vt ſequitur) illecti C à ſapientia, ſalute, & felicitate aberrant, ac ſtultè in certum mortis præſentis & æternæ periculum ſe conijciunt. Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyran. & alij, qui cenſent hîc ſignificari, quòd ſummum ſapientiæ impedimẽtum ſit luxuria & amor mulierum. Addit S. Hieron. Salomonem quæſiſſe, quodnam in rebus humanis ſummum eſſet malum, ac deprehendiſſe eſſe mulierem: hanc enim caput eſſe malorum omnium. Thaumat. verò cẽſet Salomonem ex deſperatione ſapientiæ, cùm illam videret adeò profundam & quaſi fugientem à ſe, tradidiſſe ſeipſum concupiſcentiæ mulierum, & in luxuriæ volutabrum incidiſſe.

Pro *rationem*. Hebr. eſt חֶשְׁבּוֹן *cheſbon*, id eſt *Cheſbon Hebr. quid?* cogitationem, numerum, ſummam, rationem, ait S. Hieron. Septuag. λογισμὸν & ψῆφον, id eſt ſuffragium, vel potius ſummam, computum, & D ſupputationem. R. Dauid accipit rationem diſputandi, quam docet Logica. S. Bonau. ſapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus, Hugo Card. ſapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit cauſam & probationem: Planè per rationem accipias viam & modum aſſequendi ſapientiam & felicitatem, vt dixi. Minùs rectè Olymp. per rationem accipit Arithmeticam, & ſcientiam eorũ, quæ per numeros computantur, vel veſtigantur, præſertim in Genethliacis obſeruationibus & coniecturis. Poſſet quoque ratio pro computu accipi. q. d. dum omnes res creatas ad numerum & calculum reuoco, dum earum pretium & valorem expendo, inuenio in omnibus eſſe vanitatem, errorẽm & ſtultitiam. Ita S. Hieron.

Denique

Denique *cheſbon* ſignificat ingenium, excogitationem, inuentionem, artem, induſtriam, q. d. Vt excogitarem & inuenirem artem & induſtriam rectè & feliciter viuendi. Hæc enim ſumma eſt ars. Sicut enim ſumma eſt ars benè moriendi, ſic & ſumma eſt ars benè beatéque viuendi; Hæc enim illam parit & gignit. Septuag. & ex iis S. Ambroſ. lib. de Bono mortis c. 7. ex correctione Sixtina, ſic legit: *Circuiuit cor meum, vt conſiderarem & quærerem ſapientiam & numerũ, & vt ſcirem impij lætitiam & moleſtiam & iactationem, & inueni ego eam amariorem morte*, Chald. *In tantum tamq; immenſum ſpatium profundi* (ſapientia) *aufugit, vt nulla ſit eandem arripiendi facultas. Denique in eam deductus ſum deſperationẽ, ne amplius requirerem, neque cogitarem, quam vana impiorum lætitia, quàm friuola conſilia, quamque miſera vita. Cumq; ſic haberem, lethali concupiſcentia irretitus, in hoc ipſum volutabrum incidi.* Verè Hugo: Errant, ait, mortales, dum verum arbitrantur, quod eſt falſum; bonum, quod eſt malum; magnum, quod eſt paruum; ſeque res poſſidere, à quibus potiùs poſſidentur: magni autem refert, ſi quis id cognoſcat, vt damnet & caueat.

VERS. 27. ET INVENI AMARIOREM MORTE MVLIEREM, QVÆ LAQVEVS VENATORVM EST, ET SAGENA COR EIVS, VINCVLA SVNT MANVS ILLIVS: QVI PLACET DEO, EFFVGIET ILLAM: QVI AVTEM PECCATOR EST, CAPIETVR AB ILLA.] Per mulierem Chald. accipit vxorem viro moleſtam, Olymp. adulteram. Alij meretricem. Melius cum S. Hier. & Thaumat. accipias quamuis feminam illecebroſam, & ad luxuriam illicem.

Senſus eſt q. d. Luſtrans omnes mundi vanitates & voluptates, nullam inueni vaniorem, fallaciorem & amariorem muliere, quæ iuuenes viroſque ad ſe trahit & illicit; errorum inſaniarumque maximum, *& quod vniuerſa antecedat mala, quodque impietatis, ſtultitiæ, erroris, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput eſt mulier*, ait S. Hieronym. Hæc enim primò amarior eſt morte, quia mors ſemel enecat, at mulier quotidie, imò ſingulis horis & momentis, ita amaſium importunis ſuis poſtulationibus, querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, vt videatur eum enecare; ſed ita vt ille mortis dolores, agones & angores iugiter ſentiat, numquam verò moriatur, ſed viuus ſemper in longa & viua morte perſiſtat. Expertus eſt id Salomon tùm poſt lapſum, tum ante lapſum, cùm mulieres deperire & multiplicare cœpit. Experto credendum eſt, ait S. Hieron. Denique femina viro ſæpè eſt cauſa mortis, vti Dalila fuit Samſoni. Notus eſt Medeæ furor in Iaſonem, prius adeo à ſe amatum. Graphicè deſcribit & exaggerat quantùm malum ſit mulier, dum eam cõponit & præponit morti, quæ omnium terribilium eſt terribiliſſimum, ait Ariſtot. Hoc eſt quod de femina dicitur. Prouerb. 2. 18. *Inclinata eſt ad mortem domus eius, & ad inferos ſemitæ ipſius.* Vide ibi dicta; & Prou. 5. 5 a. vbi oſtendi luxuriam parere paralyſin, apoplexiã, phthiſin, morbum venereæ luis, & mille alios, quibus torquetur & ſtrangulatur luxurioſus. Vnde Gentiles Libitinam, id eſt Venerem coluerunt, quaſi præſidem mortis & Deam exequiarum, ait Plutar.

Femina amarior morte. Curt

A in Numa. Et Athenienſes Venerem adorabant, quaſi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt ἀνδροφόνος, id eſt virorum homicida, teſte Pauſania lib. 1.

Secundò, femina eſt *laqueus venatorum*, quia quot in ea ſunt corporis ornamenta, tot ſunt iuuenum laquei, & mentis irretiendæ irritamenta. Rurſum, vt ait Comicus in Aſin. Femina ſimilis eſt aucupi, *Eſca*, inquit, *eſt meretrix, lectus illex eſt, amatores aues.* Hinc Venus à venando, vinciendo & vinculis dicta eſt, ait Varro. Vnde & Venus vinculis circumdata pingebatur, eò quòd omnes amore ſibi deuinciret, irretiret & illaquearet, teſte Lucret lib. 4.

Eſt laqueus.

Tertiò, *ſagena eſt cor illius*, primò, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes & dolos, quibus amaſios illiciat, capiat & perdat. Rurſum cor, id eſt intentio illius, eſt
B viros illaqueare. Secundo, cor accipe non ſolum, ſed cum oculis ſiue oculatum. In oculis enim radiat cor & amor: quare oculi fæminæ illices ſunt & peſtiferi inſtar Baſiliſci, ait S. Baſil. in cap 3. Iſaiæ, qui ſolo viſu enecat intuentes ſe. Hinc vulgò dicimus oculum feminæ eſſe ſpiculum, illudque ignitum:

Eſt ſagena.

Carpit enim vires paulatim, vritq; videndo
Femina, ait Virgil.

Hinc Complut. vertit: *Retia & ſcandala habet in corde ſuo.* Verè Bacchides alloquens feminas: *Viſcus merus, ait, veſtra eſt blanditia.* Et Comicus in Trucul. *In melle, ait, ſunt linguæ veſtræ, ſed corda in felle:* Vti Lamia illa inefcauit Menippum, vt eum deinde deuoraret, de qua mira narrat Philoſtrat. libr. 4. cap. 8. Quare ſapienter Ouid. 1. de Arte

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus: in laqueos, quos poſuere, cadant.

C Porrò damna omnia meretricis, ac libidinis, Poëta hiſce duobus verſibus complexus eſt in Emblemate, cui titulus: *Libido vetita.* Sic enim de ea reſpectiuè canit:

Corpus, opus, animam, conſortia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit, deſtruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum li. 6. hiſtor. tit. 13. cap. 6. v. 54. *Mulier, ait, dicitur à molliendo, vt & malleus, quia ſicut faber per malleum mollit ferrum, ſic diabolus per mulierem mollit & malleat vniuerſam terram*, de quo Ierem. cap. 50. 23. in ſenſu myſtico *contritus eſt malleus vniuerſæ terræ*, additque caſto vitanda eſſe hæc vndecim, quæ ſunt:

Otia, ſegnities, ſomnus, caro, femina, vinum,
Proſperitas, ludus, carmina, forma, puer.

Vnde legitur in viris Patrum non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel hæretico.
D Vide dicta Prouerb. 6. 24. & ſequent.

Quartò, *Vincula ſunt manus illius.* Aquila: *Vinctæ ſunt manus eius.* Chald. *Ligatæ ſunt manus eius, ſic vt non faciant opus.* Hebr. *aſurim* & vincula & vinctus ſignificat. Vnde vertas *Vincti ſunt in manibus eis.* q. d. Multi capti ſunt ab ea, perinde ac ſi colligati eſſent in carcere, iuxta illud Prouerb. 7. 22. *Statim eam ſequitur, quaſi bos ductus ad victimã, & quaſi agnus laſciuiens, & ignorat quod ad vincula ſtultus trahatur*; quam proinde S. Baſil. l. de Virgin. comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, ſic virum ſua trahit Agnes. Vnde Thaumat. vertit: *Si vel manum tantùm ma-*

nui

nui connexuerit, nō minùs ſtrictè retinet, quàm ſi vinculis conſtrictus traheret. Hinc tactus mulieris eſt ignitus & peſtifer. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Heluidium: *Ioſeph, quia tangere eum volebat Ægyptia fugit ex manibus eius, & quaſi admorſu rabidiſſimæ canis, ne paulatim virus ſerperet, pallium quod tetigerat abiecit.*

Quintò, *qui placet Deo effugit illam.* Chald. accipit de adultera. Vnde vertit: *Vir qui dimiſerit eam libello repudij, liberabitur ab ea.* In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, vt dixi Prouerb. 18. 22. Vide dicta Prou. 22. 14. ad illa: *Fouea profunda os alienæ: cui iratus eſt Dominus incidet in eam.* Ergo: *Quid aliud eſt mulier, niſi mali natura, boni colore depicta?* ait S. Chryſ. hom. 19. in Matth. Magnum ergo Dei donum eſt ab ea liberari, quod Deus ſuis ſanctis concedit. Præmium enim ſanctitatis eſt caſtitas.

Porrò vnicum remedium huius mali eſt fuga. *Fugite fornicationem*, ait Apoſt. id eſt fugite aſpectus & colloquia feminarum. Nam, vt ait Tertull. de Veland. Virg. *Eiuſdem libidinis eſt videri & videre. Tam ſancti viri eſt ſuffundi ſi virginem viderit, quàm ſanctæ virginis ſi à viro viſa ſit.* Idem Apolog. c. 4. *Democritus, ait, excæcando ſemetipſum, quod mulieres ſine concupiſcentia aſpicere non poſſet, & doleret ſi non eſſet potitus, incontinentiam emendatione profitetur.*

Porrò Lyran. ſicut, ait, qui expeditus eſt à vinculis, facilè currere poteſt, ſic qui femineos effugit laqueos, facilè poteſt rectum virtutis iter percurrere. Ex aduerſo qui cum mulieribus verſatur ſibi nectit retia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, vti docet S. Ambroſ. l. 1. de Pœnit. ca. 13. & 14. Vide quæ de malitia mulierum dixi Prouerb. toto cap. 7. Eccleſ. cap. 21. cap 25. & cap. 26. Vide & Tiraquellum lege 9. connubiali.

Myſticè, mulier eſt voluptas & concupiſcentia, quæ amarior eſt morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalem in hac vita, quàm æternam in gehenna. Ita S. Ambroſ. Bonau. & alij.

VERS. 28. ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, VNVM ET ALTERVM, VT INVENIREM RATIONEM.

VERS. 29. QVAM ADHVC QVÆRIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRVM DE MILLE VNVM REPERI: MVLIEREM EX OMNIBVS NON INVENI] *Mille*, id eſt plurimis. Ponitur enim numerus definitus pro indefinito: *Ecce hoc inueni*; id eſt inuenire volui, veſtigare & reperire diſpoſui. Significatur actus inchoatus non perfectus: nam mox ſubdit ſe non inueniſſe, quod quærebat. Ita Gloſſa interlin. Aut τὸ *inueni* pertinet ad id quod ſequitur, *Virum de mille vnum reperi.* q. d. Cùm ſatagerem, vt inuenirem rationem & modum, quo quis beatus in vita euadat, quam adhuc quæro & non inuenio, hoc vnum tamen inueni & agnoui, quòd vix vnus è mille rationem hanc & modum cognoſcat & attingat. Vatabl. per rationem accipit reſolutionem dubij, quod Salomon quærebat. Olympiodor. accipit fortem virilemque mentem & animam. q. d. Quæſiui viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes eneruí & effeminato ingenio eſſe comperi.

Sapiens vix vnus vir, mulier nulla.

A Locus obſcurus varijs variè explicandi, & ad myſticos ſenſus confugiendi anſam dedit. Dico breuiter hanc gnomen ad præced. ſpectare de vanitate, malitia & noxa mulierum. q. d. Dum vniuerſa in orbe luſtro & circumſpicio, ecce hoc inueni, *vnum & alterum* Hebr. *vnum ad alterum* inter ſe conferendo. q. d. Rebus omnibus à me ſigillatim conſideratis, & exactè inter ſe collatis ad hoc *vt inuenirem rationem*, id eſt modum & methodum rectè, ſapienter & feliciter viuendi in quolibet ſtatu & ſexu, putà tam inter viros, quàm inter mulieres, fateor me conſiderando virorum & feminarum vitam, illam necdum inueniſſe, ſed adhuc inueſtigare & quærere, eò quòd in omnibus videam deficere prudentiam, caſtitatem, virtutem: nam inter viros vix vnum inter mille inueni verè virum cordatum, ſapientem, fi- B dum & conſtantem, hoc eſt inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chaldaic. virilem, cordatam, fidam, caſtam & verè ſapientem inueni. Habuit enim Salomon mille vxores & concubinas, è quibus nullam reperit viraginem caſtam, prudentem & ſapientem, ſed omnes illices ad luxuriam, & idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quòd ſcilicet ipſe ſpectatâ & deprehensâ femineæ naturæ mollitie, inconſtantiâ, imprudentiâ, pronitate ad luxuriam, alijſque vitijs femineis, inter ſuas nullam inueniret viraginem ſapientem, pudicam, conſtantem. Non negat tamen alios alibi tales inueniſſe, vel inuenturos eſſe, præſertim in lege noua. Nam ſi naturam femineam non in ſe nudam, ſed gratiâ ſanatam & roboratam conſideres, vti fuit in Sancta Catharina, Sancta Agnete, Sancta Lucia C ceteriſque ſanctis virginibus, vtique inuenies viragines, quæ Chriſti gratiâ roboratæ viros virtute, caſtitate & fortitudine ſuperarunt, & inſtar Angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere ſecretum, quod à nemine adnimaduerſum eſt. Pro virum enim Hebr. eſt אָדָם *Adam*, de quo paulò pòſt dicit, *quòd fecerit Deus hominem* (Hebr. *Adam*) *rectum.* Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, ſanctitate & ſapientia conditum à Deo q. d. Quæſiui virum ſimilem Adæ in ſinceritate, caſtitate, rectitudine, & è plurimis pauciſſimos, imò è mille vnum dumtaxat inueni; Nam ceteri à rectitudine Adæ defecerunt, ſuntque hypocritæ, impuri, fallaces, ſcelerati: licet enim nullus poſt lapſum ad rectitudinem iuſtitiæ originalis, in qua creatus eſt Adam, vt liber ſit ab omni concupiſcentia & peccato veniali, aſſurge- D re, poſſit, nonnulli tamen aſſurgunt ad rectitudinem ſimplicitatis, gratiæ & ſanctitatis Adæ, ſed pauci. Ad vtramque verò aſſurrexit Chriſtus de quo mox plura. Ita Thaumat. *Equidem*, inquit, *diligenter perſcrutatis mulieribus omnibus, ne in vna quidem inueni pudicitiam* (alij vertunt *ſapientiam*; vtrumque enim ſignificat σωφροσύνη,) *& in multis millibus virum quis nouerit pudicum, mulierem non item.* Et Sanctus Hieronym. *Mulierem bonam, ait, omnino inuenire non potui: omnes enim ad luxuriam, & non ad virtutem me deduxerunt.* Et poſt nonnulla opponit eis paucos viros, *qui non appropinquarunt ad mulierem & puriſſimi perman-*

permanſerunt. Sic & Olymp. Salon. Et Auctor imperfecti apud Sanctum Chryſoſtomum hom. 19. in Matth. vbi explicans illud Matthæi 19. *Si ita eſt cauſa viri cum vxore; non expedit nubere:* Feminam ita definit: *Quid eſt autem aliud mulier, niſi amicitiæ inimica, ineffugabilis pœna, neceſſarium malum, naturalis tentatio, deſiderabilis calamitas, domeſticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta.* Huc facit verſio Campenſis: *Laboraui,* ait, *vſque in hanc horam, vt conferendo officium femineum cum ingenio, & moribus, bonam & prudentem aliquam inuenirem, ſed nihil ſucceſſit: ex mille viris vnum inueni tolerabilem, ex mille autem feminis nullam.*

Hinc nonnulli priſci feminas non eſſe homines, ſed hominum prodigia & monſtra cenſuerunt. Vnde & Plato aliam à viris eis dat originem. Sic enim ait in conuiuio: *Maſculum genus ipſo rerum primordio Solis fetus erat, femineum, Telluris; vtriuſque vero ſexus particeps* (Androgyni) Lunæ: *vtriuſque enim luna eſt particeps.* Addit Auctor Catenæ Græcæ. q.d. *Cùm homines vniuerſos perluſtraſſem penituſq; inſpexiſſem, in omnibus penè reperi ea, quæ muliebre potiùs decerent ingenium, ſed fortem in ipſis mentem virilemq; rationem non inueni, vt non in mulieribus ſolùm virilis mens non inueniatur, ſed ne in iis quidem, qui homines cùm ſint, in muliebres mores degenerarunt, quantumuis homines videre velint.* Eſt hyperbole, qua vtitur Salomon acriterque feminas perſtringit, vt ab iis animum ſapientis abſtrahat, ne eis ſe effeminatè ſubdat mollitie feminam ſuperans, ſed ſeſe virum præſtet memor ſuæ conditionis & virilitatis. Expertus enim ipſe quàm dulce venenum ſit mulier, ab ea omnes abſterret. Itaque hæc gnome mulierum taxat vitia, ſed maximè lenocinium & impudicitiam, quod ſcilicet facillimæ ſint, vt caſtitatem ſuam proſtituant, ſi à viris ſolicitentur, imò quòd ipſæ viros illiciant & ſollicitent. (*Gnome.*) Salomonem ſecuti ſunt ceteri ſapientes & Philoſophi: vnde Diogenes Cynicus mediâ die lucernâ accensâ ambulans per vrbem, rogatus quid quæreret: *hominem quæro,* ſcilicet virum prudentem ſapientem, virtute præditum. Auſonius in Epigram.

Vir bonus & ſapiens, qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum conſultus Apollo.
Quid proceres, vaniq; ferat quid opinio vulgi
Securus. mundi inſtar habens, teres atq; rotundus,
Externæ ne quid labis per leuia ſidat.

Herodotus in Polyhymnia: *Multi,* inquit, *ſunt homines, viri pauci.* Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Iſaias cap. 59 verſ. 16. ait: *Vidit Dominus, quia non eſt vir.* Et Ierem. cap. 5. verſ. 1. *Circuite vias Ieruſalem, & quærite in plateis, an inueniatis virum,* quia vt ait S. Chryſoſt. hom. 23. in Geneſ. S. *Scriptura hominem vocare ſolet, qui virtutem colit, ceteros autem neque eſſe putat.*

Denique alludit Salomon ad illud Dauidis patris ſui Pſal. 13. v. 2. & 4. quo poſt lapſum Adæ ait, omnes homines eſſe peccato corruptos & deprauatos: *Corrupti ſunt,* inquit, *& abominabiles facti ſunt in ſtudiis ſuis, &c. Omnes declinauerunt ſimul inutiles facti ſunt: Non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.*

Porrò Bonauent. refert hæreticos quoſdam ex hac gnome docuiſſe nullam feminam ſaluari, eò quòd Chriſtus virilem, non femineum ſexum aſſumpſerit, dixeritque: *Qui* (non *quæ*) *crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit.* Armeni verò cenſuerunt in cælo nullas fore feminas, ſed omnes ſanctas reſurrecturas in ſexu virili, teſte Gabriele Prateolo in Catal. Hæreſ. quos diu ante confutauit S. Auguſt. 22. Ciuit. 27. vide quæ dixi Epheſ. 4. 13. ad illa: *Donec occurramus in virum perfectum.*

Chald. verò hæc refert partim ad ſidera, partim ad homines, qui fuerunt ab Adam vſque ad Abraham. Sic enim vertit: *Contemplatus ſum ſidera vnum cum altero, vt inuenirem rationem filiorum hominum, & quid erit in fine illorum. Et eſt alia res quam adhuc quæſiuit anima mea, & non inueni virū perfectum & iuſtum à diebus Adam, vſquequo natus eſt Abraham iuſtus, & inuentus eſt fidelis & iuſtus inter mille reges, qui congregati ſunt, vt facerent turrim in Babylone, & mulierem rectam in omnibus his mulieribus regum non inueni.*

Hic igitur eſt ſenſus Grammaticus ſiue ſuperficialis corticis literæ, ſub quo arcana latet medulla, purà ſenſus reconditus & ſublimis de Chriſto, iſque non tam myſticus, quàm literalis, ſed parabolicus, quem tetigit Albinus. Eſt enim hæc parabola, ſiue ænigma & ænigmatica prophetia de Chriſto. Planè enim ænigmatis ſpeciem habet τὸ *virum de mille vnum reperi, mulierem ex omnibus non inueni.* Vnde addit ſe laboraſſe, *vt inueniret rationem quam adhuc,* inquit, *quærit anima mea & non inueni,* vti ſolet ænigmatis explicatio & ſolutio quæri. Huic & ſubdit: *Et quis cognouit ſolutionem verbi?* purà huius ænigmatis de Verbo Dei incarnando. Denique hac de cauſa tam fuſè & operosè omnia luſtrando, ſe ſummam hanc ſapientiam, purà Verbi incarnati veſtigaſſe connumerat, quæ ſcilicet nos verbo & exemplo veram ſapientiam, & viam ad ſalutem doceret, atque à vanitate rerum & voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eadem vocat חִשְּׁבֹן *chesbon,* id eſt ingenioſam excogitationem, inuentum, artem & induſtriam, quam ſcilicet Deus miro conſilio excogitauit & adinuenit, ad oſtendendam magnificam ſuam prudentiam, potentiam & beneficentiam erga homines. Quid enim ingenioſius Verbi incarnatione, in qua ſtupenda & diuina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cælum terræ, clementiam iuſtitiæ aſſociauit? ſicut ergo Salomon de Chriſti incarnatione, paſſione, redemptione & reſurrectione ænigma propoſuit Prouerb 30. verſ. 4. dicens: *Quod nomen eſt eius, & quod nomen filii eius, ſi noſti?* & verſic. 19. *Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri ſuper petram, viam nauis in medio maris, & viam viri in adoleſcentia.* Hebr. *viam viri in virgine:* ſic idem hoc loco ſimile ænigma de Chriſto proponit, dicens: *Virum de mille vnum reperi.* Hoc enim propriè ſoli Chriſto competit; Chriſtus enim ſolus eſt vnus vir, cui nullus in natura, perſona, gratia & gloria æquari, vel aſſimiliari poteſt. Ipſe enim eſt Deus homo: quare eius humanitas ſubſiſtit in perſona non humana, ſed diuina Verbi. Hoc enim eſt *magnum pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum*

eſt

eſt in carne, iuſtificatum in ſpiritu, &c. 1. Timoth. 3. 16.

Chriſtus nouus Adam.

Ipſe ergo ſolus eſt alter, & nouus Adam, vt habent Hebr. ſicut docet Apoſtolus Roman. 5. 14. & 1. Corinth. 15. 41. Idque primò, quia ſicut primus Adam nomen accepit ab Adama, q. d. homo ab humo, ex qua formatus eſt: ſic Chriſtus in terra, & ex terra carnem accepit, ſed mentem & deitatem detulit ex cælo, iuxta illud: *Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de cælo cæleſtis.* 1. Corinth. 15. 47. & illud: *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Ioan. c. 1.

Secundò, ſicut Adam non à parentibus generatus, ſed à Deo immediatè productus & creatus eſt; ſic & Chriſtus non ex generatione patris & matris, ſed ex virgine formatus eſt inoperante Spiritu ſancto.

Tertiò, ſicut Adam rectus & integer quoad gratiam & iuſtitiam originalem creatus eſt; ſic & Chriſtus, qui Adamum longè ſuperauit, eò quòd hanc rectitudinem, & immunitatem ab omni labe & peccato adeptus ſit ex vi natiuitatis ſuæ, quia ſcilicet conceptus eſt ex Spiritu ſancto, cuius operatione humanitas eius vnita fuit perſonæ Verbi, ac proinde nullius peccati, ſed ſolius gratiæ fuit capax, imò illam omnigenam omniſque generis iure ſuo exegit.

Quartò, ſicut Adam fuit parens generis humani, in illudque iuſtitiam originalem propagaſſet, ſi Deo obediens in illa perſtitiſſet: ſic multò magis Chriſtus parens eſt Eccleſiæ, putà omnium fidelium & iuſtorum, imò eorum peccato Adæ perditorum & damnatorum liberator eſt & redemptor, atque in eos ſuam gratiam & iuſtitiam per vniuerſa ſæcula propagauit, & in dies propagat, vti fusè docet Apoſtolus Rom. 5. 14. & ſequent. & 1. Corinth. 15. 45. *Factus eſt,* ait, *primus homo Adam in animam viuentem, nouiſſimus Adam in Spiritum viuificantem.*

Denique Chriſtus ſolus eſt vnus è mille, id eſt electus ex omnibus hominibus ad omnium ſalutem, vt ſit Saluator mundi. Vnde ſponſa ei accinit Cant. 5. 10. *Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus.*

Nihil horum vlli alteri competit quàm Chriſto, imò nec B. Virgini. Vnde addit Salomon: *Virum de mille vnum reperi,* putà Chriſtum, *mulierem ex omnibus non inueni,* quæ ſcilicet inſtar Adæ immediatè à Deo creata rectitudinem & ſanctitatem habeat ex vi natiuitatis ſuæ, vt eam in alios transfundat ſitque omnium redemptrix, iuſtificatrix, ſaluatrix; nulla enim talis eſt mulier, ne quidem B. Virgo. Huc pertinet explicatio D. Thomæ in cap. 3. ad Galat. lect. 6. ad illa verba: *Quaſi in vno, & ſemini tuo, quod eſt Chriſtus, &c. Ipſe,* inquit, *ſolus & ſingularis, qui non ſubiacet maledictioni culpæ. Vnde Eccleſ. 7. Virum de mille vnum reperi, ſcilicet Chriſtum qui eſſet ſine omni peccato, mulierem autem ex omnibus non inueni, quæ omnino à peccato immunis eſſet, ad minus originali vel veniali.* Verùm in editione S. Thomæ Veneta anni 1555. & altera Pariſienſi anni 1539. & alia anni 1532. additur hæc exceptio: *Excipitur puriſſima & omni laude digniſſima virgo Maria.* Sed eſto ea omittatur, vti eam

A alij Codices omittunt, verba Doctoris Angelici priùs citata ſi B. Virgini applicentur, cum grano ſalis accipienda ſunt, ſcilicet de debito contrahendi peccatum, non de ipſo reali peccato. B. Virgo enim ex communi lege, qua ſtatutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos, ab eo peccatum originale contrahere, peccatum hoc contrahere debuiſſet (generata enim fuit ab Anna & Ioachim) niſi ſingulari priuilegio, tanquam futura Dei mater à Deo præuenta, ab hac lege exempta fuiſſet. Eximi autem omnino decebat eam, quæ mox futura erat mater Dei, & Chriſti, id eſt ſaluatoris & ſanctificatoris omnium. Quis enim credat matrem Dei aliquando fuiſſe ſeruam peccati, imò mancipium diaboli.

Rurſum aduerte non negat Salomon, aliquam mulierem eſſe omnis peccati expertem,
B ſed tantùm aſſerit nullam talem ſe reperiſſe; quia ſcilicet Salomon ignorauit, quæ, qualis & quanta futura eſſet Meſſiæ mater, an ſcilicet à parentibus generanda, an à Deo inſtar Euæ ex homine formanda, an virgo operà Spiritus ſancti conciperet, an alio modo generaret Meſſiam. Hoc enim primùm Iſaiæ c. 7. reuelatum legimus, dum ait: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Ignorauit ergo Salomon an eadem à peccato originali foret eximenda: vnde ait ſe non inueniſſe, id eſt nō cognouiſſe vllam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem, alioquin B. Virgineam virginem fore eximiam, quæ ſuum & ſapientum omnium captum ſuperaret, ſat indicat Prou. 31. 10. dicens: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius.* Senſim enim procedente tempore Deus vti myſteria fi-
C dei, ſic & B. Virginis dotes & priuilegia Eccleſiæ reuelauit & patefecit.

Tropol. S. Hieronymus: *In multis ſtudioſis,* inquit, *& quotidiana meditatione ſudantibus vix inuenitur cogitatus purus, & viri dignus vocabulo. Poſſumus & cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operibus, & dicere quod difficile cogitatio alicuius pura inueniri queat. Opera verò, quia per corpus adminiſtrentur, aliquo ſemper errore commixta ſint.* Sic & Salonius. *Tropolog.*

SOLVMMODO HOC INVENI, QVOD FECERIT DEVS HOMINEM RECTVM, ET IPSE SE INFINITIS MISCVERIT QVÆSTIONIBVS. QVIS TALIS VT SAPIENS EST? ET QVIS COGNOVIT SOLVTIONEM VERBI?] Pro *ſolummodo* Hebraicè eſt *tantum vide*, quæ vox attentionem lectoris excitat. Vox *rectum* ſignificat rectitudinem non VERS. 30.
D tantùm naturæ, vt vult Caiet. ſed & gratiæ ſanctificantis ac iuſtitiæ originalis; vtrâque enim dotatus fuit Adam. Vnde Olympiodor. habet *prorſus rectum.*

Pro *quæſtionibus* Hebr. & Chald. eſt חִשְּׁבֹנוֹת *chiſſebonot,* id eſt *cogitationibus.* Græcè λογισμοῖς, id eſt *ratiocinationibus.* Cumpl. *conſiderationibus,* alij *cogitationibus varijs;* hoc eſt, vt ait Olympiod. Obliquis viuendi rationibus, in quas ſe diſſecant homines, dum hic auaritiæ, ille ſuperbiæ, alius gulæ, &c. ſe addicit. Symmach. vertit πολυπραγμοσύνην, id eſt curioſitatem, vel variam negotiationem. Thaumat. diſputationes leuiculas circa dictiunculas, vel res leuis momenti, qui-

bus ſubinde tempus terunt ſapientiæ ſtudioſi vel profeſſores. Hugo Card. explicat tum de his, quæ ſcire ſtudemus, nec ſciri poſſunt definitè in hac vita, tum de curis ac ſolicitudinibus & concupiſcentijs, quas & quærimus, & de illis ratio quæretur in iudicio. Carthuſianus propriè quæſtiones intelligit non vtiles ac licitas tantùm, ſed curioſas ac ſuperſtitioſas. Titelmanus vult quæſtionum nomine contineri omnem difficultatem, perplexitatem, miſeriam, in quas homines poſt primum parentem, qui naturam ipſam inuoluit, ſe quoque ipſi inuoluant. Alij vim facientes in voce quæſtionum, rixas accipiunt pugnaſque carnales.

Omnia hæc nomine *quæſtionum*, Hebr. *Chiſſebonot*, id eſt *cogitationum* accipi poſſunt; quâ de re rurſus dicam inferiùs. *Infinitis*; Nam vt ait S. Bonau. nihil explere poteſt hominis cupiditatem, nihil ſtabilire ipſius inſtabilitatem, quia cecidit à veritate in ignorantiam, à bonitate in malitiam, à poteſtate in impotentiam. Chald. planè vertit: *Verumtamē vide quid inuenerim. Creauit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine & iuſtitia præſtantem, ſed ſerpens & Eua eum ſefellerunt, vt fructu arboris veſceretur, quem edentes in ſapiētes euaderent, & habentes notitiam boni & mali: ex quo effectum eſt vt in ſe & poſteros occaſionem mortis adſciſcerent. Et hunc ſolum in perquirendis quæſtionibus illi fructum ſunt conſecuti, vt mortem in omnes terræ incolas inueherent.* Cauſam dat verſus præcedentis, q. d. Cauſa cur ex omnibus hominibus & feminis vix vllum inuenerim per omnia rectum & ſapientem, qui veram ad felicitatem viam iniret, eſt quod Deus quidem fecerit Adam rectum, ſed ipſe à rectitudine hac deſciſcens, ſe & poſteros inquinauit peccato & concupiſcentia, qui infinitas ei cogitationes, deſideria, curioſitates & quæſtiones ſuggerit, vt numquam animo conquieſcat: quia enim ab vno Deo deſciuit, hinc in diuerſa & plurima diſtractus eſt, & mens eius poſt creaturas varias vaga abit, cumque in nulla reperiat requiem & ſatiem, aliam ſemper & aliam cogitat & concupiſcit, vbique quærens quietem & nuſquam inueniens: quare mille cogitationum & quæſtionum, id eſt curarum, cupiditatum, curioſitatum, paſſionum, tumultuum fluctibus & æſtibus, inſtar Euripi aſſiduè iactatur & fluctuat, & vt ait Lucretius lib. 5.

Semper & in curis conſumit inanibus æuum.

Adam creatus eſt in iuſtitia originali.

Nota, ex hoc loco liquet Adamum creatum in gratia & iuſtitia originali. Idem liquet ex ijs quæ dicit Sapiens c. 2. 23. & 34. Et Eccleſ. c. 17. v. 1. & 2. Et Apoſt. Epheſ. 4. 23. & Coloſſ. 3. 10. Quare perperam cenſuerūt Pelagiani Adamum à Deo conditum talem, quales nos naſcimur & ſumus. Minus quoque rectè Alex. de Alex. Marſil. Altiſiod Bonau Scotus in 2. diſtinct. 29. opinati ſunt Adamum creatum eſſe in puris naturalibus, deinde dotatum gratiâ, quam mox peccando perdiderit. Igitur tacitè Salomon hic refellit hæreticos, qui Deum faciebant peccati & deprauatæ naturæ auctorem, atque Gentiles, qui naturam cenſebant homini eſſe nouercam, quòd eum tam paruum miſerumque formaſſet, cùm hoc vitium non ſit naturæ, ſed culpæ, vti paſſim docet S. Auguſtinus contra Pelag.

A qui libro 4. contra Iulianum cap. 10. ait Philoſophos *rem* (corruptione hominis) *vidiſſe, ſed cauſam ignoraſſe.* Vide Theodoret. lib. 5. de Curan. Græc. affect. Præclarè S. Cyrillus Catecheſi 2. *Plantatio quidem bona, ait, ſed fructus ex voluntate malus; atque ideo plantator quidem in culpa non eſt, vinea autem comburetur, quoniam in bonum plantata eſt, & in malum fructificauit. Fecerat enim hominem rectum, ſed ipſe quæſiuit quæſtiones multas. Et Apoſtolus dicit: ipſius enim factura ſumus, creati in bonis operibus, quæ præparauit Deus, vt ambulemus in illis. Creator itaque, cùm ſit bonus, bonos creauit. Creatura verò voluntate propria in amaritudine conuerſa eſt. Ego plantaui vineam fructiferam totam veram, quomodo conuerſa eſt in amaritudinem vitis aliena?* Ierem. 2.

Nota ſecundò, rectitudo hæc opponitur curuitati, obliquitati, tortuoſitati, corruptioni, B deprauationi, quam poſt peccatum per concupiſcentiam incurrit homo. Concupiſcentia enim eius mentem à rectitudine rationis, legis, virtutis & voluntatis Dei diſtorquet, vt concupiſcat inhoneſta, turpia, noxia, vetita, quam in ſe ſentiens S. Paulus: *Video, ait, aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati.* Roman. 7. 23. Hæc eſt hominis animique diſtortio & claudicatio, qua vno pede mentis rectus, altero pede concupiſcentiæ claudus incedit. Rectitudo ergo ſopiebat, imò tollebat concupiſcentiam, Adæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis prudentiæ, honeſtatis & legis diuinæ.

Nota tertiò, aliqui per rectitudinem accipiunt ſimplicitatem & ſinceritatem, ita Thau- C maturgus q. d. Deus creauit hominem rectum, id eſt ſimplicem, ſincerum, candidum, non falſum, fucatum, fictum, fraudulentum, ſed talis per peccatum euaſit. Hæc enim eſt ferrea ætas, in qua vt canit Ouid. 1. Metamor.

Irrupit in æuum
Omne nefas, fugêre pudor, verumq; fideſq;:
In quorum ſubiêre locum fraudeſq; doliq;,
Inſidiæq; & vis, & amor ſceleratus habendi.

Qualis hæc iuſtitia.

Noſter Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cuius iacturam paulò antè in mulieribus taxauit, ac quæſtiones infinitas refert ad femineas lites & tricas; ſed vt ipſe fatetur, hæc arctior & humilior eſt hominis D rectitudo: plena enim & adæquata eſt mentis per gratiam & virtutem quamlibet, ac præſertim per iuſtitiam originalem integritas, conformitas, iuſtitia & ſanctitas. Vnde S. Thomas 1. p. q. 95. *Deus,* inquit, *fecit hominem rectum, Erat enim rectitudo ſecundùm hoc quod ratio ſubdebatur Deo, rationi vero inferiores vires & anima corporis. Prima autem ſubiectio erat cauſa ſecundæ & tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo ſubiecta, inferiora ei ſubdebantur, vt docet S. Auguſtinus* lib. de Natura & gratia c. 15. & lib. de Corrept. & Gratia c. 11. *Rectitudo hominis in eo eſt, vt carni ſpiritus vtpote inferiori ſuperior præſit & imperet, & hæc illi iuſſa adſit atque obtemperet,* ait Rupert. in c. 1. Geneſ. & S. Auguſt. lib. 14. de Ciuit. cap. 11. & 27. *Fecit, ait, Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ, non enim rectus eſſet bonam non habens voluntatem*

tatem. Et S. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. *Cùm boni creati ſimus, & boni à Deo ipſi vitio noſtro ſumus ad peiora delapſi, & quod in paradiſo rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiſo deprauatũ eſt.* Vide D. Thom. loco iam citato ac ibidem Suarez, Vaſquez, Valentia, Molina cæteroſque Scholaſticos. Rectum enim dicitur, quod ſuam regulam adæquat. Adam ergò creatus eſt rectus, quia rationi & legi Dei per omnia conformis: hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium & potentiarum conſonam harmoniam, mirumque conſenſum & quaſi concentum, cùm iam poſt peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis & Spiritus, miramque virium omnium diſſonantiam, luctam & pugnam. Deus ergò fecit hominem rectum quia in ipſo creationis momento Adamo gratiam ſanctificantem infudit, eumque iuſtitia originali veſtiuit. Gratia efficiebat Deiformem, imò Dei filium, Angelorum fratrem, creaturarum Dominum. Originalis iuſtitia per iugem Dei aſſiſtentiam omnes animæ vires, putà intellectum, memoriam, voluntatem, item ſenſus & appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, & puras pacataſque efficiebat, vt nulla inter eas eſſet diſcordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergo Adam tunc memoria tranquilliſſimus, intellectu perſpicaciſſimus, voluntate rectiſſimus, ſenſibus obedientiſſimus, appetitu ſubiectiſſimus, in quo corpus animæ iuſſum ſine vlla contradictione ſequebatur, ſenſus & appetitus rationi parebant, & ratio diuini numinis ducebatur imperio. Vnde Proſper lib. 2. de vita Contemplat. *Non inquietabat*, inquit, *moleſta ſollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otioſum, non ſomnus opprimebat inuitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate ſecurum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte ſanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradiſi, expers peccati, capax Dei. Poſtremo quid eo felicius fuit, cui erat orbis ſubiectus, nullus infeſtus, liber animus & viſibilis Deus?* Iam verò poſt lapſum ſoluta hac potentiarum harmonia, homine diſtemperato corpus animæ imperium ſubire detrectat, & ſi illa vult abſtinere, hoc manducare; ſi illa vigilare appetit, iſtud dormire; ſi animam laborare, corpus otiari, & ſocordiâ conſumi delectat. Iam ſenſus & appetitus rationi non parent, ſed tanquam ſerui rebelles aduerſus illam inſurgunt, & (quod miſerabilius eſt) deceptam & captiuam pertrahunt. Iam ratio diuinas leges præterit, ſui creatoris iuſſa contemnit: quæ proinde illud Ierem. audit 2. *Fregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea, & dixiſti, non ſeruiam.* Quid moror, & hominis morbos enarro? *Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis, vſque ad verticem, non eſt in eo ſanitas. Vulnus & liuor & plaga tumens non eſt circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.* Iſaiæ 1.

In quo ſitat

ET IPSE (Adam cum poſteris: vnde Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus, S. Hieron. in Comment. Campen. Vatabl. & alij habent *ipſi* in plurali) INFINITIS MISCVERIT QVÆSTIONIBVS.] Hebræa: *Et ipſi quæſierunt* חִשְּׁבֹנוֹת *chiſſebonot*, id eſt *cogitationibus*. Symmach. vertit: *Curioſitates.* Caiet. *Rationes.* Alij, *Aſtutias*, artes, affectus prauos. Appoſitè per quæſtiones infinitas accipias plurimas philoſophorum de hominis fine, ſummoque bono ac felicitate, in quo ſcilicet illa ſita ſit, opiniones & pugnantes ſententias. Thaumat. accipit quæſtiones numquam finiendas, quòd cùm homines ad indagandam ſapientiam ſint nati, ipſi tamen in verboſitate omnem ætatem conterant. R. Salomon per quæſtiones accipit vxorias lites & rixas. q. d. Adam cum ſolus erat, rectus erat & pacatus, cùm ei addita eſt Eua, incidit in vxorias lites; verùm hoc friuolum eſt & Rabbinicum. Tale eſt & illud verſionis Tigur. *Deprehendi, ait, quod Deus Adamum probum condiderit, ipſi autem plures falſi cogitationes vanas perſecuti ſunt.* Non ſolùm enim poſteri Adæ, ſed & ipſe Adam poſt lapſum id fecit, & *ſe infinitis miſcenis quæſtionibus*, vt habet Vulgatus. Acutè Hugo Card. licèt minùs genuinè ad litteram, per quæſtiones accipit tormenta: tot enim tormentis & aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus ſeruit, præſertim vxorijs & fœmineis. Vnde illud S. Hieron. contra Iouin. *Qui non litigat, cælebs eſt.* Et illud Iuuenal.

Semper habet lites, alternaq; iurgia lectus,
In quo nupta iacet, minimum dormitur in illo.

Nota τὸ *miſcuerit* habet auxeſin, vt rectè aduertit Pineda, q. d. Homo adeò quæſtionibus, id eſt cogitationibus, curis, cupiditatibus & litibus immerſus, imò abſorptus eſt, vt videatur totus compoſitus & cōpactus ex quæſtionibus, querimonijs, litibus, rixis, vix aliquid purum & meracum in homine cerni poſſit, quod non ſit confuſaneum & miſcellum ac perturbatum. Ergò multatum rerum confuſionem & perturbationem videtur ſignificare, cùm humanorum ſtudiorum & paſſionum agitatio cælum terræ miſcet, & omnia confundit.

Homo multis ſe miſcet quæſtionibus. Primò.

Quæres, cur noſter Hebr. חִשְּׁבֹנוֹת *chiſſebonoth* vertit *quæſtionibus*, & non *cogitationibus*? Reſpondetur: quia τὸ *quæſtionibus* multa ſignificat huic loco congrua & opportuna. Primò, enim, quæſtiones ſignificant varias Philoſophorum de felicitate & ſummo hominis bono diſputationes & opiniones, dum alij illud in honore, alij in opibus, alij in ſanitate, alij in ſcientia, alij in proſperitate, alij in amicitia, &c. collocarunt. Salomon enim totus hic eſt in deſcribenda rerum vanitate, & inquirenda veritate veraque felicitate, qua ſcilicet in re homo rectè, honeſtè & beatè viuere queat, atque illam vix in vllo mortalium ſe reperiſſe commemorat, eò quòd homo rectus à Deo conditus rectitudinem & Deũ vnum, in quo ſolo eius felicitas ſita eſt, peccando deſeruit, ideoque felicitatem in varijs rebus creatis, ad ſpeciem formoſis & delectabilibus quærat, & nuſquam inueniat, cùm in eis non conſiſtat. Homo ergò ab vna *cheſbon*, id eſt cogitatione & ratione Deo adhærendi, eaque feliciter viuendi, vti dixi v. 28. deflexit in *chiſſebonoth*, id eſt in multas cogitatiunculas, quæſtiunculas, ratiunculas, quas ipſe ſibi excogitauit & finxit quaſi ibi beatam vitam inuenturus, ſed reuera nō niſi tricas, ſpinas & ærumnas inuenit: quia relicta vera arte bene beateque viuendi, vanas & fallaces artes beatæ vitæ ſibi commentus eſt.

Secundò. Secundò, quæſtiones ſignificant continuas A ſolicitudines & curas, item lites & rixas huius vitæ, quibus homo non tantùm cum æmulis, vicinis vel amicis; ſed etiam ſecum ipſe litigat & rixatur, dum mente cæleſtia, carne terreoa cogitat & concupiſcit.

Tertiò. Tertiò, quæſtiones ſignificant curioſitates, quibus plenus eſt homo, vt omnia præſertim noua, aliena, peregrina & incognita ſcrutari velit, ideoque infinitis moleſtijs ſe implicat. Hinc rurſum quæſtiones notant difficultates & moleſtias quaſlibet, quibus ſe homo vel ſponte vel coactè immiſcet. Accedit Hugo, qui per quæſtiones accipit eculeos, & tormenta: hæc enim vocantur quæſtiones, quia per ea veritas criminis in iudicio exquiritur & exprimitur à reos *Quæſtio tenet eum, qui in ius vocatus eſt*, ait Papinianus. B

Quartò. Quartò, quæſtiones ſignificant cupiditates, quibus ſcatet homo, per metalepſin: quæſtiones enim notant cupiditatum originem & fontem, ſcilicet quod prodeant ex curioſitate quærendi & ſciendi, putà ex pruritu ſentiendi & experiendi quid in qualibet re ſit bonum, iucundum & delectabile. Alludit ad primam quæſtionem ſerpentis, quam mouit Euæ dicens: *Cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de ligno ſcientiæ boni & mali?* Geneſ. 3. Ad quam quæſtionem in curioſitatem guſtandi pomi exarſit Eua, illudq; comedit, ac eodem mauium noſque omnes perdidit atque ſuam curioſitatem & concupiſcentiam in poſteros omnes transfudit. Vis ergo excludere concupiſceotiam? Exclude curioſitatem, claude oculos, aures, mentem, diciturque cum Propheta: C *Auerte oculos meos, ne videant vanitatem*, ne viſam concupiſcant, & guſtare velint inſtar Euæ.

Quintò. Quintò, Noſter Lud. Molina per quæſtiones accipit perplexitates, cæcitatem & ignorantiam, quam per peccatum incurrit homo; qui enim ignorat, is quærit id, quod ignorat, & neſcit. Quæſtio ergo notat ignorantiam, impudentiam, inſipientiam hominis in rebus, tum ſpeculatiuis, tum potiùs practicis. Omne enim peccatum prodit ex quadam ignorantia, id eſt imprudentia: quod ſcilicet homo non ſatis conſideret peccati damna & pœnas gehennæ, quibus ſe obnoxium reddit. Nam ſi has prudenter conſideraret & ponderaret, vti debet, vtique oon peccaret. Sed audi Molinam 1. p. tract. de opere ſex dierum diſp. 27. ſub finem: Quæſtionum nomine intelligit anfractus, difficultates & ambigui- D tates, quæ amiſſâ iuſtitiâ originali per peccatum primorum parentum, eoque ipſo recedente à natura humana concentu, rectitudineque illa maxima, qua condita fuerat, atque igootantiæ vulnere ſimul ſuſcepto, in humana vita ſunt conſecuta. Vnde ſequitur quod homo in iuſtitia originali longeque ſublimiori ſtatu, quàm ſit ille, in quo nunc eſt, fuerit conditus.

Sextò. Sextò, quidam per quæſtiones accipit queſtus, id eſt querelas & querimonias, qoas pariunt miſeriæ & dolores huius vitæ homini lapſo. Verùm ſic queſtiones ſine diphthongo foreot, iam autem ſcribuntur cum diphthongo.

Rurſum accipit quæſtiones non tam actiuè, quàm paſſiuè pro rebus quærendis ab homine, ad quas ſcilicet interroganti Deo, homo in die A iudicij reſpondere debebit, vt quæſtio hic per catachreſin reſponſionem ſignificet. Interrogabit enim Deus quemque & quæret: cur tot beneficijs meis ingratus fuiſti? cur ſanguinē Chriſti mei profanaſti? cur gratiam eius & vocationem reſpuiſti? cur hoc peccatum perpetraſti? cur proximum læſiſti? cur adulterium commiſiſti? cur furatus es? cur occidiſti? cur concupiiſti tot tamque illicita? atque ad ſingula reſpondere debebit homo pauidus & anxius: & quia iuſtam reſponſionem dare non poterit, audiet ſententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix io hac vita dum peccat ſe immiſcet, & obnoxium reddit.

Inſuper alius per quæſtiones accipit tentationes, ſophiſmata & captiones diaboli, quibus quaſi laqueis animam irretit, conuincit & capit, ſicut B ſphinx ſuis quæſtionibus implicatis tranſeuntes illaqueabat, capiebat & occidebat. Verùm hæ quæſtiones accommodatitiæ & myſticę ſunt potiùs, quàm litterales & genuinæ.

Denique quęſtiones Salomon opponit rectitudini & homini recto, qua ſcilicet in ſtatu innocentiæ mens eius erat recta ſine vlla culpa, æquè ac corpus ſanum ab omni pœna liberum: quare per quæſtiones ſignificat tum culpas & peccata; tum pœnas & tormenta, quas peccando & deſciſcendo à primæua rectitudine homo ſibi aſciuit: quo de cauſa neceſſe fuit inuenire virum vnum electum ex mille, putà Chriſtum, qui illum à quæſtionibus & diſtorſionibus hiſce expediret, eumque primæ rectitudini & æquitati reſtitueret. Vnde ſubdit:

C QVIS TALIS, VT SAPIENS EST? ET QVIS COONOVIT SOLVTIONEM VERBI?] Hebræi, Chald. Hieron. Vatabl. Campeo. ceterique Hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis ſequentis. Vnde ab ea inchoant caput octauum. Hinc Chald. vertit: *Quis verò tanta efferetur ſapientia, vt aduerſus prudentiam Domini poſſit conſiſtere, & in Prophetarum ſermonibus germanam interpretationem cognoſcere?* Septuag. Syrus, & Arabicus vertũt: *Quis nouit ſapientes?* cui quæſtioni mox reſpondet c. 8. v. 1. Sapientem ex vultu internoſci: *Sapientia hominis*, ait, *lucet in vultu eius*. Verùm melius Vulgata. Septuag. Syrus, Arabicus, & alij paſſim hanc gnomen nectunt præcedentibus, idque variè & vario ſenſu.

Primò, Caiet. q. d. Quis talis eſt, vt ſapiens ſit, q. d. Nullus vel vix vllus eſt verè ſapiens, vti D paulò antè dixit. Huc pertinet verſio Campen. *Quis conferendus cum eo, qui iudicium habet de rebus?*

Secundò, Hugo Card. explicat, quaſi dicat: Quis talis eſt vt ſapiat; talis, ſcilicet rectus, vti dixit paulò antè, qui ſcilicet ſciat non ſe quæſtionibus miſcere ac iouoluere, ex quibus nequeat extricare ſe; verùm eas amplecti ex quibus norit expedire, eaſque ſoluere, nec niſi res honeſtas ac pias ſobriè ſcrutari. Addit antonomaſticè intelligi vel Chriſtum, vel Salomonem ſapientis nomine: per *ſolutionem verbi*, non ſolùm diuinæ Scripturæ, iuxta illud: *Quis eſt dignus accipere librum, & ſoluere ſignacula eius?* Sed eius de quo ſumus in iudicio interrogandi: quia qui cuſtodierint & viderint iuſta, inuenient quid reſpondeant. Sapient 6. 11.

Tertio, Titelmanus, q. d. Si ſapis, attende diligen-

diligenter ad ea, quæ dixi de periculo & malitia mulierum, de paucitate virorum, quodque non Deo, qui rectos nos condidit, ſed nobiſipſis deprauationis culpa ſit danda.

Quartò, planè & ſimpliciter, q.d. Quis æquetur ſapienti, qui hæc quæ iam dixi difficilia & à paucis cognita, cognoſcit & penetrat, ac præcipuè infinitas quæſtionum tricas, quibus alij ſe miſcent, deuitans cognoſcit *ſolutionem verbi*? ſcilicet quæſtionis paulò antè à me propoſitæ, putà de ratione & modo inueniendi vitam beatam & felicem, ait Caietan. ſequendo vnum virum de mille, putà Chriſtum Dominum. Aliter S. Hieronym. qui per Verbum accipit S. Script.

A & Chald. Prophetam. Alij *verbi*, id eſt verborum, id eſt rerum, problematum, vel quæſtionum difficilium. Ita Albinus, Olympiodor. & Vatabl. Eſt concluſio ſignificans non niſi à ſapiente difficultates propoſitas poſſe reſolui: hanc enim eſſe laudem & dotem ſapientiæ ac ſapientis, ac proinde eum rarum eſſe & vix vnum è mille reperiri. Simili epiphonemate Dauid claudit Pſalm. 106. dicens: *Quis ſapiens & cuſtodiet hæc, & intelliget miſericordias Domini?* Identidem enim ad ſapientiæ elogia recurrit Salomon, vt eam omnibus apprædicet, omneſque ad eius ſtudium impellat.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientiæ dat ſigna & effecta; illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, iuramenti legiſq; cuſtodia, & opportunitatis obſeruatione; hæc enim præſtat & efficit ſapientia. Deinde v. 9. quædam vanitatis genera recenſet, præſertim quod impij tractentur vt pij. Denique v. 15. laudat vitam moderatam, quæ opibus ſuis fruitur, & à ſe anxias curas & curioſitates omnia ſcrutandi ablegat.

1. SApientia hominis lucet in vultu eius, & potentiſſimus faciem illius com-
mutabit. 2. Ego os regis obſeruo, & præcepta iuramenti Dei. 3. Ne fe-
ſtines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo; quia omne, quod
voluerit, faciet. 4. Et ſermo illius poteſtate plenus eſt: nec dicere ei quiſquam
poteſt: Quare ita facis? 5. Qui cuſtodit præceptum, non experietur quidquam
mali. Tempus & reſponſionem cor ſapientis intelligit. 6. Omni negotio tempus
eſt, & opportunitas, & multa hominis afflictio: 7. quia ignorat præterita, &
futura nullo ſcire poteſt nuntio. 8. Non eſt in hominis poteſtate prohibere ſpi-
ritum, nec habet poteſtatem in die mortis, nec ſinitur quieſcere ingruente bello,
neque ſaluabit impietas impium. 9. Omnia hæc conſideraui, & dedi cor
meum in cunctis operibus, quæ fiunt ſub ſole. Interdum dominatur homo ho-
mini in malum ſuum. 10. Vidi impios ſepultos: qui etiam cùm adhuc viuerent,
in loco ſancto erant, & laudabantur in ciuitate quaſi iuſtorum operum, ſed &
hoc vanitas eſt. 11. Etenim quia non profertur citò contra malos ſententia,
abſque timore vllo filij hominum perpetrant mala. 12. Attamen peccator ex
eo quod centies facit malum, & per patientiam ſuſtentatur, ego cognoui quòd
erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius. 13. Non ſit bonum
impio, nec prolongentur dies eius, ſed quaſi vmbra tranſeant, qui non timent fa-
ciem Domini. 14. Eſt & alia vanitas, quæ fit ſuper terram: ſunt iuſti, quibus
mala proueniunt, quaſi opera egerint impiorum: & ſunt impij, qui ita ſecuri
ſunt, quaſi iuſtorum facta habeant: ſed & hoc vaniſſimum iudico. 15. Lauda-
ui igitur lætitiam, quòd non eſſet homini bonum ſub ſole, niſi quod comederet,
& biberet, atque gauderet: & hoc ſolum ſecum auferret de labore ſuo, in diebus
vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus ſub ſole. 16. Et appoſui cor meum vt ſcirem ſa-
pientiam, & intelligerem diſtentionem, quæ verſatur in terra: eſt homo, qui die-
bus & noctibus ſomnum non capit oculis. 17. Et intellexi, quòd omnium ope-
rum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt ſub ſole: &
quantò plus laborauerit ad quærendum, tantò minùs inueniat, etiam ſi dixerit
ſapiens ſe noſſe, non poterit reperire.

Vers. 1. SAPIENTIA HOMINIS LVCET IN VVLTV (ſicut in ſpeculo, ait Hugo) EIVS] Vatabl. explicat de vultus ſerenitate & hilaritate, Caietan. de maieſtate & auctoritate, Clarius de gratia, à qua vocari ſolet vultus gratioſus & feſtiuus. Olympiodor. accipit vultum animi, non

B corporis, q.d. Sapiens habet animæ ſuæ faciem luce magnâ conſpicuam, iubare ſcilicet diuinæ ſapientiæ illuſtratam. Verùm hoc myſticum eſt. S. Hieronym. hanc gnomen nectens vltimis verbis cap. præced. ſic legit, ſicque planè clareque exponit: *Quis ita, vt ſapiens? & quis*

nouit ſolutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem, &c. Supra docuerat difficile bonum hominem inueniri, & venientem contra eliſerat quæſtionem à Deo bonos homines conditos, ſed ſponte ſua ad peccatum delapſos. Nunc quid boni homini dederit Deus, quaſi gloriabundus enumerat, ſapientiam ſcilicet, atque rationem prouidentiæ, occulta Dei noſſe myſteria, & arcana eius ſenſa cordis intrare. Obliquè autem de ſe loquitur quòd nemo ita fuerit ſapiens, vt ipſe, & nullus ſic ſciuerit problematum ſolutiones, & ſapientia eius à cuncto laudata ſit populo, quæ non ſolùm intrinſecùs latuerit, ſed & in ſuperficie corporis & ſpeculo vultus eluxerit, vtraq; omnes homines prudentiam mentis in facie ſua pinxerit.

Sapientia lucet in vultu. Primò.

Porrò, ſapientia lucet in vultu tripliciter. Primò, quia, vt ait S. Hieron. & Albinus, anima ſeipſam ſuaſque paſſiones & affectus imprimit corpori, præſertim vultui per naturalem ſympathiam, qua forma materiam, putà anima corpus ſibi adaptat & adæquat. Animus ergo ſapiens ſapientiam prodit, imò fingit & pingit in vultu; ſicut ſigillum ſui figuram fingit & pingit in cera. Id patet ex phyſiognomia. Vnde ſigna phyſiognomica ſapientiæ & inſipientiæ, virtutum & vitiorum, quæ in vultu totoque corpore relucent, recenſet Ariſtoteles in Phyſiognomicis. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat roſea ſapientis fronte coruſcus
Fulgor, & ex vultu feritas & ruga faceſſit.

Vultus ergo eſt viua imago, imò ſpeculum & ſimulacrum animi, vti communis habet ſapientum ſententia. Intellige communiter ita fieri, at non ſemper. Nam vt ait Comicus: *Multis mortalium facies eſt ingenua, mens verò intus illiberalis reperitur.*

Secundò.

Secundò & potiùs, quia ſapientia, id eſt prudentia & virtus non tantum animum, ſed & corpus, præſertim vultum ad omnem honeſtatem & decorem componit & efformat, facitque vt in eo reluceat grauitas, modeſtia, comitas, probitas, pietas, ſcilicet in fronte ſerenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia & gratia, in toto vultu hilaritas & lætitia, miſta prudenti ſanctaque maturitate. Vnde Hebr. eſt: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius.* Chald. *Sapientia viri ſapientis illuſtrat ſplendorem faciei eius inter iuſtos.* Sic & Septuag. Syrus, Arabicus & ceteri. Arias:

——— Hominis faciem ſapientia luce
Perfundit, mutatq; iras, vultumq; ſuperbum,
Atque ſupercilium demit, redditq; modeſtum.

Et alius:

Namq; grauis facies animi eſt ſapientis, imago:

ſi ſcilicet matura ſit, comis, placida & æquabilis. Comes enim ſapientiæ eſt humanitas & modeſtia.

Rurſum ſapientia lucet in facie ſapientis, quia eam facit omnibus amabilem, iuxta illud Iob 29.24. *Lux vultus mei non cadebat in terram.* Lux enim ſymbolum eſt maieſtatis & cauſa venerationis. Sic Eſther ait Aſſuero cap. 15.16. *Vidi te, Domine, quaſi Angelum Dei, & conturbatum eſt cor meum præ timore gloriæ tuæ: Valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena gratiarum.* Porrò *reſidebat ille ſuper ſolium regni ſui indutus veſtibus regijs, auroq; fulgens & pretioſis lapidibus, eratque terribilis aſpectu.* Ibidem v. 9. Sic Iudæi viderunt faciem ſancti Stephani quaſi Angeli. Actorum 6. 15. Sapientia ergo ſanctitati iuncta eſt quaſi ſol, iubar ſuum in vultum diffundens. Vnde *inextinguibile eſt lumen illius.* Sapient. 7. 10.

Tertiò.

Tertiò, quia Spiritus ſanctus per gratiam animam inhabitans & illuſtrans, lucem eius, imò ſuam diffundit in vultum & corpus, ſicut lucernæ lux per vitrum vel cornu tralucens & ſicut lumen gloriæ beatorum non tantùm mentes, ſed & corpora efficit fulgida & glorioſa. Adde Spiritus ſanctus eximijs viris in quorum mentibus, velut in templis auguſtis habitat, ſpecialem vultus claritatem & fulgorem ſæpè aſpirat: ſic in vultu Chriſti radiabat fulgor diuinitatis, teſte S. Hieron. cuius radios S. Petro, S. Iacobo & Ioanni afflauit in tráſfiguratione: in vultu S. Antonij radiabat ſplendor ſanctitatis, teſte S. Athanaſij. Sic faciem S. Ignatij fundatoris Societatis Ieſu radiantem & ſplendidam ſe vidiſſe aſſeruit B. Philippus Nerius, alijque viri ſapientes & ſancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moyſe illi cornua, id eſt radios lucis affixit. Exodi 34. 30. Sic facies B. Virginis erat ſimulacrum probitatis, norma & forma virtutis, teſte S. Ambroſ. Vnde ſequitur: *Et* (id eſt) *quia potentiſſimus faciem illius commutabit.* Et Pſalm. 66. 2. *Illuminet* (Deus) *vultum ſuum ſuper nos.* Sicut enim ſol creaturas, ſic Deus homines ſanctos luce ſua colluſtrat. Vide dicta Prouerb. 17. 24. ad illa: *In facie prudentis lucet ſapientia.* Et Prouerb. 27. 19. ad illa: *Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus.*

ET POTENTISSIMVS FACIEM ILLIVS COMMVTABIT] Primò, q. d. Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens vel minis, vel præmijs flectet conſtantiam faciemque ſapientis & ſancti, vt à ſapientia & probitate ad inſipientiam & improbitatem deflectat. Rurſum ſapiens ſi principi ſeruiat, & ab illius vultu nutuque pendeat, neceſſum eſt, vt ſæpè vultum cum eo mutet, ſicut vmbra mutato corpore figuram ſuam mutat & variat, quare ſi ſapit, non principi terreno, ſed cæleſti, apud quem nulla eſt viciſſitudinis obumbratio. Iacobi c. 1. v. 17. ſe mancipet, quod monet Sapientia, dum ſubdit: *Ego os regis obſeruo.*

Secundò & genuinè, per potentiſſimum accipe Deum. Dat cauſam cur ſapientia luceat in vultu ſapientis: quia ſcilicet Deus illam immutat, illique ſuam ſapientiam & lucem aſpirat, præſertim in oratione & colloquio cum Deo patre luminum, vti in eadem radios ſuos aſpirauit faciei Moſis. Sic vultus S. Dominici ex oratione prolixa ſpirabat amorem, S. Franciſci, contemptum mundi & Chriſtum crucifixum; S. Catharinæ Senenſis, deuotionem & compunctionem, vt ſolo vultu intuentes compungerent, & ad pietatem Deique amorem inflammarent. Senſus ergo eſt, q. d. Deus potentiſſimus commutare ſolet faciem ſapientis, vt impudicitia, peruicacia, triſtitia, feritas, truculentia, & ſi quis alius, antea in ea erat prauus affectus, in probũ, purà in pudorem, modeſtiam, pudicitiam, lætitiam, pietatem, &c. commutetur, vt qui per naturam, vel exercitium & vitium prius fuerat vultu tetrico, toruo, minaci, vago, laſciuo, iam ſapientiæ dono eumdem habeat hilarem, ſerenum,

placidum,

placidum, ſtabilem, pudicum, ſanctum. Sic Deus poſt orationem mutauit faciem mœſtam Annæ matris Samuëlis, vt deinceps æquabili ſemper facie, lætâ hilariq́ue conſiſteret. 1. Reg. 1. 18. Et faciem Eſther pallidam ob metum Aſſueri. Eſther 15. 10. & Danielis cap. 7. 28. Porrò S. Bonauent. docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id eſt animæ ſeu rationis partem ſuperiorem Dei capacem. Aliter Emmanuel Sà, q. d. Deus ſapientem ita quandoque mutat & deijcit, vt non videatur eſſe ſapiens.

Moral. Hugo Card. Deus ait commutat eum qui malus eſt, vt euadat bonus; qui turpis, vt pulcher; qui debilis, vt fortis; qui viator per gratiam, vt comprehenſor per gloriam, ſecundùm quadruplicem ſtatum inſipientium, proficientium, perfectorum, peruenientium. Dionyſ. verò q. d. Sapiens Dei donô ſubditis faciem commutabit, & pro ſubditorum rerumq́ue exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc triſtem induet, vti Chriſtus induit, cùm ementes eiecit è templo; & cùm Magdalenæ apparuit vt hortulanus, diſcipulis in Emaus euntibus vt peregrinus.

Anagog. Lyran. Deus ait faciem mortalem in reſurrectione commutabit in immortalem & glorioſam. Legit noſter Interpretes עָז az, id eſt potens per antonomaſiam, id eſt potentiſſimus, putà Deus, iam alio puncto legunt עֹז oz, id eſt potentia, fortitudo, robur, duritics, impudentia. Durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur impudens. Vnde

Primò, Caiet. vertit: *Et fortitudo vultus illius commutabitur*, quod ſic exponit, q. d. Nullus etiam Dynaſta ita ſapit, quin aliquando deſipiat: vt muneribus, precibus aliave re corrumpi ſe ſinat, vt ſubditos affligat, &c. ſicq́ue vultus etiam ipſius, id eſt auctoritas apud eos mutatur & amittitur: vnde Chald. vertit: *Et impudens facie, immutantur viæ eius de bono in malum.* Sic Catilina impudentiam & ſæuitiam ſpiràbat vultu, etiam iam occiſus: *Etiam mortuus Catilina*, ait Saluſtius, *retinebat faciem, quàm habuerat viuus.*

Secundò, Clarius vertit: *Et impudentia* (Vatab. *duritia*) *faciei illius commutabitur*, quia dum ſapientia hominem poſſederit, abigit impudentiam à mente & fronte. Et Titelm. ſic vertit & explicat: *Sapientia hominis lucere faciet vultum ipſius, & fortitudinem, id eſt impudentiam vel crudelitatem, feritatem & barbariem vultus eius mutabit.* Campenſ. *Crudelitatem pellit.*

Tertiò, Varabl. q. d. Sapientia fortitudinem, & arrogantiam, impudentiamq́ue faciei hominis immutabit, quia faciet, vt ipſe ſibi videatur vilis, abiectus, deſpectus, quamuis ab alijs plurimi fiat.

Quartò, Septuag. יְשֻׁנֵּא ieſcunne, legentes per ſin, id eſt audietur: non יְשֻׁנֵּא ieſcunne, per ſchin, id eſt commutabitur, vertunt *ὁ ἀναιδὴς*, id eſt *impudens* (Vatic. legunt *imprudens*, atque impudentia eſt imprudentia, putà ſtoliditas) *vultu odietur.* Syrus: *Cuius facies audax eſt, odioſus efficietur.* Arabicus: *Qui non habet verecundiam contumelia afficiet faciem ſuam.* q. d. In vultu ſapientis lucet pudor & ſapientia: in vultu inſipientia, ideoq́ue ille amabitur & coletur, hic odietur & contemnetur. Vnde vt explicat Olympiodor. *Facie ſua punietur*, cùm ſcilicet impudens contentioſis ſermonibus ſophiſticiſq; captiunculis ſeſe efferens, redargutus, impudentiæ pœnas dabit. Thaumat. *Sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut & liuor impudentis, ſtatim vt videtur aliquis, prodit dignum eſſe, in quo inhabitet.* S. Hier. in Comment. *Improbus facie ſua odietur*: improbitas eſt audacia & impudentia.

Ego os regis obſervo, et præcepta iuramenti Dei] Septuag. Syrus & Arab. vertunt in ſinper. *Os regis obſerua*; quia pro שֹׁמֵר ſcomer, id eſt obſeruo, legerunt alio puncto שְׁמוֹר ſcemor, id eſt obſerua. Vnde ex Hebræo ſic vertendum cenſuere: *Ego*, ſcilicet moneo vel iubeo, *os regis obſerua.* Pendet hic verſus à præcedenti, ex eoq́ue velut practica concluſio educitur, quaſi dicat, quia Deus potentiſſimus os & faciem ſapientis, ſui oris, & faciei luce immutat, illique ſuam ſapientiam, virtutem & ſplendorem aſpirat, hac de cauſa: Ego ſapientia, vel ego ſapiens os & faciem Dei regis mei obſeruo, vt illi os & faciem meam, ab eius ore & facie illuſtratus, conſormem. Vnde frequenter in Pſalmis orat Dauid, vt Deus *illuminet vultum ſuum ſuper nos*: quia *in lumine eius videbimus lumen.* Sicut enim qui ambulat in ſole, luce ſolis colluſtratur, ſic qui verſatur cum Deo, luce diuina perfunditur, tum vt ab ore eius diuino iuſſa & præcepta ſapientiæ excipiam, quibus meam mentem, vultumque imbuam, illuſtrem, ſanctificem, quæque in opus conferam, vt Deum meum per gratiam laborando hic ſequar, & in cælo per gloriam comprehendendo aſſequar. Vers. 2.

Porrò *τὸ ego* refert ad ſapientiam, de qua eſt omnis ſermo, vel ad Salomonem, qui in ſe typum hic ſapientiæ & ſapientis exprimit, quod eòdem redit, vti liquet ex verbis S. Hieron. initio verſ. 1. citatis. Sæpè enim Salomon, æquè ac Siracides, per proſopopœiam ipſam ſapientiam loquentem inducit, elegantiæ & energiæ cauſâ.

Igitur primò & genuinè per regem accipe Deum, qui eſt Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem ſuperiorem ſe, cuius os & iuſſa obſeruaret. Senſus ergo eſt, q. d. Ego ſapientia ſollicitè ambulo cum Deo rege meo, ac ſtudioſè obſeruo; ac mei ſtudioſos, putà ſapientes & ſanctos exactè obſeruare iubeo os eius, id eſt legem ex Dei ore manantem, & *præcepta iuramenti Dei*, quæ ſcilicet ipſe iuramento confirmauit, vt teſtaretur hanc eſſe intimam ſuam voluntatem, vt ſcilicet homines hæc eius præcepta diligentiſſimè ſeruarent, quæq́ue nos viciſſim ſolenni profeſſione, velut iuramento ſeruaturos in circumciſione vel baptiſmo promiſimus, & quaſi iurauimus.

Nota *τὸ obſeruo*, ſignificat ſedulum & exactū ſtudium diuinæ voluntatis, legiſque ſcrutandæ & adimplendæ, vt quid, quantum, quomodo, quibus circumſtantijs Deus hoc illudve fieri iubeat, minutim veſtigemus, & ad amuſſim omnia & ſingula compleamus. Sic famuli obſeruant os regis, id eſt ſingula eius iuſſa & verba,

imò ſingulos eius geſtus & nutus nictuſque oculorum, ac vbi perceperunt quid velit, illicò ad id explendum non tam eunt, quàm currunt & volant.

VERS. 2. Myſticè S. Bonauent. Os, inquit, Patris eſt Chriſtus (ſicut Chriſti os, eſt doctor & prædicator) cuius minima dicta, imò geſtus & nutus ſtudioſè audire, mente condere, meditari, & opere explere debemus. Nam vt ait Chriſtus: *Beati qui audiunt verbum Dei & cuſtodiunt illud.* Sic Beata Virgo *conſeruabat omnia verba hæc conferens in corde ſuo.* Lucæ 2. 19. Sic quiſque deberet obſeruare os Domini, vt ad minimam voluntatis diuinæ ſignificationem totum ſe fingeret, & componeret. Hoc eſt *ſollicitum ambulare cum Deo*, quod vnicè à nobis requirit Deus, vti docet Michæas c. 6. 8. ideóque conuenit aſſiduè dicere cum Samuële: *Loquere Domine, quia audit ſeruus tuus.* Et cum Paulo: *Domine quid me vis facere?* Et cum Pſalte: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.*

Secundò, per regem cum Olympiod. & alijs accipi poteſt quilibet rex, princeps & magiſtratus, qui regendi vices, ius & auctoritatem à Deo accepit, q. d. Ego ſapientia obſeruo, & meos obſeruare doceo os, id eſt leges & iuſſa regum ac magiſtratuum, qui quaſi vicarij Dei regunt rempublicam. His enim ſe obedituros in eorum inauguratione promiſerunt, & iurarunt ſubditi. Ergo par eſt, vt eis iuxta iuramenta præſtita pareant & obſecundent., iuxta illud Prouerb. 24. 21. *Time Dominum fili mi & regem*, quia Dominus iuſſit, vt regi obedias. Vnde Septuag. & Arabicus vertunt: *Os regis cuſtodi.* Syrus, *conſerua.* Chald. *Cuſtodi os tuum ſuper ſententiam regis.* Tigurin. *Equidem moneo, vt os regis obſerues præſertim propter iuramentum Dei*; quia vt ait Vatabl. fidem iureiurando regi præſtitimus. Alij, *meum eſt obſeruare præceptum regis.* Porrò nonnulli priùs hemiſtichium à poſteriore aduerſatiuè disiungunt. q. d. Obſerua os, id eſt præcepta regis, ſed magis obſerua iuramenta, quibus obſtrictus es Deo, vt ſi rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas: *Obedire magis oportet Deo, quàm hominibus.* Vnde Campenſ. *Quæ rex mandauit, obſerues, & præſtes ſi quid Deo in teſtem vocato iurauerit.* Et Thaumaturgus: *Magna diligentia verba regis attendenda ſunt, ſed iuſiurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum.*

Tertiò, nonnulli hanc gnomen arctant, & attribuunt familiaribus & conſiliarijs regum & principum, quaſi eis indicat hic Salomon fidelitatem & ſilentium, ne eorum ſecreta conſilia euulgent, vti iuramento eis promiſerunt, quaſi quilibet eorum hic inducatur vt loquens, dicatque: Ego os, id eſt, ſecreta, quæ ex ore regis mei audiui, ſecreta ſeruo. Vnde S. Hieron. cenſet hic Salomon loqui in perſona cuiuſuis ſapientis, qui pareat legibus & regibus. Hic enim eſt regendi, & rei benè gerendæ nodus & neruus, ſi conſilia ſeruentur ſecreta. Id norunt Perſæ, de quibus ſcribit Ammian. lib. 21. *Nemo conſiliorum*, inquit, *eſt conſcius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos ſilentij quoque colitur numen.* q. d. Silentium adeò religiosè obſeruant & colunt, ac ſi illud eſſet vnicum eorum numen, hinc ſilentiarij nuncupabantur, & reuera erant.

A Huc pertinet illud Raphaëlis Tob. 12. 7. *Sacramentum regis abſcondere bonum eſt.* Huc quoque ſpectat expoſitio Olymp. *Eſt*, inquit, *os regis cuſtodire, diuina myſteria ſilentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare.* Idem Tropolog. ſic exponit: Bonum eſt, vt non ſtudeamus extra os & faciem Dei ambulare, ſed omnia noſtra opera ſic peragamus, vt Deum vereamur, tamquam præſentem iudicem & inſpectorem.

ET PRÆCEPTA (Hebr. *verbum.* S. Hieron. *loquelam*) IVRAMENTI DEI] repete *obſeruo.* Aliter S. Hieron. in Comment. & Symmach. qui hæc nectunt cum ſequentibus: *Ne feſtines.* Vnde Arabic. *Ne feſtines*, ait *in iuramento memoriæ Dei.* Symmach. *tranſgredi iuramentum Dei.* q. d. Ne feſtines B & ſis præceps ad iuramentum, quia iuramentum in Dei æquè ac tua memoria inſcriptum, & quaſi inſculptum ſeruatur, vt ſi illud tranſgrediare Deum vindicem ſis experturus. Noſter verò, Septuag. & Arabic. *verba* vel *præcepta* vocant *iuramenti Dei*, ſcilicet quibus Deus quaſi iureiurando te obligauit, hoc eſt arctiſſimè & ſeueriſſimè te obſtrinxit, minando pœnas æternas & promittendo regnum cæleſte, nec non cum pacto & ſanguine fœderis Exodi 24. 1. quæque te ſeruaturum cùm ad eius religionem & Eccleſiam accederes, ſpopondiſti & quaſi iuraſti. Hinc Patres profeſſionem fidei, quæ fit in baptiſmo, vocant ſponſionem, iuramentum, votum, eaque acriter vrgent fideles ad ſeruandum præcepta Dei. Eſt catachreſis ſimilis illi Pſalm. 118. 106 *Iuraui* (id eſt firmiter decreui, propoſui, C promiſi; vnde ſequitur) *& ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.*

Audi S. Chryſoſt. hom. in illud Sapientiæ: *Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt*, *vnde tu Chriſtiane delicatus es miles, ſi putes te ſine pugna poſſe vincere, ſine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Conſidera pactum, conditionem attende, militiam noſce; pactum quod ſpopondiſti, conditionem qua acceſſiſti, militiam cui nomen dediſti*: per ſacramentum militare, putà per Baptiſmum, & profeſſionem vitæ Chriſtianæ in Eccleſia militante, cui aſcriptus es quaſi miles & athleta Chriſti. Tertull. lib. de Corona militis c. 3. *In Eccleſia*, ait, *ſub Antiſtitis manu conteſtamur, nos renunciare diabolo & pompæ & Angelis eius.* q. d. Sacramento militari in Baptiſmo renuntiauimus diabolo, & nos adſtriximus Chriſto, quaſi eius D milites auctorati. S. Baſil. exhort. ad Baptiſmum: *Teſſeram ducis ſub ſe militantibus dant, &c. niſi characterem in te agnoſcat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit?* Auguſt. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. c. 1. *Huic* (diabolo) ait, *vos renunciare profeſſi eſtis, in qua profeſſione non hominibus ſed Deo & Angelis eius conſcribentibus dixiſtis, renuntio. Renuntiate non ſolum vocibus, ſed etiam moribus; non tantùm ſono linguæ, ſed & actu vitæ; nec tantùm labijs ſonantibus, ſed operibus pronuntiantibus: ſcitote vos cum callido, antiquo & veternoſo inimico ſuſcepiſſe certamen; non in vobis poſt renuntiationem inueniat opera ſua: non iure vos attrahat in ſeruitutem ſuam. Deprehenderis enim & detegeris Chriſtiane, quando aliud agis & aliud profiteris: fidelis in nomine, aliud demonſtras in opere, non tenens*

Profeſſio in Baptiſmo eſt quaſi iuramentum.

promiſſionis tuæ fidem: modò ingrediens Eccleſiam oratione ſuadere, poſt modicum in ſpectaculis cum hiſtrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renunciaſti? Narrat Victor Vticenſis libro 3. Wandal. duos fratres Chriſtianos à Wandalis Arrianis fuiſſe ſuſpenſos, molibus lapidum ad pedes appenſis, cumque vnus eorum peteret deponi darique ſibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamauit: *Noli, noli frater, non ita iurauimus Chriſto. Accuſabo te cùm ante thronum eius terribilem venerimus, quia ſuper corpus eius & ſanguinem iurauimus, vt pro eo inuicem patiamur.* Vnde prior confirmatus conſtanter edixit: *Adhibete ſupplicijs quibus vultis, & pœnis Chriſtianos arctate crudelibus. Quod frater meus facturus eſt, hoc etiam ego.*

Vers.3. Ne festines recedere a facie eius, neque permaneas in opere malo; quia omne quod voluerit faciet] τὸ *ne feſtines*. Arabic. Olymp. & alij nectunt præced. q.d. Ne feſtines in iuramento Dei, id eſt ne præceps ſis ad iurandum; ſic enim expones te periculo peierandi.

Meliùs noſter, Septuag. Syrus & ceteri paſſim nectunt ſequent. q.d. Serua iuramenta, id eſt præcepta Dei, quibus ſolenni profeſſione in circumciſione vel baptiſmo, quaſi iureiurando, ſumma religione te Deo ad illa ſeruanda obſtrinxiſti: quare ſi quæ ingruat tentatio, aduerſitas, perſecutio, *ne feſtines* Hebr. אַל־תִּבָּהֵל *al tebahel*, id eſt ne trepides, ne percellaris, ne præcipites recedere à facie eius, *tamquam à conſpectu eius poſſis aufugere*, ait Campen. vti ab eo fugit Cain Geneſ.4.16. ſed non effugit: *neque permaneas*, Camp. *Ne pertinax perſiſte, in opere malo*, vt contra legem Dei in aliquo ſcelere, ad quod concupiſcentia, ſocij vel hoſtes te illecebris vel minis impellunt, perſiſtas, excutiendo metum numinis & vindictæ Dei, quia etſi is eam ad tempus differat, tamen ſuo tempore omne quod voluerit faciet, ac ſibi rebelles & reos puniet, & morte præſenti & æterna mulctabit.

Pro *in opere malo*, Hebr. Septuag. Syrus & Arabic. habent *in verbo malo*, quod propriè accipi poteſt de peccatis oris & linguæ, vti eſt murmur, detractio, oblocutio. Vnde Thaumaturgus intelligit de blaſphemia, ſic enim vertit: *Sermonibus Dei, licèt moleſtum quid imperantibus decet obedire, caueréque ab omni in Deum blaſphemia. Nam quamuis inferat tibi aliquid, nō tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis Monarchæ, vel Regis.*

Porrò Chald. vertit: *Et in tempore iræ Domini ne deſinas orare coram eo, ſed citò vade in conſpectu eius & ora, & quære miſericordiam ab eo, vt non ſtes in verbo malo: Quia Dominus totius ſæculi, quodcumque voluit fecit.* id eſt vt clariùs vertit Coſtus, *vt non luctuoſum quippiam eueniat: Ipſe enim totius mundi Dominus, omnia ſecundum animæ ſententiam facere poteſt.*

Secundò, hæc omnia à v.2. ad v.9. non tantùm de Deo, ſed & de rege ſiue magiſtratu accipi poſſunt. q. d. Ne opponas te regi eiuſque decretis, vt eis obloquaris vel reſiſtas, quia rex potens eſt, & quodcumque voluerit faciet, vt te ſibi aduerſantem vel bonis, vel ciuitate, vel libertate, vel vita mulctet & priuet. Ita Vatabl.

A Campen. Caiet. & alij. Porrò Caiet. explicat τὸ *ne feſtines*, q.d. Ne nimis velociter adeas conſpectum regis, vel ab eo leuiter abeas, ne leuitate hac & indecentiâ regem offendas; ſed etſi quid contra eum dixeris, ne perſiſtas in eius ditione, ſed citò ex ea te proripias, ne te comprehendat & plectat. Dauid de Pomis verò, q.d. Ne feſtina adire regem, vel ab eo abire, ne nimis crebrò te eius vultui ſiſtas, nec nimis rarò. Nam vt ait Plutarch. *Cùm rege agendum eſt quaſi cum rogo, vt nec nimis propè ad eum accedas, ne comburaris; nec nimis longè, ne ab eo non caleſias*, id eſt eius amorem, fauorem & beneficia non ſentias. Sidonius quoque Apollinar. lib.3. Epiſt. reges flammis comparat, *quæ ſicut*, inquit, *paululum à ſe remota illuminant, ita ſatis admota comburunt.* Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Seianum, Nero Senecam occidit. Porrò Vatab. ſic exponit: Si receſſeris à rege, ſtatim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cùm rex, quidquid vult, valeat. Alij exponunt q. d. Ne faſtidiosè, & arroganti ac philoſophico ſupercilio recedas à rege, nolens eum adire etiam ab eo euocatus. quaſi eo ſuperior & ſapientior, ac celſior rege & mundo vniuerſo, vti Diogenes aſpernatus eſt Alexandrum magnum. Sen. Epiſt.103. *Multis, ait, fuit periculi cauſa, Philoſophia inſolenter tractata & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non alijs exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, vt quidquid non facit, damnare videatur: licet ſapere ſine pompa, ſine inuidia.* Vide Plutarch. libro qui inſcribitur, *cum Principibus Philoſopho eſſe diſſerendum.* Denique noſter Pineda cenſet C hæc ſpectare ad familiares & conſiliarios regum & principum, vt eis hic Salomon duo ſalutaria ſuggerat monita; primum, ne in dando regi conſilia ſententiam præcipitent, ſed præmiſſa deliberatione maturè eam pronuncient. Nam vt ait Liuius lib.22. *Omnia non properanti clara certaq; ſunt: feſtinatio improuida eſt & cæca.* Et lib. 31. *Nihil magni diſcriminis conſilijs tam inimicum, quàm celeritas*, Secundum, vt in ſententia non ſint pertinaces, nec ſui cerebri, ſed ſi viderint ab alijs ſaniora dari conſilia, illa probent & ſententiam mutent. Sic enim ipſi ſe non ſuo honori, ſed regis & reipublicæ commodis ſtudere oſtendent, quæ propria eſt ſenatoris & conſiliarij laus.

Regem adi quaſi rogum

D Et sermo illius potestate plenus est: nec dicere ei quispiam potest quare ita facis?] Vers.4.
Hebr. *in quo verbum regis*, in eo eſt *poteſtas*. q.d. Verbum regis & iuſſum armatum eſt poteſtate, adeoque eſt ipſa poteſtas, vt inſtar fulminis ſtatim exequatur quod iuſſerit dictumque eius ſit factum: hinc Seleucus cognominatus eſt *Ceraunius*, id eſt fulmineus. Vnde Thuanus.

Nam iuſſerit ille, iubentis
Vel dicto, citiùs, vocem mox facta ſequentur,

Alij vertunt: *Iuxta dictum regis eſt poteſtas* q. d. Menſura dicti vel iuſſi regis eſt poteſtas: tantum poteſt, quantum dixerit & iuſſerit; tantum valet, quantum volet. Audi Eſdram lib.3. cap.4. 3. *Rex ſuper omnia præcellit & dominatur eorum; & omne quodcumq; dixerit illis faciunt; & ſi miſerit illos ad bellatores, vadunt & demoliuntur montes & muros*

ros & turres. Iugulantur & iugulant, & regis verbum non prætereunt, & ipſe vnus ſolus ſi dixerit, occidite, occidunt, &c. Et Plutar. ad principem ineruditũ: *Prauitas à potentia, ait, celerem nacta curſum, omnes animi motus in facta expellit. At ſicut fulgur tonitru pollerius erũpet, prius tamen videtur; ſic in imperijs ſupplicia accuſationibus antevertunt, niſi grauitate præpedita ratio compeſcat reprimatq́; potentiam.* A

Imperioſi exempla. Vis ambitioſæ regum poteſtatis exempla? Accipe. Cyrus Gynden fluuium naui traijciens, eò quòd periſſet vnus ex equis ſuis, irâ in fluuium excandeſcens, illum vt perderet in 130. alueos deriuauit, vti fusè narrat Seneca lib 3. de Ira cap. 21. Impotentior fuit Xerxes, qui Helleſpontum, quòd oborta tempeſtate pontes ſuos diſieciſſet, contumelijs onerauit, trecenta verbera illi infligi, quin & compedes inijci iuſſit, teſte Herodoto libr. 7. Modeſtior & ſapientior fuit Canutus rex Angliæ, qui ad littus maris ſedens, mari imperans: *Vnda*, inquit, *iubeo ne pedes meos tangas*, ſed ab ea non obediente madefactus Anglos ſuos docuit, non ſe, ſed vnum Chriſtum eſſe regem, cui venti & mare obediunt. Quare Vintoniæ in Baſilica S. Petri & Pauli coronam regiam Christo crucifixo impoſuit, nec poſtea eâ coronari ſuſtinuit, teſte Polydor. Virg. lib. 7. Hiſtor. ſub finem. Stolidior fuit Pharao dicens: *Meus eſt fluuius* (Nilus) *& ego feci memetipſum.* Ezech. 26. 3. Et rex Tyri dicens: *Deus ego ſum & in cathedra Dei ſedi in corde maris.* Ezech. 28. 2. Et rex Babylonis dicens: *In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, &c. ſimilis ero Altiſſimo.* Iſaiæ 14. 13. An non inſanæ ſunt hæ regum, ſuæ poteſtati etiam elementa & cælos ſubijcientium, voces? B

VERS. 5. QVI CVSTODIT PRÆCEPTVM, NON EXPERIETVR QVICQVAM MALI] Hebr. *Non cognoſcet*, ſcilicet per experientiam & ſenſum *verbum malum*, id eſt rem malam, putà iram regis & pœnam legis. Arab. *verbum immundum.* Aliter Olympiod. & S. Ambroſ. in Pſalm 41. q. d. Iuſtus non *cognoſcit malum* culpæ ſcilicet vt illud faciat, approbet, vel vllo conſenſu recipiat, aut aliqua ſocietate in ſe transferat. Hinc diſce obedientiæ vim & fructum, quòd ſcilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, & quaſi inuiolabilem, adeò vt etiamſi rex aut ſuperior illi infenſus, velit eum rigidis ſtrictiſque arctare præceptis, obediens tamen, omnia capeſſens, ſuperet & tranſcendat magna animi virtute, laude & merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, vtilia & honorifica, etiam illa, quæ ad eum deprimendum excogitata videntur; obedientibus enim velut *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom. 8. Docet idipſum egregiè S. Ephrem tom. 2. Parænesi 16. de præfecto & obedientia, ac S. Chryſoſt. hom. 84. in Ioannem, & Dorotheus Doctr. 5. Licèt ergò patiatur vel communes, vel priuatas & proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas eſſe cenſet, ſed exercitia virtutis, augmenta meritorum, & exempla intuentium vel poſteriorum. Quare cum Paulo ſibi placet, imo gloriatur in infirmitatibus & tribulationibus. Rom. 8. 28. 2. Corint. 12. 5. Igitur obediens & iuſtus flagellantem Deum intuetur, vt patrem corripientem, vt amicum caſtigantem, vt præceptorem amara propinantem, vt medicum, dicitque cum S. Auguſt. *Hic vre, hîc ſeca, vt in futuro parcas.* C D

TEMPVS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT] Hebr. *Tempus & iudicium*, id eſt, vt Septuag. & Arabicus exponunt per hendiadin *tempus iudicij.* Iudicium in Script. multa ſignificat: In iudicio enim iudicum multa fiunt, quæ nunc omnia ſimul; nunc vnum ex omnibus ſeorſim per ſynecdochen ſignificat vox iudicium: Vnde nunc ſignificat interrogationem & accuſationem, defenſionem & reſponſionem; nunc ſententiam iudicij; nunc pœnam ab eo inflictam. Rurſum quia iudicium forenſe ſtatum eſt, determinatum, certum & fixum. Hinc *iudicium* per catachreſin ſignificat rem ſtatam & certam, item morem, legem, conſuetudinem, normam, regulam, ſtatum, conditionem, officiũ, functionem, miniſterium. Iam *Iudicium multa ſignificat.*

Tempus obſerua. Primò. Primò, Thaumat. exponit de die iudicij, quẽ in omnibus actionibus menti ſuæ proponit ſapiens. Vnde vertit: *Equidem ſapiens ante oculos ſemper habet iuſtum iudicium ſuo tempore futurũ, & præſcit omnia humanæ vitæ opera superne retributionẽ expectare.* De S. Hieron. refertur illum dixiſſe: *Siue comedo ſiue bibo, ſiue vigilo ſiue dormio, ſiue quid aliud facio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Vtique qui ſapit, id ipſum facit, itaque *diſponit* ſermones (& actiones omnes) *ſuos in iudicio*, id eſt iuſtè, legitimè & exactè maturo iudicio, vt in die iudicij habeat quod Iudici pro ſe reſpondeat. Sic quoque Olympiod. Hugo Lyran. Titelm. & alij.

Secundò. Secundò, alij hæc ad Conſiliarium regis referunt. q. d. Si rex illicitum quid iubeat, vir ſapiens ſcit quid prudenter regi reſpondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, vti fecerunt tres pueri iuſſi adorare ſtatuam auream. Daniel. 3 Daniel ipſe c. 6. lata lege, ne quis per 30. dies adoraret Deum, niſi regem. Caiet. ex aduerſo hæc refert ad regem, quem ſapiens cognoſcit captare tempus & iudicium, id eſt occaſionem iudicandi contra eum, quem plectere deſtinat, vti Salomon captauit tempus plectendi Semei & Adoniam 3. Reg. c. 2. 22 & 42. Verùm hic ſenſus diſſonat à vulgata, quæ vertit *reſponſionem.*

Tertiò. Tertiò, & genuinè q. d. Sapiens ita exactè præcepto tam Dei, quàm regis & magiſtratus obedit, omnes eius circumſtantias loci, temporis, modi, perſonarum, &c. obſeruans, vt nil ſit quod in eo carpi queat, ſed ſi qua in re à quopiá carpetur, illico habeat quod iure reſpondeat, quóque ſuam obedientiam tueatur & demonſtret; adeò vt ſi *in iudicium* vocetur, coram iudicibus iuſtam facti ſui rationem reddere poſſit. Hinc noſter ſagaciter pro *iudicium* vertit *reſponſionem.* Ita S. Hieron. *Præcepit*, inquit, *regis imperiũ, id eſt Chriſti conſeruandum, & ſcire quid, & quare, & quo tempore iubeat*, vt ſcilicet omnes imperantis circumſtantias, articulos, nutus exacto iudicio obſeruemus, ne vel minima elabatur occaſio, qua eius voluntatem integrè non exequamur, ſed vocanti, imò innuenti illicò nos ſiſtamus & reſpondeamus cum Samuële: *Ecce ego*, & cum S. Auguſt. *Da quod iubes, & iube quod vis.*

Igitur *tempus & iudicium* intelligit & obſeruat *ſapiens*, quia vocatus, interrogatus vel iuſſus à

Deo

Deo ſiue rege quidpiam reſpondere, dicere vel agere, omnia reſpondet, dicit & agit ſuo tempore, ac maturo cum iudicio, id eſt magna cum ratione, prudentia & circumſpectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, ſapiens obſeruat *tempus & iudicium*, hoc eſt *tempus iudicij*, vt vertunt Septuag. id eſt tempus iuſtum, congruum, aptum, opportunum reſpondendi, dicendi vel agendi. Vnde noſter Hebr. מִשְׁפָּט *miſpat*, id eſt iudicium, quod hic vertit *reſponſionem*, verſ. ſeq. vertit *opportunitas*. Hæc ergo tria, ſcilicet iudicium, reſponſio, opportunitas hoc loco idem ſignificant, ſcilicet tempus iuſtum & opportunum ad reſpondendum.

Denique noſter Pineda cenſet hic notari formam & ideam perfecti obedientis, vt intelligere iudicium, idem ſit quòd ſtudioſi animi voto, promptitudine, conſideratione accelerare, vt anteuertat præcepti & obedientiæ tempus, vtque auidè illud exſpectet, & quod in ſe eſt, aduocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat ſecum tacitus cogitet, ſi hoc vel illud graue ac difficile iubeatur, qua fronte, quo animo, qua reſponſione accepturus ſit, ac ſæpè illam ſuo animo reſponſionem fingat, & paratiſſimam habeat: *Ecce ego præſto ſum, mitte me*. Nam vt ait S. Bernard. *Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri, & ſic ſe totum intra ſe colligit, vt mandatum peragat imperantis*. Ita ipſe ſerm. de Obedien.

Moral. S. Bonau. Sapiens ait, obſeruat tempus benè operandi, vt aptè reſpondeat interroganti & ignoranti, vt notat Hugo, vel docendo, vel conſulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, & mores corrigendo, vel accuſationes & criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inſpirationi Dei cooperando, & in melius proficiendo.

Rurſum & propriè diſce hic ſapientem obſeruare tempus, id eſt opportunitatem bene agendi, & implendi id quod præceptum eſt, adeoq; magnam ſapientiæ & prudentiæ partem, conſiſtere in captanda opportunitate rei benè gerendæ; dum enim illa ſe offert, res facilè & feliciter conficitur: dum verò illa abeſt, cum magna difficultate fruſtra res tentatur, nilque promouetur, ſed infeliciter omnia cedunt. Hinc infert magnã habendam eſſe rationem temporis huius vitæ, vtpote quod breue eſt, & ſemel elapſum irreuocabile, & à quo pendet tota cuiuſque æternitas, eaque vel beatiſſima vel miſerrima.

Narrat Lud. Bloſius lib. 4. Spirit. grat. cap. 4. de S. Mechtilde, quòd à Sanctis ſibi apparentibus audierit: *Eia quàm felices vos eſtis, qui adhuc viuitis in terris, & quam multa promereri poteſtis: quia ſi homo ſciret quanta vna die promereri poſſit, mox vt à ſomno euigilaret, tanto gaudio cor eius dilataretur pro eo, quod dies illa illuxiſſet, in quo Deo viuere & ex Dei gratia ſuum meritum ad Dei laudem augere poſſet, vt toto die ad omnia quæ agere aut pati deberet alacrior & fortior redderetur. Qui enim parcè ſeminat, parcè & metet; & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Opera enim illorum ſequuntur illos*. S. Bernard. ad Scholares: *Nemo, ait, veſtrûm parui æſtimet tempus, quod in verbis conſumitur otioſis. Volat verbum irreuocabile, volat tempus irremediabile, nec*

A *aduertit inſipiens quid amittat; licet fabulari dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam miſeratio cōditoris indulgerit; donec tranſeat tempus quo diuinam debueras propitiare pietatem, properare ad Angelicam ſocietatem, ſuſpirare ad amiſſam hæreditatem, excitare remiſſam voluntatem, flere commiſſam iniquitatem*. Et rurſum: *Nil pretioſius tempore: & heu hodie eo nil vilius inuenitur. Tranſiuit dies ſalutis, & nemo recogitat: nemo ſibi perire diem & numquam rediturum cauſatur: ſed ſicut capillus de capite, ſic nec momentum peribit de tempore*. Vis Gentilium ſenſa & gnomas de pretio & breuitate temporis? Accipe Virgil. 3. Georg. *Gnomæ.*

Et fugit interea, fugit irreuocabile tempus.

Idem Æneid. 10.

Stat ſua cuique dies, breue & irreparabile tempus
B *Omnibus eſt vitæ.*

Ouidius Metamor. 16.

Labitur occultè, fallitq; volubilis ætas.

Et: *Nihil eſt annis velocius.*

Et rurſum:

Eunt anni more fluentis aquæ.
Vtendum eſt ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in Hipp.

Volat ambiguis mobilis alis
Hora ſeneſcimus, effugit ætas.

Seneca lib. 1. Epiſt. 1. *Maxima, ait, pars vitæ elabitur malè agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æſtimet? qui intelligat ſe quotidie mori? Fac ergo mi Lucili quod facere te ſcribis, omnes horas complectere. Omnia aliena ſunt, tempus tantùm noſtrum eſt, in huius rei vnius fugacis ac lubricæ poſſeſſionẽ natura nos mittit, ex qua expellitur quicumque vult, & tanta eſt ſtultitia mortalium, vt quæ minima & viliſſima ſunt, certè re-*
C *parabilia, imputari ſibi cùm periere patiantur, nemo ſe iudicat quidquam habere, qui tempus accepit, cùm interim hoc vnũ eſt, quod nec gratus quidem poteſt reddere*. M. Varro cenſebat nullam iacturam eſſe grauiorem præſertim ſcienti, quàm temporis. Bias apud Laërt. l. 1. c. 6. dicere ſolitus erat, vitæ tempus ita metiendum, quaſi & diu & parum victuri ſumus iuxta illud S. Hieron. *Sic viue tamquam ſemper moriturus; ſic ſtude tanquam ſemper victurus*. Democritus pretioſiſſimum impendium dixit eſſe tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deeſſe, quàm tempus, ait Laërt. l. 7. c. 1. & tamen multi illud, alea, ludis, iocis prodigunt, quaſi eo abundent. Theophraſtus ſemper habebat in ore, *nullum ſumptum eſſe pretioſiorem tempore*. Simonides interrogatus quantum temporis vixiſſet. *Tempus quidem exiguum*, inquit, *annos autem multos*, ait Sto-
D bæus ſerm. 96. Sic Barlaam apud Damaſcen. in Hiſtor. c. 18. rogatus à Ioſaphat regis filio, quot annos vitæ haberet, reſpondit 45. licèt enim ſim 70. annorum, tamen tantũ ex eis 45. Deo in monaſtica vita ſeruiui: illud autẽ ſolum tempus vitæ computo, quod enim in vanitate & otio tranſigitur, tẽpus mortis eſt, non vitæ. Alius: *Sicut flumen ſiſtere non potes, ſic nec tempus. Sicut vnda vndam perpetuò propellit, ita dies diẽ trudit*. Vti ciconias nemo aduenire ſentit, ſed aduenisse; nemo diſcedere, ſed diſceſſiſſe, quia noctu clanculumque faciunt vtrúmque; ita iuuentutẽ nemo intelligit diſcedere, ſed diſceſſiſſe, & ſenectutem non ſentimus aduenire,

nire, ſed aduenifſe. Perinde ac qui naue vehuntur, progrediuntur ſenſim ſine ſenſu. Vetus adagium eſt: *Noſce tempus*. Et: *Cùm pluit molendum*. *Fronte capillata eſt, à tergo occaſio calua*. Ægyptij pro annuo circuitu pingebant ſerpentem, quia is, vt ait S. Cyrill. in longitudinē porrigitur, & multis complicatur ſpiris, quæ ſunt multæ dierum annorumque ſeries, taciteque proſerpit nullo edito ſtrepitu. Caudam ſupprimebat ſerpens, quia omnia tempora nobis incerta ſunt. Præſens enim cùm inſtabile ſit & velociſſimè tranſcurrat, vix percipitur: præteritum intueri non poſſumus. Futurum longè minùs, quia nondum eſt, & eius finis prorſus eſt incognitus. Ita Pierius lib. 14. pag. 130. Nemeſianus Ecloga 3. *Omne tēpus abit, tempus rapit, vſus in arcto eſt*. Plura de pretio & cura temporis dixi cap. 3. 1. & Epheſ. 5. 16.

Vers. 6. Omni negotio (Hebr. *voluntati*, id eſt rei volitæ) tempus est et opportvnitas (Symmach. *tempus commoditatis & modus*. Hebr. Syrus, Arabicus & Septuag. *tempus & iudicium*) et mvlta hominis afflictio] Dat cauſam, cur cor ſapientis intelligat & obſeruet tempus, quia ſcilicet ſcit cuique rei ſuum eſſe tempus & opportunitatem; quamque ergo captat ſuo tempore opportuno. S. Hieron. verò cenſet hîc doceri ſapientem ſiue iuſtum cognoſcere, quòd Deus omnia diſponat ad ſuam ceterorumque vtilitatem, etſi ſcire nequeat quid ei obuenturum ſit; quare quicquid iuſto acciderit, id eum æquo, imò lubenti animo excipere, velut ordinatum ſibique miſſum à Deo. Ergo Dei iudicia exoſculatur, & ex omnibus bene agendi beneque de Deo merendi occaſionem captat.

Et mvlta hominis afflictio] Theod. & Arabicus pro רָעַת *raath*, id eſt afflictio legentes דַּעַת *daath*, id eſt ſcientia, vertunt: *Quia ſcientia hominis multa ſuper eum*. Quod Olympiod. refert ad rerum cognoſcendarum multitudinem: *Immenſa*, inquit, *cùm ſit ipſa ſapientia, premit hominem atque obruit. Si enim voluerit omnia ſcire, vaſta mole irruens ſuper eum, angit eius mentem ac ſuffocat*.

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci & modi, quando ſcilicet, vbi & quomodo peragendum ſit extremum iudicium. Verùm Septuag. Syrus, Arab. Chald. & ceteri cum noſtro legunt *raath*, id eſt *afflictio*. Vatabl. *infelicitas*. Clarius: *Varia & periculoſiſſima mala*, non tam culpæ, vt vult Caiet. quàm ærumnæ & pœnæ: Significat cuique tempori, perinde ac rei ſublunari ineſſe ſuam vanitatem & afflictionem. Hoc enim toto libro probare contendit. Porrò vanitas & afflictio tempori propria eſt ea quam ſubdit: *Quia ignorat præterita & futura*. q. d. Omnibus in rebus, locis, & temporibus magna eſt afflictio, præſertim in tractandis & expediendis negotijs arduis; ſed tamen ſapiens ſua ſapientia eam præuidet, & euitat vel ſuperat. Propriè & præcisè Hugo Victor. afflictionem explicat difficultatem adinueniendi congruam reſponſionem, qua placari poſſit iratus rex, cuius voluntati ſiue iuſtæ ſiue iniuſtæ ſapiens conſiliarius obſtitit. Alij afflictionem explicant cruciatum timoris & ſupplicij, qui inuadit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis tranſgreſſus eſt. Chald. refert ad diem iudicij. Sic enim habet ex verſione Coſti: *Cuiuſcumque rei viciſſitudo bona eſt & mala, & ſanè iuſtâ ſententiâ vniuerſus orbis iudicabitur, quo tempore à Domino ſtatuto eſt futura toto orbe vindicta propter varia hominum, ex malefactis mire ſibi placentiū peccata*. Clariùs Campē. *Statuit Deus tempus pro ſua voluntate, quo de omnibus iudicaturus eſt, & antequam illud adueniat, varijs & periculoſis malis expoſiti ſumus*.

Hic ſenſus valde appoſitus eſt; tum quia Hebr. eſt מִשְׁפָּט *miſpat*, id eſt iudicium: tum quia hoc ſenſu omnia optimè connexa ſunt, omniaque fluunt ex illo v. 2. iuxta Septuag. *Obſerua os regis*, &c. *Quia omne quodcumque voluerit faciet, & ſermo illius poteſtate plenus eſt*. q. d. Obſerua præcepta Dei, quia ipſe in die iudicij exactam eorum à te repoſcet rationem, quia potentiſſimus eſt, acriter te puniet, imò damnabit ad gehennam, idque faciet cum ei libuerit: ipſe enim ſolus eſt Dominus vitæ & mortis: quare cùm volet, mortem tibi accelerabit; vt te iudicet & damnet: hac de cauſa poteſtatis in mortem inducitur mentio v. 8.

Qvia ignorat præterita, et fvtvra nvllo potest scire nvntio] *Magna* (inquit Hieron.) *afflictio generis humani, vt poeta ait: Neſcia mens hominū fati ſortiſq; futura. Aliud ſperat, aliud euenit, de altero loco expectat hoſtem, & alterius iaculo vulneratur*. Quæuis præterita & futura hic accipi poſſunt, propriè tamen ea ſignificantur, quæ ſpectant ad dandā congruam Deo vel regi reſponſionē, de qua dixi v. 5. & ad negotia quæ homini incumbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licèt enim nonnulla præterita ſciat homo, tamen illa pauca ſunt, & ſæpè ad rem non pertinentia, quia longè plura ſunt quæ ignorat, præſertim quæ ad rem eius faciunt. Dion. accipit præteritam ſanctorum patientiam, æquè ac ſupplicia de impijs ſumpta. Vers. 7.

Pro *præterita* Hebr. eſt *futura*, & ſic vertunt Septuag. *Quia*, inquiunt, *non eſt qui cognoſcat quid futurum ſit, ſicut enim erit, quis annuntiabit ei?* Arab. *Quoniam non reperitur qui cognoſcit euitandum. Nam quis ei cōmemorabit rem vt erit?* Chald. Coſti: *Nullus ſcire vnquam potuit, quis eum exitus conſequatur. Cùm enim ita Domino viſum fuerit, vt illū ad ſupplicium depoſcat, quis eum certiorem faciet?* Syrus verò vertit in præterito: *Quia non eſt qui cognoſcit ad quid eſt factus, & quid fiet poſt ſe, quis oſtendet illi?* Quare Syrus æquè ac noſter pro מַה־שֶּׁיִּהְיֶה *ſceiia*, id eſt *quid erit*, videtur legiſſe שֶׁהָיָה *ſcebaia*, id eſt *quid fuit*, vel quid factum & præteritum eſt; aut potius ex textu nexuque ſententiæ ſagaciter cōiecit prius *ibi* opponi poſteriori, ideoque prius vertendum per præteritum (quaſi ש includat vau conuerſiuum, quod vertit futurum in præteritum) poſterius propriè per futurum. Sic ergo ad verbū ex Hebræo vertas: *Nā non ipſe ſciens quod factum eſt, quia quod erit, quis annuntiabit ei?* Sicque ſenſus rectè cohæret q. d. Afflictio magna incumbit ſapienti, vt congruam Deo, aut regi interroganti vel examinanti det reſponſionē, vtq; actiones & res omnes cōgruè & opportunè peragat, ac negotia quę illi incumbunt ſuo tempore prudenter expediat, eò quòd ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto ſit opus, æquè ac futura, quis ſcilicet ſuæ actionis vel conſilij ſit futurus exitus. Prudentia enim conſiſtit in præteritorum memoria, præſentium conſideratione, & futurorum prouiſione: ideoque ſapientis cor intelligere tempus, id eſt differentias tem-

temporis, quid ſcilicet præteritum ſit, quid futurum.

Vers. 8. NON EST IN HOMINIS POTESTATE PROHIBERE SPIRITVM, NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS, NEC SINITVR QVIESCERE INGRVENTE BELLO, NEQVE SALVABIT IMPIETAS IMPIVM] Hebr. & Septuag: *Non eſt homo poteſtatem habens in ſpiritum, vt prohibeat ſpiritum, & non eſt poteſtas in die mortis, & non eſt emiſſio in die belli, & non ſaluabit impietas herum ſuum.* Septuag. *Eum qui ab ea*, ſupple eſt & vocatur Impius. Arabic. *eum qui participat eam.* Tigur. *Suos conſortes.* Facilè eſt hanc gnomen nectere præcedentibus: poteſt enim referri ad τὸ *afflictio magna.* Summa enim hominis afflictio eſt mors, quæ hic deſcribitur; aut ad τὸ *futura*: ignoratur enim futurus mortis locus, dies, modus. Ita Thaumatur. aut ad τὸ *omni negotio tempus eſt & iudicium*, vt habent Hebr. q.d. Sicut definitum eſt à Deo tempus iudicij, quo ipſe à quolibet exiget rationem factorum, ſic definitum eſt & tempus mortis, quod nemo poteſt ſiſtere vel prolongare; aut ad τὸ *obſerua os regis*, verſ. 1. vt habent Septuag. q.d. Obſerua præcepta Dei, ac regis ſiue principis, quia ipſe ſi illa violes, habet in te ius necis & vitæ, cui obſiſtere nequis: quare ſtude illi per omnia placere, ac quid boni facere potes, facito, vt in hora mortis à Deo euocatus, lætus confidenſque ad eum emigres. Paulò aliter S. Hieron. q.d. *Non eſt lugendum ſi futura ſcire non poſſumus, & ſæpè ab iniquis potentioribus opprimamur, cùm morte omnia finiantur, & ſuperbus ac potens qui cuncta populatus eſt, non valeat animam ſuā retinere cùm rapitur.* Aliter quoque Caietan. qui cenſet hîc triplici ſimilitudine oſtendi, quàm homini inutilis ſit impietas ſua, q.d. ſicut nemo poteſt flatū venti cohibere, nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans aliū pro ſe ſubſtituere, ſic nec impietas valet impium liberare.

Primò. PROHIBERE SPIRITVM] Quæres, quis hic ſit ſpiritus? Primò, Olympiod. & Caietan. per *ſpiritum* accipiunt ventum, q.d. Sicut nemo poteſt cohibere ventum, ſic nec probibere vel arcere mortem, vt ſequitur. Comparatur enim mors cū vento in efficacitate, quod vtrique nemo poſſit reſiſtere.

Secundò. Secundò, Thaumat. accipit Angelum, mortis ſcilicet præſidem, qui ſolet animam homini morienti extorquere. *Neque vllus*, inquit, *tam fortis, qui Angelum animam ſuam extorquentem, & ſeparaturū à corpore prohibere queat.* Angelus hic præſes mortis Hebr. vocatur אַבְדּוֹן, Græcè *Apollyon*, Latinè *Exterminans*. Apocal. 9. 11.

Tertiò. Tertiò, Dion. accipit animam animæque motus & impulſus, quos homo in alijs præſertim potentioribus reprimere nequit, imò ſępè nec in ſeipſo. Quis enim omnes mētis euagationes, deſideria, fluctus, impulſus, æſtus præſertim concitatiores & ardentiores, vti ſunt iræ & indignationis moderetur, vel frænet & comprimat? Vnde Campenſ. vertit: *Nemo tam potens eſt, vt animum ſuum contineat*; iuxta illud Prouerb. 27. 4. *Et impetum concitati ſpiritus ferre quis poterit.*

Quartò. Quartò, Olymp. accipit dona & impulſus Spiritus ſancti: licèt enim illa prohibere poſſimus ne in actum exeant, iuxta illud: *Spiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt.* 1. Corinth. 14. 32: tamen quin illa nobis immittantur, vt illa ſentiamus, eſto non cōſentiamus, impedire nequimus. Adde impulſus Spiritus ſancti eſſe tam copioſos & validos, vt illis reſiſtere, & non conſentire per difficile & quaſi impoſſibile, quales fuere immiſſi S. Paulo in ſua conuerſione, S. Magdalenæ, & S. Matthæo, & ſimilibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum ſanctum, quem nemo prohibere poteſt, quin operetur id quod deſtinat. Vnde S. Hieron. *Spiritus*, ait, *qui vniuerſa diſpenſat, non poteſt à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere ſpirandi.*

Quintò. Genuinè. Quintò & magis appoſitè per Spiritum, accipias animam & habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere & claudere poteſt, ne è corpore exeat & homo moriatur: Vnde explicans ſubdit: *Nec habet poteſtatem in die mortis.* Ita S. Hiero. *Non eſt*, ait, *in poteſtate, anima noſtra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium Domini ſpiritum prohibere. Nihil prodeſt ora concludere, & vitam retinere fugientem. Cumq; interitus, inimicus vitæ noſtræ & hoſtis aduenerit, inducias accipere non poſſumus. Nec reges quondam in ſæculo & omnia noſtrā impietate vaſtantes, poterunt obuias morti ferre manus: ſed in cinerem terrāque ſoluentur.* Et Chald. *Nullus eſt dominus qui dominetur ſpiritui ſpiramenti* (ſpiritui vitali, quo reſpiramus) *vt prohibeat ſpiraculum vitæ, ne egrediatur à corpore humano, neque eſt dominium in die mortis, vt liberet vir proximū ſuum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habētem ſe in die iudicij magni.* Solus enim Deus eſt, qui habet poteſtatē in corpus & animá, ac ius necis & vitæ, iuxta illud: *Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit.* 1. Reg. 2. 6. ideóque habet claues mortis & inferni. Apoc. 1. 18. Vnde Daniel ex Deo prædicens Baltaſari regi mortem cap. 5. *Deum*, inquit, *qui habet flatum tuū in manu ſua, & omnes vias tuas, non glorificaſti.* Deus enim ad libitum *aufert ſpiritum principum* Pſal. 75. 13.

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS] Hebr. *Nō eſt poteſtas in diem mortis.* S. Hier. in Comment. *Nō eſt potens*, id eſt habens poteſtatem, vt vertit Noſter; quod dupliciter exponas. Primò, q.d. Non eſt dynaſta, princeps, vel magiſtratus, qui imperet morti. Ita Chald. *Non eſt imperator*, ait, *in die mortis, vt eripiat quiſquam ſeruum ſuū.* Magiſtratus enim præcipit ſibi ſubditis, quod vult, ſed nullus eſt magiſtratus qui poſſit præcipere morti, vt hunc, illumve tangat. Secūdò, q.d. *Non eſt potens*, id eſt rex vel princeps, qui ſe liberare queat à mortè. Ita S. Hier. *Nec reges*, ait, *quondam in ſæculo & omnia noſtra impietate vaſtantes, poterant obuias mortes ferre manus.* Porrò Thaumat. per poteſtatem accipit non vires, ſed artes: *Nec*, inquit, *ars vlla & aſtutia inuenietur, quæ mortis tēpus repellat, ac velut exceptione ſubmoueat.*

NEC SINITVR QVIESCERE INGRVENTE BELLO] Hebr. & Græcè. *Nec eſt* (Hebr. מִשְׁלַחַת *miſlachat*, Græcè ἀποστολὴ) *miſſio, immiſſio, ſubmiſſio*, vel *dimiſſio in prælio*, quod varij variè explicāt. Primò Caietan. q.d. In acie dum confligitur, nemo poteſt alium loco ſuo ſubmittere & ſubſtituere, vt ipſe immunis euadat; ſic nec in hora mortis hero licet ſeruum, aut filium ſibi ſubſtituere, vt ipſe immunis euadat; ſed ipſe mortis agonem obire compellitur. Miſſio in prælio.

Secundò. Secundò, Chald. vertit: *Neque vaſa armorum auxiliantur in prælio.* Symmach. *Non eſt conſtruere aciem in prælio.* Tigur. *Neque telorum emiſſionem habet in bello.* Olympiod. cui cõſentit Pollux & Budæus, Græcum ἀποστολὴ, vertit: *Non eſt nauigatio, vel claſſis in die belli* q.d. Moribundo nulli adſunt milites, nullæ claſſes, nulla ſuppetunt tela, quibus inuadentem mortem, velut hoſtem, arcere & repellere valeat.

Tertiò. Tertiò, Syrus: *Non eſt liberatio in die belli.* Alius *Non eſt manumiſſio in bello.* Thaumat. *In medio,* ait, *bello raptus fuga omnis præcluſa perſpicitur,* ſed neceſſe eſt occumbere & mori.

Quartò. Quartò, Arabicus: *Neque inueniet epiſtolam in die belli.* q.d. Nemo accipiet dimiſſorias litteras, quæ eum immunem à morte faciant, vt mors ijs viſis illum à ſe liberum dimittat. Arabicus enim more ſuo ſequens Septu. ἀποστολὴ accepit pro litteris dimiſſorijs, vti accipiunt Iuriſcõſulti, de quo Alciat. de Rerum & verbor. ſignificat. niſi dicas Arabicum pro ἀποστολὴ legiſſe ἐπιστολὴ, id eſt epiſtola. Omnia hæc eodẽ tendunt, ſcilicet Grãmaticè in cortice litteræ ſignificatur ſubditos, cùm, à rege euocantur ad bellum, non poſſe illud ſubterfugere, ſed debere in prælio certare ac mortis periculo ſe offerre, imo ſæpè cadere & mori, quia non eſt locus effugij.

Sed parabolicè (eſt enim hæc parabola) per hoc ſignificatur neminem poſſe agonem mortis deuitãre, vel in eo alium, v.g. ſeruum aut filium ſibi ſubſtituere, eumque pro ſe vadem vel prædam morti offerre, ſed per ſe vadimonium hoc obire debere. Vnde Campen. vertit: *Neque eſt vlla ſpes elabendi ex illo prælio, quod nobis cum morte ineũdum eſt.* Atrox enim eſt hoc prælium cuique ſtato tempore ſubeundum, quia in eo non tantùm cum morte, ſed & cum diabolo, imò dæmonibus omnibus confligendum eſt; tunc enim agitur ſumma rerũ ac certatur de æternitate, de cælo, & inferno; vnde vtrimque confligitur acerrimè. Huc alluſit Thaumaturg. cum pro ſpiritu vertit Angelum mortis Præſidem. Audi S. Chryſoſt. hom. 54. In 14. cap. 5. Matth. *Quid faciemus,* ait, *cùm minaces Angeli, & reſcindẽtes animam à corpore virtutes ac poteſtates nos inuadent?* Et S. Ephrem ſerm. de Vanitate ſæculi, tom. 3. *Quando,* ait, *Dominicæ copiæ atque ſatellites aduenerint, quando admirabiles exercitus inuaſerint atque apprehenderint, quãdo diuini nuntij atque emiſſarij animam ex corpore migrare iuſſerint,* &c. Similia habet S. Gregor. hom. 39. in Euang. S. Baſil. in Pſal. 33. Cyrill. Alexand. oratione de exitu animæ, & alij. Belli, imò duelli huius cum dæmonibus in agone mortis iniri, exemplum illuſtre in Chryſaorio repræſentat S. Greg. 4. Dialog. 38. Vnde S. Martinus moriens, videnſque diabolũ: *Quid,* inquit, *hic aſtas cruenta beſtia? nihil in me funeſte reperies.*

NEQVE SALVABIT IMPIETAS IMPIVM.] Vatablus: *Proteruia,* id eſt audax & petulans reluctantia: Aben Ezra, *agitatio,* q.d. Audaces ſuâ proteruiâ hic aliquando diſcutiunt iudicium & ſententiam mortis, ſed apud Deum nil tale poterunt. Ipſe enim proteruiam omnem ſternet & profligabit. Impius ergo agitet ſe, vt volet, in omnes partes ſe vertat, non tamen mortem effugiet. Vatabl. *Aſtutia impia non* A *valet contra Dominum.* Lyran. intelligit artes magicas & ſuperſtitiones, quibus impij cupiunt amoliri mortẽ, aut certè prolongare vitã, ſed fruſtra. S. Bonau. per impietatẽ accipit hypocriſin; Moringus tyrannidem, faſtum & arrogantiam, quæ adeò mortem non arcet, vt potiùs eam aduocet, eamque tyrannis & ſuperbis acceleret; qui enim alios cruciãt & necãt exoſi ſunt omnibus, & ab ijs quos læſerunt, cruciantur & necantur. Oſorius accipit improbitatẽ opibus ſtabilitam, qua impij putant ſe poſſe mortẽ effugere, ſed incaſſum. Igitur hæc omnia ſignificant mortem, quã inobedientibus, & præcepta ſua tranſgrediẽtibus infligit Deus, aut rex vel princeps, amplã in homines habere poteſtatẽ & imperium, à quo nemo vllâ vi, peruicaciâ, arte, dolo, prece aut pretio ſe eximere & ſubducere valeat. Mors ergò B eſt quaſi rex & monarcha mũdi inuincibilis omnia vincens & ſibi ſubiugans, iuxta illud Iob. 18. 14. *Calcet ſuper eum quaſi rex interitus.* Et Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum, & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ interficere gladio, fame & morte.* Ex his concludendum relinquit Salomon illud, quod initio propoſuit v. 2. iuxta Sept. *Obſerua os regis & præcepta iuramenti Dei, &c. quia omne quod voluerit, faciet, & ſermo eius poteſtate plenus eſt.* Non eſt ergo alia poteſtas in mortem, niſi Dei & regis. Inde enim ſequentia huc vſque educuntur & pendent.

Porrò, impietas generatim ſumpta eſt quælibet grandis iniquitas, propriè tamen eſt infidelitas & numinis violatio. Vnde S. Greg. 25. Moral. c. 10. *Impios,* inquit, *S. Scrip. propriè infideles appellat. Hac namque diſtantia peccatores* C *ab impijs diſcernuntur; quia cùm omnis impius ſit peccator; non tamen omnis peccator eſt impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius eſt, poteſt. Vnde Ioannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus. Impius verò propriè dicitur, qui à religionis pietate ſeparatur. De talibus enim Propheta ait: Non reſurgent impij in iudicio.*

OMNIA HÆC CONSIDERAVI, ET DEDI COR MEVM IN CVNCTIS OPERIBVS, QVÆ FIVNT SVB SOLE. INTERDVM DOMINATVR HOMO HOMINI IN MALVM SVVM] Identidem repetit Salomon ſe omnia ſub ſole conſideraſſe, & in omnibus reperiſſe vanitatem, vt non temerè, ſed ex certa ſcientia & longa experientia id pronunciaſſe videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque vt vana aſpiciant & deſpiciant. Vers. 9.

D INTERDVM DOMINATVR HOMO HOMINI IN MALVM SVVM] *ſuum* intellige vel reciprocè ipſius dominantis, vel abſolutè, putà hominis, *cui dominatus dominatur ad malè faciendum ei,* aiunt Compl. *in ipſius perniciem,* ait Tigur. *vt ipſum damno moleſtiaque afficeret,* ait Olympiod. Sic & Thaumaturgus, Chald. & S. Hieronym. q.d. Subinde qui præſunt, ſunt tyranni vel nimis rigidi, qui ſubditos affligunt, depauperant & mille modis vexãnt, ideoque viciſſim ab illis vel ab alijs, quin & ab ipſo Deo affliguntur, vexantur & non rarò deponuntur, vel occiduntur, vti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Herodi, Holoferni, Roboã & alijs pluribus. Atq; hac ratione demonſtrat id quod v. præced. dixit: *Neque*

ſaluabit

ſaluabis impietas impium, quia tyrannis non ſaluat, ſed perdit tyrannos. Pendet hæc gnome à τὸ *cōſideraui & vidi*, ſcilicet inter alias vanitates mūdi etiam hanc, quòd ſcilicet *interdum dominatur homo homini in malum ſuum.* Patet id ex Hebræo, Chald. Aquila, Septuag. Syro, Arabico, Vatabl. Pagnin. & alijs. Aquila & Syrus vertunt: *Conſideraui tempus, quo dominatus eſt homo homini.* Pagnin. & alij clarè: *Totum iſtud vidi trahens cor meum ad omne opus, quod factum eſt ſub ſole tēpore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malū ſuum:* quia enim v. 2. dixit: *Ego os regis obſeruo*, regemque extulit, nunc in regno quoque magnam ineſſe vanitatem, ærumnas & pericula oſtendit. Vnde Thaumat. vertit: *Obſtupeſco itaque quoties aſpicio, quot & quanta in proximum damna homines committunt.* Dominium Adæ in homines & animalia ante peccatum erat plenum, ſuaue, vtile tā imperanti, quā ijs quibus imperabat: at poſt peccatum ingreſsâ in vtroſque concupiſcentiâ, cœpit vtriſque eſſe moleſtum difficilè milleque curis & periculis ſcatens. Hæc iuſta eſt pœna peccati hominis, vt qui noluit obedire Deo, ſentiat quoque ſibi ſubditos moleſtos, difficiles, rebelles, præſertim dum ipſe in eos imperioſus eſt & ſæuus vel ſeuerus. Verè Tragædus:

Dominium moleſtum.

Qui ſceptra duro ſæuus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Inſtat terribilis viuis, morientibus hæres.
Virginibus raptor, thalamis obſcœnus adulter.
Nulla quies. oritur præda ceſſante, libido, &c.

VERS. 10. VIDI IMPIOS SEPVLTOS, QVI ETIAM CVM ADHVC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAVDABANTVR IN CIVITATE QVASI IVSTORVM OPERVM, SED ET HOC VANITAS EST.] Pergit deſcribere impietatis & impiorum, præſertim principum vanitatem, q. d. vidi principes impios ſepeliri magnâ pompâ funeris & mauſolei, qui dum viuerent, partim ob regium ſplendorem & potentiam, partim ob fucum ſanctitatis, quòd in Ieruſalem vrbe ſancta, ac in loco ſancto, putà in templo & cœtu ſacerdotum, Scribarum, legis doctorum, virorumque religioſorum verſarentur; partim ob amicorum & adulatorum aſſentationem, à populo rudi & imperito, qui externis hiſce ſignis capitur, habebantur & colebantur velut probi & ſancti, non tantùm in vita, ſed etiā poſt mortem: ſed & hoc vanitas eſt: Quid enim prodeſt regi, vel principi coli à populo, ſi Deo ob improbitatem ſit exoſus? Quid iuuat corpus tumulari in mauſoleo aureo, ſi anima ardeat in flāmis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, ſi ab Angelis & ſanctis vniuerſis vituperetur in cælo, atque à dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Verè ait ille: *Alexander laudatur vbi non eſt, ſed cruciatur vbi eſt:* Diuitis Epulonis nomen à fratribus celebrabatur in palatio, ſed anima cremabatur à dęmonibus in tartaro; quid ergo eum iuuat laus, vtique non niſi cruciatum eius adauget. Hinc Chald. vertit: *Et in veritate vidi peccatores, qui ſepulti ſunt & exterminati de mundo, de loco ſancto, vbi iuſti habitant, & abierunt, vt comburantur in gehennâ, & obliuioni traditi ſunt inter habitatores vrbis, & ecce ſicut fecerunt, factum eſt eis. Etiam hoc vanitas.* Adde: tempus tādem detegit impiorum hypocriſim, ac tum vaniſſima illa ſanctitatis vmbra laruaque euaneſcit, cerniturq́; veritas & vera ſimulationis fictio, veraq́; eorum iniquitas & impietas, quæ maius, imò æternum eis dedecus & infamiam conciliat; qui ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudauerunt & coluerūt, hi poſtea detectâ hypocriſi, acerbiùs eos inſectantur, & execrantur.

Cornel. in Eccleſiaſten.

Porrò, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem literæ ב & כ: quidam enim legunt יִשְׁתַּבְּחוּ *iſtabbechu*, id eſt *laudabantur*, vel laudabant ſeipſos ac curabant ſe à paraſitis laudari. Alij legunt יִשְׁתַּכְּחוּ *iſtacchechu*, id eſt *obliuioni traditi ſunt.* Priori modo legit Noſter, Septuag. Arab. & S. Greg. 32. mor. c. 10. vel 11. Poſteriori legit Chald. Syrus, Tigur. Clarius, Caiet. Pagnin. & recentiores partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli, vt Clarius, Caiet. Camp. Vatabl. cenſent hic eſſe antitheſin; priorē enim verſum pertinere ad impios, poſteriorē ad pios, q. d. Vidi impios glorioſos in vita, & poſt mortē honorificè ſepultos, ac laudatos à poſteris velut ſanctos; vice verſâ vidi obliuioni traditos eos, qui recta ſanctaque operati ſunt, ſed & hoc vanitas eſt, quia impijs non prodeſt vana & mēdax laus hominum, nec pijs obeſt hominum obliuio: Nam *in memoria æterna* (ęquè ac gloria) *erit iuſtus* apud Deum, & cælites vniuerſos. Vnde Pagnin. vertit: *Et tunc vidi impios ſepultos, & qui poſt eos venerunt, & ambulauerunt in loco ſancto obliuioni tradentur in ciuitate, in qua rectum fecerunt; ſed & hoc vanitas eſt.* Verùm totam gnomen ad ſolos impios ſpectare liquet ex Sept. Syro, Chald. & Arabico, præſertim cum recentiores, qui de pijs & impijs accipiunt, inter ſe non conſentiant, ſed ſinguli ſingulas & diuerſas ab alijs cudant verſiones, quas hic operosè recenſet noſter Lorin. Tota ergo gnome ſignificat fictionis & hypocriſis impiorum vanitatem.

Porrò ſententia hæc generalis, pertinet quidem ad omnes hypocritas & impios, magis tamen ad potentes & principes, ſiue ſæculares ſiue Eccleſiaſticos, putà Epiſcopos & prælatos, ad quos illam refert S. Hieron. *Nemo quippe*, inquit, *audet accuſare maiorem: propterea quaſi ſancti & beati, & in præceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis eſt accuſatio in Epiſcopum: ſi enim peccauerit, non creditur; ſi conuictus fuerit, non punitur.* Vnde ait: *In loco ſancto erant*, id eſt verſabantur in gradu ſacro, vel officio ſancto, v. g. erant ſacerdotes, religioſi, Epiſcopi, &c. Huc alludens Iſaias cap. 26. verſ. 10. *In terra ſanctorum*, ait, *iniqua geſsit & (idcirco) non videbit gloriam Domini.* Vide ibi dicta & Olympiod. quem audi: *Quia ſæpè homines ſcandalizantur, & iniquam rem putant eoſdem eſſe impios, qui & potentes fortunatiq; ſint, ideo profundiùs, inquit, ſuper hac re contemplatus ſum & vidi demū poſtremam impiorum ruinam, tùm ſcilicet non tantùm corpore, ſed & animâ moriantur. Quod enim ait hoc loco, in ſepulchra inductos, in ſupplicia & tormenta intelligit. Eis verò, qui in ſepulchra hæc inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim iuſti & ſancti fuerint, nihil quod in templo Dei ſacra miniſteria muneraq; obierunt. Docet itaque nos Eccleſiaſtes nequaquam ſcandalizari, pro-*

pterea, quòd in hominum vita enormem ſtatuum conditionumq; diſſidentiam cernamus, cùm contra potius ſpectare debeamus ad eam, quæ in futuro ſæculo eſt, retributionem. A Hoc eſt, quod ait Pſaltes Pſal. 9. 25. *Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur.* Et Zachar. c. 11. 17. *O paſtor & idolum.* Hæc denique eſt abominatio deſolationis ſtans in loco ſancto. Matth. 24. 15. Ita Hugo.

Hypocrita vanus. Scribit Sulpitius io vita S. Martini c. 8. ipſum, cùm videret defunctum quendam à populo ad altare coli, vt martyrem, cuius nec nomē, nec vita, nec certa memoria extabat, oraſſe Deum, vt quis eſſet, vel cuius meriti ſepultus, oſtenderet: *Tum conuerſus,* inquit, *ad læuam, vidit propè aſſiſtere umbram ſordidam, trucem; imperat nomen meritumq; vt loqueretur: nomen edicit, crimen confitetur, latronem ſe fuiſſe ob ſcelera percuſſum, vulgi errore celebratum, ſibi nihil cum martyribus eſſe commune, cùm illos gloria, ſe* B *pœna retineret.* Quid profuit illi vanus hic, & erroneus populi cultus, niſi vt patefacto ſcelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretur in latronis dedecus?

VERS. 11. ETENIM QVIA NON PROFERTVR CITO CONTRA MALOS SENTENTIA, ABSQVE TIMORE VLLO FILII HOMINVM PERPETRANT MALA] Hebr. Chald. Sept. *Ideo plenum eſt, vel repletū cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala.* Aquila ἐπληρώθη id eſt *audet.* Tigur. *Cor hominum audaciâ plenum eſt.* Symmach. *Intrepido corde filij hominū malefaciunt.*

Pro *ſententia* Hebr. eſt פִּתְגָם *pithegam*, quod Septuag. vertunt *contradictio.* Arabic. *Inſultatio.* Syrus, *ultio.* Thaumaturgus hunc verſum & ſequentem ita reddit: C *Quia enim diuina prouidentia non ſubitò omnes plectit, ob æquanimitatem, qua malos tolerat, & non ſtatim in delictis vlciſcitur: Idcirco vir impius nihil referre putat, ſi frequenter & grauiter peccet, confidens ſe innoxium euaſurum, ſed non intelligit, quod etiam poſt multum temporis malum non latebit impunitum. Bonum ergo maximum eſt piè colere Deum.* Olympiod. *Quia non ſunt qui ſedulò ac vehementer contradicant, atriq; reprehenſione compeſcant facientes malum,* &c. Poteſt ergo hæc ſententia & contradictio accipi non ſolum Dei, ſed & hominum, præſertim iudicum & magiſtratuum, qui peccata ſæpè diſſimulant nec caſtigant. Olympiod. & alij hanc gnomen, omittentes τὸ *etenim*, quod in Hebræo clarè non extat, nectunt cum eo quod præceſſit: *Et hoc vanitas eſt.* q. d. D Hoc quoque quod ſubijcio vanitas eſt, ſcilicet, quòd per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala: quia per hoc augendo peccata, augent ſibi ſupplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acriùs irritant eius iram & vindictam, eamque ardentiorem io ſe concitant. Verùm aptiùs diſpungit noſter, additque τὸ *etenim.* Hæc enim gnome dat cauſam, cur impij in ſua impietate dominentur, laudentur & celebrentur, quia ſcilicet Deus eos ad tempus ſinit impunitos, quò fit, vt nec Deum verentes nec homines, impunè & audacter agant, quod lubet, graſſentur in pios, opes accumulent, Veneri & ventri indulgeant; hinc fit, vt ab hominibus velut felices & beati laudentur & colantur. Atque hic vnus eſt modus è multis, quo Deus dicitur peccatores excæcare & indurare;

A ſicut mater nimis indulgens filio, cumque peccantem non caſtigans occaſio eſt, vt filius deteriora perpetret, tandemque ſcelus committat, ob quod capite plectatur vel ſuſpendatur. Sic ſol ſuo calore induiat lutum. Ita docet S. Aug. ſerm. 88. de tempore, & S. Baſil. Orat. *quòd Deus non ſit auctor malorum.* Porrò Deus differt peccatorum vindictam, vt oſtendat ſuam longanimitatem & clementiam, quâ peccatores inuitat ad pœnitentiam, vti nonnulli eam agnoſcentes de facto pœnitent & vitam mutant: Ceteri verò abutentes Dei patientiâ, theſaurizant ſibi *iram in die iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei*, vt ait Apoſt. Rom. 2. 5. & Iob cap. 24. 23. *Dedit ei Deus,* inquit, *locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in ſuperbiam.* Qui hoc facit, improbus eſt, & ſæpè reprobus ac filius perditionis & gehennæ, ideoque cùm in profun- B dum peccatorum venerit, negat Dei prouidentiā & numinis vindictam, ac ſi quid poſtea mali illi irrogetur, caſum æſtimat, noo peccati vindictam à Deo immiſſam. Vide Plutarch. lib. de Serâ numinis vindictâ.

Moral. hic diſce, malos caſtigari, magnum eſſe eorum & reipublicæ bonum; non caſtigari verò, magnum malum; quocirca magiſtratus, quibus incumbit reipublicæ cura, ex officio eos caſtigare debēt. Deus verò qui nulli obſtringitur, ſed altiores ſuæ prouidentiæ habet rationes, iuſtis de cauſis caſtigationem ſæpe differt, ac tarditatem ſupplicij grauitate compenſat, iuxta illud Eccleſ. 5. & ſeq. *Ne ſequaris in fortitudine tuâ concupiſcentiam cordis tui, & ne dixeris: Quomodo potui? Aut quis me ſubijciet propter facta mea? Deus enim* C *vindicans vindicabit: Ne dixeris peccaui, & quid mihi accidit triſte? Altiſſimus enim eſt patiens redditor. De propitiato peccato noli eſſe ſine metu* (quamuis nondum pœnas dederis) *neque adijcias peccatum ſuper peccatum.* Hinc S. Petrus epiſtol. 2 cap. 3. verſ. 2. tales vocat *Illuſores, ſecūdùm proprias concupiſcentias ambulantes, dicentes: Vbi eſt promiſſio aut aduentus eius?* Quibus ipſe reſpondet verſic. 9. *Non tardat Dominus promiſſione ſuam, ſicut quidam exiſtimant, ſed patienter agit, nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Adueniet autem dies Domini, vt fur,* &c. Et Malach. c. 2. verſ. 3. impios producit dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini: & tales ei placent: aut certè vbi eſt Deus iudicij?* Quibus reſpondeas, Deum expectare tempus opportunum ac ſtatum vindictæ tempus, D quo iuxta quantitatem delicti irrogabit pondus ſupplicij, vel in hac vita, vel certè in die iudicij, iuxta illud Apocal. 14. 15. & ſeq. *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ: &* (ſine mora) *miſit falcem ſuam, & demeſſa eſt terra.* Et iterùm: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniā maturæ ſunt vuæ eius. Et* (ſtatim) *miſit Angelus falcem ſuam acutam, & vindemiauit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum.*

Exemplum illuſtre eſt io S. Ephrem, ſerm. cui titulus; *Confeſſio & reprehenſio ſui*, vbi narrat de ſeipſo, quòd, cùm iunior ex impiorum licentiâ & impunitate dubitaret de Dei prouidētiâ, eam edoctus fuerit mirâ viſione & experientiâ, tandemq; audierit Angelum dicentem: *De iniquitate tua pœnitentiam age, certoq; ſcias vnum eſſe oculum*

cuncta

idacla perluſtrantem. Rem totam fuſius narraui Geneſ 42.v.21. Porrò quàm iniquum & ſtultum ſit Dei patientiâ abuti ad peccandum, neruosè docet S.Leo ſer.12.de Quadrageſima: *Abutuntur*, inquit, *quidā patientia Dei, & qui nō ſunt in conſcientia liberi, fiunt de longa impunitate ſecuri, cùm ideo differatur vltio, vt tempus poſſit habere correctio;* non autem vt liberior ſit ad peccandum licentia. *Miſericordiam igitur Dei noſtri non ideo quiſquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit; neque enim quidquid differtur, aufertur, aut condemnationem euaſit, qui indulgentiam non quæſiuit.* Et Tertull.lib.de Pœnitent.ca.7. *Abſit*, inquit, *vt ita aliquis interpretetur, quaſi eò ſibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad pænitendum, & ex redūdātia clementiæ cæleſtis libidinē faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior ſit quia Deus melior eſt, toties delinquendo, quoties ignoſcitur. Quid enim indignius, quàm ex diuina miſericordia deſumere argumētū ad diuinam iuſtitiam prouocandam? Et quia Deus libenter excipit pænitentes, dat à operâ velle fieri peccatores?* Et S. Ambroſ. libr.2. de Pænitent. cap. 9. *Propoſitâ*, inquit, *ſpe agendæ pœnitentiæ, licentiam ſibi delinquendi propagatam putant, pœnitentia remedium peccati ſit, non peccanti incentiuum. Vulneri enim medicamentum neceſſarium eſt, non vulnus medicamento: quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus deſideratur.* q.d. Quis vmquam ad virtutem balſami explorandam luculentam plagam ſuo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandam, venenum intrepidus hauſit? amens eſſet qui hoc ageret. Ita planè amens cenſeri debet qui peccat, vt ad diuinam miſericordiam confugiat, ſeu qui ex diuinæ miſericordiæ largitudine inducitur ad peccandum. Idem de damno noxâque impunitatis & tardæ vindictæ, à Salomone didicère & ſenſère Plato, ceterique Philoſophi.

Gnoma de impunitatis noxa.

Plato in libro de Republ. paſſim docet reipublicæ regimen pœnâ & præmio contineri, quæ ſi tollas & impunitatem cōcedas, omnes leges & iura violari & rempublicam euerti. Idem docet Ariſtot. 10. Ethic. capit. vltim. & in Polit. Plutarch. de Sera Num. vind. *Ex impunitate ſceleratorum*, ait, *derogatur fides diuinæ prouidētiæ.* Cicero pro Sextio: *Effrenatus furor*, inquit, *alitur impunitate diuturna.* Et pro Milone: *Quis ignorat maximam illecebram eſſe peccandi, impunitatis ſpem?* Et lib. 3. Offic. *Quotuſquiſque reperiatur, qui impunitate & ignoratione omnium propoſita, abſtinere poſſit iniuria?* Vulgus enim hominū magis agitur pœna & præmio, quàm amore virtutis, vt ſi illa ceſſent, hic elangueſcat. Polybius lib. 1. ſub finem: *Si veniam*, inquit, *aut impunitatem conceſſeris, ſi benignitate improbū fueris promeritus, id omne dolum fraudemq; exiſtimando, erga beneficium lōgè magis fiet inſidus.* Cato ſentiebat nihil eſſe periculoſius impunitate, quæ ſemper ad deteriora inuitat. Impunitæ enim iniuriæ exemplum omnibus minari iniuriam. Nā ſi liceret impunè lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia: quocirca magiſtratus, qui maleficos impunitate donant, docet lapidibus eſſe obruendos, vtpote reipublicæ nocentiſſimos. Ita Plutarchus in Apopht. Rom. Frōto Conſul ſub Nerua Imper. dictitabat malè eum imperare; qui nemini quidquam concedat: ſed longè peius, ſub quo maxima licentia ſit quibuſlibet. Inhumanitatis enim eſt, ſi princeps nihil indulgeat amicis; ſed pernicioſiſſimum eſt illis licere quidquid libet. Ita Diun in Nerua.

ATTAMEN PECCATOR, EX EO QVOD CENTIES (Eſt hyſterologia Hebraica: ſic enim verba tranſiicienda & ordinanda ſunt: *Attamen ex eo quod peccator centies*) FACIT MALVM, ET PER PATIENTIAM SVSTENTATVR, EGO COGNOVI, QVOD ERIT BONVM TIMENTIBVS DEVM, QVI VERENTVR FACIEM EIVS] Campen. *Qui Deum reuerentur.* q.d. Si Deus tam patiens & benignus eſt erga peccatores, vt eos diu toleret & expectet ad pœnitentiam, quantò magis clemētior & benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui grauiter non peccarunt; vel pœnitentibus, qui de commiſſis criminibus dolent, & committenda ſtudioſè cauent. Hic vnus inter multos eſt finis, & fructus diuinæ impunitatis & longanimitatis erga impios, ſcilicet vt ex illa metiātur pij, quantam ab eo clementiam & beneficentiam ſperare & exſpectare debeant. Ita S. Hier. Albin. Lyran. Bonau. Hugo & alij. Mutuatus eſt hoc Salomon à Dauide patre ſuo dicente Pſalm. 30. 23. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te?*

Secundò, & preſſius noſter Pineda exponit q. d. Deus impiorum peccata diſſimulat, piorum ſtatim caſtigat: attamen ne inferas inde meliorem eſſe ſortem impiorum, quàm ſit piorum, tum quia ingens Dei beneficium eſt, leuia piorum delicta caſtigare, ne in grauiora proſerpant; tum quia pij, ſicut equi generoſi à ſemita deuij leui flagello Dei admoniti contremiſcunt & in viam virtutis redeunt, cùm impij, velut muli peruicaces flagello recalcitrent, ideoque Deus hanc piorum docilitatem, reuerentiam & obedientiam magnis gratiarum donis remunerabitur, Audi Auctorem 2. Machab. 3. 13. *Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Non enim ſicut in alijs nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cùm iudicij dies aduenerit in plenitudine peccatorum puniat; ita & in nobis ſtatuit; vt peccatis noſtris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet, propter quod numquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amouet, corripiens verò in aduerſis populum ſuum non derelinquit.*

Denique noſter Mendoza in 1. Reg. capit. 4. v. 3. cenſet τὸ *attamen* notare antitheſin piorum & impiorum, quòd ſicut v. præced. dicuntur impij Dei longanimi patientia abuti & ad peccandum effundi, ita hoc v. dicantur pij eâdem rectè vti, & à peccando reuocari, q.d. Filij hominum, hoc eſt peccatores abſque timore perpetrant mala, quia non profertur citò contra illos ſententia. Attamen ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius, ex eo quòd peccator centies facit malum & per patientiam ſuſtentatur, quaſi præcipuo quodam ſtudio & beneuolentia à Deo coronentur, qui eum colunt, timent ac venerantur, non quòd ſit Dominus, Iudex & vltor, ſed quòd patiens, longanimis & miſericors & videntes humana flagitia: tamen diuina ſupplicia non experiantur. Hoc eſt bonorum ingeniū, vt ex hac lō-

ganimitate diuina, quâ peccatores ad pœnitentiam expectat, & diſſimulat peccata hominum propter pœnitentiam, multò magis ad amandū & timendum Deum excitentur.

Centies] Id eſt ſæpiſſimè; ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Rectè vertit Interpres cum Syro. Hebr. enim habent מְאַת *meath*, id eſt centies. Septuag. legerunt מֵעַת *meeth*, id eſt ex tempore, vnde vertunt: *Qui peccauit facit malum ex tunc*, id eſt à iuuentute ſua, ait Olympiod. & Arabicus: *Qui peccauerat iam fecerat malum ex eo tempore.* Aquila, Symmach. & Theodot. legerunt מֵת *met*, id eſt mortuus eſt: א enim mediū in מְאַת *meath*, cùm ſit littera quieſcens ſæpè omittitur; vnde vertunt: *Peccans malus mortuus eſt longa ætate ei conceſſa.* q.d. Peccator mortuus eſt in conſuetudine peccati, longo vſu cum ætate roboratâ; qui enim peccata iterat per longam ætatem non fit melior, ſed deterior ac callum peccati obducit, itaque penè neceſſitatē peccandi induit, quò fit, vt in peccatis plurimis moriatur, & ad ingentia in gehenna tormenta damnetur.

Per patientiam sustentatur] Hebr. מַאֲרִיךְ לוֹ *maarich lo*, id eſt, *prolongat ipſi*, ſcilicet tum ſuam patientiam Deus, vnde Symmach. vertit: *Longanimitate præſtita ei*; tum peccantis vitam, ætatem & ſpatium pœnitendi: vel *elongat ab ipſo*, ſcilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat & differt. *Patientia Dei prædicatur, non in hoc quòd malum aliquod patiatur, ſed quod expectet malos, vt conuertantur*, ait S. Auguſt. lib. de Patientia. Interim eorum malitiâ vtitur, vt per eā piorum leuia peccata caſtiget & purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita & coronam adaugeat. Septuag. vertunt: *Ex tunc & ex longitudine eorum.* q.d. Peccator iam tunc, id eſt ab olim, ſcilicet à puero, mox ab ortu, vbi cœpit vti ratione, peccare inchoauit, indeque longâ conſuetudine peccata quaſi in naturam vertit; nam vt ait S. Greg. *Peccatum quod per pœnitentiam non deletur, ſuo pondere ad aliud trahit.* Quantùm ergo Deus prolongat patientiam ſuam & peccatori vitam, tantùm ipſe prolongat ſuam culpam & impœnitentiam.

Erit bonum timentibus] Tum in hac, tū potiùs in futura. Vnde Chald. vertit: *Et in tempore quo peccator operatur malum centum annis à facie Domini, datur ei tempus, vt conuertatur. Manifeſtum eſt mihi in Spiritu ſancto, & ſcio ego quod erit bonū in ſæculum venturum timentibus Deum, qui timent à facie eius, & faciunt voluntatem eius.* Porrò Olympiod. per bonum accipit bonas cogitationes & opera quas Deus ſe timentibus inſpirat: *Cū enim*, inquit, *viuant in conſpectu Dei; caueantq́; ſibi in omni ſua actione & cogitatu, tamquam Deo iudice cuncta cernente, omnium bonorum operum & conceptuū Deus illis cauſa exiſtit.* Thaumat. de ipſo Dei timore interpretatur: *Illud*, inquit, *præſtantiſſimum bonū, pio Dei timore præditum eſſe.*

Simpliciùs bonum accipias pro læto & iucūdo, q.d. Eſto Deus piorum leuia errata caſtiget, mox tamen eo longè lætiori & iucundiori ſorte eos cōſolabitur, vel in terra, vel in cælo, iuxta illud Eccleſ. 1. *Ad tempus ſuſtinebit patiens, & poſtea redditio iucūditatis.* Cùm ergo à Deo caſtigaris & affligeris, afflictionem hanc accipe velut pignus & arrham inſtantis lætitiæ, & proximæ tibi conſolationis. Quem enim Deus caſtigat, mox ſolatur & mulcet, vti mater puero poſt caſtigationē blanditur; quin & Chriſtus *fauos poſt fella guſtauit*, ait Tertull. nimirum poſt hyemem ſuccedit æſtas, poſt noctem dies, poſt bellum pax, poſt pugnam victoria, poſt nubila Phœbus, poſt tempeſtatem ſerenitas. Hoc eſt quod iuſtis promittit Iſaias c. 3. 10. dicens: *Dicite iuſto quoniam bene, quoniam fructum adinuentionum ſuarū comedet: væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei.* Vnde de eodem ſubdit Salomon.

Non sit bonum impio, nec prolongentur dies eius, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini] Præſentem & omnia intuentem, vt coram ea ambulent magna cum reuerentia, metu & tremore, ait Olympiod. Hebr. *Non erit bonū*; ſed Hebræi ſæpè vtūtur futuro pro imperatiuo, vel optatiuo: vnde Noſter aptè vertit: *Non ſit bonum*, ſcilicet quòd ſuſtētetur à Deo, & expectetur ad pœnitentiā, ait Hugo, quia patientiâ Dei non vtitur ad pœnitentiam, ſed abutitur ad maiorem iniquitatem & culpam. Vers. 13.

Bonum] Intellige, tùm prolongationem vitæ, vti ſequitur. Ita S. Hier. & Caieta. tùm bona corporis, vti ſunt ſanitas, robur, opes, proſperitas, filij, familia copioſa. Ita Lyran. & Dion. tùm animæ, vti eſt multiplex Dei gratia in hac vita, & gloria in futura. Ita Thaumat. Bonau. Hugo.

Summa, *bonum* ſignificat hîc quidquid lætum eſt, iucundum & proſperum. Congrua eſt hæc impiorum pœna, vt ſcilicet priuentur omni bono, qui à ſummo bono & fōte omnis boni, putà à Deo ſponte & impiè ſe auerterunt; ſicut qui ſoli claudit feneſtram, meretur eius luce priuari & degere in tenebris.

Quæres, quomodo ſapiens hîc malè precetur, & quaſi maledicat impio, cùm hoc videatur eſſe contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis fusè, nunc breuiter. Reſpondetur Primò, maledictiones has eſſe non tam imprecationes, quàm prædictiones & prænuntiationes futurarum pœnarum, impio à Deo decretarum. *Non ſit* ergo, id eſt *non erit*, *bonum impio* vt habent Hebr. Chald. Syrus Arab. & alij. Ita S. Hieronymus, Thaumat. & Olympiodor. atque hac ratione rectè hæc gnome annectitur præcedenti. q.d. Cognoui, quòd timentibus Deum accident bona ingentia; non timentibus verò, mala. *Imprecari licet mala mala. Quomodo.* *Reſp. 1.*

Secundò, imprecari impio priuationem bonorum temporalium, vt per eam ad cor redeat & vitam mutet, vel certè minùs peccet, cùm bonis, quibus priuatus eſt, iam abuti nequit ad luxum, faſtum, gulam, luxuriam, non eſt præter, ſed ſecundùm charitatem. Sic enim impijs imprecatur Pſaltes: *Imple facies eorum ignominiâ, & quærent nomen tuum Domine.* Pſal. 82. 17 Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos, aduerſitates conuerti ad Deum, qui opibus, ſanitate, rebuſque proſperis inſoleſcebant, & abutebantur ad omne ſcelus. Talibus ergo imprecari morbum, vel inopiam bonum eſt & ſalutiferum. *Secundò.*

Tertiò,

Tertiò.

Tertiò, propriè Prophetæ & Apoſtoli ex zelo iuſtitiæ & honoris diuini, malè præcãtur impijs in impietate perſeuerantibus & morientibus, id eſt optant eos velut reos læſæ maieſtatis diuinæ puniri pœnis, tùm temporalibus, tùm æternis, vt hac ratione ſatisfiat iuſtitiæ ac plectantur rei, vtque honorem, quem peccando Deo abſtulerunt, tormenta merita patiendo reſtituãt. Sancti enim conformant ſe per omnia voluntati diuinæ iam certæ, & fixæ circa impiorum punitionem. Cùm ergo Deus velit, fixeque decreuerit impios punire & damnare, idipſum Sancti quoque volunt, præſertim dum ipſi ſunt præcones & adminiſtri, imò os Dei, per quos ſcilicet Deus ſuas leges promulgat, ac tranſgreſſoribus pœnas præſentes & ęternas intentat, quales fuere prophetæ & Salomon hîc, qui cum dixiſſet impios abuti longanimitate Dei, vt diutiùs & grauiùs peccent, zelo ſancto iuſtitiæ indignans huic eorum abuſui, precatur & optat dicens: *Nõ ſit bonũ impio, nec prolongentur dies eius*, vtpote quibus abutitur ad peccandum, & ad Deũ, qui dies ei prolongat ad pœnitentiam, magis offendendum. Sic Sancti in die iudicij aſſidentes Chriſto, ſententiam dãnationis in impios fulminabunt. Matth. c. 19. 28.

Nec prolongentur dies eius] Vt minùs peccent, minuſque Deum offendant, *Vtq́, ſtatim morte ſubſtracti, cruciatus recipiant, quos merentur*, ait S. Hieronym. *quia æternis ſupplicijs tranſmittentur*, ait Olympiod. Porrò Chald. *Neque erit, ait, ei longitudo in ſæculo venturo, & in ſæculo hoc præſcindentur dies vitæ eius, fugient & ſuccidẽtur velut vmbra.*

Impij dies vt vmbra tranſeunt.

Sed quaſi vmbra tranſeant] Hebr. *Non prolongabit dies, ſicut vmbra*, non prolongat dies ſuos, ſed ante veſperam pertranſit, Septuag. pro כ, id eſt *ſicut*, legentes affine ב, id eſt *in*, vertunt *in vmbra*, ſenſus eſt q. d. Sicut vmbra, abeunte die & ſole, ſub veſperam euaneſcit, ſic & impij citò tranſeãnt & euaneſcant, ne perueniant ad vitæ veſperam, putà ad ſenectutem. Rurſum ſicut vmbra abeunte corpore, cuius eſt vmbrã, abit, ſic & ipſi abeuntę vita & tempore, quod eſt vmbra æternitatis & vitæ beatæ, cum eo pariter abeant. Tertio, ſicut vmbrâ nihil eſt tenuius, nihil vanius, nihil fugacius; ſic & vita, præſertim impiorum. Plura hac de re dixi ſuperiùs, & Iſaiæ 38. v. 8. & ſeq. vbi egi de vmbra Ezechiæ creſcente per miraculum in horologio Achaz. Cauſam appoſitam dat Olympiod. *Peccator*, inquit, *diu non erit in vita, quia totum tempus vitæ ſuæ, quantũuis longum ſit, non reputans eſſe vmbram, ſed ſollicito ſtudio comparare ſibi ſtuduit, quæ fluxa & temporaria ſunt, tamquam eſſent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige; quamquam peccator in præſenti vita per patientiam Dei* (velut vmbram) *protegi quodammodo, defendiq́; videatur potiùs, quàm puniri, paulò poſt tamen æternis ſupplicijs tranſmittetur* Verùm hoc poſterius myſticum eſt. Addit Caietan. Sicut vmbra non eſt corpus, ſed tenue ſimulacrum corporis; ſic impius nõ tam eſt homo, quàm inane hominis ſimulacrum & vmbra; quia inanem ſpeciem tantùm habet hominis, non veritatem, eò quòd non viuat, vt homo ratione præditus, ſed vt beſtia ratione carens. Verùm hoc ſubtilius eſt, quã ſolidius. Sæpè S. Scriptura vitam præſentem comparat vmbræ, quia verè talis eſt, ſi comparetur vitæ veræ & æternæ, ad quam proinde ſuſpirans ſpõſa Cantic. 2. 16. *Dilectus meus mihi*, inquit, *& ego illi, qui paſcitur inter lilia, donec aſpiret dies & inclinentur vmbræ.*

Gnome.

Huc facit illud Auſonij in Heroüm tumulis in 17. *Puluis & vmbra ſumus.* Et illud Pindari in Pithijs hymno 8. *vmbræ ſomnium homines.* Denique audi S. Hieron. verſionem Septuag. exponentem: *Non prolongabit dies in vmbra, hoc eſt dies vitæ ſuæ, qui quaſi vmbra viuentibus ſunt; non enim hi qui multo tẽpore viuunt, prolongant dies ſuos, ſed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Vnde & Iacob quaſi ſe peccatorem confitens dicit: Parui & mali dies mei: ſicut & in Pſalmo confitens: Dies*, inquit, *mei ſicut vmbra declinauerunt, & ego ſicut fœnum arui. Non quòd longam vitam quæſierit in præſenti (in quo omne quod viuimus breue, & vmbra eſt & imago, in imagine enim perambulat homo) ſed quod de futuro timeat, ne longitudo vitæ ipſius, vbi vera eſt vita, breuietur.*

Vers. 14.

Est et alia vanitas quæ fit super terram: sunt iusti, quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant; sed et hoc vanissimum est] *To hoc* refert, vel ad ſolam impiorum ſecuritatem, hæc enim vaniſſima & fallaciſſima eſt, vel ad alternationem ſortis iuſtorum & impiorum, quòd ſcilicet iuſtis obueniant debita impijs, & impijs debita iuſtis. Vox *alia* nõ eſt in Hebręo, Septuag. Syro, Arabico, ſed intelligitur. Alias enim & alias vanitates ſucceſſiuè recenſet hic Eccleſiaſtes. Porrò hæc vanitas ſimilis eſt illi v. 10. Eſt tamen alia & diuerſa ab illa, eò quòd ibi dumtaxat dixerit impios laudari, vt pios; hic verò addit impijs bona & proſpera quælibet obuenire, pijs verò mala & aduerſa. Vnde ait: *Sunt iuſti quibus mala proueniunt, quaſi opera egerint impiorum.* Hebr. *Sunt iuſti quibus attigit ad eos tanquam opus impiorum; & ſunt impij quibus attigit eis, ſicut opus iuſtorum*, q. d. Sunt iuſti, quos tangit, vel ad quos pertingit ſors aduerſitatis, quã digni ſunt impij, & ſunt impij quos tangit ſors proſperitatis, quam merentur & qua digni ſunt iuſti. Septuag. *Eſt vanitas, quæ facta eſt ſuper terram, quia ſunt iuſti, quia venit ſuper eos quaſi factum impiorum: & ſunt impij, quia venit ad eos quaſi factum iuſtorum.* Campenſ. *Eueniunt iuſtis mala, quæ impios ferre decebat.* Porrò nonnulli cenſent hæc dici ex perſona non Salomonis, ſed imperitorum & impiorum, Ita Thaumaturg. Lyran. & Olymp. quem audi: *Nunc eccleſiaſtes perſonam eius inducit, qui è ſcandalo labitur in errorem, atque, vidi iuſtos in hac vita à bijs malis correptos, quæ potius impijs debebãtur, vt putà ægritudine, paupertate vel alio difficili caſu adueniente. Contraq́;*, inquit, *vidi quæ pijs debebantur ad impios perueniſſe; idcirco talis inſipiens tamquã contemptor factus diuinæ prouidentiæ, & hoc inquit vanitas eſt. Sapiens autem euentus rerum proſpiciens, & quæ ſingulis pro dignitate retribuantur planè nouit, atque intelligit Deum nequaquam caſu hæc permittere euenire, ſed vt iuſti maiori præmio coronentur, impij verò grauiori pœna torqueantur. Notantur autẽ*

hic vanitatem ſupra terram ſe vidiſſe ait: In talo ſiquidem nihil eſt vani. Verùm melius alij cenſent hęc, vti & cetera, dici ex perſona Eccleſiaſtæ, putà Salomonis, vt ipſa verba præ ſe ferunt.

Vanum pios affligi impios proſperari.

Primò. Quæres, qua ratione vanitas ſit, quòd pijs eueniant mala, impijs bona? Primò Symmach. pro *vanitas* vertit ἄπορον, id eſt *difficile cognitu* ait S. Hier. propriè *dubium perplexum, controuerſum*, iuxta illud Dauidis: *Labor eſt ante me donec intelligam in nouiſſimis eorum.* Pſal. 72. 16. q.d. Vanum eſt velle ſcrutari Dei iudicia quibus pios affligit, impios proſperat, quia hæc iudicia ſunt difficilia cognitu, imò inſcrutabilia.

Secundò. Secũdò Thaumaturgus vanitatem exponit grauem & pernicioſum errorem, eò quòd impius habeatur, vt pius; & pius, vt impius: inde enim rudes accipiunt anſam vel accuſandi Dei prouidentiam, vel deſerendi probitatem & impietatem amplectẽdi. Sic ſummum vanum vocamus mendacem errorem, & fallacem.

Tertiò. Tertiò, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicius felicitate peccantium; partim fortuitum, quia quaſi fortuito caſu bona impijs, mala pijs obueniũt.

Quartò. Quartò, alij per vanum accipiũt moleſtum & aſperum: vnde Campenſ. vertit: *Certè hoc vehementer moleſtum eſt.* Accedit Lyran. Vanum eſt, inquit, quia irrationabile.

Quintò. Quintò. S. Hieron. per vanitatem accipit inconſtantiam rerum humanarum. Sunt enim vanitates, quæ vario feruntur euentu.

Sextò. Sextò, S. Bonauentura vanum dicit, quando bonis & malis proueniunt bona, quia indignum propter malos: vanius quando bonis & malis bona, quia iniuſtum pariter & indignũ: ideo Habacuc hoc adeo indignè tuliſſe, vt videretur Deũ arguere, cùm diceret: *Quare non reſpicis ſuper iniqua agẽtes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?* Habacuc 1. verſ. 3. & 1.

Septimò. Septimò Pineda: Hoc vanum eſt, inquit, quia in talibus euẽtibus, nihil perpetui, nihil ſolidi eſt, cui animam affigere poſſimus: quare cuique contendendum eſt ad bona ſtabilia & æterna. Omnia hæc vera ſunt & huic loco cõgrua: maximè tamen vanitas hic eſt rei iniquitas, ac iniqua diſtributionis ſors. Iniquũ enim videtur pijs mala, impijs bona tribui, cùm pij bona, impij mala mereantur, ſi rem ſpectes in ſe, & in imperitorum rudiumq; ſenſu, qui per hoc ſæpè impelluntur, vt impietatem prę pietate colant, ſectentur, ſuſpiciant: at ſi ſpectes Dei prouidentiam, non iniquum hoc, ſed prudens & ſanctum eſt, ob æquiſſimas, quas ipſe habet, rationes, ac præſertim duas.

Impij proſperantur pij affliguntur ob duas cauſas.

Prior eſt, vt impij ob modica, quæ bene agunt, bona huius vitæ loco mercedis recipiant, ceteroqui malefactorum pœnas grauiſſimas daturi in inferno: pij verò ob modica, quæ malè agunt ærumnis huius vitæ caſtigentur & purgentur, vt purgati, ob multa bona opera, quæ fecerunt beentur in cælo; aut ſi planè puri ſunt, aduerſis exerciti ſplendidiorem patientiæ in cælo coronam recipiant, vti contigit S. Iob. qua de re vide S. Auguſtin. lib. 5. Ciuit. capit 15. & 16. vbi felicitatem cæleſtem beatorum componit, & anteponit felicitatĩ terrenę Romanorum. Poſterior eſt, vt Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo ſunt, ſiue aduerſa, ſiue proſpera, eſſe vana, id eſt inania & mendacia, cùm aduerſa pijs, proſpera impijs, id

A eſt indignis eueniant: Vera verò bona non eſſe niſi in cælo, & vera mala nõ niſi in inferno, iuxta illud ſapientis: *Nullum bonum niſi æternũ, nullum malum niſi æternum.* Ita B. Dionyſia martyr inter ictus virgarum, & ſanguinem toto corpore fluitantem, filiolum vnicum trepidantem, ad martyrij conſortium hac voce animabat: *Illa pœna timenda eſt, quæ nunquam finitur: Illa deſideranda vita, quæ ſemper habetur.* Qua ille ſolidatus martyrium fortiter obijt, vti refert Victor. Vtic. lib. 3. Wandal. Hinc tacitè concludendum relinquit Eccleſiaſtes, ſapienti deſpicienda eſſe tam proſpera, quàm aduerſa huius vitæ, ambienda verò bona cæleſtia, & ſummè cauenda mala gehennalia. Vnde non mirandum ſi

B proſpera impijs, aduerſa pijs eueniant, quia Deus id facit, vt oſtendat, quàm vtraque ſint vana, id eſt parua, exilia, breuia, & caduca: quare pijs non eſſe hac de re dolendum, ſed potiùs gaudendum, quia ex hoc velut certo diuinæ prædeſtinationis ſigno, cognoſcunt ſibi ſortem feliciſſimam paratam in cælo. Ita Chald. *Vidi,* inquit (in Spiritu ſancto quia malum quod accidit iuſtis in ſæculo hoc) *non eſt propter peccata eorum, ſed ad remouendum ex eis culpam leuem, vt ſit merces eorum integra in ſæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non eſt meriti eorum, ſed ad retribuendum eis mercedem meriti leuis, quod fecerunt, vt comedant mercedem ſuam in ſeculo hoc, & vt perdant partem ſuam in ſæculo venturo.* Et Midras, ſiue Gloſſa Hebr. hic: *Felices iuſti,* inquit, *quibus accidit iuxta facta impiorum, quia ampliſſima illis merces & gloria eſt repoſita. Contra: væ impijs, quibus accidit iuxta facta piorum, quia attolluntur, vt grauius*

C *terreant.* Et S. Hieronym. *Inter ceteras vanitates,* inquit, *quæ in mundo vario feruntur euentu, etiam hoc deprehendi, quod iuſtis ea frequenter eueniunt, quæ impijs euenire debuerant; & impij tam feliciter in hoc mundo degunt, vt eos putes eſſe iuſtiſſimos. Docet exemplum Euangelicum diuitis purpurati & pauperis Lazari.* Suſſũt S. Hieronym. *Hebræi iuſtos quibus eueniunt mala, & impios, quibus accidunt opera iuſtorũ, filios Aaron interpretantur & Manaſſem, quod illi ſacrificantes perierunt, & ipſe poſt tanta mala, & captiuitatem in imperium reſtitutus ſit.* Verùm Hebræi errant: Nam filij Aaron iniuſtè egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incenſum ignis alieni, contra præceptum Domini. Leuit. 10 Manaſſes quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde iuſtificatus in regnum reſtitutus eſt. Sapienter

D Philo libro de Confuſione linguarum: *inſignis,* ait, *pœna & vindicta impietatis eſt conniuere Deum; atque etiam indulgere peccantibus, nec ſolum eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam proſperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quaſi ebrios & amentes, vt vltrò in ſua damna ruant, ſuamq́ue perniciem ſibi accerſant. Ex aduerſo pius & ſapiens in aduerſis æquè ac proſperis ſui ſimilis eſt, ſobrius, modeſtus, tranquillus, ideoq́; magnus; *Vt Pumilio,* ait Seneca, *etiamſi in monte conſiſtat, puſillus eſt, Coloſſus etiã in puteo magnus: Ita ſapiens in quacũque fortuna ſui bonis magnus, eſt ſtultus & in ſumma fortuna humilis; vt apparatus ſcenæ quia commodato datus eſt, ſtatim redditur, & ſine querela: Ita quidquid in vita contigit magnificum, ſine ſcrius,*

ſine

ſiue mox à fortuna repetatur, æquo animo reddemus, ſi his tanquam commodatitijs vtimur. Idem: *Vt grando illiſa tectis diſſultat magno quidē fragore, verùm nulla noxa; Sic inſultus fortunæ nihil poteſt in ſapientem.*

SVNT IMPII QVI ITA SECVRI SVNT] *Securi*, id eſt proſperi, rebus omnibus abundantes & felices, vt explicat S. Hieron. felicitas enim facit ſecuros: magna enim pars felicitatis eſt de bono, quo te beatum putes, eſſe ſecurum: vnde ſecuritas opponitur curæ & ſollicitudini, ac ſecurus dicitur, qui ſine cura eſt, quaſi ſeorſum vel ſeparatus à cura. Opponit enim pios impijs, quòd illis infelicia & aduerſa, his felicia & proſpera eueniant. Patet id ex Hebr. Sept. Syro & ceteris. Verùm hæc falſa fictaque eſt felicitas & ſecuritas; nam *cùm dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus*. 1. Theſſal. 5. 3. Præclarè S. Greg. lib. 9. Moral. c. 27. *Sancti, ait, ita incerti ſunt, vt confidant: atque ita confidūt, vt tamen ex ſecuritate non torpeant.* Spes ergò eorum mixta eſt timori, ſpes facit magnanimos & hilares, timor humiles & ſollicitos. Vide eūdem S. Greg. lib. 24. Mor. c. 12. 7. & lib. 6. epiſt. 22. ad Gregoriam cubiculariam Auguſtæ, quæ petebat reuelationem, quod ſibi remiſſa eſſent peccata, cui reſpondet S. Gregor. hoc votum eſſe inutile & noxium, quòd incertitudo remiſſionis augeat in nobis ſtudium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. Auguſt. de Corrept. & gratia ca. 13. & in pſalm. 147. Terror, inquit, ſecuritatem parturit; quomodo enim præpoſtera ſecuritas in terrores impellit, ita ordinata ſollicitudo ſecuritatem parturit.

SED ET HOC VANISSIMVM IVDICO, Hebr. *Et etiam hoc vanitas eſt*, ſcilicet per antonomaſiā, putà vanitas vaniſſima, id eſt ſumma & maxima, ob cauſas quas paulò antè dedi.

Moral. hic diſce, quàm vana & quam noxia impijs ſit proſperitas. Audi Euſebiū Emiſſenum hom. de S Epiphodio & Alex. *In hoc mundo prævalente malitiā, iniquitate dominātē pauper affligitur, diues multiplicatur. An tu hunc potentem vocas, qui in mortem ſuam fortis eſt, cui prouentuum fallax vmbra præſentiū, æternorum congregat cauſas malorum? quis beatam dixerit validam in iugulum ſuum dexterā? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia feſtinantē? quis eius miretur aſcenſum, quē de ſummo profecto ſcit eſſe caſurum? Perinde eſt ſi aliquem miraris per impia & iniqua, per opes & diuitias operantem, ac ſi quempiam videas inaurato atque gemmato ſibi poculo venena miſcentem.* Subdit deinde *An tu illum felicē vocas qui infidelis, obſcœnus, cupidus & cruentus, pro eo quòd vias Domini aſpernatur, per ſuas ire permittitur, dexteræ anguſtijs offenſus, & ſiniſtræ latitudine delectatus flagitijs inuoluitur, ſceleribus inficitur, ſpolijs cōtaminatur, & inter hæc ſe beatiſſimum putat; ex hoc quoque infelicior, quòd ſe non intelligit infelicem. Quid his faciat medicina cæleſtium mandatorum, quæ non ſanat niſi volentes? Pigri itaque ad curā ſalutis, alacres ad militiam mortis & captiuitatis, vt dictū eſt: Exultant in rebus peſſimis, & de ſui perditione lætantur ſimiles illis, qui forſè ſumentes exitiabiles herbarum ſuccos, cū riſu perire dicuntur.* Seneca epiſt. 39. *Magnanimi eſt*, inquit, *magna contēnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia vitaliaq; ſunt; at hæc, eo quò ſuperfluunt, nocent. Sic ſegetem nimia ſternit vbertas, ſic rami onere franguntur, ſic ad maturitatem*

A *non peruenit nimia fœcunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum iniuriam, ſed etiam in ſuā vertuntur.* Plinius l. 16. c. 35. *Hedera*, ait, *complexu necat arbores, ita fortuna proſpera dum blanditur, ſtrangulat & perdit.* Adagiographus: *Solent arbores*, inquit, *protinus emori, ſi quando præter ſolitum fœcunda fuerint. Ita fortuna præter morem blanda ac fauens exitium imminere ſæpenumerò ſignificat. Quemadmodum non rarò fit, vt cælo maximè ſereno ſæuus imber ſubito coorIatur, ita rebus maximè proſperis ac lætis ſæpè grauiſſima rerum incidit perturbatio.*

LAVDAVI IGITVR LÆTITIAM QVOD NON ESSET HOMINI BONVM SVB SOLE, NISI QVOD COMEDERET, ET BIBERET ATQVE GAVDERET, ET HOC SOLVM SECVM AUFERRET DE Vers. 15.
B LABORE SVO IN DIEBVS VITÆ SVÆ, QVOS DEDIT EI DEVS SVB SOLE] Multi cenſent hæc dici ex perſona non ſapientis, ſed inſipientis voluptarij, qui pertæſus confuſionis rerum humanarum, quòd bona impijs, mala pijs eueniant, tradiderit ſe voluptati, vti tandem fecit Salomon. Ita Lyran. Hugo, Titel. Caietan, quin & Thaumat. quem audi omnia ab hoc v. vſque ad finem capitis paucis complectentem: *Putabam autem aliquando bonum ſummū in cibo potuque ſitum, eumq; Deo gratiorem, qui per omnem vitam ijs quàm maximè frueretur, & refrigeraretur: Eamque lætitiam ſolam admirabar, atque adeò nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum inuentu me abducerem. Tandem ex ijs vnum hoc comperi, neminem huius farinæ vllo pacto,*
C *quantumuis laboret, ad bonum, quod verè bonum eſt, peruenturum.* Verùm meliùs S. Hieron. Chald. Olympiod. Gloſſa. Hebr. Hugo & ceteri cenſent, Salomonem continuè hic ex ſuo ſenſu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit cap. 2. v. 12. & cap. 5. 17. Nimirum laudat hic vſum opum & deliciarum, ſed moderatum, frugalem & honeſtum. Audi Chald. *Et laudaui ego gaudium legis, quia non eſt bonum homini in ſæculo hoc ſub ſole, niſi tantùm comedere, & bibere, & gaudere de labore ſuo, & pro parte ſua, quæ data eſt ei ex cælo; atque non extendere manum ſuam in rapinas & violentiā; & hoc conducet illum in pacem ad ſæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore ſuo, quo laborauit in integritate omnibus diebus vitæ ſuæ, quos dedit illi Dominus in ſæculo ſub ſole.*

Beatus qui ſuis lætatur.

ET HOC SOLVM SECVM AVFERET] τὸ *au-*
D *feret* ſignificat nos bonorum huius vitæ propriè & plenè nō eſſe dominos, ſed vſufructuarios, vt ijs velut alienis & commodatis vtamur ad vitā, in morte ea alijs ipſique Deo, qui verus eſt Dominus, reſignaturi, Hebr. *Et hoc ſaltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipſum ſimul aderit ei.* Campenſ. *Hoc enim accipiet homo tanquam ſuum.* Arab. *Et hoc diſcedet cum ipſo.* Aliter Syrus: *Et ipſe*, inquit, *defatigatur ſibi in labore ſuo.* Videtur ipſe pro יִלְוֶנּוּ *iiluenu*, id eſt *adhærebit* vel *copulabitur ei*, legiſſe יִלְאֶנּוּ *iilenu*, id eſt *laborabit* vel *fatigabitur ſibi*, à rad. לָאָה *laa*, id eſt *laborauit*.

ET APPOSVI COR MEVM VT SCIREM SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QVÆ VERSATVR IN TERRA: EST HOMO QVI DIEBVS AC NOCTIBVS SOMNVM NON CAPIT OCVLIS] Per *ſapientiam* Vers. 16.
Chald.

Chald.accipit ſtudium legis; Thaumat.ſtudium quærendi & captandi plures nouaſque voluptates; Olympiod. Studium ſcientiarum naturaliū; S.Hieronym. Studium ſcrutandi diuina iudicia, v.g. cur Deus iuſtos affligat,impios proſperet; cur hunc eligat,illum negligit. Amplè per *ſapientiam* accipias ſtudiū ſcrutandi omnes res à Deo creatas: has enim ſcrutatus eſt Salomon, tum ſtudio cognoſcendi ſingularum naturam,dotes, cauſas; tum vt perſpiceret num quæ res animum hominis tranquillare,ſatiare, & beare poſſet. Vnde explicans ſubdit: *Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem.* Hæc omnia ad finem capitis explicata ſunt cap. 1.verſ.17.ca.7.3.& 12 .Repetit enim Salomon alternātes animi ſui motus æſtuſque, quibus res omnes perſcrutatus eſt, vt inueniret animi quietem & ſatiem,cumque in nulla eam reperiret, ſed meram in ſingulis vanitatē, hinc vnius pertæſus ad aliam & aliam ſe transtulit, ac præſertim à lætitia & delicijs ad ſtudium ſapientiæ, vt honeſtius & ſublimius; ſed illico in hoc quoque vanitatis & moleſtiarum aculeos, ſpinaſque ſe reperiſſe teſtatur.

DISTENTIONEM] Aliqui legunt *diſſenſionem*, idque explicant de varijs ſapientum ſententijs, & opinionibus intēr ſe pugnācibus. Alij vt Lyran.Hugo & Gloſſ.Interl.legunt *diſtinctionem*, idque explicant de differēntia inter bonum & malum, ſapientem & ſtultum, proſperitatem impiorum & aduerſitatem piorum, deque diuerſis hominum gradibus, conditionibus, motibus.

Verùm legendum eſt cum Roman. *diſtentionem*, Hebr. enim eſt ענין *inian*, id eſt occupatio diſtentio,ſollicitudo,afflictio, de qua dixit c.1. v.13. *Hanc occupationem peſſimam* (id eſt moleſtiſſimam) *dedit Deus filijs hominum vt occuparentur in ea*, dum alij aſſiduè vacant congregandis opibus, alij prædijs excolendis,alj fabricis erigendis, alij honoribus ſectandis,alij vanis ſcientijs,&c.adeo vt nec diu,nec noctu quieſcant,aut ſomnum capiant Vnde ſubdit.

EST HOMO QVI DIEBVS AC NOCTIBVS SOMNVM NON CAPIT] id eſt exiguum capit & quaſi nullū. Eſt hyperbole: homines enim ſine ſomno viuere nequeunt,q.d.parum dormit,imò ſemper ſollicitus eſt,quia totus intendit ſuæ occupationi; puta ſuo lucro,ſuo honori,ſuæ ſcientiæ,ſuæ arti,ſuo officio,&c. Hinc Demoſthenes aiebat ſe plus olei in lucubrationibus nocturnis, quàm per diem vini conſumpſiſſe. Ariſtoteles dormiens manu tenebat pilam æneam,vt illius è manu dormientis clapſæ, & in ſubiectum peluim cadentis ſonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret.Ita habet eius vita. Idem fecere nonnulli Chriſtiani & religioſi. Celebre fuit in oriente monaſterium Acœmetarum,id eſt inſomnium,& noctu in oratione & meditatione peruigilantium, ac iugiter diu noctuque pſallentium,tripartito ordine & tempore,monachis ſcilicet in tres cœtus diuiſis, ordineq; trino ſibi viciſſim ſuccedentibus. Primò erectum fuit hoc Acæmetarum monaſteriū Conſtantinopoli ſub Leone I.Pontif.anno Domini 459. vocati ſunt ijdem Studitæ, à Studio viro conſulari,qui eiuſmodi monaſterium crexit, teſte Nicephoro lib.15.ca.23. Inter eos monaſticam vitam egit S. Ioannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459.Simile Acœmetarum monaſterium fuit S.Columbani, & S. Galli, aliaque plura in Germania,Gallia, Hybernia: nimirum hæ ſunt non vanæ, ſed ſanctæ religioſorum vigiliæ,imò cæleſtes Angelorum terreſtrium Deo pſallentium & militantium excubiæ.

Vigiliæ Demoſt. & Ariſtot.

Acœmetarū.

Vers.17. ET INTELLEXI QVOD OMNIVM OPERVM DEI NVLLAM POSSIT HOMO INVENIRE RATIONEM EORVM, QVÆ FIVNT SVB SOLE: ET QVANTO PLVS LABORAVERIT AD QVÆRANDVM, TANTO MINVS INVENIAT: ETIAMSI DIXERIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT REPERIRE] Opera Dei intellige tum omnipotentię & magnificentiæ,vt vertit Chald.tum potiùs prouidentiæ circa homines, vti dixi initio v. præced.ex S.Hiero.quem ſequuntur Albin. Lyran.Hugo & alij.

ETIAMSI DIXERIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT REPERIRE] Poteſt clariùs ex Hebr. verti: *ſi dicat*,id eſt apud ſe ſtatuat, *etiam vir ſapientiſſimus,dare operam,vt cognoſcat,non poterit inuenire.* Ita Vatabl. & Camp. *Quin & ſapiens ipſe*, ait, *ſi conetur cognoſcere, fruſtra laborabit.* Iam hanc gnomen audiuimus c.3.11.Quare ibi dicta hic non repetam. Huc ſpectat verus Apologus, quē recenſet noſter Pōtanus volum 3.Progym. p.1.cap.40.Inuehebatur in caudam ſuam canis, quod deſes & otioſa,& à reliquo corpore ſe trahi ſineret,neq; iter oſtenderet vt oculi, nec mādata acciperet vt aures, nec hoſtem inſequeretur, vt pedes, nec dimicaret vt dentes,ſed eſſet velut inutilis appēdix ad poſticam partem corporis. Reſpondit cauda: Et tamen ego inutilis, vt tu calumniaris,muſcas abigo,patrono alludo pudenda contego; totiq; corpori ſum ornamēto. Epimythyon: nihil à Deo niſi ſapienter factum & prouidè,quamuis homines multis in rebus id non videant. Exemplum huius ſententiæ clarum eſt in quadratura circuli, in qua ſe torſerunt tot ſæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorſerunt,adeo vt hæc eis crux fixa eſſe videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè,hoc eſt modum practicè efficiendi quadratū, quod ſit æquale circulo, ſiue cuius capacitas æqualis ſit capacitati circuli cuiuſlibet, inuenit traditque Archimedes libro de Circuli dimenſione theorem.1.pag.128.in edit. Pariſ. Eſtque hic: Accipe peripheriam, ſiue circumferentiam circuli, illamque ex curuo in directum extende, ſiue fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ ſemidiametro circuli ſit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac denique extremitatem vtriuſque lineę iam dictæ lineâ rectâ tranſuerſâ connecte, ac habebis triangulum,qui ſit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum deſcribi poſſe, mathematicè certum eſt, modumque id faciendi demonſtrat Euclides lib.1. propoſ.42.& lib.2.propoſ.14.& l.9.prop.33. Vide ibidem Clauium 301. quare ſic fiet,quadratum æquale circulo. Hinc mechanici facilè ex hac praxi, commenſurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata

Quadratura circuli mechanicè ſcitur mathematicè neſcitur.

drata, quæ ſint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipſum demõſtrare, vti ſuas propoſitiones demonſtrat Euclides, hoc eſt rationem Mathematicam afferre, quæ demõſtret modum inueniendi lineam, quæ ſit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc vſque inuenit, etſi plurimi in eo annos plurimos deſudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè ſcitur, at eius ratio & Mathematica demonſtratio ignoratur.

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EX eo quòd bona malaq́ æquè accidant pio ac impio, infert neminem ſcire an amore, an odio ſit dignus, ſed omnia in futurum ſeruari incerta. Idcirco ſapientis eſſe ſtudere candori & puritati ac bonis operibus, præſertim quia ſicut piſces capiuntur hamo, ſic homines tempore malo. Denique v. 14. oſtendit ſapientiam præſtare fortitudine, & tamen in paupertate non æſtimari,

1. OMnia hæc tractaui in corde meo, vt curioſè intelligerem: Sunt iuſti atque ſa-
pientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen neſcit homo, vtrum amore an
odio dignus ſit. 2. Sed omnia in futurum ſeruantur incerta: eò quòd vniuerſa
æquè eueniant iuſto & impio, bono & malo, mundo & immundo, immolanti victi-
mas, & ſacrificia contemnenti: ſicut bonus, ſic & peccator: vt periurus, ita & ille qui
verum deierat. 3. Hoc eſt peſſimum inter omnia, quæ ſub ſole fiunt, quia ea-
dem cunctis eueniunt: vnde & corda filiorum hominum implentur malitiâ, & con-
temptu in vitâ ſuâ, & poſt hæc ad inferos deducentur. 4. Nemo eſt qui ſem-
per viuat, & qui huius rei habeat fiduciam: melior eſt canis viuus leone mortuo.
5. Viuentes enim ſciunt ſe eſſe morituros, mortui verò nihil nouerunt amplius, nec
habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita eſt memoria eorum. 9. Amor
quoque, & odium, & inuidiæ ſimul perierunt, nec habent partem in hoc ſæculo, & in
opere quod ſub ſole geritur. 7. Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, &
bibe cum gaudio vinum tuum: quia Deo placent opera tua. 8. Omni tempore
ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 9. Perfruere
vita cum vxore, quam diligis, cunctis diebus vitæ inſtabilitatis tuæ, qui dati ſunt tibi
ſub ſole omni tempore vanitatis tuæ: hæc eſt enim pars in vita, & in labore tuo, quo
laboras ſub ſole. 10. Quodcumque facere poteſt manus tua inſtanter operare: quia
nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quò tu properas.
11. Verti me ad aliud, & vidi ſub ſole, nec velocium eſſe curſum, nec fortium bel-
lum, nec ſapientium panem, nec doctorum diuitias, nec artificum gratiam; ſed tem-
pus, caſumque in omnibus. 12. Neſcit homo finem ſuum: ſed ſicut piſces capiun-
tur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines in tempo-
re malo, cùm eis extemplo, ſuperuenerit. 13. Hanc quoque ſub ſole vidi ſapien-
tiam, & probaui maximam. 14. Ciuitas parua & pauci in ea viri: venit contra
eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta eſt
obſidio. 15. Inuentuſque eſt in ea vir pauper & ſapiens, & liberauit vrbem per ſa-
pientiam ſuam; & nullus deinceps recordatus eſt hominis illius pauperis. 16. Et di-
cebam ego, meliorem eſſe ſapientiam fortitudine: quomodo ergo ſapientia pauperis
contempta eſt, & verba eius non ſunt audita? 17. Verba ſapientium audientur in
ſilentio, plus quam clamor principis inter ſtultos. 18. Melior eſt ſapientia, quàm
arma bellica: & qui in vno peccauerit, multa bona perdet.

VERS. 1. OMNIA HÆC TRACTAVI IN CORDE MEO, VT CVRIOSE INTELLIGEREM. SVNT IVSTI ATQVE SAPIENTES, ET OPERA EORVM IN MANV DEI; ET TAMEN NESCIT HOMO VTRVM AMORE AN ODIO DIGNVS SIT.] Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina: licet Regia Hebr. Chald. Septuag. & Thaumaturgus ordiantur cap. 9. à τὸ *ſunt iuſti* ac præcedentem ſententiam iungant fini capitis 8. Pro *vt curioſè intelligerem.* Hebr. eſt לָבוּר *labur*, id eſt, *vt depurarem*; id eſt; purè clareque perſpicerem S. Hieronym. in priori verſione tranſtulit, *vt conſiderarem*. Pagn. *vt declararem*. Tigur. *vt clare diſcernerem*. Minus rectè Caietan. *vt eligerem*. Melius Symmach. *vt ventilarem*, Complut. in Lexico; *vt probarem*, vel *examinarem*. Pendent hæc à fine præced. Vnde illius fini hæc annectit Caietan. & cap. 9. inchoat

inchoat à v. 1. Continuat enim hic Eccleſiaſtes, & amplificat, id quod dixit capit. præcedenti, ſcilicet bona & mala tam pijs obuenire quam impijs: vnde ex eis ceteriſque diſcerni non poſſe, quis ſit pius & amore dignus, quis impius & odio dignus.

Pro *opera eorum* Hebr. eſt עֲבָדֵיהֶם *abad hem*, quod Pagnin. vertit: *Seruitia eorum.* Vatabl. *Serui eorum.* Chald. *Diſcipuli eorum.* q. d. iuſti & ſapientes, eorum diſcipuli, vel aſſeclæ ſunt in manu Dei. Verùm ſic dicendum fuiſſet עַבְדֵיהֶם *abdehem*, iam autem dicitur עֲבָדֵיהֶם *abadehem*, id eſt *opera eorum*, vt vertunt Noſter, Septuag. Syrus, Arab. Campenſ. & alij. Septuag. eleganter vertunt ἐργασίαι, id eſt opera artificioſa ad lucrum & quæſtum affabrè elaborata, qualia ſunt inſignium artificum; talia ſunt opera iuſtorum; B quæ licet mundo deſpecta, Deo tamen ſunt pretioſa ac cælo elaborata, ideoque eis mercedem cæleſtem retribuet.

Iuſtorum opera in manu Dei quot mpliciter. Primò. Secundò. Tertiò.

In manv Dei] Primò Hugo: *In manu Dei*, hoc eſt, ait, in diſpoſitione, cõſeruatione, iudicio & voluntate Dei, item vt hoſtiæ Deo acceptæ. Secundò Dionyſ. *in manu Dei*, id eſt, ait, oblata ſunt & commiſſa Deo, vt creatori & Iudici, adde *& remuneratori*. Tertiò genuinè in manu Dei, id eſt in protectione, cura & amore Dei. Ita Olymp. qui hæc ſuperioribus ita aptè connectit: *Dixerat*, inquit, *ſuperiùs quarum rerum cognitio ſit abſtruſa, vt non auerteret ab inutili ac vana perquirendi ſollicitudine. Nunc autem proponit, qua in re ſatisfacere ſibi poſſit ſapientis inuentus & cognitio, quod videlicet iuſti ſapienteſque homines vnà cum operibus* C *ſuis ſub vmbra Dei, & protectione ſua dextera cõquieſcant. Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus deuaſtari. Probi namque homines & officioſa opera proteguntur à Deo: at verò de impijs ſcriptum eſt: Et ipſi de manu tua repulſi ſunt.*

Sapientes ergo id eſt prudentes & iuſti, licet non ſint in proſperitate vt impij, ſed in aduerſitate, ideoque mundo neglecti & contempti ſunt tamen in manu, id eſt fauore, cura, cuſtodia & ope Dei, quia aduerſa eis immittit ex amore, vt eos virtutibus & meritis augeat. Hoc ſenſu dicit Deus Iſaiæ 46. 16. *In manibus meis deſcripſi te*, vt te veſtit oculis meis præſentem iugiter intuear, & manibus iuuem, protegam, promoueam. Vide ibi dicta. Hinc rurſum opera ſancta iuſtorum ſunt *in manu Dei*, quia à manu, id eſt ab ope & gratia Dei promanant (vti D docet S. Proſper lib. 1. de Vocat. gent. capit. 24.) qui proinde ea copioſè remunerabitur & coronabit.

Quartò. Quartò opera iuſtorum ſunt *in manu Dei*, id eſt Deo certò cognita & explorata, cùm ipſis iuſtis ſint incerta & dubia, vt ſequitur. Ita Lyranus.

Quintò. Quintò *in manu*, id eſt in pleno arbitrio & poteſtate æquè ac ſcientia, prouidentia, & gubernatione Dei, vt eos orbi ſtato tempore ad eius ſalutem immittat; ſicut ante diluuium immiſit Enoch & Noë; poſt diluuium: Abraham, Iſaac, Iacob: Hebræis captiuis in Ægypto miſit Moſem & Aaronem, in terra ſancta miſit Dauidem & Prophetas: contra Arrianos miſit S. Athanaſium; contra Pelaginos S. Auguſtinum; contra Neſtorium S. Cyrillum; contra Eutychetem S. Leonem; contra Albigenſes S. Dominicum; contra Lutherum S. Ignatium cum A ſocijs. Sic dicitur Pſal. 30. 16. *In manibus tuis tempora mea*, vel vt alij vertunt: *Sortes meæ.* Et: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud.* Prouerb. 21. 1. Et: *In manu enim illius & nos, & ſermones noſtri, & omnis ſapientia & operũ ſcientia & diſciplina.* Sapient. 7. 16. & cap. 3. 1. *Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt*: vbi hac de re plura. Huic gnome affinis eſt illa Cęcilij Poëtæ lib. 35. *Deum quis non ſummum putet, cui in manu ſit, quem eſſe dementem velit, quem ſapere, quem inſanire, quem in morbum inijci, quem contra amari, quem auerſari, quem expeti.* Porrò manus Dei eſt mens, voluntas & poteſtas Dei: in mente eſt ſcientia & prouidentia: in voluntate libertas; in poteſtate imperium. Hinc Veſpaſiano prandenti humana manus illata in triclinium, & menſæ ſuppoſita protendit imperium, ait Sueton. in eius vita. Et Prophetę pinguntur manu cælitus immiſſa, quaſi à Deo excipientes prophetiam, vti dixi initio Prophet.

Neſcit homo an amore, an odio ſit dignus.

Et tamen neſcit homo vtrvm amore an odio dignvs sit] Hebr. *Etiam amorem, etiam odium non ſciens.* Sic & Sept. Syrus, Arabicus, & Recentiores. S. Hieronym. in veteri editione vertit: *Et quidem charitatem, & quidem odium non eſt cognoſcens homo.* Quæ verba quia more Hebræo ſunt ampla & indefinita, à varijs variè definiuntur & explicantur.

Primò. Primò Symmac. vertit: *Et inſuper neque amicitias, neque inimicitias ſcit homo.* Et Campenſis: *Nec quiſquam nouit quos habiturus ſit amicos, vel inimicos*, q. d. Neſcit homo quis eum amet, quis odiat, ac C proinde neſcit quem vt amicum diligere, quem vt inimicũ odiſſe, id eſt cauere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor*, inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium, quo eos proſecutus fuerit, decretum eſt: omne in prouidentia decretum eſt, vt ſit ante eos.* Accedit Thaumat. q. d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, neſcit quamdiu eam conſeruaturus ſit propter inconſtantiam voluntatis humanæ, qua fit vt amor leui de cauſa vertatur in odium.

Secundò. Secundò, alij referunt ad obiecta amoris & odij, q. d. Neſcit homo ſenſualis, quid verè ſit bonum quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde neſcit quid amare & ſequi, quid odiſſe & cauere oporteat. Vis eſt in Hebr. אָדָם *adam* id eſt homo terrenus, qui terrena ſapit, & cæleſtia nõ capit: hic enim carnis voluptate du- D citur, non virtutis honeſtate: quare ignorat verũ virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat odienda & odit amanda. Ita Olympiod. Accedit R. Salomon & Hebræi qui exponunt. q. d. Vulgus hominũ neſcit cor diſponere ad amandum Deum, & quæ odio digna ſunt odiendum: ſed omnia hæc ſunt ante ſapientes & iuſtos, qui norunt amare Deũ & odio habere mala: nimirum neſcit amare qui Deum non amat: neſcit hoc impius, ſcit pius & ſapiens.

Tertiò. Tertiò, Iſidor. Clarius explicat, q. d. Id quod diligit homo & odit, eſt in manu & poteſtate Dei, vt illud vel tribuat homini, vel neget & auertat, atque homo id ſenſu percipere nequit. Verùm noſter ſolerter & ſapienter intellexit, hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, ſed Dei. De eo enim proximè dixit:

xit: *Opera eorum in manu Dei*, q.d. Opera noſtra ſunt in manu Dei; & tamen neſcit homo an amore Dei, an odio ſit dignus: quia ſcilicet Deus opera noſtra manu ſua certò quidem ſeruat, ſed clauſa & ſecreta tenet, nec qualia illa ſint homini oſtendit: verùm in futurum iudicium patefacienda ea reſeruat: quare vſque ad illud homini ſunt incerta & incognita.

Dices: in Hebr. eſt: *Et omne vel omnia ante eos*, vel *ad faciem eorũ*, quomodo ergo noſter vertit: *Et omnia in futurum ſeruantur* incerta? Reſpondeo quia τὸ *omnia ante eos*, ſignificat omnia opera lõgè antecedere hominis oculos, id eſt conſpectum & cognitionẽ, vt ea perſpicere nequeat; quia ſcilicet in cælo, in mente & præſcientia Dei ſeruantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Pſaltes ait Pſ. 138.6. *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me: confortata eſt, & non potero ad eam*. Et v. 3. *Intellexiſti cogitationes meas de longe*, &c. *Et omnes vias meas præuidiſti*. Vnde Camp. vertit hic: *Omnia hæc hominem latent*. Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè τὸ *omnia ante eos*, id eſt omnia *ante eũ*, ſcilicet Deũ, quia enim *Elohim*, id eſt *Deus*, Hebræis eſt plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id eſt ante eum, ſcilicet Deũ, qui in plurali vocatur *Elohim*. Vnde Tigur. vertit: *Ipſi autem Deo omnia ſunt propoſita*. Et Chald. *Non eſt qui ſciat id quod erit homini. Omne in prouidentia* (Dei) *eſt vt ſit ante eos*. Quare Noſter optimè vertit. *Et omnia in futurum ſeruantur incerta*. Hunc ſenſum exigit verſio Vulgata, quã per 1200. & amplius annos recepit & probauit tota Eccleſia quin & probant Nouantes, vt Beza, Mercerus, & vt videtur Caluinus lib. 3 Inſtit. c. 2. § 38 Atque ſi quis antecedentia & ſequentia inſpiciat, perſpiciet hanc verſionem & ſenſum eſſe aptiſſimum. Denique ita explicat S. Hier. vir in exponendis Scripturis eruditiſſimus, & Eccleſiæ calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic ſenſus eſt: Etiam in hoc dedi cor meum, & ſcire volui quos Deus diligeret, quos odiſſet, & inueni iuſtorum quidem opera in manu Dei eſſe, & tamen vtrum amentur à Deo, an non, nunc eos ſcire non poſſe & ambiguo fluctuare vtrum ad probationem ſuſtineant, quæ ſuſtinent, an ad ſupplicium. In futuro igitur ſcient: & in vultu eorum ſunt omnia. Id eſt antecedit eos cùm de vita hac deceſſerint, notitia totius rei: quia tunc eſt iudicium, nunc certamen. Et quæcumque aduerſa ſuſtinent, vtrum per amorem Dei ſuſtineant, vt Iob; an per odium, vt plurimi peccatores, nunc habetur incertum*. Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambroſium Catharinum, ſcilicet homines, etiam iuſtos, non eſſe certos omnino ſe eſſe in gratia Dei, ſiue iuſtos & amicos Dei; etſi enim huius rei probabilia ſigna & coniecturas nõ leues habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & formidinem oppoſiti: licet enim ſibi nullius peccati ſint conſcij, tamen ſciunt Deũ plura videre, ideoque forte peccatum in cõſcientia ſua cernere quod ipſi nõ cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conſcius ſum; ſed non in hoc iuſtificatus ſum*. 1. Corinth. 4. Rurſum etiamſi ſciant ſe amare Deum, tamen neſciunt an hic amor ſit naturalis, an ſupernaturalis charitatis, quæ ſola iuſtificat. Hæc ſententia eſt de fide. Nam ita definitum eſt in Conc. Trid. ſeſſ. 6. c. 9. & can. 12. Negat id Lutherus, Caluinus, Bucerus, Kemnitius, ceterique Nouantes, qui cauillantur hunc locum male eſſe traductum in verſione vulgata. Docent enim iuſtum fide diuina credere debere, non tantũ in genere Chriſtum ſatisfeciſſe pro nobis, ſed etiam in particulari ſibi per Chriſtum remiſſa eſſe peccata, ideoque ſe eſſe iuſtum & ſanctum, imò prædeſtinatum & electum ad gloriam: ac proinde nõ poſſe ab ea excidere, nec peccare, ne fides eius falſa ſit: hanc enim fidem ſpecialem eſſe fidem iuſtificantem, ideoque eam requiri ad cuiuſcumque iuſtificationem ſibi certò perſuadent.

Fides ſpecialis hæretic.

Refellitur.

Verùm hic ſtolidus eſt error, & fides ſummè infida. Nam vt cetera taceam; hæc fides eſt impoſſibilis & falſa. Credit enim certò, quod anceps & dubium eſt, ac ſæpè falſum. Multi enim apud hæreticos habent hanc fidem, & tamen viuunt in adulterio, odio, iniuſtitiâ, rapinâ, aliiſque grauiſſimis peccatis, qui licèt credant ſe iuſtos reuera tamen ſunt peccatores & ſcelerati. Rurſus multi ab hac hæreſi conuertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæreſi crediderunt ſe ab ea non poſſe excidere, cum de facto excidant? Ambroſius Catharinus verò, licèt longè abſit ab hac hæreſi, tamen ex alio capite cum eâ cenſet, hominem iuſtum certum eſſe de ſua gratia & iuſtitia. Vtriq; vrgẽtur & conuincuntur hoc loco Eccleſiaſtæ: *Neſcit homo vtrum amore an odio dignus ſit*. Sed reſpondent, Salomonem nõ abſolutè negare iuſto certitudinem charitatis & gratiæ, ſed tantum negare eam poſſe cognoſci & certò conſtare ex euẽtis externis, v.g. quod iuſto omnia feliciter cedant, iniuſto infeliciter, cùm vtraque vtrilibet indifferenter obueniant, vt ſequitur: Aut, vt Catharinus & Vatab. negare dũtaxat id ſcire poſſe hominem naturaliter, ſiue vt homo eſt, non autem ſupernaturaliter, ſiue vt filius Dei eſt: ſic enim cum ſcire poſſe ſe iuſtum ex teſtimonio Spiritus ſancti, vt docet Apoſt. Rom. 8. 15.

Reſponſio hæreticorũ.

Refellitur. Primò.

Verùm hæc frigida & friuola eſſe Prob. primò ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in ſe quoad naturam, ſed de iuſto quoad gratiam. Ait enim; *Sunt iuſti & ſapientes, & opera eorum in manu Dei, & tamen neſcit homo* (ſcilicet iuſtus & ſapiẽs, vt præceſſit) *vtrum amore, an odio dignus ſit*. q.d. Iuſti opera ſunt in manu Dei, & tamẽ id ipſe neſcit; ideoq; pariter neſcit an amore Dei & odio dignus ſit. Iuſtus enim non tantùm externa ſua ſpectat, ſed etiã internum conſcientiæ & Spiritus ſancti teſtimonium, idque multo magis: huius enim reſpectu dicitur iuſtus, eſſeq; in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc teſtimonio neſcit ipſe ſe eſſe in gratia, dignumque amore, etiãſi reuera ſit in gratiâ & dignus amore Dei.

Secundò.

Secundò, quia aſſerit iuſtorum opera eſſe in manu Dei, id eſt in mente, memoriâ, & intellectu diuino, qui vt manus ea in ſe certiſſimè claudit & continet; ne à quoquam alio videantur, vt ea ſuo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: & tamen neſcire iuſtum, an odio dignus ſit, an amore. Vbi clara eſt antitheſis, q.d. Opera iuſti ita ſunt ex mẽte & ſcientia Dei, vt abſolutè non ſint in mente & ſcientiâ hominis. Alioquin

enim ſi ſcientiam accipias, quæ ex euentis externis habetur, æquè neſcit Deus an homo amore, an odio ſit dignus, ac id ipſum neſcit homo. Externa enim illa ſigna proſperitatis, vel aduerſitatis, ſigna ſunt gratiæ & iuſtitiæ planè indifferentia & incerta, cum promiſcuè obueniant impio & pio. Ergo ex ijs Deus ſcire nequit, an quis ſit amore vel odio dignus, ſicut ex ijs id ſcire nequit homo.

Tertiò. Tertiò, quia ſubdit vniuerſaliter: *Sed omnia in futurū ſeruantur incerta: omnia*, ſcilicet tam ſupernaturalia, quæ propriè *in manu Dei* ſunt, quàm naturalia, tam interna, quàm externa; & conſequenter an proſpera vel aduerſa, quæ maximè oculis patēt, quæq; maximè ſpectāt homines, ex odio vel amore Deus homini immittat: & hoc tantum vult Salomō in ratione hac inadæquata ſimilis piorum & impiorū euētus, quam ſubdit, q. d. Homo cōmuniter ſpectat externa, & externos euentus felicitatis, vel infelicitatis ſibi obuenientes; & tamen neſcit an Deus illos ſibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter neſcit an ipſe amore an odio ſit dignus. Reliqua enim argumenta & ſigna, quibus idipſum dignoſci poſſet, æquè ac hoc iam receoſitum homini obſcura & ambigua ſunt. τὸ ergo, *ſed omnia in futurū ſeruātur incerta*, ſignificat hæc ignorari ab homine non ſolū ratione præſentiū euentuū, ſed ſimpliciter & abſolutè: ſi enim alio modo homini conſtarēt eſſentq; certa, falsò dicerentur incerta.

Quartò. Quartò, idipſum docet alibi crebro S. Scriptura, Patres & tota Eccleſia. Vide Bellar. to. 3. lib. 3. de Iuſtit c. 4. & ſeq. & to. 1. l. 2. de Verbo Dei c. 12. ac ibidē Iacobum Gretſerum, qui & validè confutat ineptam expoſitionem Iunij, dicentis, quod homo neſciat an amore, an odio dignus ſit, non ipſemet (quiſque enim nouit, inquit, ſeipſum, & ſuā conſcientiam) ſed alius quilibet, qui alterius externos euētus proſperos vel aduerſos conſpicit. Nimirū voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate & ſollicitudine; vt cum timore & tremore ſalutem noſtram operemur, vt monet Apoſt. Phil. 2. 12. atque ſatagamus, vt per bona opera certā noſtram vocationē & electionem faciamus, vt S. Petrus exhortatur. Ita S. Aug. vel quiſquis eſt Auctor (ſat enim liquet non eſſe S. Auguſtini) lib. de Spiritu & anima c. 59. *Væ mihi*, ait, *miſero, qui in regione umbræ mortis neſcio finem meum, neſcio ſi dignus ſum amore vel odio*. Porrò loquitur Salomon propriè de amore & odio, quo iuſtus amatur ob præſentem iuſtitiam, & iniuſtus odio habetur ob præſentem ſtatum peccati in quo degit, vti applicat S. Hier. S. Bern. ſerm. 1. de Septuag. S. Th. 1. 2. q. 112. art. 5. & alibi crebrò ac Bonau. qui negat hic agi de amore prædeſtinationis & odio reprobationis: quia, inquit, nullus dignus eſt prædeſtinatione, nec quiſquam meretur prædeſtinari. Prædeſtinatio enim præcedit omnem gratiam omneque meritum, imò ipſa omnis gratiæ & meriti eſt origo & cauſa. Poteſt tamen extendi hic amor & odium ad prædeſtinationem & reprobationem; illa enim ſummus eſt amor Dei, hæc ſummum odium, & vtraque in futurum iudicij diem ſeruatur incerta, q. d. Nemo ſcit an ſit prædeſtinatus an reprobus, vel potiùs reprobandus: licèt enim prædeſtinationis

A gratiam & amorem nemo mereri queat, dici tamen poteſt eo dignus, non ex merito, ſed ex gratia Dei, quia ſcilicet Deus illum dignatus eſt prædeſtinare & aſciſcere in ſortem Sanctorum, illâque eum dignum efficit, vt loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædeſtinatione & reprobatione accipit S. Bern. ſer. 5. de omnibus Sanctis, & S. Tho. in c. 8. ad Roman. ſub finem, Hugo, Dion. & alij. Excipe, niſi cui ſpeciali dono reuelata ſit ſua iuſtitia vel prædeſtinatio, vti ſalutis ſuæ reuelationem habuere S. Antonius teſte S. Athan. S. Franciſcus, teſte S. Bonau. S. Galla teſte S. Greg. 4. Dial. cap. 3. & alij plures, quos eodem libro recenſet S. Gregor.

Denique licet iuſti non habeant certitudinē ſcientiæ ſe eſſe iuſtos, habent tamen certitudi- *Iuſti quam certi de ſua iuſtitia.*
B nem coniecturæ & fiduciæ, quæ creſcente gratia & bonis operibus pari paſſu creſcit, adeo vt eximij ſancti de eo vix dubitent, ſintque ſecuri, *vt cū longa mœroris anxietatis formido fuerit conſumpta, quædā iam de præſumptione veniæ ſecuritas naſcatur*, ait S. Greg. l. 6. regiſt. epiſt. 23. ad Theoctiſtam; & S. Cypr. lib. de Mortal. & libro contra Demetrianum: *Viget*, inquit, *apud nos ſpei robur & firmitas fidei, & inter ipſas ſæculi labentes ruinas erēcta mens, & immobilis virtus, & de Deo ſuo ſēper anima ſecura*. Et S. Aug. in illud Pſ. 149. *Exultabunt ſancti in gloria, &c. Eſt quidam modus in conſcientia gloriandi, vt noueris fidem tuam eſſe ſinceram, noueris ſpem tuam certam, noueris charitatem tuam eſſe ſine ſimulatione*. Ita S. Antonius fidens aiebat: *Ego Deū meū non timeo, ſed amo*. Et pauper ille apud Thaulerum dicebat ſe ſecurum in Deo côquieſcere.
C Hiſtoriam fusè ex eodem enarraui Rom. 12. 2. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti: &c. Certus ſum quia neque mors, neque vita, &c.*

Vers. 2. SED OMNIA IN FVTVRVM SERVANTVR INCERTA, EO QVOD VNIVERSA ÆQVE EVENIANT IVSTO ET IMPIO] Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia ſicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id eſt omnia eueniunt conſimiliter omnibus. Tigur. *Omnibus eadem prorſus vſu veniunt*. Campen. *Cuncta res eodem interibunt modo: vnus eſt euentus iuſto & impio*. Septuag. pro ſecundo הַכֹּל hacol, quod noſter vertit *vniuerſa*, alij, *omnia* per affinitatem litteræ ב cum כ alijs punctis legerunt הֶבֶל *habel*, id eſt *vanitas*, vnde vertunt: *Omnia ante faciē eorū vanitas in omnibus*, id eſt vt Syrus: *Omne quod eſt ante eum vanitas eſt*. Et Arabicus: *Omnes res ante eorum faciesſunt vana in omnibus eorum negotijs*.
D Identidē enim operum hominis, rerumque omnium vanitatem inculcat Eccleſiaſtes. Verùm Biblia Hebr. quaſi omnia habent הַכֹּל *hacol*, non הֶבֶל *habel*. Quare Noſter τὸ *Omnia ante faciem eorum*, optimè cum Symmacho, vt ſolet, interpretatus eſt, *ſed omnia in futurum ſeruantur incerta*. Nam vt dixi v. 1. *To ante eos*, idem eſt, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conſpectum & cognitionem fugit, ac proinde eis eſt incognitum & incertum, quale eſt id quod futurum eſt; hoc enim quaſi à fronte nos in Dei præſentia antecedit, noſque quaſi ſubſequentes, vt ad illud perueniamus, expectat. Hoc ergo eſt *ante eos*, id præuertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam tum ad Dei præſcientiam & prouidentiam,

tum

tum ad Dei iudicium, vt ibi homines reos præſtoletur, ac ſontes vel inſontes oſtendat. Vnde Chald. vertit: *Omne in Dei prouidentia decretum eſt vt ſit ante eos.* Alij repetunt τὸ *non*, quod præceſſit. q. d. Opera hominum non ſunt ante faciem eorum, id eſt non cognoſcuntur ab eis qualia ſint, bona an mala. Verùm hoc duriuſculum videtur. Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & ſalus Salomonis, Tertulliani, Origenis, Berengarij & plurium talium. Sic Doctor ille Pariſienſis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus ex feretro publicè ſe improbum proclamauit, dicens: *Iuſto Dei iudicio condemnatus ſum*, qua voce perculſos S. Bruno cum ſocijs in Carthuſiam ſeceſſit. Porrò recentiores hic variè ex Hebræo vertunt, & explicant. Arias & Guarinus; *Amorem & odium neſcit homo omnium qui ante eos ſunt.* R. Salomon: Iuſti vident B opera ſua ante oculos propoſita, ex ijſque ſciunt ſe eſſe iuſtos, cum id carnales & impij neſciant. Dauid de Pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q.d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alij q. d. Etſi homo omnia habeat ante oculos, tamen neſcit diſcernere inter bonum & malum, odium ab amore, ſigna probitatis ab improbitatis. Alij aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à vulgata, id eſt à veritate deuiant.

EO QVOD VNIVERSA ÆQVE IVSTO ET IMPIO] Ratio hæc, vt dixi, non plena & adæquata, ſed partialis eſt & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibuſque hominum obuia, ideoque illam præ ceteris aſſignat Salomon. Iuſti enim ex alijs ſignis, putà ex interno cōſcientiæ & Spiritus ſancti teſtimonio, ex bonis ope- C ribus, ex affectu pio in Deum coniectant & quaſi cognoſcunt ſe eſſe iuſtos & amore Dei dignos. Verùm hæc interna ſunt, nec oculis hominum patent, ac ipſis iuſtis ſæpè æquè incerta ſunt atque externa, putà externi euentus proſperi vel aduerſi. Sicut enim hi impio æquè obueniunt ac pio, ſic & illi. Impij enim ſæpè nullos ſibi faciunt peccati ſcrupulos, ſed planè ſibi videntur in conſcientia tranquilli, ac amant Deū & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleēmoſynas, ſuntque beneſici in omnes; & tamen ſunt in ſtatu peccati mortalis. Vnde liquet hæc ſigna interna, æquè ac externa eſſe incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tom. 3. de Gratia lib. 9. à num. 14. ad 18. ſed maximè num. 18. vbi exactè expendit τὸ *et quid*. Porrò Hebraicè eſt: *Vnus eſt euentus iuſto & impio.* Chald. hoc & præced. ita D reddit: *Omne ex prouidentia pendet, atque ex cælo decretum eſt* (Complut. *Ex ſidere*: ſed hoc fauet Aſtrologis iudiciarijs, quos Eccleſia reprobat) *decretum eſt quod futurum eſt, vt fiat omnibus euentus vnus innocenti & peccatori.*

Dices, Deus Leuit. 26. & alibi ſæpè promittit Hebræis euentus proſperos, putà victoriam, pacē, copiam frugum, ſi legem ſuam ſeruent ſintque pij; ſin eam violent ſintque impij, minatur eis bellum, famem, peſtem omneque malum; ac vtrumque vti promiſit, ita re ipſa eis præſtitit: quomodo ergo vnus eſt euētus iuſto & impio? Reſp. primò pro *euētus* Hebr eſt מקרה *micre*, id eſt accidens, occurſus, euentus, de qua voce dixi

A c. 1. 14. Iam per accidens intellige, id quod cōmuniter accidit, qualis eſt mors, morbus, fames, ſitis, frigus, æſtus, &c. Hæc enim tā pijs accidunt quàm impijs. Vnde Camp. vertit: *Cum hæc res eodem interibunt modo, nec quidquā ab interitu liberum eſt.* Nam per euētum maximè hic intelligi mortem patet ex ſequentibus. *Nemo eſt qui ſemper viuat* &c. & ex dictis c. 2. 14. & c. 3. 19. Identidem enim hanc mortis vanitatem & ærumnā extremam, tam pijs quàm impijs communem, refricat & inculcat. Reſp. ſecundò illa promiſſa Hebræis facta Leuit. 26. & alibi ſpectant, non tam ſingulos ſeorſim, quàm totum populi cœtum, vt ſi is coleret Deum non idola, eiuſque leges ſeruaret, Deus daret ei pacem & rerū abundantiam; ſi eas violaret, coleretq; idola, puniret eum peſte, fame & bello. Quare ſi maior pars populi coleret idola, Deus in totum populum mittebat peſtem, famem, vel bellum, quæ tam pios, vtpote qui erāt pars iſtius reipublicæ & populi noxij, quàm impios affligebant. Itaq; tunc quoq; vnus erat euētus iuſto & impio: nec enim fames, nec peſtis, nec bellum diſcernit pium ab impio, ſed promiſcuè obuios quoſq; inuadit. Sicut in excidio vrbis pij æquè ac impij ſpoliantur, capiūtur, necātur. Sic enim in prælio tam occiſus eſt pius Ioſias, quàm impius Achab. 3. Reg 22. 34. & 2. Par. 35. 23. Reſp. tertiò, ſæpè Deus in lege veteri pijs ſeparatim proſpera, vt fruges & opes in præmium pietatis largiebatur, eadem impijs negabat in pœnā impietatis; at non ſemper, ſed proſpera impijs, aduerſa pijs immittebat, vti Dauidi perſecutionem Saulis, Danieli Babyloniorum, Suſannæ ſenum, Machabæis Antiochi, Eliæ & Prophetis Ieſabelis, & idololatrarum; quia tum maioribus bonis patientiæ, martyrij & gloriæ æternæ eos cumulabat. Vnde tunc quoque vna ex parte idem, ſed alia ex parte aduerſus planè erat euentus pio, quā eſſet impio. Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noë & Pharaonem ſocerum Salomonis, narrantque eumdem euentum accidiſſe iuſto Noë & impio Pharaoni, ſcilicet claudicationem. Noë enim cum ex arca exſcendiſſet caſu cecidiſſe factumque claudum; Pharaonem quoque, cùm in throno Salomonis ſederet, velletq; deſcendere, prolapsū claudicaſſe; ſed hæc ſunt næniæ & fabulæ Rabbinorum.

Minus ineptè ijdem antitheſes ſequentes ita ſecernunt, vt iuſtus & impius ſpectetur in opere, mundus & immundus in corpore, bonus & peccator in corde, periurus & verum deierans in ore, ſacrificans & ſacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc diſtinguunt, cum omnia ſint quaſi ſynonyma & epitheta iuſti ac impij. Ex hoc loco S. Thomas 1. 2. q. 114. art. 10. probat bona tēporalia per ſe ſub meritum non cadere, ſed tantùm quatenus referuntur & conferunt ad beatitudinem. *Vt ſicut iurans, ſic & qui iuramentum timet*, id eſt fugit & cauet ne aliquando peieret: *iurans*, id eſt peierans; qui enim crebrò iurat, & aſſueſcit ad quiduis iurandum, neceſſe eſt vt ſæpè peieret, imò ſemper peierat, quia iurando temerè quiduis ſine diſcrimine veri vel falſi, ſemper periculo peierādi ſe exponit. Adde Hebræos carere verbis compoſitis, ideoque pro ijs vti ſimplicis; נשבע *nisba* ergo, id eſt *iuro*, ſignificat quoque

peiero, deiero. Sic Zachar. 5. 3. dicitur *iurans iudicabitur*, hoc eſt peierans damnabitur. *Deierat*, id eſt iurat. Deierare enim eſt per Deum iurare, vel ſanctè iurare ait Donatus. Vnde illud comici de Caſina: *Per Deos omnes & deas deiurauit.* Hinc ſubinde deierare eſt iurare ac promittere aliquid cum conteſtatione, vt 1. Reg. 20. 17. *Addidit Ionathas deierare Dauid.*

Vers. 3. HOC EST PESSIMVM INTER OMNIA QVÆ SVB SOLE FIVNT, QVIA EADEM CVNCTIS EVENIVNT: VNDE ET CORDA FILIORVM HOMINVM IMPLENTVR MALITIA ET CONTEMPTV IN VITA SVA, ET POST HÆC AD INFEROS DEDVCENTVR] Thaumat. & Olympiod. cenſent hæc eſſe verba ſtultorum & impiorum. Meliùs S. Hieronym. & alij cenſent eſſe ipſius Eccleſiaſtis. Iterat enim & confirmat quod dixit v. præced. q. d. Res peſſima, id eſt valdè noxia & moleſtiſſima eſt, quòd eadem obueniunt pijs & impijs, indeque homines impleantur malitiâ & contemptu, vt pietatem, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detrudantur. *Peſſimum* ergo hîc propriè accipi poteſt. q. d. Par piorum & impiorum euentus, multorum ſcelerum eſt occaſio. Ita S. Hier. Bonauent. Hugo, Dion. & alij, vel impropriè *peſſimum*, id eſt moleſtiſſimum, quod pios valdè affligit. Sic Matth. 6. ait Chriſtus: *ſufficit diei malitia*, id eſt moleſtia & afflictio, *ſua*.

Pro *contemptu* Hebr. eſt הוללות *holelot*, id eſt *inſania*, vt vertit Pagnin. *Veſania*, vt Vatabl. *tricis*, vt Caietan. Septuag. περιφέρεια, id eſt *circumlationes* hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob externas cogitationes & curas ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus*. Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec deſiſtunt fatigari.* Aquila πλάνη, id eſt *error*. Symmach. αὐθάδεια id eſt, *procacitas*, ait S. Hieronym. Alij. *vana exultatione & gloriatione.* Vide dicta cap. 1. 17. Notat impietatem & ſtultitiam hominum vſque ad inſaniam, qui *lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus peſſimis.* Prou. 2. 14. & excuſant. *Excuſationes in peccatis.* Pſalm. 140. verſic 4. qui procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quaſi numinis contemptores.

POST HÆC AD INFEROS] Hebr. *Poſt hoc ad mortuos*, id eſt ad ſtatum locumque mortuorum, putà ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui deſcendebant. q. d. Impij viuunt adeo inſolenter, vt de morte non cogitent quaſi ſemper victuri, & numquam morituri, itaque cùm minimè cogitant imparati morte abripiuntur, deſcenduntque ad inferos, vt malitiæ ſuæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Et poſt*, inquit, *dies hominis ſeruatur ei, vt corripiatur cum mortuis iuxta iudicium peccatoris.*

Vers. 4. NEMO EST QVI SEMPER VIVAT, ET QVI HVIVS REI HABEAT FIDVCIAM. MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] S. Hieronym. more ſuo ſecutus eſt Symmach. qui clarè vertit: *Quis enim in æternum poteſt perſeuerare viuens?* cùm ait S. Hieronym. *ſubitò rapiamur interitu, & dum ignorant homines ad inferna deſcendant.* Explicat hîc euentum pijs & impijs omnibus maximè communem, ſcilicet mortem, quæ ad oculum oſtendit rerum omnium vanitatem; nam omnia facit mori & euaneſcere: vnde mortis ideam & effectus hîc graphicè depingit vſque ad verſ. 7. Hebræa ad verbum habent: *quia cuius, quod ſociabatur ad omnes viuentes, eſt ſpes?* vtique nullius, q. d. Nullus eſt qui ſperet ſe ſocium & conſortem fore omnibus viuentibus, hoc eſt vt clarè vertit Noſter: *Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam.* Pro יְחֻבַּר, *iechubbar*, id eſt *ſociabatur*, nonnulli Codices per metatheſin legunt יִבָּחֵר *ibbacher*, id eſt *eligetur*: vnde cum Pagnin. vertas: *Quia cui electio inter omnes viuentes eſt ſpes?* Electus enim in Scriptura vocatur iuuenis robuſtus, cuius electa, id eſt florida, & vegeta eſt ætas, q. d. Cui iuueni eſt ſpes, quòd ſemper manebit in flore & robore ætatis iuuenilis? vtique nulli; cùm verſetur inter viuentes, ſed mortales, qui omnes cum tempore ſeneſcunt & flacceſcunt.

Porrò Chald. vertit: *Etenim quis eſt vir, qui aſſociabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi ſæculi eſt illi ſpes.* Recentiores more ſuo dum ex Hebræo nouas cudunt verſiones, à ſeſe inuicem & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumat. cenſet hæc dici in perſona impiorum, qui cenſent animam interire cum corpore, ideoque viuentem, licèt obſcurus is ſit & ſquallidus, mortuo eſſe anteponendum. Melius Olympiod. cenſet hîc agi de impijs, quos paulò antè dixit in morte ad inferos deſcendere. Cauſam hîc ſubdit, eò quòd nullus ſit, qui ſemper viuat, ſed omnes mori debeant, ac poſt mortem ad inferos deſcendere. Aut q. d. impij cùm moriuntur inter iuſtos, qui ſoli, licet mortui, viuere cenſendi ſunt, locum non habebunt in æterna vita. Optimè de omnibus tam pijs quàm impijs accipias. q. d. Nemo prorſus hominum eſt, qui ſemper viuat, ſed omnibus incumbit fatalis euentus, putà mors. Vnde S. Hieronym. Albin. Bonau. Lyran. Hugo, Dionyſ. & ceteri cenſent hæc dici ex perſona & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieronym. & morti S. Paulæ applicans in eius epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis & caduca natura, & niſi Chriſti fides nos extollat ad cælum: vt æternitas animæ promittetur, cum beſtijs ac iumentis corporum vna conditio eſt, idem occubitus iuſto & impio.*

MELIOR EST CANIS VIVVS LEONE MORTVO] Hebt. *Melius eſt cani viuo, quàm leoni mortuo.* Ita Symmach. Eſt parabola, quæ grammaticè in cortice literæ ſignificat animal quodlibet, licèt viliſſimum, qualis eſt canis, ſi viuat, nobilius eſſe animali præſtantiſſimo, qualis eſt leo, ſi mortuum ſit. Parabolicè verò per hoc ſignificatur hominem viliſſimum, ſi viuat, præſtare homini præſtantiſſimo, ſi mortuus ſit; qua ratione dixit S. Auguſt. viuam muſcam, vel culicem, aut pulicem vnum nobiliorem eſſe cælo, quia prædita ſunt anima & vita, qua caret cælum, vt ſuperiùs dixi. Hinc canis qui metuit leonem viuum, illi mortuo inſultat, allatrat, laniat, deuorat: ſic & viliſſimi mortalium mortuos, licèt tyrannos & reges potentiſſimos, dicterijs allatrare & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo inſultant lepores.* Et Comicus: *Mortuus pluris pretij, quàm ego ſum.* *Melior canis viuus leone mortuo:*

Quæres,

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Reſp. primò poſſe referri ad impios, quos v. præced. dixit *ad inferos* Hebr. *ad mortuos* deſcendere, q. d. Impij etiamſi in hac vita epulentur & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos deſcendunt, tumque eorum vita in mortem, id eſt felicitas in ſummam miſeriam conuertitur; quia ſicut canis viuus melior eſt leone mortuo, ita viliſſimus mortalium præſtantior eſt impijs, quantumlibet diuitibus & potentibus, ſi hi moriantur, ille viuat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia & potentia: ſicut enim leo, generoſus licèt, moriens in cineres & vermes abit; ſic & reges ac tyranni, qui proinde nil poſt ſe relinquunt niſi ſplendidum ſepulchrum, vel niſi ſuam pellem, vti facit leo. Vnde illud *Leonina exuuiæ.*

Secundò, generalius referas ad v. 2. *Vniuerſa æquè eueniunt iuſto & impio*: inde enim omnia hęc contexuntur, q.d. ſumma vanitas rerum humanarum eſt, quod idem euentus obueniat pio & impio, cuius exemplum clarum eſt in morte; hæc enim certò vtrique obuenit. Nemo enim prorſus eſt, qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Quanta autem hæc ſit vanitas, quantumque viuens præſtet mortuo, & vita morte, liquet ex eo, quòd canis viliſſimus ſi viuat, melior ſit leone, qui rex eſt animalium, ſi mortuus ſit.

Tertiò, hinc educit quàm magnifacienda ſit vita, ac benè collocanda, & in lætitia boniſque operibus expendenda; cùm mors homini omnem lætitiam omnemque operandi facultatem adimat. Vnde verſ. 10. concludit: *Quodcumque facere poteſt manus tua inſtanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erit apud inferos, quo tu properas.* Canis enim in operando, currendo, & venando acer eſt, ſolers & prouidus, adeo vt cum ſatur eſt futuræ fami prouideat, & oſſa quæ ſuperſunt recondat, eaque in terra defodiat, quæ eſuriens deinde effodit & rodit. Idem faciat ſapiens.

Quartò, hinc reſoluitur quæſtio, quam nonnulli quærunt, quis honorabilior ſit rex, princeps, Epiſcopus, Pontifex, præteritus, an præſens; & vter alteri in loco & cultu ſit anteferendus? v. g. ſi ad vitam rediret Carolus V. an anteferendus foret Philippo IV. regi præſenti? Reſpondendum enim negatiuè, quia Carolus iam defunctus eſt vti vita ſic & regno; quare amplius non eſt rex nec imperator. Rex autem eſt Philippus IV. ille ergo colendus vt rex, non Carolus. Mors enim ſuccidit vti vitam ſic & regnum, regiamque dignitatem & cultum. Hæc eſt vanitas regum rerumque omnium in hoc orbe; ſic tranſit gloria mundi. *Melior eſt canis viuus leone mortuo.*

Tropol. canis eſt peccator, leo iuſtus.

Tropol. canis eſt peccator in hac vita potens pœnitere & euadere ſanctiſſimus, cuius proinde ſors melior eſt ſorte leonis, id eſt, cui in morte omnis bene agendi tempus & occaſio præciditur. Ita S. Hieronym. & ex eo Albinus & Salonius. Canis enim eſt rixoſus, vorax & luxurioſus; vnde notat deditos rixæ, gulæ & luxuriæ, qui excitati à Deo vocationi eius obſequuntur, & pœnitent, ſicut canis hero fidiſſimus & obſequentiſſimus eſt. Audi S. Hieron. qui in veteri verſione aliter vertit, aliterque diſpungit, ſcilicet τὸ *fiducia* vel confidentia combinat cum cane & leone: *Confidentia,* inquit, *eſt, quoniam canis viuens melior eſt leone* mortuo, quod ſic ad literam explicat: *Quia ſupra dixeras, cor filiorum hominum impleri malitia & procacitate, & poſt hæc omnia morte finiri: nunc eadem complet & repetit, donec viuunt homines eos poſſe fieri iuſtos, poſt mortem verò nullam boni operis dari occaſionem. Peccator enim viuens poteſt melior eſſe iuſto mortuo, ſi voluerit in eius tranſire virtutes; vel certè eo quo ſe in malitia, potentia, procacitate iactabat, & mortuus fuerat; melior poteſt quis pauper eſſe, & viliſſimus. Quare? quia viuentes metu mortis poſſunt bona opera perpetrare; mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod ſemel tulere de vita: & obliuione obuoluta ſunt omnia, iuxta illud quod in Pſalmo ſcriptum eſt: Obliuioni datus ſum tamquam mortuus à corde.*

Ruſum Olympiod. exponit. q. d. Iuſtus, licèt pauper, vilis & abiectus, præſtat ſuperbiſſimis regibus, qui dum viuerent, omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cuius vlcera lingebant canes, melior fuit diuite Epulone, quia ille ab Angelis in ſinum Abrahæ deductus eſt, hic ſepultus in inferno.

Tertiò, alij exponunt, q. d. Iuſtus viuens, licèt minimus & abiectiſſimus, præſtat iuſtis magni nominis & famæ iam mortuis, quia in vita ſtrenuè operando eos meritis & fama ſuperare poteſt. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieron. qui ipſo teſte ex Rabbinis ſic exponebat. q. d. Vtilior eſt doctor, licèt indoctus, ſi adhuc viuat & doceat, præceptore perfecto, ſi is mortuus ſit, etiam Moſe; licèt hæc eius expoſitio minus probetur ipſi S. Hieronymo.

Canis viuus eſt pœnitens feruens, leo mortuus eſt iuſtus torpens.

Quartò, optimè hæc parœmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, ſed feruentibus, & innocentibus, ſiue iuſtis, ſed remiſſis & tepidis: Canis enim immundus eſt, ſed acer & feruens: leo verò mortuus typus eſt remiſſi & languidi, vt ſenſus ſit q.d. Melior eſt peccator, ſed feruens in pœnitentia, quàm iuſtus vel innocens, remiſſus in ſua iuſtitia, & præfidens torpenſque in ſua innocentia, iuxta illud S. Gregorij: *Plerumque gratior eſt Deo feruens poſt culpam vita, quàm ſecuritate torpens innocentia*; vti patet in Paulo, Matthæo, Magdalena, & ſimilibus, qui multos innocentes ſanctitate longè ſuperarunt; atque vniuerſim Gentiles conuerſi ad Chriſtum, Iudæos fide & virtute altiſſimè tranſcenderunt; vnde S. Hieron. ſic explicat q.d. Melior eſt gentilis viuens Chriſto, quàm Iudæus mortuus Deo. Iam enim Iudæorum, quorum inſigne & ſtemma erat leo, Geneſ. cap. 49. verſ. 9. religio, fides, lex per Chriſtum mortua & mortificata ſunt. Accedit Drogo Cardin. Hoſtienſ. ſermone 1. de Sacram. Domin. paſſ. Paulò ante medium tom. 12. Biblioth. SS. Patrum: *Melior eſt canis viuus leone mortuo*, hoc eſt, inquit *melior eſt canis*, id eſt pœnitens *humilis, viuens Deo, mortuus mundo, quàm leo*, id eſt *ſuperbus reprobus, mortuus Deo, viuens ſæculo.*

Symbolicè leo mortuus eſt dæmon.

Symbolicè S. Eucherius de Spirital. form. cap. 5. leo mortuus, ait, eſt cacodæmon, cui nulla eſt ſpes vitæ & ſalutis: canis viuus eſt peccator, ſed qui conuerti & ſanctificari poteſt, ideoque ſpem felicitatis habet. Accedit Lyran.

canis viuus, ait, eſt exoſus, dicax & mordax, qui dum viuit monitus, metuque mortis corrigi poteſt: Leo mortuus eſt ſuperbus & tyrannus defunctus, cui nulla ſupereſt ſpes correctionis & ſalutis. Petrus Bleſenſis ſerm. 30. applicat conuerſioni S. Auguſtini, qui cùm de philoſopho & oratore, ac doctore erroris, euaſit doctor veritatis, ac cuſtos dominici gregis, factus eſt de leone mortuo canis viuus. Canis enim eſt vigil, latrans, ſagax, fidelis, linguâ medicus: talis quoque fuit S. Auguſt. Addit S. Auguſtinum iam conuerſum non deſijſſe eſſe leonem, licet mortuum, hoc eſt mortificatum à Samſone, putà à Chriſto: vnde in eius ore mellis repertum fuiſſe fauum regularis & religioſæ doctrinæ. Iudic. 14. 8. Denique S. Auguſt. in quæſt. ex vtroque teſtamento quæſt. 39. explicat, q. d. Melior eſt gentilis quàm apoſtata a fide. Audi eum: *Melior eſt canis viuus leone mortuo: quia ſicut leo omnibus feris fortior eſt, ita Chriſtianitas omnibus ſectis. Si quis ergo ab hac deſtiterit, amittit ſalutem, ita vt deterior gentili ſit. Poteſt enim fieri vt credat gentilis & acquirat ſalutem, quam perdidit apoſtata: quia deterius eſt amiſiſſe ſalutem, quàm non habuiſſe. canem autem Gentilem ſignificatum oſtendit ſaluator dicens: Non licet accipere panem filiorum & mittere canibus.* Matth. 15. Porrò melior eſt gallina mortua cane viuo: quia illa in vita deſpecta, poſt mortem honoratur: nam infertur menſis regum & principum: hic verò viuus charus eſt hero, at mortuus in ſterquilinium abijcitur. Ita iuſti in hac vita deſpecti poſt mortem honorantur, nam inferuntur aulæ menſæque Dei in paradiſo: impij verò in vita honorati poſt mortem ab omnibus deſpiciuntur, & in barathrum tartari præcipitantur. Viciſſim leo mortuus melior eſt cane viuo, putà Chriſtus, qui eſt leo de tribu Iuda, occiſus fortior eſt Cerbero, ſiue cane infernali, putà diabolo, quia eum catenis alligauit, ac morte ſuâ mortem occidit, infernum clauſit, cælum reſerauit iuxta illud Oſee 13. 14. *Ero mors tua ô mors, morſus tuus ero inferne.* A Poëtis enim canis in inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoque vocatur triceps Cerberus, quaſi κρεοβόρος, id eſt carnem vorans, quem deſcribit Virgil. 6. Æneid. Hinc & ſancti defuncti, qui ſunt quaſi leones & vrſi mortui, meliores, feliciores, & potiores ſunt canibus viuis, id eſt hominibus dicacibus & profanis: quâ de re audi exemplum memorabile. S. Vrſus Epiſcopus Fanenſis (quæ ciuitas eſt inſignis in Pentapoli Vmbriæ) religioſè colitur in ea vrbe & diœceſi die 15. Maij, quo cùm omnes vacent ab operibus, ſolus bubulcus in agro Fanenſi deprehenſus fuit arans fundum: vnde admonitus cur feſtum violaret S. Vrſi ciuitatis patroni; cum deriſione reſpondit impudenter: *Si ipſe eſt vrſus, ego ſum canis:* non diſtulit ira Dei condignum blaſphemo inferre ſupplicium; nam illico ipſe velut alter Core, Dathan & Abiron, ſolo dehiſcente, cum aratro & bobus terræ hiatu abſorptus eſt eo loci, vbi nunc dicitur, villa Roſciani, vbi adhuc inexplebilis voraginis monſtrantur veſtigia. Atque extat in publicis tabulis huius miraculi fides, quod & traditione continuâ à patribus acceptum, vſque hodie communi omnium Fanenſium ore celebratur. Denique

Chriſtus leo præſtat Cerbero.

S. Vrſi exemplum.

A tanta eſt vis humilitatis, vt humilem qui ſe æſtimat canem non viuum, ſed mortuum, præſtantiorem faciat leone non mortuo, ſed viuo, putà ſuperbo. Hoc opus Dei eſt admirandum: ita ſcilicet vt verus humilis, qui ſe canem mortuum & prorſus inutilem putat, hac exiſtimatione non in puſillanimitatè cadat, ſed magna & mirabilia opera faciat: ſuperbus verò qui ſe de fortitudine iactat, animi puſillitate preſſus nihil eximium moliatur, & ſi aggreſſus fuerit, id nequaquam perficiat.

VIVENTES ENIM SCIVNT SE ESSE MORITVROS: MORTVI VERO NIHIL NOVERVNT (Arab. *Non reperiuntur*) AMPLIVS: NEC HABENT VLTRA MERCEDEM: QVIA OBLIVIONI TRADITA EST MEMORIA EORVM] Tigur. *Quia memoria ipſorum deleta eſt.* Hæc gnoB me aptè nectitur præcedenti, probat enim canem viuum præſtare leone mortuo, ac vitam præſtare morte ex eo, quòd mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem guſtum & ſenſum, omnem mercedem & meritum, quibus pollet hæc vita. Eſt ergo hypotypoſis, ſiue viua deſcriptio mortis, eiuſque effectuum & damnorum, ad hoc inducta, vt homo viuens cogitet ſe breui moriturum, ideoque in voluptates ſe non effundat, ſed eas refrænet cogitatione mortis, vſque ad mortem & iudicium ac cæleſtem gloriam, velut finem ſibi præfixum honeſtè viuendo, & ſanctis operibus vacando, ſe præparet: *Quia viuentes*, ait S. Hieronym. *metu mortis poſſunt bona opera patrare: mortui verò nihil valent ad id adijcere, quod ſemel ſecum tulerunt de vita.* Porrò Thaumat. & ex eo S. Hieron. ac C Titelm. cenſent ab hoc verſ. vſque ad 11. loqui Salomonem in perſona non ſua, ſed Epicureorum & Atheorum, qui cenſent animam hominis cum corpore interire, ideoque dum viuunt in omnes voluptates & ſcelera ſe effundunt, dicentes: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* Iſaiæ 22. 13. Verùm quia nil tale hîc Salomon ſignificat, atque in verſ. proximè præced. & ſequen. in ſua perſona loquitur, quibus hic verſus & ſequens plano tenore reſpondet, dicendum videtur eum hic ex ſua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieronym. alioqui enim de alijs ſcripturis, idem paſſim dicere liceret, & ſic ſcripturarum auctoritas paſſim valdè redderetur incerta.

VERS. 5.

Sed quomodo aiit *Mortui verò nil nouerunt amplius?* Caietan. explicat in ſenſu formali, putà mortui nil ſciunt, quia cognitio eſt vita & vitalis actio. Verùm hoc nimis ſubtile eſt & arguD tum. Dico ergo primò id verum eſſe, quia mortui naturaliter ſciunt, vel ſcire poſſunt ea quæ hic geruntur, v. g. de filijs ſuis, de domibus, opibus, officijs, &c. quæ hîc reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea ſcire potuiſſe reuelante Deo, vel Angelis, vel hominibus, qui hinc ad eos decedunt.

Mortui nil ſciunt quo ſenſu? Reſp. Primò.

Secundò, mortui nil nouerunt, id eſt nullum habēt ſenſum vel guſtum voluptatum & rerum huius vitæ, non ſentiunt, non experiuntur, non guſtant illa, quæ ſenſerunt & guſtarunt in hac vita, præſertim quia anima corpore ſoluta iam nec guſtum, nec ſenſum habet, ſed inſtar Angeli tota ſpiritalis eſt, nec niſi mente vtitur ad intelligen-

Secundò.

telligendum res ſpirituales alterius vitæ. Ita S. Bonau. *Neſciunt*, ait, *quæ ſunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque, quod paulò poſt ſcribitur, habent partem in hoc ſæculo, & in opere quod ſub ſole geritur.* Porrò anima ſeparata à corpore magis apta eſt intelligere, quàm dum eſſet coniuncta corpori; quia corpus hebetat mentis & intellectus operationes. Vnde Angeli quia corpore carent, toti ſunt intelligentes & perſpicaces. His ſimilis eſt anima ſeparata iuxta illud Chriſti: *Erunt ſicut Angeli Dei.* Matth. 22. 30. Anima enim ex ſe eſt ſubſtantia ſpiritualis & intellectualis; cuius operatio propria eſt intelligere, ſed retunditur in corpore per ſenſus & corporeas ſenſationes, quibus ſoluta & expedita liberè totam ſe dat intellectioni. Vnde S. Hier. epiſt. 61. ad Pammach. contra errores Ioannis Hieroſol. *Non poſſumus*, inquit, *incorporalem & æternam animam, in modum glirium immobilem torpentemq; ſentire.* Quin & Cyrus apud Xenophon. & Cicer. lib. de Senect. *Mihi*, ait, *numquam perſuaderi potuit tum animam eſſe inſipientem, cùm ex inſipienti corpore euaſiſſet.* Vide S. Thom. 1. p. quæſt. 89. & Scholaſt. in 4. diſt. 45. ac noſtros Conimbric. tract. de Anima ſeparata diſp. 5. art. 1. vbi docent animam ſeparatam per ſpecies, tum in vita acquiſitas, tum potiùs in ſeparatione à Deo infuſas, poſſe diſtinctim cognoſcere omnes res naturales, putà cuncta ſenſibilia: item ſeipſam, ſuoſque actus internos ac potentias; ad hæc alias animas, quin & Angelos, eorumque naturales proprietates & operationes, exceptis cordium cogitationibus vtpote ex ſuo genere occultis. Hoc enim illius naturæ ſpirituali connaturale, & quaſi debitum videtur.

Anima ſeparata ſcit omnes res naturales.

Porrò animæ damnatæ in inferno non cognoſcunt niſi ſua tormenta, & illa quæ tormenta adaugent, vt Dei in ſe iram, dæmonum furorem, præteritas voluptates & ſcelera, quibus has pœnas ſibi accerſiuerunt. Vnde Lyran. Hugo. & Dionyſ ſic explicant, q. d. Mortui, id eſt damnati boni nouerunt amplius.

Animæ damnatæ ſciunt tantum ſua tormenta.

Animæ verò in purgatorio cognoſcunt ſuum ſtatum, certæque ſunt de ſua ſalute. Vnde Deum iugiter amant & laudant: parentum verò vel amicorum in hac vita viuentium euentus, pericula, actiones, orationes non cognoſcunt, niſi Angeli eas illis reuelent, vel morientes eis nuntient. Quare ordinariè fruſtraneum eſt illas inuocare vti docet D. Thom. 2. 2. q. 83. art. 11. ad 3. & magis diſertè Franc. Victor. in Relect. Orant tamen pro nobis noſtriſque neceſſitatibus, quas in genere, vtpote eas dum viuerent experti, cognoſcunt. Vnde Ieremias degens in limbo patrum viſus eſt Iudæ Machabæo orare pro Iudæis, quin & Iudæ dedit aureum gladium promittens ei victoriam contra Nicanorem 2. Machab. 15. 12. ac anima S. Seuerini, æquè ac Paſchaſij, in purgatorio exiſtens operabatur miracula, quæ recenſet S. Gregor. 4 Dial. cap. 40. & B. Petrus Damiani epiſtol. 13. capit. 7.

Animæ in purgatorio non ſunt inuocandæ cur?

Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res noſtras, ac præſertim orationes cognoſcunt. Vnde vtile & ſanctum eſt eas inuocare, vti contra Lutherum docet fides Eccleſiæ. Vide Bellarm. lib. 1. de Sanct. beat. cap. 18 & 19.

Animæ beatæ ſciunt omnia in Deo.

Myſticè Chald. ſic vertit: *Quoniam iuſti norunt quòd ſi peccauerint futuri ſunt, vt reputentur vt mortui in ſæculo venturo: propterea cuſtodiunt vias ſuas, & non peccant: quòd ſi peccant, conuertuntur in pœnitentia; & peccatores neſciunt quidquã boni de ſæculo venturo, & non eſt eis merces bona poſt mortem eorum: etenim obliuioni data eſt memoria eorum inter iuſtos.* Huic affinis eſt explicatio Olympiod. qui tamen de hac vita, non de futura explicat: *Viuentes*, inquit, *quorum intellectus humore viuido irrigatur, cùm ſecum reputant temporarium eſſe huius vitæ curriculum, officioſè viuunt, confirmati ſpe vitæ æternæ: Qui verò in peccato mortui ſunt ignorantiæ nebula occupati, viuunt ſine ratione, pecorum more.* Vbi nota, vitam hanc caducam & breuem, non aliud eſſe quàm curſum ad mortem, & per eam ad immortalitatem: quare qui id neſcit, vel non cogitat aut curat, is non tam viuens, quàm vitâ priuatus cenſendus eſt. Vnde *viuens* hic definitur, *qui ſcit ſe moriturum.* Cogitatio ergo mortis, homini innata eſt, & quaſi manans ab intrinſeco animæ & vitæ, vt proinde iugiter eam homo præſentem habere, imò in ſinu mentis geſtare debeat, eaque ſe ad omnem virtutem, & heroica facinora inceſtare & perurgere. Hinc Plato philoſophiam definiuit eſſe meditationem mortis. Idipſum reipſa oſtendit noſter B. Franc. Borgia, cuius vita non aliud fuit, quàm continua mortificatio & commentatio mortis & inferni.

NEC HABENT VLTRA MERCEDEM] Tigur. *præmium*, Camp. *pretium*, intellige huius vitæ. q. d. dum viuerent, laborabant, laboriſque ſui mercedem percipiebant in lucris & voluptatibus huius vitæ; at poſt mortem nihil eorum habent: habent tamen mercedem alterius vitæ, vel in cælo, vel in inferno, quam ſibi in hac vita benè, vel malè operando promeruerunt. Hunc eſſe ſenſum liquet ex concluſione, quam ex hac gnome infert v. 7. *Vade ergo & comede cum lætitia panem tuum*, &c. q. d. Vtere, fruere laboris tui mercede in hac vita; nam poſt eam non licebit ea frui. Vnde Campenſ. vertit: *Neque ſunt apud viuos vllo amplius in pretio.*

Rurſum *non habent vltra mercedem*, id eſt meritum, putà tempus merendi mercedem gloriæ cæleſtis, q. d. Mortui non habent vltra tempus merendi, & comparandi ſibi mercedem in cælo. Vnde Arabicus vertit: *Non eis conuerſatio*, id eſt tempus pœnitendi & conuertendi ſe. Eſt metonymia: ponitur enim effectus pro cauſa, putà merces pro merito. Meritum enim eſt mercedis meritum, ac viciſſim merces eſt meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æquè ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde poſſe tam Angelos demereri & damnari, quam damnatos mereri & beari: & error Lutheri, qui cenſuit animas in purgatorio, vtpote imperfectas, per patientiam & impatientiam pœnarum mereri, vel demereri, quod validè confutat Bellarm. lib. 2. de Purgar. c. 2. Igitur vitæ finis eſt merendi terminus. Vita enim eſt via & ſtadium, in quo viator decurrit, laborat & meretur: quo emenſo non reſtat ampliùs currendi merendique locus & tẽpus, vti varijs ſimilitudinibus docet S. Script. Eccleſ. 14. 17. & 18. 22. Ioan. 9. 4. Lucæ 16. 2. 2. Corinth. 5. 10. Galat. 6. 8.

Error Lutheri animas in purgatorio mereri.

In Hebr. pulchra eſt paronomaſia: *Mortui non habent*

habent vltra שָׂכָר *ſachar*, id eſt mercedem, *quia non habent* זֵכֶר *zecher*, id eſt memoriam. q.d. Viuentes non habent memoriam mortuorum, ſed eorum obliuiſcuntur: vnde nullam eis mercedem huius vitæ perſoluunt: habent eos velut vita functos & mortuos, & non exiſtentes in hoc orbe. Hinc ſtatus & regio mortuorum in Script. vocatur דּוּמָה *duma*, id eſt ſilentium; item *Terra obliuionis*. Pſalm. 87. 13. idque reciprocè, quia tam viuentes mortuorum, quàm mortui viuentium obliuiſcuntur. Vnde illud Sibyllæ 6. Æneid.

Lethæi ad fluminis vndam,
Securos latices & longa obliuia potant.

λήθη enim Græcis eſt obliuio: vnde lethæum, id eſt obliuioſum flumen apud inferos ſtatuunt Poëtæ, cuius latices cùm quis guſtarit, omnium rerum præteritarum obliuiſcatur, de quo Lucan. lib. 9.

Quem iuxta lethes tacitus perlabitur amnis,
Infernus (vt fama) trahens obliuia venis.

Lethi etyma. Hinc & mors Latinis dicitur *lethum* à *leo*, inquit Priſcianus, quo veteres vſi ſunt pro deleo, quia mors omnia delet: vel, vt Varro & Feſtus, à λήθης, id eſt obliuione quam inducit.

Vers. 6. Amor qvoqve et odivm, et invidiæ simvl perierunt, nec habent partem in hoc sæcvlo, et in opere qvod svb sole geritvr] Pro *inuidia* Hebr. eſt קִנְאָה *kina*, quod cum Septuag. verti poteſt *zelus*. Arabic. *zelotypia*. Thaumat. *Æmulatio*. Senſus clarus eſt q.d. Mortui ſunt in terra obliuionis & obliuioni traditi, quia non mouentur vltra amore, odio, inuidiâ erga viuentes, vti neque viuentes ergo mortuos, itaque vtrique obliuiſcuntur alterorum, iuxta illud: *Paſcitur in viuis liuor, poſt fata quieſcit*. Vnde Campenſ. vertit: *Nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui æmulentur*, &c. Porrò hæc gnome docet monetque affectus & paſſiones, quorum radices & duces ſunt amor & odium, viuenti eſſe frænandos metu mortis; quæ omnes illos extinguit: vnde plenè & patheticè ſic exponit Tirelm. & ex eo Pineda. ſicut mors finem amori atque odijs imponit, id eſt ſicut defunctus iam nec vllo erga viuentes amore tangitur, nec facere quidquam poteſt, vnde ametur: præterea vt defunctus fruſtra odio habebitur à viuentibus, vtpote à quo nihil ſibi timere debent, neque ipſe vllo odio in viuentes fertur: denique vt idem ipſe defunctus nihil facit, quo viuentes ad æmulationes prouocare poſſit, neque vllâ in illos inuidiâ ducitur; ita ſanè mortis imminentis cogitatione facilè quis aliena odia, amorem, inuidiam contineat: facilè etiam ab amando, inuidendo reuocabitur.

Nec habent partem in hoc sæcvlo] Campenſ. *Nihil amplius eis commune eſt cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus, quæ in eo ſunt*. Hugo Card. Lyran. & Dionyſ. exponunt de mortuis per peccatum. q.d. Mortui in peccatis, putà damnati non participant viuorum ſuffragia, quibus orant pro defunctis: hæc enim ſolùm proſunt defunctis in ſtatu gratiæ & exiſtentibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verùm hoc myſticum eſt. Ad litteram ergò

A ſenſus eſt q.d. quicumque vita functi & mortui ſunt nihil iam habent commune cum hac vita & mundo; vt rebus ſuis more viuentium hîc vtantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, eleëmoſynas faciendo, nobiſcum familiariter, vti ſolebant, verſando; ſed huic mundo, omnibuſque eius officijs & negotijs defuncti, in alium orbem plane à noſtro diuerſum translati ſunt, vbi alios inueniunt ſocios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorſus, non aliud vult S. Auguſtin. lib. de Cura pro mortuis cap. 15. & 16. Hunc eſſe ſenſum liquet ex v. ſequenti, vbi ex hoc infert: *Vade ergo & comede in lætitia panem tuum*, &c. Quare ineptè Nouantes hunc locum torquent contra purgatorium & ſuffragia pro defunctis; vt probent pro ijs non

B eſſe orandum, & orationes noſtras ijs non prodeſſe. Non enim contra eos, ſed contra auaros hæc dicuntur, qui opes continuò coaceruant vſque ad mortem, quaſi poſt mortem ijs vſuri; quibus apertè reſpondit Salomon, mortuos nullam habere partem, nec opes in hoc ſæculo: quare auaros nullum habere opum ſuarum fructum ſiue in vita, ſiue in morte: quia in vita eis vti nolunt, in morte non poſſunt: Atque hanc magnam eſſe vanitatem.

Vade ergo et comede in lætitia panem tvvm, et bibe cvm gavdio (Hebr. *In corde bono*, id eſt iucundo & hilari. & Septuag. Syrus, Arabic.) vinvm tvvm: qvia Deo placent opera tva] *Tuum*, id eſt tuæ naturæ & ſuſtentationi debitum. Secundò, *tuum*, id eſt tuo labore, vel induſtriâ comparatum. Tertiò, Vers. 8.

C *tuum*, id eſt tibi à Deo aſſignatum & attributum. Eſt concluſio, quam ex antedictis infert, q.d. Noli auarè congerere opes, ijſque parcere, ſed ijs modeſtè, moderatè, honeſtè & lætè vtere dum viuis; quia poſt mortem ijs vti non licebit. Idem ſuperiùs iterum & iterum inculcauit. Panis & vinum quemlibet cibum & potum, ſed moderatum & frugalem ſignificant.

Allegor. Cyrillus Hieroſol. Catech 4. Myſtag. per panem & vinum accipit Euchariſtiam, quam velut epulum diuinum, imò Deum ipſum incarnatum ſumma lætitia, æquè ac reuerentia & deuotione ſumere debemus. Conſequenter per oleum quod ſequitur, accipit ſacramentum Confirmationis, cuius materia eſt oleum balſamo mixtum. Illas enim induebant baptizati.

D Sic & Olymp. S. Hieron. Albinus & alij, per panem & vinum accipiunt Euchariſtiam.

Anagog. Chald. *Dixit*, inquit, *Salomon in ſpiritu prophetico: à conſpectu Domini futurum eſt, vt Dominus mundi dicat ſingulis iuſtis in facie vniuſcuiuſque: vade, guſta in lætitia panem tuum qui repoſitus eſt tibi propter panem tuum, quem dediſti pauperi & humili qui erat eſuriens: & bibe in corde iucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miſcuiſti pauperi & humili, qui fuerunt ſitientes: Ecce enim iam beneplacita fuere ante Dominum.*

Qvia Deo placent opera tva]. Hebr. *Quia iam vult*, id eſt amat, probat, rata & grata habet *Deus opera tua*. Syrus. *Quia Deus acquieſcit in operibus tuis*. Arab. *In artibus tuis*. Thalmat. *An non vides hæc omnia à Deo conceſſa?* Tigur.

Iam

Iam enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis. Aliqui cenſent eſſe Ironiam, q.d. ô voluptarie, ô Epicuree indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi ſtultè perſuades te in hoc ipſo, ceteriſque operibus tuis placere Deo. Ita noſter Prado in Ezech. cap. 23. 42. Meliùs alij cenſent ſimpliciter ſerioque hæc dici, q. d. Honeſtè & modeſtè vtere tuis opibus ad tuos & proximorum egentium vſus, quia hæc ſunt temperantiæ & eleēmoſynæ, opera, quæ placent Deo. Ita Chald. cuius verba iam recitaui. Aut vt Iſidor. Clarius, q.d. viue hilaris, ſi piam habes fiduciam de operibus tuis, quòd ea Deus approbet, eò quòd conſcientia non remordeat, nec vllius culpæ te arguat. Aut, vt ſit conceſſio, q.d. Lætus, viue, quia vt præſuppono & tibi concedo, placent Deo opera tua. Vnde S. Ambroſ. exhort. ad virgines: *Vis*, inquit, *bonam lætitiam ſequi: fac vt Deo placeant opera tua.* Hinc aliqui *τὸ quia*, cenſent dare conditionem lætitiæ, q.d. fruere tuis opibus, hac tamen lege & conditione, vt Deo placeas per bona opera, præſertim benedictionis menſæ ante cibum & gratiarum actionis poſt eum, quo teſteris te omnia à Deo accepiſſe; illique accepta referres & in eius honorem expendere, vti faciebant primi Chriſtiani, præſertim in Agape, id eſt conuiuio fidelibus omnibus communi poſt ſacram Synaxim. Omnes hi ſenſus eodem redeunt, ac ſignificant cauſam veræ lætitiæ eſſe ſtudium placendi Deo, vbique & in omnibus actibus per puram ſanctamque vitam. Celebre eſt illud S. Bernard. *Vis numquam eſſe triſtis? bene viue. Bona vita ſemper gaudium habet, conſcientia rei ſemper in pœna eſt.* Et illud Salomonis: *Secura mens quaſi iuge conuiuium.* Prouerb. cap. 15. 15. Et illud S. Pauli: *Gloria noſtra hæc eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ.* 2. Corinth. 1. 2. Et illud Pſaltis: *Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia.* Pſal. 96. 11. Nam vt ait Apoſt. Galat. 5. 22. *Fructus ſpiritus eſt gaudium.* Vnde S. Bonau. in Spec. diſc. part. 1. cap. 3. *Maximum*, inquit, *inhabitantis gratiæ ſignum eſt ſpiritualis lætitia.* Plura hac de re dixi cap. 3 v. 12. & alibi ſæpius.

Cauſa gaudij eſt placere Deo gnomæ.

Vers. 8. Omni tempore sint vestimenta tva candida, et oleum de capite tvo non deficiat] Pro *candida.* Hebr. eſt לְבָנִים *lebanim*, id eſt alba: vnde luna vocatur לְבָנָה *lebana*, id eſt alba, ſerena, lucida Græcè λευκά, id eſt alba, item nitida, limpida, ſplendida. Hinc aqua, ver, æſtas, fluuius, ſermo, verſus vocantur λευκοί, id eſt alba, hoc eſt ſerena, nitida, lucida. Albedo enim eſt color, qui multum habet lucis. Vnde veſtis alba Chriſti in paſſione à S. Luca cap. 23. v. 11. vocatur λαμπρά id eſt refulgens & ſplendida. Quod ſecutus Campenſ. vertit: *Omni tempore ſint ſplendida veſtes tuæ, & ſit caput tuum aſſiduè delibutum vnguento.*

Veſtes candida tria notant.

Candore veſtium & vnctione olei tria notat & ſuadet, ſcilicet veſtitus honeſtatem, epularum iucunditatem, & mentis lætitiam. Primò ergo ſenſus eſt, q.d. Honeſto, nitido, & decoro, ſcilicet candido, ſplendidoque vtere veſtitu, vt tuam dignitatem tuearis, nec ob auaritiam ſordido viliqueamictu incedas, vt parcus, vilis & abiectus habearis. Hinc ſancti viri honeſtam curam veſtium habuere, vt eſſent mundæ. Vnde S. Bernardo & noſtro S. Ignatio paupertas in veſtitu ſemper placuit, ſordes numquam.

Secundò, q. d. in balneis & conuiuijs iucundè epulare, & candidatus, oleoque vnctus, more gentis, menſæ accumbe, ibique fruere bonis, ac quàm ſuauiſſimè cum timore Dei vitam tranſige, nec futuro incertoque heredi opes tuas aſſerua & coacerua. Veſtes enim candidæ & oleum ſunt ſymbola balneorum & conuiuiorum quia olim conuiuæ à balneis exeuntes, ad menſam veſte albâ amicti accumbebant, quam tricliniariam vel cœnatoriam vocabant, quòd cum ea cœnarent.

Tertiò, q.d. *Eſto omni tempore lætus*, vt vertit Vatabl. Lætitia enim notatur candidis veſtibus & oleo, id eſt vnguentis odoratis (oleum enim eſt baſis vnguentorum) quibus priſci non tantum Græci & Latini, ſed & Hebræi ceteri orientales frequenter vti ſolebant, præſertim in conuiuijs: idque tum ſanctitatis, tum temperantiæ, ne vino inebriarentur; tum deliciarum, flagrantiæ & mollitiei cauſa. Nam vt docet Plutarch. in Conuiual. odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum & contractum ſuo calore & lenitate calefaciunt, reſoluunt, roborant, ſenſuſque exſiccant & purificant, quo fit vt facilius fortiuſque vaporibus vini, indeque ebrietati reſiſtat; præſertim quia odores cerebri meatus laxant, vt per eos vini halitus diffientur & euaporent: quædam etiam vnguenta frigida ſunt; vnde calorem vini hebetant. Denique omnia puros & pellucidos capitis ſpiritus fouent & nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem ſapientiæ Deam, cui dicata eſt olea, natam è cerebro Iouis; quo ſignificarunt capiti, id eſt menti & ſapientiæ multum conferre olei, id eſt vnguentorum vnctionem: & vnguentis non ſolum caput perungebant, ſed & ſubinde ea vino mixta bibebant. Vnde Martial. *Luxurioſe bibas ſi foliata ſitis.* Et Iuuen. ſatyr. 6. *Cùm perfuſa mero ſpumant vnguenta falerno.* Hæc omnia pertinent ad præcedentia, & ſequentia fruitionis opum ſigna & modos. Salomon enim poſt recenſitas rerum opumque vanitates, more ſuo hoc remedium & conſilium ſubijcit: fruere tuis opibus. Idem fecit cap. 8. v. 15.

Vnguentorum triplex vſus.

Nota alludit ad veſtem priſcorum, primò communem & vulgarem, quæ Romanis alijſque veteribus erat alba, ſiue quòd color albus, vt vult Plato, lætitiæ ſit proprius; ſiue potiùs quia rude illud ſæculum, ac agreſtis & ſimplex illa prima gens, incognitis vel ſpretis accerſitis coloribus, natiuum lanæ retinuit, id eſt album. Porrò hanc veſtem albam vſu ſordidam ſubinde, maximè feſtis eluebant nitoris causâ.

Veſtis priſcorum alba cur.

Secundò alludit ad veſtem priſcorum non communem, ſed feſtiuam & honoratam, præſertim cœnatoriam, quam conuiuæ menſæ accumbentes induebant lineam & albam, tam apud Romanos, quàm apud Iudæos, vti docet Philo lib. de Vita theoretica (λευχειμονοῦντες ait, id eſt *albati feſtorum conuiuia agitabant*) Nam color albus teſte Plutarch. in Probl. cap. 26. maximè eſt naturalis, ſimplex, purus, perſpicuus & lucidus, vt qui lucis plurimum habeat. Hinc veſte albâ, ſed ſplendidiore, quàm communis & quotidiana erat, vtebantur in cõuiuijs, in ſacris, in magiſtratuum petitione. (Vnde eos ambientes,

Et cœnatoria.

Et feſta.

tes incedebant ; & vocabantur candidati in manumiſſionibus) in militia, in feſtis in ſpectaculis, in triumphis, in nuptijs Veſtis enim alba ſignificat primò mores ſimplices; ſecundò puros & ingenuos; tertiò lætitiam; quartò libertatem; quintò victoriam; ſextò felicitatem. Audi Prudentium contra Symmach.

Exultare patres videas, pulcherrima mundi
Lumina, conciliumq́, ſenum geſtire Catonum
Candidiore toga, niueum pietatis amictum
Sumere,

Et Horatium lib. 2. ſerm. Satyr. 2.

Ille repotia, natales, alioſue dierum
Feſtos albatus celebret.

Tertul. l. de Reſurrectione carnis cap. 57. *Si famulum tuum*, inquit, *libertate mutaueris, veſtis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine ac tribu menſaq́, honoratur.* Cicero lib. de Legib. *Color albus*, ait, *præcipuè Deo decorus eſt, cum in ceteris, tum maximè in textili.* Hinc priſci albis induti orabant. Vnde illud Perſij:

Negato
Iupiter hoc illi, quamuis te albata rogaret.

Reges veſtiebantur candida.

Rurſum veſtis regum & principum erat candida & pretioſa. Talis fuit Salomonis, de qua Ioſeph. l. 8. Antiq. c. 2. *At Salomon*, inquit, *regio curru ſublimi innectus, amictus veſte candida*: vnde ei inſperia fuiſſe lilia inſinuat Chriſtus Matth. 6. v. 28. & 29. & docet Pineda lib. 5. de Rebus Salomonis cap. 6. Candidus enim fulgor repræſentat maieſtatem quandam cæleſtem, eſtque in Deo velut diuinitatis ornamentum. Daniel. 7. 9. Lucanus lib. 10. Cleopatræ veſtem ita pingit:

Candida Sidonio perlucent pectora filo,

Et Martial. lib. 8. 28. veſtem pretioſam & candidam ſibi à Parthenia donatam cum lilijs comparat:

Lilia tu vincis, nec adhuc dilapſa liguſtra,
Et Tiburtino monte, quod albet ebur.
Spartanus tibi cedet olor, Paphiæq́, columbæ,
Cedet Erythræis eruta gemma vadis.

Denique S. Iacob. cap. 2. v. 2. veſtem diuitis & nobilis deſcribens: *Si introierit*, inquit, *in conuentum veſtrum vir, aureum annulum habens in veſte candida.* Pluribus idipſum ex Platone, Tertull. Lactan. Plauto, Perſio, Ciecrone & alijs probat auctor Conuiualium lib. 2. cap. 26. & Lipſius l. 1. Elector cap. 13. vbi docet Romanorum veſtes olim fuiſſe albas. Hinc Siſinius Nouatianorum Epiſcopus, homo mollis & delicatus, cum bis in die lauaretur, & candida ſemper veſte vteretur, atque ob id reprehenſus eſſet à quodam; excuſauit ſe hac ſententia Eccleſiaſtæ, ac exemplo Moſis & Eliæ, quos albis veſtibus vſos dicebat, vti refert Socrates lib. 6. cap. 22. Verùm perperam. Nam Eccleſiaſtes hic non ſuadet mollitiem, delicias & vitam Epicuræam, ſed moderationem & honeſtatem decentem in amictu. Vnde Hieron. lib. 2. epiſt. 14. *Veſtes pullas*, inquit, *æquè deuita vt candidas. Ornatus & ſordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet.* Extrema ergo vitanda ſunt, vt veſtis nec nimis atra & ſordida, nec nimis candida & ſplendida ſit, ſed medium inter vtrumque teneat. Vnde idem Hieron. ad Euſtochium: *Veſtis*, ait, *nec ſatis munda, nec ſordida, & nulla diuerſitate notabilis ſit.* Et Seneca: *Non ſplendeat toga, nec ſordeat.*

Hic eſt ſenſus literalis, ſub quo alius ſymbolicus & moralis, iſque potior latet.

Tropol. ergo ſenſus eſt, q. d. Corpus & membra, æquè ac opera (vtraque enim ſunt quaſi veſtes animæ) ſint alba, id eſt pura, ſincera, nitida, vt per ea ſiamus candidati puriſſimæ & feliciſſimæ immortalitatis, idque *omni tempore*, q. d. nulla ætas, nulla dies, nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium & negotium, toto vitæ tempore ſint vacua ſinceritate & innocentià, ſed vtraque ſemper & vbique in te, tuiſque actibus & geſtibus reſplendeat. Ita S. Gregor. 9. moral. cap. 19. & S. Hieronym. *Habeto*, ait, *corpus mundum & eſto miſericors.* Idem lib. 1. contra Iouin. *Candor veſtium ſempiternus*, ait, *virginitatis eſt puritas.* Sic & S. Ambroſ. exhort. ad Virgin. *In omni*, inquit, *tempore ſint veſtimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intacti veſtimento pudoris? Bona quidem caſtitas coniugalis & caſtitas viduitatis. Munda omnis caſtitas: ſed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida; quando non habet quis ſui corporis poteſtatem, quando ad tempus ſequeſtratur oratio. De virginitate ergo pulchre dicitur. In omni tempore ſint veſtimenta tua cãdida, & oleum in capite tuo, vt faces tuæ ſemper poſſint lucere, nec extinguantur, cum cœperit ſponſus ille cæleſtis venire. Quam autem vnctionem in capite tuo Eccleſiaſtes dixerit, de alijs locis colligimus. Quia oculi hominis in capite eius, id eſt ſapientia tua ſenſus.*

Veſtis candida eſt virginum.

Et pœnitentia.

Porrò Philo Carphatius in Cantica tom. 1. Biblioth. S. Patrum pag 671. A. *Sint omni tempore veſtimenta tua candida: dum fidelis anima*, inquit, *à peccatis quotidianis ſe per pœnitentiam mundat, dum quotidie minora peccata cum lachrymis lauat, & à maioribus ſibi cauet, quamuis frequenter peccet, per aſſiduam tamen pœnitentiam munditiam ſuam perpetuò ſeruat.* Hoc ſemper verum, ſed maximè eo tempore, quo ſumenda eſt Euchariſtia: tunc enim mens omni candore & puritate veſtienda eſt, eamque exteriore veſtium nitore repræſentare decet. Vnde olim Chriſtiani communicaturi lauabant manus, vt lotis puriſque manibus exciperent Euchariſtiam: illa enim olim non in os, vt modò, ſed in manum communicantium dabatur, quam ipſi deinde ori admouētes, Euchariſtiam ſumebant: feminæ verò candido linteo manum obuelabant, eaque Euchariſtiam excipiebant, Audi S. Auguſt. ſerm. 252 de Temp. *Omnes viri*, inquit, *quando communicare deſiderant lauant manus, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Chriſti accipiant. Non eſt graue, quod dico fratres; viri lauant aquâ manus ſuas, ſic eleemoſynis lauant conſcientias ſuas.* Similiter & mulieres, quando *nitidum exhibent linteolum, vbi corpus Chriſti accipiant; ſic corpus caſtum & cor mundum exhibeant, vt cum bona conſcientia Chriſti ſacramenta ſuſcipiant. Roga vos fratres, nunquid eſt aliquis, qui in arca ſordibus plena velit mittere veſtem ſuam? Et ſi in arca ſordibus plena veſtis non mittitur pretioſa, qua fronte in anima quæ peccatorum ſordibus inquinatur, Chriſti Euchariſtia ſuſcipitur?* Candor ergo munditiem, oleum miſericordiam notat æquè ac lætitiam ſpiritualem. Hæc enim ſe inuicem comitantur: candor enim veſtium, id eſt ſplendor gratiæ fouetur oleo miſericordiæ. Ita Olympiod. Salon. Albinus

Olim in manus dabatur Euchariſtia.

binus hic. Vnde Chald. vertit: *In omni tempore ſint veſtes tuæ lotæ ab omni contagione peccati & nomen bonum, quod aſſimilatur vnguento, tibi acquire, vt contingant benedictiones & benedictiones* (id eſt multæ benedictiones) *ſuper caput tuum, & bonitas tua non deficiat.* Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædag. velut Pædagogus inſtruens Ægypti Eccleſias ſuadet, vt fideles candidis veſtibus vtantur, cuius quidem inſtitutione Chriſtianos in Ægypto candidis viſos fuiſſe veſtibus exiſtimamus, ait Baronius anno Chriſti 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrij cupidus ad tribunal prodiret, alba induit veſtimẽta, vt ex eis cognoſceretur eſſe Chriſtianus: *Candente præcinctus veſte procedentem iudicem ſuo promouebat aſpectu, flagrans cupiditate martyrij*, ait S. Athan. in eius vitâ. Hinc & *Eſſæi*, qui ſub S. Marco mira ſanctitate B floruere Alexandriæ, veſte *albâ ſemper induuntur*, ait S. Euſeb. lib. 9. Præp. cap. 1. Ceteris tamen in locis Chriſtiani vſi ſunt veſte atrâ ad modeſtiæ, grauitatis, & pœnitentiæ ſignificationem. Rurſum S. Gregor. 2. moral. 27. *Oleum*, ait, *in capite, eſt charitas in mente, & oleum deficit à capite, cum charitas diſcedit à mente.*

Chriſtiani in Ægypto olim candidis veſtiebantur.

Alleg. Cyrillus Hieroſol. catech. 4. Myſtag. per veſtes candidas cenſet notari baptiſmum, per oleum, confirmationem. q.d. puritatem, puraſque veſtes, quas in baptiſmo accepiſti, illibatas per omnem vitam conſerua, æquè ac robur gratiæ in confirmatione tibi infuſum, vt omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter reſiſtas. Hinc olim adulti, qui baptiſmum expetebant, cùm quadrageſimæ initio nomina ſua Eccleſiæ dediſſent, & toto illo quadraginta dierum ſpatio atris veſtibus, promiſſo capillo, C in ſordibus & ſquallore iacuiſſent, paulo ante Paſcha lauabantur. (Quod S. Auguſt. epiſt. 118. ad Ianuarium, baptiſmum ante baptiſmum vocat) tandemque loti, candidiſque induti veſtibus ad baptiſmum accedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus:

Veſtis candida eſt Baptiſmus. oleum Confirmatio.

Inde parens ſacro ducit de fonte ſacerdos,
Infantes niueos, corpore, corde, habitu.

Hos tamen verſus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius in carmine de Reſurrect. Dominica:

Rex ſacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
Cùm puras animas ſacra lauacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus vndis,
Atque vetus vitium purgat in amne nouo.
Fulgentes animas veſtis quoque candida ſignat,
Et grege de niueo gaudia paſtor habet.

Haſce candidas veſtes geſtabãt per totam octauam Paſchæ, eaſque ſequenti Dominicâ deponebant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta eſt, ac tum veſtium loco accipiebant ſignum ex cerâ candidâ & virgineâ benedictum, quem ad collum appenderent, vt eius intuitu monerentur agninam Chriſti innocentiam, quam in baptiſmo acceperant, ſtudioſè ſeruare & tueri. Cuius ceremoniæ certum indicium eſt, quod etiamnum Roman. Pontifex agnos cereos à ſe benedictos familiaribus, & prælatis diſtribuit ipsâ Dominicâ in Albis, Acolytho altâ voce occinente: *Domine, Domine, Domine iſti ſunt agni nouelli, quia annuntiauerunt Alleluya: modò* A *venerunt ad fontes, & repleti ſunt claritate Alleluya.* Ita Ioſephus Vicecomes lib. 5. de Ritibus baptiſmi cap. 51. Guillielmus Durantus lib. 6. Ration. diuin. Offic. cap. 79. Vincentius Bonardus tract. de Agno Dei. Hinc & agni cerei iam dicti, confici ſolent ex cereo Paſchali puræ ceræ admixto, & ſacro chriſmate delibuto, vbi notat Cardin. Baronius ad annum Chriſti 58. De veſte albâ baptizatorum plura vide apud Ioſephum vicecomitem in Obſeru. Eccleſ. lib. 5. capit. 4. 5. 6. 7. 8. 12. vbi oſtendit Ægyptios veſtem candidam in baptiſmo acceptam geſtaſſe totâ deinceps vitâ, vti paulò ante dixi.

Origo agni benedicti.

Memorabile eſt quod narrat Victor Vticenſis lib. 3. Wandal. perſec. de Murita Diacono, ipſum ſcilicet, cùm coram iudice Elpidophoro, qui à fide apoſtatarat, damnandus conſiſteret, albas veſtes, quibus eum in baptiſmo veſtierat, palam oſtentaſſe, omneſque ad lachrymas commouiſſe; exclamaſſe enim: *Hæc ſunt linteamina Elpidophore miniſter erroris, quæ te accuſabunt, dum maieſtas venerit iudicantis, cuſtodiente diligentia mea ad teſtimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abyſſo putei ſulphurantis. Hæc te immaculatum cinxerant de fonte ſurgentem: Hæc te acrius perſequentur, flammantem gehennam cùm cœperis poſſidere, quia induiſti te maledictionem ſicut veſtimentum, ſcindens atque amittens veri baptiſmatis & fidei ſacramentum, &c.*

Murita ſpectatus.

Rurſum: Sacerdotes in albis celebrant. Hinc & Iſidor. epiſt. ad Redemptum, docens corporale, cui ſacra hoſtia imponitur, debere eſſe ex puro lino, non ex ſerico: *Sed forſan obijcis*, inquit, C *pannum ſericum pretioſiorem eſſe lineo, & idcirco magis diuinis vſibus aptum. Ad quod nos in vtroque teſtamento dicimus, candorem veſtium maximè approbari, eò quòd in eo mentis ſinceritas requiratur, quam conſtat inter ceteras virtutes Deo eſſe gratioſiorem, ad quam peruenire cupientis charitatis veſtræ, vt pateat clarius, ſacræ Scripturæ teſtimonijs oſtendamus. Dicit enim, omni tempore ſint veſtimenta tua candida. Et Domini ſacerdotes, Ephod lineo excellentiæ causâ erant ſuperinduti. Euangelium etiam in transfiguratione Dominicâ, quod apparuerunt veſtimenta Domini tamquam nix, euidenter teſtatur. Et in Apocalypſi qui in conſpectu agni ſtabant, & qui ſequuntur ipſum quocumque ierit, ſtolis albis perhibentur amicti, & quàm plurima alia. Quis inter pannos mundus, vt lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in ſericis magis in eadem offuſcari videatur?* D

Albis vtuntur ſacerdotes cur?

Anag. veſtis alba, ſiue ſplendida notat candorem & ſplendorem gloriæ cæleſtis, ad quam anhelamus, quamque ambimus, velut eius candidati, vt illa ſemper noſtris oculis & menti obuerſetur, itaque ineamus vitam ſanctam & cæleſtem. Hinc Chriſti glorioſi veſtis apparuit candida ſicut nix Matth. 17. 2. Angeli quoque annuntiantes Chriſti non natiuitatem, vt notat S. Greg. hom. 45. in Euang. ſed reſurrectionem candidati apparuere Magdalenæ. Hinc & Apoc. 3. 5. Chriſtus promittit beatis veſtes albas: *Qui vicerit*, inquit, *ſic veſtietur veſtimentis albis.* Et cap. 7. 9. *Amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum.* Et cap. 19. 8. *Et datum eſt illi, vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido: byſſinum enim*

Alba veſtis typus eſt gloriæ cæleſtis.

iuſtifi-

iuſtificationes ſunt ſanctorum. Vide quæ illis locis annotaui. Hinc Eſſæi incedebant albati, vt quaſi candidati æternitatis, certam fidem & ſpem beatæ felicitatis veſtium candore repræſentarent.

S. Chryſ. moriens veſtes albas induit.

Quocirca S. Chryſoſtomus moriturus communes veſtes depoſuit vſque ad calceos, & candidas induit tamquam martyr candidatos vitæ æternæ. Pridie enim eò inuitarat, & euocarat eum in viſione S. Baſiliſcus martyr dicens: *Ioannes frater, craſtinus dies nos loco coniunget.* Quocirca ipſe lætus canenſque: *Gloria ſit Deo omnium cauſa,* in eius manus ſpiritum efflauit Dei viſione beádum, anno ætatis ſuæ 52. Chriſti 407. Ita ex Palladio Baronius tom. 5. p. 255.

Et martyres.

Hinc denique in vita S. Montani martyris cum ſocijs, diſcipulis S. Cypriani, ab ipſiſmet ſpiritu martyrij conſcripta, vti refert Surius ad diem 24 Februarij, legimus ipſum omen martyrij per veſtem candidam à Deo oſtenſam accepiſſe: Sic enim ipſe de ſe ſuiſque narrat: *Viſum eſt mihi veniſſe ad nos Centuriones. Cumq; nos deducerent per viam longam, peruenimus in campum immenſum, in quo occurrunt nobis Cyprianus & Leutius. Peruenimus autem in locum candidum, & facta ſunt veſtimenta noſtra candida, & caro noſtra commutata, candidior facta eſt veſtimentis noſtris candidis. Ita autem perlucida fuit caro noſtra, vt oculorum viſum ad intima cordis admitteret. Et reſpiciens in pectus meum, video quaſdam ſordes, & experrectus ſum in viſione. Et occurrit mihi Lucianus, & retuli illi viſionem, & aio illi: ſcis quoniam ſordes illa, illud eſt quòd non ſtatim concordaui cum Iuliano?* Subdit deinde viſum Flauiani, qui martyrij ſocius erat Montano: *Oſtenſum mihi eſt,* inquit, *quaſi Cyprianum ipſum* (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) *interrogarem, an pati ictus doleret martyr futurus, qui de paſsionis tolerantia conſulebat dicens: Alia caro patitur* (non caro ipſa martyris) *cùm animus in cælo eſt, & nequaquam corpus hoc ſentit, cùm ſe Deo tota mente deuouit.*

Vers. 9. PERFRVERE VITA CVM VXORE, QVAM DILIGIS, CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITATIS TVÆ, QVI DATI SVNT TIBI SVB SOLE, OMNI TEMPORE VANITATIS TVÆ: HÆC EST ENIM PARS IN VITA ET IN LABORE TVO, QVO LABORAS SVB SOLE] Hebr. eſt: *vide vitam,* id eſt ſape, guſta vitam, fruere vitâ, vitæque ſuauitate & commodis, honeſtè tamen & modeſtè cum coniuge & ſocia tua. Vnde Olympiod. *Coniugalis caſtitas,* ait, nobis eſt æternæ vitæ conciliatrix.

CVNCTIS DIEBVS VITÆ INSTABILITATIS TVÆ] Hebr. *vanitatis tuæ.* Vnde liquet vanitatem huius vitæ eſſe vitæ inſtabilitatem, quòd ſcilicet inſtabilis ſit, breuis, varia & euanida, eò quòd illico in morbo & morte euaneſcat. Vnde Aquila vertit: *vaporis tui.* Vatabl. *friuolæ vitæ.* Scholiaſtes: *Iuuentutis tuæ: Vaniſsima vanitate omnes dies tui pleni ſunt.* Thaumat. cenſet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, ſed Epicureorum. Vnde cauſam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita, nec poſt mortem.* Verùm videtur omnino Salomon ex ſenſu ſuo loqui, vt dixi.

Myſticè: vxor eſt ſapientia & virtus, huic vni tota vita iucundè vacandum eſt, quia illa ſola nos comitabitur poſt mortem, ac beabit, ex-

A loque locabit. Ita S. Hieronym. *Sapientiam,* inquit, *ſequere & ſapientiam ſcripturarum, & hanc tibi in coniugium copula, de qua in Prouerbijs cap. 4. dicitur: Ama illam, & ſeruabit te: amplexare illam, & circumdabit te.* Et mox: *Non enim ſolus poteris ſine tali vxore videre vitam, &c. Hæc enim pars noſtra eſt, & fructus hic laboris, ſi in hac vita vmbratili veram* (in cælis) *inuenire valeamus.* per ſapientiæ & virtutis doctrinam & ductum.

QVODCVMQVE FACERE POTEST MANVS TVA, INSTANTER OPERARE: QVIA NEC OPVS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERVNT APVD INFEROS, QVO TV PROPERAS] Vers. 10. *Manus,* id eſt facultas & potentia operatiua; hæc enim licèt quoad inuentionem, conceptionem & diſpoſitionem fit in capite & cerebro, tamen quoad executionem & operationem eſt in manu. q. d.

B Quidquid potes operari, inſtanter operare. Thaumat. quem ſequuntur Caiet. & Arias cenſet hæc quoque dici ex mente Epicureorum; vnde vertit; *Fruere ergo præſentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficiſci dicimur; expers enim eſt ſapientia ſenſuſque. Hæc quidem nugantur vani.* Verùm melius S. Hieronym. Albinus Lyran. Bonau. Hugo, & alij paſſim, cenſent hæc dici ex mente ſapientiæ & ſapientis. Sapientiſſimum enim hic ſuggerit dogma & cōſilium, vt cum vita noſtra ſit vana & breuis, ac mors nobis inſtet, quidquid poſſumus boni operemur dum vita ſuppetit, quia eâ exactâ poſt mortem apud inferos (ad quos illo æuo omnes deſcendebant, vtpote cælo necdum per Chriſti paſſionem & aſcenſionem reſerato) nil boni, quo cæli gloriam & gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, iuxta illud Chriſti:

C *Me oportet operari opera eius qui miſit me, donec dies eſt; venit nox, quando nemo poteſt operari.* Et illud Pauli: *Dum tempus habemus operemur bonum.* Galat. 6. 10. & : *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis.* 2. Corinth. 6. 2. Huc pertinet Prouerbium Arabum Cant. 2. num. 13. *Opes & mundus tranſibunt, & durabunt opera bona.* Et num. 41. *Operare bona quotieſcumque potes domeſticis tuis & extraneis; & bona verba loquere tam bonis, quàm malis.* Et num. 42. *Mundus tranſibit tamquam ſcriptura delebilis, ſapientia ſtabilis eſt vt ſculptura.* Et num. 44. *Prouide animæ tuæ bona in operibus bonis.* Quæ ſententiæ depromptæ videntur ex hac Salomonis; & ex illa Eccleſ. 14. 17. *Ante obitum tuum operare iuſtitiam: quoniam non eſt apud inferos inuenire cibum:* vbi plura hac de re dixi. Addit hoc

D Salomon, ne quis ex dictis putet hic ſuaderi, vt quis agat vitam iucundam dumtaxat, & voluptatem inſtar Epicuri. Addit ergo, iucundæ vitæ iungendum eſſe ſtudium bonorum operum: felicitatem enim huius vitæ ſuperius definiuit in eo conſiſtere.

Pro *facere* Hebr. eſt *inuenire ad faciendum,* non caſu & fortuitò, vti videtur velle Thaumat. ſed ſtudio & deſtinato conſilio. Inuenire ergo idem eſt quod quærere, excogitare & excogitando inuenire. Eſt Catachreſis Chald. reſtringit ad eleēmoſynam. q. d. Iniecta in crumenam manu, quidquid in ea inueneris adducito, & dato pauperibus. Vnde ſic vertit: *Omnem eleēmoſynam, quam poteſt manus tua diſtribuere pauperi, fac: quoniam poſt mortem non eſt viro opus, neque*

ratio,

A *ratio, neque ſapientia, neque ſcientia in domo ſepulturæ, ad quam tu vadis; & non adiuuabunt niſi ſola opera bona & eleëmoſyna.* Verùm generalis hæc ſententia ad omnia opera bona pertinet. q. d. Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito; quia breui finietur vita tua, poſt quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Vnde Nazian. ait vitam noſtram eſſe mercatum, in quo omnis generis merces venum proſtant, vt cuique quantum volet, emere liceat: finito verò hoc vitæ mercatu, merces aliò auchi, vt nec hilum quis vltra emere poſſit. Quidquid ergo operis, charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis & cuiuſlibet virtutis, adinuenire potes, protinus facito, quia breui nil vltra facere valebis; quàm vellent beati in cælo habere adhuc ſpatium merendi? quàm vellent damnati habere, vel horam pœnitendi & bene operandi? & ſi haberent, quid non agerent? Sed clauſa eis eſt B ianua vitæ & meriti. Qui viuis & ſapis, omnem bene agendi occaſionem ambabus manibus amplectere, imò nouas & nouas aſſiduè quære & excogita. Potes enim hic lucra non decem millium, ſed multorum millionum quotidie, imò ſingulis horis & momentis tibi in cælo comparare, ſi heroicis virtutum actibus inſiſtas. Vnde Symmach. vertit: *Omnia ad quæ manus tua peruenit,* id eſt, ad quæ peruenire ſeſeque extendere poteſt, *facito.*

Inſtanter operari poteſt. Instanter operare] Hebr. בְּכֹחֲךָ *becoshacha*, id eſt *in virtute tua*, id eſt totis viribus, tota potentia, toto conatu, operare. Hæc ergo vox notat & exigit primò voluntatis, omniumq; potentiarum & virium ſtudium, conatum & contentionem in operatione virtutum multarum & magnarum: ſecundò aſſiduitatem & perſeuerantiam: tertiò feruorem: quartò ſolicitudinem & C celeritatem, ait Bonauent. & Hugo, vt à mane ad veſperam, ab infantia ad ſenectam ſtudeas bonis operibus; in iiſque ſedulus ſis & ſollicitus, vt heroica opereris, eaſque de virtute in virtutem; donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit: *Omne quod poteſt manus tua facere, in fortitudine tua facias.* Arabic. *fac ſecundùm vim tuã.* Complut. *ſecundùm potentiam tuam.* Olympiod. *Quantum patitur facultas tua.* Tigur. *Quantumcumque potes agito pro virili tua portione.* Camp. *fac fortiter.* Ita S. Caſſius Narnienſis Epiſcopus, teſte S. Gregor. 4. Dial. c. 16. & hom. 37 in Euang. paulo ante mortem à Deo audiuit: *Age quod agis, operare quod operaris, non ceſſet manus tua, non ceſſet pes tuus, natali Apoſtolorum venies ad me, & retribuam tibi mercedem tuam.*

D Qvia nec opvs (id eſt operandi & merendi locus & tempus) nec ratio] Hebr. *Nec cogitatio.* q. d. Non erit tempus cogitandi, & quærendi modum ac rationem operandi. Vnde Campenſ. vertit: *Nihil conſilij.* Alij: *Nulla cõputatio, nec ſapientia,* diuina veſtigandi, Deumque nouis artibus actibuſque cognoſcendi, amandi, colendi & promerendi. *Nec ſcientia,* artes & virtutes exercendi. Vnde Campenſ. vertit: *Nec prudentia erunt apud inferos.* Hæc eſt ratio à priori, cur in vita ſit inſtanter operandum, quia poſt eam nemo poterit operari, non deliberare, non dignoſcere, non diligere, inquit Bonauentura, non operari, non allegare, non rationem eſſe laborandi & contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas ſcire, non diuinas, inquit Lyranus. Vnde S. Greg. hom 13. in Euang. *Quia,* inquit, *& venturæ mortis tempus ignoramus, & poſt mortem operari non poſſumus, ſupereſt vt ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipſa cùm venerit vincetur, ſi priuſquam venerit ſemper timeatur.* Similis gnome aeris R. Tarpon. in *Pirke Avoth* ca. 2. *Dies breuis eſt, & opus prolixum; operarij tardi & pigri, merces ampla; paterfamilias autem compellens ad finem operis inſtat & vrget.*

Exemplum memorabile eſt apud Thomam Cantiprat. lib. 1. Apum c. 19. n. 6. quod recenſet quoque Genebrardus, ac Albertus Magnus lib. de Sacramentis: Philippus, inquiunt, Cancellarius Pariſienſis, poſt mortem apparuit velut vmbra tetra Guilielmo Pariſienſi Epiſcopo, dixitque ſe damnatum ob luxuriam & pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus ſuperfluos in pauperes non erogaſſet atque ab Epiſcopo quæſiuit: *Eſtne,* inquit, *finitus mũdus?* Et Epiſcopus: *Miror,* ait, *te literatiſſimum quondam virum hoc quærere, cum me adhuc viuũ cernas, & omnes nos viuentes adhuc mori neceſſe ſit, antequam mundus inſtante iudicio finiatur.* Et ille: *Non mireris,* inquit, *quia nec ſcientia, nec opus, nec ratio eſt apud inferos vementi.* Et hæc dicens vmbra ab oculis mirantis euanuit.

Qvo tv properas] Addit Chald. *Et non adiuuabũt te niſi opera bona, & iuſtitia tantummodo.* Hinc Iob ca. 6. 25 vitam noſtram comparat curſori, nauibus & aquilis, quæ ſunt velociſſimæ & fugaciſſimæ: *Dies mei,* inquit, *velociores fuerunt curſore: fugerunt & non viderunt bonum. Pertranſierũt quaſi naues poma portantes* (hæ enim celerrimè pertranſeunt, ne poma putreſcant) *ſicut aquila volans ad eſcam.* Eandem ſapiens cap 5. 9. comparat aui volanti, nuntio percurrenti, ſagittæ emiſſæ: *Vnde & ſancti viri,* ait S. Gregor. libr. 7. moral. cap. 14. *Quia breuitatem vitæ indeſinenter aſpiciũt, quaſi quotidie morientes viuunt: & tantò ſe ſolidius manſuris præparant, quantò & nulla eſſe tranſitoria ſemper ex fine penſant. Hinc quippè Pſalmiſta veloci curſu fugere vitam peccatoris aſpiciens, ait: Puſillum adhuc, & non erit peccator. Hinc iterum dicit. Homo ſicut fœnũ dies eius. Hinc Eſaias ait. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius ſicut flos agri. Hinc mentes præſumentium Iacobus corripit: Quæ eſt vita veſtra? Vapor eſt ad modicum parens.* Ex dictis liquet, hæreticos ineptè hunc locum torquere contra purgatoriũ. Tantùm enim negat hic Salomon propria merita, non aliena ſuffragia, aitque nulli apud inferos eſſe locum tempuſq; operandi & merendi; non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viuentium precibus boniſque operibus ſubleuari; quia ipſæ dum viuerent ſuis virtutibus id meruerunt, vt poſt mortem poſſent viuorum ſuffragijs adiuuari, ait S. Gregor. 4. Dial. 39. Adde animas, quæ in inferno propriè dicto, id eſt in gehenna ſunt, nullis viuorum operibus poſſe liberari. Ita S. Hier.

Pſal. 36. Pſal. 102. Eſa 40. Iacob 4.

Porrò nonnulli ſibi blandiuntur de indul-

Cur multi non lucrentur indulgentias.

gentijs plenarijs, quas in hora mortis per medallia benedicta aliáve ratione conſequuntur, ideóque liberiùs viuunt, & multa venialia committunt ſpe huius indulgentiæ, quaſi per eam ſine purgatorio rectà ad cælum ituri: ſed hi falluntur ſeſeque decipiunt: tum quia abutuntur indulgentijs ad liberiùs peccandum, ideoque merentur vt Deus indulgentijs eos priuet; tum quia ex hiſtorijs & apparitionibus conſtat pauciſſimos, poſt mortem euadere purgatorium. Ratio eſt, quòd indulgentiæ non tollant culpam, ſed pœnam dumtaxat culpæ iam remiſſæ debitam. Iam in multis morientibus hærent culpæ veniales, in ijſque multi moriuntur, ſiue quia moriendo, dum à dæmone vel cõcupiſcentia tentantur, facilè in impatientias culpaſque veniales, in quas ſani crebrò incidere ſolebant, conſentiunt, & ſic in affectu actuque peccati venialis moriuntur: hos autem certum eſt nullâ indulgentiâ purgari; ſiue quia ſani multa venialia perpetrarunt, in quorũ reatu & culpis hærent & moriuntur; nam veniales culpæ ſubinde difficiliùs remittuntur, quam mortales; quia vtræque nun niſi per ſeriam deteſtationem, ſiue contritionem, & efficax deinceps ab ijs abſtinendi propoſitum delẽtur: faciliùs autem eſt ſeriò cõteri de mortalibus ob claram eorum turpitudinem, & proponere efficaciter deinceps ab ijs abſtinere, ob metũ gehennæ, quàm è venialibus, præſertim tam multis & frequentibus, tamque obuijs & conſuetis, in quibus nõ eſt metus gehennæ, nec apparet tanta turpitudo. In his enim ſępè deeſſe ſeriam contritionem & propoſitum abſtinẽdi, liquet ex eo, quòd multi poſt eorum confeſſionem ſtatim & perpetim in illa relabantur: contritio ergo ſeria & efficax, quæ ſe communiter extendere ſolet ad peccata mortalia & venialia grauiora, ea delet: ſed quia eadem ſe non extendit ad peccata venialia leuiora & quotidiana, quæ multa ſunt, idcirco ea non aboſet; manet ergo horum culpa ideóque & reatus pœnæ luendæ in purgatorio, vbi animæ culpas veniales in ijs reliquas, ſeriam contritionem eliciendo abſtergũt, ac deinde pœnam eorumdem purgatorij igne exoluunt. Ad has igitur abolendas nulla ſufficit indulgentia. Cum metu ergo & tremore ſalutem noſtram operemur, vt monet Apoſtolus, ſtudioſè ſingula venialia vitemus, ac ſi in aliqua incidamus, ſeriam illicò de eis cõtritionem eliciamus, qua culpam deleamus, atq; tunc reatum pœnæ remanentem tollet indulgentia.

VERS. 11. VERTI ME AD ALIVD, ET VIDI SVB SOLE NEC VELOCIVM ESSE CVRSVM, NEC FORTIVM BELLVM, NEC SAPIENTIVM PANEM, NEC DOCTORVM DIVITIAS, NEC ARTIFICVM GRATIAM, SED TEMPVS CASVMQVE IN OMNIBVS] Breuiter ſenſus eſt, q. d. veloces non ſemper habent in poteſtate velocem curſum, nec fortes fortitudinem, qua hoſtem ſuperent in prælio; nec ſapientes facultatem cõparandi ſibi victum, nec doctores comparandi ſibi opes, nec artifices gratiam; ſed in omnibus hiſce valet & præualet ſæpe tempus & caſus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat & promouet; ac maximè Deus, qui eſt Dominus temporis & caſus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris, ſapientiæ, prudentiæ, artis, ac velocium, fortium, ſapientium, prudentiũ, artificum, quòd tis ſæpè dominetur tempus & caſus. Iam

Primò, Moringus & Dauid de Pomis cenſent, hæc adhuc eſſe verba tùm Atheorum & Epicureorum, diuinæ prouidentiæ oblatrantium, eamque negantium, tùm ignauorũ laborem fugientium, q. d. Vt quid laborabo, Deumque colam, cùm videam labori ſæpe fructum nõ reſpondere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, caſu aliquo anteuertitur à tardiore, qui ei brauiũ præripit: fortiter pugnantes, imbelles ſubinde in bello ſuperát: doctis honores, officia, & opes auferunt indocti: artificibus eximijs operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis. Caſu ergo omnia aguntur, non certâ numinis prouidentia. Hæc Athæi.

Secundò, è contrario Thaumatur. cenſet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium ſenſa & dicta, q. d. Errant hi qui per voluptates decurrunt ad ſcopum felicitatis, in ijſque omne robur omne ingenium, omnem ſapientiam, omnem artem expendunt, vt nouas & maiores ſemper adinueniant, quia per omnia hæc felicitatem & ſatiem, quam quærunt, non adipiſcuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod Bonauen. Lyran. Caietan. Titelm. cenſent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis ſpeciem tranſire, nimirum quod euentus rerum ſæpè non pendeant à robore, ſapientia, arte operantium, ſed ab occaſione, caſu & fortuna, quæ in curſu & brauio ſæpe præponit lentos velocibus; in bello & victoria, imbelles bellicoſis; in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hiſce quatuor complectitur omnes hominum in republica ſtatus, vt oſtendat omnibus ſæpe dominari caſum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia diſcurrunt, obeuntque terras & maria mercium lucríque causâ: per fortes, notat milites, qui rempubl. propugnant: per ſapientes, doctores, iuriſperitos, cauſidicos, medicos, conſiliarios, qui moderantur rempublicam: per artifices, opifices, qui artes omnes, vt lanificium, piſtoriam, ſutoriam, ſartoriam, fabrilem, &c. exercent ad omnes ciuium vſus. In his omnibus ergo oſtendit plus ſæpe valere caſum, quàm conſilium, artem & induſtriam, hoc fine, primò, vt oſtendat omnibus in rebus ineſſe vanitatem. Secundò, vt doceat homines nõ mirari, ſi in hac vanitate labori & induſtriæ ſæpe non reſpondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes & dignitates dignis debitæ dentur immeritis & indignis, idque arcanis & inacceſſis Dei iudicijs, ait Olymp. quare cuique expectandam eſſe mercedem iuſtam in altera vita, vt ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet. Ita S. Hieronym. Tertiò, vt moneat induſtrios & ſapientes non confidere ſuæ induſtriæ, robori, ſapientiæ, arti, ſed Deo, Deiqûe prouidentiæ niti: Dei enim eſt cuique operi felices dare ſucceſſus & exitus: Dei eſt regere caſum & fortunam. Deus enim omnes cauſas ſecundas, etiam contingentes & liberas ita ordinat, combinat, diſponit, dirigit, vt licèt fortuitò, quantum ex

ex

ex parte ſua concurrant, & operentur id quod reipſa euenit; tamen quantùm eſt ex parte Dei, certo conſilio & ſapienti prouidentia dirigantur, eò quod omnia à Deo præuiſa, prouiſa, præordinata & diſpoſita ſint, vt hoc quod fit, non aliud eueniat: Quare reipſa fortuna fortunās, hoc eſt res omnes dirigens, ordinans, proſperans non alia eſt, quàm Deus Deique prouidentia. Caſus ergo & fortuna, quæ non ſemper quidem, ſed ſæpè tamen rebus & operibus hominum interuenit, manifeſtè oſtendit Dei prouidentiam à qua dirigitur, ſicut nauis in mari fluctuans à nauclero, ſine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot caſibus contrarijs & pugnantibus inter ſe conflatus, euerteretur & rueret, ni à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & diſcordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchram, & quaſi concentum quemdam muſicum efficit. Ita docet D.Thom. 1. par. qu. 75. art. 6. ad 1. Huc facit vetus dictum: *Rota admota manu fortunam eſſe implorandam*: quo ſignificatur fruſtra numinis opem peti, niſi addas induſtriam & manum operi admoueas. Ita Plutar. in Lacon.

Caſus oſtendit Dei prouidentiam.

Nec velocium esse cursum] Hebr. *Non eſt leuium curſus.* Campenſ. *Rarò veloces adhibentur ad currendum.* Tigur. *Celeritas currendi nil affert commodi ad ſalutem.* Symmach. *Non eſt velocium perficere curſum*, ſiue in ſtudio, ſiue in prælio, ſiue in itinere, ſiue quo alio loco & modo. Thaumatur. *Neque qui pedibus pernicißimi ſunt, curſum hunc magnum perficiunt*, vt peringāt ad vitam felicem. Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, vt aquila, adiuti ſunt currendo, vt eriperentur à morte in prælio:* iuxta illud Amos cap. 2. 14. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam; & tenēs arcum non ſtabit, & velox pedibus ſuis non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam, & robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.* Et illud Iſaiæ 30. 16. *Dixiſtis, ad equos fugiemus; ideo fugietis. Et ſuper veloces aſcendemus: ideo velociores erunt qui perſequentur vos.* Tradunt Aſtrologi, ac inter eos Iulius Firmicus lib 8. Matheſeos cap. 15. eos qui ſub ſidere Delphini naſcuntur, eſſe veloces: *Erit*, inquit Firmicus, *innata curſus agilitate perſpicuus.* Rurſum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor eſt pulmo eſſe velociora: *quibus minor*, inquit, *hic corporibus, tantò velocitas maior*, quia ſcilicet minùs reſpirāt: crebra enim reſpiratio impedit curſum. Addit *peculiare curſus impedimentum* eſſe lienem: *quamobrem inuritur curſorum laborantibus: & per vulnus etiam exempto, viuere animalia tradunt.* Vnde nonnulli opinati ſunt curſoribus exſcindi lienem, vt ſint velociores, ſed id nō dicit Plinius. Vulgus aſſerit curſoribus ſecari eximíque lienē, vt velocius & ſine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiſcantur. Sed rem veram malè intelligit. Curſoribus enim, & ſplene laborantibus non eximitur, nec exſcinditur lien, ſed ſecatur, id eſt cultro ligneo ad id idoneo tunditur & contunditur, vt eius inflatio detumeſcat, ipſéque fiat minor arctiórque, ac minus ſanguinis capiat; quo fit vt iā minor, ſtrictior, & leuior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè lateque moueantur, expirent & reſpirent, itaque iuuatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas reſpirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat & grauat; quo ſublato leuiores ſunt, ac liberè facileque reſpirant, ideoque expeditum faciunt hominem ad ambulandum & currendum. Ita Romæ mihi aſſeruerunt medici & chirurgi, qui idipſum ſe factitaſſe, itaque ſpleneticos curaſſe affirmabant. Adiungunt medici, lienis morbos curſu ſanari. Exemplum huius gnomes eſt apud S. Hieronymum in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam luſtralem præbens Italico, ipſi in curſu Circenſi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: *Igitur*, inquit, *dato ſigno hi aduolant, iſti præpediuntur: ſub horū curru rota feruent, illi prætereuolātium terga vix cernunt, clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoq; ipſi concreparēt, Marnas victus à Chriſto eſt. Indubitata ergo victoria, & illis & Circēſibus plurimis fidei occaſio fuit.* Huc facit Adagium Hiſpanorum, *claudos, æquè ac ſanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò claudos citò peruenire, celeres & præproperos tardè, aut numquam.* Huc pariter pertinet priſcus apologus quem recenſet noſter Pontanus Progymnaſ. vol. 3 p. 1. ca. 40. Teſtudo certamen cum aquila decreto ſpatio conficiendo ſuſcipiebat. Conſtituta eſt meta, ad quam vter ex illis perueniſſet prior, ab illo ſtaret victoria. Prouolat aquila, ob tarditatem contempta teſtudine, fretaque alis ſuis ſæpè deſidet, ſæpè diuagatur alibi & ſegnius agit: quandoque totam noctem quieſcit, & multo iam die volatum init. At teſtudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctéſque iter facit, & ad locum deſtinatum prorepit. Vincit aquilam ſedulitate ſua, non celeritate, metaſque tenet, cum adhuc ab iiſdem longius diſtare putaretur.

Lienis contuſio iuuat curſum.

Myſtice, id verius eſt in curſu ſpiritali viæ virtutum, ſalutis & felicitatis, iuxta illud Pauli: *Non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei* Rom. 9 & illud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor in Pſalmis canentem.* Et illud Iſaiæ 40. vltim. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas ſicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vide quæ illis locis annotaui.

Nec fortium (*qui validi & terribiles exiſtimantur*, ait Thaumat.) bellum] Symmach. *vincere prælium.* Septuag. *Nec potentibus prælium.* Syrus: *& non gigantis bellum*, iuxta illud: *Gigas non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ.* Pſalm. 32. Sic Goliath gigas ſuperatus & occiſus eſt in duello à paruo Dauide 1. Reg. 17. 95. Holofernes à fœmina. Chald. *Neque robuſti adiuuantur dum intrant prælium robore ſuo*, iuxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibijs viri beneplacitum erit ei.* Pſalm. 146. Minùs rectè vertit Campenſ. *Neque robuſti adhibentur ad gerenda bella.* Meliùs Tigurina: *Nec fortitudo bellica poteſt eripere quemquam.*

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo & fortitudine bellicâ: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minima enim res, vt ventus ſecundus vel aduerſus, victoriam dat vel aufert. Vnde in Scriptur. dicitur Dei

A eſſe victoria, iuxta illud Iudæ Machabæi: *Facile eſt concludi multos in manu paucorum: & non eſt differentia in conſpectu Dei cœli, liberare in multis & in paucis, quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, ſed de cœlo fortitudo eſt.* 1 Machab. 3. 19. & illud Dauidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* Pſal. 143. 1. Quin & Ouidius 7. Metam.

Inter vtrumq; volat dubijs victoria pennis,
Mars dubius.

Et Liuius li. 2. *Nuſquã minùs quàm in bello euentus reſpondent; propterea nihil tam leue eſt, quod nõ magnæ rei momentum faciat*, imò ſubinde ſolo metu & terrore panico hoſtibus caſu, imò cælitus immiſſo, parta eſt victoria inermiũ, vti fuit illa Gedeonis Iudic. 7. & illa Ioſaphat 4. Regum c. 3. v. 22.
B Similia exempla perplura extant in libro Iudicum, Regum & Machabæorum.

Nec sapientum panem] Symmach. *præbere alimentum.* In Hebr. pulchra eſt alluſio & Paronomaſia לַחֲכָמִים *lachacamim*, id eſt ſapientibus congruens לֶחֶם *lechem*, id eſt panis, ſæpè deeſt. Aliqui per ſapientes accipiunt agricolas, quibus, licèt induſtrijs ob ſterilitatem, expilationem, vaſtitatem ſubinde deeſt frumentum & panis. Meliùs accipias literatos & eruditos, vti ſunt Philoſophi, & Theologi, qui ſæpè ſunt pauperes, quia toti intendunt ſpeculationi & ſapientiæ, quæ præſtat opibus, non auro congerendo, quod ſaciunt illiterati & mechanici. Vnde Rabbinarum Adagium: *Fames extitit, & non tranſit per oſtium artificis*, quia arte ſua ſibi victum facilè parant artifices. Audi S.
C Hieron. *Non eſt*, inquit *ſapientibus panis; id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum ſapientiſſimi ſint, neceſſarijs indigent.* Chald. *Neque ſapiens adiuuabitur à ſapientia ſua, vt ſaturetur pane in tempore famis.* Campeſ. *Quin & ſapientibus ſæpè deeſt vnde viuant.*

Nec doctorum divitias] Pro *doctorum* Hebr. eſt נְבֹנִים *nebonim*, id eſt *intelligentium* vt vertunt Septuag. prudentium, ſolertium: vidimus enim non rarò induſtrios & ſolertes depauperari. Campen. vertit *induſtrios* Caietanus *intellectiones. Ariſtophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non ſolum Plutum, id eſt diuitias, eſſe cæcum, verum etiam Fortunam Pluti ducem; vt iam illud ſit Prouerbiũ. Cæcus cæco dux. Fortuna ſæpè largitur indignis ſua munera.* ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumaturg. vertit: *Neque ſapientiæ cum diuitijs aliquid commune eſſe ſolet.* Pagninus
D pro *nebonim* legens נְכֹנִים *nechonim* vertit: *Non ſunt rectorum diuitiæ*, iuxta illud: *Diues iniquus aut iniqui hæres.* Diuitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam] Syrus: *Neque cognoſcentibus gloria.* Vatabl. *Non ſemper gratioſos eſſe qui in aliqua arte periti ſunt.* Pro *artificum* Hebr. eſt יֹדְעִים *iodeim*, id eſt *ſcientium*, vt vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatabl. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum fauorem & gratiam. Fauor enim ſæpe fugit fauoris cupidos, æquè ac honor fugit ſequentes, ſequitur fugientes. Chald. *prudentes.* Thaumaturgus *ſagaces.* Clarius *expertos* & rerum peritos. Verùm quia hi intelligunt nomine *nebonim*, quod præceſſit; hinc aptè Noſter vertit *artifices*, ſcilicet mechanicos, vel mathematicos & ſimiles. S. Bonau. cenſet duo prima, ſcilicet velocitatẽ & fortitudinem eſſe dona corporis, cetera tria eſſe animæ; nam ſapientiam eſſe in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent inſignes artifices in gratia & pretio eſſe tum apud principes, tum apud populum; ſed non rarò caſu aliquo ſiniſtro contrarium accidit: atque hæc eſt vanitas artium & artificum, quam hic notat Salomon: Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem, cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitũ ſatis exprimere poſſet, ira percitum, penicillum in imaginem cõieciſſe, itaque caſu ſpumæ colorem expreſſiſſe, & quod quærebat perfeciſſe, vt omnium ſibi gratiam & admirationem conciliaret. *Apellis caſus in pingendo.*

Sed tempus casumque in omnibus] Hebr. *Sed tempus & occurſus occurrit omnibus illis.* Arabicus: *Suſtinet eos omnes.* Chald. *Tempus & caſus in ſidere eorum accidit omnibus.* Chaldæi enim ad aſtra referebant curſum & caſus rerum humanarum, vnde de his ex illis diuinabant. Campen. *tẽpus & caſus omnes de medio tollit*; ſed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus] id eſt occaſio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit, qui incommodam, infeliciter: ſic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod poſtulat, qui dura & aſpera, repulſam patitur. Tempus ergò & occaſio rebus gerendis dominatur, vti dixi capit. 3. 1. Occurſus eſt concurſus cauſarum contingentiũ, quę dum fortuitò concurrunt, producunt caſum & effectum fortuitum. Caietan. per tempus accipit motum orbium cæleſtium, qui efficiunt effectus caſuales in rebus ſublunaribus. Aben Ezra per caſum intelligit Dei prouidentiam: hæc enim, vt initio dixi, regit omnes caſus euentuſque fortuitos, ideoq; ipſa eſt fortuna fortunans. Meliùs alij per caſum intelligunt cauſam & effectum caſualem, qui in omnibus rebus nõ ſemper, ſed ſæpè accidit. Vnde S. Thom. 1. p. quæſt. 75. artic. 6. ad 1. & quæſt. 5. de veritate artic. 5. ad 5. notat ſolerter dici *tempus caſumque*, quia, inquit, ſecundùm aliquem ordinem temporis caſuales defectus inueniũtur in his rebus v. g. quòd potentiores frequenter ſuccumbant, oſtendit, quòd victor magis eſt ex diuina prouidentia, quàm ex humana virtute. Præclarè S. Auguſtinus libro 3. de Trinit. cap. 4. *Nihil*, inquit, *fit inuiſibiliter & ſenſibiliter, quod non de interiori inuiſibili atque intelligibili aula ſummi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur ſecundùm ineffabilem iuſtitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in iſta totius creaturæ ampliſſima quadam immenſaq; Republica.*

Nota caſus ſiue effectus contingentes propriè ſunt ij ſoli, qui fiunt à cauſa liberè, putà à Deo, Angelo, dæmone, vel homine: alioqui enim pluuiæ, venti, fulmina, ceteræque res naturales in cauſis ſuis determinatæ ſunt & certæ, ſed dum à Deo, Angelo, dæmone vel homine liberè cauſæ hæ immutantur & combinantur tunc ex eis prodeunt effectus contingentes & caſuales. Hinc Romani, Græci ceteræque gentes mirè coluère Fortunam, velut Deam, imò primã Deorum, *Caſus quid.* *Fortuna Dea gentium vnde.*

Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formoſiores, opulentos, fœlices; illos deformes, pauperes, miſeros: hinc tot exempla, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipſa*, ait D. Chryſoſtom. orat. 63. *bella gerentium eſt victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium beneuolentia, & amantium voluptas, & breuiter bonus in omni re ſucceſſus.* Seruius Tullius ait Plutarchus quæſt. Roman. 74. templum *paruæ fortunæ dedicauit ſignificans fortunam minimis momentis plurimũ poſſe, multiſq; vſu veniſſe, vt exiguis planè rebus aut euenientibus, aut tõt ingentibus maxima conſequerentur vel perderent, docens animum rebus eſſe aduertendum, nihilq; eorum, quæ offeruntur, ob paruitatem eſſe negligendum.* Idem rurſum: *Sapientiæ*, ait, *in hunc vſq; diem templum non eſt, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitatis, aut cõtinentiæ. Fortunæ vero templa ſunt ſplendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis poſita. Cornelius Sylla*, inquit, idẽ Plutar. in Sylla, *fortunæ ſe filium* dicebat. Præ reliquis inſignis fuit baſilica fortunæ in vrbe Fanenſi, quæ inde dicta eſt, fanum fortunæ, de qua ita ſcribit Nicolaus Perottus Epiſcopus Sipontinus in lib. 1. Martial. *A fando fanum deducitur, hoc eſt templum, quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari ſolet: quamuis ſint aliqui qui ἀπὸ τ͂ Φανερῦ dictum malint, quod ſignificat manifeſtum, quod è fano reſponſa dabantur, &c. Hinc Fanum, Piceni vrbs dicta, in littore Adriatico inter Piſaurum & Senogalliam, omniũ Italiæ vrbium amœniſſima, ſiue loci naturam, ſeu ciuium ingenia conſideres, quod in ea pulcherrimum fortunæ templum fuerit, cuius adhuc reliquiæ conſpiciuntur. Hinc Fanenſes ſiue Faneſtres appellati.* Huius fani fortunæ fabricæ præfuit Vitruuius, Architectorum princeps, qui libros ſuos de Architectura dedicans Auguſto Cæſari, vtpote principi ædificationi dedito, ab eo beneficijs & honoribus auctus, ita de hoc Fano ſcribit libr. 5. cap. 1. ſub finem: *Non minùs ſummam dignitatem & maieſtatem poſſunt habere comparationes baſilicarum, quo genere Coloniæ Iuliæ Faneſtri collocaui, curauiq; faciendam, cuius proportiones & ſymmetriæ ſic ſunt conſtitutæ:* eas deinde exactè fuſeque deſcribit, additque hoc fanum fuiſſe iuxta ædem Auguſti. Plura de hoc fano vide apud. Sigonium & Cluuerium in deſcript. Italiæ. Fani fortunæ Epiſcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Chriſtianis conuerſum fuit in ſanctum templum in honorẽ B. Virginis dedicatum, quę vera eſt fidelium fortuna, eos fortunans omnibuſq; donis cumulans & beans, cuius proinde, ac præſertim ſacelli venius, Virgini aſſumptæ dicari magnificentiam æquè ac religionem, integro carminum libro miris elogijs celebrarunt plurimi & primi Italorum Poetæ, quorum vnus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc fanum, nunc virginis illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis iſta parens.*

Omnia de fortuna. Seneca epiſt. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum ſapiens, nõ exitum ſpectat. Initia enim in poteſtate noſtra ſunt, de euentu fortuna iudicat.* Idem epiſtol. 98. *Inuadit*, ait, *temperatiſſimos morbus, validiſſimos phthiſis; innocentiſſimos pœna, ſecretiſſimos tumultus. Eligit aliquid noui caſus, per quod velut oblitis vires ſuas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit horam momentumq; temporis.* Nero, ait Suelon. cap. 13. vitæ eius. *Iudices, priuſquam inciperet, reuerentiſſimè alloquebatur, omnia ſe facienda feciſſe, ſed euentũ in manu eſſe fortunæ.* Plut. in Pſeud. *Centum doctorum hominum conſilia hæc deuincit Dea fortuna. Atque hoc verum eſt, perinde vt quiſque fortunâ vtitur, ita præcellit: atque exinde ſapere eum omnes dicimus.* Liuius decade 1. libr. 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas fortuna potens eſt.* Æmilius libr. 1. *Fortuna arbitrio ſuo pacem, ſed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æſtatem hyemi, celeritatẽ tardiſſimis, vires ſegniſſimis.* Denique Iudæi coluere fortunam, in quos proinde inuectus Iſaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *fortunæ menſam, & libatis ſuper eam:* vbi multa de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon res omnes ſublunares, vtpote fortunæ volubili ſubiectas, eſſe vanas variaſque, ideoque parui faciendas, ac conſequenter contra omnes fortunæ caſus etiam aduerſos, ipſamque mortem ſapienti obfirmandum eſſe animum fortitudine & conſtantiâ. Salomonem velut magiſtrum de more ſecuti ſunt Plato & Philoſophi. Hinc Bion, teſte Stobæo ſerm. 103. dicebat, *Fortunam diuitibus opes dediſſe, non dono, ſed mutuo.* Crœſos conſultus à Cyro de bello contra Tomyrin ſuſcipiendo, in quo deinde occiſus eſt: *Si*, inquit, *te agnoſcis hominem, diſce talem rerum humanarum circulum eſſe, qui rotatus eoſdem ſemper fortunatos eſſe non ſinat.* Demetrius aiebat illum, qui ſiniſtram fortunam ferre nequiret, nec dextram ferre poſſe. Vnde ipſe illud Æſchili dicebat fortunæ: *Tu me exuluſti, tu ipſa rurſus deijcis.* Ita Antonius in Meliſſa par. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Exempla.* *Fallacia & caduca ſunt omnia, quæ fortuna in ſua habet poteſtate.* Ita Maxi. ſermone 18. Fabius Maximus Minutij Collegæ ſui ſecundam fortunam magis quàm aduerſam pertimeſcebat, quod fortuna inſtabilis varìet vices, & à ſecundis ad aduerſa deſiliat, cumque faciem oſtendit, mox tergum obuertat. Ita Plutarchus in vita Fabij. Zeno cùm in naufragio omnia amiſiſſet; *Euge*, inquit, *fortuna, quàm probè nos ad hoc palliolum redegiſti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eàdem mente, eodem vultu perſiſtebat. Vnde S. Hieron. ait, in virtute Chriſtiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet ſapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna & iniuria eſſe ſuperiorem. Vnde cum recenſuiſſet Heroes caſu iniquo occiſos, vt Socratem, Pompeium, Ciceronem, ac *optimos peſſima* pati, remedium ſubdit: *Tantò fortiores*, inquit, *tanto feliciores: humanos effugiſtis caſus, liuorem, morbum; exiſtis ex cuſtodia: non vos digni mala fortuna dijs viſi eſtis, ſed indigni in quos iam aliquid fortuna poſſet.* Vnde eundem Epiſt. 92 & 98. vbi inter alia hæc dat vitæ axiomata: *Aduerſus fortunam valet ad tolerandum obfirmata omnino mens; mortalia omnia morte damnata ſunt, inter peritura viuimus, mortale eſt omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum eſt; tam neceſſe eſt perire, quàm perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium eſt, quære quem vincas. Dic tibi: Ex iſtis, quæ terribilia videntur, nihil eſt inuictum. Singula vicère iam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates,*

exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.

Tacitè ergo hîc monet Salomon, vt à rebus ſublunaribus, vtpote lunationi, id eſt variæ per tempora mutationi, caſui fortunæ obnoxijs, mentem transferamus ad cœleſtia, quæ ſuperant omnem fortunæ caſum & luſum, neſciuntque ortum & occaſum, ſed in ſtabili Angelorum & beatorum degunt æuo. Sapiens vtique eſt & felix, qui id præſtat. Præſtitit id ipſum S. Fortunatus Fanenſis (vrbs eſt antiqua in Pentapoli Vmbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi eſſet dicata, vti ſuperiùs dixi) Epiſcopus anno Domini 592. coæuus S. Gregor. vnde Fanenſes hoc ei elogium poſuerunt:

Fortunate nimis, qui regnaturus in æuum,
Fortunæ inſtabilem figis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Epiſcopus, moderator & rector. Vnde iidem addunt heroica hæc virtutum eius facinora: *Fortunatus patriā à ſpiritibus immundis liberat. Peſtem ob eius derelictam baſilicam graſſantem pellit. Furtim auferentes eius ſacrum corpus ventorum & pulueris violentia deterret. Manna è Mauſolæo & oſſibus Sancti fluens, pijs ægris ſalute confert, impijs mortē. Arida Vrbinas fœmina diuinitus admonita, inuiſens eius corpus ſanatur.* Hæc ex publicis Fanenſium tabulis accepi, & prægrandi eius imagini, Romæ cuſæ & approbatæ inciſa conſpexi. Extat S. Gregorij epiſt. li. 6. Regiſtri, ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanenſem Epiſcopum, in qua ei concedit, vt vendat ſacra vaſa pro redemptione captiuorum, ſcilicet à Longobardis, vt rectè aduertit Baronius: hi enim illo æuo vaſtabant Italiam. Denique cum anno 1107. Fanenſes ſacra S. Fortunati lipſana requirerent, inuenerunt ea mauſolæo incluſa cum lipſanis S. Euſebij, & S. Vrſi Fanenſis Eccleſiæ Epiſcoporum, inſtar niuis candida, vt iam in illis futuræ per reſurrectionem glorificationis imagine contueraris; præſertim cum tanta odoris fragrantia manaret, vt myrrhæ & balſami omniumque vnguentorum odoramenta incomparabili ſuauitate tranſcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibuſque fortuitis.

VERS. 12. NESCIT HOMO FINEM SVVM, SED SICVT PISCES CAPIVNTVR (Sept. *illaqueantur*) HAMO, ET SICVT AVES LAQVEO COMPREHENDVNTVR; SIC CAPIVNTVR HOMINES IN TEMPORE MALO, CVM EIS EXTEMPLO SVPERVENERIT] Pro *finem ſuum.* Hebr. eſt *tempus ſuum*, id eſt finē temporis ſui. Probat tempus & caſum velocibus, fortibus, ſapientibus, & artificibus dominari, ex eo, quòd eos capiat, velut piſces hamo & aues laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliuntur, vt ſcilicet veloces capiantur in curſu ſuo, fortes in bello, ſapientes in ſua ſapientia, prudētes in prudentia, artifices in arte: quo fit, vt omnibus ſuis hiſce donis ſibi concilient non præmia, quæ ſpectabant, ſed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, ac ſubinde necis & mortis, illaq; improuiſa, vt vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per *finē* ergo exitum intellige, tum operis & negotij cuiuſque cū Thaumaturgo & Olymp. tum vitæ putà mortem cum S. Hier. Vide analogias perplures inter homines & piſces, quas recenſui Habacuc. c. 4. ad illa: *Et facies homines quaſi piſces maris.*

Eſca hominum voluptas. Tropol. Eſca, hamus & laqueus, quo ineſcantur & capiuntur homines, eſt voluptas. Audi S. Auguſtin. de Agone Chriſtiano cap. 7. *Gaudet piſcis quando hamum non videns, eſcam deuorat: ſed cum piſcator eū adducere cœperit, viſcera eius torquentur primo, deinde ab omni lætitia ſua per ipſam eſcam, de qua lætatus eſt, ad conſumptionem trahitur. Sic ſiunt omnes qui de bonis temporalibus beatos ſe eſſe putant: hamum enim acceperunt, & cum illo ſibi vagantur. Veniet tempus, vt ſentiant quanta tormenta cum auiditate deuorauerint.* Porrò voluptas hæc multiplex eſt, ſed maximè triplex, ſcilicet gulæ, opulentiæ & ſuperbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicians ridenſq; ſibi aſtringit vincula mortis, vt ait Poëta. Ad laqueum opulentiæ ſiue auaritię ſpectat axioma ſiue apophthegma Pij II Pont. *Litigatores ſunt aues, forum area, index rete, aduocati aucupes. Quocirca cenſebat dignitatibus viros dandos eſſe, non dignitates hominibus. Graue Pontificis onus eſſe, ſed beatum, qui id benè ferat.* Primum enim, & ſummi momenti Pontificis & principis onus officiumque eſt, conſtituere Epiſcopos magiſtratus, iudices, &c. ab auaritia intactos & tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teſte S. Athanas. in viſu totum mundum conſpexit laqueis plenum, quos animabus ſurſum aſcendere conantibus tendebant dæmones, illiſque eas illaqueabant ac capiebant. Vnde dolens oranſque: *Domine, quis hos laqueos euadet?* audiuit: *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eoſque cuiuſque indoli & affectui appoſitos; guloſo enim offert epulas & vina, ambitioſo honores, iracundo duella, timido pericula, auaro opes, &c. Audi S. Leonem ſerm. 7. de Natiuitate: *Non deſinit hoſtis antiquus deceptionū vbiq; laqueos prætendere. Nouit cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus inuidiæ. Nouit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione ſeducat. Omnium diſcutit conſuetudinem, ventilat curas, ſcrutatur affectus & ibi cauſas quærit nocendi, vbi quemque viderit ſtudioſiùs occupari.*

IN TEMPORE MALO (id eſt miſero, difficili, periculoſo, calamitoſo, exitiali) CVM EIS EXTEMPLO SVPERVENERIT] Hebr. *Cum ceciderit ſuper eos.* Græcè. *Cùm ſuperceciderit in eos*, quę phraſis ſignificat ineuitabilitatem, & ſuperioritatem repētini ſupplicij proficiſci à cauſis ſuperioribus, putà è cœlo & Angelis, inquit Caieta. Chald. *In tempore mali, quod venturum eſt ſuper eos paucitò vno ictu.* Magnum quoduis accipe, ſed præſertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium eſt maximum, iuxta illud Pauli: *Dies Domini ſicut fur in nocte, ita vt veniet. Cùm enim dixerint pax & ſecuritas, repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habenti, & nō effugient.* 1. Theſſ. 5. 3. Et illud Chriſti: *Erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognouerunt, donec veniret diluuium, & tulit omnes. Ita erit aduentus filij hominis.* Matth. 24. 38.

HANC QVOQVE SVB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBAVI MAXIMAM.] Hebr. *Et magna eſt apud me*, ſcilicet quam v. ſequenti enarro. Identidem Salomon poſt recēſitas vanitates, VERS. 13.

ſermo-

ſermonem reflectit ad laudes ſapientiæ, vt eam omnibus commendet, vtpote quæ ſit veritas veráque huius vitæ fælicitas. Simul tamen oſtendit ei quoque ſuam adhærere vanitatem, non intrinſecùs, ſed extrinſecùs: ſcilicet quod illa ab hominibus opulentis parui fiat, quodq́ue ſapiens cum per ſapientiam liberauit ciuitatem obſeſſam & deſperatam, illico in obliuionem veniat, & in priſtinum ſui neglectum recidat, vt ad pallium philoſophicum, id eſt ad paupertatem & obſcuritatem ſuam cum Socrate redigatur. Igitur nouam ingratitudinis vanitatem hic oculis ſubijcit. Ita Lyran. Hugo. Alij aliter, ſed variè & minùs aptè hæc nectunt præcedentibus.

VERS. 14. CIVITAS PARVA (Arab. *delicata*) ET PAVCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNVS ET VALLAVIT EAM, EXTRVXITQVE MVNITIONES (Septuag. *aggeres magnos*: Symmach. *Machinam magnam.* Syrus: *Propugnacula.* Arab. *Propugnaculum cuius turres magnæ ſunt*) PER GYRVM, ET PERFECTA EST OBSIDIO] Eſt paradigma per modum exempli, ſiue hiſtoriæ, quæ ſubinde accidit æuo Salomonis, vt ab eo videri vel audiri potuerit. Ciuitas hic inducitur parua, id eſt parua habens mœnia, paruas turres & machinas, vt ſe contra hoſtem obſidentem tueri non poſſit: ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant, ac robore deficiant. Vnde maior apparet vis & virtus ſapientis & pauperis, eam ſua ſapientiâ tutantis & liberantis.

VERS. 15. INVENTVSQVE EST IN EA VIR PAVPER ET SAPIENS, ET LIBERAVIT VRBEM PER SAPIENTIAM SVAM, ET NVLLVS DEINCEPS RECORDATVS EST HOMINIS ILLIVS PAVPERIS] Teſtis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracuſas oppugnantes Romani, vt ſi vel funiculum exiguumve lignum ex muro conſpicerent, machinam aliquam in ipſos moueri ſuſpicarentur: & Archimedem vociferantes terga verterent, fugerentq́ue, & cogerentur, conflictu & oppugnatione prætermiſſa, in obſidione longa ſpem ponere. Ita Plutarch. in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita ſcribit: *Ad quadrageſimum annum obſcurus Epaminondas, nulli vſui Thebanis fuit. Vt habita illi eſt fides, ſuſcepto imperio ruentem ciuitatem conſeruauit, ac ſeruientem in libertatem aſſeruit Græciam, qui in gloria, ſicut in ſole, virtutem ſtrenuam in tempore præſtitit. Refulget enim vſu,*

Vbi nobilis more æris, ſeque quod diu
latuit, reſumpſit animum:

Sic Iudith liberauit Bethuliam occiſo Holoferne, Iahel Iſraëlem occiſo Siſara Iud. 4. 18. æquè ac Debora ibidem verſ. 14. Sic Dauid Ceilam vrbem tutatus eſt, & tamen Ceilani eum tradidiſſent Sauli, ni Deo côſulto fugiſſet. Sic Gedeon liberauit Iudæos à Madianitis, & tamen Iudæi non fecerunt miſericordiam cum domo eius, vt 70. eius filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech Iudic. 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, vt eius incommoda hoſteſque diſpellat; quare modos vrbis ſaluandæ quærit & inuenit, cùm inſipientes vacant

Pauper ſapiens ſalua eſt vrbs.

A proprijs commodis & opibus, ac publica negligunt. Vnde Thaumatur. vertit: *Paruam ciuitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam exiſtimem, ſi vel pauperem vnum ſapientem ciuem habeat.*

Allegor. Chriſtus ſapientiſſimus, & noſtri cauſa pauperrimus liberauit Eccleſiam, quæ vrbs parua eſt, reſpectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati: & tamen plurimi ingrati hoc eius beneficium non agnoſcunt, imò ipſum eiuſque gratiam aſpernantur, ſeſeque ſuis voluptatibus dedunt. Ita S. Hier.

Vti Chriſtus.

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieronym. *hunc locum interpretatus eſt. Ciuitas parua homo eſt, inquit, qui etiam apud Philoſophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipſe homo contextus. Cùm autem venerit aduerſus eam rex magnus diabolus (diabolus ſerpens eſt lubricus: cuius ſi caput, id eſt*

Et ſenſus interior.

B *prima ſuggeſtioni non reſiſtitur, totus in interna cordis, dum non ſentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia ſunt: non eſt immiſſor, ſed incenſor vitiorum. Vnde Dauid: tu fregiſti capita draconis) & quæſierit locũ, per quem poſsit irrumpere, inuenitur in ea humilis & ſapiens, & quietus interioris hominis ſenſus, & eruet vrbem, quæ obſeſſa ab hoſtibus ſingebatur. Cumq́; homo de periculo ſiue perſecutionis, ſiue anguſtiarum, ſiue cuiuſcumque aduerſæ res atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus eſt illius pauperis hominis & ſapientis, non recordatur interioris hominis, nec ſubdit ſe conſilijs eius, ſed rurſum ſua fruitur libera voluntate.* Accedit Chald. qui per ciuitatem paruam accipit corpus hominis, per regem obſidentem concupiſcentiam; per virum ſapientem & pauperem, inſpirationem & cogitationem bonam, quæ concupiſcentiæ reſiſtit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cuius deinde homo

C obliuiſcitur.

Moral. Nota hic ſapientes amare ſilentium, quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita viuit, vt nemo ſentiat eum viuere. Rurſum ſapientiæ magna affinitas eſt cum paupertate, ſicut inſipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cum opus eſt, patriaque eius ope indiget, ſe dat in lucem, ſuamq́ue ſapientiam ad eius ſalutem explicat, vt fecit Ieremias, Iſaias cæterique Prophetæ. Sapiẽter Philo lib. de Sacrif. Cain & Abel: *Omnis ſapiens*, inquit, *ſtulti eſt redemptio merceſq́; ne minimo quidem tempore duraturi, niſi ille miſericordia ſua, prouidentiaq́; impulſus incolumitate eius proſpiceret.* Vnde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut vrbe video, & domum & vrbem illam beatam prædico, ratus tàm præſentem*

D *felicitatem manſuram perpetuo, tum abſentem expectandam cumulatiorem, Deo vltra modum menſuramq́; diuitias ſuas in gratiam digniorem, etiam in indignos profundere ſolito.*

Porrò cur ſapientes ſæpè ſint pauperes, cauſas varias, eaſque feſtiuas aſſignat Ariſtot. in Problem. ſect. 29. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potius eſſe, quàm apud prauos, ſoleat: An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos ſalutem permanendique locum ſe poſſe aſſequi? è contrario ſi ad prauos venerit, nunquam eos fortunâ iſtâ fore contẽtos, ſed vel furta, vel latrocinia actitaturos, quibus rebus ſuturũ, vt ipſa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè ſe vſuros exiſtimat, nec ſibi*

Cur ſapientes ſunt pauperes Reip.

petulanter contumelioſeq; quippiam facturos? itaq; vt nos pecuniarũ depoſita tutè hominibus bonis credimus, ſic etiam hæc ſibi diſpenſat & ſtatuit. An libenter ſe ad viros optimos confert, quia femina eſt, inopſq; proinde & virium & conſilij, vt euiuſmodi hominibus commendatam ſe eſſe magnopere velit atque deſideret? An quia mala eſt, nunquam ſe malis iungere velit? Nam ſi ita maluerit, omnino malum irremediabile ipſa videtur. Quærit deinde vice verſa ca. 8. *Cur diuitia magna ex parte ab hominibus prauis potiùs, quàm bonis habeantur? An quia fortuna cæca eſt, ideoque diſcernere ſibi, atque ſeligere quod melius non poteſt?*

Rurſum nota hic beneficia pauperum parere non tantùm contemptum, ſed & odium ac inuidiam: quare ſalutem ab eis vrbi allatam illis auferunt, & in ſe vel alios potentes tranſcribunt. Contemnunt igitur, ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficij auctorem, & beneficium à paupere acceptum pro iniuria æſtimant; in hoc planè ſtulti, in illo perſpicuè Ingrati, in vtroque inſolenter ſuperbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque ſe illius creditores conſtituere, vllâve gratia obſtringi ad redamandum pauperem beneficum. Itaque cum illud infeſtiſſimum ſit, beneficium ſuperbè dare; eſt & inſolentiſſimum, ſuperbè beneficium accipere. Vide Senec. lib. 2. de Benef. c. 17. 18. 19. Hoc eſt quod ait Iob de Iuſto c. 12. 5. *Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus ſtatutum.* Denique duces & liberatores patriæ ſæpè eam ingratam experiuntur, vt expertus eſt Scipio, Themiſtocles, Miltiades, Coriolanus & ceteri qui poſt victorias ciuibus partas, ab eis acti ſunt in exilium.

Vers. 16. Et dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine, quomodo ergo sapientia pauperis contempta est, et verba eius non sunt audita?] *Sapientia*, ſcilicet iam cognita & explorata per liberationem ciuitatis, q. d. Quænam illa hominum ingrata ſtoliditas, vt cum viderint ſe per conſilium ſapientis euaſiſſe obſidionem & excidium, iam tamen liberati eum ſpernant, nolintque ſalubria eius monita & conſilia, ad vrbis conſeruationem & ſalutem ſpectantia, vlteriùs audire? quia nimirum externum ſplendorem & pompã dumtaxat, ſpectant, eamq; in diuitibus ſuſpiciũt, ideoque ſapientiam in paupere hac pompa deſtitutam deſpiciunt. Fortitudo hic non animi, ſed corporis accipitur, puta in viribus, opibus vel amicis ſita: hanc enim ſignificat Græcum δύναμις, Hebr. גְּבוּרָה *gebura*, Chald. כּוֹחַ *coach*. Vnde Sept. *Bona eſt ſapientia ſuper potentiam.* S. Hieron. *Super diuitias & potentiam.* Thaumat. *Super popularem potentiam.*

Pro *quomodo*, Hebr. eſt *&*, quod Hebræis pro quauis coniunctione ſumitur. Vnde hic nonnulli vertunt *& tamen*. Alij *ergo*. S. Hieronym. in veteri editione vertit *quamuis*. *Dixi ego*, inquit, *meliorem eſſe ſapientiam, quamquam nullus meminerit ſapientis pauperis, cum læta ſunt omnia, ſed vniuerſi diuitias & potentiam admirentur. Ego tamen magis honoro contemptam ſapientiam & verba, qua nullus audire dignatur.* Verùm in poſteriori Vulgatæ verſione neruoſius vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, incitatque ſermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic gnomæ affinis eſt illa Sapien. 6. 1. *Melior eſt ſapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis.* Vnde & illa Phocylidis: *Melior fortis eſt vir ſapiens; agros enim & ciuitatem ſapientia, æque ac nauim gubernat.* Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis eſt, idem eſt & ſapiens. Vnde Cicero 3. Tuſcul. *Docet omnes ſapientes fortes eſſe, & omnes fortes ſapientes.* Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebuſque arduis eſſe animo excelſo, firmoque iudicio & conſtantiâ, vitam virtuti poſtponere, mortemque contemnere, quæ ſunt officia actuſque pariter fortitudinis. Hoc eſt quod dicitur Prouerb. 20. 1. *Cogitationes conſilijs roborantur & gubernaculis tractanda ſunt bella.* Id liquet in ſtratagematibus bellicis, quibus vtuntur callidi, & hoſtes ſubiugant. *Sapientia præſtat robore, Gnome.*

Vers. 17. *Verba ſapientum in ſilentio.* Verba sapientum audiuntur in silentio, plusquam clamor principis inter stultos] Hebr. *In ſtultis.* Chald. *Qui imperat ſtultis clamantibus.* Sept. ag. *Super clamorem potentium in ſtultitiis.* S. Hieronym. in vetere editione: *Quàm clamor poteſtatem habentis in ſtultis.* Pro *in ſilentio*, Hebr. eſt *in quiete*. Scholiaſtes μετὰ πραότητος, id eſt cum beneuolentia, benignitate, ſuauitate, lenitate, manſuetudine. Syrus *Verba ſapientis cum requie audiuntur, quàm trepidatio potentis ſtulti.* Arabic. *cum tranquillitate.* Iam

Primò. Primò, Aben-Ezra & Oſorius ſic explicant, q. d. Verba ſapientum contemnuntur à ciuibus, dum res ſunt proſperę; at dum imminet obſidio & excidium, præ metu & dolore ſilentibus, cupidè audiuntur.

Secundò. Secundò, Arboreus q. d. Sapiens non clamat in turba & ſtrepitu, ſed ſecretum à turba quærit, vbi in ſilentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui per ſilentium accipit *ſubmiſſam & modeſtam vocem, vt mori eſt ſapientum.* Et Campenſ. *Verba ſapientum, etiamſi non multum clament, efficatiora ſunt quàm principis ſtulti vociferatio.*

Tertiò. Tertiò, Clarius & Dion. cenſent, hic cauſam dari, cur verba ſapientum non audiantur, ſcilicet eò quòd requirant animũ ſilentem, id eſt quietum, pacatum, liberumque à tumultu paſſionum, quem populus cupiditatibus æſtuans præſtare nequit.

Quartò. Quartò, alij cenſent ſapientiam loqui ſilenter, id eſt demiſſa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper ſit, vel ex metu & dolore, eò quòd videat ſe contemni, aut potiùs ex pietate & grauitate, q. d. Cùm vrbe obſeſſâ gubernator clamosè verba facit de vrbis periculo, eiuſque remedijs, ac populus tumultuatur, dum hic hoc conſilium ſucclamat, alius aliud; tum ſapiens ex ſua quiete prodiens, grauitate & ſapientia ſua populo ſilentium indicens, omnia ſedat, tranquillat, ordinat & componit, ac ſaniſſimum vrbi liberandæ remedium proponit. Hic ſenſus valdè eſt appoſitus.

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè, Salomon ſolatur hic ſapientem pauperem, ideoque contemptum, ac ſubinde puſillanimem & dolentem, quòd eius conſilia & monita non audiantur, vt dixi v. præcedenti. Solatur autẽ ex eo, quòd eadem audiantur in ſilentio, q. d. Etſi vulgus obſtreperum & tumul-

tumultuans verba ſapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris ſilentio, & cordis quiete, atque maiore applauſu, approbatione & reuerentia, quàm clamoſi principes vel diuites audiantur à ſtultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, ſed eis abſentibus plodunt, eoſque explodunt & exſibilant. Nota verba ſapientis prodire ex animo dicentis ſilenti, id eſt quieto, ſereno, graui, pio, prudenti. ideoque ab audientibus cordatis auditi in ſilentio, id eſt animo ſedato, tranquillo & attento. Sicut vice verſa clamor principis auditur cum clamoſo applauſu ſtultorum, illi adulantium. Opponitur ergo ſilentium & quies tam ſapientis docentis, quam populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quàm ſtultorum ei acclamantium.

Silentium præſtat loquela.

Porrò ſilentium oris ſapientis prodit ex quiete & ſilentio cordis, ac notat eius modeſtiam, manſuetudinem, beneuolentiam, grauitatem, prudentiam, conſtantiam æquè ac efficaciam, quod ſcilicet ipſius oratio prudens, cordata & neruoſa, etiamſi modeſta, lenis & ſubmiſſa, efficacior ſit clamoſis principum concionibus, mandatis, edictis, eò quòd ſilentium omnibus cordatis indicat, quin & in obſidione & periculis, cùm omnia metu & perturbatione ſunt plena, pacem & ſalutem conciliet. Vnde aliqui ſic vertunt & explicant. *Efficacius eſt ſilentium ſapientis clamore dominatoris cum ſtultis ſuis aſſeclis*, id eſt plus valet ad reipublicæ ſalutem vna vox ſapientis, quàm mille clamoſæ magiſtratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compeſcat, ſeditiones ſedet, vnionem efficiat, noxia conſilia diſſipet, ac ſana ſuggerat ac perſuadeat: ſapientes ergo in voce, æquè ac mente ſunt moderati & ſubmiſſi, inſipientes clamoſi & tumultuarij. *Anima*, inquit Olymp. *quæ ſtultitiâ repleta eſt, tum clamore & turbulentia ſermones profert ſine quiete, ordine & conſtantia.* Et S. Hieron. *Quemcumque videris in Eccleſia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venuſtate verborum excitare plauſus, ac riſus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; ſcito ſignum eſſe inſipientiæ tam eius qui loquitur, quàm eius qui audit. Verba quippe ſapientum in quiete, & moderato audiuntur ſilentio: qui vero inſipiens eſt, quamuis ſit potens, & clamorem ſiue ſuæ vocis, ſiue populi habeat acclamantis, inter inſipientes computabitur.* Hoc eſt quod de Chriſto ſapientiſſimo ait Iſaias 42. 2. *Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris*, &c. *Non erit triſtis, neq; turbulentus.* Et c. 8. 6. *Aquæ Siloe quæ vadunt cum ſilentio.* Sicut enim aquæ leniter fluẽtes & quaſi ſilentes ſunt profundiſſimæ, ſic & homines modeſti & taciturni profundi ſunt conſilij & iudicij.

Anagog. Iuſti & oppreſſi & ſilentes in iudicio clamabunt contra impios oppreſſores ſuos, iuxta illud Sapien. 5. 1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia aduersùs eos, qui ſe anguſtiauerunt.* Vnde Thaumaturg. vertit: *Hic iacet & contemnitur ſapientia: ceterùm poſtea audietur altiorem vocem edens, quàm principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes.*

Vers. 18. MELIOR SAPIENTIA, QVAM ARMA BELLICA: ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Thaumatur. *Sapientia enim ferro ipſo fortior eſt.* Olympiod. *Melius eſt conſilium cuiuſcumque prudentis, quàm omne auxilium quod ab armis ſperari poſſit.* Sapientia enim eſt inſtar ignis, qui omnia tranſcendit, domat, inflammat & in ſe conuertit. Appoſitè Franc. Valleſius S. Philoſ. c. 5. 74. Corpus naturale politico, hoc eſt hominem reipublicæ comparans, tria vtriuſq; membra primaria ita adæquat. Agricultura ait, reſpõdet iecori, quia ſicut hoc ſanguinem membris, ſic illa alimenta reipublicæ ſuppeditat: Bellica ars reſpondet facultati iraſcibili, quæ eſt in corde; quia repellit ſi quid infertur violentiæ aut impedimenti: Sapientia & ſcientia reſpondent cerebro, in quo eſt mens & tota cognitio: Mercatura deinde reſpondet cruribus, quia proficiſcendo exteras merces aduehit: Mechanicæ artes reſpondent manibus, quibus conficiuntur: quantũ ergo cerebrum præſtat iraſcibili ceteriſq; membris, tantum ſapientia antecellit artem bellicam ceteraſque omnes.

ET QVI IN VNO PECCAVERIT, MVLTA BONA PERDET] Ex Hebr. *τὸ vno* variè verti poteſt. Hebræa enim ad verbum habent: *Peccator vnus*. Septuag. *Peccans*. Vnde Thaumat. *Stultitia vnius*. Et Chald. *Vir peccator vnus qui eſt in generatione, eſt cauſa, vt pereant multa bona ab hoc ſeculo.* S. Hieron. verò in veteri editione: *Qui peccat vnum.* Syrus: *Et vnum peccatum perdit bona multa.* Arabicus: *Cum peccauerit vnus, peribit bonum plurimum.*

Peccans in vno multa perdet.

Eſt Antitheſis ſapientiæ & inſipientiæ, ſiue ſapientis & ſtulti, q. d. Sapiẽtia præualet armis, quia integras vrbes etiam arctè obſeſſas ſeruat & liberat, omniaque vincit & ſubiugat. E contrario inſipientia vel vnica multa bona perdit & corrumpit, adeò vt vrbes & regna ſubuertat. Ita Caiet. qui illud adagium appoſitè hic citat: *Vnus ſtultus proiicit lapidem in puteum, & mille ſapientes nõ extrahunt.* Vnde Thaumat vertit: *Stultitia vnius multis perniciẽ accerſit, etiamſi multis videatur lenis & contemptibilis.* Alij ſic exponunt, q. d. Paruus error in principio niſi ſtatim corrigatur, in multos deducit, ac lõgè lateque ſerpit, iuxta illud: *Clauus vnus perdit equi ſoleã, ſolea equũ, equus equitẽ, eques caſtra, caſtra rempublicã.* Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum & ciuitatem obſeſſam, de qua ſermo præceſſit, quaſi dicat. Error vnus in bello & ciuitate obſeſsà, etiam paruus, non rarò caſtra vrbemque perdit. Vnde illud tritum: *In bello nihil vel minimũ negligendum.* Aut ſic, quaſi dicat. Melior eſt ſapientia, quam arma bellica, ſi tamen ſapientia ſit exacta, vt in nullo erret: ſi enim vel in vno peccat, perdet multa bona, ſcilicet famam & exiſtimationem ſuam, ac opes & ſalutem ſibi commiſſorum. Verùm hic ſenſus arctior eſt. Etſi enim occaſione ciuitatis obſeſſæ hæc dicantur, ideoque bellum propriè reſpiciant, tamen generalis ſententia tam in pace, quàm in bello locum habet, & vbique vera eſt. Exempla ſunt. Adam vnus homo, vno inobedientiæ peccato totam poſteritatem perdidit, æquè ac Achan tota caſtra Iſraël. Ioſue 7. Stulta duritia vnius Roboam perdidit decem tribus. Vna Iezabel, vnus Achab, vnus Manaſſes quot quantaque perdiderunt?

Myſticè (quod tamen multi putant eſſe literale) qui in vno peccat, vt ab vno vero bono,

putà

Putà à ſapientia recedat, bic perdit bona multa, vel, vt ex Hebræo cum Septuag. verti poteſt, *bonitatem multam*, id eſt qui vnum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem, ceteraſque virtutes; vt hic idem ferè dicatur, quod Iacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus.* Ita S. Hieronym. *Sic*, ait, *ſentiendum eſt, quod propter vnum peccatum multæ iuſtitiæ retro pereant;* A *& inuicem ſe virtutes ſequi, & qui vnam habuerit, habere omnes; & qui in vno peccauerit, eum omnibus vitijs ſubiacere.* Sic & Bonau. Hugo, Lyran. Dion. & Olymp. quem audi: *Vnus, quicumque is demum ſit, dum ſeſe peccati ſorde commaculat, & bona corrumpit, quæ ſibi ex acquiſitis virtutibus inſidebant, & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit.* Sic & Raban. in Gloſſa. *Vnus ſtultus*, inquit, *plurimos corrumpit.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Componit & anteponit ſapientiam ſtultitiæ. Inde v. 8. vſque ad finem cap. varia ſapientiæ documenta aſſignat, præſertim ne quis alteri ſtruat inſidias, aut detrahat maximè regi aut potenti.

1. MVſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti. Pretioſior eſt ſapientia &
gloria, parua & ad tempus ſtultitia. 2. Cor ſapientis in dextera eius,
& cor ſtulti in ſiniſtra illius. 3. Sed & in via ſtultus ambulans, cùm ipſe inſi-
piens ſit, omnes ſtultos æſtimat. 4. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcende-
rit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris: quia curatio faciet ceſſare peccata maxima.
5. Eſt malum quod vidi ſub ſole, quaſi per errorem egrediens à facie principis.
6. Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & diuites ſedere deorſum. 7. Vidi
ſeruos in equis, & principes ambulantes ſuper terram quaſi ſeruos. 8. Qui
fodit foueam, incidet in eam: & qui diſſipat ſepem, mordebit eum coluber.
9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui ſcindit ligna, vulnerabitur ab
eis. 10. Si retuſum fuerit ferrum, & hoc non vt priùs, ſed hebetatum fue-
rit, multo labore exacuetur, & poſt induſtriam ſequetur ſapientia. 11. Si mor-
deat ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. 12. Verba
oris ſapientis gratia: & labia inſipientis præcipitabunt eum: 13. Initium ver-
borum eius ſtultitia, & nouiſſimum oris illius error peſſimus. 14. Stultus ver-
ba multiplicat. Ignorat homo, quid ante ſe fuerit: & quid poſt ſe futurum ſit, quis
ei poterit indicare? 15. Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem
pergere. 16. Væ tibi terra, cuius rex puer eſt, & cuius principes mane come-
dunt. 17. Beata terra, cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tem-
pore ſuo, ad reficiendum, & non ad luxuriam. 18. In pigritijs humiliabitur con-
tignatio, & in infirmitate manuum perſtillabit domus. 19. In riſum faciunt pa-
nem, & vinum vt epulentur viuentes; & pecuniæ obediunt omnia. 20. In co-
gitatione tua regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti:
quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annuntiabit ſen-
tentiam.

VERS. 1. MVSCÆ MORIENTES (*moriture* Compl. *Mortuæ.* Schol. *Muſcarum mors*) PERDVNT SVAVITATEM VNGVENTI] Hebr. *Muſcæ mortis fœtere faciunt, & emanare*, vel ebullire *oleū pigmentarij*, vel aromatarij ſiue Pharmacopolæ. Muſcis enim eſt guſtus omnium ſaporum, ait Ariſtot. li. 8. Hiſtor. c. 11. quod ceteris animalibus non eſt conceſſum. Rurſum muſcis, imò omnibus inſectis oleum eſt lethale & mortiferum, teſte Plinio lib. 11. c. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. c. 20. & alijs. Iam

Muſcæ perdunt vnguentum. Primò. Primò, Caietan. ſic exponit, q. d. Sicut muſca vnguentum fœdat, ſic inſipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam ſapientis. Sicut enim muſcæ impuræ impuris cadaueribus inſident, ſic detractor non niſi vitijs alienis occupatur, vt vera propalet, & falſa confingat.

B Rurſum quædam muſcæ ſunt venenatæ, ſic venenata eſt lingua detractoris. Denique nota eſt muſcæ, æquè ac detractoris improbitas & impudentia: hinc dicta eſt cynomyia, id eſt muſca canina. Exod. 8. v. 7. Et Diogenes dictus eſt Cynicus, id eſt caninus, quod inſtar canis & cynomyiæ ſuis dicterijs omnes allatraret, & morderet, eiſque notam infamiæ aſpergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui viuit vigetque in maledictis. Simili modo vice verſa poſſent per muſcas accipi paraſiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim ſimiles ſunt muſcis, quia alienas menſas captant, vti muſcæ. Vnde Paraſitus ille apud Athen. lib. 6. ait:

Quod inuocatus cænitare amo, muſca ſum.

Ibidem

Ibidem Hegeſander narrat, quod cum Alexan- A der dixiſſet ſe morderi à muſcis (ita vocabat paraſitos) iamque conaretur illas abigere, Cineſias vnus eius ordinis, qui fortè aderat, dixerit, *profectò aliæ muſcæ ſitauloſæ magis vrgebunt, ſemel guſtato tuo ſanguine.*

Secundò. Secundo, R. Haccados & Ioannes Ferus per muſcas accipiunt exploratores & proditores. Muſca enim curioſe aliena inuadit, omniaque obit & luſtrat, vt referantur hæc ad bellum & vrbem obſeſſam, de qua cap. præced. verſ. 13. q. d. Sicut muſcæ perdunt vnguentum pretioſiſſimum, ſic proditores qui curioſè omnia explorant, & perfidi conſiliarij perdunt vrbes & reſpublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curinſum pingit.

Muſca eſt pater meus: nihil poteſt clam haberi illum,
Nec ſacrum, nec profanum eſt, quin adſit ibi illico. B

Verùm hæc omnia remota ſunt, alienaque & longè petita.

Tertiò. Tertiò ergo & genuinè, q. d. Sicut muſca oleo ſe immergẽs, ſe ipſam interimit & oleum fœdat; ſic vna ſtultitia vnius peccati & peccatoris fœdat & perdit tum ſe, tum ſuauitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræſentat oleũ, id eſt vnguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, ſcilicet ad τὸ *qui in vno peccauerit multa bona perdet*. (Ita S. Hier. & Olympiod.) vbi dixi hęc ſpectare propriè ad principes & magiſtratus, ac ſimiles, qui ciuitates regunt, & ab obſidione liberant; horum enim error vnus non tantum ſibi, ſed & vrbi non rarò excidium, vel damnum graue affert; generatim tamen extendi ad quoſlibet, qui ex vna modica imprudentia, aut vitio grauia ſibi, ſuęque famæ, quin & C alijs damna acceſſunt, iuxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muſcæ enim fragrantiâ & dulcedine vnguenti illectę ad illud certatim aduolant, vnde illi ceu viſco immerguntur, ſuffocãtur, ait Thaumat. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Medefactæ*, inquit, *oleo apes, muſcæ, veſpæ, formicæq́; intereunt.* Hinc muſcas pollere odoratu & memoria docent Phyſici, quòd ad dulcia & ſuauia & pinguia aduolent, & licèt ſæpiùs, abactæ ſemper tamen eodem reuolent.

Pro *perdunt* Hebr. eſt *fœtere faciunt*. Septuag. *putreſaciunt compoſitionem olei ſuauitatis*, Syrus & Arabicus: *corrumpunt*. S. Hieronym. *exterminant*. Thaumaturgus: *reddunt deformem*. Alij: *flacceſcere faciunt*. Camp. *corrumpunt, & bullis velut ſcabie obdormiunt*. D Per fœtorem accipe ſpurcitiem, nauſeam & horrorem, quem muſcę moriẽtes in vnguento ingenerant intuenti, odoranti & guſtanti: nam propriè muſcæ non fœtent, vti reipſa experimur. Sic Exodi 5. 21. aiunt Hebræi Moſi & Aaron: *Fœtere feciſtis nomen noſtrum coram Pharaone*, id eſt ingratos, inuiſos & exoſos nos feciſtis Pharaoni. Muſcarum tamen ſpurcities retundit fragrantiã & ſaporem vnguenti, vt propter eam minùs quàm antè ſit odoratum & ſapidum. Simili enim modo, inquit Vatabl. parua inſipientia reddit hominem fœtidum, id eſt eum, qui bene audiebat, malè andientem, hoc eſt, vt Campen. *Multum æſtimationis ei adimit.*

Muſca ſymbolum. A Myſticè, muſca primò, notat improbas, vafras & malitioſas cogitationes à diabolo vel carne & mundo ſuggeſtas, quæ mentem ſapientis inſtar muſcarum circumuolitant, eamque inquinant. Primum. Ita S. Hieronym. *Quia, inquit, ſæpè calliditati mixta eſt ſapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, vt ſapientiam ſimplicem requiramus, mixtaque ſit cum innocentia columbarum, prudentes ſimul ad bonum, ſimplices autem ad malum. Iuſto enim conuenit habere parum ſimplicitatis, & propter nimiam patientiam, dum vltionem reſeruat, Deo ſtultum videri, quàm ſtatim ſe vindicantem, ſub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundum. Secundò, muſcæ vitiantes vnguentum, notant improborum ſocietatem, prauaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat, inquit S. Hieronym. *Per vnum ſtultum multa bona ſubuerti,* B *quod ſi malus mixtus bonis, contaminet plurimos, quomodo muſcæ, ſi moriantur in vnguento, perdunt odorem illius & ſaporem.* Et Scholiaſtes in Catena Græc. *Nam muſcæ, inquit, ſuffocatæ vnguento, inutile ipſum efficiunt: ſic Iudæorum hæreticorumq́; ſenſus in bonam ſcripturarum fragrantiam incidentes, & ſeipſos morte afficiunt, & putre fidelibus vnguẽtum apparant.* Sic & S. Auguſtin. lib. contra Fulgentium Donatiſtam artic. 14. per muſcas accepit hæreticos: *Muſcæ, inquit, morituræ Donatiſtæ circumuolant per totius corporis membra, ſic vbi reperiant vulnera; ſana pungunt, ægra lambunt, & eorum vlceribus peccatorum vermes fundunt, quæ nec ipſis cadaueribus parcant. Muſcæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo perimũtur, neque enim viuunt, qui ſpiritum ſanctum efflant.* Ibidem confutat S. Auguſtin. Donatiſtas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptiſmum eſſe in- C ualidum, ideoque iterandum: vnde hanc gnomen ſic ex cerebro ſuo exponebant: Muſcę perdunt ſuauitatem vnguenti, id eſt Heretici perdunt ſacramentum Baptiſmi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. cap. 3. Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptiſmum, inquit, deteſtantur, veluti muſcæ mortiferæ, & olei odorati compoſitionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum ſimilibus parabola apud Eccleſiaſten dicta eſt: Reuera enim ſunt muſcæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & vnguentarium oleum, hoc eſt ipſa ſancta Dei myſteria.*

Tertium. Tertiò, Chald. per muſcam accipit concupiſcentiam: *Concupiſcentia mala, inquit, quæ manet iuxta portas cordis, eſt ſicut muſca, quod cauſam afferat mortis in mundo; adeo vt tradat ſapientem in* D *tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod ſimile fuerat ante vnguento vnctionis ſuauiſſimo cum aromatibus.* Concupiſcentia aptè comparatur muſcæ, quia inſtar muſcæ vilis eſt & exilis, mordax, immunda, ſpurca, pungens, importuna, infeſta, improba & putida: muſca enim ex putredine nata, in putredine viuit & moritur, omniaque ſecum putrefacit. Idem facit concupiſcentia. Vnde S. Bernard. ſerm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiſcentiæ) inquit, *prorſus muſcæ ſordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis & ſollicitudinibus lacerant, ſocialis gratiæ ſuauitatem exterminant:* rurſum muſca eſt breuis æui: viuit enim paucos dies, imò ſubinde paucas horas duntaxat, ſeque in oleo, melle,

le, aliaque re dulci ſuffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ aduolans aduritſ idem facit concupiſcentia & homo concupiſcens; ipſa ergo eſt muſca mortis, id eſt res vilis & exigua, ſed mortalis, breuique moritura, & mortifera. Ad hæc muſca otioſa eſt, ideoque vaga & curioſa, aliena inuadit. Vnde S. Franciſcus; *Si quem cernebat otioſum & vagum, aliorum velle manducare labores, fratrem muſcam nominandum cenſebat, eò quòd talis nihil boni faciens, ſed benefacta inficiens vilem & abominabilem omnibus ſe reddat*, ait S. Bonauent. in vita eius cap. 5. Sic & concupiſcentiæ & curioſitatis, omniſque mali cauſa & fons eſt otium. Denique muſca eſt animal inſolens, impudens, indocile & indomabile. Cetera enim animalia arte cicurari poſſunt, muſca numquam. Sic & concupiſcentia omnem reſpuit doctrinam, rationem & diſciplinam; quare planè excindenda & eradicanda eſt, imò ferro & flamma adurenda inſtar hydræ, alioqui renaſcitur & repullulat, imò reuiuiſcit velut muſcæ. Nam *muſcis humore exanimatis, ſi cinere condantur, redit vita*, ait Plinius lib. 11. c. 36.

Quartum. Quartò, S. Greg. 18. Moral. cap. 18. per muſcas accipit leues & importunas cogitationes, quæ ſuauitatem vnguenti, id eſt puritatem, ſanctitatem, dignitatem, pacem (& deuotionem, ait Bonauent. præſertim in oratione) animi licèt non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus*, inquit, *quæ huius mūdi ſpeciem tenet, muſcis percutitur. Muſca enim nimis inſolens, & inquietū animal eſt. In qua quid aliud, quàm inſolentes curæ deſideriorum carnalium deſignantur; vnde alias dicitur: Muſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti; quia cogitationes ſuperfluæ, quæ aſſiduè in animo carnalia cogitante & naſcuntur & deficiunt, eam ſuauitatem, qua vnuſquiſque intrinſecus per ſpiritū vnctus eſt, perdunt: quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Ab his muſcis*, ait S. Hier. *princeps dæmoniorum appellatus eſt Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muſcarum* (q.d. Deus muſcarius, quod idolū hoc caput muſcæ haberet, aut muſcis ad carnes illi immolatas aduolantibus, eſſet refertum) *aut vir muſcarum, aut habens muſcas.* Dæmon enim haſce cogitationum inquietarum muſcas menti noſtræ circumuolitantes immittit. Vide quæ de muſcarū in Ægypto plaga dixi Exodi 8. 7. Porrò Hebræi in *Pirke aueth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc aſſignant: *Non conſpecta fuit vmquam muſca in domo ſanctuarij*, ne ad carnes Deo oblatas & crematas aduolans, eas fœdaret.

Quintum. Quintò, Lyran. q.d. Sicut muſca perdit vnguentum, ſic vnum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conſcientiam. S. Ephrem. verò per muſcas accipit dæmones: *Dicit Eccleſiaſtes*, inquit, *muſcas morientes perdere ſuauitatem vnguenti, vt ſancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatē & impuritatem, negligentes autem inſidias atque ſubtilitates. Inducit enim inimicus ijs, qui ſibi videbantur ſecuri, perniciem. Et Elias Deum Accaron, muſcam Baal appellauit. Inſidet enim in mentibus impiorum tamquam in roſis & candentibus paſcuis, hoc eſt marceſcentibus: exprimitq; immundam actionem ipſorum, vt ebullitionis temulentia eorum delectetur. Inter improbos verſatur, vt draco: at inter luxu diffluentes, vt muſca. Patitur ſe draco in muſcam transformari, vt impietatis ſanie miſeros delectet. In paruis quoque venenata præualet conſuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis diſpoſitionem.*

Sextò, S. Bernard. ferm. in feria 4. hebd. pœnoſæ, hæc adaptat Iudæis Chriſtum crucifigentibus: *Abſit*, inquit, *vt muſcæ morituræ exterminent ſuauitatem vnguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud ſinum tuum miſericordia, & copioſa apud eum redemptio. Muſcæ morituræ miſeriæ ſunt, muſcæ morituræ blaſphemiæ ſunt, muſcæ morituræ inſultationes ſunt, quas tibi reddit generatio praua & exaſperans. In ipſa eleuatione manuum tuarum, &c. pro reuerentia tua clamas: Pater ignoſce illis quia neſciunt quid faciunt.* Idem ferm. de Triplici cuſtodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ res modica eſt, ſed magna dat damna: *Vilis*, inquit, *res eſt muſca moriens, ſed exterminat oleum ſuauitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri poteſt; ſubſtantia quidem infirmum atque exiguum, ſed vſu magnum & validum inuenitur; modicum membrum eſt, ſed niſi caueas magnum malum.* *Sextum.*

Septimò muſcæ ſunt diſtractiones & ſollicitudines negotiorū in oratione occurrentes, quæ cor lancinant & tam importunæ ſunt orantibus, quàm muſcæ conuiuantibus. Aptè dicuntur *morientes*, tum quia orationis gratiam & deuotionē interimunt; tum quia, quamuis vtiles, cùm occurrunt, futuræ poſtea videantur: tamen poſt orationem non magis fructuoſæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa ſimulacra, quæ in oratione magnæ ſpem vtilitatis offerebant, poſt orationem ſic euaneſcunt, vt truoca & inutilia cadauera relinquantur. Vnde conſtanter à nobis ſunt abigendæ. In cuius rei typum, cum aliquando Abraham ſacrificium ex animalibus Deo offerret: *Deſcenderunt*, inquit textus, *volucres ſuper cadauera, & abigebat eas Abraham*, Geneſ. 15. verſ. 11. in quem locum D. Greg. lib. 16. Moral cap. 19. *Sæpe*, inquit, *in ipſo orationis ſacrificio importunæ ſe cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Vnde Abraham, cùm ad occaſum ſolis ſacrificium offerret infeſtantes aues pertulit, quas ſtudioſe, ne oblatum ſacrificium raperent, abegit. Sic ergo nos cùm in ara cordis holocauſtum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus cuſtodiamus, ne maligni ſpiritus & peruerſa cogitationes rapiant, quod mens noſtra offerre ſe Domino vtiliter ſperant.* *Septimum.*

Symbolicè S. Eucherius lib. de Formis ſpirit. c. 5. & Pierius Hieroglyp. 25. c. 25. per muſcam accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum & maleficum. Muſca enim Ægyptijs erat Hieroglyphicum importunitatis, & importunæ vexationis: Muſca enim adeò eſt impudens & improbè pertinax, vt licèt abacta, ſemper redeat, teque infeſtet, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, ſiue loquaris, ſiue dormias, ſiue ſcribas, ſiue comedas, ſiue legas, parata ſemper adſtet, vt in faciem inſiliat tuam, infeſta, incommoda, noxia, nec vlli rei niſi faſtidio de ſe concitando idonea, talis eſt & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympoſ. 8. aſſerit duo tantùm eſſe animalia domeſtica, quæ numquam humano conuictu manſueſcant, nec tactum, nec conſuetudinem, nec diſ-

diſciplinam admittant, ſcilicet hirundinem & muſcam, vtramque enim ſemper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomē explicat: *Muſcæ morientes exterminant olei ſuauitatem*; hoc eſt adeo malignum eſt muſcarum genus, ac perinde Beelzebub, putà cacodæmon & homo maleficus, vt vel ſi moriendum ſit, nocere eligat & optet: quippè qui vel bonos alicuius mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, ſe quoque ſimul perdi pro nihilo habeat.

PRETIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPVS STVLTITIA] Ita legendum cum Roman. Alij enim Codices mirè hic variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hunc locum. Senſus videtur planus, ſcilicet quod ſapientia glorioſa præſtet ſtultitiâ, quæ in ſe vilis eſt, parua & ingloria; vt ſapientia ſit nominatiui B caſus, ſtultitia ablatiui. Verùm vt taceam hunc ſenſum eſſe exilem & frigidum: quis enim hoc neſcit? Ex Hebræo liquet contrarium, ſcilicet τὸ *ſapientia & gloria* eſſe ablatiui caſus, τὸ verò *ſtultitia* nominatiui. Senſus ergo eſt q.d. Parua & tēpore oportuno congruoque vſurpata ſtultitia, præſtat rigidæ ſapientiæ & gloriæ quæ ſubinde in periculis ſibi alijſq; occaſio eſt magni damni: præſtat ſubinde ſimulare ſtultitiam, quàm oſtentare ſuam ſapientiam & gloriam. Alludit ad pauperem, qui ſua ſapientia liberauit ciuitatem obſeſſam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, eiuſque ſapientia, quia paupertati mixta, videtur ſtultitia; ſed hæc eius ſtultitia potior eſt omni mundanorum ſapientia & gloria. Hinc illud Horatij lib. 4. Carm. Ode 12.

Miſce ſtultitiam conſilijs breuem.
Dulce eſt deſipere in loco.

C Et illud:

Prudens deſipit ſuo loco.

Stultitiam ſimulare loco prudentia ſumma eſt.

Sic Dauid ſimulans ſtultitiam coram Achis rege, periculum mortis euaſit. 1. Regum 21. quin & Brutus formam ſtultitiæ aſſumpſit, vt adipiſceretur imperium, vt tradunt Hiſtor. Roman. Sic Chriſtus huic mundo factus eſt ſtultus, dum elegit & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æſtimat ſtulta: ſed hæc ſtultitia ſumma eſt ſapientia. Vnde Paulus: *Quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus*. Et: *Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes*. 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter ſtultitia qua ſancti à mundanis exiſtimantur ſtulti, pretioſior eſt omni mundi ſapien-
D tiâ & gloriâ. Vnde & Paulus dicebat: *Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in Chriſto*. Et noſter S. Ignatius: *Deſidera ſtultus haberi ab hominibus, vt ſapiens habearis à Deo, vt ipſum lucrifacias.*

Sis populo demens, ſic ſapis ipſe Deo.

Hoc eſt quod ait Paulus 1. Corinth. 3. 18. *Si quis inter vos videtur ſapiens eſſe in hoc ſæculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens. Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.* Sic vt inſipientibus, pueris, ruſticis docendo te accommodes neceſſe eſt, vt cum ijs deſipias & quaſi repueraſcas, iuxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos* 1. Corinth. 9. 22. magna ergo ſapientia eſt cum ruſticis agere ruſticè, cum pueris pueriliter, cum

A inſipientibus inſipienter: qui enim hoc facere neſcit, fruſtra in ijs erudiendis laborat. Sic principi & magiſtratui neceſſe eſt, vt humori, capacitati & ruditati plebis ſe accommodet.

Porrò Heb. ſic habent מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט יָקָר *iakar mechachma mucabod ſichlut meat*, quod variè à varijs vertitur,

Quadruplex verſio. Primò

Primò: Pagnin. Vatabl. Clarius, Arias, Caiet. Campenſ. alijque Hebraizantes hoc hemiſtichium præcedenti nectentes, totum hunc verſum ſic appoſitè nectunt & vertunt: *Sicut muſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti: ſic virum pretioſum ob ſapientiam & gloriam perdit paruum ſtultitia*: vel ſic: *Vir pretioſus ob ſapientiam & gloriam, fœtet propter paruam ſtultitiam*. q.d. Parua ſtultitia perdit totam hominis exiſtimationem & gloriam, quam ob ſapientiam & ſapientia dicta fa-
B ctaque adeptus erat. Audi Caiet. modica ſtultitia facit putere & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsâ videbatur pretioſior ſapientiâ, & omni honore ſuperior, quemadmodum vel muſca, ſicut eſt dictum, nobiliſſimum corrumpit vnguentum. Nam bonum conſurgit ex integra cauſa, & mali licet parui magna contagio eſt. Secundò, Lyran. Hebr. יָקָר *iakar*, id eſt *pretioſus*, vertens *ponderoſus*, ſic transfert: *Ponderoſior præ ſapientia & gloria eſt parua ſtultitia. Ponderoſior*, quia hominem deprimit, deijcit & perdit. Verùm Hebr. *iakar* vbique pretioſum ſignificat, non ponderoſum. Tertiò, Septuag. verba traijcientes contrariè vertunt. *Paruum ſapientiæ pretioſius eſt, quàm gloria magna ſtultitiæ*. Ita Olympiod. vt ſit antitheſis cum muſcis. q. d. Paucæ muſcæ perdunt ſuauitatem vnguēti, at multi magnique ſtulti non perdunt nec corrumpunt ſapientem,
C licèt minùs ſapientiâ præcellentem. Parua enim ſapientia dignior & fortior eſt magna ſtultitia omnique eius gloria, hoc eſt omni diuitum inſipientium honore, opulentia, pompa & ſplendore. Vnde Arabicus, Septuag. de more ſecutus vertit: *Exiguum è ſapientia pretioſius eſt magnificentia ſtultitiæ plurima*. Quartò, Noſter optimè ex Hebræo vertit: *Pretioſior eſt ſapientia & gloria, parua & ad tempus ſtultitia*, eo ſenſu quem initio aſſignaui. Conſentit enim Chald. *Quantum autem ſapientium prudentiâ & diuitum opibus præſtat is, cuius mediocris eſt & leuis ſtultitia?* Et S. Hieron. in veteri edit. *Pretioſa eſt ſuper ſapientiam & gloriam ſtultitia parua.*

Secundò. *Tertiò.* *Quartò.*

Quæres, quomodo hæc verſio cohæret in eodem verſu cum muſcis perdentibus vn-
D guentum? Reſp. per antitheſin vel exceptionem hoc ſenſu. q. d. Muſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti: Sic pariter ſtulta veraque ſtultitia perdit ſapientiæ famæque ſuauitatem. Dico ſtulta ſtultitia: nam ſapiens paruaque ſtultitia, quæ congruo tempore ſapienter aſſumitur, præſtat ſapienti rigidaque ſapientia, adeoque eius gloriam offuſcat, exterit & perdit. Aut magis directè & quaſi ex æquo. q. d. Sicut paruæ, paucæque muſcæ perdunt ſuauitatem vnguenti, ſic parua ſtultitia, quæ ſcilicet à mundanis vocatur ſtultitia, cùm reuera ipſa coram Deo ſit vera meraque ſapientia, ſuperat & perdit omnem

ſuauitatem ſapientiæ & gloriæ mundanæ, vtpote cùm ea ſit longè pretioſior & potentior, vti patuit in Chriſto & Apoſtolis, iuxta illud: *Perdam ſapientiam ſapientium & prudentiam prudentium reprobabo.* Iſaiæ 29. 14. & 1. Corinth. 1. 19. Alludit enim, vt dixi, ad pauperem ſapientem, qui ſua ſapientia liberauit ciuitatem, ſed ob paupertatem deſpicitur, & habetur velut muſca languida & moriens, id eſt homo nullius momenti, cùm reuera ipſe ſit apis præſtantiſſima, ſuauiſſimum ſapientiæ mel diſtillans.

Tropol. S. Hier. & ex eo Albinus: Pretioſior & vtilior eſt humilis gloria, quà ſuperbi elatio. Melius eſt ad tempus ſtultum videri, id eſt ſimplicem quàm ſuperbū & glorioſum. Et Lyran. Pretioſior eſt ſapientia cum honore paruo, quā ſtultitia cum honore magno, iuxta illud c. 4. 13. *Melior puer pauper & ſapiens rege ſene & ſtulto,*

Vers. 2. Cor sapientis in dextera eivs, et cor stvlti in sinistra illivs] Hebr. *ad dexteram eius,* &c. *& ad ſiniſtram eius.* Cor omnibus hominibus ſiue ſapientibus, ſiue ſtultis eſt in medio, non corporis (huius enim medium eſt vmbilicus) ſed thoracis ſiue pectoris, ad læuam tamen vergens, vt docet Hippocrates, Galenus, Ariſtot. ceterique Phyſici & Medici.

Cor ſapientis in dextera, ſtulti in ſiniſtra. Primò. Per *cor* ergo, non cor corporis, ſed mentem, putà rationem, voluntatem, affectum, eiuſque actiones & operationes accipe. Eſt Catachreſis; quod enim cor eſt in corpore, hoc mens eſt in anima. Senſus igitur eſt Primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera. id eſt omnia ſua promptè, expeditè, agiliter, ſapienter, feliciter facit; ſtultus verò habet cor in ſiniſtra, id eſt ſua facit tardè, impeditè, ineptè, ſtultè & infeliciter. Nā in dextera corporis parte ac manu plus eſt virium & agilitatis, quàm in ſiniſtra; hinc dextera ſymbolum eſt roboris, promptitudinis, agilitatis ſapientiæ, felicitatis; ſiniſtra verò debilitatis, tarditatis, hæſitantiæ, imprudentiæ infelicitatis.

Secundò. Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione & iudicio, perinde ac ſi cor, id eſt mentem haberet ad dexteram; ſtultus verò ſine ratione & iudicio operatur, perinde ac ſi cor haberet ad ſiniſtram. Ratio eſt, quòd ſapiens operetur ex ſapientia, id eſt ex corde, mente, ratione & iudicio; ſtultus verò operetur ex ſtultitia, id eſt ex concupiſcentia, quaſi hæc ſit illi ad dexteram, omnia imperans, iubens, dirigens; mens verò & ratio ſit illi ad ſiniſtram. Vnde Hebr eſt: *Cor ſapientis ad dexteram eius, & cor ſtulti ad ſiniſtram illius.* Nam vt docet Ariſtot. dextera omnia ſunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars mouere, ſiniſtra moueri apta eſt, ob eamque rem onera non parti mouenti, ſed mobili imponi debent, ideoque baiuli illa non dextero, ſed ſiniſtro humero impoſita baiulant, ita ipſe lib. de Inceſſu animal. c. 3. Quia ergo in ſapiente validior eſt mens & ſapientia, vtpote quæ mouet alias vires, regitque ipſam concupiſcentiam: hinc illi cor, id eſt mens eſt ad dexteram, concupiſcentia verò ad ſiniſtram. Vice verſa in ſtulto, id eſt vitioſo validior eſt concupiſcentia, quæ mouet ceteras vires ad proſequendum opes, epulas, honores quos concupiſcit: hinc concupiſcentia eſt ei ad dexteram, cor verò & mens ad ſiniſtram.

Tertiò, cor ſapienti eſt ad dexteram, id eſt ad honeſta, meliora, ſaniora & ſanctiora tendit, ſcilicet ad virtutes & bona opera, quibus peruenias ad felicitatem & vitam æternam. Ita Chald. *Cor ſapientum,* ait, *incumbit ad acquirendam legem, quæ data eſt manu dextera Dei, & cor ſtulti ad acquirendas facultates argenti & auri.* Et Thaumat. *Sapiens,* ait, *ad res dexteras & honeſtas ſibi dux eſt, ſtultus autem ad res læuas propendet, nec vnquam ad res præclaras ducer ſtultitia vtitur.* Et S. Hieron. *Iuſtus,* inquit, *in ſe ſiniſtram non habet, ſed totum in eo dexterum eſt. Et cùm ad iudicandum Saluator venerit, agni ſtabunt à dextris, hœdi vero à ſiniſtris erunt. Et in Prouerbijs ſcribitur. Dexteras vias nouit Dominus, quæ autem peruerſæ ſunt à ſiniſtris ſunt. Qui ergo ſapiens eſt, ſemper de futuro ſæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui verò inſipiens eſt, de præſenti quod poſitum eſt in ſiniſtra. Quæ quidem ſecutus idem Philoſophus & Poeta ait:* Tertiò. Matth 25 Prou. 4.

Dextera quæ magni Ditis ſub mœnia ducit.
Hac iter Elyſium nobis: at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noſter in præclaro Inſtitutionum ſuarum opere, y, literæ meminit, & de dextris ac ſiniſtris, hoc eſt de virtutibus & vitijs plenè diſputauit, Vide dicta Prouerb. 4. 27.

Quartò, ſapienti cor eſt ad dexteram, quia circumſpectè, efficaciter, ordinatè, & perfectè ſua facit, vt in nullo erret: ſtultus verò ad ſiniſtram, quia improuidè, languidè, præpoſterè, imperfectè ſua peragit; hinc ſemper defectum aliquem operi bono admiſcet. Hic ſenſus rectè cohæret cum eo quod præceſſit: *Qui in vno peccauerit multa bona perdet.* Inſuper ſapiens cor habet dexterum, validum, robuſtum & conſtans in bono, vt in eo contra omnes ſatanæ, mundi, & carnis inſultus immotus perſiſtat: ſtultus verò habet cor ſiniſtrum, id eſt inualidum, infirmum, inconſtans, quia vbi bonum facere cœpit, mox leui tentatione pulſatus ab eo deficit & reſilit. Quartò.

Quartò, dextera ſymbolum eſt libertatis æquè ac liberalitatis: ſiniſtra ſeruitutis & auaritiæ. Ad dexteram enim incedunt Domini, liberales & magnifici; ad ſiniſtram ſerui arcti & auari. Stultus ergo ſua facit ſeruiliter, arctè, coactè, & auarè: ſapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptij teſte Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona & beneficia, à ſiniſtra verò omnia mala, omnes plagas & ſupplicia. Hinc rurſum quidam vir eruditus ſic exponit. q. d. Cor iuſti ſemper pulſatur & erigitur dextra & felici bonorum ſpe, at cor impij pulſatur & percellitur ſiniſtra diffidentia, ſuſpicione, metu, pauore, & angore. Quintò.

Denique breuiter hæc omnia complectaris ſic exponendo: Cor ſapientis eſt in dextera, id eſt in ſapientia, hoc eſt in prudentia & virtute: illi enim totus intendit, & in ea quaſi moratur & habitat: ſtulti verò cor in ſiniſtra, id eſt in ſtultitia, purà in imprudentia & concupiſcentia; illi enim totus inſidet & incumbit. Hunc eſſe ſenſum iudicat id quod ſequitur.

Sed

SED ET IN VIA STVLTVS (malè quidam legit *ſtulti*, licèt ita quoque verti poſſit ex Hebræo) AMBVLANS, CVM IPSE INSIPIENS SIT (Hebr. *deficiat corde*, id eſt ſapientia Syrus: *Cor eius puſillum* id eſt parui animi & iudicij eſt. Arab. *Indigere facit eum cor ſuum*, vt ſit inops mentis & conſilij) OMNES STVLTOS ÆSTIMAT] Symmach. *Suſpicatur de omnibus, quia ſtulti ſunt*. Campenſ. *Quacumque iuerit ſtultus, vecordia eum comitabitur, & obuios omnes ſtultos appellabit.*

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q. d. Cor ſtulti adeo eſt ſiniſtrum, id eſt ſtultum, vt ceteros omnes, etiam ſapientes ſtultos æſtimet, tum quia ex ſtulta perſuaſione & philautia ſe ſolum ſapere æſtimat, reliquos verò deſipere: ſicut qui palatum habet infectum, ſaporem dulcem æſtimat amarum, & eos qui ſecus cenſent errare & delirare autumat. Hoc eſt quod dicitur B Prou. 12 19. *Sapientior ſibi piger videtur ſeptem viris loquentibus ſententias*: tum quia ceteros ex ſuo metitur ingenio & affectu: quare quod ipſi ſapit & placet omnibus ſapere & placere iudicat; vt ſi ipſe ſit guloſus, luxurioſus, ſuperbus, &c. omnes guloſus, luxurioſos, ſuperbos, &c. iudicet: qualis enim quiſque eſt, tales & alios iudicat, ait Ariſt. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus opletus, certò ſibi perſuadebat neminem eſſe caſtum, aut vlla ſui corporis parte pudicum, teſte Sueton. in vita eius cap. 29. Sic hæretici cenſent Catholicos ſacerdotes & religioſos impurè viuere & cautè, non caſtè, eò quòd illis caſtitatem ſeruatu putent impoſſibilem, vti ſibi impoſſibilem iudicant. Nam vt ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet, vt in quo ipſe inſanit, omnes furere putet.* Et vt ait Caſſian. Qui alicui vitio ſubiacet, pronus eſt, vt eidem alios ſubiacere iudicet. Hinc C infert Seneca ſignum viri boni eſſe, ſi diſpliceat malis: nondum ſat bonum & felicem eſſe, quem nondum turba derideat.

Pro *omnes ſtultos æſtimat*, Hebr. habent: *Dicit omni, quod ſtultus eſt*: quæ verba indefinita variè definiri poſſunt: primò, q. d. Stultus dicit cuilibet: *tu es inſipiens*: ſecundò, q. d. Stultus dicit omnibus ſe eſſe inſipientem, id eſt quidquid negotietur & agat reipſa oſtendit, quod cor id eſt mẽs ipſi deficiat, ideo omnibus patefacit ſuam ſtultitiam. Hoc ſecundum ſecuti Septuag. vertunt: *Etiam in via ſtultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur, & quæ cogitabit, vel ratiocinabitur, omnia ſtultitia ſunt*. Thau. *Cogitatus eius vani ſunt ſtultitiaq́ referti*. Olymp. Septuag. ſic explicat: *In hac vita, quam vere viam dixeris ſtultus perambulans, cùm ad ſiniſtra cor habeat, ſemper ceſſat, ac poſterior inuenitur: in vanum enim pergit, nequaquam ſibi propoſito ſupernæ vocationis brauio. In anteriora itaq́ ſe*D*ſe non extendit, nec properat ad finem, ſed quamuis ad hæc ipſa pergere videatur medio in curſu deficiet, omnia imperfectè & ſine ratione cogitans & aggrediens. Quod ſi ipſam adeat viam iuſtificationum, vel vt verius dicam adire ſe ſimulet, hoc eſt diuinorum obſeruantiam mandatorum, quia tamen illius mens deflectitur ad ſiniſtra, ceſſabit prorſus atque, deficiet, vt neque quid præceptum ſit, intelligat, neque operetur iuxta legiſlatoris voluntatem*. Chald. verò vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo ſtultus ambulat, cor eius ca*A*ret ſapientiâ, ita vt faciat verba quæ non decet fieri, & omnes dicunt ipſum eſſe ſtultum.*

Vers. 4. SI SPIRITVS POTESTATEM HABENTIS (Hebr. *dominantis*) ASCENDERIT SVPER TE (Symmach. *ſuperuenerit tibi*, vel *irruat in te* Thaumat. *Si bellum tibi moueat ſpiritus aduerſarius, reſiſtas validè*) LOCVM. (S. Cyrill. in 1. Iſaiæ legit *cor*: in corde enim eſt locus ſapientiæ & conſtantiæ) TVVM NE DEMISERIS, QVIA CVRATIO FACIET CESSARE PECCATA MAXIMA] S. Ambr. legit: *Cura mitigabit delicta magna. Cura*, id eſt diligentia, ne qua in re deſis officio tuo, ait ipſe in Pſalm. 37. Symmach. *Quia pudicitia comprimit peccata magna*. Minus rectè Aben Ezra, per curationem accipit remiſſionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מַרְפֵּא *marpe*, id eſt *curatio*, vertunt *ſanitas*. Syrus: B *medicatio* Arabicus: *miſeria*. Pagninus: *Lenitas*. Pro, *locum tuum*. Tigurin. vertit: *Stationem tuam*. Vatabl. *Locum priſtinum*. Iam

Primò. Primò, Campenſ. ſic vertit. *Si cupiditas dominandi animum tuum inuaſerit, locum priorem ne facile deſerueris; nam qui ab huiuſmodi cupiditatibus animum ſuum compeſcet, multa vitabit & grauia peccata.* Accedit Tigur. quæ vertit: *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit ne deſere ſtationem tuam: nam qui affectus ſedat, reprimit grandia peccata.* Idq́ue dupliciter exponit Vatabl. Primò, q. d. Si dominandi obrepſerit cupiditas, illam cura, id eſt reprime & caſtiga; ſic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, iniuſtitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ij qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, ſi regendi poteſtas tibi offeratur noli efferri animo, ſed modeſtè & prudenter ea vtere, C ſic vitabis peccata multa. Fauet Hebræus, S. Hieronym. cuius verba mox recitabo, æquè ac Pineda. Verè Seneca epiſt. 84. *Quæcumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragoſa in faſtigium dignitatis via eſt.*

Secundò. Secundò, Caietan. q. d. Si dominatum & regimen acceptaueris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus tamen magnis. *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, ſed peccata magna: De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia poteſt; quod ſi tentat, audiet illud: *ſtulti ad cribrum*, hoc eſt, ſtulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, ſed ſtulto & irrito conatu.

Tertiò. Tertiò & genuinè, q. d. Si ira, vis, vel impetus potentis alicuius dynaſtæ te impellat in aliquod peccatum, ne deſere locum & officium virtutis, D quem requirit ſtatus & gradus tuus.

QVIA CVRATIO] Hebr. מַרְפֵּא *marpe*, id eſt medicina, ſanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudines & paſſiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta auertet*. Vnde Tigur. vertit: *Qui affectus ſedat, reprimit peccata grandia*. Alij. *marpe* vertunt remiſſio, demiſſio, putà animus demiſſus, remiſſus, laxus & ſolutus, non inflatus, tumidus & ſuperbus. Curatio ergo, ſiue ſanitas hæc eſt animi ſtabilitas, & conſtantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem,

tatem, metum & pauorem, iuxta cum lenitate, patientia & manſuetudine, qua curas & mitigas potentis iram, itaque ceſſare facis delicta plurima, quæ committeres tu cedendo, & contendendo improbæ voluntati potentis, ſiue principis, & quæ ipſe committeret te cogendo ad contentiendum, vel te iniuſtè vexando, torquendo & ſubinde necando. Curatio igitur eſt tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, auertit multas rixas, odia, ſimultates, damna, quę alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam.* Prou. 15.1. & 25.15. Vide ibi dicta.

Vox *curatio* ſignificat in dominando intercurrere animi paſſiones, ægritudines & vulnera, putà in dominante faſtum & iram, in eo cui dominatur metum & pauorem; ac vtrumque à ſapiente, velut à medico curandum eſſe, hunc cōſtantiâ, illum lenitate & patientiâ. Vnicum ergo remedium tentationum & perſecutionum eſt, animi ſtabilitas, quies & conſtantia: ex aduerſo eorum fomentum eſt, animi leuitas, puſillanimitas & inconſtantia. Vnde Ierem. Thren. 2.8. *Peccatum*, inquit, *peccauit Ieruſalem, ideo inſtabilis facta eſt.* Vide ibi dicta. Et Salomon Prou. 27.8. *Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum.* Et Eccleſ. c. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo.* Et Paulus: *Sic ſtate in Domino chariſſimi.* Philipp. 4.1. Idem à Salomone didicere Philoſophi. Vnde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iuſtum & tenacem propoſiti virum,
Non ciuium ardor praua iubentium,
Non vultus inſtantis tyranni
Mente quatit ſolida.

Hic ergo eſt ſanus & validus, imò curans & ſanans ſuas & aliorum animi ægritudines. Ita S. Hier. Titelm. Lorinus & alij.

Tropol. quod tamen nonnulli cenſent eſſe literale. S. Hier. Salon. Thaumat. & alij, per ſpiritum poteſtatem habentis, accipiunt impulſus & tentationes diaboli ac concupiſcentiæ, cui reſiſtendum eſt per mentis & propoſiti in bono conſtantiam: hæc enim eſt curatio & ſanitas animi, quæ ceſſare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiſcentiæ, quos ex ea in ea ſuſcitat. Ita Chald. *Si ſpiritus appetitus mali*, inquit, *dominatur tui & confortatur, vt aſcendat ſuper te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo ſtare conſueueras: quoniam verba legis creata ſunt medicina in ſæculo, ad dimittenda peccata, & vt obliuioni tradantur coram Domino peccata maxima.* Vnde S. Ambroſ. in Pſal. 41. *Et ſi ſpiritus*, inquit, *poteſtatem habentis in te aſcendat, vt habes in Eccleſiaſte, locum tuum ne derelinquas. Etenim ſuperiorem te Chriſtus conſtituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo ſuperiorem fidei & pietatis locum, quem à Deo accepiſti, vt ſuperior factus aſcendentem de inferioribus, hoc eſt de terrenis & ſecularibus, ſpiritum nequam facilè repellas, & ſigna eius non ſuſcipias in pectore tuo, non occupet anima tua veſtibula, nec introitus mentis tuæ, & quaſi in ſylua lignorum ignibus ſuis caduca & fragilia populetur, aut ſecuribus ſuis ianuas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis nō ſylua, ſed vinea, ſit porta noſtri oris & cordis clauſa diligentius, ne hoſtis introeat. Cito deijcit ianuam, ſi patentem eam inuenerit.* Sic & Cyril. Hieroſ. Catech. 2. & Cyril. Alex. lib. 12. de Adoratione in ſpiritu, qui & addit. Si vitia non caſtigantur, ſerpere in dies ad maiora, & cor mentemque corrumpere, atque ad ſummam perniciem perducere. Nam vt ait S. Hier. citans hanc gnomen tract. de Virg. ſeruanda. *Quaſi in procinctu & in acie ſtamus ſemper ad pugnam. Vult nos loco mouere hoſtis, & de gradu decedere, ſed ſolidanda veſtigia ſunt, & dicendum: Statuit ſupra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Pſal. 39. & 103. Iam particulatim

Spiritus poteſtatem habentis, quid? Reſp. Primò.

Primò, S. Hieronym. per ſpiritum hunc accipit ſpiritum ſiue impulſum libidinis, quem curat amor caſtitatis & conſtantis pudicitiæ. Vnde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieron. ex Symmacho: *Si ſpiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id eſt ſi titillauerit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitauerit, ne ſequaris cogitationem peſſimam & blandientem voluptatem: ſed ſta fortis & rigidus, frigore caſtitatis flammam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale neſcio quid ſuſpicatus eſt, Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias obliuiſci laboremq́; priſtinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conuerſione bona naſcitur, & non ex tumenti & ſuperflua dignitate.* Sic & S. Baſil. lib. de Virg. per poteſtatem accipit poteſtatiuam cogitationē concupiſcentiæ, quæ mentem Virginis potenter inuadit, & ſollicitat ad turpia: ſed illa ſi ſapit, loco ſuo ſtet eamque excutiat: *Nullius igitur*, inquit, *abſentis, nullius præſentis hominis ſpeculum ſit virginis anima, niſi ſancti ſponſi ſui, nulla in ea alia, quàm ſponſi inſpiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te*, inquit, *ſuperiora petentem ſpiritus fornicationis malus, vel auaritiæ caſu adortus fuerit, omnes illi ſenſus occludito. Quod ſi peccaueris, pœnitentiæ pharmacum quære:* vbi per curationem ſiue medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo ſpiritus habentis poteſtatem aſcendit ſuper aliquem, cum animæ morbus illum impugnat, ac miſerabiliter ſubijcit. Et quod tunc medicamen apponendum; illud certè, vt vitio impugnatus locum ſuum, id eſt modum curationis non deſerat: quia vniformis atque aſſidua curatio peccatis maximis ſolet mederi, quantò magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundò.

Secundò, S. Ambroſ. lib. 1. de Offic. cap. 21. per ſpiritum hunc accipit ſpiritum iræ: *Ergo*, inquit, *ſi præuenerit & præoccupauerit mentem tuam iracundia, & aſcenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia eſt, locus tuus ſapientia eſt, locus tuus ratio eſt, locus tuus ſedatio indignationis eſt. Aut ſi te contumacia reſpondentis mouerit, & peruerſitas impulerit ad indignationem; ſi non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim ſcriptum eſt: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & ſequere eam. Pacem illam ſancti Iacob vide. Quanta primùm ſedatio animi! Si non præualueris, frænos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis ſtudium non prætermittas.*

Tertiò.

Tertiò, S. Greg. 3 Moral. c. 13. per ſpiritum hunc

hunc accipit ſpiritum ſuperbiæ: *Iſta namque*, inquit, *malorum locus eſt ſuperbia, ſicut eſt è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris; ac ſi apertè dicat: ſi tentatoris ſpiritum contra te in aliquo præualere conſideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum noſtrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis ſequentibus oſtendit, dicens: Quia curatio ceſſare faciet peccata maxima. Quid enim eſt aliud humilitas lamenti, niſi medicina peccati?*

Quartò Quartò, S. Bernardus ſerm. de quadruplici debito, per ſpiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, vt ſcilicet ordinē tuum deſeras prætextu melioris boni: *Secundùm enim impetum*, inquit, *ſpirituum veſtrorum hunc tepido remiſſiorem, illi feruenti vitam arctiorem proponit,* B *hoc ſolum expetens & expectans, vt quoquomodo tollat eum à concilio iuſtorum & congregatione. Profectò ſpiritus ille qui tibi hoc ſuggerit, ſpiritus mendax eſt, ſpiritus poteſtatem habens, qui tibi inuidet locum tuum. Vnde & ſapiens huius rei non ignarus: Si ſpiritus poteſtatem habentis ſuper te aſcenderit, ait, locum tuum ne dimiſeris. Abſit enim vt ſpiritus veritatis, qui te huc adduxit te reducere velit: quia non eſt in ore eius, eſt & non ſed eſt in illo, eſt, ſicut irrefragabilis auctoritas teſtatur: Nemo, ait Apoſtolus, loquens in ſpiritu Dei, dixit anathema Ieſu. Ieſus ſaluator, ſiue ſalus, anathema ſeparatio interpretatur. Qui vero tibi ſeparationem à ſalute ſubmurmurat, nec Dei Spiritus eſt, nec à Deo, quia Spiritus ſanctus non diſpergere, ſed colligere venit: qui ſemper reuocat diſperſos Iſrael, in terram ſuam.* Idem ſerm. 48. inter paruos, dupliciter exponit, ſcilicet de duplici animæ portione. *Duo*, inquit, *loca ſunt animæ rationalis, inferior quem regit, & ſuperior in* C *qua quieſcit, Deus. De vtroque poteſt rectè intelligi quod ſcriptum eſt: Si aſcenderit ſuper te ſpiritus poteſtatem habentis locum tuum ne dimiſeris, vel inferiorem, ſcilicet regendo; vel ſuperiorem, quieſcendo.* Et inferiùs: *Dicitur ei ergo ne aſcendente ſuper eam ſpiritu locum ſuū deſerat, hoc eſt, ne ingruente tentatione membra ſua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si aſcenderit ſuper te ſpiritus poteſtatem habentis: nihil quippe aduerſus nos malignus ſpiritus poteſt, niſi miſſus aut permiſſus. Vnde cùm eius ſit voluntas ſemper mala, numquam poteſtas eſt niſi iuſta. Nam voluntas quidem ex ſeipſo ſibi ineſt, poteſtatem verò non aliunde quàm à Deo habet. Quam tamen poteſtatem ſemper moderatur Dominus, ne ſcilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quam eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta* D *ſint. Ceterùm de ſuperiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deſerat, ſed vndecumque ille tentauerit, ipſa in Deo fixa conſtanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hæc, inquam, ſententia conuenit perfectis, qui iam in ſua conuerſatione quodammodo imitantur ſtatum æternitatis.*

Vers. 5. Est malvm qvod vidi svb sole, qvasi per errorem egrediens a facie principis,
Vers. 6. positvm stvltvm (repete vidi) in dignitate svblimi (Hebr. *Poſitam ſtultitiam in excellentijs*, vel *celſitudinibus*, id eſt *magnis*) et divites sedere deorsvm] Hebr. *Et diuites in humilitate* (in humili loco & ſede) *ſedebant*. Septuag. *Datus eſt ſtultus in ſublimitatibus magnis*. Vetus tranſlatio: *Dari ſtultum in ſublimitatibus magnis*.

A Chald. *Poſuit improbum ſtultum vt ſit in felicitate, & miniſtret in proſperitate, & calo alto, & exercitus eius ſint ſublimes & multi, & populi ſeruituti ſubditi ſub eo.* Arab. *Datus eſt ſtultus in altioribus* (locis) *& diuites ſedebunt in ſtatu contempto.* Appoſitè hæc gnome nectitur præcedenti. q.d. Dixit: *Si Spiritus poteſtatē habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris*: quia inter alias mundi regumque & aulicorum vanitates, hæc vna non minima eſt, quod ſæpè per errorem principis poteſtatem habentis pauperes, viles & inſipientes exaltentur; diuites verò honorati & ſapientes deprimantur: quare ſi idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis conſtantiam conſerua.

Ingens vtique hæc eſt vanitas & indignitas, *Stulti ſubinde præſunt ſapientibus?* B cùm cauda aſſurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, ſtulti imperant ſapientibus, cæci oculatis ducatum præſtant, iuxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in aceruum mercurij, ſic qui tribuit inſipienti honorem.* Prouer. 26. 8. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Auſonio: *Cùm morum grauitas & diſciplinarum vetuſtas, curulis ſellæ inſigne pepererunt.* Error propriè eſt in intellectu, vt cùm princeps ex falſis informationibus putat ſapientem & probum eſſe eum, qui eſt inſipiens & improbus, ac vice verſa eum qui eſt probus & ſapiens putat eſſe improbum & inſipientem, ideoque illum eleuat, hunc deprimit. Vnde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia*. Subinde tamen error eſt in voluntate & affectu, dum ex amore quo inſipientem, quia facetus eſt & adulator aut ſuæ cupiditati obſequitur, eum exaltat atque C ex odio quo ſapientem, vtpote ſibi aduerſum, proſequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit hæc indigna perſonarum commutatio, & dignitatum officiorumque diſtributio; at non ex errore Dei, ſed ex certa eius prouidentia, præſertim qua populum, vel principem, vel ipſos ſtultos aut diuites vult caſtigare aut probare, cuius rei duo exempla illuſtria recenſet Anaſtaſ. Nicænus quæſt. 15. in Script. Hoc eſt quod ait Iob. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Ad hæc ſtulti & impij *tolluntur in altum, vt lapſu grauiore ruant*: Sapientes & pij ex alto labuntur in imum, vt præſentes honores, vtpote inſtabiles, deſpiciant & futuros in cælis, vtpote ſtabiles & æternos, ſuſpiciant, & ambiant. Quis enim fidat rebus & ſolijs huma- D nis hoc vno conſtantibus, quod nihil ſibi conſtant. Heſternum decus, hodiernum dedecus excludit. Heſternum gaudium hodiernus & repentinus mœror luctuſque obruit. Heſternas opes hodierna inopia ignorat, imò ex eis ſtipem poſcit & mendicat. Heſternam ſpem & vitam hodierna mors, & deſperatio ſtrangulat & ſuffocat. O quantum eſt in rebus inane? ô quam anguſti ſunt mortalium termini? Porro cauſam, cur Deus permittat ſtultos dominari, & ſapientes deprimi eſſe eius iram, & ſcelerum vindictam docet S. Chryſoſt. hom. 2. de Pœnit. S. Auguſt. lib. 19. Ciuit. 21. S. Greg. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian. lib. 1. Epiſt. 3. & 4. S. Bernard. de Conuerſ. Cleric. c. 27. & alij.

Per ſtultum accipe pauperē & vilem, cui deeſt

per diuitem verò, quem ſtulto opponit, accipe A potentem & prudentem, qui ſua prudentia & ſolertia opes & honores ſibi comparauit, quales ſunt domini & principes. Vnde explicans ſubdit: *Vidi ſeruos in equis, & principes ambulantes ſuper terram quaſi ſeruos.* Eſt catachreſis. Diues enim ponitur pro ſapiente, quia diuitiæ ſæpe animos addunt, & ingeniú induſtriamque acuunt, quod deprimit ſternitque paupertas. Adde diuitiæ tam ſpiritales ſunt, vt virtus & ſapientia, quàm corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo diuitem accipiunt ſapientem, qui ſapientia, virtute, meritis animiq; dotibus diues eſt. Vnde Campenſ. vertit: *Qui ad res gerẽdas vehemẽter idonei ſunt, in humilitate ſedebunt.* Thaum. *Prudentia opibus affluentes.* Vatab. *Diuites ſapientia & virtutibus.* Alij: *Magni in ſapientia & ſcientia* Sed hoc nonnullis myſticũ videtur. Prius ergo quod dixi magis literale eſt. B Vnde Ariſt. 4 Polit. 8. *Nobilitatem* definit eſſe *veterem cum virtute opulentiam.* Et S. Hier. contra Heluidium eſſe *inueteratas diuitias.*

Exempla huius ſententiæ ſunt. Reges 70. ſubditi fuere Adonibezec, ſub menſa eius velut canes ſedentes, imo iacentes & micas colligentes. Idem ipſe facere coactus eſt victus & captus ab Hebræis. Iudic. 1. v. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorſo ſuo ſcabellum ipſi in equum conſcendenti præbuit, vti & Baiazetes, Turcarum Imper. Tamerlano Sic Diocletianus & Maximianus poſito imperio humiles fuere, & ſubiecti Conſtantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. Exemplum dat Iſraëlitas, qui cùm eſſent domini, ſeruire coacti ſunt Idumæis aliiſque gentibus, vt patet ex lib. Iudic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius c. 11. vitæ eius, libertos fecit præſides, legatos, conſu- C les, duces, omneſque dignitates polluit ignobilitate hominum perditorum. Præclarè Plutarch. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis*, ait, *magnus eſt in potentia conſtitutus, paruitate & ſtultitia eam tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorſum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem: in laboribus, ob mollitiem: erga deos, ob ſuperſtitionem: erga bonos, ob inuidiam: inter viros, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sunt enim inepti opifices, dum magnas baſes paruis donariis ſupponunt, eorum paruitatem hoc ipſo arguunt: ſic fortuna cùm ingenium vile magnis ac ſplendidis rebus extollit, ideo magis demonſtrat, atque infamia exponit, ſummaque leuitate labaſcit atque impingit.*

Serui reges facti ſeruos.

Tropol. Stultus eſt ſtulta concupiſcentia, quæ erigitur dum inſipiens ei ſe ſubiicit: Sapiens verò eſt ratio & mens, quæ humili loco ſedet, dum concupiſcentiæ ſeruire cogitur. Ita Olymp. & D Auctor Catenæ Græc. *Qui ſeruiunt peccato*, inquit, *admiſſarij equi facti: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent ſenſum.* Rurſum Princeps eſt diabolus, qui procurat indignos & impios promoueri ad honores, vt per eos populo dominetur, & ſceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hier. qui & addit, Hebræum ſuum per principem intellexiſſe Deum, qui permittit impios ad honores euehi.

VERS. 7. VIDI SERVOS IN EQVIS, ET PRINCIPES AMBVLANTES (pedibus quaſi pedites) SVPER TERRAM, QVASI SERVOS] q. d. Vidi ſeruos glorioſos & ſuperbos vehi phaleratis auroque inſtratis equis; dominos verò ſordidatos incedere pedites, imò pediſſequos. Hinc equus ſymbolum eſt faſtigij & ſuperbiæ: homo enim conſcendit equum, vt altior incedat, & ceruix equi erecta ſuperbum indicat. Vnde illud: *Hi in curribus & hi in equis; nos autem in nomine Domini noſtri inuocabimus.* Pſalm. 19. 8. Thaumaturg. vertit: *Seruos peccatorum in equis ferri, & viros ſanctos pedibus honeſtè ambulare, videreq; coram ſe impios ſuperbientes,* repete quod præceſſit, opus eſt tyranni & diaboli. Exempla ſunt in Roboam, cui Ieroboam ſeruus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus eſt, ac quaſi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Eſther. 6. 9. Præclarè Seneca epiſt. 47. *Stare*, inquit, *ante limen Caliſti dominum ſuum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi.* Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te ſeruum. Mariana clade quàm multos ſplendidiſſimè natos, ſenatorium per militiam auſpicantes gradum fortuna depreſſit, alium ex illis paſtorem, alium cuſtodem caſæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam tranſire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum ſuperiorem velis viuere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in ſeruum liceat, veniat in mentem tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas eſt, forſitan habebis. Neſcis qua ætate Hecuba ſeruire cœperit, qua Crœſus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? viue cum ſeruo clementer. In iter quoque & in ſermonem admitte, & in conſilium & in conuictum.* Huius rei ſymbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini ſeruiebant, ancillis matronæ Romanæ menſe Martio, teſte Macrobio lib. 1. cap. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus:

Fortuna quando ſaltat, inſultat ſimul.
Regnante ſeruo, vera regnat ſeruitus.

Vide dicta Prouerb. 30. 22. Compertum eſt ait Victor in Diocletiano, *humillimos quoſque, maximè vbi alta acceſſerunt, ſuperbia atque ambitione immodicos eſſe.* Hinc Felix ex ſeruo & liberto Claudij Imper. ab eo creatus Iudææ præſes, *per omnem ſæuitiam ac libidinem ius regium ſeruili ingenio exercuit*, ait Tacitus libr. 5. hiſtor. cap. 2. & Romani, teſte Suetonio cap. 59. Tiberio occlamabant:

Regnabit ſanguine multo,
Ad regnum quiſquis venit ab exilio,

Tropol. S. Gregor. 31. moral. 10. *Equi nomine*, inquit, *dignitas temporalis accipitur, Salomone atteſtante, qui ait: Vidi ſeruos in equis, & principes ambulantes quaſi ſeruos ſuper terram: Omnis quippè qui peccat ſeruus eſt peccati; & ſerui in equis ſunt, cùm peccatores præſentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quaſi ſerui ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, ſed ſumma hic aduerſitas velut indignos deorſum premit. Hinc rurſum dicitur, dormitauerunt qui aſcenderunt equos, id eſt in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauſerunt, qui in præſentis vitæ honore conſiſi ſunt.*

QVI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM; VERS. 8.

ET QVI DISSIPAT SEPEM, MORDEBIT EVM COLVBER.

Vers. 9. QVI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETVR IN EIS: ET QVI SCINDIT LIGNA, VVLNERABITVR AB EIS] Eſt hæc altera pars capitis, qua poſt encomium ſapientiæ & vituperium inſipientiæ, vtriuſque dogmata, actus & effectus de more hic ſubnectit. Inſipiens enim dum alijs fodit foueam, id eſt ſtruit inſidias, ipſe in eandem inſipienter incidit; quare ſapientiæ & ſapientum dogma eſt: *Ne fodito alteri foueam*, quam enim alijs fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepêre Iudæos doloſos; vnde ipſi Idumæi doloſè à Chaldæis capti ſunt. *Reſpondit*, inquit, *menſura induij, & ſic ait: Ipſi fuerunt cauſa, vt euenirent eis omnia hæc, quemadmodum vir qui fodit foueam in biuio itineris, reus eſt, vt cadat in eam: gens quæ transgreſſa eſt decretum verbi Domini, & tenuerunt pugnam ſæculi, ceciderunt in manu regis impij, qui doloſus fuit eis ſicut ſerpens.* Ita ipſe more ſuo arctè & Rabbinicè.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus, q.d. Stulti ſæpè deijciunt ſapientes, ac ſerui dominorum ſedes occupant per dolum, calumniã aut violentiam; ſed hæc tandem in eorum caput recidunt, vt ipſi pariter ab æmulis vel hoſtibus deijciantur & ſternantur. Aliter Thaumat. qui cenſet hic recenſeri opera principis, de quo v. 5. putà tyranni vel dæmonis. Quatuor hæ parœmiæ ad eumdem ſcopum collimant, idemque ſignificant, ſcilicet vanitatem & inſipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculoſas, præſertim per fraudem aut vim, ſimilemve iniuriam magna moliuntur, ex eò, quòd illa non niſi cum ingenti labore & periculo perficiant; quò fit, vt ſæpe periculo ipſo lædantur & pereant, atque malum quod alijs parant, licèt non ſemper, ſæpè tamen in ipſoſmet iuſto Dei iudicio recidat, dum reciprocante iuſta Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel ſimilis in eius auctores reuoluitur; vt qui alteri pauperiem, ſpoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem iniuſtè machinati ſunt in eadem lege talionis incurrant; idque ſæpè in hac vita, ſemper in futura Caiet. ſubtiliter has quatuor parœmias ita diſtinguit, vt prima foſſarum ſpectet ad inſidias alijs parantes: ſecunda diſſipantis ſepes, ad aliena inuadentes: tertia transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant: quarta ſcindentis ligna, ad eos qui vnitatem ſcindunt, ſciſmaque efficiunt: Verùm, vt dixi, eòdem omnes tendunt, idemque in genere omnium eſt ſcopus, ac mens eadem. Ita S. Hier. Thaumat. & alij.

Exempla ſunt in Saüle, cuius inſidiæ contra Dauidem in ipſummet reuolutæ ſunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 1. Item Iezabelis. 3 Regum. 21. 5. Caiphæ. Ioan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pontem diſſutilem ſuper Tiberim inſidioſè ſtruens inſequenti Conſtantino, ex eodem in Tiberim deiectus merſuſque eſt, teſte Euſebio lib. 9. Hiſtor. c. 8. & lib. 1. de vita Conſtant. c. 12.

Gnomæ. Similes ſunt philoſophorum gnomæ. Hinc Pauſaniæ Lacedemonum Duci Plutarchus in Cimone, hoc datum narrat oraculum.

Pœna luenda tibi eſt: affert iniuria cladem.

Et Piſiſtrato: *Nemo hominum aliquibus faciens iniuriam, pœnam non perſoluit.* Rhadamantus apud Ariſtot. 5. Ethic. pronunciat, *iuſtum eſſe, vt quæ quis fecit iniuſtè, eadem & patiatur.* Vnde Pythagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis ſi perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio eſto.*

QVI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM] id eſt qui alteri ſtruit dolum, eodem peribit. Sumpta eſt metaphora à venatoribus, qui feris, & à militibus, qui hoſtibus doloſè parant foſſas eaſque ceſpite contegunt, in quas incauti hoſtes & feræ incidunt; ſed ipſimet venatores non rarò incogitanter in eaſdem prolabuntur. Eamdem ad verbum gnomen habet Eccleſiaſticus c. 27. 29. vbi eam explicui. Porrò Thaum. clarè vertit: *At qui alteri inſidiatur, neſcit quod ſibi ipſi primum, & ſoli parat inſidias.* Sic ſæpè (quod maximè hic ſpectat ſapiens, vti dixi initio verſus) qui per fraudem & calumniam viros probos ſtatu ſuo deijciunt, illumque inuadunt & occupant, eodem ab alijs, quos illis æmulos Deus ſuſcitat, deijciuntur, imò ſubinde capite minuuntur & vita mulctantur.

QVI DISSIPAT (Vatabl. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) SEPEM, MORDEBIT EVM COLVBER] qui in cauernis vel herbis ſepium delitеſcere ſolet. Senſus eſt, quem paulò ante dedi. q.d. Qui aliena inuadit & irrumpit, in damnum idem vel ſimile incurret. Thaum. *Qui ſecurum alterius demolitur præſidium, in ſerpentis morſus paſſim incidet.*

Tropol. Sepes diſſipant & lapides transferũt, vt ſequitur, qui receptas probaſque leges & iura tum politica, tum religionis, tum diſciplinæ cõuellunt, ideoque puniuntur vel ab hominibus, iuxta illud Prouerb. 22. 28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos poſuerunt patres tui.* Et illud Iſaiæ 58. 12. *vocaberis ædificator ſepium*, id eſt reformator diſciplinæ. Ita S. Hier. & Olympiod. Sepes, inquit, eſt fides Eccleſiæ fundata Apoſtolica prædicatione, quàm ſubuertunt Hæretici: vnde & ipſi ſubuertentur. Rurſum ſepes eſt ſanctitas animæ, & timor Domini, quem qui diſſipat mordebitur à diabolo. Vnde auctor Catenæ Græc. totum hunc verſum ſic vertit: *Qui peccat, ipſe ſuam ipſius animam punit: Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium rerum cognitionem impingit, diuina gratia nudatus mordebitur à peccato.* Inſuper ſepes ſunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, vti ſunt clauſtra virginum, præſentia parentum, ſuperiorum vel ſociorum, quæ qui amouet facilè in diaboli tentationes & morſus incidit.

QVI TRANSFERT (*ſubtrahit.* Caietan. *commouet.* Campenſ. *proijcit.* Syrus, *mutabit.* Arab. *tollit*) LAPIDES (id eſt maceriam aliquam lapidum, præſertim ſi id facit, vt ſepem, vel hortum vel domum alienam diruat aut vaſtet) AFFLIGETVR IN EIS] Tum labore, quo eos transfert, tum caſu vel alliſu lapidis cuiuſpiam, quo læderetur vel obtereretur. Pro *affligetur*, Hebraicè eſt *dolore afficietur.* Aquila & Symmachus *dilacerabitur in eis* Complut. *Torquebitur.* Senſus eſt, q.d. qui

rem periculoſam aggreditur, non rarò ipſo periculo capitur & læditur. Rurſum qui alijs damnum infert, ſibi ipſi infert. Sic Samſon concutiens columnas domus ad perdendum Philiſtæos ſeipſum perdidit, dum eiuſdem ruina oppreſſus eſt. Iudic. 16. 30.

ET QVI SCINDIT (ſecat, findit) LIGNA VVLNERABILITER AB EIS] Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus, *diſſipatio eius fiet.* Arab. *claudetur in eis.* Alius: *Caleſcet in eis*, id eſt aduretur & cruciabitur. Iam Primò, Chald. hanc parœmiam & præcedentem accipit de Manaſſe adorante idula lignea, ideoque capto ab Aſſyrijs: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta; Reuelatum eſt coram me, quod Manaſſes filius Ezechiæ futurus eſt vt peccet, & vt adoret ſimulacra lapidea: ideo tradetur in manus regis Aſſyriorum, & vinciet eum catenis, eo quod ceſſare fecit verba* B *legis, quæ ſcripta fuerunt à principio in tabulis lapideis, ideo tribulabitur in eis, & Rabſaces frater eius futurus eſt, vt adoret ſimulacra lignea, & vt diuittat verba legis, quæ poſita fuerũt in arca lignorum Setim. ideo futurus eſt, vt comburatur igni per manũ Angeli Domini.* Verum hæc ſymbolica, Iudaica & aliena ſunt, Secundo. Vatabl. & Clarius cenſet hic ſignificari, citra induſtriam nil rectè fieri poſſe, ac ſine ſapientia moleſtum eſſe quemuis laborem, vt ſiue quis lapides transſecat, ſiue ligna findat, niſi adhibeat induſtriam multum ſit laboraturus, ſeque defatigaturus, idque ſæpè irrito conatu, nulloque effectu. Tertiò & genuinè ſenſus eſt, q. d. Qui res difficiles & periculoſas aggreditur, ſæpè earum periculis capitur & obruitur, iuxta illud Eccleſ. 3. *Qui amat periculum in illo peribit.*

C Tropol. qui in Eccleſia vel congregatione facit ſchiſma, eodẽ affligetur, imò ſubinde peribit. Alij referunt ad excommunicationem non temerè, ſed lentè & raro ferendam. q. d. Qui temerè & citò alium excommunicat & ab Eccleſia abſcindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis velabitur, & malè mulctabitur. Ruſum S. Nilus in Aſcetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. SS. Patrum) *qui rationis*, inquit, *acie, tamquam ſecuri, res ſecerit, & quæ coniungenda ſunt à coniunctione ſeparans, vera bona à falſis ſeiungere profitetur, niſi recto vndique rationis iudicio vtatur, periculum addit, ne ſcandalum audientibus præbeat.* Porrò Auctor Catenæ Græc. ſic totum hunc verſum conuertit. *Qui inſectatur ſanctos, vel ſcripturæ verba ſigno adulterino deprauat, ſibi conſciſcit interitũ. Vel: qui domum ſuam virtutibus ædificat, ſecundum Deum laborat.*

Verſ. 10. SI RETVSVM FVERIT FERRVM, ET HOC NON D VT PRIVS, SED HEBETATVM FVERIT, NVLLO LABORE EXACVETVR; ET (ſic) POST INDVSTRIAM SEQVETVR SAPIENTIA. Pro *retuſum fuerit* Hebr. eſt קֵהָה *keha*, id eſt obſtupuerit, ſtupidum & obtuſum ſit; *keha* vti literis ita & ſignificatione alludit ad כָּהָה *caha*, id eſt caligauit, obſcuritas eſt, pertinetque ad oculos, & ad viſum: quòd enim eſt acies videndi in oculo, hoc eſt acies ſcindendi in cultro: vnde ſicut oculus hebetatus aciẽ dicitur caligare, ſic & culter. Hinc Caietan. vertit: *Si obſcuratum eſt ferrum.* Rubigo enim obſcurat & hebetat ferrum, à qua dum tergitur, politur, luceſcit & ſplendeſcit, iuxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius exacutus eſt & limatus &c. Vt*

A *ſplendeat limatus eſt.* Pro *& hoc non vt prius.* Hebr. eſt וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל, *vehu lo panim kilkal*, quod Pagninus & Tigur. vertunt: *Nec facies eius fuerit terſa, vel polita.* Vatabl. *Et ipſe ſcindens non terſerit vtrumque latus*, Syrus: *& ipſum faciem perturbat.* Noſter melius vertit: *Et hoc non vt prius*, ſcilicet terſum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Heb. eſt וַחֲיָלִים יְגַבֵּר *vachaialim iegabber*, quod varij variè vertunt. Septuag. *& fortitudines confortabit.* Syrus, *& interfectos multiplicat.* Pagnin. *& vires roborabit.* Alij, *vires roborabit ſcindens.* Tigur. *Exercitum poſtulat.* Camp. *Quantumuis fortibus, multũ negotij exhibet.* Vatabl. *Tunc vires ſcindentis euincet ferrum.* Noſter optimè vertit: *Multo labore exacuetur*, S. Hier. in veteri editione: *Et virtutibus coronabitur* vel *confortabitur.* Complut. *& potentias confortabit.* Thaum. *Per* B *iniuſtitiam adaugere quærit potentiam breui duraturam.* Alij: *Præualebit exercitus. Et poſt induſtriam ſequetur ſapientia.* Septuag. *Et abundantia viro non ſapientia.* Syrus *Lucrum proſperis ſapientiâ.* Arabicus. *Et ſapientia virtus roboris.* S. Hier. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis ſapientia.* Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad ſapientiam.* Alius: *Præſtantia rectificandi ſapientia.* Pagnin. *Excellentia ſapientiæ ſuper alia eſt, quod rectum faciat.* Vatabl. *Excellentia rectificationis.* (Caiet. *rectitudinis*) *eſt ſapiẽtia.* Camp. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit.* Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores.* Alius: *Excellentia dirigit ſe per ſapientiam.* Omnia ferè eodem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectamque facit aciem ferri, quæ prius torta erat & retuſa; ſic excellentia, induſtria, & exercitium ſa-
C pientiæ, velut cotis, in eo conſiſtit, quòd hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illaſque rectas, æquas, iuſtas ſanctaſque efficiat. Efficit enim vt homo à recto propoſito non deflectat, ſed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac diuinæ legis & voluntatis velut rectiſſimam operum regulam ſequatur.

Denique Hebr. כִּשְׁרוֹן *kiſron* tria ſignificat, ſcilicet induſtriam, rectitudinem & congruentiam. Vnde tertiò vertas: *Et reſiduum, vel excellentia congruentiæ eſt ſapientia.* q. d. Excellentia ſapientiæ & virtutis in eo ſita eſt, ſi omnia fiant congruè, honeſtè, decorè, vt in omnibus ſeruetur τὸ πρέπον, ſed hoc opus, hic labor eſt mentis peruigilis, omneſque circumſtantias loci, temporis, perſonarum attentè luſtrantis, & circumſpicientis. Iam

D Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque ſapientia, id eſt ſapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccauit populus facti ſunt cæli fortes ſicut ferrum, ne deducerent pluuiam. & quia illa generatio non orauit coram Domino; ideo condemnatum eſt omne ſæculum in fame; & quando conuerſi ſunt, & congregantur per turmas, & præualent contra concupiſcentias ſuas, & conſtituunt præpoſitos, vt quærant miſericordiam à Deo cæli, eſt voluntas eius propter excellentem rectitudinem ſapientiæ eorum: Voluntas*, id eſt fauor, beneuolentia, beneficentia, vnde Coſtus vertit: *Illis cælum, propter dignitatem & decorem ſapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit.* Verùm nemo non videt hæc myſtica eſſe, imo violenta & coacta.

Se-

Secundò, Septuag. quos ſequitur Thaumat. Olympiod. & S. Cyprian. lib. 3. Teſtim. ad Quirin. cap. 86. hæc nectunt veelui præced. *Scindens ligna*, inquiunt, periclitabitur in eis; *ſi exciderit ferrum, & ipſe faciem turbabit.* q.d. Findens ligna periculum adit, ne ſi ferrum quo ſecat è manubrio excidat, ipſum turbet, dum ipſum vel alium ferit & lædit.

Tertiò, Campenſ. vertit & explicat per antitheſin ferri & ſapientiæ, quòd ferrum deficiat aliquando, ſapientia numquam. *Si retuſum*, inquit, *fuerit ferrum, quo ſecant ligna, quamminus fortibus multum negotij exhibebit: Sapientia verò difficiles aboptu rei, ſæpè faciles reddit.*

Quartò, Hebr. חַיָלִים *chaialim*, quod noſter vertit *multo labore*, ſignificat quoque vires, copias, exercitus. Vnde Tigur. vertit: *Cum ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitium poſtulat: Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, ſed maiore ſtudio optare conueniet ſapientiam*, quia vt ſuperiùs dixit, plus valet pluſque efficit ſapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin. Clarius & Vatabl. Aliter quoque Caiet. Olympiod. Moringus, ac ferè tot hîc ſunt verſiones, quot interpretes; tot ſententiæ, quot capita.

Verùm longè meliùs & veriùs Noſter vertit per Homioſin, ſiue aſſimilationem ferri cum ſapientia, quòd ſicut ferrum hebetatum per laborē acuitur; ſic & ſapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per induſtriam. Vnde ait: *Si retuſum fuerit ferrum*, putà ferreus culter vel gladius *Et hoc non vt prius*, id eſt & hoc non fuerit politum & acutum ſicut erat prius, *ſed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam ſectionem, *multo labore exacuetur*. Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa ſtrenuitate*, virtute & robore *roborabis*, ſcilicet illud faber: *Et*, id eſt ſic, vel ſimili modo *poſt induſtriam ſequetur ſapientia.*

Senſus ergo eſt q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retuſus & hebetatus, crebra & laborioſa confricatione coris vel chalibis, ſubinde etiam ignitione & malleatione acuitur; ſic pariter mentis acies otio, deſidiâ, gulâ, aliove vitio retuſa & hebetata, magno rurſus induſtriæ, ſtudij & virtutis exercitio & labore acuenda eſt, & ad priſtinum rigorem reuocanda. Cor ergo, quo retuſa torpidaque virtus & ſapientia acuitur, eſt animi corporiſque excitatio, confricatio & exercitatio; ſicut diſputatione & confricatione argumentorum acuitur ingénij & veritatis acumen: ignitio eſt conſideratio ardenſque meditatio, iuxta illud Pſalmi: *In meditatione mea exardeſcet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio eſt mortificatio, pœnitentia, tribulatio. Ita S. Hieronym. *Si ſe*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amiſiſſe ſcientiam ſcripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtuſum, & conturbatus nequaquam manſerit qualis eſſe iam cœperat: Euenit quippe interdum, vt cùm modicum ſcientiæ quis habuerit, elatus in ſuperbiam, diſcere deſiſtat & legere, & paulatim ex eo quòd nihil ei additur, ſubtrahatur, & vacuum diſciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim & deſidia quaſi quædam rubigo ſapientiæ eſt: Si igitur quis hoc paſſus fuerit, non deſperet remedium ſanitatis, ſed vadat ad magiſtrum, & rurſum*

A *inſtruatur ab eo, & poſt laborem & induſtriam ſudoremque nimium valebit ſapientiam recipere, quam amiſerat. Hoc eſt quod in Hebræo ſignificantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id eſt labore & induſtria & quotidiana lectione ſapientiam conſequetur, & fortitudo ipſius habebit hunc finem, vt accipiat ſapientiam.* Accedunt Albin. Titelm. & alij, qui ſic exponunt q.d. Sicut ſi otietur ferrum, obtunditur, nigreſcit, rubiginem contrahit, conſumitur: Sic ſi ars, ſcientia, virtus non exerceatur languet, ſordidatur, corrumpitur: quod damnum non niſi magno labore & ſtudio reparari poteſt. Verè Plutarch. in Moral. *Vt culmus*, inquit, *primùm in altum inſurgit impetu, deinde crebris geniculis interſeptatur, poſtremò in ſummo venti flatibus laborat: ſic quidem initio feruent, deinde ſubinde ſubſiſtunt & offenduntur, in extremo deficiunt defatigati.*

B Rurſum hanc gnomen applices politiæ, putà rectoribus, magiſtris, parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non à ſe ipſo, ſed à fabro per cotem aliudve inſtrumentum acuitur: ſic ſubditi, diſcipuli, filij in ſtudio ſapientiæ virtutis hebetes & deſides, multo rectorum, præceptorum & parentum labore & induſtria excitandi, acuēdi, poliendi, perficiendi ſunt. Vnde B. Dorotheus, Climacus, Caſſianus ceterique rerum ſpiritualium magiſtri docent, ſuperiores debere ſubditorum virtutem varijs exercitiorum induſtrijs pungere & ſtimulare, itaque acuere, ne ſi eam otiari ſinant, illa pigreſcat, torpeſcat, hebeſcat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex deſidia negligunt, perinde facere ac ſi parens filio panem ſubtrahat, quo fit, vt filius non creſcat, ſed deficiat & areſcat: viciſſim ſubditos non C debere id ægrè ferre, ſed eis gratias agere, quòd officio ſuo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfungantur ad ſubditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, ſed ſi loqui poſſet eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laborioſa & aſpera acuatur, poliatur & ſplēdeſcat: ſic pariter ſubditos rectoribus gratias agere par eſt, quòd eorum monitis, correctionibus, diſciplina, pœnitentijs, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religioſa acuantur & perficiantur.

Porrò S. Bonau. hanc gnomen applicat non ſubditis, ſed prælatis, quorum mores mutarunt honores. q. d. Prælati qui antea erant modeſti, humiles, probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti ſuperbi, liberi, imperioſi; & honori, opibus, ac delicijs vacantes, hi magno D correctionis labore indigent, vt ad primæuum ſplendorem & acutam virtutis aciem reuocari queant. Ratio eſt, quòd nemo ſubditorum illos corrigere audeat, & ſi quis audeat, ipſi eum non audiant. Vide S Gregor. hom. 18. in Ezech. vbi docet ſubditos magis oratione & exemplo ſanctæ vitæ, quàm verbo corrigere debere ſuos ſuperiores.

Denique hanc gnomen applices quibuſlibet ſiue ſuperioribus, ſiue inferioribus, ſiue æqualibet, iuxta illud Prou. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici ſui.* q.d. Sicut ferrum aciem retinet, dum vſu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: vſu enim ipſo acuitur, non vſu rubigine conſumitur: ſic pariter vis

animi noſtri vel in virtutibus, vel in ſcientiarum artiumque habitibus concidit, niſi illi in actum reuocentur: quare amicus cum amico diſſertans, eius animi vires expolit & exacuit. Porrò ferrũ notat naturæ noſtræ, per corpus & concupiſcẽtiam deprauatæ, duritiem & depreſſionem, vt inſtar ferri non niſi magno longoque labore, ad virtutem & ſapientiam cæleſtem expoliri & exacui poſſit. Hinc Iſidor. lib. 16. Etymol. cap. 20. ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id eſt ſemina frugum terræ condat, alij, quia feratur in agros colendi cauſa. Nonnulli à ferendo. Additque verſam in opprobrium ſpeciem ferri, quòd eo fundatur ſanguis humanus, ideoque ſanguinem hunc de ferro ſe vlciſci, cùm ferrum ſanguine contactum celerius rubiginem contrahat. Audi & Plinium lib. 34. c. 13. *Ferrum, inquit, optimum peſſimumque vitæ inſtrumentum: ſiquidem hoc tellurem findimus, ſerimus arbuſta, putamus pomaria, vites ſqualore deciſo annis omnibus cogimus iuueneſcere. Hoc exſtruimus tecta, cædimus ſaxa, omneſq; ad alios vſus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus ſolum, ſed etiam miſſili volucriq; nunc tormentis excuſſo, nunc lacertis, nunc vero pennato, quam ſceleratiſſimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyus mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus pennaſq; ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non naturæ fiat accepta: & tamen poteſt innocens eſſe ferrum. In fœdere illo quod expulſis regibus populo Romano dedit Porſena, nominatim vnuenimus, ne ferro niſi in agricultura vteretur.* Hæc ille.

Ferri etyma.

Et post indvstriam (ſequitur) sapientia] Induſtria eſt animi promptitudo & ſagacitas, ſiue habilitas ad aliquid faciendum, putà ars & ſolertia ingenioſa ad rem conficiendam: inde pro artis ſiue ingenij exercitatione accipitur. Vnde Feſtus induſtrium, inquit, veteres dicebant indoſtruum, quaſi quidquid ageret intrò ſtrueret & ſtuderet domi. Sapientia ergo & virtus paratur induſtriâ, id eſt primò, labore & exercitio, ſecundò, ſagaci mentis ſolertia & ingenio. Sic videmus eos, qui induſtriè, id eſt methodicè & artificioſè ſtudent, paruo labore plus proficere, quàm ceteros, qui magno. Ars enim ſuperat naturam & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs & minori labore id faciunt, quam ceteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9. cap. 4. *Rhombus, inquit, & ſquatina, & rhaia & paſtinaca cum tardiſſimi ſint piſcium, tamen ſæpè reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velociſſimum ſolertia & ingenio rapientes. Ita quidam arte ſuperant longè potentiores opibus ac viribus.* Hinc induſtria in Emblematibus pingitur vt matrona amicta veſte pretioſa, artificioſè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam, quæ pondera in altum eleuat: pingitur nudis pedibus in capite geſtat ſtatuam Pluti: quia ipſa parit opes, quibus præſidet Plutus. Idem habet locum in virtute, ſanctitate & perfectione. Qui enim nouit artem contendendi ad apicem virtutis, paruo labore eum adipiſcitur, quem alij magna fatigatione, poſt multos annos vix aſſequuntur. Tales ſunt qui toti ſunt in ieiunijs vitæque rigore & auſteritate; item qui toti vacant rebus externis, vt curandis infirmis, pauperibus, hoſpitibus, &c. At qui vacant charitati & orationi, citò ad perfectionem conſcendunt. Sanctitas enim in charitate conſiſtit. Rurſum induſtria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam & gloriam eſt, ſi omnia opera etiam adiaphora facias ex charitate: cui ſi addas alios aliarum virtutum actus & fines, ſingulæ eidem actui nouum addent meritum: quare viri ſolertes ſuos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, ſtudent, docent, &c. initio operis idipſum Deo offerunt, dicuntque Domino: Volo edere, ſtudere, docere, ſimileque opus facere ex tui amore, vt tibi placeam; ex tui cultu, vt te honorem; ex humilitate, vt me deſpiciam; ex obedientia, vt iuſſis tuis vel ſuperiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, vt tibi pro beneficijs in me collatis gratias agam, teque laudem & celebrem; ex patientia, vt cruci & paſſioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, vt proximos conuertam vel in virtute promoueam: quo enim idem actus à melioribus & pluribus virtutibus imperatur, eò eſt melior, eoque maiora gratiæ & gloriæ præmia promeretur. Hoc eſt quod ait S. Auguſt. *Non numeroſitas operum, non diuturnitas temporum, ſed maior charitas meliorque voluntas auget meritum.* Extant libri ſapientes de praxi & induſtria virtutes & merita accumulandi, quos operæ pretium eſt legere, & in effectum deducere.

Induſtria emblema.

Si mordeat serpens in silentio (Hebr. *abſque murmure*, muſſitatione, ſibilo) nihil eo minvs habet qvi occvlte detrahit] Pro *qui occulte detrahit*, Hebr. eſt בעל לשון *baal laſcon*, id eſt *Dominus linguæ*, vel *habens linguam*, per quem Sept. Syrus & Arab. intelligunt incantatorem, qui ſua לחש *lachas*, id eſt muſſitatione & murmure, putà ſuis carminibus vel veneficijs ſolet excantare ſerpentes, ne mordeant & noceant. Vnde Sept. vertunt: *Si momorderit ſerpens in non ſuſurro, & non eſt amplius incantanti*, ſcilicet remedium contra morſum: quia ſerpens incantatur ne mordeat; poſt morſum enim non prodeſt incantatio. Vnde Syrus vertit: *Non eſt lucrum* (alij *vtilitas*) in maleficio. Arab. *Non reperietur in maleficio bonitas*, Aquila: *Abſque incantatore*. Symmachus: *Abſente incantatore*. S. Hier. verò in veteri edit. vertit: *Si momorderit ſerpens in ſilentio, non eſt amplius* (remedium) *habenti linguam.* repete ſi habens linguam in ſilentio maneat, nec lingua vtatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commiſſum ſilet, nec vult, confiteri, cui proinde nullum ſupereſt veniæ remedium. *Si quem, inquit, ſerpens diabolus occultè momorderit, & nullo conſcio eum peccati veneno infecerit; ſi tacuerit qui percuſſus eſt, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus ſuum fratri & magiſtro voluerit confiteri, magiſter qui linguam habet ad curandum, facilè ei prodeſſe non poterit. Si enim erubeſcat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* Sic & Olympiod. Hinc & Thaumat. vertit: *Occultum autem ſerpentis morſum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani ſunt*, Accedit

Vers. 11.

Caſſian.

Caſſian. Collat. 2. cap. 1. Vbi Serapion narrat, ſe conſuetudinem furandi panem ſuperaſſe per publicam furti confeſſionem. Confirmat id ex hoc loco quem ſic legit: *Si momorderit, inquit, ſerpens non in ſibilo, non eſt abundantia incantatori, tacitì ſerpentis morſum perniicioſum eſſe deſignans: id eſt ſi per confeſſionem ſuggeſtio ſeu cogitatio diabolica incantatori iniquam, ſpiritali ſcilicet viro qui carminibus ſcripturarum mederi protinus vulneri, & extrahere de corde conſuetis noxia venena ſerpentis, patefacta non fuerint, ſuccurrere periclitanti perituroque non poterit.* Superior ergo, & confeſſarius eſt excantator peccatorum. Verùm optimè vertit S. Hieron. in vulgata. Nam *baa' aſcon*, id eſt Dominus linguæ, eſt detractor. Senſus ergo eſt quaſi dicat, ait S. Hieronym. *Serpens & detractor æquales ſunt. Quomodo enim ille occultè mordens, venenum inſerit: ſic iſte clam detrahēs, virus pectoris ſui infundit in fratrem, & nihil habet à ſerpente amplius. Cùm enim lingua hominis ad benedicendum Deum & ædificationem proximi ſit creata, ille tam ſerpenti æqualem facit, dum virtutibus eius in peruerſum abutitur. Detractor ergo eſt ſerpens.*

Detractor eſt ſerpens. Primò. Primò, quia ſicut ſerpens abſconditè venenum infundit, & cùm aduenis, inuenis te ab illo percuſſum, & veneni peſtiferi violentia ſauciatū: ſic detractorem admittens, & fratris peccata aut defectus audiens, ſubitò amorem quem erga illum habebas, aut vulneratum, aut penitus exhauſtum inuenies. Detractio enim in hoc differt à contumelia, quòd hæc palàm & in facie probrū alteri præſenti obijciat, illa verò furtim, clam & occultè abſenti obtrectet.

Secundò. Secundò, morſus ſerpentis non vnā, ſed multas plagas morſu ſuo homini infligit; quia venenum eius per omnia membra proſerpit, eaque inficit & cruciat. Sic & detractor ſua maleuolētia, & maledicentia fratrem lædit, pacem turbat, charitatem diſſipat, vnitatem ſcindit, audientes ſcādalizat, odia, lites, rixas & bella ſuſcitat, adeoque ſubinde cœtus, vrbes & regna euertit.

Tertiò. Tertiò, ſerpentis lingua eſt triſulca, ait Plin. lib. 11. 37. & Iſidor. lib. 1. Orig. cap. 4. *Tenuiſſima*, ait Plin. *ſerpentibus* (lingua) *& triſulca, vibrans, atri coloris, & ſi extrahas prælonga.* Vnde mordendo tria vulnera infligit: ſic & lingua detractoris detrahentis conſcientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi ſauciat, & audientium aures mentemque maleuolentia ſua inficit. Vnde S. Bern. ſerm. de Triplici cuſtodia, manus, linguæ & cordis: *Lingua, ait, maledica illius perimtiens conſcientiam, & huius vulnerans charitatem, ſecum pariter vtrumque perimit. Numquid non viperea eſt lingua illa? ferociſſima planè nimirum quæ tam lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea eſt iſta lingua? Profectò & acutiſſima quæ tres penetrat ictu vno: lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imò triceps eſt lingua detractoris.* Addit deinde quid magni miri: *Nec vero eiuſmodi linguam ipſo etiam mucrone, quo Dominicum latus confoſſum eſt, crudeliorem dicere verearis; fodit enim hæc quoq; Chriſti corpus & membrum de membro, nec iam exanime fodit, ſed facit exanime fodiendo. Ipſis quoque nocentior eſt ſpinis, quas illi tam ſublimi capiti furor militaris impoſuit, ſeu etiam clauis ferreis, quos ſanctiſſimis manibus illis & pedibus conſummatio Iudaicæ iniquitatis* A *infixit. Niſi enim bonus, quod nunc pungitur & tranſfoditur, corporis ſui vitam illius vitæ corporis prætuliſſet, numquam illud pro iſto mortis iniuriæ, crucis ignominiæ tradidiſſet. Et dicimus: leuis res ſermo, tenera, mollis & exigua caro lingua hominis: quis ſapiens magni pendat? Leuis quidem res ſermo, quia leniter volat, ſed grauiter vulnerat; leniter tranſit, ſed grauiter vrit. Leniter penetrat animum, ſed non leniter exit: profertur leniter, ſed non leniter reuocatur: facilè volat, atque ideo facilè violat charitatem.*

Quartò, Horus Apollo detractoris Hieroglyphicum ponit baſiliſcum, ſiue regulum, qui ſolo viſu homines interficit; ſic & detractor ſolâ voce. Rurſum alij ſerpentes excantari poſſunt, regulus verò nequaquam. Vnde illud Ierem. 8. 17. *Ego vobis mittam ſerpentes regulos, quibus non eſt* B *incantatio.* Sic & detractor quia occultè detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cum ipſe purgare nequeat ſeipſum, ignorans crimen ſibi obijci à detractore. Morſus enim detractoris, æquè ac ſerpentis, eſt furtiuus & clandeſtinus, ait Thaumat. Rurſum ſicut ſerpentes, v. g. aſpides contra incantationem ſe præmuniunt, vnam aurem terræ admouendo, alteram cauda obturando: ſic detractor cor & aures occludit ſua maleuolentia, ne quis ſermonem eius interrumpat, aut diuertat. *Quartò.*

Quintò, lingua detractoris eſt ſerpentina: habet enim ſerpens ſub lingua veſicam plenam veneno, quæ quando mordet, rumpitur. Similem habet detractor ſiue ſuſurro. Vnde illud: *Venenum aſpidum ſub labijs eorum, linguis ſuis dolosè agebant.* Pſal. 139. 4. Hac de cauſa ſerpentinis Iudæorum linguis contra Moſen murmurantibus, C eique detrahentibus, Deus ſerpentes ignitos immiſit Num. 21. 6. ad quos alludens hic Chald. ſic appoſitè vertit: *Sicut immittuntur ſerpentes ignitis, vt vexent & noceāt ſæculo propter peccata domus Iſrael, qui non laborauerunt in verbis legis in ſilentio; ſic non erit amplius viro, qui accuſator eſt & ſuſurro; quoniam igne gehennæ ſuccendetur.* *Quintò.*

Sextò, Vatabl. ſic exponit, q. d. Sicut ſerpens non præuentus, nec impeditus incantatione, obuios mordet: ſic natura noſtra deſtituta ſapientiæ incantamento, alijs detrahit, & proximorum famam deuorat, rodit & mordet, iuxta illud Horatij 1. ſerm. Satyra 4. *Sextò.*

Abſentem qui rodit amicum, &c.

Hic niger eſt; hunc tu Romane caueto.

Septimò, aſpidis morſus eſt lenis, vt vix ſen- *Septimò.* D tiatur, velut punctura acus, ſine tumore; virus tamen eius illicò ad ſanguinem & viſcera peruadit. Vnde Cleopatra aſpidis morſu ſe occidit, vt ſuauiſſimè moreretur, ne cum Antonio marito à Cæſare Auguſto poſt Actiacam de ijs victoriam, duceretur in triumphum. Sic detractoris ſermones lenes ſunt, blandi, & iucundi: ſimulat enim aſſeritque ſe non ex odio, ſed ex amore & ſtudio emendandi vitia proximi recenſere: ſed illicò maledicentia vulnerat famam abſentis, & conſcientiam audientis. Rurſum ex morſu aſpidis vix gutta diſtillat ſanguinis clari & rubri, ſed obſcuri & nigri: ſic & detractio nil diſtillat, niſi famæ & conſcientiæ denigrationem: prodit enim ex lingua eiuſque veſica, quæ vti ſerpenti, ſic & detractori

tractori fuſca eſt & atra, atroque veneno referta.

Octauò, Syri iuxta Euphratis ortus, per naturalem complexionis antipathiam, vel vt alij volunt ſympathia, non mordentur, nec læduntur à ſerpentibus, æquè ac Pſylli in Aphrica, Ophiogenes in Cyro & Helleſponto, Marſi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib. 28. c. 3. *ſunt terrori ſerpentibus, tactu ipſo leuant percuſſos* (à ſerpentibus) *ſuctuve modico.* Vide Delrio & Magia qu. 9. & 13. Sic viri ſapientia, fama & ſanctitate eminentes, detractorum linguas non metuunt, ſed omni detractione ſuperiores ſunt, quin imò & alios calumniam paſſos, vnico verbo ſuæ famæ & quieti reſtituunt.

Denique pro *non minus habet* Hebr. eſt לֹא יִתְרוֹן *lo yitron*, id eſt *non amplius habet*, non excellit ſerpens morſu ſuo morſum domini linguæ, id eſt detractoris, ſed potiùs ab eo ſuperatur. Eſt mioſiſ minus enim dicitur & plus ſignificatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quàm ſerpentis. Occultior, dolorior, nocentior eſt morſus detractoris, quàm ſerpentis. Hic enim corpus, ille famam & conſcientiam mordet, & mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis, vincit virus omne anguium & aſpidum: nec tam ſerpentina eſt quàm gehennalis & diabolica, vti docet S. Iacobus c. 3. 7. vbi pluribus idipſum oſtendi: quare *dum aures inficis animas interficis*, ait S. Bernard. ſerm. 24. in Cant. vbi eius mores & geſtus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum; ita graphicè depingit: *Alij*, inquit, *ſimulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non poſſunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta ſuſpiria, ſicq; quadam cum grauitate & tarditate, vultu mœſto, demiſſis ſuperciliis & voce plangenti egredi maledictionem, & quidem tantò perſuaſibiliore, quantò creditur ab his, qui audiunt corde inuito, & magis condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo, inquit, vehementer pro eo quod diligo, eum ſatis, & numquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem ait, bene compertum fuerat de illo iſtud, ſed per me numquam innotuiſſet: at quoniam per alterum patefacta eſt res, veritatem negare non poſſum, dolēs dico, reuera ita eſt.*

VERS. 12. VERBA ORIS SAPIENTIS, GRATIA (Camp. *gratiam habent*) ET LABIA INSIPIENTIS PRÆCIPITABVNT EVM] Hebr. *Deglutient*, vel *deuorabunt eum.* Ita Sept. Syrus: *Verba oris ſapientis gloria, & labia ſtulti maculabunt illum.* Arab. *Impedient illum.* Alius: *Perdent illum.* Caietan. *Deſtruent illum.* Camp. *Subuertent eum.* Tigur. *Ex ore ſapientis prodeunt res quæ gratiam conferunt, quam labia ſtulti velut abſorbendo auferunt.*

Pronomen *eum* dupliciter ſumi poteſt: primò, abſolutè, vt referat ſapientem: ſecundò, reciprocè vt referat inſipientem. Priori modo eſt antitheſis pugnæ inſipientiæ & inſipientis contra ſapientem & ſapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratioſa, at ſtultus ſuperbus & inuidens contradicit, ac multis verbis & rationibus contra eum pugnat, vt eum præcipitet, ſupplantet, vincat, confundat & ſibi ſimilem faciat. Ita S. Hieronym. qui & addit: *Et reuera præcipitatur vir ſapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gur-*

Sapiens loquitur gratioſa.

A *gite pereunt. Vnde beatus ille eſt, qui in aurem loquitur ſapientium.* Eccl. 25. 12. Poſteriori modo neruoſior eſt antitheſis ſtultitiæ & ſtulti, impugnātis & præcipitātis non ſapientem, ſed ſeipſum, q. d. Sapiens loquitur cū multa gratia, putà ſapienter, modeſtè, beneuolè, vtiliter, amabiliter iucundè; quo fit vt audientium gratiam ſibi conciliet: at inſipiens loquitur inſipidè, immodeſtè, arroganter, imprudenter, impudēter, petulanter; quo fit vt odium audientium ſibi conciſcat, quin & lites & rixas, quæ eum in grauia damna, ac ſubinde in mortem & gehennam præcipitant. Vnde Thaumaturg. *Bonus & ſibi & proximo operatur conducibilia, ſtulto ſua garrulitas pernicioſa eſt.* Et Olymp. *Sermo ſapientis neque inhumanus eſt, aut, ſeruſue, neque mollis & diſſolutus; ſed gratia multa conditus, ita vt pariter cohibeat, neque ſinat auditores diſ-*
B *fluere.* Ita S. Bonau. Ratio à priori eſt, quod verba oris ſapientis prodeunt ex corde, gratijs, & virtutibus fragrante, quod verbis ſuam fragrantiam aſpirat: verba verò ſtulti prodeunt ex corde ſtolido, vecordi omnique gratiâ deſtituto, quod ſuam ſtoliditatem & vecordiam verbis inſtillat, iuxta illud Senecæ epiſt. 114. & 115. *Talis hominibus eſt oratio, qualis vita. Non poteſt alius eſſe ingenio* (dictis & factis) *alius animo eſſe color, & oratio vultus eſt animi:* quare vox ſapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, iuxta, illud: *diffuſa eſt gratia in labijs tuis.* Pſal. 44. verſ. 3. Et illud: *Sapiens in verbis ſeipſum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundētur.* Eccleſ. 20. 13. & illud de Chriſto. *Omnes teſtimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gra-*
C *tiæ, quæ procedebant de ore eius.* Lucæ 4. 22. Et illud Pauli: *Sermo veſter ſemper in gratia, ſale ſit conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere,* Col. 4. 6. & Epheſ 4. 29. & illud Moſis: *Fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina* Deut. 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, ſed Dei accipit: Vnde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet; inuenitur, in generatione, ſi orat, auertit ſanè ſupplicium, & Dominum ad miſerationem adducit.*

Hæ gnomæ ſunt diſparatæ, æquè ac illæ in Prouerbijs: quare non eſt neceſſe vnam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoſo opponi hic ſapientem, cuius verba omnibus ſunt grata & accepta.

D Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appoſitè attexunt, q. d. Stultus, qualis eſt detractor, non tantum alteri, cui detrahit, ſed & ſibi ipſi nocet: ſeipſum enim in grauia & inextricabilia mala vltro præcipitat, quæ eum, velut balena Ionam, abſorbebunt & deuorabunt, vt habent Hebr.

Nota Tò *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in ſtulto, qua ſine conſideratione quidquid in buccam venit, præceps eloquitur. Vnde Bonauent. *Ratio præcipitationis, ait, eſt indiſcretio: & ratio huius eſt, quia non conſiderat. Vnde dicitur Prouerb.* 22. 29. *Vidiſti hominem velocem ad loquendum, ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

Stultus verba præcipitat.

—Stultos contra, immoderata loquendi,

Præcipites

Præcipites totâ raptat ceruice libido.

Secundò τ' *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate ſua præcipitem volui, ac inſtar eius, qui ex alto mõte præcipitatur, per prærupta ruere in exitium tum ſcelerum, tum damnorum & ſuppliciorum. Vnde Olympiod. legẽs, *labia ſtulti demergent ipſum:* Demerſin, inquit, de qua hic loquitur Eccleſiaſtes, ad æterna referenda eſt ſupplicia, q. d. Loquax præcipitat ſe in profundum abyſſi, putà in ſtomachum imumq́; ventrem gehennæ, vt ibi ſit cibus & pabulum tam ignis quàm diaboli. Aliter S. Hieron. *Reuera*, xit, *præcipitatur vir ſapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam, gurgite pereunt.*

VERS. 13. INITIVM VERBORVM EIVS STVLTITIA, ET NOVISSIMVM ORIS ILLIVS ERROR PESSIMVS] Pagnin. *Inſania magna.* Tigurin. *veſania pernicioſa.* Caietan. *Tricæ malæ.* Campen. *Furia quæ periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio peſſima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruerſio incommoda.* Symmach. ait Hieron. *tranſtulit, tumultus & quædam verborum inconſtantia, dum non manet in ſententia, ſed putat in multiplicatione ſermonum effugere peccatum ſe poſſe. Cùm enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoſcat, & ignorantiæ tenebris voluitetur, falſam ſibi ſcientiam repromittens, in eo doctum ſe putat & ſapientem, ſi verba multiplicet. Poteſt hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, ſed ſe ad diſputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore conuoluunt, & cùm nihil ſciant, loquuntur plura quàm norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & nouiſſimo, ſiue ſub principio & fine, velut ſub extremis media interiacentia intellige, q. d. Stultus dum loquitur, incipit ſtultitiam, qua plenus eſt, eructare, quoq́ue plus loquitur, eò ſtultiora profert; quò

C fit, vt tandem errores peſſimos effundat; quia quod ſemel inſipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & proſequi ſatagit, iuxta illud Philoſophi: *paruus error in principio, magnus fit in fine.* Stultùs ergo tota oratione ſua delirat, nec vlla eius pars à ſtultitia immunis eſt: quin potiùs creſcente oratione creſcunt eius deliria, adeò vt deſinant in errores peſſimos, v. g. in hæreſes, blaſphemiam, atheiſmum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Samiorum: *Quæ primò dixiſtis non memini, ne media quidem intelligo, poſtrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht. Aliter Thaumat. Stultus, inquit, dum os aperit, ſtultè orditur, ſtatim finem facturus: quia ex amentia non ſcit proſequi & connectere ſermonẽ: Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum deſiderio, ac deſinit in

D peruicaciam, ſuperbiam, impudentiam, blaſphemiam. Ita Hugo, Rurſum alij, q. d. Sapientes oratores maximam curam habent exordij, vt auditorum gratiam ſibi cõcilient, & epilogi, vt perſuadeant quod intendunt: at ſtultus vtrumque negligit: Nam in exordio inſulſa ſua dicacitate auditores à ſe auertit, & in epilogo nil niſi ſtultitiam omnibus exſibilandam proponit, præſertim dum per ſtultam mentis inconſtantiam facit, vt epilogus exordio non reſpondeat, imo contradicat. Vnde Chald. vertit: *Peroratio prauis moribus ſcatet.*

VERS. 14. STVLTVS VERBA MVLTIPLICAT] Quia

A rebus & ſapientiâ caret; hinc verba nugacia coacernat, idemq́ue importunè & clamosè ſine iudicio cum faſtidio audientium millies iterat, iuxta illud Apuleij Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet, ſtrepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus ſerm. 34. E contrario ſapiens in verbis breuis eſt, in ſenſu multus. Nam paucis multa ſignificat. Ita Auctor Catenæ Græc. *Et multis pauca dicens,* inquit, *obſtreperus videtur, & nugator. Sapiẽs ergo eſt pauciloquus, ſtultus verò multiloquus.* Rurſum ſtultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vanè de ijs effutit, quæ ipſe in corde non habet, nec ſentit: quare ſimilis eſt garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cùm labijs aſſiduè garriat, cor tamen ſenſu vacuum eſt, nec quidquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc eſt quod ait Eccleſ. cap. 20.

Stultus multiloquus.

B *Homo acharis* (id eſt ſine gratia, cuius ſermo gratiâ non eſt conditus) *quaſi fabula vana* (fabulas fabulatur quaſi fabulo, imò fabula) *& in ore indiſciplinatorum aſſidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore ſuo.*

IGNORAT HOMO QVID ANTE SE FVERIT: ET QVID POST SE FVTVRVM SIT, QVIS EI POTERIT INDICARE?] Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q. d. Stulti multiplicant verba, quia de ijs quæ præterita ſunt multa garrire ſolent, atque etiam futura curioſâ perueſtigatione nimium ſollicitè inquirunt, & prædicere audent, cùm pauciſſima ſint, quæ certò ſciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur ſuper huiuſcemodi incertis & incognitis (quod faciunt inſipiẽtes) multiplicare ſermones. Hanc gnomen audiuimus ca. 13. 22 & c. 7. 1. vbi

C eam explicui. Porrò Chald. vertit: *Stultus in inani verborum ſtrepitu, quibus nihil opus erat, totus eſt, neque ſcire quiſquam poteſt quid illius diebus, & quid ſub eius exitum euenturum eſt. Quis enim ei renunciaturus eſt?* Secundò Tigur. vertit: *Stultus multis verbis vtitur: & ignorat homo iſte quorſum eat; quis autem ei indicaret quid ſecuturum?* Et Campen. *Stultus ſic verba multiplicat, vt nemo intelligere poſſit quid velit, & multo minùs de futuris aliquid ex illis colligere.* Tertiò, Aben Ezra cenſet vltima verba dici ex perſona ſtulti, q. d. Stultus verba multiplicat de ſuis voluptatibus, ijſque, quæ concupiſcit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà iudicij & gehennæ. Dicit enim: hæc incerta, imo vana & inania ſunt, iuxta illud Epicuri:

Ede, bibe lude, poſt mortem nulla voluptas.

D Voluptuarij enim, vt ſuis cupidinibus liberè & ſecurè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verùm primus ſenſus maximè appoſitus & genuinus eſt.

LABOR STVLTORVM AFFLIGET EOS, QVI NESCIVNT IN VRBEM PERGERE] Difficilis locus eſt ex eo, quòd difficile ſit definire, quid ſignificet hæc parœmia *in vrbem pergere.* Primò, Caieta. cenſet hîc redargui principem, qui viam ad vrbem ſuam fecit obſcuram, anfractuoſam, & difficilem, cùm recta, patens & peruia eſſe debeat. Et in hoc, inquit, vno labore ſtulto, omnes ſimiles labores ſtultorum indecentes &

VERS. 15.

In vrbem pergere quid? Reſp. Primò.

noxij intelliguntur. Verum hoc longè petitum eſt, & à Vulgata alienum. Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per vrbem prouerbialiter ſignificari negotij culmen & finem. q. d. Stulti rem inchoant, & neſciunt eam finire, & ad perfectionem perducere. Tertiò, Iſidor. Clarius & Campenſ. vertunt: *Stultus rationẽ viuendi ciuiliter ignorat, barbarus eſt & agreſtis, cum ſapiens & iuſtus ſit comis & vrbanus.* Accedit Moringus, qui cenſet alludi ad ruſticos quorum labor eſt caſſus, ſi tempeſtiuè fructus in vrbem non conuehant, cum eſt mercatus, vt eos diuendant: aut q. d. inanis eſt labor ſtultorum verba multiplicantium, quia neſciunt compoſitè & vrbanè loqui, vti faciũt vrbis incolæ. Quartò, Aben Ezra, & Vatabl. q.d. Stulti verſantur & fatigant ſe circa arduas quæſtiones, cum tamen vulgares & obuias ignorent, quod prouerbialiter dicitur: *Neſcit viam in vrbem*: quid enim notius viâ regiâ & tritâ in vrbem? Vnde Emmanuel Sà: Neſciunt in vrbem pergere, hoc eſt, inquit, notiſſima ignorant. Quintò, Noſter Pineda pergere in vrbem, vel vt Arabicus vertit *incedere per ciuitatem*, accipit pro perambulare vrbem, id eſt regere vrbem, vt taxentur hîc principes, conſiliarij & magiſtratus inſipientes, qui vrbes ſibi ſubditas & commiſſas non viſitant, vt abuſus tollant, ius dicant & omnia rectè diſponant. Perambulare enim in Script. eſt vox notans imperium & gubernationem, vti oſtendi Zachar. 1. 11. Huic expoſitioni aptè cohæret quod ſequitur: *væ tibi terra, cuius rex puer eſt.* Sextò, ſimplicius dicas eſſe metaphoram à mancipijs damnatis ad labores, vel in ergaſtulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cùm ibi vitam laborioſam degant, ignorant viam in vrbem, vt in ea vitam ciuilem, facilem & commodam (in vrbe enim omnium rerum eſt commoditas & copia) agant, aut à viatoribus & peregrinis, qui cum viam rectam & compendiariam in vrbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & diſpendia viarum vel ſero vel numquam ad vrbem deſtinatam perueniunt, q. d. Simili modo ſtultus laborat, vt ſapienter & feliciter viuat; ſed fruſtra, quia viam in vrbem, id eſt rationem & methodum ſapientiæ ignorat, neſcit ſapienter res ſuas exequi, neſcit quâ in re ſita ſit ſapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum ſita ſit in prudentia & virtute. Tritum eſt in Italia exemplum de nobili quodam tranſalpino, qui cõtendens in vrbem Romanam, cum in hoſpitijs vina delicata inquireret, ideoque famulos præmitteret, qui vina hoſpitiorum explorarent: & vbi melius reperirent ianuæ inſcriberent, *eſt*, cum tandem optimum inueniſſent inſcripſerunt *eſt eſt*: quare ibi nobilis tantum potauit, vt ex crapula mortuus ſit, nec in vrbem peruenerit. Vnde famuli ſepulchro eius inſcripſerunt: *Per eſt eſt dominus noſter mortuus eſt.* Hinc S. Hieronym. per vrbem accipit veritatem & ſapientiæ ciuitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philoſophis: *Lege Platonem*, inquit, *Ariſtotelis reuolue verſutias: Zenonem & Carneadem diligentiùs intuere, & probabis verum eſſe quod dicitur: labor ſtultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni ſtudio quæſierunt: ſed quia non habuerũt ducem & præuium itineris, & humanis ſenſibus rati ſunt ſe comprehendere poſſe ſapientiam, ad ciuitatem minimè peruenerunt. De qua in Pſalmo dicitur: Domine in ciuitate tua imaginem ipſorũ diſſipabis. Omnes enim vmbras & diuerſas imagines atque perſonas, quas ſibi in diuerſis dogmatibus induerunt, in vrbe ſua Dominus diſſipabit. De qua & alibi ſcribitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei. Et in Euangelio: Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita. Et in Iſaia: Ego ciuitas firma, quæ oppugnatur: ſiquidem hanc veritatis & ſapientiæ ciuitatem, cùm firma ſit & robuſta, omnes ſapientes ſeculi & hæretici impugnare conantur.* Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philoſophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis ſentiendum, quòd fruſtra laborent & affligantur in ſtudio Scripturarum, cùm ambulent in deſerto & ciuitatem inuenire non valeant, de quorum errore & Pſalmiſta commemorat dicens: Errauerunt in deſerto & inaquoſo: viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Hucuſque S. Hieronym. Alludit enim ad vrbem Hieroſolymam, quæ Iudæis erat vrbs ſapientiæ, doctrinæ, legis, fidei, religionis, templi, omniſque boni. Vnde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Iudæa, vt Deum in templo colerent & legem audirent: Hieroſolyma ergo eis erat vrbs ſapientiæ, matrix Eccleſiæ, paradiſus terreſtris & imago cæli: quare qui ſapientem, ſanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Hieroſolymam; qui verò hoc iter neſciebant, vel ruralibus alijſque moleſtis negotijs occupati extra eam degebant, hi ignorantem vel inſipientem, terreſtrem, moleſtam & infelicem vitam degebant. Hiſce ergo hic Eccleſiaſtes ſtultos comparat, eò quòd ſuis negotijs moleſtis, vanis tamen & inanibus occupati, quaſi in agris laborioſè viuant, nec ad quietem ſanctamque ſapientiæ & virtutis viam, cuius typus erat Hieroſolyma (quę Hebr. idem eſt ac *viſio pacis*) perueniant. Hinc Chald. vertit: *Fatigatio ſtulti, qua defatigatur in ſtultitia; ipſa delaſſat eum, adeo vt non diſcat ire in ciuitatem, in qua ſapiens habitat, ad quærendum ab eo diſciplinam.* Hac de cauſa Chriſtus iuſſit Saulo dixitque: *Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere*, Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. ſtulti neſciunt viam in vrbem, id eſt in Eccleſiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id eſt in terra cupedijs & nugis. Neſciunt ergo viam in vrbem, id eſt in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieronym. Olympiod. Thaumaturg. & alij. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non eſſe ciues, ſed aduenas & peregrinos, quorum eſt pergere ad patriam, putà ad vrbem cæleſtem, cuius artifex & conditor eſt Deus. Hebr. 11. 10. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, ſed futuram inquirimus.* Hebr. 13. 14. Hinc Thaumat. vertit: *Ceterum homo, qui in ciuitatem bonam concedere neſcit, & oculorum ſuorum & faciei afflictionem expectat.*

Væ tibi terra, cvivs rex pver est, et cvivs principes mane comedvnt.] *Puer*, tum ætate, tum potius inſipientia, inexperientia & concupiſcentia, qui ſcilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam cũ 40 eſſet annorum. 3. Reg. 12. Nam aliqui

Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Geminò.

Pſal. 49. Matth. 5. Iſa. 27. Pſalm. 106.

Vers. 16. *Væ terra cuius rex puer.*

A aliqui nonnullos reges præclaros electos fuiſſe pueros legimus, vt Ioas, qui ſeptennis creatus eſt rex 4. Reg. 22. & Ioſias, qui octennis 2. Paral. 33. 34. & Salomon, qui duodennis, vti ſcribit S. Ignat. ad Magneſ. licèt verius ſit Salomonem fuiſſe circiter viginti annorum, cùm regnum iniuit. Parum ergo ad rem facit ætas iuuenilis, æquè ac proſapia regalis. Hinc Plato in Theæteto ait, omnes reges ex ſeruis oriundos, & ſeruos oriundos ex regibus. Quocirca S. Hieron. cùm puerum interpretatus eſſet ætate puerum, ſubdit: *Verùm mihi ſacratius quiddam latere videtur in litera, quod iuuenes dicantur in ſcriptura, qui à veteri auctoritate deſciſcunt & cana præcepta parentum contemnũt: qui neglecto Dei mandato cupiunt ſtatuere traditiones hominum. De quibus & in Iſaia Iſraeli Dominus comminatur, eò quòd noluerit aquam Siloë, quæ vadit* B *cum ſilentio, & veterem piſcinam auerterit, eligens ſibi fluenta Samariæ & gurgites Damaſci; & dabo, inquit, iuuenes principes eorum, & illuſores dominabuntur eis.* Vnde pro *puer*, Hebr. eſt נַעַר *naar* id eſt puer, iuuenis, inſipiens: quare à *naar* Germani acceperunt ſuum *nar*, id eſt ſtultus: pueritiæ enim vitia ſunt inconſideratio, inexperientia, incruditio, ignorantia, concupiſcentia, ſtultitia, leuitas, incõſtãtia. Quapropter Seneca epiſt. 4. *Adhuc*, inquit, *non pueritia in nobis, ſed quòd eſt grauius puerilitas remanet: & hoc quidem peius eſt quod auctoritatẽ habemus ſenum, vitia puerorum, nec puerorum tantum, ſed infantium: illi leuia, hi falſa formidant, nos vtraque.* Hinc illa comminatio Iſaiæ cap. 3. 4. *Dabo pueros principes eorum.* Vbi S. Baſil. *Adoleſcentia*, inquit, *leuiſſima eſt, & ad flagitia quæque apprimè mobilis, cen ſunt indomitæ & effrenes concupiſcentiæ; belluinæ &* C *èmmanes iræ, linguæ incontinentia, cõtumeliæ, arrogãtia, faſtus ex animi elatione; reliquæ item affectiones iuuentuti vernaculæ & calumniæ, inuidiæ ob exuperãtem alterius eminentiam, ſuſpiciones propter contractã familiaritatem: Examina enim innumerabilium vitiorum ſe agglomerant & adiungunt iuuentuti.* Et S. Ambroſ. lib. 1. de Interpell. c. 7. *Adoleſcentia, ait, ſola & inualida viribus, infirma conſilijs, vitio calens, faſtidioſa monitoribus, illecebroſa delicijs, atque æſtu ſanguinis vaporãtis igneſcens.* Accedit Xenophon: *Sicut* inquit, *nouelli citharœdi multas perdunt citharas, ſic cupidi iuuenes rempublicam ſæpe euertunt.* Occaſione ſtultorum, de quorum inſipientia & noxa multa dixit Eccleſiaſtes, tranſit ad reges & principes inſipientes & ſtultos, quorum eò maior eſt noxa, quò maior eſt dignitas & potentia. Eorum enim ſtultitia in totum regnum dimanat, illudque perfundat, præſertim quia, vt ait Claudian. *Regis ad* D *exemplum totus componitur orbis.* Sapienter Nerbodus Epiſcopus Rhemenſis epiſt. (eſt 80. inter epiſt. S. Hildeberti to. 3. Biblioth. SS. Patrum) ad Andegauenſem Epiſcopum iuuenem, ſui malè compotem: *Non per ætatem longam*, inquit, *cœpiſti experientiã, nec adhuc mens tua caſuum varietate decocta maturuit*, nimirũ: *Exultat leuitate puer, grauitate ſenectus.* Væ ergo familiæ, domui, vrbi, reipublicæ, cuius rex vel rector immaturus eſt ætate & ſcientiâ. Porrò Chal. hanc gnomen reſtringit ad Ieroboam: *Væ tibi*, inquit, *terra Iſrael in tempore, quo regnauerit ſuper te Ieroboam impius, & ceſſare faciet à te ſacrificium matutinum, & principes tui antequam offerant iuge ſacrificium matutinum, panem comedunt.* Huc facit Symbolum Pythagoræ: *Puerũ aut feminam ſtricto gladio vagari, omen malum, id eſt non defuturum malum, ſi gubernatio imprudentibus, ineptis & leuibus tradatur hominibus.*

Tropol. Olympiod. Ciuitas inquit, eſt anima, cuius rex eſt mens & intellectus, qui ſi leuis ſit, & gulæ voluptatumque appetens, animam perdet: ſi in ſacris nutriatur diſciplinis, eam beabit. Rurſum S. Hier. Ciuitas, ait, eſt Eccleſia, cuius rex, id eſt prælatus vel Epiſcopus puer eſt infirmitate, inſipientiâ, vitâ. Symbolicè S. Hier. & S. Aug. 17. de Ciuitate ca. 20. per regem puerum accipiunt diabolum inſipientem & impium. Verba S. Aug. recitabo v. ſequenti. Tropol. S. Gregor. 16. Mor. 25. *Rurſum per manè*, inquit, *præſentis vitæ proſperitas deſignatur, ſicut per Salomonẽ dicitur: Væ tibi terra, cuius rex eſt puer, & cuius principes manè comedũt. Quia enim manè primũ diei tempus eſt & veſpere extremũ, nequaquam reficiendi ſumus de huius vitæ proſperitate quæ præuenit, ſed de his quæ in fine diei, id eſt in mundi termino ſequuntur. Manè ergo comedunt, qui de huius mundi proſperitatibus extolluntur, & dum præſentia vehementer curant, futura non cogitant.*

Et cvivs principes mane comedvnt] Id eſt intempeſtiuè comeſſantur cum rege puero: pueri enim manè ante ortum ſolis mox vt è ſomno euigilant, ob ſtomachi calorem fament cibumque poſcunt. Tota enim eorum ſapientia eſt in palato & ſapore, cùm tamen regum & principum ſapientia ſita ſit in cerebro, & cura ſapienter adminiſtrandi rempublicam: quare temperantes & ſobrij ſint oportet: nihil enim ſapientiæ & conſilijs ita contrarium, vt intemperantia & ebrietas. Manè ergo dum viget ie- C iuna mens lumenque rationis, ac viuaces ſunt ſpiritus ex nocturno ſomno, principes dent conſultationibus & negotijs tractandis, meridiem vel veſperam refectioni corporis, vti faciebat Auguſtus Cæſar teſte Sueton. matutinum enim tempus ad conſilia & negotia aptiſſimum eſt, quia ipſum eſt lux mẽtis æquè ac corporis. Hinc *manè* dicitur inchoatio diei & luminis, quod inde *manet* in reliquum diem, ait Varro lib. 5. de Lingua Latina. Adiungit Seruius & Feſtus *manum* priſcis ſignificaſſe bonum: vnde immane idem eſt quod malum: nihil autem tam bonum quàm lux. Hinc Græci cũ lumen affertur dicũt *φῶς ἀγαθόν*. Nõnulli tamen *manè* deriuant à *manibus*, quod à locis inferioribus, vbi ſunt manes, id eſt animæ & ſpiritus defunctorum, cum ſole lux emergere & oriri videatur. Quocirca Ierem. cap. 21. 12. *Iudicate*, ait, *manè* iudicium: *manè* id eſt D ſobrij, ait Vatabl. ne per ebrietatem corrumpatis iudicia. Hinc Iſaias c. 5. 11. *Væ*, ait, *qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam.* Ratio à priori eſt, quòd rex & principes debeant eſſe regula totius reipubl. quare in regendo debent ſequi rectam rationem: hanc autem offuſcat, imò auertit gula & ebrietas: fouet autem temperantia & ſobrietas, præſertim matutina. Hinc Salomon Pro. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, ô Lamuel, noli regibus dare vinũ; quia nullum ſecretum eſt, vbi regnat ebrietas: & ne fortè bibant, & obliuiſcantur iudiciorum & mutent cauſam filiorum pauperis.* Rurſum magiſtratus conuiuia agitantes, in ijs vectigalia & opes ciuitatis abſumunt, ac populũ offendunt & ſcandalizant.

Manè agitanda conſilia.

Manè etymon.

Ratiõ à priori.

Exempla regum intemperantium ſunt: Sardanapalus totus in epulis & ganeis, ab Arbace præfecto inuaſus, ſeipſum cum regia concremare coactus, vitam cum monarchia Aſſyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos tranſtulit) perdidit. Sic gula intempeſtiua perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolemæum Philopatorem, Antiochum Magnum, qui ob vinolentiam totos dies dormire ſolebat, teſte Plutarcho in Flaminio, Demetrium Poliorcetem, M. Antonium Trium-virum, cuios tempeſtiuas perpotationes memorat Cicero in Philip. Tiberius Cæſar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum: vnde à militibus pro Claudius Tiberius Nero, per ſcomma vocabatur Caldius Biberius Mero, ait Sueton. in eius vita ca. 13. & 42. Vitellius vomendi conſuetudine ſe idoneum ad omne cibi genus præſtabat, vtebaturq; ientaculo, prandio, merendâ, cœnâ, cōmeſſatione, ideoque poſt paucos menſes vita & imperio priuatus eſt: Nero monſtrum fuit naturæ, & voluptatis gulæq; mancipium: hinc crudelis in alios, damnatus à ſenatu in ſeipſum ſæuire, ſeque pugione confodere coactus eſt: Commodus Imperator cùm nimiâ crapulâ guſtum amiſiſſet, ſtercus humanū cibis admiſcuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrerent, ait Herodian. & Lamp. Heliogabalus Imper. in conuiuijs aſſiduus, pauonū, luſciniarum, phœnicopterorum, phaſianorum & pſittacorum linguis, ac camelorū calcaneis epulas inſtruebat, quod de auibus ſupererat, canibus dabat: ita Herod. & Lamp. Hinc oppreſſus miſerè perijt, nam vt ſapienter ait Ariſtot. lib. 5. Polit. c. 10. qui ſe voluptatibus dant facilè in cōtemptum veniunt, & multas ſe opprimendi occaſiones præbent. Vnde Alexander Magnus rerum geſtarum gloriam ſuâ vinolentiâ obſcurauit, adeo vt Antigonus ei dixerit, ipſum indignum eſſe qui imperaret: vnde ipſa eum vita & imperio priuauit. Hauſit hoc vitium à patre Philippo, de quo muliercula: *Prouoco*, inquit, *à Philippo ad Philippum, ſed ab ebrio ad ſobrium.*

VERS. 17. BEATA TERRA, CVIVS REX NOBILIS EST, ET CVIVS PRINCIPES VESCVNTVR IN TEMPORE SVO, AD REFICIENDVM, ET NON AD LVXVRIAM] Quidam patheticè vertit: *O beatam terram, &c.* Pro *non ad luxuriam.* Hebr. eſt וְלֹא בַשְּׁתִי *lo baſti*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt: *Non in ſtamine*, id eſt: *Non in mixtione* vt ſcilicet ſapientia non miſceatur vino, ſicut ſtamē miſcetur & intexitur ſubtegmini intexendo; aut ne ſinguli cyathi ſingulis cibi bolis miſceantur; vti faciunt potatores, cum longè parcius ſit bibendum, quàm comedendum. Verum noua & coacta eſt hæc expoſitio.

Pro *nobilis* Hebr. eſt בֶּן חוֹרִים *ben chorim*, vel vt alij pronuntiant *horim* (q. d. Heroum) id eſt filius candidatorum, hoc eſt ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles & principes candidati, id eſt candidis veſtibus amicti incedebant, vti oſtendi c. 8. & 9.) putà ingenuus, nobilis, princeps (qualis enim eſt pater, talis eſt filius, ac filij nobilium & principum ſunt nobiles & principes.) Vnde Sept. vertunt: *Filij ingenuorum.* Syrus: *Filij libertatis.* Arab. *Filius liber.* Alius: *Filius heroum.* חוֹרִים *Horim* enim ſunt heroës. Tigur. *Generoſus eſt.* Campenſ. *Vir ſtrenuus.* Tales fuere veteres Heroës. *Heros*, inquit Seruius ex Heſiodo, *eſt vir fortis, ſemideus, plus ab homine habens.* Vnde Cicero lib. 1. ad Attic. *Heros ille noſter Cato.*

NOBILIS] Intellige nobilitate non tam generis, quàm ſapientiæ & virtutis, quæ ſola, vera & ſolida eſt nobilitas, putà animi generoſitas ad magna & præclara audendum & gerendum, quæ ſuo genere ſuiſque patribus & auis dignum ſe nepotem præbeat. Nam vt ait Euripides;

Beatus mihi vir nobilis videtur.
Qui verò non iuſtus eſt, licet à patre meliore
Quam Iuppiter ſit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.

Eſt antitheſis verſus præcedentis, q. d. Sicut miſera & infelix eſt terra, cuius rex eſt puer; id eſt puerili & in gulam abiecto, ac proiecto in voluptates animo; ſic beata & felix eſt terra, cuius rex eſt animo nobili & generoſo, qui cum ſuis principibus generoſa ſpectat moliturque, ac proinde voluptates deſpicit; nec niſi negotijs publicis confectis ſuo tempore veſcitur, non ad luxum & gulam, ſed ad neceſſariam virium refectionem & ſuſtentationem. Porro Chald. hanc gnomen reſtringit ad Ezechiam, quem opponit Ieroboam: *Beata eris terra*, inquit, *in tempore quo regnauerit ſuper te Ezechias filius Achaz, qui erit de genere domus Dauid regis Iſraels qui erit vir fortis in lege, & faciet ad quod obligatum eſt ex præceptis legis, & principes tui poſtquam offerunt iuge ſacrificium comedunt panem poſt quartam diei horam, de labore manuum ſuarum, in fortitudine legis & præceptorum, & non in infirmitate & cæcitate oculorum, in infirmitate ſtudij & præceptorum.*

NOBILIS] Ex hoc loco Bartolus in l. *Honor.* §. *de Honor.* ff. de muner. & honor. docet priuilegium nobilitatis, vt ex ea potiùs quàm ex plebeijs familijs aſſumantur ad honores, dignitates & magiſtratus conforme eſſe iuri naturę diuino. Idem docet Tiraquel. tract. de Nobilit. ca. 20. numer. 1. & ſeq. Quin & Plato in Alcibiade: *Conſentaneum eſt*, inquit, *meliores eſſe naturas in nobili genere, quam in ignobili: ac neceſſe eſt vt bene nati, ſi bene educantur, ita demum ad virtutem perueniant.* Et S. Thom. in c. 1. ad Hebr. lect. 3. vt facilè quis aliquam dignitatem adminiſtret, præter ſapientiam exigit, ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exequendo, generis quoq; proſapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas enim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; vnde Germani nobiles mirificè honorant. Ruſum eadem ſtimulus eſt filio, vt nobiliter viuat, ac digna nobilitate ſua auorumq; factis gerat. Inſuper cum regi vel principi in principatu ſuccedunt filij iure hereditario, nō externi, licèt aptiores, iure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, inuidiæ, lites, rixæ, ſchiſmata & bella, quæ ex electione conſequi ſolent.

Ceterùm in prælatura Eccleſiaſtica, licèt Aaroni in Pontificatu iuſſu Dei ſucceſſerint filij & nepotes, in noua tamen lege Chriſtus voluit Pontifices, Epiſcopos ceteroſque Prælatos non naſci, nec iure hereditario ſuccedere, ſed eligi

eos,

eos, qui ſapientiâ, virtute & dotibus ceteris præſtarent. Hoc enim exigebat dignitas, vtilitas & maieſtas Pontificum & ſacerdotum Chriſti, vtpote qui quaſi homines cæleſtes ceteris viam in cælum præire debeant, ideoque *viuere vt numina, loqui vt oracula.* Vnde cum in Pontificis cuiuſdã electione commendaretur vnus à generis nobilitate, reſpondit alter. *Piſcatori Petro ſucceſſorem quæri, non Auguſto*, vti refert Gloſſ. ca. *quoniam* q. 1. verb. *inuidia.*

Cvivs principes vescvntvr in tempore svo ad reficiendvm, & non ad lvxvriam.] Hebr. *In fortitudine & non in potatione*, id eſt veſcuntur vt roborent vires corporis & animi ad laborandum pro republica non ad compotationem, luxum & crapulam. Hinc Tigur. vertit. *Comedunt ob vires reficiendas, non vt certent poculis.* Campenſ. *Comedunt quantum ſatis eſt ad vires conſeruandas, non comeſſationibus dediti.* Alius: *Pro neceſſitate, non pro luxu & ebrietate.* Vnde S. Hieronym. ait hic *eos iudices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotijs ciuium præferant, ſed poſt multum laborem & adminiſtrationem reipublicæ cibum capere quaſi neceſſitate cogantur.* Idem à Salomone didicit ſanxitque Plato libr. 2. de Legibus, vbi vini vſum magiſtratibus non concedit, niſi reficiendi corporis vel morbi cauſa. Symmach. vertit: *In probitate virili*, id eſt vt comparent ſibi virile robur, firmamque valetudinem, ait Olymp. qui enim tempeſtiuè, ſcilicet horis ſtatis cibum ſumit, idque moderatè, is ſanior & robuſtior eſt, teſte Thaumat. Porrò Septuag. vertunt: *Principes tui ad tempus comedent in fortitudine & non confundentur.* Syrus: *Cum proſperitate & non in confuſione.* Hebr. enim בְּשְׁתִי *bafli* ſi puncto *caseph camets* ſubnotetur, vt *bet* initiale ſit non radicale, ſed ſeruile & nota præpoſitionis, ſignificat *in potatione*, ſed eodem redit ſenſus: potatio enim vocatur confuſio, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, &c. quæ potantem faciunt confuſione dignum, vt coram omnibus pudefiat, omniumque riſui & ludibrio exponatur. *Quam multa ebrij faciunt, quibus ſobrij erubeſcunt?* ait Seneca epiſt. 83. Quocirca Dionyſius Tyrannus ſe ſuique ſimiles aiebat eſſe perſimiles caponibus & vitulis, qui ſaginantur non ad ſalutem, ſed ad perniciem, vt videlicet ſaginati mactentur & comedantur, vti refert Euſeb. lib. 1. de Præp. cap. 5. Tales S. Petrus epiſt. 2. cap. 2. verſ. 12. vocat *irrationalia pecora in conuiuijs ſuis luxuriantes.* Et S. Iacob. cap. 5. verſ. 5. *in luxurijs enutrientes corda ſua.*

Exempla principum temperantium ſunt: Iulius Cæſar vigil & ſobrius, non niſi belli conſilia agitans, imperium Roman. obtinuit, imò fundauit. Vnde Cato dicebat, vnum ex omnibus Cæſarem ad euertendam rempublicam ſobrium acceſſiſſe. Ita Suet. in vita Cæſaris c. 53. Sobrietate & vigilantia Cyrus Perſarum monarchiam adeptus eſt, & ſtabiliuit. Auguſtus Cæſar cibo ſubinde abſtinebat vſque ad veſperam, aſſiduitate iuris vnicuique reddendi in noctem vſque occupatus. Vnde ipſe in epiſt. *Nos*, ait, *in eſſedo panem & palmulas guſtauimus.* Ex epiſt. ad Tiberium, ait ſe ex itinere domum redeuntem vnciam panis ſumpſiſſe. Vide Sueton. in vita

Principes decet sobrietas.

A eius capit. 33. 74. 76. & ſeq. Ægyptiorum reges cibo veſcebantur ſimplici, vt quorum menſæ nihil præter vinum & anſerem inſerretur. Vini potandi certa ſtatuta erat menſura, qua neque farcirí venter, neque inebriari poſſent. Denique adeo erant ſobrij, vt vita eorum à peritiſſimo medico ad ſanitatem compoſita videretur, ait Diodor, lib. 1. cap. 6. Ageſilaus Spartæ rex quidquid vel inſipidi apponebatur, comedebat & bibebat, ait Xenophon. Hannibal ſobrius vigilque fuit, ideoque victor, donec Capuanæ deliciæ eum eneruarunt & perdiderunt. P. Scipio Æmilianus pane tantum veſcebatur. M. Cato cibo potuque quo nautæ vtebatur. Ita Valer. lib. 4. cap. 3. Traianus in veſcendo frugaliſſimus fuit, teſte Alex. lib. 5. cap. 21. Carolus Magnus ci-
B bi potuſque parciſſimus erat, teſte Granzio libr. 2. cap. 8. Saxon. Alphonſus Aragon. rex vino ferè abſtinebat. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *vino ſapientia obſcuratur, ideoq; non decet regem, vt hoc immodica compotatione extinguat, ſine quo imperatoris ac regis nomen ritè tueri non poteſt.* Rurſum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret? *Ideò*, inquit, *quia furorem & libidinem ebrietatis filios eſſe non ignoro*; Ita Panorm. lib. 2. de Geſtis eius. Selymus Turcarum imperator adeo fuit ſobrius, vt non niſi ex vno ferculo comederet; vnde inter tot bellicos labores proſperâ ſemper fuit valetudine. Ita Iouius in eius vita. Emmanuel Luſitaniæ rex vino ſemper abſtinuit, teſte Oſorio libr. 12. de eius geſtis.

Allegor. Rex nobilis, ſiue filius candidatorum eſt Chriſtus, cuius principes Apoſtoli mi-
C re ſobrij fuere. Ita S. Hieron. *Beata*, inquit, *terra Eccleſia, cuius rex eſt Chriſtus filius ingenuorum, de Abraham, Iſaac & Iacob prophetarum quoque & Sanctorum ſtirpe deſcendens: quibus peccatum non fuit dominatum, & ob id vere fuerunt liberi, ex quibus nata eſt virgo liberior S. Maria, nullũ habens fruticem, nullum germen ex latere, ſed totus fructus eius erupit in florem loquentem in Cantico Canticorũ. Ego flos campi & lilium conuallium. Principes quoque eius ſunt Apoſtoli & omnes Sancti, qui Regẽ habent filium ingenuorum, filium liberæ, non de ancilla Agar, ſed de Saræ libertate generatum. Nec comedunt mane, nec velociter. Non enim in præſenti ſæculo quærunt voluptatem, ſed tempore ſuo manducabunt cum retributionis tempus aduenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confuſione. Omne bonum præſentis ſæculi confuſio eſt, futuri vero perpetua eſt fortitudo. Tale quid & in Iſaia dicitur. Ecce qui ſeruiunt mihi bona manducabunt, vos* Cant. 2.
D *autem eſurietis. Et iterum: Ecce qui ſeruiunt mihi lætabuntur, vos autem pudebit.* S. Hier. ſuccenturiatur S. Aug. libr. 17. Ciuit. 20. qui ex hoc loco ſtatuit duas ciuitates, vnam diaboli, alteram Chriſti, & earum reges diabolum & Chriſtum. *Væ tibi terra*, inquit, *cuius rex adoleſcens, & principes tui mane comedunt. Beata tu terra, cuius Rex filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt in fortitudine, & non in confuſione. Adoleſcentem dixit diabolum, propter ſtultitiam & ſuperbiam & temeritatem & petulantiam, ceteraq; vitia, quæ huic ætati ſolent abũdare. Chriſtũ autem filium ingenuorum, Sanctorum Patriarcharum, pertinentium ad liberam ciuitatem, ex quibus eſt in carne progenitus. Principes illius ciuitatis mane manducantes, id eſt ante horam congruam, quia non expectant opportunam, quæ vera eſt, in futuro ſæculo feli-* Iſaiæ 65.

citatem, feſtinantes beari huius ſæculi celebritate cupientes. Principes autem ciuitatis Chriſti, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, & non in confuſione, quia non eos fallit ſpes de qua dicit Apoſtolus. ſpes autem non confundit.
Pſalm.24. *Dicit et Pſalmus: Etenim vniuerſi qui te expectant, non confundentur.*

Vers.18. *Pigritia dat ruinas.*

In pigritiis humiliabitur contignatio, et in infirmitate manuum perſtillabit domus] Campenſ. *Fiet vt arceri non poſſit pluuia.* Hebr. eſt עצלתים, *atſaltaim*, nomen duale, q. d. Claudicatio in vtroque pede, id eſt duplex pigritia, animæ & corporis; vel negligentia rerum præſentium & futurarum; aut ſocordia tam ſubditorum, quàm ſuperiorum & principum; vel patris & matris: hi enim ſunt duo curatores domus, quarum duplex negligentia illam perdit. Ita Chald. aut vt Pineda, vna pigritia eſt regis, altera principum & magiſtratuum. De vtriſque enim ſermo præceſſit. Aut regis duplex eſt pigritia, vna qua rex eſt priuata perſona, altera qua publica, vt ſignificet pigritiam, quæ in plebeio eſſet ſimplex, in rege & principe eſſe duplicem, imò multiplicem. Vnde Arabicus vertit: *Ob modos negligentiæ inclinabitur tectum.* Thaumat. *Piger & otioſus domum ſuam minorem facit.* Pro *humiliabitur*. Hebr. eſt ימך *immach*, id eſt, *inclinabitur*, deprimetur, ſubſidet, corruet. Vatab. *propendet.* Tigur. *deterior fiet.* Campenſ. *ſaluetur.* Alij, marceſcet, putreſcet. Sic enim Hebr. *iimmach* vertunt Septua. Leuit. 27. 8 Alius *opprimetur.* Alius: *attenuabitur.*

Appoſitè à comeſſatione tranſit ad pigritiam eiuſque damna, quia filia gulæ eſt acedia, ait S. Gregor. dum enim ſtomachus grauatur cibo & cerebrum vino: totus homo fit grauis, torpidus, piger, ſomnolentus, iners, ignauus. Parœmia ergo hæc ſignificat domum quamlibet tum priuatam, tum publicam, putà regnum & rempublicam diſſolui, ruere & euerti per pigritiam principum natam ex comeſſatione & compotatione, per quam pigri ſunt & deſides in auertendis paruis noxis & damnis (quot enim ſunt rimæ & ſtillæ, tot ſunt pigritiæ in iis auertendis) hæc enim neglecta augeſcunt, & tandem rempublicam perdunt: ſicut domus ſenſim debilitatur & tandem ruit, ſi piger ſit herus in ea reparanda. *In pigritiis* ergo, id eſt ob pigritiam & negligentiam initio paruam, ſed diuturnam & multiplicem reficiendi tegula, ligna, trabes, &c. & ſarta tecta ſeruandi, *humiliabitur*, id eſt debilitabitur, marceſcet, ſatiſcet, cadet, corruet & perdetur contignatio, id eſt coniunctio trabium in domus faſtigio, cuius ruina quaſſabit parietes ſubiectos, totamque domum euertet: & *in infirmitate*, id eſt per remiſſionem, otium, & vt Septuag. *ſegnitiem*, Syrus *depreſſionem manuum* pigrarum & tardarum, non reparantium minutas rimas & foramina, *perſtillabit*, ſtillas pluuiæ depluentis recipiet, quæ continuò cadentes putrefacient trabes, vt iis corruentibus corruat tota *domus*, tum priuata, tum publica, ſcilicet reſpublica & regnum. Pergit enim peruerſos reges & principes deſcribere, quorum ignauia & vitio ruit reſpublica. Vnde de iiſdem ſubdit: *In riſu faciunt panem & vinum, vt epulentur viuentes.* Cum enim toti vacent, imò mergant ſe delicijs & vo-

A luptatibus, obliuiſcuntur reipublicæ; cura enim ventris parit incuriam & deſidiam mentis. Huc facit illud Comici in Moſtel. *Venit imber, lauit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aër operam fabri.* Aptè fabrica domus ſtatuitur hic typus fabricæ hominis & familiæ, vel reipublicæ. Nam vt ait Vitruuius: *Non poſſunt ædes ſymmetria, atque proportionatæ rationem habere compoſitionis, niſi in ſe homines bene figurati membrorum habuerint exactam rationem.*

Minùs appoſitè aliqui hanc gnomen nectunt præcedenti, q. d. Cura moderati cibi ſeruat vires corporis, quas incuria deſtruit, æquè ac incuria ſarta tecta conſeruandi deſtruit domum, & alij qui nectunt ſequenti. q. d. Qui in riſu epulantur, ſenſim labaſcunt corpore & animo, perinde ac labaſcit domus ex heri vecordia. Vtrumque enim inconcinnum eſt & frigidum.
B Huic gnomæ ſimilis eſt illa: *Qui mollis & diſſolutus eſt in opere ſuo, frater eſt ſua opera diſſipantis.* Prou. 18. 9. Et illa Oſee 7. 9. *Comederunt alieni robur eius, & ipſe ignorauit, non ſentiens*, ait S. Bern. de Inter. domo c. 11. *Vermem interiorem* (ſocordiæ & concupiſcentiæ) *qui interiora corrodit*, ac ſubdit: *Et ideo pergens totus in ea quæ foris ſunt, & ignarus interiorum meorum, ſicut aqua effuſus ſum, præteritorum obliuiſcens, præſentium negligens, futura non prouidens. Ingratus ſum ad beneficia, pronus ad mala & tardus ad bona.* Quare cum audieris grauem caſum viri magni & ſancti, noli putare repentinum illud fuiſſe, ſed minora neglecta maiora euaſiſſe, ipſumq; tandem è culmine in abyſſum præcipitaſſe.

Myſticè ergo hæc gnome veriſſima eſt in fabrica ſpiritualis domus, & perfectionis animæ: paruus enim defectus ſi negligatur, parit maiorem & maiorem, vt tandem homo cadat in pec-
C cata grauia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olymp. & S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *In ſtudio legis & mandatorum vir animo fractus, liberis orbatur ſuis: fœmina autem ſi negligentiam præcepta, quæ ei imperata ſunt, vt à menſtruis polluti ſanguinis caueret, non ſeruarit, ſummo animi mœrore afficietur.* Sed audi S. Hieron. *Domus noſtra, quæ cum ſtatu hominis erecta eſt, & habitatio quam habemus in cælis, ſi pigri fuimus & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmen portare in ſublime, ad terram corruens habitatorem ſuũ opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumq; torpuerit, omnes deſuper tempeſtates, & nimbrorum ad nos turbo prorumpit.* Addit deinde, applicatque Eccleſiæ: *Porro quod in homine vno interpretati ſumus, melius eſt ſuper Eccleſia accipi, quod per negligentiam principum omnis eius ſtructura altitudo, & ibi vitiorum illecebræ ſint, vbi*
D *tegmen putabatur eſſe virtutum.* Huc vſque S. Hieronym. Pigritia ergo eſt iuſtorum ſocordia, qua nolunt minimis peccatis remedium afferre, & infirmitas manuũ eſt eorumdem vana ſecuritas, qua volunt & minora libenter admittere & in maiora non cadere: ſed iſtam pigritiam atque infirmitatem ſequetur prius perſtillatio domus, deinde ipſius domus miſera manifeſtaque ruina: quoniam vanâ ſecuritate ædificatio virtutis molleſcit, vt cadat, & tandem defectuum leuiorum iteratione procumbit. Nõ quia illa ſola virtutem deſtruant animamque deijciant, ſed quia fortitudinis murum aperiũt, vt importunis

hoſtis

hoſtis irrumpat. Hanc namque mentem eſſe ſapientis Caſſianus, alium ſimul eiuſdem locum tractans, euidenter expreſſit: *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domui comparamus, tectóque neglecto, per quam primo quidem velut minutiſſima quadam penetrans ad animam ſtillicidia paſſionum: quæ ſi velut parua ac lenia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; & poſt hæc influunt imbres largiſſimi vitiorũ, per quos in die hyemali, id eſt tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua ſcilicet aliquando circumſpectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ poſſeſſione requieuerat.* Hactenus Caſſian. collat. 6. cap. 17.

Contignatio myſtica. *Primò.* Porrò contignatio, quæ non eſt aliquid quam *tectura trabium ac lignorum*, vt ait Budæus, Primò, notat ſublimiorem Eccleſiæ ſtatum clericorum & regularium, ait Hugo. *Secundò.* Secundò, finem vltimum, ad quem cuncta ſunt erigenda & aptè nectenda, ait Olympiod. *Tertiò.* Tertiò, virtutum, quæ inter ſe contrariæ videntur, connexionem, vt ſpei & timoris, humilitatis & magnanimitatis, paupertatis & beneficentiæ, actionis & contemplationis. *Quartò.* Quartò, virtutum ſublimitatem ac ſoliditatem, ac præſertim charitatis celſitudinem ait Dionyſ. ſignificat ergo *nobis in ænigmate parabola Eccleſiaſtes, per virtutum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinſecus incor fluentium, per quas nobis pereant quæ ſunt repoſita*, ait Nyſſen. hom. 4. Dum ergo rimam vel minimam in anima ſentis, per quam diabolus ſtillam tentationis immittit, illico eam obtura: alioquin ex rima fiet feneſtra, & ex ſtilla fiet pluuia, imò torrens & flumen, cui reſiſti non poterit. *Quintò.* Quintò, cõntignatio, ſiue tabulatum ſignificat principes & proceres, qui ceteras inferiores reipublicæ partes ſibi ſubiectas tuentur & protegunt. Hi enim comparantur tignis cedrinis & cypreſſinis. Can. 1. vti ibidem explicat S. Gregor. Bern. Ruper. Anſelm. & alij. *Sextò.* Sextò, contignatio ſunt conſiliarij & officiales principum. Hi enim dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conſeruant domum reipublicæ, dum verò per inuidiam à ſeſe diſſident, tam ſe mutuo, quam rempublicam euertunt. Denique S. Hilar. Cant. 6. in Matth. *In pluuiys*, inquit, *blandarum & ſenſim illabentium voluptatum illecebras ſignificat, quibus primum fides rimis patentibus immadeſcit: poſtquam torrentium procurſus, id eſt grauiorum cupiditatum motus incurrit; atque exinde tota ventorum vis circumſtantium deſæuit, vniuerſus ſcilicet Diabolicæ poteſtatis ſpiritus infertur.* Stilla ergo eſt parua voluptas, imò paruus amor [illegible], qui niſi excludatur mentem penetrat, [illegible] & perdit, iuxta illud Eccleſ. 19. 1. *Qui ſpernit modica paulatim decidet.* Vide ibi dicta. Porrò R. Salomõ per domum accipit templum Hieroſolymitanum, de quo ſic exponit. q.d. Quia Iudæi nimis fuere negligentes in Dei legibus obſeruandis; hinc accidit, vt eorum domus vrbs & templum deſolaretur per Chaldæos & Romanos; cum tamen huic excidio in tempore occurrere, illudque ſua diligentia & pietate auertere potuiſſent.

VERS. 19. IN RISVM (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *in riſu*, vt legunt a[illegible]) FACIVNT PANEM ET VINVM, VT EPVLENTVR VIVENTES (malè nonnulli legunt *bibentes*) ET PECVNIÆ OBEDIVNT OMNIA] Hebr. *In riſu faciunt panem, & vinum.* (Septuag. & Syrus addunt *& oleum*) *lætificat viuentes.* Campenſ. *ad voluntatem parant cibos.* Tigur. *Apparant conuiuia ibis magnificat.* Alius *lætitiam vino atque epulis celebrant, vt epulentur viuentes*, id eſt vt epulentur læti, hilares & gaudentes: Nam viuere eſt gaudere, & vita eſt gaudium. *Viuere eſt gaudere.* Ita Nonius; *Viuentes, ait, veteres gaudentes dixerunt à bono vitæ cõmodo, ſicut qui nunc eſt in ſumma lætitia, viuere eum dicimus.* Sic c. 9. 9. pro eo quod noſter vertit: *Perfruere vita cum vxore*, Hebr. eſt *vide vitam*, hoc eſt viue. Sic Pſal. 71. 15 de Salomone & eius antitypo Chriſto dicitur: *& viuet*, ſcilicet lætus, hilaris, diues, honoratus, glorioſus. Vnde explicãs ſubdit: *Et dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipſo ſemper tota die benedicentes.* Sic & Ezech. 16. 6. *Viue dixi, inquam, tibi in ſanguine tuo viue.* Vide ibi dicta. Iam

Primò, Caietan. hanc gnomen refert ad v. 17. *Beata terra, cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo.* &c. q.d. Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini & pecuniæ abundantia, quæ omnia rex & principes ſobrij & prouidi comparant, vt de rerum copia reipublicæ proſpiciant.

Secundò, Chald. hæc refert ad iuſtorum eleemoſynas. Vnde vertit: *Hilares panem faciunt iuſti, ad edulandos pauperes & fame confectos, vinum quoque, quod ſitientibus miſcent illis delectationem futuro ſæculo afferet. Pretium etiam redemptionis, teſtimonium iuſtitiæ futuro ſæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertiò, Thaumat. cenſet hic notari homines pigros, de quibus v. præcedenti; ideoque viles, ſanniones & guloſos. *Pigri*, inquit, *& ignaui domum minuunt. Alios ſubſannant ingluuie ſua abutuntur omnibus, argento quouis trahuntur, vili pretio nihil non humile & vile facere parati.* Et Auctor Catenæ Græcæ: *Pigri*, inquit, *abdomini vacant, inhiantque pecuniæ ad ſolam voluptatem & lætitiam reſpicientes.* Vice verſa R. Salomon & Aben Ezra cenſent hic dari ſtimulum pigris ad excutiendam pigritiam, q.d. ſepoſità pigritià alacriter laborare; ſic enim labore veſtro parabitis vobis ſplendidas epulas & opes.

Quartò & genuinè, hæc referenda ſunt ad v. 16. *Væ tibi terra, cuius rex eſt puer, & cuius principes manè comedunt.* Hanc enim cumeſtionem & comeſſationem hic exaggerat, q.d. rex & principes voluptuarij in riſum, id eſt propter riſum, & voluptatẽ, ad luxum & luxuriã, vt dixit v. 17. curant ſibi fieri, & delicata præparari panem & vinũ, id eſt quemlibet cibũ & potum, vt epulentur viuẽtes, id eſt, dũ vita ſuppetit, per omnem vitã; nam poſt mortem nihil boni ſperant, imo animam ſuperſtitem eſſe non credunt. Igitur quamdiu viuunt, cõuiuia agitant, epulis & vino menſas opiparè inſtruunt: & ad hæc ſumptibus non parcũt, ſed quidquid in vrbe deliciosum, rarum & magnificum eſt, magno ære comparãt. *Pecuniæ* enim *obediunt* & comparantur *omnia*, vel vt ex Hebr. ele[illegible], & [illegible] verias: *Pecunia omnia exaudit*, omnibus re[illegible] & annuit. Eſt proſopopœia. Inducitur hic pecunia quaſi regina, quam omnes & omnia ſectentur, exquirant & poſtulent, ac mox ſeſe ſiſtant & offerant vbi interuenerit Domina pecunia.

Poſſet quoque *in riſum* referri ad paraſitos, adulatores, hiſtriones, & moriones, qui menſas diuitum ambiunt, eaſque quaſi emunt, dum eas condiunt ſuis ridiculis, facetijs, dicterijs, ſcommatibus, geſtibus, actibus, quibus conuiuas ad riſum & hilaritatem excitant: qua in re abundabant Palæſtini, Syri & Alexandrini, teſte Capitolino in Ælio Vero.

Myſticè, S. Hieronym. hæc refert ad prælatos, qui plauſum populi captant, vt opes & epulas acquirant: *Accuſat eos*, inquit, *qui loquuntur in Eccleſia & docent populos, ſed ea docent, quæ populū audire delectet, quod peccatores palpent in vitio & ſtrepitus concitent audientium. Nonne quando in Eccleſia laſciuit orator, & beatitudinem & regna cælorum multitudini pollicetur, videtur ſibi in riſu facere panem, & vinum ad lætitiam miſcere vincatū? ſiue quod ipſi, qui docent, diuitias & cibos & opes per delectabilia* B *promiſſa conquirant, ſiue quod Eccleſia panem, qui panis lugentium eſt & non ridentium (Beati quippe lugentes, quoniam ipſi ridebunt) in lætitia gaudioq́; conficiant.* Pergit deinde: *Quod autem ſequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipſos Doctores poſtquam adulatione ditati ſint, regnum in populos exercere, Vel certe, quia argentum pro ſermone ſemper accipitur: Eloquia enim Domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum, hoc aſſeuerat quod eloquentiæ, & orationi, quæ verborum ſit fronte compoſita, facile vulgus cedat ignobile.* Idem S. Hieronym. rurſum contrariè hæc accipit de doctoribus Euangelicis, qui hilariter euangelium, id eſt lætū nuntium, bonaque, quæ Chriſtus ſponſus illi attulit, inter quæ eſt pecunia, id eſt talenta cuique ab ipſo diſtributa, Lucæ 19. annuntiant. Sic & O- C lymp. eoſdem opponit voluptuarijs, quod pane vinoque myſtico roborati, facile dæmonis inſidias rideant, ſcientes, quod orbis vniuerſus argētosid eſt Verbo Dei propter nos incarnato ſubiectus ſit.

Pecuniæ obediunt omnia. ET PECVNIÆ OBEDIVNT OMNIA.] Pro *obediunt*. Hebr. eſt יענה. *iaana*, id eſt *humiliat & ſibi ſubijcit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *reſpondet omnibus*. Hinc

Primò. primò Septuag. vertunt: *Et argento humiliatione obedinnt omnia*, q. d. argento omnes & omnia ſe humiliant, ſubſternunt & obediunt. Vnde Arabicus: *Et omnes res humiliantur & obediunt argento.* Syrus: *Argentum humiliat & ſeducit eos in omnibus.* Alius: *Argento humiliant ſe omnes*, quaſi adorantes mammonam.

Secundò. Secundò, Symmach. vertit: *Argentum vtile erit ad omnia.* Theatin.

Tertiò. *Argento quoq; parabuntur.* Tertiò Tigur. *Pecuniæ* D *ſubigunt omnia.* Alius. *Argentum, deuincet omnia.* Vatabl. *Pecunia præſtat omnia.* Camp. *Pecunia ſuppeditat omnia.* Marinus: *Argentum auxiliabitur omnibus.*

Quartò. Quartò alij: *Pecunia reſpondet omnibus*, vel *omnia*. q. d. ſi quid cupis, compara tibi pecuniam; hæc ſi tibi ſit tuæ cupiditati tuiſque votis omnibus faciet ſatis.

Quintò. Quintò, alius. *Pecunia exaudit omnia*, vt per proſopopœiam hic indicatur, velut regina potentiſſima, imo velut numen mortalium, quod inuocatum, omnia quæcumquè expetuntur, impetret & præſtet. Vnde Poëta:

——*Cui quod nummus præſentibus opta,*
Et veniet: clauſum poſſidet arca Iouem.

Simile eſt paraſis Oſee 2.21. *Et erit in die illa: exaudiam cælos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum & vinum & oleum: & hæc exaudient Iezrael.* q. d. Præſtabo cælis votum quod optant, dando eis pluuiæ abundantiam: cæli hanc impertient terræ, quæ illam poſtulat: terra cupiditati tritici vini & olei, vt copioſè proueniant, annuet: hæc Iezrael ditabunt frugum fructuumque copià, vt ibi ſit magnus rerum omnium, æque ac animalium hominumq́; prouentus: Nulla ergo res eſt quæ non conficiatur pecunià: nullum ſcelus, quod non imperet pecunia: Vnde Apoſt. 1. Timot. 6. *Radix*, inquit, *omnium malorum eſt cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id eſt cupido argenti: nihil eſt tam abſconditum, quod diuitiæ non eruant, nihil tam carum, quod non coëmant, nihil tam ſublime & inacceſſum, quod non obtineant: Ipſæ ſunt huius vitæ firma protectio; ipſæ, quibus regibus & principibus huius ſe- B culi ad voluntatem eorum obſequimur: ipſæ, quibus tranquillitatem, libertatem & ampliſſimos honores mercamur: ipſæ tandem nonnunquam homines abiectiſſimos nobilibus viris ſimiles faciunt, & ad ſupremum imperium euehunt. Sex- *Senec.* tò. Noſter omnia hæc complexus ſignificanter vertit: *Pecuniæ obediunt omnia.* Ipſa enim eſt quaſi regina, cui vocanti & imperanti omnes & omnia ſe ſiſtunt, obediunt & imperata faciunt. Vnde Thuanus vertit:

Et paſſim geritur regina pecunia rerum. *Gnoma.*

Hinc Ariſtophanes in Pluto Act. Scen. 2. id ipſum mutuatus eſt:

Si quid, inquit, præclarum, aut pulchrum aut gratum denique
Inter homines extitit, per Plutum (Deum opum) *maximè*
Extitit: Nam pecuniæ obediunt omnia.

C Et Horat. lib. 1. epiſt. 6.

Scilicet vxorem cum dote fidemq́; & amicos,
Et genus & formam regina pecunia donat.
Ac bene nummatum decorat Suadela, Venuſque.

Hinc & illud Saluſtij in Iugur. *Romæ venalia omnia eſſe etiam ipſam vrbem ciuitatem, ſi emptorem reperiret.* Vide Senecam l. 3. de Ira. c. 32. & 33. Cicero in Verrē Act. 2 queritur pecuniolum, vt ſit nocentiſſimus, damnari non poſſe. Epicharmus ait, auro aperiri omnia, ipſas etiam inferni portas. Heſiodus in Ergis pecuniam vocat, hominis animam alteram, Philoſophus, ſanguinem & vitam. Hinc Iuriſconſulti quos citat Tiraquel. de Nobil. c. 3. n. 5. cenſent omnes diuites vocari poſſe principes: inde enim diuitiæ nominantur facultates, quòd ad res omnes facultatem, adeoq́; facilitatem præbeant. Imò Plutus & Mammona pro dijs habiti & culti ſunt. Quin & Iudas pro triginta denarijs argenti Chriſtum Deum vendidit, prodidit & perdidit. Denique Gentiles Iouem ipſum deorum ſummum vocarunt pecuniam. Citat eos & redarguit S. Auguſt. lib. 7. de Ciuit. c. 2. cuius verba recitaui Eccli. 10. 9. ſub initium. Idem lib. 4. cap. 21. docet eos coluiſſe Deum Argentinum, & Æſculanum patrem ab ære. & Tertull. lib. 4 contra Marcion. cap. 33. *Inuiſitate*, ait, *auctorem & dominatorem totius ſæculi, nummum ſcimus omnes.* Vnde auaritia à Paulo vocatur idolorum ſeruitus. multi enim aurum, vt numen colunt & quaſi adorant. Epheſ. 5. 5. Sapienter Seneca & ex Dionyſ. *Pecuniæ*, inquit, *imperare oportet, non obedire.* Et Cicero 2. Offic.

Nihil

Nihil, ait, eſt tam anguſti animi tamq́; praui, quàm amare pecuniam. Talis enim eſt mancipium aureum, ait Socrates & Poëta.

Imperat aut ſeruit collecta pecunia cuiq́; :
Tortum digna ſequi potiùs, quam ducere ſunem.

Denique Iulius Cæſar potentiam duabus rebus parari, ſeruari & augeri cenſebat, pecuniâ ſcilicet & militibus, eaque ſe mutuo conſequi. Ita Xiphilinus in Cæſare. Hinc Flaminius aptè ludens in Philopœmenem militibus abundantem, ſed opibus vacuum, ait; *Philopœmen manus quidem habet & crura, at ventrem non habet*; Per manus & crura ſignificans duces & milites, per ventrem pecuniâ, quæ milites nutrit, ideoque belli eſt neruus. Ita Plutar. in Apopht. Rom.

Porrò S. Thomas 1.2.q.2.artic.1.ad 1. quęrit an beatitudo hominis conſiſtat in diuitijs, ex eo, quòd pecuniæ obediant omnia, ac reſpondet: *Omnia corporalia*, inquit, *obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem ſtultorum, qui ſola corporalia bona cognoſcunt, quæ pecunia acquiri poſſunt. Iudicium autem de bonis humanis non debet ſumi à ſtultis, ſed à ſapientibus, ſicut & iudicium de ſaporibus ab ijs qui habent guſtum bene moderatum.* Vnde aptè Poëtæ Ioui dederunt imperium cæli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia πλοῦτος, id eſt opes ex imis terræ viſceribus eruuntur, & auaros ad infernū deducunt ad Proſerpinam Plutonis vxorem. Hinc Pluto dictus eſt Orcus & Vragus ab Vrgendo, ac Dis. Cauſam dat Cicero lib. 2. de Natura deorū: *Terrena vis omnis*, ait, *atque natura Diti patri dedicata eſt; qui Dis, vt apud Græcos* πλούτων, (id eſt diues) *quia & recidant omnia in terras, & oriantur à terris.*

Plutõ regnũ & etymon.

VERS. 20. IN COGITATIONE TVA REGI NE DETRAHAS, ET IN SECRETO CVBICVLI TVI NE MALEDIXERIS DIVITI: QVIA AVES CÆLI PORTABVNT VOCEM TVAM, ET QVI HABET PENNAS ANNVNTIABIT SENTENTIAM] Cohæret aptè hæc gnome præcedenti. q.d. Eſto reges & principes conuiuijs vacent, rempublicam negligant, ciues vexent & opprimant, tamen caueat ſubditus ne eis detrahat: facilè enim eius detractio ad aures principis perueniet, qui cum puniet & plectet. *Iubet*, inquit S. Hier. *ne ira & furore ſuperati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: quia contra ſpem interdũ euenit, vt his quibus maledicimus nuntietur, & incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod autem ait; Volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annuntiabit verbum, hyperbolicè intelligendum, quomodo ſolemus dicere etiam ipſos parietes, quibus conſcijs loquimur, quæ audierint non celaturos.*

IN COGITATIONE TVA.] Heb. *In ſcientia tua.* Septuag. *In conſcientia tua.* S. Hieron. *In mente tua.* Syrus: *In intellectu tuo.* Chald. *Ne tacitis apud te in intimis & abditis cordis regi pranè imprecteris.* Ergo *in cogitatione tua*, id eſt ne occultiſſimè quidem, vel te ſolo conſcio, vt vertit Thaumat. Vnde Arab. vertit; *In lecto tuo.* Caiet. *In ſeparatione tua.* Eſt Catachreſis. Cogitatio enim ſumitur pro ſummè occulto. Ita Lyran. Caiet. Vatabl. Adde propriè in cogitatione & mente non eſſe maledicendum regi; quia quod ſæpè cogitamus & mente voluimus, hoc per os, id eſt per verba & geſtus foras erumpit, vt ſentiri, & ab audientibus ad regem deferri poſſit. Ita Lyran. Vnde Campenſ. vertit:

A *Ne auſus fueris vel cogitare ſemel, vt huiuſmodi in rege vel principe reprehendas.* Et Thaum. *Iubet*, inquit, *regni principibus & magiſtratibus per omnia parendũ, ita vt ne dicto quidem quis illis aduerſetur, aut ad verbulum aliquod triſte obmurmuret.*

REGI NE DETRAHAS] אַל תְּקַלֵּל Hebr. *al tekallel*, id eſt ne vilipendas, ne extenues, ne leuiter loquaris, velut de vili & abiecto, ne vituperes Sept. *Ne maledicas, ne execreris.* Symmach. *Ne conuitijs inceſſes.* Alludit ad præceptum Moſis: *Dijs* (id eſt iudicibus & magiſtratibus) *non detrahes, & principi populi, non tui maledices.* Exodi 22. 28.

DIVITI] id eſt potenti, principi, præſidi. Ita Vatabl. Caietan. Titelm. & alij, imò & S. Hier. In ſcript. enim ſæpè diues notat potentem & principem. Quin & apud Poëtas. Diuitiæ enim faciunt potentes & principes, ac quaſi Deos: Vn-B de Deus & Diuus dicitur quaſi diues, quòd abundet & det omnibus, ſicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horatium 2. ſerm. ſatyra 2.

——*Omnis enim res*
Diuitijs paret, quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit fortis, iuſtus, ſapiens, etiam & rex.

Deos æternos dicimus, diuos verò qui ab hominibus fiunt, ait Seruius. *Diuus enim dicitur quaſi Dius, id eſt* Διὸ δῖος, *id eſt à Ioue genus ducens*: aut *diuus*, quaſi diuinus. Hinc ditio quę eſt diuitum, & ditiorum, vocatur poteſtas & imperium. Vnde Cicero 2. de Legib. *Ditione atque numine Deorum geruntur res.* Et Act. 3. in Verrem: *ſub imperium ditionemq́; populi Romani vrbes aliquas ſubiungere.*

QVIA ET AVES CÆLI PORTABVNT VOCEM TVAM, ET QVI HABENT PENNAS (Aquila C *alata*) ANNVNTIABVNT SENTENTIAM.] Hebr. *Verbum.* Tigur. *Maledictionem tuam*: Idem dicit poſteriori hemiſtichio per elegantiam, quod dixit priori: aues enim & volatilia habent pennas. Prouerbiũ vulgare eſt *Niſi ſi qua vidit auis*, ſignificans rem eſſe valdè occultam. Vnde Ariſtophanes in Auibus:

——*Nemo vidit meum theſaurum, niſi ſi qua auis vſquam.*

Et Suidas ex Ariſtophane:

Nemo me conſuetur, niſi prateruolans auis.

Eſt ergo hæc parœmia hyperbolica ſignificans rem occultiſſimam, putà maledicentiam & detractionem ſecretam, occultò quodammodo perferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, putà multos corycæos & exploratores. Vnde illud:

D *An neſcis longas regibus eſſe manus?*

Simili modo & prouerbio dicimus, ſyluas & ſepes habere aures, quia quæ ibidem quaſi in loco deſerto & ſecreto dicuntur, ſæpè ab aliquo ibidem latitante vel eminus ſpectante, videntur, audiuntur & cognoſcuntur. Rurſum cum dicimus, *ſcelus nullis parietibus poſſe abſcondi.* Et: *Si tacuerint, lapides clamabũt.* Literale exemplum eſt in Ibyco Muſico, ideoque diuite, qui cum à latronibus ob opes occideretur, grues præteruolantes teſtes & vindices necis ſuæ appellãs, per ipſas auctores necis detecti pœnas dederunt. Vnde illud Auſonij in Monoſyllabis:

Aues reuelant ſecreta. Exempla.

Ibycus vt perijt, vindex fuit altiuolans grus.

Vnde Prouerbium: *Ibyci grues*, in eos qui inſolito caſu proditi ſceleris pœnas exoluunt. Ita Plutarch. libr. de Sera Numinis vindicta, qui addit ſimile

ſimile de Beſſo, cuius particidium hirundines prodiderunt. De Porphyrione aue tradunt nonnulli, ipſam adulterium vxoris marito detegere. Sic picas loqui doctas, domi maledicta & facta puerorum vel famulorum, abſenti patrifamilias ſua voce & geſtu detexiſſe, ſæpius audiuimus. Notum eſt ex Porphyrio, Philoſtrato, & alijs Melampium, Tireſiam & Apollonium Tyaneum ſe iactaſſe, quod voces garrituſque hirundinum aliarumque auium intelligerent, & ex ijs ſecreta dicta factaque cognoſcerent. Huc facit illud Iuuen. Satyr. 9.

O Corydon, Corydon ſecretum diuitis vllum
Eſſe putas? ſerui vt taceant iumenta loquentur,
Et canis & poſtes & marmora: claude feneſtras,
Vela tegant rimas, iunge oſtia, tollito lumen
E medio: clamant omnes propè, nemo recumbat.
Quod tamen ad tantum galli facit ille ſecundi,
B
Proximus ante diem caupo ſciet.

Et Cicero: *Omnis ferè ſermo*, inquit, *ad forenſem famam à domeſticis manat auctoribus*. Quocirca ſapiēter S. Eucherius epiſt. ad Valerianum ita præcipit: *Etiam in ſecretis tuis, quod velis homines neſcire, ne feceris, quod Deum, ne cogitaueris.*

Per *aues cæli* ergo notat delatores, vt vertit Vatab. & exploratores: aues enim ſunt perſpicaces, celeres, garrulæ, leues, inconſtantes; tales ſunt & delatores & curioſi corycæi, qui omnia ſecretiſſima explorant, & vt ait Comicus in Trinum: *Id quod in aurem rex reginæ dixerit, ſciunt, quod Iuno fabulata ſit cum Ioue.* Porrò Olymp. & ex eo Pineda per aues intelligit famam: *Maledicta*, ait, *fama excurrens deferet ad illius aures; cui malum imprecatus fueris.* Fama enim à Poëtis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgil. 4. Æneid. hoc famæ ænigma vel Hieroglyphicum proponentem:

C
Cui quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſurrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræq; per vmbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno,
Luce ſedet cuſtos, aut ſummi culmine tecti.
Tam ficti falſiq; tenax, quàm nuntia veri.

Adde (vt ad aues redeam) ſolere epiſtolas per aues mitti, cùm quid ſecretè & celeriter abſenti & remoto nuntiandum eſt. De columbis aſſerit Plinius lib. 10. 37. *Internuntias in rebus magnis fuiſſe, epiſtolas annexas earum pedibus obſidione Mutinenſi, in caſtra Conſulum D. Bruto mittente. Quid vallum & vigil obſidio, atque etiam retia amne prætenſa profuere Antonio, per cælum eunte nuntio?* Qua de re plura dixi in Oſeam. Denique veteres auguria & diuinationes rerum arcanarum captabant ex
D
auibus.

Porrò principi & magiſtratui expedit habere veraces & probæ fidei exploratores, qui ea quæ vbilibet fiunt, præſertim ſecreta, rimentur: ſed cauendi ſunt leues & fallaces, qui adulationis, odij vel lucri causâ crimina confingunt &

A
innocenti impingunt. Vnde ſapienter Mæcenas, Auguſto Cæſari de ijs ita ſcribit apud Dionem lib. 52. *Quoniam auſcultatores & exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperij tui res cognoſcas, ne quid cuſtodia aut emēdatione indigens te fallere poſſit, memento non omnino ſtatim, quæ ab eis referuntur credenda, ſed diligentem conſiderationem adhibendam eſſe. Permulti enim eorum, vel odio aliorū, vtpote bona eorum affectantes, vel in gratiam quorumdam, vel irati ob poſtulatam & non acceptam pecuniam, falſo crimine ſeditionis tentatæ, aut contra Imperatorem aliquius facti vel dicti improbi eos onerant. Quòd ſi enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno: feſtinando autem fieri poteſt, vt peccatum aliquod irreparabile admittas.*

Myſticè, aues cæli ſunt angeli (vnde Tigur. *Angeli veloces & alati*) boni vel mali, qui res noſtras ad Deum & ſubinde ad homines deferunt,
B
mali vt accuſent, boni vt excuſent & gratiam imperrent. Angeli enim cognoſcunt cogitationes ſubinde etiam ſecretas, non ex ſe, ſed ex ſignis & coniecturis, vel ex reuelatione Dei. Minus verè Hugo cenſet, Angelos cognoſcere quidem cogitationes ab ipſiſmet nobis immiſſas, an illis conſentiamus, nō verò cognoſcere eas, quas nobis caro vel mundus ſuggerit; minus verè, inquam; nam vtraſque æquè cognoſcunt vel ignorant; vtrarumque enim eadem eſt ratio, & idem indagandi modus. Ita Olympiod. Thaumat. Hugo & alij. Porrò Olympiod. per aues quoque accipit conſcientiam propriam, quæ vt vulgo dicitur, eſt inſtar mille teſtium, & Spiritum ſanctum. Sed hæc huic loco incongrua ſunt. Porrò S. Hier. myſticè per principem accipiens Chriſtū & ſanctos, per aues Angelos, ſic exponit: *Mādat*, inquit, *non ſolum contra Chriſtum temerè nihil loquēdū, verùm etiam in arcanis cordis, quamuis varijs tri-*
C
bulationibus coarctemur, nihil blaſphemum, nihil impium ſentiendum. Et quia dilectionem, quam Chriſto exhibemus, debemus & proximo. Diliges quippe Dominum Deum tuum, ſed & proximū tamquam teipſum; etiam nunc iubemur, ne poſt regem de ſanctis quoque facile detrahamus, & eos, quos viderimus ſapientiâ, ſciētiâ, virtutibuſq; dotatos linguæ mordacitate rodamus: quia Angeli qui terrā circumeunt & ſunt adminiſtratorij ſpiritus, & in Zacharia loquuntur: Circuiuimus terram, & ecce omnis terra habitatur & ſilet; ad inſtar auium noſtra verba & cogitationes ad cælum perferunt, & quod clam cogitamus Dei ſcientiam non latere. Porrò Chald. per aues accipit Angelum Razaëlem & Heliam. Vnde ſic vertit: *Tu autem ne tacitus apud te, in intimis & abditis cordis regi prauè imprecaeris, neque in penetrali chalami tui ſapienti maledixeris. Razaël enim Angelus omni die ſuper montem*
D
Horeb clamat, & in vniuerſum orbem vox eius peruagatur. Elias quoq; ſacerdos magnus, velut aquila ſummis alis prædita volans aerem & cælos perluſtrat, & quæ occultè facta ſunt omnibus terram inhabitantibus defert & denuntiat, Verùm hæc ſunt figmenta Iudaica & Cabaliſtica.

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PEr ænigmata hortatur ad largas eleemoſynas. Inde v. 8. monet, vt homo aſſiduè memor ſit iudicij extremi, ideoq; concupiſcentias mortificet ac virtutibus & bonis operibus vacet.

1. MItte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas: quia poſt tempora multa inuenies illum. 2. Da partem ſeptem, nec non octo: quia ignoras quid
futurum ſit mali ſuper terram. 3. Si repletæ fuerint nubes imbrem ſuper ter-
ram effundent. Si ceciderit lignum ad auſtrum, aut ad aquilonem, in quocumque
loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui obſeruat ventum, non ſeminat; & qui conſide-
rat nubes, numquam metet. 5. Quomodo ignoras quæ ſit via ſpiritus, & qua
ratione compingantur oſſa in ventre prægnantis; ſic neſcis opera Dei, qui fabrica-
tor eſt omnium. 6. Mane ſemina ſemen tuum, & veſpere ceſſet manus tua:
quia neſcis quid magis oriatur, hoc aut illud; & ſi vtrumque ſimul, melius erit.
7. Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem. 8. Si annis multis vi-
xerit homo & in his omnibus lætatus fuerit: meminiſſe debet tenebroſi temporis,
& dierum multorum: qui cum venerint; vanitatis arguentur præterita. 9 Læ-
tare ergo iuuenis in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus iuuentutis
tuæ, & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & ſcito quod pro
omnibus his adducet te Deus in iudicium. 10. Aufer iram à carne tua. Adole-
ſcentia enim & voluptas vana ſunt.

Vers. 1. Mitte panem ſuper tranſeuntes aquas.

MItte (Syrus *proijce*) PANEM TVVM SVPER TRANSEVNTES AQVAS: QVIA POST MVLTA TEMPORA INVENIES ILLVM] Tò *tranſeuntes* non eſt in Hebræo, ſed ſubintelligitur: aquæ enim veræ & viuę ſunt fluentes fluxuque ſuo tranſeuntes. Salomon ſecutus Ben Sira, quem Hebræi volunt fuiſſe nepotem Ieremiæ Prophetæ. Alphabeto ו litera *zain: Sparge*, inquit, *panem tuum in ſuperficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum.* q. d. ſicut agricola iacit ſemẽ in terram, nulla habita ratione ſoli humidi vel aridi, ſic & tu diſperge tuas eleẽmoſynas in egentes, etiam aridos, id eſt planè inopes, B vel immemores & ingratos, vt tibi gratiam referre non poſſint aut nolint. Iam

Primò. Primò, Caiet. ſic propriè explicat: Mitte tuum panem per maria & flumina ad diſtantes pauperes. Verùm ipſe gnomen hanc vniuerſalis eleẽmoſynæ ad abſentes reſtringit, niſi ſic explices q. d. Ita dilata tuos animos & eleẽmoſynas, vt non tantùm præſentibus eroges, ſed & eas ad abſentes remotoſque quaquauerſum mittas, vti fecit S. Gregorius. Chaldæus verò per tranſeuntes aquas accipit pauperes in aquis nauigantes. *Porrige*, ait, *alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in nauibus ſuper facies aquarum; quoniam poſt tempus dierum multorum inuenies mercedem eius in* C *ſæculo hoc & in ſæculo venturo.*

Secundò. Secundò, Aben Ezra contrariè vertit: nam pro *tranſeuntes* vertit *ſtantes*, ſiue *ſtagnantes aquas*, q. d. Sicut in ſtagnis & viuarijs heri proijciunt panem, quem piſces deuorant, itaque ſe impinguant, vt pinguiores facti extractiq; herum paſcant: ſic pariter proijce panem tuum pauperibus, vt eo paſti viciſſim te ſua gratiarum actione, bonaque præcatione reficiant & paſcant. Huic ſenſui affine eſt prouerbium Arabicum: *Bonum operare quod potes, & illud in aquam proijce, quia piſcis aliquis educet ipſum aliquando foras in tui beneficium.* Exemplum literale eſt in prato ſpirit. Ioannis Moſchi capit. 185. vbi narrat quendam 50. nummos dediſſe pauperibus, ideoque eos ſextuplicatos recepiſſe, dum in piſce ex aquis extracto inuenit gemmam, quam trecentis nummis diuendidit: quare pro 50. piſcis reddidit ei trecentos.

Tertiò. Tertiò, Olympiod. per aquas accipit lachrymas: *Cum lachrymis*, inquit, *& miſericordiæ affectu facito eleemoſynam.* Poſſunt quoq; accipi lachrymæ pauperum. q. d. Pauperi præ fame & afflictione gementi & lachrymanti dato ſtipem, vt ea lachrymas eius ſoleris & abſtergas.

Quartò. Quartò & magis appoſitè, alij cenſent eſſe metaphoram à mercatoribus, frumenta & panes per naues tranſmittentibus in exteras regiones, lucri cauſa. q. d. Sicut mercator panes & grana per naues tranſuehit in alias oras, vt ibi ea carò vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: ſic tu mitte panes & opes tuas in pauperes tam vrbanos, quam forenſes: inde enim ingens lucrum, putà Dei hominumque gratiam domum referes. Huc ſpectat illud Prouerb. 31. *Nauis inſtitoris de longè portans panem ſuũ.* Et illud Gen. 49. *Aſer, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus.* Huc facit expoſitio ſubtilis & ſublimis noſtri Sebaſtiani Barradij libr. 7. prolegom. capit. 14. *Mitte panem ſuper tranſeuntes aquas*, id eſt mitte panem tuum in mare, & in longinquam cæli regionem nauibus deportetur, & poſt multa tempora cum efflaueris animam, inuenies

Inuenies illum. Quæ ſunt naues? pauperes. Hinc ait Chriſtus Luc. 18. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo. q.d. Oncra tuis diuitijs naues, id eſt pauperes, hi in cælum viles opes deferent, & cum pretioſiſſimo theſauro commutabunt. Porrò naues hæ numquam patiuntur naufragium, nec ſpolium, vti patiuntur naues mercatorum, ſed certo curſu eleēmoſyoam in cælum deuehunt. Vnde S. Chryſoſt. hom 48. in cap. 24. Geneſ. *Facilis*, inquit, *eſt hac tranſactio, ſecurè illuc transferimus, & in theſauro indepradabili reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus:* Qui ergo ſapis, imple tuis panibus opibuſque manus pauperum, illæ eas deportabunt in cælum, vbi pro eis centuplum, imò millecuplum recipies.

Rurſum aliqui per *aquas tranſeuntes*, accipiunt animas in purgatorio detentas, quaſi pio eis hic iubeat effundere eleēmoſynas, preces & ſuffragia: illæ enim animæ tráſierunt à præſenti ſæculo in alterum alterius vitæ, ac è terra in porgatorium, vbi grauiſſimè igne cruciantur. Quare qui miſericors eſt & ſapiens, eis omni ope & arte per indulgentias, miſſas, eleēmoſynas, ſuffragatur, vt à tantis tormentis eas liberet: illæ etiam iam liberatæ in cælum euolabunt, vbi liberatori ſuo gratæ, ampla à Deo dona eidem impetrabunt.

Quintò genuinè. Quintò & genuinè. q.d. Sicut ſemen copiosè ſeritur in terra humectata, pèr quam tranſierunt aquæ vel pluuiæ, vel fluuiales, vt ex ea ſuccum ſugat, quo germinare & ſegetem copioſam producere queat. Sic tu, ô fidelis, ô Chriſtiane, panem, id eſt eleēmoſynam tuam copiosè diſpergito in pauperes, vt ex ea copioſos bonorum temporalium & ſpiritualium fructus colligas. Nam per *tranſeuntes aquas*, metonymicè intellige terram tranſeuntibus aquis madentem & humidā, ideoque aptam ad recipiendum ſemen: ſeritur enim non in aqua, ſed in terra aquis humecta. Aqua enim viuifica eſt, atque omnis fœcunditatis effectrix, ait S. Cyrill. in Iſaiæ 32. 20. ſic eſt & eleēmoſyna. Senſus ergo eſt q.d. Poſtquam aquæ pluuiæ tranſierint, terramque ad oportunum ſatum madentem præparatamq; reliquerint, ſementem facito: ſic pariter vbi pauperum greges ex paupertate, aliáve afflictione egentes, ideoque ad eleēmoſynam, paratos & anhelantes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieronym. *Ad eleēmoſynam*, ait, *cohortatur, quod omni petenti ſit dandum & indiſcretè faciendum bene. Quomodo enim qui ſuper irrigua ſeminat, fructum ſementis expectat, ita qui largitur egentibus non granum ſeminis, ſed ipſum panem ſerit, fœnore quodam multiplicationem illius præſtolans, & cùm dies iudicij aduenerit, multò amplius quam dederat recepturus.* Hebr. eſt: *Mitte panem tuum ſuper faciem aquarum*, id eſt ſuper faciem terræ aquis irrigatam; nimirum feraciſſima eſt miſeri, & calamitoſi hominis facies; *aquis*, id eſt ærumnis, & lachrymis madefacta; in hac ſemina panem tuum, & ipſa magno cum fœnore ſemen reddet.

Denique, *τὸ ſuper aquas* poſſet exponi *iuxta aquas*, vti Chriſtus *ſtans ſuper*, id eſt iuxta, *eam, imperauit febri.* Lucæ 4. 39. Felicius enim ſemen iactum iuxta aquas, & vberiore fruge prouenit.

Tranſeuntes aquæ ſunt pauperes. Primò. Nota, aptè comparantur pauperes tranſeuntibus aquis. Primò, quia homines in hac vita tranſeunt & præterfluunt, vt aquæ & flumina. Vnde illud: *Aquæ multæ populi multi*. Apoc. 17. 15. & illud: *Omnes quaſi aquæ dilabimur*. 2. Reg. 14, v. 14.

Secundò. Secundò, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum & tranſitum, quo ab vno oſtio in aliud, ab vna vrbe & pago in alium mendicādo & victum quærendo tranſeunt. Nec enim certo loco conſiſtunt, ſed aſſiduè circumeunt & peregrinantur, vt eſcam conquirant. Ita Olympiod. Bonauen. Lyran.

Tertiò. Tertiò, tranſeuntes aquæ notant non eſſe ſpectandam in eleēmoſyna pauperum recompenſam, eò quòd illi tranſeant, vt aquæ non redituræ, ſæpeque ſint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imò ſubinde immemores & ingrati: quare à Deo expectaodam eſſe mercedem, q. d. licèt pauperes ſint, aut videantur fore ingrati, vt in eos quaſi in aquas iactum beneficium, & periturum videatur, ijs tamen benefacito, quia ſi non ipſi, certè alij, ac in primis Deus tibi datum magno cum fœnore reddet. Vnde Pagnin. vertit: *Mitte panem tuum etiam ignotis, ac ſi projiceres ſuper faciem aquarum; quia in multitudine dierum inuenies illū*, Et R. Salomon: *Benefac homini, de quo corde cogitas fore; vt non amplius illum videas, ſicut qui cibum ſuum in aquas proijcit.* Thaumat. verò: *Iuſtū eſt panem & cetera huius vitæ neceſſaria impertiri egenti, tametſi periturum videtur beneficium; ac ſi quis in aquam proijciat panem. Apparebit autem procedente tēpore, non inutilem tibi fore eleemoſynam.* Sapiēter Seneca lib. 4. de Beneficijs ca. 25. *Propoſitum*, inquit, *eſt nobis ſecundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum ſequi. Dij autem quodcumque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur; niſi forte exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extortum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant; quantis imbribus repente deiectis ſolum molliant, venaſq; fontium arentes redintegrent, & infuſo per occulta nutrimento renouent. Omnia iſta ſine mercede, ſine vllo ad ipſos perueniente commodo faciunt. Hæc quoque noſtra ratio, ſi exemplari ab ſuo non aberrat, ſeruet, vt ad res honeſtas conducta veniat. Pudeat vllū venale eſſe beneficium. Gratuitos habemus deos. Da ingratis beneficia.*

Quartò. Quartò, tranſeuntes aquæ innuunt copiosè dandam eſſe eleēmoſynam, quia copioſi & multi affluunt pauperes inſtar aquarum, & copioſus eleēmoſynarum erit fructus. Licèt enim is modò non appareat, ſitque occultus, ſicut ſemen copiosè proijcitur, & occulitur in terra aquis humida, in meſſe tamen, puta in die iudicij copioſus & ſplendidus apparebit. Ita S. Gregor. Nazianz. Orat. 19. *Huc*, inquit, ſcilicet ad lætam largamque eleēmoſynam, *pertinere videtur, quod Scriptura inquit, panem in aquam quoque mittendum eſſe: non enim fore, vt diſtrahatur aut pereat apud iuſtum harum rerum æſtimatorem, ſed eò peruenturum eſſe, vbi omnia noſtra collocabuntur.* Simili modo Apoſtol. 2. Corint. 9. eleēmoſynam comparat ſemini producenti magnam meſſem. *Qui*

parcè

parcè ſeminat, inquit, *parce & metet: Et qui ſeminat in benedictionibus*, id eſt, beneficè, copioſè, largiter, *de benedictionibus & metet*. Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Iudææ vicinam exundatione ſua pertranſeundo oblimat, impinguat, fœcundat. Idem facit eleëmoſyna, quæ dantem ditat & omni bono cumulat. Vnde & ſequitur: *Da partem ſeptem nec non & octo.* Vbi alludit ad ſeptem ſectiones Nili & riuos (ita vt ipſum Nili corpus ſit octauum) quibus totidem oſtijs in mare decurrit, idque facit vt meliùs totã Ægyptum, in totidem partes diſſectam irriget & fœcundet. Hinc à Virgil. 6. Æneid. Nilus vocatus *ſeptemgeminus*, & ab Ouidio 15. Metamor.

Perq; Papyriferi ſeptemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, ſed tota agrorum, adaquatio fit à Nilo, vnde Claudian. Epigram. 6.

Ægyptus ſine nube ferax, imbreſq; ſerenos
Sola tenet, ſecura poli, non indiga ventis,
Gaudet aquis quas ipſa vehit, Niloq; redundat.

Denique τὸ *mitte ſuper tranſeuntes aquas*, ſignificat eleëmoſynam faciendam eſſe primò liberaliter. Secundò, non tardè, ſed citò. Tertiò, hilari animo iuxta illud, *Hilarem datorem diligit Deus*. 2. Corinth. 9. vnde *Fabius beneficium ab homine duro aſpere datum, panem lapidoſum vocabat*, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. & ſeq. Quartò, præueniendos eſſe pauperes, vt antequam rogent vltrò mittamus in eorum ſinum eleëmoſynam. Audi Senecam loco citato: *Illud melius, occupare antequã rogemur, quia cum homini probo ad rogandum os concurrat* (alij legunt *corruat*) *& ſuffunditur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet, accepit. Serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſque voluntas, & cùm intellecta eſt neceſſitate grauiſſima rogandi liberanda eſt.*

Quintò. Quintò, τὸ *panem tuum* ſignificant cum dandum ex tuo, quem ſcilicet tuo labore comparaſti, non ex rapto vel alienum; rurſum *tuum*, id eſt neceſſarium, non tantùm ſuperfluum. Ad hæc *tuum*, id eſt eodem quo tu veſceris, non eius micas & cruſtas decidentes, non panem alterum viliorem & ſecundarium. *Comedat pupillus de buccella tua.* Iob 31. 17. *Panem tuum cum eſurientibus & egenis comede.* Tob. 4. 17. *Frange eſurienti panem tuum.* Iſaiæ 58. 7.

Sextò. Sextò, eleëmoſynam tranſeunti, id eſt occultè & ſecretò eſſe faciendam, tum vt vites inanem eius oſtentationem, tum ne egenum pudore afficias. Vnde Iſidor. Peluſ. l. 2. Epiſt. 151. celebrat Timotheum quemdam, *quòd cùm eleemoſynam ſingulari quodam amore complecteretur, id tamen ſtudioſè captabat, vt obſcura & incognita eſſet ea benignitas. Nã ſi oſtentationis particeps eſt, non benignitatẽ exhibere, verùm eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, diminuniq; opus moleſtiſſimo morbo labefactare.* Quocirca Timotheũ his elogijs ornat: *Reuera pudicitiæ ac temperantiæ delubrum erat, prudẽtiæ ſedes, arx fortitudinis, iuſtitiæ metropolis, humanitatis penu, manſuetudinis templum, atque vt vno verbo cõplectar, virtutum omnium theſaurus.*

Septimò. Septimò, non ſemel & iterum, ſed aſſiduè &

Cornel. in Eccleſiaſten.

A continuò faciendam eſſe eleëmoſynam quibuſlibet egenis, quotidie affluentibus. Præclarè S. Greg. Nyſſen. Orat. de pauperibus amandis: *Studium, ait, promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Caue ne alius rapiat theſaurum repoſitum tibi. Calamitate affectum, vt aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita fove, vt in ea & ſanitatem tuam, & ſalutem vxoris, & filiorum, ſeruorum, & totius familiæ poſitam putes.*

Myſticè per panem & eleëmoſynã corporalem accipias ſpiritualem, qualis eſt docere ignorantes, ſolari afflictos, conuertere peccatores. Ita S. Hier. *In quocumque homine, ait, aliquam aquam videris de qua dicitur: flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ: ne te pigeat panem ſapientiæ, panem rationalis, panem præſtare ſermonis. Si enim hoc frequenter feceris,*
B *inuenies te non incaſſum doctrinarum ieciſſe ſermonẽ. Tale quid & in Iſaia dictum puto. Beatus qui ſeminat ſuper aquam, vbi bos & aſinus calcant: Quod ille Magiſter beatitudine dignus habeatur, qui ſuper irriguum pectus ſeminat audientium tam ex Iudæis, quàm ex Gentium populo congregatum.* Citat S. Hiero. Iſaiam c. 32. 20. iuxta Sept. Vide ibi dicta.

Qvia post mvlta tempora invenies illvm] quaſi rem perditam, vel potius abſconditam, ſed vt ſemen mirè multiplicatum, inuenies *illum*, id eſt illius mercedem & copioſam retributionem, idq; ſæpè in hac vita, & ſemper in futura. Ita Chald. Hebr. eſt, *Quia in multitudine dierũ inuenies illum.* Vide S. Chryſ. hom. *quòd eleemoſyna ſit ars omnium quæſtuoſiſſima.* Alludit ad originem Iordanis (qui eſt fluuius nobiliſſimus Iudææ.)
C Hic enim teſte Ioſepho lib. 3. Belli ca. 18. Egeſippo & alijs, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profũditatis, aquas copioſas per abditos ſubterraneos meatus in Dan, ſiue Paneadem, fontem Iordanis eijcit & tranſmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Iordanis, indeque ex confluxu duorum riuulorum, Ieor ſet, & Dan, Iordanis nomen & flumen conflatum eſt; reuera tamen occultè, vt dixi, oritur Iordanes antea ſus in Phiala fonte. Deprehenſum id eſt à Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque miſſis in Phialam paleis, inuenit eas apud Panium in fontẽ Dan redditas, vnde antea fluuius Iardanis naſci credebatur. Sicut ergò panis & paleæ coniecti in Phialam fontem, poſt longos occultoſque meatus redduntur in Iordane, ſic panes cõiecti in ſinu pauperum poſt
D multa temporum ſpatia redduntur largienti. Vide Adrichom. in deſcriptione terræ ſanctæ in Iordane. Hic ergo quaſi in Phiala ſpargamus panem in aquas, id eſt in pauperes, vt illæ nobis reddantur in Iordane, id eſt in fluuio iudicij (hoc enim Hebr. eſt *Iordan*) hoc eſt iuſtę retributionis in cælo, vbi Deus eos, qui miſerint panem in tranſeuntes aquas, & calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut Cerere, putà vinum aut ceruiſiam dederint ſitienti, fonte vitæ & torrente voluptatis potabit. Pſal. 35. v. 9.

Da partem septem nec non et octo: Vers. 2.
qvia ignoras, qvid fvtvrvm sit mali svper terram] Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyran. Dionyſ. & S. Hier. in cap. 41. Ezech. v. 1. & S. Gregor. homil. 16. in Ezech. ſed

legendum *partem* cum Roman. Hebr. Septuag. Syro, Arabico, Chaldæo & ceteris. *τὸ partem* notat diſtribuendam eſſe eleēmoſynam pro cuiuſque neceſſitate vel merito, & non ita vt eſuriat vnus, alter ebrius ſit 1. Corinth. 12. 21. Iam

Da partem ſeptē & octo quibus? Reſp. Primò. Primò Chald. hanc gnomen exponit de ſatione, quaſi hic inſtituatur pater familias vt congruo tempore agrum ſerat, vti de eodem agricolam iuſtruit Columella, Varro, Cato & alij ſcribentes de re ruſtica, q. d. Sere ſemen in agro menſe ſeptimo & octauo: *Optimam*, inquit, *partē ſeminis confer menſe Tirſi in agrū tuum, neque tamen & menſe kiſleu à ſeminando auoteris, neque exploratum eſſe poteſt ipſi terræ imminens malum, prima an ſecunda ſementis ſuperatura ſit.* Verùm hic ſenſus alienus eſt, & ad propoſitum non pertinet. Agitur enim hic de eleēmoſyna.

Secundò. Secundò, R. Haccados per *ſeptem* accipit ſeptem planetas, per *octo* cælum octauum, ſiue ſtellatum; per planetas autem & ſtellas fixas cenſet denotari viros eminentes & principes, quaſi illis hic iubeat dari partem honoris cuique debiti, illoſq; colere & revereri, vt benigno fauoris ſui aſpectu viciſſim nos aſpiciant & proſequātur. Verùm hoc tam remotum eſt quàm cælum à terra.

Tertiò. Tertiò, R. Salomon, Abeo Ezra & Clarius per *ſeptem* accipiunt ſeptem dies ſeptimanæ, & per *octo* diem octauum, qui eſt primus ſequentis ſeptimanæ. q. d. Quotidie per ſeptē dies hebdomadæ dato eleēmoſynam, nec ibi definito, ſed dato die octauo, hoc eſt primo ſequētis hebdomadæ, vt denuò nouum ſeptenarium cum noua hebdomada inchoes, & cùm ea finias, idque aſſiduè & continuò. q. d. Continuò per omnes dies cuiuſlibet hebdomadæ, totiuſque vitæ facito eleēmoſynam.

Quartò. Quartò, Caietan. per *ſeptem* pauperes ſeptem propriè & præciſè accipit. *Fortè enim*, inquit, *tunc temporis familiare erat Iudæis eleēmoſynarijs paſcere pauperes ſeptem, ob reuerentiam diuinarum actionū, quæ ſeptem diebus deſcribuntur à Moyſe, ſupputato ſabbato quietis. Da itaque partem menſæ pauperibus ſeptem, hoc eſt decreto numero pauperū & etiam octo, hoc eſt, ſi & alius ſuperuenerit, da etiam & partem.*

Quintò. Quintò Oſorius & alij per *ſeptem* & *octo* accipiunt ſeptimam vel octauam partem opum & prouentuum, quaſi hanc iubeat dari pauperibus vti decimam dari ijſdem iubet Moſes. Deuter. 14. 28. Alij per *ſeptem* & *octo* accipiunt ſeptuplā & octuplā id eſt multiplicem & copioſam eleēmoſynam, quaſi iubeatur, vt homo omnes benefaciendi, & bene de proximo merendi occaſiones capeſſat. Ita Oſorius & Lyran. qui legit in accuſatiuo: *Da partes ſeptem & octo.*

Sextò. Sextò S. Bonauent. cenſet ſenarium ſignificare id quod ſufficit nobis: quidquid eſt vltra illud, dici *ſeptem* & *octo*. q. d. Danda eſt eleēmoſyna de eo quod supereſt, ac largè quidem pro facultatibus noſtris, vt noſtra abundantia aliorū inopiam ſuppleat.

Septimò. genuinè. Septimò & genuinè. q. d. Da partem panis, id. eſt cibi & eleēmoſynæ tuæ *ſeptem*, id eſt multis pauperibus. imò *& octo*, id eſt longè pluribus. q. d. Eſto liberaliſſimus in dando, da quotquot egentes occurrunt, da plurimis imò infinitis ſi potes. Nota ex S. Hier. in Iſaiæ c. 4. & 5. Hebræis ſeptenarium eſſe familiarem propter ſabbatum, æquè ac denarium propter decalogum. Significat autem ſeptenarius multitudinem & vniuerſitatem, eò quòd omnes dies ſeptimanæ ſemper recurrentes non ſint niſi ſeptem, idem ſignificat ternarius: vnde illud Ariſtotelis. *Tria ſunt omnia*, ſcilicet prima; non enim duo, ſed tria primò vocantur. Iam ſi ad tria addas quartum, vel ad ſeptem addas octo, ſignificatur magna & inuſitata multitudo. Vnde illud: *O terq́ue quaterq́ue*, id eſt omnimodè *beati*. Sic Amos 1. v. 3. & ſeq. toties reperitur: *Super tribus ſceleribus Damaſci & ſuper quatuor*, id eſt ob plurima & maxima eius ſcelera, *nō conuertam eum*. Vide ibi dicta. Et Prouer. 30. 15. *Tria ſunt inſaturabilia, & quartum numquam dicit ſufficit*. Simile eſt Iob 5. 19. *In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima*, id eſt in plurima & maxima, *non tanget te malum*. Et Michææ 5. v. 5. *Suſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates hominis*, id eſt plurimos & maximos principes, vti ibidem dixi: ſic hîc dicitur: *Da partem ſeptē & octo*, id eſt da multis, imò longè pluribus & innumeris. Hinc Thaum. vertit: *Da liberaliter & diuide pluribus, ſua tamen cuique*. q. d. Noli terreri pauperum ſilatim affluentium multitudine, vt vltimis neges eleēmoſynam, quin potiùs omnibus da, vt creſcente numero pauperum, creſcat tibi animus & numerus eleēmoſynarum. Hinc Nazianz. orat. 19. laudans patrem ſuum vitâ functum ab eleēmoſynis: *Reuera*, inquit, *tamquam alienorum bonorum procurator de bonis ſuis cogitabat, pauperū inopiam, quàm maxime poterat, ſubleuans, nec ſuperflua dumtaxat, ſed neceſſaria quoque in eam rem ſumens, partemq́, dans non ſeptem dumtaxat, velut Salomonis lex præſcribit, verum ſi octauus etiam accederet; libentiùs ſua profundens, quàm alij acquirant.* Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis eſt in omnes, nec vllum indotatum reliquit. Verè Cicero: *Homines*, ait, *ad deos nulla re propiùs accedunt, quàm dando: nihil habet fortuna melius quàm poſſis, nec natura meliùs, quàm vt velis ſeruare quàm plurimos.*

Huc facit vetus Prouerbium: *Omnia octo*, de qua collector adagiorum, & Bongus in myſterijs Numerorum, cum nihil deeſſe ſignificatur, ſiue propter Steſichori poëtæ monumentum, inquit noſter Lorinus, Catenæ ex omnibus octonis conſtructum, columnis, gradibus anguliſque; ſiue propter diſtributos à primo conditore Corinthios in octo tribus; ſiue propter totidem deos ſummæ rerum imperantes, per quos iurare ſolitus Orpheus fertur, ignem, aquam, terram, cælum, lunam, ſolem: Mythram (Perſæ confundunt cum ſole) noctem: ſiue quia in Ægyptia columna in ſignum iuſtitiæ inſcribantur deorum octo nomina, Saturni, Rheæ, Oſiris, ſpiritus, cæli, terræ, noctis, diei: & totidem Xenocrates, vt prodit Cicero, licet diuerſos deos faciebat: ſiue propter octonas certaminum ſpecies in Olympiis; ſiue propter aliam cauſam. Igitur ſeptem & octo nullum non comprehendunt, valetque ſententia iſta idem ac quod præcipit Chriſtus: *Omni petenti te tribue*. Lucæ 6. v. 30. Alludit ad veterum comedendi & conuiuandi ritum, quo

teſte

teſte Macrobio lib. 1. Satur. cap. 7. & Gellio lib. 13. cap. 11. in conuiuio ſeptem adhibebantur conuiuæ, & octauus erat rex ſiue præſes conuiuij. Vnde Prouerbium *ſeptem conuiuium, nouem conuitium.* Vide Sidon. Apollin. libr. 1. epiſtol. 11. & Rhodigino lib. 2. capit. 8. Hinc Heliogabalus Imper. teſte Lampridio ad cœnam inuitabat ſimul octo luſcos, octo caluos, octo ſurdos; octo podagroſos, octo nigros, octo longos, octo perpingues & obeſos, vt ſibi ſuiſque riſum moueret.

Tropol. Tropol. S. Ambr. in c. 6. Lucæ, explicans octo beatitudines: *Beati pauperes ſpiritu*, &c. ijs hūc locum applicat: *Mandatum accipis*, inquit, *octo illis partem dare, fortaſſe benedictionibus*, id eſt beatitudinibus, vt ſcilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ eſt prima beatitudo à Chriſto propoſita, partem manſuetudini, quæ eſt ſe- B cunda beatitudo; partem luctui & compunctioni, quæ eſt tertia, & ita de ceteris. Cauſam ſubdit: *Sicut enim ſpes noſtra octaua perfectio eſt, ita octaua ſumma virtutum eſt.* q. d. Sicut ſpes noſtra, id eſt vita æterna quam ſperamus perficietur in octaua reſurrectionis, cùm reipſa vitam æternam ſperatam adipiſcemur, ita octaua beatitudinum eſt ſumma virtutum, id eſt octo beatitudines ſunt ſumma perfectio & culmen virtutum omniū. Dato igitur ac ſtude beatitudinibus, vt eas ſecteris, conniraris ad octauam, id eſt perfectionem virtutū, ac per eam aſſequaris octauā gloriæ in beata reſurrectione. Idem S. Ambroſ. l. 2. de Iacob c. 11. alludens ad ſeptem candelabri lucernas, & ad octauum quaſi omnium vterum, illas applicans ſeptem Machabeis, quorum octaua erat mater: *Quam bonus*, inquit, *fidei partus, quā* C *tutus portus iſte pietatis, quā ſplendida lucerna Eccleſiæ ſepteno fulgens lumine, & octauo vtre cunctis luminibus oleū ſubminiſtrans. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis ſeptem & illis quidem octo, eò quòd in vtroque numero conſortium gratiæ conſequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, ſeptem tamquam in ſabbato, octo tamquam in Euangelio. Pia mater ſupplemento paſſionis adiuncta, quę in talibus filijs integram pietatis formam & parturiuit & peperit.*

Secundò, S. Greg. prologo in Pſal. 6. Pœnitent. docet dandam eſſe partem ſeptem, id eſt vitæ actiuæ, obeundo ſeptem opera miſericordię, & octo, id eſt vitæ contemplatiuæ. *Da mihi*, inquit, *Domine partes ſeptē nec non & octo. Optauit enim ita ſubditos regere, vt tamen contemplationis diuinæ non fraudaretur perfectione. Ipſa namq; officij ad-* D *miniſtratoria neceſſitate conſtrictus, cogebatur temporali actioni inſiſtere; ſed ſuauis eū contemplationis diuinæ dulcedo reficiebat in mente. Poteſt etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud diuinæ illuminationis templum aſcendit, qui ſempiternæ virtutis Dei amore conceptus, temporalibus, quæ per ſeptenariū numerum deſignantur, gradatim contemptis, per ſcalas octo beatitudinum ad ſublimia promouetur, donec Deus deorum in Sion mentis videatur.* Similia habet Philippus Solitarius l. 3. Dioptræ c. 8.

Rurſum Olympiod. per ſeptenarium accipit ſeptem dona Spiritus ſancti. Hugo verò & alij accipiunt tres virtutes theologicas, putà fidem, ſpem, charitatem, & quatuor cardinales, putà

A prudentiam, iuſtitiam, fortitudinem & temperātiam, quaſi iubeat illis ſtudere in ſeptenario huius vitæ, vt per eos pertingamus ad octauam felicitatis æternæ.

Allego. Allegor. Hebræi, ait S. Hieron. ita hunc locū intelligunt: *Et ſabbatum & circūciſionem.* (Hæc enim dabatur octauo die infanti) *ſerua: ne ſi fortè hoc non feceris, inopinatum tibi ſuperueniat malum.* Meliùs Chriſtiani nonnulli ſic explicant. q. d. Serua ſeptem, id eſt Paſcha, & octo, id eſt Pentecoſten. A Paſchate enim ad Pentecoſten numerantur ſeptem hebdomades, quarum quaſi octaua eſt quinquageſima, putà Pentecoſte, quo alludens S. Greg. Nazianz. Orat. 43. quæ in S. Pentecoſten ſub initium: *Da partem ſeptem & octo*, id eſt, inquit, da partem S. Pentecoſtæ & futuræ beatitudini. Sic enim habet: *Hic eximius ſe-* B *ptenarius Pentecoſtes honorem inuexit. Septenarius enim in ſeipſum ductus quinquagenarium gignit vno die excepto quem ex futuro ſæculo aſſumpſimus, octauū eumdem & primum, vel vt rectius loquar, vnum & ſempiternum. Illic enim præſens animarum noſtrarum ſabbatiſmus deſinat neceſſe eſt, vt detur pars ſeptem atque adeò octo, ſicut iam nonnulli maiorum noſtrorum hunc Salomonis locum expoſuerunt.*

Rurſum S. Hieron. lib. contra Lucifer. per ſeptenarium accipit vetus teſtamentum, per octo nouum: *Eccleſiaſtes, ait, iubet dare partes ſeptem, dare partes octo, id eſt vtrique credere teſtamento.* Et S. Iſidorus libr. 1. Offic. capit. 24 legens: *Da partem illis ſeptem & illi octo*, ſic explicat q. d. Iudæi celebrant diem ſeptimum, putà ſabbatum, quod érat requies mortuorum; at Chriſtiani celèbrant diem octauam putà Dominicam, quæ eſt dies C reſurrectionis, ac proinde viuorum non mortuorum. Eodem modo explicat S. Aug. epiſtol. 119. cap. 15. & Olympiod. ac Salonius: *Præcipit*, inquit, *tam veteris, quàm noui teſtamēti ſeruari præcepta.* Denique S. Hieron. ſcribens in hunc Eccleſiaſtæ locum: *In Ezechiele*, inquit, *ſeptem & octo gradus ad templi leguntur aſcenſum. Et poſt ethicū illum Pſalmum, id eſt centeſimum octauum & decimū, quindecim graduum Pſalmi ſunt, per quos primùm erudimur in lege, & ſeptenario numero expleto, poſtea per ogdoaden ad Euangelium ſcandimus. Præcipitur ergo vt in vtrumque teſtamentum, tam vetus ſcilicet, quàm nouum pari veneratione credamus. Iudæi dederunt partem ſeptem, credentes ſabbatum: ſed non dederunt octo, ſuſcipientes Euangelium, reſurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion & Manichæus, & omnes qui veterē legem rabido ore* D *dilaniant, dant partem octo, ſuſcipientes Euangelium: ſed eandem ſeptenario numero nō tribuunt, legem veterem reſpuentes. Nos igitur vtrique teſtamento credamus. Non enim poſſumus dignos cruciatus, dignamq́; pœnam iam nunc mente comprehendere, quæ repoſita eſt his qui verſantur in terra, Iudæis atque hæreticis, è duobus alterum denegantibus.*

Porrò Caſſian. libr. 2. de Inſtit. renunt. cap. 9. & 10. ſic explicat q. d. Die ſabbati, putà ſeptimā ſerua ieiunium ex priſco Eccleſiæ ritu; die octauā verò celebra feſtum, putà Dominicam reſurrectionis Chriſti.

Anagog. Anagog. S. Gregor. libr. 35. Moral. cap. 7. per ſeptenarium accipit præſentem vitam eiuſque

bona, per octonarium futuram, quaſi dicat. Sic diſpenſa temporalia, vt accipere merearis æterna. *Septenarium quippe*, inquit, *cùm adhuc alius ſequitur, ex ipſo eius argumento exprimitur, quòd finienda temporalitas æternitate concludatur. Hinc eſt enim quod Salomon admonet dicens: Da partes ſeptem nec non & octo. Per ſeptenarium quippe numerũ, hoc quod ſeptem diebus agitur, præſens tempus expreſſit, per octonarium verò vitam æternam deſignauit, quam ſuâ nobis Dominus reſurrectione patefecit. Dominico ſcilicet die reſurrexit, qui dum diem ſeptimum, id eſt ſabbatũ ſequitur, à conditione octauus inuenitur. Benè autem dicitur: Da partes ſeptem nec non octo: quia ignoras quid mali futurum ſit ſuper petram, ac ſi apertè diceretur: ſic diſpenſa temporalia, vt appetere non obliuiſcaris æterna. Oportet namque vt inpoſterum bene agendo prouideas, qui de venturo iudicio quanta tribulatio ſequatur, ignoras. Hinc eſt quod quindecim gradibus templum aſcenditur, vt ex ipſa eius aſcenſione diſcatur, quatenus per ſeptem & octo & temporalis ſollicitè diſpenſetur actio, & prouidè manſio æterna requiratur. Hinc & etiam quod dum monas in denarium ſurgit, centum quinquaginta Pſalmos Propheta cecinit. Propter hunc ſeptenarium numerum temporalia, octonarium verò æterna ſignantem ſuper centum viginti fideles in cœnaculo reſidentes Spiritus ſanctus effuſus eſt. Per ſeptem quippe & octo quindecim componuntur, & ſi ab vno vſque ad quindecim numerando paulatim per incrementa conſurgimus, vſque ad centeſimum & vigeſimum numerum peruenimus. Quâ ſcilicet effuſione Spiritus ſancti didicerunt, vt & temporalia tolerando tranſirent, & æterna inhianter appeterent.*

Symbolicè. C Symbolicè idem S. Gregor. hom. 16. in Ezechiel. *Partes*, ait, *ſimul ſeptem & octo damus, quando ſic ea quæ ſeptem diebus euoluuntur, diſponimus, vt per hæc ad bona æterna veniamus.* Ætates enim hominis ſeptimo quoque anno variantur, & per ſeptenarios ad metam decurrunt, putà ad octauam reſurrectionis, ait Hugo. *Septimus quiſque annus ætati notam imprimit*, ait Seneca. Audi Hippocratem apud Philonem libr. de Mundi opificio: *In hominis vita ſeptem ſunt tempora, quas ætates vocant: Infans, puer, adoleſcens, iuuenis, vir, ſenior, ſenex. Infans eſt vſque ad ſeptennium, intra quod dentes emittit: puer vſque ad ſecundum ſeptennium, quoad genituræ emiſſionem ſit tempeſtiuus. Adoleſcens vſque ad tertium ſeptẽnium & barbæ lanuginem. Iuuenis vſque ad quartum ſeptennium, & accretionẽ totius corporis. Vir vſque ad annũ vndequinquageſimũ, & ſeptimum ſeptennium. Senior vſque ad quinquageſimum ſextum, & octauum ſeptennium. Senex toto quod reliquum eſt tempore.* Et nonnullis interiectis: *Præter ea quæ dicta ſunt, manifeſtiſſimè vim perfectionis deſignatiuam in ſeptenario, repræſentant ætates ipſæ ab infantia ad ſenectutem vſque, quæ menſurantur ſeptenario: ac primo quidem ſeptennio enaſcuntur dentes: In ſecundo tempeſtiuitas eſt ad genituram emittendam. In tertio barba accrementum. In quarto roboris acceſſio. In quinto tempus nuptiarum. In ſexto vigor intelligentiæ. In ſeptimo vtriuſque augmentum, intelligentiæ & eloquentiæ. In octauo vtriuſque perfectio. In nono æquitas & manſuetudo, affectibus maiori ex parte manſuefactis. In decimo denique vitæ exitus optabilis, adhuc integris ſenſuum inſtrumentis. Solet enim alioqui ſenectus longa ſupplantare & affligere.*

Hinc ſequitur ſeptenarium eſſe ætatum & vitæ definitorẽ; in eo enim fit ſanguinis, humorum, ſpirituum, calorum & complexionis mutatio. Quocirca nonus ſeptenarius annorum, putà annus vitæ 63 eſt climactericus, multiſque vitæ finem affert. Vnde 63. ætatis anno mortuus eſt Ariſtot. Cicero, Chryſippus, Bocacius, Card. Cuſanus, S. Benedictus, S. Bernardus, & alij permulti. Vnde & Auguſtus Cæſar annum 63. velut fatalem extimuit, eoque exacto quaſi periculo defunctus ſibi gratulatus eſt. Abrahã mortuus eſt anno ætatis 175. qui 25. ſeptenarios complectitur. Iacob anno ætatis 147. qui 21. Dauid 70. qui decem ſeptenarios in ſe concludit: eodẽ permulti decedunt. Nam vt idem ait Pſalm. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni. Si autem in potentatibus, octoginta*, qui octo denarios complectitur, iuxta id quod hic dicitur: *Da partẽ ſeptem nec nõ & octo.* Simili modo reipublicæ ſtatus per ſeptenarios ſæpè mutatur. Hebræorum captiuitas in Babylone deſijt anno 70. qui eſt decimus ſeptenarius: omnium monarchiarũ ſeries deſijt in 70. hebdomade, Danielis c. 9. in qua natus eſt Chriſtus monarcharũ monarcha. Porrò 70. hebdomades annorũ faciunt annos 490. qui eſt quaſi cubus ſeptenarij & denarij: ſepties enim decem faciunt 70. ſepties 70. faciunt 490. Atque circiter eundem annũ 490. facta eſt crebra reipublicæ Hebraicæ, vti & aliarum mutatio, putà prima à Moſe & iudicibus in Saülem & reges; ſecunda à regibus in Zorababel & duces tempore captiuitatis Babylonicæ; tertia à ducibus in Chriſtũ. In qualibet enim harũ inuenies circiter annos 490. vti colligere licet ex tabula chronologica, quam præfixi Pentateucho. Iuxta hunc ſenſum monet ſapiens, vt memores ſimus ſeptenarij, id eſt decurſus & finis ætatis, tum noſtræ, tũ reipublicæ, in eoque agnoſcamus vtriuſque vanitatem, dicamusque: *Omnis conſummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis:* Sicut enim ſeptenario dierum, putà ſeptẽ diebus initio mundi Deus omnia creauit: ita ſeptenario annorum eadem variat & finit. Rurſum vt cuique ætati (quæ numero ſunt ſeptem) ſuam demus partem, officium ſcilicet cuique ætati debitum, putà infantiæ demus innocentiam, pueritiæ obedientiam, iuuentuti caſtimoniam, adoleſcentiæ ſtudiũ ſapientiæ, virili ætati robur virtutis, ſenectuti maturitatem, apathiam, & perfectionem, decrepitæ meditationem inſtantis vitæ æternæ.

Annus climactericus quis & quibus?

Virtutes ætati cuique propria.

Denique nonnulli vti ſuperiùs indicaui, per ſeptenarium accipiunt pauperes viuentes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio. q.d. Da eleëmoſynam pauperibus viuentibus in ſeptimana huius vitæ, da & defunctis qui ex hac vita tranſierunt ad purgatorium, vbi expectant octauam felicitatis æternæ. Rurſum nonnulli ſic exponunt: *Da partes ſeptem, nec non & octo, quia ignoras quid futurum ſit mali ſuper terram.* Hoc eſt, neminem à commercio laborum tuorum excludas, cum neſcias mala, ſcilicet tentationes hominibus euenturas, quæ ſi diuitem fortè proſtrauerint, pauperculum in bono perſeuerantem

ſem habebis per tui laboris induſtriam, in quo tamquam in filio ſapiente glorieris.

QVIA IGNORAS QVID FVTVRVM SIT MALI SVPER TERRAM.] q.d. Multæ calamitates, eæque improuiſæ & quaſi ineuitabiles imminent terræ: vt ergo ab ijs te liberes, multas facito eleëmoſynas: *quoniam eleëmoſyna à morte liberat, & ipſa eſt quæ purgat peccata & facit inuenire miſericordiam & vitam æternam*, ait Raphael Tobiæ ca. 12. 9. Tales calamitates ſunt furum, latronum & hoſtium incurſus, ſterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, peſtis, fames, bellum, morbi, mors, hæc ſunt mala pœnæ; mala culpæ ſunt peccata, & peccandi occaſiones ac tentationes: contra vtraque antidotum eſt eleëmoſyna, vti oſtendi Daniel. 4. v. 24. Deuter. 26. vbi 22. eleëmoſynæ fructus recenſui. Verè S. Hieron. ad Nepotianum: *Numquam*, ait, *memini me legiſſe mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit.*

B Rurſum S. Hieronymus hic & S. Gregor. homil. 15. in Ezechielem, malum hoc referunt ad examen, ſententiam, damnationem & gehennā impiorum in die iudicij, à qua miſericordes eximet Chriſtus Matth. 25. Sic & Olympiod. *Modeſtè age*, inquit, *quæ ad huius vitæ pertinent officia, cogitans aſſiduè & de futuro ſæculo. Neque enim noſti, quàm grauia repoſita ſint tormenta ijs, qui neque ſeptenarijs partem ſuam dederunt, neque octonarijs.* Addit deinde alium ſenſum dicens: *vel eleëmoſynam omnibus cōfer in cordis tui ſimplicitate. Neque enim noſti quis hominum verè indigeat, quiſue ſimulatā paupertate per auaritiā petat.* Verùm primus ſenſus, quem dedi, eſt litteralis & genuinus. Didicit C hic Salomon à patre ſuo Dauide, qui Pſal. 40. 1. ita canit. *Beatus vir qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala* (Symmach. *In die afflictionis*. Euſebius: *quandocumque vrget calamitas*) *liberabit eum Dominus.*

VERS. 3. SI REPLETÆ FVERINT NVBES, IMBREM SVPER TERRAM EFFVNDENT; (Hebr. *euacuabunt, exinanient*) SI (Hebr. *& ſi*) CECIDERIT LIGNVM AD AVSTRVM, AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT.] Senſus eſt, ait Olympiod. quaſi dicat: *Sicut nubes iuſſu diuino imbrem ſuper omnes homines ſpargunt, ita conuenit eleëmoſynam cunctis hominibus impartire*: nimirum cor plenum vti diuitijs ita & charitate, eleëmoſynam copioſam det oportet, ſicut nubes aqua turgidæ copioſam effundunt pluuiam. Vnde illud Oſee 13. 3. *Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina.* Et Eccleſ. cap. D 35. 26. *Speciosa miſericordia Dei in tēpore tribulationis, ſicut nubes pluuiæ in tempore ſiccitatis.* Vide dicta vtrobique.

Prognoſtica pluuiæ. Porrò nubes denſæ certum ſunt ſignum pluuiæ, æquè ac multa alia, quæ phyſici aſſignant. Nam pluuiam præſagiunt canes gramina comedentes, eorumque ventres murmurantes: muſcæ & veſpæ equos acrius compungentes, fumus per camini gulam ſpiſſius ſubuolans; crebriores atrocioreſque morſus pulicum. Sunt inſuper argumenta pluuiarum, grues ſilentio per alta cæli inuolantes; boues aërem olfactantes, ſeq; contra pilum lambentes; hirundo lacum circumuolitans, ſummiſque alis aquæ ſuperficiem verberās; ranæ inſuetum coaxantes; formicæ è cauernulis

A oua efferentes; arcus cæleſtis; corui & cornices crocitantes; terreſtres volucres aduerſus aquam clangores edentes, ſeſeque perfundentes; oleum lucernæ ſcintillans, & fungi ſe inde tollentes; luna creſcens obſcurior, ſol exoriens concauus & oculoſus; item ſub ortum ſolis nigræ nubes, rubentibus interuenientes.

Eleëmoſyna ſimilis nubi. Aptè eleëmoſyna cōparatur nubi, quia ſicut nubes à cælo formata, nō alium habet finem & ſcopum niſi pluuiam; ſic opum à Deo datarum non alius eſt finis, quàm vt erogentur in egentes. *Primò.* Rurſum ſicut Deus pluit indifferenter & æqualiter ſuper omnes, ſiue bonos ſiue malos, ſiue amicos ſiue inimicos, ſic & eleëmoſynarius omnibus benefaciat ſine exceptione perſonarū. *Secundò.* *Tertiò.* Tertiò, ſicut nubes à pluuia nullam gratiarum B actionem expectat, ſic nec diues quidpiam expectet à paupere, iuxta illud Chriſti: *Mutuum date, nihil inde ſperantes.* *Quartò.* Quartò, ſicut pluuia grata eſt nubi, ac nubem nubi rependit, dum in terra à ſe humectata & radijs ſolis calefacta vapores excitat, qui in aërem eleuati, in nubes rurſus concreſcunt: ſic pariter eleëmoſyna ditat dantem; adeoque eleëmoſynarius certat liberalitate cum Deo: vnde quò liberalior eſt in pauperes; eò liberaliorem in ſe Deum experitur; vt ſe experiri fatebatur S. Ioannes eleëmoſynarius, teſte Leontio Epiſcopo Neapoleos in Cypro, in eius vita, qui & addit eum confidenter dicere ſolitum Deo: *Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego diſpergendo.* Hinc Chald. vertit: *ſi repletæ fuerint nubes pluuia, ſuper terram effundent aquas ſuas propter merita iuſtorum. Et ſi non fuerit iuſtus in illa generatione, in mari & in deſerto deſcendent, vt non ſit* C *vtilitas ex eis filijs hominum.* Et ſic explicat, quaſi dicat: *Serua mandata, quæ tibi ſuperiùs ſunt præcepta, vt nubes ſuper te effundant imbrem ſuum. Vbicumque enim tibi locum præparaueris, futuramque ſedem, ſiue ad Auſtrum ſiue ad Boream, ibi, cùm mortuus fueris, permanebis. Aliter: Propterea ſupra diximus: Mitte panem tuum ſuper faciem aquæ, etenim petenti te tribue, quia & nubes cum plenæ fuerint diuitias ſuas mortalibus largiuntur.* Nubes ergo miſericordiæ noſtræ in pauperes, elicit & prouocat nubem miſericordiæ diuinæ, vt in nos gratias & dona ſua pluat & effundat, iuxta illud: *Beati miſericordes, quoniam miſericordiam conſequentur.* Matth. 5.

Myſticè Olympiod. *Nubes*, ait, *ſunt viri ſancti, quorum vnus fuit Moſes, qui dicit; Expectetur vt pluuia eloquium meum. Deuter. 32. Sancti ergo repleti* D *diuino verbo, quale* ſcilicet *factum eſt ad Oſee alioſque ſanctos, effundunt fœcundum* doctrinæ *imbrem non ſuper ſolam Iudæam, ſed & in omnem terram, in quam exiuit ſonus eorum.* Sic & S. Hieronym. & S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 19. ad Conſtantium, quem audi: *Quicumque colligit de montibus aquam atque ad ſe trahit, vel haurit è fontibus, & ipſe rorat ſicut nubes. Imple ergo gremium mentis tuæ, vt terra tua humeſcat & domeſticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit & intelligit, impletur: qui fuerit impletus, alios rigat, ideoque ſcriptura dicit: ſi impletæ fuerint nubes, pluuiā in terram effundent; ſint ergo ſermones tui proflui, ſint puri, dilucidi, vt morali diſputatione ſuauitatem infundas populorum auribus, & gratiā verborum tuorū plebem demulceas, vt volens quo du-*

tis ſequatur. Vide dicta Ezech. 10. v. 4. vbi proprietates nubium recenſui, eaſque Apoſtolis & prædicatoribus applicui. Igitur nubes fœcundæ & ſecundæ ſunt ſancti prædicatores, ait Hugo, quorum eſt ſublimari à terra, pluere doctrinis, tonare minis, coruſcare miraculis vitæq; exemplo; nubes verò ſine aqua, ventiſque circũlatæ, vt ait S. Iudas, ſunt illi, qui gratia vacui plauſum auditorum captant, non planctum.

SI CECIDERIT LIGNVM (Arabicus *trabs*) AD AVSTRVM AVT AD AQVILONEM, IBI ERIT] Tigur. *In eo permanebit.* Campenſ. *Erunt qui colligent illud.* Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus præponunt copulam *&*: *& ſi ceciderit, &c.* ex quo patet hanc gnomen copulandam eſſe, cum hemiſtichio præcedenti, *ſi repletæ fuerint nubes,* cum eoque eodem verſu cohærere, ſiue per ſimilitudinem, ſiue per diſſimilitudinem. Vnde

Primò. Thaumat. vertit: *Non eſt arbor vlla quæ ſemper ſtet; licèt enim eandem homines non ſuccidant, vento tamen olim ſubuertetur.* q. d. Sicut arbor omnis caſu, ſic & homo, qui eſt arbor inuerſa, morte ſubuertitur: quare ſi ſapit, antequam ſuccidatur, benefaciat, vt ſuccisus præmium benefactorum recipiat vitam æternam.

Secundò, Aben Ezra, Clarius & Campen. per lignum ſiue arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt, q. d. Fructus arboris, v. g. poma & pyra in quãcumque arboris partẽ latuſque cadant, non pereunt, cùm non deſint qui ea colligant: ſic hominis liberalis eleemoſyna, in quemcumque locum cadat, non perit, cùm nuſquam deſint pauperes, qui eam colligant, ac eleẽmoſyna vbique ſuum apud Deum & homines inueniat præmium. Hic ſenſus ſatis videtur appoſitus, cui adde & hunc illi affinem. q. d. Sicut pluuia & fructus arboris decidens, non conſiderat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad Aquilonem, an ad Auſtrum, ſed naturali pondere cadit in quamcumque partem ſibi procliuem & obuiam: ſic pariter faciunt viri liberales in danda eleẽmoſyna, ſcilicet in quamcumque partem, locum & ſortem inciderint, vbique ſunt munifici, hos & illos & alios quãplurimos alunt, beneficentiam ſuam in omnes obuios exerunt; nec curioſè ſcrutantur an digni ſint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an benè eleẽmoſyna vſuri, an malè: an eleẽmoſyna ſibi futura ſit vtilis, an dãnoſa; quia in quẽcumque tandem illa collata fuerit, ibi erit, danti non perierit, ſed ibi illam ſuo tempore inueniet. Simile eſt de pane proiecto in aquas præterfluẽtes v. 1. Huc accedit R. Salomon, qui *τὸ ceciderit* accipit non de caſu, id eſt lapſu ſed caſuali ſorte, quaſi dicat. Sicut arbor vbicumque eius ſors ceciderit, vt plantetur & ſubſiſtat, ſiue in Auſtrali regione, ſiue in Aquilonari, ibi fructus ſuos profert ad incolarum commodum: ſic vir liberalis vbicumque collocetur, & quocumque eum ſors caſuſue tulerit, omnibus indigenis & aduenis beneficum ſe exhibet.

Tertiò, R. Haccados: q. d. Sicut nubes depluunt pluuiam in omnem locum, etiam aridum &, ſterilem, vbi ſcilicet ligna exaruerunt, & caſu aliquo prolapſa ſunt, ſic pariter beneficus ſua

A beneficia diſpertit in omnes, etiam indignos & ingratos, qui ob ingratitudinem exaruiſſe, & ad omne bonum inutiles eſſe videntur.

Quartò, Chald. hæc refert ad principes immiſericordes, qui ob immiſericordiam principatu excidunt, ſicut miſericordes ad eundem eleuantur, vel prolapſi eidem reſtituuntur, vt patet in Nabuchodonoſore, Daniel. 4. partim ad rerum copiam vel famem, quæ à Deo nũc huic regioni, nunc illi ob virtutes vel vitia; ac præſertim ob miſericordiam vel crudelitatem immittitur. Vnde ſic vertit: *Si decretum fuerit de cælo, vt cadat rex & conſiliarij eius de principatu eorum, ex auctoritate dicti Domini fiet, & etiam ſaturitas aut fames in meridiem aut Septẽtrionem, vbicumque decretum fuerit, vt firmetur illud conſilium, mittitur eò, vt fiat.*

B Quintò, Noſter Pineda, q. d. Da eleẽmoſynam pauperi dum viuit, quia ſi moriatur illam amplius ei dare non poteris: Nam quocumque tandem ceciderit & vbicumque fuerit, non amplius illum reuocabit tua beneficentia ad vitam: maturanda igitur, & non procraſtinanda eleẽmoſyna indigenti. Qua ferè ratione diuinam miſericordiam allicere conabatur Iob. cap. 7. verſ. 7. dicens: *Memento quia ventus eſt vita mea, & nõ reuertetur oculus meus, vt videat bona,* & v. 21. *Ecce nunc in puluere dormiam, & ſi mane me quæſieris non ſubſiſtam.*

Sextò, nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, quaſi illam probet & cõfirmet, vt priùs eius hemiſtichium reſpondeat priori hemiſtichio præcedentis, poſterius poſteriori, q. d. *Da partem ſeptem nec non & octo*, id eſt da eleẽmoſy-
C nam multis, imò plurimis, quia *ſicut nubes repletæ*, copioſum *ſuper terram imbrem effundunt*: Sic liberales, opibus & liberalitate abundantes & quaſi turgidi copioſas dant eleẽmoſynas, adeoq; multis, imò omnibus quibus poſſunt, benefaciunt. Rationem ſubdit: *Quia ignoras quid mali futurum ſit ſuper terram.* Hoc ergo malum omne ſatage præuenire, & euitare per eleẽmoſynam: quia *ſi ceciderit lignum ad Auſtrum aut ad Aquilonẽ, ibi erit.* q. d. Vbicumque & in quamcumque plagam ceciderit malum, id eſt clades & ſtrages à Deo immiſſa, ibi damna ſua infliget, vt illa declinare vel amoliri ſit impoſſibile, niſi per eleẽmoſynam illa à te auertas.

Septimò, magis planè, congruè & propriè S. Hieronym. *Propterea*, inquit, *ſupra diximus: Mitte panem tuum ſuper faciem aquæ, & omni petẽti te tribue, quia & nubes cùm plenæ fuerint diuitias*
D *ſuas mortalibus largiuntur, & tu quaſi lignum, quamuis longæuus ſis, non eris in perpetuum, ſed ſubitò, vt ventorum, ita mortis tempeſtate ſubuerſus, vbicumque cecideris, ibi iugiter permanebis, ſiue te rigidum & trucem, ſiue clementem & miſericordem vltimum inueneris tempus.* Hunc ſenſum exigit antitheſis auſtri & Aquilonis. Nam vt notat S. Hieronym. auſter in Scriptur. dum opponitur Aquiloni, in bonam partem, Aquilo in malam partem accipitur, iuxta illud: *Dominus ab auſtro veniet.* Habacuc. 3. Auſtralis enim plaga eſt mundi dextra, lucida & calida; aquilonaris verò eſt ſiniſtra, caliginoſa & frigida. Adde Babylon, quæ per Nabuchodonoſor euertit Ieruſalem & Iudæam, eidem erat aquilonaris. Vnde illud: *Ab aqui-*

aquilone (id eſt à Babylone) *pandetur omne malū.* Ierem. 1. Auſter ergo notat ſtatū miſericordiæ, gratiæ & ſalutis; Aquilo ſtatum immiſericordiæ, peccati & damnationis, quod ſcilicet poſt caſum, id eſt mortem, ab vno ſtatu ad alterum non ſit tranſitus, vt qui decedunt in ſtatu gratiæ & ſalutis, non poſſint tranſire in ſtatum peccati & damnationis: nec hi viciſſim in illum commeare; magnum enim chaos inter vtrumque firmatum eſt, quod nulli eſt penetrabile aut permeabile, vt aiebat Abraham diuiti Epuloni Lucæ 16. Huic ſenſui optimè inhæret communis patrum & interpretum expoſitio, qui ligni caſum interpretantur hominis mortem; homo enim eſt arbor inuerſa, quia radices, putà caput cū capillis mittit ſurſum, ramos verò, putà pedes deorſum: Vnde illud cæci à Chriſto illuminati: *Video homines velut arbores ambulantes.* Marci 8. 24. Senſus ergo eſt, q. d. In quemcumque locum & ſtatum homo in morte ceciderit, ſiue ad auſtrum, id eſt ad ſtatum doctorum & beatorum propter opera miſericordiæ, quæ fecit in vita, ſiue ad aquilonem, id eſt ad ſtatum damnatorum, propter opera immiſericordiæ, ibi manebit in æternum, vt in alterum & contrarium aliorum ſtatum commigrare & tranſgredi nequeat. Cura igitur, vt eleemoſynas & merita accumulando cadas ad auſtrum, non ad aquilonem, dum tibi breui moriendum erit: vide ergo quo inclinat mens tua, an ad auaritiā, an ad virtutes, an ad vitia, & ſi videris eam propendere ad aquilonem, omni ſtudio reflecte eā ad auſtrum, vt ad illum cadat, nō ad aquilonem. Tota ergo vita tua diſce quomodo ſemel bene moriaris: diſciplina autem bene moriendi eſt ſancta vita, ſanctè ergo viue, ſi vis ſanctè mori, vt cadas ad auſtrum.

Cadunt ad auſtrū ſancti ad aquilonem impij.

Appoſitè auſter, vtpote cæli regio dextra & calida, repræſentat felicitatem cæleſtem, aquilo verò, quia ſiniſter & frigidus, damnationem gehennalem. Ita Hier. Olympiod. Albinus, Salon. & S. Greg. 12. Moral. 4. quem audi: *Si ceciderit lignum ad auſtrum, aut ad aquilonem, in quocūque loco ceciderit, ibi erit. In die etenim mortis ſuæ iuſtus ad auſtrum cadit, peccator ad aquilonē; quia & iuſtus per feruorem ſpiritus ad gaudia ducitur, & peccator cum apoſtata Angelo, qui dixit: ſedebo in monte Teſtamenti in lateribus aquilonis; in frigido ſuo corde reprobatur.* Audi S. Bernard. ſer. 49. inter paruos: *Siue ad auſtrum, ſiue ad aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Auſtri calor & lenitas in ſacra Scriptura bonā ſolēt habere ſignificationem. Ab aquilone verò panditur omne malū. Porrò homines ſicut arbores vidit aliquis. Exciditur autem arbor in morte, & quocūque ceciderit ibi erit, quia ibi te iudicabit Deus, vbi inuenerit. Ibi inquā erit immutabiliter & irretractabiliter. Videat quo caſura ſit, antequam cadat, quia poſtquam ceciderit, non adijciet vt reſurgat, ſed nec vt ſe vertat. Quo verò caſura ſit arbor ſi ſcire volueris, ramos eius attende. Vnde maior eſt copia ramorum & ponderoſior, inde caſuram ne dubites; ſi tamen fuerit tunc exciſa. Rami noſtri deſideria noſtra ſunt, quibus ad auſtrū extendimur ſi ſpiritualia fuerint, ſi carnalia ad aquilonem. Quæ verò præpōderent, medium corpus iudicat, ea namque præponderant quæ ſecum traxerint corpus.* Idipſum deinde appoſita ſimilitudine declarat: *Sic enim eſt corpus inter ſpiritū, cui ſeruire debet, & carnalia deſideria, quæ militant aduerſus animam, ſiue poteſtates tenebrarum, ac ſi vacca ſit inter raptorem & ruſticū conſtituta. Quidquid ille minetur, quidquid intendat, ſi vaccam nō duxerit, ruſticus vicit: ſic quantumcumque ſæuiat malignus, quantumcumque praua deſideria crucient; ſi vas ſuū ſibi vendicat anima, vicisse credenda eſt, vt quemadmodum ait Apoſtolus: Non regnet peccatum in noſtro mortali pectore. Sed ſicut exhibuimus membra noſtra ſeruire iniquitati ad iniquitatem, ſic exhibeamus ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationem.*

Tropol. Galfridus in Tropol. ad hunc locū: In oriente ſtat, inquit, qui proficit, in occidente qui deficit, in auſtro qui tendit ad cælum, in aquilone qui ad infernum. Denique auſter, vtpote dextra pars mundi, repræſentat dexteram Chriſti iudicis, ad quam in die iudicij à Chriſto ſtatuentur omnes electi, vt beentur, aquilo verò, vtpote ſiniſtra pars mundi, repræſentat ſiniſtram Chriſti iudicis, ad quam collocabuntur omnes reprobi & damnati.

Auſter & aquilo nec medium purgatorium. Primò,

Obijciunt hæretici: Eccleſiaſtes hic tantum nominat duo loca poſt caſum, id eſt mortē, ſcilicet auſtrū, & aquilonem, id eſt cælum & infernum: Ergo nō eſt medius inter hæc duo locus, putà purgatorium. Reſp. Nego conſequentiam: Qui enim nominat duo extrema, media quæ inter extrema intercurrūt non excludit, ſed potiùs includit: ſicut hic ſub auſtro & aquilone Eccleſiaſtes includit orientem & occidētem, qui medij ſunt inter auſtrū & aquilonem: nominat autem hos duos potiùs quam orientē & occidentem, quia hi duo duos reſpiciunt mundi polos, ſcilicet aquilo polum arcticum, auſter antarcticum. Illi ergo qui ſunt in purgatorio pertinent ad auſtrū, quia certi ſunt peracta purgatione ſe ituros in cælum. Sic pariter patres, qui tempore Salomonis erāt in limbo, pertinebant ad auſtrū, qui expectabant reſerationem cæli per Chriſtū. Rurſum auſter & aquilo ſignificāt duo loca vltima, in quæ poſt mortem concedunt animæ, vt ibi perpetuò maneant. Talia autem ſunt tantum duo, ſcilicet cælū & infernus. Nam purgatoriū non eſt locus vltimus, ſed mediatus, quia ex eo omnes animæ tranſeunt in cælū. Ita S. Hier. Olympiod. Salon. & alij paſſim. Hinc Franc. Suarez hāc gnomen exponit primo, de duobus locis vltimatis, in quibus vltimo terminatur via viatorū. Secundò, de loco cōſolationis & triſtitiæ: purgatorium autem eſt locus conſolationis: vel optimè, q. d. Poſt hanc vitam non eſt locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam, ſed ſi homo deceſſerit ad auſtrum, id eſt in diuina amicitia, ibi perpetuò manebit: ſic & ad aquilonē id eſt in Dei ira, inimicitia, ibi perpetuò erit. Ita Suarez 3. p. to. 4. diſp. 45. Accedit Salonius: *Per lignum homo deſignatur,* inquit, *quoniā vnuſquiſque eſt quaſi lignum ſyluæ generis humani: per auſtrū qui eſt ventus calidus, requies paradiſi deſignatur: per aquilonem, qui eſt frigidus, deſignatur inferni ſupplicium.* Vide Bellarmin. lib. 1. de Purgat. c. 8.

Secundò,

Moral. Diſce hic ingentem ſtimulum ad eleēmoſynam, & omnem virtutem eſſe conſiderationē æternitatis ſtabilis & immutabilis, quæ eleēmoſynarijs feliciſſima, immiſericordibus miſer-

A miſerrima, accidet. Vnde hunc ſtimulum crebrò adhibet Eccleſiaſtes, vt v. 9. & ſeq. cap. 9. v. 10. c. 12. v. 5. Diſcant ab eo noſtri Eccleſiaſtæ, in ſuis concionibus crebrò eodem ſtimulare auditores. Quid enim æternitate maius, longius, terribilius, felicius vel infelicius? quare qui eâ non mouetur, aut ſaxum eſt, aut dæmon deſperatæ ſalutis. Verè Beda in Collectaneis: *Tres*, ait, *manſiones principales conſtituit Deus: cælum, terram & infernum; & in illis tribus tres res principales: in cælo conſtituit pacē & æternitatem: in terra conſtituit fidem, pœnitentiam & remiſſionem peccatorum: in inferno conſtituit timorem & æternam pœnam. De terra autem quæ in medio eſt, repletur cælum & infernum.*

VERS. 4. *Obſeruans ventos non ſeminat, quid?*

QVI OBSERVAT VENTVM, NON SEMINAT, ET QVI CONSIDERAT NVBES, (Arabicus *aërem*) NVMQVAM METET] q. d. Qui terretur difficultatibus, & parcit eleëmoſynæ ob euentus B dubios, v. g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus eleëmoſynæ, hic omittit opera bona frugifera & neceſſaria. Solent enim prudentes agricolæ obſeruare ventos & nubes, teſte Columella, Varrone & Virgilio in Georg. ſed moderatè: nimia ergo eorum obſeruatio, anxietas & pauor panicus duntaxat, hic carpitur: nam alioqui ſemen nunc requirit ventum frigidum, vt profundas agat radices in terra: nunc calidum, vt foras in copioſum germen erumpat: ſic nunc requirit pluuiā, vt craſſeſcat, nunc ſiccitatem, vt ſe conſolidet. Eſt parœmia parabolicè ſignificans nimis meticuloſos & anxios de futuro rei ſucceſſu, otioſos deſidere, torpere, nihilq; boni agere, q. d. Sicut agricola nimis anxiè obſeruans ventos, ſeminare non audet: cogitat enim ſecum: ſi vento C flante ſeminauero, ventus meum ſemen diſſlabit & diſſipabit, vt extra agrum, vel in alias agri partes, quas ſeminare nolo, feratur: aut ventus nunc frigidior ſemen enecabit, vel calidior in nimium germen effundet, itaque fruſtra & ſine ſpe meſſis ſeminabo: quo fit vt numquam ſeminet, & conſequenter numquam metat: ſemper enim aliquis eſt ventus, præſertim in hyeme, cùm tempus eſt ſeminandi: qui ergo ventum timet, numquam ſeminabit, cùm numquam aër in hyeme ſit expers venti. Simili modo qui conſiderat nubes numquam metet, ſibi enim anxiè perſuadet, dicitque: ſi nunc metam, nubes depluent imbrem, qui ſegetem à me demeſſam ſua humiditate inficiet & putrefaciet. Expectabo ergo dum nullæ ſint nubes, tempuſque omnino ſerenū & ſecurum: quò fit, vt numquam metere audeat, D ſed ſeges in agro deſiccetur & perdatur. Nam ſemper in cælo ſunt aliquæ nubes: qui ergo eas timet, numquam ſeminabit: ſic prorſus qui nimis anxiè timet publicam annonæ caritatem, aut ne quid domi ſibi ſuiſque deſit, dicendo: ſi dedero panes pauperibus, frumentum meum non ſufficiet alendæ familiæ per totum annum. Expectabo ergo rerum copiam, ac ſecuritatem quòd mihi nil deerit, ac tum largè erogabo ſuperflua in pauperes: hic, inquam, numquam dabit eleëmoſynam, quia ſemper metu aliquo inſtantis, vel futuræ neceſſitatis percelletur, qui illum à dando retrahet manuſq; eius claudet; vnde fiet ſubinde vt frumentum in horreo putre-

A ſcat, cuius rei exemplum eſt apud Moſchum in Prato ſpirit. capit. 85. Significat ergo hæc parœmia, non nimis anxiè cogitanda & metuenda eſſe pericula & difficultates, quæ occurrunt in exercenda virtute, præſertim eleëmoſynæ, ſed illa committenda & reſignanda eſſe diuinæ prouidentiæ, ac magno animo, magnaque in Deum confidentia liberaliter benefaciendum eſſe cuilibet egenti: ſic enim liberalem viciſſim erga nos Deum experiemur. Verè Seneca epiſtol. 13. *Plerumque*, inquit, *ſuſpicionibus laboramus, &c. non coarguimus illa quæ in metū nos adducunt, nec excutimus, ſed trepidamus, & ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulueris motus fuga pecorum exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine auctore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum ſuum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturæ &* B *licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tā perniciosi tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus ſunt. Ceteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt.* Quia vt idem ſubijcit: *Nonnumquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid prænuntient, animus ſibi falſas imagines fingit.* Et nonnullis interiectis remedium metus aſſignans: *Hic*, inquit, *prudentia proſit, hic robore animi, euidentem quoque metum reſpue. Si minùs, vitio vitium repelle, ſpe metū tempera. Nihil tam certū eſt ex his quæ timentur, vt non certius ſit & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Ergo & ſpem & metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: ſi plures habebis ſententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te deſine. Ac ſubinde hoc animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec ſit quidquam mali, nec* C *pro certo futurum ſit, æſtuare ac diſcurrere. Nemo enim reſiſtit ſibi, cùm cœperit impelli, nec timorem ſuū redigit ad verum. Nemo dicit: vanus auctor eſt, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus. Expaueſcimus dubia pro certis, nō ſeruamus modum rerum, ſtatim in timorem venit ſcrupulus.* Paulò aliter S. Hier. *Qui conſiderat*, inquit, *cui benefaciat, & non omni petenti ſe tribuit, ſæpè præterit eum, qui meretur accipere.* Olympiodorus: *Tu quoque ne tantopere ſis ſollicitus, curioſè quærendo cui ſis eleëmoſynam daturus, cui non daturus, vt puta fidelis ne ſit ille aut infidelis, iuſtuſue aut iniuſtus; etenim ſi pendebis animo iſta diſquirēs, amittes ſationis tempus, neque inuenies in tēpore meſſis quid metas. Sine vlla itaque dilatione temporis, in ſimplicitate cordis eleemoſynam confer.* Denique Thaumat. cenſet hæc dici contra Aſtrologos, qui ex aſtris de futura fertilitate vel ſterilitate & conie- D ctant & diuinant: vnde ſic vertit: *Multi quæ è cælo euentura ſint præſcire volunt, nec deeſt qui in nubes intuens ventumq; expectans, à meſſe aut ventilatione abſtinuerit, re inani confiſus: nec eorum quæ diuinitus futura ſunt, quidquam cognoſcens.* Hic accedit S. Athanaſ. in Synopſi, qui ex hoc loco arbitratur proſterni à Salomone *Ægyptiorum religionem circa diuinationem ex hominis natiuitate.* Accedit Chald. *Qui*, inquit, *obſeruat diuinos & ariolos, vix temerè hac vita res præclaras aget, & qui à ſideribus ſenſum aucupatur, non augebit mercedem; Augures enim vento perquam ſimiles ſunt, qui hominis palma concludi non poteſt; at planetæ nubibus cæli comparātur, quæ ſemper eunt, neque vmquam redeunt.* Verū primus ſenſus, quem dedi, eſt genuinus.

Tropol.

Tropol. Albinus per ventos accipit eos, qui nobis aduerſantur, per nubes, qui nobis blandiuntur: ſic & S. Hieron. *Qui tandem*, inquit, *eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auſcultat, & ſecunda aſpirat aura, tumoris ſater negligens & ignauus agricola eſt: in ipſis enim proſperis dum neſcimus aduerſa, conſurgunt. Sed opportunè importunè Dei ſermo eſt prædicandus, nec fidei tempore aduerſariorum nubium conſideranda tempeſtas. De qua in Prouerbijs dicitur: Sicut pluuia vehemens & inutilis, ſic qui derelinquunt ſapientiam, & impietatem laudant. Abſque conſideratione ergo nubium & timore ventorum, in medijs tempeſtatibus ſeminandum eſt, nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile, cũ ignoremus qua via & quæ voluntas ſit ſpiritus vniuerſa diſpenſantis.*

Prou. 28. iuxta Sept.

Myſticè.

Porrò S. Gregorius 3. par. Paſtor. cap. 16. per ventos accipit ſuggeſtiones dæmonum, per nubes perſecutiones hominum: *Qui obſeruat ventũ*, inquit, *non ſeminat, & qui cõſiderat nubes, numquam metit. Quid enim per ventũ, niſi malignorum ſpirituũ tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quæ mouentur à vento, niſi aduerſitates prauorum hominum deſignantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immũdorum ſpirituum afflatu praui excitantur homines. Qui ergo obſeruat ventum non ſeminat, & qui conſiderat nubes numquam metit: quia quiſquis tentationem malignorum ſpirituum, quiſquis perſecutionem prauorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis ſeminat, neque tunc manipulos ſanctæ retributionis ſecat.* Similia habet 27. Moral. c. 5. Rurſum noſter Aluarez de Paz lib. 5. p. 2. cap. 20. de Medijs perfectionis, per ventos & nubes accipit commoditatem & amorem proprium, virtuti inimicum: *Qui obſeruat ventum*, inquit, *non ſeminat, & qui conſiderat nubes nunquam metet*; eſt ac ſi dixiſſet: Qui in omnibus quod ſibi commodiſſimum eſt, exquirit, & quod iucundiſſimum eſt, explere nititur, is profectò ſemen non ſeminat, ex quo præmium æternum metat. Seminat enim opera vitio propriæ voluntatis & inordinati amoris infecta, quæ dum ſoli homini operanti placent fructum æterni præmij non ferunt.

Vers. 5.

QVOMODO IGNORAS QVÆ SIT VIA SPIRITVS, ET QVA RATIONE COMPINGANTVR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS; SIC NESCIS OPERA DEI, QVI FABRICATOR EST OMNIVM] Pertinet hæc gnome ad eleëmoſynam vt patet ex præced. & ſeq. Ne quis enim timidus vel auarus ſe ab ea excuſet metu, ne fortè ipſe rebus ſuis omnibus in alenda familia indigeat, occurrit dicens: *Qui obſeruat ventos nõ ſeminat, & qui conſiderat nubes numquam metit*, q. d. Non oportet tam anxiè futuros ventorũ flatus & nubium pluuias extimeſcere, vt propter eos à ſerendo & metendo congruo tempore auocemur. Deus enim eſt qui regit ventos & nubes, facitq; eos ſeruire hominũ vſibus, itaque eos moderatur & diſpenſat, vt ſationem & meſſem non impediant, ſed iuuent & promoueant, etſi hominibus id initio non appareat, ſed potiùs contrariũ, putà quod obfuturi ſint, non profuturi. Deus enim occultos modos & rationes nouit, quibus efficit, vt proſint, non obſint. Id probat nunc exẽplo formationis hominis dicens; *Quomodo ignoras qua ſit via ſpiritus*, &c. q. d. Sicut ignoras qua ratione embryoni, & corpori exanimi in vtero matris à Deo inſeratur anima, quæ corpus embryonis animet & viuificet, ac ſingulis membris intimè ſeſe vniat, & quaſi incorporet. Rurſum ſicut ignoras quomodò oſſa tot tantaque embryonis, tam connexè & appoſitè à Deo formẽtur, & cõpingantur in ventre matris: ſic pariter neſcis cetera Dei opera, ac præſertim qua ratione Deus eleëmoſynarijs ſuccurrat, vt cũ omnia ſua liberaliter erogent, numquam tamen exhauriantur aut depauperentur, ſed potiùs rebus affluant & abundent inſtar fontium & fluminum, quod ſanè opus eſt mirabile diuinæ prouidentię & munificẽtiæ, cuius effectum vides, ſed cauſam & modum nõ vides. Illi ergo ſecurus te crede & committe, nec metu futuræ inopiæ, eleẽmoſynæ parcito: quia Deus tibi copiosè de omnibus prouidebit. Vnde auctor Catenæ Græc. *Oportet*, inquit, *ſemper bonis operibus eſſe intentos, nec attẽdere opportunitates ac tentationes. Ignoramus enim quas diſpoſitiones habemus; Quemadmodũ & quæ in vtero ſunt oſſa embryonum.* Huic gnomæ ſimilis eſt illa Prou. 22. 2. *Diues & pauper obuiauerunt ſibi, vtriuſque operator eſt Dominus.* q. d. Deus fecit hunc diuitem, illum pauperem, vt diues pauperi ſuccurrat, & pauper pro diuite precetur, vt illi opes ſeper ad erogandum ſuppeditet. Vnde Deus exoratus reipſa idipſum facit & præſtat. Diues ergo pauperem alit, ac pauper viciſſim diuitẽ ditat, dũ ei opes maiores à Deo precatur & impetrat.

QVÆ SIT VIA SPIRITVS] Per *ſpiritum* multi probabiliter accipiunt ventum, vt vertit Symmach. de quo ſermo præceſſit; vtrobique enim in Hebræo eadem eſt vox רוח *ruach*: ventorum enim viæ, motus & gyri ſunt occulti, ac hominibus impenetrabiles, quia ex arcana prouidentiæ Dei diſpenſatione prodeunt; iuxta illud Chriſti ad Nicodemũ Ioan. 3. 8. *Spiritus vbi vult ſpirat, & vocẽ eius audis, ſed neſcis, vnde veniat, aut quo vadat.* quia vt explicat S. Dionyſ. cœleſt. Hierar. ca. 15. venti habent *diuinæ actionis imaginẽ, propter celerẽ inſuperabilemq; diſceſſum, & propter principiorum atque fontiũ incognitas nobis, atque inuiſibiles latebras.* Ita Thaumat. Olymp. Hugo. Arias, & alij.

Via ſpiritus. Primò.

Secundò & aptiùs, per ſpiritum accipias animam, quæ corpus informat. Agitur enim hic de compagine & formatione hominis in vtero matris vt patet ex ſeq. Vnde Chald. vertit: *Sicut non poteſt tibi omnino eſſe perſpectum, qua tandem via anima ſpirabilis, & vitæ capax in corpus infantis infunditur, & in fœtum, qui viſceribus vtero gerentis matris continetur, & ignoras planè, donec in lucem edatur, maſculuſne ſit, an femina: ſic nec indicare potes opera Domini; quæ omnia ſummâ prudentiâ perficit.* Ita S. Hieronym. *Sicut neſcis*, inquit, *viam ſpiritus & animæ ingredientis in paruulum, & ignoras oſſium & venarum varietates in ventre prægnantis, quomodo ex vili elemento corpus hominis in diuerſas effigies artuſque varietur, & de eodem ſemine, aliud molleſcat in carnibus, aliud dureſcat in oſſibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in neruis, &c.* Ita quoque explicant Lyran. Hugo, Caiet. Clarius, Vatabl. & alij, qui viã ſpiritus interpretãtur viã, qua anima intrat in corpus hominis, dum viuere incipit, ac viam qua ex eodem egreditur, dum moritur. Porrò quàm occultus & obſcurus ſit

Secundò.

animæ

A animæ humanæ ortus, eiuſdemque in corpus, ſingulaque eius membra introitus, oſtēdunt variæ, imò cōtrariæ hac de re Philoſophorum ſententiæ. Democritus enim cenſuit animam, æquè ac res ceteras, ex fortuito atomorum concurſu conflatam. Plato in Timæo, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compoſitam pronuntiauit. Heraclitus qui ignē rerum naturalium principium ſtatuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus eſt. Diogenes, & qui ex aëre omnia compoſuēre, aërem, Thales humorem, Critias ſanguinem, Empedocles harmoniam quandam & temperaturam elementorum, Hippocrates dixit animam eſſe ſpiritum tenuem per corpus omne diſperſum. Plura vide apud Theodor. lib. 9. de Natura hominis, Nyſſen. diſput. de anima, Lactant. l. de Opificio Dei c. 17. Plutarch. lib. 4. de placit. Philoſ. cap. 2. & 3. Ariſtot. lib. 1. de Anima. c. 2. Cicero. Tuſcul. 1. B

Denique S. Auguſt. vir acerrimi ingenij, vſque ad mortem dubitauit de animæ origine, an ſcilicet ſingulis infantibus ſingulæ animæ à Deo creentur, an verò ſint ex traduce, ita ſcilicet, vt anima filij traducatur ex anima parētis, ſicut lumen vnius candelæ traducitur & accenditur ex lumine alterius, vt patet ex l. 1. de Origine animæ c. 15. & lib. 1. Retract. c. 1. Hoc enim poſteriùs videbatur ei arguere traductio peccati Originalis: illud enim cū anima videtur traduci in prolem ab anima parentis; ſed contrarium iam definiuit Eccleſia, animas hominum ſcilicet, in natiuitate vel potiùs conceptione cuiuſque, à Deo creari & creando infundi. Hinc ſapienter C mater ſeptem Machabæorū ipſiſmet ait: *Neſcio*, inquit, *qualiter in vtero meo apparuiſtis: neque enim ego ſpiritum & animam donaui vobis & vitā; & ſingulorum membra non ego ipſa compegi, ſed enim mūdi creator, qui formauit hominis natiuitatem, quiq; omnium inuenit originem*, &c. 2. Machab. 7.

Tertiò, S. Bonauentura per Spiritum accipit Deum & Spiritum ſanctum, q. d. Ventos & nubes, de quibus ſermō præceſſit, Spiritus diuinus occultè per omnia permeat, format, cogit, mouet, diſpenſat. Rurſum idem ſpiritus oſſa infantis in vtero matris, vt ſequitur, occultè format, aptat, nectit, compingit. Myſticè, idem ſpiritus ita occultè per gratiam & operationē intrat in animam, vt homo eum non videat, imò ſæpe non agnoſcat; iuxta illud Iob. 9. 11. *Si venerit ad me, nō videbo eum: ſi abierit, non intelligam.* Vnde B. Iſaias D Abbas (extat in Biblioth. SS. Patrum) orat. 19. in medio ſic legit: *Quemadmodū compinguntur oſſa in ventre gerentis, ſic eſt via ſpiritus*; ſicque explicat de Spiritu ſancto: *Nam ſicut Sancta Virgo geſtauit filiū Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus ſancti accipiūt, concipiunt & geſtant illum in corde ſuo.*

ET QVOMODO COMPINGANTVR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS] *Prægnans* Hebr. vocatur *plena*, ſcilicet ſuo fœtu & embryone grauida. Formatio oſſium & membrorum embryonis eſt opus naturæ, vel potiùs Dei admirabile: vnde illud admirantur omnes Philoſophi & Medici, vt Galenus lib. de Vſu partiū, Lactant. de Opificio Dei, Cicero lib. 2. de Natura deorum, quin & Pſaltes Pſal. 138. *Non eſt occultatum*, A inquit, *os meū à te quod feciſti in occulto, & ſubſtantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meū viderunt oculi tui*, hoc eſt, non incognita tibi oſſium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (vti vertit Chaldæus) velut in terræ penetralibus, vbi ipſe acu pictus ſum quaſi phrygionico opere, quod attinet ad neruos, carnes, oſſa, cutes. Hoc enim eſt Hebr. רֻקַּמְתִּי *ruchamti*, id eſt, velut à phrygione acu pictus ſum, quod proinde Itali vocant *ricamo*. Et Iob. c. 10. & ſequent. *Nonne*, inquit, *ſicut lac mulſiſti me, & ſicut caſeum me coagulaſti; pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis cōpegiſti me, vitam & miſericordiam tribuiſti mihi?* Porrò præ cæteris partibus & membris, mira eſt in homine tot tamque variorum oſſium compactio, puta formatio, ſolidatio, nexus, colligatio, articulatio, B ſtructura, vti videre eſt in Anatomia Veſalij & ceterorum. Hoc ergo eſt opus *Elohim*, vt habent Hebræa, id eſt numinis omniſcij, ſapientiſſimi & ſummè prouidi, quod ſua efficacitate & vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, viuificat. Emphaſis eſt in τῷ *ventre prægnantis*, q. d. Dic mihi ſi potes, qua ratione venter vnus mollis & tener prægnantis, tot oſſa dura & ſolida embryonis efformat? qua arte eadem tot muſculis, neruis tendonibus, cartilaginibus, venis, arterijs, &c. vertit, intexit, cōpaginat? præſertim cùm ipſa prægnās, nihil horum ſciat, imò non ſentiat, quæ tamen tam varia & artificioſa ſunt, vt nullus phrygio dicet oculatiſſimus & peritiſſimus, ea non dico variegando formare, ſed nec acu pingendo exprimere, & repræſentare valeat.

C Denique hæc parœmia ſignificat, quod ſicut Deus oſſa diuerſa & ſubinde aduerſa, aptè in corpore connectit & cōpingit, vt ſeſe inuicē iuuent & firment, ſic, pariter idem dirigat & concinnat ventos & nubes etiam contrarias, vt nō obſint, ſed proſint ſemini ac meſſi: itē omnia aduerſa & proſpera, ac præſertim illa, quæ minatur annonæ caritatē & inopiam, omneſque difficultates & pericula, quæ hominē metu percellūnt, auocātq; ab eleëmoſyna, quod inquā hæc omnia Deus dirigat, diſponat, combinet, vt non inopiā, ſed copiam potiùs eleëmoſynario afferant. *Diligentibus enim Deum omnia* Deo dirigente *cooperātur in bonum.* Rom. 8. Deus enim omnes cauſas ſecundas regit, contemperat, connectit, vt ſeruiant commodis ſuorū amicorum & electorum.

D MANE SEMINA SEMEN TVVM, ET VESPERE NE CESSET MANVS TVA: QVIA NESCIS QVID MAGIS ORIATVR, HOC AVT ILLVD, ET SI VTRVMQVE SIMVL MELIVS ERIT] Pro *non ceſſet*. Vers. 6. Symmach. vertit, *Ne dimittas manum tuam.* Hebr. *Ne quieſcere facias*: Septuag. *Ne remittat manus tua.* Pro *quid oriatur*. Hebr. eſt יִכְשַׁר *icſar*, id eſt *dirigetur, proueniet*. Aquila: *proficiet*: Symmach. *reperiet* vel *aſſequetur*, ſc. manus tua, S. Hier. *Rectū erit, vel quid placeat.* Tigur. *Quid commodius futurum*, Alij: *Quid magis conueniat*, q. d. Neſcis an matutina eleëmoſyna, an veſpertina ſit tibi, æquè ac pauperi, vtilior Deoq; gratior. Chald. hanc gnomen accipit de generatione filiorum: vnde ſic vertit: *Iuuentute eueniente tua vxorem duc, vt liberos ſuſcipias: ſic enim te natu grandiore, illa velut pars tui finem pariendi non faciet. Neque tibi tamen cognitum eſſe poterit:*

ſi

A *ſi vnus ex eis ad bonum ſit electus, ſitne hic vel alter, duove etiam ſimul recti futuri ſint.* Verùm hic ſenſus carnalis eſt & Iudaicus, nec ad rem propoſitam facit. Totus enim hic locus pertinet ad eleēmoſynam & beneficentiam. Senſus ergo eſt, quaſi dicat: Sicut prudens agricola dum tempus eſt ſeminandi, quouis tempore (nam ſub mane & veſpere quaſi ſub duobus externis, omnia media tempora quæ incurrunt intelligit) ſeminat tā matutino, quam veſpertino ſuum ſemen, vt ſi vnum parum feliciter, alterum felicius germinet & fructificet: aut ſi vtrumque feliciter, duplicem & copioſam colligat meſſem. Ita tu, ô fidelis, omni tempore benefacito, nec vllo ab eleēmoſyna vel bono opere ceſſato; quia ſi vnum non ſuccedat, ſuccedet alterum fructumque ſperatum afferet ſi vtrumque, planè fies compos voti. Deni-
B que vtriuſque merces tibi certa parata eſt apud Deum. Ita S. Hier. *Ne eligas,* inquit, *cui benefacias, ſed cùm benefeceris numquam à bono opere deſiſtas. Matutinam iuſtitiam veſper inueniat: Et veſperi miſericordiam ſolis ortus accumulet. Incertum eſt enim quod opus magis placeat Deo, & ex quo tibi fructus iuſtitiæ preparetur. Poteſt autem accidere, vt non vnum, ſed vtrumque placeat Deo. Aliter: Et in adoleſcentia & in ſenecta æquus tibi labor ſit. Nec dicas: Dum potui laboraui, debeo in ſenectute quieſcere. Neſcis enim an in iuuentute, an in ætate longæua places Deo. Nec prodeſt, adoleſcentiæ frugalitas, ſi ſenecta ducatur luxu. In quacumque enim die erraverit iuſtus, veteres eum iuſtitiæ à morte liberare non poterunt.* Solet enim ſenium ſenibus afferre torporem & tenacitatem, vt quia ſunt frigidi & timidi, tunc ſibi plus comparent
C viatici, cùm minùs viæ vitæque ſupereſt. Ita Lyran.

Semper bene agendum,

Accedit Olympiod. qui ſic exponit, quaſi dicat: A principio vitæ ſtude virtutibus vſque ad eius finem, iuxta illud Chriſti; *Donec dies eſt operamini.* Ioan. 9. *Virtutem aggreſſus,* inquit, *perſeuera vſque ad finem, neque enim noviſti quænam ex tuis bonis operibus placitura ſint iudici, illáne quæ iuxta carceres peregiſti, an ea quæ iam perductus ad metam. Quod ſi vtraque eodem pariter modo approbentur, bonitatis & perfectionis plena cenſebitur huiuſmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte pueritia operare virtutem, neque dixeris, nunc adoleſcentior cùm ſim, fruar delicijs quas habet vita, poſtea verò cùm ad ſenectutem peruenero ad pœnitentiam me conuertam; nequaquam enim noſti, quid tibi euenturum ſit, aut quando aderit finis vitæ. Eſt itaque operæpretium ope-*
D *rari ſemper virtutem, ſummaq; contentione ad hanc aſſequendam conari. Oportet etiam ſæpè Deum precari, vt quæ ipſi operamur, ſuæ ſint maieſtati placita & bonitati.* Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita; nam vt ait Iob. 5.7. *Homo naſcitur ad laborem & auis ad volatum.* Et Pſaltes Pſalm. 138. *Exibit homo* (manè orto ſole) *ad opus & ad operationē ſuam vſque ad veſperam.* Quare creſcere debemus in virtutibus æquè ac meritis quotidie, vſque ad vltimum vitæ halitum. Vnde ſapienter Damaſcen. orat. de dormit. Virginis, ait, morte Iuſtus omnino perfici ſanctoſque effici, quæ id ipſis affert, vt in eorum virtutē nulla iam mutatio cadat.

Tropol. S. Hier. per manè & veſperè accipit vetus teſtamentum & nouum, quod eſt veluti pluuia ſerotina & matutina. *Vnde nunc admonemur,* inquit, *vt ſic legamus legem veterem ne Euangelium contemnamus; ſic quæramus ſpiritualem in veteri teſtamento intelligentiam, ne in Euangeliſtis & Apoſtolis hoc tantùm putemus ſonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis ſcientia nobis à Deo tribuatur & gratia, ſcienturq; eum eſſe, qui vtrumque in commune ſociauerit, & quaſi vnum corpus effecerit, Quod qui fuerit conſecutus videbit lucem, videbit Chriſtum ſolem iuſtitiæ.*

Rurſum per *manè* & *Veſpere* accipias proſpera & aduerſa, ſiue bonæ ſortis ortum & occaſum, q.d. Nec in rebus ſecundis, nec in aduerſis ceſſandum eſt à virtute; in aduerſis exerce humilitatem, patientiam, fortitudinem; in ſecundis modeſtiam, temperantiam, gratitudinem; in vtriſque charitatem & beneficentiam; quare nullam bene agendi occaſionem præterlabi ſinas, vt ſi priora minùs placita ſint Deo, poſteriora vel poſtrema magis placeant. Præclarè Seneca epiſt. 12. *Itaque,* inquit, *ſic ordinandus eſt dies omnis tamquam cogat agmen, & conſumat atque expleat vitam.* Et inferiùs: *In ſomnum ituri læti hilareſq; dicamus:*

Vixi & quem dederas curſum fortuna (potiùs *Deus alme*) *peregi.*

Mane ſemina ſemen tuum et veſpere] Noſter Delrio Adag. 300. p. 2. per *manè* & *veſpere* accipit duo tempora ſerendi, ſcilicet tempeſtiuū & ſerotinum; ſicut pluuia tempeſtiua dicitur quæ ſemen ſatū humectat, vt germinet; ſerotina, quæ grana iam formata maturat. Vnde Symmach. vertit *Pratox ſemina ſemen tuum, ſed & ſerotinum ne remittat manus tua.* Verùm in Script. nuſquam fit mentio tēpeſtiuæ vel ſerotinæ ſationis, ſed tantùm pluuiæ. Propriè ergo accipe *manè* & *veſperè*, q. d. Cùm ſole, imò ante ſolem oriatur noſtrum benefaciendi ſtudiū; idem non niſi cum ſole occidat, vt ſol oriens benefaciētes inueniat, & occidens benefacientes dimittat. Beneficentia nos manè lecto excitet, veſpere lecto reddat. Frigidè R. Akiba: *Cum, manè,* inquit, *aliquid pauperi dederis, & veſpere redierit, vacuum ne dimitte.*

Et ſi vtrumque ſimul, melius erit] Hebr. *Et ſi ambo ipſa ſicut vnum bona,* q.d. Neſcis an vtrumque futurum ſit paris bonitatis, an vnū æquè bonum erit ac alterum. Verùm Noſter τὸ *bona* accipit pro *meliora.* Hebræi enim vtuntur poſitiuo pro comparatiuo quo carent: vnde clariùs & ſignificantiùs vertit: *Et ſi vtrumque ſimul* (oriatur) *meliùs erit:*

Dulce lumen et delectabile eſt oculis videre ſolem] Lux enim nobiliſſima, iucūdiſſima, cæleſtis, vtiliſſima & viuifica eſt qualitas: ſol quoque eſt oculus mūdi, & *vas admirabile excelſi.* Eccleſ. 43. v. 2. vide ibi dicta. Vide & Dracontium lib. 1. Hexam. vbi lucem inter alia ita celebrat. (Extat to. 8. Biblioth. SS. Patrum.) *Vers. 7.* *Lucis laudatio.*

Lux iubar æthereum, lux noctis limes & vmbræ.
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis.
Lux genitis ſeclisq; calor, lux gratia ſolis.
Lux decus aſtrorum, lux aurea cornua lunæ.
Lux fulgor cæli, lux & primordia mundi.
Lux ſplendor flammæ, lux magni temporis index.
Lux honor agricolis, requies lux omnibus ægris.

Hinc & Varro li. 5. de Ling. Lat. *diem,* qui vehit lucem, *à Deo* dictum putat; vel vt Feſtus, quod

diuini

diuini ſit operis, vel à *Ioue*, quem Δία nuncupant. Hinc & ſol à Cicerone lib. 2. de Nat. deor. vocatur *Princeps ſiderũ*. ab Heraclito, teſte Macrob. lib. 1. in ſomnium Scip. c. 20. *Fons lucis & cor cæli*: à Chalcidio in Timæum Platonis, ac Plinio l. 2. c. 6. *Mundi anima, ſiderum cælíq́; rector, naturæ regimen & numen.* *Numen*, id eſt nutus & poteſtas, ait Feſtus, à *nuo*, nuis, quod veteres pro *volo* vſurpabant. Hinc denique nõnulli, teſte Plut. lib. *de occultè viuendo*, putarunt animam eſſe lumen quoddã, eò quòd ipſa impensè lumine gaudeat, & ignorantiam tenebraſque auerſetur. Quocirca Anaxagoras teſte Laërtio dixit, hominem natũ eſſe ad hoc, vt videret ſolem eiuſque lucem; ac Græci hominem vocarunt φῶτα, id eſt *lucem*, quòd ſolus luce ſolis verbíque diuini in mente colluſtratus, eodem & alios colluſtret. Ita Nazianz. Audi Lactant lib. 3. de Falſa relig. cap. 12. *Tanti eſt (vt Anaxagoræ viſum eſt) contemplatio cæli, ac lucis ipſius, vt quaſcunque miſerias libeat ſuſtinere.* S. Hieronym. eiuſque ſequaces hanc gnomen referunt ad præcedentia, quaſi dicat. Manè & veſperè, id eſt aſſiduè & ſemper ſemina ſemen eleëmoſynæ, bonorumque operum; quia ſi id feceris conſequeris præmium, ſcilicet dulciſſimũ lumen gloriæ, in quo videbis ſolẽ iuſtitiæ Chriſtũ Dominum in gloria cæleſti. Verùm hic ſenſus myſticus eſt & ſymbolicus, æquè ac ille R. Haccados, qui per lumen accipit filios: hi enim ſunt quaſi lumina parentum, q. d. Semina, id eſt genera filios: hi enim erunt lux, & ſplendor tibi tuæque familiæ.

Dico ergo hanc gnomen pendere & pertinere ad ſequẽtia: ibi enim expletur, q. d. Dulcis quidem eſt hęc vita & lucis vſura, in qua ſolem fulgidiſſimum iucundè contuemur; ſed tamen illi breui ſuccedet mors, quæ nos horridis vndique tenebris inuoluet. Mortis ergo inſtãtis memor, noli dulcedine vitæ ad nimias voluptates abuti, ſed ea moderatè vtere ad omnem virtutem, & beneficentiam. Itaque dum viuimus, vitã fruendum, vel potiùs modeſtè & honeſtè vtendum eſt, vt quàm plurimos officijs & beneficijs adiuuemus, memores imminentis mortis & iudicij.

Nota ab hoc loco vſque ad finem libri, Eccleſiaſtes, ſiue Salomon amolitur à ſe omnẽ ſuſpicionem Epicureiſmi, ac vitæ voluptuariæ, quã ſuperius, ſæpius cõmendando vt quis lætè rebus ſuis vtatur, dum viuit, nonnullis ingeſſit. Vnde hic ſeriò nos admonet finis noſtri, ſcilicet vt a vanitate ad veritatem, à tẽpore ad æternitatem mente & affectu tranſeamus, qui pariter eſt finis & ſcopus totius libri, vt patet ex eius principio & fine. Huc accedit Thaum. qui hanc gnomen nectens ſequẽtibus, ita omnes à v. 10. vno nexu aptè contexit: *Si autem quis ſecum ratiocinetur quã pulcher ſit ſol, quam ſuauis hæc vita, quàm iucundum in ſumma felicitate longæuum fieri. Et quàm horrendum perpetuumq; malum ſit mors, nihil omnino aſtrenus commodi, vnde cuncta nos ſrui debere omnibus præſentibus, vtcumque videantur ſuauia. Inſuper & adoleſcentibus conſulat ſuã ætate abuti, permittere animabus ſuis omnem voluptatem, indulgere deſiderijs, viuere vt libet, ſpectare oblectantia, auerſari autẽ quæ non ſunt einſmodi. Ad quem id tantùm dixerim: Inſi-*

A *pienter agis, o tu quiſquis es, non expectans futurum in his omnibus Dei iudicium.* Similia habet Auctur Catenæ Græc.

Symbolicè, dulce eſt videre lumen & ſolem, id eſt, contẽplari Deum, qui ſicut eſt dator munerum, ſic & *pater luminũ, apud quem non eſt transmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Iacobi 1. 17. Hinc Deus dicitur *amictus lumine ſicut veſtimẽto*, Pſal. 103. 2. & lux dicitur propriè eius eſſe *poſſeſſio.* Iob. 36. 33. Vnde S. Dionyſ. c. 4. de diuinis nom. ait, ſolem eſſe viuum Dei ſimulacrũ. Quocirca Chriſtus: *Ego*, inquit, *ſum lux mundi.* Ioan. 8. 12. Quin & Plato lib. 6. de Republ. Lucem & ſolem nuncupat boni prolem & filium. Audi Nazianzenum Orat. 40. *At quidem Deus ſummũ & inacceſſibile lumen eſt, quod nec mente percipi, nec*
B *verbis explicari poteſt, naturam omnem ratione præditam illuminans, hoc in intelligibilibus, quod ſol in ſenſibilibus; eò ſe magis contemplandum nobis præbens, quò accuratiùs animos purgauerimus; eo rurſus magis amãdum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoſcendum, quo magis amauerimus; ſe ipſe ſpeculans & cõprehendens, ac perexigue ad externa diffundens. Lumen porrò hoc dico quod in Patre & Filio & Spiritu ſancto conſideratur: quorũ opulentiæ naturę identitas eſt, atque vna eademq; ſplendoris proſultatio. Secundum lumen eſt Angelus, primi illius luminis velut riuulus quidam, aut participatio per propenſionẽ ad illud, ac miniſtrium illuminationem habens: de quo ſtatuere nequeo, vtrum pro claſſis ſuæ ordiniſq; ratione ſplendor ei impertiatur, ac potius pro diuinæ illuminationis modo hanc vel illam ſedem accipiat. Tertium lumen homo eſt, quod externis etiam perſpicuũ & manifeſtum eſt, φῶς enim id eſt lumen, hominem vocãt,*
C *propter rationis nobis inſitæ vim & facultatem. Qui etiam rurſus nomine inter nos appellantur, qui Deo ſimiliores ſunt propiúſq; ad Deum accedunt.*

Tropol. Olympiod. Qui, inquit, ſolem iuſtitiæ, putà Chriſti illuminationem mente ſua recipit, planè videt quæ ad eiuſdem ſolis voluntatem ſibi agenda ſint, quæve dimittenda: idemq; idcirco magna voluptate lætitiáque perfunditur, eò quòd non ſolùm ſibi agenda cognoſcat, ſed etiam ab eodem ſole illuſtratus, pacatiſſimã mente contempletur pulcherrimas illas ſpecies, quæ à materia ſeiunctæ, ſolo intellectu percipiuntur. Ad hæc animo comprehendit dies tenebrarum perennes, qui in futuro ſæculo impios ſunt comprehenſuri: atque idcircò omni ſtudio declinat à malo bonumque operatur. Hæc Olymp.

D Anagog. Chald. hanc gnomen explicat de lumine gloriæ, quo beantur ſancti in cælo: *Et ſuauis*, inquit, *eſt lux legis & optiſſima certè, quæ oculis caligantibus lumen afferat, vt aliquando dignitatem vultus Domini tueantur, qui diuino quodam ſplẽdore iuſtorum faciem eſt illuſtraturus, vt pulchritudine cum ſole comparari queant.*

SI ANNIS MVLTIS VIXERIT HOMO: ET IN HIS OMNIBVS LÆTATVS FVERIT, MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS ET DIERVM MVLTORVM, QVI CVM VENERINT, VANITATIS ARGVENTVR PRÆTERITA.] Cohæret hæc gnome præcedẽti, eiuſque ſalubrem antitheſim ſuggerit, q. d. Dulce quidem eſt frui Vers. 8.

lucis

lucis vſura, ſolemque contemplari. Dulce eſt viuere, vitæq; voluptates deguſtare: at noli illis nimis te oblectare, noli ijs ſecurus incumbere, nec per eas Deum offendere, noli perpetuas aut diuturnas exiſtimare, quia breui ſuccedent illis dies tenebroſi & mœſti ſenectutis & mortis, qui cùm venerint, teipſa oſtendent, quàm præteriti vitæ & voluptatũ dies fuerint vani, id eſt breues, pauci, fugaces, euanidi: tunc enim omnis lux deſinet in caliginē, voluptas in ærumnas, lætitia in mœſtitiam, vita in mortem. Perinde enim ac ſol, dũ manè oritur ſplendidus eſt & fulgidus, creſcitq; in meridiem, mox poſt paucas horas decreſcit, declinat, occumbit: ſic prorſus & vita noſtra, dũ naſcimur, ſplendet, creſcitq; in virilem ætatem; at poſt paucos annos decreſcit, ſeneſcit, occidit. Dum ergo ſolem orientem, & occidentem quotidie intueris, viuum vitæ tuæ ſimulacrum accipe, in eoque ortum & occaſum tuum metire & intuere. Eſto annos Methuſalem vixiſſes, cùm illi exacti fuerint, perinde erunt ac ſi non fuiſſent, iuxta illud: *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies heſterna, quæ præterijt.* Pſal. 89. 4.

MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS, ET DIERVM MVLTORVM] Hebr. *Recordetur dierum caliginis, qui multi erunt.* Per quos Primò, accipi poſſunt dies ſenectutis, qui licet pauci, quia tamen multis ærumnis referti, ſeneſcenti multi longiq; æquè ac tenebroſi, id eſt miſeri triſteſq; videntur: ſicuti infirmo nox alioquin breuis longa videtur. Adde, ſenibus caligant oculi, vt eis ſol tenebreſcere videatur, vti dicet c. 12. 2. Ibi enim fusè hoſce dies ſenecturis tenebroſos deſcribit.

Tenebriſum tempus mortis. Secundò, dies mortis & ſepulturæ, hi enim multi ſunt, quia durabunt vſque ad diem iudicij, quo à morte reſurgemus. Vnde Chald. vertit: *Quoniam multi ſunt dies, quibus dormiet in domo ſepulturæ, & pertinet ei iudicium ſuſcipere de cælo omni tempore quo veniet ſuper eum malum, propter vanitatem quam fecit.*

Tertiò, dies multi & tenebroſi ſunt dies æternitatis, quos impij miſerrimos & perpetuos agũt in tenebris gehennæ. Ita Olympiod. *Reputat,* inquit, *animo tenebrarum dies, qui in futuro ſæculo ſunt impios comprehenſuri, peccatoreſq; poſt rerum omnium vanitatem ad æterna venturos ſupplicia.*

QVI CVM VENERINT, VANITATIS ARGVENTVR PRÆTERITA.] Hebr. *Omne quod venit eſt vanitas;* S. Hier. *Omne quod venturum eſt, vanitas;* alij, *Omne quod ſubſequetur, vanum erit.* Vatabl. *Omnis qui naſcitur, eſt vanitas,* q. d. Quidquid venit & euenit in hoc mundo, vanum eſt: ſicut enim præterita euanuerunt, ſic præſentia illico tranſeũt & euaneſcunt; ac futura tranſibunt & euaneſcent. Ex præterita enim rerum vanitate, licèt certò conijcere & metiri præſentem & futurum, quod vt indicaret Noſter, ſolerter vertit, *Qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.* Sapientes ergo S. Remaclus Epiſcopus Traiectenſis moriturus, hoc vltimum ſuis dedit monitum: *Tota ſapientis vita quædam debet eſſe commentatio mortis.* Quin

Vita ſapientis meditatio mortis. & Plato ait: *Philoſophia* (Ethica) *non eſt aliud quàm meditatio mortis.* Vitam S. Remacli ſcripſit Norgerus eius ſucceſſor. Extat apud Surium die 3. Septemb.

VERS. 9. LÆTARE ERGO IVVENIS IN ADOLESCENTIA TVA, ET IN BONO SIT COR TVVM IN DIE-

Cornel. in Eccleſiaſten.

A BVS IVVENTVTIS TVÆ, ET AMBVLA IN VIIS CORDIS TVI, ET IN INTVITV OCVLORVM TVORVM: ET SCITO QVOD PRO OMNIBVS HIS ADDVCET TE DEVS IN IVDICIVM] S. Hieron. hinc inchoat capit. 12. Pro *iuuentutis.* Hebr. eſt בְּחוּרוֹתֶךָ *bechurotecha,* id eſt, *electionum tuarum,* id eſt in ætate planè electa & florida, iuuentus enim eſt ver, decor & flos, ætatũ omnium: quare tunc cuique eligendus eſt ſtatus & optima vitæ ratio, vt optimā ætatē optimè tranſigat, Deoque optimo dedicet. Septua. addunt ἄμωμος, id eſt, irreprehenſibilis, immaculatus, inculpatus. Vnde vertunt, *Ambula in vijs cordis tui immaculatus.* Sic quoque vertit Arabicus. Rurſum pro, *& in intuitu oculorũ tuorum,* Septuag. Romani legunt contrariè, *Et non in intuitu oculorum tuorum.* S. Ambr. verò Exhort. ad virg. ſic legit: *Ambula in vijs cordis*
B *tui ſine macula, & in aſpectu oculorum tuorum, & non in audacia oculorum tuorum,* hoc eſt, inquit, *in aſpectu ſpirituali, non in audacia ſæculari.* Verùm Complut. legunt eodem modo quo Hebr. Latina & Syrus, ſcilicet *in intuitu oculorum tuorum.* Quocirca S. Ambroſ. Albin. Olympiod. & S. Greg. 24. Mor. c. 4. cenſent iuuenes hic inuitari ad gaudiũ ſpirituale, ad quod inuitat Apoſtolus Philipp. 4. 4. dicens: *Gaudete in Domino ſemper, iterum dico gaudete. Modeſtia veſtra nota ſit omnibus hominibus: Dominus enim propè eſt.* Hinc & Chald. vertit: *Lætare iuuenis in diebus iuuentutis tuæ, & ſit cor hilare in te in diebus adoleſcētiæ tuæ, & ambula in humilitate in vijs cordis tui, & ſta admonitus in viſu oculorum tuorũ, & non aſpicias malum: & notum ſit tibi, quod pro omnibus adducet te Deus in iudiciũ.* Verùm ambulare in
C vijs cordis & in intuitu oculorum ſignificat gaudium non ſpirituale, ſed ſenſuale & carnale iuxta illud cap. 2. 20. *Et omnia quæ deſiderauerunt oculi mei non negaui eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his, quæ præparaueram; & hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo.* Et hoc quoque non aliud voluiſſe Septuag. patet ex interpretatione Thaumat. quam recitaui v. præced. ex qua liquet cum Septuag. non legiſſe τὸ ἄμωμος, id eſt, *irreprehenſibilis;* aut ſi legit, ita interpretari, q. d. Ambula in vijs cordis tui irreprehenſibilis, id eſt viue vt liber, ſic vt nemo te reprehendere audeat, vtque tu nullius reprehenſionē metuas, vel audias & in cor admittas.

Eſt ergo Conceſſio, q. d. Lætè & iucundè fruere ô adoleſcens voluptatibus adoleſcentiæ, ita tamen vt memineris te earum rationem red-
D diturũ Deo in iudicio, quod vt rectè facias, modeſtè & honeſtè ijs vtere. Huc facit prouerbium Arabum cent. 1. n. 69. *Viue aſelle quamdiu floret pabulum;* fruere pabulo quamdiu illud obtines: breui enim deficiet, nec obtinebis. Viuere enim eſt, ἡδυπαθεῖν, id eſt gaudere & frui, quod Galli dicunt, *Se donner bon temps.* Vel potiùs eſt ironia, q. d. O iuuenis qui per adoleſcentiam ardes ſanguine, ſpiritibus & concupiſcentijs, age, in bono cor tuum, id eſt cor tuum exhilara (*bonum* enim ſumitur pro hilari & iucundo) vnde S. Amb. Exhort. ad virgin. vertit: *Oblectet te cor tuum, ambula in vijs cordis tui,* id eſt ſequere deſideria tui appetitus *& in intuitu oculorum tuorum,* vt quod oculi tui cōcupiſcunt, id proſequaris, indulge tuis deſiderijs, ſatia te tuis cupidinibus; ſed *ſcito quòd pro omnibus his adducet te Deus in iudicium.*

Frange toros, pete vina, roſas cape, tingere nardo:
Ipſe iubet mortis te meminiſſe Deus.

Quare ſi ſapis, metu mortis & diuini iudicij refræna tuas voluptates, reſiſte tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, vt iudici, qui conceſſit carum vſum, ſed vetuit abuſum, congruam reddas rationem. Ita Thaumat. S. Bonau. Hugo, Caiet. Titelm. & alij. Adoleſcentia enim, vt docet S. Ambr. de Interpel. Iob c.7. & Ariſtot. 8. Ethic. c.6. *Calore corporis feruens, æſtuq. ſanguinis vaporantis igneſcente, vt inualida eſt viribus, ita conſilijs infirma, vitio calens, faſtidioſa monitoribus, illecebroſa delicijs:* quare acribus ſtimulis timoris iudicij & gehennæ, à ſuis cupidinibus coërcenda & refrenãda eſt. Quocirca S. Anyſia Martyr ſolebat de iuuentute conqueri dicens: *O inſidioſam ætatem, quæ aut lædit, aut læditur. Pulchra res eſt ſenectus. Heu mihi! longitudo temporis me mœſtitia afficit, quæ tamdiu ſeparas à cæleſtibus.* Eadem breuiſſimo ſomno vtebatur, dicens: *Malum eſt mihi dormire, cùm meus inimicus vigilet.* Ita habet eius Vita apud Surium vltimæ edit. 29. Decembr. Porrò ironia & ſarcaſmos, id eſt hoſtilis irriſio frequens eſt in Script. præſertim in Prophetis, vt Thren. 4.21. *Gaude & lætare filia Edom*, cui mox excidium à Nabuchodonoſore inferendum intentatur: *ad te quoque perueniet calix*, iræ & vindictæ Dei, *inebriaberis atque nudaberis.* Similia ſunt Iſaiæ 14.9. vbi inſultat Balſaſari: & Ezech. 28.12. vbi inſultat Tyro, æquè ac Pharaoni c.31.18. & c.32.19.

Et scito qvod pro omnibvs his addvcet te Devs in ivdicivm] *Cuius iudicium*, ait Tertul. li. de Patientia, *non in compede aut pileo vertitur* (ſerui enim mali damnabantur ad compedes; boni verò donabantur libertate, cuius inſigne erat pileus) *ſed in æternitate aut pœnæ aut ſalutis.* Iudicium autem Dei complectitur, Primò, ſtrictum examen iuuentutis in voluptatibus exactæ; Secundò, ſententiam iudicis; Tertiò, ſupplicium, puta gehennã. Huic gnomæ ſimilis eſt paræmia Arabum cent. 1. n. 20. *Omnis ouis ſuſpenditur è calcaneo ſuo in macello*, id eſt. vnuſquiſque iudicabitur & punietur ſuper motibus ſuis, præſertim vltimis & finalibus vitæ, iuxta illud Galat. 6. *Vnuſquiſque onus ſuum portabit.* Huc facit aurea gnome R. Achabiæ filij Mahaleel in *Pirke aboth*, cap. 3. *Tria, ait, tibi conſideranda ſunt, quibus à peccato coërcearis: quæ origo tuæ conditionis eſt, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda eſt? Vnde tibi origo eſt? è fœtido ſpermate. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici aſtare debes ſententiam excepturus? Regi regum terribili, qui aufert ſpiritum principum, terribili apud reges terræ, Deo ſancto & benedicto.* Ibidẽ R. Eleazar ait: *Qui nati ſunt, oportet eos ſemel mori; qui mortui ſunt, oportet eos rurſus in vitam reſurgere; & qui ſurrexerunt, oportet eos iudicari, & ſcire quòd Dominus ipſe ſit Deus formator hominum, & mundi creator, & gubernator rectorq. ſupremus. Ipſe idem & litem mouẽs, & teſtis ad nos, & iudex. Benedictus ſit ille ſanctus & iuſtus, in quo non eſt iniquitas, nec obliuio, nec reſpectus in faciem, nec munerum aut perſonarum acceptio; propterea quòd omnia eius ſunt, ac ſcito euentura omnia iuxta menſuram eorum, quorum tibi ratio reddenda eſt. Caue autem ne in vanam & ſtultam ſpem aſcendas, quaſi futurum tibi ſepulchrum refugij locum ne quidquam præſumas, & fruſtra pollicearis: inconſulto enim te creatus es, inconſulto iterum te geni-* A *tus es, & viuis & morieris, & ratio tibi reddenda eſt Regi regum ſancto & benedicto.*

Gnoma de Iudicio.

Porrò iudicij diuini exactum & terribile examen graphicè depingit, & ad viuum repræſentat S. Cyrill. orat. de exitu animæ & ſecundo aduẽtu, tom. 4. vbi quinque telonia quaſi tribunalia recenſet, in quibus anima à dæmonibus, ſeu ſæuiſſimis publicanis, accuſatur de ſingulis, quę per quinque ſenſus peccauit. *Tenetur*, inquit, *animus à ſanctis angelis per aerem ſublimis præteriens, inuenitq. quoſdam quaſi publicanos aſcenſum cuſtodientes, & aſcendentes animos prehendentes prohibentesque. Nam quiſque publicanorum propria habet peccata, quæ illi obijciat: alius perperam dicta, quæcumque ore & lingua commiſſa ſunt, mentiendo, iurando, & peierando: quæcumque ſuperflua, nugatoria & vana verba, tum helluationes, vinique abuſum & luxum, & immodicos indecoroſq. riſus, leuia & inhoneſta oſcula, & impudica cantica. At* B *S. Angeli animam ducentes, proferunt & ipſi quæcumque ore linguaque locuti ſumus bona, ſupplicationes, gratiarum actiones, pſalmos, carmina, laudes, diuinos cãtus, ſcripturarumq. lectiones, & quæcumque per os & linguam bona Deo promiſimus. Secundum telonium eſt oculorum viſus, quæcumq. indecoro aſpectu, curioſoq; & effrænato intuitu & fallaci nutu committuntur. Tertiũ telonium eſt auditionis, & quæcumque per hunc ſenſum impuros ſpiritus accipiunt. Quartus eſt olfactus odoriferorum vnguentorũ, & ſuauium odorum, quæ nimis & impudicas decent mulieres. Quintũ eſt eorum, quæ manuum tactu peruerſè & improbè facta ſunt, & cetera vitiorũ taberna, inuidiæ & æmulationis; inanis gloria & ſuperbiæ; acerbitatis & iræ; iracundiæ & furoris; ſcortationis & adulterij, & mollitiei; homicidij & veneficij, ceterorumq. impiorũ & peruerſorum factorũ, quæ in præſentia minutatim perſequi nõ licet, vt in aliud tempus differantur. Breuiter eodem modo deinceps* C *ſuos quoſq; animi morbus & peccatum publicanos habet, & tributi quæſtores. Animus igitur, qui hæc & his maiora pluraque cernit, quanto putas in metu ac trepidatione eſt, donec ſententia feratur, & eius libertas veniat? Illa eſt hora doloris, periculi gemituſq. plena, atque inconſolabilis, donec videat quid futurum ſit.*

Avfer iram a corde tvo, et amove, Vers. 10. (Hebr. *tranſire fac*; Syrus, *diſtare fac*; Arabicus, *ſpolia malitia humanitatẽ tuam*) malitiam a carne tva. Adoleſcentia enim, et volvptas vana svnt.] Ab hoc verſu Complut. & Biblia Regia, Chald. Olymp. Albinus ordiuntur ca. 12. Eſt concluſio educta ex v. præc. q. d. Quia Deus te adducet in iudicium, vt iudicet te de concupiſcentijs cordis & oculorum, aufer & reſeca eas à te, præſertim iram & libidinẽ. Pro *voluptas*, perperam aliqui legunt, *voluntas*; hebr. eſt שַׁחֲרוּת D *ſacharut*, id eſt nigredo, crepuſculum, aurora, indeque iuuentus: hæc enim eſt quaſi roſea aurora ætatis & vitæ. Vnde Clarius, Vatabl. Caiet. vertunt hoc loco, *iuuentus*; Pagnin. *pubertas*; Chald. *dies nigredinis capillorum*: iuuenibus enim nigreſcunt capilli, ſenibus albeſcunt; multò magis iuuenum mens nigra eſt, id eſt obſcura, ignorans, cæca, confuſa. Septuag. vertunt, *ἄνοια*, id eſt amẽtia, ſtultitia; Noſter melius vertit, *voluptas*: hæc enim ſunt duo vitia iuuentutis, ſcilicet ſtultitia, & voluptas: ſtultitia naſcitur ex inexperientia & imperitia, voluptas ex feruore ſanguinis & flore ætatis. Eſt catachreſis: voluptas enim vocatur iuuentus, cuius quaſi propria eſt voluptas,

cum

cum qua inſtar auroræ tranſit & euaneſcit, iuxta illud Oſeæ 11. 1. *Sicut manè tranſit, pertranſijt rex Iſrael.* Hinc Varroni adoleſcētiari, idem eſt quod luxuriari, teſte Nonio cap. 1. & Terent. in Adel. *Crede mihi*, ait, *non eſt facinus adoleſcentum ſcortari.*

Porrò hic taxat duo primaria iuuentutis vitia, ſcilicet iram in corde, & malitiam, vel, vt Ambr. legit, *nequitiam*; Arab. *iniquitatem*, id eſt libidinem, in carne. Præcipua enim carnis malignitas eſt libido, ait Olympiod. & Thaumat. ſub quibus cetera omnia cōprehendit: ira enim eſt filia ſuperbię, & mater inuidiæ; libido filia eſt gulæ, & mater acediæ; vtraq; oritur ex calore & ardore ætatis iuuenilis: hic enim calor iuuenem excæcat, & præcipitem agit in voluptates & vitia, ac præſertim in iram & appetitum vindictæ, ac libidinem. Audi S. Hier. *In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia vniuerſas ſignificat corporis voluptates. Sic ergo*, inquit, *bonis ſæculi huius fruere, ne aut deſiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adoleſcentia tua vanitati ſeruiſti, quia iuuentus inſipientiæ copulata eſt.*

B

Similia habent Olympiod. Hugo, Gloſſa, & Ferus, quem audi: *Ne triſtitijs vexetur, neue aduerſis frangatur, ſed aſſueſcat nō iraſci & indignatione vinci, vbi viderit omnia peſſimè geri: ſi quid viderit triſte, ſciat pertinere ad mundum: ſinat alios inuidere: ipſe nolit perdere iucundam vitam.* Omnes enim paſſiones ſunt in appetitu iraſcibili, vbi præſidet ira; vel in concupiſcibili, vbi præſidet amor & libido, atq; amor ſuſcitat iram, vt impedimenta, quæ eum vetant frui bono amato, diſijciat. Hinc illud Luciani in Dial. Merc. & Maiæ: *Iracundi ſunt, qui amant*: & illud Ariſt. 2. Rhetor. c. 12. *Iuuenes*, ait, *omnia nimis amant, nimis oderunt; ad iraſcendum apti ſunt acutaq; iræ, potenteſq; appetitiones ſequi.* Quocirca in Emblematibus Iuuentus pingitur vt iuuenis animoſus, diuerſis coloribus amictus, floribus

C

coronatus, manu ſpargens nummos, ad latus ſiniſtrū aſtat ei canis venaticus, ad dextrum equus phaleratus. Nam vt ait Horat. de Art. Poët.

Gaudet equis, canibuſq; & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti monitoribus aſper,
Vtilium tardus prouiſor, prodigus æris,
Sublimis, cupiduſq; & amata relinquere pernix.

Denique adoleſcentia & voluptas vana ſunt, quia vtraque inſtar floris citò deflorescit, marceſcit, corrumpitur, euaneſcit: vnde Poëtæ adoleſcentiam vocant florem marceſcentem, præſertim dum nequiter, id eſt luxurioſè, viuit, iuxta illud:

Nequitia eſt, quæ te non ſinit eſſe ſenem.

Per malitiam enim nequitia, puta libido accipitur; licèt Campenſ. pro *malitiam* vertat *moleſtiam*; meliùs Tigur. *vitioſitatem*. Vnde Thaum. vertit; *mala res eſt intemperantia, libido autem & ſpurcitia*

D

damnum & iniuriam corporibus noſtris afferunt. Adoleſcentiæ comes eſt inſipientia: inſipientia verò ducit ad interitum. Verè Cicero li. 1. de Legibus: *Ab ea*, inquit, *quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet, imitatrix boni voluptas, malorum autem omnium mater.*

Gnoma.

Et lib. de Senect. *In voluptatis regno virtus non poteſt conſiſtere.* S. Chryſoſt. apud. Anton. in Meliſſa, p. 2. c. 20. *Ira*, inquit, *& cupiditatibus faciliùs iuuenes ducuntur & vincuntur: quare maiorem quamdam cuſtodiam requirunt, ac frænum fortius.* Ibidē Nazianz. *Iuuentus*, inquit, *eſt temporis æſtus.* Et S. Baſil. *Iuuentus eſt leuis, & ad improbitatem procliuis cupiditatq;*

A

effrænata, belluarum ira, temeritas, iniuria, & inſatiquæ, magniq; ſpiritus, congenita & coalita mala iuuentutis hæc ſunt: inuidiæ aduerſus rem excellentem, ſuſpiciones de familiaribus. Denique malorum tam ſpiſſum examen iuuentuti connexum & copulatum eſt, quorū omnium fructum neceſſe eſt in ſubiectos redundare, propterea quòd magiſtratuum vitia ſubiectis importent calamitatem. Porrò de voluptate, iuuentutis illecebra ita cenſet S. Ambroſ. lib. 4. in Lucam: *Quaſi clauis ſuffigitur anima corporeis voluptatibus, & cùm ſemel adhæſerit cupiditatibus, demerſa terrenis difficilè in altum poteſt reuolare.* Neruoſius S. Aug. li. 14. de Ciuit. cap. 16. *Hæc* (libido) *ſibi non ſolùm totum corpus, nec ſolùm extrinſecus, verùm etiam intrinſecus vēdicat, totumq; commouet hominē, animi ſimul affectū cum carnis appetitu coniuncto atque permixto.* Hoc ſignificat illud Gen. 6. *Nō permanebit ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt.* In quæ verba

B

ſcribens S. Chryſoſt. hom. 22. in Gen. *De illis*, inquit, *dictum eſt, quòd ipſi ſint carnes: nam licèt animā rationalem haberent potiorem ſui partem, perinde tamen viuebant ſine ratione, ac ſi ſola carne conſtarent.* Vide S. Gregor. lib 6. in 1. Reg. vbi de Agag ait: *Caro homo efficitur, quando ſenſui carnis ratio ſubiugatur.* Et Cyprian. de Bono Pud. *Impudicitia obſcænum ludibriū reddit miniſtris ſuis, nec corporibus parcens, nec animis: totum hominem ſuum ſub triumphum libidinis facit.* Et Lactant. lib 6. c. 23. *Mens inquinatur contagione impudici corporis.* Hanc rationis cùm iuuenili appetitu, ſiue ſpiritus & carnis, vel mentis & concupiſcentiæ luctam repræſentarunt veteres per Herculem cum Antheo, id eſt contrario vel aduerſario, luctantem. Hercules enim rationis, mentis & ſpiritus eſt ſymbolum; Antheus verò corporis. Herculis pectus, ſapientiæ eſt ſedes atque prudentiæ, quibus perpetua eſt cum appetitu & voluptatibus pugna: ſemper enim

C

appetitus rationi obſiſtit, nec poteſt ratio ſuperare, niſi corpus ita in altū, & procul ab terrenarum rerum intuitu extulerit, vt pedes, hoc eſt affectus nullum amplius fomentum à tellure accipiant, imò cupiditates & affectus, qui terræ ſunt filij, prorſus interficiat. Quo de genere mortis loquitur D. Paulus Coloſſ. 3. cùm ait: *Mortui eſtis, & vita veſtra abſcōdita eſt cum Chriſto in Deo.* Et Dauid pſal. 116. *Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius.* Et Seruator ipſe: *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet; ſi autem mortuum fuerit, multū fructum affert.* Ioan. 12. Et hęc eſt omnium victoriarum præſtantiſſima. Vnde in Scipionis Africani tumulo legitur hic elegantiſſimus verſiculus:

Maxima cunctarum victoria victa voluptas.

Et Boëtius hoc ipſum Herculis factū celebrans

D

ait: *Superata tellus ſidera donat.* Porrò Fulgentius in Mythologia & Boccac. in Geneal. Deor. li. 1. c. 5. tradunt Antheum fuiſſe terræ filium, quem ſæpius à ſe proſtratum, robuſtiorē reſurgere cernens Hercules, aduertens quòd è terræ contactu vires recuperaret, iam feſſum vlnis in altū extulit, ibique tamdiu tenuit, donec expiraret. Fulgentius per Antheum accipit libidinem, quæ ex ſola carne naſcitur, quæ tacta, etſi feſſa ſit, reſurgit. Verùm ab homine virtuoſo caſtoque, carnis denegato actu, ſuperatur. Anthei meminit S. Aug. in li. de Ciuit. eumq; vixiſſe tradit regnante Argis Danao, & Euſeb. in lib. de Præpar. Euang.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

GRaphicè & ingenioſè per varia ſymbola & ænigmata depingit ærumnas ſenectutis & mortis, vt iis impellat iuuenes ad ſpernendas voluptatum vanitates, & ſectandã veritatem, verumq; Dei cultum, antequam adoleſcentiam ſenectute commutent. Vnde concludit v. 13. Deum time, & mãdata eius obſerua; hoc eſt enim omnis homo. *Eſt ergo*

Ænigmata ſenectutis numero 21. *hîc elegans ænigma ſenectutis, & agoniæ mortis, in quo per* 21. *ſymbola notantur* 21. *defectus, ærumnæ & vitia ſenectutis. Primus eſt v.* 1. *afflictio ex morbis variis: Secũdus diſplicentia & tædium rerum omnium; Tertius verſ.* 2. *quod cæleſtes motus & influxus deſtituant ſenes: Quartus continuæ diſtillationes & catarrhi: Quintus v.* 3. *cuſtodum, id eſt ſenſuum, defectus: Sextus nutatio virorum fortiſſimorum, hoc eſt crurum & tibiarũ: Septimus minutio molentiũ, id eſt dentium: Octauus caligo videntium per foramina, id eſt oculorum; Nonus verſ.* 4. *exilitas vocis ex oſtiorum in platea, id eſt arteriarum in pectore, cõſtrictione & clauſura: Decimus tenuitas ſomni & nocturna vigilia, vt ad vocem auis euigilent: Vndecimus defectus auriũ & auditus: Duodecimus verſ.* 5 *timor, pauor & ſtupor: Decimustertius canities ſimilis amygdalo floribus cãdeſcenti. Decimusquartus tumor ventris, pedum, & crurum inſtar locuſtæ: Decimusquintus faſtidiũ cibi, cuius orexin excitat capparis: Decimusſextus abitus ex vitâ, quod ſcilicet mox ibit in domum æternitatis ſuæ: Decimusſeptimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimusoctauus v.* 6. *ruptura funiculi argentei id eſt contractio medullæ ſpinæ dorſi: Decimusnonus recurſus vittæ aureæ, id eſt contractio meningis, ſiue inuolucri cerebri: Vigeſimus confractio hydriæ ſuper fontem, id eſt venarum & ſanguinis ex iecore prodeuntium Vigeſimusprimus confractio rotæ ſuper ciſternam, id eſt capitis ex corde ſpiritus haurientis.*

Porrò hæc vitia & ærumnæ ſenectutis in omnibus quidem ſenibus locum habẽt: vnde & de omnibus hîc agitur; maximè tamen de iis, qui in iuuẽtute per ſympoſia & libidines iuueniles ſpiritus & vires exhauſerunt: hi enim noxas iuuentutis luunt per morbos ſenectutis. Vnde de iis totum hoc caput accipit Oſorius. Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quaſi ipſe hîc ſenii ſui ærumnas deſcribat, ex libidinibus adoleſcentiæ. Verè Cicero Libidinoſa intemperanſque adoleſcentia effœtum corpus tradit ſenectuti. *Ariſtot. quoque lib.* 6. *Hiſtor. Animal. c.* 4. *& lib. de Longitud. & breuit. vitæ, ac Plinius lib.* 10. *c.* 36. *docent animalia ſalacia, & in venerem prona breuis eſſe æui. Igitur dicas hîc gulæ & luxuriæ iuuenilis damna deſcribi; videmus enim luxurioſorum corpora eſſe lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro menteq; minui, ac laborare epilepſia, oculis obtenebrari, palpebras piloſq; defluere, cuſtodes domus, id eſt ſenſus omnes, hebetari, laborare pituita, & catarrhis: iiſdem dentes laxantur & decidunt, iidem exurgunt ad vocem volucris, id eſt præ doloribus leuis paruiq; ſunt ſomni, minimoque ſonitu euigilant; obſurdeſcunt filiæ carminis, id eſt aures & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id eſt citò caneſcunt impinguatur locuſta, id eſt tumeſcunt cruribus & ventre; diſſipatur capparis, id eſt perit omnis appetitus, pleni ſunt nauſea, tædio, faſtidio. Audi Boëtium lib.* 3. *de Conſol. proſa* 3. Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena eſt anxietatis, ſatietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quaſi quemdam fructum nequitiæ fruentium ſolent referre corporibus? Triſtes verò eſſe voluptatum exitus, quiſquis reminiſci libidinum ſuarum volet, intelliget. *Et S. Chryſoſt. homil.* quòd nemo læditur niſi à ſeipſo. Qui in libidine, *inquit*, vitam ducunt, reſoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibuſque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura ſenectus ſuccedit, & eſt eis ſemper vita cum medicis. & medicamentis.

Myſticè. *Myſticè: Senium, agonia, & mors hominis repræſentat ſenium, caſum & occaſum regni & reipublicæ, vel vrbis, aut orbis totius. Vnde Hebr. cenſent hic per ænigmata, deſcribi excidiũ Hieroſol. illatum per Chaldeos & Romanos. Thaumat verò, S. Athanaſ. in Synopſi in Eccleſiaſte, & Richard. de S. Vict. tract. de Medicãdis plagis, quæ circa finẽ mundi eueniẽt, cẽſent hîc deſcribi excidiũ orbis, ac plagas mundi vltimas, ſignaq; præuia iudicio extremo; imo vtriq; cenſent hũc eſſe ſenſum litteralẽ; ſed reuera eſt myſticus, vt patet intuenti. Rurſum per ſenium & mortẽ accipias quamlibet vitæ difficultatem & ærumnam, ſiue à Deo, ſiue ab homine immiſſam, tum publicã, tum priuatã, quæ bene operandi facultatem homini*

adimit;

adimit: ac proindè ſuadet hic Salomon, vt ante homo operetur quidquid boni poteſt, itaque ſibi ſuæque æternæ ſaluti tempeſtiuè conſulat, & proſpiciat.

Tropol. ſenium, & mors naturalis hominis repræſentant ſenium, & mortem ſpiritalē peccatoris, dum per peccatum ſpoliatur gratiâ, quæ lux eſt, & vita animæ, omnibuſq; animæ potentijs, & viribus ſauciatur & læditur: ac multo magis dum per mortem ex hac vita abit in mortem ſecundam gehennæ, vbi omnibus corporis, & animæ membris miſerrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma eſt ſchema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & ceteri.

1. MEmento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus
afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.
2. Antequam tenebreſcat ſol, & lumen, & luna, & ſtellæ, & reuertantur nubes
poſt pluuiam 3. Quando commouebuntur cuſtodes domus, & nutabunt viri
fortiſſimi, & otioſæ erunt molentes in minuto numero, & tenebreſcent videntes
per foramina. 4. Et claudent oſtia in platea, in humilitate vocis molentis, &
conſurgent ad vocem volucris, & obſurdeſcent omnes filiæ carminis 5. Excel-
ſa quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur
locuſta, & diſſipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis ſuæ, &
circuibunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus,
recurrat vitta aurea, & conteratur hydria ſuper fontem, & confringatur rota ſu-
per ciſternam. 7. Et reuertatur puluis in terram ſuam vnde erat, & ſpiritus re-
deat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, & om-
nia vanitas. 9. Cumque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enar-
rauit quæ fecerat; & inueſtigans compoſuit parabolas multas. 10. Quæſiuit
verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos, ac veritate plenos. 11. Verba
ſapientium ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi, quæ per magiſtrorum con-
ſilium data ſunt a paſtore vno. 12. His ampliùs fili mi ne requiras. Faciendi
plures libros nullus eſt finis, frequenſque meditatio, carnis afflictio eſt. 13. Fi-
nem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obſerua:
hoc eſt enim omnis homo. 14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium
pro omni errato, ſiue bonum, ſiue malum illud ſit.

VERS. 1. MEMENTO CREATORIS TVI IN DIEBVS IVVENTVTIS TVÆ, ANTEQVAM VENIAT TEMPVS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQVENT ANNI DE QVIBVS DICAS: NON MIHI PLACENT] Pro *tempore iuuentutis tuæ.* Hebr. eſt, *tempore electionum tuarum*, id eſt, tempore electiſſimo & florentiſſimo, putà tempore iuuentutis, quo proindè optima tibi eligenda ſunt. Hebræi totum hoc caput accipiunt de Iudæis, eorumq; captiuitate tum Babylonica, tum Romana, eiſque ſingula ſigillatim adaptant. Audi S. Hieronym. à v. 9. cap. præced. hæc & ſequentia omnia ex Hebr. ſententia ijs adaptantem: *Lætare in iuuentute tua ô Iſrael, & fac illa, vel illa de quibus iam dictum eſt, antequam captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & Iudices ſancti tui, quos in ſole & luna, & ſtellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonoſor, ſiue Titus Veſpaſiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi præſides recedent, & turbabuntur robuſtiſſimi quique in exercitu tuo, & otioſa erunt eloquia magiſtrorum, & Prophetæ, qui de cælis ſolebant viſionum ſuarum lumen accipere, contenebreſcent: quando claudentur templi ianuæ & humiliabitur Ieruſalem, & Chaldæus veniet quaſi cantus volucris, ita Ieremiæ vocibus Prophetatus: & conticueſcent filiæ canticii in templo pſallentium chori: illo tempore, quando aduenientes Hieroſolymam, ipſi quoque hoſtes Dei pertimeſcent magnitudinem, & in via dubij, Sennacherib interitum formidabūt. Hoc enim dictum putant: & ab excelſo timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quam Ieremias in prophetiæ ſuæ vidit exordio: & impinguabitur locuſta, Nabuchodonoſor cum ſuo exercitu: & diſſipabitur capparis, amicitia Dei cum Iſrael.* Et paucis interiectis: *Lætare ergo Iſrael in iuuentute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc eſt donec gloria veſtra vobiſcum eſt, antequam recurrat vitta aurea, id eſt antequam arca teſtamenti auferatur: priuſquā conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota ſuper lacum, id eſt, donec intra ſancta Sanctorum præcepta legis, & ſancti Spiritus eſt gratia, & antequam reuertaris in Babylonem, vnde in lumbis egreſſus es Abrahæ, & incipias in Meſopotamia eſſe, vnde quondam profectus es, omniſq; gratia prophetiæ, qua quondam fueras inſpiratus, reuertatur ad datorem ſuum.* Verùm hæc Iudaica ſunt, & aliena à litterali genuinoque ſenſu.

Explicatur hoc cap. de captiuit. Iudæorum.

Rurſum Thaum. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate deſcribi excidium orbis, eiuſque plagas & ſigna præuia iudicio extremo. Audi Thaumat. *Operæ pretium igitur, vt cum adhuc ſis adoleſcens Deum timeas, priuſquam miſerijs abuciare, veniatq; magnus ille & terribilis dies Domini: Quando, neque ſol, neque luna, neque ſtellæ aliæ vltra fulgebunt. Mouebuntur autem ſupernæ virtutes, angeli cuſtodes mundi in tempeſtate & turbatione illa vniuerſi. Ita vt quieſcant tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebroſa domiciliorum penetralia clauſis ia-*

Et de excidio orbis.

A *nnis omnibus; & ſi qua molendo occupata prohibita fueris timore nimio, gracili vocula, vt auicula parua clamabis. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & ciuitates, & illarum ſanguinarij Magiſtratus vindictam ſupernè expectabunt, vrgente acerbiſſimè cruentiſſimoq; illo tempore, quod erit vt amygdalus florens. Tum ita frequentia aderunt ſupplicia, ſicut multitudo locuſtarum aduolantium, & ita è medio abijcientur peccatores, vt nigra deſpuatiſſimaque capparis. Et bonus quidem vir in domum ſuam æternum gaudens proficiſcetur. Improbi verò omnia ſuo luctu complebunt, neque illis repoſitum argentum, neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quouſque apud puteum ſtent hydria & vehiculum rotæ, quam continget quandoq; confringi. Quum igitur ceſſabit curſus temporum per rotam,* B *& vita per aquam ſignatam, & præterierit ſæculum vrnam gerens, & iacuerint homines ſuper terram, tum erit vna ſalus, ſi agnouerint animæ conditorem ſuum, & ad eum reuolauerit.* Hic ſenſus commodus eſt ſed myſticus; quare eo vt tali vti poſſunt concionatores in Aduentu, cùm agunt de fine mundi, dieque iudicij. Senſus ergo litteralis eſt de ærumnis ſenectutis, agoniæ & mortis, vti docent S. Hieron. Albinus, Lyran. Hugo, Dionyſ. Caiet. Valleſius ſacræ Philoſ. c. 66 & ceteri omnes, vno excepto Olympiod. Planè enim verba ſignificant hic moneri iuuenes, vt iuuentutem rectè & ſanctè in Dei creatoris metu cultuque tranſigant, antequam obrepat ſenectus & mors. Senſus ergo eſt, q: d. Adoleſcens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, ſollicitat venus, inſtigant ſocij, titillat caro, impellit dæmon: quare ne ijs ſuccumbas, & teipſum C perdas, meméto creatoris tui, quòd ſcilicet Deus ſit tuus creator, tu eius creatura; quæ totum ſuũ eſſe, quantum quantum eſt, debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in eſſe, quàm in conſeruari: ſicut enim radius pendet ab aſſiduo influxu ſolis, eum aſſiduè producentis, ſic & creatura pendet ab aſſiduo influxu & cõtinua quaſi productione creatoris, adeò vt ſi Deus hunc influxum ſubtraheret, creatura in ſuum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta eſt, illicò recideret & relaberetur, ſicut radius abeunte ſole illicò perit & euaneſcit. Conſeruatio ergo creaturæ eſt continuatio creationis; & continua quaſi eius creatio. Si igitur homo creatura Dei es, memento te totum, quantus es, Dei eſſe, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod ſuum eſt, redde teipſum, vt illum velut creatorem agnoſcas; D venereris, ames, colas, eiuſque voluntati, & legi per omnia obedias: ipſe enim tuus erit iudex, ac ſi ei ſeruieris, cæleſtem conferet gloriam; ſin creaturam creatori præpoſueris, ipſe hanc ſui iniuriam æternis ignibus in te vlciſcetur. Itaque creatoris nomen habet emphaſim: creationis enim titulus à creatura expoſcit, & extorquet, vt Deo creatori ſuo velut pleno, & abſoluto ſui hero & Domino præſtet omnem ſubmiſſionem, reuerentiam, amorem, obſeruantiam, timorem, fidelitatem, ſpem, obedientiam. Quocirca Moſes acriter expoſtulans cum Iſraele: *Deum*, inquit, *qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui? Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus eſt.* Deut. 32. 18. Hinc pro *creatoris* Sept. vertunt

A κτίσαντός σε, id eſt, *eius qui creauit:* pro quo Compl. legunt κτήσαντός σε, id eſt, *poſſeſſoris* iuxta illud Moſis ad Iſraelem: *Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit & creauit te?* Deut 32. 6. Pro *creatoris tui.* Hebr. eſt, בּוֹרְאֶיךָ *borreecha*, id eſt, *creatorum tuorum* in plurali, id eſt, creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reuerentiæ, & honoris cauſa, vtque innuant pluralitatem perſonarum in eadem numero deitate. Hebræi in Midras, ſiue Gloſſa, nomine R. Akabia, per metatheſin tranſponendo litteras. Cabaliſticè ſic legunt, & exponunt: Primò, memento בּוֹרְךָ *borecha*, id eſt foſſæ tuæ, purà ſepulchri tui, quòd ſcilicet ibi vs à vermibus ſis exedendus; dum ergo lautè carnem nutris, memento ſepulchri & vermium qui te corrodent. Se- B cundò, memento בְּאֵרְךָ *beerecha*, id eſt putei tui, vnde es excitus, quòd ſcilicet in fœtido matris vtero ex vili ſpurcoque ſemine ſis formatus; ſic diſces te humiliare, carnalia ſpernere, cæleſtia ambire, ac ad Deum anhelare; ſic ſapientia, virtute, & meritis parabis tibi ſanctam iucundamque ſenectam. Nam vt ait S. Ambroſ. libr. 1. Hexam. *Senectus ipſa in bonis moribus dulcior, in conſilijs ſubtilior, ad conſtantiam ſubeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, ſobrietas mentis eſt.*

In diebvs ivventvtis tvæ] Semper quidem meminiſſe debemus Dei creatoris, ſed maximè in iuuentute, tum quia iuuentus cæca eſt, & immemor Dei, vtpote voluptatibus addicta; tum quia à iuuentute pendet reliqua vita; quales enim ſumus iuuenes, tales erimus & C ſenes: tum quia multi in iuuentute præmaturè moriuntur, quia mors præuolat, vt aliàs ſæpè ætates anteuertat; ideoque proinde ſi memoria creatoris differatur, prorſus auferetur. Sapienter Seneca libr. de Breuit. capit. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullã rem conferri poſſit? quàm ſerum eſt, tunc viuere incipere, cùm deſinendum eſt? Quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia, & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt?*

Antequam veniat tempvs afflictionis tvæ] Syrus *dies malorum.* Arab. *dies mali tui.* Tigur. *tempora periculoſa.* Septuag. *Dies malitiæ.* Thaumat. *Priuſquam miſerijs obijciare.* Campen. *Antequam veniant dies pleni malis;* putà tempus ſenij, & mortis quando Deo de iuuentute tua ex- D actam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel ſupplicia æterna recepturus. Senectus enim eſt tẽpus afflictionis, quia mille morbis, tædijs & ærumnis eſt obnoxia; vnde illud: *Senectus ipſa morbus eſt*, iſque incurabilis, & vt ait Nazianzen. in Carm. de Morbo: *Siculis grauior eſt ſcopulis*, imò *Ætna*, ait Cicero de Senect. Audi Nyſſen. in funere Pulcheriæ Auguſtæ: *Sed forſitan angit te, quòd ad ſenectutem* (Pulcher[illegible] *peruenit. Quid verò, dic mihi, pulchri cerni*[illegible] *ctute: an pulchrum prurire, ac fricare oculos regeuos? & ex ore defluere dentes, & ling*[illegible] *ingenerari? manibus ſubtremiſcere? ad*[illegible] *uari, titubare atque ſubclaudicare*[illegible] *innuis? deſipere corde ac delirare?*[illegible] *inepta pronuntiare?* Et S. Augu[illegible]

rud. *Cùm homines*, inquit, *ſibi optant ſenectutem, non aliud optant niſi longam infirmitatem.* Et innocent. III. Pontifex libr. 1. de Contemptu mundi c. 9. *Si quis*, ait, *ad ſenectutem proceſſeris ſtatim cor eius affligitur, & caput concutitur, languet ſpiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & ſtatura curuatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt: tremit tactus, & deperit actus: dentes putreſcunt, & aures ſurdeſcunt. Senex facilè prouocatur, difficilè reuocatur, citò credit & tardè diſcredit: tenax & cupidus; triſtis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos: ſpernit modernos: vituperat præſens: commendat præteritum: ſuſpirat & anxiatur: torpet & infirmatur.* Hinc ſenium à Philoſophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus, *Quid eſſet ſenectus?* Reſpondit: *eſt hyems vitæ.* Et Eratoſthenes apud Phauorinum, ait, ætatis partem vigentem (adoleſcentiam) eſſe vernam autem partem, quæ vigori & flori ſuccedit (virilem ætatem) eſſe æſtatem & autumnum: ſenectutem vero eſſe hyemem. Ita Maxim. ſerm. 41. vbi & citat Gorgiam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamq; ſenectam perueniſſet? reſpondit: *Nihil vmquam ad voluptatem edens, neque faciens.*

Et appropinquent anni, de quibus dicas: non mihi placent] Id eſt, qui mihi diſplicent, quia ſenium adducit tædium, tarditatem, obliuionem, incuriam, moleſtiam, vt omnia, quæ prius erant voluptati, iam faſtidium & dolorem cieant, ac proinde verè ſenem ſegnem, & ſeniorem ſegniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in iuuentute neglexiſti capeſſere non voles, nec valebis, imò ob inolitas voluptatum conſuetudines à peccatis iuuentutis tuæ auelli non poteris, vti pulchrè docet S. Baſil. homil. 4. de Pœnit. vnde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil licebit boni facere.* Hinc ſenex omnibus, ac imprimis ſibi ipſi eſt oneri, tædio, faſtidio: quia ſenes ſunt moroſi, anxij, difficiles, ſuſpicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius, *eſt tædium, & odium dictum à ſenectute, quòd ſenes omnibus odioſi ſint & tædio.* Audi Hippocratem & Galenum in Aphoriſ. Comment. 3. 31. octodecim ſenectutis ægritudines, ſingula membra infeſtantes, enarrantes: *Senibus ſunt ſpirandi difficultates, diſtillationes cum tuſſi; vrinæ ſtillicidia, vrinæ difficultates, articulorum dolores, renũ paſſiones, vertigines, apoplexiæ, mali habitus, pruritus totius corporis, vigiliæ, alui, oculorum & narium humiditates, viſus obtuſus, glaucedines, auditus grauis.* Addit Com. 2. 39. 40. *Raucedines, nephritis, podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiori inteſtino, ac ſplemi frigidæ ſunt diſpoſitiones & præterea crebri anhelitus, quos Græci aſthmata vocant, tuſſes,* d[illegible]ationes, [illegible] *& obliquationes, de-* [illegible]*mque* [illegible] *genera ex frigidis hu-* [illegible]*tum h*[illegible]

Gnoma. Stob[illegible] 17. cuius titulus eſt [illegible]*um ſen*[illegible]s philoſoph[illegible] [illegible]mas c[illegible]nis: *Senectus* [illegible] *mal*[illegible] *am enim eſ*[illegible] [illegible] *eſt.* [illegible] *bi ſenem* [illegible] [illegible]*am* [illegible]*d malè h-* [illegible] *quàm v*[illegible] [illegible] *urba ſum* [illegible] *ſerpim.*

eſt ampliùs, putamur verò non rectè ſapere. Ætas longa parit ægritudines infinitas. Herod. *Ego verò imbecillis & incuruus ſum. Senectus enim nos detrahit, & velut vmbra aſſiſtit.* Menandri: *Moleſtum eſt animal ſenex domi manens.* Sophoclis. *Nihil non mali ſenectæ lõgæ inhæret, mens vana, opera inutilia, curæ ſuperuacuæ. ſenectus moroſa eſt, querula, & pro minimis rebus anxia.* Mimnezeni: *Tithono Iupiter malum immortale dedit ſenectam, quæ vel triſti morte magis eſt timenda.* Democriti: *Senium commoda imperfectio eſt: omnia habet & omnibus indiget.* Phauorini: *Longo tẽpore multum laboris accreſcit.* Iunci: *Iacet ſenex reſolutus ætate, cibi potuſque abſtinens, inamabilis, nulla re cum iucunditate fruens: moleſtias verò nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi auſus fuerit riſum videntibus mouet, videns obtuſe, clamantes nõ audiens; & dum eundo ſuſtinere ſe conatur, concidens, de latere in latus titubando tranſiliens, quin etiam communem ciuitatis aërem lædere ac inficere dicitur. Nec ſi in concione ſit inter tribules refertur: neque magiſtratum gerere poteſt, tum propter impedimenta iam dicta, tum quia gibboſus, rugoſus, deformis & inualidus eſt. Animo autem, vt prouerbium habet repueraſcit. In militia verò quid opus eſt referre, quàm ſine omni munere, & nudus relinquatur? Non pedes, non eques conſtituitur, neque remex aut miles in naui. Nam vel ſedere ſolùm, imo iacere etiam non ſine labore poteſt, cùm coniuncta ei mors ſit, & iam iam intra fores ſuas ipſum ducat.* Vnde concludit: *Senecta eſt Ilias malorum.* His adde verſus C. Laberij:

Vt hedera ſerpens vires arboreas necat;
Ita me vetuſtas amplexu annorum enecat.
Sepulchro ſimilis. nil niſi nomen retineo.

Et Comicus:

Ad ſenectam, vt ad cloacam mala cuncta confluunt.
Senex cum extemplo eſt, iam nec ſentit, nec ſapit.
Senex quoque curis impar eſt leuiſſimis.
Senex viuendo multa quæ non vult videt.
Senex ad rem, quàm ſat eſt, attentior.
Soles duos videre ſe putat ſenex.
Supereſſe ſenectus haud poteſt laboribus.
Suprema vita haud præterit, ſed corruit.
Veteres triremes littus abiectæ occupant.

Antequam tenebreſcat sol, et lumen, et luna, et stella, et reuertantur nubes post pluuiam] *τὸ & lumen*, exegeſin habet: explicat enim quomodo tenebreſcat ſol, luna, & ſtellæ: quia ſcilicet eorum lumen ſeni & moribundo obſcuratur, & tenebreſcit. Vers. 2.
S. Hieron. hæc refert ad finem mundi & diem iudicij: tunc enim *ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum cõmouebuntur.* Matth. 24. 29. *ac ſol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Ioëlis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiod. Cyrillus catech. 15. & exactiſſimè Richardus de Victore lib. de fine ſæculi, qui ſingula, quæ hic dicuntur, diei iudicij appoſitè applicat; qui curſum cum Thaumaturgo per ſiderum obſeruationem accipit peſtem, quæ inter alia ſigna præuia iudicio à Chriſto prædicta eſt Matth. Verùm melius idem S. Hieron. & ceteri hæc referunt ad tempus ſenij & mortis, cuius hic & in ſeq. viua eſt hypotypoſis, & repræſentatio: Senibus enim caligant *oculi*, & hebetatur viſus, vt eis ſolis lux, æquè ac *lunæ* & ſtellarũ, obſcurari & tenebreſcere videantur.

Eſt hypallage: ſol enim in ſe ſemper lucidiſſimus numquam tenebreſcit, ſed tenebroſis ſenum oculis tenebroſus videtur; quia ipſi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginoſum cenſent; & quia ſolis, omniumq; aſtrorum illuminatio viſuque eis intercipitur ac perit; imò ſenes præ debilitate viſus, deficiẽtibus ſpiritibus opticis, ſiue viſiuis, eorum lucem ampliùs non valent ſuſtinere. Ita Hebræi, Lyran. Dion. Titelm. & communiter alij. Quin & Chal. qui ſic vertit: *Antequam mutetur ſplendor gloriæ faciei tuæ, qui aſſimilatur ſoli; & lumen oculorum tuorum antequam obcæcetur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur, & pupilla oculorum tuorum, qui aſſimilantur ſtellis, antequam extinguantur; Palpebræ oculorum tuorum ſtillabunt lachrymas, vt nubes poſt pluuiam.*

Gnoma. Huc pertinet adagium Arabum Cent. 1. numer. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras, id eſt illumina te operibus bonis antequam ſuperueniat tibi mors.* Et n. 23. *Nata in aqua ante veſperam, id eſt purificare pœnitentia ante migrationem è vita.* Et Cent. 2. num. 45. *Cogita ingreſſum tuum in hunc mundum & egreſſum tuũ ex ipſo, quia tu de nihilo factus es homo, & momẽto fies tamquam non fueris. Item conſidera qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles; conſidera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu verò ſicut illi migrabis.* Et n. 33. *Memento temporis morbi, & ſenectutis venientis poſt te, quia ſapientia & ſcientia melior eſt, quàm enſis, & ſcientia excellentior quàm opes.* q.d. Compara tibi ſapientiam vt per eam prouidere & occurrere poſſis venienti ſenectæ, mortis, iudicio, & æternitati.

Symbolicè. Primò. Symbol. R. Salomon ex Chald ſolem obtenebrantem interpretatur de ſenili & corrugata facie, lunã de naribus, quæ in ſenectute propter defectum ſpirituum lucidorum, & duritiẽ denſitatemque cartilaginum, fuliginoſæ & obſcuræ ſunt ac minimè tranſlucent; lunam de anima, ſeu mente in diſcurrendo, ratiocinando, meditando, memorando lãguente & tenebreſcente. Denique ſtellas de maxillis fuſcis, & denigratis amiſſo iam viuido illo, & nitido adoleſcentiæ flore.

Secundò. R. Haccados verò per ſolem accipit cor, quòd quaſi ſol virtutis ſuæ radios in totum corpus diffundit, ſed in ſenibus tenebreſcit & deficit: per *lumen* accipit lucidos & vitales ſpiritus, qui in cordis ventriculo ex puriſſimo ſanguine elaborantur, & vniuerſum corpus peruadunt: lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodiſſimè lunæ imaginem repræſentat: ſtellas denique corporis ſenſus tam internos quàm externos, quibus ſuum quoque cognitionis lumen ineſt. Hæc omnia ſi langueant, ſi hebeſcant, ſi vires, ſi robur amittant, ſi vires deficiant, ac nullum iam aut tenuem homini vſum præſtent, rectè dicas: *Solem, lunam ac ſtellas tenebreſcere.*

Tropolog. Primò. Tropolog. ſenibus tenebreſcit, & deficit lux mentis & rationis: vnde ſubinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia vix vllus audet ſenem docere, vel monere.

Secundò. Rurſum Hugo per tenebras accipit aduerſa & calamitates, item prolapſum ex vita honeſta in vitioſam: Sic & S. Bonauent. quin & S. Hieron. quem audi: *Ne cùm peccaueris occidat tibi ſol iuſtitiæ meridie, & ſcientiæ lumen intereat, & ſplendor lunæ,*

A *id eſt eccleſiæ ſubtrahatur, & ſtellæ occidant, de quibus ſcriptum eſt: In quibus lucetis ſicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: Stella à ſtella differt in claritate. Antequam reuertantur nubes poſt pluuiam: id eſt prophetæ, qui corda credentium ſuo ſermone ſuiſque pluuijs irrigant, poſtquam te imbri ſuo indignum eſſe perſpexerint, reuertantur ad ſedem ſuam, ad eum ſcilicet à quo miſſi ſunt.* Peccatori enim obcæcato Chriſtus, Eccleſia & ſancti, omniſque ſapientia, virtus & gratia tenebroſa videntur; quare ſimilis eſt Harpaſtæ fatuæ, de qua ſcribit herus eius Seneca epiſt. 51. *Hæc fatua,* inquit, *ſubitò deſijt videre. Incredibilem tibi narro rem, ſed veram: neſcit eſſe ſe cæcam, ſubinde pædagogum ſuum rogat vt migret, ait, domum tenebroſam eſſe. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo ſe auarum eſſe intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt,*

B *nos ſine duce erramus & dicimus: non ego ambitioſus ſum, ſed vrbs ipſa magnas impenſas exigit. Non eſt meum vitium quod iracundus ſum, quòd nondum conſtitui certum genus vitæ, adoleſcentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non eſt extrinſecus malum noſtrum, intra nos eſt, in viſceribus ipſis ſedet. Et ideò difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos ægrotare neſcimus.*

Et reuertantur nubes poſt pluuiam] Chald. *palpebræ oculorum tuorum ſtillabunt lachrymas, vt nubes poſt pluuiam.* Campen. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymoſa lippitudine.* Thaumat. & Richardus de Victore tract. de fine ſæculi, per reuerſionem nubium accipiunt inundationem maris & fluminum, quæ erit præuia iudicio extremo & fini mundi. Magis ad litteram Franc. Va-

C leſ. Sacr. Philoſ. c. 66. per nubes poſt pluuiam accipit iuges catarrhos, ex iugibus ſtomachi vaporibus generatos, quibus ſenes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere. Quare illi in cruditates, vapores & fumos abeunt, qui elati in cerebrum eius frigiditate, teſte Galeno, in pituitam & catarrhum reſoluuntur: nubes ergo ſignificant vapores, pluuia catarrhos; vapores enim in catarrhos denſantur, & diſtillant iugiter in ſenibus, cùm iuuenes vi roboris, quo abundant, eos deſiccent & conſumant. Addit Titelm. per *nubes poſt pluuiam* ſignificari caliginem, & obuolutionem cerebri poſt multum aqueum humorem fletus, ſpontanei fluxus oculorum, nariumque, phlegmatũ, excrementorũ, &c. Sic & Vatab. per nubes accipit caliginem oculorum, quæ ſolet ſequi fle- *Nubes poſt pluuiam ſunt catarrhi.*

D tum in ſenibus; Denique moribundi illachrymant, adeoque inuoluntariæ morientium lachrymæ ſignum ſunt inſtantis mortis, teſte Hippocrate. Pineda lib. 8. de Rebus Salomonis ca. 3. cenſet Salomonem hic deſcribere ſuos in ſenio morbos, quos ex intemperatiſſima iuuentutis libidine contraxerat, ac hic notare ſuos frequentes & moleſtiſſimos catharros, alterum alteri ſuccedentem inſtar nubium reuertentium poſt pluuiam, ideoque vltore Deo graui ex mœſtitia diem obijſſe. Verùm, vt initio libri dixi, incertum eſt qua ætate Salomon hunc librum ſcripſerit; præſertim cùm in ſenectute delirarit & luxurioſus idola coluerit; cùm tamen hic è contrario Dei vnius timorem & cultum ex profeſſo inculcet: quare ante lapſum, qui contigit in ſenio,

nio, hæc dictaſſe videtur: ſi enim poſt lapſum in A extrema ſenectute pœnituiſſet, vtique pœnitentiæ doloris ſui manifeſta dediſſet ſigna, quæ tamen nuſquam eſt reperire. Ita multi, licèt alij aliter ſentiant.

Symbol. Iſid. Clarius *nubes poſt pluuiam* ſic explicat. q.d. Serenum quoque poſt pluuias cælum ſenibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur: Moringus verò per *nubes poſt pluuias* accipit varios ſenectutis morbos, ſibi viciſſim ſuccedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis ſuper tribulationem ſenectutis.

Tropol. S. Hiero. accipit defectum doctrinæ, verba eius paulò antè recitaui. Rurſum nubes poſt pluuiam ſunt minæ & ſupplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quòd pluuiam cæleſtium illuminationum, gratiarum & beneficiorum reſpuerit; imò ijs abuſus B ſit ad ſuas voluptates contra Deum, Deique honorem.

VERS. 3. QVANDO COMMOVEBVNTVR CVSTODES DOMVS, ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSÆ ERVNT MOLENTES IN MINVTO NVMERO, ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA.] Pro *commouebunt*, Pagnin. vertit, *commouebunt ſe*; Caiet. & Tigur. *trement*; Camp. *debilitati fuerint*. Hebræi, qui cenſent hîc deſcribi excidium Ieruſalem per Titum, per *cuſtodes* accipiunt angelos, quorum voces paulò ante vrbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teſte Ioſepho li. 7. Belli cap. 12. Simili modo Thaumat. qui cenſet hîc deſcribi excidium orbis & ſigna præuia iudicio, per *cuſtodes* accipit angelos mundi præſides, de quibus ait Chriſtus: *Virtutes cælorum commouebuntur*, Matth. 24. 29. Olympiod. verò cuſtodes domus, inquit, id eſt prælati & Sancti eximij, qui Eccleſiam cuſtodiũt viſis tot plagis, ac præſertim Antichriſto, trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient. Verùm ceteri omnes cenſent hîc deſcribi ærumnas ſenectutis, præuias morti.

Cuſtodes domus qui? Quæres quinam ſint cuſtodes domus, id eſt corporis; hoc enim eſt domus, in qua habitat anima, quæ proinde ſuos habet cuſtodes, qui illam cuſtodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur.
Reſp. Primò. Primò, Caietan accipit memoriam, vigilantiam, & prouidentiam, hæc enim ſuam domum, id eſt corpus cuſtodit à cæli, morborum & hoſtium iniurij, atque in ſenibus vacillat & deficit.
Secundò. Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ. Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quaſi in domo ſua morantur.
Tertiò. Tertiò, Hugo accipit vim nutritiuam, & appetitiuam, item neruos & ſpiritus: R. Haccados muſculos cum neruis, quibus veſtiuntur & quaſi cuſtodiuntur oſſa.
Quartò. Quartò, S. Hieronym. Albinus, Gloſſa, & S. Bonau. accipiunt coſtas & oſſa: hæc enim ventrem tenerum & inteſtina cuſtodiunt & vallant, totamque carnem ſuffulciunt.
Quintò. Vnde Chald. vertit *contremiſcentes coxas*. Quintò, Dionyſ. propriè accipit familiares & domeſticos, qui ſenem & moribundum cuſtodiunt. Sextò, & magis appoſitè Lyran. Titelm. & Valleſ. S. Philoſ. cap. 66. accipiunt omnes ſenſus: omnes enim, ſed præſertim oculi & aures, quaſi cuſtodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in ſenibus commouentur,

A quia hebetantur, læduntur, deficiunt, vt res ſenſibiles vix percipiant & ſentiant, iiſque dolore afficiantur & lædantur. Vnde auctor Catenæ Græc. *Tunc*, inquit, *robuſti animæ ſenſus præ exitus anguſtijs fluctuabunt*. Audi Plin. lib. 7 cap. 50. *Natura nihil hominibus breuitate vitæ præſtitit melius. Hebeſcũt ſenſus, membra torpent, præmoritur viſus, auditus, inceſſus, dentes etiã ac ciborum inſtrumenta*. Excipit tamen Xenophium muſicum, quem aſſerit 105. annis vixiſſe ſine vllo corporis incommodo: ſubditq; *ſenes minimè ſentire peſtilentiam*. Porrò ſenſus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo ſunt cuſtodes domus, putà corporis. Hinc Pineda per commotionẽ cuſtodum accipit tremorem capitis, quo laborant ſenes. Verùm, quia præcipui ſenſus, putà aures & oculi, notantur v. B 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc Septimò magis diſtinctè, magiſque ordinatè & congruè cum Clario, Vatabl. & Emman. *Septimò genuinè.*
Sa, per *cuſtodes* hos corporis, accipias manus & brachia: hæc enim rectè iunguntur viris fortiſſimis, id eſt cruribus: hæc pariter cuſtodiunt corpus, tum quia ab eo amouent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, veſtitum, domum, ceteraque ad eius incolumitatem, conſeruationem & cuſtodiam neceſſaria vel vtilia procurant; tum quia pugnando illud ab hoſtibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in ſenibus commouentur, quia fiunt tremula, chiragrica, contracta, ignaua, curua, rugoſa, macilenta, rigida.

Tropol. cuſtodes domus ſpiritalis, putà animæ ſanctæ, ſunt tum angeli tutelares, qui eam C poſt negligẽtiam & contemptum ſuarum inſpirationum deſerunt, dicentes: *Curauimus Babylonẽ, & non eſt ſanata, derelinquamus eam*, Ierem. 51. 9. tũ ſenſus ſpiritales mentis, qui in iuſto tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur; ita vt nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat nec guſtet, res ſalutiferas, cæleſtes & diuinas; quod certum eſt ſignum ac prænuncius inſtantis illi ruinæ & mortis.

ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI] Hebr. *Et peruertentur viri virtutis*; Septuag. *viri fortiſſimi*; Symmach. *Perierunt viri fortes*; Aquila, *Errabunt viri fortitudinis*. Syrus, *Perturbabũtur domini fortitudinis*: Arabic. *Redibunt viri potentiæ*. Olympiod. *In obliquum deprauati fuerint potentes*. Caiet. *Incuruabuntur*; Pagnin. *Incuruabunt ſe*; Tigur. *Vacillabunt*; Campen. *Viribus ſuis deſtituentur membra, quibus* D *nunc valemus*. Hebræi id exponunt de fortiſſimis Iudæorum cæſis vel captis in excidio Hieroſolymæ: Alij dæmones accipiunt, qui contremiſcent in die iudicij, damnandi à iudice: Alij viros potentes, ſapientes & ſanctos, qui vel cadent à fide in perſecutione Antichriſti, vel percellentur ſignis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, vt eum deleat & perdat in fine mundi. Verùm hæc ſpectant ad ærumnas ſenectutis: vnde Chald. per viros fortiſſimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in ſenibus; Caietan. incuruationem & decrementum corporis; Moringus, virium defectũ. Carthuſ. propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robuſtiſſimi, in ſenio nutare & robore deſtitui. Optimè per viros fortiſſimos accipias crura & tibias; hæc enim ſunt fortiſſima hominis membra, quæ in

ſeni-

ſenibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus ſpiritibus animalibus & motiuis, ac vigore iuuenili ſiccato. Hinc crura claudi à Petro ſanati, vocãtur baſes, Actor. 3. Ruſum crura vocantur columnæ, Cant. 5. 15. Ita S. Bonau. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Valleſ. cap. 66. S. Philoſ. Accedit Ariſtot. in Phyſiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, neruoſa, & robuſta, fortes ſunt ſecundùm animam, referuntur ad maſculinũ. Item qui habent coxas oſſeas & neruoſas, fortes ſunt. Qui habent pedes magnos & neruoſos, fortes ſunt; qui paruos & ſtrictos, molles, pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curui ſunt, inuerecundi, referuntur ad aues curuorum vnguium; quibus digiti pedũ coniuncti, ſunt timidi, referuntur ad coturnices. Additque, leo fortiſſimus animalium crura habet fortia & carnoſa, greſſum iuuenilem ambulans autem tardè & magnificè incedit, & ſe in humeris quatit. Hucuſque Ariſtot.

Tropol. in iuſtis torpidis & peccatoribus nutant viri fortiſſimi, deficiunt labantq; id eſt virtutes, quæ ſunt quaſi oſſa, & nerui, id eſt robur & fortitudo animæ, ac præſertim patientia, magnanimitas, conſtantia; quorum loco ſuccedit impatientia, puſillanimitas & inconſtantia leuitaſque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia tranſiliunt.

Et otiosæ ervnt molentes in minvto nvmero] Hebr. *& ceſſabunt molares, quia diminuta erunt*; Symmach. *& ceſſauerint molæ*; S. Hieron in priori edit. *Et ceſſabunt molentes.* Thaumat. & alij hæc referunt ad mulieres operarias, ſcilicet ad molitrices, quæ iuxta morem Palæſtinæ, fruges ad molam ſedendo conterebant, q.d. Molitrices ceſſabunt molere ob defectum frumenti, quia erit ſumma caritas annonæ, qualis fuit in excidio Ieruſalem per Titum, eritque in excidio orbis ſub diem iudicij.

Myſticè Olymp. refert ad Iudæos, qui quaſi in piſtrino molentes graue iugum, tum legis, tum ſeruitutis ſubeunt: in excidio enim ad paucos redacti, ſparſique per omnes gentes, vbique tractantur vt ſerui vel mancipia.

Molentes ſunt dentes. Verùm ad litteram notat vitium ſenectutis, ſcilicet dentium paucitatem & hebetationem; vnde ſenes vocant edentulos: dentes enim ſunt quaſi molares, qui maſticando molunt cibum; horum multi ſenibus excidunt, deteruntur vel putreſcunt, ideoque minuto ſunt numero & pauci. Hinc. Chald. vertit, *dentes tui hebetiores fient, & ad cibum mandendum infirmi.* Dentes enim in ſenibus laxantur luxanturque, fiuntque carioſi & corroſi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti.

Myſticè, S. Hieron. per molitores accipit doctores, qui populo doctrinam ſacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt: hi minuentur, quando per mortem molentium, id eſt magiſtrorum, vna aſſumetur, altera relinquetur. Matth. 24. 41. ceteri qui ſupererunt inuoluentur tenebris, ac quaſi per tenebroſa foramina veritatem aſpicient. Rurſum per dentes qui cibũ maſticant & ruminant, accipias meditationem & ruminationem S. Script. concionum rerumque diuinarum: hæc enim deficit & languet in iuſto pigro, & magis in peccatore.

Et tenebrescent videntes per foramina] Hebr. בָּאֲרֻבּוֹת *baarubboth*, id eſt, *in foraminibus vel feneſtris & ſpeculis*; Syrus, *tenebreſcent viſiones in feneſtris*; Chald. *obſcurabuntur oculi tui, qui videt per foramina capitis tui*; Auctor Catenę Gręc. *oculorum pupillæ obſcurabuntur*; Camp. *cùm viſus deficere cœperit, qui nunc veluti ex cauernulis proſpectat*; Tigur. *ſpeculantes per feneſtras.*

Hebræi per *videntes* intelligunt Prophetas, qui defecerunt in excidio Ieruſalem. Thaumat. Sub diem iudicij, inquit, omnes metu plagarum perculſi fugient in tenebroſa domorum penetralia, clauſis feneſtris omnibus; ita vt nemo, ait Rich. Victor. audeat oſtia domus aperire & per ea aſpicere; areſcent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ ſuperuenient vniuerſo orbi, Lucæ 21. 26. quare tunc hominum commercia ceſſabunt.

Verùm dico *videntes* eſſe oculos, vel pupillas oculorum cum ſuis neruis opticis; oculi enim vident per ſua foramina, id eſt concauitates ſuperciliorum, quibus inſerti ſunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ feneſtrata eſt. Iam, tã oculi quam pupillæ caligant in ſenibus. Vnde Chald. clarè vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui.* Nam vt rectè docet Valleſ. c. 66. ſenibus tum ex ſiccitate, tum ex excremẽtorum congeſtione craſſeſcunt ſucci oculorum, ac membranæ anteriores dureſcunt & corrugãtur: vnde accedente præſertim inopia, ſpirituum fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nerui optici. Senibus ergo tenebreſcunt oculi, tum quia exiguo ſpirituum lumine perfunduntur, tũ quia humor cryſtallinus craſſeſcit & obſcuratur, ait R. Haccados, albumq; ipſum oculorum velut nigreſcit & decoloratur. Nam vt ait Galen. lib. 6. de Morbu vulgar. commento 4. 28. *animalis ſpiritus* luminoſus è cerebro in oculos plurimus proficiſcitur; quo deficiente, & ob frigiditatem nigreſcente ſanguine, nigreſcunt pariter & tenebreſcunt oculi. Quare rarum & mirum eſt, quod de Moſe moriente anno ætatis 120. dicitur Deut. 34. 7. *Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt.* *Videntes per foramina ſunt oculi.*

Porrò oculi vltimò formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex aduerſo cor eſt primum viuens, & vltimum moriens: homine enim moriente, ſenſim vita & vitalis ſpiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad ſuum principium, puta ad cor, ibique vbi cœpit emoritur & extinguitur. Denique in oculis lucet cor, anima & vita; vnde oculis conniuere, ait Ariſt. ſymbolũ eſt timidi; oculis eſſe fixis, ſignum conſtantis & interriti; quibus ab oculis tamquam veſiculæ dependent, amatores ſunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores ſomni. Oculi parui indicant puſillanimes, referuntur ad ſimias; ſicut oculi valdè magni ſtolidos, referuntur ad boues; oculi concaui indicant maleficos, referuntur ad ſimias; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad aſinos; oculi parum concaui, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, manſueti. Huc vſque Ariſtot. in Phyſiognom. Et Plinius li. 11. c. 37. *Oculi*, inquit, *lucis vſu vitam diſtinguunt à morte.* Et rurſum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo cernimus. Oculi, ſeu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt, atque tranſmittunt:* *Oculi vltimò formantur.*

tunt:

tunt: ſic magna cogitatio obcæcat, abducto intus viſu. Sic in morbo comitiali, apertis nihil cernunt, animo caligante. Hiſce Salomonis de ſene & ſenectute ænigmatibus, ſimilia ſunt de homine ænigmata apud B. Alcuinum, ſiue Albinum F a. cum diſp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid,* inquit, *eſt homo? mancipium mortis, tranſiens viator, loci hoſpes. Cui ſimilis eſt homo? pomo. Quomodo poſitus eſt homo? vt lucerna vẽto. Vbi eſt poſitus? intra ſex parietes. Quos? ſupra, ſubtus, ante, retro, dextra, læuaq;. Quot habet ſocios? quatuor. Quos? calorem, frigus, ſiccitatem, humorem. Quot modis variabilis eſt? ſex. Quibus? eſurie & ſaturitate, requie & labore, vigilijs & ſomno. Quid eſt ſomnus? mortis imago. Quid eſt libertas hominis? innocentia. Quid eſt caput? culmen corporis. Quid eſt corpus? domicilium animæ. Quid ſunt comæ? veſtes capitis. Quid eſt cerebrum? ſeruator memoriæ. Quid ſunt oculi? duces corporis, vaſa luminis, animi indices. Quid ſunt nares? adductio odorum. Quid ſunt aures? collatores ſonorum. Quid eſt frons? imago animi. Quid eſt os? nutritor corporis. Quid ſunt dẽtes? molæ morſorum. Quid ſunt labia? valuæ oris. Quid manus? operarij corporis. Quid digiti? chordarum plectra. Quid eſt pulmo? ſeruator aëris. Quid eſt cor? receptaculum vitæ. Quid eſt iecur? cuſtodia caloris. Quid eſt fel? ſuſcitatio iracundiæ. Quid eſt ſplen? riſus & lætitiæ capax. Quid ſunt crura? columnæ corporis. Quid eſt ſanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid ſunt venæ? fontes carnis.*

Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui ſunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, prouidentia rerum futurarum, quæ ad ſalutem pertinẽt, ac præſertim inſtantis mortis, iudicij, gehennæ, &c. quæ omnia tenebreſcunt & obſcurantur in iuſto torpido, & magis in peccatore.

Vers. 4. Et clavdent ostia in platea, in hvmilitate vocis molentis, et consvrgent ad vocem volvcris, et obsvrdescent omnes filiæ carminis] Sept. *in infirmitate vocis molentis;* Syrus, *per depreſſionem vocis molentium;* Arab. *in imbecillitate vocis molentis.* Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Ieruſalem, explicant de clauſis templi oſtijs. Myſticè Olympiod. exponit de obſtinatione Iudæorum, quibus proinde clauſum eſt ſalutis oſtium, dum verſantur in platea, id eſt in foro præſentis vitæ legiſq; Iudaicæ. Thaumat. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem iudicij, accipiunt de timore plagarum vltimarum mundi, quo omnes perculſi claudent oſtia domus ſuæ; aut de fame, ob quam molentes claudent oſtia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad rapiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Cardin. qui accipit de claudendis oſtijs domorum, tabernarum ac templorum ob metum Antichriſti, ita vt nemo publicè docere, &, vt ait S. Bonauent. fidem profiteri audeat.

Reſp. Primò. Verùm ceteri hæc congruentiùs ad literam accipiunt de ærumnis ſenectutis & mortis. Vnde Primò, Vatab. per oſtia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia & cibum, qui moli ampliùs à ſenibus nequeat, nec molarum audiri ſonus dum maſticatur, & dentibus

Secundò. (vnde & molares vocantur) teritur cibus. Secundò, Olympiod. per oſtia in platea accipit meatus ſpirituum vitalium, qui neceſſarij ſunt ad ſentiendum, & ad mouendum corpus: hi enim obſtruuntur in ſenibus: vnde ſequitur exilis vox, debilis ſenſus & motus. Vnde Chald. vertit, *& erunt impediti pedes tui ne egrediantur foras.* Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt, ructus & murmur ſtomachi, cuius eſt molere & digerere cibum: hic enim cùm in ſenibus ſit frigidus & debilis, cibum cõcoquere nequit, ſed eum in flatus ructuſq; conuertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digeſtiuæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur,* inquit, *à te appetitus cibi:* debilitatem enim ſequitur inappetentia. & Campenſ. *vbi claudi cœperint ianuæ plateæ, per quam it cibus, vbi perierit latratus ſtomachi, & homo tam debilis factus fuerit, vt excitetur ad vocem auiculæ.* Quartò, S. Hieron. *Clauſis in plateis ianuis,* inquit, *infirmos ſenis greſſus accipi volunt, quod ſemper ſedeat & ambulare non poſſit. Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quod cibum terere nequeat, & vix ſpiritu coarctato vox eius tenuis audiatur.* Accedit Gloſſa interl. Iuuenes, inquit, in plateis ſolent ludere, ac ſenes hos luſus fugiunt, & clauſo oſtio mœſti domi deſident. Quintò, Vatablus accipit de duplici narium foramine quaſi oſtio, quod ſenibus ſæpè obſtruitur pituita, diſtillante coriza ſiue catharrho. Sextò, Pineda cenſet iecur eſſe *plateam,* aut forum, in quo eſt vniuerſi officina, ex quo vniuerſum corpus alimenta capit: *oſtia* verò *clauſa* eſſe venas, quæ propter inopiam ſanguinis in ſenibus flacceſcunt, & quaſi vacuæ & exhauſtę complicantur & cõprimuntur. Septimò, valdè appoſitè alij oſtia clauſa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, ſenſuumq; in ſenio & agonia mortis occluſos, ſcilicet ad oculos clauſos, os clauſum, clauſas nares & aures. Platea verò eſt facies tota aperta & cõſpicua, varijs ſenſuum & facultatum, quaſi oſtijs & officinis diſtincta. Octauò, præciſè & genuinè oſtia interna ſunt arteriæ vocales, externa ſunt labia, quæ ſunt oſtia plateæ, id eſt colli & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem ſoraneam patentem & apertam vocatur platea, ſicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cùm antea Ariſtocles nominaretur: πλατὺς enim græcè eſt *latus.* Pro *oſtia* hebr. eſt דְּלָתַיִם *delataim,* duale, *id* eſt duo oſtia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè ſunt duo capitis pectoriſque oſtia, per quę ingreditur & egreditur aer, halitus & vox: notat quoq; duas arterias, vnam ſtomachalem, puta gulam, qua cibus tranſmittitur in ſtomachum; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: vtraque in ſenio & morte clauditur. q.d. Senibus & moribundis conſtringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & ſpirituum, tum ob pituitam & catharrum, quo cadente in arteriã & fauces pleriq; homines in morte ſuffocantur, dum eum ob defectum virium expuere & eijcere non valent, ideoq; reſpirare nequeunt, itaque ſuffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipſam arteriam, tum vocalem, tum ſtomachalem ſiue gulam, quia per ſtomachalem quaſi per plateam cibus ex ore ambulat & tranſit in ſtomachum; per vocalem halitus ex ore tranſit ad pulmones, vt refrigeret cor: iam oſtia

plateæ

plateæ erunt orificia, ſiue extremitates vtriuſque arteriæ, ſiue eius initium, & finis in ſtomacho vel pulmone. in ſenio & morte vtrumque hoc orificium clauditur; quo fit vt homo, nec reſpirare, nec comedere, nec viuere valeat, *in humilitate*, id eſt ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc eſt cum tennitate & exilitate vocis, quam cauſat humilitas, id eſt, exilitas molentis, id eſt pulmonis debilitas & contractio: pulmo enim eſt quaſi reſpirationis & vocis mola, ſed ſenibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aëris attrahit & inſpirat. Ita Caiet. Aut *molentis*, id eſt mādibulæ: mola enim aëris & vocis interior eſt pulmo, exterior eſt maxilla ſiue mandibula, quæ eſt ſedes dentium: ij enim cum ſenibus ſint pauci & debiles, ſpiritum vocalem non ſatis repercutiunt, ſed ſinunt effluere, quo fit vt vox articulatè & diſtinctè non ſonet, ſed effluat & confusè audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor. Dion. & alij. Rursùm arteriæ in ſenibus ſæpè diſtillāte pituita clauduntur, vnde in ijs oriuntur raucedines, crebri anhelitus, aſthma & tuſſes, quæ ſenes comitantur vſque ad mortem teſte Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt. Accedit ad priorem de labijs ſenſum Valleſ. cap. 66. Sacræ Philoſ. (qui tamen per *plateam* accipit faciem expanſam & obuiam omnibus) qui ſenibus oſtia claudi ait, dum ipſi labia, vt loqui poſſint, comprimunt introrſum, ſicque vacua loca dentium obturant, vt ſpiritum vocalem labijs quaſi dentibus repercutiāt & collidant, itaque vocem edunt, ſed humilem, id eſt mollem & tenuem ob labiorum mollitiē. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* accipit ſpatium inter labia, puta rictum & hiatum oris: per quem, tum cibus tū aër ad reſpirandum & loquendū ingreditur & egreditur: hic enim arctatur & clauditur in ſenibus, hinc ſequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore ſic cōſtringuntur, inquit, morientis labia, ſic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit, vt vix tenuē per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vita præſentis intercluditur via: ipſe verè exſibilante inter dentes voce, loquetur exiliter & obſcurè.*

Myſticè S. Hier. hæc accipit de virginibus fatuis, quæ cùm tardarent accipere oleum, oſtia domus nuptialis inuenēre clauſa, Matth. 25.

Tropol. *oſtia in platea*, id eſt arteriæ & labia claudūtur in iuſto ſocorde & in peccatore, quia ambo tardi & ſegnes ſunt ad orationem vt Deū inuocent, laudent, illique gratias agant, de coque ac rebus diuinis cum alijs colloquantur: hinc colloquia pia faſtidiunt & fugiunt, quod ſignum eſt mortis animæ imminentis; quòd ſi aliquando ob ſocios coacti de Deo loquantur, ita inuitè, frigidè, languidè, inſipidè id faciunt, vt quaſi molere videantur.

Et consvrgent ad vocem volvcris] Septuag. *Conſurgent ad vocem paſſeris*. Chald. *Vigilabunt à ſomno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte.* Hebræi hæc referentes ad excidium Ieruſalem exponunt, q.d. Iudæi ſurgent vt eant in captiuitatem Babylonicam, excitati voce Ieremiæ eamdem prædicentis & comminantis.

Olympiod. & Auctor Catenæ Græc. & S. Cyrill. catech. 15. referentes ad excidium orbis, exponunt de reſurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui, venite ad iudicium; idque iuſſu paſſeris, id eſt Verbi diuini, quod carneum corpus aſſumpſit; qui propter ſuam ſolitariā in cruce manſionem de ſeipſo dixit: Factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto*, id eſt in cruce. Pſalm. 101. S. Bonauentura exponit de ijs, qui prædicationem Antichriſti excipient in nocte infidelitatis. Alij de ijs, qui eius voce audita præ metu diffugient. Hic ſenſus myſticè appoſitus eſt. Verùm ad litteram loquitur Salomon de ἀγρυπνίᾳ, & leui ſomno ſenum. q.d. Senes ob deſiccatum cerebrum, ac debilitatem caloris & defectum ſpirituum, aut ob vaporum ex ſtomacho ad cerebrum aſcendentium, illudque agitantium copiam, leuis exiguique ſunt ſomni; vnde ad vocem volucris, v. g. galli gallinacei aut paſſerculi expergiſcuntur ſeſeque erigunt, vt naturæ neceſſitatibus, præſertim ad leuandam vrina veſicam ſatisfaciant. Ita Hugo, Bona. Dion. Titelm. Valleſ. Caiet. Arboreus & cæteri. Audi S. Hier. *Porro conſurgere eum ad vocem volucris oſtendit, quòd frigeſcente iam ſanguine & humore ſiccato, quibus materia ſopor alitur, ad leuem ſonitum euigilet, noctiſque medio cum gallus cecinerit, feſtinus exurgat: nequaquam valens ſtrato ſæpius membra conuertere.*

Tropol. S. Hieron. per pœnitentiam conſurgit è ſomno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Epiſcopi, ac præſertim Chriſti, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus*. Epheſ. 5. 14. Aptiùs hæc accipias de iuſto torpente & peccatore, qui ad vocem volucris, id eſt rei ſenſualis, leuis & vanæ, excitatur, vt cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendat, res veras & ſalutiferas faſtidiens. *Tropolog.*

Et obsvrdescent omnes filiæ carminis] Syrus: *Filiæ gloriæ*. Arabicus: *Filiæ diuitis*: Vatabl. *Filiæ vocis*. Campen. *Organa cantus*. S. Hieron. in priori edit. vertit, *obmuteſcent*, vt ſcilicet non poſſint canere carmina, vti ſolebant. Hebr. eſt ישחו *iſſthu*, id eſt, *humiliabuntur, deprimentur, incuruabuntur*. Tigur. *Supprimentur*. Hebræi exponunt. q.d. Ceſſabunt in templo pſallentium chori, cùm Iudæi abducti fuerint in captiuitatem. S. Bonau. verò q.d. Tempore Antichriſti veritas non audietur, vel potiùs audita non exaudietur. Pleniùs Olympiod. de die iudicij ſic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc eſt animæ rationales mortaliū hominum, quæ in delicijs, & in voce organi, & cantus ſuauitate muſiciſque inſtrumentis oblectatæ nimiùm fuerint. Aut animas intellige falſa docentium magiſtrorum ac mendacium prophetarum, quæ ſonora volubilitate verborum, quaſi dulci quodam cantu, pernicioſa voluptate occuparint aures & animum auditorum. Sed & ipſæ Iudæorū animæ, quæ filiæ ſunt cantici Prophetarum, humiliabuntur, quoniā non audierunt canentes Prophetas, & vocantes eas ad fidem Chriſti, ſicut cecinit Iſaias: Cantabo dilecto canticum dilecti: & quæ ſunt generis eiuſdem. Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obſtupeſcent, quando adducentur in viam iudicij, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium hominis in gloria Patris ſui.* Hæc aptè, ſed myſticè. Ad literam enim loquitur defectu auditus in ſenibus.

Quæ-

Filiæ carminis quæ? Reſp. Primò. A Quæres, quænam ſint filiæ carminis? Primò Thaumat. accipit cantatrices, quæ molli dulciq; cantilena ſe ſuoſque oblectāt. *Omnes impuræ mulieres*, inquit, *in terram cadent*. *Secundò.* Secundò, Caiet. accipit muſica inſtrumenta, quorū ſonus ſenibus obſurdeſcit. *Tertiò.* Tertiò, Vatabl. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus canūtur carmina. q.d. Cantus in ſenibus deficit, quo tamen iuuenes paſci delectarique ſolebant. Vnde Chald. vertit, *& remittentur labia tua à dicendo cantico*. *Quartò.* Quartò, filiæ carminis ſunt ipſa carmina, ſicut filius hominis eſt homo. q.d. Senes non canent nec audient cantū, vti ſolebant dum eſſent iuuenes. *Quintò. genuinè.* Quintò & genuinè, filiæ carminis ſunt aures: tum quia aures ad hoc vnum factæ ſunt vt voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ eſſe videntur: obiectum enim, B delectabile, v.g. cantus, efficit in auribus ſenſationem, puta auditionem delectabilem; quare eius quaſi parens & mater eſſe videtur. Vnde Aquila vertit, *& inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt*. q.d. Omnis concentus muſicus omniſque harmonia obſurdeſcet ſenibus, quia ſurdæ ipſorum aures cum vix audiunt, nec amplius eo delectantur; auribus enim ſenum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac inſuper in auribus præ ſenio tabeſcit internus & congenitus aër, in quo fit ſenſatio ſiue auditio, ait Valleſius. Hinc ergo oritur in ſenibus muſices faſtidium. Audi S. Hieron. *Obmuteſcere quoque, ſiue vt meliùs habetur in Hebræo, ſurdeſcere filias carminis, aures ſignificat: quòd grauior ſenum auditus fiat, & nulla inter voces valeant ſcire diſcrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, volens tranſire Iordanem*, 3. Reg. 19. Verè C Plato in Axiocho: *In ſenectam*, ait, *quod in natura ruinoſum eſt, ſe confertim effundit, vt nulli remedio poſſit auerti*, &c. *& ab alijs viſum, ab alijs auditum, ſæpe vtrumque tamquam pignus exigit*.

Tropol. Tropol. in iuſto ſocorde & magis in peccatore obſurdeſcunt aures, vt nec monitores, nec Dei inſpirationes, nec conſcientiæ occlamantis voces de cauendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè inhiat ſuis concupiſcentijs; quare ſurdus eſt ad voces cæleſtes angelorum, dum totus intentus eſt ad cantilenas vanas Sirenum, id eſt, voluptatum, quibus ineſcatus & dementatus eſt.

VERS. 5. EXCELSA QVOQVE TIMEBVNT ET FORMIDABVNT IN VIA, FLOREBIT AMYGDALVS, IMPINGVABITVR LOCVSTA, ET DISSIPABITVR D CAPPARIS: QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ, ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Pro *timebunt* hebr. eſt יִרָאוּ *iiran* pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יִרְאוּ *iien* vertunt, *videbunt*. Vnde Symmach. *ſuper hæc etiā de excelſo videbūt, & erit terror in via*; Camp. *tunc è cælo metuent malū in ſe caſurū:*

Vox *excelſa* ab aliquibus accipitur vt nominatiuus pluralis. q.d. Excelſi quoque & validi timent in ſenio. ita Emman. Sa. Aut excelſi & magni omnes timebunt præſentiam Antichriſti, ac præ timore illum adorabunt: aut, vt S. Bonau. & Hugo Victor. Excelſa, inquit, corporis membra timent, id eſt efficiuntur tremula, vt iure ſenex dicere queat: *Timor & tremor venerunt ſuper me, & contexerunt me tenebræ*. Pſal. 54. Aut, A vt Lyran. & Valleſ. q.d. Excelſæ animæ vires, putà mens & ratio timebunt mortem ingruentem, ob metum iudicij ſecuturi, & quia neſciunt quam vitam ſint ingreſſuri, an ituri in cælum, an in gehennam. Verum τὸ *excelſa* eſt accuſatiui caſus hebr. enim habent, *de excelſo timebunt*.

Hebræi, qui putant hic prædici excidium Ieruſalem, cenſent hæc pertinere ad trepidationem Iudæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelſa montium ſe recipient, ſed & ibi formidabunt, nullum ſibi ab hoſte locum tutum æſtimantes. Addit S. Hier. ex Hebr. ſententia: *Aduenientes Hieroſolymam ipſi quoque hoſtes, Dei pertimeſcent magnitudinem, & in via dubij Sennacherib interitum formidabunt*. Thaumat. verò hæc referens ad diem iudicij, vertit, *ſimiliter & ciuitates & B illarum ſanguinariæ magiſtratus vindictā supernè expectabunt, vrgente acerbiſſimo & crudeliſſimo illo tēpore, quod erit vt amygdalus florens: timebunt* enim *excelſa*, id eſt excelſam Dei magnitudinem, præſentiam, iram, & vindictā. Rurſum, vt Richard. Victor. timebunt etiam in celſis arcibus & rupibus locisque inacceſſibilibus, nullam ibi ſecuritatem ſibi fore arbitrantes. *Et formidabunt innia* (ita legit ipſe, ſed perperam, cum legendum ſit disiunctim *in via*, id eſt in loco plano) quia hæc peruia erunt Chriſto iudici.

Hæc oppoſita ſunt, ſed myſtica. Ad litterā enim pergit deſcribere ærumnas ſenectutis, agoniæ & mortis. Sēſus ergo eſt, ait S. Hier. (quem ſequitur Albinus, Gloſſa, Vatab. & alij) q.d. Senes *ardua ingredi non valebunt, & laſſis poplitibus, ac tremēte veſtigio etiā in plano itinere fluctuātes, offenſam greſſuū formidabunt*. *Senes metuunt excelſa; quæ?* Accedit Caiet. Senes, ait, C verentur alta loca aſcēdere quia metuūt, ne quid ex alto decidens eos lædat. Clarè Camp. *terrores eos quacumque iuerint inuadent*; Arias *& conſternati in via*; Tigur. *altum quoque locū timent & humilia in via*, q.d. Nō modò timent alta & ardua, ſed & plana ac facilia, quaſi enerues & elumbes forent. Et Titel. *Dicuntur ſenes*, inquit, *vt morientes excelſa timere & formidare in via, quoniā propter debilitatē & defectionē vehementer fiunt pauidi, ſiatimque, vbi vel lenem rumuſculum audierint, ſurſum reſpiciunt, quaſi aliquid mali eis deſuper, immineat, & terriculamēta, quæ de cælo venire ſolent, vt tonitrua & coruſcationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; vnde fit vt frequenter ex imaginatione deſuper ſibi mala euenire exiſtiment, aut timeant, cùm nihil ſit. In via quoque ambu-* D *lantes ſemper ſunt pauidi*. Rurſum ſenes metuunt *excelſa*, id eſt res arduas, periculoſas, difficiles; quia frigus eos coarctat, facitque timidos & puſillanimes; ſicut calor iuuenes facit animoſos, imò, audaces & temerarios. Vnde Aquila vertit, *tremore liment in via*, id eſt in loco plano & facili; Septuag. *pauores in via*: inde ſtupores, qui cogunt eos ſæpè in via ſubſiſtere, vt progredi nequeant ex pauore & conſtrictione ſpirituum. Qua in re ſenes ſimiles ſunt animalibus timidis, v.g. anſeribus, qui ingreſſuri per portā aliquam, quantiuis magnam & altā, caput inclinant, ne illud ad poſtes & ſuperliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis ſiue virtutis æſtimatiuæ: neſciūt enim cōparare longitudinem colli ſui cū altitudine portę, vt ęſtimēt & iudicēt hanc illā longè ſuperare, ac proinde nullum eſſe peri-

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

GRaphicè & ingenioſè per varia ſymbola & ænigmata depingit ærumnas ſenectutis & mortis, vt ijs impellat iuuenes ad ſpernendas voluptatum vanitates, & ſectandā veritatem, verumq; Dei cultum, antequam adoleſcentiam ſenectute commutent. Vnde concludit v. 13. Deum time, & mādata eius obſerua; hoc eſt enim omnis homo. *Eſt ergo hîc elegans ænigma ſenectutis, & agoniæ mortis, in quo per 21. ſymbola notantur 21. defectus, ærumnæ & vitia ſenectutis. Primus eſt v. 1. afflictio ex morbis varijs: Secūdus diſplicentia & tædium rerum omnium: Tertius verſ. 2. quod cæleſtes motus & influxus deſtituant ſenes: Quartus continua diſtillationes & catarrhi: Quintus v. 3. cuſtodum, id eſt ſenſuum, defectus: Sextus nutatio virorum fortiſſimorum, hoc eſt crurum & tibiarū: Septimus minutio molentiū, id eſt dentium: Octauus caligo videntium per foramina, id eſt oculorum; Nonus verſ. 4. exilitas vocis ex oſtiorum in platea, id eſt arteriarum in pectore, cōſtrictione & clauſura: Decimus tenuitas ſomni & nocturna vigilia, vt ad vocem auis euigilent: Vndecimus defectus auriū & auditus: Duodecimus verſ. 5 timor, pauor & ſtupor: Decimustertius canities ſimilis amygdalo floribus cādeſcenti: Decimusquartus tumor ventris, pedum, & crurum inſtar locuſtæ: Decimusquintus faſtidiū cibi, cuius orexin excitat capparis: Decimusſextus abitus ex vitâ, quod ſcilicet mox ibit in domum æternitatis ſuæ: Decimusſeptimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimusoctauus v. 6. ruptura funiculi argentei, id eſt contractio medullæ ſpinæ dorſi: Decimusnonus recurſus vitæ aureæ, id eſt contractio meningis, ſiue inuolucri cerebri: Vigeſimus confractio hydriæ ſuper fontem, id eſt venarum & ſanguinis ex iecore prodeuntium. Vigeſimusprimus confractio rotæ ſuper ciſternam, id eſt capitis ex corde ſpiritus haurientis.*

Ænigmata ſenectutis numero 21.

Porrò hæc vitia & ærumnæ ſenectutis in omnibus quidem ſenibus locum habēt: vnde & de omnibus hîc agitur; maximè tamen de ijs, qui in iuuētute per ſymposia & libidines iuueniles ſpiritus & vires exhauſerunt: hi enim noxas iuuentutis luunt per morbos ſenectutis. Vnde de ijs totum hoc caput accipit Oſorius. Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quaſi ipſe hîc ſenij ſui ærumnas deſcribat, ex libidinibus adoleſcentiæ. Verè Cicero Libidinoſa intemperanſque adoleſcentia effœtum corpus tradit ſenectuti. *Ariſtot. quoque lib. 6. Hiſtor. Animal. c. 4. & lib. de Longitud. & breuit. vitæ, ac Plinius lib. 10. c. 36. docent animalia ſalacia, & in venerem prona breuis eſſe æui. Igitur dicas hîc gulæ & luxuriæ iuuenilis damna deſcribi; videmus enim luxurioſorum corpora eſſe lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro menteq; minui, ac laborare epilepſia, oculis obtenebrari, palpebras piloſq; defluere, cuſtodes domus, id eſt ſenſus omnes, hebetari, laborare pituita, & catarrhis: ijſdem dentes laxantur & decidunt, ijdem exurgunt ad vocem volucris, id eſt præ doloribus leuis paruiq; ſunt ſomni, minimoq́ue ſonitu euigilant: obſurdeſcunt filiæ carminis, id eſt aures & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id eſt citò caneſcunt impinguatur locuſta, id eſt tumeſcunt cruribus & ventre; diſſipatur capparis, id eſt perit omnis appetitus, pleni ſunt nauſea, tædio, faſtidio. Audi Boëtium lib. 3. de Conſol. proſa 3.* Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena eſt anxietatis, ſatietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quaſi quemdam fructum nequitiæ fruentium ſolent referre corporibus? Triſtes verò eſſe voluptatum exitus, quiſquis reminiſci libidinum ſuarum volet, intelliget. *Et S. Chryſoſt. homil.* quòd nemo læditur niſi à ſeipſo. Qui in libidine, *inquit*, vitam ducunt, reſoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibuſque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura ſenectus ſuccedit, & eſt eis ſemper vita cum medicis, & medicamentis.

Myſticè. *Myſticè: Senium, agonia, & mors hominis repræſentat ſenium, caſum & occaſum regni & reipublicæ, vel vrbis, aut orbis totius. Vnde Hebr. cenſent hic per ænigmata, deſcribi excidiū Hieroſol. illatum per Chaldæos & Romanos. Thaumat verò, S. Athanaſ. in Synopſi in Eccleſiaſte, & Richard. de S. Vict. tract. de Medicādis plagis, quæ circa finē mundi euenient, cēſent hîc deſcribi excidiū orbis, ac plagas mundi vltimas, ſignaq; præuia iudicio extremo; imo vtriq; cenſent hūc eſſe ſenſum litteralē; ſed reuera eſt myſticus, vt patet intuenti. Rurſum per ſenium & mortē accipias quamlibet vitæ difficultatem & ærumnam, ſiue à Deo, ſiue ab homine immiſſam, tum publicā, tum priuatā, quæ bene operandi facultatem homini adimit;*

adimit: ac proindè ſuadet hic Salomon, vt ante homo operetur quidquid boni poteſt, itaque ſibi ſuæque æternæ ſaluti tempeſtiuè conſulat, & proſpiciat.

Tropol. ſenium, & mors naturalis hominis repræſentant ſenium, & mortem ſpiritalē peccatoris, dum per peccatum ſpoliatur gratiâ, quæ lux eſt, & vita animæ, omnibuſq; animæ potentijs, & viribus ſauciatur & læditur: ac multo magis dum per mortem ex hac vita abit in mortem ſecundam gehennæ, vbi omnibus corporis, & animæ membris miſerrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma eſt ſchema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & ceteri.

1. MEmento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus
afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent.
2. Antequam tenebreſcat ſol, & lumen, & luna, & ſtellæ, & reuertantur nubes
poſt pluuiam. 3. Quando commouebuntur cuſtodes domus, & nutabunt viri
fortiſſimi, & otioſæ erunt molentes in minuto numero, & tenebreſcent videntes
per foramina. 4. Et claudent oſtia in platea, in humilitate vocis molentis, &
conſurgent ad vocem volucris; & obſurdeſcent omnes filiæ carminis 5 Excel-
ſa quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur
locuſta, & diſſipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis ſuæ, &
circuibunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus,
recurrat vita aurea, & conteratur hydria ſuper fontem, & confringatur rota ſu-
per ciſternam. 7. Et reuertatur puluis in terram ſuam vnde erat, & ſpiritus re-
deat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, & om-
nia vanitas. 9. Cumque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enar-
rauit quæ fecerat; & inueſtigans compoſuit parabolas multas, 10. Quæſiuit
verba vtilia, & conſcripſit ſermones rectiſſimos, ac veritate plenos. 11. Verba
ſapientium ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi, quæ per magiſtrorum con-
ſilium data ſunt a paſtore vno. 12. His ampliùs fili mi ne requiras. Faciendi
plures libros nullus eſt finis, frequenſque meditatio, carnis afflictio eſt. 13. Fi-
nem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obſerua:
hoſt eſt enim omnis homo. 14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in iudicium
pro omni errato, ſiue bonum, ſiue malum illud ſit.

VERS. I. MEMENTO CREATORIS TVI IN DIEBVS IVVENTVTIS TVÆ, ANTEQVAM VENIAT TEMPVS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQVENT ANNI DE QVIBVS DICAS: NON MIHI PLACENT] Pro *tempore iuuentutis tuæ.* Hebr. eſt, *tempore electionum tuarum*, id eſt, tempore electiſſimo & florentiſſimo, putà tempore iuuentutis, quo proindè optima tibi eligenda ſunt. Hebræi totum hoc caput accipiunt de Iudæis, eorumq; captiuitate tum Babylonica, tum Romana, eiſque ſingula ſigillatim adaptant. Audi S. Hieronym. à v. 9. cap. præced. hæc & ſequentia omnia ex Hebr. ſententia ijs adaptantem: *Lætare in iuuentute tua ô Iſrael, & fac illa, vel illa de quibus iam dictum eſt, antequam captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & iudices ſancti tui, quos in ſole & luna, & ſtellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonoſor, ſiue Titus Veſpaſiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi præſides recedent, & turbabuntur robuſtiſſimi quique in exercitu tuo, & otioſa erunt eloquia magiſtrorum, & Prophetæ, qui de cælis ſolebant viſionum ſuarum lumen accipere, contenebreſcent: quando claudentur templi ianuæ & humiliabitur Ieruſalem, & Chaldæus veniet quaſi cantus volucris, ita Ieremiæ vocibus Prophetatus: & conticeſſent filiæ cantici in templo pſallentium chori: illo tempore, quando aduenientes Hieroſolymam, ipſi quoque hoſtes Dei pertimeſcent magnitudinem, & in via dubij, Sennacherib interitum formidabũt. Hoc enim* A *dictum putant: & ab excelſo timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quam Ieremias in prophetiæ ſuæ vidit exordio: & impinguabitur locuſta, Nabuchodonoſor cum ſuo exercitu: & diſſipabitur capparis, amicitia Dei cum Iſrael.* Et paucis interiectis: *Lætare ergo Iſrael in iuuentute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc eſt donec gloria veſtra vobiſcum eſt, antequam recurrat vita aurea, id eſt antequam arca teſtamenti auferatur: priuſquã conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota ſuper lacum, id eſt, donec intra ſancta Sanctorum præcepta legis, & ſancti Spiritus eſt gratia, & antequam reuertaris in Babylonem, vnde in lumbis* B *egreſſus es Abrahæ, & inciperes in Meſopotamia cæteri, vnde quondam profectus es, omniſq; gratia prophetiæ, qua quondam fueras inſpiratus, reuertatur ad datorem ſuum.* Verùm hæc Iudaica ſunt, & aliena à litterali genuinoque ſenſu.

Explicatur hoc cap. de captiuit. Iudæorum.

Rurſum Thaum. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate deſcribi excidium orbis, eiuſque plagas & ſigna præuia iudicio extremo. Audi Thaumat. *Operæ pretium igitur, vt cum adhuc ſis adoleſcens Deum timeas, priuſquam miſerijs abiiciare, veniatq; magnus ille & terribilis dies Domini: Quando, neque ſol, neque luna, neque ſtella alia vltra fulgebunt. Mouebuntur autem ſupernæ virtutes, angeli cuſtodes mundi in tempeſtate & turbatione illa vniuerſi. Ita vt quieſcant tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebroſa domiciliorum penetralia clauſis ianuis*

Et de excidio orbis.

nuis omnibus; & ſi qua molendo occupata prohibita fuerit timore nimio, gracili vocula, vt anicula parua clamabit. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & ciuitates, & illarum ſanguinarij magiſtratus vindictam ſupernè expectabunt, vrgente acerbiſſimo cruentiſſimoq; illo tempore, quod erit vt amygdalus florens. Tum ita frequentia aderunt ſupplicia, ſicut multitudo locuſtarum aduolantium, & ita è medio abijcientur peccatores, vt nigra deſpicatiſſimaque cappari. Et bonus quidem vir in domum ſuam æternam gaudens proficiſcetur. Improbe verò omnia ſuo luctu complebunt, neque illis repoſitum argentum, neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quouſque apud puteum ſtent hydria & vehiculum rotæ, quam continget quandoq; confringi. Quum igitur ceſſabit curſus temporum per rotam, & vita per aquam ſignatam, & præterierit ſæculum venam gerens, & iacuerint homines ſuper terram, tum erit vna ſalus, ſi agnouerint animæ conditorem ſuum, & ad eum reuolauerit. Hic ſenſus commodus eſt ſed myſticus; quare eo vt tali vti poſſunt concionatores in Aduentu, cùm agunt de fine mundi, dieque iudicij. Senſus ergo litteralis eſt de ærumnis ſenectutis, agoniæ & mortis, vti docent S. Hieron. Albinus, Lyran. Hugo, Dionyſ. Caiet. Valleſius ſacræ Philoſ. c. 66 & ceteri omnes, vno excepto Olympiod. Planè enim verba ſignificant hic moneri iuuenes, vt iuuentutem rectè & ſanctè in Dei creatoris metu cultuque tranſigant, antequam obrepat ſenectus & mors. Senſus ergo eſt, q. d. Adoleſcens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, ſollicitat venus, inſtigant ſocij, titillat caro, impellit dæmon: quare ne ijs ſuccumbas, & teipſum perdas, meměto creatoris tui, quòd ſcilicet Deus ſit tuus creator, tu eius creatura; quæ totum ſuũ eſſe, quantum quantum eſt, debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in eſſe, quàm in conſeruari: ſicut enim radius pendet ab aſſiduo influxu ſolis, eum aſſiduè producentis, ſic & creatura pendet ab aſſiduo influxu & cõtinua quaſi productione creatoris, adeò vt ſi Deus hunc influxum ſubtraheret, creatura in ſuum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta eſt, illico recideret & relaberetur, ſicut radius abeunte ſole illicò perit & euaneſcit. Conſeruatio ergo creaturæ eſt continuatio creationis; & continua quaſi eius creatio. Si igitur homo creatura Dei es, memento te totum, quantus es, Dei eſſe, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod ſuum eſt, redde teipſum, vt illum velut creatorem agnoſcas; venereris, ames, colas, eiuſque voluntati, & legi per omnia obedias: ipſe enim tuus erit iudex, ac ſi ei ſeruieris, cæleſtem conferet gloriam; ſin creaturam creatori præpoſueris, ipſe hanc ſui iniuriam æternis ignibus in te vlciſcetur. Itaque creatoris nomen habet emphaſim: creationis enim titulus à creatura expoſcit, & extorquet, vt Deo creatori ſuo velut pleno, & abſoluto ſui hero & Domino præſtet omnem ſubmiſſionem, reuerentiam, amorem, obſeruantiam, timorem, fidelitatem, ſpem, obedientiam. Quocirca Moſes acriter expoſtulans cum Iſraele: *Deum*, inquit, *qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui? Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus eſt.* Deut. 32. 18. Hinc pro *creatoris* Sept. vertunt κτίσαντος, id eſt, *eius qui creauit*: pro quo Compl. legunt κτήσαντος, id eſt, *poſſeſſoris* iuxta illud Moſis ad Iſraelem: *Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit & creauit te?* Deut. 32. 6. Pro *creatoris tui.* Hebr. eſt, בּוֹרְאֶיךָ *borreecha*, id eſt, *creatorum tuorum* in plurali, id eſt, creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reuerentiæ, & honoris cauſa, vtque innuant pluralitatem perſonarum in eadem numero deitate. Hebræi in Midras, ſiue Gloſſa, nomine R. Akabia, per metatheſin tranſponendo litteras. Cabaliſticè ſic legunt, & exponunt: Primò, memento בּוֹרְךָ *borecha*, id eſt foſſæ tuæ, putā ſepulchri tui, quòd ſcilicet in os à vermibus ſis excedendus; dum ergo lautè carnem nutris, memento ſepulchri & vermium qui te corrodent. Secundò, memento בְּאֵרְךָ *beerecha*, id eſt putei tui, vnde es exciſus, quòd ſcilicet in fœtido matris vtero ex vili ſpurcoque ſemine ſis formatus; ſic diſces te humiliare, carnalia ſpernere, cæleſtia ambire, ac ad Deum anhelare; ſic ſapientia, virtute, & meritis parabis tibi ſanctam iucundamque ſenectam. Nam vt ait S. Ambroſ. libr. 1. Hexam. *Senectus ipſa in bonis moribus dulcior, in conſilijs ſubtilior, ad conſtantiam ſubeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, ſobrietas mentis eſt.*

In diebvs ivventvtis tvæ] Semper quidem meminiſſe debemus Dei creatoris, ſed maximè in iuuentute, tum quia iuuentus cæca eſt, & immemor Dei, vtpote voluptatibus addicta; tum quia à iuuentute pendet reliqua vita; quales enim ſumus iuuenes, tales erimus & ſenes: tum quia multi in iuuentute præmaturè moriuntur, quia mors præuolat, vt aliàs ſæpè ætates anteuertat; in quas proinde ſi memoria creatoris differatur, prorſus auferetur. Sapienter Seneca libr. de Breuit. capit. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullã rem conferri poſſit? quàm ſerum eſt, tunc viuere incipere, cùm deſinendum eſt? Quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differro ſana conſilia, & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt?*

Antequam veniat tempvs afflictionis tvæ] Syrus *dies malorum*. Arab. *dies mali tui*. Tigur. *tempora periculoſa*. Septuag. *Dies malitiæ*. Thaumat. *Priuſquam miſerijs obijciare*. Campen. *Antequam veniant dies pleni malis*; putà tempus ſenij, & mortis quando Deo de iuuentute tua exactam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel ſupplicia æterna recepturus. Senectus enim eſt tẽpus afflictionis, quia mille morbis, tædijs & ærumnis eſt obnoxia; vnde illud: *Senectus ipſa morbus eſt*, itque incurabilis, & vt ait Nazianzen. in Carm. de Morbo: *Siculis grauior eſt ſcopulis*, imò *Ætna*, ait Cicero de Senect. Audi Nyſſen. in funere Pulcheriæ Auguſtæ: *Sed forſitan angit te, quòd ad ſenectutem* (Pulcheria) *non peruenit. Quid verò, dic mihi, pulchri cernis in ſenectute: an pulchrum prurire, ac fricare oculos? corrugari genas? & ex ore defluere dentes, & linguæ balbutiem ingenerari? manibus ſubtremiſcere? ad terram incuruari, titubare atque ſubclaudicare pedibus? ducibus innuti? deſipere corde ac delirare? voce abſurda, & inepta pronuntiare?* Et S. Auguſt. libr. de Catech.

rud.

rud. *Cùm homines*, inquit, *ſibi optant ſenectutem, non aliud optant niſi longam infirmitatem.* Et innocent. III. Pontifex libr. 1. de Contemptu mundi c. 9. *Si quis*, ait, *ad ſenectutem proceſſerit ſtatim cor eius affligitur, & caput concutitur, languet ſpiritus, & fœtet anhelitus, facies rugatur, & ſtatura curuatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt: tremit tactus, & deperit actus: dentes putreſcunt, & aures ſurdeſcunt. Senex facilè prouocatur, difficilè reuocatur, cito credit & tardè diſcredit: tenax & cupidus; triſtis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos: ſpernit modernos: vituperat præſens: commendat præteritum: ſuſpirat & anxiatur: torpet & infirmatur.* Hinc ſenium à Philoſophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus, *Quid eſſet ſenectus?* Reſpondit: *eſt hyems vitæ.* Et Eratoſthenes apud Phauorinum, ait, ætatis partem vigentem (adoleſcentiam) eſſe vernam autem partem, quæ vigori & flori ſuccedit (virilem ætatem) eſſe æſtatem & autumnum: ſenectutem vero eſſe hyemem. Ita Maxim. ſerm. 41. vbi & citat Gorgiam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamq; ſenectam perueniſſet? reſpondit: *Nihil vmquam ad voluptatem edens, neque faciens.*

Et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent] Id eſt, qui mihi diſplicent, quia ſenium adducit tædium, tarditatem, obliuionem, incuriam, moleſtiam, vt omnia, quæ prius erant voluptati, iam faſtidium & dolorem creent, ac proinde verè ſenem ſegnem, & ſeniorem ſegniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in iuuentute neglexiſti capeſſere non voles, nec valebis, imò ob inolitas voluptatum conſuetudines à peccatis iuuentutis tuæ auelli non poteris, vti pulchrè docet S. Baſil. homil. 4. de Pœnit. vnde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil libebit boni facere.* Hinc ſenex omnibus, ac imprimis ſibi ipſi eſt oneri, tædio, faſtidio: quia ſenes ſunt moroſi, anxij, difficiles, ſuſpicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius, *eſt tædium, & odium dictum à ſenectute, quòd ſenes omnibus odio ſint & tædio.* Audi Hippocratem & Galenum in Aphoriſ. Comment. 3. 31. octodecim ſenectutis ægritudines, ſingula membra infeſtantes, enarrantes: *Senibus ſunt ſpirandi difficultates, diſtillationes cum tuſſi; vrinæ ſtillicidia, vrinæ difficultates, articulorum dolores, renū paſſiones, vertigines, apoplexiæ, mali habitus, pruritus totius corporis, vigiliæ, aluus, oculorum & narium humiditates, viſus obtuſio, glaucedines, auditus grauis.* Addit Com. 2. 39. 40. *Raucedines, nephritis, podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiori inteſtino, ac ſpleni frigidæ ſunt diſpoſitiones & præterea crebri anhelitus, quos Græci aſthmata vocant, tuſſes, dorſi curuationes, recuruationes & obliquationes, denique quæcumque alia morborum genera ex frigidis humoribus ortum habent.*

Gnoma. Vide Stobæum, p. 2. ſer. 117. cuius titulus eſt *vituperium ſenectutis*; vbi has philoſophorum de- cognomas citat. Antiphanis: *Senectus eſt velut ara quædam malorum: ad ipſam enim omnia confugiſſe videre eſt.* Philemonis: *vbi ſenem videris, aut anum aliquam, ſtatim ſcias quod malè habeat.* Euripidis: *Quid aliud eſt vir ſenex, quàm vox & vmbra? Nos ſenes aliud nihil quàm turba ſumus, & figura tantùm ſomniorumq́; ſimulacra ſerpimus: Mens autem non* A *eſt ampliùs, putamur verò non rectè ſapere. Ætas longa parit ægritudines infinitas.* Herod. *Ego verò imbecillis & incuruus ſum. Senectus enim nos detrahit, & velut vmbra aſſiſtit.* Menandri: *Moleſtum eſt animal ſenex domi manens.* Sophoclis: *Nihil non mali ſenectæ lõga inhæret, mens vana, opera inutilia, curæ ſuperuacuæ. Senectus moroſa eſt, querula, & pro minimis rebus anxia.* Mimnerni: *Tithono Iupiter malum immortale dedit ſenectam, quæ vel triſti morte magis eſt timenda.* Democriti: *Senium commoda imperfectio eſt: omnia habet & omnibus indiget.* Phauorini: *Longo tẽpore multum laboris accreſcit.* Iunci: *Iacet ſenex reſolutus ætate, cibi potuſque abſtinens, inamabilis, nulla re cum iucunditate fruens: moleſtias verò nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi auſus fuerit riſum videntibus mouet, videns obtuſe, clamantes nõ audiens; & dum eundo ſuſtinere ſe conatur, concidens, de latere* B *in latus titubando tranſiliens, quin etiam communem viciniatis aërem lædere ac inficere dicitur. Nec ſi in contione ſit inter tribules refertur: neque magiſtratum gerere poteſt, tum propter impedimenta iam dicta, tum quia gibboſus, rugoſus, deformis & inualidus eſt. Animo autem, vt prouerbium habet repueraſcit. In militia verò quid opus eſt referre, quàm ſine omni munere, & nudus relinquatur? Non pedes, non eques conſtituitur, neque remex aut miles in naui. Nam vel ſedere ſolùm, imo iacere etiam non ſine labore poteſt, cùm coniuncta ei mors ſit, & iam iam intra fores ſuas ipſum ducat.* Vnde concludit: *Senecta eſt Ilias malorum.* His adde verſus C. Laberij:

Vt hedera ſerpens vires arboreas necat;
Ita me vetuſtas amplexu annorum enecat.
Sepulchro ſimilis. nil niſi nomen retineo.

Et Comicus:

C *Ad ſenectam, vt ad cloacam mala cuncta confluunt.*
Senex cum extemplo eſt, iam nec ſentit, nec ſapit.
Senex quoque curis impar eſt leuiſſimis.
Senex viuendo multa quæ non vult videt.
Senex ad rem, quàm ſat eſt, attentior.
Soles duos videre ſe putat ſenex.
Supereſſe ſenectus haud poteſt laboribus.
Suprema vita haud præterit, ſed corruit.
Veteres triremes littus abiectæ occupant.

Antequam tenebreſcat sol, et lumen, et luna, et stella, et revertantur nubes post pluviam] *τὸ & lumen*, exegeſin habet: explicat enim quomodo tenebreſcat ſol, luna, & ſtellæ: quia ſcilicet eorum lumen ſeni & moribundo obſcuratur, & tenebreſcit. S. Hieron. hæc refert ad finem mundi & diem iudicij: tunc enim *ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cælo, & virtutes* D *cælorum cõmouebuntur.* Matth. 24. 29. ac *ſol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Ioëlis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiod. Cyrillus catech. 15. & exactiſſimè Richardus de Victore lib. de fine ſæculi, qui ſingula, quæ hic dicuntur, diei iudicij appoſitè applicat; qui ruſum cum Thaumaturgo per ſiderum obſeruationem accipit peſtem, quæ inter alia ſigna præuia iudicio à Chriſto prædicta eſt Matth. Verùm melius idem S. Hieron. & ceteri hæc referunt ad tempus ſenij & mortis, cuius hic & in ſeq. viua eſt hypotypoſis, & repræſentatio: Senibus enim caligant oculi, & hebetatur viſus, vt eis ſolis lux, æquè ac lunæ & ſtellarũ, obſcurari & tenebreſcere videantur. Vers. 2.

Eſt hypallage: ſol enim in ſe ſemper lucidiſſimus nunquam tenebreſcit, ſed tenebroſis ſenum oculis tenebroſus videtur; quia ipſi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginoſum cenſent; & quia ſolis, omniumq; aſtrorum illuminatio viſuſque eis intercipitur ac perit; imò ſenes præ debilitate viſus, deficientibus ſpiritibus opticis, ſiue viſiuis, eorum lucem ampliùs non valent ſuſtinere. Ita Hebræi, Lyrao. Dion. Titelm. & communiter alij. Quin & Chal. qui ſic vertit: *Antequam mutetur ſplendor gloriæ faciei tuæ, qui aſſimilatur ſoli; & lumen oculorum tuorum antequam obcæcetur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur, & pupilla oculorum tuorum, qui aſſimilantur ſtellis, antequam extinguantur; Palpebræ oculorum tuorum ſtillabunt lachrymas, vt nubes poſt pluuiam.*

Gnoma. Huc pertinet adagium Arabum Cent. 1. numer. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras, id eſt illumina te operibus bonis antequam superueniat tibi mors.* Et n. 23. *Nata in aqua ante veſperam, id eſt purificare pœnitentia ante migrationem è vita.* Et Cent. 2. num. 45. *Cogita ingreſſum tuum in hunc mundum & egreſſum tuū ex ipſo, quia tu de nihilo factus es homo, & mox illo fies tanquam non fueris. Item conſidera qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles; conſidera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu verò ſicut illi migrabis.* Et n. 33. *Memento temporis morbi, & ſenectutis venientis poſt te, quia ſapientia & ſcientia melior eſt, quàm enſis, & ſcientia excellentior quàm opes.* q. d. Compara tibi ſapientiam vt per eam prouidere & occurrere poſſis venienti ſenectæ, mortis, iudicio, & æternitati.

Symbolicè. Primò. Symbol. R. Salomoo ex Chald ſolem obtenebrantem interpretatur de ſenili & corrugata facie, lumē de naribus, quæ in ſenectute propter defectum ſpirituum lucidorum, & duritiē denſitatemque cartilaginum, fuliginoſæ & obſcuræ ſunt ac minimè tranſlucent; lumen de anima, ſeu mente in diſcurrendo, ratiocinando, meditando, memorando lāguente & tenebreſcente. Denique ſtellas de maxillis fuſcis, & denigratis amiſſo iam viuido illo, & nitido adoleſcentiæ flore. *Secundò.* R. Haccados verò per ſolem accipit cor, quòd quaſi ſol virtutis ſuæ radios in totum corpus diffundit, ſed in ſenibus tenebreſcit & deficit: per *lumen* accipit lucidos & vitales ſpiritus, quæ in cordis ventriculo ex puriſſimo ſanguine elaborantur, & vniuerſum corpus peruadunt: lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodiſſimè lunæ imaginem repræſentat: ſtellas denique corporis ſenſus tam internos quàm externos, quibus ſuum quoque cognitionis lumen ineſt. Hæc omnia ſi languenat, ſi hebeſcant, ſi vires, ſi robur amittant, ſi vires deficiant, ac nullum iam aut tenuem homini vſum præſtent, rectè dicas: *Solem, lunam ac ſtellas tenebreſcere.*

Tropolog. Primò. Tropolog. ſenibus tenebreſcit, & deficit lux mentis & rationis: vnde ſubinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia *Secundò.* vix vllus audet ſenem docere, vel monere. Rurſum Hugo per tenebras accipit aduerſa & calamitates, item prolapſum ex vita honeſta in vitioſam: Sic & S. Bonauent. quin & S. Hieron. quem audi: *Ne cùm peccaueris occidat tibi ſol iuſtitiæ meridie, & ſcientiæ lumen intereat, & ſplendor lunæ, id eſt eccleſiæ ſubtrahatur, & ſtellæ occidant, de quibus ſcriptum eſt: In quibus lucetis ſicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: Stella à ſtella differt in claritate. Antequam reuertantur nubes poſt pluuiam: id eſt prophetæ, qui corda credentium ſuo ſermone ſuiſque pluuijs irrigant, poſtquam te imbre ſuo indignum eſſe perſpexerint, reuertantur ad ſedem ſuam, ad eum ſcilicet à quo miſſi ſunt.* Peccatori enim obcæcato Chriſtus, Eccleſia & ſancti, omniſque ſapientia, virtus & gratia tenebroſa videntur; quare ſimilis eſt Harpaſtæ fatuæ, de qua ſcribit herus eius Seneca epiſt. 51. *Hæc fatua,* inquit, *ſubitò deſijt videre. Incredibilem tibi narro rem, ſed veram: neſcit eſſe ſe cæcam, ſubinde pædagogum ſuum rogat vt migret, ait, domum tenebroſam eſſe. Hoc quod in illa videmus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo ſe auarum eſſe intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos ſine duce erramus & dicimus: non ego ambitioſus ſum, ſed vrbs ipſa magnas impenſas exigit. Non eſt meum vitium quòd iracundus ſum, quòd nondum conſtitui certum genus vitæ, adoleſcentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non eſt extrinſecus malum noſtrum, intra nos eſt, in viſceribus ipſis ſedet. Et ideò difficulter ad ſanitatem peruenimus, quia nos ægrotare neſcimus.*

ET REVERTANTVR NVBES POST PLVVIAM] Chald. *palpebræ oculorum tuorum ſtillabunt lachrymas, vt nubes poſt pluuiam.* Campen. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymoſa lippitudine.* Thaumat. & Richardus de Victore tract. de fine ſæculi, per reuerſionem nubium accipiunt inundationem maris & fluminum, quæ erit præuia iudicio extremo & fini mundi. Magis ad litteram Franc. Valeſ. Sacr. Philoſ. c. 66. per nubes poſt pluuiam accipit iuges catarrhos, ex iugibus ſtomachi vaporibus generatos, quibus ſenes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere. Quare illi in cruditates, vapores & fumos abeunt, qui elati in cerebrum eius frigiditate, teſte Galeno, in pituitam & catarrhum reſoluuntur: nubes ergo ſignificant vapores, pluuia catarrhos; vapores enim in catarrhos denſantur, & diſtillant iugiter in ſenibus, cùm iuuenes vi roboris, quo abundant, eos deſiccent & conſumant. *Nubes poſt pluuiam ſunt catarrhi.* Addit Titelm. per *nubes poſt pluuiam* ſignificari caliginem, & obuolutionem cerebri poſt multum aqueum humorem fletus, ſpontanei fluxus oculorum, narium que, phlegmatū, excrementorū, &c. Sic & Vatab. per nubes accipit caliginem oculorum, quæ ſolet ſequi fletum in ſenibus; Denique moribundi illachrymant, adeoque inuoluntariæ morientium lachrymæ ſignum ſunt inſtantis mortis, teſte Hippocrate. Pineda lib. 8. de Rebus Salomonis ca. 3. cenſet Salomonem hic deſcribere ſuos in ſenio morbos, quos ex intemperatiſſima iuuentutis libidine contraxerat, ac hic notare ſuos frequentes & moleſtiſſimos catharros, alterum alteri ſuccedentem inſtar nubium reuertentium poſt pluuiam, ideoque vltore Deo graui ex mœſtitia diem obijſſe. Verùm, vt initio libri dixi, incertum eſt qua ætate Salomon hunc librum ſcripſerit; præſertim cùm in ſenectute delirarit & luxurioſus idola coluerit; cùm tamen hic è contrario Dei vnius timorem & cultum ex profeſſo inculcet: quare ante lapſum, qui contigit in ſenio,

nio, hæc dictaſſe videtur: ſi enim poſt lapſum in extrema ſenectute pœnituiſſet, vtique pœnitentiæ doloris ſui manifeſta dediſſet ſigna, quæ tamen nuſquam eſt reperire. Ita multi, licèt alij aliter ſentiant.

Symbol. Iſid. Clarius *nubes poſt pluuiam* ſic explicat. q. d. Serenum quoque poſt pluuias cælum ſenibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur: Moringus verò per *nubes poſt pluuias* accipit varios ſenectutis morbos, ſibi viciſſim ſuccedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis ſuper tribulationem ſenectutis.

Tropol. S. Hiero. accipit defectum doctrinæ, verba eius paulò antè recitaui. Rurſum nubes poſt pluuiam ſunt minæ & ſupplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quòd pluuiam cæleſtium illuminationum, gratiarum & beneficiorum reſpuerit; imò ijs abuſus ſit ad ſuas voluptates contra Deum, Deique honorem.

Vers. 3. QVANDO COMMOVEBVNTVR CVSTODES DOMVS, ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSÆ ERVNT MOLENTES IN MINVTO NVMERO, ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA.] Pro *commouebunt*, Pagnin. vertit, *commouebunt ſe*; Caiet. & Tigur. *trement*; Camp. *debilitati fuerint*. Hebræi, qui cenſent hîc deſcribi excidium Ieruſalem per Titum, per *custodes* accipiunt angelos, quorum voces paulò ante vrbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teſte Ioſepho li. 7. Belli cap. 12. Simili modo Thaumat. qui cenſet hîc deſcribi excidium orbis & ſigna præuia iudicio, per *custodes* accipit angelos mundi præſides, de quibus ait Chriſtus: *Virtutes cælorum commouebuntur*, Matth. 24. 29. Olympiod. verò cuſtodes domus, inquit, id eſt prælati & Sancti eximij, qui Eccleſiam cuſtodiūt viſis tot plagis, ac præſertim Antichriſto, trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient. Verùm ceteri omnes cenſent hîc deſcribi ærumnas ſenectutis, præuias morti.

Custodes domus qui? Quæres quinam ſint cuſtodes domus, id eſt corporis; hoc enim eſt domus, in qua habitat anima, quæ proinde ſuos habet cuſtodes, qui illam cuſtodiant, ne morbo aut vi ex ea expellatur. *Resp. Primò.* Primò, Caietan accipit memoriam, vigilantiam, & prouidentiam, hæc enim ſuam domum, id eſt corpus cuſtodit à cæli, morborum & hoſtium iniurij, atque in ſenibus vacillat & deficit. *Secundò.* Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ. Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quaſi in domo ſua morantur. *Tertiò.* Tertiò, Hugo accipit vim nutritiuam, & appetitiuam, item neruos & ſpiritus: R. Haccados muſculos cum neruis, quibus veſtiuntur & quaſi cuſtodiuntur oſſa. *Quartò.* Quartò, S. Hieronym. Albinus, Gloſſa, & S. Bonau. accipiunt coſtas & oſſa: hæc enim ventrem tenerum & inteſtina cuſtodiunt & vallant, totamque carnem ſuffulciunt. *Quintò.* Vnde Chald. vertit, *contremiſcentes coxæ*. Quintò, Dionyſ. propriè accipit familiares & domeſticos, qui ſenem & moribundum cuſtodiunt. Sextò, & magis appoſitè Lyran. Titelm. & Vallcſ. S. Philoſ. cap. 66. accipiunt omnes ſenſus: omnes enim, ſed præſertim oculi & aures, quaſi cuſtodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in ſenibus commouentur,

A quia hebetantur, læduntur, deficiunt, vt res ſenſibiles vix percipiant & ſentiant, ijſque dolore afficiantur & lædantur. Vnde auctor Catenæ Græc. *Tunc*, inquit, *robuſti animæ ſenſus præ exitus anguſtijs fluctuabunt*. Audi Plin. lib. 7 cap. 50. *Natura nihil hominibus breuitate vitæ præſtitit melius. Hebeſcūt ſenſus, membra torpent, præmoritur viſus, auditus, inceſſus, dentes etiā ac ciborum inſtrumenta.* Excipit tamen Xenophilum muſicum, quem aſſerit 105. annis vixiſſe ſine vllo corporis incommodo: ſubditq; *ſenes maximè ſentire peſtilentiam.* Porrò ſenſus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo ſunt cuſtodes domus, purà corporis. Hinc Pineda per commotionē cuſtodum accipit tremorem capitis, quo laborant ſenes. Verùm quia præcipui ſenſus, purà aures & oculi, notantur v.

B 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc *Septimò genuinè.* Septimò magis diſtinctè, magiſque ordinatè & congruè cum Clario, Vatabl. & Emman. Sa, per *cuſtodes* hos corporis, accipies manus & brachia: hæc enim rectè iunguntur viris fortiſſimis, id eſt cruribus: hæc pariter cuſtodiunt corpus, tum quia ab eo amouent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, veſtitum, domum, ceteraque ad eius incolumitatem, conſeruationem & cuſtodiam neceſſaria vel vtilia procurant; tum quia pugnando illud ab hoſtibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in ſenibus commouentur, quia fiunt tremula, chiragrica, contracta, ignaua, curua, rugoſa, macilenta, rigida.

Tropol. cuſtodes domus ſpiritalis, purà animæ ſanctæ, ſunt tum angeli tutelares, qui eam

C poſt negligētiam & contemptum ſuarum inſpirationum deſerunt, dicentes: *Curauimus Babylonē, & non eſt ſanata, derelinquamus eam*, Ierem. 51. 9. tū ſenſus ſpiritales mentis, qui in iuſto tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur; ita vt nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat nec guſtet, res ſalutiferas, cæleſtes & diuinas; quod certum eſt ſignum ac prænuncius inſtantis illi ruinæ & mortis.

ET NVTABVNT VIRI FORTISSIMI] Hebr. *Et peruertentur viri virtutis*; Septuag. *viri fortiſſimi*; Symmach. *Perierunt viri fortes*; Aquila, *Errabunt viri fortitudinis*. Syrus, *Perturbabūtur domini fortitudinis*. Arabic. *Redibunt viri potentiæ*. Olympiod. *In obliquum deprauati fuerint potentes*. Caiet. *Incuruabuntur*; Pagnin. *Incuruabunt ſe*; Tigur. *Vacillabunt*; Campen. *Viribus ſuis deſtituentur membra, quibus*

D *nunc valemus*. Hebræi id exponunt de fortiſſimis Iudæorum cæſis vel captis in excidio Hieroſolymæ: Alij dæmones accipiunt, qui contremiſcent in die iudicij, damnandi à iudice: Alij viros potentes, ſapientes & ſanctos, qui vel cadent à fide in perſecutione Antichriſti, vel percellentur ſignis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, vt eum deleat & perdat in fine mundi. Verùm hæc ſpectant ad ærumnas ſenectutis: vnde Chald. per viros fortiſſimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in ſenibus; Caietan. incuruationem & decrementum corporis; Moringus, virium defectū. Carthuſ. propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robuſtiſſimi, in ſenio nutare & robore deſtitui. Optimè per viros fortiſſimos accipias crura & tibias; hæc enim ſunt fortiſſima hominis membra, quæ in

ſeni-

ſenibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus ſpiritibus animalibus & motiuis, ac vigore iuuenili ſiccato. Hinc crura claudi à Petro ſanati, vocãtur baſes, Actor. 3. Rurſum crura vocantur columnæ, Cant. 5. 15. Ita S. Bonau. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Valleſ. cap. 66. S. Philoſ. Accedit Ariſtot. in Phyſiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, neruoſa, & robuſta, fortes ſunt ſecundùm animam, referuntur ad maſculinũ. Item qui habent coxas oſſeas & neruoſas, fortes ſunt. Qui habent pedes magnos & neruoſos, fortes ſunt; qui paruos & ſtrictos, molles, pertinent ad feminas: quibus digiti pedum curui ſunt, inuerecundi, referuntur ad aues curuorum vnguium; quibus digiti pedũ coniuncti, ſunt timidi, referuntur ad coturnices. Additque, leo fortiſſimus animalium crura habet fortia & carnoſa, greſſum iuuenilem; ambulans autem tardè & magnificè incedit, & ſe in humeris quatit. Hucuſque Ariſtot.

Tropol. in iuſtis torpidis & peccatoribus nutant viri fortiſſimi, deficiunt labantq; id eſt virtutes, quæ ſunt quaſi oſſa, & nerui, id eſt robur & fortitudo animæ, ac præſertim patientia, magnanimitas, conſtantia; quorum loco ſuccedit impatientia, puſillanimitas & inconſtantia leuitaſque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia tranſiliunt.

Et otiosæ ervnt molantes in minvto nvmero] Hebr. *& ceſſabunt molares, quia diminuta erunt*; Symmach. *& ceſſauerunt molæ*; S. Hieron. in priori edit. *Et ceſſabunt molentes*. Thaumat. & alij hæc referunt ad mulieres operarias, ſcilicet ad molitrices, quæ iuxta morem Palæſtinæ, fruges ad molam ſedendo conterebant, q. d. Molitrices ceſſabunt molere ob defectum frumenti, quia erit ſumma caritas annonæ, qualis fuit in excidio Ieruſalem per Titum, eritque in excidio orbis ſub diem iudicij.

Myſticè Olymp. refert ad Iudæos, qui quaſi in piſtrino molentes graue iugum, tum legis, tum ſeruitutis ſubeunt: in excidio enim ad paucos redacti, ſparſique per omnes gentes, vbique tractantur vt ſerui vel mancipia.

Molentes ſunt dentes. Verùm ad litteram notat vitium ſenectutis, ſcilicet dentium paucitatem & hebetationem: vnde ſenes vocant edentulos: dentes enim ſunt quaſi molares, qui maſticando molunt cibum; horum multi ſenibus excidunt, deteruntur vel putreſcunt, ideoque minuto ſunt numero & pauci. Hinc Chald. vertit, *dentes tui hebetiores fiunt, & ad cibum mandendum infirmi.* Dentes enim in ſenibus laxantur luxanturque, fiuntque carioſi & corroſi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti.

Myſticè, S. Hieron. per molitores accipit doctores, qui populo doctrinam ſacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt: hi minuentur, quando per mortem molentium, id eſt magiſtrorum, vna aſſumetur, altera relinquetur. Matth. 24. 41. ceteri qui ſupererunt inuoluentur tenebris, ac quaſi per tenebroſa foramina veritatem aſpicient. Rurſum per dentes qui cibũ maſticant & ruminant, accipias meditationem & ruminationem S. Script. concionum rerumque diuinarum: hæc enim deficit & languet in iuſto pigro, & magis in peccatore.

A Et tenebrescent videntes per foramina] Hebr. בָּאֲרֻבּוֹת *baarubboth*, id eſt, *in foraminibus* vel *feneſtris & ſpeculis*; Syrus, *tenebreſcent viſiones in feneſtris*; Chald. *obſcurabuntur oculi tui, qui videt per foramina capitis tui*; Auctor Catenæ Græc. *oculorum pupillæ obſcurabuntur*; Camp. *cùm viſus deficere cœperit, qui nunc veluti ex cauernulis proſpectat*; Tigur. *ſpeculantes per feneſtras.*

Hebræi per *videntes* intelligunt Prophetas, qui defecerunt in excidio Ieruſalem. Thaumat. Sub diem iudicij, inquit, omnes metu plagarum perculſi fugient in tenebroſa domorum penetralia, clauſis feneſtris omnibus; ita vt nemo, ait Rich. Victor. audeat oſtia domus aperire & per ea aſpicere; areſcent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ superuenient vniuerſo orbi, Lucæ 21. 26. quare tunc hominum B commercia ceſſabunt.

Verùm dico *videntes* eſſe oculos, vel pupillas oculorum cum ſuis neruis opticis; oculi enim vident per ſua foramina, id eſt concauitates ſuperciliorum, quibus inſerti ſunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ feneſtrata eſt. Iam, tã oculi quam pupillæ caligant in ſenibus. Vnde Chald. clarè vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui.* Nam vt rectè docet Valleſ. c. 66. ſenibus tum ex ſiccitate, tum ex excrementorum congeſtione craſſeſcunt ſucci oculorum, ac membranæ anteriores dureſcunt & corrugãtur: vnde accedente præſertim inopia, ſpirituum fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nerui optici. Senibus ergo tenebreſcunt oculi, tum quia exiguo ſpirituum lumine perfunduntur, C tũ quia humor cryſtallinus craſſeſcit & obſcuratur, ait R. Haccados, albumq; ipſum oculorum velut nigreſcit & decoloratur. Nam vt ait Galen. lib. 6. de Morbis vulgat. commento 4. 28. *animalis ſpiritus* luminoſus è cerebro in oculos plurimus proficiſcitur; quo deficiente, & ob frigiditatem nigreſcente ſanguine, nigreſcunt pariter & tenebreſcunt oculi. Quare rarum & mirum eſt, quod de Moſe moriente anno ætatis 120. dicitur Deut. 34. 7. *Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt.*

Videntes per foramina ſunt oculi.

Porrò oculi vltimò formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex aduerſo cor eſt primum viuens, & vltimum moriens: homine enim moriente, ſenſim vita & vitalis ſpiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad ſuum principium, puta ad cor, ibique vbi cœpit emoritur D & extinguitur. Denique in oculis lucet cor, anima & vita; vnde oculis conniuere, ait Ariſt. ſymbolũ eſt timidi; oculis eſſe fixis, ſignum conſtantis & interriti; quibus ab oculis tamquam veſiculæ dependent, amatores ſunt vini; quibus vehementer cadunt, amatores ſomni. Oculi parui indicant puſillanimes, referuntur ad ſimias; ſicut oculi valdè magni ſtolidos, referuntur ad boues; oculi concaui indicant maleficos, referuntur ad ſimias; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad aſinos; oculi parum concaui, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, manſueti. Huc vſque Ariſtot. in Phyſiognom. Et Plinius li. 11. c. 37. *Oculi*, inquit, *lucis vſu vitam diſtinguunt à morte.* Et rurſum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo cernimus. Oculi, ſeu vaſa quædam, viſibilem eius partem accipiunt, atque tranſmittunt:*

Oculi vltimò formantur.

tunt: ſit magna cogitatio obcæcat, abducto intus viſu. Sic in morbo comitiali, apertis nihil cernunt, animo caligante. Hiſce Salomonis de ſene & ſenectute ænigmatibus, ſimilia ſunt de homine ænigmata apud B. Alcuinum, ſiue Albinum F a cum diſp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *eſt homo? mancipium mortis, tranſiens viator, loci hoſpes. Cui ſimilis eſt homo? pomo. Quomodo poſitus eſt homo? vt lucerna vēto. Vbi eſt poſitus? intra ſex parietes. Quos? ſupra, ſubtus, ante, retro, dextra, læuaq́. Quot habet ſocios? quatuor. Quos? calorem, frigus, ſiccitatem, humorem. Quot modis variabilis eſt? ſex. Quibus? eſurie & ſaturitate, requie & labore, vigilijs & ſomno. Quid eſt ſomnus? mortis imago. Quid eſt libertas hominis? innocentia. Quid eſt caput? culmen corporis. Quid eſt corpus? domicilium animæ. Quid ſunt comæ? veſtes capitis. Quid eſt cerebrum? ſeruator memoriæ. Quid ſunt oculi? duces corporis, vaſa luminis, animi indices. Quid ſunt nares? adductio odorum. Quid ſunt aures? collatores ſonorum. Quid eſt frons? imago animi. Quid eſt os? nutritor corporis. Quid ſunt dētes? molæ morſorum. Quid ſunt labia? valuæ oris. Quid manus? operarij corporis? Quid digiti? chordarum plectra. Quid eſt pulmo? ſeruator aeris. Quid eſt cor? receptaculum vitæ. Quid eſt iecur? cuſtodia caloris. Quid eſt fel? ſuſcitatio iracundiæ. Quid eſt ſplen? riſus & lætitiæ capax. Quid ſunt crura? columnæ corporis. Quid eſt ſanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid ſunt venæ? fontes carnis.*

Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui ſunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, prouidentia rerum futurarum, quæ ad ſalutem pertinēt, ac præſertim inſtantis mortis, iudicij, gehennæ, &c. quæ omnia tenebreſcunt & obſcurantur in iuſto torpidu, & magis in peccatore.

Vers. 4. Et clavdent ostia in platea, in hvmilitate vocis molentis, et consvrgent ad vocem volvcris, et obsvrdescent omnes filiæ carminis] Sept. *in infirmitate vocis molentis*; Syrus, *per depreſſionem vocis molentium*; Arab. *in imbecillitate vocis molentis.* Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Ieruſalem, explicant de clauſis templi oſtijs. Myſticè Olympiod. exponit de obſtinatione Iudęorum, quibus proinde clauſum eſt ſalutis oſtium, dum verſantur in platea, id eſt in foro præſentis vitæ legiſq; Iudaicæ. Thaumat. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem iudicii, accipiunt de timore plagarum vltimarum mundi, quo omnes perculſi claudent oſtia domus ſuæ; aut de fame, ob quam molentes claudent oſtia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad capiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Cardin. qui accipit de claudendis oſtijs domorum, tabernarum ac templorum ob metum Antichriſti, ita vt nemo publicè docere, &, vt ait S. Bonauent. fidem profiteri audeat.

Reſp. Primò. Verùm ceteri hæc congruentiùs ad litteram accipiunt de ærumnis ſenectutis & mortis. Vnde Primò, Vatab. per oſtia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia & cibum, qui moli ampliùs à ſenibus nequeat, nec molarum audiri ſonus dum maſticatur, & dentibus (vnde & molares vocantur) teritur cibus. Secundò. Secundò, Olympiod. per oſtia in platea accipit meatus ſpirituum vitalium, qui neceſſarij ſunt ad ſentiē- A dum, & ad mouendum corpus: hi enim obſtruuntur in ſenibus: vnde ſequitur exilis vox, debilis ſenſus & motus. Vnde Chald. vertit, *& erunt impediti pedes tui ne egrediantur foras.* Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt, ructus & murmur ſtomachi, cuius eſt molere & digerere cibum: hic enim cùm in ſenibus ſit frigidus & debilis, cibum cōcoquere nequit, ſed eum in flatus ructuſq; conuertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digeſtiuæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur*, inquit, *à te appetitus cibi*: debilitatem enim ſequitur inappetentia. & Campenſ. *vbi claudi cœperint ianuæ plateæ, per quam it cibus, vbi perierit latratus ſtomachi, & homo tam debilis factus fuerit, vt excitetur ad vocem auiculæ.* Quartò, S. Hieron. *Clauſas in plateis ianuas*, inquit, *infirmos ſenis* B *greſſus accipi volunt, quod ſemper ſedeat & ambulare non poſſit. Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quod cibum terere nequeat, & vix ſpiritu coarctato vox eius tenuis audiatur.* Accedit Gloſſa interl. Iuuenes, inquit, in plateis ſolent ludere, ac ſenes hos luſus fugiunt, & clauſo oſtio mœſti domi deſident. Quintò, Vatablus accipit de duplici narium foramine quaſi oſtio, quod ſenibus ſæpè obſtruitur pituita, diſtillante coriza ſiue catharrho. Sextò, Pineda cenſet iecur eſſe *plateam*, aut forum, in quo eſt vniuerſi officina, ex quo vniuerſum corpus alimenta capit: *oſtia* verò *clauſa* eſſe venas, quæ propter inopiam ſanguinis in ſenibus flaceſcunt, & quaſi vacuæ & exhauſtę complicantur & cōprimuntur. Septimò, valdè apppſitè alij oſtia clauſa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, ſenſuumq́; in ſe- C nio & agonia mortis occluſos, ſcilicet ad oculos clauſos, os clauſum, clauſas nares & aures. Platea verò eſt facies tota aperta & cōſpicua, varijs ſenſuum & facultatum, quaſi oſtijs & officinis diſtincta. Octauò, præciſè & genuinè oſtia interna ſunt arteriæ vocales, externa ſunt labia, quæ ſunt oſtia plateæ, id eſt colli & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem foraneam patentem & apertam vocatur platea, ſicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cùm antea Ariſtocles nominaretur: πλατὺς enim græcè eſt *latus*. Pro *oſtia* hebr. eſt דלתים *delataim*, duale, *id* eſt duo oſtia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè ſunt duo capitū pectoriſque oſtia, per quę ingreditur & egreditur aer, halitus & vox: notat quoq; duas arterias, vnam ſtomachalem, puta gulam, qua cibus tranſmittitur in D ſtomachum; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: vtraque in ſenio & morte clauditur. q. d. Senibus & moribundū conſtringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & ſpirituum, tum ob pituitam & catharrum, quo cadente in arteriā & fauces pleriq; homines in morte ſuffocantur, dum eum ob defectum virium expuere & eijcere non valent, ideoq́; reſpirare nequeunt, itaque ſuffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipſam arteriam, tum vocalem, tum ſtomachalem ſiue gulam, quia per ſtomachalem quaſi per plateam cibus ex ore ambulat & tranſit in ſtomachum; per vocalem halitus ex ore tranſit ad pulmones, vt refrigeret cor: iam oſtia

plateæ

Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò. Octauò. Genuinè.

plateæ erunt orificia, ſiue extremitates vtriuſque arteriæ, ſiue eius initium, & finis in ſtomacho vel pulmone: in ſeniu & morte vtrumque hoc orificium clauditur; quo fit vt homo, nec reſpirare, nec comedere, nec viuere valeat, *in humilitate*, id eſt ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc eſt cum tenuitate & exilitate vocis, quam cauſat humilitas, id eſt, exilitas molentis, id eſt pulmonis debilitas & contractio: pulmo enim eſt quaſi reſpirationis & vocis mola, ſed ſenibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aëris attrahit & inſpirat. Ita Caiet. Aut *molentis*, id eſt mãdibulæ: mola enim aëris & vocis interior eſt pulmo, exterior eſt maxilla ſiue mandibula, quæ eſt ſedes dentium: ij enim cum ſenibus ſint pauci & debiles, ſpiritum vocalem non ſatis repercutiunt, ſed ſinunt effluere, quo fit vt vox articulatè & diſtinctè non ſonet, ſed effluat & confusè audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor. Dion. & alij. Rursùm arteriæ in ſenibus ſæpè diſtillãte pituita clauduntur, vnde in ijs oriuntur raucedines, crebri anhelitus, aſthma & tuſſes, quæ ſenes comitantur vſque ad mortem teſte Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt. Accedit ad priorem de labijs ſenſum Valleſ. cap. 66. Sacræ Philoſ. (qui tamen per *plateam* accipit faciem expanſam & obuiam omnibus) qui ſenibus oſtia claudi ait, dum ipſi labia, vt loqui poſſint, comprimunt introrſum, ſicque vacua loca dentium obturant, vt ſpiritum vocalem labijs quaſi dentibus repercutiãt & collidant, itaque vocem edunt, ſed humilem, id eſt mollem & tenuem ob labiorum molliticiẽ. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* accipit ſpatium inter labia, puta rictum & hiatum oris: per quem, tum cibus tũ aër ad reſpirandum & loquendũ ingreditur & egreditur: hic enim
C arctatur & clauditur in ſenibus, hinc ſequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore ſic cõſtringuntur, inquit, morientis labia, ſic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit, vt vix tenuẽ per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vitæ præſentis intercluditur via: ipſe verò exſibilante inter dentes voce, loquetur exiliter & obſcurè.*

Myſticè S. Hier. hæc accipit de virginibus fatuis, quæ cùm tardarent accipere oleum, oſtia domus nuptialis inuenêre clauſa, Matth. 25.

Tropol. *oſtia in platea*, id eſt arteriæ & labia claudũtur in iuſto ſocorde & in peccatore, quia ambo tardi & ſegnes ſunt ad orationem vt Deũ inuocent, laudent, illique gratias agant, de eoque ac rebus diuinis cum alijs colloquantur: hinc
D colloquia pia faſtidiunt & fugiunt, quod ſignum eſt mortis animæ imminentis; quòd ſi aliquando ob ſocios coacti de Deo loquantur, ita inuitè, frigidè, languidè, inſipidè id faciunt, vt quaſi molere videantur.

ET CONSVRGENT AD VOCEM VOLVCRIS] Septuag. *Conſurgent ad vocem paſſeris.* Chald. *Vigilabunt à ſomno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte.* Hebræi hæc referentes ad excidium Ieruſalem exponunt, q. d. Iudæi ſurgent vt eant in captiuitatem Babylonicam, excitati voce Ieremiæ eamdem prædicentis & comminantis.

Olympiod. & Auctor Catenæ Græc. & S. Cy-
A rill. catech. 15. referentes ad excidium orbis, exponunt de reſurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui, venite ad iudicium; idque iuſſu paſſeris, id eſt Verbi diuini, quod carneum corpus aſſumpſit; qui propter ſuam ſolitariã in cruce manſionem de ſeipſo dixit: Factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto*, id eſt in cruce. Pſalm. 101. S. Bonauentura exponit de ijs, qui prædicationem Antichriſti excipient in nocte infidelitatis. Alij de ijs, qui eius voce audita præ metu diffugient. Hic ſenſus myſticè appoſitus eſt. Verùm ad litteram loquitur Salomon de *ἀγρυπνίᾳ*, & leui ſomno ſenum. q. d. Senes ob deſiccatum cerebrum, ac debilitatem caloris & defectum ſpirituum, aut ob vaporum ex ſtomacho ad cerebrum aſcendentium, illudque agitantium copiam, leuis exiguique ſunt ſomni; vnde ad vocem volucris, v. g. galli gallinacei aut paſſerculi expergiſcuntur ſe-
B ſeque erigunt, vt naturæ neceſſitatibus, præſertim ad leuandam vrina veſicam ſatisfaciant. Ita Hugo, Bona. Dion. Titelm. Vallel. Caiet. Arboreus & cæteri. Audi S. Hier. *Porro conſurgere eum ad vocem volucris oſtendit, quod frigeſcente iam ſanguine & humore ſiccato, quibus materijs ſopor alitur, ad leuem ſonitum euigilet, noctiſque medio cum gallus cecinerit, feſtinus exurgat: nequaquam valens ſtrato ſæpius membra conuertere.*

Tropolog. Tropol. S. Hieron. per pœnitentiam conſurgit è ſomno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Epiſcopi, ac præſertim Chriſti, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.* Epheſ. 5. 14. Aptiùs hæc accipias de iuſto torpente & peccatore, qui ad vocem volucris, id eſt rei ſenſualis, leuis & vanæ, excitatur, vt cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendat, res veras & ſalutiferas faſtidiens.

ET OBSVRDESCENT OMNES FILIÆ CARMINIS] Syrus: *Filiæ gloriæ.* Arabicus: *Filiæ dimitu:* Vatabl. *Filiæ vocis.* Campen. *Organa cantus.* S. Hieron. in priori edit. vertit, *obmuteſcent*, vt ſcilicet non poſſint canere carmina, vti ſolebant. Hebr. eſt ישחו *iiſchu*, id eſt, *humiliabuntur, deprimentur, incuruabuntur.* Tigur. *Supprimentur.* Hebræi exponunt. q. d. Ceſſabunt in templo pſallentium chori, cùm Iudæi abducti fuerint in captiuitatem. S. Bonau. verò q. d. Tempore Antichriſti veritas non audietur, vel potiùs audita non exaudietur. Pleniùs Olympiod. de die iudicij ſic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc eſt animæ rationales mortaliũ hominum, quæ in delicijs, & in voce organi, & cantus ſuauitate muſiciſque inſtrumentis oblectatæ nimiùm fuerint. Aut animas intellige falſa docẽtium magiſtrorum ac mendacium prophetarum, quæ ſonora volubilitate verborum, quaſi dulci quodam cantico, pernicioſa voluptate occuparint aures & animum auditorum. Sed & ipſæ Iudæorũ animæ, quæ filiæ ſunt cantici Prophetarum, humiliabuntur, quoniã non audierunt canentes Prophetas, & vocantes eas ad fidem Chriſti, ſicut cecinit Iſaias: Cantabo dilecto canticum dilecti: & quæ ſunt generis eiuſdem. Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obſtupeſcent, quando adducentur in viam iudicij, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium hominis in gloria Patris ſui.* Hæc aptè, ſed myſticè. Ad literam enim loquitur defectu auditus in ſenibus.

Quæ-

Filiæ carminis quæ? *Reſp.* *Primò.* *Secundò.*

Quæres, quænam ſint filiæ carminis? Primò Thaumat. accipit cantatrices, quæ molli dulciq; cantilena ſe ſuoſque oblectāt. *Omnes impuræ mulieres*, inquit, *in terram cadent.* Secundò, Caiet. accipit muſica inſtrumenta, quorū ſonus ſenibus

Tertiò.

obſurdeſcit. Tertiò, Vatabl. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus canūtur carmina. q.d. Cantus in ſenibus deficit, quo tamen iuuenes paſci delectarique ſolebant. Vnde Chald. vertit, *& remittentur labia tua à dicendo*

Quartò.

cantico. Quartò, filiæ carminis ſunt ipſa carmina, ſicut filius hominis eſt homo. q.d. Senes non canent nec audient cantū, vti ſolebant dum eſſent

Quintò & genuinè.

iuuenes. Quintò & genuinè, filiæ carminis ſunt aures: tum quia aures ad hoc vnum factæ ſunt vt voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ eſſe videntur: obiectum enim, delectabile, v.g. cantus, efficit in auribus ſenſationem, putà auditionem delectabilem; quare eius quaſi parens & mater eſſe videtur. Vnde Aquila vertit, *& inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt.* q.d. Omnis concentus muſicus omniſque harmonia obſurdeſcet ſenibus, quia ſurdæ ipſorum aures eum vix audiunt, nec ampliùs eo delectantur; auribus enim ſenum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac inſuper in auribus præ ſenio tabeſcit internus & congenitus aër, in quo fit ſenſatio ſiue auditio, ait Valleſius. Hinc ergo oritur in ſenibus muſices faſtidium. Audi S. Hieron. *Obmuteſcere quoque, ſiue vt meliùs habetur in Hebræo, ſurdeſcere filias carminis, aures ſignificat: quòd grauior ſenum auditio fiat, & nulla inter voces valeant ſcire diſcrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, volens tranſire Iordanem*, 3. Reg. 19. Verè Plato in Axiocho: *In ſenectam*, ait, *quod in natura ruinoſum eſt, ſe confertim effundit, vt nullis remediis poſſit auerti*, &c. *& ab alijs viſum, ab alijs auditum, ſæpe vtrumque tamquam pignus exigit.*

Tropol.

Tropol. in iuſto ſocorde & magis in peccatore obſurdeſcunt aures, vt nec monitores, nec Dei inſpirationes, nec conſcientiæ occlamantis voces de cauendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè inhiat ſuis concupiſcentijs; quare ſurdus eſt ad voces cæleſtes angelorum, dum totus intentus eſt ad cantilenas vanas Sirenum, id eſt, voluptatum, quibus ineſcatus & dementatus eſt.

Vers. 5. EXCELSA QVOQVE TIMEBVNT ET FORMIDABVNT IN VIA, FLOREBIT AMYGDALVS, IMPINGVABITVR LOCVSTA, ET DISSIPABITVR CAPPARIS: QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ, ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Pro *timebunt* hebr. eſt ייראו. *iiran* pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יראו. *irru* vertunt, *videbunt*. Vnde Symmach. *ſuper hæc etiā de excelſo videbūt, & erit terror in via*; Camp. *tunc è cælo metuent malū in ſe caſurū*:

Vox *excelſa* ab aliquibus accipitur vt nominatiuus pluralis. q.d. Excelſi quoque & validi timent in ſenio. ita Emman. Sa. Aut excelſi & magni omnes timebunt præſentiam Antichriſti, ac præ timore illum adorabunt: aut, vt S. Bonau. & Hugo Victor. Excelſa, inquit, corporis membra timent, id eſt efficiuntur tremula, vt iure ſenex dicere queat: *Timor & tremor venerunt ſuper me, & contexerunt me tenebræ.* Pſal. 54. Aut, vt Lyran. & Valleſ. q.d. Excelſæ animæ vires, putà mens & ratio timebunt mortem ingruentem, ob metum iudicij ſecuturi, & quia neſciunt quam vitam ſint ingreſſuri, an ituri in cælum, an in gehennam. Verùm τὸ *excelſa* eſt accuſatiui caſus hebr. enim habent, *de excelſo timebunt.*

Hebræi, qui putant hîc prædici excidium Ieruſalem; cenſent hæc pertinere ad trepidationem Iudæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelſa montium ſe recipient, ſed & ibi formidabunt, nullum ſibi ab hoſte locum tutum æſtimantes. Addit S. Hier. ex Hebr. ſententia: *Aduenientes Hieroſolymam ipſi quoque hoſtes, Dei pertimeſcent magnitudinem, & in via dubij Sennacherib interitum formidabunt.* Thaumat. verò hæc referens ad diem iudicij, vertit, *ſimiliter & ciuitates & illarum ſanguinarij magiſtratus vindictā supernè exſpectabunt, vrgente acerbiſſimo & cruentiſſimo illo tēpore, quod erit vt amygdalus florens: timebunt* enim *excelſa*, id eſt excelſam Dei magnitudinem, præſentiam, iram, & vindictā. Rurſum, vt Richard. Victor. timebunt etiam in celſis arcibus & rupibus lociſque inacceſſibilibus, nullam ibi ſecuritatem ſibi fore arbitrantes. *Et formidabunt inuia* (ita legit ipſe, ſed perperam, cum legendum ſit diſiunctim *in via*, id eſt in loco plano) quia hæc peruia erunt Chriſto iudici.

Hæc oppoſita ſunt, ſed myſtica. Ad litterā enim pergit deſcribere ærumnas ſenectutis, agoniæ & mortis. Senſus ergo eſt, ait S. Hier. (quem ſequitur Albinus, Gloſſa, Vatab. & alij) q.d. Senes *ardua ingredi non valebunt, & laſſis poplitibus, ac tremēte veſtigio etiā in plano itinere fluctuātes, offenſam greſſuū formidabunt.* Accedit Caiet. Senes, ait, verentur alta loca aſcēdere quia metuūt, ne quid ex alto decidens eos lædat. Clarè Camp. *terrores eos quacumque iuerint inuadent*; Arias *& cōſternati in via*; Tigur. *altum quoque locū timent & humilia in via*, q.d. Nō modò timent alta & ardua, ſed & plana ac facilia, quaſi enerues & elumbes forent. Et Titel. *Dicuntur ſenes*, inquit, *id merito excelſa timere & formidare in via, quoniā propter debilitatē & defectionē vehementer fiunt pauidi, ſtatimq; vbi vel leuem rumuſculum audierint, ſurſum reſpiciunt, quaſi aliquid mali eis deſuper, immineat, & terriramēta, quæ de cælo venire ſolent, vt tonitrua & coruſcationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; vnde fit vt frequenter ex imaginatione deſuper ſibi mala euenire exiſtiment, aut timeant, cùm nihil ſit. In via quoque ambulantes ſemper ſunt pauidi.* Rurſum ſenes metuunt

Senes metuunt excelſa, quæ?

excelſa, id eſt res arduas, periculoſas, difficiles: quia frigus eos coarctat, facitque timidos & puſillanimes; ſicut calor iuuenes facit animoſos, imò, audaces & temerarios. Vnde Aquila vertit, *tremore timent in via*, id eſt in loco plano & facili; Septuag. *pauores in via*: inde ſtupores, qui cogunt eos ſæpè in via ſubſiſtere, vt progredi nequeant ex pauore & conſtrictione ſpirituum. Qua in re ſenes ſimiles ſunt animalibus timidis, v.g. anſeribus, qui ingreſſuri per portā aliquam, quantiuis magnam & altā, caput inclinant, ne illud ad poſtes & ſuperliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis ſiue virtutis æſtimatiuæ: tueſciūt enim cōparare longitudinem colli ſui cū altitudine portæ, vt æſtimēt & iudicēt hanc illā longè ſuperare, ac proinde nullum eſſe peri-

A periculum alliſionis capitis: quare timor cogit illos eligere id, quod ſecurum eſt, ſcilicet vt caput inclinent. Simili modo frigus & timor in ſenibus facit eos pauidos, læditq; eorum vim æſtimatiuam, vt non ſatis metiantur, nec æſtiment conferantque vires ſuas cum excelſis & arduis, quæ prudenter aggredienda forent, ſed eas illis infirmiores & impares iudicent: qua in re ſæpè errant, cùm pares, imò maiores vires habeant.

Denique S. Bonauent. & Hugo cenſent hæc pertinere ad tremorem capitis & membrorum omnium in ſenibus, laſſis iam poplitibus, iuncturis & oſſium ligaturis. Alij, q.d. Senes, quia timidi, metuunt excelſa cæli fulgura, ventos, procellas, addito tonitru conſternantur. Timent enim præ ceteris, ne lapis fulmineus ex tonitrui colliſione diſſiliens caput ipſorum feriat. B

Myſticè, ſenes & moribundi, item torpidi & peccatores, metuunt excelſa, id eſt iudicium cæleſte, vel, vt hebr. eſt *ab excelſo*, id eſt Chriſtum iudicem venientem ad iudicandum è nubibus cæli, & formidant *in via*, ſcilicet iudicij, id eſt quando rapientur ad tribunal iudicis, vt accipiant mercedem ſecundùm opera ſua, cæleſtem, ſi bona ſint, gehennalem ſi mala, ita Olym piod. & Cyrill. Hieroſol. catech. 15. Rurſum *formidabunt excelſa*, quia videbunt ſolem, lunam & ſtellas obſcurari, virtutes cælorum commoueri, angelos & Sanctos cum Chriſto deſcendere formidabiles, ad iudicandum & damnandum impios. Addit Chald. Quòd metuent excelſa id eſt iam præterita quæ ſuperbè contra Deum fecerunt: de illis enim Deus exactam ab ipſis repoſcet rationem: *Etiam opera*, inquir, *quæ eram ante hæc, eris timens, an recordatus fueris eorum, & aceruus lapidum paruus videbitur tibi ſicut mons excelſus, in tempore, quo ambulaueris in via.* C

Florebit amygdalvs] Symmach. vertit, *obdormient vigilantes*. Verum diſſentit ab Hebræo, Septuag. & ceteris teſte S. Hieron. Hebr. שָׁקֵד *ſaked* & vigiliam & amygdalum, quæ prima inter arbores euigilat & efflorer, ſignificat. Vnde Syrus vtrumque complexus vertit, *& emanabit ſuper illum vigilia* (ſenex enim laborat noctu vigilia, & inſomnis eſt) *& germinabit amygdalus.*

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (hebr. שָׁקֵד *ſaked*, id eſt amygdalinam; amygdalus enim prima arborum a rigore hiemis in vere euigilat, & flores emittit) quam vidit Ierem. cap. 1. v. 11. minitantem Hebræis verbera & excidium per Chaldæos. Thaumat. accipit graues plagas & ſupplicia impijs immittenda a Deo ſub finem mundi. Richard. Victor. putat amygdalo florente ſignificari, quòd amygdalus cæteræque arbores in fine mundi deflorescent, nec maturecent in fructum, ideoque famem ingentem fore. *Non dicit*, inquit, *quod fructificabit ſed quod florebit, vt homines ſub tanta inopia videant quod ſperent, & ampliùs concupiſcant: & cum poſtmodum amiſerint quod ſperauerant, profundius ingemiſcant. Non ergo fructificabit, vt ſuſtentetur famelicorum inedia.* Hæc apta ſunt, ſed myſtica. D

Amygdalus notat caniciem. Verùm ad litteram, amygdalus floribus citiſſimè & denſiſſimè candeſcens, repræſentat ſenectam pilis candidis pluribus ſubitò caneſcentem ait S. Hier. Vnde Campenſ. verti, *canis aſper-* A *getur caput*; canities enim ſenibus oboritur ex pituitoſa cerebri humiditate. Canities ergo ſignum eſt ſenectæ & mortis inſtantis. Hinc coniectores, ſi puer ſomniarit ſe canum, cum citò moriturum coniectant, ait Pierius Hierogl. 51. c. 25. Sic Galbæ futuro Imperatori, dum ſacrificaret accidit, vt puero è miniſtris acerram tenenti capillus repentè toto capite caneſceret, quod Imperatoris mutationem portendere dixerunt aruſpices, ſucceſſurumq; iuueni ſenem, ac mox Neroni, qui anno 31. ætatis iuuenis ſublatus eſt, ſucceſſit Galba ſenex annos natus 73. ita Suetonius in Galba c. 10.

Amygdali flos aptè repræſentat canitiem: Primò, colore, qui vtrimque eſt candidus; Secundò, celeritate: ſicut prima amygdalus flore candeſcit, ſic iuuenis citò caneſcit & ſeneſcit, iuxta illud Poëtæ: *Primò. Secundò.* B

Obrepit properata malis inopina ſenectus,
Intempeſtiui funduntur vertice cani.

Tertio, ſicut flos amygdalo proprius eſt, ſic propria & homini canities. *Canities homini tantum & equis, ſed homini ſemper à priore parte capitis, tum deinde ab auerſa*, ait Plinius li. 11. c. 37. Quartò, flos amygdali & violæ nuntiat ver, ſic canities ſenectam. *Florum prima ver nunciantium, viola alba*, ait, Plinius l. 21. c. 11. Quintò, flos amygdali citò defloreſcens & marceſcens, iuuenem admonet inſtantis mortis. Audi Plinium l. 21. c. 1. *Flores odoreſq; in diem gignit* (natura) *magna* (vt palam eſt) *admonitione hominum, quæ ſpectatiſſimè floreant celerrime marceſcere.* Sextò, Plinius lib. 16. c. 25. *Arborum flos*, inquit *eſt pleni veris indicium, & anni renaſcentis. flos gaudium arborum. Tunc ſe nouas aliaſq; quàm ſunt, oſtendunt: tunc variis colorum picturis in certamen vſque luxuriant*: ſic canities prudentia & ſanctitate effloreſcens, ſenem facit venerabilem & maturum cælo, vt in nouum hominem eumque glorioſum reſurgat. Septimò, amygdalus producens flores, mox ex ijs producit fructus: ſic ſenex producens canos, ex ijs mox producit mortem. *Cani ergo*, inquit Hugo Card. *ſunt flores mortis, illam quaſi fructum in propinquo eſſe denūciantes: quia ſicut flores in fructum, ſic cani in mortem deſinunt*: mors ergo eſt fructus canorum ceu florum, per quos ſenes fiunt candidi & quaſi cādidati mortis, & per eam beatæ immortalitatis. *Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò.* C *Septimò.*

Minùs rectè Chald. vertit, *germinabit caput ſpinæ tuæ præ macie ſicut amygdalus.* Vnde Rabbini quidam, teſte S. Hieron. interpretantur ſacram dorſi ſpinam, quòd decreſcentibus, inquit, natiū carnibus illa, ſeu os femoris, ſuccreſcat & quodammodo floreat. Et R. Haccados, *caput oſſium ex carne, & exſuccum apparebit*; Pagninus vocat *partem coxæ quæ dicitur anca*. Minùs quoque rectè Caiet. pro יָנֵאץ *ianets*, id eſt, *florebit*, alio puncto legens, יִנְאַץ *ynats*, vertit *reprobabitur*; alij, *irritabitur*; alij, *aſper erit fructus amygdali*, q.d. Senes laborant cibi nauſea & faſtidio, quare reprobant amygdala, quia cum dura ſint & duro cortice incluſa, difficulter à ſenibus edētulis aperiri mandiq; poſſunt. Prius Pagnin. & Rabbini nonnulli vertunt, *reprobabitur coitus*: volunt enim amygdalum, quę prima germinat & floret, eſſe ſymbolū generationis; & alij *reprobabitur vigilia*, q. d. Senex eſt ſomnolentus, ideoque odit vigiliam, æquè ac cuſtodiam vitæ cuius eum tædium cepit. D

Tropo-

Tropol. Tropol. Senes ſunt iuſti ſegnes & pigri, item peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut elumbes deſident, nec quid excelſi vel heroici aggredi audent, iuxta illud: *Excelſa ſtulto ſapientia*, quia ipſe illam viribus ſuis altiorem ex ignauia æſtimat. Hinc *floret amygdalus*, id eſt ſenes ſubinde concipiunt deſideria magnarum virtutum: ac florem, id eſt ſpem, præbent magni profectûs, ſed minima tentatione ceu vento flante, hæc omnia decutiuntur; itaque ipſi ad ſuam ſegnitiem relabuntur.

Allegor. Allegor. Salonius: florebit amygdalus, id eſt *germinabit radix Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet*; Iſaiæ 11. puta, naſcetur Chriſtus è B. Virgine, qui inſtar amygdali habentis corium, os & nucleum, habebit carnem & animam, ac efflorebit, id eſt coruſcabit miraculis. S. Bonauent. verò magis appoſitè per amygdalum accipit Antichriſtum, qui floreſcet ſignis magnis fictiſque miraculis. Vnde Dioſcor. l. 1. c. 39. *Vulpes*, ait, *ſi cum quadam eſca eas* (amygdalos) *vorauerint, emoriuntur.* Ita vulpinus & fraudulentus erit Antichriſtus cum ſuis, ac ſuis fraudibus captus peribit. S. Gregor. verò 30. Moral. c. 20. vel 12. *Amygdalum*, inquit, *florem priùs cunctis arboribus oſtendit. Et quid in flore amygdali, niſi ſanctæ Eccleſiæ primordia deſignantur? quæ in prædicatoribus ſuis primitiuos virtutum flores aperuit, & ad inferenda poma bonorū operum venturos ſanctos, quaſi arbuſta ſequentia præuenit. In qua mox locuſta impinguata eſt: quia ſicca gentilitatis ſterilitas pinguedine eſt gratiæ cæleſtis infuſa. Capparis diſſipatur; quia dum gratiam fidei vocata gentilitas attigit, Iudæa in ſua ſterilitate remanens, benè viuendi ordinem amiſit.* Similia habet Rupert. in c. 9. Apocal.

Anagog. Anagog. S. Cyrill. catech. 15. per florentem amygdalum accipit reſurrectionem corporum futuram poſt ſæculi huius hiemem, cùm corpora noſtra inſtar amygdali flore cæleſti efflореſcent. *Vidit*, inquit, *hunc Domini aduentum Eccleſiaſtes, & mundi conſummationem, dicens: Lætare iuuenis*, &c. Et poſt pauca: *Et quid fiet veniente Domino? florebit amygdalus, & impinguabitur locuſta, & diſſipabitur capparis. Quemadmodum verò interpretes dicunt; amygdalum florens hiemis tranſitum ſignificat, ſic & corpora noſtra poſt huius ſæculi hiemem florebunt flore ſupercæleſti. Et dilatabitur locuſta, hoc eſt anima volucris, quæ nunc corpore eſt circumdata, & diſſipabitur capparis, hoc eſt iniqui & ſpinoſi diſpergentur. Vides quomodo prædicunt aduentum Domini?* Vide quæ de virga Aaronis amygdalina dixi Num. 17. 8. & de virga vigilante Ieremiæ 1. 11.

Impingvabitvr locvsta] Syrus *multiplicabitur locuſta*; Arabic. *craſſabitur locuſta*. Appoſitè amygdalo ſubiungit locuſtam, quia tradunt phyſici amygdali floribus citiùs impinguari locuſtam: ſic enim amygdalis valdè nutriri hominem experimur. Noti ſunt marcipanes, qui ex amygdalis conficiuntur & principibus ſunt in delicijs: ſimili modo locuſtæ ſubijcit capparim, quæ colore, tumore, ſapore ſimilis eſt locuſtæ, ideoque eiuſdem eſt eſca & pabulum.

Hebræi per locuſtam accipiunt Nabuchodonoſor cum Chaldæis, ac Titum cum Romanis, qui inſtar locuſtarum depaſti ſunt Ieruſalem & Iudæam, iuxta illud Ioëlis 1. 4. *Reſiduum erucæ comedit locuſta.* Thaumaturgus per locuſtas accipit crebras denſaſque plagas, quæ præibunt diem iudicij, ac depaſcentur homines orbemque vniuerſum. *Tunc*, inquit, *ita frequentia aderunt ſupplicia, ſicut multitudo locuſtarum aduolantium.* Richard. Victor. propriè accipit locuſtas, quæ depaſcentur agros & omnia germina. Vnde & S. Ioannes Apocal. c. 9. locuſtas iudicio præuias fusè deſcribit. Vide ibi dicta.

Impinguabitur locuſta quid? Reſp. Primò. Verùm ad litteram hæc omnia ſpectant ad ærumnas ſenectæ; ſed locuſtam varij variè accipiunt. Hebr. eſt, *onerabitur*, vel *oneri erit* הֶחָגָב *hechagab*, id eſt *locuſta*, vel *tali*, vel *cicada*, vt vertit Tigurin. Vnde Primò, Tigur. vertit, *ſe ipſam geſtat cicada*: & Clarius, *grauabitur locuſta*; Vatabl. *oneri eſt illi locuſta*, q. d. Senex adeò eſt debilis, vt vel locuſtam aut cicadam ferre nequeat. *Secundò.* Secundò, Caietan. vertit, *onerabuntur nates*: hæ enim ſenibus adeò ſunt ponderoſæ, vt ſedentes vix ſurgere queant. Pagnin. verò: *onerabitur dorſum.* *Tertiò.* Tertiò, Rabbini craſsè per locuſtam accipiunt libidinem & inſultus venereos, quibus ob copiam humorum & flatuum, non rarò agitantur ſenes; cruditas enim & flatus ſunt ſtimuli libidinis, teſte S. Hieron. *Quartò.* Quartò, Valleſius cap. 66. Sacræ Philoſ. locuſtâ ſignificari putat calloſam ſenum duritiem in cute, quæ inſtar locuſtæ in cruſtam dureſcit ob ſiccitatem; ipſe enim per locuſtam accipit marinam, quæ è cancrorum eſt genere, & carabus dicitur ſiue oſtracoderma, hoc eſt cruſtæ teſtaceæ. *Quintò.* Quintò & genuinè, S. Hieron. per impinguatam locuſtam ſignificantur, inquit, *crura ſenum tumentia pituita, & podagræ tumoribus prægrauata.* Vnde Chald. vertit, *inflabuntur tali pedum tuorum.* Moringus notat locuſtas, craſſioribus eſſe femoribus, præſertim in India, vbi ea tres pedes eſſe longa, ac inſtar ſerrarum ſecare germina, docet Plinius lib. 11. c. 29.

Sexto, & genuinè. S. Bonauent. per locuſtam accipit tumidam totius corporis ſenilis inflationem, ob debilitatem caloris, qui nequit copiam phlegmatum & humorum digerere. Propriè per locuſtam ventroſum & ſpurco herbarum ſucco turgidum, vt totum eius corpus non videatur eſſe niſi venter, accipias tumidum ventrem ſenum ex copia cibi indigeſti, phlegmatum & humorum crudorum. Vnde ſequitur alui mollitudo, humiditas & profluuium. ita Lyran. Dionyſ. Titelm. & Læuinus Lemnius lib. Similitud. & parabol. cap. 48. vbi ænigmaticas haſce ſenectutis parabolas phyſicè & medicè pertractat.

Impingvabitvr locvsta] id eſt venter, ait Alcazar Apoc. 9. pag. 525. locuſta enim eſt vorax ac pingui ventre, vt tota venter eſſe videatur, q. d. Venter iuuenis, qui locuſtæ inſtar erat inſaturabilis, in ſenectute tanta ſatietate afficietur, vt eius appetentiam, nec amygdala excitare poſſint, nec cappares: hæc enim duo maximè appetitum prouocant. Hoc eſt quod ait, *florebit amygdalus*, q. d. Eſto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia & ſapidiſſima; locuſta tamen, id eſt venter iam iacens & debilis, ad earum eſum nequaquam excitabitur, ſed præ faſtidio & nauſea quaſi ſatiatus iam ſit, florem fructumque amygdali reſpuet. Hinc & *diſſipabitur*, id eſt proijcietur, diſpergetur ab eo capparis, quæ aliàs ſolet prouocare & iritare appetitum.

Porrò locuſta initio gracilis, leuis, mobilis, vaga & ſaliens repræſentat adoleſcentiam vagam, leuem, & agilem ad voluptates: eadem verò cibo plena, tumens & turgida repræſentat ſenium pituita tumidum, & cruditate turgidum. Audi Rupert. in cap. 9. Apocal. *Florebit amygdalus, & impinguabitur locuſta: quod idem eſt*, ait, *ac ſi dicat: Qui nunc viridis & rectus incedit, & tamquam locuſta ſalit, caneſcet, & curuus vix incedere incipiet, habens crura tumentia, nequaquam vt tunc, leuis & geſticuloſus in ſaltu ſeſe excutiet: locuſta namque impinguatur, dum tranſacta leui iuuentute crura tumeſcunt, vt fieri ſolet ſenibus.*

Myſticè, Hugo: *Florebit amygdalus*, id eſt, inquit, *vis rationalis per fidem, quæ purificando animam floridam facit. Impinguabitur locuſta*, id eſt vis concupiſcibilis per charitatem, quæ eſt pinguedo & ſagina virtutum. *Diſſipabitur capparis*, id eſt amarities vitiorum in iraſcibili per zelum, qui omnia vitia diſſipat, vt myſticè hic deſcribatur ſenium & mors vitiorum, & iuuentus virtutum.

Tropol. Tropol. Salonius per pinguem locuſtam accipit copiam bonorum ſpiritualium; Hugo, etiam temporalium, datam Gentilibus per Chriſtum: ſic & S. Gregor. cuius verba iam recitaui. Aptiùs hæc referas ad ſenes id eſt ſenes iuſtos & peccatores. q.d. Sicut locuſta ob ventris onus in terram decidit, ſic ſegnes ſubinde impulſi à Deo, vel à Superioribus, aut a ſocijs animas attollunt, ac deſiderio ad cæleſtia euolant, ſed illico ventris, id eſt gulæ & luxuriæ, illecebra degrauati, ad carnis voluptates recidunt.

Anagog. Anagog. Cyrill. catech. 15. per locuſtam accipit animam, quæ in reſurrectione impinguata, græcè παχυνθεῖσα, id eſt *dilatata*, ex anguſtijs corporis, quaſi carceris euolabit ad Deum. Rurſum amygdalus denſa floribus prænuncia eſt copioſi fructus. Audi Pierium Hierogl. 51. cap. 23. amygdalus arbor ante alias omnes floribus induta, non ſuæ tantùm ſpem oſtentat opulentiæ, ſed & aliarum frugum annum feracem pollicetur. Vnde Maro, cum videret eam primam omnium florere, nihil vel Ianuarij rigore deterritam ex florum eius multitudine lætæ identidem feturæ ſpem in frumentis concipere nos poſſe monet his verſibus:

Contemplator item, cùm ſe nux plurima ſyluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes;
Si ſuperant fœtus, pariter frumenta ſequentur:
Magnaque cum magno veniet tritura calore.

ita Virgil. Georg. l. 1. Simili modo ſenectus grauida meritis æquè ac annis, prænuncia eſt inſtantis in cælo ingentis coronæ & gloriæ ſenex enim probus vnum pedem habet in ſolo & ſepulchro, alterum in cælo. Amygdalus ergo ſymbolum eſt ſpei, ac ſperati fructus & gloriæ.

Aptiùs Olympiod. per locuſtas accipit corpora damnatorum, gulâ & voluptatibus saginata, quæ depaſcetur infernus, adeò vt ijs pingueſcere videatur.

ET DISSIPABITVR CAPPARIS] Symmach. *diſſoluetur ſpiritus fortitudo.* Verùm diſſentit ab Hebræo & à Septuag. ait S. Hieron.

Hebræi, teſte S. Hieron. interpretantur diſſipationē amicitiæ Dei, ex qua traditi ſunt Iudæi Chaldæis & Romanis; Heb. enim אֲבִיּוֹנָה *abiona*, A ſignificat amorem & amicitiam, ab אָבָא *aba*, id eſt voluit, amauit vnde אָב *ab* & *abba*, id eſt pater. Hinc quidam vertit, *diſſipabitur mutua conſæderatio.* Thaumat. refert ad diem iudicij, quod illo impij è medio tollendi ſint velut nigræ & deſpicabiles, & ſpinoſæ (ait Cyrill. catech. 15.) cappares: *Ita è medio abijcientur peccatores, vt nigra deſpicatiſſimaque capparis*, ait Thaumat. S. Bonau. *Diſſipabitur*, inquit, *capparis*, id eſt carnales & luxurioſi metu tormentorū Antichriſti diſcedent à fide. Richard. Victor. diſſipationem capparis interpretatur famem & penuriam extremam. Capparis enim eſt vilis eſca. Vnde prouerbium: *Cappare victitas qui potes antbia.*

Verùm ad litteram hæc ſpectant ad vitia ſenum. Vnde pro capparis Heb. eſt אֲבִיּוֹנָה *abiona*, id eſt amor, deſiderium, appetitus, auiditas, con- *Capparis nomen appetitum.*
B cupiſcentia, indeque capparis: hæc enim excitat orexin & appetitum cibi, præſertim ſi cum aceto & melle vel oleo ſumatur, vt docet Galenus & medici, ac quotidiana experientia. Senſus ergo eſt, q.d. Senibus perit cibi appetitus, ait Cajet. & Moringus, ijſdem perit appetitus veneris & luxuriæ; hunc enim inſtigat capparis (vnde nonnulli capparim deriuant a καπρᾶω, id eſt ad luxuriam concito) ait Valleſius, *quod ſenum libido frigeſcat, & organa* coitus diſſipentur, ait S. Hieron. Sic & S. Eucher. in form. S. Bonauent. Albinus, Hugo, Lyran. & alij. Vnde & Chald. vertit, *prohibeberis à concubitu*; Pagnin. *diſſipabitur concupiſcentia*; Tigur. *appetitus reſpuet res oblatas*; Vatabl. *diſſipabitur*, vel *extinguetur vis illa concupiſcibilis.* Denique perit ſenibus quæuis cuiuſlibet rei & voluptatis appetitus: laborant enim tædio & faſtidio rerum omnium, quia debilis eſt in ijs vis
C concupiſcibilis, vti & quæuis alia. Vnde R. Dauid: *Soluit*, inquit, *anima concupiſcens fœdus ſuum cum corpore.*

Paulò aliter Marinus in Lexico vertit & explicat: *Labefactabit*, inquit, *voluntas* ſcil. *ſenem. Remanet enim in ſene ſola vis concupiſcibilis, eumq; torquet; cum nequeat perficere quod concupiſcit.* Addit Pineda per diſſipatā capparim accipi florentem & apertam, quæ eſui eſt inepta. Nam cùm capparis aperitur, videtur diſſipari ac veluti diſpergi. Cōmodè igitur diſſipata repræſentat ætatem deuexam, quæ neque in delicijs pretioſa eſt, neque oportuna delicijs captandis, vt quæ hominē ad turpes voluptates non ſtimulat, ſicut tenera adhuc capparis & clauſa; cum nondū ſe in florem explicuit, contraria omnia efficit & repræſentat.

D Denique Valeſius per capparim, quæ naſci ſolet in locis incultis, parietinis & ſepulchris, accipit mortem & funeralia, q.d. Eò tandē ſenes euadent, vt diſſipetur capparis occupans ſepulchra, vt ſcil. aperiatur ſepulchrū, in quod ſenex iam mortuus inſeratur. Verùm hæc explicatio incōgrua eſt, imò minùs vera, aliena & remota. Agitur enim hic de ſignis ſenectutis potiùs, quā mortis; nam mortis ſigna dabit v. 6. Porrò quod carnales cenſent ſenij eſſe vitium, id eius laus eſt, decus & præmium, quòd ſcilicet in ea ſopiatur concupiſcentia. Vnde Cicero de Senect. ex Platone lib. 1 de Republ. *O præclarum*, inquit, *munus ætatis! Siquidem id aufert à nobis, quod eſt etiam in adoleſcentia vitioſiſſimum, nempe voluptas.*

Tropol. Diſſipatur capparis, cùm appetitus *Tropol.*
cibi

cibi cæleſtis, putà ſanctæ doctrinæ, Euchariſtiæ & rerum ſpiritualium in ſene, id eſt ſegne iuſto & peccatore languet, adeò vt etiamſi illi delicatiſſima illarum fercula proponas, velut nauſeabũdus omnia faſtidiat; quare ipſe nauſeam mouet Deo, vt illũ ex ore ſuo euomat. Apoc. 3.16.

Anagog. Anagog. Olympiod. *Florentibus iuſtis* (velut amygdalis cæleſtibus,) inquit, *peccatoribus autem traditis ad æternum ſupplicium, diſſipatur capparis & euaneſcit: quæ cum amarorem quemdam & ſalſedinem habeat, anxietatem figurat ſollicitudinemq́; peccati. Ipſum verò peccatum priuatio quædam cùm ſit, neque temerè ſubſiſtat, in nihilum redigetur atque ceſſabit, cùm homines exacto iudicio ampliùs in hoc mundo peccaturi non ſint.* Hinc & Syrus vertit, *diſſipabitur capparis, & ceſſabit malitia,* quam repræſentant ſpinæ capparis; Arabicus, *diſſoluetur ſuperbia.* Capparis enim eſt lienoſis, ſiue ſplene laborantibus B proſit, ſtomacho tamen, & alijs membris obeſt, teſte Plinio lib.20.cap.15. & lib.13. cap.23. agens de cappari: *Cauenda,* inquit, *eius genera peregrina, ſiquidem Arabicum peſtilens, Africum gingiuis inimicum, Marmaricum vuluis, & omnium inflationibus, Apulum vomitus facit, ſtomachum & aluum mouet.* Addit Dioſcorides lib.2.c.169. *Africa & præſertim Marmarica capparis vehementer inflat: Apula vomitus facit: & quæ à Libyco, & quæ rubro mari defertur, mirum in modum acris eſt: ſiquidem in ore puſtulas excitat, gingiuaſq́; oſſe tenus exeſt: quare in cibis non abs re damnatur.* Aptè igitur capparis notat impios & maleficos, præſertim guloſos & luxurioſos; gulam enim & luxuriam ſtimulat capparis.

C QVONIAM IBIT HOMO IN DOMVM ÆTERNITATIS SVÆ] Hebr. *Quia vadit homo ad domum ſeculi ſui;* Chald. *Etenim declinat homo ad eundum in domum ſepulchri ſui;* Syrus, *Laboris ſui;* Arabic. *Profectus eſt homo ad habitationem ſæculi ſui;* Camp. *Domum alterius ſæculi;* Tigur. *Domum perpetuam.* Itaque domus æternitatis, in quam it homo moriens, Primò, eſt ipſe ſtatus mortis, vt degat inter mortuos, nec amplius ad vitam & viuos in hoc mundo redeat per omnem æternitatem. Secundò, eſt ſepulchrum. Ita Chald. & S. Hieron. Vnde *perpetuam ſepulturam* nuncupat Vlpianus D. de ſepulc. violat. lib. 3. §. *Non perpetua.* Trita eſt vetus ſepulchri inſcriptio: *Hanc æternam ſedem ſibi poſuit.* Et Epitaphium illud Petronij Antigenidis.

It homo in domum æternitatis.

Hæc domus æterna eſt. hic ſum ſitus: hic ero ſemper.

Et illud Pſalmi 48.12. *Sepulchra eorum domus illorum in æternum.* D Tertiò, eſt domus æterna piorum in cælo, impiorum in inferno pro cuiuſque merito vel demerito. Hoc enim ſignificat τὸ *ſuæ.* q.d. Quam quiſque ſibi commeruit ſuiſque meritis comparauit. Ita Richard. de S. Victor. qui & ponderat τὸ *æternitatis,* q.d. *Cuncta ibi ſunt immobilia, nulla tranſitoria, & ſiue immobilia bona ſiue immobilia mala:* Ergo ſi ſapis, *in omnibus operibus tuis memorare nouiſſima tua* (præſertim æternitatem feliciſſimam vel miſerrimam, alterutra enim te certò manet, imò expectat) *& in æternum non peccabis,* Eccli. 7. vlt.

Myſticè, Hebræi hoc aptant ſuæ captiuitati, & verè, quia hæc æterna eſt, & ſemper durabit vſque ad finem mundi. Meliùs Thaumat. refert ad diem iudicij, ac domum æternitatis, tribuit

A iuſtis & electis, circuitum verò & planctum impijs & reprobis: *Et bonus quidem vir,* inquit, *in domum ſuam æternam proficiſcitur: improbi verò omnia ſuo luctu complebunt, neque illis repoſitum argentum, neque probatum aurum proderit.* Sic & Olympiod. & S. Bonau. Hæc cogitans Theodorus Studita, moriturus, condens teſtamentum anno Domini 826. illud ita concludit: *Fratres valete; iter enim ingredior, vnde reditus non patet, quod omnes ab æuo ingreſſi ſunt, quod & vos poſtmodum hac vita peracta ingreſſuri eſtis. Ignoro autem fratres mei quo pergam, & quale iudicium me maneat, aut quiſnam me locus excipiet.* Ita Michaël Studita in eius Vita. Quocirca Nazianz. in Tetraſtichis pag. 1359.

Exempla.

Semper, ait, *ſaluti tu quidem ſtude tuæ.*
Potiſſimùm autem ſub diem vitæ vltimum,
B *Venit ſenectus, exitum prato canit:*
Parentur omnes: imminet iudex Deus.

Idem in Diſtichis: *Sempiterno æuo viuis,* &c. vt Zeuxis, *pinge æternitati.* Æternitatis longitudinem ruminans Theodorus, amplis terræ opibus & gaudijs, quaſi caducis & vanis nuncium remiſit, ac monaſticen complexus eſt in monaſterio S. Pachomij. Ita habet Vita ſancti Pachomij. Sanctus Antonius moriturus ita ſuis valedixit: *Ego quidem,* inquit, *filioli ſecundum eloquia Script. patrum gradior viam iam enim Dominus me inuitat, iam cupio videre cæleſtia; ſed vos ò viſcera mea admoneo, ne tanti temporis laborem repente perdatis. Hodie religioſum ſtudium vos arripuiſſe arbitramini, & cœpta voluntatis fortitudo ſucreſcat. Ieſum ſuſpirate, &c. Eſtote ſolliciti, vt Domini præcepta ſeruetis, vt poſt mortem veſtram ſancti quique, quaſi amicos & notos in æ-* C *terna vos recipiant tabernacula, &c. Valete viſcera mea: Antonius enim migrat, & iam non erit in præſenti ſæculo.* Ita refert S. Athanaſ. in eius Vita.

Simeonis Stylitæ concio.

Magni illius Simeonis Stylitæ quotidiana cõcio non aliud, quàm æternitatem & æternam felicitatem inculcabat, *iubens in cælum ſuſpicere & euolare, & à terra diſcedere, & regnum quod expectatur viſione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare,* ait Theod. in Philotheo c.28. Et c.30. Domninæ admirabilis hoc dogma commemorat: *Oportet conferre futura cum præſentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriam, nulla enim habet id quod eſt momentaneum, hæc verò id quod eſt æternum* Denique æternitas eſt domus Dei, qui proinde eſt *Sublimis, habitans æternitatem,* Iſaiæ 57. v.15. Sicut enim tempus eſt menſura durationis hominum, ſic æuum eſt Angelorum, & æternitas Dei, vt D docet D. Thom. 1. part. q.10. art. 3 & 4.

Nuper Reuerendiſſimus Dominus Godefridus Epiſcopus Bambergenſis (cuius colloquio ſpirituali Romam veniens Herbipoli fruitus ſum) hoc in mente fixum habebat: *Quotidie ſto ad oſtium æternitatis,* vt in eius domum mox ingrediar. Idem ſibi quiſque in mente figat, dicatque: Breui moriendum eſt tempori pompiſque temporaneis. Viue ergo æternitati boniſque ſempiternis. *Mors,* ait S. Bernard. *ſenibus in foribus eſt, iuuenibus autem in inſidijs, ob varios iuuentutis caſus: Adoleſcentes enim,* ait Macrobius *faciliùs in morbos incidunt, grauius ægrotant, triſtius curantur.*

ET CIRCVIBVNT IN PLATEA PLANGENTES] Primò, parentes, cognati & amici defuncti: hi

enim feretrum ambire & circumdare ſolent, vt vltimum defuncto vale dicant, ac funebres lachrymas ritúſque perſoluant. Circuitus hic, ait noſter Lorinus, innuit mentem irrequietam, anxiam, amore & dolore inter ſe confligentibus agitatam; corpus quoque variè vexatum vſque ad motionem mentis inſanamque præ mœroris acerbitate. Rurſum τὸ *circuibunt* pertinet ad feretri portitores, & præficarum lamentantium diſcurſus: ſolebant enim præficæ, tibicines & elegiaci canere elegos & nænias ad tibiam vel tubam circa funus diſcurrendo cum manuum cōploſione, genarum pilorumque vellicatione, pectoris veſtiumque laceratione. Hæc enim erat pompa funeris, & planctus defuncti.

Priſcus mos circũeundi funus. Secundò, propriè accipias hunc circuitum, quia ſolebant circuire ſepulchra, tam Gentiles, quam Chriſtiani: vnde S. Hieron. in c. 40. Ezech. *Dum eſſem*, inquit, *Romæ puer*, &c. *ſolebam cum ceteris eiuſdem ætatis, diebus Dominicis ſepulchra Apoſtolorum & Martyrum circuire*. Xiphil. de Seuero: *Honoratus eſt*, ait, *filiorum ſuorum circumcurſione*. Appian. lib. 1. in funere Viriati: *Pedites & equites per turmas in orbem decurrentes, cum armis barbarico ritu illum laudabant*. Dio lib. 46 in funere Auguſti, primum locum circumeundi aſſignat ſacerdotibus, alterum equitibus. Et lib. 59. in funere Druſillæ, *Seorſim*, ait, *equeſtris ordo circa illius tumulum obequitauit*. *Ritus circuitus.* Porrò in funere ducum & illuſtrium virorum, ſolebant milites ceterique ter rogum ambire clangentibus tubis, ac faces, quin & arma in eumdem proijcere, vt amorem erga defunctum luctumque ſuum teſtarentur: Audi Virgil. 11. Æneid. in funere Pallantis;

Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtrauere in equis, vlulatúſque ore dedere.

Apud Lucan. lib. 8. Pompeius ait, ſe nolle hanc funeris pompam,

—— *Totus vt ignem*
Proiectis mœrens exercitus ambiat armis

Valer. Flac. lib 3. Argonaut.

Inde ter armatos Minyis referentibus orbes,
Concuſſi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctiſonum clangente tuba, iecere ſupremo
Tum clamore faces.

Decurrebant autem in ſiniſtrum latus verſis ſignis, luctus cauſa. Audi Statium lib. 6. Theb.

——— *Luſtrantq; ex more, ſiniſtro*
Orbe rogum, & ſtantes inclinant puluere flammas.
Ter curuos egere ſinus, illiſaque telis
Tela ſonant: quater horrendum pepulere fragorem
Arma, quater mollem famularum brachia planctũ.

Addit Seruius in lib. 6 Æneid. *Populi circumſtantis corona ad pyram tamdiu ſtabat reſpondens planctibus præficæ, id eſt principis planctus, quamdiu diceretur nouiſſimum verbum, ilicet, quod ire licet ſignificat*. Macrob. l. 2. in Somn. Scipionis cap. 3. ex communi ritu aſſerit, *mortuos ad ſepulturam proſequi oportere cum cantu: plurimarum gentium vel regionum inſtituta ſanxerunt, perſuaſione hac, quia poſt corpus animæ ad originem dulcedinis muſicæ, id eſt ad cælum redire creduntur*.

Symbolicè, nonnulli per plangentes in platea accipiunt oculos ſenum humidos, lippientes & lachrymantes, *in platea*, id eſt in facie, in qua quaſi in platea eſt omnis ſenſuũ negotiatio & actio.

Myſticè, Angeli tam boni, quàm mali circumſtant morbundum, vt eius animam rapiant, ideoque de ea inter ſe diſceptãt, ac victores plaudunt victi plangunt. Ita Chald. *Circumcirca*, inquit, *diſcurrent Angeli, te ad iudicium repetentes plorantium inſtar, qui binis circumeunt, vt ſententiæ tuæ rationem ineant*. Et Arabic. *Et electi*, ait, *iam perluſtrauerunt plateam*.

ANTEQVAM RVMPATVR FVNICVLVS ARGENTEVS, ET RECVRRAT VITTA AVREA, ET CONTERATVR HYDRIA SVPER FONTEM, ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] *Vers. 6.* Symmach. *Antequam incidatur à funiculo argenti*. Pro *rumpatur* nonnulli codices Hebr. legunt ירחק *ierachec*, id eſt *elongetur*, hoc eſt diſtendatur & diſtenſione rumpatur. Complut. legunt ירתק *ierteç*, quod Rabbini vertunt, *colligetur, conſtringatur, contrahatur* id eſt, breuior fiat. Meliùs vertit Noſter *rumpatur*, vt patet ex Septuag. qui vertunt *euertatur*; Syrus, *diſrumpatur*; Arabicus, *diſſoluatur*. Eſt hyſterologia, ſiue hyperbaton, id eſt perturbatus ordo. Poſt multa enim ærumnarum ſenij ænigmata, quæ huc uſque recenſuit, redit ad ſcopum & finem v. 1. propoſitum, eumque inculcat & vrget, q. d. Memento iuuenis creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam rumpatur funiculus argenteus. Ita S. Hieron. Albinus & alij.

Funiculus argenteus quis. Quæres, quiſnam eſt funiculus argenteus? Hebræi accipiunt gloriam & magnificentiam Ieruſalem, quæ rupta & diſiecta fuit in eius excidio per Chaldæos & Romanos. Thaumat. & Olymp. accipiunt argentum & opes, quæ auaros velut funiculi multis ſolent irretire peccatis, rumpendas & abolendas in die iudicij, ideoque contemnendas. Cyrill. Hieroſol. catech. 15. accipit aſtrorum complicationem futuram ſub diem iudicij, iuxta illud Chriſti: *Stellæ de cælo cadent*. Et illud Iſaiæ cap. 34. 4. *Complicabuntur ſicut liber cæli*: aſtra enim ſunt alba, nitentque inſtar argenti. Richard. Victor. propriè accipit funiculum argenteum, q. d. Solent nobiles res pretioſas appendere funiculis argenteis; at in die iudicij ex pauore & horrore communis vaſtitatis, eos rumpent, & in ſterquilinium abijcient, quia ipſa vita omnibus in tædium & odium veniet.

Verùm hæc myſtica ſunt. Ad literam enim notat ærumnam aliquam ſenij. *Reſp. Primò.* Vnde Primò, per funiculum argenteum Chald. accipit lingulam, ſiue ligulam linguæ, qua lingua palato colligatur. Vnde vertit: *Antequam obmuteſcat lingua tua à loquendo*. *Secundò.* Secundò, Caietan. accipit humorum concatenationem, in qua vita hominis conſiſtit. Lyran. *Elementorum harmoniam, & contemperationem in corpore humano*. *Tertiò.* Tertiò, S. Bonauentura accipit inuolutionem & contractionẽ neruorum, qui albi ſunt & velut argentei, corpuſq; cingunt & ligant, atque in ſenio & morte laxantur & ſoluuntur; quo fit, vt ſenes laborent paralyſi, ſpaſmo, apoplexia, chiragra, podagra. *Quartò.* Quartò, Hugo accipit vitæ continuationẽ: ſicut enim funiculus ex continuatione filorum, ſic vita ex continuatione dierum & temporum contexitur. *Quintò.* Quintò, Moringus accipit φιλαργυρίαν, ſiue ſtudium argenti & pecuniæ, hoc eſt auaritiam, qua velut funiculo animi hominum auaro-

auatorum colligantur, qui in morte abrumpitur. Sextò, & genuinè, funiculus argenteus vocatur medulla ſpinalis dorſi, cum neruorum, qui ex ea oriuntur, diſtributione: neruis enim velut quibuſdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes. Hæc enim medulla candida eſt, & colore argenteo reſplendet; cùm rumpitur, reſoluitur aut laxatur, fit homo paralyticus (vti multi ſenes laborant paralyſi) & in morte ſemper diſſoluitur: priùs autem in ſenibus flectitur, ideoque curuatur dorſum, totuſque homo in terram pronus vergit, ac ſilices aſpicit, vnde & ſilicernium vocatur. Huc facit illud Cornelij Galli.

Contrahimur, miraque modo decreſcimus ipſi:
Diminui noſtri corporis eſſe putes.

Et illud eiuſdem:

Fitq́, tripes prorſus quadrupeſq́, vt paruulus infans,
B *Et per ſordentem, flebile, ſerpit humum.*

Et illud Ouidij lib. 14.

Tremuloque gradu venit ægra ſenectus,
Quæ patienda diu eſt.

Quocirca Hebræi omnes, funiculum hunc interpretantur, filum ſpinæ ſacræ dorſi, quod à cerebro in occipitio incipiens ad nates vſque protenditur, per octodecim iuncturas & nodos dorſi. Ita Valleſius S. Philoſ. cap. 66. Hugo, & alij. Addit Pineda vocari funiculum, eo quod ad dorſi fines peruenit, ac in paruulos quoſdam & tenues funiculos, quaſi in filamenta caudam equinam referentia, funditur & finditur. Tum etiam nerui, qui per vertebrarum foramina ab illa ſacra ſpina egrediuntur, plurimi atque tenuiſſimi ſunt, & ſimul per ſuas coniugationes coëuntes quaſi funiculum efficiunt, vnicum craſſiorem neruum componentes. Refert autem argentum colore albo; tum quia ſicut & cerebrum, exſanguis eſt, tum propter excellentiam ſimilem cerebri, propterea que vertebris quaſi ſepimentis quibuſdam includitur, & tenui meninge protegitur; tum etiam vt ſpiritus animales, qui per eam diffunduntur, limpidiſſimi ſint atque lucidiſſimi. Hactenus Pineda ex Andrea Laurentio lib. 10. Anaton c. 12. Huc accedit Ioannes Vitalis Cardinalis, qui vixit ante trecentos annos, in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, qui cenſet funiculo argenteo denotari cõtinuationem medullæ, quæ ligat oſſa ſpondylia, quæ à quibuſdam phyſicis vocatur nuca. Et dicitur, inquit, funis, quia extenditur ab vltima parte cerebri, & inde deſcendit ligans oſſa ſpõdylia vſque inferius: argenteus, propter vtilitatem & nobilitatem; quoniam, vt ait Conſtantinus, ſua caliditate frigiditatem oſſium temperat, ſua vnctuoſitate & humiditate ariditatem eorumdem rigat; ſua ſubſtantiali proprietate virtutem animalem nutrit atque conſeruat; mediantibus quibuſdam neruis ſenſum & motum continuum, ad modum argenti viui, omnibus membris ſub collo poſitis adminiſtrat. Hucuſque Vitalis.

Symbol. Symbolicè, funiculus argenteus, æquè ac vitta aurea, eſt candida hominis vita, ait S. Hieron. & Albin. ac præſertim candida & roſea iuuentus, in qua viget floretque homo. Ita & Hugo, Gloſſa Interl. & Titelm. qui & cauſam addit: Quia, inquit, ſicut & tactu & conuolutione

A fragilis lini fit funiculus, ſic vita contexitur ex diebus ſingulis, ſibi mutuo ordine & nexu quodam ſuccedentibus iiſque breuibus: argenteus eſt, quia vita eſt in pretio, fruiturque luce, qua caret damnatorum vita degens in caligine, pice & igne, ideoque piceo ſimilis funiculo. Beatorum ergo vita eſt aurea, quia pretioſiſſima; viatorum argentea, quia in pretio media; damnatorum plumbea & picea, quia viliſſima. Vocatur funiculus, non funis, quia vita exigua eſt & breuis, iuxta illud Iob 14. *Breues ſunt dies hominis.* Accedit Richard. Victor *Funis*, inquit, *dicitur corpus, quia quibuſdam legibus naturæ animam ſibi*, ait, S. Bonauent. *ligat.*

Anagog. Anagog. in morte perit funiculus argenteus, id eſt ceſſat mundana eloquentia, quæ ſonum gratum edit auribus, ac verba verbis nectit & colligat, iuxta illud: *Amice quomodo huc intraſti, non habens veſtem nuptialem At ille obmutuit.* Matth. 22. 12. Rurſum, Olympiod. accipit doctrinam S. Script. quæ affectus & vitia comprimit & coarctat, quam peccator abijcit, & rumpit: ac in morte omnis ſalubris doctrina obſurdeſcit & euaneſcit. moribundis enim hebetatur auditus, omniſque ſenſus, intellectus, cognitio & cogitatio, præſertim ſublimis & cæleſtis, quæ ad ſalutem æternam pertinet.

ET RECVRRAT VITTA AVREA] Pro *recurrat*, hebr. eſt תרוץ, *tarus*, quòd ſi a radice רוץ *ruts* deriues, ſignificat *currat, recurrat*; ſin à רצץ *ratſats*, ſignificat *conteratur*. Vnde Thaumar. interpretatur de auro & opibus in fine mundi diſperdendis, & igne conflagrationis mundi liquãdis. Alius, *Comprimatur roſa auri*; alius, *frangatur*
C *fons aureus.*

Pro *vitta*, perperam Hugo & nonnulli legunt, *vita*. *Vitta* eſt capitis inuolucrum, ſiue linea theca, cui mulieres capillos capitis inuoluunt: hanc enim ſignificat Hebr. גלה *gulla.* Septuag. vertunt, ἀνθέμιον χρυσοῦ, per quod licèt Cyrill. catech. 15. accipiat anthemin, quæ, inquit, nota eſt herba, habens multa foliorum germina, inſtar radiorum; Plinius lib. 22. cap. 21. ob pomi odorem chamemelum vocari ſcribit. additque *paruis eſſe floribus, vt rutæ candidis, aut melinis, aut purpureis*; Dioſcor. *in medio floribus eſſe aureis.* Vnde Olympiod. hîc vertit, *flos auri*: ἄνθος enim eſt flos. Lorinus cenſet eſſe illam, quam vulgò vocant camomillam. Vide Dioſcor. lib. 3. c. 154 Heſychius in Lexico, vocat amaracum.
D Suidas & Thaumat. vertunt, *electum aurum.* Meliùs tamen idem Olympiod. teſte Budæo, cenſet ἀνθέμιον, ſiue ἀναθέμιον, idè eſſe, quod ἀνάθημα, id eſt repoſitorium, & theca, qualis eſt vitta. Vnde Vaticani, æquè ac S. Hieron. in veteri editione, ſequens Septuag. vertit: *Vitta aurea* Fauet Symmach. qui vertit: *Et percuſſum fuerit, quòd circumflat, & conuulneratum fuerit.*

Quæres, quænam eſt aurea hæc vitta quæ recurret, id eſt reuoluetur & contrahetur in ſenio & morte? Hebræi accipiunt arcam teſtamẽti, quæ in captiuitate Babylonica perdita fuit, & tranſlata à Ieremia. Thaumat. hæc omnia referens ad finem mundi, diemque iudicij: *Tunc*, inquit, *ſicut argentum reconditum, ſic & aurum probum, nil vtilitatis habebit.* Sic ferè & Richard. *Vitta aurea quæ Hebr. opinio, Thaumaturgi.*

 Victor.

A Victor. Cyrillus verò catech. 15. explicat. *Priuſquam ſol atteratur.* Olympiud. interpretatur florem & pulchritudinem auri, aut eius repoſitorium & arcam, omniaque pretiola peritura ſub finem mundi; imò cuilibet diuiti peritura in morte. q. d. Memor eſto Dei tui, ô adoleſcens, antequam veniat tempus illud, quo auaritia destruetur, & nihil prodeſſe poterit aurum, vel argentum. Sic & Titelm. per vittam auri, ſiue auream, accipit ſacculum auri, quo gaudent auari.

Reſp. Primò. Verùm ad litteram hæc ſpectant ad ærumnas ſenij, & mortis. Vnde Primò, Hugo per vittam auream, accipit latum neruum, qui poſt decoctionem habet aureum colorem, & in morte rumpitur. *Secundò.* Secundò, Caietan. vertit, *& frangetur fons auri*, id eſt colligatio elementorum & humorum, quæ eſt fons complexionis, & vitæ, adeoque pretioſa iuſtar auri, diſſoluetur; itaque B homo morietur. ita ipſe. *Tertiò.* Tertiò, S. Bonauent. per vittam auream, intelligit inuolutionem venarum & arteriarum aurearum ob ſanguinem, quem continet. Sic & Titelm. *Per funiculum argenteum*, inquit, *intellige protractionem continuam neruorum per omnia corporis membra. Per vittam auream, connexionem venarum & arteriarum, quæ ſimiliter per totum corpus expanduntur. Conſtat enim ex doctrina phyſicorum, per totum corpus expanſos eſſe neruos, qui omnia ipſius membra, ad modum funis colligant, ſibiq; inuicem cohærere faciunt. Venas quoque & arterias ſimiliter per omnia membra expandi: vt per venas quidem nutrimentum, per arterias vero ſpiramen ad ſingula membra perferatur. Et ſicut neruus, ex ſua naturali qualitate, albus & quodammodò lacteus apparet, argenti colorem aliquo modo repræſen-* C *tans: ſic venæ & arteriæ rubicundæ magis ſunt, propter ſanguinem, & colore magis auro ſunt ſimiles. Diſperguntur autem venæ & arteriæ per ſingulas corporis partes, diſpoſitione & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum, quo Vittas ſolent per artificioſam compoſitionem contexere. Atque hinc fit, vt neruorum extenſionem vocemus funiculum argenteum: venarum autem & arteriarum diſpoſitionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus iſte argenteus rumpatur, & recurrat aurea vitta, ſatis manifeſtum eſt conſideranti, vt omnia ſtatim poſt mortem in puluerem diſſoluantur.* Hæc Titelmanus. *Quartò.* Quartò, Ioannes Vitalis Cardinalis, per vittam auream, accipit ſpiritum vitalem, qui eſt in corde: *Quia ſicut vitta mulieris*, inquit, *continet capillos capitis, ne defluant & diſpergantur; ita ſpiritus vitalis continet omnia, quæ ſunt in corpo-* D *re humano, ne corrumpantur: vt proinde aurea nominetur, & ob pretioſitatem, & propter perpetuitatem, quia cor ſemper eſt in motu perpetuo quamdiu viuit homo.* *Quintò; genuinè.* Quintò, & genuinè, vitta aurea, eſt meninx, id eſt membrana tenuis, quæ cerebrum continet, eiuſque eſt inuolucrum, & quaſi vitta illud includens: vnde ſi illa frangatur aut lædatur (vti fit in morte) hominem mori neceſſe eſt. Dicitur aurea; tum quia refuſa eſt & flaua vt aurũ; tum quia calida; tum quia pretioſiſſima eſt iuſtar auri, adeò vt multi medicorum, inter quos eſt Franc. Valleſ. cenſeant, ad illam potius, quàm ad cerebrum pertinere ſentiendi principium. Hinc & ipſa ita indiſſolubiliter adhæret cerebro, vt eo ſiccato & imminuto (vti in ſenibus fit) ipſa quoque contrahatur & corrugetur; itaque à

A capitis cranio recedat, & in ſeipſam arctata recurrat. Vnde cranium areſcit, & caluescit, vti terra areſacta, exareſcunt eius herbæ & germina. Hæc eſt ergo cauſa caluitij. Ita Franc. Valleſ. Sacræ Philoſ. cap. 66. Clarius Chald. qui vertit: *Et confringatur cerebrum tuum in capite tuo;* & Vatabl. *Et diffluat collectio aurei liquoris;* Campen. *Pingue illud aureum.*

Symbol. Symbol. S. Hieron. per vittam auream æquè ac per funiculum argenteum, accipit animam, & vitam. *Funiculus argenti*, inquit, *candidam hanc vitam, & ſpiramen, quod nobis de cælo tribuitur, oſtendit. Recurſus quoque vittæ aureæ, animam ſignificat, quæ illuc recurrit, vnde deſcenderat.* Sic & Albinus, Lyran. Hugo, Dionyſ. Gloſſa & Titelmanus quem audi: *Vittam puto poſſe vocari animam hominis: quoniam ſicut vitta capillos capitis omnes in* B *vnum conſtringit, ne diffluant, ipſa vero ablata, diſperguntur illi in ſuam multitudinem ſic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diuerſa, quaſi intra ſuæ virtutis ambitum concludens, ſimul continet, ne diffluant ab inuicem: mox verò ipſa ablata diſſoluuntur omnia. Aurea autem vitta meritò dicitur ob excellentiam ſui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem & ſimilitudinem Dei creata eſt, magnificam in hac ſuæ conditionis nobilitate gloriam præ ſe ferens, formaſque omnes corporales præcellens, quemadmodum aurum ſuo fulgore, & nobilitate ceteris omnibus præſtat metallis.*

Anagog. Anagog. Vitta aurea, eſt Beatorum gloria, ac vita æterna, ſiue nobiliſſima harmonia corporis & animæ, quæ tribuetur electis in reſurrectione. ita Dionyſ. & Lyran. Accedit S. Bona- C uent. *Vitta aurea*, inquit, *eſt inſigne ſacerdotalis, vel regiæ dignitatis, cui diadema tribuitur, quia tunc recurret vtraque ad ſuum principium; putà ad Chriſtum & ad Deum, qui ſolus tunc dominabitur in beatis, eoſque faciet ſacerdotes & reges.* 1. Corinth. 15. v. 25. Apocal. 5. 10.

Conteratur hydria ſuper fontem quid. ET CONTERATVR (Syrus *frangatur;* Arabicus, *corrumpatur*) HYDRIA SVPER FONTEM] Caietan. *Rumpetur vrceus ad fontem;* alius, *apud ſcaturiginem.* Hebræi per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca fœderis, velut in fonte, quæ contritæ ſunt in captiuitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi: tũc enim tantas fore plagas quaquauerſum, vt etiam hydrias ſtantes iuxta fontem euertant. Richard. interpretatur, tunc tantam fore hominum malitiam, & inuidiam, vt hydrias quoque proximo- D rum, quibus aquas è fonte hauſerunt, effundant, ne habeant, quod bibant: ſimili modo eorum, vt ſequitur, ſuper ciſternam, id eſt funem, & ſitulas quibus è puteo aquam hauriebant, diſijciant, ne aquam haurire queant. Verùm ad litteram hîc agitur de ærumnis ſenij & mortis. *Reſp. Primò.* Primò ergo, per hydriam, Aben Ezra, Hugo & Clarius, accipiunt folliculum fellis; per fontem hepar: vnde Chald. vertit, *& confringatur fel tuum in iecore tuo;* vel, vt Coſtus, *fel iecoris tui.* *Secundò.* Secundù, Caietan. & alij, per hydriam, accipiunt anhelitum, per fontem pulmones. q. d. Antequam per morbum & mortem intercidatur tibi anhelitus, claudaturque pulmo, qui ad ventilandum & refrigerandum cor, halitum aëremque frigidum attrahit: ipſe enim eſt ventilabrum cordis. *Tertiò.* Tertiò, multi per *hydriam*, accipiunt corpus; per fontem,

fontem, quatuor elementa. q. d. Antequam conteratur corpus in morte, diffluatque in ſua elementa, ex quibus compactum eſt. ita auctor Catenæ Græcor. *Vt hydria*, inquit, *ad fontem confracta, à qua rurſus in fontem recurrit; ſic ſolutum corpus in terram reuertitur, opifici rerum omnium paratum, vt reformetur.* Sic & Titelm. per contritionem hydriæ ſuper fontem, accipit corporis, quod inſtar fictilis hydriæ, formatum eſt à Deo è limo terræ, ad capiendam in ſe vitæ aquam, diſſolutionem in partes, ex quibus conflatum compactumque erat: idque iuxta fontem, quia non perit aqua animæ rationalis, vtpote immortalis, ſed fracta hydria, putà corpore, recurrit ad fontem, id eſt ad Deum, qui dedit illam, ſcilicet ad abyſſum diuinæ bonitatis, vnde effluxit. Porrò hydriæ partes non pereunt, ſed manent iuxta fontem, quia non annihilatur corpus, ſed B tantùm diſſoluitur: vnde partes diſſolutas Deus in reſurrectione rurſum vniet & coniunget. Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed generalis, & myſticus: hæc enim ænigmata diſpertita, diſpertitas hominis partes & membra notant. *Quartò.* Quartò, Lyran. per *hydriam*, accipit compaginem omnium membrorum, quæ à fonte, id eſt corde, hauriunt vitam, id eſt ſpiritum vitalem, quæ diſſoluitur & conteritur in morte. Alius per hydriam, accipit cor ipſum, quod habet formam hydriæ, ac ſpiritus & vitam haurit à fonte, id eſt ab anima. *Quintò.* Quintò, R. Dauid per *hydriam*, accipit ventrem, qui finditur in fonte, id eſt in ſepulchro; quia ſicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum ſuum; ita ventrem, totumque hominem vita functum, deferunt ad ſepulC chrum, vt redeat in terram, ex qua prodijt. *Sextò.* Sextò, S. Bonauent. per *hydriam*, accipit veſicam, *Quæ*, inquit, *vrinam haurit ab hepate, vnde velut ex fonte colamentum ſanguinis, & aliorum humorum emanat in corpus vniuerſum: veſica autem in moribundis confringitur*, id eſt diſſoluitur. Sic & Valleſ. & Titelm. quem audi: *Sicut hydria vas eſt, recipiens aquam à fonte exhauſtam: ſic veſica receptaculum eſt humorum procedentium ab hepate, quaſi à fonte humorum omnium: inde enim ad cetera membra ſanguis, & humores alij deriuantur. Conteritur igitur in morte hydria ſuper fontem, quando veſica rumpitur & frangitur, nec vltra accipit humores, vt ſolet, ab hepate.*

Septimò. genuinò. Septimò & genuinè, per *hydriam*, accipe conceptacula illa ſanguinis ac venas, quæ à iecore D velut fonte ſanguinem recipiunt, quæ in morte confringuntur, id eſt deficiunt & diſſipantur: deficiente enim iecore, deficit pariter ſanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, & per ſpiritus vitales, quos ſubminiſtrat, viuificat, ac cuique corporis membro vim ſenſitiuam, & motiuam communicat. ita Vatabl. In hepate enim eſt ſanguinis & humorum omnium fons & origo: vita autem conſiſtit in humore, & calore: mors in ſiccitate, & frigore. Quocirca Ægyptij hydriam præferebant Oſiridi deo ſuo, per eamque ſignificabant humorem, putà aquã & Oceanum, quòd aqua omnium rerum, præſertim viuentium, eſſet effectrix, teſte Pierio Hierogl. 56. capit. 21. qui & cap. 22. addit certamen Ægyptiorum cum Perſis: Perſæ enim ignem ſuum, dicebant eſſe rerum omnium A principium, ideòque deum: Ægyptij verò id ipſum aquæ tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, ſed cera obturato, igni ſuppoſuerunt. Mox ignis vi liquatâ cerâ apertiſque foraminibus, aqua ex hydria diffluens ignem ſubiectum extinxit; itaque ſe igne potentiorem oſtendit: quo actu Ægyptij vicere Perſas.

Tropol. Tropol. conteritur hydria ſuper fontẽ, quando opera ſancta, ex mente ſancta prodeuntia, euertuntur. Rurſum, quando gratia, cuius auctor & fons eſt Spiritus ſanctus, per peccatum mortale deperditur, & ad Spiritum ſanctum, velut fontem, recurrit.

Anagog. Anagog. S. Bonauent. accipit euacuationem mundanæ & animalis ſapientiæ, quæ hydriâ curioſitatis hauritur: Olympiod. verò euacuatioB nem S. fidei, & ſcientiæ præſentis vitæ, futuram in gloria cæleſti: tunc enim, cùm ipſum ſcientiæ fontem, putà Deum facie ad faciem videbimus, euacuabitur omnis cognitio obſcura, & imperfecta huius vitæ 1. Corinth. 13. 10.

ET CONFRINGATVR ROTA SVPER CISTERNAM] Pro *confringatur* heb. eſt נרץ *narots*, quod & *confringetur*, & *tranſcurret* verti poteſt, vti paulò antè dixi: vnde Septuag. vertunt, *& conuoluatur rota ad ciſternam.* Græcè eſt συντροχάσῃ, id eſt *concurrat*: iam *concurrere idem eſt ac rotam colligi & frangi, decidereq́; in lacum vnà cum hydria*, ait Scholiaſtes. Syrus, *& curret* (Arabicus, *gyret*) *rota ſuper puteum*. alius, *coarctetur rota ſuper lacum*; alius, *confringetur* vel *diſſipetur rota in fouea*; Caiet. *rumpetur rota ad puteum*; Tigur. *& rota puteo impoſita currat.*

C *Confractio rotæ ſuper ciſternam quid.* Hebræi, confractionem rotæ ſuper ciſternam, æquè ac hydriæ ſuper fontem, interpretantur confractionem tabularum legis in arca Teſtamenti contentarum, factam in captiuitate Babylonica & Romana. Verùm ad litteram, *Reſp. Primò.* hæc ſpectant ad ærumnas mortis. Vnde Primò, Clarius per *rotam* accipit cranium, quod in ſepulchro confringitur, aut vitam, quæ quaſi rotis currit fractis, & præceps ruit in foueam ſepulchri. *Secundò.* Secundò, Caietan. accipit halitum ſiue anhelitum, quo reſpiramus, quamdiu viuimus, qui in morte tollitur & ceſſat deficiente reſpiratione: aptè dicitur rota, quia halitus attractio, putà inſpiratio & expiratio, fit quaſi circulari motu ad puteum pulmonis. *Tertiò.* Tertiò, Ioannes Vitalis in Speculo morali S. Script. verD bo *Mors*, per *rotam*, accipit volubilitatem appetitûs ſenſitiui: quæ eſt in toto corpore, immittendi & emittendi iſtam aquam, ſcilicet caloris naturalis per omnia membra. *Quartò.* Quartò, Olympiod. S. Hieron & alij, cenſent idem ſignificari per confractionem rotæ ſuper ciſternam, quod per confractionem hydriæ ſuper aquam, de qua iam dixi. *Quintò.* Quintò, magis appoſitè, Valleſ. cap. 66. S. Philoſ. confractionem tam hydriæ ſuper fontem, quàm rotæ ſuper ciſternam, accipit de ſtranguria vel iſchuria, id eſt difficultate vrinandi, qua laborant ſenes, *Fons enim*, inquit, *eſt hepar, eiuſque meatus & via, per quam emanat vrina; hydria eſt veſica quæ illi ſuperſtat; rota eſt ren qui aquam vrinæ trahit, & tranſmittit in veſicam; ciſterna eſt vena caua, & hepar, vnde hauritur ſerum ſanguinis, quod eſt materia vrinæ: quæ omnia in*

ſeni-

ſenibus conſringuntur, id eſt debilitantur, luxantur, A *ſoluuntur: quare ſenibus ob debilitatam vim retentricem veſicæ, primo difficulter addunt, deinde omnino non reddunt vrinam; itaque ſenſim aqua vrinæ, vitalia merguntur & ſuffocantur, atque homo moritur.* Sic & S. Bonauent. Leuinus Lemnius, & alij. Cùm enim senes, qui velut hydria exhauriunt aquoſum ex ſanguine humorem, calculoſi fiunt, & interdum velut teſtacia fragmenta, deciduunt cõfracti in veſicam lapilli; vel cum etiam in veſica ex ſiccis excrementis generantur; tunc aut ſupprimitur vrina, aut difficulter excernitur, & guttatim ſtillat. Titelm. verò, ſicut per confractionem hydriæ ſuper fontem, accipit confractionem veſicæ; ſic per confractionem rotæ ſuper ciſternam, accipit contritionem alui, per quam egeruntur ſtercora, ſicut per veſicam egeritur B vrina. *Per confractionem rotæ ſuper ciſternam,* inquit, *intelligi poteſt deſtinctio meatus impuræ ſuperfluitatis: rota enim inſtrumentum eſt per quod de ciſterna educitur aqua impura, & ſordida: ciſterna enim plerumque continet aquam lutulentam, & frequenter purgari debet. Ita venter eſt quaſi ciſterna quædam impura ſtercora ſemper in ſe continens, quæ debent per ſeceſſum emitti, vt purgetur immunda ciſterna: rota autem, per quam fit purgatio hæc, meatus, & ſeceſſus ipſe accipitur.* Igitur duplex ventris ſpurcities, duplici hoc ænigmate, honeſta eleganti que periphraſi deſcribitur.

Sextò, genuinè. Sextò, & genuinè, rota eſt caput, ciſterna eſt cor, à quo caput haurit omnes ſpiritus vitales per ſenſus, qui in capite reſident: corde enim deficiente in ſenibus, deficit quoque cerebrum & caput, atque eodem moriente pariter emoritur. C ita Lyran. Vatabl. Emman. Sà. Dionyſ. & alij. Hinc in ſenibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans & pauidum.

Cerebrum eſt rota, cor ciſterna. Primò Nota. Aptè cerebrum & caput comparatur rotæ, cor ciſternæ. Primò, ob rotunditatem: ſicut enim rotunda eſt rota, ſic & caput: hinc à גַּלְגַּל *gilgal*, id eſt rota, dicitur גֻּלְגֹּלֶת *gulgolet*, id eſt caput. Chaldæi dicunt *gulgolta*; vnde *Golgota*, id eſt locus craniorum, & capitum eorum, qui morte plectebantur: vnde ibidem crucifixus eſt Chriſtus. *Secundò.* Secundò, ob volubilitatem: ſicut enim volubilis eſt rota, ſic & caput, quod per colli vertebras in omnes partes ſe rotat, & gyrat. *Tertiò.* Tertiò, ob rotationem cogitationum, imaginationum, deſideriorum, volitionum, intentionum, quibus anima hominis in capite aſſiduè *Quartò.* rotatur & voluitur. Quartò, ob vertigines, D quibus in capite laborant ſenes ob defectum ſpirituum, & copiam humorum, quos cùm debilis calor conſumere nequeat, agitat & rotat in orbem, itaque vertigines efficit. Denique, caput cordi ſuperpoſitum eſt, velut rota ciſternæ: cor enim eſt fons caloris, & vitalium origo ſpirituum totius corporis, ſed præſertim capitis.

Minùs aptè Clarius per *rotam* accipit craniũ, quod cerebrum continet, eiuſque eſt ſedes. In morte enim non confringitur cranium, vtpote oſſeum & durum; imò crania cum ceteris oſſibus in cœmeterijs collecta, ad plurimos annos integra perdurant, indeque dicitur cranium, à κράνος, id eſt galea, quòd inſtar galeæ, cerebrũ (vtpote natura ſua molliſſimum) à læſione tueatur, teſte Galeno lib. 8. de Vſu partium c. 9. vbi cranium, vocat immobilem murum cerebro circumdatum.

Symbol. Symbolicè per *rotam* æquè ac *hydriam*, accipias animam colligatam fonti vel ciſternæ, id eſt corpori. q. d. Sicut rupta hydria ad fontem, & diſrupta rota, qua per funem attrahitur aqua ex ciſterna, fonte, vel puteo, iam impoſſibile eſt haurire ex ea aquam; ſic deficientibus & exhauſtis in ſenio facultatibus, viribuſque naturalibus & vitalibus, anima & vita retineri non poteſt: ſed anima ad Deum creatorem ſuum recurrente, corpus cum ſuis ſpiritibus & humoribus in ſuos fontes & ciſternas, id eſt in ſua elementa, recurrit & reſoluitur. Ita Chald. qui vertit *& decurrat corpus tuum in medium ſepulchri tui.* Sic S. Iacobus c. 3. 6. ait de lingua, *Inflammat rotam natiuitatis noſtræ*, id eſt, omnem vitæ ordinem, curſum, periodum & circulum, vide ibi dicta. Sic & S. Hieron. qui proinde confractionem hydriæ & rotæ cenſet eſſe ænigmata mortis. Et Scholiaſtes; *Præſens vita,* inquit, *eò quòd voluatur, rota eſt: igitur antequam nos ad inferos detendas, curam ſui gerat vnuſquiſque.* Olympiod. legit, *antequam conuoluatur rota ſuper lacum*, hoc eſt conuoluendo infringatur, & decidat in lacum, ſiue ciſternam, vnà cum aqua ipſa, quam figuli ſuo operi ſuperinfundunt. *Rota*, inquit, *accipitur noſtra hæc vita, ob ipſas reuolutiones ac motus, iuxta illud, Vox tonitrui tui in rota. Innuit ergo, antequam rota huius vitæ nos ſecum præcipites deuoluat in lacum, propriam curemus ſalutem.* Vide S. Hieron.

C Quocirca S. Nilus in Paræneſi, *Vide,* ait, *rotam vitæ ſine ordine rotatam: tanè verò foueam, in quam deuoluti dormientes in ipſa vita.* Dormit ergo, & deſipit, qui viuit huic vitæ, vigilat verò, & ſapit, qui viuit futuræ & æternæ. Simili tropo Phocylides ait, *ὁ βίος τρόχος*, id eſt, vita eſt trochus, *Vita eſt rota.* quia inſtar trochi rotatur. Philoſophus ille rogatus, quæ & quantula eſſet vita hominis, non verbo, ſed facto reſpondit: vertit enim ſeipſum in orbem, innuens eam vnius gyri duratione metiendam. Quocirca ſapienter Agapetus Diaconus in Exhort. ad Iuſtinian. Imper. c. 11. *Circulus*, inquit, *quidam humanarum reuoluitur rerum, qui modo ſic, modo aliter agitat ipſas & circumfert. atque his inæqualitas eſt, eò quod nihil in præſentibus, in eodem ſtatu maneat. Oportet igitur, o potentiſſime Imperator, in hac rerum verſatili mutatione, immu-* D *tabilem habere pietatis cogitationem.* Et Iſidor. Peluſ. l. 2. epiſt. 158. *Tempus*, inquit, *rotæ ſpeciem imitatur, vtpote quod in ſeſe torqueatur, & conuoluatur.*

Tropol. Tropolog. Thaumat. tam per hydriam ſuper fontem, quàm per rotam ſuper ciſternam, accipit tempus in hac vita nobis datum ad abluenda peccata, tum baptiſmo, tum lacrymis, & pœnitentiæ Sacramento.

Anagog. Anagog. Titelm. confractionem rotæ ſuper ciſternam, accipit vt ſymbolum reſurrectionis, q. d. Quemadmodum rota illa, quæ ſuper ciſternam poſita eſt, violenter illic detineri debet incluſa ferramentis & clauis affixa; poſteà verò quam frangitur illa, aut viocula, ſiue claui quibus illa hæret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit, & ibi quietem habet: ſic anima hominis in corpore iſto mortali & corruptibili, quaſi violenter

lenter detinetur; nimirum quaſi in carcere & ergaſtulo, compage naturali alligata: quibus ligaminibus confractis in morte, anima ipſa in plenitudinẽ aquæ, putà in abyſſum diuinitatis trãſit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quòd rotæ comparetur anima in corpore; quoniam ſicut rota in ſuis retinaculis aſſiduè mouetur & circumuoluitur, ſic anima in hoc corpore corruptibili raro quieſcit, ſed continuò volutatur nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa, quæ ſupra ciſternam eſt, per hoc quòd ſe voluit ſuper ciſternam, aquam haurit ex ea; non habet tamen requiem donec collabatur in ipſam: ſic anima etiam pro ſtatu corporis huius, dum ſe ad illam abyſſum diuinitatis conuertit, ac circa illam ſeſe occupando voluitur, aquas gratiæ ex ea haurit in conſolationem & refrigerium: verumtamen non plenam habebit hic requiem, donec rupta ad illam recurrat, vt plenè in illam ſeſe poſſit immergere. Huc facit illud Platonis *σῶμα* dici quaſi *σῆμα*, quòd corpus ſit quaſi lacus & carcer animæ, ex quo proinde anima euolare geſtiat vt libertate ſua in cælo potiatur.

σῶμα σῆμα.

Porrò omnes ærumnæ, ſenij, & mortis hiſce ænigmatibus repræſentatæ, competunt quidem, omnibus ſenibus & moribundis, ſed maximè ijs, qui iuuentutem in voluptatibus exegerunt, ac naturæ vires libidinibus exhauſerunt & corruperunt. Quare Salomon hic maximè monet iuuenes, vt ab ijs ſe contineant, dicendo in fine cap. præcedentis. *Aufer iram à corde tuo, & amoue malitiam* (nequitiam voluptatis & libidinis) *à carne tua. Adoleſcentia enim & voluptas vana ſunt. Memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ*, vt te ab ira & rixa, æquè ac à voluptate & libidine contineas, *antequam* per ea, citiùs ſolito, veniat *tempus afflictionis tuæ*, puta ne tibi obueniat præmatura ſenectus ærumnoſa, ex eaque mors.

Igitur ſingulas has ærumnas ab initio capitis, vſque ad hunc verſum recenſitas ex libidine iuuentutis prouenire, ac per eas ſenium accelerari, oſtendi initio capitis in Synopſi; nunc idipſum oſtendam in quatuor ænigmatibus hoc verſu commemoratis.

Ergo ſalacibus & luxurioſis iuuenibus, per gulas & libidines, præmaturè recurrit *vitta aurea*, id eſt, contrahitur meninx cum cerebro, indeque oritur caluitium, quia ſemen maximè deciditur à cerebro; quare nimia ſeminis effuſione læditur cerebrum, quo fit, vt luxurioſi laborent epilepſia, apoplexia, defluuio capillorum, hemicrania, alijſque cerebri capitiſque morbis, ſintque obliuioſi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, vti medici docent, & experientia quotidiana demonſtrat: videmus enim luxurioſos vti liene, ſic & cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Ætius loco mox citando, aſſerit libidinem, *neque ad animæ ratiocinationes conducere; imò potiùs congelare & obſtupefacere intelligentiam.* Simplicius in Commentario Epicteti cap. 47. *Omnis voluptatis corporeæ continentia*, ait, *animum rationis capacem corroborat. Libido*, inquit S. Ambroſ. *à ratione reuocat, aufert conſilium, amentes inquietat.* Et S. Hieron. *Amor formæ, rationis obliuio eſt, & inſaniæ proximus; fœdum, minimeque conueniens animo ſoſpiti vitium.* Et iterum: *Quis enim, cùm vtatur voluptate ea, attendere animo quidquam poteſt.*

Inde *rumpitur funiculus argenteus*, id eſt contrahitur læditurque medulla ſpinæ dorſi, per quam ſpiritus vitales à cerebro ad partes inferiores commeant, quia medulla hæc oritur ex cerebro in occipitio; cerebro ergo per libidines læſo, neceſſe eſt & medullam lædi. Vnde Plato dicebat, ſemen eſſe ſpinalis medullæ defluuium, teſte Plutar. lib 5. de Placitis Philoſ. c 3.

Rurſum, ex nimia luxuria, & ſeminis effuſione *conteritur hydria ſuper fontem*, id eſt ſanguis iecoris effunditur: ſemen enim eſt puriſſimus ſanguis; vnde ſemine per nimiam libidinem effuſo, ſuccedit & effunditur ſanguis: inde phthiſis oritur, & ſanguinis ſputum. Ita Hippocrat. lib. 2. de Morbis vulg. Celſus lib. 3. cap. 22. Ætius Tetra. 1. ſerm. 3. cap. 8. quem audi: *Viri multi, ex multa venere ſanguinem expuerunt; partim ob violentam ſpiritus compreſſionem, & intenſionem, partim ob venarum & arteriarum, quæ ad genitales partes deferuntur, communionem.* Deficiente ſanguine & ſpiritu, qui multus in ſemine effunditur, deficit pariter iecur, ſtomachus, & cor: vnde ſequuntur languores, deliquia, cacochymia, pallor, macies, aliaque ſanitatis damna, vti ijdem docent. Adhæc, ſalacibus conteritur *hydria ſuper fontem*, id eſt, renes & veſica morbos contrahunt: in renibus enim eſt ſeminis origo; hi proinde per libidines ſemine exhauſto, deficiunt & fatiſcunt: vnde oritur ſtranguria, flatus, calculus, &c.

Denique, ijſdem *confringitur rota ſuper ciſternam.* id eſt læditur caput; dum deficiente corde, iecore & ſtomacho, ex ijs nec alimoniam, nec ſanguinem, nec ſpiritus vitales ad motum & ſenſationem quamlibet neceſſarios haurire poteſt. Quocirca, viſus, auditus, ſenſuſque omnes hebetantur & deficiunt. Hinc Theotimus impatiens libidinis, maluit patiens eſſe cæcitatis, quã medici ei prædixerant, ſi libidine vteretur. Vnde exclamauit: *Vale amicum lumen*, vti narrat S. Ambroſ. lib. 4. in Lucam, c. 17.

Cur autem caput magis ſentiat damna luxuriæ, quàm cetera membra, duas cauſas dat Veigas Eborenſis Artic. med. c. 47. Prior eſt, quòd cerebrum & caput ſit extremum, in quo ceſſat vis tractoria, quæ ex alia parte non poteſt trahere; trahunt autem partes infimæ ſucceſſiune continua vſque ad cerebrum. Altera, mollities cerebri & medullæ dorſalis, quæ trahentibus partibus faciliùs cedit, quàm partes ſolidæ. Inde ſalaces & libidinoſi ſunt imminuti cerebri, & exhauſti medulla dorſi. Sapienter ergo, vereque Galenus lib. 2. de Sanit. *Si voluptate eſca malorum, ait, ad congreſſum impellamur, futurum profectò eſt, vt non corporis modo, ſed animi vires frangantur penè omnes, prorſuſque cum vita vnà pereant: frequens enim venus corporis habitum ſoluit, ſenectutem accelerat, canos maturat, neruorum incontinentiam, podagras, arthritides, tremores, ſenſuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, ſuccorum cruditatem, ac virium corporis omnium, functionumque ab his manantium infirmitatem facit*, &c. Addit hic Ætius Tetra. 1. ſerm. 3. c. 8. *renum & veſicæ morbos, oris graueolentiam, dentium*

Luxurioſi laborant capite. Ratio à priori.

A *tium dolorem gurgulionis inflammationem, ſanguinis ſputum, vlcera in membris, febrem, & omnia mala.*

Quare verè concludit S. Iſidor. lib. 2. Sentent. c. 40. *Caſtitas eſt ſecuritas mentis, ſanitas corporis.* Et Plutarch. in Præceptis de ſanitate tuenda aſſerit, *Optimè dictum ſaluberrima eſſe hæc: Alimenti citra ſatietatem vſum, alacritatem impigram ad labores, naturæ ſeminis conſeruationem.* Subiungit: *Intemperantia enim coitus, eò quod maximè eam facultatem debilitat, qua nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam.*

Tria ſaluberrima.

VERS. 7. ET REVERTATVR PVLVIS IN TERRAM, ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] *Puluis*, id eſt Adam, ſiue homo putà corpus hominis ex adama, id eſt ex terra & puluere aqua mixto, ſiue ex limo à Deo formatum iuxta illud, quod Deus Adæ poſt peccatum interminatus B eſt: *In ſudore vultus tui veſceris pane, donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, Geneſ. cap. 3. 19. & cap. 2. v. 7. vide ibi dicta.

Puluis redit in puluerem.

Sic S. Paulus primus eremita, teſte S. Hieron. in eius Vita, Antonium ſe inuiſentem ſalutans: *En*, inquit, *quem tanto labore quæſiſti, putridis ſenectute membris operit multa canities; en vides hominem, puluerem mox futurum.* Et mox inſtantem ſibi mortem prædicens: *Sed quia iam dormitionis meæ tempus aduenit; &, quod ſemper cupiebam, diſſolui, & eſſe cum Chriſto, peracto curſu ſupereſt mihi corona iuſtitiæ, tu miſſus es à Domino, qui humo corpuſculum meum conteges, imò terra terram reddas.* Et S. Maria Ægyptiaca ad Zozimam, qui vitam ex ore eiuſdem acceptam conſcripſit: *Sepeli, Abba Zozima, miſeræ Mariæ corpuſculum.* C *Redde terræ, quod ſuum eſt, & pulueri adijce puluerem.*

Exempla.

Hinc S. Scriptura mortem vocat diſſolutionem, ſcilicet animæ à corpore reſolutionem, putà corporis in ſua elementa dimiſſionem, depoſitionem. Idem imitati ſunt Plato, & Philoſophi: vnde Plutarch. in Apol. ad Apollon. mortem vocat diſcretionem rei concretæ, citatque illam Epicharmi:

Concretus eſt, ac diſcretus, & rurſus abijt, vnde venerat:
Terra quidem in terram, ſpiritus ad ſupera.
Viuens ergo, ſæpè morere, vt mortuus viuas.
Ne moriare, opus eſt mortem præcurrere morte.

Hinc & Lyricus:

D *Puluis & vmbra ſumus: puluis nihil eſt, niſi fumus,*
At nihil eſt fumus: nos nihil ergo ſumus.

ET SPIRITVS REDEAT AD DEVM, QVI DEDIT ILLVM] tamquam ad ſuum vti factorem, ſic & iudicem (hunc enim ſignificat Hebr. *Elohim*) vt illi actionum ſuarum per omnem vitam exercitarum rationem reddat, & pro meritis, vel præmia, vel ſupplicia recipiat. Aliter ergo puluis, ſiue corpus redit ad terram, aliter ſpiritus, id eſt anima redit ad Deum. Corpus enim redit, quia corrumpitur, & reſoluitur in terram, velut in materiem, ex qua formatum eſt: ſpiritus verò, ſiue anima hominis, non corrumpitur, ſed immortalis manens redit ad Deum, velut ſui iudicem, vtpote à quo creata eſt ad imaginem & ſimilitudinem eius, putà, rationalis, libera, ſpiritalis, immortalis, vt bene agendo æternã gloriam, A malè operando perennem gehennam ſubeat.

Hinc ergo, & ex ſimilibus locis clarè patet animam hominis eſſe immortalem, vtpote, quæ non ſit ex traduce & ſemine parentũ producta, ſed immediatè à Deo creata, qui proinde vocatur pater ſpirituum. Vnde S. Hieron. *Ridendi ſunt*, inquit, *qui putant, animas cum corporibus ſeri, & non à Deo, ſed à corporum parentibus generari. Cùm enim caro reuertatur in terram, & ſpiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, manifeſtum eſt Deum patrem animarum eſſe, non homines.* Sic & Caſſian. Collat. 8. c. 25. Et S. Auguſt. epiſt. 3. ad Voluſianum: *Quis nunc eſt, ait, extremus idiota, vel quæ muliercula, quæ immortalitatem animæ non credat, vitamq; poſt mortem futuram?* Idem li. 10. de Geneſi ad literam c. 9. ex hoc Salomonis loco, probat animam primi hominis, putà Adæ, à Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animabus B poſterorum, an ita dicantur creatæ à Deo, vt tamen propagentur ex traduce Adæ.

Animæ immortalitas demonſtratur.

Inculcat Salomon iuueni in voluptates & libidines prono, animæ immortalitatem, ac iudicium ob eas coram Deo ſubeundum, quia hæc duo acre frænum voluptati & libidini iniiciunt. Vnde videmus eos, qui voluptati & luxuriæ totos ſe dedunt, vt id liberè ſine metu vindictæ faciant, ſenſim fieri atheos, ac negare animæ immortalitatem, iudicium, cælum, gehennam, imò omne numen. Quocirca Chald. vertit, *memento creatoris tui, vt glorifices eum in diebus adoleſcentiæ tuæ.*

Rurſum, ex eo quòd anima è corpore exiens redeat ad Deum factorem ſuum, refellitur error Pythagoræorum, Origeniſtarum, ac ſimilium C μετεμψύχωσις, id eſt tranſmigratio animarum ex vno corpore in aliud. Illi enim cenſuere animam in alia & alia corpora ſucceſſiuè tranſmigrare, aut verti in dæmonem, vel brutum.

Denique S. Auguſt. lib. 1. de Lib. arb. c. 12. animas redire ad Deum, ad cælum animas redire interpretatur, ſed illud retractat & explicat lib. 1. Retract. c. 1. *Alio loco*, inquit, *cùm agerem de animo, dixi, Securior rediturus in cælum. Iturus autem quàm Rediturus dixiſſem ſecuriùs, propter eos, qui putant animos humanos pro meritis peccatorum ſuorum de cælo lapſos, ſiue deiectos in corpora iſta detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitaui dicere, quia ita dixi in cælum, tamquam dicerem ad eum, qui eius eſt auctor & conditor: ſicut Cyprianus non cunctatus eſt dicere.* D *Nam cùm corpus è terra, ſpiritum è cælo poſſideamus, ipſi terra & cælum ſumus. Et in libro Eccleſiaſtis ſcriptum eſt: Spiritus reuertatur ad Deum, qui dedit illum. Quod vtique ſic intelligendum eſt, vt non reſiſtatur Apoſtolo dicenti: nondum natos, nihil egiſſe boni aut mali. Sine controuerſia ergo quadam originalis regio beatitudinis animi Deus ipſe eſt. Qui eum non quidem de ſeipſo genuit, ſed de nulla re alia condidit, ſicut condidit corpus è terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit vt ſit in corpore; verùm de illo vno ſit, qui primùm creatus eſt, quando factus eſt homo in animam viuam, an ſemper ita fiant ſingulis ſinguli, nec tunc ſciebam, nec adhuc ſcio.*

Ita ipſe; ſed iam ex Eccleſiæ interpretatione & definitione certum eſt animas hominum, non à parentibus propagari, ſed ſingulis dum naſcuntur, à Deo ſingulas creari, & creando infundi.

VANI-

Vers. 8. Vanitas vanitatvm, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas] Syrus, *omnis res vanitas*; Arabicus, *omnes enim res ſunt vanæ*. Hoc eſt thema, quod Eccleſiaſtes initio libri probandũ propoſuit, ac nunc velut probatum repetit, & ex dictis, tãquam concluſionẽ inductione omnigena firmatum infert & colligit. *Hoc enim*, inquit S. Hier. *cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine diſputatum eſt, huc peruenit, vt reuertatur puluis in terram ſuam, & anima illuc redeat, vnde ſumpta eſt; magnæ vanitatis eſt in hoc ſæculo laborare, & nihil profutura conquirere*, præſertim cùm de his iudicandus ſit & adiudicandus gehennæ, ſi illorum amore Dei legem violarit. Eſt ergo hic epilogus, in quo Salomon colligit ſummam totius concionis ſuæ, vt eam profundiùs lectoris menti infigat, vtque lector ſciat, quid præcipuè ex ea memoriâ retinere, & opere exercere debeat. Idem imitetur doctor & cõcionator. Porrò Chaldæus magis enucleatè vertit, *quando contemplatus eſt Salomon rex Iſrael vanitatem huius ſeculi, & vanitates quæ operantur filij hominum, dixit Eccleſiaſtes in verbo ſuo, Omnia ſunt vanitas.*

Gnomæ hæc fusè explicata eſt initio libri; quare nihil hic addendum occurrit.

Vers. 9. Cvmqve esset sapientissimvs Ecclesiastes docvit popvlvm (*ſcientiam*, vt addunt Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus) et enarravit qvæ fecerat, et investigans composvit parabolas mvltas] Hebr. eſt *adhuc docuit populum*. q. d. Non tantùm contenta hoc libro, ſed & multa alia, eo nõ contenta docuit populum. Vnde liquet Salomonem multoties eum docuiſſe; tum viua voce docẽdo, & exhortando ad virtutes & Dei cultum; tum ſcriptis idem factitando per omnia ſæcula: nam

Vox audita perit, litera ſcripta manet.

Simili modo Iob docuit populum ſibi ſubditũ c. 29. v. 20. & ſeq. Hæc enim inſignis eſt principis dos & laus.

Thaumat. cenſet hic queri Salomonem, de auditorum oſcitantia, & perdita vita, vt concionem hanc & ſimiles reſpuerent: *Cæterùm*, inquit, *& hic meus, quamuis ſapienter concionantis, labor fit ſuperuacaneus apud populum illum, vtpote negligentẽ doctrinamque & curam reſpuentem.*

Hebr. eſt, *& amplius, quia fuit Eccleſiaſtes ſapiẽs, adhuc docuit populũ*. q. d. Quo fuit ſapientior Eccleſiaſtes, eo diligẽtior fuit in docẽdo, quia ſciebat ideo ſibi hanc ſapientiam datam à Deo, vt eam alios, ac præſertim ſibi ſubditos, doceret: itaque eos probos efficeret, & ad felicitatem æternam proueheret. Vnde Hugo, *Non ſuffocauit*, inquit, *inuenta quaſi partum in vtero; ſed in lucem edidit; deriuauit fontes ſuos foras, & aquas ſuas diuiſit, ſicut ipſemet docuerat*. Prouerb. 5. v. 16.

Porrò, Thaumat. τὸ *& amplius*, refert ad id, quod præceſſit hoc modo: *Vanitas vanitatũ dixit Eccleſiaſtes, Omnia vanitas, & amplius*, quod ſic explicat Thaumat. *Dico igitur, ſicut & principio dixi, miram eſſe vanitatem, quã occupãtur homines, tamq; ſuperabundantẽ (hoc illud eſt, & amplius) vt nemo eam totam animo queat complecti.* Verùm Noſter & ceteri τὸ *& amplius* meliùs referũt ad ſequent. ſcilicet ad τὸ *ſapiens*. q. d. Cùm Eccleſiaſtes eſſet amplius ſapiens, id eſt ſapientiſſimus.

Et enarravit qvæ fecerat] Hebr. וְאִזֵּן *veitzen*, id eſt audire fecit, vt vertit Aquila, id eſt enarrauit; S. Hieron. *audire eos fecit*; Syrus, *auſcultatus eſt*; Pagnin. *& fecit auſcultare*; Vatabl. *& intentus ſtudium doctrinæ*. Minùs rectè Caiet. *& auſcultabat*, ſcilicet populus Salomonem tãta ſapientia & gratia docentem. Chald. *& attendit voci ſapientium*; alij apud Pagnin. in Lexico, *audiendo perpendit ac inueſtigauit, ponderauit, & librauit verba parabolarum.*

Septuag. pro אִזֵּן *itſen*, alio puncto legentes אֹזֶן *ozen*, id eſt *auris*, vertunt, *& auris* (Salomonis vel potiùs populi eum audientis) *inueſtigabit ornatum parabolarum*; Arabic. *& incraſſata auris eius ornamentum ſimilitudinum.*

Qvæ fecerat] Tum fabricando, vnde fabricam templi à ſe ædificati, & officia miniſtrorum in libro deſcripſit, vt patet 2. Paral. 35. 4. tum res à ſe geſtas, vti ea enarrauit cap. 2. & ſeq. aſſerẽs, ſe in omnibus inueniſſe vanitatem; tum maximè doctrinam, parabolas & ſententias, quas meditando inuenerat & compoſuerat, docuerat, dictarat, & amanuenſibus ſcribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus eſt Eccleſiaſtæ, id eſt concionatoris.

Et investigans composvit parabolas mvltas] Appoſitè, Noſter pro חִקֵּר *ihuker*, id eſt *inueſtigauit*, alio pũcto in Benoni legit חֹקֵר *choker*, id eſt *inueſtigans*, eò quòd deſit copula *vau*, id eſt *&*; eam tamen ſubaudit & ſupplet Chald. dum vertit, *& ſcrutatus eſt libros intelligentiæ, & parabolas intelligentiæ multas valde.* Hinc liquet Salomonem, non tantùm compoſuiſſe parabolas & gnomas nouas, & à ſe adinuentas, ſed & priſcorum ſapientum æquè ac recentiorum ſui æui audiuiſſe, veſtigaſſe, concinnaſſe, correxiſſe, & in meliorem formam redegiſſe. Hæc enim omnia ſignificat Hebr. תִּקֵּן *tiken*, quod propriè eſt rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita vt partes ſingulæ ſibi inuicem æquè ac toti compoſitæ, harmonicè & aptâ conuenientiâ congruant & reſpondeant, vti panguntur carmina, rhythmi, odæ. Vnde Campenſ. vertit, *diligenter ſcrutando omnia multa inuenit ad ſapientiam pertinentia, & multa reſtituit ſapienter ab alijs dicta.* Rurſum R. Dauid *tiken* vertit expedit, ponderauit, res inter ſe contulit, ſicut ſolent, qui bilancibus duo pondera expendunt, *inclinabo in parabolam aurem meam*, pſal. 48. 5. Quartò, q. d. Salomon, cùm alios audiebat, iudicium & momentum aurium ad ponderandum adhibebat, cùm auditoribus ſuis aliquid enarrabat: inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, & ſingularum pondus atque dignitatem; ac Dauidem patrem dicentem audiebãt: quia ipſe quoque inclinabat in ſuas parabolas aures ſuas. Vide quæ de parabolis Salomonis dixi initio Prouerb.

Qværsivit verba vtilia, et conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos] Septuag. *quæſiuit Eccleſiaſtes, vt inueniret verba voluntatis, ſcriptum rectitudinis, verba veritatis*; Hebr. *quæſiuit verba voluntatis*, id eſt beneplacita, grata, &, vt Caietan. vertit, Vers. 10.

A *deſiderata*, qualia ſunt *vtilia*, vt vertit Aquila & Noſter quæ ſcilicet vir ſapiens & probus velle debet & ſolet, quæque, vt ait Olympiod. *conformia ſunt voluntati diuinæ*, quæ qui ſequitur, adipiſcitur gloriam fœlicitatis æternæ. Hinc Vatablus exponit, q.d. *Quæſiuit verba voluntatis*, id eſt notitias veras de expetendis & auerſandis, adeoque de ſummo bono & malo.

S. Hieron. per *verba voluntatis*, accipit ſecreta voluntatis, & prouidentiæ diuinæ: *Super, hæc*, inquit, *addidit cauſas naturaſq; rerum ſe voluiſſe cognoſcere, & Dei diſpoſitionem & prouidentiam: quare vnumquodque, vel quomodo factum ſit, ſcire voluiſſe; vt quod Dauid poſt diſſolutionē corporis & animæ ad cælum reuerſum ſe ſperat eſſe viſurum, dicens: Videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum; hoc nunc in præſenti Salomon niſus fuerit inuenire, & veritatem ſoli* B *Deo cognitam, quam corporis vallata ſepto, mens humana comprehendere non poteſt.* Chaldæus verò, per *verba voluntatis*, accipit ſecreta cordium: *Quæſiuit*, inquit, *Salomon, qui appellatur Eccleſiaſtes in ſapientia ſua, vt indicaret iudiciū de cogitationibus cordis hominis, & abſque teſtibus, tunc dictum eſt ei in ſpiritu prophetiæ à facie Domini: Ecce iam ſcriptum eſt in libro legis per manum Moyſi magiſtris Iſrael, verba recta & fidelia per verbum prædictorum teſtium ſtabit omnis res.*

Verùm, hæc aliena ſunt, & minùs vera: ſolus enim Deus eſt cardiognoſtes, id eſt ſecretorum cordis inſpector, idque optimè ſciebat Salomon: quare non eſt credibile eum illa voluiſſe ſcrutari. Optimè ergo S. Hier. in vulgata vertit, *quæſiuit verba vtilia*; vnde & ſequitur.

ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS] Hebr. & Septuag. *& ſcriptum rectitudinis*, C repete *quæſiuit*, id eſt volumen legis, inquiunt Hebræi: huius enim ſtudium commendatum eſt regi à Moſe Deut. 17. 19. & ipſi Ioſue à Deo Ioſue 1. 8. Meliùs Noſter pro כָּתוּב *catub*, id eſt ſcriptum, alio puncto legens כְּתוֹב *catob* id eſt ſcribere, vertit, *quæſiuit ſcribere*, id eſt conſcripſit, *rectitudinem*, hoc eſt ſermones rectiſſimos. Omnia enim hæc ſpectant ad parabolas & gnomas à Salomone dictatas & conſcriptas. Vnde S. Hier. in veteri editione vertit, *vt inueniret verba voluntatis, & ſcriberet rectè verba veritatis*; Aquila, *& conſcripſit rectè*.

Quòd ſi retinere velis *catub*, id eſt *ſcriptum*, expone *ſcriptum*, ſcilicet non à Moſe, ſed ab ipſo Salomone. Vatablus vertit, *ſcriptura rectitudinis, hoc eſt*, inquit, *quod rectè litteris mandare poſſet*, vel *ſtylo æquabili ſtuduit tradere ſapientiam*. Meliùs D *verba rectitudinis*, exponas *verba recta*, id eſt rectæ rationi, veritati, iuſtitiæ, legi & voluntati diuinæ, velut ſuæ normæ & regulæ directè conformia, non obliqua, non torta, non peruerſa, vt ſunt verba impiorum, iuxta illud quod Sapientia de ſe ait Prouerb. 8. 8. *Iuſti ſunt omnes ſermones mei, non eſt in eis prauum quid, neque peruerſum.* Vnde Thaumat. *rectum* exponit, gratum Deo: *Ego*, inquit, *tam grandis natu, longumq; vitæ ſpatiū emenſus, in iis, quæ Deo grata & accepta ſunt, per veritatis myſteria exquirendis, animum defatigaui.* Recentior quidam clarè vertit, *conſcripta eſt rectitudo verborum veritatis.*

A VERBA SAPIENTVM, SICVT STIMVLI ET QVASI CLAVI IN ALTVM DEFIXI; QVÆ PER MAGISTRORVM CONSILIVM DATA SVNT A PASTORE VNO] Clarè Thaum. *comperi animos, non minùs ſapientum admonitionibus excitari, quàm ſi aculei clauiq; corporibus infigantur. Vnde ſpero futuros, qui doctrinas illas ſapientia plenas, ſibiq; à fideli paſtore & præceptore creditas poſteris enarraturi ſint, multò vberiùs & ornatiùs, tamq; conſonanter, quaſi ex vno ore audierint.* Chald. *verba ſapientum comparantur ſtimulis, & ſicut claui defixa ſunt ad docendum ſcientiam eos, qui ſunt vacui abſque ſcientia; ſicut ſtimulus docet bouem. Et principes conſilij habentes regulas, & doctrinas, quæ datæ ſunt per manum Moyſi Prophetæ, qui ſolus paſcebat populum domus Iſrael in deſerto in manna, in coturnicibus.*

Vers. 11. *Verba ſapientum ſtimuli.*

B Oſtendit Salomon vtilitatem, vim & efficaciā ſuæ ſapientiæ & doctrinæ, quòd ſcilicet ſapientiæ, & ſapientum (quorum ipſe primus erat) verba animū pungant, vt ſtimuli vel aculei, ac profundè intimeque menti infigantur, vt claui. Ita S. Hieronym. *Ne videretur*, inquit, *poſt legem Dei temerarius ſubitò præceptor erumpere, & ſibi vindicare doctrinam, quam Moyſes non tam ſua ſponte, quàm Deo iraſcente primùm, dehinc inſpirante ſuſceperat; dicit verba ſua eſſe verba ſapientum, quia in ſimilitudinem ſtimulorū corrigant delinquentes, & pigros mortalium greſſus aculeo pungente commoueant: ſintq; ſint firma, quaſi claui in altum ſolidumq; defixi, nec auctoritate vnius, ſed conſilio atque cōſenſu magiſtrorum omnium proferantur. Et ne contemneretur humana ſapientia, ait eam ab vno paſtore conceſſam; id eſt licèt plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor vnus eſt Dominus. Facit hic locus aduerſus eos, qui alium legis ve*C*teris, alium Euangelij exiſtimant Deum, quòd vnus paſtor conſilium prudentium inſtruxerit. Prudentes autem, tam Prophetæ ſunt, quàm Apoſtoli.*

Deinde appoſitè, annotando ſubiungit: *Simul & hoc notandum eſt, quod dicuntur verba ſapiētum pungere, non palpare, nec molli manu attrahere laſciuiam, ſed errantibus, & vt ſuprà diximus, cordis pœnitentiæ dolores & vulnus infigere. Si cuius igitur ſermo non pungit, ſed oblectationem facit audientibus, iſte non eſt ſermo ſapientis. Verba quippe ſapientum, vt ſtimuli: quæ quoniam ad conuerſionē prouocant delinquentem, & firma ſunt, & à conſilio ſanctorum data atque ab vno paſtore conceſſa, & ſolida radice fundata ſunt. Hoc ſtimulo necdum Paulum, ſed adhuc Saulum puto in via confeſſum erroris, audiſſe: Durum tibi eſt calcitrare contra ſtimulum Dei.* Huic ſententiæ affinis eſt gnome quinque veterum Rabbinorū in D *Pirke auot, c. 2. Ad ignem ſapientum incaleſce ſi potes: incendio autem illorum ne ardeas tamen: Dentes enim eorum dentibus vulpinis acutiores ſunt: pungunt ad inſtar ſcorpionum, & verba ipſorum tædarum in modum vrunt, ac cineres ſoluunt.*

Sic quoque exponit S. Greg. hom. in Euang. *Clauis*, inquit, *ac ſtimulis, ſapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium neſciunt palpare, ſed pungere.* Huc pertinet illud Dei per Ierem. *Quid paleis ad triticum. Dixit Dominus: numquid non verba mea quaſi ignis? dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram?* Ierem 23. 28. & 29. Vbi D. Hieron. *Pulchrè*, inquit, *doctrina peruerſa paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec poſ-*

ſunt

A *ſunt nutrire credentium populos, ſed de manibus ſtipulis conteruntur.* Et ſtatim docet talem eſſe hæreticorum doctrinã: *Qui omnes*, inquit, *auditores ſuos adulatione decipiunt.* Contrà verò fidelis prædicator, igni & malleo comparatur, qui ab omni adulationis ſpecie remotiſſimus. *Nuntiat*, inquit, *futura ſupplicia, vt deterreat homines à peccando; & paleis peccatorum comminatur incendium, vt hæreticorum corda dura, & inſtar ſilicis indomabilia, ſermonis ſui malleo conterantur.* Intellige, pigris, tardis & contumacibus hoſce ſtimulos eſſe adhibendos; nam cum diligentibus ſtrenuis & obedientibus oportet ſermones eſſe profluos, puros, dilucidos, ac demulcentes, ait S. Ambroſ. epiſt. 19. Illi enim aguntur timore, hi amore. Idem de bobus iubet Columella lib. 2. cap. 2. & lib. 6. cap. 2. *Voce*, inquit, *potiùs, quàm verberibus bubulcus boues terreat, vltimaq́; ſint opus recuſantibus remedia plagæ.* B Hęc de veterano bouetat de iuuenco: *Numquam ſtimulo laceſſat iuuencum, quod retractantem calcitroſumq́; eum reddit, nonnumquam tamen admoneat flagello.* Et iterum: *Boues verentes ſint plagarum & acclamationum.*

Sicvt stimvli] Septuag. ὡς τὰ βούκεντρα, id eſt ſicut ſtimuli boum, quo ſcilicet boues & aſini pigri punguntur ad citiùs incedendũ, fortiuſque arandum. Audi Olympiod. *Sicut enim ſtimuli boues pungunt, vrgentq́; aratro ſulcum profundiorem, ita & Theologorum verba excitant nos, qui ipſe benè aramus, profundere ſulcum ſpiritualem: vt cùm purgatus fuerit ager ſordis noſtri, pulchros in eo virtutis ſurculos conſeramus. Similia quoque ſunt clauis igneis atque candentibus, qui altiùs ac faciliùs lignis infiguntur: ita & ſapientium verba Theologorum, in penitiſſimos ſinus intellectus noſtri altiùs figuntur.* C Syrus vertit, *tamquam ferula*, quarum plagis magiſtri diſcipulos extimulant ad ſtudium.

Et qvasi clavi in altvm defixi] Hebr. *quaſi claui plantati*; Septuag. *pariter* πεφυτευμένοι, id eſt, *plantati*: pro quo Arabicus, & Olymp. legunt, πεπυρωμένοι, id eſt *ignei* & candentes; hi enim, inquit, faciliùs altiuſque lignis infiguntur. Aquila & Theodot. Addunt πεπηγότες, id eſt, *infixi*, ſcilicet explicant τὸ *plantati* per *infixi*. Hiſce ſapientum monitis, quaſi clauis cõfigimur Chriſto crucifixo, dum per ea crucifigimus vitia, paſſiones, omneſque priuatarum affectionem, & cupiditatum motus. *Nam ſicut clauus affixus retinet rem cui affigitur, ita doctrina hominem continet*, ait Vatabl. D Syrus pro *quaſi claui* vertit, *tamquam vomeres.* Hoc eſt quod ait Apoſtol. Hebr. 4. v. 12. *Viuus enim eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus, compagum quoque ac medullarum.*

Qvæ per magistrorvm consilivm] Hebr. *per viros*, vel *dominos*, vel *auctores collectionum*, vel *congregationum*, qui ſcilicet colligunt veterum ſententias & dogmata, vel potiùs qui in collectione, id eſt cœtu, collegio & concilio ſedent & præſident. Chald. vocat *magiſtros & doctores viarum*; S. Hieron. in veteri editione vertit, *habentibus cœtus data ſunt*; Septuag. *qui à conſilijs dati ſunt a paſtore vno*; Syrus, *qui concanti ſunt dominis liminum, dati ſunt à paſtore vno*; Arabicus, *quos intellexerunt ex theſauris operum ſuorum à paſtore vno*; alius *verba ſapientum ſunt quaſi ſtimuli, & claui fortiter fixi, ſuſtinentes collectam ſupellectilem.* Verùm Hebræi cũ noſtro, genitiuè vertunt, *auctores collectionum, collectaneorum*, vel *cõgregationum*; vti dixi. Tigur. *pariter ſolia collectitia*; Campenſ. *velut claui viri ſtudioſi, qui alijs inculcant ea, quæ donata, (alij, tradita) ſunt ipſis*; R. Dauid, *quaſi claui verba ſapientum, qui congregant verba ſapientiæ in libris ſuis*; alius, *magiſtri collegiorum*, vel *congregationum*; alius, *domini diſcipulorum collectorũ in ſchola*, vel *auctores Pandectarum, qui multa hinc inde excerpta in vnum volumen conferunt.* Senſus noſtræ verſionis eſt; q. d. Per magiſtrorum congregationes, & *conſilium*, (pro quo multi codices, præſertim manuſcripti aptè cum Septuag. legunt, *concilium* idque habet S. Hieron.) id eſt, vnanimem conſenſum quaſi ex vno cuncti loquantur ore, verba ſapiẽtum firma & certa ſunt tradita, vtpote qui omnes ab vno edocti ſint paſtore, & magiſtro, ſcilicet Deo & Chriſto.

Hinc diſce, dogmata ſapientiæ, quæ ſunt in Eccleſia, non eſſe nuper inuenta, ſed per manus tradita à Deo & Chriſto primis Prophetis & Apoſtolis, ac ab ijs ſucceſſiuè alijs & alijs cõmunicata, tandem ad nos deueniſſe. Ruſum quanta fides & reuerentia ſit deferenda patribus ceteriſq; Eccleſiæ magiſtris. Porrò magiſtros hos enumerat Caietanus. *Abraham*, inquit, *primus cõgregationis auctor mediante circumciſione: Moyſes auctor congregationis mediante lege: Iudices deinde, auctores congregationum ad cultum vnius Dei à diuerſis idololatris: Prophetæ deinde congregantes populum à malis moribus ad Deum. Omnes ergo hi ab vno paſtore Deo, dati ad paſcendum populum verbo diuino.*

Sapienter S. Paulus monet Timoth. epiſt. 2. ca. 2. *Quæ*, inquit, *audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus.* Nam hi magiſtri, vt ait Thaumat. *Sapientiſſima illa documenta à bono vno paſtore & magiſtro accepta quaſi ex vno ore omnes, atque inter ſe concordes dabunt, creditam ſibi doctrinam ornatiùs & copioſiùs exponentes.*

Consilivm] Iam dixi alios legere, *concilium.* Hebr. אֲסֻפּוֹת *aſuppoth*, ſignificat collectiones, collectanea (vti collectaneas ex philoſophis & Patribus ſententias collegit Damaſcenus, Beda, Antonius in Meliſſa, S. Maximus, S. Bonauent. & alij) congregationis, cœtus. Igitur *magiſtrorum concilium*, idem eſt, quod magiſtrorum cœtus, collectio, congregatio, conſenſus. D Sic concilium regium vocatur ipſe ſenatus regius, ſiue Conſiliarij regis. Septuag. vertunt συνθέματα, id eſt compoſitiones, compages, coagmentationes, item pacta, ſigna, teſſeræ; aliqui legunt συντάγματα, id eſt conſtructiones, conſtitutiones: vnde Olympiod. *Hæc autem verba tradita ſunt nobis ex conſtitutionibus*: alia verò exemplaria habent, *è compoſitionibus. Conſtitutiones autem, ſiue compoſitiones, intellige opera Dei; quæ admirabili ac ſupremo ordine & harmonia diſpoſita & conſtituta ſunt: ex quibus proportione quadam ac ſimilitudine ducimur in aliquam Dei opificis cognitionem. Poteris conſtitutiones hoc loco accipere pacta vtriuſque teſtamenti; veteris ſcilicet ac noui.*

A pastore vno] Campenſ. *ab unico paſtore Deo*; Tigur. *ab vno paſtore Spiritu ſancto*; Chald. *Paſtor vnus quot*

per paſtorem populi, accipit Moſen. Meliùs Salonius & ceteri: Paſtor vnus, inquiūt, eſt Deus, magiſtri ſunt Prophetæ & Apoſtoli: Deū enim hic appoſitè vocat paſtorem, vt perſiſtat in metaphora ſtimulorum, quibus paſtores boues & iumenta ad progrediendum extimulant. q. d. Licèt plurimi ſint magiſtri, qui populum doceant, vnus tamen omnis veræ doctrinę auctor, fons & origo eſt Deus & Chriſtus, qui proinde ſui vicarium in lege veteri conſtituit pontificem, quaſi ſummum Synagogæ doctorem & iudicem, cui in omnibus auſcultari & obediri iuſſit, Deut. 17. Multò magis in lege noua conſtituit S. Petrum, eique ſuccedētes Pontifices Romanos, Eccleſiæ totius doctores & Paſtores, Ioan. 21. 16. vt ab vno paſtore vnitas fidei & doctrinæ hauriretur & ſeruaretur; nec in varias iretur hæreſes & errores, vti ſolidè & eleganter docet S. Cyprian. libr. de Vnitate Eccleſiæ. Sic enim hierarchia Eccleſiæ in monarchiam, quæ optimum eſt regimen, deſinit: Monarcha enim eſt Pōtifex. Hinc olim σύνθημα, id eſt teſſera orthodoxi veri que Chriſtiani, erat, & etiam nunc eſt, fide ſociari, & obedientia ſubijci Romano Pontifici. Vnde S. Hier. epiſt. 57. ad Damaſum Pontif. quærens ab eo an in diuinis dicendæ ſint tres hypoſtaſes, an vna dumtaxat: *A ſacerdote*, inquit, *victimam ſalutis, à paſtore præſidium cuis flagito, &c. cum ſucceſſore piſcatoris, & diſcipulo crucis loquor, ego nullum primū niſi Chriſtum ſequens, beatitudini tuæ, id eſt cathedræ Petri communione conſocior: ſuper illam petram ædificatam Eccleſiam ſcio: quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus eſt. Si quis in arca Noë non fuerit, peribit regnante diluuio.*

Ex dictis liquet, perperam Hunnium, Wi- C tackerum, ſimileſque nouatores, vt longiùs ab hoc loco arceant Romanum Pontificem, per paſtorem vnum intelligere ipſum Salomonem, quia reges paſtores vocantur; per ſapientes verò ſententiarum Salomonis collectores: paſtor enim hic vocatur non rex vel rector, ſed doctor & illuminator, qui alios paſcit ſua doctrina, quorum princeps eſt Deus, à quo omnes magiſtri & ſapientes, etiam qui ante Salomonem extiterunt, ſuam hauſere ſapientiam, vti hic ait Salomon. Vide Gretſerum in Apolog. Bellarm. tom. 1. lib. 3. c. 4.

Vers. 12. His amplivs fili mi ne reqviras. Faciendi plvres libros nvllvs est finis, freqvensqve meditatio, carnis afflictio est] q. d. Hoc libro hucuſque ſat ſuperque tibi, ô lector, deſcripſi viam & rationē D bene beateque viuendi, quare non eſt quod his plura requiras, nec alios libros curioſè euoluas: ſicut enim faciendi plures libros, ſic & eos legēdi non eſt finis. Curioſitas enim hominum eſt immenſa, nec habet finem; quare niſi illi modum ponas, limitemque figas, te ab vno vero ſummoque bono in varia multaque diſtrahet, & acriter cruciabit; quia frequens meditatio, quā parit frequens lectio, ac magis ſcriptio, eſt carnis afflictio.

Rurſum, *amplius his*, ſcilicet quæ tradita ſunt à paſtore vno per magiſtrorum conſilium & cœtum, putà per Prophetas, Apoſtolos, Patres & Doctores, ne requiras: quare ſuperfluū eſt plu- A res inutiles libros conſcribere, aut legere. Ita S. Hieronym. *Exceptis his verbis*, inquit, *quæ ab vno paſtore ſunt data, & à conſilio atque conſenſu prolata, ſapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorū ſequere veſtigia, ab eorum auctoritate nō diſcrepes. Alioqui quærenti multa, infinitus librorū numerus occurret, qui te protrahat ad errorem, & legente multa, fruſtrà facies laborare. Vel certè docet breuitati ſtudendum, & ſenſum magis ſectandū eſſe, quàm verba aduerſus Philoſophos, & ſeculi huius doctores, qui ſuorum dogmatū falſitates conantur aſſerere varietate ac multitudine ſermonū. E contra Scriptura diuina breui circulo coarctata eſt & quantum dilatatur in ſenſibus, tantum in ſermone conſtringitur. Quia conſummatum breuiatūque ſermonem fecit Deus ſuper terram; & verbum eius iuxtà eſt in ore noſtro, & in corde noſtro.*

B Hebr. habent, *& amplius ab his monitus eſto*, vel *caue*, ſcilicet ne plura requiras, vt ſolerter aduertit vertitque Noſter & Vatabl. S. Hieronym. in veteri editione vertit, *& amplius ab his fili mi caue faciendi libros multos, quibus non eſt finis, & meditatio plurima eſt labor carnis.* Sic & Septuag. ac Syrus. Contrariè vertit Chald. ſic enim habet, *& amplius fili mi ne requiras: faciendi plures libros nullus eſt finis, frequenſq; meditatio, carnis afflictio eſt.* Conſentit Latina Vulgata. Accedit & Arabicus, *Acceperunt*, inquit, *auctoritatem ex eis. O fili mi conſerua hoc, facies libros multos, quorum vtilitatis non eſt finis, & in meditatione eorum labor eſt humanitati.*

Denique Thaumat. ſic interpretatur: *At quid pluribus? cùm multiloquia nulla ſit vtilitas: ſed nec tibi o amice, conſuluerim inutilia, & quæ minùs conuenium deſcribere, cùm in eis præter laborem nihil ſit reliqui.* Aliter vertit Tigurin. *poſtremò fili mi*, inquit, *caue admonitus: nam libros multos facere infiniti eſſet operis.* Et Campenſ. *His paucis fili mi te admonitū puta, vt autem omnia perſtringantur, nec plurimis quide libris fieri poterit, & labor multa ſcribendi corpus defatigat.*

Denique, pro *amplius* hebr. *eſt* יותר *iother*, quod verti poteſt, *excellentius, præſtantius.* Vnde nonnulli exponunt. q. d. Nil amplius, id eſt nil excellentius, nil dignius, nil vtilius aliunde, quā ex dictis ſcriptiſque ſapientum, ac præſertim ex hocce meo Eccleſiaſte requiras: abundè ille tibi ſuppeditabit excellentiſſima dogmata & conſilia ad bene beateque viuendum, vt philoſophorum, & profanorum magiſtrorum ſermones, vel libros præ illo paruipendere & deſpicere debeas. Multò enim plura, eaque ſanctiora & diuiniora ex hoc vno diſces, quàm ex ceteris omnibus.

Faciendi plvres libros nvllvs est finis] Dicit hoc, non quòd taxet ſcriptores, ſtudiumque ſcribendi, cùm poſt Salomonem omnes Prophetæ, Euāgeliſtæ & Apoſtoli, item Patres Græci & Latini, vt alios taceam, plures libros Eccleſiæ & reipublicæ vtiles conſcripſerint; ſed Primò vt oſtendat ſicut alijs in rebus, ſic & in ſtudio, putà in ſcriptione, & lectione ſuam ineſſe vanitatem & ærumnam, putà afflictionem cordis: ſic enim ipſe ſe explicuit c. 1. v. 17. ita S. Hier. *Nullus finis ſcribendi.* *Primò.*

Secundò, vt taxet pruritum ſcribendi: multi enim pruriunt, vt ſcribant edantque libros, vana dum- *Secundò,*

dumtaxat nominis gloria impulſi, cùm libri ipſorum parum ſint vtiles, aut prælo indigni; præſertim dū continent errores, hęreſes, ſuperſtitiones, obſcœnitates, &c. Verè Iuuenalis ſatyra 7.

—— Tenet inſanabile multos
Scribendi cacoëthes, & ægro in corde ſeneſcit.

Tertiò. Tertiò, vt ſapientem moneat pauca legere & ſcribere, ac omiſſis profanis, ſtudio ſacræ Script. ſe dedere. Nam vt ait Hippocrates initio Aphoriſ. *Ars longa, vita breuis:* breuem ergo vitam, breuibus paucisque, ſed ſalutiferis impende. Relinque ergo vanos & prolixos cæterorum libros. Nam vt ait S. Aug. lib. de Doctrina Chriſtian. c. vlt. *Et cùm ibi* (in Script.) *inuenerit omnia, quæ vtiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi inueniet ea, quæ nuſquam omninò alibi, ſed illarum tantummodo ſcripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate diſcuntur.* Quin & Cicero Tuſcul. 1. *Mandare,* inquit, *quemquam cogitationes ſuas literis, qui eas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorē, hominis eſt intemperanter abutentis & otio & literis.* Hinc Stobæus ſerm. 19. narrat Socratem, Ariſtarchum, & Phauorinum (qui Plutarchum ſibi coæuum taxat, quòd tā multa ſcripſerit) noluiſſe quidquam ſcribere. Et Ariſtippus Socratis auditor cuidam iactanti ſe plurima legiſſe. *Quemadmodum,* inquit, *non illi qui plurimū edunt, meliùs valent his, qui ſumunt quantum opus eſt: ita non qui plurima, ſed qui vtilia legerunt ſtudioſi & eruditi ſunt habendi.*

Multorum librorum incōmoda. Primum. Secundum. Tertium. Rationes eorum erant. Prima, quòd legere, ſcribereque tot libros, ingens ſit animi corporiſque labor, & defatigatio. Secūda, quòd tot libri minuant ingenij exercitiū, cùm homines ſecurè ſcriptis aliorum indormiant. Tertia, quòd officiant memoriæ, eamque obtundant: dū enim tam varia ſtudioſi legunt, nihil retinent; quia poſterius extrudit prius. Vnde S. Thomas rogatus, qua via & methodo quis euaderet doctus? reſpondit, ſi vnum dumtaxat legat librum, vti refertur in Chron. S. Dominici p. 1. lib. 3. cap. 37. Idem dixit fecitque noſter Iacobus Lainez, ſecundus Societatis IESV Præpoſitus Generalis: ipſe enim vnum dumtaxat in cubiculo habebat librum, eumque à capite ad calcem perlegebat, quo facto, eum referebat ad bibliothecam, atq; ex ea alium ſumebat pari modo euoluendum.

Quartum. Quarta, quod in ſcriptione & lectione tot librorū multum inſumatur perdaturq; temporis, per tot circuitiones inuolutæ veritatis, quæ breuiter & nudè tradita faciliùs, clariuſque intelligitur. Hæc tamen non vetant, quin vtile ſit plures libros ſcribere, cùm vel quid noui affertur, vel nouo & meliori modo explicatur; aut cùm neceſſitas reſpondendi hæreticis, alijſque aduerſarijs id exigit; aut cùm res ab ijs fusè & confusè traditæ, breui, clara & ordinata methodo traduntur, vti fecit Iuſtinianus, qui priſcorum Iuris peritorum duo librorum millia, in breuem Iuris moderni Codicem redegit.

Præclarè Clemens 1. Strom. *Filij quidem corporis, animæ autem liberi ſunt ſcripta.* In libris ergo animam ſapientis intueris. P. Damiani libro 1. epiſt. 6. *Tuli librum meum, quem velut vnicum filium, vlnis vterinæ dulcedinis amplectebar.* Petrus Venet. lib. 1. epiſt. 20. *Plurimi ſcripſerunt, & in diuinas literas edidere commentarios felices: ſi iuuandi ſtudis*

Cornel. in Eccleſiaſten.

A *laborarunt, ſudoreſq; ſuos diuinæ ſacrarunt gloriæ, non ſuæ; viuunt adhuc in ſuis libris, licèt abierint, & operū fructus ſemper pullulant, dum liber viuit.* Proclus orat. in Chryſoſt. *A ſcribendi munere nos ſcriptorum copia non auocet, vrgeat potiùs ac prouocet, & in exemplum aliorum ſcriptiones eant. Bonos libros qui conſcribit retia ſalutis expandit.* Seneca epiſt. 33. *Patet omnibus veritas, nondum eſt occupata. Multū ex illa etiam futuris relictum eſt.*

Plurium librorum commoda. Vincentius Lirin. taxans ex Apoſtolo profanas vocum nouitates adinuentas à nouatoribus ac hæreticis: *Non dicas noua,* inquit, *ſed nouè.* Sanè noſtro hoc ſæculo viri eruditi, & Religioſi ita ſuis ſcriptis illuſtrarunt Poëſin, Rhetoricam, Philoſophiam, Matheſin, Controuerſias, Theologiam Scholaſticam, & Moralem, Spiritalem quoque & Myſticā, ac præcipuè S. B Scriptur. vt multa hactenus inaudita euulgarint, multa incognita & clauſa reſerarint, multos ad ſcientiarum apicem euexerint; adeò vt à Chriſto nato, vix vllum ſæculum fuerit doctius, ſubtilius, profundius, idq; in omni ſcientiarum genere.

Primum Ratio à priori eſt. Prima ſciētiarum immenſa amplitudo, profunditas & obſcuritas; ex qua fit, vt vna explicata & ſuperata, ſemper ſupersit, & cernatur alia & alia profundior, & obſcurior, idq; ſine fine & termino: quo fit, vt ſemper nouas quæſtiones explicādi, nouoſque libros ſcribendi materia relinquatur. Primæ enim cogitationes aditum patefaciunt, ait Dion. poſterioribus commentationibus, iiſque melioribus; iuxta illud, δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι. Nemo ex- C antlat mare & theſaurum immenſum ſapientiæ. Quare tam verum eſt illud Terentij prolog. in Eunuch. *Nullum eſt dictum, quod non ſit dictū priùs;* quàm nihil ex auri argentique venis erui; nihil ex gemmiferis fluuijs educi, nihil laticis liquoriſue ex fontibus & fluminibus exhauriri denuo, quod nō ſit erutum, eductum, exhauſtum priùs, ſed alijs & alijs aquis, metallis, diuitijs ſemper affluentibus, alijs inquam, in indiuiduo, ſed iiſdem in ſpecie.

Secundum. Secunda, eſt immenſa ingenij humani capacitas, curioſitas, ſtudiumque ſciendi; quæ ſemper noua veſtigat, vt vbi priores deſtiterunt, ibi poſteriores incipiant vlteriùs profundiora ſcrutari, vti videre eſt in Philoſophia, & Theologia Scholaſtica: indies enim noui Doctores nouas mouent quæſtiones, & nouas inueniunt diſtin- D ctiones, diuiſiones, ſectiones, ſubtilitates: hæretici quoque, nouos inueniunt errores, & hæreſes, quas ſcriptis libris confutare opus. Quantum lucis, methodi, profunditatis, ordinis S. Auguſtino & Patribus addidit S. Thomas & Scholaſtici? *Quocidie aliquid ſubtilius, aliquid elegantius cogitat luxuria furor, vſitata contemnens,* ait Seneca lib. 6. Natur. quæſt. *Nec verò Ariſtotelem in Philoſophia deterruit amplitudo Platonis,* ait Cicero de Optimo genere dicendi.

Tertium. Tertia, eſt indolum & appetituum diuerſitas, quæ facit, vt huic placeat hic ſcriptor, alteri alter perinde ac in menſa, huic placet hic cibus, alteri alter: ac in foro vni placent merces huius mercatoris, alteri alterius: quare ſicut in conuiuio, vt omniū appetitui ſatisfiat, oportet plura proponere fercula, & in foro plures merces: ſic & in

 doctri-

doctrina plures libros etiam de eadẽ re tractantes, vt cui vnus non ſapit, ſapiat alter, tertius, vel quartus, &c. *Vtile eſt*, inquit S. Aug. 1. de Trin. ca. 3. *plura à pluribus fieri libros diuerſo ſtylo, non diuerſa fide etiam de quæſtionibus eiſdem, vt ad plurimos res ipſa perueniat, ad alios ſic, ad alios autem ſic.*

Quartum. Denique ad Dei magnificentiam, mundíque ornatum, & plenam rerum vniuerſitatem pertinet, vt ſicut ſingularum rerum, & ſpecierũ plura variaque extent indiuidua: ſic quoque artium & ſcientiarum plures & varij proſtent tractatus & libri: hoc enim facit ad doctrinæ varietatem & copiam: quodque enim ingenium, ſuum ſibíque proprium habet genium, acumen, iudicium, dicendi ſcribendíque methodum, gratiam, ſtylũ, ac quippiam ſemper in quo emineat, & ceteros ſuperet.

Quocirca Origenes ſex millia librorum in S. Script. edidit, teſte S. Epiphanio. *M. Varro*, ait S. Augu. *tam multa legit, vt aliquid ei ſcribere vacaſſe miremur; tam multa ſcripſit, vt vix quidquam legere potuiſſe credamus.* Hinc illæ magnificæ regum & ſapientum bibliothecæ, tot in omni arte librorũ præſtantium millibus inſtructæ, ac toto orbe celebratæ. Ptolemæi Philadelphi (quæ quingenta millia librorum continebat, ait Ioſephus lib. 12. Antiq. c. 11. & Euſeb. lib. 8. Præpar. c. 1. imò ſeptingenta millia, ait Gellius lib. 6. c. vlt.) Traiani, Veſpaſiani, Origenis, Pamphili S. Auguſtini, &c. ac modernæ in ſingulis prouincijs numeroſiſſimæ; inter quas, *velut inter ignes lunã minores* emicat Bibliot. Vaticana, erecta à Nicolao V. Quàm iucundum, quàm vtile, quàm eruditum in ijs verſari, ac tot ſapientum ſenſa manu, oculis, menteque verſare? An non hoc eſt vitam agere inter Muſas, in Alcinoi hortis degere, paradiſum terreſtrem incolere, perpetua in mentis delicijs conuiuia agitare?

Porrò Lecturis eſt meliores, ſibíque vtiliores ſeligere legereq; libros, ac lectos ruminare, & in memoriam, velut mentis ventrem recondere, inſtar conuiuæ, qui meliores, ſibiq; ſalubriores in conuiuio ſeligit, comeditque cibos; ſcriptoris verò eſt, non tantùm vtilia ſcribere, ſed & eximiũ quid, ſiue in re, ſiue in modo methodoq; ſcribẽdi afferre, vt rara gratia lectorem mulceat: qui enim trita ſcribunt, aut gratia ſcribendi deſtituũtur, ij in angulum detruduntur, vt nec legantur, nec ſolem aſpiciant. Denique, *qui aſcendit pulpitũ* (ad docendum vel ſcribendum) *incautus, deſcendit inglorius.* Noli ergo præcox & præceps eſſe in edendo ingenij tui fœtu. *Sit elephantinus partus, nonumq́; prematur in annum.*

Myſticè, S. Hieron. plures libri ſunt, qui diſcrepant ab vno & vero, ſcilicet à Chriſto: vnus verò liber ſunt omnes Prophetæ, Euangelia, Epiſtolæ, &c. quia vnum Chriſtum loquuntur, & ſonant. *Quidquid enim dixeris*, inquit, *ſi ad eum referatur, qui in principio erat apud Deũ, & Deus erat Verbum, vnum volumen eſt; & innumerabiles libri, vna lex, vnũ euangelium nominantur. Quòd ſi diuerſa, & diſcrepantia diſputaueris, & curioſitate nimia huc atque illuc animũ deduxeris, etiam in vno libro multi libri ſunt. Vnde dictum eſt: Ex multiloquio non effugies peccatũ. Talibus igitur libris non eſt finis. Bonum enim omne & veritas certo fine concluditur; malitia verò*

A *atque mendacium ſine fine ſunt: & quanto plus exquiruntur, tanto maior eorum ſeries naſcitur.* Sic & Olympiod. qui & addit multos vocari libros Gentilium & hæreticorum, eò quòd in vnũ non cõſpirent; ſed ſibi inuicem aduerſentur, & quod vnus ſtatuit, alter euertat. Concludit deinde: *Quòd verò*, ait, *non eſt finis, intellige ſine fine verſari circa res vanas, vel quòd res vana propoſitum finem, fructumq́; illum non habeat, quem conſequi poſſimus illas perſequentes; vel quod infinita eſt librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur.*

Freqvensqve meditatio, carnis afflictio est] Pro *meditatio* hebr. eſt לַהַג *lahac*, quod vix alibi inuenitur: vnde à varijs variè vertitur, Syrus vertit, *ſermo*; Pagnin. *doctrina*; Tigurin. *lectio*; Caiet. *eloquium*.

B Finem loqvendi pariter omnes avdiamvs: Devm time, et mandata eivs observa; hoc est enim omnis homo] Vers. 13. Eſt anacephalæoſis, in qua paucis, imò vnica gnome omnia iam dicta ſummatim complectitur. *Finis libri, Deum timere.* Vnde S. Hieron. in veteri editione, *Finis*, ait, *ſermonis verbi vniuerſi auditu perfacilis, eſt vt ſcilicet Deum timeamus, & eius præcepta faciamus: Ad hoc enim natum eſſe hominem, vt creatorem ſuum intelligens, veneretur eum metu, & horrore, & opere mãdatorum. Siquidem cùm iudicij tẽpus aduenerit, quidquid à nobis geſtum eſt, ſtare ſub iudice, & ancipitem diu expectare ſententiam, & vnumquemque recipere pro opere ſuo ſiue mali quid geſſerit, ſiue boni.*

Pagnin, *finis verbi omnis auditus eſt*; Campenſ. *finem vniuerſæ rei audiamus*, Vatab. *in ſumma omnia*
C *audita ſunt*: idq́ue ſic exponit, q.d. Omnia te docui, ſcilicet cuncta, quæ in mũdo ſunt, eſſe vana; imò ipſam vanitatẽ. Aculeum ergo acremq; ſtimulũ metus Dei & iudicij diuini, hic in fine cõcionis infigit lectoribus. Idem faciat concionator, vt in epilogo efficaciſſimè & breuiſſimè totã concionẽ repetat, ac quæ maioris ſunt momẽti, menti auditorum infigat. Vnde Chal. partim litteraliter, partim myſticè vertit, *finis verbi, quæ facta ſunt in ſæculo in abſcondito, omnia futura ſunt vt publicentur, & nota fiue filijs hominum; ideo verbũ Domini time, & præcepta Domini cuſtodi, & nõ pecces in abſcondito: & ſi peccaueris, eſto admonitus, vt conuertaris; quoniam ſic debet eſſe via omnium hominum.*

Præclarè, S. Ephrem ſerm. de S. Iuliano Anachoreta tom. 3. *Quid*, inquit, *eſt perfectio? Perfectio eſt cuiuſuis ſermonis, & omnis actionis finis. Nã ſcrip-*
D *tum eſt: Finis verbi, omne auſculta, Deum time, & mãdata eius obſerua. Quæ enim accidunt vnicuique noſtrum in hoc ſæculo, ſiue triſtia ac grauia, ſiue bona ac læta, finem habent: quapropter etiam à tempore conſumuntur atque delentur: at quæ poſt vitæ huius exitum remanent, æterna ſunt, & immortalia. Diem ergo iudicij & retributionis in mente habeamus, vt voluntas noſtra perfecta ſit in Domino.* ſic Ephr. to. 3. de Iuliano Anachor.

Porrò, idem eſt finis dicendi Salomoni, qui eſt eſſendi homini: ſicut enim equus naſcitur ad curſum, hicque eius eſt finis; auis ad volatum, bos ad arandum, canis ad latrandum, ignis ad calefaciendum, aqua ad humectandum, &c. ſic homo naſcitur ad Deum cognoſcendum, amandum, timendum & colendum, vt eius tandem viſione & poſſeſſione fruens beetur. Idem per

vmbram

vmbram videre Gentiles, vt Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum ſenſa refert Cicero lib. de Senectute in fine. Vnde concludit: *Ex iſta vita diſcedo, tanquam ex hoſpitio, non tanquam ex domo: commorandi enim natura diuerſorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diem! cùm in illud animarum concilium cœtumq; proficiſcar, & cùm ex hac turba & colluuione diſcedam!*

Devm time] Campenſ. *reuerere Deum.* Hebr. *Elohim*, id eſt creatorem, gubernatorem, inſpectorem, iudicem, & vindicem omnium. Hinc S. Clemens epiſt. 1. nomen *Deus* deriuat à δέος, id eſt timor. Nam *primus in orbe Deos fecit timor.* Timor autem hic intelligitur, tum initialis & ſeruilis, quo timemus Dei iudicium, vindictam, ſupplicium, & gehennam. Vnde ſequitur: *Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium:* tum potius B filialis, quo ex amore & reuerentia erga Deum vbique præſentem, eum reueremur, cauemuſque, ne vel in minimo eius oculos offendamus, ſicut filij reuerentur parentes chariſſimos, cauentque, ne quid faciant quod eis diſpliceat. Ita S. Hieronym. & alij. Audi S. Bernard. ſerm. 1. in Cant. *Denique vniuerſis humanis ſtudijs ac mundanis deſiderijs præfulit Deum timere, eiuſq; obſeruare mandata. Meritò quidem. Verè etenim ſapientiæ primum illud initium, ſecundum conſummatio eſt, ſi tamen conſtat vobis non aliud veram & conſummatam eſſe ſapientiam, quàm declinare à malo, & facere bonum; itemq; recedere à malo, neminem poſſe perfectè, abſque timore Dei; nec bonum opus omnino eſſe præter obſeruantiam mandatorum.* Idem ſerm. 20. *Valde omnino,* inquit, *mihi amandus eſt, per quem ſum, viuo, & ſapio. Si non amo, ingratus ſum, & indignus.* C *Dignus planè eſt morte, qui tibi Domine Ieſu recuſat viuere, & mortuus eſt: & qui tibi non ſapit, deſipit, & qui curat eſſe niſi propter te, pro nihilo eſt, & nihil eſt. Denique quid eſt homo, niſi quia tu innotuiſti ei? propter temetipſum Deus feciſti omnia: & qui eſſe vult ſibi, & non tibi, nihil eſſe incipit inter omnia. Deum time, & mandata eius obſerua: hoc eſt inquit, omnis homo. Ergo ſi hoc eſt omnis homo, abſque hoc nihil eſt omnis homo. Inclina tibi Deus modicū, id quod me dignatus es eſſe, atque de mea miſera vita ſuſcipe, obſecro, reſiduum annorum meorum: pro his verò quos viuēdo perdidi, quia perditè vixi, cor contritum & humiliatum Deus non deſpicias.*

Timor Dei cauſa virtutum.

Hinc patet τὸ *mandata eius obſerua*, velut effectum pendere à τοῦ *Deum time.* Timor enim Dei cauſat obſeruationem mandatorum Dei: quia enim timemus & reueremur Deum, hinc ſatagimus D mandata eius ſtudioſè obſeruare, ne illi vel in minimo diſpliceamus, ſed per omnia placeamus, ipſeque in nobis vbique, & in omnibus ſibi complaceat. Qui ergo Deum timet, ſtudet ita opera ſua peragere, vt Deo grata & iucunda ſint, Deuſque ijs quaſi delicijs ſuis paſcatur, delectetur & fruatur. Audi Caſſian. Collat. 11. c. 13. *Quē timorem,* inquit, *non pœnarum terror, nec cupido præmiorum, ſed amoris generat magnitudo: quo filius vel indulgentiſſimum patrem, vel fratrem frater, vel amicum amicus, vel coniugem coniunx, ſollicito reueretur affectu, dum eius non verbera, neque conuicia, ſed vel tenuem amoris formidat offenſam, atque in omnibus non ſolùm actibus, verùm etiā verbis attonita ſemper pietate diſtenditur, ne erga ſe quantumcumque feruor dilectionis intepeſcat. Cuius timoris magnificentiam I-*

A *ſaias vnus Prophetarum eleganter expreſſit: Diuitiæ, inquiens, ſalutis, ſapientiæ, & ſcientiæ timor Domini ipſe eſt theſaurus eius,* &c.

Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, & in omnibus eius voluntatē facit. *Voluntas autem Dei eſt,* ait S. Cyprian. de Orat. Domin. *Quam Chriſtus & fecit & docuit: Humilitas in conuerſatione, ſtabilitas in fide, verecundia in verbis, in factis iuſtitia, in operibus miſericordia, in moribus diſciplina: iniuriam facere non noſſe, & factam poſſe tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater eſt, timere quod Deus eſt, Chriſto nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præpoſuit: charitati eius inſeparabiliter adhærere, cruci eius fortiter, & fidenter aſſiſtere: quando de eius nomine & honore certamen eſt, exhibere in ſermone conſtantiā, qua* B *confitemur: in quæſtione fiduciam, qua congredimur: in morte patientiam, qua coronamur, hoc eſt cohæredem Chriſti eſſe velle. hoc eſt præceptum Dei facere, hoc eſt voluntatem Patris adimplere.*

Hoc est enim omnis homo] Syrus, *quoniam hoc eſt, quod ab artifice vno datum eſt cuilibet.* Arabicus, *ad finem ſermonis audi, omne negotium: Deum time, & obſerua mandata eius, quoniam cuilibet homini prodeſt hoc.* Chald. *quoniam ſic debet eſſe via omnium hominum.* Scholiaſtes, *hoc eſt enim totus homo:* Vatabl. *quia hoc ſpectat ad omnem hominem:* Tigurin. *nam in hoc conſiſtit omnium hominū perfectio;* Campenſ. *illo enim ſolo acquiritur, quidquid verè & ſolidè beatum facere poteſt.* Caietan. *hoc duntaxat diuinum eſt; fixum ſtabileq; bonum in omni homine:* Arias, *Vnum agit, hoc opus, hic finis tibi, tanſaq; vitæ;* alius, *Omnis in hoc hominis conſiſtit vita beati.* Simi- C li ſtimulo Moſes vrget populum dicens: *Et nunc Iſrael, quid Dominus requirit à te, niſi vt timeas Dominum Deum tuum &c. cuſtodiaſq; mandata Domini?* Deuter. 10. 12. Iam

Hoc eſt omnis homo quid? Reſp. Primò.

Primò, noſter Lud. Alcazar in ca. 1. Apocal. notat. 18 ſic explicat: *Hoc eſt enim omnis homo: hoc;* ſcilicet ænigma hominis moribundi, quod toto cap. propoſui; hoc enim totum ſummatim hiſce verbis, quaſi in tabella ſpectandū proponit Eccleſiaſtes; perinde ac ſi concionator quiſpiam de morte concionans ſub finem concionis, vt viuaciùs mortis ſchema auditoribus imprimat, propoſito cranio defuncti, exclamet: *Hoc eſt omnis homo,* id eſt, huc deueniet omnis homo: quiſquis ergo es homo, ſcito te moriturum, ac in cranium & oſſa nuda abiturum: quare dum viuis & viges, Deum time & mandata eius obſerua. Verū hic ſenſus coactus videtur & violentus, aut certè ſym- D bolicus, ac vim ſententiæ eneruare. Vnde ceteri omnes cenſent pronomen *hoc* genuinè demonſtrare non ænigmata præcedentia & remota, ſed id quod proximè præceſſit: *Deum time, & mandata eius obſerua.*

Secundò.

Secundò, noſter Coſmas Magalianus in epiſt. 2. ad Timoth. c. 4. v. 5. annot. 2. num. 3. ſic exponit *hoc eſt omnis homo,* id eſt hæc eſt definitio hominis, vt ſi quæras, Quis eſt homo? reſpondeat Salomon: Eſt is, qui timet Deum: ceteri enim quidem videntur homines, ſed reuera ſunt leones ſuperbi, harpyiæ tenaces, tigrides truculentæ, voraces lupi, &c. Sic Epictetus ait: *Hominis nomine dignus non eſt, qui virtutis ſtudioſus non eſt.* Sed audi Coſmam: Symbolicus ille concionator omnia philoſophiæ diuinæ placita aureo li-

bello complexus,ad extremam operis ſui coronidem,perinde ac ſi ab aliquo interrogaretur, quid eſſet homo, quem Ieremias nuſquã vidit, quemq; Cynicus ille philoſophus in Athenienſi foro, circumſpectante populi infinita multitudine,præeunte lucernâ non inuenit; ita definit: *Deum time,& mandata eius ſerua; hoc eſt omnis homo.* Vbi Septuag. planiùs locuti *in hoc*,inquiũt, *conſiſtit omnis homo.* Non ſunt hominis (palam denuncio) appellatione digni;qui vt oculis placeant, calamiſtro vtuntur; qui refugos à fronte capillos gerunt, qui holoſericati incedunt, qui pallio ab vno in alterum humerũ reiecto, protrudere in vijs volunt prætereuntes. *Qui Deum timet,& mandata eius ſeruat, hic homo eſt*,quẽ quærimus:hic eſt qui terram implet:hic nõ ficti hominis laruam gerit,vt aſoti & imtẽperantes, ſed veri ſpeciem,vt modeſti,& frugales. B Hunc ſenſum indicat quoque S.Bernard.ſerm.1.& 20.in Cantic. cuius verba paulò antè recitaui. Et S. Chryſoſt.hom.5.de incomprehenſ.Dei natura: *Nam ſine ſcientia*, ait, *id quoque vt homines ſimus amittemus: Deum enim metue,inquit,& mandata eius cuſtodi quoniam hoc quiſque homo eſt*.& S.Hier. hic: *Qui adhuc homo eſt*,inquit,*& necdum nomen Dei accepit,hanc habet rationem ſubſtantiæ ſuæ, vt in corpore poſitus Deum timeat.*

Tertiò. Genuinè.

Tertiò,& genuinè:*Hoc eſt omnis homo*,id eſt huc natus,fictus & factus eſt omnis homo,vt ſcilicet Deum timeat, mandata eius obſeruet: quare nemo ſe ab eis excuſet, per ætatẽ,ſexum, infirmitatẽ,dignitatẽ, aut aliam qualitatem:ſit puer, ſit femina,ſit æger, ſit diues,ſit princeps, ſit Imperator,ea obſeruet oportet: hoc eſt enim omnis homo: id eſt,ad hoc obſtringitur omnis C homo,iure naturali,diuino & humano.

Rurſum, *omnis homo*, id eſt totus homo, vel integer homo. q.d. Quidquid eſt,quidquid habet homo, huc impendat oportet, ſcilicet vt timeat Deum,eiuſque leges obſeruet; quare omnes ſenſus, omnia membra, omnes vires animæ & corporis ad hoc vnum conferat oportet, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& ex tota fortitudine tua*, Deuter.6.5.& Matth.22. 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoſcendum, voluntatem ad amãdum,memoriam vt eius iugiter recorderis, oculos vt legas eius mandata, aures vt audias,manus & pedes vt ea exequaris, &c. Vnde S.Auguſt.lib.20.de Ciuit.cap.3.*Quid breuius*, ait,*verius,ſalubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius cuſtodi: quia hoc eſt omnis* D *homo. Quicumque enim eſt hoc,eſt cuſtos utique mandatorum Dei:quoniam qui hoc nõ eſt,nihil eſt: Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in ſimilitudine vanitatis.*

Sæpè enim Hebræi,Græci & Latini per enallagen quantitatis, ſumunt totum vniuerſale pro toto quanto ſiue integro. *Omnis* ergo *homo*, idẽ eſt,quod integer homo;vnde rurſum per metonymiam,qua res ſumitur pro adiunctis rei,putà homo pro bono,perfectione,& felicitate hominis,ſic exponas,q.d. Omnis homo,id eſt omne bonum,omne officium , omnis finis,omnis virtus,omne decus & laus,omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita conſiſtit in timore Dei, & obſeruantia legum ipſius: ſiue hoc eſt, A quò ſpectare debet omnis homo,quantus quantus eſt , in dictis factiſque ſuis omnibus , ac tota vita, vt ibi ſemper & vbique ob oculos ponat timorem Dei eiuſque præcepta exequi ſatagat. Vnde Chald.vertit,*talis debet eſſe via omnium hominum*, S.Hieron.*ad hoc creatus eſt homo.* Hinc & Salonius explicat, q.d. Qui aliter viuit , exlex ſcilicet & immemor timoris legiſque Dei , non homo eſt,ſed beſtia,quia non rationabiliter,quę eſt natura hominis,ſed beſtialiter viuit , ſcilicet ſi gulosè,vt porcus: ſi dolosè,vt vulpes: ſi arroganter, vt taurus;ſi rixosè,vt canis: ſi inuidè , vt ſimia,&c.

Platonis emblema homo beſtia.

Salomonem de more ſecutus Plato cenſet hominem in vitia defluentem , non tam hominem eſſe quam beſtiam. Vnde lib.9.de Iuſto,figurat animam hominis hunc in modum: Eſt ali- B qua congeries capitum plurium belluarũ quaſi in globum coacta ferinum,ex hac multiplici capitum ferinorum congerie pullulat quaſi ſtipes aliquis ex radicibus,qui ſtipes hinc leo eſt, inde draco. Huic ſtipiti homo aliquis ſuperponitur clauam manu tenens, qua beſtias verberat ſæuientes. Demum corporis humani pellis omnia illa circumdat per quam animal vnum videatur eſſe quod eſt ſimplex animal. Congeriem plurium beſtiarum eſſe vult inſatiabilem concupiſcentiæ partem.Stipitem leone & dracone compoſitum, iracundiæ vim, quæ leo dicitur, cùm ſuffragatur rationi;draco.cùm refragatur. Homo eſt ratio. Poſt hæc iubet Plato,vt interiorem illum hominẽ nutriamus potiùs quàm beſtias illas,ne propter famem deficiente homine,ſolæ in nobis ſuperſint beſtiæ. Per hæc admonemur, vt C tranſitum animarum accipiamus non in varias ſpecies , ſed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem,qui nutritioni deditus , die nocteque torpebit. Miluus,qui raptu viuet per concupiſcentiam; leo,qui egregie militabit: draco, qui crudeliter in genus humanum ſæuiet:homo qui ratione ciuili viuet;hæros,qui naturalia perſcrutabitur;dæmon, qui mathematica: angelus, qui diuina. Talis enim fit animus,qualem induerit habitum, talis inquam in corpore,talis & extra corpus. Hinc & illud Platonicum: *Sapienti viro lex Deus eſt,inſipienti verò libido*. Et illud: *Beatus ille futurus eſt,qui humiliter diuinæ legi ſe ſubijcit: miſer verò, qui eam ſuperbè contemnit.*

De officio hominis veri & Chriſtiani vide Nyſſen. oratione: *Quid nomen & profeſſio Chriſtiana requirat*,vbi ait,hominem impiè viuentem, D non hominem , ſed ſimiam eſſe hominis veſte indutam. Tum ſubdit chriſtianiſmi definitionẽ: *Chriſtianiſmus* , inquit, *eſt imitatio diuinæ naturæ.* Homo enim conditus eſt ab initio ad imaginẽ & ſimilitudinẽ Dei, quo reuocatur per chriſtianiſmum: tandem ſubijcit, hominem peruersè viuere , ac beſtialibus moribus exprimere numen diuinum, eſſe grauem numinis iniuriam; Quia,inquit,numen illis ſimile videtur,eò quòd eius imago, id eſt homo improbus, talis ſit. Vide & S.Hilar.in pſalm.118.ad illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me*; ſine litera *iod* initio. Et Lactant.lib.7.c.6.initio: *Idcirco*, inquit, *mundus factus eſt , vt naſcamur : ideò naſcimur, vt agnoſcamus factorem mundi ac noſtri Deum: ideo agnoſcimus , vt colamus:ideo colimus,vt immortalitatem pro laborum*

mercede

mercede capiamus; quoniam maximis laboribus cultus A *Dei conſtat: ideo præmio immortalitatis afficimur, vt ſimiles angelis effecti, ſummo Patri ac Domino in perpetuum ſeruiamus, & ſimus æternum Dei regnum. Hæc ſumma rerum eſt, hoc arcanum Dei, hoc myſterium mundi, à quo ſunt alieni, qui ſequentes præſentem voluptatem, terreſtribus & fragilibus ſe bonis addixerunt, & animas ad cœleſtia genitas ſuauitatibus mortiferis, tanquam luto cœnoque demerſerunt.* Et B. Petrum Damian. lib. 1. epiſt. 17. ad Alexand. Pontificẽ, vbi hunc locum pertractans, ait, eum, qui Deum non timet, aut mandata eius non ſeruat, ratione carere, ac proinde vocabulum quidem hominis habere, ſed hominis eſſe non habere. Exemplum dat S. Chryſo. hom. 21 ad populum, S. Iob, qui, inquit, c. 1. deſcribitur, non ex phyſiognomia, ſed ex timore Dei. *Nec hoc dicit*, inquit, *quid duos* B *pedes habebat, & vngues latos, ſed indicia pietatis illius præbens, dicebat: Simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, demonſtrans, quod hoc eſt homo: ſicut ſcilicet & alius inquit, Deum time, & ipſius mandata cuſtodi, quoniam hoc eſt omnis homo ſi autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationẽ; multò magis fidelis: fidelis enim propterea vocaris, quoniam & credis Deo, & ab eo creditam ipſe iuſtitiam habes, ſanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, & hæc tibi commendauit.* Porrò, quòd Iob dicitur *rectus*; Sept. vertunt, ἀληθινὸς id eſt *verus*, eò quòd Dei imaginem & ſimilitudinẽ bonis in ſe retinuerit moribus, inquit ibidem Orig. vt non pictus, ſed verus eſſet homo, id eſt vera Dei imago. Philo lib. de Abraham explicans illud Geneſ. 6. 9. *Nec homo iuſtus, perfectus in generatione ſua, Deo placuit: Sciendum,* C inquit, *quòd hominem non vulgari loquendi forma, rationale, mortale animal vocat; ſed per excellentiam eum, qui verè ſuo nomini reſpõdet ereptis ex animo immanſuetis, rabidis ferinisq́; vitiorum affectibus, argumento eſt, quòd poſt hominem, addit iuſtum, dicens. Homo iuſtus, quia nemo iniuſtus eſt homo, ſed potius beſtia humanâ formâ prædita; in ſolum autem iuſtitiæ ſectatorem nomen hoc competit.*

Hos ſecutus Seneca epiſt. 77. *omnia*, ait, *ſuo bono conſtant, vitem fertilitas commendat, vapor vinũ, velocitas ceruum. Quã fortia dorſo iumenta ſint quæris, quorum hic vnus eſt vſus, ſarcinam ferre. In cane ſagacitas prima eſt, ſi inueſtigare debet feras; curſus, ſi conſequi; audacia, ſi mordere & inuadere. Id in quoque optimum eſt cui naſcitur, quo cenſetur. Homo Deo fruẽdo naſcitur, ratione antecedit animantia cetera; virtute ergo & pietate præſtare debet.*

Denique, *omnis homo*, id eſt perfectus homo eſt (quia omne & perfectum idem ſunt, ait Ariſtot. l. 1. de Cælo textu. 1.) ſi timeat Deum, eiuſque mandata obſeruet: quidquid præterea habet homo, ſiue opes ſint, ſiue ſcientiæ, ſiue deliciæ, ſiue inſulæ, ſiue purpura, ſiue regnum, vetus eſt, vanitas eſt, nihil eſt. Vnde Olympiod. vertit, *hic eſt ſapiens integer, perfectus homo.* Sic & Bonauent. Lyran. Moringus & alij. Perfectio enim hominis conſiſtit in adæquatione eius ad ſuum exemplar, quod eſt Deus, vt ſcilicet Deo, eiuſque voluntati & ſanctitati per omnia ſe conformet, quod ille vult velit, quod non vult nolit, quod ille amat amet, quod odit oderit. Timor Dei enim hic filialis intelligitur, qui in virtuti- A bus eſt cõſummatus, quo ſolo perficitur & conſummatur homo, iuxta illud: *Plenitudo ſapientiæ eſt timere Deum*, Eccl. 1. v. 10.

Quocirca. S. Chryſoſt. in 1. Corinth. cap. 9. *Omnem*, inquit, *hominem Paulus exhibebat Deo* q. d. Vnus Paulus erat omnis homo, id eſt homo perfectiſſimus, & inſtar omnium hominum, vtpote qui in ſe vno exprimeret omnem virtutem & perfectionem, quæ in omnibus hominibus ſimul ſumptis inueniri poteſt.

Huc facit illud Senecæ lib. 3. Natur. quæſt. in Præfat. *Quid*, inquit, *præcipuum in rebus humanis eſt? Non claſſibus maria impleſſe, nec in rubri maris littore ſigna poſuiſſe, nec deficiente terrâ, ad iniurias aliorum erraſſe in Oceano, ignota quærentem; ſed animo omne vidiſſe, & qua nulla eſt maior victoria, vitia domuiſſe. Innumerabiles ſunt, qui vrbes, qui populos habuere in* B *poteſtate, pauciſſimi qui ſe. Quid eſt præcipuũ? erigere animum ſupra minas & promiſſa fortunæ. Nihil dignũ putare, quod ſperes. Quid enim habet dignum, quod concupiſcas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in denſam vmbram claro ſole redíere.*

Inde deinde cetera educens, vti Salomon hîc ex timore Dei, colligit obſeruationem mandatorum eius: *Quid*, inquit, *eſt præcipuum? Poſſe læto animo aduerſa tolerare, quidquid acciderit ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes ex decreto Dei fieri. Flere, queri, gemere, deſciſcere eſt. Quid eſt præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduerſus tantùm, ſed & infeſtus, nec auidus periculi, nec fugax, proſperitatem non expectans, ſed aduerſus vtrumque intrepidus, & in-* C *confuſus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percuſſus. Quid eſt præcipuum? non admittere in animo mala conſilia, puras ad cælum manus tollere, nullum petere bonum, quod vt ad te tranſeat, aliquis poſſit amittere, optare, quod ſine aduerſario optatur, bonam mentem. Cetera magno æſtimata mortalibus, etiamſi quis domum caſus abſtulerit, ſic intueri, quaſi exitura, qua venerint. Quid eſt præcipuum? Altos ſupra fortunam* (alij codices legunt *fortuita*) *ſpiritus hominis attollere. Meminiſſe, vt ſiue felix eris, ſcias hoc non futurum diu; ſiue infelix, ſcias hoc te non eſſe niſi cum putes. Quid eſt præcipuum? liberum animum habere,* &c. *ſi tibi ipſe dixeris, Quid inſanio? quid anhelo? quid ſudo? quid terram verſo? quid forum viſo?* Vti ſocio ſuo dicebat aulicus ille Cæſaris, qui lectâ Vita Antonij relictâ aulâ, eiuſdem ſeceſſum & ſanctitatem imitatus eſt, cuius exemplo conuerſum D ſe memorat S. Auguſtin. lib. 3. Confeſſ. c 6. *Dic mihi*, inquit, *quæſo te, omnibus iſtis laboribus noſtris, quo ambimus peruenire? quid quærimus? cuius rei cauſa militamus? Maiorne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio, quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile plenumque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quandiu iſtud erit? Amicus autẽ eſſe Dei ſi voluero, ecce nunc fio.* Subiungit Auguſtinus ſanctum felicemque rei euentum. *Dixit hoc*, inquit, *& turbidus parturitione nouæ vitæ reddidit oculos paginis. & legebat, & mutabatur intus vbi tu videbas, & exuebatur mũdo mens eius, vt mox apparuit. Namque dum legit, & voluit fluctus cordis ſui, infremuit aliquando, & diſcreuit, decreuitque meliora. Iam iamque tuus ait amico ſuo: Ego iam abrupi me ab illa ſpe noſtra, & Deo ſeruire ſtatui, & hoc ex*

hora

hora hæc in hoc loco aggredior. Et ſi piget imitari, noli aduerſari. Reſpondit ille adhærere ſe ſocio tantæ mercedis, tantæq; militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrem ſumptu idoneo relinquendi omnia, & ſequendi te.

VERS. 14. ET CVNCTA QVÆ FIVNT, ADDVCET DEVS IN IVDICIVM PRO OMNI ERRATO, SIVE BONVM, SIVE MALVM ILLVD SIT] *Cuncta*, intellige quæ fecimus, vel omiſimus. Operis enim boni, quod facilè facere poteramus, omiſſionem exiget à nobis Deus, ita Olympiod. Hebr. *quia omne opus* (Septuag. *factum*) *venire faciet* vel *introducet Elohim in iudicium pro omni abſcondito, ſiue bonum, ſiue malum ſit.* כִּי *quia* ſignificat hic alteram cauſam ſtimulantem ad Dei timorem, & obſeruationem mandatorum eius, quòd ſcilicet Deus omnes homines, & omnia opera hominum ſit citaturus ad iudicium vniuerſale, quod fiet publicè coram omnibus hominibus & angelis, ac à ſingulis omniũ operum, etiam ſecretiſſimorum rigidam rationẽ exacturus, vt bonis cæleſtia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuat, idque ſine acceptione perſonarum vel munerum iuſtiſſimè & irreuocabiliter; ita vt ab eo nulla ſit appellatio, nulla fuga, nullę latebrę, nulla euaſio. *Pro omni errato*, ſcilicet ſcrutãdo, diſcutiendo, expendendo, iudicando, puniendo: hæc verba, quaſi parentheſi includenda ſunt vt patet ex eo quod ſequitur, *ſiue bonum*; hoc enim cum errato cohærere nequit, ſed cum iudicio, quod præceſſit, cohęreat oportet. ita Dion. & Titelm. Hebr. eſt *pro omni abſcondito*; Vatabl. *occulto*; alij *ſecreto* ſcilicet *errato*, id eſt, *peccato*, vt ſolerter vertit Noſter: hoc enim quia turpe eſt occultat ſe, quæritque ſecretum & tenebras, cùm virtus vtpote honeſta, quærat lucem; Symmach. & Septuag. ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, id eſt *de omni contemptu* vel *certè de omni ignorato: quòd etiam de otioſo verbo, & non voluntate ſed ignoranter prolato reddituri ſimus rationẽ in die iudicij*, ait S. Hier. Complut. vertit, *in omni neglecto*, id eſt de omni præcepto & virtute, quã homo exercere neglexit, S. Aug. lib. 20. Ciuit. ca. 3. legit, *In deſpecto, hoc eſt*, inquit, *in omni* (homine) *etiam qui contemptibilis videbitur* (*& ideo nec videtur*) *quoniam Deus & ipſum videt, nec eum deſpicit, nec cum iudicat prætерit*. q.d. Deus iudicabit omnem hominem, quàntumuis vilem & deſpectum. Arab. vertit, *de omni negotio, quo moleſtiam intulere.*

Mirum videtur Noſtrum vertiſſe *pro omni errato* (malè aliqui legunt *reatu*, peiùs alij *creato*) vnde ſuſpicatur Franc. Lucas in Notis hìc, legẽdum *pro omni celato*. Hoc enim ſignificat Hebr. נֶעְלָם *nelam* Hinc Biblia Regia, Complut. & nonnulla alia legunt *pro omni abſcondito*, & ſic ſe vertiſſe ait S. Hieron. in Comment. Et Chald. *Quoniam*, inquit, *omnia quæ fiunt adducet Deus in die iudicij magni, & futurum eſt, vt manifeſtet omne verbum, quod celatum à filijs hominum, ſiue bonum, ſiue malum.*

Paſſim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni errato*: vnde hæc lectio, ait Franc. Lucas, non facilè auferenda eſt ex verſione Vulgata, nec omnino aliena eſt ab Hebr. *nelam*, id eſt *celato*, vel *abſcondito*, non enim eſt error, niſi circa occulta aut abſcondita. Rurſum, error notat ignorantiam, incõſiderationem & inaduertentiam men-

A tis minùs attentæ ad opus, quod agit, vt diſpiciat, an bonum ſit an malum; quin & opus bonũ homo ſubinde agit minùs attentè minuſq; ſtudioſè, quàm par eſt, imò remiſsè, negligenter, oſcitanter. Rurſum, error vocatur vagatio mẽtis, vel corporis: ſic vocantur errores Vlyſſis, errores viarum, nemorum & labyrinthorũ, errans Iona, errantia ſidera, quia ſcilicet non recto, vt ſtellæ, ſed obliquo curſu incedunt: ita errat, id eſt vagatur mẽs in oratione, & opere bono. Hęc ergo errata diſcutiet Deus in iudicio. Et hoc videntur voluiſſe Septuag. dum vertunt, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, quia παρορᾶν eſt incurioſè aſpicere, vel per incuriã mentis minùs attẽtis oculis præterire, ſeu pertranſitum aliquid reſpicere, negligere, & contemnere, quod proinde ab oculis eſt abſconditum & remotum. Hoc ſenſu Hebr.
B *nelam*, id eſt *abſconditum*. Græcũ παρεωραμένον, id eſt neglectum, & Latinum *erratum* idem denotabunt, ſcilicet id quod per incuriam & inaduertentiam ignoranter, negligẽter, & minùs attentè factum eſt, vti ſæpè fit ab hominibus fragilibus & incogitantibus; quare Deus hæc omnia adducet in iudicium & dijudicabit, an bona, vel mala fuerint ea, quæ homo nõ ſatis dijudicauit, ſed incogitanter & inaduertenter egit. Tunc enim *illuminabit Dominus abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium*. 1. Corinth. 4. v. 5. *Cunctaq; cunctorum cunctis arcana patebunt.*

Hinc Sept. Hebr. עלם. *alam*, id eſt abſcondere, ſæpè vertunt præterire, negligere, deſpicere, contemnere, vt Leuit. 20. 4. Deut. 22. 1. Iſaiæ 57. 11. Nahum 3. 11. & alibi, ac ſubinde vertũt,
C iniquè agere, vt pſal. 25. 4. quod quid eſt aliud, quàm errare? Denique, abſcondere oculos, aures, mentem, Hebræis idem eſt quod non attendere, præterire, negligere, errare, vt patet locis iam citatis.

Vide & mirare hìc profundam ſolertiam & perſpicaciam noſtri Interpretis, qui per abſcondita, intellexit ſignificari errata homini negligenti celata & abſcondita. Hinc Pſaltes orat pſal. 18 13. *Ab occultis* (erratis) *meis munda me Domine*. Et Ierem. c. 49. 10. *Reuelaui abſcondita* (ſcelera) *eius*. Sic & Daniel. c. 2. 22. Abdias cap. 1. 8. Habacuc cap. 3. 14. & Iob c. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti*: multa enim videt Deus in actionibus hominis, præſertim internis, quæ homo ipſe non videt. Quocirca *iudicabit Deus occulta* (errata) *hominum*. Rom.
D 2. 16. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere*, Epheſ. 5. 12. ideoque *abdicamus occulta dedecoris*, 2. Corinth. 4. v. 2. Atque hæc eſt origo & radix incertitudinis gratiæ, & prudentis ſanctique timoris: quia enim homo ſuas actiones, cogitationes, intentiones intimè non peruidet, ſed tantùm obiter, & quaſi in ſuperficie: hinc neſcit, an bona vel mala ſint: an Deo placeant, vel diſpliceant: ideoque timore percellitur, ac cum timore & tremore ſalutem ſuam operatur. Eſto ergo omne peccatum ſit erratum & error, iuxta illud: *Errant qui operant malum*. Prouerb. 14. *Errant*, quia non ſatis conſiderant & ponderant, quale, quantum, & quàm noxium ſit malum, quod operantur. Si enim hoc profundè perpenderent, vti rei grauitas exigit, vtique non peccarent,

rent. Tamen non hæc ſola Deus adducet in iudicium, ſed & illa, quæ ſpeciem habēt boni, hominique videntur bona, imò in ſe ſubinde bona ſunt, examinabit enim illa, an debita attentione, intentione, contentione, & ſtudio ea fecerimus, v. g. orationem, pſalmodiam, meditationē, ieiunium, eleēmoſynam, &c. peregerimus, ac multis dicet, *Mane, tekel, phares: Appenſus es in ſtatera, & inuentus es minus habens*, Daniel. 5.

Quare, hic inſignis eſt ſtimulus pungens nos, vt ſingulis actibus & cogitationibus noſtris acriter inuigilemus, cureniuſque vt omni ex parte ſint ſinceræ, integræ, perfectæ; quia *omnes manifeſtabimur ante tribunal Chriſti, vt referat vnuſquiſque propria corporis, prout geſſit, ſiue bonum, ſiue malum*, ait Paulus 2. Corinth. 5. 10. Porrò, de forma, loco, tempore, perſonis iudicandis, & iudicaturis, cæteriſque circumſtantijs iudicij, vide exactè diſſerentem Franc. Suarez tomo 2. 3. p. diſp. 57. ſect. 6.

A

B

SIVE BONVM, SIVE MALVM ILLVD SIT] Hæc verba referri poſſunt ad *τὸ errato*, eo ſenſu, quo iam expoſui. Aptiùs tamē ex Hebræo referas ad *τὸ cuncta*: vnde ex Hebræo, per hyſterologiam vſitatam ſic clarè vertas, ordines, & explices: *Et omne opus, vel factum ſiue bonum, ſiue malum illud ſit, adducet Deus in iudicium ſuper omni abſcondito*, vt videlicet examinet opus, num in eo occultè abſconditum ſit aliquid errati, id eſt negligētiæ, inaduertentiæ, omiſſionis, & culpæ: omnia ergo in opere abſcondita rimabitur, deteget & propalabit Deus in iudicio, cùm ſcrutabitur Ieruſalem in lucernis, Sophoniæ 1. 12. Sic ſcrutatus eſt occulta Doctoris Pariſienſis, qui publicè habebatur vir probus, dum eum iam vita functum publicè in templo, ex feretro proclamare iuſſit: *Iuſto Dei iudicio accuſatus, iudicatus, & damnatus ſum*, qua voce perculſus S. Bruno vanitati mundi valedixit, & in eremum cum ſocijs ſe recipiens, Ordinem Carthuſianorum inſtituit, vt veritatem, veramque felicitatem ſibi aſſecuraret anno Domini 1092.

C

Climacus gradu 7. narrat Stephanum Eremitam clarum miraculis in morte cū dæmonibus ſe accuſantibus diſputaſſe, ac ſubinde dixiſſe: *Ita ſanè, ſic re vera eſt; ſed pro hoc tot annis ieiunaui. Aliquādo verò: Nà certè, ſed mentimini; hoc nō feci. Deinde rurſus: Ita verè eſt, hoc ita eſt; ſed fleui, ſed miniſtraui. Ac rurſus: Verè me accuſatis. In quibuſdam aiebat: Ita ſanè, & quid ad hæc dicam nō habeo, ideò miſericordia eſt.* Subdit Climacus: *Et erat profectò ſpectaculum horrendum ac terrificū, inuiſibile illud ſenſibilemq́; iudiciū, in quo etiā (quod terribilius eſt) & quod non fecerat illi obijciebant.* Et poſt nonnulla: *Hic ipſe tamē cùm adeò infeſtè à ſe ratio repoſceretur, carne ſolutus eſt; quod iudicium quis terminus, quæ ſententia, quis rationis illius finis fuerit, incertum penitus relinquens.* Quàm ſapit ergo, qui cū S. Aug. in Confeſſ. ex animo dicit: *Nec me reuocabat à profūdiore voluptatū carnalium gurgite, niſi metus mortis, & futuri iudicij, qui per varias quidem opiniones, nūquam tamen receſſit de pectore meo.* Idem Aug. in pſal. 49. ante finem: *Veniet*, inquit, *& nō ſilebit, & arguet quando correctioni nullus locus erit. Statuā te, inquit, ante faciem tuā. Modo ergo tu fac, quiſquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te à tergo tuo, vbi te videre*

D

A *non vis, diſſimulans à factis tuis, & conſtitue te ante te. Aſcende tribunal mētis tuæ, eſto tibi iudex, torqueat te timor, erūpat à te confeſſio, & dic Deo tuo: Quoniā iniquitatem meam ego cognoſco, & delictum meū ante me eſt ſemper. Quod erat poſt te fiat ante te, ne tu ipſe poſtea à Deo iudice fias, ante te, & non ſit quò fugias à te, ne quando rapiat ſicut leo, & non ſit qui eripiat.* Idem in pſal. 97. *In poteſtate tua eſt quomodo expectes venturum Chriſtū, ideo differt venire, vt, cùm venerit, non te damnet. Ecce nondum venit, ille in cælo eſt, tu in terra; ille differt aduentum, tu noli differre conſilium. Aduentus ipſius durus eſt duris, mitis eſt pijs. Vide ergo modò tu quis ſis. ſi durus, licet tibi miteſcere; ſi mitis, iam gaude venturum.*

Narrat de ſeipſo S. Hieronym. epiſt. ad Euſtochium de Cuſtod. virgin. ſe ob leue iuuentutis erratum, quòd ſcilicet Ciceronē auidiùs legeret, quàm S. Script. raptum ad tribunal iudicis: *Interrogatus*, inquit, *de conditione, Chriſtianum me eſſe reſpondi. Et ille qui præſidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Chriſtianus; vbi enim theſaurus tuus, ibi & cor tuum. Illico obmutui, & inter verbera (nam cædi me iuſſerat) conſcientiæ magis igne torquebar, illum mecum verſiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Clamare autem incepi. Miſerere mei Domine, miſerere mei. Hæc vox inter flagella reſonabat. Tandem ad præſidentis genua prouoluti qui aſtabant, precabantur, vt veniam tribueret adoleſcentiæ meæ, & errori locum pœnitentiæ commodaret; exacturus deinde cruciatum, ſi Gentilium litterarū libros aliquando legiſſem. Ego qui in tanto conſtrictus articulo, vellem etiam maiora promittere, deierare cœpi, & nomen eius obteſtans dicere: Domine ſi vnquam habuero codices ſæculares, ſi legero, te negaui. In hæc ſacramenti verba dimiſſus, reuertor ad ſuperos, & mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarū imbre perfuſos, vt etiam incredulis fidem facerem ex dolore.* Addit deinde: *Nec verò ſopor ille fuerat, aut vana ſomnia, quibus ſæpe deludimur: teſtis eſt tribunal illud, ante quod iacui: teſtis iudicium triſte, quod timui. Ita mihi numquam contingat in talem incidere quæſtionē. liuentes fateor me habuiſſe ſcapulas, plagas ſenſiſſe poſt ſomnum & tanto dehinc ſtudio diuina legiſſe, quanto non antè mortalia legeram.*

S.Hieron. raptus ad iudicium.

B

Matth.6.

Pſal 6.

C

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulauit S. Hieronymus, quantum vapulabunt guloſi, qui vētri & veneri ſeruiunt; auari, qui per vim vel fraudem aliena diripiunt; ſuperbi, qui proximis inuident, indignantur, calumniantur, officium, famam, vitamque eripiunt? Igitur ex hoc Epilogo Salomonis diſcamus iugiter mentis oculis proponere diem iudicij, vt eius cogitatione & metu ſingulas noſtras actiones ita honeſtè, ſincerè, cautè & exactè obeamus, ſicut optabimus eas obijuiſſe cùm tribunali Chriſti aſtabimus: vt rigidam iudicij earumdem rationem repoſcenti reddamus, ne quòd ipſe in eis erratum inueniat. Ibi enim iacietur alea, imò dictabitur ſententia decretoria, eaque irreuocabilis totius æternitatis noſtræ, vel beatiſſimæ, vel miſerrimæ. Siue ergo comedas, ſiue bibas, ſiue dormias, ſiue ſtudeas, ſiue quid aliud agas, ſemper cum S. Hieronymo auribus tuis inſonet tuba nouiſſima Archangeli: *Surgite mortui, venite ad iudicium. Quis enim*, inquit S. Clemens epiſtol. 1. *peccare poterit, ſi ſemper ante oculos ſuos Dei iudicium*

D

ponat

ponat, quod in fine mundi certum eſt agitandum? Et Boëth. in fine Conſolat. Philoſop. *Magna vobis eſt, ſi diſſimulare non vultis, neceſſitas indicta probitatis, cùm ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.* Hoc ſapiebat qui dicebat:

Linquo coax ranis, cras coruis, vanaq́; vanis:
Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.

O æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, & omnia! Da vt nulla nos moueat mundi vanitas Da, vt qui hæc legunt ſapere diſcant, vt tranſeant à vanitate ad veritatem, à terra ad cælum, à morte ad vitam, à tempore ad æternitatem, ab ærumna ad felicitatem, à mundo immundo ad te Dominum Deum noſtrũ, vt in te quaſi in pace in idipſum dormiant & requieſcant. Da nobis ſapientiam

A hanc Domine Ieſu, qua vana vt vana deſpiciamus, vera vt vera ſectemur, quia tu es æterna Patris Sapientia: tu via, veritas & vita: donec aſpiret dies veræ beatæque æternitatis, & inclinentur vmbræ vanæ miſeræque mortalitatis: *Tu via ſanctæ conuerſationis, veritas doctrinæ diuinæ, vita beatitudinis ſempiternæ. Sequamur Domine Ieſu te per te, quia tu es via in exemplo, veritas in promiſſo, vita in præmio;* vt iucundiſſima tui viſione fruentes in æternum viuamus, beemur & glorificemur, ac in abyſſum veritatis deitatiſque immerſi, Trinitati perenne halleluia concinentes, totis cordium medullis iugiter iubilemus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto: Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.*

O quantum eſt in rebus inane!

Sperne vanitatem, ſectare veritatem; ſurſum veritas, deorſum vanitas. *S. Bernard. lib. 5. vita cap. 3.*

Viue ÆTERNITATI.

Quidquid in mortali moliris vita, Æternitati geris, vel miſeræ, vel beatæ. Hoc æuum horis & diebus fluens, imò fluctuans, cum inani rerum labentium flumine, tendit in vaſtum Oceanum ÆTERNITATIS.

Memento te vnam dumtaxat habere animam, eamque immortalem, ac ſemel dumtaxat te moriturum, nec à morte ad vitam eſſe regreſſum: vnam quoque tantùm te habere vitam, illamque breuem, nec aliam quàm illam, qua modò vteris: ac poſteà vnam ſolùm ſupereſſe gloriam, illamque æternam: illi ergo viuere ſatage. *B. Tereſia.*

Vnum neceſſe eſt, aut benè æternùm, aut malè.

INDEX LOCORVM
SACRÆ SCRIPTVRÆ
QVÆ IN HOC VOLVMINE CITANTVR, VEL EXPLICANTVR.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam, littera addita eas quæ columnis interſita ſunt, indicant.

EX GENESI.

CAP. 1. VERS. 4. Dioiſit lucem à tenebris. *pag. 97. col. 2. lit. c*
9. Dixit Deus: Congregentur aquæ quæ ſub cælo ſunt, & appareat arida, *&c.* 44.1.a
10. Et vidit Deus quòd eſſet bonum. 121.1.b
2. 4. Iſtæ ſunt generationes cæli & terræ, quando creata ſunt in die quo fecit Dominus, *&c.* 44.1.b
3. 1. Cur præcepit vobis Deus, vt nō comederetis de ligno ſcientię boni & mali? 244.1.b
17. Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi, *&c.* 57.1.d
19. In ſudore vultûs tui veſcêris pane, donec reuertaris in terrā de qua ſumptus es, quia puluis es, *&c.* 348.1.a
19. Donec reuertaris in terram, de qua ſumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris. 24.1.c. 134.1.c
5. 29. Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum. 196.1.b
6. 9. Noë homo iuſtus, perfectus in generatione ſua, Deo placuit. 357.1.b
15. 11. Deſcenderunt volucres ſuper cadauera, & abigebat eas Abram. 288.2.c
18. 27. Loquar ad Dominum meum. 170.1.c
28. 12. Iacob vidit in ſomnis ſcalam ſtantem ſuper terram, & cacumen illius, *&c.* 165.2.d
49. 11. Ligans ad vitem pullum ſuum. 80.1.b

EX EXODO.

CAP. 3. 14. Ego ſum qui ſum. 13.1.a
4. 11. Quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, videntem & cæcum, nonne ego? 224.2.a
20. 12. Honora patrem tuum & matrem, vt ſis longæuus ſuper terram. 228.1.c
22. 18. Maleficos non patieris viuere. 9.2.a
28. Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices. 309.2.a
33. 19. Ego oſtendam omne bonum tibi. 106.2.d

EX LEVITICO.

CAP. 19. 30. Sanctuarium meū metuite. 166.1.a
26. 11. Ponam tabernaculum meum in medio veſtri, *&c.* Ambulabo inter vos, & ero Deus veſter. *&c.* ibid.
23. Si ambulauerint ad me peruerſi, & ego ambulabo ad eos peruerſus in furore meo, *iuxta Septuag.* 225.1.b

EX NVMERIS.

CAP. 16. 15. Ne reſpicias munera eorum, tu ſcis quòd ne aſellum quidem vnquam acceperim ab eis, *&c.* 215.2.a

EX DEVTERONOMIO.

CAP. 5. 16. Honora patrem tuum & matrem, vt ſis longæuus ſuper terram. 228.1.c
6. 5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, *&c.* 358.1.c
10. 12. Et nunc Iſrael, quid Dominus requirit à te niſi vt timeas Dominum Deum tuum, *&c.* cuſtodiaſque mandata Domini. 355.2.c
16. 19. Munera excæcant oculos ſapientum. 215.1.a
17. 17. Non habebit vxores plurimas, quæ alliciant animum eius; neque argenti & auri immenſa pondera 86.1.b
28. 53. Comedes fructum vteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in anguſtia, *&c.* 147.2.b
32. 2. Fluat vt ros eloquium meum, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina. 300.2.c
6. Numquid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te? 330.2.a
18. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui: viuit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt. 1.d
34. 7. Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt, 134.2.c

EX IOSVE.

CAP. 15. 19. Da mihi benedictionem: terram Auſtralem & arentem dediſti mihi, iunge & irriguam, *&c.* 82.2.c

EX LIBRO IVDICVM.

CAP. 1. 7. Sicut feci, ſic reddidit mihi Deus. 236.2.c

EX LIBRO RVTH.

CAP. 4. 2. Tollens autem Booz decem viros de ſenioribus ciuitatis. 235.2.b

EX LIBRO I. REGVM.

CAP. 2. 6. Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos & reducit. 253.2.a
31. Non erit ſenex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit. 232.1.b

3.10. Loquere Domine quia audit ſeruus tuus. 248.1.b
15.17. Nonne, cùm paruulus eſſes in oculis tuis caput in tribubus Iſrael factus es? 159.2.a
20.17. Addidit Ionathas deierare Dauid. 268.1.a

EX LIBRO II. REGVM.

Cap. 14.14. Omnes morimur, & quaſi aquæ dilabimur in terram, quæ nõ reuertuntur. 40.1.a.& 312 2.a
17.3. Numquid audire poſſum vltra vocem cãtorum & cantatricum? 87.1.c

EX LIBRO III. REGVM.

Cap. 3.12. Dedi tibi cor ſapiens, vt nullus ante te ſimilis tui fuerit, nec poſt te ſurrecturus ſit. 85.1.b.& 90.2.b
4.26. Habebat enim quadraginta millia præſepia equorum curtilium, & duodecim millia equeſtrium. 83.2.b
33. Diſputauit ſuper lignis, à cedro quę eſt in Libano, vſque ad hyſſopum quæ egreditur de pariete. 81.2.a
7.7. Porticum quoque ſolij, in qua tribunal eſt, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis à pauimento vſque ad ſummitatem. 8.1.d
10.14. Erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos ſingulos, ſexcenta ſexaginta ſex talenta auri, &c. 84.2.d
18.27. Clamare voce maiore: Deus enim eſt, & forſitã loquitur, aut in diuerſorio eſt, &c. 169.2.c

EX LIBRO IV. REGVM.

Cap. 3.4. Meſſa rex Moab. nutriebat pecora multa, & ſoluebat regi Iſrael centum millia agnorum, & centum millia arietũ cum velleribus ſuis. 83.2.c
21.6. Extruxit altaria, &c. ariolatus eſt, obſeruauit auguria, & fecit pythones, & aruſpices multiplicauit. 55.2.d

EX LIBRO I. PARALIPOMENON.

Cap. 29.4. Tria millia talenta auri de auro Ophir, & ſeptem millia talentorum argenti probatiſſimi, ad deaurandos parietes templi. 85.1.c

EX LIBRO II. PARALIPOMENON.

Cap. 1.12. Diuitias autem, & ſubſtantiam, & gloriam dabo tibi, ita vt nullus in regibus nec ante, nec poſt te fuerit ſimilis tui. 84.1.d.& 90.2.b
9.20. Argentum in diebus illis pro nihilo reputabatur. 85.2.d
22. Magnificatus eſt rex Salomon ſuper omnes reges terræ diuitijs & ſapientia. 90.2.b
23. Omnes reges terrarum deſiderabant videre faciem Salomonis, &c. Et deferebant ei munera, &c. 85.1.b
25. Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in ſtabulis. 83.2.b
34.31. Stans in tribunali percuſſit fœdus inter Iſraelem & Deum. 8.2.c

EX LIBRO IV. ESDRÆ.

Cap. 2.34. Expectate paſtorem veſtrũ requiem æternitatis dabit vobis, quoniam in proximo eſt ille, &c. 20.2.a

EX LIBRO TOBIÆ.

Cap. 4.17. Panem tuum cum eſurientibus & egenis comede. 313.1.c
18. Panem tuum, & vinum tuum ſuper ſepulturam iuſti conſtitue. 209.2.c
5.12. Quale gaudium mihi erit qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video? 196.1.a
8.4. Surge, & deprecemur Deum hodie & cras, & ſecundum cras; quia his tribus noctibus Deo iungimur, &c. 115.2.d
12.7. Sacramentum regis abſcondere bonum eſt. 248.2.a

EX LIBRO ESTHER.

Cap. 15.16. Vidi te domine quaſi angelũ Dei, & conturbatum eſt cor meum præ timore gloriæ tuæ valde enim, &c. 246.1.d

EX LIBRO IOB.

Cap. 1.21. Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Domino placuit, ita factum eſt, &c. 215.1.d.
2.11. Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala cur non ſuſcipiamus? ibid.
3.1. Pereat dies in qua natus ſum. 143.1.c
20. Quare miſero data eſt lux, & vita his qui in amaritudine ſunt? qui expectant mortẽ, gaudentque, &c. ibid.b
5.2. Stultum interficit iracundia. 320.1.c
7. Homo naſcitur ad laborem, & auis ad volatum. 323.1.d
19. In ſex tribulationibus liberabit te, & in ſeptima, &c. 314.2.b
6.25. Dies mei velociores fuerũt curſore: fugierunt, & non viderunt bonum: pertranſieruht quaſi naues poma portantes, ſicut aquila volans ad eſcam. 277.2.c
7.7. Memento quia ventus eſt vita mea, & nõ reuertetur oculus meus, vt videat bona, &c. v.21. Ecce nunc in puluere dormiã, & ſi manè me quæſieris, nõ ſubſiſtam. 318.2.b
9.4. Sapiens corde eſt, & fortis robore: quis reſtitit ei, & pacem habuit? 97.1.d
6. Qui commouet terram de loco ſuo, & columnæ eius concutiuntur. 28.2.b
11. Si venerit ad me, non videbo eum: ſi abierit, non intelligam. 322.1.d
28. Verebar omnia opera mea, ſciens quòd non parceres delinquenti. 358.2.c
10.10. *& ſeq.* Nõnne ſicut lac mulſiſti me, & ſicut caſeum me coagulaſti: pelle & carnibus veſtiſti me, oſſibus & neruis compegiſti me, vitam & miſericordiam tribuiſti mihi? &c. 322.2.a
19. Quare de vulua eduxiſti me; qui vtinam conſumptus eſſem, ne oculus me videret, &c. 194.2.c
11.7. Forſitan veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? excelſior cælo eſt, &c. 237.1.c
12.5. Lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tẽpus ſtatutum. 284.1.b
13.14. Quare lacero carnes meas dentibus meis? 147.2.a
14.15. Breues dies hominis ſunt, numerus mẽſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt. 78.2.a.190.2.c.343.2.a

13.14.

18.14. Calcet ſuper eũ quaſi rex interitus. 254.2.b
19.50. En decies confunditis me. 235.1.b
24.23. Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in ſuperbiam. 258.2.a
25.5. Luna non ſplẽdet, & ſtellæ non ſunt mũdæ iu conſpectu eius. 11.1.c
26.6. Qui appendit terram ſuper nihilũ. 27.2.d
27.16. Si comportauerit quaſi terram argentũ, & ſicut lutum præparauerit veſtimenta, præparabit, &c. 108.1.d
9.16. Pater eram pauperum. 151.2.c
24. Lux vultus mei uou cadebat in terram. 246.1.d
31.1. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. 92.2.b
17. Comedit pupillus de buccella mea. 313.1.c
23. Semper quaſi tumentes ſuper me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre nõ potui. 126.2.a

EX PSALMIS.

PSAL. 4.3. Filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? 12.2.d
25. Iraſcimini & oolite peccare. 219.1.d
5.8. In multitudine miſericordiæ tuæ intioibo in domum tuam, adorabo ad templum, &c. 166.2.a
9.8. Perijt memoria eorum cum ſonitu. 54.1.c
14. Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. 141.1.b
25. Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur. 256.1.a
10.13. Propter quid irritauit impius Deum? Dixit enim in corde ſuo: Non requiret. Vides quoniam, &c. 177.1.c
11.7. Argentum igne examinatum, purgatum ſeptuplum. 84.1.c
13.2. Corrupti ſunt, & abominabiles facti ſunt iu ſtudijs ſuis, &c. 240.1.d
14.1. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requieſcet in monte ſancto tuo? 165.2.b
15.6. Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei. 93.2.c
16.2. Quoniam tamquam fœnum velociter areſcent, & quemadmodum olera herbarum citò decident. 17.1.d
15. Satiabor cùm apparuerit gloria tua. 94.1.a
17.27. Cum ſancto ſanctus eris, & cum peruerſo peruertêris. 225.1.a
18.7. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à ſummo cælo egreſſio eius; & occurſus eius vſque ad ſummum eius, &c. 30.2.c
18.13. Ab occultis munda me Domine. 358.2.c
19.8. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini noſtri inuocabimus. 294.2.a
21.26. Vota mea reddam iu couſpectu omniũ timentium eum. 173.1.a
23.2. Quia ipſe ſuper maria fundauit eũ. 27.1.d
24.3. Etenim vniuerſi qui te expectant, nõ confundentur. 306.1.a
30.16. In manibus tuis ſortes meæ. 264.2.a
23. Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abſcondiſti timentibus te? 257.2.b
32.7. Congregans ſicut io vtre aquas maris, ponens io theſauris abyſſos. 44.1.a
16. Gigas non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ. 279.2.d
33.11. Diuites eguerunt, & eſurierunt; inquirẽtes autem Dominum, nõ minuentur omni bono. 182.2.b
15. Diuerte à malè, & fac bonum. 124.1.b
22. Mors peccatorum peſſima. 101.2.a
34.10. Domine quis ſimilis tibi? eripiens inopẽ de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum. 141.1.b
35.8. Homines & iumenta ſaluabis Domine. 137.1.d
9. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. 89.1.b
37.14. Factus ſum ſicut homo non audiens, & non habens in ore ſuo redargutiones. 236.1.d
38.6. Ecce menſurabiles poſuiſti dies meos: & ſubſtantia mea tamquam nihilum ante te, &c. 1 .1.d
39.5. Beatus vir cuius eſt nomen Domini ſpes eius, & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas. 17.1.c
6. Vniuerſa vanitas omnis homo viuẽs. 11.2.c
40.1. Beatus vir qui intelligit ſuper egenum & pauperem, iu die mala liberabit eum Dominus. 317.1.c
42.1. Iudica me Deus, & diſcerne cauſam mea, de gente non ſancta, ab homine iniquo & doloſo eripe me. 216.1.b
44.3. Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. 300.2.b
48.2. Audite hæc omnes gentes, auribus percipite qui habitatis orbem, &c. Os meum loquetur ſapientiam, &c. 8.2.b
5. Inclinabo in parabolã aurẽ meam. 349.2.d
12. Sepulchra eorum domus illorum in æternum. 341.1.c
15. Sicut oues in Inferno poſiti ſunt, mors depaſcet eos. 101.2.a
18. Cùm interierit, non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. 588.1.b
49.4. Aduocabit cœlum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum. 26.1.c
54.6. Timor & tremor venerunt ſuper me, & contexerunt me tenebræ. 337.1.d
24. Viri ſanguinũ & doloſi non dimidiabunt dies ſuos. 228.1.c. 231.2.d
56.8. Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum. 248.1.b
59.5. Oſtendiſti populo tuo dura. 106.2.d
61.4. Irruitis in hominem? interficitis vniuerſi vos? tamquam parieti inclinato, & maceriæ depulſæ. 141.1.b
10. Vani filij hominum, mendaces in ſtateris, vt decipiant ipſi de vanitate in idipſum. 18.1.a
64.5. Replebitur in bonis domus tuæ. 166.2.a
5. Sanctum eſt templum tuum, mirabile in æquitate. 166.1.a
66.2. Illuminet vultum ſuũ ſuper nos. 246.2.b
67.12. Domious dabit verbum euangelizantibus. 9.1.d
70.20. Quantas oſtendiſti mihi tribulationes. 106.2.d
71.12. Liberabit pauperem à poteote, & pauperem cui non erat adiutor. 141.1.b

72. 16. Labor eſt ante me, donec intelligam in nouiſſimis eorum. 260.1.a
23. Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. 137.1.d
26. Deus cordis mei, & pars mea Deus, in æternum. 93.2.d
74. 3. Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo. 129.1.c
4. Dixi iniquis, Nolite iniquè agere. 73.2.d
6. Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus ſuis. 22.1.a
75. 13. Terribili & ei qui aufert ſpiritum principum. 253.2.c
76. Renuit conſolari anima mea: memor fui Dei, & conſolatus ſum. 212.2.a
77. 33. Defecerunt in vanitate dies eorũ, & anni eorum cum feſtinatione. 12.1.c.16.2.b
69. Et ædificauit ſicut vnicornis ſanctificium ſuum in terra, quam fundauit in ſæcula. 27.1.d
81. 1. Ego dixi, Dij eſtis, & filij Excelſi omnes: vos autem ſicut homines moriemini, & ſicut vnus, &c. 129.1.b
82. 17. Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine. 258.2.d
84. 8. Oſtende nobis Domine miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis. 106.2.d
87. 6. Quorum non es memor ampliùs, & ipſi de manu tua repulſi ſunt. 101.2.a
89. 4. Subſtantia mea tamquam nihilum ante te. 11.1.c.
10. Dies annorum noſtrorũ, in ipſis ſeptuaginta anni; ſi autem in potentatibus octoginta. 316.2.b
92. Domum tuam decet ſanctitudo, Domine. 165.2.c
93. 2. Etenim firmauit orbem terræ, qui non cõmouebitur. 27.1.d
96. 11. Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia. 273.1.c
99. 8. Poſuiſti ſæculum noſtrũ in illuminatione vultus tui. 205.2.d
101. 4. Defecerunt ſicut fumus dies mei. 17.1.b
8. Factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto. 336.2.a
103. 5. Qui fundauit terram ſuper ſtabilitatem ſuam. 28.1.c
22. Ortus eſt ſol. &c. Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam. 22.1.d.323.1.d
106. 4. Errauerũt in ſolitudine in inaquoſo, viã ciuitatis habitaculi non inuenerunt. 154.1.d.& 302. 2.c
43. Quis ſapiens & cuſtodiet hæc, & intelliget miſericordias Domini? 245.2.a
110. 3. Cõfeſſio & magnificentia opus eius. 11.1.b
111. 5. Iucundus homo, qui miſeretur & commodat. 191.2.b
7. In memoria æterna erit iuſtus. 101.2.a
114. 7. Conuertere anima mea in requiem tuã, &c. 198.1.d
115. 15. Pretioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius. 101.2.a. & 327.2.c
117. 1. Cõfitemini Domino quoniã bonus, quoniã in ſæculum miſericordia eius. 108.2.a
13. Impulſus euerſus ſum vt caderem, & Dominus ſuſcepit me. 153.1.b
118. 37. Auerte oculos meos ne videant vanitatem. 17.2.b. 244.1.b
90. Fundaſti terram & permanet. 27.1.d
106. Iuraui & ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ. 248.2.c
134. Redime me à calumnijs hominũ, vt cuſtodiam mandata tua. 215.2.a
119. 5. Hei mihi quia incolatus meus prolongatus eſt! 143.2.a
125. 6. Euntes ibant & flebant, mittentes ſemina ſua, venientes autem venient, &c. 93.1.a
127. 2. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit. ibid.
132. 1. Ecce quam bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum! 152.1.a
2. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem, & vitam vſque in ſæculum. 166.1.d
137. 1. In conſpectu angelorum pſallam tibi, adorabo ad templum ſanctum tuum, & cõfitebor nomini tuo. 176.2.a
138. 1. Tu cognouiſti ſeſſionem meam, & reſurrectionem meam. 135.2.d
6. Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me; confortata eſt, & non potero ad eam, &c. 265.1.a
15. Non eſt occultatum os meum à te, quod feciſti in occulto, & ſubſtantia mea in inferioribus terræ: imperfectum meum viderunt oculi tui. 322.2.a
139. 4. Venenum aſpidum ſub labijs eorum, linguis ſuis doloſè agebant. 299.2.c
141. 3. Tribulationem meam ante ipſum pronuntio. 170.2.b
143. 1. Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum. 280.1.a
146. 10. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibijs viri beneplacitum erit ei. 276.2.d
147. 16. Qui dat niuem ſicut lanam. 197.1.a
149. 5. Exultabunt Sancti in gloria. 266.2.b

EX PROVERBIIS.

Cap. 1. 24. Quia vocaui, & renuiſtis, extendi manum meam, & non fuit qui aſpiceret; deſpexiſtis omne conſilium meum, &c. 225.1.a
2. 14. Lætantur cùm malè fecerint, & exultant in rebus peſſimis. 268.1.c
18. Inclinata eſt ad mortem domus eius, & ad inferos ſemitæ ipſius. 238.1.d
3. 16. Longitudo dierum in dextera illius, & in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria. 224.1.b
18. Lignum vitæ eſt: qui apprehẽderint eam. ibid. a
4. 10. Audi fili mi, & ſuſcipe verba mea, vt multiplicentur tibi anni vitæ. ibid.
19. Via impiorum tenebroſa, neſciũt vbi corruant. 98.2.a
27. Dextras vias nouit Dominus; quæ autem peruerſæ ſunt, à ſiniſtris ſunt. 290.2.b
5. 3. Fauus diſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouiſſima autem illius amara, &c. 88.1.c
7. 22. Statim eam ſequitur quaſi bos ductus ad victimam, & quaſi agnus, &c. 238.2.d

8. 18. Mecum ſunt diuitiæ & gloria, opes ſuperbæ & iuſtitia. 85.1.b
10.4. Qui nititur mendacijs, hic paſcit ventos: idem autem ipſe ſequitur aues volantes. 59.1.a
7. Memoria iuſti cum laudibus, nomen impiorum putreſcet. 54.1.c.207.1.b
28. Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breuiabuntur. 232.1.c
11.18. Impius facit opus inſtabile, ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis. 21.1.d
12.17. Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici ſui. 155.2.c
19. Sapientior ſibi piger videtur ſeptem viris loquentibus ſententias. 291.1.b
13.22. Bonus relinquit heredes filios & nepotes, & cuſtoditur iuſto ſubſtantia peccatoris. 108.1.c
14.22. Errant qui operantur malum. 358.2.d
15.1. & 25.15. Patientia lenietur princeps & lingua mollis confringet duritiē. 292.1.a
15.15. Secura mēs quaſi iuge conuiuiū. 273.1.b
16.26. Anima laborantis laborat ſibi, quia compulit eum os ſuum. 197.2.b
17.24. In facie prudētis lucet ſapiētia, oculi ſtultorum in finibus terrę. 99.2.a & 246.2.b
18.24. Vir amabilis ad ſocietatem magis amicus erit, quàm frater. 151.1.b
20.1. Cogitationes cōſilijs roborantur, & gubernaculis tractanda ſunt bella. 284.2.a
21.1. Cor regis in manu Domini: quocumque voluerit, inclinabit illud. 264.2.a
2. Deſideria occidunt pigrum, noluerunt quidquam manus eius operari: tota die concupiſcit & deſiderat. 148.2.c
22. Ciuitatem fortium aſcendit ſapiens, deſtruxitque robur fiduciæ eius. 235.1.a
22.2. Diues & pauper obuiauerunt ſibi, vtriuſq; operator eſt Dominus. 321.2.b
16. Qui calūniatur pauperē, vt augeat diuitias ſuas, dabit ipſe ditiori, & egebit. 179.2.a
22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt, neque conteras egenum in porta, quia, &c. 180.1.a
28. Ne tranſgrediaris terminos, quos poſuerunt patres tui. 295.2.c
23.10. Ne attingas paruulorum terminos, & agros pupillorum ne introeas: propinquus enim illorum fortis eſt, &c. 141.1.b
24.5. Vir ſapiens, fortis eſt & vir doctus, robuſtus & validus: quia cum diſpoſitione initur bellum. 235.1.a
21. Time Dominū, fili mi, & regem. 248.1.b
25.23. Ventus Aquilo diſſipat pluuias, & facies triſtis linguam detrahentem. 211.1.a
27.3. Graue ſaxū & oneroſa arena: ſed ira ſtulti vtroque grauior. 220.1 c
4. Et impetum cōcitari ſpiritus ſcire quis poterit? 253.1.d
8. Sicut auis tranſmigrans de nido ſuo, ſic vir qui derelinquit locum ſuum. 292.1.b
16. Qui retinet eàm (*feminam rixoſam*) quaſi qui ventum teneat, & oleum dexteræ ſuæ vocabit. 206.2.d
17. Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciē amici ſui. 297.2.d
19. Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus. 246.2.b
20. Infernus & perditio numquam implentur. ſimiliter oculi hominum inſatiabiles. 5[illegible].1.d
28.15. Leo rugiens, & vrſus eſuriens, princeps impius ſuper pauperem. 131.1.c
23. Qui corripit hominem, gratiam poſtea inueniet apud eum magis quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit. 217.2.b
29.20. Vidiſti hominem velocem ad loquendū? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. 170 1.a
3[illegible].4. Quod nomen eſt eius & quod nomen filij eius, ſi noſti? & *verſ.* 19. Tria ſunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, &c. 240.2.d
15. Tria ſunt inſatiabilia, &c. Infernus, & os vuluæ, & terra quæ non ſatiatur aqua. 40.1.d.& 314.2.a
31.1. Viſio qua erudiuit filium ſuum, &c. Ne dederis ſubſtantiam tuam mulieribus, &c. 9.2.b
14. Nauis inſtitoris de lōgè portans panem. 311.2.c

EX CANTICIS.

Cap. 1. 14. Botrus cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. 79.2.c
2.1. Ego flos cāpi, & lilium conualliū. 305.2.c
16. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia, donec aſpiret dies, & inclinētur vmbræ. 206.1.b. 223.1.d. 359.2.a
5.10. Dilectus meus candidus & rubicundus, electus ex millibus. 241.1.c
6.10. Deſcendi in hortum nucum, vt viderem poma conuallium. 81.1.d
8.6. Fortis eſt vt mors dilectio. 158.1.d
11 Vinea fuit pacifico in ea quæ habet populos. 79.2.b

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 3. 1. Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt. 264.2.a
5.1. Stabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos, qui ſe anguſtiauerunt, & abſtulerunt labores eorum. 129.2.c. & 285.1.d
12.13. Nos nati continuò deſiuimus eſſe. 25.1.d. 113.2.a
36. In memoria æterna erit iuſtus, & apud Dominum eſt merces eorum, & cogitatio eorum apud Altiſſimum. 101.2.a
6.5. Melior eſt ſapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis. 284.2.a
7.10. Inextinguibile eſt lumen illius. 246.2.a
16. In manu illius & nos & ſermones noſtri, & omnis ſapientia, & operū ſcientia & diſciplina. 264.2.a
8.1. Sapientia hominis lucet in vultu eius. 99.1.a
18. In operibus manuum illius honeſtas ſine defectione. 85.1.b
9.16. Difficile æſtimamus quæ in terra ſunt: & quæ in proſpectu ſunt, inueniemus cū labore; quæ autem in cælis ſunt, quis inueſtigabit? 24.1.a.& 204. 2.c
19. Per ſapientiam ſanati ſunt, quicumque tibi placuerunt ab initio. 235.2.a
11.17. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur. 236.2.c

12.18. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. 129.1.b
14.3. Tua autem prouidentia, Pater, cuncta gubernat. 176.2.b

EX ECCLESIASTICO.

Cap.1.10. Plenitudo ſapientiæ eſt, timere Deū. 357.2.a
29. Ad tēpus ſuſtinebit patiens, & poſtea redditio iucunditatis. 127.1.b .& 258.1.d
5.2. & ſeq. Ne ſequaris in fortitudine tua concupiſcentiam cordis tui, & ne dixeris: Quomodo potui? aut quis me ſubijciet propter facta mea? &c. 256.2.b
6.6. Multi pacifici tibi ſint, & conſiliarius ſit tibi vnus de mille. 151.2.a
7.26. Filiæ tibi ſunt? ſerua corpus illarū, & nō oſtendas faciem tuam hilarem ad illas. 211.1.a
9.5. Virginem ne conſpicias, ne ſcandalizeris in decore eius. 92.2.c
10.9. Quid ſuperbis terra & cinis? 180.2.b
21.22. Confide in Deo, & mane in loco tuo. 292.1.b
30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam. 207.2.a
12.15. Da bono, & nō recipias peccatorē, benefac humili, & non dederis impio. 233.2.c
14.4. Congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur. 193.1.d
9. Inſatiabilis oculus cupidi: non ſatiabitur donec conſumat areſaciens animam ſuam. 50.2.a
17. Ante obitum tuū operare iuſtitiam, quoniam nō eſt apud inferos inuenire cibum. 276.2.c
15.14. Deus ab initio conſtituit hominem, & reliquit illum in manu conſilij ſui: adiecit mandata, &c. 122.1.b
9.1. Qui ſpernit modica, paulatim decidet. 93.1.a. 234.2.a. & 307.1.d
20.2. Concupiſcentia ſpadonis deuirginauit iuuenculam, ſic qui facit per vim iudicium iniquum. 127.2.d
13. Sapiens in verbis ſeipſum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur. 300.2.b
21.1. Fili, peccaſti, non adijcias iterum, ſed & de priſtinis deprecare vt tibi dimittantur 232.2.b
23. Fatuus in riſu exaltat vocem ſuam, vir autem ſapiens vix tacitè ridebit. 75.2.a
22.17. Super plumbū quid grauabitur, & quod illi aliud nomen quàm fatuus? 220.1.c
23.38. Gloria magna eſt ſequi Dominū. 97.1.c
39. A mari abundauit cogitatio eius, conſiliū illius ab abyſſo magna, &c. 44.1.a
26.6. Timuit cor meum calumniā mendacem. 215.2.c
30.39. Lude cum filio, & contriſtabit te. 211.1.a
17. Melior eſt mors, quàm vita amara; & requies æterna, quam languor perſeuerans. 143.1.b
32.7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio muſicorum in conuiuio vini: ſicut, &c. 87.2.b
33.25. Cibaria & virga; & onus aſino: panis, & diſciplina, & opus ſeruo. Operatur in diſciplina, & quærit requieſcere, laxa manus illi, &c. 84.1.a
34.25. Panis egentium, vita pauperum: qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt: qui aufert in ſudore panem, &c. 87.1.b
35.16. Non accipiet Dominus perſonā in pauperem & deprecationem læſi exaudiet: iudicabit iuſtos, &c. 129.2.c
26. Specioſa miſericordia Dei, in tempore tribulationis, ſicut nubes pluuiæ in tēpore ſiccitatis. 317.1.d
37.34. Propter crapulam multi obierūt; qui autem abſtinens eſt, adijciet vitam. 72.1.d
38.23. Memor eſto iudicij mei: ſic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie. 208.2.d
40.1. Occupatio magna creata eſt omnibus hominibus, iugum graue ſuper filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vſq; in diem ſepulturæ. 21.2.c
11. Omnia quæ de terra ſunt, in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur. 39.2.d. 44.1.a
42.14 Nomen eorum viuit in generationem & generationem. 54.1.b
47.22. Incitari ſtultitiam tuam. 231.2.a
27. Et dereliquit poſt ſe de ſemine ſuo gentis ſtultitiam, & imminutum à prudentia, Roboam, qui auertit gentem conſilio ſuo. 103.1.a
48.26. In diebus ipſius retro redijt ſol, & addidit regi vitam. 27.1.c
49.1. Memoria Ioſiæ in compoſitione odoris facta opus pigmentarij. 207.1.d

EX ISAIA.

Cap.2.6. Augures habuerunt vt Philiſtijm. 202.2.b
3.1. Auferam à Iuda validum & fortem, omne robur panis & omne robur aquæ. 87.1.c
10. Dicite iuſto quoniam bene, quoniā fructum adinuentionum ſuarum comedet: væ impio in malum, retributio enim manuum eius fiet ei. 258.2.b
12. Popule meus, qui te beatū prædicant, ipſi te decipiunt, & viam greſſuum tuorum diſſipant.
5.11. Væ qui conſurgitis manè ad celeritatem ſectandam. 303.2.d
18. Væ qui trahitis iniquitatē in funiculis vanitatis, & vinculū plauſtri peccatū. 63.1.a
7.14. Ecce virgo concipiet, & pariet filiū & vocabitur nomen eius Emmanuel. 241.2.b
8.6. Aquę Siloë quæ vadūt cum ſilentio. 285.1.d
9.6. Paruulus natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis. 158.2.b
19. Et erit populus quaſi eſca ignis, vir fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dexteram, & eſuriet. 147.2.c.
11.1. Germinabit radix Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. 339.1.a
10. Erit ſepulchrum eius glorioſum. 194.2.a
14.13. In cælum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti, in lateribus Aquilonis, &c. 33.2.a. & 250.1.b
19.21. Colent eum in hoſtijs & muneribus, & vota vouebunt, & ſoluent. 170.2.b
26.10. In terra Sanctorum iniqua geſſit, & non videbit

videbit gloriam Domini. 255.2.d
29.14. Perdam ſapientiam ſapientium,& prudẽtiam prudentium reprobabo. 290.1.a
30.16. Dixiſtis? ad, equos fugiemus: ideo fugietis. Et ſuper veloces aſcendemus: ideo velociores erunt, qui perſequentur vos. 279.1.e
31.3. Ægyptus homo eſt,& non Deus. 201.2.d
33.1. Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? 179.1.d
15. Qui ambulat in iuſtitijs,& loquitur veritatem, qui proijcit auaritiam, &c. regem in decore ſuo videbunt. 165.2.b
34.4. Complicabuntur ſicut liber cęli. 342.2.c
40.17. Omnes gentes quaſi nihilum & inane reputatæ ſunt. 11.1.c
31. Qui ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem; aſſument pennas ſicut aquilæ: current, & non laborabunt: ambulabunt, & non deficient. 279.2.e
42.2. Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur vox eius foris, &c. non erit triſtis, neque turbulentus. 287.1.d
46.16. In manibus meis deſcripſi te. 264.1.c
50.11. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis: de manu mea factum eſt hoc. 22.1.b
55.9. Sicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris,& cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. 170.2.b
57.1. Iuſtus perit, & non eſt qui recogitet in corde ſuo. 228.1.b
15. Sublimis, habitans æternitatem. 341.a.c
58.7. Frange eſurienti panem tuum. 313.1.c
12. Vocaberis ædificator ſepium. 295.2.e
59.14. Conuerſum eſt retrorſum iudicium, & iuſtitia longè ſtetit, quia corruit in platea veritas,&c. 127.2.d
16. Vidit Dominus, quia non eſt vir. 240.1.d
65.11. Qui ponitis fortunæ menſam, & libatis ſuper eum. 281.2.a
5. Circumſpexi & nõ erat auxiliator. 141.1.b
13. Ecce qui ſeruiũt mihi, bona manducabũt, vos autem eſurietis. Ecce qui ſeruiunt mihi, lætabuntur: vos autem pudebit. 305.2.e
17. Ecce ego creo cælos nouos,& terram nouam. 51.1.c
66.1. Hæc dicit Dominus: Cęlum eſt ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum. Quæ eſt iſta domus?&c. 28.1.d.& 170.1.b

EX IEREMIA.

Cap.1.14. Ab Aquilone pandetur omne malũ. 319.1.a
2.20. Fregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea & dixiſti, Non ſeruiam. 243.1.e
5.1. Circuite vias Ieruſalẽ,& quærite in plateis, an inueniatis virum. 240.1.d
6.6. Hæc eſt ciuitas viſitationis: omnis calumnia in medio eius. 140.2.a
7.2. Audite verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, vt adoretis Dominum: bonas facite, &c. 166.1.a
8.17. Ego vobis mittam ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio. 299.2.b
13.23. Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuã, aut pardus varietates ſuas,& vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum? 62.1.a
14.6. Onagri ſtéterunt in rupibus, traxerũt ventum quaſi dracones. 58.2.d
17.13. Recedentes à te in terra ſeribentur. 54.1.e
20.14. Maledicta dies, in qua natus ſum. 142.1.a
22.17. Tui verò oculi ad cor & auaritiam, &c. Propterea hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eum, &c. 194.1.d
23.28. Quid paleis ad triticum, dicit Dominus? numquid non verba mea quaſi ignis? dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram? 350.2.d
30.16. Omnes qui comedunt te, deuorabuntur, & vniuerſi hoſtes tui in captiuitatem ducentur,& qui te vaſtant, vaſtabuntur, &c. 179.1.d
49.10. Reuelaui abſcondita eius. 358.2.c
51.9. Curauimus Babylonem,& non eſt ſanata: derelinquamus eam. 333.2.c

EX THRENIS.

Cap.2.8. Peccatum peccauit Ieruſalem, ideo inſtabilis facta eſt. 292.1.b
4.20. Spiritus oris noſtri Chriſtus captus eſt in peccatis noſtris, cui diximus, In vmbra tua viuemus in gentibus? 223.2.a
21. Gaudẽ & lætare filia Edom: ad te quoque perueniet calix, inebriaberis, atque prædaberis. 326.1.b

EX BARVCH.

Cap.3.32. Qui præparauit eam tempore. 27.1.e

EX EZECHIELE.

Cap.8.18. Ego & ego faciam in futùro, nõ parcet oculus meus, nec miſerebor. 177.1.e
13.18. Væ qui cõſuunt puluillos ſub cubito manus,& faciunt ceruicalia ſub capite vniuerſæ ætatis ad capiendas animas. 213.1.a
16.4. Quando nata es, in die ortus tui. 113.a.b
6. Viue, dixi, inquam, tibi, in ſanguine tuo viue. 307.2.b
9. Laui te aqua,&c.& vnxi te oleo. 207.2.b
21.9. Gladius exacutus eſt, & limatus vt ſplendeat. 296.1.d
26.3. Meus fluuius,& ego feci memetipſum. 250.1.b
28.2. Deus ego ſum, & in cathedra Dei ſedi in corde maris. ibid.

EX DANIELE.

Cap.3.92. Quartus ſimilis filio Dei. 157.2.b
4.10. Ecce vigil & ſanctus de cælo deſcendit. clamans fortiter, & ſic ait, Succidite arborem. 179.1.a
5.23. Deum qui habet flatum tuum in manu ſua, & omnes vias tuas non glorificaſti. 253.2.e
25. Mane, tekel, phares, appenſus es in ſtatera,& inuentus es minus habens. 359.1.a

EX OSEA.

Cap.6.6. Miſericordiam volui,& non ſacrificium. 167.1.c
7.9. Comederunt alieni robur eius,& ipſe ignorauit non ſentiens. 306.2.b
13.3. Miſericordia veſtra quaſi nubes matutina. 317.1.e
14. Ero mors tua, ô mors, morſus tuus erő, inferne. 270.1.e

EX IOELE.

Cap. 1. 4. Reſiduum erucæ comedit locuſta. 339.1.d
2. 31. Sol conuertetur in tenebras, luna in ſanguinem, antequã veniat dies Domini magnus & horribilis. 331.2.a

EX AMOS.

Cap. 1. 3. Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor, non conuertam eum. 314.2.a
2. 14. Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam, & tenens arcum non ſtabit, &c. 279.1.c

EX MICHÆA.

Cap. 5. 5. Suſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines. 314.2.b

EX NAHVM

Cap. 1. 10. Sicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum. &c. 214.1.c

EX HABACVC.

Cap. 1. 13. Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? &c. 131.1.c. 260.1.c
14. Et facies homines quaſi piſces maris. 282.2.a
3. 19. Deus Dominus, fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem. 279.2.c.

EX AGGÆO.

Cap. 1. 13. Nuncius Domini de nuncijs Domini. 9.1.d

EX ZACHARIA.

Cap. 5. 3. Iurans iudicabitur. 268.1.a
11. 17. O paſtor & idolum, 256.1.a

EX MALACHIA.

Cap. 1. 6. Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? &c. 126.2.a
2. 7. Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem exquirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt. 176.1.b
17. Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent, aut certe vbi eſt Deus iudicij? 256.2.c
4. 2. Orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. 18.1.b
Ibid. Egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armentum. 115.1.a

EX LIBRO I. MACHABÆORVM.

Cap. 2. 7. Væ mihi, vt quid natus ſum videre cõtritionem populi mei? 141.2.b
3. 19. Facile eſt concludi multos in manu paucorum & non eſt differentia in conſpectu Dei cæli, liberare in multis, & in paucis, quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, ſed de cælo fortitudo eſt. 280.1.a

EX LIBRO II. MACHABÆORVM.

Cap. 3. 13. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim vltiones adhibere, magni beneficij eſt. 257.2.c
7. 22. Neſcio qualiter in vtero meo apparuiſtis: neque enim ego ſpiritum & animam donaui vobis & vitam, &c. ſed enim mundi creator, &c. 322.1.c

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

Cap. 5. 3. BEati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. 223.1.b
5. Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabũtur. 210.1.a
7. Beati miſericordes, quoniam miſericordiã conſequentur. 317.2.c
10. Beati qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam, quoniam ipſorum eſt regnũ cælorum. 127.1.b. 143.1.c
14. Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra mõtem poſita. 302.2.a
44. Diligite inimicos veſtros. 158.1.d
45. Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. 233.2.c
47. Si ſalutaueritis fratres veſtros tantũ, quid amplius facitis? 21.2.b
6. 7. Orantes nolite multum loqui, ſicut Ethnici, putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudiantur. 169.2.b
22. Si oculus tuus ſimplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. 199.2.c
29. Quia neque Salomon in omni gloria ſua veſtitus eſt ſicut vnum ex iſtis. 95.1.b
35. Quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. 104.1.b
7. 1. Nolite iudicare, & non iudicabimini; nolite condemnare, & non condemnabimini. 229.1.c
2. Qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. 236.2.c
16. Intrate per anguſtam portam, quia lata porta, & ſpatioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem, &c. 62.2.a
10. 22. Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. 217.2.c
39. Qui inuenit animam ſuã, perdet illam; qui perdiderit animam ſuam propter me inueniet eam. 116.2.c. & 228.1.d
13. 43. Fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno Patris eorum. 33.1.c.
15. 13. Plantatio, quam non plantauerit Pater meus eradicabitur. 114.1.d
23. Vade priùs reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres, &c. 166.1.b
18. 20. Vbi fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego ſum in medio eorũ. 157.2.a
19. 12. Sunt eunuchi qui ſe caſtrauerunt propter regnum cælorum. 116.1.b
21. Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes, & da pauperibus. 117.1.a. & 222.2.c
24. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire,

tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum. 87.1.a
29. Qui reliquerit patrem, &c. & ſecutus fuerit me, centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit. 94.1.a
20.16. Multi ſunt vocati, pauci verò electi. 62.2.a
22.12. Amice quomodo huc intraſti non habẽs veſtẽ nuptialem? at ille obmutuit. 343.2.b
30. Erunt ſicut Angeli Dei in cælo. 136.2.d
37. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. 356.1.c
24.29. Virtutes cælorum commouebũtur. 333.1.c
38. Erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, & nuptui tradentes, & non cognouerunt, &c. 282.2.d
29. Sol obſcurabitur, & luna non dabit lumẽ ſuum, & ſtellæ cadent de cælo, &c. 331.2.d. & 342.2.c

EX MARCO.

Cap. 8.24. Video homines velut arbores ambulantes. 319.1.b
16.16. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſaluus erit. 240.2.a

EX LVCA.

Cap. 1.35. Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi. 223.1.d
2.19. Conſeruabat omnia verba hæc, conferens in corde ſuo. 248.1.a
4.22. Omnes teſtimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore eius. 300.2.b
6.12. Exijt in montem orare ſolus, & erat pernoctans in oratione Dei. 152.1.b
30. Omni petenti te tribue. 314.2.d
10.20. Gaudete, quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis. 54.1.b
41. Martha, Martha, ſollicita es, & turbaris erga plurima, porrò vnum eſt neceſſariũ, &c. 78.1.d.
11.28. Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. 248.1.a
12.19. Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona poſita in annos plurimos. 106.2.b.
20. Stulte hac nocte repetunt animam tuam à te, quæ autem paraſti cuius erunt? 150.1.a
14.26. Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & vxorem, & filios, &c. non poteſt meus eſſe diſcipulus. 119.1.a
19.25. Fili recordare quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris. 72.2.b

EX IOANNE.

Cap. 1.4. Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. 241.1.a
3.8. Spiritus vbi vult ſpirat, & vocem eius audis, ſed neſcis vnde veniat, aut quò vadat. 321.1.c
6.59. Qui manducat hunc panem, viuet in æternum. 198.2.b
8.7. Qui ſine peccato eſt veſtrũm, primus in illã lapidem mittat. 115.2.b
12. Ego ſum lux mundi. 324.2.a
9.3. Me oportet operari opera eius, qui miſit me, donec dies eſt; venit nox quando nemo poteſt operari. 276.2.c
4. Donec dies eſt operamini. 323.1.c
12.24. Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet; ſi autem mortuum fuerit. &c. 327.2.c
13.8. Si non lauero te, non habebis partem mecum. 93.2.d
21.4. Hic eſt diſcipulus ille, quem diligebat Ieſus. 14.2.a

EX ACTIS APOSTOLORVM.

Cap. 5.41. Ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. 215.1.d
9.7. Ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere. 302.2.c
7. &c. 22.10. Domine, quid me vis facere? 248.1.b
20.35. Beatius eſt magis dare quàm accipere. 124.1.a

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

Cap. 1.29. Plenos inuidia & homicidio. 144.2.b
2.5. Theſaurizant ſibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei. 256.2.a
16. Iudicabit Deus occulta hominũ. 358.2.c
4.18. Non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. 21.1.a. & 143.1.c
7.23. Video aliam legem in mẽbris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati. 242.2.b
24. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? 101.1.d. & 143.2.a
8.20. Vanitati creatura ſubiecta eſt, non volẽs, ſed propter eum, qui ſubiecit eam in ſpe, quia, &c. 15.1.c. & 48.1.d
28. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. 250.1.d. & 322.2.c
35. Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? &c. certus ſum quia neque mors, neque vita, &c. 266.2.c
9.1. Veritatem dico in Chriſto, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientiã meã in Spiritu ſancto, &c. 62.2.b
16. Non eſt volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei. 279.2.c
11.33. O altitudo diuitiarum ſapiẽtiæ & ſciẽtiæ Dei! quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius! 95.1.c
12.3. Non plus ſapere quàm oportet ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem. 231.1.b

EX EPIT. I. AD CORINTHIOS.

Cap. 1.19. Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. 290.1.a
30. Factus eſt nobis ſapientia à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio & redemptio. 11.1.b
3.18. Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat vt ſit ſapiens: ſapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deũ. 289.1.d
4.3. Mihi pro minimo eſt vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autẽ iudicat me, Dominus eſt, &c. 216.1.c

4.Nihil

4. Nihil mihi conſcius ſum, ſed non in hoc iuſtificatus ſum. 265.1.d
5. Illuminabit abſcondita tenebrarum,& manifeſtabit conſilia cordium. 358.2.b
9. Spectaculum facti ſumus mundo,& angelis,& hominibus. 23.2.a
7. 5. Nolite fraudare inuicem, niſi fortè ex conſenſu ad tempus,vt vacetis orationi. 115.2.c
29. Hoc itaque dico fratres: Tempus breue eſt: reliquum eſt,vt qui habent vxores,tàquam non habentes ſint. 16.2.c
31. Præterit enim figura huius mundi.23.2.b
9. 22. Omnibus omnia factus ſum, vt omnes facerem ſaluos. 289.1.d
14. 32. Spiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt. 253.1.d
15. 19. Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus. 101.1.d
45. Factus eſt primus homo Adam in animā viuentem, nouiſſimus Adam in ſpiritum viuificantem. 241.1.c
47. Primus homo de terra terrenus,ſecundus homo de cęlo cęleſtis.163.2.d.& 241.1.a

EX EPIST. II. AD CORINTHIOS.

Cap. 1. 2. Gloria noſtra hæc eſt, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. 273.1.c
2. 2. Si ego contriſto vos,& quis eſt qui me lætificet,niſi qui contriſtatur ex me? 67.1.d
15. Chriſti bonus odor ſumus. 206.2.d
4. 2. Abdicamus occulta dedecoris. 358.2.d
6. 2. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. 276.2.c
14. Quæ ſocietas luci ad tenebras? 97.2.c
20. Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. 210.2.b
7. 8. Quoniam etſi contriſtaui vos in epiſtola,nō me pœnitet,etſi pœniteret, &c. 211.1.c
9. 7. Hilarem datorem diligit Deus. 313.1.b
11. 29. Quis ſcandalizatur,& ego non vror? 215.1.c
12. 2. Scio hominem in Chriſto raptum in paradiſum. 14.2.a

EX EPISTOLA AD GALATAS

Cap. 5. 22. Fructus ſpiritus eſt gaudiū. 273.1.c
6. 5. Vnuſquiſque onus ſuum portabit. 326.1.c
10. Dum tempus habemus, operemur bonū. 276.2.c

EX EPISTOLA AD EPHESIOS.

Cap. 2. 10. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu,in operibus bonis, quæ præparauit Deus,vt in ijs ambulemus. 112.1.c
3. 18. Nolite inebriari vino,in quo eſt luxuria: ſed implemini Spiritu ſancto , loquentes, &c. 88.1.d
4. 13. Donec occurramus in virum perfectum. 240.2.a
5. 12. Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere. 358.2.d
14. Surge qui dormis,& exurge à mortuis,& illuminabit te Chriſtus. 336.2.b

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Cap. 1. 23. Coarctor autem è duobus; deſiderium habens diſſolui,& eſſe cum Chriſto, &c. 101.2.d
4. 1. Sic ſtate in Domino,chariſſimi 29.1.b

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

Cap. 3. 3. Mortui enim eſtis,& vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto in Deo. 327.2.c
4. 6. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus , vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere. 300.2.c

EX EPIST. I. AD THESSALONIC.

Cap. 4. 17. Simul rapiemur in nubibus obuiàm Chriſto in aëra,& ſic ſemper cum Domino erimus. 135.2.a
5. 3. Dies Domini ſicut fur in nocte ita veniet: cùm enim dixerint, Pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus, ſicut dolor in vtero habentis, & non effugient. 261.1.a.282.2.d
12. Vt noueritis eos qui laborant inter vos, vt habentes illos abundantiùs. 21.2.b

EX EPIST. I. AD TIMOTHEVM.

Cap. 3. 16. Magnum pietatis ſacramētum,quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum in ſpiritu. 241.1.a
5. 12. Quia primam fidem irritam fecerunt.173.1.b.
6. 7. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid poſſumus. 102.2.a.188.1.b
10. Radix omnium malorum eſt cupiditas. 308.2.a

EX EPIST. II. AD TIMOTHEVM.

Cap. 2. 2. Quæ audiſti à me per multos teſtes, hæc commenda fidelibus. 351.2.c

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

Cap. 1. 14. Nónne omnes ſunt adminiſtratori ſpiritus, in miniſterium miſſi propter eos, qui hæreditatem capient ſalutis. 176.1.b
4. 12. Viuus eſt enim ſermo Dei,& efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti,& pertingens,&c. 351.1.d
13. 14. Non enim habemus hic manētem ciuitatem,ſed futuram inquirimus. 302.2.d

EX EPISTOLA S. IACOBI.

Cap. 1. 17. Apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio. 125.1.c 324.2.a
19. Sit omnis homo velox ad audiendū: tardus autē ad loquendum. 70.1.a.219.2.c
2. 2. Si introierit in conuentum veſtrum vir,aureum annulum habens in veſte candida. 274.1.c
5. Nónne Deus elegit pauperes in hoc mūdo,diuites in fide,& hæredes regni? 189.2.b
6. Nónne diuites per potentiam opprimunt vos,& ipſi trahunt vos ad iudicia? 179.2.a

10. Quicumque autem totam legem ſeruauerit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus. 286.1.a
3.2. In multis offendimus omnes. 235.2.b
6. Lingua inflammat rotá natiuitatis noſtræ. 346.2.a
4.15. Quę eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinde exterminabitur. 12.1.b
5.2. Diuitiæ veſtræ putrefactæ ſunt, & veſtimẽta veſtra à tineis comeſta ſunt, aurum, &c. 150.1.d
5. In luxurijs enutrientes corda ſua. 305.1.d

EX EPISTOLA II. S. PETRI.

Cap.2.12. Irrationalia pecora, in conuiuijs ſuis luxuriantes. 305.1.c
14. Oculos habentes plenos adulterij. 92.1.c
3.2. Illuſores, ſecundùm proprias concupiſcentias ambulantes, dicentes, Vbi eſt promiſſio, aut aduentus eius, &c. 256.2.c

EX EPISTOLA I. S. IOANNIS.

Cap.1.8. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, & veritas in nobis non eſt. 235.2.b
4.18. Perfecta charitas foras mittit timorem. 113.2.b

EX APOCALYPSI S. IOANNIS.

Cap.3.5. Qui vicerit, veſtietur veſtimentis albis. 275.2.d
5.3. Quis eſt dignus accipere librum, & ſoluere ſignacula eius? 244.2.d
6.8. Et ecce equus pallidus, & qui ſedebat ſuper eum, nomen illi mors, & infernus ſequebatur eum, & data eſt illi poteſtas ſuper quatuor partes terræ, &c. 254.2.b
7.9. Amicti ſtolis albis, & palmæ in manibus eorum. 275.2.d
8.3. Et alius angelus venit, & ſtetit ante altare aureum, & data ſunt illi incenſa multa, &c. 175.2.a
14.15. Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit meſſis terræ, &c. 256.2.d
15.3. Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ rex ſæculorum, &c. 126.2.a
17.15. Aquæ multæ, populi multi. 312.2.a
19.8. Et datum eſt illi vt cooperiat ſe byſſino ſplendenti & candido: byſſinum enim iuſtificationes ſunt ſanctorum. 275.2.d
20.12. Et libri aperti ſunt, &c. & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris ſecundùm opera ipſorum. 130.2.d
21.8. Ecce noua facio omnia. 53.1.d
27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium. 167.2.b

INDEX RERVM ET VERBORVM QVÆ HOC COMMENTARIO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam, alter columnam, litteræ additæ inter columnares litteras indicant: vbi vnus dumtaxat eſt numerus, ad immediatè præcedentem, eum referri ſignum eſt.

*A*Bel, hebraicè quid ſit. pag. 11. col. 1. littera d.
Abortiuus quid ſit. 194.2.b. *in iure pro quo ſumatur.* ibid. d. *præfertur auaro.* ibid. d
Aceruus exemplorum vanitatis. 20.1.a.b
Acœmetæ quinam eſſent. 262.1.d
Actus heroicus eſt mori pro amicos id probatur exemplis. 156.2.c
Actus religionis duplex eſt in voto. 173.2.d
Adam fuit creatus in originali iuſtitia. 242.1.d
Adam in vino peccans, quid perdiderit. 383.2.d
Adæ dominium in cetera animalia ante peccatũ quale erat. 255.1.d
Adulatio & eius effectus 212.2.d.213.1.a.& ſeqq.
de Adulatione apologus. 213.1.d
Adulationis vanitas emblematibus depicta. 2 a.b
Adulationes ſunt ſpinæ. 214.1.a.& ſeqq.
Ægritudines animæ quæ. 234.1.d
Ænigma ſolis. 36.1.a
Ænigma temperie. 110.2.d
Ænigmata ſenectutis, & quot ſint. 328.1.a
Ærumnæ ſenectutis. ibid. b
Ætate quauis ſemper benè agendũ. 323.1.b.& ſeqq.
Affectus indices ſunt oculi. 92.1.a
Afflictio à Deo homini data, vnde ortum habuerit. 120.2.c
Afflictio hominibus duriſſima quæ ſit. 129.2.a
Afflictio iuuidorum magna eſt. 145.1.c.d
Afflictio magna incumbens ſapienti quæ ſit. 252.2.d
Afflictio ſumma hominis eſt mors. 253.1.a
Afflictiones auari. 180.1.a.183.1.a.187.2.c.d.& ſeqq. 189.2.b.c.2.d.& ſeqq.
Agelaſti, quinam fuerint. 75.1.a
Agere mulcũm impiè quid ſit. 231.2.b.c
Agni benedicti origo. 275.1.d
Agriculturæ vtilitas quanta ſit. 180.2.c
Alba veſtis cuius rei ſit typus. 275.2.d.& ſeqq.
Alphonſi Aragonum Regis de immortalitate animæ ſententia. 136.2.c.137.1.a
Amaritudo voluptatis. 40.2.a
Amaritudo ſapientium quæ ſit. 212.2.a.b
Ambitio inſatiabilis eſt. 179.2.b
Amicitia & ſocietatis bonum & vtilitas 151.2.c 154.2.b
Amicitiæ ſymbolum eſt ignis. 155.2.c
Amicitiæ & charitatis fraternæ vis. 156.2.c
Amicitiæ & concordiæ fons eſt SS. Trinitas. 157.2.b
Amœnitas hortorum Salamonis. 81.1.a.b
Amor parentum in filios & heredes qualis debeat eſſe. 106.1.b
an in Amore Dei homo ſit, eſt incertũ. 264.2.b.c.et ſeq.
Amoris inſatiabilis auri effectus. 183.1.c
quid habet homo Amplius, *quid ſibi velit.* 21.1.b. & ſeqq.
Amygdalus quid repræſentet. 328.1.d.& ſeqq.
Analogia virtutis & lucis. 97.2.b.c
Angeli proprij Religioſorum & Anachoretarum ſunt. 175.2.b.c
Angeli quomodo mutari dicantur. 125.2.d
Angelos ab initio mundi fuiſſe diuinæ prouidentiæ adminiſtros & executores, probatur. 176.1.a
Anima ex ſe quid ſit. 271.1.a.b. *à corpore ſeparata an ſciat ſitne beata, ſiue damnata.* ibid. c.b
Animæ in Purgatorio iur non ſint inuocandæ, etſi orent pro nobis. ibid. c
Anima beata quid in Deo ſitiant. ibid. d
Animæ immortalitas demonſtratur. 348.2.a
Animæ è corpore migrantis quot ſint telonia. 326.2.a
Animam hominis ire ſurſum docetur & probatur. 135.1.b
Animam eſſe immortalem, exẽplis oſtenditur. 136.1.a
Animam mortalem eſſe aſſerit Galenus, & immortalẽ ceteri Philoſophi. ibi. d & ſeqq.
Animalia venenata & noxia, quomodo vtilia ſint hominibus. 126.1.a
Animus ſapientis quid prodat. 246.1 a.b
Ambulare melius eſt, quàm peccare, cur? 142.1.b.c
Annus Platonicus. 51.a.c
Annus climactericus, quis & qualis ſit. 316.2.a
Anni etymon. 37.2.a.b
Antichriſti ſæculum vltimum quale erit. 220.1.d
Antidotum vitæ patientia. 89.2.b
Antipodes multis fuere olim incogniti. 36.1.d.& iter. ibid. & ſeqq.
Antipodes eſſe probatur. 2.b.c
Antiqui hortis dediti. 80.2.d & ſeqq.
Antiquitas dogmatum ſapientia, quæ ſunt in Eccleſia. 251.2.b.c
Antitheſis ſtulti auari, & ſapientis pauperis. 198.1.c.d

Anti-

Antitheſis Chriſti & auari 104.2.b.c
Antitheta temporis quæ Salomon proſequatur. 110.1.b
Apellis caſus in pingendo. 280.2.a
Apologus ſolis, id eſt beneficentiæ velocis. 36.1.b
Apologus profuſæ liberalitatis. 46.2.d. eius modus. 47.1.b. exempla. ibid.
Apologus guloſi. 72.2.c
Apologus deliciarum. 93.1.c
Apologus temporis quis? 112.2.b
Apologus ſocietatis. 155.2.c
Apologus auari ex talpa. 183.2.c.d. & ex chamæleonte. 184.1.a.
Apologus de opum nexa. 187.1.a
Apologus diuitis auari. 193.2.c
Apologus adulationis. 213.1.d
Appetitus hominis inconſtantia. 118.2.d
Appetitus naturalis creaturæ in quid tendat. 142.1.b
Appetitus laudis apologus. 213.2.a
Appetitus cappari repræſentatur. 340.2.a.b
Applicatio myſtica antitheſeon Salomonis de vario tempore. 119.2.b. & ſeqq.
Aqua quaſi ſanguis terræ eſt. 43.2.b
Aqua cur terræ immiſta ſit. 1.d
Aqua cur ſurſum aſcendat. 45.2.b. modus quo aſcendit. ibid d
Aqua initio mundi creata, an dulcis, vel ſalſa fuerit. 46.2.a.b
Argentum quid myſticè ſignificet. 223.2.b
Argumentum Eccleſiaſtis quod. 2.2.b
Argumenta eorum qui cenſuerunt terram rotari. 27.1.b.c
Armenta vnde dicta. 83.2.b
Arrogantia non ferenda quæ. 231.1.b
Arteriæ in ſenibus quomodo claudantur. 336.1.a.b.
Aſcendere ſurſum myſtice quid ſit. 137.2.a
Aſſumptio Religioſi nominis quid requirat. 172.1.c
Auaritia cur inſatiabilis ſit. 181.1.d
Auaritia apud Iudæos frequens eſt. 192.2.b
Auaritia ſpiritualis quæ ſit. 193.2.b
Auaritiæ ſchema viuum. 105.2.c
Auaritiæ ſymbolum. 183.2.d. & ſeqq.
Auaritiæ damna nouem. 184.1.b
Auarus ſuis opes cernens, nec mentem, nec ventrem paſcit. 183.2.b. eius ſupplicium. 186.2.b.c
Auarus degit & verſatur in tenebris. 189.1.b
Auarus quod lumen habeat nocte. ibid.c
Auarus cur complicare manus, & edere carnes ſuas dicatur. 147.1.a
Auarus cur ſepultura decenti careat. 194.1.d
Auarus cur fruſtrà natus ſit. 195.2.b. quomodo videat ſolem, & eo non fruatur. 196.1.a. eſt abortiuo infelicior. 2.a
Auarus cum abortiuo comparatur. 194.2.d. & ſeqq.
Auarum viuere in tenebris myſticè quid ſit. 189.2.a
Auari quomodo auri ſerui & mancipia, immò ſeruis ſint deteriores. 106.1.a quid faciant vt ditent filios & heredes. ibid.b
Auari ſtulti, & ſapientis pauperis, antitheſis. 198.1.c
Auari excruciatio & pœna. 105.1.d
Auari qua ratione ſimiles Iudæis ſint. 150.1.c
Auari cruciatus & infelicitas. 183.2.d. 187.2.c. & 188.1.a.b. 190.1.a.b
Auari conditio & miſeria. 167.2.a. & ſeqq.
Auari vita quæ. 198.2.b.c. & ſeq.
Auarorum vanitas. 105.1.a
Auctor libri Eccleſiaſtis quis. 1.2.b
Auctoritas libri Eccleſiaſtis. 15.a.b
Aues ſecreta reuelant. 309.2.d quid repræſentent. 310.1.b. quid ſint myſticè. 2.a.b
Aurium etymon. 50.1.b
Auſter & Aquilo quid deſignent. 319.2.a.b.c
Axioma quo docetur quid ſit agendum in veris diuitijs multiplicandis. 194.1.a
Axiomata vitæ prudentis traditur in Eccleſiaſte. 5.1.d

BAlſamum Iudææ proprium fuit. 80.2.c
Beatus eſt qui ſuis lætatur. 261.2.c
Beati cur non recordentur dolorum & laborum præſentis vitæ in cælo. 192.2.a
Beatiúſue ſit & melius, non eſſe, quàm malè eſſe. 142.1.b
Bellum vnde dicatur. 119.1.d
Benè facere, tria notat. 123.2.d
Beneficia pauperum negliguntur. 284.1.a
Boni cur affligantur, mali verò proſperentur. 260.1.d
Bonum ſocietatis & amicitiæ. 151.2.c
Bonum ſummum eſt mori tempore ſuo. 232.1.d
Bonum maximum quod ſit. 233.1.b
Breuitas voluptatis ſæculi. 16.1.c
Breuitas vitæ humanæ. 205.1.a
Brutum in quo differat ab homine. 133.1.c

CÆlum eſſe ſphæricum probatur. 36.2.c.d
Cælorum mutatio quæ. 125.2.d
Calamitates & ærumnæ auari. 189.2.d
Caluini error circa animam è vita abeuntem. 137.1.b
Calumnia propriè quid ſit. 140.1.a illius effectus, 2.a.b
Calumnia conturbat ſapientem. 215.1.d. & ſeqq. quæ eius rei cauſa. 2.b.c. & ſeqq.
Calumnia quomodo refelli debeat. 216.1.a.b
Calumnia conſiſtit in ſenſu patientis. 2.a.b
Calumnias dulcorat Dei ſolatium. ibid.d
Calumniæ cauſa eſt inuidia. 146.2.b.c
Canis viuus cur melior leone mortuo. 268.2.d. & ſeq. canis eſt peccator, & leo eſt iuſtus, quomodo. 269.1.d
Canis viuus quid ſignificet myſticè. 269.2.c.d
Canities repræſentatur amygdalo. 338.2.a
Cantorum vanitas. 88.1.a.b
Capita decem Eccleſiaſtæ denotant vanitatem. 5.2.b
Cappares quid repræſentet. 340.2.a.b. & ſeqq.
Carminis filiæ quæ. 337.1.a
Carnes ſuas edere, quid ſit. 147.2.a
Caſtitas quid ſit. 348.1.a
Caſus prouidentiæ opponitur. 176.2.a
Caſus quibus dominetur. 278.2.b.c. oſtendit Dei prouidentiam. 279.1.a
Caſus quid propriè ſit. 280.2.d
Cauſa materialis, ſtationis & immobilitatis terræ, quæ? 28.1.a
Cauſa finalis & efficiens immobilitatis terræ. ibid.a.b. ſymbolica & Theologica. ibid.c.d
Cauſa diluuij tempore Noë. 29.1.d
Cauſa perennitatis fontium & fluminum. 41.1.b.c. 42.2.c. & ſeqq.
Cauſa aſcenſus aquæ ſurſum. 45.2.b
Cauſa à priori riſus. 74.2.a
Cauſa cur multiloquium prohibeatur. 170.2.d & ſeqq.
Cauſa votorum temerè emiſſorum. 174.2.c
Cauſa iræ quæ. 219.1.a
Cauſa veri gaudij quæ ſit. 273.1.b
Cauſa cur ſcientiæ ſint hominibus difficiles. 49.2.d. & ſeqq.

Cauſæ veræ lætitiæ. 124.1.c
Cauſæ cur auarus non ſatietur. 181.2.d
Cenſura Lutheri de Eccleſiaſte. 1.2.a
Centrum terræ triplex. 28.2.d
Centrum terræ non multiplex phyſicè. 30.1.b
Centri grauitatis terræ à centro rotunditatis differẽtia. 28.2.d
Cibus pauperis ſapientis. 198.2.b
Circuli quadratura quomodo ſciatur, & quomodo neſciatur. 262.2.d
Chesbon hebraicè quid ſit. 237.2.d.240.2.c
Choreæ quænam licitæ & ſanctæ. 114.2.d modus in eis adhibendus. ibid.d
Chriſtianus debet eſſe in omnibus ſol mundi. 33.1.c
Chriſtiani officium. ibid.
Chriſtiani in Ægypto qualibus veſtimentis veſtiebantur olim. 275.1.a
Chriſtus ſol iuſtitiæ per quid gyrauerit. 36.2.d. & ſeq.
Chriſtus eſt nouus Adam, cur, & quomodo. 241.1.a.b, & ſeqq.
Chriſtus cur ſocietatem duodecim Apoſtolorum inſtituerit. 152.2.b
Chriſtus cur noluerit Epiſcopos naſci Epiſcopos, ſed eligi optimos. 304.2.d
Chriſtus leo præſtat cerbero infernali. 270.1.c
Chriſti & auari antitheſes. 104.2.c
S.Chryſoſtomus moriens albas vt Martyr induit veſtes. 276.1.a
Clementis Alexandrini de immortalitate animæ ſententia. 136.2.b
Cogitatio impia cur è corde citò fuganda. 232.1.d. 288.2.b.c.287.2.a
Comes ſapientiæ eſt humanitas. 246.1.d
Comeſtio cur ſit labor. 71.1.c
Commendationis perpetuæ fundamentum eſt iuſtitia. 206.2.a
Commoda plurium librorum. 353.2.a.b
Comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi explicatur. 79.2.b.c
Comparatio viuentium & mortuorum cum non natis. 141.2.d.& ſeq.
Comparatio curarum cum ſermonibus multis. 170.2.c item cum inſomnijs. 171.2.a
Comparatio cupiditatis hominis cum opum vilitate. 182.2.b
Comparatio ſapientiæ cum ferro labore exacuto. 297.1.a.b.c
Comparatio detractoris cum ſerpente. 298.2.c.d
Comparatio auari cum abortiuo. 194.2.d.& ſeq.
Cõparatio virtutis cum vnguentis pretioſis. 206.2.b.c
Comparatio temporis cum vmbra. 205.2.b. & ſeq.
Comparatio riſus ſtultorum cum flamma ſpinarum. 214.1.a. & ſeqq.
Comparatio mortis cum vento. 253.1.b.c
Comparatio muſcarum cum proditoribus. 287.1.a.b
Concentus muſicus quibuſnam obſurdeſcat. 337.1.a.b
Concio Simeonis Stylitæ. 341.2.d
Concupiſcentiæ ſunt ſtultitiæ. 63.2.a
Concupiſcentia quomodo aptè comparetur muſcæ. 287.2.d
Conditio viuendi omnium optima eſt agricultura. 180.1.b
Confeſſarius quid ſit erga peccata. 299.1.a
Confractio rotæ ſuper ciſternam myſtica. 345.2.c
Confutatio calumniæ. 216.1.a.& ſeqq.
Coniunctio in S.Incarnatione facta eſt animæ, carnis, & Verbi. 158.1.a
Conſenſio corporis & animæ quæ debeat eſſe. 153.1.a
Conſilia agitanda manè. 303.2.c
Conſuetudo quantum poſſit. 62.2.d
Contemplatio ad quid dirigenda. 233.2.b
Contignatio myſtica quid ſit. 307.1.a.b
Contritione cordis nihil melius, iucundius & ſanctius. 210.1.a
Contuſio lenis iuuat curſum. 279.1.d
Conuerſio Lanfranci. 68.1.c
Conuitium ſurda aure excipiendum. 236.1.d
Cor eſt quaſi molendinum. 39.2.a
Cor noſtrum multarum rerum eſt ſymbolum. 121.2.b.c
Cor ſapientis roboratur à ſapientia. 336.1.c
Cor ſapientis cur intelligat & obſeruet tempus. 252.1.b
Cor ſapientis in dextera eſt. 290.1.b
Cor ſtulti in ſiniſtra. ibid.
Corpus eſt quaſi carcer animæ. 347.1.a
Corpora mixta quomodo corrumpantur. 125.2.b
Correptio ſapientis eſt velut ſal. 213.1.b
Creatura quibus de cauſis ſit vaniſſima. 11.1.b.c
Creatura appetitu naturali tendit magis in bonũ Dei. 142.1.b
Creaturæ cur ſint vmbra, & vanitas eſſendi. 13.1.a
Creaturæ quare vanæ, cùm à Deo ſint factæ. 121.1.b
Creatura omnis eſt infidelis. 17.1.c
Cura ditandi heredes vana eſt. 102.1.d
Cura orationum & votorum Angelis commiſſa eſt. 175.1.b
Cura ſollicitans animũ quos producat effectus. 181.a.b
Curæ quibuſnam comparentur. ibid.d.2.a
Curioſitas hominum damnatur. 204.2.b
Cuſtodes domus quinam ſint in homine. 333.1.c.d & ſeqq.
Cuſtodia oculorum ſuadetur. 92.2.b

DAmnari peius eſt, quàm numquã fuiſſe. 142.1.d
Damnum quod opibus ineſt. 86.1.b.c
Damnum impunitatis & tardæ vindictæ. 257.1.c.d
Damnum ſolitudinis. 153.1.b.& ſeqq.
Damna deliciarum quanta ſint. 93.2.a
Damna quæ ab iniuſtitia oriuntur. 129.1.a
Damna auaritiæ nouem. 184.1.b
Damna meretricis quæ. 238.1.c. & ſeqq.
Definitio hominis ſecundum Philoſophos. 15.2.b.& ſeq.
Definitio riſus. 74.2.d
Deierare quid ſit. 268.1.a
Delectatio ex cibis quid procreet. 71.2.b.& ſeqq.
Delitiæ mundi cur vanæ. ibid.15.d
Delitiæ veræ in ſolo Deo ſitæ ſunt. 89.1.b
Deliciarum mundanarum fallacia. 88.2.b
Deliciarum apologus. 93.1.c
Deliciarum damna. 24.b
Deliria Platonis de anima 134.2.d
Democritus fuit irriſor vanitatis. 16.1.b
Demonſtratio prouidentiæ diuinæ. 177.1.d
Deſcriptio paradiſi amœni. 80.2.a
Deſiderant Sancti mori ne videant tot Dei offenſas. 143.2.a
Detractor eſt ſerpens. 299.1.b.c. ſibi & alijs nocet. 300.2.d
Deus eſt veritas veritatum. 5.2.d.12.2.d
Deus ſolus eſt ipſum eſſe per eſſentiam. 12.2.d
Deus peccatum minus maiore caſtigat. 108.2.b
Deus quare ſinat bonos paupertate affligi. ibid.c
Deus cur hominem microcoſmum fecerit. 122.2.a
Deus cur mundum quaſi pilam pulchram hominum obtutibus obiecerit. ibid.d

Deus

Deus cur noluerit condere mundi opera omni ex parte perfecta. 132.2.d
Deus in die iudicij hominum conſcientias reuelaturus eſt. 130.1.d
Deus volens fidẽ hominis probare quid fecerit. 133.1.b
Deus cur ſit in templo liberalis orantibus. 166.1.d
Deus vrbium excidio vlciſcitur irreuerentiam & iniuriam templis illatam. 2.a
Deus quomodo à nobis orandus. 169.2.d. *cum eo propè agendum.* 170.1.b
Deus an poſsit operari ſine prouidentia. 176.1.b
Deus quomodo puniat vertiſ agos. 2.d. *& ſeq.*
Deus cur permittat calumnias & ſcelera violentorum. 180.1.d
Deus quo ſenſu peruertat & deſpiciat impium. 224.2.d
Deus nonniſi ob ſcelera reprobat. 225.2.c.d
Deus quo tempore det obduratis gratiam. ibid.a.b
Deus quare mutet ſæpè faciem ſapientis. 246.2.c.d
Deus quoſdam ſinit ad tempus impunitos. 256.1.d
cur differat peccatorum vindictam. 2.a.b
Deus cur permittat ſtultos dominari. 293.2.b.c
Dei ſolatia dulcorant calumnias. 216.2.d
Dei ſpiritus à quo contriſtetur. 234.1.d
Dei memores in iuuẽtute præcipuè debemus eſſe. 330. 2.a
Dei timor eſt cauſa virtutum. 355.1.c.d
Dei manus quid ſit. 264.2.a
Deo quid reddere debeamus. 330.1.d
Deum quantum ſequi debeamus ſupra regẽ adoleſcentem. 164.2.b
Deum qui timet, nihil negligit. 234.1.d
Diabolus eſt triplici funiculo ligatus, vt non poſsit nocere nolentibus, 157.2.c
Diabolus quomodo ſe gerat vt nos decipiat. 282.2.b
Diaboli paralogiſmus de vita longa. 209.2.a
Dies feſtus ſaccorum apud Perſas. 161.1.c
Dies mortis ob quid debeat præferri diei natiuitatis. 207.2.d
Dies vanitatis eſt dies huius vitæ. 228.1.a
Difficultates quæ accidunt ſenibus. 330.2.d. *& ſeqq.*
Dignitas hominis ſupra belluas quoad animam. 134. 2.a.b
Diligens nulli parcit labori. 234.1.b
Diligentiæ mater eſt timor. ibid.
Diluuij tempore Noë facti cauſa. 29.1.c
Diſcrimen ſiphonum & fontium. 46.1.b
Diſcrimen ſapientis & ſtulti. 100.2.d.108.1.b
Diſtinctio trium librorum Salomonis. 2.2.c
Diues auarus quomodo viuat. 198.1.d.2.a
Diuitis auari apologus. 193.2.b
Diuitibus malis quid proſint diuitiæ. 106.1.d
Diuitiæ terræ qua ſenſu diuitiæ, & non diuitiæ ſint. 181.2.a.b
Diuitiæ à Chriſto vocantur ſpinæ. 190.1.b
Diuitiarum mundi deſcriptio & vanitas. 59.1.c.d
Doctor mutus docẽt homines ſapere eſt cadauer. 210.2.c
Dogmata ſapientiæ quæ ſunt in Eccleſia, eſſe antiqua. 351.2.b.c
Dolor ſapientum quis ſit. 215.1.c
Dominium moleſtum quid ſit. 255.1.b
Domus animæ ſpiritalis quibus extrui & ornari debeat. 79.1.d
Domus luctus myſticè quid ſit. 209.2.d. *& ſeqq.*
Donum gratiæ Dei eſt bonus vſus opum. 191.1.d
Dormire ſolum, myſticè quid ſit. 156.1.b
Dormire quid impediat. 185.1.a.b
Dos ſapientiæ & ſapientis quæ. 245.2.a

Dulcedo ſomni quanta ſit, quo ea ematur. 184.2.b
Duratio operum Di vnde proueniat. 125.1.d. *& ſeq.*
Duratio terræ quæ ſit. 26.1.d

ECcleſia quot chores ſpirituum cæleſtium agnoſcat. 235.1.d
Eccleſiaſtes eſt liber protocanonicus. 1.a.b. *vnde dictus.* 2.c
Eccleſiaſtes liber an ſcriptus à Salomone pænitẽte. 2.1.a
Eccleſiaſtes an carmine ſcriptus. 4.1.a
Eccleſiaſtes myſticè eſt Chriſtus. 10.1.b
Eccleſiaſtis argumentum. 2.2.b
Eccleſiaſtis Interpretes quinam. 5.2.b.c. *& ſeqq.*
Eccleſiaſtis ſcopus & finis. 4.1.d
Edere ſuas carnes quid ſit. 147.1.d
Effectus ſtudij ſapientiæ. 66.2.a
Effectus crapulæ. 71.2.b.c. *& ſeqq.*
Effectus deliciarum ex cibis ſumptarum. 72.2.a.b.c
Effectus vini immoderatè ſumpti. 77.2.a
Effectus pigritiæ. 148.2.a.b
Effectus ſocietatis & amicitiæ, 151.2.c.d
Effectus amoris auri inſatiabilis. 183.1.c
Effectus ſapientiæ. 158.2.d
Effectus paſsionis Chriſti. 210.1.a.b
Effectus calumniæ. 215.2.b.c. *& ſeq.*
Eleemoſyna quid corrigat & expiet: 233.2.c
Eleemoſyna quomodo facienda. 313.1.c.d. *& ſeqq.*
Eleemoſyna cui ſimilis ſit. 317.2.a
Eleemoſyna ſemper eſt danda. 323.1.a.b
Elogium oculorum. 99.1.c
Elogia perſeuerantiæ. 217.2.d
Elogia lucis. 324.2.a
Emblema inuidiæ. 144.2.d
Emblema induſtriæ. 298.1.d
Emblema Platonis de homine. 356.2.a
Emblemata quibus adulationis vanitas depingitur. 213 2.b
Epitheta mortis quæ. 40.1.a
Error inſignis hominum, quòd ſe non cognoſcant. 134. 2.d
Error & indiſcretio nouitiorum. 230.2.d
Error Lutheri dicentis animas in Purgatorio mereri & demereri. 271.2.d
Error paruus initio, niſi ſtatim corrigatur, quid eueniat. 285.2.c
Erroris ſedes eſt intellectus. 293.2.b
Eſca & hamus quo capiuntur homines, eſt voluptas. 282.2.a
Etymon manè quod ſit. 303.2.c
Etymon lecti. 272.1.b
Etyma ferri. 298.1.a
Etymon verbi. 7.1.b
Etymon vanitatis ſine definitio. 10.1.d
Etymon ſeu definitio anni. 37.2.b
Etymon aurium. 50.1.b
Etymon ſambucæ. 87.1.d
Etymon belli. 119.1.d
Euangelia in Concilio Epheſino poſita ſunt in ſubſellio. 129.1.c
Euchariſtia quomodo olim dabatur viris & mulieribus. 274.2.c
Excellentia paradiſorum Salomonis. 81.1.b
Excuſatio friuola illius, qui temerè votum emiſit. 174. 2.b.c
Excuſationes ſaluæ peccantium. 175.1.a
Exempla vanitatis permulta. 18.1.c.20.1.a.b
Exempla de immortalitate animæ. 136.1.a

Exempla eorum qui cenſuerunt melius eſſe citò mori. 143.2.a
Exempla ſocietatis. 156.1.a.b
Exempla actionum heroicarum. 2.d
Exempla eorum qui in iuuentute & paupertate floruerunt ſapientia. 159.2.a.& ſeq.
Exempla principum temperantium. 305.1.d
Exiguitas voluptatis mundanæ. 16.1.c
Exiſtentia temporis quæ? 110.1.b
Experientia quam Deus fecit de fide & ſpe hominum. 131.1.a.& 2.a
Exploratores qui, & quibus neceſſarij. 310.1.d

Fabula de cane ſuam caudam carpente. 262.2.b
Fabula de ſolis occaſu. 32.2.a
Facundiæ vanitas. 118.1.d
Falſitas voluptatis terrenæ. 16.2.d
Fallacia mundanæ voluptatis. 17.2.b
Fallacia qua contatur creaturas. ibid.
Fallacia deliciarum. 88.2.b
Falx ſignificabat apud Ægyptias tempus omnia dementens. 111.1.b
Fama præſtantior eſt vnguentis. 207.1.b
Fani etymon. 281.1.b
Fatua dea vnde dicta. 134.1.d
Fatum opponitur prouidentiæ. 176.2.a
Fauna vnde dicta. 134.1.d
Felicitas vera in quo ſita ſit. 3.1.b
Felicitas quid in regibus cauſare ſoleat. 160.2.a
Felicitatem oſtenditur non conſiſtere in cibis. 197.2.a
Felicitas vera ſita ſolùm in Deo. 243.2.c
Felix cenſendus, qui opes contemnit. 182.1.d
Ferri etymon. 298.1.a
Fides ſpecialis hæreticorum quæ ſit. 265.2.a
Filiæ carminis quæ vocentur. 337.1.a.& ſeqq.
Finis libri Eccleſiaſtes quis ſit. 4.1.d
Finis orationis cur melior ſit principio. 217.1.b.& ſeqq.
Finis nullus ſcribendi libros, ad quid dicat hoc Salomon. 352.2.d
Finis libri huius eſt, Deum time. 354.2.b
Fines miſeriæ hominis quot ſint. 130.2.c
Firmitas hominum in eo eſt ſi Deo mentem ſuam coniungat. 125.2.d
Flumina qua ratione redeant ad ſuas origines. 42.1.d
Flumina plus reddunt mari, quàm homines Deo. 47.1.d
Fluminum origo eſt mare. 43.1.d
Fœmina cur morte ſit amarior. 238.1.c. cur laqueus & ſagena ſit. 2.a.b
Fœminæ ſecundùm priſcos fuere monſtra. 240.1.a
Fœminæ definitio. ibid.
Fœminas non ſaluari, cur hæretici quidam crediderint. 2.a
Fons omnis ſocietatis, amicitiæ & concordiæ eſt SS. Trinitas. 157.2.a
Fontes quidam quare ex altis montibus erumpant. 45.1.c.d
Fontium & ſiphonum diſtinctio. 46.1.b
Formatio oſſium & membrorum embryonis, opus eſt Dei admirabile. 322.1.d
Fortuna prouidentiæ opponitur. 176.2.a
Fortuna oſtendit Dei prouidentiam. 279.1.a
Fortuna, dea Gentibus erat. 280.2.d
S. Franciſcus quare ſuum Ordinem fundauerit in paupertate. 198.2.d
Fructus qui per pomum intelliguntur. 80.2.a
Fructus obedientiæ quis. 250.1.c
Fructus diuinæ impunitatis & longanimitatis erga impios. 257.2.a b
Fugienda in orationibus noſtris & præſtanda quæ? 169.2.a.b
Fundamentum commendationis & famæ. 206.2.a
Funiculus triplex quid ſit. 157.1.b.& ſeqq. quid moraliter ſignificet. 2.a. quid myſticè ſignificet, & tropologicè. ibid d. & 158.1.a.& ſeqq.
Funiculus argenteus quid ſit. 342.2.b. quid ſymbolicè ſignificet. 343.1.d
Funus cur præſtet conuiuio. 208.2.d
Funus quomodo olim, & quid in eo fieri ſoleret. 342.1.b.c
Furor & primus indignationis impetus cur cohibendus ſit. 218.2.c

Galeni ſententia de mortalitate animæ refellitur. 136.1.d
Gallina mortua cur melior cant vino. 270.1.b
Garrulitatis effectus. 170.2.d
Gaudium & riſus mundi quid ſit. 75.2.c
Gentiles quid de dijs ſuis traderent, & quomodo eos orarent. 169.2.c
Gentiles cur obolum tantùm in ore mortui imponerent. 188.2.c
Gentiles cur coluerint Libitinam vt mortis præſidem. 238.1.d
Gloria Sanctorum incipit à die mortis. 207.2.d
Gloriæ futuræ præmium facit hominem omnia aduerſa tolerare. 143.1.c
Gnomæ de riſu. 75.2.b
Gnomæ de impunitatis noxa. 257.1.c
Gnomæ de fortuna. 265.1.d
Gnomæ de iuſtitia. 326.1.c
Gradus abrenuntiationis triplex. 3.2.b
Gratia quando & quæ detur obduratis. 235.2.a
Gratia ſumma eſt mori in ſtatu gratiæ. 232.2.a
Gratiæ eres cur. 157.2.b
Gratiæ recurrunt ad datorem Deum. 147.1.d
Gula quomodo vincatur. 78.1.c
Gulæ effectus. 72.2.b.& ſeqq.
Guloſus quid ſit. ibid.c
Guloſus cur complicare manus, & edere carnes ſuas dicatur. 147.1.b

Hæreticorum fides ſpecialis, quæ. 265.2.a
Hamus & laqueus hominum eſt voluptas. 282.2.a
Harmonia quatis ſenibus obdureſcit. 337.1.b
Heraclitus ſemper mundi vanitatem defleuiſſe dicitur. 16.1.b
Hermogenes quali fuerit ſapientia puer. 159.1.c
Heroicus actus eſt mors pro amico. 156.2.c
Hieroglyphicum temporis ſtella & falx. 111.1.b.c
Hieroglyphicum importunitatis & importunæ vexationis. 288.2.d
S. Hieronymus raptus ad iudicium. 354.2.a
Hiram rex Tyri quot auri talenta dederit Salomoni. 85.1.a
Homo cur dicatur vanitas vanitatum. 15.1.c
Homo eſt fluuius aſſiduè defluens in mortem. 41.2.b
Homo per virtutem fit ſapiens. 63.1.d
Homo quomodo ſibi videatur eſſe beſtia. 132.1.b.c
Homo & brutum in quo differant. 133.1.b.c.& ſeq.
Homo μικρόκοσμος factus cur? 122.1.a
Homo cur felix qui contemnit opes. 182.1.d
Homo vt fiat diues quid ſit illis agendum. 183.1.d

Homo

Homa cur maiora & futura quærere non debeat. 138.2.d.139.1.a.b
Homo à quo triplicem recipiat vitam. 223.2.d
Homo peruerſus quo ſenſu incorrigibilis ſit. 225.1.e
Homo qua ratione debeat diſcere ſe plenè Deo reſignare. 215.1.d
Homo multis ſe miſcet quæſtionibus. 245.2.e
Homo ſine ſomno an viuere poſſit. 262.1.e
Homo neſcit an amore, an odio ſit dignus, quo ſenſu ſit hoc intelligendum. 264.2.b.c.d
Homo quid ſit, cui ſimilis, vbi poſitus, quot habeat ſocios, quot modis variabilis, &c. 15.1.d. & ſeqq.
Homo peccans in vno multa perdit. 285.2.b.e
Hoc eſt omnis homo, *quid ſit?* 355.2.c.d
Homo in vitia defluens, est beſtia. 356.2.a.b
Hominis miſeriæ poſt peccatum. 130.2.e
Hominis primum bonum quod ſit. 142.2.b
Hominis vera felicitas ſita in ſolo Deo. 243.2.c
Hominis ornatus eſt virtus. 246.1.e
Homini cur inſtanter ſit operandum. 277.1.a
Homines æternis, non fluxis, rebus incumbere debent. 41.2.d
Homines minus Deo reddunt, quàm flumina mari. 47.1.d
Homines iuſti quare in cælo ſcribantur, & vani in terra. 54.1.b.c
Homines per Dei timorem ſpiritualiter renaſcuntur. 113.2.b
Hominum diffinitio ſecundum Ariſtotelem. 15.2.b
Hominum ſpes eſt velut ſomnium. 59.1.e
Hominum ſcientia eſt docta ignorantia. 67.1.a
Hora mortis nobis abſcondita, cur? 121.1.d
Hortorum vanitates. 81.2.b.c.& ſeq.
Hydria quæ conteretur ſuper fontem. 344.2.c. & ſeq.
Hypocriſis potentium. 255.2.c.d
Hypocritæ vanitas. 256.1.a

I*Actura temporis quàm grauis ſit.* 251.2.a.& ſeq.
Ignorantia docta eſt ſcientia hominis. 67.1.a
Ignorantia inſignis hominum ignorare ſe. 134.2.d
Immobilitas terræ vnde oriatur. 28.1.a. *quid doceat homines.* 30.1.c. *quid allegoricè repræſentet.* ibid.d
Immortalitas animæ demonſtratur. 348.2.a
Immortalitas animæ iuncta cum numine. 137.1.b
Imperioſorum exempla. 250.1.a
Imperitia vulgi quid agere ſoleat. 63.2.d
Impietas quid ſit propriè. 254.2.b
Impietatis pœna inſignis & vindicta quæ? 260.2.c
Impius quo ſenſu à Deo dicatur peruerti. 224.2.d
Impius cur in ſua impietate domineturr & laudetur. 256.1.d
Impij cur proſperentur, boni & pij affligantur. 260.1.a.b
Impij quomodo viuant. 268.1.a
Impij dies tranſeunt vt vmbra. 259.1.e
Impij cur dicantur ad Aquilonem cadere. 319.1.a
Impiorum victimæ quo ſenſu malæ. 167.1.a
Impiorum congrua pœna. 258.2.c
Impijs noxia proſperitas eſt. 261.1.e
Importunitatis hieroglyphicum apud Ægyptios fuit muſca. 288.2.d
Imprecari mala licet malis. 288.2.c
Impulſus Spiritus ſancti vis. 253.1.d. & ſeq.
Incertitudo voluptatis. 17.2.a
Incertitudo amoris & odij Dei. 264.2.b. & ſeq.
Inclinatio hominum circa diuites, & miſeros. 153.2.b
Incommoda multorum librorum. 353.1.b.c
Inconſtantia ſolis, ventorum & fluminum. 48.2.c. & ſequent.
Inconſtantia appetitus hominum. 118.2.d
Inconſtantia fortunæ & felicitatis hominum. 162.1.d
Increpationes ſapientum quomodo fiant, & fieri debeant. 214.1.d
Indices affectus, ſunt oculi. 92.1.c
Indulgentias cur multi non lucrentur. 277.3.d
Indulgere ſuis oculis quàm periculoſum ſit. 92.2.1.d
Induſtria quid ſit. 298.1.c. & ſeq.
Induſtriæ emblema. ibid.d
Infelicitas auari. 183.1.a
Infernus & mors eſt inſatiabilis. 40.1.c
Infidelitas voluptatis. 17.1.c
Infidelitas in omnibus creaturis inuenitur. ibid.c.d
Infirmitas vanitatis huius ſæculi. 18.1.a
Inuſtitia quæ damna pariat. 129.1.a
Inſania mentis eſt riſus. 74.1.b
Inſatiabilitas illicitæ voluptatis. 16.2.a
Inſatiabilitatis auaritiæ ratio. 181.2.d
Inſenſibilitas voluptatis creatæ. 17.1.b
Inſtabilitas voluptatis huius mundi. 16.2.c
Inſtabilitas ſiue inconſtantia mundi. 25.1.b
Interitus hominis & bruti ſimilitudo. 132.2.c.d
Interpretes libri Eccleſiaſtis quinam. 5.2.c. & ſeqq.
Inuerſores temporum à priſcis quomodo habiti. 111.1.d
Inuidia quid ſit. 144.2.b. *quoſnam petat.* ibid.c.d
Inuidia quot modis accipiatur. 145.1.a.b
Inuidia quomodo vincenda. 145.2.c
Inuidia triplici ratione vincenda ſecundum S. Bernardum. 146.1.d
Inuidiæ emblema. 144.2.d
Inuidiæ vipera, 145.1.c
Inuidiæ cauſa. 2.a.b
Inuidioſus quiſnam ſit. 146.2.c
Inuidus cur complicet manus, & edat carnes ſuas. ibid.d
Ira præſtat riſu. 210.2.a. & ſeqq.
Ira quænam ſit bona. 211.2.b
Ira vnde procedat. 219.1.a. *vbi quieſcat.* 2.d
Ira cita cur vitanda. 120.1.b. *per eam deperditur ſapientia.* ibid.c. *quid ſit. iram eſſe in ſinu.* ibid.b.c
Irreuerentia quæ in oratione & votis committitur, qualis ſit. 169.2.a.b.c
Iudæi nudipedes erant in templo, cur? 164.2.d
Iudex innocentē opprimens quomodo puniatur. 179.1.d
Iudices Ægyptij ad quod iuſiurandum adigebantur à rege. 129.1.d
Iudices iniuſti cenſendi ſunt terræ ſuperfluitas. 180.2.b
Iudices auari quid faciant. 181.1.c
Iudicium *vox, quid ſignificet.* 250.2.c
Iudiciorum iniquitatis ſchema. 128.2.d
Iuramentum quomodo debeat fieri. 169.2.a
Ius necis & vitæ habet Deus. 253.2.c
Iuſiurandum ad quod iudices Ægyptij adigebantur à rege ſuo. 129.1.d
Iuſſum Regis poteſtate armatum eſt. 249.2.d
Iuſtitia quid exigat. 129.2.c
in Iuſtitia originali Deus creauit Adam. 242.1.d
qualis ea fuerit. 2.b. *in quo ſita.* 243.1.a.b
Iuſtus quomodo pereat in iuſtitia. 215.2.d
Iuſtus non fugiat difficultates. 234.1.a
Iuſtus cur neceſſarium ſit, vt aliquando venialiter peccet. 235.1.d.2.a.b
quo ſenſu Iuſti nimis nō debeamus eſſe. 228.2.c.& ſeq.
Iuſti quàm certi ſint de ſua iuſtitia. 266.2.a.b
Iuſtorum opera quot modis dicantur eſſe in manu Dei. 264.1.b.c.d

Labor quiſnam eligendus. 58.1.b.c
Labor omnis quomodo ſit in ore hominis. 196.2.d *& ſeqq.*
Labor omnis auari in ore eius. 197.2.b
Labores & anxietates auari varia. 105.1.c.d
Laborioſa cur pretioſa. 93.1.b
Latari in opere ſuo quid ſit. 138.1.c.d
Lætitia vera quæ ſit. 217.1.a
Lætitia vera cauſa eſt Deo placere. 273.1.b
Lanfranci conuerſio. 68.1.c
Languor auaritiæ inexplebilis. 186.2.a
Languor peſsimus eſt ob opes torqueri. 190.1.b
Lapides quibus vitia lapidanda ſint, virtutes. 115.2.a
qui Lapides diſperſi, à Chriſto in fine mundi colligentur. ibid.b
Lapides electi quinam ſint. ibid.
Laqueus venatorum eſt fœmina. 238.2.a
Laus mendax eſt ceu vituperium. 213.2.c
Leo mortuus deterior cane viuo, quid ſignificet. 268.2.d. *& ſeq.*
Lethi etyma. 272.1.b
Leuana dea vnde dicta. 134.1.d
Librorum multorum incommoda. 353.1.c.d
Librorum plurium commoda. 2.a.b.*& ſeqq.*
Liberalitatis profuſæ apologus. 46.2.d
Libertatis & liberalitatis ſymbolũ eſt dextera. 290.2.c
Liberum arbitrium cur ſit rex. 180.2.d
Libido vincitur fugâ. 78.1.c
Libidinis remedium. 292.2.b
Lienis contuſio iuuat curſum. 279.1.d. *illius morbi quomodo ſanentur.* 2.a
Lingua maledica, & eius effectus. 299.1.c.d
Locus ſolis proprius eſt Oriens. 32.2.d
Locus malorum eſt ſuperbia, & locus bonorum humilitas. 293.1.a
Locuſta impinguabitur, *quæ* 339.2.a.b. *quid repræſentet.* ibid.c.d. *& ſeqq.*
Loquax in quid ſe præcipitet. 303.1.b.c
Loquacitas fugiẽda. 168.1.a. *quotuplex ſit.* 169.1.a.b
Loqui docemur ſilentio. 118.1.a
Lucani ſententia de immortalitate animæ. 137.1.a
Luctus melior eſt gaudio. 212.1.a.b
Lucretij Poetæ de immortalitate animæ aſſertio. 136.2.c
Lumen auarorum noctis tempore eſt tenue. 189.1.d
Lutheri de Eccleſiaſte cenſura. 1.2.a
Lutheri error circa animas in Purgatorio exiſtentes. 271.2.d
Lux ſymbolum eſt maieſtatis. 246.1.d
Lucis & virtutis analogia. 97.2.b
Lucis oblectatio. 323.2.d. *illius elogia.* 324.2.a
Luxuriæ effectus. 238.1.c.d
Luxurioſi cur laborent capite. 347.2.c

Maledicere diuiti non licet. 303.2.a
Maledicta quomodo ſint excipienda. 236.1.d
Malignitas carnis præcipua quæ. 327.1.b
Malum ſummum eſt mors in ſtatu peccati. 232.1.d
Mala quæ fiant propter pecuniam. 187.2.b
Manè & veſperè, *quid ſignificent in Scriptura.* 323.2.b. *& ſeqq.*
Manus mulieris quomodo ſunt vincula. 238.2.d
Manus Dei eſt mens Dei. 264.2.a
Mare inſatiabile quid denotet. 40.1.c
Mare cur non redundet ex tot tantiſq; fluminibus in ſe influentibus. 41.1.c.44.1.d
Mare quid ſit myſticè. 40.1.c.d. *& ſeqq.*
Maris epitheta. 1.a
Mater diligentiæ eſt timor, & negligentiæ ſecuritas. 234.1.b
Materia, ſtylus, & methodus libri Eccleſiaſtæ. 2.2.b
Melius ne ſit annihilari quàm peccare. 142.1.b
Mens alenda in menſa. 188.1.a.b
Mentis oculi in Chriſtũ ſemper intendere debẽt. 99.2.b
Meretricis damna. 238.2.a.b.c
Meritum quid ſit. 271.2.c
Miſeria conditionis diuitum. 106.1.c.d
Miſeriæ hominis tres fines. 130.2.c
Modus quo aqua aſcendit ſurſum. 45.2.d
Modus quo cauſatur riſus. 74.2.c
Modus in choreis adhibendus. 114.2.d
Modus vincendi inuidiam. 145.2.d
Modus refellendi calumniam. 216.1.a.b
Modus & nodus benè regendi. 248.1.d
Monachi cur bini incedant, & plures ſimul maneant. 145.1.b.c
Monitum ſalutare Regum & Principum familiaribus. 249.2.a.b
Morbus lienis quomodo ſanetur. 279.2.a
Mors non ſuo tempore quid ſit. 232.1.b
Mors & infernus inſatiabiles ſunt. 40.1.a
Mors quo ſenſu melior vitâ miſerrimâ. 142.1.a.b
Mors comparatur cum vento. 253.1.b.c.d
Mors eſt velut monarcha mundi inuincibilis. 254.2.b
Mortis tempus tenebroſum eſt. 325.1.b.c
Morſus detractoris, & morſus ſerpentis quomodo ſimiles ſint. 299.2.b
Morſus aſpidis qualis ſit. ibid.d
Morſus detractoris, ſerpentis morſu peior. 300.1.b.c
Mortificatio oculorum quàm ſalubris. 92.2.c.d
Mortui nihil ſciunt, *quo ſenſu verum ſit.* 270.2.c.d
Mos priſcus circumeundi funus. 342.1.a.b
Motus librationis terræ vnde. 28.2.c
Motus ſolis ad Auſtrum & ad Aquilonem, quomodo accipi debeat. 34.2.c.d
Mulier myſticè eſt voluptas. 239.1.c
Multiloquus eſt ſtultus. 301.1.d
Multiloquium quotuplex ſit. 169.1.a.b
Multiloquium in oratione à Deo contemnitur. 170.1.b *cur prohibeatur.* 2.d. *& ſeqq.*
Multiloquium coram Deo quid ſignificet, & pro quo ſumatur. 171.1.a.b
Mundus eſt vanitas vanitatum. 4.2.d. *&* 17.1.a
Mundus creatus ſecundum quoſdam, in Septembri. 35.1.b
Mundus creatus etiam propter impios. 62.1.a
Mundus cur contrarijs conſtet. 215.1.b
Mundus datus diſputationi, qua ratione. 121.1.c. *&* 122.1.d. *& ſeqq.*
Mundi vanitates duodecim. 16.1.c. *& ſeqq.*
Mundi inconſtantia. 25.2.d
Muritæ Dionis præclarum facinus. 275.2.a.b
Muſca oleo ſe immergens quid repræſentet. 287.1.b *& ſeqq.*
Muſca hieroglyphicum importunitatis erat Ægyptijs. 288.2.d
Muſcæ perdunt vnguentum. 286.1.b. *illarum ſymbola.* 287.2.a.b
Muſcæ morituræ quid ſint ſecundùm Diuum Bernardum. 288.2.a
Muſcarum comparatio cum curioſis proditoribus. 287.1.a
Mutatio cælorum & angelorum quæ. 125.1.d
Myſterium ſanctiſsimæ Trinitatis. 97.1.c

NAtura voluptatis eſt non ſatiare. 70.2.d
Negatio numinis ad quid impellat hominem. 179.1.b.c
Negligentia mater ſecuritas. 234.1.b
Nil nouum ſub ſole, quo ſenſu ſit accipiendum. 52.2.c.d. & ſeqq.
Nobilis quis dici debeat. 304.2.a
Nobilitas vera in quo conſiſtat. 164.1.b
Nobilitas & eius effectus. 304.2.d
Nomen bonum eſt vnguento ſimile. 207.1.b.c
Nonniſorum ſtultitia qua. 230.2.d
Nubes myſticè quid ſint. 317.2.c
Nubes poſt pluuiam, quid repræſentet. 332.2.b
Nuditas pedum ad quid hominibus vtilis ſit. 165.1.c.d

OBedientia melior victimis, cur. 167.1.b.c
Obedientiæ fructus quis. 250.1.c
Obiectiones contra Eccleſiaſten. 1.1.c
Obiectum amoris iuſti & ſapientis virtus eſt. 118.2.d
Oblatio ſumma eſt obedire Deo. 167.1.a
Oblectatio licita. 323.2.d
Obſcuritas citius animæ quanta. 322.1.a
Obſeruans ventos non ſeminat, quid ſit. 320.1.b
Occaſio omnium ſcelerum ſunt opes. 86.2.b
Oculus vitæ eſt ſapientia. 98.2.b
Oculi affectus indices, cur. 92.1.c.d
Oculi ſapientis vbinam ſint. 98.2.a
Oculi ſtultorum vbi ſint. ibid.b.c
Oculi mentis in Deum iugiter intendere debent. 99.2.a
Oculi ſpiritales eorum qui vacant vitæ contemplatiuæ, ſunt in capite. ibid.c
Oculorum viſio quot modis ſumatur. 199.1.b.c. & ſeq.
Oculorum cuſtodia. 92.2.b
Oculorum elogium. 99.1.b.c
Oculi primò moriuntur, & vltimo formantur. 334.2.c
Occupatio peſſima quæ homini data. 56.2.c.d. 57.1.a.b.c
Officium ſacerdotis, quod. 176.1.b
Officium Superiorum erga ſubditos. 297.2.c.d
Officia prouidentiæ. 177.2.a.b
Oleo vnde dictum. 81.2.a
Omnia vanitas, quid ſit. 14.2.b. & ſeqq.
Opes mundi ſecundum Gregorium Nazianzenum, quid ſint. 58.1.d
Opes Salomonis quantæ. 84.1.d. & ſeqq.
Opes reconditas conſeruare quid ſit. 186.2.a
Opes diuitibus ſunt tormentum. 1.d
Opes in domini malum ſeruantur. ibid.
Opes dant honores. 193.1.a
Opes ad quid vtiles. 222.2.c
Opum vanitas. 86.1.c.d. & ſeqq. 182.2.d. & ſeqq. 186.1.d
Opum bonus vſus eſt donum gratiæ Dei. 191.1.b
Operari quomodo & quid debeamus. 277.1.b.c. & ſeqq.
Opinio Eccleſiæ de impiorum animabus in peccato decedentibus. 137.1.b
Opinio quam de Deo habere debeamus. 171.1.a.b
Opus cur ſit melius ex voto quàm ſine voto. 174.1.a.b
Opus vltimũ amico præſtandum ſunt exequiæ. 208.2.c
Opera noſtra quomodo peragere debeamus. 248.2.a
Opera iuſtorum quintupliciter ſunt in manu Dei. 264.1.b. & ſeqq.
Operum Dei duratio. 125.1.d. & ſeqq.
Oraculum Apollinis quid reſponderit cuidam diuiti regi. 193.2.d
Orare Deum quomodo debeamus. 169.2.d
Oratio erga Deum & Sanctos quomodo debeat fieri. ibid.a.b.c
Orbis nouus priſcis cognitus fuit. 53.2.d
Ordo librorum Salomonis. 3.1.d
Origo fluminum quænam ſit. 43.2.c
Origo Agni benedicti. 275.1.d
Ornatus totius hominis quis. 246.1.c
Ortus & occaſus ſolis quo ſenſu dicãtur vanitas 31.2.a
Os myſticè pro quo ſumatur. 197.2.d
Oſſa interna corporis quid ſint. 335.2.c
Otioſus cur edere carnes ſuas dicatur. 147.1.b

PAnem mittere ſuper tranſeuntes aquas, quid ſit. 311.1.a. & ſeqq.
Paradiſus quid ſit. 80.2.a
Paradiſorum Salomonis excellentia. 81.1.c
Paralogiſmus pigri. 148.2.b
Paralogiſmus diaboli. 209.2.a
Parcitas quam ſit vtilis. 185.2.b
Parentes quomodo debeant amare filios. 106.1.b.c
Parœmia duorum ſimul cubantium quid denotet. 155.2.a.b
Pars ſignificat quinque. 93.2.b
Partes primariæ Eccleſiaſtis quæ. 5.1.c
Paſſio Chriſti quid efficiat. 210.1.a
Paſſiones cognatæ & iuxta ſunt ira & triſtitia. 189.2.d
Paſtor vnus quis. 351.2.d
Patientiam quam debeamus habere. 215.2.c
Patientia Dei abuti malum eſt. 257.1.a
Pauper ſapiens quomodo viuat. 198.1.c.d
Pauper ſapiens ſaluũ vrbis ſua eſt. 283.1.c. quis allegoricè ſit iſte pauper. 2.a. & ſeq.
Pauperes ſæpius ſunt literati. 280.1.b.c
Pauperes ſunt aquæ tranſeuntes quo ſenſu. 312.2.a.b
Pauperum beneficia ſunt contemptus. 284.1.a.b
Paupertas & iuuentus acuunt ſapientiam. 159.1.d
Paupertas voluntaria ad quid vtilis. 222.2.b.c
Peccans in vno perdit multa. 285.2.b
Peccare deterius eſt quam annihilari, cur. 142.1.b
Peccatum cur ſumma ſit ſtultitia. 63.1.b
Peccata venialia ſunt circa animam, vt puluis in oculos coniectus. 1238.1.d
Peccatum quoduis vnde procedat. 244.1.c
Pecunia à Dauide relicta pro templi fabrica, quanta fuerit. 84.2.a.b
Pecunia quã Salomon in templum inſumpſerit. 85.1.b.c
Pecunia quid nobis debeat eſſe, & quomodo ea debeamus vti. 182.1.c
Pecuniæ obediunt omnia, quo ſenſu. 308.1.c.d
Peregrinus ad patriam anhelat. 205.1.c
Peregrini hic, ad cælum anhelare debemus. ibid.c.d
Perfectio actus ex voto procedentis. 174.1.b
Pergere in vrbem, quid ſignificet. 301.2.d. & ſeqq.
Periculum in diuitijs quantum ſit. 86.1.d. & ſeq.
Periculum vnitatis & ſolitudinis. 153.1.b. & ſeqq.
Perniciès non licitæ voluptatis. 18.1.b
Perſecutionum remedium. 143.1.b.c
Perſeuerantiæ elogia. 217.2.d
Peruerſi difficilè corriguntur, quo ſenſu. 61.2.a.b. & ſeqq.
Peruerſi ſunt, qui in malo obdurauerunt. 62.1.b
Peruerſum non poteſt reconcinnari, quid ſit. 229.2.a
Peruerſus quo ſenſu dicatur incorrigibilis. 225.1.c
Pes quid anagogicè ſignificet. 166.2.b

 Pedes

Pedes ſymbolicè ſignificant affectus. 165.2.a
Philoſophorum ſententiæ de anima immortalitate. 136.1.d.2.a
Pietati vacare eſt animæ ſalus. 107.1.a
Pigri paralogiſmus. 148.2.b
Pigritia iuſtorum quæ ſit. 306.2.d
Pigritiæ effectus. 148.2.b.c. 306.1.a
Piſcina probatica,quæ eſſet. 83.1.a
Piſcinæ quid ſint myſticæ. ibid.b
Piſcinæ quid ſint. 82.1.c.d.& ſeq.
Pij cur affligantur, & impij proſperentur. 260.1.d
Platonis de anima deliria. 134.2.d
Platonis emblema de homine. 356.2.a
Plauſus populi regi adoleſcenti. 164.1.a.b
Plauſus populi & acclamationes ſunt inanis & leuis aura. ibid.b
Plenitudo manus eſt pugillus. 148.1.c
Plutonis regnum & etymon. 309.1.b
Pœna quam Deus auaris infligit. 193.1.d
Populus arbor quid indicaret apud Ægyptios. 111.1.b
Pontifex Rom. quare non debeat eſſe pauper. 222.1.c.d
Potentia calumniæ. 140.2.a.b
Præcones vanitatis varij recenſentur. 5.2.c.d.& ſeqq.
Præmium futuræ gloriæ. 143.1.c
Praxis diteſcendi, quæ. 183.1.d
Pretium temporis. 111.2.b
Pretium ſapientiæ. 158.2.d
Principes concionatores erant. 8.2.a.b
Principes quid ſcire debeant. 180.1.d
Principes iniuſti ſunt terræ ſuperfluitates. 2.b
Priſci hortis dediti. 80.2.d
Priſci vngebantur, & quando. 207.2.a.b
Priſci ne inebriarentur oleo vtebantur. 273.2.a.b
Profeſſio Religionis auget meritum boni operis. 170.1.c
Profeſſio fidei infantium in Baptiſmo an ſit votum. 2.b
Profeſſio in Baptiſmo eſt quaſi iuramentum. 248.2.c
Profunditas ſapientiæ. 237.1.a.b
Prognoſtica pluuiæ. 317.1.d
Promiſſio voti quandonam ſtulta ſit. 173.1.d
Promiſſio Hebræis facta Leu. 26.& alibi, quos ſpectet. 267.2.a
Proſperitas impijs noxia eſt. 261.1.d
Prouidentiam diuinam manifeſtè oſtendit caſus. 279.1.a
Prouidentiæ opponuntur fatum & fortuna. 176.2.a
Prouidentiæ demonſtratio. 177.1.d. *illius officia.* 2.a.b
Prouidentiam negare quid ſit propriè. 176.1.b
Prudentia quid efficiat in homine. 246.1.c
Prudentia in quo conſiſtat. 252.2.d
Prudens quandoque prudenter deſipit. 289.1.c
Prudentis vitæ axiomata. 5.1.d
Puer pauper & ſapiens quis ſit. 158.2.a
Pueros in limbo malle eſſe quàm nõ eſſe,ratione conſtat. 142.2.c. *cur.* ibid.d
Pugillus iuum requie quid ſit. 148.2.a.b.c
Puluis redit in puluerem. 348.1.a.b
Purgatorium Auſtro & Aquilone,ad quem quis cadit, denotatur. 319.2.b
Pythagoræ ſententia de immortalitate animæ. 136.2.a

Q*Vadratura circuli quomodo ſciatur & neſciatur.* 262.2.d
Quæſtiones quibus ſe miſcet homo. 243.2.c. *pro quo ſumi debeant, & quid ſignificent.* ibid.d.& ſeq.
Qualitas renuntiationis factæ in Baptiſmo. 248.2.c.d

R*Apitur S. Hieronymus ad iudicium.* 359.2.a.b
Ratio riſus à priori. 74.2.a
Ratio à priori cur pueri in limbo malint eſſe quam non eſſe. 142.2.d
Ratio à priori cur nobilitas in virtute, non in regno conſiſtat. 164.1.c
Rationes cur calumnia conturbet ſapientes. 215.2.b.c
Rectitudo in qua Deus hominem creauit. 242.1.d *in quo ſita ſit.* 243.1.a.b
Rectum eſt quod ſuam regulam adæquat. ibid.a
Regina Saba quot auri talenta dederit Salomoni. 85.1.a
Regnũ per quid acquiratur, per quid amittatur. 161.1.d
Regnum regis adoleſcentis. 164.1.a
Regnum & etymon Plutonis. 309.1.b
Regna ſplendida, & eorum opes comparantur vento. 188.2.d
Remedium contra ingratos manſuetudo. 216.2.d
Remedium contra libidinem fuga eſt. 239.1.b
Remedium contra potentes impellentes ad peccatum. 292.1.a
Remedium contra tentationes & perſecutiones. ibid.b.
Remedium aduerſus cogitationes impuras. 2.a.b
Religionis actus duplex. 173.2.d
Religioſus ſolus ſine ſocio quomodo vocetur à Diuo Thoma. 154.1.b
Religioſi cur bini incedere debeant. ibid.
Religioſi nudipedes erant præ caſtitatis ſtudio. 165.1.b
Religioſorum Angeli proprij ſunt. 175.2.c
Renuntiatio in Baptiſmo facta eſt iuramentũ. 248.2.c
Repræſentatio inconſtantiæ fortunæ,& humanæ felicitatis. 161.2.c.163.1.d
Reprobatio quid ſit. 225.2.1.d
Reprobus an ſaluari poſſit. ibid.b.c
Res vanæ ziphræ ſunt ſimiles. 12.1.c
Res quibus homines incumbere debeant. 41.2.d
Res mundi per quid deprauata. 60.2.c
Res mundi antiquiſſima eſt tempus. 110.2.d
Reſponſio oraculi Apollinis cuidam regi diuiti. 193.2.d
Reſponſio ad hæreticas de eorum fide infida. 265.2.1.d.& ſeqq.
Reuerentia quænam ſit ſeruanda in templis. 165.2.b 1.b. *& cur.* 2.d
Rex pauper & puer, ſed ſapiens, præſtat diuite ſene & ſtulto. 158.2.c.d
Rex debet amare paupertatem, cur. 159.2.d
Rex naſcitur, vt ceteri. 161.1.c
Rex quomodo regnare debeat. 164.2.b
Rex propter agriculturam ſeruus ſit. 180.2.b
Rex myſticè eſt liberum arbitrium. ibid.d
Rex verus cenſendus qui ſuos regit affectus. ibid.
Rex nobilis, *allegoricè eſt Chriſtus.* 305.2.b
Reges ſenis ſtultitia in qua ſita ſit. 160.1.b
Regis adoleſcentis plauſus & regnum. 164.1.a.b
Regis verba armata ſunt poteſtate. 249.2.d
Regi ſuperbo moniti ſpernenti, & monitores odio habenti,quod accidere ſoleat. 160.1.c.d
Regem iuuenem ab omnibus reſpici conſtat,& cur. 163 2.a.& ſeqq.164.1.a
Regem adire arduum, quomodo & quando id fieri debeat. 249.2.a.b
Reges Peruanorum quid agant, antequam regnum ineant. 160.1.a
Reges priſci alba veſte veſtiebantur. 274.1.b
Reges ſeruos facit ſors. 294.1.b
Reges Ægypti ad quod iuſiurandum iudices adigerent. 129.1.d

Reges Ægyptiorum cibo veſcebantur ſimplici. 305.2.a
Reges cur debeant eſſe regula totius regni. 303.2.d
Reges multi gula perditi. 304.1.a.b
Regum ſuperbia vnde oriatur. 160.2.a
Regum & regnorum vanitas. 161.2.c.162.1.b.c
Riſus cur ſit error. 73.1.c. cur ridiculus. 2.b. cur vertigo. ibid.d
Riſus cur mentis inſania ſit & emotio. 74.1.b.c riſus cauſa & ratio. 2.a
Riſus à quo cauſatus, & modus quo cauſatur. ibid.c illius definitio. ibid.d
Riſus, vt Deus à quibuſdam habitus. 75.1.c
Riſus omnis quo ſenſu à ſancto Baſilio vetetur. ibid.d
Riſus & gaudium mundi magna vanitas eſt. 2.a.b
Riſus deterior eſt ira. 210.2.d. & ſeqq.
Riſus ſtultorum quid præ ſe ferat. 213.2.d. cui ſimilis. 244.1.a.b
Rituu circuitus in funere. 342.1.a.b
Robur animalis in ſomno conſiſtit. 155.1.b
Romani nudipedes in ſacris erant. 165.1.a
Rotæ confractio ſuper ciſternam quæ. 345.2.c. & ſeqq.

SAccorum dies feſtus apud Perſas. 161.1.a
Sacerdotes Hebræorum nudipedes incedebant in templo. 164.2.c
Sacerdotis officium quod. 176.1.b
Sacerdotes cur inter celebrandum vtantur albis veſtibus. 275.2.b
Sæculum vltimum Antichriſti quale ſit futurum. 220.1.d
Sæculum vetus præſenti non eſt præferendum. 2.d
Sal vitæ eſt amicitia. 98.2.b
Salomon auctor libri dicti Eccleſiaſtes. 1.2.b
Salomon cur Eccleſiaſtes dicatur. 1.2.c.7.2.b.8.1.c quomodo repræſentet Chriſtum. 8.1.c.10.1.b cur vocetur hebraicè Coheleth, id eſt, concionatrix. 8.1.c.d. quare ſe vocet Regem Ieruſalem. 10.1.a. Cur de ſe in tertia perſona loquatur. 14.2.a. ditior fuit omnibus monarchis. 85.1.d vnde coacernauerit ſuas opes. 88.1.b. cur agat de tempore. 110.1.c. ſapientior & præſtantior fuit puer ſe ſene. 159.1.b. neſciuit quid de matre Dei. 241.2.b. cur vix vllum ex hominibus per omnia rectum ſe inueniſſe dicat. 139.1.d. & ſeqq.
Salomonis librorum diſtinctio. 2.2.c
Salomon an pœnituerit. 55.2.a
Sambucæ etymon. 87.1.d
Sanctitas & ſanitas Adæ. 60.2.d
Sanctitas conſiſtit in hilaritate. 298.2.a
Sancti cur dicantur ad Auſtrum cadere. 319.1.a.b
Sancti deſiderant mori ne videant tot Dei offenſas. 143.2.a
Sanguis terræ eſt aqua. 43.2.b
Sanitas animalis in quo conſiſtat. 155.1.b
Sapiens & ſtultus in quo ſimiles, & in quo diſſimiles. 100.2.d. & ſeqq.
Sapiens rebus gaudet aduerſis. 212.1.d
Sapiens ſua facit opportunè. 112.1.b. eſt ſeuero vultu. 212.1.d. quo vultu debeat arguere amicum & proximũ. 213.1.a. turbatur calumnijs. 125.1.d. quomodo ſe gerat cum Deo & Regibus. 250.2.c obſeruat tempus. 251.1.c. quare à Deo facies eius mutetur ſæpè. 246.2.c.d. cur intelligat & obſeruet tempus. 252.1.b. cur contemnat & proſpera & aduerſa. 260.2.a. loquitur gratioſa. 300.1.d
Sapientis oculi ſunt in capite eius. 98.2.a
Sapientis pauperis, & auari ſtulti antitheſis. 198.1.c.d
Sapientis pauperis vita qualis. 2.c.d
Sapientis correctio eſt quaſi ſal. 213.1.b
Sapientis cor roboratur ſapientiâ. 236.1.b
Sapientis cor in dextera ſtulti in ſiniſtra. 290.1.d
Sapientis vita mortis meditatio eſt. 325.1.d
Sapienti vitanda eſt turba. 63.2.d
Sapientes per quid fiant melancholici. 66.2.c
Sapientes quid ament, & cur ſint pauperes. 283.2.d. & ſeq.
Sapientum increpationes, quales ſint. 214.1.d. illorum dolor oritur è calumnia. 2.d
Sapientum verba audiuntur in ſilentio. 284.2.b.c procedit eorum ſilentium ex quiete cordis. 285.1.b
Sapientum verba ſunt ſtimuli. 350.2.a
Sapientia vera in quo ſita ſit. 67.2.b
Sapientia in Salomone manẽs, quæ, & quomodo ſit accipienda. 90.2.c. & ſeqq. hæc in eo non ſtetit. 91.2.c
Sapientia Dei quotuplex ſit. 95.1.c
Sapientia ſpiritalis cuinam ſimilis ſit. 98.1.b
Sapientia quid ſit, & quid poſſit. 158.2.d
Sapientia quibus & in quibus obtundatur. 159.1.d
Sapientia iuuenum & pauperum quo præſtet. ibid.c
Sapientia diſcitur in domo luctus. 212.1.b
Sapientia cum diuitijs quomodo vtilior. 221.2.b & ſeqq.
Sapientia cum diuitijs myſticè quid ſit. 222.2.a
Sapientia triplicem vitam homini tribuit. 223.2.d
Sapientia nimia in inſipientiam degenerat. 231.1.c
Sapientia robur nobis dat. 234.2.a. cur attribuitur ſapienti. ibid.d
Sapientia quandonam longiùs à nobis recedat. 237.1.d
Sapientia præſtat robore. 184.2.a
Sapientia in vultu elucet. 246.1.a. & ſeqq.
Sapientia induſtriam ſequitur. 296.2.c.d. comparatur cum ferro laborioſè exacuto. 297.1.b. & ſeqq.
Sapientiæ ſtudioſo quid obſeruandum. 76.2.a.b
Sapientiæ vanitas. 118.1.d
Sapientiæ excellentia. 158.2.c. illius effectus. ibid.d
Sapientiæ profunditas. 237.1.a
Sapientiæ & ſapientis dotes quæ. 235.2.a
Satius eſt numquam fuiſſe quàm damnari. 142.1.d
Saturitas ſomnum prohibens & impediens, quæ ſit. 185.1.b.c
Schema auaritiæ. 105.2.c
Schema inditiorum iniquitatis. 128.2.c
Scientia cur ſit hominibus difficilis. 49.1.d. & ſeqq.
in Scientia eſt multa indignatio. 66.1.c.
Scientia hominem reddit tumidum. 67.1.b.c
Scientia vera in quo ſita ſit. ibid.a.b
Scopus Eccleſiaſtæ quis. 4.1.d
Scrutatio ſecretorum prædeſtinationis & reprobationis fugienda. 139.2.d
Senectus quid ſit. 310.2.d.331.1.d.2.a
Senectutis ænigmata ſunt XXI. 328.1.a
Senes & frigidi quare parum dormiant. 336.2.a. & 155.1.c
Senes quænam excelſa metuant. 337.2.b
Sententia eorum qui exiſtimarunt ſatius eſſe non diu viuere. 143.2.c.d. & ſeqq.
Septenarius numerus quid repræſentet. 315.1.b.c & ſeqq.
Serpens quid indicabat apud Ægyptios, 111.1.c
Seruitutis ſymbolum eſt ſiniſtra. 290.2.c

Serui

Serui nonnulli ſunt euecti ad regnum. 160.2.d

Sertorum multorum vanitas. 83.2.d

Significationes vanitatis ſex. 10.2.d

Silentium docet loqui. 118.1.a.b

Silentium religioſiſſimè ſeruetur à regijs conſiliarijs. 248.1.d

Silentium præſtet loquelæ. 185.1.b

Simeonis Stylitæ concio. 341.2.c

Similitudo interitus hominis & bruti. 132.2.c.d

Sobrietas præcipue decet principes. 305.1.b

Societatis bonum quod. 151.2.c. *illius effectus.* 152.c.d

Societatis & amicitiæ vtilitas. 154.2.b

Societatis apologus. 155.2.d.*& ſeq. illius exempla.* 156.1.a

Societatis fons eſt SS. Trinitas. 157.2.b

Sol in curſu anhelat. 32.2.b

Sol quod modis dicatur vanitatis ſpeculum. 32.1.a *quotidie gyrat & mouetur per meridiem ad Aquilonem.* 33.2.b. *cur typus ſit veritatis & virtutis.* 32.2.a.b. *cur dum eſt in ſignis Borealibus, videatur declinare ad Auſtrum, indeq́ reflecti ad Aquilonem.* 34.1.c. *an ſit animatus.* 38.2.b. *Solis motus eſt vanitas.* 31.1.a

Solis motus ad Auſtrum & Aquilonem quo ſenſu intelligatur. 34.2.b.c

Solis motus duplex eſt. 35.1.d

Solis ænigma. 36.1.a

Solis apologus, id eſt velox beneficentiæ. 36.1.b

Solis proprius locus. 33.2.c.d. *illius vtilitas.* 33.1.b

Solicitudines auari. 105.1.d. *& ſeqq.*

Solitudinis pericula. 153.2.d.*& ſeqq.*

Solutionem voti differre quid ſit. 170.2.a.b

Somnium quid ſit, & vnde prodeat. 171.2.a *id afferunt ſtultiloquia.* ibid.c

Somnia comparantur ſtultitiæ. 170.2.c. *quid contineatur.* 171.1.c.d

Somnus conciliatur à calore. 155.1.c

Somnus à quo concilietur. 184.2.a

Somnus myſticus eſt quies conſcientiæ. ibid.c. *item mors.* 185.1.d

Somnus quid nobis præſtet. 185.2.b

Somni dulcedo & voluptas quæ. 184.2.b

Somni vtilitas & ſuauitas. 185.2.b.c

Speculum vanitatis eſt ſol. 32.1.a

Spes hominum, ſomnia vigilantium. 59.1.c

Spinæ adulationis. 214.1.a.*& ſeq.*

Spiritus qui pergit, *quiſnam ſpiritus hic ſit.* 38.2.a. *& ſeqq.*

Spiritus Dei à quo contriſtetur. 234.1.d

Spiritus ſancti in anima per gratiã habitantis effectus. 246.1.a

Spiritus triplices ſunt in homine ſecundum Medicos. 133.2.d

Spiritus ſancti impulſus nemo poteſt prohibere. 253.1.d. *& ſeqq.*

Spiritus poteſtatem habentis quis ſit. 292.2.a. *& ſeqq.*

Spiritum ire ſurſum, quid ſignificet. 135.1.b

Stabilitas hominum in Deo debet eſſe. 125.2.d

Stabilitatem vt quis habeat, quid ei ſit agendum. 32.1.a.b

Stimulus ingens ad eleëmoſynam quis. 323.1.a.b

Study ſapientiæ effectus. 66.2.a

Stultitia hominum quanta ſit. 57.1.c

Stultitia ſumma eſt peccare. 63.1.b

Stultitia ſimilis eſt cæcitati. 98.1.b

Stultitia eorum qui inſudant ad congregandas hereditas diuitias. 102.2.a.b.c. *& ſeqq.*

Stultitia Regis in quo ſita ſit. 159.2.a

Stultitia in multiloquio reperitur. 170.2.a.b. *& ſeqq.*

Stultitia parua quid perdat. 289.2.b.c

Stultus quomodo complicet manus, & edat carnes ſuas. 145.2.d. *& ſeqq. proſperis lætatur.* 212.1.d

Stulti verba qualia ſint. 303.1.b

Stulti ethicè quinam ſint. 62.1.c

Stulti cur ſubinde præſint ſapientibus. 295.1.b

Sub ſole *quid ſit.* 22.1.b.c. *& ſeqq.*

Sudor mortui quomodo ſint deliciæ viuentis. 104.1.c

Superbia Regum vnde naſcatur. 160.2.a

Superbus cur complicare manus & edere carnes ſuas dicatur. 147.1.a

Superborum proprium. 212.2.a

Supputatio diuitiarum Salomonis impoſſibilis. 85.2.b

Suſtentare iuſtum quid ſit. 232.2.d

Symbolum vanitatis ventus. 39.1.b

Symbolum amicitiæ ignis eſt. 155.2.c

Symbola temporis. 111.1.b

Symbola deliciarum, quibus nutriuntur pueri & puellæ, ſunt vnguenta. 207.2.a

Symbola muſicæ. 287.2.a.b

Symbola libertatis, liberalitatis, ſeruitutis & auaritiæ. 290.2.c

T*Ædium quo afficiuntur ſapientes.* 101.2.c.d. *& ſeqq.*

Templum quonam fine nobis ſit adeundum. 165.2.c.d

Templum fortunæ quare dicatur vrbis Fanum. 281.1.b

Telonia animæ è corpore migrantis quæ. 326.2.a

Temeritas latet ſub titulo fortitudinis. 213.1.a

Tempus quomodo exiſtat. 110.1.b

Tempus eſt plantandi & tempus euellendi. 113.2.d

Tempus plantandi virtutes eſt. 114.1.a

Tempus eradicandi Zizania vitiorum. ibid.b

Tempus plantandi choros Beatorum in cælo. ibid.c

Tempus occidendi, & tempus ſanandi. ibid.d

Tempus flendi, & tempus ridendi, quo conſtet. 2.a.b

Tempus nunc flendi, & in futuro ridendi. 115.1.a

Tempus ſpargendi lapides. ibid.b.c

Tempus acquirendi, & tempus perdendi. 116.1.c.d *& ſeqq.*

Tempus cuſtodiendi & tempus abijciendi. 117.1.a

Tempus ſcindendi veſtes Hebræis erat in clade & luctu ibid.c

Tempus ſcindendi corda. 2.b

Tempus tacendi, & tempus loquendi. ibid.c

Tempus loquendi & tacendi à quibuſnam obſeruetur. 118.2.b

Tempus dilectionis, & tempus odij. ibid.c. *in quibus ſit.* 119.1.a.b

Tempus belli, & tempus pacis. ibid.c.d

Tempus iudicandi & præmiandi, non merendi, vel demerendi erit in die iudicij. 130.1.c

Tempus ſimile eſt vmbræ. 205.2.b

Tempus vitæ noſtræ eſt quaſi vmbra æternitatis Dei. ibid.d

Tempus quomodo ſit obſeruandum. 250.2.b. *& ſeqq.*

Tempus dominatur rebus gerendis. 280.2.b

Tempus mortis, vocatur tenebroſum. 325.1.c

Temporis antitheta varia. 110.1.d

Temporis ænigma. 110.2.d

Temporis pretium quantum ſit. 112.2.b

Temporis hieroglyphica varia. 111.1.b

Temporis ſymbola. 111.1.b.c.112.a.1.b

Temporis apologus quis. 112.2.b

Tem-

Temporis iactura qualis ſit. 251.2.a. *& eius inſtabilitas.* 2.d
in Tempore non ſuo mori, *quid ſit.* 233.1.b.c
Temporum inuerſores apud priſcos exoſi erant. 111.1.d
Tentationum remedium eſt animi conſtantia. 292.1.b
Terra eſt quaſi arena puerorum. 23.1.d *& ſeqq.* *eſt arbori ſimilis.* 25.1.c. *quamdiu ſtabit.* 26.1.d *in die iudicij accuſabit impios. ibid.c. quibus cenſeatur rotari.* 2.d. *eorum argumenta.* 27.1.b. *ex quo immota conſiſtat.* 28.2.c
Terræ centrum triplex eſt. ibid.
Teſtudinis cum aquila certamen, & quid myſticè ſignificet. 279.2.b
Timens Deum nihil negligit. 234.1.a
Timor ſummus cur Deo debeatur. 2.a
Timor Dei iudicis et vindicis, ad quid valeat. 178.2.a
Timor Dei cauſa eſt virtutum. 355.1.c.d
Titillatio cauſat riſum. 74.2.b
Tragium dies ſaccorum apud Perſas. 161.1.a
Tranquillitas animi eſt ſummum bonum. 148.2.a
Tranquilitas Adami ante peccatum quæ. 243.1.b
S.Trinitatis funiculus triplex. 157.2.b.c
S.Trinitatis myſterium innuitur. 97.1.b
S.Trinitatis ſymbolum. 157.2.d
Triſtitia quare melior gaudio. 210.1.a.b
Triſtitiæ inanis relegatio. 273.1.b
Tropologia, qua per canem intelligatur peccator, & per leonem iuſtus. 269.1.d.2.a
Turba vitanda ſapienti. 63.2.d
Typus Chriſti Salomon fuit. 3.2.d
Typus amicitiæ eſt ignis. 155.2.c

V*Acare pietati eſt animæ vita & pabulum.* 107.1.a
Vacatio nulla debet eſſe ab opere bono. 323.1.b.c
Vanitas quoad peruerſum rerum iudicium, oritur non à natura aut Deo, ſed hominis electione. 61.1.b
Vanitas vanitatum, *quid ſit.* 13.2.d. *& ſeqq.*
Vanitas hortorum. 81.2.d. *& ſeqq.*
Vanitas ſeruorum. 83.2.d
Vanitas cantorum. 88.1.a b
Vanitas ſtudij ditandi filios & heredes. 102.2.d.104 1.c.d
Vanitas eorum qui componunt libros, vt memoriam ſui poſteris derelinquant. 103.1.d
Vanitas ſapientiæ & facundiæ. 118.1.d
Vanitas hominis maxima. 131.2.c.d.134.2.b
Vanitas & afflictio magna inuidorum. 145.1.c
Vanitas regnorum & regum. 161.2.c.163.1.b *& ſeqq.*
Vanitas regalis proſapiæ & nobilitatis quanta ſit. 164.2.a b
Vanitas quæ cernitur in victimis, rebuſq; ſacris. 164.2.b.c
Vanitas & leuitas vouendi oritur è ſomnio. 178.1.a.b.
Vanitas auarorum. 105.1.a.182.2.d
Vanitas opum. 184.1.d.186.1.d
Vanitas adulationis emblematibus depicta. 213.2.b
Vanitas quomodo opponatur veritati. 19.2.b
Vanitas rerum humanarum heres eſt. 204.1.d
Vanitas diuitiarum. 86.1.c
Vanitas impiorum. 255.1.c. *hypocritæ.* 256.1.a
Vanitatis capita decem. 5.2.b.c
Vanitatis definitio ſeu etymon. 10.1.d
Vanitatis exempla plurima. 18.1.c. *& ſeqq.*
Vanitatis ſignificata. 19.2.d
Vanitatis ſpeculum ſol eſt. 32.1.a
Vanitates mundi duodecim. 16.1.c. *& ſeq.*
Vanum pios affligi, impios proſperari. 260.1.a.b
Vapor quid ſit. 11.2.d
Vbertas impulſuum Spiritus ſancti. 253.2.a
Velocitas in locutione fugienda. 168.2.a
Veneratio quanta ſit ſeruanda in templis. 166.1.b
Ventus cuiuſnam rei ſit ſymbolum. 39.1.b
Venti commoda quæ. ibid.a
Venti qua ratione luſtrent omnia. ibid.c
Ventos obſeruans non ſeminat, quid ſit. 320.1.b *quid per ventos hic myſticè ſignificetur.* 321.1.b
Verbum dicitur quaſi verum. 7.1.a
Verba ſapientum quomodo audiantur. 284.2.b.c
Verba ſapientis & inſipientis qualia ſint. 351.1.a.b *vnde procedant.* ibid.c.d
Verba ſapientum ſunt ſicut ſtimuli. 350.2.a
Verborum multitudo in oratione fugienda. 169.2.c.d
Veritas tempore Ambroſii non audiebatur. 236.2.c
Veritas quomodo opponatur vanitati. 10.2.b
Veritatis typus eſt ſol. 32.2.b
Veſtis candida tropologicè quid ſit. 274.2.a.b *quid allegoricè.* 275.1.b
Veſtes priſcorum cur albæ. 273.2.c
Veſtis alba quid myſticè ſignificet. 274.1.a
Veſtis regum olim erat candida. ibid.b
Veſtes candidæ quid noient. 373.1.d
Via ſpiritus quæ ſit. 321.2.b.c
Videntes per foramina, ſunt oculi. 334.2.b
Videre melius eſt quod cupias, *&c. quid genuinè ſignificet.* 199.2.d. *quid ſignificet myſticè.* 200, 2.a
Vigilia Demoſthenis, Ariſtotelis & Acœmetarum. 262.1.c.d
Vigilia conciliatur à frigore. 255.1.c
Vilitas voluptatis mundi. 16.1.d
Vinea animæ à nobis plātanda, putanda & colēda eſt. 80.1.c
Vir ſapiens quid agat, quando vult aliquid intelligere. 237.2.b
Vir ſanctus myſticè eſt rex & pontifex. 207.1.d
Virtus vera in quo ſita. 67.2.b
Virtus conſiſtit in moderatione. 147.2.d
Virtus & felicitas vera quæ ſit. 182.1.d
Virtutis ſchema & exemplum. 32.2.b
Virtutis comparatio cum vnguentis pretioſis. 206.2.a.b
Virtutis & lucis analogia. 97.2.b
Virtutes ſuns cuique ætati propriæ. 316.2.c.d
Virtutum cauſa eſt timor Dei. 355.1.c.d
Vis conſuetudinis quanta ſit. 62.2.d
Vis obedientiæ quæ. 250.1.c
Vis amicitiæ & charitatis. 156.2.b.c
Viſio oculorum melior quæ ſit, & quot modis ſumatur. 199.1.d. *& ſeq.*
Vita eſt vapor. 12.1.c
Vita noſtra eſt curſus ad mortem. 271.2.a
Vita & viuere eſt gaudium & gaudere. 307.2.a
Vita ſapientis eſt meditatio mortis. 325.1.d
Vita ſapientis myſtica eſt Chriſtus. 198.2.b
Vita quo ſenſu ſit rota. 346.2.d
Vita hominum eſt rota laborum & dolorum. 37.2.d
Vita quomodo nobis ſit vtendum. 31.2.c.d
Vita magnifacienda cur. 269.1.b
Vita miſerrima morte melior fidelibus. 143.1.c.d
Vitæ prudentis axiomata. 5.1.d
Vitium ſenectutis. 334.1.d

Vitta aurea quæ ſit. 343.2.d. & ſeqq. *quid ſymbolicè & anagogicè ſignificet.* 344.2.a.b
Vmbra quid ſit. 205.2.b.1.& ſeq.
Vmbra argenti nihil eſt. 223.2.b
Vnguenta pretioſa erant. 207.1.b
Vnguentorum vſus quotuplex. 273.2.b
Vnitas cuinam propriè conueniat. 149.2.a.b
Voluptas triplex eſt. 282.2.a
Voluptatis incertitudo, falſitas, inſenſibilitas, infidelitas, fallacia, vilitas, breuitas, &c. 16.17.& 18.
Voluptatis amaritudo. 40.2.a
Voluptatis natura eſt non ſatiare animum. 70.2.i
Voluptates per quid refrænandæ. 226.1.a
Voluptates veræ in quo ſint ſitæ. 89.1.b.c
Votum quomodo debeat fieri. 169.2.a
Votum vt ſit validum quinque requirit. 170.2.a
quandonam ſit explendum. ibid.c
Votum quando illicitum ſit. 173.1.b
Votum quomodo reddendum. 172.1.b.c
Votum cur cito ſoluendum. 173.1.c. *illius promiſſo quandonam ſtulta.* ibid.d
Vſus bonus opum eſt donum gratiæ Dei. 191.1.b
Vtilitas paritatis quanta ſit. 185.2.b
Vtilitas ſapientiæ cum diuitijs quanta ſit. 222.1.b
Vtilitas ſolis quæ. 33.1.b
Vtilitas ſocietatis & amicitiæ quanta ſit. 154.2.b
Vtilitas agriculturæ quæ ſit. 180.2.c
Vtilitas animaliũ noxiorum & venenatorũ. 126.1.a
Vtilitas ſapientiæ Salomonis. 350.2.a.b
Vua humaſti quæ. 80.1.c
Vultus eſt animi index. 249.1.b.c
Vxor myſticè eſt ſapientia & virtus. 276.1.a

INDEX

INDEX MATERIARVM
MORALIVM
QVÆ HOC IN ECCLESIASTEN
COMMENTARIO
VBERIVS DEDVCVNTVR,

Verbis Euangelij per Dominicas, Feſtos dies, & Ferias nonnullas occurrentes accommodatarum, in gratiam & vſum concionantium.

DOMINICA I. ADVENTVS.

ERVNT SIGNA IN SOLE ET LVNA. Sol eſt ſpeculum vanitatis. 32.1.2.b. eſt item typus veritatis & virtutis. 2.a.b.c. gyrat per meridiem ad Aquilonem. 33.a.b.& ſeqq. an ſit animatus. 38.2.b

ERVNT SIGNA IN STELLIS. Prognoſtica pluuiæ & ſerenitatis quæ ſint. 317.1.d *Vide notata Dominica XXIV. poſt Pentecoſten.*

CÆLVM ET TERRA TRANSIEVNT. Terram tamen in æternum ſtare dicit Eccleſiaſtes. 23.1.c.& ſeqq. 25.1.c.d.26.1.d. Cur autem terra ſit immobilis, quadruplex datur cauſa. 28.1.a.b.

CÆLVM. Cælum ſphæricum eſt. 36.2.c

DOMINICA II. ADVENTVS.

PAVPERES EVANGELIZANTVR. Iuſti hac in vita opprimuntur inopia, & impij abundant diuitijs. 108.2.c. Pauperes quot habeant commoda præ diuitibus. 184.2.b. Pauperum nomine in Scrip. denotantur iuſti. 198.1.c.d Pauper ſapiens ſalus eſt vrbis. 283.1.c Pauperes tamen vbique contemnuntur. 284.1.2.b cur vocentur tranſeuntes aquæ. 312.2.2.& ſeq. *Vide notata Feſto omnium Sanctorum.*

EVANGELIZANTVR. Pauperes ſunt capaciores doctrinæ & ſapientiæ quàm diuites. 159.1.c.d. Paupertas quoque eſt via ad vitam æternam. 198.2.d.& ſeqq. Sapientes amant paupertatem, quietem, ſilentium. 283.2.c cur ſapientes ſint pauperes. ibid.d

ARVNDINEM VENTO AGITATAM. Id eſt hominem inconſtantem, quales inprimis ſunt voſtifragi, qui Deo & hominibus ſunt exoſi. 177.1.a b. Obfirmandus animus contra aduerſa fortitudine & conſtantiâ. 281.2.b.c Conſtantia optimè refrænat animi paſſiones. 292.1.a.b. item ſpiritus iræ, libidinis, ſuperbiæ. 292.2.a.b.& ſeqq.

AGITATAM. Fortunam arundine mutabiliorem veteres coluere vt deam, & primam deorũ. 280.2.d & ſeqq.

IN DOMIBVS REGVM SVNT. Vera aulicorum nobilitas in ſola virtute conſiſtit. 164.1.b.c

Cornel. in Eccleſiaſten.

DOMINICA III. ADVENTVS.

TV QVIS ES? Si ſic ſeipſum homo interroget, ſe nonniſi veram vanitatem eſſe deprehendet. 15.1.d.a b

FERIA IV. QVAT. TEMPORVM.

ECCE ANCILLA DOMINI, FIAT MIHI. Christi Ieſu incarnatio quàm ſit mirabilis. 240.2.b.c Eſt Chriſtus nouus Adam, quia ex terra carnem accepit. 241.1.2.b. *Vide notata Feſto annuntiationis B. Virginis.*

DOMINICA IV. ADVENTVS.

RECTAS FACITE SEMITAS EIVS. Omnia quippe per peccatum Adæ deprauata fuere, & propterea difficilè corriguntur. 60.1.c.d.& ſeqq.

OMNIS COLLIS HVMILIABITVR. Humilitas eſt via ad cæleſtem gloriam. 198.2.c.d.& ſeqq

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

SVPER GREGEM SVVM. Quia priſcorum patrum opes conſiſtebant in gregibus & armentis, & iumentorum multitudine. 83.2.b

IN TERRA PAX HOMINIBVS. Pax bello paranda eſt. 119.1.d

IN FESTO S. STEPHANI PROTOMART.

VIDERVNT FACIEM EIVS TANQVAM ANGELI. Sapientia diuina in vultu emicans, reddit hominem omnibus amabilem. 246.1.d

IN FESTO SS. INNOCENTIVM.

APPARVIT IN SOMNIS IOSEPH. Somnia in ſomno oblata ſunt delira. 171.2.a.& ſeqq. Hoc quidem Ioſephi ſomnium fuit à Deo, ſed Immunda à dæmone proficiſcuntur. 2.d Somnia quia inania & vana, ideo non ſunt timenda. 177 2.d.178.1.d

Innocentes pueri opprimuntur à nocente Herode. 178.2.c.d. qui tamen in poſteris punitus fuit, quia Deo diſponente plerumque fit, vt impij citò moriantur. 231.2.d. & valdè ſcelerati tollantur è vita, tempore non ſuo. 232.1.b

Pueri in peccato originali demortui malunt eſſe, quàm non eſſe. 142.2.d

QVI CONSVRGENS, ACCEPIT PVERVM. Ecce vt promptè Ioſeph angelo monenti obediat, quia hoc propriè iuſtorum eſt, parêre tum Deo vocanti, tum regi & ſuperioribus mandantibus. 250.2.c.d. Perfectæ obedientis idea. 251. 1.a.b

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

PRIVSQVAM IN VTERO CONCIPERETVR. Nomen Saluatoris notum erat, priuſquam in vtero naſceretur. 292.1.a

Hoc anni exordio agi poterit de annorum varia ſuppùtatione & obſeruatione, maximè climactericorum. 316.2.a.b

IN FESTO EPIPHANIÆ.

TRES MAGI. Vt hi ſui ad in Iudæam proficiſcendum auctores fuere, ſic ſæpè alij reges ſubditos ſuos ad virtutis ſtudium cohortati ſunt. 8.2.a.& ſeqq.

VBI EST QVI NATVS EST REX? Regem adoleſcentem omnes ſectantur, & adorant, ſene deſerto. 162.2.b.c. 163.1.b.& ſeqq. 164.1.a *Vide notata Dominica XIX. poſt Pentecoſten.*

CLAM VOCATIS MAGIS. Ariolos, aruſpices & magos conſulentium quanta ſit vanitas. 202. 2.a.b. 204 2.a

PER ALIAM VIAM REVERSI SVNT. Sapientia, maximè à Deo proueniens, plus poteſt quàm omnis regum potentia. 284.1.c.d. Homo, vt hic Herodes, ad Dei ſapientiam nullatenus pertingit, & ſua conſilia ſequendo, in multis ſæpè impingit & grauiter errat. 96.1.d & ſeqq.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

ASCENDENTIBVS ILLIS HIEROSOLYMAM. Ter in anno Iudæi Ieruſalem adibant, & quare. 302 2 b.c

SECVNDVM CONSVETVDINEM. Conſuetudinis, tam in bonum, quam in malum, quanta ſit potentia. 62 2.d

SEDENTEM IN MEDIO DOCTORVM. Vana eſt hominum curioſorum, multa ſcire cupientium, non tamen vtilia, occupatio. 56.2.d.& 57. 1.b.c. Non oportet plus ſapere quàm neceſſe ſit. 231.1.a.b. quia alta, & plus æquo ſapientes, ſtulti facti ſunt. 2.a. Librorum multorum, è quibus ſcientia hauritur, incommoda & commoda. 353.1.b.c.2.a.& ſeqq.

DOCTORVM. Hi quidem cum auctoritate docentes, à puero Ieſu attentè audiebantur, ſed plerumque verba ſapientum & doctorum ſunt cõtemptui, & obliuione ſepeliuntur. 284 2.b.d 1. AVDIENTEM ET INTERROG. Exercitio, ſtudio, diſputatione, meditatione exacuitur virtus & ſapientia, aliàs retuſa & torpida. 296.1.d 297.1.c. Pueri ſæpè ſunt ſapientes, & ſenes ſtulti. 303.1.a.b

CONSERVABAT OMNIA VERBA HÆC CONF. IN CORDE SVO. Chriſti verba, etiam minima, ſtudioſè audienda & ruminanda ſunt. 248.1.a

SAPIENTIA. Sapientia eſt ſummum bonum. 64.2.a.b. eius ſtudioſi ſunt morbis obnoxij. 66.2.a.b. & iracundiæ æſtu efferueſcentes. ibid.d.& ſeqq. lucet in vultu, & quomodo. 246.1.a.b.& ſeqq. præſtat robore. 284.2.a 285.2.a.b. dat homini vitam, eamque triplicem. 223.2.d. etiam mortuos viuificat. 224. 1.b. eſt profunda etiam circa quamlibet ſcientiam. 237.1.a. Sola ſapientia & ſcientia ethica hominem non ſatiat, nec beat, nec honeſtat, ſed ſolus amor Dei. 67.2.b.c. Sapientia etiam in puero præſtat diuitijs in ſene ſtulto, & rege ſtolido: eſt lapis philoſophicus mutans æs in aurum. 158.2.c.d. Puer ſapiens præſtat ſtulto ſene. 159.1.b.& ſeq. probatur id exemplis. ibid.d.2.a.b. Sapientia Dei ſpeculatiua, practica, ethica omnem hominis ſapientiam infinitè tranſcendit. 95.1.a.b

Cor ſapientis eſt in dextra, ſtulti in ſiniſtra, quid hoc ſit. 290.1.b.& ſeqq.

ERAT SVBDITVS ILLIS. Obedientes nullum ſentiunt malum. 250.1.c.d. vir iuſtus præceptis tum Dei, tum regis & magiſtratuum obedit. 2.c.d. Perfecti obedientis idea. 251. 1.a.b

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

NVPTIÆ FACTÆ SVNT. *Vide notata de ſtatu ſeminco Dominica II. poſt Pentecoſten.*

IMPLETE HYDRIAS. Vrceorum, ſcyphorum, craterum vſus in menſa. 89.2.d. & ſeqq.

BONVM VINVM PONIT. Creaturæ, vt hic vinum, omnes in ſe bonæ ſunt; ſed ſi eum Deo comparentur, inanes. 13.1.b.c

TVNC ID QVOD DETERIVS EST. Non ſunt nauſeanda præſentia, & amanda abſentia & præterita. 221.1.a.b

DOMINICA III. POST EPIPHAN.

ET MALE TORQVETVR. Miſeriarum humanarum, vt mortis & morborum, &c. tres ſunt fines. 130.2.c

IN POTESTATE CONSTITVTVS. Sæpè per honores fiunt homines deteriores, quàm erant ante eoſdem. 297.2.c. *Vide notata Feria IV. poſt Domin. II. in Quadrageſima, & Dominica XIX. poſt Pentecoſten.*

DICO HVIC, VADE, ET VADIT. Cui rei deſeruiat ſeruorum copia. 83.1.d. eius vanitas. 2.d. Serui multi facti ſunt reges. 160.2.d

Princeps vnus ſubeſt alteri, & potens à potentiore ſubigitur. 179.1.d

FAC HOC, ET FACIT. Superiores debent ſuorum virtutem excitare varijs exercitijs. 297.2.b

EGO VENIAM ET CVRABO EVM. Ad exemplum Saluatoris cõfeſtim eum centurione abeuntis debet omnis beneficẽtia eſſe celer. 36.1.b

NON INVENI TANTAM FIDEM. Sæculi viciſſitudo non eſt incuſanda, quia præſens ſæculum tam pium ac doctum eſt, ac fuere præterita. 121.2.a

IN TENEBRAS EXTERIORES. Inferni tormenta tam ſunt grauia & intenſa, vt reprobi optent annihilari. 142.1.d.& ſeqq. In inferno nulla eſt ſcientia, ſed mera & tenebroſa confuſio. 277.2.b

IN TENEBRAS. Mors tempus tenebroſum eſt, item ſenectus. 325.1.b.c

DOMINICA IV. POST EPIPHAN.

MOTVS MAGNVS FACTVS EST IN MARI. Mare deſcribitur. 40.1.a.b. cur ipſum non redundet affluentibus tot aquis. 41.1.b.c. qua ratione flumina ad ſuas origines redeant. 42.1.c

Exercitio, aduerſis, meditatione exacuitur virtus alioqui torpida. 296.1.d 297.1.c.d

Motvs magnvs factvs est. Vita eſt tota motuum, laborum & dolorum. 37.2.d

Ipse vero dormiebat. Somnus hic erat animi tranquilli ſignum, quia conſcientia ſerena magna quiete perfruitur. 184.2.c. diues verò ægrè dormit, tum ob opes, tum ob deliciarum & ciborum copiam. 185.1.a.b.2.b. Quia verò Redemptor fortaſſe defatigatus erat, dormiebat, quia labor diurnus conciliat de nocte ſomnum. 184.1.d.2.b.185.1.a

Dormiebat. Somni vtilitas & ſuauitas. 185.2.b.c

Domine salva nos. Dominus etſi dormiret, de ſuis tamen ſollicitus erat, quia iuſtorum opera & protectio Deo curæ ſunt, & in manu eius. 264.1.b.c

Venti et mare obedivnt. Ventus dicitur ſpiritus. 38.2.d. eius commoda. 39.1.a eſt ſymbolum vanitatis. ibid.b. qua ratione venti omnia luſtrent. ibid.c.d

Obedivnt ei. Obediens nullum ſentit malum. 75.1.c.d

DOMINICA V. POST EPIPHANIAM.

Sinite, Deus neminem ad peccatum impellit, etſi peccare ſinat. 224.2.a. quo ſenſu tamen impium peruertat. ibid.d. at peccator verè ſeipſum peruertit & obdurat. 225.1.a. quomodo eum Deus deſerat. ibid.b

Sinite vtraqve crescere. Iudex permittit nonnumquam in rep. mala, nec punit, ad certum tempus, perinde ac agricola in agro ſuo zizania. 180.1.d. Cur Deus impios ſinat viuere & florere. 256.1.c.d.2.a. & ſeqq. Iniquum eſt Dei patientià abuti ad peccandum. 257.1.a. Spes impunitatis eſt illecebra peccandi. ibid.c pij verò hac eius longanimitate ad magis eum amandum inuitantur. 2.c.d

Vtraqve. Pij æquè atque impij in hac vita affliguntur. 267.1.c.& ſeqq.

DOMINICA VI. POST EPIPHAN.

Cvm avtem creverit, maivs est omnibvs oleribvs. Paruus defectus initio viam ſternit ad vitia grandia & enormia. 306.2.c.d.307.c.d.

DOMINICA IN SEPTVAGESIMA.

Primo mane. Manè agitanda ſunt matura conſilia, & cur. 303.2.c. Virtuti incumbendum etiam à prima ætate. 323.1.c.d

Ex denario diurno. Labor moderandus eſt curſu ſolis diurni. 22.1.b.c

Stantes in foro otiosos. Inertes & pigri fame & inedia pereunt. 147.1.b. Otij & inertiæ damna. 2.a.b. Proinde magna eſt habenda ratio temporis. 251.1.c.d. eius pretium. ibid.d.& ſeqq.

Ite et vos in vineam meam. Vinearum cultura olim erat in vſu. 79.2.b.c.& ſeqq. Cuique anima colenda eſt, ceu vinea. 80.1.d Iuſtos ſuo tempore quemque ad orbis ſalutem Deus ſubmittit. 264.1.d

Qvid hic statis tota die otiosi? Operandum bonum dum hic viuimus, quia poſt mortem non erit operandi facultas. 276.2.b.c.& ſeqq. Pigritia noxia eſt, & opes euertit. 306.1.c.& ſeqq.

Cornel. in Eccleſiaſten.

Pares illos nobis fecisti. Murmurandum minimè eſt contra Deum, quod nos pauperes fecerit, alios diuites. 200.1.b.c

Pares. Quia fortaſſe hi nouiſſimi continuò operati erant: continuitas namque & aſſiduitas vincit naturalem celeritatem, vt teſtudo tardigrada, ſed aſſiduò gradiens, celerem aquilæ volatum. 279.2.b.c

Portavimvs pondvs diei. Laborioſa cur ſint pretioſa. 93.1.a

Non facio tibi inivriam. Iuſtè; tametſi ſummum ius ſumma ſit iniuria. 229.1.b.c Epijkià vtendum in iuſtitia vindicatiua, diſtributiua & commutatiua. ibid.c.d

An ocvlvs tvvs neqvam est? Oculi ſunt indices affectuum. 92.1.c. Ij nobis maximè ſunt cuſtodiendi. 2.b.c. Eorum elogium & deſcriptio: comparantur ſoli & lunæ. 99.1.b.c Eorum perfectio & forma. 334.2.c.d

Ocvlvs neqvam. Inuidiæ quantum ſit malum & damnum. 144.2.a.b. impetit ea magnos. ibid.d. eius emblema. ibid. quotuplex ſit. 145.1.a.b.& ſeqq. quæ eius ſuperandæ ratio. 2.c.d.& ſeqq

Mvlti svnt vocati, pavci vero electi. Pauci ſunt boni. 240.1.c.d. Proborum & ſaluandorum numerus eſt perquam exiguus, impiorum & ſtultorum maximus. 62.1.b.2.a. 63.1.b.c. De prædeſtinatione non eſt anxiè diſquirendum ac laborandum. 139.1.b. Neſcit homo an certo ſit in Dei gratia, & Dei amicus, 265.1.d. Hinc refellitur ſpecialis fides hæreticorum. 2.c

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

Natvm arvit. Tentationes & diabolus areſaciunt bonam Dei ſementem. 32.2.c

Svper spinas. Diuitiæ ſunt velut ſpinæ. 190.1.b.c. Adulationes item ſunt ſpinæ. 214.1.c.& ſeqq.

A sollicitvdinibvs. Vita hominum eſt quaſi piſtrinum ob aſſiduas occupationes. 57.2.c.d. cur homini illa occupatio data. 58.1.a.b.2.b

Divitiis. Diuitiæ ſunt ſæpè cauſa necis & mortis ſuis poſſeſſoribus. 186.1.d.187.1.a.c.d Diuitum afflictio, curæ, ſollicitudines. 186.2.b 187.2.c.189.1.b.& 2.b.& ſeqq. Pecuniæ obediunt omnia. 308.1.c.d

Volvptatibvs vitæ, &c. Cupiditas eſt inſatiabilis. 40.1.c. Concupiſcentiæ carnales meræ ſunt ſtultitiæ. 63.2.a.b. Voluptas eſt hominum eſca qua capiuntur, vt ioculi piſces. 282.2.a. concupiſcentia muſcæ comparatur. 287.2.c.d

DOMINICA IN QVINQVAGESIMA.

Domine vt videam. Lux, quam cæcus minimè videt, quam præclara ſit qualitas. 323.2.d

Increpabant vt taceret, ipse vero, &c. Eſt tempus tacendi, eſt & tempus loquendi, quod cæcus hic bene obſeruauit. 117.2.d Silentium præcedens rectè docet loqui. 118.1.a.b

Occaſione bacchanalium inſtantium erit hic locus agendi de crapula, voluptate, atheis, eorumque vanitate.

Epulantes cogitent ſe morituros aliquando. 270.2.b.c. Regum non eſt comeſſari, ſed ſobrietatem colere. 305.1.c.d.& ſeqq.

Voluptates mœrore finiuntur. 75.2.c.& ſeqq.

ſunt inimicæ ſapiētiæ.77.1.a.2.a.& ſeqq.78.2.b

Voluptatum mundi & creaturarum omnium vanitates duodecim. 16.1.c.& ſeqq. eæque per exempla comprobantur. 20.1.a. earum & deliciarum vanitas. 71.1.c.& ſeqq. maximè earum quæ ab epulis proueniunt. 2.b.& ſeqq 88. 2.b.c.90.1.d.93.1.c. earum damna. 93.2.a. Mundi gaudia pariunt triſtitiam. 124.1.d Voluptates ita ſectandæ, vt Deus per eas non offendatur. 325.1.2.2.a.c.d.& ſeqq.

Chorearum vſus quatenus licitus, quatenus illicitus. 314.2.c.d

Epicurei & carnales quia cenſent animam cum corpore interire, hinc ſe dant voluptatibus. 131.2.a.b.& ſeqq. Homo vita pecuina ſimilis eſt beſtijs. 132.1.c.356.2.b.c. imò eis deterior eſt. ibid.d. eſt ijs ſimilis corpore, non anima. 133.1.c

Anima per peccatum fit Deo diſſimilis, beſtijs autem ſimilis. 133.2.a.b. Peccatum quodlibet mera eſt ſtultitia. 63.1.b.c. Satius eſt non eſſe quàm peccare. 142.1.b.e

FERIA IV. CINERVM.

Memento homo qvia pvlvis es. Terra in æternum ſtans arguit hominis vanitatem, quia terrenus eſt. 24.1.b.c. omnes poſt mortem in terram & puluerem conuertimur. 134.1.c quæ mala hominem miſerum premant. 317.1.a b. homo puluis eſt. 348.1.a.b.d

Mundana omnia ſunt merum ſomnium. 59. 1.b.c

Exterminans facies svas. Non eſt corpus nimijs rigoribus & laboribus exhauriendum aut opprimendum. 230.2 a.b

Vbi est thesavrvs tvvs, ibi est et cor tvvm. Auari de nocte ob nimios angores non dormiunt, quia ſunt auri mancipia & ſerui. 106. 1.a

FERIA VI. POST CINERES.

Ne ivstitiam faciatis coram hominibvs. Quomodo vetemur nimis eſſe iuſti. 229.1.a.b. 230.1.b.c

Estote avtem vos perfecti. Propriæ quis perfectioni priùs debet incumbere, quam de proximo perficiendo allaboret. 119.2.b Iuſti non poſſunt omnia peccata venialia vitare. 235.2..b.d. non omnia eorum opera peccato ſunt infecta. ibid.c. Adam creatus eſt in iuſtitia originali & perfectus. 242.1.d.2.d

Te avtem faciente eleemosynam. Beneficentia in pauperes commendatur. 123.2.d. Satius eſt opes in egenos effundere, quàm indignis heredibus relinquere. 103.1.a b. Pecunia in illos ſparſa fructificat. 182 1.c. Eleemoſyna pauperi data eſt velut ſemen dans amplum prouentum. 312.1.c.& ſeqq.2.d. quomodo ea facienda ſit. 313.1.b.d. eius merces. 313.2.b.d. eſt ſimilis nubi. 317.2.a.& ſeqq. ab ea danda deterreri non debemus metu de inopia incurrenda, aut de familia alenda. 320.1.d.321.1. d. ſemper & numquam non ea danda. 323.1.a.b. Eleemoſynarijs Deus opitulatur. 321.2.a.322.2.e. Quæ ſit eleēmoſyna ſpiritualis. 313.2.a

DOMINICA I. IN QVADRAGESIMA.

Dvctvs est a spiritv in desertvm. Contemplationi vacare cupientibus captanda ſolitudo eſt. 152.1.b.c

Accedens tentator. Diabolus ſua importunitate muſca eſt. 228.1.d.2.c. ſed optimè repellitur per animi conſtantiam. 292.2.c. vti & omnes eius tentationes ad varia peccata. 2.a.b

Omnia regna mvndi, et glor. eorvm. Quæ mera vanitas ſunt; vanitatis quod ſit etymon, & quid ſignificet. 10.1.d.& ſeqq. omnis gloria & ſplendor mūdi, & quidquid ſub ſole eſt, vana ſunt. 12.1.c.13.1.b.2.d.14.1.a.b.2.b

Vanitas regum & regnorum. 162.2.c.d.163. 2.b. quæ ex eo etiam apparet, quòd reges ſenes deſerantur, iuuenem omnes adorent. 162. 2.b.c.163.1.b.c. & ſeq.164.1.a

FERIA II.

Cvm vener. Filivs hom. Iudicium extremum futurū m exactum & terribile. 326.2.a.b Illud metuunt impij. 338.1.b. in eo anima iudicanda eſt ex ijs, quæ in vita geſſit. 326.1.c.d in eo omnia quàm exactiſſimè a Deo inquirentur. 358.1.a.b. etiam abſcondita & quàm maximè latentia. 1.d.2.b.c 359.1.b.c. Probatur id exemplis. ibid.c.d Id ſemper præ oculis habendum. 2.c.d. vti id iuſtus ſemper in omnibus actionibus habet, & animo voluit. 250.2.b

Hoedos a sinistris. Cor ſtulti eſt in ſiniſtra eius, cor ſapientis in dextera. 290.1.b.c. 291.1.a.b

In ignem æternvm. Æternitas bona vel mala eſt ſemper præ oculis habenda. 341.2.a.c illius conſideratio ſtimulus eſt ad bene faciendum. 319.2.d.& ſeqq.

FERIA IV.

Regina Avstri. Auſter & Aquilo quid myſticè in ſacra Scriptura denotent. 318.2.d & ſeqq.319.1.c.d

Avdire sapientiam Salomonis. Salomon fuit typus Chriſti, & in quo. 3.2.d. Salomonis ſapientia & ſcripta. 349.1.c.d. & ſeqq. 2.b.c.350.1.c.d

Fivnt novissima peiora prioribvs. Peccandi conſuetudo inprimis nóxia eſt. 232. 2.b

FERIA V.

Et mittere canibvs. Peccator pœnitere valens eſt canis, qui melior eſt iuſto remiſſo & torpido. 269.1.d.2.c.d.270.1.a. canis mores ei adaptantur. 270.2.a.b. Cur canis viuus melior ſit leone mortuo. 2.b

FERIA VI.

Piscina probatica. Piſcinæ deſcribuntur, earum quis fuerit vſus. 82.1.c.d. Piſcinæ huius probaticæ deſcriptio. 83.1.a

DOMINICA II. IN QVADRAGESIMA.

Loqvebatvr de excessv. Transfigurationis ſuæ gloriam & ſplendorem moderatur Dominus ſermone de exceſſu ſuo & morte: ita quippe fieri amat, vt aduerſitas moderetur proſperitatem, & hæc illam, quia mundus conſtat contrarijs. 227.1.b.c.& ſeqq.

FERIA II.

In peccato vestro moriemini. Quo ſenſu peruerſus ſit incorrigibilis 225.1.c. An reprobus & reprobati ſaluari queant. 2.b.c

FERIA III.

Qvæcvmqve dixerint vobis, servate et facite. Vetera ſtatuta & conſuetudines non ſunt

ſunt temere ſmmutanda. 295.2.c.d. Tiadiditiones io Eccleſia commendantur. 351.2.b

FERIA IV.

VNVS AD DEXTERAM TVAM, ET VNVS AO SINISTRAM. Cor ſapieotis eſt in deatera, at ſtulti in ſiniſtra eius. 290.1.b.c. & ſeq. 291. 1 a

PRINCIPES GENTIVM DOMINANTVR EORVM. Regum imperioſorum exempla. 250.1.a.b Stulti aliquando præſuni ſapientibus, ſed indignè. 293.2.b.c. idque Dei permiſſu, vt ſic impios caſtiget. ibid.c.d

ET QVI MAIORES SVNT. Reges pueri & leues damnoſi ſunt reip. 303.1.c.d

MAIORES. Nobilitas bene educata magnum eſt momentum ad bene regendum. 304.2.c

POTESTATEM EXERCENT. Tyranni & impij à Deo & alijs affliguntur, vexantur, deponuntur. 254.2.d. Serui facti reges regunt impotenter & ſuperbiunt. 294.2.a. Sors facit tales reges. 1.b.c

FERIA V.

HOMO QVIDAM ERAT DIVES. Vt diuitiæ hunc ab inferno non liberarunt, ita nec vllum, 106.1.c.d. Hic etſi improbus, diuitijs abundabat, cùm vice verſa iuſti ſæpè affligantur inopiâ. 108.2.c

MORERETVR MENDICVS. Cur vita iuſtorum breuis & miſera, impiorum longa & felix? 228. 1.b.c

IN SINVM ABRANÆ. Limbus vbinam eſſet, olim neſciebatur. 135.2.d

MORTVVS EST AVTEM ET DIVES. Impiorum dies vt vmbra tranſeunt. 259.1.c

ET SEPVLTVS IN INFERNO. Mortuus ſtatim eſt iudicatus, & inferno adiudicatus. 135.1.c. In morte diues vniuerſa debet relinquere. 188. 1.b.2.b.c

SEPVLTVS IN INFERNO. Auari ſæpè carent ſepulturà. 194.1.a.c. ſepeliuntur in tenebris. 195.2.a.b. Impij etiam ſuperbè ſepulti ſunt in gehenna. 255.1.c.& ſeqq.

VT REFRIGERET LINGV. MEAM. Diuites in gehenna torquentur pauperie, vt ne guttam quidem aquæ habeant. 186.2.a

FILI RECORD. QVIA RECEPISTI BONA. Pios affligi, impios proſperari vanitas eſt. 260.1.a b Duas autem ob cauſas illi affliguntur, & hi proſperantur. ibid.d. Sed horum proſperitas maximè noxia eſt. 261.1.c

MAGNVM CHAOS FIRMATVM EST. Quo ſenſu mortui oil ſciant. 270.2.c d. Anima à corpore ſeparata ſcit res omnes naturales, damnata ſcit tantùm ſua tormenta. 271.1.b.c.d

FERIA VI.

PLANTAVIT VINEAM. Vinea capitur Italis pro horto, quia vites plantant inter reliquas arbores, quibus illas maritant: vinearum & hortorum cultura priſcis fuit in vſu. 79.2.b.c. 80.2.d. & ſeq. Quàm ea moleſta ſit & noxia. 81.2.d & ſeqq

SABBATO.

ADOLESCENTIOR. Iuuentutis flos & laſciuia. 326.2.d. 327.1.a.b. & ſeqq. eſt ea ſuperanda per mentis robur & fortitudinem. 327.2.b.c. Iuuenes monentur ſapere, dum ſenectutis miſerias in mentem reuocant. 330.1.b.c.d.2.b. 326.1.a

Cornel. in Eccleſiaſten.

DA MIHI PORTIONEM SVBSTANTIÆ. Vide quàm vanum ſit parcere & coacervare opes pro filijs decoctoribus, & alijs heredibus incertis. 102.1.d.& ſeqq. 103.2.d. 104.1.c.d. & ſeqq.

VIVENDO LVXVRIOSE. Senectus ærumnoſa & morbida ſequitur poſt iuuentutem libidinoſam & laſciuam. 347.1.b. & ſeqq. Luxurioſi laborant plerumque è capite, cur. 2.c.& ſeqq.

DOMINICA III. IN QVADRAGES.

IN PACE SVNT OMNIA. Vides hic vt nimia ſecuritas ſummum creet periculum. 160.2.a.b

FERIA III.

CORRIPE EVM INTER TE ET IPSVM. Correptio ſapientis eſt quaſi ſal. 213.1.a.b. eius vtilitas. 214.1.d. hæc tamen ſæpè corripienti creat calumniam. 215.1.b. Omnes peruerſi etiam corripiendi ſunt. 226.1.b

FERIA IV.

TRANSGREDIVNTVR TRADITIONES. Ex tamen ſeruandæ ſunt, & eas Eccleſia ſeruari iubet. 351.2.b

DE CORDE EXEVNT COGITATIONES. Cor enim hominis vagum & inquietum eſt. 39.1.d & ſeqq. Cor eſt ſedes & ſymbolum multarum rerum. 121.2.b

COGITATIONES MALÆ. Cogitationes vanæ & leues per muſcas repræſentantur. 288.1 b.c

FALSA TESTIMONIA. Calumnia quid ſit & quotuplex. 140.1.a.b. Omnia loca plena ſunt calumnijs, quia à potentibus opprimuntur tenuiores. 2.a.b. Detractor eſt ſerpente deterior, 299.1.b.& ſeqq.

FERIA V.

QVIA ET ALIIS CIVITATIBVS OPORTET ME EVANGELIZARE. Redemptor noſter Ieſus per totam Iudæam diſcurrit, euangelizando. 36. 2.d

FERIA VI.

SEDEBAT SIC SVPRA MONTEM. *** , FIET IN EO FONS AQVÆ SAL. Fontes cur perenniter fluant. 42.2.c.& ſeqq. 43.1.c.& ſeqq. Sic quoque beneficentia debet eſſe perennis. 47.1.c.d

SEDEBAT. Expectabat datâ operâ mulierem quæ ventura erat vt aquam è puteo hauriret, quia opportunitas commoda in agendo & reſpondendo captanda eſt. 250.2.d. 251.1.b.c. 252.1.b. 280.2.b.c

SABBATHO.

NEC EGO TE CONDEMNABO. Oppreſſis iniquè ab alijs, ſuccurrere Deus ſolet. 141.1.a

IAM AMPLIVS NOLI PECCARE. Quià peccandi conſuetudo noxia eſt. 232 2.b

DOMINICA IV. IN QVADRAGES.

MISEREOR SVPER TVRBAM. Affliguntur pij cùm alios affligi & opprimi vident. 141 2.b

MANDVCAVERVNT ET SATVRATI SVNT. Mens verò in menſa alenda ſpirituali cogitatione. 186.1.b

FERIA III.

IVSTVM IVDICIVM IVDICATE. Iudicum eſt iuſtas proferre ſententias, & qua de cauſa id facere debeant. 127.2.a d.& ſeqq. Iniquitas iudiciorum in quo conſiſtat. 128.2.c.d. quam ea homines affligat. 129.1.a

FERIA IV.

ECCE QVEM AMAS INFIRMATVR. Pauca verba adhibent ſorores hæ vt ſuum deſiderium expri-

exprimant, ſic & nobis in oratione faciendum. 170.2.a

SABBATHO.

Ego ſvm lvx mvndi. Virtus & lux ſimilia ſunt. 97.2.b.& ſeqq. dies ac ſol cum virtute habent analogiam. 2.d. Deus verum lumen eſt. 324.2.a.b

Non ambvlat in tenebris. Sapiens in luce ambulat quia cautus & circumſpectus eſt. 98.1.d. Stultus in tenebris agit, quia habet oculos in pedibus. 2.b.c

DOMINICA PASSIONIS.

Qvis ex vobis argvet me de peccato? Calumnia turbat ſapientem. 115.1.d. Quæ eius rei ſit ratio. 2.b.c. Modus eam refellendi. 216.1.a.b.& ſeqq.

FERIA III.

Tempvs mevm nondvm advenit, tempvs a. veſt. ſemper eſt par. Tempus nullum eſt certum, ſed omne volubile. 110.1.b.& ſeqq. Eius hieroglyphicum. 111.1.b.& ſeqq. Temporis pictium. 2.b.c. Temporis ſunt variæ vices. 114.1.a.& ſeqq. Tempus vmbræ comparatur. 205.2.b.c

DOMINICA PALMARVM.

Paſſio Chriſti domus eſt luctus, quam adire oportet. 209.2.b

Bonvm erat ei ſi natvs non fviſſet homo ille. Satius eſt non eſſe quàm damnari, & annihilari quàm peccare. 142.2.d.& ſeqq.

FERIA V. IN COENA DOMINI.

Lavare pedes. Pedes denotant affectus: lauandi ſunt pedes, id eſt affectus praui deponendi antequam quis templum ingrediatur, 164. 2.d,& ſeqq. 165.2.a.166.2.b

Non habebis partem mecvm. *Pars* in Scritura ſacra variè accipitur. 93.2.b

DOMINICA RESVRRECTIONIS.

Svrrexit, non eſt hic. Reſurrectio mortuorum amygdalo repræſentatur. 339.1.c

FERIA II. POST PASCHA.

Dvo ibant ipſa die in caſtellvm. Societas & fraternitas & amicitia quantum ſit bonū. 151.1.a.b.2.c.152.1.c.d.154.2.b.156.2.a. Amicitia quæ inter duos contracta eſt, eſt optima. 151.2.a.b.153.1.b.c

FERIA III. POST PASCHA.

Stetit in medio. Virtus inter duo extrema in vitium declinantia, in medio ſita eſt. 228. 2.c.d.230.1.c d

DOMINICA IN ALBIS.

Qvaſi modo geniti infantes. Veſtes albas hodie de more recens baptizati exuere ſolebant. 275.1.b.c.d. quid hæ denotent. 273. 1.d.274.1.a. Veſtes priſcorum etiam candidæ erant, item cœnatoriæ & feſtæ. 273.2.c.d. item reges olim albis induebantur. 274.1.b. Baptizati olim albâ veſte hodie depoſitâ, agno cereo benedicto donabantur. 275.1.d. Albis vtuntur ſacerdotes in ſacris, cur. 2.b.c. Candida veſtis eſt quoque typus gloriæ cæleſtis. ibid.d

DOMINICA II. POST PASCHA.

Ego ſvm paſtor bonvs. Deus vnus eſt Eccleſiæ paſtor, item Pontifex Rom. 352.1.a.b

Ponit animam pro ovibvs ſvis. Pro amico vitam exponere, heroicum eſt opus, 156. 2.c.d. id probatur exemplis. ibid.

DOMINICA III. POST PASCHA.

Plorabitis et flebitis. Sancti huius vitæ tædium habent, ideo ſemper in luctu ſunt. 1 1 2.c.d. Eſt aliud tempus flendi, aliud ridendi 114.2.b & ſeqq. Sancti mori exoptant ne tot Dei videant offenſas, totque ſuas ærumnas & tentationes. 143 2.a

Mvndvs avtem gavdebit. Mundi gaudia pariunt deinde in animo triſtitiam. 124.1.d

Gavdivm veſtr. nemo tollet a vobis. Virtus & bona conſcientia præſtat animi quietem. 124.1.c.d. at mundi gaudia amaritudinem. ibid.d Cauſa veri gaudij eſt placere Deo. 273.1.b

DOMINICA IV. POST PASCHA.

De ivdicio. Iudicium vox multa in Script. ſignificat. 250 2 a

Princeps hvivs mvndi iam ivdicatvs eſt. Diabolus eſt princeps huius ſæculi. 181. 2.a.b

Sed non poteſtis portare modo. Nihil in omnibus rebus perfectè percipi poteſt. 48. 2.a.49.1.a.& ſeqq. quæ ſit cauſa quod homini ſcientia ſit difficilis. 49.1.d

Spiritvs veritatis, ille docebit vos omn. verit. Veritatis deſcriptio & proprietas. 4.2.d. Deus eſt veritas. ibid.

IN LITANIIS MAIORIBVS.

Si ille perſeveraverit. Perſeuerantia in oratione & omni bono opere commendatur. 217.2.a b

Omnis qvi petit accipit. Quomodo cum Deo aliquid petentes agere debeamus: nonniſi magno cum timore, & ſummo & filiali cum affectu. 170.1.b.c. Deus eſt vindex oppreſſorum ad ipſum clamantium. 179.2.d. Cauendum in oratione noſtra multiloquium. 169.2.a 170.2.d.171.1.c

Noſtis bona data dare. Beneficentia in pauperes commendatur. 123.2.d. ea debet eſſe perennis. 47.1.c.d.& ſeqq.

Filiis veſtris. Filij futuri miſeri & inopes parentibus maxima crux ſunt. 187.2.c.d

IN DIE ASCENSIONIS.

Omni creatvræ. Id eſt homini, quia homo participat omnis creaturæ eſſentiam & vanitatem. 15.2.a. Ad Antipodes etiam Euangelium deferendum hinc colligere eſt, quos eſſe demonſtratur. 36.1.d

Qvi baptizatvs fverit. Profeſſio in baptiſmo facta eſt velut iuramentum. 248.2.b.

IN FESTO PENTECOSTES.

Manſionem apvd evm faciemvs. Mens humana nullà re ſatiatur, niſi ſolo Deo, vti nec oculus viſu, nec auris auditu. 49.2.d.50.1.c Spiritus ſanctus in hominibus ſanctis habitans, eos facit è vultu radios emittere. 246. 2.a. imò eorum faciem immutat, etſi aliam naturaliter haberent. ibid.c.d. Spiritus ſancti impulſus nemo poteſt prohibere. 253 1.d. Per gratiam occultè in animam ingreditur. 322.1.c

Spiritvs vehementis. Cur anima dicatur ſpiritus: tres ſunt in homine ſpiritus. 133 2.d. Viam ſpiritus nemo nouit, quo ſenſu. 321.2.c d

Timoris Domini. Timor Dei, docet eiuſdem prouidentiam. 178 2.a. Timor eſt mater induſtriæ & diligentiæ. 234 1.b. Dei timor eſt viru-

uirtutum cauſa 335.1.c.d. hunc habere omnes tenemur. 356.1.b c

Deum timens, nullam bene agendi occaſionem negligit. 234.1.b

FERIA II. POST PENTECOSTEN.

Lvx venit in mvndvm. Chriſtus ſol eſt oriens in cordibus conuerſorum, occidens in peccatoribus. 31.2.c. Sol eſt typus ueritatis & uirtutum. cur. 32.2.a.b.c

DOMINICA I. POST PENTECOS.

Nolite ivdicare. *Vide notata Feria III. poſt Domin. IV. in Quadrageſima.*

Perfectvs avtem erit. Chriſtianus in omnibus actionibus ſuis eſſe debet velut ſol. 33.1.c.d. Quiſque priùs propriæ intendere perfectioni debet, deinde proximum perficere conari. 119.2 b. Hominis probi partes & officium. 356.2.c.d. In quo eius perfectiò conſiſtat. 357.1.d. & ſeqq.

IN FESTO SS. TRINITATIS.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritvs sancti. Sunt hæ tres SS. Trinitatis perſonæ. Quidquid trinum eſt, eſt in ſuo genere perfectum. 157.1.c.& ſeqq. SS.Trinitas per funiculum triplicem denotatur. 2.a.b.& ſeqq. Ternarij numeri myſteria & perfectiones. ibid. d.& 158 1.a. & ſeqq.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Ven. Euchariſtia à mundis & puris ſumenda eſt. 274.2.c

DOMINICA II. POST PENTEC.

Villam emi. Vanitas opum multiplici ex capite colligitur. 86.1.c.d. & ſeqq. Auarorum vanitas & afflictio. 105.1.a.& ſeqq. 108.2 a.b. eorum afflictio de nocte, qui ſomnum capere nequeunt. 106.1.a. eorum miſeria in laborando & corradendo; non audent partis uti. 149.2.c.d. octo cauſæ cur non ſatientur. 181.1.d eorum miſeria & crux. 182.1.b.2.d 183.1.a.2.a.b. 193.2.a. ſunt ſimiles talpæ. 183. 2.c. degunt in tenebris, cur. 189.1.b.& ſeqq. 193.2.b. 195.1.d. ſimiles ſunt abortiuo. 194. 2.c.d. 195.1.b.c.2.b.& ſeqq. 196.1.a d.2.b. ſunt omnibus exoſi. 195.2.b. non audent edere è re parta. 197.2.b.c

Auaritia eſt inſatiabilis. 181.2.d. 193.1.b. eius deſcriptio. 181.2.a.b. nouem eiuſdem damna. 184.1.b

Ivga bovm emi. Veterum diuitiæ in armentis & gregibus conſiſtebant. 83.2.b

Vxorem dvxi. Eſt tempus uxoris ducendę, & ab ea abſtinendi. 115.2 c. Cur fœmina amarior ſit morte. 238.1.c.d. eſt laqueus, ſagena, & manus eius uincula. 2.a.d. ab ea liberari, eſt donum Dei. 239.1.a. eius conſortium fugiẽdum. ibid.b. Mulier nulla eſt ſapiens. 2.a.b.& ſeqq. Feminei ſexus imperfectio. 240.1.a.b.c. Filij futuri inopes parentibus ſummæ ſunt afflictioni. 187.2.c.d

DOMINICA III. POST PENTEC.

Svper vno peccatore poenitentiam agente. Ob venialia peccata non excitatur talis contritio atque ob mortalia. 278.1.a.b

DOMINICA IV. POST PENTEC.

Per totam noctem laborantes. Quamdiu in hac vita homines viuunt, ſemper laborent oportet. 21.2.c.d. imò quidquid in mundo eſt, nonniſi labor & anxietas eſt. 20.2.b.& ſeqq. Auari & guloſi quoque noctes ducunt inſomnes, & laborant anxijs curis. 185.1.b.c.& ſeqq.

DOMINICA V. POST PENTEC.

Qvi irascitvr fratri svo. Quæ ſit vera cauſa amoris & odij fraterni. 118 2.c.d. Ira quo ſenſu præſtet riſu. 210.2.a.& ſeqq. Ira ſubinde bona eſt. 211.1.b.& ſeqq. Quæ ira bona ſit. 219.1.b. vindicta tamen vetatur. ibid.c

Irascitvr. Nunquò iraſcendum eſt. 219.1.a Iræ damna. 2.c. Ira in ſinu quid ſit. 220.1.a.b

Qvi dicit ei, Raca: Quomodo malis mala imprecari liceat. 258.2.c.d

Relinqve ibi mvnvs tvvm. Obedientia melior eſt quàm victimæ. 167.1.a.& ſeqq.

DOMINICA VI. POST PENTEC.

Vide notata Dominica IV. in Quadrageſima, quia idem eſt Euangelium.

DOMINICA VII POST PENTEC.

Attendite a falsis prophetis. Societas malorum cauenda, quia eorum exempla deſtruunt alios. 287.2.a.b

DOMINICA VIII. POST PENTEC.

Qvasi dissipasset. Praxis diteſcendi optima ſita eſt in parſimonia. 183 1.d. Moderatus partorum & diuitiarum vſus laudabilis eſt. 190.2.a.b. Bonus earum vſus eſt donum gratiæ Dei. 107.1.a.191.1.b.2.b.c

Scio qvid faciam. Villicus hic è re nata ſibi proſpiciendi occaſionem captans, oſtendit melius eſſe frui præſentibus, quàm quærere & deſiderare abſentia. 200.1.a.b. Caſus ſæpè plus valet quàm conſilium, ars, induſtria. 278.1.d.& ſeqq.2.c. Vice verſà induſtria ſuperat artem & ſcientiam. 298.1.c. etiam in rebus ſpiritualibus. ibid.d. & ſeqq.

Qvia prvdenter fecisset. Prudentia in rebus agendis eſt melior, quàm cordis deſideria ſequi. 199.2.b.c. Diuitiæ bonæ ſunt, ſi prudentiam & ſapientiam comites habeant. 221.2.d. & ſeq.

Filii hvivs secvli prvdentiores. Sapientia plus poteſt quàm magna potentia. 234. 1.c.d

Facite vobis amicos de mammona. Diuitiarum vtilitas qua in re ſita ſit. 222.1.c.d. 223.1.d. Pecuniæ obediunt omnia. 308.1. c.d.& ſeqq. illius vis & numen. 2.c.d

Vt, cvm defeceritis, recipiant vos. Homo cogitet ſe hic non fore perpetuũ, maximè auarus dũ ſemper opes coaceruat. 201.2.b.c

DOMINICA IX. POST PENTEC.

Qvia si cognovisses et tv. Occaſio dum offertur, captanda eſt, maximè ad bene agendum. 112.1.b 2.b

Mensas nvmmvlariorvm. Iudæi quippe ſordidè auari, etiam in templo ſuum collybum exercebant, quin & per vſuras & per fas & nefas diteſcere contendebant. 192.2.b

DOMINICA X. POST PENTEC.

Dvo homines ascendebant in templvm. Affectus in templo cohibendi ſunt, ſed Deus attentè orandus. 165.2.a. Templum eſt domus & thronus Dei. ibid.d. hinc irreuerentiam & iniuriam templis illatam grauiter punit. 166.2.a. Veteres templa nudis pedibus in ſignum reuerentiæ ingrediebantur. 164.1.b.c

Vt orarent. Cauendum in oratione multiloquium. 169.2.a.170.2.d.171.1.c. Cauenda quoque leuitas & impræmeditatio in vouendo & iurando. 169.2.a.171.1.b.172.1.c. Stultitiam quippe prodit multiloquium. 301.2.a.& ſeq. Sollicitudines negotiorum importunæ & diſtractiones in oratione orantibus occurrentes, ſunt velut importunæ muſcæ. 288.a.b

Non svm sicvt ceteri hominvm. Hic Phariſæus ſe eximit à turba improborum, cùm tamen improbi plerumque alios ſibi ſimiles cenſeant. 291.1.b c

Omnis qvi se hvmiliat, exaltabitvr. Via recta ad vitam æternam eſt humilitas. 198.2.d.& ſeqq.

DOMINICA XI. POST PENTECÔS.

Loqvebatvr recte. Loquela quomodo moderanda. 197.1.b.c. Silentium præſtat loquelâ. 285.1.b c. Stultus effutit quidquid in buccam venit. 300.2.d.301.1.c. Eſt quoque multiloquus. 301.2.a.& ſeqq.

Recte. Verba ſapientis ſunt gratioſa, ſtulti inſipida & imprudentia. 300.a.a.b

Bene omnia fecit. Dei opera firma ſunt & conſtantia, & durant in perpetuum. 125.1.c & ſeqq. homo verò nullas nouas ſpecies poteſt producere. 126.1.a. Mundi & temporis pulchritudo in quo ſita ſit. 120.2.d. illum tradidit Deus duplici hominum diſputationi. 122.1.d

DOMINICA XII. POST PENTEC.

Diliges Dominvm Devm tvvm. Deus orandus, timendus ac colendus, cur. 126.1.d. 354.2.b & ſeqq.

Proximvm sicvt teipsvm. Amoris nexus quàm ſit firmus. 158.1.d

DOMINICA XIII. POST PENTEC.

Ostendite vos sacerdotibvs. Confeſſio aperta vincit peccandi conſuetudinem. 298.2.d.& ſeqq.

Qvi regiret et daret gloriam Deo. Poſt accepta cælitus beneficia gratos nos eſſe oportet. 47.1.d

DOMINICA XIV. POST PENTEC.

Non potestis Deo servire et mammonæ. Moderatus bonorum vſus ſalutaris eſt. 106.2.c.107.2.a

Nolite solliciti esse. Modicum cum quiete melius eſt multo, ſed maximis cum curis. 148.1.d & ſeqq. Sed non habet hoc locum in diuitijs ſpiritus. 2.d

Nolite solliciti esse. Sollicitudo auari non ſinit eum de nocte ſomnum capere. 185.1.b.& ſeqq. Vetamur eſſe de craſtino ſolliciti. 199.2.a. Futura Deo ſunt committenda, nec homo de ijs ſollicitè laboret. 204.1.b.c. Altiora nobis, non ſunt indaganda, cùm neſciamus quid nobis expediat. 204 2.c.d. 206.1.c. Futura nulla homo prænoſſe poteſt. 206.1.c. Homo multis ſe immiſcet quæſtionibus, & quibus. 243.2.c.& ſeqq.

Respicite volatilia cæli. Aues ſecretorum hominis conſciæ ſunt. 309.2.c.& ſeqq. 310.1.a.& ſeqq.

Nec Salomon. Salomonis opes & gloria. 84.1.d

In omni gloria sva. Omnis gloria vana eſt: vanitatis etymon. 10.1.d. creatura vaniſſima eſt tribus de cauſis. 11.1.b

Si foenvm agri Devs sic vestit. Mundi & creaturarum pulchritudinem nemo hominum inueſtigare aut comprehendere poteſt. 122.2 d.123.1 c.d

DOMINICA XV. POST PENTEC.

Defvnctvs efferebatvr. Vita noſtra vapor eſt, ideóque quamprimum exſtinguitur. 11.2.b.12.1.c. Homo per mortem defluens, ad Deum refluat. 41.2.b. Mors omnibus æquè imminet, & nulli parcit. 100.1.a.d.101.1.b Eſt tempus naſcendi, & tempus moriendi. 113.1.a. Mors eſt accidens omnibus hominibus commune. 132.2.c.d.133.1.b. Vitæ breuitas. 205.1.a.& ſeqq.277.2.c. Vita eſt rota volubilis. 346.2.c. Homo hac in vita peregrinus non habet ciuitatem permanentem. 205.1.c. Dies mortis melior die natiuitatis. 207.2.c.d.208.1.b c. Mori in tempore ſtatus gratiæ, ſignum eſt prædeſtinationis. 232.1.d. Mortem nemo prohibere poteſt, quia illa eſt in manu Dei. 253.2.a.c. Nemo poteſt mortis agonem euitare. 254.1.b.c

Defvnctvs. Mortis agon quàm ſit atrox. 254.1.c.d. Nemo ſe à mortis imperio poteſt eximere. 2.a. Effectus mortis in homine. 342.2.c.343.1.b.& ſeqq.344.1.a.2.c.& ſeqq. 345.1.a.b.2.c & ſeqq.

Efferebatvr. Ad ſepulcrum videlicet: ipſum porro domus eſt in qua defuncti æternum habitant. 341.1.c. Ritus ſepeliendi veterum. 342.1.a.& ſeqq.

Filivs vnicvs. Peccatorem citò hinc excedere, etiam ei ſalutare eſt. 143.2.b. Quin & maximum bonum eſt citò mori. ibid.c.d. Longum vitæ tempus cuilibet, etiam ſeni decrepito, cautè ſuggerit diabolus. 209.2.a

DOMINICA XVII. POST PENTEC.

Qvod est mandatvm maximvm in lege? Verba legis exactè ſunt obſeruanda. 247.2.c.d

Neqve avsvs fvit qvisqvam evm amplivs interrog. Malum recidit in parantem malum, quemadmodum hic Scriba & legis doctor Dominum interrogare & confundere volens, alia interrogatione preſſus obmutuit. 295.1.c.d.& ſeqq.

DOMINICA XVIII. POST PENTEC.

Cvm vidisset cogitationes eorvm. *Vide notata feria IV. poſt Dominicam III. in Quadrageſima.*

DOMINICA XIX. POST PENTEC.

Homini regi. Reges ſint ſapientes vt rectè regant ſuos. 99.2.a. Rex eſt myſticus, qui ſuos regit affectus. 180.2.d. Multi ſerui facti ſunt reges 160,a.d. Reges & principes abſtineant comeſſationibus, etſi hic rex inſtruxerit nuptiale conuiuium. 303.2.d

Et qvoscvmqve inveneritis. Rex amat pauperes & paupertatem. 159.2.d

Non habentem vestem nvptialem. Hic admiſſus ad nuptias regis, ab ijs tamen excluſus eſt; hinc quiſque colligere poteſt, quàm de ſua iuſtitia poſſit eſſe ſecurus & certus. 266.2.b. Peccans in vno multa perdit, maximè Dei gratiam, quæ eſt veſtis nuptialis. 285.2.b.& ſeqq.

DO-

DOMINICA XX. POST PENTEC.

Erat qvidam regvlvs.' *Vide notata Dominica III. poſt Epiphaniam, item Dominica XIX. poſt Pentecoſten, & Feria IV. poſt Domin. II. in Quadrag.*

DOMINICA XXII. POST PENTEC.

Scimvs qvia verax es. Apage adulatores hos. Adulatio quippe carmen deceptorium, & ſirenum cantus eſt. 212.2.d.213 1.b.c. Adulatores mordent vt ſpinæ. 214.1.a.& ſeqq.

Date qvæ svnt Cæsaris, Cæsari. Regum iuſſis & tributis parendum eſt. 248.1.b.c 249.1.d. Eorum in iubendo poteſtas. 249.2.d

Qvæ Dei Deo. Vota Deo promiſſa, exactè ſunt præſtanda. 172.1.c.d.2.c.173.1.c.2.a. *Alia de voto vide pag. 173.1.a. & ſeqq. 174.2.a. & notata in communi Confeſſorum.*

DOMINICA XXIII. POST PENTEC.

Cvm venisset in domvm principis. Melius eſt ire ad domum luctus quàm conuiuij. 208.2.d.& ſeqq. quia in ea finis cunctorum admonetur homo. 209.2.a

Cvm vidisset tibicines. Tibiarum & inſtrumentorum vſus erat olim in menſa ad delicias, quin etiam in funeribus. 87.1.c.d.& ſeqq. eorum vanitas. 88.1.b.& ſeqq. Ritus funeris quis priſcis eſſet. 342.1.a.& ſeqq.

Tvrbam tvmvltvantem, dicebat, recedite. Multitudo non eſt ſequenda. 63.2.c

DOMINICA XXIV. POST PENTEC.

Cvm videritis abominationem. Quæ ſigna orbis excidiũ præceſſura ſint. 329.2.b.332.1.b.333.1.b.c.2.d.334.2.a.335.1.c. 336.2.a.c 339.1.b.2.a.340.2.a.342.2.c.344.1.a.2.c.

Sol obscvrabitvr. Sol in illa die vnà cum luna obſcurabitur. 331.2.d

Iudicium vniuerſale reddet vnicuique ius ſuum, & iniuſtè oppreſſos declarabit innoxios. 329.2.a b.& ſeqq. Poſt illud non erit amplius tempus. 330.1.c. in eo cunctorum conſcientiæ cunctis patebunt. ibid.d

Homo in quem locum poſt iudicium reciderit, in eo in æternum manſurus eſt. 319.1.b & ſeq.

IN FESTO CONCEPTIONIS B. VIRGINIS.

Fuit B. Virgo à labe culpæ originalis præſeruata. 241.1.d.2.a Adam creatus eſt in iuſtitia originali. 242.1.d.2.d. ſed peccato eam perdidit. 2.b. in quo iuſtitia illa ſita ſit. 243.1.a eius in eo effectus. ibid.b.244.1.c. illâ amiſsâ mox eſt in eo orta carnis rebellio. 243 1.c

Animę in corpus iam in vtero conceptum introitus incertus & occultus eſt. 322.1.a

Oſſium in embrione compactura opus planè admirabile eſt. 322.2.a.b

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAVLI.

Savlvs spirans minarvm. Peccator ſeipſum obdurat & peruertit. 225.1.a. Quomodo à Deo deſeratur. ibid.b

Quo ſenſu peruerſus ſit incorrigibilis. 225.1.c An reprobi & reprobati ſaluari poſſint. 2.b.c

Dvrvm est tibi contra stimvlvm calcitrare. Verba ſapientum, (& inprimis Dei, qui ſumma ſapientia eſt) ſunt velut ſtimuli animum peccatoris pungentes. 350.2.b.c

IN FESTO PVRIFICATIONIS B. VIRGINIS.

Vt sisterent evm Domino. Vt Deipara exactis quadraginta diebus lege ſtatutis filium ſtatim Deo in templo ſtitit & obtulit, ſic & nobis vota citò ſunt reddenda. 172.1.c.d.2.c 173.1.a.c. Votum vt validum ſit, quinque conditiones adſint neceſſe eſt. 2.a. *Alia quoque ad votum ſpectantia.* 173.1.a.& ſeqq. 174.2.a *Vide notata in Communi Confeſſorum.*

Simeon. Occaſione pij huius ſenecionis agi poterit de ſenectute & ſenibus. Senectus porro multa ſecum adfert incommoda & ærumnas. 330.2.c.d. 331.1.a. & ſeqq. 2.d. 332.1.c. 2.c. 333.1.c. 2.c.d. 334.1.c. 2.b 335.1.d.336.2.d. 337 1.a.2 b.c.338.2 a.b.c.d.340.2 a.b. 342.2. c d.344.1.a.2.d.345.2.c

IN FESTO S. MATTHIÆ.

Sors cecidit svper Matthiam. Caſus & ſors oſtendit Dei prouidentiam. 279.2.a Caſus ſæpè plus valet quàm conſilium, ars, induſtria. 278.1.d.& ſeqq.2.c

IN FESTO ANNVNTIATIONIS B. VIRGINIS.

Ave gratia plena. Maria Deipara mare & fons eſt gratiarum. 47.1.c

IN FESTO NATIVITATIS S. IOAN.

Qvis, pvtas, pver iste erit? Sunt ſæpè pueri admodum ſapientes & prudentes, & contra ſenes ſtulti. 303.1.a.b

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

In civitate peccatrix. Peccator pœnitere valens eſt canis, qui melior eſt iuſtu remiſſo & torpido, pœnitere detrectante. 269.1.d.2.c. & ſeqq. canis mores peccatori adaptantur. 270.1.a.b

Vngvento vnxit pedes meos. Bonum nomen vnguento redolenti ſimile eſt. 206.2.b & ſeqq.

Vnguentorum triplex eſt vſus. 273.2.a.b vnguenti ſuauitatem perdunt muſcæ morientes. 285.1.b.& ſeqq.

IN FESTO S. IACOBI APOSTOLI.

Vide notata feria IV. poſt Dominicam III. in Quadrageſima.

IN FESTO ASSVMPTIONIS B. VIRGINIS.

Sedebat secvs pedes Domini. Vtilia ſcire & diſcere velle, vtilis occupatio eſt. 56.2.d. & ſeqq. contemplatiui habent oculos in capite quo ſenſu. 99.2.c

Tvrbaris erga plvrima. Cor hominis ſemper turbatur, & alterationem & mutationem amat. 35.2.c. Eſt vnum tempus Mariæ & aliud Marthæ. 116.1.b. Solicitudines negotiorum importunæ in oratione occurrentes ſunt velut muſcæ importunæ. 288.2.b

Maria optimam partem elegit Poſt opus Marthæ, id eſt actionem, recurratur ad contemplationem. 47.2.b.315.1.c.d. Mens terrenarum rerum tædio inceſſanter anhelet ad Deum. 68.2.a.b Veræ deliciæ ſunt in ſolô Deo. 89.1.b.c.94.1.a

Partem. *Pars* varia in Scriptura ſignificat. 93.2.b.c

IN FESTO DECOLLATIONIS S. IOAN. BAPTISTÆ.

Non licet tibi habere. Ioannes quidem ſancta quadam libertate Herodem hunc coarguit, ſed docet Salomon diuitibus & potentibus non eſſe maledicendum. 309.1.a.b

IN FESTO NATIVITATIS B. VIRGINIS.

Liber generationis. Vna generatio ex alia ſequitur, vnà occidente alia ſuperuenit. 23. s.b.& ſeqq.

IN FESTO S. MATHÆI APOST.

Misericordiam volo, et non sacrificium. Obedientia & beneficentia melior eſt quàm ſacrificium. 167.1.a.& ſeqq.

IN FESTO S. MICHAELIS.

Angeli eorum. Homini à primo ortu aſſignatur angelus aliquis ad cuſtodiam. 158 2.a Sunt & angeli proprij certarum virtutum, Religioſorum & Anachoretarum. 175.2.b.c. Præſunt angeli votis noſtris. 176.1.d. tuentur iuſtos & iuſtitiam. 179.1.b. Angeli tam boni, quàm mali ſunt velut aues cæli. 310.1.b

IN FESTO S. LVCÆ.

Misit illos binos. Societas, fraternitas, amicitia quantum ſit bonum. 151.1.a b.152.1.c.d. 154.2.b.156.2.a. Amicitia inter duos eſt optima. 151.2.a.b.153.1.b.c. item inter tres. 157.1.d.2.a. Religioſi ſemper bini incedunt, & cur. 153.2.b.154.1.b. Solitudinis nimiæ damna. 154.1.c.d.155.2.c

IN FESTO OMNIVM SANCTORVM.

Aperiens os suum docebat. Optima concionandi ratio erat Salomon Eccleſiaſtes, vocetur hebraicè concionatrix. 8.2.d. & ſeqq. 9.1.a.& ſeqq. Octo hic docentur beatitudines, quia octonarius eſt numerus myſticus, vt & ſeptenarius. 314.2.a.& 315.1.a.d.2.c.b

Beati pauperes spiritu. Pecuniam qui contemnit, eſt verè beatus. 182.1.d. Pauper viuit vitam lætam & veram, & inde tendit ad æternam. 198.2.a.& ſeqq.

Vide notata Domin. II. Aduentus.

Quoniam saturabuntur. Deliciæ ſpirituales quam ſint ſuaues. 119.2.d & ſeqq.

Beati qui lugent. Lætitia & riſus ob res mundanas, quam ſit vanus. 73.1.b.& ſeqq. Pios & iuſtos verò decet fletus. 75.1.c.d. Eſt aliud tempus ridendi, eſt aliud flendi. 114.2.b.& ſeqq. Compunctio eſt domus luctus, ad quam ſatius eſt ire quàm ad domum conuiuij. 210.1.a.211.2.b.c. Sapiens ſemper luget, & quare. 212.1.a. Iuſti hic lugent, quia anhelant ad cæli gaudia. 2.a. abdicant à ſe omnem leuitatem & riſum. 211.1.d. hinc ſemper in luctu ſunt, impij verò in vitæ voluptatibus exultant. 211.2.c.d.212.1.b.c

Beati pacifici. Per bellum parari debet pax. 119.1.d

Beati qui persecutionem patiuntur. Iniurias iniuſtè afflictorum & necem vindicat Deus ſuo tempore. 127.1.a. Et ſi mors melior ſit vita miſera & exagitata, ſpes tamen retributionis facit vt omnis afflictio generoſè toleretur. 243.1.c. Innocentes perſæpè opprimuntur à nocentibus. 178.2.c.d. Pij gaudent aduerſis, in iisque commorantur. 212.1.d. Dei verò conſolationes tribulationem ipſorum dulcorant 216.2.d. Pij æquè atque impij hic à Deo affliguntur. 267.1.c.& ſeqq.

Omne malum advers. vos mentientes. Conuitium ſurda aure excipiendum. 236.1.b.c qui alijs conuiciatur, etiam ipſe conuitijs impetitur. 2.b.c

Quia merces vestra copiosa est in cælis. Iuſtorum opera diuerſimodè in manu Dei ſunt. 264.1.b.c. Gloria cæleſtis candidâ veſte denotatur. 275.2.d

Ad cælum anhelant Sancti rerum terrenarum tædio affecti. 68.2.a.b. in cælo ſunt veræ deliciæ. 89.1.b.c. 94.1.a. in cælo viuit memoria iuſtorum, etſi in terra non memorentur, ſecùs de impijs. 101.2.a.b. illius ſpes ſuadet homini omnia aduerſa fortiter tolerare. 143.1.c. Sanctorum gloria incipit à morte. 208.1.a. ſciunt hi in Deo omnia. 207.1.d

IN DIE FIDELIVM ANIMARVM.

Mortui nil ſciunt quo ſenſu. 270.2.c. Anima ſeparata ſcit res omnes naturales. 271.1.b Animæ in Purgatorio non ſunt inuocandæ. ibi. c. nec illæ merentur. 2.d.272.1.d

Animarum immortalitas aſtruitur. 134.2.b.c 135 1.b.2.b.c.136.1.a. & ſeqq. 137.1.b. 348. 2.a. Purgatorium aſtruitur tacitè, dum duo tantùm poſt mortem loca adeunda deſignantur. 319 2.b.c. Anima corpore excedens ſtatim ad Deum defertur iudicanda. 348.1.d. & mox iudicatur. 135.1.c

Incertitudo ſalutis conſequendæ reddit hominum animos ſollicitos. 261.1.a

Mortui iuuantur viuentium precibus & operibus meritorijs. 277.2.d. quibuſdam non proſunt Indulgentiæ, quas in fine vitæ lucrantur, & cur. 278.1.a.b. Homo ad quem locum deuenit poſt mortem, in eo manſurus eſt. 319.1.b

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

Ecce nova facio omnia. Nihil ſub ſole nouum, ſed quæ antiqua fuerunt, iam videntur noua. 52.1.a.b.2.c.d.53.1.b

Quanta locis ſacris debeatur reuerentia. 166. 1.b.c

In templis eſt Deus liberalis in donis ſuis effundendis. 166.1.d. cur templa erigantur. 2.c

IN COMMVNI APOSTOLORVM.

Apoſtoli fuerunt velut principes nobiles, qui ſuâ ſapientiâ Eccleſiæ reip. mirè profuerunt. 305.2.c

IN COMMVNI PONTIFICVM.

Prælati non captent riſum & epulas delicatiores. 308.1.a

Operamini usque dum venio. Vita hæc eſt via & ſtadium merendi, eâ namque tranſactâ, & poſt mortem, non eſt merendi locus. 271.2.c.d

Aut quis rex iturus committere prælium, &c. Quia victoria belli anceps inprimis eſt & dubia 279.2.d

IN COMMVNI DOCTORVM.

Qui docuerit sic homines. Priùs homo quilibet perfectioni propriæ intendere debet, dein in proximi ſalutem incumbere. 119.2.b

IN COMMVNI MARTYRVM.

Martyres mori deſiderant, ne videant tot Dei offenſas. 143.2.a. cur eos tyranni ab inuicem ſepa-

ſeparare contenderent. 153.2.c. Patientes Martyres meliores ſunt arrogantibus tyrannis 218.1.b.c

Capillvs de capite vestro non peribit. Prouidentia Dei aſtruitur. 176 1.b.c Prouidentiæ opponitur fatum & fortuna. 2.a negatio prouidentiæ Deum grauiter offendit. 177.1.c.d. eius officia. 2.a

Qvi perdet animam svam inveniet eam. Eſt tempus quoddam animæ perdendæ & quoddam eius inueniendæ. 116.2.b.c

Qvia nomina vestra scripta svnt in cælis. Memoria impiorum emoritur, at iuſtorum viuit in perpetuum. 54.1.b.c. horum quidem nomen etiam in hac vita perit, ſed apud Deum manet. 101.1.b.& ſeqq. Impiorum, qui h[illegible] celebres fuerunt, memoria intercidit, & ipſi velut tenebris inſepulti obliuioni tradũtur. 2.a.b

IN COMMVNI CONFESSORVM.

Religioſorum vita placet Deo quam maximè 173.2. [illegible] m opera quia ex voto peraguntur meliora ſunt ijs quæ ſine voto fiunt. 174.1. a b [illegible] gioſi pecuniam contemnentes verè felices ſunt. 182.1.d. eorum paupertas potior eſt multâ opulentiâ. 222.2.b.c. Stultitia Sanctorum potior eſt omni ſapientiâ & gloriâ mũdanorum. 289.1.b.c.2.d. Ipſorum votis præſunt angeli. 176 1.d

Cœnobia cur vocentur domus luctus. 210.1.c.

Alivd centesimvm, alivd sexagesimvm. Pecunia in pauperes ſparſa fructificat. 182 1.c

Vnicviqve ivxta propr. virtvtem. Iuſtitia ergo ſeruanda, ſed tamen cum epijkia. 229.1.c.d

Qvi non odit patrem, et animam svam. Odij & amoris quæ vera ſit cauſa. 118. 2.c.d

IN COMMVNI VIRGINVM.

Sunt inter Chriſtianos repertæ multæ viragines, quæ gratiâ Dei roboratæ caſtè in terris vixerunt, & viros ſua virtute & robore ſuperarunt. 239.2.b.c

Veſtis candida ſymbolum eſt virginitatis & virginum. 274.2.a

Dormitavervnt. At prudentes virgines vigilarunt, quia vigilare propriè Sanctorum eſt. 262.1.c.d

F I N I S.